

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ»

ΥΠΕΡΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
Α' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
«ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΡΗΓΑΣ»

ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ
30 - 31 Μαΐου - 1 Ιουνίου 1986

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΠΑΝ. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ & ΑΙΚ. ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ · ΚΑΜΗΛΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 1990

ΥΠΕΡΕΙΑ

ΕΠΑΝΑΤΥΠΩΣΗ: ΜΑΡΤΙΟΣ 2003

Scientific Society for Study «Pheres – Velestino – Rhigas»

HYPEREIA

Vol. 1

*Proceedings 1st Congress on «Pheres – Velestino – Rhigas»
Archaeology – History – Ethnology*

Velestino: 30-31 May and 1 June 1986

*Editors: Pan. Kamilakis
Aik. Polymerou – Kamilakis*

ATHENS 1990

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ «ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ»

ΥΠΕΡΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
Α' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
«ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΡΗΓΑΣ»

ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ
30 - 31 Μαΐου - 1 Ιουνίου 1986

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΠΑΝ. ΚΑΜΗΛΑΚΗΣ & ΑΙΚ. ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ - ΚΑΜΗΛΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ 1990

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΦΕΡΩΝ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ-ΡΗΓΑ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος	: Δημήτριος Καραμπερόπουλος
Ἀντιπρόεδρος	: Νικόλαος Σίγουρας
Γεν. Γραμματέας	: Δημήτριος Κογκούλης
Είδ. Γραμματέας	: Ζωή Νασίκα
Ταμίας	: Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη
Ἐφορος	: Χρήστος Χειμώνας
Μέλη	: Στέργιος Γούσης Ἄρχοντία Παπαδοπούλου Γεώργιος Γεωργαλιός

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΙΩΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος	: Δημήτριος Καραμπερόπουλος
Ἀντιπρόεδρος	: Λίτσα Ντόντου
Γεν. Γραμματέας	: Εὐάγγ. Ντόντος
Ταμίας	: Νίκος Καππῆς
Μέλη	: Καίτη Καραμάνου-Παπαρίζου Δημήτριος Κογκούλης Χρήστος Ντόντος Ἄποστολος Τσουκανάκης

Διεύθυνση: Ἀκαδημίας 64, 106 79 – Ἀθήνα, τηλ. 3645961 καί 8011066.

Οικονομική διαχείριση τοῦ τόμου τῶν πρακτικῶν: Σύλλογος Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ Σύλλογος Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν καί ἡ Ἐταιρεία Μελέτης «Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα» παραδίδουν στή δημοσιότητα τά Πρακτικά τοῦ Α' Συνεδρίου μέ θεματικό πλαίσιο «Φεραὶ Βελεστίνου-Ρήγας» καί μέ τή βεβαιότητα ὅτι προσφέρουν σημαντική συμβολή στήν ἔρευνα τῶν σχετικῶν θεμάτων.

Μέ τήν ἐκτύπωση τοῦ τόμου τῶν Πρακτικῶν, ἐκπληρώνεται ἓνα χρέος πρὸς τήν ἐπιστήμη, τόν Ἐθνομάρτυρα Ρήγα καί τήν περιοχή Βελεστίνου. Πρέπει να σημειωθεῖ ὅτι, οὐσιαστικά, γιά πρώτη φορά ἡ περιοχή μας καί ὁ πολιτισμός της γίνεται ἀντικείμενο συστηματικῆς ἔρευνας στά πλαίσια ἑνός ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου.

Ἐπιθυμία μας ἦταν ἡ ἔκδοση τῶν Πρακτικῶν νά ὀλοκληρωθεῖ σέ σύντομο χρονικό διάστημα. Ὅμως διάφορες δυσκολίες, ἀνεξάρτητες ἀπό τίς προθέσεις μας, συντέλεσαν στή σχετική καθυστέρηση ἐκδόσεως τοῦ τόμου.

Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ προσπάθειά μας αὐτή θά ἐκτιμηθεῖ ἀνάλογα καί θά ἀποτελέσει τή βάση γιά περαιτέρω ἐπιστημονική ἔρευνα τῆς περιοχῆς μας πού τόσο ἔχει καθυστερήσει. Ἐπόμενος στόχος μας εἶναι ἡ διοργάνωση τοῦ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ, προκειμένου νά καθιερωθεῖ τό Συνέδριο ὡς μόνιμος θεσμός.

Τήν ἐπιμέλεια, ἐπιστημονική καί ἐκδοτική, καθώς καί τίς διορθώσεις τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν ἀνέλαθαν μέ προθυμία καί χωρίς ἀμοιβή οἱ φίλοι τοῦ Βελεστίνου Παναγιώτης Καμηλάκης καί Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, ἐρευνητές τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, στούς ὁποίους ἐκφράζονται καί ἀπό τή θέση αὐτή οἱ ἰδιαίτερες εὐχαριστίες μας. Ἡ συμβολή τους στήν ἔκδοση ἦταν καθοριστική.

Εὐχαριστοῦμε ἐπίσης ὅλους ὅσοι μᾶς ἐνίσχυσαν ἠθικά καί οικονομικά. Ἰδιαίτερα τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, τόν Δήμο Βελεστίνου, τήν Ἐθνική Τράπεζα Ἑλλάδος καί τήν Βαμβακουργία Βόλου Α.Ε. πού ἐνίσχυσαν τήν ἔκδοση τῶν πρακτικῶν.

Δημήτριος Καραμπερόπουλος
Ἀθήνα, 1990

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ.κ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ.
Ὁ Σεβασμιώτατος Μητρ. Δημητριάδος κ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ.
Ὁ Θεσσαλὸς Ὑφυπουργὸς Γεωργίας κ. ΔΗΜ. ΠΙΤΣΙΩΡΗΣ.
Ὁ Θεσσαλὸς Ὑφυπουργὸς Ὑγείας καὶ Πρόνοιας κ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΛΩΡΟΣ.
Ὁ Νομάρχης κ. ΕΥΡ. ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ.
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ὄμ. Καθηγητὴς Παν/μίου.
ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ, τ. Δ/ντὴς Κέντρου Μεσ. καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Καθηγητὴς Παν/μίου, Πρόεδρος τοῦ Παν/μίου Θεσσαλίας, Γ.Γ. τοῦ Ε.Ο.Τ.
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΟΥΚΑΤΟΣ, ὄμ. Καθηγητὴς Παν/μίου, Πρόεδρος Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας.
ΚΙΤΣΟΣ ΜΑΚΡΗΣ, Πρόεδρος Ἑταιρείας Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν.
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗΣ, Καθηγητὴς Παν/μίου, Πρόεδρος τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΚΑΛΑΚΗΣ, ὄμ. Καθηγητὴς Πανεπιστημίου.
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ, ὄμ. Καθηγητὴς Πανεπιστημίου.
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ-ΚΑΜΗΛΑΚΗ, Ἐρευνήτρια Κέντρου Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου.
ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ, Ἀντιπρύτανης Παν/μίου Θεσ/νίκης.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: ΒΑΣ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δήμαρχος Βελεστίνου.
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡ.: ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ἴατρος, Πρόεδρος Συλλόγου Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν.
ΓΡΑΜΜΑΤ.: ΑΡΓΥΡΩ ΙΝΤΖΕΣΙΛΟΓΛΟΥ, Ἀρχαιολόγος τῆς ΙΓ' Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Βόλου.
ΜΕΛΗ: • ΕΥΑΓΓ. ΚΑΚΑΒΟΓΙΑΝΝΗΣ, Ἀρχαιολόγος.
• ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΧΑΡΙΤΟΣ, Φιλολόγος, μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν.
• ΧΡΗΣΤΟΣ Β. ΧΕΙΜΩΝΑΣ, Δικηγόρος, Ταμίας τῆς Ἱστορικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν.
• ΕΥΑΓΓ. ΝΤΟΝΤΟΣ, Μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Συλλόγου Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν.
• ΕΥΘ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Δημοτικὸς Σύμβουλος Βελεστίνου.
• ΓΕΩΡΓ. ΣΙΟΥΜΟΥΡΕΚΗΣ, Δημοτικὸς Σύμβουλος Βελεστίνου.
• ΙΩΑΝ. ΤΣΙΩΛΗΣ, Προϊστάμενος Δ/σης Πολιτιστικῆς Κίνησης Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Παρασκευή 30 Μαΐου 1986

Έναρκτήρια Συνεδρίαση

Έναρξη τών εργασιών.

Χαιρετισμοί εκπροσώπων τής Έκκλησίας, τής Πολιτείας, Πνευματικῶν Ίδρυμάτων καί φορέων.

Άνακοινώσεις

1. **Μπακαλάκης Γεώργιος:** Φίλιππος Β΄ Μακεδονίας, Θεσσαλία-Φερές, Νικησίπολις, ή Φεραία μητέρα τής βασίλισσας Θεσσαλονίκης.
2. **Πανταζόπουλος Νικόλαος:** Θρύλος καί πραγματικότητα γύρω από τόν Ρήγα.
3. **Βρανούσης Λεάνδρος:** Νεώτερες έρευνες για τόν Ρήγα.
4. **Κακαβογιάννης Εδάγγελος:** Η «Έπιπεδογραφία τής Φεράς» του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη άρχαιολογική.
5. **Καμηλάκης Παναγιώτης καί Πολυμέρου-Καμηλάκη Αϊκατερίνη:** Παραδοσιακές βιοτεχνίες του νερού στο Βελεστίνο.

Δείπνο στους Συνέδρους καί προσκεκλημένους από τό Δήμο Βελεστίνου.

Σάββατο 31 Μαΐου 1986

Έπιμνημόσυνη δέηση στον άνδριάντα του Ρήγα. Κατάθεση στεφάνων.

Ξεναγήση τών συνέδρων στους άρχαιολογικούς χώρους καί τά ιστορικά μνημεία του Βελεστίνου από τήν άρχαιολόγο Άργυρώ Ίντζεσίλογλου.

Γεύμα στους συνέδρους από τόν Σεβ. Μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Χριστόδουλο στο Βόλο.

Τμήμα Α΄

1. **Μουσιοπούλου - Παπαθανάση Κάλλιόπη:** Η νεανική ζωή του Ρήγα από τήν παράδοση καί τή λογοτεχνία.

2. **Καραθανάσης Άθανάσιος:** Άνασκόπηση τών έρευνών για τό Ρήγα Φεραίο, τήν περίοδο 1973-1985 καί ή ανάγκη ενός Corpus εγγράφων γύρω από τή ζωή καί τό έργο του.

3. **Λεοντσίνης Γεώργιος:** Ἡ εἰσαγωγή τοῦ πολιτειακοῦ στοχασμοῦ στόν ξενοκρατούμενο ἑλληνικό χώρο καί ὁ Ρήγας.

4. **Κιτρομηλίδης Πασχάλης:** Ὁ δάσκαλος τοῦ Ρήγα.

5. **Παπαδριανός Ἰωάννης:** Οἱ «ὀπαδοί» τοῦ Ρήγα Βελεστινλή στό Σεμλίνο καί ἡ κοινωνικοοικονομική τους ἐπιφάνεια.

6. **Μαντουβάλου Μαρία:** Ρήγας-Κοραῆς, φίλοι καί συνεργάτες.

7. **Παπαδοπούλου Ἀρχοντία:** Ἰάσων-Ρήγας: δύο μορφές, δύο ἐποχές ἐνάντιες στόν ἀσιατικόν ἐπεκτατισμό.

8. **Χειμώνας Χρῆστος:** Ἀφιερώματα περιοδικῶν στό Ρήγα Βελεστινλή.

9. **Κέρπης Ἰούλιος-Φανούριος:** Κοινωνικές καί ἱστορικές δομές τοῦ Νεοελληνισμοῦ μέσ' ἀπό θεατρικά ἔργα μέ πεδίο ἀναφοράς τή ζωή καί τή δράση τοῦ Ρήγα.

10. **Πολύζου-Μεντζαφοῦ Ὀλγα:** Ὁ γλύπτης Ἰωάννης Κόσσοσ καί ὁ ἀνδριάντας τοῦ Ρήγα Φεραίου.

Τμήμα Β'

1. **Ἰντζεσίλογλου Ἀργυρώ:** Κτίριο μέ στοά ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στήν «Κάτω Πόλη» τῶν Φερῶν. Πρῶτες εἰδήσεις.

2. **Μητροπούλου Ἑλπίδα:** Λατρεῖες Βελεστίνου.

3. **Χρυσοστόμου Παῦλος*:** Ἐνοδία-Βριμῶ. Ὀρφικοδοιονύσιακά μυστήρια στίς Φερές.

4. **Κακαβογιάννη Ὀλγα:** Ἐνα νέο ἱερό στίς Φερές.

5. **Ostby Erik:** Ὁ ναός Θαυλείου Διός. Θεμέλια καί ἀναπαράστασις (μέ διαφάνειες).

6. **Di Salvatore Massimo:** Les Rapports entre Pheres et Philippe II de Macedoine di Apres le temoignage de Demosthene.

7. **Λαζάρου Ἀχιλλεύς:** Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καί Βλάχοι Βελεστίνου.

Δεξίωση ἀπό τήν Τοπική Ἐνωση Δήμων καί Κοινοτήτων Μαγνησίας στό Ξενία Πορταριάς Βόλου.

* Μετά ἀπό παράκληση τοῦ συνέδρου δέν περιλήφθηκε ἡ ἀνακοίνωση στά Πρακτικά, ἐπειδή ἀποτελεῖ μέρος τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς.

Κυριακή 1 Ἰουνίου 1986

Τμήμα Α'

1. **Ἐνεπεκίδης Πολυχρόνης:** Ἡ «ὁδός Ρήγα» στή Βιέννη καί οἱ ἄλλοι δρόμοι πρός τιμήν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Αὐστρίας.

2. **Γουργιώτη Λένα:** Οἱ Περιβολιώτες κираτζίδες τοῦ Βελεστίνου.

3. **Καραμάνου-Ξανθάκη Γεωργία:** Οἱ Φεραῖοι τοῦ Μοσχίωνα. Ἐνα μετακλασσιτικό ἱστορικό δράμα.

4. **Σπανός Κώστας:** Ἄγνωστοι Βελεστινιώτες ἀγωνιστές τοῦ 1821. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Χατζη-Κυριαζή Ἀναγνώστου.

5. **Θωμᾶς Γιώργος:** Παπα-Γιώργης Σακελλάριος, ἕνας φλογερός πατριώτης τοῦ Βελεστίνου στό 1821.

6. **Καμηλάκης Παναγιώτης:** Ἡ προσφορά τοῦ Βελεστίνου στὸν Μακεδονικό Ἄγωνα.
7. **Μπαμπούνης Χάρης:** Δημογραφικά τοῦ Βελεστίνου 1881-1981, τ. Δήμου Φερῶν.
8. **Φιλίππου Ἔφη:** Βελεστίνο 1941-1943.
9. **Ντελόπουλος Γεώργιος:** Ἑτυμολογία τοῦ τοπωνυμίου Βελεστίνο.
10. **Παλιᾶς Στάθης:** Ἡ λαϊκὴ παιδεία στὴν περιοχή τοῦ Βελεστίνου ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατία μέχρι σήμερα.
11. **Ἀρσενίου Λάζαρος:** Μερικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν «Μεγάλῃ Χάρτῃ» τοῦ Ρήγα.

Κυριακὴ 1 Ἰουνίου 1986

Τμῆμα Β'

1. **Σακελλίων Γιάννης:** Κωστῆς Παλαμᾶς καὶ ὁ Ρήγας Φεραῖος.
2. **Argyriou Asterios:** Ἡ ἰδεολογικὴ σημασία τῆς ἐπίθεσης τοῦ Κυρίλλου Λαυριώτη ἐναντίον τοῦ ἐθνεγερτικοῦ κινήματος τοῦ Ρήγα.
3. **Χαρίτος Χαράλαμπος:** Ἡ δράση καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα στὰ σχολικὰ βιβλία τῆς δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης.
4. **Ἀλεξίου Χρῆστος:** Ὁ δραστηκὸς λόγος τοῦ Ρήγα.
5. **Ξενάκης Χρῆστος:** Τὸ «Φυσικὴς Ἀπάνθισμα» τοῦ Ρήγα καὶ ὁ ρόλος του στὸν Νεοελληνικό Διαφωτισμό.
6. **Μαυρομάτης Κων/νος:** Οἱ ἀπαραίτητες στοιχειώδεις γνώσεις ἀστρονομίας γιὰ τὴ μόρφωση τῶν ἑλληνοπαίδων τοῦ δούλου Γένους κατὰ τὸν Ρήγα Φεραῖο.
7. **Καραμπερόπουλος Δημήτριος:** Ἱατρικὴς γνώσεις τοῦ Ρήγα στὸ «Φυσικὴς Ἀπάνθισμα».
8. **Ἀδάμου Ἰωάννης:** Ἡ ξένη ἐπίδραση στὸ ἔργο τοῦ Ρήγα.
9. **Μακρῆς Κίτσος:** Οἱ λαϊκὲς ζωγραφιές τοῦ Ρήγα Φεραίου.
10. **Μητσικώστας Σταύρος:** Τὸ Πανεπιστήμιο «Ρήγας Φεραῖος».
11. **Τουσίμης Γεώργιος:** Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρήγα Φεραίου στὰ Βουλγαρικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα.

Δεξίωση ἀπὸ τὴν Ὁργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ πρὸς τιμὴν τῶν Συνέδρων.

ΚΑΤΑΛΗΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ

Πορίσματα τῶν ἐργασιῶν καὶ διαπιστώσεις-προτάσεις-ἀνακοινώσεις.
Ἐλεύθερη συζήτηση.

ΟΡΓΑΝΩΤΕΣ : ΔΗΜΟΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΙΩΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ: Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΩΝ ΘΕΣ-
ΣΑΛΩΝ (ΑΘΗΝΑ)
Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΒΟΛΟΣ)

Κατάλογος Συνέδρων

1. **Ἀδάμου Γιάννης**, δημοσιογράφος-λογοτέχνης, 40200, Ἐλασσόνα, 0493/22226.
2. **Ἀλεξίου Χρήστος**, Καθηγητής Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μπίρμιγχαμ Ἀγγλίας. Χέυδεν 19, 104 34, Ἀθήνα.
3. **Argyriou Asterios**, Καθηγητής Παν/μίου, Κοσμήτορας τῆς Σχολῆς Κλασικῶν Γραμμάτων τοῦ Παν/μίου τοῦ Στρασβούργου. 6, rue de Touraine 671000. Strasburg - France, 88.39.31.66.
4. **Ἀρσενίου λαζαρος**, Δημοσιογράφος-συγγραφέας. Ἰουστινιανοῦ 58, 412-23 Λάρισα, 041-230782.
6. **Βρανούσης Λεάνδρος**, τ. Δ/ντῆς τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καί Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ἀθανασιάδου 4, 11521 Ἀθήνα. 6428338.
7. **Γουργιώτη Λένα**, Φιλολόγος, ὑπεύθυνος τοῦ Λαογραφικοῦ Μουσείου Λάρισας. Κούμα 23, 41223 Λάρισα. 041-226469.
8. **Ἐνεπεκίδης Πολυχρόνης**, Καθηγητής Παν/μίου Βιέννης. 1130 Hietzinger καί 127 Wien, XIII AUSTRIA.
9. **Θωμᾶς Γιώργος**, ἐρευνητής Ἱστορίας καί τῆς Λαογραφίας. Κουντουριώτη 46, 38333 Βόλος, 0421/ 21767.
10. **Ἰντζεσίλογλου Ἀργυρώ**, ἐπιμελήτρια Ἀρχ/των, Προϊσταμένη τῆς ἸΓ' Ἐφορείας Προϊστορ. καί Κλασσ. Ἀρχ/των. Ἀθανασίικη 1, Βόλος 38222, 0421/28563.
11. **Κακαβογιάννης Εὐάγγελος**, ἐπιμελητής Ἀρχ/των, Β' Ἐφορείας, Προϊστορ. καί Κλασσ. Ἀρχ/των, Μουσεῖο Λαυρίου, 19500, 0292/22817.
12. **Κακαβογιάννη Ὅλγα**, ἐπιμελήτρια Ἀρχ/των, Β' Ἐφορείας Προϊστορ. καί Κλασσ. Ἀρχ/των, Μουσεῖο Λαυρίου, 19500, 0292/22817.
13. **Καμηλάκης Παναγιώτης**, ἐρευνητής τοῦ Κέντρου Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Τηλεμάχου 13-15, 11479 Ἀθήνα, 3611203.
14. **Καραθανάσης Ἀθανάσιος**, Ἐπικ. Καθηγητής, Ἐπιστ. Συνεργ. I.M.X.A., Θεαγένους Χαρίση 51 Θεσ/νίκη, 54639, 844280.
15. **Καραμάνου-Ξανθάκη Γεωργία**, ἐπικ. Καθηγήτρια Παν/μίου Ἀθηνῶν, Δ/ντρια Κέντρου Ἐκδόσεως Ἔργων Ἑλλήνων Συγγραφέων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Καραολῆ 11, 15237 Φιλοθέη, 6812057, 3612541.
16. **Καραπερόπουλος Δημήτριος**, παιδίατρος, Πρόεδρος Συλλόγου Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν, Μιλτιάδου 3, 14562 Κηφισιά, 80.11.066.
17. **Κέρπης Ἰούλιος-Φανούριος**, Φιλολόγος-λογοτέχνης, Ρόδου 35, 10446 Ἀθήνα, 86.56.520.
18. **Κιτρομηλίδης Πασχάλης**, ἀναπλ. Καθηγητής Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, Παν/μίου Ἀθηνῶν, Κυδαθηναίων 15, 105 58 Ἀθήνα, 29.16.104.
19. **Λαζάρου Ἀχιλλεύς**, δ.Φ. Γεν. Ἐπιθεωρητής Μ.Ε., Chargé de cours à la Sorbonne, Περικλέους 17, 185 36 Πειραιάς. 45.23.326.
20. **Λεοντσίνης Γεώργιος**, ἐπικ. Καθηγητής Παν/μίου Ἀθηνῶν, Βαλανίου 8, 185 36 Πειραιάς. 45.18.279.

21. † **Μακρής Κίτσος**, Λαογράφος, πρόεδρος Έταιρείας Θεσσαλικών Έρευνών.
22. **Μαντουβάλου Μαρία**, δ.Φ. μέλος του ΕΔΠ του Παν/μίου Ἀθηνῶν Τ.Θ. 77151, 17510 Παλαιό Φάληρο, 881796. 3610502.
23. **Massimo di Salvatore**, Professeur au Lycée - Participant aux Travaux de léquipe de CNRS - CRA (Lyon) Syrlavie de cités Antiques de Thessalie. Dirigée par M. Helly - Collaborateur pres l' Universita Begli studi di Milano - Via Valle Intelvi 22010 Argegno (Como) Italia.
24. **Μαυρομάτης Κων/νος**, καθηγητής μαθηματικῶν μ. Ἐκπαίδευσης, Μπασδέκη 88, 38334 Βόλος, 0421/46253.
25. **Μητροπούλου Ἐλπίδα**, δ.Φ. ἀρχαιολόγος, Ἀγαθουπόλεως 11. 112 52 Ἀθήνα.
26. **Μητσικώστας Σταῦρος**, δημοτικός Σύμβουλος Βόλου, Ἀλεξάνδρας 164, 38221 Βόλος, 0421/25714.
27. **Μουσιοπούλου-Παπαθανάση Καλλιόπη**, δρ. Ἱστορίας, Χανίων 12, Ἀθήνα 112 57, 82.16.333.
28. **Μπακαλάκης Γεώργιος**, ὁμ. Καθηγητής Ἀρχαιολογίας Παν/μίου Θεσ/νίκης, ἀντεπιστέλλον μέλος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Μυστακίδη 42, 54250 Θεσ/νίκη, 30.01.80.
29. **Μπαμπούνης Χάρης**, Φιλολόγος – Ἱστορικός, Κολοκοτρώνη 47, Πειραιάς 18531.
30. **Ντελόπουλος Γεώργιος**, συντάκτης του Κέντρου Συντάξεως του Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Συγγοῦ 129 – Δίπλα 1, 117 45 Ἀθήνα, 93.44.806.
31. **Ξανάκης Χρήστος**, φυσικός, καθηγητής Μ. Ἐκπαιδεύσεως. Κ. Γαρέφη 16, 38222 Βόλος. 0421/20316.
32. **Ostby Erik**, καθηγητής Ἀρχαιολογίας. Viale di Villa Pamphili 47, 1-00152 Roma, Italia.
33. **Παλιός Στάθης**, μέλος του Συμβουλίου Λαϊκῆς Ἐπιμόρφωσης Νομοῦ Μαγνησίας, Δ. Γεωργιάδου 125, 38333 Βόλος, 0421/24100.
34. **Πανταζόπουλος Νικόλαος**, ὁμ. καθηγητής Παν/μίου Θεσ/νίκης. Χέυδεν 2, Ἀθήνα 10434, 82.12.345.
35. **Παπαδοπούλου Ἀρχοντία**, ἱστορικός-φιλόλογος, Θράκης 16, 18450 Νίκαια .
36. **Παπαδριανός Ἰωάννης**, δρ. Ἱστορίας, λέκτωρ Παν/μίου Θεσ/νίκης, Θεσ/νίκη 54623, 238174.
37. **Πολύζου-Μετσαφοῦ Ὀλγα**, ἐπιμελήτρια Ἐθνικῆς Πινακοθήκης, Βασ. Σοφίας 50, 116 34 Ἀθήνα.
38. **Πολυμέρου-Καμηλάκη Αἰκατερίνη**, δ.Φ. συντάκτρια του Κέντρου Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τηλεμάχου 13-15, 11479 Ἀθήνα, 36.11.203.
39. **Σακελλίων Γιάννης**, πρόεδρος Έταιρείας Ἱστορικῶν Ἐρευνῶν Θεσσαλίας, Φιλελλήνων 81, 41221 Λάρισα, 041/258717.
40. **Σπανός Κώστας**, ἱστορικός, ἐρευνητής, Ἀσκληπιοῦ 68, Λάρισα 41222, 041 252491.
41. **Τουσίμης Γεώργιος**, ἱστορικός ἐρευνητής του Ἱστορικοῦ Ἀρχείου του Ἰπουργείου Ἐξωτερικῶν, Ἀκαδημίας 3. Ἀθήνα 36.35.239.

42. **Φιλίππου Έφφ**, ιστοριοδίφης-λογοτέχνης, Άλλαμανή 16, 43100 Καρδίτσα, 0441/20387.
43. **Χαρίτος Χαράλαμπος**, λέκτωρ τοῦ Παν/μίου Θεσσαλίας, Άναλήψεως 186, 38221 Βόλος, 0421/45886.
44. **Χατζηθεοδώρου Θεόδωρος**, τοπογράφος Μηχανικός Έφορείας Παλαιοανθρωπολογίας καί Σπηλαιολογίας, Άθήνα, τηλ. 3225304.
45. **Χειμώνας Χρήστος**, δικηγόρος-λογοτέχνης, Δραγατσανίου 4, 10559 Άθήνα, 32.36.652.
46. **Χρυσοστόμου Παῦλος**, ἐπιμελητής Άρχ/των ΙΖ' Έφορείας Άρχαιοτήτων Έδεσσας, Άφών Παπαϊωάννου 28, 58100 Γιαννιτσά Πέλλας, 0382/28976.

Κατά τή διάρκεια τοῦ Συνεδρίου λειτούργησαν:

1. Έκθεση βιβλίου στό χῶρο τοῦ Συνεδρίου μέ θέμα τίς ἀρχαίες Φερές καί τό Ρήγα .
2. Έκθεση λαογραφικοῦ ὑλικοῦ στό Δημαρχεῖο Βελεστίνου.

Οἰκονομική ἐνίσχυση γιά τήν ὀργάνωση τοῦ Συνεδρίου προσέφεραν:

Ό Μακ. Άρχιεπίσκοπος Άθηνῶν καί Πάσης Έλλάδος κ.κ. Σεραφεῖμ.

Ό Σεβ. Δημητριάδος κ. Χριστόδουλος.

Τό Έπουργεῖο Πολιτισμοῦ.

Ό Νομάρχης Μαγνησίας.

Ό Τοπική Ένωση Δήμων καί Κοινοτήτων Μαγνησίας.

Ό Γενική Γραμματεία τοῦ Ε.Ο.Τ.

Ό Δ/ση Θεσσαλίας τοῦ Ε.Ο.Τ.

Ό Έθνική Τράπεζα τῆς Έλλάδος.

Ό Αγροτική Τράπεζα τῆς Έλλάδος.

Ό Εμπορική Τράπεζα τῆς Έλλάδος.

Ό Ολυμπιακή Άεροπορία.

Ό Χαλυβουργία Θεσσαλίας Α.Ε.

Ό Σύλλογος Καναλιωτῶν Άθηνῶν.

Οἱ Δ/νσεις τῶν Ξενοδοχείων τοῦ Βόλου: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ΗΛΕΚΤΡΑ, ΝΕΦΕΛΗ, ΑΔΜΗΤΟΣ, ΑΥΡΑ, ΓΑΛΑΞΙΑΣ, ΚΥΨΕΛΗ, ΞΕΝΗ, ΣΑΝΤΗ, ΦΙΛΙΠΠΟΣ.

- Ό Όργανωτική Έπιτροπή εὐχαριστεῖ ὄσους βοήθησαν στή διοργάνωση τοῦ Α' Συνεδρίου ἰδιαίτερα τούς Λεάνδρο Βρανούση, Παναγιώτη Καμηλάκη καί Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη. Εὐχαριστεῖ ἐπίσης τόν Πολιτιστικό Σύλλογο Βελεστίνου γιά τό χορευτικό συγκρότημά του, τό Σύλλογο Γυναικῶν Βελεστίνου καί ἰδιαίτερα τίς κυρίες: Ζωγραφοῦλα Τραμπουτζᾶ, Ζωή Μ. Κουσκουρίδα καί Άφροδίτη Μ. Κουσκουρίδα, γιά τή διοργάνωση τῆς ἐκθεσης Λαογραφικοῦ Έλικοῦ.

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

1. *Ἡ προετοιμασία.* Ἡ ἔλλειψη ὀργανωμένης προσπάθειας, σέ επίπεδο συνεδρίου, γιά τήν ἔρευνα, μελέτη καί παρουσίαση τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ ἔθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή καθώς καί ἡ παντελής σχεδόν ἀπουσία μελετῶν γιά τό Βελεστίνο Μαγνησίας καί τήν εὐρύτερη περιοχή του (τέως δήμου Φερῶν) ἐγέννησαν στή σκέψη τοῦ προέδρου τοῦ νέου, ἀλλά ιδιαίτερα δραστήριου, Συλλόγου Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν (ἔτος ἰδρύσεως 1982), λογίου γιατροῦ κ. Δημητρίου Καραμπεροπούλου τήν ἰδέα ὀργανώσεως ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου μέ σκοπό τήν προαγωγή καί προβολή τῶν παραπάνω θεμάτων. Ἡ ἰδέα αὐτή ὑποβλήθηκε τεκμηριωμένη πρός ἔγκριση στό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Συλλόγου, πού τήν ἀποδέχθηκε μέ ἐνθουσιασμό. Ἐτσι στή συνεδρίαση τῆς 30 Αὐγούστου 1985 ἀποφάσισε ὁμόφωνα τήν πραγματοποίηση τοῦ Συνεδρίου καί ὀρίστηκε μάλιστα ὡς τόπος συγκλήσεώς του ἡ ἱστορική κωμόπολη τοῦ Βελεστίνου, πατρίδα τοῦ Ρήγα. Παράλληλα ἐνημερώθηκε ὁ Δήμος Βελεστίνου, μέ τήν πρόταση νά ἀναλάβει συνδιοργανωτής του Συνεδρίου.

Ὁ Δήμος, μέ ἀπόφαση τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἔκανε ἀμέσως δεκτὴ τήν πρόταση.

Μετά τή δρομολόγηση τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ Συνεδρίου ἄρχισαν ἐπαφές τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου Βελεστινιωτῶν μέ ἱστορικούς κυρίως ἐρευνητές γιά τήν προώθηση τοῦ θέματος, τή συζήτηση τῆς θεματολογίας τοῦ Συνεδρίου καί τήν ἐξασφάλιση τῆς συμμετοχῆς γνωστῶν ἐπιστημόνων πού θά προέβαιναν σέ ἀνακοινώσεις. Ἐτσι, ἔγιναν συζητήσεις μέ τόν γνωστό ἱστορικό ἐρευνητή κ. Λεάνδρο Βρανούση, τ. διευθυντὴ τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καί Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διακεκριμένο μελετητὴ τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ Ρήγα, ὁ ὁποῖος δέχτηκε ὄχι μόνο νά λάβει μέρος στό Συνέδριο ἀλλά καί νά συμβάλει στήν ἐπιτυχή ὀργάνωσή του. Συγχρόνως ἔγινε συνάντηση καί μέ τόν καθηγ. Βασίλειο Σφυρόερα, ὁ ὁποῖος πρότεινε τὴ διεύρυνση τῆς θεματολογίας τοῦ Συνεδρίου, ὥστε νά περιλάβει θέματα πού σχετίζονται ὄχι μόνο μέ τόν Ρήγα Βελεστινλή ἀλλά καί μέ τίς ἀρχαῖες Φερές καί τό νεότερο Βελεστίνο. Ἐξέφρασε μάλιστα τόν ἐνθουσιασμό του γιά τήν ἰδέα συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου καί ἐμψύχωσε τόν πρόεδρο τοῦ Συλλόγου στό βαρὺ ἔργο πού αὐτός κυρίως – στό ἀρχικὸ ιδιαίτερα στάδιο – ἀνελάμβανε. Ἀπὸ τίς συζητήσεις αὐτές, καί ἄλλες πού ἀκολούθησαν, ἀποκρυσταλλώθηκαν οἱ στόχοι τοῦ Συνεδρίου, ἡ θεματολογία του, οἱ συμμετοχές κ.ἄ. ὀργανωτικὰ θέματα.

Στις 25 Ὀκτωβρίου 1985 ὁ Σύλλογος Βελεστινιωτῶν ὀργάνωσε διάλεξη σχετική μέ τόν Ρήγα μέ ὁμιλητή τόν λογοτέχνη κ. Χρ. Χειμώνα. Κατά τήν ἐκδήλωση αὐτή ἐγινε καί ἐπίσημα ἡ δημόσια ἀναγγελία τῆς συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου στό Βελεστίνου, παρουσία πολλῶν Βελεστινιωτῶν καί πνευματικῶν φίλων τοῦ Βελεστίνου. Ἀπό τότε ἄρχισε γόνιμη συνεργασία τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου μέ τούς ἐρευνητές Παναγιώτη Καμηλάκη καί Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, ἐπιστημονικούς συνεργάτες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, οἱ ὁποῖοι μέ ἐνθουσιασμό ἀγκάλιασαν τήν ἰδέα τοῦ Συνεδρίου καί προσφέρθηκαν νά βοηθήσουν ποικιλοτρόπως, ἐπιστημονικά καί ὀργανωτικά, στήν ἐπιτυχή πραγματοποίησή του.

Ἀκολούθως (ἐντός τοῦ Νοεμβρίου 1985) συστήθηκε ἡ Ὅργανωτική Ἐπιτροπή τοῦ Συνεδρίου πού ἐπισημοποιήθηκε μέ τήν ὑπ' ἀριθμ. 42661/1740/1986 ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ἡ ὁποία συνεδρίασε ἐπανειλημμένα μέ τήν παρουσία καί τῶν κ. Α. Βρανούση καί Παναγ. Καμηλάκη.

Στις ἀρχές Ἰανουαρίου 1986, ἀμέσως μετά τήν ἀποστολή τοῦ Α' ἐγκυκλίου γράμματος-προσκήσεως πρός τούς ὑποψηφίους συνέδρους, ὑπῆρξε ἀξιόλογη ἀνταπόκριση γιά συμμετοχές καθώς καί εὐμενῆ σχόλια γνωστῶν ἐπιστημόνων καί πνευματικῶν ἀνθρώπων πού ἐνθάρρυναν τούς ὀργανωτές.

Παράλληλα μέ τήν ἀποστολή τοῦ Α' ἐγκυκλίου γράμματος ἐγινε εὐρύτερη γνωστοποίηση καί προβολή τοῦ Συνεδρίου στόν τύπο καί τό ραδιόφωνο. Ἔτσι δημοσιεύτηκαν σχετικές ἀνακοινώσεις σέ ἀθηναϊκές καί θεσσαλικές ἐφημερίδες καθώς καί στή «Φωνή τοῦ Βελεστίνου» τοῦ Συλλόγου Βελεστινιωτῶν καί παρουσιάστηκαν σε ραδιοφωνικούς σταθμούς Ἀθηνῶν καί Βόλου. Ἡ διοργάνωση προχώρησε ἀπρόσκοπτα καί τό Πάσχα 1986 ἡ Ὅργανωτική Ἐπιτροπή συνεδρίασε στό Δημαρχεῖο Βελεστίνου γιά τήν ἀντιμετώπιση ἐπί τόπου ὀργανωτικῶν προβλημάτων καί γιά τόν καταμερισμό τῶν ἐργασιῶν ὀργανώσεως στό τελευταῖο τους στάδιο καί κατά τή διάρκεια τοῦ Συνεδρίου.

Συγχρόνως μέ τήν ὄλη προσπάθεια στό ὀργανωτικό μέρος, ἐγιναν ἀπό τόν πρόεδρο τοῦ Συλλόγου σύντονες προσπάθειες γιά τήν οικονομική ἐνίσχυση τοῦ Συνεδρίου ἀπό κρατικούς καί ἰδιωτικούς φορεῖς. Ἐπίσης ὁ Δήμαρχος Βελεστίνου ἐνήργησε γιά τήν ἐπιχορήγησή του ἀπό τοπικούς φορεῖς.

Σημαντική ἦταν ἡ συμβολή, τεχνική καί οικονομική, τοῦ ἐκδότη κ. Σταύρου Καραμπερόπουλου στήν ἐκδοση τῶν ἐντύπων τοῦ Συνεδρίου (ἐκτύπωση προγράμματος, ἀφίσας, προσκήσεων καί ἐνημερωτικῶν ἐντύπων γιά τούς συνέδρους). Ὁ Σύλλογος Βελεστινιωτῶν εἶχε τήν ἐπιτυχή ἔμπνευση νά κυκλοφορήσει εἰδικά γιά τό Ἐνδεδίον καί ἀναμνηστικό ἐπίχρυσο μετάλλιο, πού στή μία ὄψη εἰκονίζει τή μορφή τοῦ Ρήγα καί στήν ἄλλη γνωστούς στίχους ἀπό τόν Θούριο. Εἶναι ἔργο τοῦ Θεσσαλοῦ γλύπτη Νικόλα καί κυκλοφόρησε σέ 380 ἀντίτυπα.

2. *Ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου*: Μέ ἐκδρομικό λεωφορεῖο, προσφορά τοῦ Συλλόγου, οἱ Σύνεδροι πού προέρχονταν ἀπό τήν Ἀθήνα μεταφέρθηκαν τό πρῶν τῆς Παρασκευῆς 30 Μαΐου στό Βόλο, ὅπου φιλοξενήθηκαν σέ ξενοδοχεῖα. Ἡ διαμονή τῶν συνέδρων σ' αὐτά ἐγινε δωρεάν γιά τό Σύλλογο μετά ἀπό ἐνέργειες του πρός τήν Ἐνωση Ξενοδόχων Βόλου καί τόν ΕΟΤ Θεσσαλίας.

Ἡ ἐναρξή τῶν ἐργασιῶν ἐγινε σέ ὀλομέλεια, τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας,

στis ευρύχωρες αίθουσες του Δημοτικού Σχολείου Βελεστίνου, όπου από νωρίς είχε συρρεύσει πλήθος Βελεστινιωτών. Παραβρέθηκαν εκπρόσωποι των τοπικών εκκλησιαστικών, πολιτικών, στρατιωτικών, αστυνομικών κλπ. αρχών του Βόλου, του Βελεστίνου και άλλων γειτονικών πόλεων της Θεσσαλίας. Αφού τό προεδρείο της πρώτης συνεδρίας κατέλαβε τίς θέσεις του, ό Δήμαρχος Βελεστίνου κ. Βασ. Καραμπερόπουλος ανήλθε στό βήμα και άπηύθυνε χαιρετισμό και εύχές πρός τούς συνέδρους και τό άκροατήριο. Ακολουθως έλαβε τό λόγο ό Πρόεδρος του Συλλόγου Βελεστινιωτών Αθηνών «ό Ρήγας Βελεστινλής», γιατρός κ. Δημήτριος Καραμπερόπουλος, πού ύπήρξε ό έμπνευστής, όπως αναφέρθηκε, αλλά και κύριος συντελεστής ύλοποίησης της αρχικής ιδέας του Συνεδρίου, ό όποιος, αφού καλωσόρισε τούς συνέδρους, έκαμε σύντομη αναφορά στους προβληματισμούς πού όδήγησαν στην πραγματοποίησή του και ευχαρίστησε τούς συνέδρους για τή συμμετοχή τους καθώς και αρχές, φορείς κλπ. πού συνέβαλαν στην πραγματοποίησή του. Στο βήμα ακολουθήσε ό Θεσσαλός ύφυπουργός Γεωργίας κ. Δημ. Πιτσιώρης, ό όποιος και κήρυξε τήν έναρξη των εργασιών του συνεδρίου και εύχήθηκε καλή επιτυχία. Ο εκπρόσωπος του μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Χριστοδούλου αρχιμανδρίτης κ. Θεόκλητος προσφώνησε εκ μέρους της τοπικής Έκκλησίας και εύχήθηκε παρομοίως. Ο εκπρόσωπος του Παν/μίου Θεσσαλίας κ. Ακριτιδής άπηύθυνε σύντομο χαιρετισμό καθώς και ό καθηγ. κ. Ίωάν. Μαρκαντώνης, πρόεδρος της Ιστορικής και Λαογραφικής Έταιρείας των Θεσσαλών (Αθηνών), ό κ. Βασίλ. Καλαϊτζής-Μουντάκης ως εκπρόσωπος της Ιστορικής, Λαογραφικής και Αρχαιολογικής Έταιρείας Κρήτης (Χανίων) και ό εκπρόσωπος της Π.Ε.Α.Ε.Α. κ. Γιάννης Γούσης.

Μετά τούς χαιρετισμούς διαβάστηκαν μηνύματα και χαιρετισμοί πού έστειλαν ύπουργοί, ακαδημαϊκοί, καθηγητές πανεπιστημίων, έπιστημονικές έταιρείες κ.ά., πού δέν κατέστη δυνατόν νά παραστούν ή αντιπροσωπευθούν στό Συνέδριο. Τό πρόγραμμα της πρώτης ημέρας ολοκληρώθηκε μέ τήν παρουσίαση των ανακοινώσεων πού έγιναν σέ όλομέλεια. Μετά τό τέλος της έναρκτήριας συνεδρίας, τό βράδυ της Παρασκευής, ό Δήμαρχος Βελεστίνου παρέθεσε δείπνο στους Συνέδρους και τούς προσκεκλημένους.

Οί συνεδριάσεις του Σαββάτου και της Κυριακής διεξήχθησαν σέ δύο συγχρόνως τμήματα, στον ίδιο χώρο.

Οί ανακοινώσεις των συνεδρων προκάλεσαν τό ευρύτερο ενδιαφέρον των παρευρισκομένων και ιδιαίτερα των ντόπιων πού τίς παρακολούθησαν όλες τίς μέρες, καθώς άκουσαν για τον τόπο τους και τήν ιστορία τους πράγματα πού έλέχθησαν για πρώτη φορά. Στο τέλος κάθε ανακοίνωσης ακολουθήσαν ενδιαφέρουσες και γόνιμες συζητήσεις μεταξύ των συνεδρων μέ τή συμμετοχή συχνά και του άκροατηρίου.

3. *Συντελεστές του Συνεδρίου.* Η Όργανωτική Έπιτροπή του Συνεδρίου εργάστηκε έντατικά, ιδίως τούς τελευταίους μήνες, μέ σύστημα και έπιμονή. Ο αντιπρόεδρος της επισκέφτηκε επανειλημμένα τό Βελεστίνο για τήν επί τόπου λύση διαφόρων προβλημάτων και τήν αντιμετώπιση και των τελευταίων λεπτομερειών. Έτσι κινητοποιήθηκαν φορείς και πρόσωπα, πού συνέβαλαν αποφασιστικά στην επιτυχία του Συνεδρίου, βοηθώντας οικονομικά και ήθικά.

Βασικός συντελεστής τής επιτυχίας, έκτός από τόν δραστήριο Σύλλογο Βελεστινιωτών, υπήρξε ό συνδιοργανωτής Δήμος Βελεστίνου μέ τήν πολύμορφη ύποστήριξή του πρός τό Συνέδριο.

Οικονομικοί και ήθικοί παράγοντες επιτυχίας του Συνεδρίου υπήρξαν τό 'Υπουργείο Πολιτισμού και 'Επιστημών, ή Ι. Μητρόπολις Δημητριάδος, ή Τοπική 'Ενωση Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Μαγνησίας, ή Γενική Γραμματεία του Ε.Ο.Τ., ή Διεύθυνση Θεσσαλίας του Ε.Ο.Τ., οί Τράπεζες 'Εθνική, 'Αγροτική και 'Εμπορική, ή 'Ολυμπιακή 'Αεροπορία, ή Χαλυβουργία Θεσσαλίας Α.Ε., ό Πολιτιστικός Σύλλογος Βελεστίνου, ό Σύλλογος Γυναικών Βελεστίνου, ό Σύλλογος Καναλιωτών 'Αθηνών, οί διευθύνσεις τών ξενοδοχείων του Βόλου: 'Αλέξανδρος, 'Ηλέκτρα, Νεφέλη, 'Αδμητος, Αύρα, Γαλαξίας, Κυψέλη, Ξένη, Σάντη και Φίλιππος. 'Επίσης βοήθησαν ουσιαστικά όρισμένα πρόσωπα, όπως ό μακαρ. 'Αρχιεπίσκοπος 'Αθηνών και πάσης 'Ελλάδος κ.κ. Σεραφείμ, ό εκδότης κ. Σταύρος Καραμπερόπουλος, και στή διοργάνωση και διεξαγωγή του ό κ. Λεάνδρ. Βρανούσης, τ. διευθυντής του Κέντρου 'Ερεύνης Μεσαιων. και Νέου 'Ελληνισμού τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών και οί Παναγ. Καμηλάκης και Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, έρευνητές του Κέντρου 'Ερεύνης τής 'Ελληνικής Λαογραφίας τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών.

4. *Παρασυνεδριακές εκδηλώσεις.* Στά πλαίσια του Συνεδρίου πραγματοποιήθηκαν ποικίλες παράλληλες εκδηλώσεις πρός χάριν τών συνέδρων αλλά και τών επισήμων και τών άκροατών του.

Κατ' άρχήν προσφέρθηκε στους συνέδρους πλήρης φιλοξενία: Δείπνο από τόν Δήμο Βελεστίνου, γεύμα από τόν Σεβ. μητροπολίτη Δημητριάδος στή Ν. 'Ιωνία Βόλου, δεξίωση από τήν Τοπική 'Ενωση Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Μαγνησίας στό «Ξενία» Πορταριάς Βόλου, γεύμα από τήν 'Οργανωτική 'Επιτροπή.

Πρίν από τό δείπνο του Δήμου Βελεστίνου τό χορευτικό συγκρότημα του Πολιτιστικού Συλλόγου Βελεστίνου χόρεψε τοπικούς χορούς στήν κεντρική 'Αγορά τής κομοπόλεως. Κατά τίς τρεις ήμέρες του Συνεδρίου λειτούργησε στό Δημαρχείο έκθεση λαογραφικού ύλικού τής περιοχής μέ ένδιαφέροντα εκθέματα και μέ τή φροντίδα του Συλλόγου Γυναικών Βελεστίνου.

Στό χώρο του Συνεδρίου λειτούργησε έκθεση βιβλίων σχετικών μέ τό Ρήγα Βελεστινλή.

Τό πρωινό τής δεύτερης ήμέρας του Συνεδρίου διατέθηκε γιά τήν πραγματοποίηση επισκέψεων στον άδριάντα και τό σπίτι του Ρήγα, στους αρχαιολογικούς χώρους και τά ιστορικά μνημεία του Βελεστίνου, όπου ξενάγησε τους Συνέδρους ή άρμόδια άρχαιολόγος κ. 'Αργυρώ 'Ιντζεσίλογλου.

Στό χώρο του άδριάντα του Ρήγα έγινε και έπιμνημόσυνη δέηση χοροστατούντος του άρχιμανδρίτου κ. Θεοκλήτου. Στεφάνια κατατέθηκαν έκ μέρους του Συνεδρίου, άρχών και φορέων.

Μέ τίς καλύτερες έντυπώσεις και άναμνήσεις οί συνέδροι άφησαν τό ιστορικό Βελεστίνο νωρίς τό θράδυ τής Κυριακής μέ τήν προσδοκία και τή διαβεβαίωση ότι θά άνανεώσουν τή γόνιμη συνάντησή τους στό Β' Συνέδριο κατά τό έτος 1991.

Παναγιώτης Ι. Καμηλάκης

Α' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕΤΙΝΟ ΠΗΛ

Μέρος του άκροατηρίου του Συνεδρίου.

Οί Σύεδροι στό Σπίτι του Ρήγα.

Τμήμα τής έκθεσης Λαογραφικού ύλικού.

Τό επίχρυσο άναμνηστικό μετάλλιο τού Συνεδρίου.

Α'
ΔΙΕΘΝΕΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ
ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΦΕΡΑΙ – ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ – ΡΗΓΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ – ΙΣΤΟΡΙΑ – ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ

30-31 ΜΑΪΟΥ ΚΑΙ 1 ΙΟΥΝΙΟΥ 1986

Χαιρετισμός του Δημάρχου Βελεστίνου κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟ-ΠΟΥΛΟΥ

Πανοσιολογιώτατε,

κ. Υπουργέ,

κ. Νομάρχη,

κ. Δήμαρχοι,

κύριοι εκπρόσωποι των Στρατιωτικών και Πολιτικών Αρχών,
άγαπητοί Συνεδροί,

Σας καλωσορίζουμε με την ευκαιρία του σημερινού Συνεδρίου στη μικρή ιστορική μας πόλη, πατρίδα του Αδμητου, του Εϋμηλου και του Ίάσονα, στον τόπο που γέννησε και ανάθρεψε τον θάρρο της λευτεριάς Ρήγα. Έδω, στον ευλογημένο αυτό τόπο που η παλληκαριά, η αρετή και η αγάπη για την λευτεριά είναι συνώνυμα με τον πρωτομάρτυρα Ρήγα και κάθε σημείο του είναι ίδια ή ιστορία της χώρας μας. Αν αναλογισθούμε πώς στο πρόσωπο της Αδμήτου και της Αλκηστης έλαμψε η αρετή της οικογένειας της πίστης και της αυτοθυσίας, στον πραγματιστή Ίάσονα έχουμε τη δράση και τις πρωτοβουλίες για την συνένωση των Ελλήνων και στον μεγάλο Ρήγα την ακτινοβολία ενός καινούργιου κοινωνικού οικοδομήματος, όπου λάμπουν οι παγκοσμίως αναγνωρισμένες αξίες για λευτεριά, εθνική ανεξαρτησία, κοινωνική δικαιοσύνη.

Στόν τόπο αυτόν νοιώθουμε περισσότερο να μάς συγκλονίζει η παρακαταθήκη του Ρήγα με τό «όποιος ελεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά», που είναι πάντα επίκαιρη και αποτελεί την ουσία της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Επίσης τά κηρύγματα του Ρήγα ξεπηδοῦν ἀπό τόν τόπο αυτόν σάν δύναμη και ενέργεια ενός φωτεινού γαλαξία που καλύπτει με την ανταύγειά του κάθε γωνιά της γης και αναταράσσει τά θαλασσινά του ραγιαδισμού και της υποτελείας.

Τό Συνεδριό μας αυτό θά δώσει την ευκαιρία σε όλους ἐμάς τούς Βελεστινιώτες να ακούσουμε άγνωστα στοιχεία από την ιστορία αυτού του τόπου, να φωτιστούμε με τις ανέκδοτες εργασίες των συνεδρων - όμιλητών, να νιώσουμε ίσως έντονότερα από κάθε άλλη φορά πώς κατοικοῦμε σ' έναν ευλογημένο χώρο και είμαστε απόγονοι μυθικών ήρώων και ιστορικών μορφών που μάς δημιουργούν την υποχρέωση να στεκόμαστε πάντοτε ψηλά, όρθιοι ενάντια σε κάθε μορφή βίας και καταπίεσης. Κι αν με τό πέρασμα του χρόνου αλλοιώνεται τό περιβάλλον, εκσυγχρονίζονται τά ήθη και δημιουργούνται νέες μορφές δράσης και κοι-

νωνικῆς συμπεριφορᾶς, παραμένουν ἀναλλοίωτες οἱ ἀξίες καί ἀλήθειες γιά λευτεριά, ἐθνική ἀνεξαρτησία μέ τίς ὁποῖες εἶναι ἐμποτισμένες κι οἱ σημερινές γενιές, ἀφοῦ ἔχουν ἀφομοιώσει τά κηρύγματα τοῦ Ρήγα, τό ἀγωνιστικό πνεῦμα τοῦ '21, τούς μετέπειτα ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους καί τό μεγαλεῖο τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης.

Τό Συνέδριο αὐτό εἶναι ἡ ἀπαρχή μιᾶς πνευματικῆς ἀνάτασης γιά τό χῶρο μας. Ἐστω καί ἀργά ἐκπληρώνεται ἕνα μέρος τῆς ὑποχρέωσης πού ἔχουμε ὅλοι οἱ Νεοέλληνες στήν παγκοσμίου ἀκτινοβολίας μορφή τοῦ Ρήγα. Γιατί πέρα ἀπό τίς σημερινές ἐκδηλώσεις, μ' αὐτές ὡς ἀπαρχή, πρέπει καί ὀφείλουμε νά στήσουμε στό πνευματικό θάβρο πού ἀξίζει τό συμπατριώτη μας μπουρλοτιέρη τῶν ψυχῶν, νά δώσουμε προεκτάσεις στή φυσιογνωμία καί τό ἔργο του.

Θά πρέπει ἐδῶ νά ἐπισημάνουμε πῶς ἡ Πολιτεία παρά τή γενικότερη ἀδιαφορία της ἀπέναντι στήν ἱστορία τίμησε τόν Ρήγα μέ τόν ἀνδριάντα πού τοῦ ἔστησε ἔξω ἀπό τό Πανεπιστήμιό Ἀθηνῶν. Καί ἀνδριάντες στήθηκαν καί ἐδῶ στό Βελεστίνο καί στή Λάρισα, μέ πρωτοβουλία τῶν Δημοτικῶν Ἀρχῶν. Καί φέτος ἦταν ἐπαινετή ἡ πρωτοβουλία τοῦ Δημάρχου Βόλου κ. Μιχ. Κουντούρη νά στήσει τόν ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα στήν ὁμώνυμη πλατεία στό Βόλο. Σημαντικό θεωροῦμε ἐπίσης τό θέμα τῆς ἴδρυσης Μουσείου τοῦ Ρήγα στόν τόπο πού γεννήθηκε.

Παράλειψη ἐπίσης θεωροῦμε τό γεγονός πῶς ἡ Πολιτεία δέν τίμησε τόν Ρήγα μέ τό Πανεπιστήμιό Θεσσαλίας. Αὐτό γίνεται στό Βόλο. Ἐλπίζουμε ὁμως ἕνα τμήμα του νά λειτουργήσει καί ἐδῶ ὡς Ρήγειο Πανεπιστήμιό.

Μ' αὐτές τίς σκέψεις χαιρετίζουμε τό σημερινό Συνέδριο, καλωσορίζουμε τούς συνέδρους πού μετέχουν σ' αὐτό κι ὅλους ἐσᾶς πού τό τιμήσατε μέ τήν παρουσία σας. Κι εὐχομαι εἰλικρινά τήν ἐπιτυχία του, γιά νά ἀποτελέσει ἀφετηρία γιά πνευματική ἀνάταση καί δημιουργική προσφορά στόν εὐρύτερο Ἑλλαδικό χῶρο.

Κι ἄς προβληματιστοῦμε ὅλοι μας μ' αὐτά πού ὁ Ρήγας μᾶς ἄφησε παρακαταθήκη του ὅπως ὁ Θούριος, τό Σύνταγμα, τά Δικαιώματα τοῦ Πολίτη. Εὐχαριστῶ.

Χαιρετισμός τοῦ Προέδρου τοῦ Συλλόγου Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν

κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Πανοσολογιώτατε,

κ. Ὑπουργέ,

κ. Νομάρχα,

κύριοι Δήμαρχοι,

κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν Πνευματικῶν Ἰδρυμάτων,

κύριοι ἐκπρόσωποι τῶν Πολιτικῶν Κομμάτων καί τῶν κοινωνικῶν φορέων,

Καλῶς ὀρίσατε στήν γενέτειρα τοῦ Ρήγα κατά τήν ἑναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου ΦΕΡΑΙ-ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ.

Έχοντας συναίσθηση της βαρειάς κληρονομιάς των αρχαίων Φερών και του μεγάλου τέκνου και έθνομάρτυρος Ρήγα, ο Σύλλογος Βελεστινιωτών Ἀθηνῶν είχε τήν πρότοβουλία νά διοργανώσει μαζί μέ τόν Δήμο Βελεστίνου τό σημερινό συνέδριο τό όποιο είναι καρπός των δύο έκδηλώσεων πού ό Σύλλογος Βελεστινιωτών Ἀθηνῶν πραγματοποίησε πέρυσι στό Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Ἀθηναίων μέ θέματα τήν «Ἀρχαιογνωσία του Ρήγα» και τόν «Ποιητικό Πανηγυρισμό για τό Ρήγα».

Τό ενδιαφέρον και ή ανταπόκριση πού είχαμε από τούς επιστήμονες πού ασχολοῦνται μέ τά σχετικά θέματα μᾶς ἔδωσε τήν ἀφορμή νά ἀποτολήσουμε τήν διοργάνωση του Α΄ Συνεδρίου.

Ο Σύλλογος Βελεστινιωτών, πού ιδρύθηκε ἔδω και πέντε χρόνια (1981), ἔχει παρουσιάσει ἀξιόλογη δραστηριότητα.

Ἐκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου ἔχει διατυπωθεῖ πρὸς τόν Δήμαρχο Βελεστίνου και πρὸς τόν ἀξιότιμο Νομάρχη Μαγνησίας ή πρόθεση του δημιουργίας στό Βελεστίνο Μουσείου Γεωργικῶν Ἐργαλείων και Παραδοσιακῆς Τεχνολογίας. Εἶναι ἀνάγκη νά δημιουργηθεῖ ἕνα τέτοιο Μουσείο για νά διατηρήσουμε ὅσα ή τεχνολογική εξέλιξη σιγά-σιγά θά ἔξαφανίσει.

Νομίζουμε ὅτι τό Βελεστίνο, χώρος γεωργικός ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα, ἔχει τίς δυνατότητες νά ἀποχτήσει Μουσείο Γεωργικῶν Ἐργαλείων, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἀντίστοιχό του δέν ὑπάρχει σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα.

Θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω ἕκ μέρους του Δ.Σ. του Συλλόγου τόν Δήμαρχο Βελεστίνου και τούς Δημοτικούς Συμβούλους πού μέ προθυμία και εὐχαρίστηση ἐνστερνίστηκαν τήν ἰδέα του Α΄ Συνεδρίου, δείγμα τῆς εὐρύτητας πού τούς διακρίνει.

Εὐχαριστίες ἐκφράζονται στους ἐπιστήμονες, Ἕλληνες και ξένους, οἱ ὅποιοι ἀνταποκρίθηκαν στήν πρόσκληση και δέν φείσθηκαν κόπων για νά ῥθουν σήμερα ἔδω και νά ἔναι πραγματικότης τό Α΄ Συνέδριο.

Εὐχαριστίες ἐκφράζονται και σ' ὅλους τούς Συνέδρους πού θά παρακολουθήσουν τίς ἐργασίες του Συνεδρίου.

Θά θέλαμε νά εὐχαριστήσουμε ὅλους ὅσοι βοήθησαν οικονομικά στήν διοργάνωση του Συνεδρίου.

Τέλος, θέλουμε νά εὐχαριστήσουμε τόν Πολιτιστικό Σύλλογο Βελεστίνου για τό χορευτικό συγκρότημά του, πού παρουσίασε παραδοσιακούς χορούς και τόν Σύλλογο Γυναικῶν Βελεστίνου για τή διοργάνωση τῆς θαυμάσιας ἐκθεσης λαογραφικοῦ ὑλικού στό Δημαρχεῖο του Βελεστίνου.

Εὐχόμαστε τό Α΄ Συνέδριο μέ τίς ἀξιόλογες ἀνακοινώσεις του νά καθιερωθεῖ στήν συνείδηση των ἐπιστημόνων και νά εἶναι ή ἀρχή πραιτέρω συναντήσεων, μιά και τά θεματικά πλαίσια του Συνεδρίου εἶναι ἀνεξάντλητα. Οἱ ἀρχαῖες Φερέες εἶναι ἀκόμα θαμμένες. Οἱ μελλοντικές ἀνασκαφές θά τίς φέρουν στήν ἐπιφάνεια και θά φανεῖ τό μεγαλεῖο τους.

Ἐλπίζουμε ἐπίσης ὅτι τό ἐπίχρυσο ἀναμνηστικό μετάλλιο πού ἔχει σήμερα κυκλοφορήσει θά ἔχει και συνέχεια.

Εὐχόμαστε νά εὐδοθησούν οἱ ἐργασίες του Συνεδρίου. Καλῶς ὀρίσατε και καλή ἐπιτυχία.

Χαιρετισμός τοῦ Ὑφυπουργοῦ Γεωργίας κ. ΔΗΜ. ΠΙΤΣΙΩΡΗ

Ἀγαπητοὶ φίλοι, κάτοικοι τοῦ Βελεστίνου,
ἀγαπητοὶ σύνεδροι, Ἕλληνες καὶ ξένοι,

Μέ μεγάλη χαρά καὶ προσωπική χαρά δική μου προσκλήθηκα νά χαιρετήσω καὶ νά κηρύξω τὴν ἑναρξὴ αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ Συνεδρίου. Λέω μεγάλη χαρά, γιατί θυμοῦμαι ὅτι ὅσα χρόνια τουλάχιστον ἐγὼ ἀναμινύομαι μέ τὰ κοινά, στήν περιοχὴ αὐτή, ὑπῆρχε πάντοτε ἡ ἰδέα κάθε χρόνο, νά γίνῃ αὐτή ἡ συνάντηση, νά καθιερωθεῖ τό Διεθνές Συνέδριο πού νά ἀσχοληθεῖ μέ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου καὶ ἰδίως μέ τὴν μεγάλη φυσιογνωμία, μέ τόν Ρήγα Βελεστινλή.

Κι εἶναι ἀναμφισβήτητα μιά καθυστέρηση ὅτι φτάσαμε στό ἔτος 1986 γιά νά κάνουμε κάτι πού ὁ τόπος, ἡ χώρα μας, ὄφειλε νά τό ἔχει κάνει πρὶν ἀπό πολλὰ χρόνια.

Ἐν πάσει περιπτώσει ξεκινᾶμε κι ἤθελα νά πῶ ὅτι μεγάλος ἐπαινος γι' αὐτὴ τὴν πρωτοβουλία ἀξίζει ἀναμφισβήτητα στή Δημοτικὴ ἀρχὴ τοῦ Βελεστίνου, στόν Δήμαρχο Βασίλη Καραμπερόπουλο καὶ τοὺς Δημοτικούς Συμβούλους καὶ τοὺς μαζικούς φορεῖς τῆς περιοχῆς. Ἀλλά δέν μπορῶ νά ἀγνοήσω καὶ τὴν σημαντικότερη συμβολὴ τῶν Βελεστινιωτῶν πού ζοῦνε στήν Ἀθήνα καὶ πού ἐξακολουθοῦν νά ἐνδιαφέρονται καὶ νά ἀγαποῦν τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους.

Τό Συνέδριο αὐτό ἀναμφισβήτητα ἔχει ἓνα περιεχόμενο ἀνεξάντλητο καὶ δέν εἶναι μόνο τό πρῶτο Συνέδριο, ἀλλά νομίζω ὅτι ὅλα τὰ ἐπόμενα Συνέδρια δέ θά μπορέσουν νά ἐξαντλήσουν τὴ θεματολογία.

Ὁ Ρήγας Βελεστινλής θά εἶναι, νομίζω, συνεχῶς ἡ ἀνυπερβλήτη αὐτὴ ἱστορικὴ φυσιογνωμία πού μέ μεγάλη ὑπερηφάνεια καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἰδιαίτερα τό Βελεστίνο, γιατί νά μὴν ποῦμε ὅλη ἡ χώρα μας, ἡ Ἑλλάδα, θεωρεῖ ὅτι ὑπῆρξε πρὶν ἀπό τόσα χρόνια καὶ εἶπε καὶ ἔγραψε πράγματα πού ἀκόμη στή σημερινὴ ἐποχὴ ἀκούονται προφητικά, γιά τὴν βαλκανικὴ ἰδέα, ὅπως καὶ τὴν ἔνωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Αὐτό ἀπό τόσα χρόνια καὶ σήμερα εἶναι ἓνα ὄνειρο καὶ τόσα ἄλλα πού ἔχει γράψει ὁ Ρήγας καὶ πού εἶναι μιά ζωντανὴ παρακαταθήκη γιά τὴν Δημοκρατία, γιά τὰ δικαιώματα, γιά τίς ἐλευθερίες τοῦ λαοῦ μας καὶ ὅλων τῶν λαῶν τοῦ κόσμου. Δέν θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ περισσότερο, ἢ ἐπικαιρότητα, νομίζω, τοῦ Ρήγα παραμένει ἀνεξάντλητη καὶ νομίζω ὅτι σήμερα εἶναι καὶ πάλι ὅσο ποτὲ ἐπίκαιρος. Σήμερα πού φαίνεται ὅτι τὰ προβλήματα δέν μποροῦν παρά νά λυθοῦν σέ διεθνεῖς συνεργασίες κι ὄχι ἀπό προσπάθειες πού κάνουν τὰ κράτη μόνα τους ἢ καὶ πολλές φορές ἐπιβουλευόμενα τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἄλλων κρατῶν, καὶ καταλαβαίνετε τί ἔννοῶ, δέν χρειάζεται νά πῶ περισσότερα στή χώρα αὐτὴ πού ζοῦμε τίς μέρες αὐτές, ὅταν σκεφτόμαστε τὴν φίλη μας Τουρκία.

Εὐχαριστῶ πάρα πολύ καὶ εὐχομαι ἐπιτυχία. Χαιρετίζω τοὺς Συνέδρους, Ἕλληνες καὶ ξένους. Νομίζω δέν ἔχουμε συμμετοχὴ ἀπὸ τίς βαλκανικὲς χῶρες. Ἄς βάλουμε ἓνα στόχο στό Β' Συνέδριο νά ἔχουμε πράγματι βαλκανικὴ συμμετοχὴ.

Καλὴ ἐπιτυχία κι ἀκόμα μιά φορά ἐπαίνους σ' ὅλους ὅσοι διαδραμάτισαν σημαντικὸ ρόλο γιά τὴν ἐπιτυχία του.

Χαιρετισμός τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος Πανοσιολογιώτατου κ. ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ

Κύριε Ὑπουργέ,
κύριε Νομάρχη,
κύριοι Δήμαρχοι,
Ἀγαπητοί Σύνεδροι,

Σέ μιά ἐποχή πού τό ἀνθρώπινο πρόσωπο δεινῶς καταδυναστεύεται, οἱ ἐλευθερίες πολλῶν λαῶν καταπατῶνται, πού ἡ κοινωνική δικαιοσύνη κι αὐτή δεινῶς πολεμεῖται, σ' αὐτόν τόν τόπον, σ' αὐτήν τή γωνιά τῆς χώρας μας, στό μικρό Βελεστίνο, τό τόσο μεγάλο στήν ἱστορία, συγκεντρωθήκαμε σήμερα ὅλοι ἐμεῖς γιά νά τιμήσουμε τοὺς πρόγονούς μας. Ἐκείνους πού μᾶς χάραξαν τόν δρόμο, ἐκείνους πού ὀριοθέτησαν τή ζωή μας καί καθῶς κεντρικό πρόσωπο αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου – πιστεύω καί θέλω νά πιστεύω – εἶναι ὁ Ρήγας, ἐπιτρέψτε μου νά χρησιμοποιοῦμαι μερικά λόγια του ὅταν καλοῦσε τοὺς σκλαβωμένους νά πάρουν τά ὄπλα ἐναντίον τῆς τυρρανίας καί νά ἐπαναστατήσουν. Τοὺς ἔλεγε:

«Ἐλάτε μ' ἓναν ζῆλον ἐτοῦτον τόν καιρόν
νά κάμωμεν τόν ὄρκον ἐπάνω στόν σταυρόν».

Καί δέν εἶναι ἄνευ σημασίας τά λόγια τοῦ Ρήγα, λόγια πίστεως στό Θεό, πίστεως στίς ἀξίες καί τά ἰδανικά τῆς φυλῆς.

Ἐπῆρξε μιά προσωπικότητα μεγάλης ἀκτινοβολίας. Καί τά λόγια του ἐκεῖνα, τά λόγια τά γεμάτα πίστη καί φλόγα γιά τήν πατρίδα, σήμερα καθίστανται ὅλο καί περισσότερο ἀναγκαῖα. Σέ περίοδο πού χρειαζόμαστε ἐθνική ὁμοψυχία, σέ περίοδο πού ὅλος ὁ κόσμος μας εἶναι ἀνάστατος, ἔρχεται ὁ Ρήγας ἀπ' αὐτό τό σημεῖο, ἀπ' τό Βελεστίνο, νά διασαλπίζει μερικά μηνύματα, τά μηνύματα τῆς εἰρήνης, τῆς ἰσότητας, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης, καί τῆς πίστεως στό Θεό. Ἐκεῖ, λοιπόν, πού ἔχουμε τέτοιους προγόνους, ἐμεῖς πού ἔχουμε τέτοιους ἀνθρώπους πού δείχνουν τό δρόμο μας καί δείχνουν τήν πορεία μας, πρέπει νά τοὺς πιστέψουμε, πρέπει νά τοὺς ἀκολουθήσουμε, γιατί θά εἶναι τό μεγαλύτερο μνημόσυνο καί μεγαλύτερη μνήμη, ἂν πραγματικά πιστέψουμε στά διδάγματά τους, στά κηρύγματά τους.

Θέλω νά συγχαρῶ τό Σύλλογο Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν καί τόν Δήμαρχο Βελεστινίου καί τό Δημοτικό Συμβούλιο γιά τήν πρωτοβουλία πού εἶχαν καί νά μεταφέρω τίς εὐχές καί τόν ἐγκάρδιο χαιρετισμό τοῦ Σεβασμιωτάτου πού ἀπουσιάζει λόγῳ Συνοδικῶν καθηκόντων του.

Εὐχομαι ἐπιτυχία καί εὐδόωση τοῦ ἔργου τοῦ Συνεδρίου.

*Χαιρετισμός του Προέδρου της Ιστορικής και Λαογραφικής Έταιρείας
των Θεσσαλών καθηγητού του Παν/μίου Αθηνών κ. Ι. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗ.*

Πανοσιολογιώτατε, εκπρόσωπε του Σεβασμιώτατου Μητροπολίτου Δημητριά-
δος,

σεβαστοί Πατέρες,

κύριε Ύψιπουργέ,

κύριοι Δήμαρχοι,

κύριοι Εκπρόσωποι των Αρχών,

Τό πρώτο Διεθνές Έπιστημονικό Συνέδριο ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΡΗΓΑΣ παρέχει μέ τούς στόχους του τήν ευκαιρία σέ έκλεκτούς επιστήμονες νά φωτί-
σουν μέ τήν συμβολή τους τήν ιστορική φυσιογνωμία του τόπου αυτού, στήν μα-
κράιωνη δολιχοδρομία του λαού της Θεσσαλικής γής της πίο παλιάς κοιτίδας
των φυλών που κυριάρχησαν στον έλληνικό χώρο από τήν εποχή του Αδμήτου,
του βασιλιά των Φερών, και προγενέστερα ως τον Ρήγα τον Βελεστινλή ως σήμε-
ρα.

Η Ιστορική και Λαογραφική Έταιρεία των Θεσσαλών που μέ στόχους τήν
έρευνα της ιστορίας μας και τήν διακρίβωση των στοιχείων της λαϊκής μας πα-
ράδοσης δέν ήταν δυνατόν νά απουσιάσει από τό πνευματικό αυτό Συνέδριο,
αφού άμεσα και πρακτικά συνεργάστηκε για τήν πραγματοποίησή του.

Μέ διακεκριμένους έταίρους της και επίλεκτα μέλη του Διοικητικού Συμβου-
λίου της Έταιρείας τήν Γενική Γραμματέα κ. Αίκατ. Πολυμέρου-Καμηλάκη και
τόν Ταμία μας έγκριτο δικηγόρο και λόγιο κ. Χρήστο Χειμώνα, εκπροσωπείται
μέ ειδικές επιστημονικές ανακοινώσεις. Δι' έμου δέ ως Προέδρου εκφράζει τά
πίο εγκάρδια αισθήματα χαράς και τιμής για τήν συνεργασία μας αυτή και τά
συγχαρητήρια για τήν άρτια όργάνωση και τήν εκ των προτέρων πλούσια και
σημαντική απόδοση των μόχθων των άξιων έργατών του Συνεδρίου αυτού και
των συνεργατών του.

Μέ τήν ευκαιρία αυτή εκφράζεται ή απόφαση του Δ.Σ. της Ιστορικής και
Λαογραφικής Έταιρείας των Θεσσαλών νά θεωρηθεί ή παρουσία του Προεδρεί-
ου και των μελών του ως έλαχίστη ένδειξη μεγίστης τιμής για τον άγωνιστή της
έλευθερίας και πρόδρομο της Έθνικής μας ανεξαρτησίας, τον ύπέροχο εκείνο
ένσάρκωτή των θεσσαλικών έθνοστερεοτύπων, τον μεγάλο Ρήγα τον Θεσσαλό
της νέας ελληνικής γενιάς, πρότυπο μοναδικό πατριωτισμού, σύμβολο αγώνων
για έλευθερία, για ισότητα και δικαιοσύνη.

Μέ τίς σκέψεις και τά συναισθήματα αυτά ως πρόεδρος και εκ μέρους της
Έταιρείας χαιρετίζω τό Συνέδριό σας και εύχομαι έπιτυχία και αξιοποίηση των
πορισμάτων προς όφελος του Βελεστίνου και γενικότερα της Ελλάδος.

*Χαιρετισμός του εκπροσώπου του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, καθηγη-
του κ. ΑΚΡΙΤΙΑΗ.*

Κύριε Υπουργέ,

Κύριε Νομάρχα,

εκπρόσωποι των Πολιτικών και Στρατιωτικών Αρχών,

Κύριοι Δήμαρχοι,

Άγαπητοί συνάδελφοι,

Κυρίες και κύριοι σύνεδροι,

Εκπροσωπώντας τό Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, μεταφέρω τόν θερμό χαιρετι-
σμό του Προέδρου της Διοικούσας Έπιτροπής του Πανεπιστημίου μας καθηγη-
τού κ. Π. Λαζαρίδη.

Συνηθίζεται οι εκδηλώσεις εθνικής μνήμης πού αφιερώνονται στά πρόσω-
πα πού συνέβαλαν στην ανάταση και διατήρηση των εθνικών μας ιδεωδών νά
παίρνουν πανηγυρικό χαρακτήρα. Μέ χαρά όμως διαπιστώνουμε ότι στό Συνέ-
δριό σας στόχος έχει μπει ή προβολή από μιά άλλη διάσταση της εθνικής μας
κληρονομιάς, πού άφορά τόν προσδιορισμό της πολιτιστικής ταυτότητας του
Θεσσαλικού χώρου, όπως διαμορφώθηκε μέσα άπ' τούς άγώνες του λαού μας για
εθνική επιβίωση.

Ένας από τούς σημαντικότερους σταθμούς στην πορεία της πολιτιστικής ανά-
πτυξης του Θεσσαλικού χώρου είναι ή ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
Ή Δ.Ε. του Πανεπιστημίου έχοντας συνειδητοποιήσει τήν ιερή άποστολή του
Πανεπιστημίου μας ανέλαβε ήδη τήν εθύνη για τήν δημιουργία ενός άνώτατου
εκπαιδευτικού ιδρύματος πού νά είναι σε θέση νά παίξει θετικό ρόλο στό χώρο
αυτό της Θεσσαλίας, για τήν σύνδεση της επιστήμης μέ τίς λαϊκές ανάγκες και
τό δέσιμο του χθές μέ τό αύριο.

Σας βεβαιώνουμε ότι καταβάλλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια για τήν όργάνω-
ση ενός συγχρόνου Πανεπιστημίου, όπου παράλληλα μέ τήν τεχνική παιδεία, ή
κλασσική παιδεία θά βρει γόνιμο έδαφος για τήν άνθισή της.

Μέ τή διαβεβαίωση αυτή συγχαίρουμε τήν όργανωτική Έπιτροπή και ιδιαίτε-
ρα τόν Πρόεδρο του Συλλόγου Βελεστινιωτών Άθηνών και ευχόμαστε καλή έπι-
τυχία στις έργασίες του Συνεδρίου σας.

Χαιρετισμός του εκπροσώπου της ΙΛΑΕΚ κ. ΒΑΣ. ΜΟΥΝΤΑΚΗ

Κύριε Υπουργέ,

άξιότιμοι κυρίες και κύριοι Σύνεδροι,

Ύπηρξε ευχάριστη έκπληξη για τήν Ίστορική-Λαογραφική και Άρχαιολογι-
κή Έταιρεία Κρήτης ή πληροφορία στην άρχή και ή ευγενική πρόσκληση στή

συνέχεια για την σημερινή πρώτη Διεθνή Συνάντηση με θέμα: ΦΕΡΑΙ - ΒΕΛΕ-
ΣΤΙΝΟ - ΡΗΓΑΣ.

Καί αποδεχομένη την πρόσκληση ή έταιρεία στέλνει τόν όμιλοῦντα, ως μέλος
του Δ.Σ. της, για νά την εκπροσωπήσει και για νά σās μεταφέρει τό χαιρετισμό
της.

Μά για νά μήν είναι τοῦτος ό χαιρετισμός σκέτος και τυπικός,θά μοῦ επιτρέ-
ψετε δυό μόνον λόγια βγαλμένα από τό βάθος τῶν παιδικῶν μου ἀναμνήσεων.

Στό χωριό μου, στόν Ἀποκόρωνα τῆς Κρήτης, σάν ἡμουνα «μικιός» στίς
«ἀποσπερίδες» μας οί μεγάλοι συχνά-πυκνά πιάνανε κουβέντα για τούς πολέμαρ-
χους γνωστούς και λιγότερο γνωστούς και για τά κατορθώματά τους. Μέσα σ'
αὐτούς ἀνάμεσα στόν Δασκαλογιάννη, στούς Χαιρέτηδες, στόν Καπετάν Γιάννα-
ρη, στούς τόσους ἄλλους, στόν καπετάν Χατζή-Μιχάλη Νταλιάνη, τόν Ἠπειρώ-
τη, πού ἔμαθα σάν μεγάλωσα, νά κι ό Ρήγας. Πού πότε-πότε τόν λέγανε Βελε-
στινή και πότε Φεραίο. Δέν τούς ξεχωρίζανε οί πατεράδες μας και μεῖς τά «μι-
κρά» από τούς κρητικούς τούς πολεμάρχους.

Κρητικοί ἀσφαλῶς κι αὐτοί πιάνανε ἀποσπερίζοντας και τό τραγούδι. Ἐπό
κοντά και μεῖς τά «μικιά», ζαρωμένα στά ἀρτικοσκαμιά μας,δίπλα στή χόβολη
τῆς παρασιτιάς. Λεβέντικα τραγούδια πού κάνανε τό δῶμα νά ἀνεβοκατεβαίνει:

«Πότε θά κάνει ξαστεριά, πότε θά Φλεβαρίσει...»ἢ«Εἴντα ἔχετε γυροῦ-γυροῦ...»

Ἐπίσης και ό «Διγενής ψυχομαχεῖ και ἡ γῆ τότε τρομάσσει». Μά τραγουδούσα-
με κοντά σ' αὐτά και τό «ὡς πότε παλληκάρια θά ζοῦμε στά στενά». Μοῦ τό μά-
θαινε και ό Παπα-Λευτέρης ἀπόντανε και δάσκαλος. Καί θαρρούσαμε, ὄχι από
μπουνταλοσύνη, μά από ἀγάπη πολύ, πῶς ό Ρήγας ἦτανε δικός μας, κρητικός,
ἴσως από τά Σφακιά ἢ κάπου γύρω από τό Ἀρκάδι. Πῶς από τό προσωνύμι ἔλει-
πε τό -άκης, δέν εἶχε καμιά σημασία.

Θυμᾶμαι, ἐπίσης, πῶς τά «στενά» τοῦ Θούριου δέ μᾶς ἱκανοποιούσαν και τά
μεταβάλαμε στό στίχο σέ «σκλαβιά». Ἦτανε κάτι πιο συνειδητό, πιά χειροπια-
στό για μᾶς τούς κρητικούς πού ποθούσαμε κι ὄλο ποθοῦμε πιότερη λευτεριά.

*«ὡς πότε παλληκάρια θά ζοῦμε στήν σκλαβιά
μονάχοι σά λιοντάρια στίς ράχες στά βουνά;»*

Θεριεύαμε τίς νύχτες ἐκεῖνες μέ τοῦ Ρήγα τή θέρμη. Γινόμασταν λιοντάρια και
νοερά τριγυρνούσαμε ἀλαφιασμένα στίς ράχες τῶν κοντινῶν μας Λευκῶν
Ὀρέων, στό Φάραγγα τῆς Σαμαριάς ἢ και στοῦ Ψηλορείτη.

Τόν κάναμε και ἦτανε και δικός μας, ό Ρήγας. Στήν παιδική μου φαντασία τόν
ἔβλεπα νά φορά θράκα, στιθάνια. Νά ἔχει και στήν κόκκινη βρακοζώνα μάχαιρα
ἀσημοκοπανισμένη. Μά τό ναῖς! ἔτσι τόν θυμᾶμαι ἔγώ στήν παιδική μου ἡλικία.
Τούτη ἐδῶ ἡ φωτογραφία (ἀφίσα συνεδρίου) εἶναι μεταγενέστερη, τήν εἶχα δεῖ
στό σχολεῖο.

Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τοῦ Ρήγα στό νοῦ μου μέσα ἦταν κρητική, κρητίκερος.
Μά δέν ἦτανε μόνο δικός μου κρητικός κι ὄλης τῆς Ἑλλάδας και τῆς Εὐρώπης.
Μά κύρια τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Εἶμαι βέβαιος, κυρίες και κύ-
ριοι, ὅτι ἡ τωρινή συνάντηση θά συντελέσει στήν παραπέρα παγκόσμια ἀναγνώ-
ριση τοῦ εὐγενέστερου τέκνου τῆς πόλης πού τόσα φιλόφρονα σήμερα μᾶς φιλο-
ξενεῖ. Εὐχαριστῶ.

Χαιρετισμός τοῦ ἐκπροσώπου τῆς ΠΕΑΕΑ κ. ΓΙΑΝΝΗ ΓΟΥΣΗ

Πανοσιολογιώτατε,
κύριε Ὑπουργέ,
κύριοι Δήμαρχοι,
ἀξιότιμοι κύριοι καί κυρίες,

Ὡς μέλος τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου καί τοῦ Δ.Σ. τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Ἀγωνιστῶν Ἐθνικῆς Ἀντίστασης καί μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Ἀξιωματικῶν καί Ὑπαξιωματικῶν Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Ἀγωνιστῶν Τραυματιῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης καί ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Θυμάτων κατοχῆς «Ο ΦΟΙΝΙΞ» μεταφέρω φιλικό ἀγωνιστικό χαιρετισμό. Ἐμεῖς οἱ ἀγωνιστές τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης τραγουδήσαμε τά ποιήματα τοῦ Ρήγα στήν περίοδο τῆς κατοχῆς. Μέ τό Θούριο τοῦ Ρήγα δώσαμε τίς νικηφόρες μάχες ἐναντία στούς κατακτητές στήν περίοδο 1941-1945 καί τώρα ἐμεῖς οἱ ἀγωνιστές τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης ἀγωνιζόμαστε νά γίνουν πράξη τά ὀράματα τοῦ Ρήγα. Εἶμαι περήφανος πού εἶμαι μέλος τοῦ Συλλόγου Βελεστινιωτῶν πού μένουν στήν Ἀθήνα. Συγχαίρω τά μέλη τοῦ Δ.Σ. τοῦ συλλόγου μας πού ἀγωνίζονται γιά τήν πραγμάτωση τῶν σκοπῶν τοῦ Συλλόγου μας καί κυρίως γιά τήν σύσφιξη τῶν σχέσεων μεταξύ μας καί γιά τήν διατήρηση τοῦ δεσμοῦ μας μέ τήν γενέτειρά μας, τό Βελεστίνο.

Συγχαίρω τά μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, τόν Δήμαρχό μας κ. Βάσο Καραπερόπουλο. Τά μέλη τοῦ Δ.Σ. τοῦ Συλλόγου μας καί τήν ὀργανωτική Ἐπιτροπή πού ἐργάσθηκαν γιά τήν σωστή ὀργάνωση τοῦ Συνεδρίου.

Συγχαίρω ὅλους ὅσους παίρνουν μέρος στό Συνέδριο καί κυρίως τούς ἐπιστήμονες οἱ ὁποῖοι μέ τίς ἀνακοινώσεις τους θά βοηθήσουν στή διάσωση, τήν προβολή καί τήν ἐκλαίκευση τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου πατριώτη μας, ἔθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή.

Εὐχομαι ὀλόπλευρη ἐπιτυχία στούς σκοπούς τοῦ Συνεδρίου.

Α΄
ΦΕΡΑΙ

*Κτίριο με στοά ελληνιστικής εποχής
στην «κάτω πόλη» των Φερών.
Πρώτες ειδήσεις*

Το φθινόπωρο του 1981 ήλθε τυχαία στο φως ένα από τα πιο σημαντικά και χαρακτηριστικά αρχαιολογικά ευρήματα των τελευταίων ετών στην περιοχή του Βελεστίνου, που καταλαμβάνει, όπως είναι γνωστό, τη θέση της αρχαίας πόλης των Φερών. Πρόκειται για τμήμα κτιρίου με στοά, που βρέθηκε μέσα σε αγρό, στη ΒΑ παρυφή της σημερινής κομόπολης, στη θέση «Μπας-Μπαξές», αμέσως προς τα ΒΑ του λόφου «Καστράκι» και στα δεξιά της οδού προς Χλόη¹ (Βλ. Τοπογραφικό Διάγραμμα και εικ. 1,2).

Η περιορισμένη ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στον αγρό το 1982 και το 1983 είχε δοκιμαστικό χαρακτήρα και εκτός από το κτίριο με τη στοά αποκάλυψε εν μέρει λείψανα κτισμάτων παλιότερων και νεώτερων απ' αυτό οικοδομικών φάσεων, χωρίς όμως να προχωρήσει ως το φυσικό έδαφος² (Σχέδια 1, εικ. 3,4). Οι οικοδομικές αυτές φάσεις μπορούν να χρονολογηθούν από την

1. Αφορμή για την επισήμανση των αρχαιοτήτων υπήρξε η βαθειά άροση που πραγματοποιήθηκε στον αγρό, πρώην ιδιοκτησίας Θ.Ι. Σαμαρά και ήδη απαλλοτριωμένο από το Υπουργείο Πολιτισμού, και η οποία έβγαλε στην επιφάνεια πολλούς γανιολίθους αρχαίων κτιρίων και πλήθος οστράκων.

2. Η ανασκαφή διενεργήθηκε από τη ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, στην οποία υπηρετεί η υπογράφουσα. Άρχισε από το μέσο περίπου του αγρού και εντοπίστηκε σε δυο μικρές τομές, που εντάσσονται σε κάναβο με τετράγωνα πλευράς 4 X 4 μ. Σταμάτησε σε βάθος 1,20 μ. από τη σύγχρονη επιφάνεια του εδάφους, με προοπτική να συνεχιστεί στο μέλλον πιο συστηματικά. Σύντομη έκθεση της ανασκαφής θα δημοσιευθεί στα «Χρονικά» του *Αρχαιολογικού Δελτίου* των ετών 1982 και 1983.

Η σύνθεση του Τοπογραφικού Διαγράμματος έγινε από το Δ. Παλιούρα, Αρχιτέκτονα, η τοπογράφηση του αγρού από τη Θ. Μακρή-Σκοτινιώτη και η αποτύπωση της ανασκαφής από την υπογράφουσα. Ευχαριστώ ιδιαίτερα την Τοπογράφο κ. Θ. Μακρή-Σκοτινιώτη για την πολύπλευρη βοήθειά της στην εκπόνηση των σχεδίων, καθώς και τον κ. Δ. Γούλα για την άγογη εμφάνιση και εκτύπωση των φωτογραφιών.

πρώιμη ελληνιστική περίοδο ως τους πρώτους αιώνες της ρωμαϊκρατίας με βάση κυρίως τα κινητά ευρήματα (όστρακα, νομίσματα κλπ.)

Σε βάθος 1 μ. περίπου από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους βρίσκεται ο στυλοβάτης της κιονοστοιχίας της στοάς, του οποίου ο κατά μήκος άξονας θάινει από Β προς Ν (Σχέδια 1 και 2). Ο στυλοβάτης είναι απλός και αποτελείται από μια σειρά λίθινων πλακών, μήκους 1,80 μ. περίπου η καθεμιά, πλάτους 0,60 μ. και πάχους 0,12 μ. Η κιονοστοιχία της στοάς αποτελείται από λίθινους κίονες δωρικού ρυθμού, οι οποίοι όμως έχουν μείνει ημίεργοι (εικ. 5,6). Οι κατώτεροι σπόνδυλοι των κίωνων σώζονται στη θέση τους και πατούν στο μέσο κάθε πλάκας του στυλοβάτη. Το κάτω μέρος των σπονδύλων αυτών είναι κανονικά επεξεργασμένο, με είκοσι ραβδώσεις, έτσι ώστε να σχηματίζεται ένα είδος «οδηγού» ύψους 0,10 μ., ενώ ο υπόλοιπος κορμός τους είναι απλώς διαμορφωμένος κυλινδρικά και δουλεμένος αδρά με χοντρό θελόνη (εικ. 7). Το τελειωμένο κάτω τμήμα των κίωνων έχει διάμετρο 0,50 μ. και το σωζόμενο ύψος των σπονδύλων κυμαίνεται από 0,55 μ. ως 0,90 μ. Η κιονοστοιχία αποκαλύφθηκε σε μήκος 12,50 μ., με έξι συνολικά σπονδύλους στη θέση τους. Ένας ακόμη σπόνδυλος, ο έβδομος κατά σειρά, είχε αποσπασθεί με τη βαθειά άροση και βρίσκεται σήμερα έξω από την τομή, κοντά στην αρχική του θέση (εικ. 5). Πάνω στο στυλοβάτη, εκεί όπου πατούσε ο σπόνδυλος, υπάρχει κυκλικός τώρμος και αύλακα μολυβδοχόησης για τη στερέωσή του (εικ. 4). Για την κατασκευή τόσο του στυλοβάτη, όσο και των κίωνων, έχει χρησιμοποιηθεί το ίδιο υλικό, δηλαδή υπόλευκος λατυποπαγής ασβεστόλιθος, πολύ εύθριπτος, που τον συναντούμε αρκετά συχνά σε κτίσματα των αρχαίων Φερών³.

Σε απόσταση 8 μ. περίπου προς Δ της κιονοστοιχίας και παράλληλα με αυτήν θάινει ισχυρός τοίχος, πλάτους 1,60 μ., από την ανατολική παρειά του οποίου ξεκινά άλλος, κάθετος σ' αυτόν τοίχος, στενότερος, πλάτος 0,90 μ., που σταματά σε απόσταση 1,50 μ. από το νοτιότερο σπόνδυλο του τμήματος της κιονοστοιχίας (Σχεδ. 2, εικ. 8, 9, 10). Το ανατολικό άκρο του κάθετου τοίχου παρουσιάζει κανονικό τελείωμα, ενώ η νότια παρειά του ευθυγραμμίζεται με τη νότια πλευρά του σπονδύλου. Είναι φανερό από τις παραπάνω παρατηρήσεις ότι οι δύο κάθετοι μεταξύ τους τοίχοι σχετίζονται άμεσα με την κιονοστοιχία και ανήκουν στο ίδιο μ' αυτήν κτίριο. Οι τοίχοι αυτοί, που σώζονται σε ύψος 0,60 μ., είναι κατασκευασμένοι από παλιότερο οικοδομικό υλικό (μεγάλους και μικρούς γωνιολίθους, αλλά και άλλα αρχιτεκτονικά μέλη από μάρμαρο, παρόλιθο ή ασβεστολιθικό λατυποπαγές πέτρωμα) σε συνδυασμό με συμπληρωματικούς μικρότερους ακατέργαστους λίθους, ενώ ως συνδετική ύλη χρησιμοποιήθηκε λάσπη από χώμα. Η όλη εμφάνισή τους δίνει την εντύπωση πρόχειρης κατασκευής, η οποία ωστόσο είναι αρκετά ισχυρή και επιμελημένη. Σ' όλη την έκταση της τομής βρέθηκαν κομμάτια κονιαμάτων ρόδινου, λευκού και γκρίζου χρώματος, αλλά δεν είναι σίγουρο αν αυτά προέρχονται από την επένδυση των τοίχων της στοάς

3. Για την προστασία του μνημείου κατασκευάστηκε στέγαστρο, επειδή το εύθριπτο πέτρωμα των ήδη καταπονημένων από τη βαθειά άροση σπονδύλων φθείρεται εύκολα από τις κακές καιρικές συνθήκες.

ή από τους γωνιολίθους που χρησιμοποιήθηκαν σε δεύτερη χρήση και ενδεχομένως έφεραν υπολείμματα παλιότερης επένδυσης.

Το κτίριο με τη στοά σταματά στο νότιο άκρο της ανασκαφικής τομής, χωρίς όμως να παρουσιάζει κανονικό πέρας σ' αυτήν την πλευρά (εικ. 8, 10, σχεδ. 2). Ο ισχυρός δυτικός τοίχος συνεχίζεται για λίγο προς Ν, πέρα από τον κάθετο τοίχο, όπως και ο στυλοβάτης της κιονοστοιχίας, η νοτιότερη πλάκα του οποίου προεξέχει από τη νότια παρειά του κάθετου τοίχου. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν ισχυρές ενδείξεις ότι το κτίριο θα συνεχιζόταν, προφανώς προς τα νότια. Εξάλλου η προς Β συνέχεια του δυτικού τοίχου εντοπίστηκε πιθανότατα στη δεύτερη τομή, σε απόσταση 45 μ. από την αρχική, προσφέροντας έτσι μια πρώτη ένδειξη για το μεγάλο μήκος του κτιρίου με τη στοά (σχεδ. 1, εικ. 11). Στην ίδια τομή αποκαλύφθηκαν δύο μαρμάρινα ρηγά ρείθρα στη σειρά, που αποτελούσαν τμήμα ανοιχτού αγωγού κάθετου στον τοίχο της στοάς. Ο ανοιχτός αυτός αγωγός αργότερα μετατράπηκε σε κλειστό με τη λάξευση στενού αυλακιού στο μέσο του και την κάλυψή του με σχιστολιθικές πλάκες (εικ. 11).

Η ανασκαφική έρευνα σ' αυτή τη φάση δεν προχώρησε περισσότερο, ώστε να λυθούν βασικά προβλήματα, όπως ο προσδιορισμός του μεγέθους, της αρχιτεκτονικής μορφής και της χρήσης του κτιρίου με τη στοά.

Η ακριβής χρονολόγηση του κτιρίου με βάση τα κινητά ευρήματα είναι πολύ δύσκολη και επισφαλής. Τα μεταγενέστερα κτίσματα που κατασκευάστηκαν στην ίδια θέση και κυρίως η πρόσφατη βαθειά άρωση του αγρού διατάραξαν τις επιχώσεις με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε όλα τα βάθη, ακόμη και στο επίπεδο του στυλοβάτη της κιονοστοιχίας, ανακατεμένα όστρακα και μικροαντικείμενα διαφόρων εποχών, από τη μυκηναϊκή περίοδο ως την εποχή της Τουρκοκρατίας. Ωστόσο η πολυπληθέστερη ομάδα οστράκων ανήκει στην ελληνιστική εποχή και στους πρώτους αιώνες της Ρωμαϊοκρατίας. Ανάμεσα στα ευρήματα συγκαταλέγονται όστρακα μεγαρικών σκύφων, σφραγίσματα σε τμήματα αμφορέων και κεραμιδιών, χάλκινα νομίσματα, θραύσματα μαρμάρινων διακοσμημένων αρχιτεκτονικών μελών, στηλών, βάθρων κ.λπ., τα περισσότερα από τα οποία χρονολογούνται στην ελληνιστική περίοδο. Αξιόλογο εύρημα αποτελεί ένα μικρό τμήμα μαρμάρινης στήλης με επιγραφή, μάλλον απελευθερωτική, του 2ου ή 1ου αι. π.Χ. (εικ. 12). Το κείμενό της έχει ως εξής:⁴

---] ΔΑ [---
ΦΑΜΕΝΗΑ [---
ΤΟΥΑΛΕΞ [---
ΠΑΡΔΑΛΙΣ [---
ΔΑΜΕΡΕΤ [---
ΑΣΤ [---

4. Η λέξη *φαμένη* είναι χαρακτηριστική σε απελευθερωτικές επιγραφές. Βλ. I.G., IX₂, 553 κ.λπ. *Τοῦ Ἀλεξ[άνδρου]*: γενική ονόματος πολύ συνηθισμένου στη Θεσσαλία, προφα-

Τα παραπάνω χρονολογικά στοιχεία προσφέρουν αρκετές ενδείξεις για μια πιθανότατη χρονολόγηση του κτιρίου με τη στοά στον 2ο ή στις αρχές του 1ου αι. π.Χ.⁵

Ιδιόρρυθμο χαρακτηριστικό του κτιρίου αποτελούν οι ημίεργοι σπόνδυλοι της δωρικής κιονοστοιχίας με τον ραβδωμένο και τελειοποιημένο «οδηγό» στο κάτω μέρος τους⁶. Η μορφή τους αυτή δεν θα πρέπει ασφαλώς να παραλληλιστεί με το γνωστό συρμό του ελληνιστικού δωρικού ρυθμού, σύμφωνα με τον οποίο οι κίονες στο κάτω μισό τμήμα τους, ή πιο σπάνια ολόκληροι, έμεναν ηθελημένα ημίεργοι⁷, επειδή στις περιπτώσεις αυτές η επεξεργασία του ημίεργου μέρους βρισκόταν σε πολύ προχωρημένο στάδιο και η επιφάνειά του ήταν εξαιρετικά επιμελημένη. Οι επιφάνειες των κίωνων της στοάς των Φερών είναι απλώς «ξεχονδρισμένες», με έντονα πάνω τους τα ίχνη των εργαλείων. Πρόκειται για ημίεργους στην κυριολεξία κίονες, η επεξεργασία των οποίων ασφαλώς θα συνεχιζόταν αργότερα, αλλά για κάποιο λόγο τελικά δεν ολοκληρώθηκε⁸. Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς ποια θα ήταν η τελική μορφή τους: είτε θα λαξεύονταν οι ραβδώσεις κανονικά σ' όλον τον κορμό, είτε θα έμενε ημίεργο το κάτω μισό τμήμα ή και ολόκληρος ο κίονας, με μορφή κυλινδρική ή πιο πιθανό, κανονικού πολυγώνου με είκοσι πλευρές. Το στοιχείο του κανονικά ραβδωμένου κά-

νός πατρώνυμο ενός κυρίου που απελευθερώνει δούλο. Βλ. I.G., IX₂, *Nomina Virorum. Πάρδαλις*: πιθανότατα όνομα δούλης, που απελευθερώνεται. Βλ. I.G., IX₂, 21 12, 29 12, 546 15 και 17. Για τη χρονολόγηση της επιγραφής πρβλ. J. Kirchner, *Imagines inscriptionum atticarum*, Berlin 1948, εκ. 104-117.

5. Την εποχή αυτή σημειώνεται μια παροδική ακμή των αρχαίων Φερών, που συνδέεται άμεσα με την παρουσία των Ρωμαίων στο Θεσσαλικό χώρο και με την επανίδρυση του Κοινού των Θεσσαλών (196 π.Χ.), του οποίου πρώτος Στρατηγός ήταν ο Φεραίος Πανσανίας Εχεκράτους (196/5 π.Χ.) Ακολούθησαν και άλλοι Φεραίοι Στρατηγοί, οι περισσότεροι από τους οποίους κατείχαν το αξίωμα αυτό κατά το πρώτο μισό του 2ου αι. π.Χ. Βλ. E. Kirsten, *R.E. Suppl. VII, Pherai*, στ. 1020 κ.εξ. V. Milojevic - D. Theoharis, *Demetrias II*, Bonn 1978, σελ. 28, 30, 31. Κατάλογοι, σελ. 139-150.

6. Παραδείγματα ημίεργων δωρικών κίωνων υπάρχουν ήδη από την αρχαϊκή και κλασική εποχή. Πρβλ. Α. Ορλάδου, *Τα Υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών*, Τεύχος 2, Αθήνα 1958, σελ. 148-151, 164-165, εικ. 91, 92, 93, 94, 113, 114, 208.

Προηγείτο η λάξευση των ραβδώσεων στο κάτω μέρος των κίωνων, προφανώς για να διευκολυνθεί η σωστή τοποθέτησή τους, ενώ η επεξεργασία του υπόλοιπου κορμού ολοκληρωνόταν στην τελευταία φάση των οικοδομικών εργασιών.

7. J. J. Coulton, *The Architectural development of the Greek stoa*, Oxford 1976, σελ. 74, 111-112.

D. S. Robertson, *Greek and Roman architecture*, Cambridge, 1979, σελ. 159-160.

W. B. Dinsmoor, *The architecture of ancient Greece*, New York 1975, σελ. 267-271.

8. Παράδειγμα ημίεργων δωρικών κίωνων ανάλογο με εκείνο της στοάς των Φερών υπάρχει σε στοά σχήματος Π ελληνιστικής εποχής στην Πριήνη της Μ. Ασίας.

Βλ. J. J. Coulton, ό.π., σελ. III, υποσ. 8.

Th. Wiegand - H. Schrader, *Priene*, Berlin 1904, σελ. 189-192, εικ. 183, 184, 185.

τω, αλλά και πάνω μέρους του κορμού δεν είναι σπάνιο σε ηθελημένα ημίεργους δωρικούς κίονες κτιρίων της ελληνιστικής εποχής, σύγχρονων με τη στοά των Φερών⁹.

Είναι λιγιστά και αμφίβολα μέχρι στιγμής τα στοιχεία που θα μας επέτρεπαν να συμπεράνουμε σε ποιο στάδιο βρισκόταν η ανέγερση του κτιρίου, όταν αυτό καταστράφηκε. Η παρουσία άφθονης λατύπης κοντά στο στυλοβάτη επιτρέπει την υπόθεση ότι η επεξεργασία των λίθινων μελών της κιονοστοιχίας γινόταν επί τόπου και αποκλείει μάλλον την περίπτωση να αποτελούσαν αυτά παλιότερο οικοδομικό υλικό που ξαναχρησιμοποιήθηκε, όπως συνέβη με τους γωνιολίθους των τοίχων¹⁰. Πιθανόν οι οικοδομικές εργασίες να είχαν σχεδόν αποπερατωθεί και να απέμενε μόνο η επεξεργασία των κίωνων. Τίθεται έτσι το ερώτημα αν το κτίριο είχε ποτέ λειτούργησει, έστω και με ημίεργους τους κίονές του, πράγμα όχι σπάνιο από την αρχαϊκή ακόμη εποχή¹¹. Ορισμένες όμως παρατηρήσεις στο περιβάλλον της κιονοστοιχίας, όπως π.χ. η ύπαρξη υπολειμμάτων τοίχων παλιότερων κτισμάτων κοντα στο στυλοβάτη, που ασφαλώς θα εμπόδιζαν τη λειτουργία του κτιρίου (εικ. 3,4), αποδεικνύουν ότι δεν είχε προχωρήσει η εξομάλυνση και η διαμόρφωση του γύρω απ' αυτό χώρου. Έτσι θεωρούμε πιθανότερη την άποψη ότι το κτίριο με τη στοά έμεινε ημίεργο και δεν λειτούργησε ποτέ.

Ένα από τα πρώτα και πιο ενδιαφέροντα ερωτήματα που θα πρέπει να απαντηθούν στο μέλλον είναι αν το κτίριο με τη στοά αποτελεί αυτοτελές αρχιτεκτονικό δημιούργημα ή αν είναι μέρος ενός μεγαλύτερου οικοδομήματος ή τέλος αν εντάσσεται σε ένα ευρύτερο κτιριακό σύνολο¹². Η παρουσία στοών γενικά, αλλά και ειδικότερα στις κοντινές θεσσαλικές πόλεις, συνδέεται πάντα με την ύπαρξη σημαντικών χώρων και λειτουργιών, όπως π.χ. οι στοές στα Φάρσαλα¹³ και στις Φθιώτιδες Θήβες¹⁴, που σημαίνουν ύπαρξη αγοράς κατά τον ανασκαφέα Απ. Αρβανιτόπουλο, η στοά στο Ασκληπιείο Τρίκκης¹⁵, η περίστυλη αυλή του μακεδο-

9. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της Δήλου. Πρβλ. *Délos VIII*, Paris 1922, том. 1-2, (J. Chamonard), σελ. 27-29, 143-148, εικ. 7, 67, 114 (Οικία ΠΑ - Τριαίνης) και σελ. 34-36, εικ. 12 (Οικία ΙΙF). Οι οικίες αυτές χρονολογούνται στο 2ο ως 1ο αι. π.Χ. Βλ. επίσης σελ. 247-249. Πρβλ. ακόμη *Délos XIX*, Paris 1939 (E. Lapalus), σελ. 9-16, πιν. V, VI, VII (Αγορά των Ιταλών - τέλος 2ου αι. π.Χ.).

10. Η χρησιμοποίηση πρόχειρων και φθηνών υλικών για την κατασκευή στοών, ως χρηστικών κτιρίων, δεν είναι ασυνήθιστη στην αρχαία εποχή. Πρβλ. J. J. Coulton, ό.π., σελ. 142.

11. Βλ. υποσημειώσεις (6) και (8).

12. Βλ. J. J. Coulton, ό.π., γενικά, W. B. Dinsmoor, ό.π., σελ. 290-295, R. Martin, *Recherches sur l' agora Grecque*, Paris 1951 σελ. 449-541.

13. ΠΑΕ, 1907, σελ. 148-151, πιν. Β1. Χρονολόγηση: 4ος-3ος αι. π.Χ.

14. ΠΑΕ, 1907, σελ. 161-162. Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ.

15. Α. Δ. προσθήκη, (1965), Χρονικά, σελ. 313-316 (Δ. Ρ. Θεοχάρης). Χρονολόγηση: όψιμοι ελληνιστικοί- ρωμαϊκοί χρόνοι.

νικού ανακτόρου της Δημητριάδος¹⁶ κ.λπ.

Η στοά των Φερών περιλαμβάνεται στη ΒΑ πλευρά της αρχαίας πόλης, στο πεδινό τμήμα της, δηλαδή στην «κάτω πόλη», η οποία επίσης περιβαλλόταν από τείχος, όπως και η «άνω πόλη», σύμφωνα με τον F. Stählin¹⁷ τον Y. Béquignon¹⁸, τον A. Philippson¹⁹ κ.ά. Στο χώρο αυτό οι παλιότερες, αλλά και οι νεώτερες επιφανειακές και ανασκαφικές έρευνες έχουν επισημάνει και ορισμένα άλλα λείψανα σημαντικών αρχαίων κτιρίων²⁰. Κατ' αρχήν κοντά στο βόρειο άκρο της πόλης ανασκάφηκε ο γνωστός δωρικός ναός, ο λεγόμενος του Θαυλίου Διός²¹. Επίσης ο Απ. Αρβανιτόπουλος είχε ανακαλύψει «δώριον ναόν παρά τήν κάτω πόλιν»²². Ύπαρξη στοάς αναφέρει στην περιοχή του ναού του Θαυλίου

16. V. Milojcic - D. Theocharis, *Démétrias I*, Bonn, 1976, σελ. 75-90, πιν. II, III, X.

17. F. Stählin, *Das Hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924, σελ. 104-108, σχ. 5.

18. Y. Béquignon, *Recherches Archéologiques à Phères de Thessalie*, Paris 1937, σελ. 5, 8, 16-20, 26, πιν. XXIV.

19. A. Philippson, *Die Griechischen Landschaften*, I, 1, Frankfurt 1950, σελ. 122-123.

Από τους άλλους μελετητές ο J. Liebing er, *De Rebus Pheraeis*, Berolini 1862, δεν περιλαμβάνει το πεδινό τμήμα της αρχαίας πόλης στο σκαρίφημα των Φερών της σελ. 5 και ο E. Kirsten, R.E., *Suppl.* VII, στ. 991, αμφισβητεί την ύπαρξη οχυρωματικού τείχους στην «κάτω πόλη», δηλ. στο πεδινό τμήμα των Φερών ακολουθώντας την πληροφορία του W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, IV, Amsterdam 1967, σελ. 439, ο οποίος δεν είχε δει ίχνη του τείχους στην πεδιάδα.

Πρβλ. E. Κακαβογιάννη, Ανασκαφικές έρευνες στις Φερές της Θεσσαλίας το 1977, *A.A.A.*, X₂, 1977, σελ. 174-187, και του ίδιου, *A.A.A.*, XIII₂, 1980, σελ. 264. Ωστόσο υπάρχει η ρητή μαρτυρία του Στράβωνος IX, 5, 18, ότι «...ή δ' Ὑπέρεια Κρήνη ἐν μέσῃ ἐστὶ τῇ Φεραίων πόλει Ἐὐμήλου οὖση...».

20. Η ΒΑ περιοχή των αρχαίων Φερών στο μεγαλύτερο μέρος της καταλαμβάνεται σήμερα από αγρούς που καλλιεργούνται. Το γεγονός αυτό, αν και παρέχει ελάχιστες προς το παρόν ευκαιρίες διενέργειας σωστικών, έστω, ανασκαφών, αποτελεί ευτυχή συγκυρία για το χώρο, ο οποίος θα μπορέσει στο μέλλον να αποδοθεί ελεύθερος από οικοδομές στην αρχαιολογική έρευνα.

21. Y. Béquignon, ό.π., σελ. 29-50, όπου και παλιότερη βιβλιογραφία.

22. *ΠΑΕ*, 1907, σελ. 160-161. Βλ. και F. Stählin, ό.π., σελ. 107, υποσ. 10, Y. Béquignon, ό.π., σελ. 26. Τα αρχιτεκτονικά λείψανα που βρήκε ο Α. Αρβανιτόπουλος αργότερα σχετίστηκαν με το λεγόμενο ναό του Θαυλίου Διός, τόσο από τον ίδιο τον ανασκαφέα (*ΠΑΕ* 1915, σελ. 166), όσο και από τον E. Kirsten, R.E. *Suppl.* VII, στ. 993, 997. Πιστεύουμε ότι τα λείψανα αυτά πιθανότατα δεν προέρχονται από το ναό του Θαυλίου Διός, αλλά ανήκαν σε άλλο κτίριο, αφ' ενός γιατί η διάμετρος των δωρικών σπονδύλων, την οποία σημειώνει ο Α. Αρβανιτόπουλος (*ΠΑΕ*, 1907, σελ. 161), είναι διαφορετική από εκείνη των σπονδύλων του Θαυλίου, (Y. Béquignon, ό.π., σελ. 36-37, 43-44), και αφ' ετέρου γιατί η θέση όπου βρέθηκαν είναι βέβαια κάπου κοντά («έκει που» κατά τον Α. Αρβανιτόπουλο, *ΠΑΕ*, 1915, σελ. 166), αλλά οπωσδήποτε πρέπει να αναζητηθεί σε διαφορετικό σημείο, μακριά από το ναό, και πιθανότατα κάτω από το λόφο «Καστράκι», σύμφωνα με τις περιγραφές του Α. Αρβανιτόπουλου και με

Διός ο Υ. Βέκβιγνον²³. Πρόσφατες ανασκαφές εξ άλλου σε οικόπεδα, στη νοτιο-ανατολική πλευρά της «κάτω πόλης», πολύ κοντά στο κτίριο με τη στοά, έφεραν στο φως τμήμα κυκλικού κτιρίου κλασικής εποχής²⁴ και ισχυρούς τοίχους που ανήκαν σε μεγάλα προφανώς οικοδομήματα κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων²⁵. Επίσης σ' ολόκληρη την έκταση της «κάτω πόλης» και ιδιαίτερα στα νότια του αγρού με τη στοά παρατηρούνται διάσπαρτα πολυάριθμα αρχιτεκτονικά μέλη από μάρμαρο ή άλλα είδη λίθων, όπως π.χ. μεγάλοι γωνιόλιθοι, σπόνδυλοι κιόνων (πολλοί αρράβδωτοι ή ημίεργοι), βάση ιωνικού κίονα, κατώφλια, τμήμα μαρμάρινου ρηχού ρείθρου, παρόμοιου με εκείνα που βρέθηκαν στη δοκιμαστική ανασκαφή του αγρού κλπ. (εικ. 13, 14, 15, 16). Η ύπαρξη μεγάλων και χαρακτηριστικών κτιρίων, καθώς και άλλων αξιοσημείωτων ενδείξεων (όπως το τμήμα στήλης με απελευθερωτική επιγραφή), σε συνδυασμό με την επίπεδη διαμόρφωση του εδάφους σε μεγάλη έκταση, επιτρέπουν την υπόθεση ότι στην περιοχή αυτή των αρχαίων Φερών υπήρχε ένας σημαντικός δημόσιος χώρος και πιθανότατα η αγορά – ή μάλλον μία από τις αγορές²⁶ – της πόλης, τουλάχιστον από τον 4ο αι. π.Χ. και μετά, στην ελληνοιστική περίοδο και στους πρώτους αιώνες της ρωμαϊκρατίας.

Το πρόβλημα της θέσης της αρχαίας αγοράς – ή των αγορών – των Φερών δεν είχε μέχρι τώρα απασχολήσει, απ' όσο γνωρίζουμε, τους μελετητές. Ο Υ. Βέκβιγνον υποθέτει την ύπαρξη αγοράς, αλλά επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι η ακριβής της θέση δεν έχει ακόμη προσδιοριστεί, αναφέροντας μάλιστα και τις σχετικές πληροφορίες του Ρήγα²⁷. Πράγματι, ο Ρήγας είναι ο μόνος που σημειώνει τη θέση δύο αγορών στη γνωστή «*Επιπεδογραφία τής Φερῶς λεγομένης νῦν Βε-*

τη γνώμη του E. Kirsten, ό.π., στ. 993. Δεν είναι σίγουρο αν τα λείψανα που είδε ο W. Leake (IV, σελ. 440), ανήκουν στο ναό του Θαυλίου Διός ή σε άλλο κτίριο.

23. Υ. Βέκβιγνον, ό.π., σελ. 26, υποσ. 4.

24. Οικόπεδο Βασ. Πάσχου. Στο εσωτερικό του κυκλικού κτιρίου βρέθηκαν πολλά μικρά αγγεία, ιδιαίτερα δίωτα σκυφίδια. Ανασκαφική έκθεση θα δημοσιευθεί στα «Χρονικά» του Α.Δ., έτους 1984.

25. Οικόπεδα Παν. Καλόγηρου, Α/φων Πάσχου (Ανασκαφές Ε. Κακαβογιάννη και Ο. Κακαβογιάννη), Απ. Παϊπάη, Δημ. Καραπερόπουλου. Ανασκαφικές εκθέσεις θα δημοσιευθούν στα «Χρονικά» του Α.Δ., ετών 1978, 1980, 1985, 1986.

Σύμφωνα με πληροφορία του Φύλακα Αρχαιοτήτων Βελεστίνου κ. Αντ. Βουλκούδη, του οποίου η συμβολή στην αρχαιολογική έρευνα είναι πάντα πολύτιμη, μέσα σε αγρόκτημα ιδιοκτησίας Ν. Σαβθανάκη, στα ΒΒΑ του κτιρίου με τη στοά, σωζόταν ισχυρός τοίχος που είχε έλθει στο φως πριν από μερικά χρόνια κατά την εκσκαφή για ανέγερση βουστασίου. Ο τοίχος δεν είναι σήμερα ορατός γιατί καλύφθηκε με χώμα.

26. Ο Αριστοτέλης, (*Πολιτικά*, VII, II, 1331 α-β), αναφέρει ότι στις θεσσαλικές πόλεις υπήρχε η «*έλευθέρα αγορά*», διαφορετική και σε άλλη θέση από την «*των ανίων αγοράν*» ή «*ἀναγκαίαν*». Βλ. R. Martin, ό.π., σελ. 372-446 και ιδιαίτερα σελ. 294-298. Θ. Αξενίδου, *Η Πελασγία Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία*, Α', Αθήνα 1947, σελ. 70-71. G. Glotz, *Η ελληνική «πόλις»*, Μετάφραση Α. Σακελλαρίου, Αθήνα 1978, σελ. 31-32.

27. Υ. Βέκβιγνον, ό.π., σελ. 26.

λεστίνο»²⁸ (εικ. 17), χωρίς ωστόσο να είναι σίγουρο αν εννοεί αρχαίες ή σύγχρονες του αγορές²⁹. Η μια απ' αυτές, με τον αριθμό 2, αναφέρεται στο υπόμνημα ως «*Ἐρύπιον ναοῦ καὶ ἀγορὰ ὄνομαζ. ἀλαργίας*» και κοντά της, με τον αριθμό 1, τοποθετείται «*στάδιον λεγόμε. ἀμυγδαλιαῖς· σώζεται*». Η περιοχή αυτή, όπου βρίσκεται και το λεγόμενο «Σπίτι του Ρήγα», σήμερα καταλαμβάνεται στο μεγαλύτερο μέρος της από αγρούς. Η διαμόρφωση του εδάφους με τις χαρακτηριστικές κλίσεις θα εννοούσε πράγματι την υπόθεση της ύπαρξης ενός σταδίου. Εξ άλλου πρόσφατες σωστικές ανασκαφές σε κοντινά οικόπεδα έφεραν στο φως ερείπια ιδιωτικών κατοικιών και εργαστηρίων κεραμικής κλασικής και ελληνιστικής εποχής, ενώ σε κανένα σημείο δεν επισημάνθηκαν, έστω και επιφανειακά, αρχιτεκτονικά μέλη ή λείψανα μεγάλων κτιρίων, ανάλογα με εκείνα της ΒΑ πεδινής πλευράς των αρχαίων Φερών³⁰. Αν, λοιπόν, σύμφωνα με το Ρήγα, τοποθετηθεί εδώ κάποια από τις αρχαίες αγορές των Φερών, αυτή θα πρέπει να είναι μάλλον η εμπορική αγορά, τουλάχιστον κατά τη ρητή μαρτυρία του Αριστοτέλη ότι στην άλλη, την «*έλευθερα*» αγορά, «*...μήτε θάνασον μήτε γεωργόν μήτ' άλλον μηδένα τοιοῦτον παραβάλλειν...*»³¹ και στην οποία δεν θα ήταν φυσικά κατανοητή η παρουσία εργαστηρίων.

Η άλλη αγορά της «*Επιπεδογραφίας*» του Ρήγα σημειώνεται με τον αριθμό 8 και αναφέρεται ως «*Δημόσιος ἀγορά*». Ο χώρος αυτός, σύμφωνα και με τις νεώτερες ανασκαφικές έρευνες³², βρισκόταν στο μεγαλύτερο μέρος του έξω από το ΝΑ τείχος της αρχαίας πόλης. Ασφαλώς πρόκειται για τη θέση της αγοράς του Βελεστίνου στην εποχή του Ρήγα³³, όπου λάβαινε χώρα η εμπορική πανήγυρις, το «*παζάρι*», κάθε Παρασκευή, όπως μαρτυρούν ο W. M. Leake (1809)³⁴, ο

28. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα, Αθήναι 1892, σελ. 110-113 και Ε. Κακαβογιάννη, ό.π., σελ. 176.

29. Ο Ε. Kirsten, ό.π., στ. 993, εκφράζει επιφυλάξεις για την αξιοπιστία της «*Επιπεδογραφίας της Φερῶς*», όσον αφορά τα λείψανα της αρχαιότητας, και πιστεύει ότι σ' αυτήν αποτυπώθηκαν τα στοιχεία του οικισμού του Βελεστίνου της εποχής του Ρήγα. Άλλοι μελετητές θεωρούν πλήρως αξιόπιστες τις πληροφορίες της «*Επιπεδογραφίας*» (Σπ. Λάμπρος, Η πατρίς του Ρήγα (κατάλοιπα), *Νέος Έλληνομνήμων*, 15, 1921, σελ. 49-80. Πρβλ. και Α. J. A., X, 1985, σελ. 528 (Α. Marguand) καθώς επίσης Ε. Κακαβογιάννη, ό.π., σελ. 175, και του ίδιου, Ένας δρόμος της εποχής του Ρήγα στο Βελεστίνο, Βόλος 1979, σελ. 8-9.

30. Οικόπεδα Μ. Αγκρόστα, Κ. Καραγιάννης, Ν. Σταμούλη, Β. Πουτσιάκα, Ελ. Κουβάτα, Ελ. Τσουμπέκου, Ν. Τσούτσου, Θ. Βράκα, Δημοτικό οικόπεδο (ανασκαφή Ε. & Ο. Κακαβογιάννη). Ανασκαφικές εκθέσεις θα δημοσιευθούν στα Χρονικά του Α. Δ. ετών 1980-1986.

31. *Πολιτικά*, VII, II, 1331 α-β.

32. Οικόπεδα Αντ. Μπομπότη, Δημ. Κουρίτα, Κ. Βισθίκη, Γ. Αλογάρη. Ανασκαφικές εκθέσεις θα δημοσιευθούν στα [Χρονικά] του Α. Δ. ετών 1984, 1986.

33. Τη γνώμη αυτή διατυπώνει και ο Ε. Kirsten, ό.π., στ. 994.

34. W. M. Leake, ό.π., σελ. 436.

Ν. Μάγνης (1860)³⁵ και ο Ν. Γεωργιάδης (1880)³⁶. Στον ίδιο χώρο βρίσκεται ακόμη και σήμερα η εμπορική αγορά του Βελεστίου και στήνεται η σύγχρονη εμποροπανήγυρις (παζάρι) κάθε Σεπτέμβρη.

Στο σημείο 7 της «'Επιπεδογραφίας» του Ρήγα τοποθετούνται «*Τα σπήτια των βασιλέων*». Η θέση αυτή, στα ΒΑ της Υπέρειας Κρήνης (αρ. 4 στην «'Επιπεδογραφία»), ταυτίζεται εύκολα με το σημερινό λόφο «Καστράκι» και η καταλληλότητά της για τοποθέτηση εξεχουσών λειτουργιών της πόλης έχει ήδη παρατηρηθεί από τους μελετητές³⁷. Οι αρχαιολογικές όμως έρευνες, παλιότερες και νεότερες, δεν επεσήμαναν μέχρι τώρα πάνω στο λόφο ερείπια κτιρίων, που θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως κατοικίες αρχόντων³⁸. Ωστόσο η πληροφορία του Ρήγα μας θυμίζει το κείμενο του Αριστοτέλη³⁹ και μας επιτρέπει να αναζητήσουμε την «*ἐλευθέρα*» αγορά των Φερών στο χώρο που ήδη εξετάσαμε παραπάνω, στα ΒΑ του λόφου «Καστράκι», εφόσον βέβαια αποδειχθεί σωστή η ερμηνεία του ως αγοράς.

Απομένει πλέον στη συστηματική ανασκαφική έρευνα και μελέτη να επιβεβαιώσει ή να ανατρέψει αυτές τις υποθέσεις. Και για να χρησιμοποιήσουμε μια φράση του Υ. Βέquiignon, «...*on peut tout espérer des fouilles...*»: μπορεί κανείς να ελπίζει τα πάντα από τις ανασκαφές...⁴⁰.

35. Ν. Μάγνης, Περιήγησις ή Τοπογραφία της Θεσσαλίας και της Θετταλικής Μαγνησίας, εν Αθήναις 1860, σελ. 21.

36. Ν. Γεωργιάδου, Θεσσαλία, Αθήναι 1880, σελ. 232.

37. Υ. Βέquiignon, ό.π., σελ. 25, Ε. Kirsten, ό.π., στ. 994.

38. Πρβλ. Σπ. Λάμπρος, *Νέος Ελληνομνήμων* 15, 1921, σελ. 65-66, Υ. Βέquiignon, ό.π., σελ. 25, Ε. Kirsten, ό.π., στ. 994.

Στο Α.Ι.Α., Χ, 1895, σελ. 528 (Α. Marquand), αναφέρεται προφορική πληροφορία του Σπ. Λάμπρου σύμφωνα με την οποία στη θέση που μνημονεύεται από το Ρήγα ως «σπήτια τῶν βασιλέων» σώζονται ερείπια τοίχων μεγάλου μήκους και ύψους. Προφανώς πρόκειται για το τμήμα του τείχους που περιβάλλει τη ΒΑ πλευρά του λόφου «Καστράκι». Πρόσφατα διενεργήθηκαν πάνω στο λόφο δοκιμαστικές ανασκαφές χωρίς όμως ενθαρρυντικά αποτελέσματα (Οικόπεδα Στ. Καραγιάννη, Αθ. Κογκούλη, Ιω. Νερούτσου). Αντίθετα, ερείπια μεγάλων κτιρίων με επιμελημένη τοιχοδομία επισημάνθηκαν στην πλαγιά προς ΒΒΔ της Υπέρειας Κρήνης, κάτω από την Εκκλησία του Αγ. Χαράλαμπους, (οικόπ. Α. Μέρμηγκα, Γ. Τσουμπέκου). Ανασκαφικές εκθέσεις θα δημοσιευθούν στα «Χρονικά» του Α.Ι. ετών 1980-1986. Αρχιτεκτονικά μέλη (σπόνδυλοι κίωνων, μεγάλοι γωνιόλιθοι, κατώφλια κλπ.) υπάρχουν ωστόσο διάσπαρτα σ' όλη την περιοχή του λόφου. Σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων πολλά από αυτά έχουν μεταφερθεί εκεί από άλλα σημεία, πράγμα όχι απίθανο τη στιγμή που διαπιστώνουμε την παρουσία ακόμη και πλακών μαρμάρινων κιβωτιόσχημων τάφων κλασικής εποχής (Οικόπεδο Αθ. Καλόγηρου), προφανώς μεταφερμένων από την περιοχή των αρχαίων νεκροταφείων.

39. *Πολιτικά*, VII, II, 1331 α-β.

40. Υ. Berquignon, ό.π., σελ. 26.

Συντομογραφίες

A.A.A.: Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εἰς Ἀθηνῶν.

A.Δ.: Αρχαιολογικό Δελτίο.

A.J.A.: American Journal of Archaeology.

Délos: Exploration Archéologique de Délos.

I.G.: Inscriptiones Graecae. IX₂: Τόμος IX₂, έκδ. O. Kern, Berolini 1908.

Π.Α.Ε.: Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

R.E.: Pauly's Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, Supplementum VII, Stuttgart 1940.

ARG. DOULGERI-INDZESILOGLOU

A building with stoa of the Hellenistic Period at ancient Pherai

In occasion to the incidental discovery of architectural members of stone in the field of ex-owner Th. J. Samaras, in the area of modern Velestino and especially in the place known as «Bass-Baxé», which falls into the N.E. side of ancient Pherai, a limited excavative research had been carried out of during the years of 1982 and 1983 by the XIII Ephoria of Prehistoric and Classical Antiquities of Volos.

The excavation brought to light part of a building of the Hellenistic Period with stoa, constituting a very significant discovery in the whole of Thessaly. Among others was discovered part of the colonnade of the stoa, 12,50 m. in length, with unfinished columns of doric order of about 0,50 m. in diameter, the lower drum of each one being preserved in place to a height of 0,90 m. above the stylobate.

The determination of the architectural form, as well as the size and use of the building is impossible at present, due to the small extension of the excavative sections done, but strong bibliografic, archaeological and topographic evidences permit the hypothesis that in this place the Agora of ancient Pherai was extended at least during the Hellenistic Period, or some other activities of vital significance for the ancient town were carried out.

The continuation of research and study in this section of ancient Pherai, as well as the formation of a visitable archaeological site, can now be programmed without obstacles after the recent expropriation of the field by the Ministry of Culture.

Εικ. 1. Ο αγρός όπου βρέθηκε το κτίριο με τη στοά. Άποψη από ΒΔ.

Εικ. 2. Ο αγρός όπου βρέθηκε το κτίριο με τη στοά. Άποψη από ΝΑ.

Εικ. 3. Ο στυλοβάτης της στοάς, εμπρός και τοίχος παλιότερου κτιρίου, στο βάθος. Άποψη από Δ.

Εικ. 4. Ο στυλοβάτης της στοάς και ευθυνηρία παλιότερου κτιρίου. Άποψη από ΝΑ.

Εικ. 5. Η κιονοστοιχία της στοάς. Άποψη από Ν.

Εικ. 6. Η κιονοστοιχία της στοάς. Άποψη από ΒΑ.

Εικ. 7. Ημίεργος σπόνδυλος της κιονοστοιχίας της στοάς στη θέση του. Άποψη από Α.

Εικ. 8. Ο δυτικός ισχυρός τοίχος της στοάς. Άποψη από ΝΔ.

Εικ. 9. Άποψη του κτιρίου με τη στοά από Δ.

Εικ. 10. Άποψη του κτιρίου με τη στοά από Α.

Εικ. 11. Άποψη της δεύτερης μικρής ανασκαφικής τομής από Δ.

Εικ. 12. Τμήμα μαρμάρινης στήλης με απελευθερωτική επιγραφή.

Εικ. 13. Σπόνδυλος κίονα, που βρίσκεται στα νότια του αγρού με τη στοά.

Εικ. 14. Σπόνδυλος κίονα, που βρίσκεται στα νότια του αγρού με τη στοά.

Εικ. 15. Αρχιτεκτονικά μέλη, που βρίσκονται στα νότια του αγρού με τη στοά.

Εικ. 16. Μαρμάρινο ρηχό ρείθρο που βρίσκεται στα νότια του αγρού με τη στοά. Χρησιμεύει ως γεφύρι.

Οὐδὲ Φεράς ἐνέμοντο παρά
Βοιθηϊκῆ λήμνην. 1λ. 6:

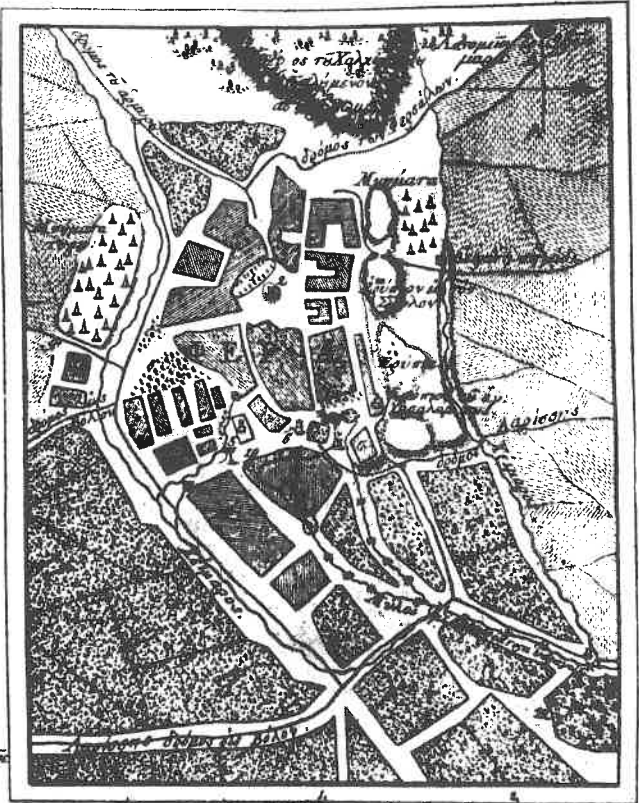
Ἐν μέσῳ τῆς Φεραίων πόλεως κρήνη παρὰ
μὸς ἐστὶν τὴν Τερεϊαν καλοῦσι Στραίων.
διδ. 9: φύλ. 489:

Ἡ γῆ ἡ Φεραϊά καί τις, σὺγγονοῦ 9' ὕδατος.
Ἐπαρειακήνη, ἡμαθισφιλέστατον. 30φ. 1λ.

Ὡδὲ Φεραῶν Ἀδμήτος εὐκέρησον ἐν ἀνά-
σων, Μῆμιε ἐπὶ οὐρανὸν ὄρεος
Χαλωδονίω. Απολλ. 90δ: ἀργον. 4:

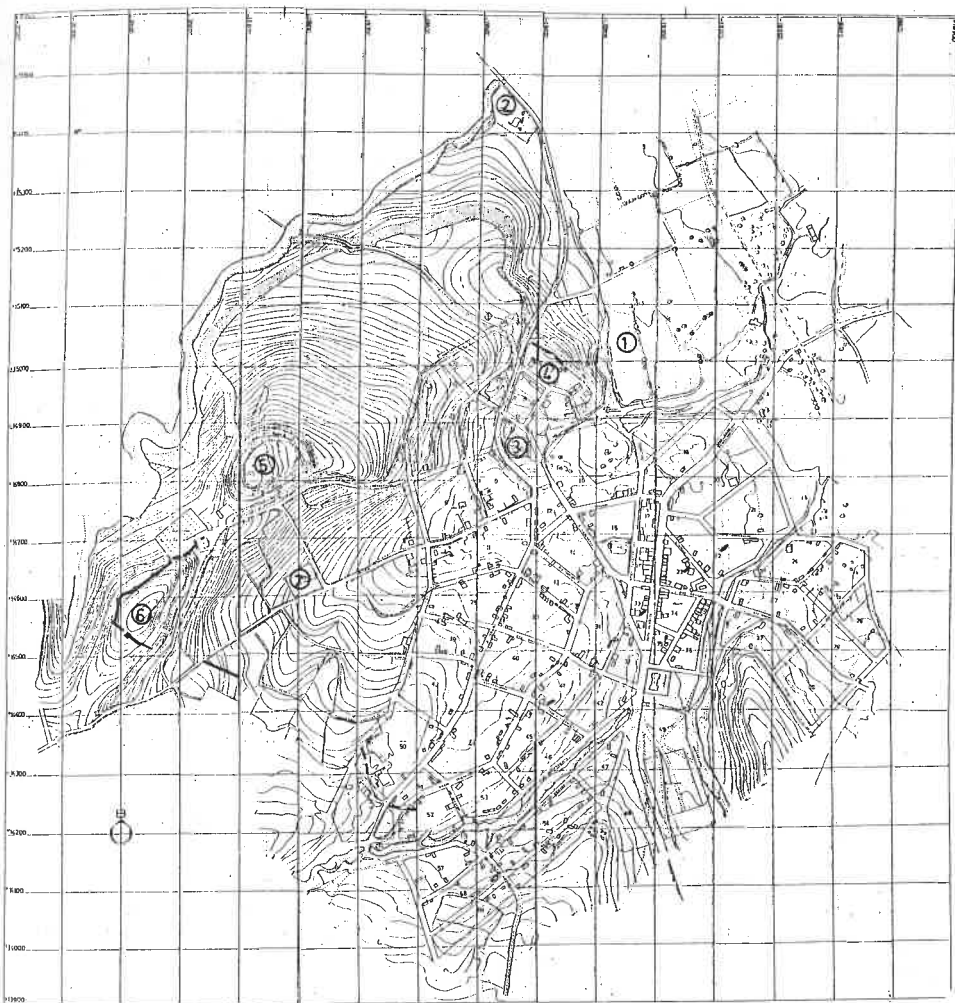
Ἐπιπεδογραφία τῆς
ΦΕΡΑΣ
λεγομένης νῦν
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΣ

1. Στάδιον, λεγόμεν ἀμειγδαλιᾶς
σφίετα.
2. Ἐπίστιον καὶ, ἢ ἀγορὰ ὀνομαζέ-
ται λαγιάς.
3. ἄγ. Ἀθανάσιος εἶναι τρέπασα
ἐπὶ τὸν Πανακωνίω.
4. ἡ Τερεϊά κρήνη, λεγομένη
Καραλόδρουσον.
5. υἱολογί τὸ ἥλιον ἀρχαιότατον.
6. Τρόπασον.
7. τὰ σπήνια τῶν βασιλέων.
8. Δημόσιος ἀγορὰ.
9. ὄρεος ἐπὶ τὴν μικρὴν φορὰν
λεγομ. ἀγ. γέφυγ.
10. ἀγ. Παρασκευῆ, ν. 75μ.
11. Γεφύρ. ὅπου ἔχει μάρμαρον, μέγα μὲν
ἐπιγραφὴν. Φιλίππου ἄκρον τὸν
Ἰδίων ἀνδραμνείας χάριν ἤνωσεν ἡμεῖς.
12. Ἰερὸν δάσος ἐφ' αὐτῶν.

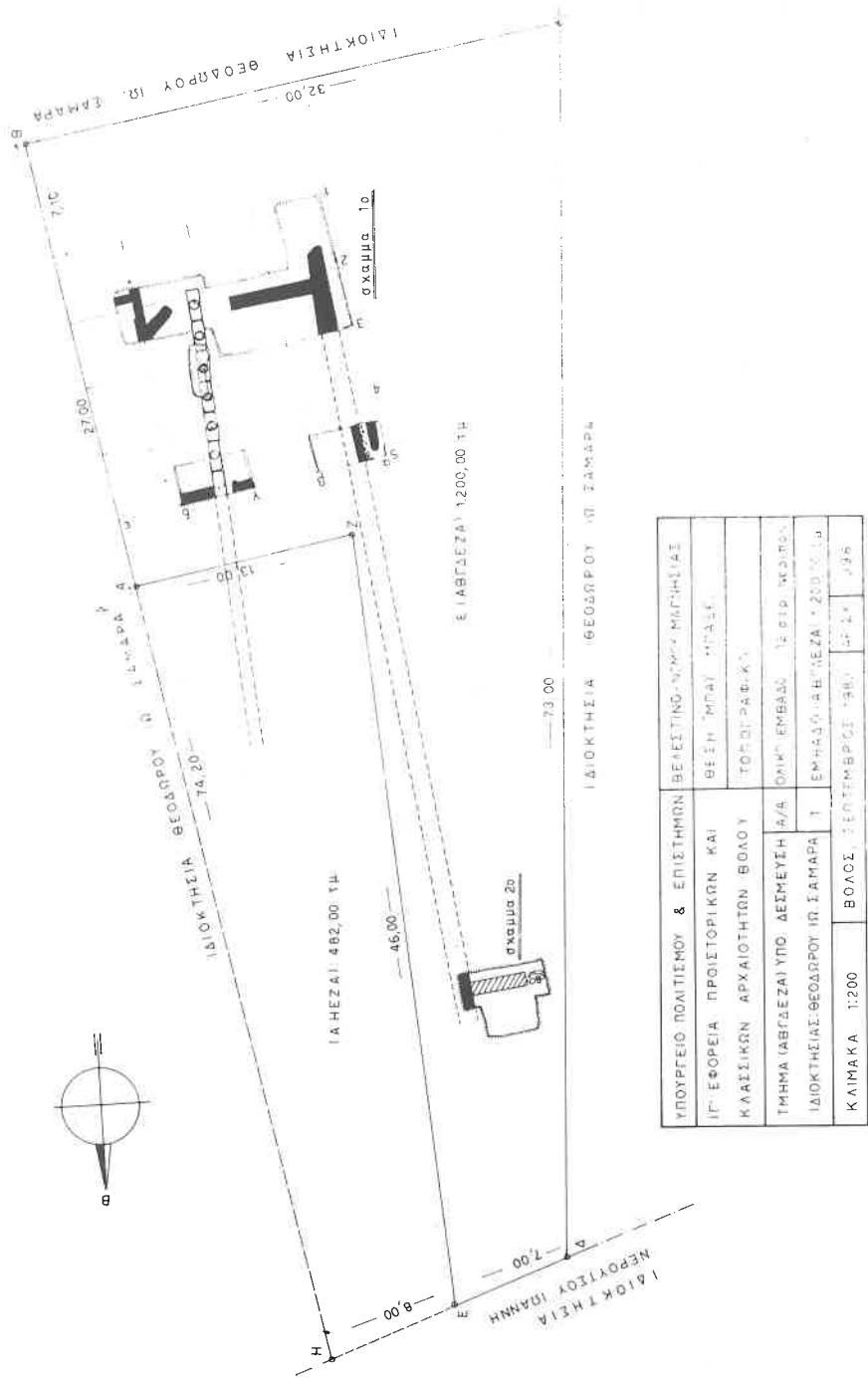
μέτρον δύο τετραγώνων τῆς φερας.

Εικ. 17. Η «Ἐπιπεδογραφία τῆς Φεράς» τοῦ Ρήγα.

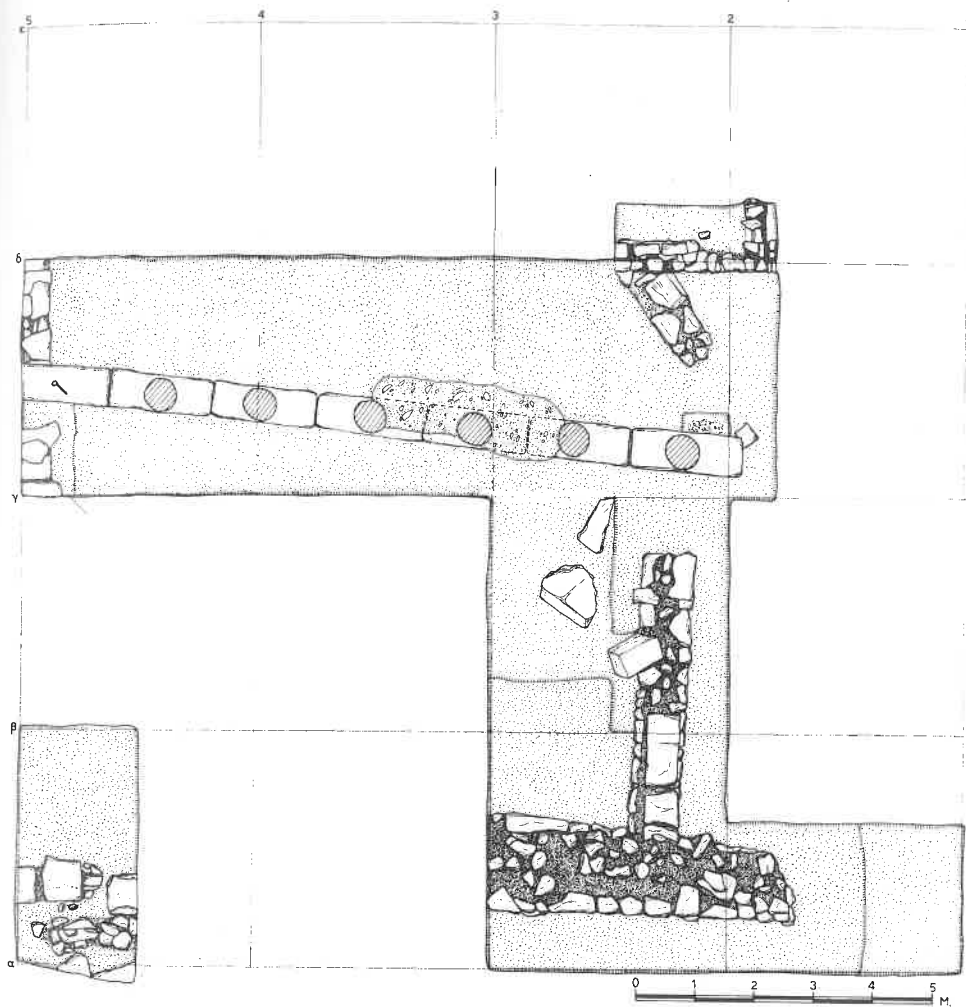
Τοπογραφικό διάγραμμα: Αρχαιολογικός χώρος Φερών και ρυμοτομικό σχέδιο Βελεστίνου. Κλ. 1:8000.

- Υπόμνημα: 1. Θέση κτιρίου με στοά (αγρός πρώην ιδιοκτ. Θ. Σαμαρά).
 2. Ναός «Θαυλίου Διός».
 3. Υπέρεια Κρήνη.
 4. Λόφος «Καστράκι».
 5. «Μαγούλα Μπακάλη».
 6. Λόφος «Αγ. Αθανασίου».
 7. «Σπίτι του Ρήγα».

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ	ΒΕΛΕΤΙΝΟ-ΑΥΤΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑΣ
ΙΓ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΒΟΛΟΥ	ΒΕΛΕΤ. ΜΟΥΣ. ΜΕΤΑΞΕΥ. ΤΟΠΟΓΡΑΦ. Κ.
ΤΜΗΜΑ ΑΒΓΕΖΑΙ ΥΠΟ ΔΕΣΜΕΥΣΗ Α/Α	ΟΜΗΤ. ΕΜΒΑΣΣ. 12.000 Τ.Μ. ΠΡΟΣ.
ΙΔΙΟΚΤΗΣΗΣ ΒΕΘΩΡΟΥ ΙΩ. ΣΑΜΑΡΑ	1 ΕΜΒΑΣΣ. ΑΒΓΕΖΑΙ + 200 Τ.Μ. ΠΡΟΣ.
ΚΑΙΜΑΚΑ 1:200	ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1987
	ΔΡ. Ζ. Κ. ΠΑΝ.

Τοπογραφικό αρ. 1.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ	ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	
ΙΓ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΒΟΛΟΥ	ΘΕΣΗ: *ΜΠΑΣ ΜΠΑΞΕ., ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ	Α/Α 2
ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΗΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΙΩΑΝ. ΣΑΜΑΡΑ	ΚΛΙΜΑΚΑ 1:50	ΑΡΧ.ΣΧ. 398'
	ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡ. 1982	

Τοπογραφικό αρ. 2.

*Ένα νέο ιερό στις Φερές**

Για τη θρησκευτική ζωή των αρχαίων Φεραίων¹ μας πληροφορούν τα αρχαιολογικά ευρήματα, τυχαία ή από τις ανασκαφές, καθώς και η παράδοση που διασώζουν οι γραπτές πηγές. Αναθηματικές επιγραφές, γλυπτά, ειδώλια, νομίσματα και άλλα, είναι τα συνήθη ευρήματα στα οποία αναφέρονται ή απεικονίζονται θεότητες τοπικές, ή του ολύμπιου δωδεκάθεου. Η παράδοση συχνά επιβεβαιώνεται από τα ευρήματα, μερικές όμως φορές παραμένει ανεπιβεβαιώτη.

Από παλαιά και νεώτερα ευρήματα, αλλά και τις γραπτές πληροφορίες, δημιουργείται ένας αξιόλογος κατάλογος θεοτήτων που λατρεύονταν από τους Φεραίους, ο οποίος συνεχώς πλουτίζεται: Η Ενοδία, ο Ζευς (Θαύλιος ή Άφριος), η Δήμητρα, η Κόρη, ο Ποσειδών, η Αθηνά, η Αφροδίτη, η Εστία, η Θέμις, ο Απόλλων, ο Ήλιος, η Άρτεμις, ο Ηρακλής, οι Διόσκουροι, ο Ασκληπιός καθώς και άλλες υποδεέστερες θεότητες αναφέρονται από τις επιγραφές που έχουν βρεθεί στις Φερές.² Γλυπτά που απεικονίζουν θεότητες έχουν βρεθεί τα εξής: κορ-

* Το κείμενο αυτό βασίζεται στην ανακοίνωσή μου που έγινε στο Συνέδριο. Τα ευρήματα προέρχονται από τις έρευνες που πραγματοποίησε ο Ευάγγελος Κακαβογιάννης στις Φερές από το 1976 έως το 1980 στο Βελεστίνο.

Στην ανασκαφή του ιερού συνεργάστηκαν μαζί μας οι αρχιτεχνίτες Αριστ. Συρούκης και Κώστ. Κοσκινιώτης. Το δύσκολο έργο της συγκόλλησης πραγματοποίησε ο παλαιμάχος συντηρητής της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μάρκος Νικολαράκης και η Ξανθή Βαζεβανοπούλου. Ο φύλακας Αρχαιοτήτων Βελεστίνου Αντώνης Βουλκούδης, ήταν πάντα ένας πολύτιμος συνεργάτης.

1. G. Karo: RE Suppl. VII [1960], σελ. 999. P. Philippson: Thessalische Mythologie 1940, σελ. 45 κ.εξ. Σχετικά επί μέρους θέματα διαπραγματεύεται η Αλίκη Μουστάκα στο χρησιμότητα για τη μελέτη της αρχαίας Θεσσαλίας βιβλίο της: Kulte und Mythen auf thessalischen Münzen, 1983, και ο St. Miller: The Altar of Six Goddesses, CAL. ST. CL. ANT. 7 (1974).

2. RE, όπ.π. IG IX², 1908, 416-425, 452. Y. Bequignon: Recherches archaeologiques: a Phères, 1937, σελ. 75 κ.εξ., αρ. 27, 52, 56, 62, 64-66, 71, 73, 78. Miller, όπ.π. E. Κακαβογιάννης: Φεραίοι Υλουργευσαντες, ΑΔ 33 (1978), Μελέτες, σελ. 318 κ.εξ.

μός Αθηνάς³ και κεφάλι Θεάς, πιθανώς Αφροδίτης.⁴

Η ανεύρεση μεγάλου αριθμού ειδωλίων μέσα στα στρώματα της πόλης από τα κλασικά χρόνια και μετά, ίσως δηλώνει μια έντονη θρησκευτικότητα των Φεραίων, οικοδομικά όμως λείψανα ιερών αφιερωμένων στις πιο πάνω θεότητες, ή έστω ενδείξεις για τη θέση τους, έχουν βρεθεί λίγα.

Το πρώτο ιερό που αποκαλύφθηκε στις Φερές ανήκε στη μεγάλη φεραϊκή θεότητα, που ήταν γνωστή στο Πανελλήνιο με το όνομα Ενοδία ή Ενοδία Φεραία, αλλά έγινε ευρύτερα γνωστό με το όνομα του παρέδρου Θεού, που συλλατρευόταν στον ίδιο χώρο, του Διός Θαυλίου. Είχε ιδρυθεί στη βόρεια παρυφή της πόλης, στη νότια όχθη του σημερινού Μακαλορέματος, πάνω στο δρόμο που οδηγεί προς τη Λάρισα,⁵ (Χάρτης, αρ. 1). Στο χώρο αυτό προϋπήρχε εκτεταμένο γεωμετρικό νεκροταφείο, του οποίου η αρχή ανάγεται στους ΠΓ, ή ίσως τους Υπομυκηναϊκούς χρόνους.⁶ Είναι το μόνο ιερό που έχει ερευνηθεί σε έκταση, η έρευνά του όμως, δεν έχει ολοκληρωθεί.

Ενδείξεις για τη θέση άλλων ιερών, είναι οι εξής:

1) Στην *Μαγούλα Μπακάλη*: Στον βορειοανατολικό λόφο της ακρόπολης (Χάρτης, αρ. 2), αναφέρεται ότι έχουν βρεθεί λείψανα μεγάλων κτιρίων⁷ και κατά καιρούς συνελέγησαν σημαντικά μνημεία θρησκευτικού περιεχομένου:

α) Κορμός μαρμάρινου αγάλματος Αθηνάς, που φορεί χιτώνα, είδος αιγίδας και από πάνω ιμάτιο⁸.

β) Τμήμα ορθογώνιου βωμού, όπου αναγράφονται τα ονόματα έξι θεαινών⁹.

γ) Μαρμάρινο κεφάλι γυναικείας μορφής, πιθανώς Αφροδίτης¹⁰.

δ) Μαρμάρινο αγαλματίδιο Αρτέμιδος Φωσφόρου, από το οποίο λείπει το κεφάλι¹¹.

Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι εδώ αναπτύχθηκε ένα σημαντικό θρησκευτικό κέντρο της πόλης των Φερών¹².

2) Στο χώρο του ναού του Αγίου Χαράλαμπος (βλ. Χάρτης, αρ. 3), έχει βρεθεί ενεπίγραφη βάση αγάλματος αφιερωμένου στον Ασκληπιό.¹³ Ένας κορμός μι-

3. Γ. Μπακαλάκης: Φεραία Αθηνά. Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών, (1973), σελ. 1 κ.εξ.

4. Μουσείο Βόλου: αρ. Λ769.

5. ΠΑΕ 1925-6, σελ. 37. Bequignon: όπ.π. σελ. 29 κ.εξ. RE, όπ.π., 997 κ.εξ. Kl. Kilian: Fibeln in Thessalien, 1975, σελ. 186.

6. Bequignon, όπ.π., σελ. 50 κ.εξ. Kilian, όπ.π., και σελ. 7.

7. Βλ. «Το ερύπιον εις τον Σούγλον», που σημειώνει ο Ρήγας Βελεστινλής στην «Επιπεδογραφία της Φεράς λεγομένης νυν Βελεστίνος», πρβλ. και Ε. Κακαβογιάννης «Η Επιπεδογραφία της Φεράς του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη αρχαιολογική», σελ. 431, εικ. 1. Δ. Θεοζάρης: ΑΔ 22. (1967) Χρονικά, σελ. 297 και Μπακαλάκης, όπ.π., σελ. 1.

8. Μπακαλάκης, όπ.π. και ΑΔ ό.π. σελ. 296, πίν. 195 β-γ.

9. Miller, όπ.π.

10. Βλ. σημ. 4 και Κακαβογιάννης: Η Επιπεδογραφία της Φεράς... εδώ σελ. 432, εικ.9.

11. Μουσείο Βόλου Β.Ε. αρ. 2294, σωζόμενο ύψος 0,24 μ. Βρέθηκε το καλοκαίρι του 1979.

12. Βλ. και Κακαβογιάννης AAA X (1977), σελ. 185.

13. IG IX², 416.

κρού μαρμάρινου αγάλματος άνδρα ντυμένου με ιμάτιο που αφήνει γυμνό το στήθος, προφανώς Ασκληπιού, ενισχύει την άποψη ότι στη θέση του σημερινού ναού υπήρχε ιερό του θεού.¹⁴ Στην αυλή του ναού υπάρχει και βωμός.

3) Βόρεια από το ναό του *Αγίου Κωνσταντίνου* (χάρτης, αρ. 4), υπάρχει σωρός αρχαίου οικοδομικού υλικού, άγνωστο όμως αν βρίσκεται κατά χώραν, ή έχει μεταφερθεί από αλλού. Πάνω σε μαρμαρόπλινθο υπάρχει η επιγραφή: ONE[ΘΗ-ΚΕ].¹⁵ Στη θέση αυτή βρέθηκαν μυκηναϊκό και πρωτογεωμετρικά αγγεία από τάφους.¹⁶

4) Έξω από την πόλη μαρτυρείται ιερό όπου ετιμώντο οι Διόσκουροι, «Διοσκουρείο»,¹⁷ το οποίο αναφέρεται από το Δημοσθένη στα σχετικά με τη συνομιλόηση συμμαχίας και ειρήνης μεταξύ του Φιλίππου Β' και των πρέσβειων των Αθηναίων (346 π.Χ.).¹⁸

5) Κατά το 1979 σε αρχαίο οικοδόμημα, το οποίο βρίσκεται στην κορυφή του υψώματος Μαλούκα, του αρχαίου Χαλκοδώνειου, προς Ν. της πόλης, (Χάρτης, αρ. 6), έγινε πρόχειρη έρευνα στα χώματα παλαιάς λαθρανασκαφής. Βρέθηκαν κομμάτια γλυπτών και ειδωλίων, γεγονός που αποδεικνύει ότι στο χώρο αυτό υπήρχε και αρχαίο ιερό. Η θεότητα που λατρευόταν εδώ, θα πρέπει να σχετίζεται με τη Φύση, ή με τη χρήση του χώρου ως «σκοπιάς».¹⁹ Τα ευρήματα υποδηλούν λατρεία γυναικειάς θεότητας (Εικ. 1).

Σε όσα παρατέθηκαν πιο πάνω, ένα νέο ιερό προστέθηκε, κατά το 1978 και παρ' ότι δε σώθηκε ακέραιο, μας έδωσε πλούσια και σημαντικά ευρήματα. Στη θέση Αλεπότρυπες²⁰ στον αγρό Μπατακόγια, έγινε ισοπέδωση της βορειοανατολικής πλαγιάς, η οποία κατεβαίνει προς το μικρό ρέμα που είναι παρακλάδι του Μακαλορέματος (Χάρτης, αρ. 7). Στη θέση αυτή δεν είχαν παρατηρηθεί αρχαιότητες, μόνο ελάχιστα όστρακα αγγείων, που χρονολογούνταν δύσκολα. Η εκσκαφή που έκανε ο ιδιοκτήτης στη νοτιοδυτική πλευρά του αγρού, έφθασε μέχρι 2 μ. βάθος και τα χώματα που προήλθαν απ' αυτήν στρώθηκαν στο βορειοανατολικό τμήμα του. Στη μικρή έρευνα που ακολούθησε, αποκαλύφθηκαν 6 αρχαίοι τάφοι και τμήμα κτιρίου. (Εικ. 2)

Τάφοι: 4 τάφοι είναι κιβωτιόσχημοι και μπορούν να χρονολογηθούν στους πρωτογεωμετρικούς χρόνους, ενώ άλλοι 2 στους Ελληνιστικούς.

Το κτίσμα: Στο νοτιοδυτικό όριο του αγρού, αποκαλύφθηκε τμήμα ορθογώνιου

14. Μουσείο Βόλου, ΒΕ αρ. 1694, σωζ. ύψος 0,21 μ. Βρέθηκε το 1979.

15. Κακαβογιάννης: Η Επιπεδογραφία της Φεράς..., εδώ σελ. 429.

16. Κακαβογιάννης: ΑΔ 32 (1977) Χρονικά, σελ. 123.

17. Η ύπαρξη πολλών αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών έξω από το χωριό Άγιος Γεώργιος, έδωσε αφορμή για την αναζήτηση του Διοσκουρείου (βλ. Κακαβογιάννης 32 (1977) Χρονικά, σελ. 126). Μετά από νεώτερες έρευνες ο Παύλος Χρυσοστόμου (ΑΑΑ XVI (1983) σελ. 95) το τοποθετεί στην πεδινή περιοχή προς ΒΑ της πόλης (Χάρτης 1, αρ. 5).

18. Δημοσθένης, XIX 158.

19. Κακαβογιάννης: Η Επιπεδογραφία της Φεράς..., εδώ σελ. 431, εικ. 8.

20. Το τοπωνύμιο είναι ενδιαφέρον, διότι υποδηλώνει την ύπαρξη κοιλωμάτων στο έδαφος, πιθανώς τάφων λακκοειδών, ή και θαλαμοειδών.

κτίσματος. Οι τοίχοι σώζονταν σε ύψος 0,60 μ. Στο επιφανειακό στρώμα βρέθηκαν όστρακα όψιμων ελληνιστικών, αλλά και ρωμαϊκών χρόνων. Σε βάθος 0,20 μ. και 0,44 μ. αντίστοιχα, διαπιστώθηκαν δύο δάπεδα από πατημένο χώμα, στο δε νεώτερο είχαν χρησιμοποιηθεί και κομμάτια κεραμίδων και πλακών (εικ. 3). Κάτω από το πλακόστρωτο τμήμα, βρέθηκε λάκκος πρόχειρα ανοιγμένος, ο οποίος είχε καταστρέψει και τα δύο δάπεδα από χώμα. Μέσα σ' αυτόν, είχαν αποθεθεί τμήματα ειδωλίων και τμήμα μαρμάρινου αμφίγλυφου (εικ. 4).

Αναλυτικότερα τα ευρήματα, είναι τα εξής:²¹

1) *Κάτω μισό μαρμάρινου αμφίγλυφου*: (BE 877), ύψος 0,30 μ. Στη μία πλευρά εικονίζεται γυναικεία μορφή, ντυμένη με βαρύ ένδυμα, δηλαδή πέπλο με απόπτυγμα. Με το δεξί χέρι κρατούσε κάποιο αντικείμενο στο ύψος του ώμου (εικ. 5).

Στην άλλη πλευρά εικονίζεται επίσης όρθια γυναικεία μορφή, ντυμένη με χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγεται και πέφτει από το αριστερό της χέρι. Με αυτό κρατάει φιάλη στο ύψος του στομάχου (εικ. 6). Το αμφίγλυφο μπορεί να χρονολογηθεί στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ.²²

2) *Πήλινο κεφάλι ανδρικής γενειοφόρου μορφής*: (BE 1631), ύψος 0,235 μ. (εικ. 7). Παριστάνεται μια αυστηρή και μεγαλόπρεπη μορφή που θυμίζει αυστηρορρυθμικά πρότυπα.²³ Είναι λίγο μικρότερο από το φυσικό μέγεθος. Στο κάτω μέρος του λαιμού, που φαίνεται ότι τελειώνει κανονικά, υπάρχει μεγάλη, κανονικού σχήματος κοιλότητα, γεγονός που μαρτυρεί ότι το κεφάλι στερεωνόταν σε στυλεό.

3) *Πήλινο ειδώλιο όρθιας γυναικείας μορφής*: (BE 1628), ύψος 0,22 μ. (εικ. 8). Όπως και στην α' πλευρά του αμφίγλυφου εικονίζεται γυναίκα, ντυμένη με πέπλο και στα δυο της χέρια κρατάει δύο μακριές ράβδους. Δυστυχώς το κεφάλι, δεν διατηρήθηκε.

4) *Πήλινο ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής* (BE 1622). Κάθεται πάνω σε βράχο και με το αριστερό χέρι στηρίζει το ελαφρά γερμένο κεφάλι (εικ. 9). Ύψος 0,11 μ.

5) *Εμπρός τμήμα πήλινου ειδωλίου ίππου*: (BE 1624), σωζ. ύψ. 0,20 μ.

6) *Πήλινο ομοίωμα κουλουριασμένου φιδιού* (BE 1627).

Βρέθηκαν επίσης και άλλα ειδώλια καθιστών ή όρθιων μορφών που συγκολληθήκαν, καθώς και τμήματά τους. Γενικά, μέσα στα στρώματα των δαπέδων βρέθηκαν όστρακα αγγείων των αρχών του 4ου αιώνα π.Χ.

Από τα πιο πάνω ευρήματα, είναι φανερό ότι το μικρό κτίσμα, τμήμα του οποίου διασώθηκε και ερευνήθηκε, είναι μικρό ιερό. Μερικά απ' αυτά είναι συνήθη αναθήματα σε αρχαία ιερά, ορισμένα όμως είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τον προσδιορισμό του χαρακτήρα του ιερού και της λατρείας που οι Φεραίοι ασκούσαν σ' αυτό.

Το αμφίγλυφο κατ' αρχήν, είναι ένα ωραίο δείγμα στη μικρή σειρά των σωζό-

21. Οι αριθμοί είναι του Βιβλίου Εισαγωγής του Μουσείου Βόλου.

22. Fr. Hiller: Formgeschichtliche Untersuchungen zur griechischen Statuen des späten 5es Jahrhunderts v. Chr., 1971. Η απόδοση των μορφών του αμφίγλυφου μας φαίνεται πλησιέστερη προς των εικονιζομένων στον πίν. 8, αρ. 24 και 28.

23. Π.χ. τον Δία από το σύμπλεγμα του Διός με το Γανυμήδη από την Ολυμπία.

μενων αρχαίων αμφιγλύφων.²⁴ Η πεπλοφόρος (εικ. 5), αποδίδει μια σεβάσμια και αυστηρή θεότητα. Η απουσία από το σωζόμενο τμήμα κάποιων χαρακτηριστικών εικονογραφικών στοιχείων μας αναγκάζει σε υποθέσεις σχετικά με τη θεότητα που απεικονίζει. Μοναδική ένδειξη αποτελεί η στάση του δεξιού χεριού, το οποίο κεκαμμένο στον αγκώνα κρατούσε κάτι υψωμένο στο επίπεδο του ώμου, κλάδο, ή δάδα, ή κάτι συναφές.

Παρόμοια πεπλοφόρος είναι και η μορφή που εικονίζει το πήλινο ειδώλιο (εικ. 8). Κρατάει κοντά στις δυο πλευρές του σώματος από ένα μακρύ στυλεό, τον έναν με το δεξί χέρι στο ύψος του ώμου, τον άλλο με το αριστερό χαμηλά κάτω.

Από την εικονογραφία, είναι γνωστό ότι μορφές που κρατούν δάδες, είναι η Περσεφόνη, Δήμητρα, η Κόρη, η Εκάτη, η Άρτεμις Φωσφόρος, και στο Θεσσαλικό χώρο η Ενοδία²⁵. Οι αρχαιότερες σχετικές παραστάσεις ανάγονται στις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα²⁶ και στη Θεσσαλία στον 4ο π.Χ. αιώνα²⁷. Αξιοσημείωτο είναι ότι το μεν ειδώλιο ανήκει σε τύπο ο οποίος ανάγεται μετά τα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ., ενώ το αμφίγλυφο χρονολογείται στα τελευταία χρόνια του ίδιου αιώνα²⁸.

Η εικονιζόμενη εδώ θεότητα, πρέπει να είναι η Ενοδία, θεά που συνδέεται με τους νεκρούς.²⁹ Η υπόθεση αυτή ενισχύεται και από τα άλλα αναθήματα που βρέθηκαν μαζί με το αμφίγλυφο, αλλά και από την παράσταση της άλλης πλευράς.

Στην άλλη πλευρά του αμφιγλύφου (εικ. 6), εικονίζεται ιματιοφόρος μορφή που κρατεί φιάλη. Παρόμοιες μορφές, συχνές στην αρχαία εικονογραφία, ερμηνεύονται συνήθως ως Δήμητρα.³⁰ Η Δήμητρα, η Θεσσαλική Δως, είναι μια πα-

24. Γ. Μπακαλάκης: Ελληνικά αμφίγλυφα 1946. Το σχήμα του είναι μοναδικό και η σκέψη του καθηγητή Γ. Μπακαλάκη, ότι η πλάκα έχει κοπεί από σώμα αττικής ληκύθου, είναι αξιοπρόσεκτη. Τον ευχαριστώ θερμά για την υπόδειξη. Το αμφίγλυφό μας είναι από τα παλαιότερα και από όσο γνωρίζω, το πρώτο από την Θεσσαλία. (Θεσσαλικό ίσως είναι και το αμφίγλυφο του Μουσείου του Λούβρου, όπ.π. σελ. 65, πιν. Β). Το εάν είναι έργο «Θεσσαλικής γλυπτικής» θα συζητηθεί αλλού.

25. Τα επιφανέστερα είναι η Καθιστή Δήμητρα με την δάδα από την ανατολική ζωφόρο του Παρθενώνα και το μεγάλο ελευσινιακό ανάγλυφο.

26. Π.χ. οι πήλινοι πίνακες από το ιερό της Αρτέμιδος στην Βαυρώνα (βλ. LIMC II (1984), Άρτεμις, αρ. 470-472).

27. Βλ. το ανάγλυφο της Ενοδίας από την Κρανώνα (πρόσφατα LIMC II, Άρτεμις: αρ. 882)

28. Για το ειδώλιο βλ. 4. Biesantz: Die thessalischen Grabreliefs, 1964, L121 σελ. 118, πίν. 65. R. Higgins: Greek Terracottas, 1967, πίν. 30E και F. Για το αμφίγλυφο βλ. σημ. 22.

29. Βλ. πρόσφατα Π. Πάντος: Ενοδία Οσία. Αρχαιογνωσία, 2, 1981, όπου όλη η σχετική βιβλιογραφία. Ν. Παπαχατζής: Θεσσαλικές Προοιυμπιακές Θεότητες του Κάτω Κόσμου. ΑΕ 1984, σελ. 54.

30. Ομηρικός Ύμνος στην Δήμητρα, στίχ. 122. Νικονάνου όπ.π. σελ. 29

νάρχαια θεότητα με χθόνιες, αλλά και υποχθόνιες ιδιότητες³¹ που συνδέεται άμεσα με την Ενοδία.³²

Το ειδώλιο της καθιστής γυναικείας μορφής με το κεφάλι γερμένο και ακουμπισμένο στο αριστερό χέρι (εικ. 9), χρονολογείται στα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ.³³ και ανήκει σε έναν γενικότερο τύπο για τον οποίο έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Η γνώμη της Peredolskaja³⁴ βρίσκει πρόσφατα, νομίζω, την επιβεβαίωσή της από τη μεγάλη ζωγραφική. Στην τοιχογραφία του τάφου της Περσεφόνης στην Βεργίνα, στην ανατολική πλευρά του, δίπλα στην παράσταση του Πλούτωνα που αρπάζει την Περσεφόνη, εικονίζεται η Δήμητρα καθισμένη στο βράχο με το πηγούνι ακουμπισμένο στο δεξιό χέρι.³⁵ Αυτήν την εικόνα της θλιμμένης Δήμητρας αντιγράφει «ανεστραμμένη» το ειδώλιό μας.

Το άλογο είναι ένα από τα ζώα που συνδέεται άμεσα με την Ενοδία και συχνά στα νομίσματα των Φερών η θεά εικονίζεται έφιππη σε άλογο, κρατώντας δάδες.³⁶ Εικονίζεται επίσης το δαιμονικό άλογο, ο Σκύφιος, να βγαίνει από σχισμή βράχου.³⁷

Τέλος, το πήλινο κεφάλι της αυστηρής γενειοφόρου μορφής, μας παραπέμπει στις αυστηρές μορφές που σχετίζονται με τον Κάτω Κόσμο: το Δία, Άδη, τον Ποσειδώνα, τον Πλούτωνα.³⁸ Η ανεύρεση δίπλα του ακριβώς του πήλινου φιδιού τονίζει το χθόνιο και μειλίχιο χαρακτήρα της γενειοφόρου μορφής, η οποία θα πρέπει να ερμηνευθεί ως Ζeus Μειλίχιος.³⁹ Ο Ζeus Μειλίχιος, είναι σύζυγος της Δήμητρας,⁴⁰ στη Λάρισα είναι πάρεδρος της Ενοδίας,⁴¹ ενώ στις Φερές λατρεύεται μαζί της με τις ιδιότητες του Θαυλίου ή Αφριού.⁴²

Συνεξεταζόμενα τα περισσότερα ειδώλια, σχετίζονται μεταξύ τους και μας οδηγούν σε καλύτερη κατανόηση της σημασίας τους και τον χαρακτήρα του ιερού. Γίνεται λοιπόν σαφές, ότι το ιερό ιδρύθηκε κατά το τέλος του 5ου π.Χ. αιώνα μέσα στο νοτιοδυτικό νεκροταφείο για τον εξευμενισμό και τη λατρεία των χθόνιων θεοτήτων: της Ενοδίας και του Διός Μειλιχίου. Το αμφίγλυφο που πρέ-

31. J.E. Harrison: Prolegomena to the study of Greek Religion, 1922, σελ. 267, 271. Ν. Παπαχατζή: Προθессαλικές λατρείες στην Θεσσαλία των ιστορικών χρόνων. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΑ 2 (1981) 33, 36.

32. Ο Ευριπίδης (Ίων, 1046), αποκαλεί την Ενοδία «Ενοδία θύγατερ Δάματρος». Είναι επίσης χαρακτηριστική η θέση του ονόματος της Ενοδίας αμέσως μετά το όνομα της Δήμητρας και στις τρεις αναγραφές στο θωμό των θεαινών (Miller, όπ.π.).

33. Πρβλ. με την Δήμητρα της Κνίδου.

34. Ann Peredolskaja: Attische Tonfiguren aus einem südrussisch Grab. Ant. Kunst, 2^{es} Beih. (1964), σελ. 13. Νικονάνου, όπ.π., σελ. 102.

35. Μ. Ανδρόνικος: Βεργίνα, οι Βασιλικοί Τάφοι, 1984, σελ. 89, εικ. 48.

36. Moustaka, όπ.π., σελ. 110, πίν. 10, αρ. 67, 68, 71.

37. Biesantz, όπ.π. αρ. 155, σελ. 120, πίν. 49.

38. Βλ. Γ. Δεσπίνη: Συμβολή στην μελέτη του έργου του Λγοράκριτου, 1971, σ. 179.

39. Harrison, όπ.π., σελ. 17. Ο Ζeus Μειλίχιος συχνά απεικονίζεται ως όφις.

40. Πρβλ. Νικονάνου, όπ.π., σελ. 115, σημ. 8.

41. Πρβλ. την επιγραφή IG IX2, AP. 578.

42. Ν. Παπαχατζής: Ζεύς Άφριος, ΚΕΡΝΟΣ 1972, σ. 119.

πει να ήταν λατρευτικό, εικονίζει την Ενοδία και τη μητέρα της Δήμητρα, ή ακριβέστερα δύο υποστάσεις της Ενοδίας⁴³ πριν τον πλήρη συγκερασμό τους που οδήγησε στα ελληνιστικά χρόνια⁴¹ στη διαμόρφωση της Αρτέμιδος Φωσφόρου, της Αρτέμιδος Ενοδίας.⁴⁴ Λατρευτικό επίσης, ήταν και το κεφάλι του Διός, το οποίο είναι σαφές ότι ήταν «υπόξυλο»,⁴⁵ στηριζόταν δηλαδή σε ξύλινο στυλινό, πάνω στον οποίο προσαρμόζονταν ενδύματα και εδημιουργείτο η εντύπωση ντυμένου αγάλματος.

Με τις λατρευόμενες θεότητες συνδέεται και μαρμάρινη αναθηματική στήλη, η οποία είχε χρησιμοποιηθεί στο τοίχωμα ελληνιστικού τάφου, που είχε καταστρέψει τμήμα του βορειοδυτικού τοίχου του ιερού. Έχει ύψος 1,00 μ. και διασώζει λείψανα επιγραφής, που δύσκολα διαβάζεται.⁴⁶

Το νέο λοιπόν ιερό της Ενοδίας στις Φερές, του οποίου η ζωή εκτείνεται ασφαλώς από τα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ., έως τα προχωρημένα ελληνιστικά, οπότε γίνονται ταφές και πάνω στους τοίχους του, δεν είχε την αίγλη και την εξέλιξη του ιερού της Ενοδίας στο βορειοδυτικό νεκροταφείο. Όπως, όμως, φάνηκε, από τη συνοπτική παρουσίαση εδώ, πρόσφερε ευρήματα σημαντικότερα για τη γνώση της θρησκευτικής ζωής των Φεραίων, αλλά και της τέχνης τους.⁴⁷

43. Πρβλ. τη λατρεία της Δήμητρας και της Κόρης στην Ελευσίνα.

Ορθά η Harrison παρατηρεί (όπ.π., σελ. 273), ότι, όταν εικονίζονται μαζί, δεν είναι εύκολο να διακρίνει κανείς «ποια είναι ποια» («...when both appear together, it is impossible to say which is which»), άλλωστε, αυτό είναι και το χαρακτηριστικό της απεικόνισής τους από την πρώτη τέχνη (όπ.π., σελ. 274). Για το ίδιο θέμα βλ. και Νικονάνου, όπ.π., σελ. 113 κ.εξ. Τις ίδιες θεότητες (ή υποστάσεις μιας θεότητας) απεικονίζει και το αμφίγλυφο του Μουσείου του Λούβρου, αρ. γλυπτ. 2723 (Μπακαλάκης, Αμφίγλυφα. σελ. 60, 65 και 67, πίν. Β.), το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. Η δαδούχος που συνοδεύεται από σκύλο, είναι σαφώς η Ενοδία. Η πεπλοφόρος με τον πόλο που κρατεί σκήπτρο και φιάλη, είναι η Δήμητρα. Ο σκύλος που συνοδεύει και τη Δήμητρα, τη συνδέει άμεσα με την Ενοδία.

44. Μέχρι τα ελληνιστικά χρόνια η λατρεία της Ενοδίας φαίνεται ότι είναι αυτοτελής (βλ. και Πάντος, όπ.π., σελ. 99). Σε αυτήν την εποχή χρονολογούνται οι πρώτες επιγραφικές αναφορές στην Αρτέμιδα Εν(ν)οδία. Πρόσφατο εύρημα, που χρονολογείται στην ίδια περίοδο, είναι μικρό τμήμα αναθηματικής πλάκας από την περιοχή του σύγχρονου νεκροταφείου του Βελεστίνου, που σώζει επιγραφή αφιερωμένη «...Αρτέμιδι Ε[ν]οδία] (BE 1694).

Νέο εύρημα που αναφέρεται στη λατρεία της Ενοδίας είναι και τμήμα αναθηματικής πλάκας ελληνιστικών επίσης χρόνων, που περισυνελέγη από σωρό θραυσμάτων αρχαίων μαρμάρων στο χώρο του ιερού της Ενοδίας και του ναού του Θαυλίου Διός, το οποίο σώζει τμήμα της επιγραφής (BE 2240) αφιερωμένης στην Εννοδ[ία]. Είναι η δεύτερη επιγραφική επιβεβαίωση για την λατρευόμενη στο χώρο γυναικεία θεότητα (βλ. και Bequignon όπ.π., σελ. 83 αρ. 27. Επίσης στα τελευταία χρόνια έχουμε και επιγραφικές μαρτυρίες για τη λατρεία της Εν(ν)οδίας στα ελληνιστικά χρόνια στις Φθιώτιδες Θήβες, στη βόρεια ακτή του Παγασητικού. (Κακαβογιάννης, ΑΔ 32 (1977) Χρον., σελ. 128, πίν. 756, δ).

45. Πρβλ. P.E. Arias: A History of Greek Vase Painting 1962, σελ. 372 αρ. 206.

46. Μουσείο Βόλου, BE 1611, ύψ. 1,00 μ.

47. Είναι αναγκαία η συνεχής προσοχή στο χώρο του αγρού, όπου είναι πιθανόν να

OLGA APOSTOLOPOULOU-KAKAVOYANNIS

A small sanctuary in Pheres

In 1978, during a rescue excavation a small sanctuary was discovered in Pheres. It had been constructed in the area of an ancient cemetery, SW of the acropolis, and had been dedicated to the local goddesses Enodia and Zeus Meilichios.

βρεθούν κι άλλοι τάφοι, ή άλλα ευρήματα, τα οποία ίσως παρασύρθηκαν στην πλαγιά κατά τη διαμόρφωση του αγρού (π.χ. το άνω τμήμα του αμφίγλυφου, ειδώλια, επιγραφές κ.λπ.).

Εικόνα: 1: Ευρήματα από το ιερό στο Χαλκοδόνιο.

Εικόνα: 2: Η θέση του ιερού, άποψη από την ακρόπολη

Εικόνα: 3: Λείψανα του ιερού

Εικόνα: 4: Ειδώλια, στη θέση που βρέθηκαν

Εικόνα: 5: Αμφίγλυφο, α' όψη

Εικόνα: 6: Αμφίγλυφο, β' όψη

Εικόνα: 7: Κεφάλι, Διός Μελιχίου

Εικόνα: 8: Ειδώλιο Ενοδίας

Εικόνα: 9: Ειδώλιο Δήμητρας

Χάρτης της περιοχής Φερών. Κλίμαξ 1:10.000 μ. αριθμοί 1- 7: Θέσεις ιερών.

Λατρείες Φερών
(ανάγλυφο Κυβέλης και ανάγλυφο χεριού)

Με τις λατρείες των Φερών ασχολήθηκε το 1937 ο Y. B. Bequignon, στο διβλίο του *Recherches Archéologiques a Phères de Thessalie*.

Εδώ θα αναφερθώ σε μερικά νέα στοιχεία που προέρχονται από μετέπειτα ανασκαφές και θα συζητήσω με λεπτομέρειες την εικονογραφική εξέλιξη διαφόρων αντικειμένων, συγκρίνοντάς τα με παράλληλα έργα από τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο και πέρα απ' αυτόν*.

—Α—

Θ' αναφέρω τις ενδείξεις και τις αποδείξεις για τη λατρεία ορισμένων θεοτήτων αλφαβητικώς.

I. Αθηνά:

α. Η πρώτη μνεία για τη λατρεία της προέρχεται από τον τόσο γνωστό ενεπίγραφο βωμό του τέλους του 4ου αιώνα π.Χ. που βρέθηκε το 1970 στην προϊστο-

* Ευχαριστώ θερμά τους παρακάτω αρχαιολόγους για την καλοσύνη τους να μου επιτρέψουν να μελετήσω ανέκδοτο υλικό: τους αείμνηστους Δ.Ε. Θεοχάρη για τους αρ. 1, Βόλος Μ.Ε. 185, αρ. 2, Βόλος Μ. Ε. 4 αρ. 72, Βόλος Μ. Ε. 1228, και Ν. Καλλιπολίτη για τον αρ. 66 από το Εθνικό Αρχ. Μουσείο. Ευχαριστώ επίσης τον Κ. Τσιριβάκο για τον αρ. 20, από το Μουσείο Ερεσσού, την Δρ. Ο. Αλεξανδρή για τους αρ. 54 Μ. Θεσσαλονίκης 1947, αρ. 55 Μ. Θεσσαλονίκης αρ. 1717, την κ. Ρωμοπούλου για τον αρ. 56 Μ. Θεσσαλονίκης 7720, την κυρία Πιερίδη για τον αρ. 61 από το Μουσείο Πιερίδη στη Λάρνακα Κύπρου, τον Γ. Σταϊνχάουερ για τον αρ. 62 από το Μουσείο Σπάρτης, τον Μ. D. Haynes για τον αρ. 69 από το Βρετ. Μουσείο του Λονδίνου, τον διευθυντή του Rijk Museo Van Oudheden, Leiden, για τον αρ. 23 και, τέλος, την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή και ειδικά τους καθηγητές D. B. Thompson και E. Harrison για τους αρ. 14 Αγορά S. 1913, αρ. 52, Αγορά S. 2007 και B2 Αγορά S. 732 από τις Αμερικανικές ανασκαφές στην Αγορά.

Για τις φωτογραφίες αισθάνομαι υποχρέωση στο Μουσείο Leiden για τον αρ. 23, στους Trustee του Βρετ. Μουσείου για τον αρ. 69, και στην Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή στην Αθήνα για τους αρ. 14, 52, B2, στη διεύθυνση του Μουσείου Βόλου για τον αρ. B1. Οι υπόλοιπες φωτογραφίες είναι παρμένες από την συγγραφέα.

ρική Ακρόπολη και είναι αφιερωμένος σε έξι θεότητες, την Θέμιδα, την Αφροδίτη, την Αθηνά, την Ενοδία, τη Δήμητρα και την Εστία. Τώρα βρίσκεται στο Μουσείο Βόλου, Ε 1270. St. G. Miller, «The Altar of the Six Goddesses in Thesalian Pherai», *California Studies in Classical Antiquity* 3, 1974.

β. Βρέθηκε στο ίδιο μέρος ένας αρχαϊκός κορμός της θεάς που μπορεί να χρονολογηθεί στο 480 π.Χ. (Γ. Μπακαλάκης, «Φεραία Αθηνά», *Αρχαίο Θεσσαλικών Μελετών* 1973, σελ. 1-22, εικ. 1-8).

II. Άρτεμις Φεραία:

Μας είναι γνωστή η λατρεία της από μια επιγραφή. Bequignon, σελ. 83.

III. Ασκληπιός:

Τελευταία βρέθηκε από τον Ευαγ. Κακαβογιάννη ένα αγαλματίδιο που βρίσκεται στο Μουσείο του Βόλου, ΒΕ 1964. Αδημοσίευτο.

IV. Αφροδίτη:

α. Αναφέρεται στον προαναφερθέντα θωμό.

β. Βρέθηκε ένα μαρμάρινο κεφάλι από τον Ευάγ. Κακαβογιάννη που βρίσκεται στο Μουσείο του Βόλου. Αδημοσίευτο.

V. Δήμητρα:

α. Αναφέρεται στον προαναφερθέντα θωμό.

β. Στον ίδιο χώρο βρέθηκε έλασμα με επιγραφή στη Δήμητρα.

γ. Από την Όλγα Κακαβογιάννη βρέθηκε στο ναό της Ενοδίας ειδώλιο καθισμένης Δήμητρας. Αδημοσίευτο.

VI. Δήμητρα – Εκάτη:

Από την Όλγα Κακαβογιάννη βρέθηκε ένα αμφίγλυφο που από τη μια μεριά παρουσιάζει τη Δήμητρα με πόλο και από την άλλη την Εκάτη και χρονολογείται στο τέλος του 5ου αι. π.Χ. Βρίσκεται στο Μουσείο Βόλου. Αδημοσίευτο.

VII. Δίας Αύριος: Στήλη Μουσείου Αλμυρού 30 (τώρα στο Μουσείο Βόλου).

VIII. Δίας Αφρίου. *Εφημ. Αρχ.* 1913, 219-220. Bequignon, σελ. 95, αρ. 73.

IX. Δίας Θαυλίου. Από το 1907 βρέθηκε ο δωρικός ναός του Δία Θαυλίου 6X12 κίονες των κλασσικών χρόνων (4ος αι. π.Χ.). Bequignon, σελ. 29 εξ. Πρόκειται να δημοσιευτεί από τον Eric Ostby. Βρέθηκαν και πολλές ενεπίγραφες στήλες:

α. Στήλη Δι(ι) Θαυλίου: *Εφημ. Αρχ.* 1907, σελ. 36. Bequignon, σελ. 87, αρ. 52.

β. Στήλη στο Μουσείο Βόλου, 800: Δι(ι) Θαυλίου. Bequignon, σελ. 91, αρ. 65.

γ. Στήλη στο Μουσείο Βόλου, 904: Διός Θαυλίου. Bequignon, σελ. 92, αρ. 66.

δ. Στήλη Μουσείου Αλμυρού 27, (τώρα Μουσείο Βόλου) Δι(ι) Θαυλι(ου). *Εφημ. Αρχ.* 1913, 218. Bequignon, σελ. 94, αρ. 71.

Το 1921 βρέθηκε ένας πολύ μεγάλος αριθμός χαλκίνων αντικειμένων που φυλάσσονταν ως τώρα στα υπόγεια του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Τελευταία ετοιμάζει την δημοσίευσή των ο Κακαβογιάννης με κάποιον άλλο συνάδελφο. Έχουν καθαριστεί ως τώρα 3500 αντικείμενα που αρχίζουν από τη Γεωμετρική εποχή και συνεχίζουν ως την Ελληνιστική.

X. Δίας Μειλίχιος:

Σύμφωνα με την Όλγα Κακαβογιάννη ο Δίας Μειλίχιος λατρεύτηκε στον μικρό ναό της Ενοδίας, όπου αργότερα έγινε η κυρίως θεότητα.

Βρέθηκε μια γενειοφόρα κεφαλή του θεού του 450 π.Χ., τώρα στο Μ. Βόλου. Δημοσίευτη.

XI. Διόνυσος Ζαγρέας:

Υπάρχει ένα κεφάλι ειδωλίου του Θεού στο Σχολείο του Βελεστίνου. Δημοσίευτο.

XII. Διόσκουροι:

Έχουμε τουλάχιστον δύο επιγραφικές μαρτυρίες για τη λατρεία των Διοσκούρων.

α. Επιγραφή στο Μουσείο Βόλου: *Κοτύφα Πεταλαιά πέρ Σίμμονος εὔξα/μένα Δισκούροις. Αρχ. Εφημ.* 1930, σελ. 180. *Bequignon*, σελ. 96., αρ. 78.

β. Στήλη στο Μουσείο Βόλου, αρ. 666: *Ζώνυρος / υπέρ Λέοντο(ς) / Διοσκούροις. Bequignon*, σελ. 91, αρ. 62.

XIII. Εκάτη:

α. Ταυτίστηκε από την Όλγα Κακαβογιάννη στο παραπάνω αμφίγλυφο.

β. Βρέθηκε ένα ειδώλιο της θεάς στο ναό της Ενοδίας. Δημοσίευτο.

XIV. Ενοδία:

Ενοδία είναι η θεότητα που προσέχει τους δρόμους, άρα μια μορφή της Εκάτης. α. Αναφέρεται στο γνωστό θωμό. β. Τελευταία βρέθηκε από την Ο. Κακαβογιάννη ένα μικρός ναός της θεάς αρχαϊκών χρόνων που αργότερα συλλατρεύονταν με τον Δία Μειλίχιο έως ότου ο Δίας Μειλίχιος έγινε η κυρίως θεότητα, όπως φαίνεται και από μια επιγραφή. β. Βρέθηκε και ένα ειδώλιο της θεάς στο ναό, τώρα, Μ. Βόλου. γ. Υπάρχει μια επιγραφή από τον ναό του Δία Θαυλίου που αναφέρει τη θεά και βρίσκεται στο Μουσείο του Βόλου, αρ. Ε 162. Ένοδία (1). *Bequignon*, σελ. 83, αρ. 27. δ. Βρέθηκαν χάλκινα νομίσματα της θεάς του 8ου αι. π.Χ. σε ιερό νεκροταφείου γεωμετρικών χρόνων.

XV. Εστία:

Αναφέρεται στο γνωστό θωμό.

XVI. Ήλιος:

Στήλη στο Μουσείο Βόλου, 264: *Αρχέλαος / Φρύνου / Ήλιωι: Πρκ.* 1910, 233. *Bequignon*, σελ. 89, αρ. 56. Ο Πλάτων (XII, 946 Β. C) αναφέρει σχετικά με τη λατρεία του Ηλίου στη Μαγνησία.

XVII. Ήρα:

Επιγραφή σε όστρακο Ήρα. *Bequignon*, σελ. 26.

XVIII. Ηρακλής:

α. Υπάρχει ιερό του θεού στον Άγιο Χαράλαμπο που βρέθηκε από τον Αρβατιτόπουλο. *Bequignon*, σελ. 25. β. Από επιγραφή σε όστρακο, Η[ρακλέο]υς, *Πρκ.* 1907, σελ. 158. *Bequignon*, σελ. 26.

XIX. Θέμις:

Αναφέρεται στο γνωστό θωμό.

XX. Κυβέλη:

Αναθηματικό ανάγλυφο στο Μουσείο του Βόλου, Ε 279 (Λ 410) από το ναό του Δία Θαυλίου, θα το συζητήσω πιά κάτω.

XXI. Σέραπις και Ίσις:

Αναθηματικό ανάγλυφο στο Μουσείο του Βόλου, Ε 185, που παρουσιάζει ένα δεξί χέρι. Bequignon, σελ. 86, αρ. 49, πιν. XXIII, θα το συζητήσω πιο κάτω.

—B—

1. Αναθηματικό ανάγλυφο, Μουσείο Βόλου, ΕΠ 279 (Λ 410)* από το ναό του Δία Θαυλίου στις Φερές. Σώζεται το αριστερό κομμάτι του αναγλύφου. Λείπει η κάτω αριστερή γωνία. Υψ. Ο. 39, πλ. 0.30, παχ. 0.06. Από σκληρό γκρι μάρμαρο. Αποτελείται από δυο ενωμένα κομμάτια. Δεξιά μας σώζεται το κεφάλι από μια θεά και το δεξί της χέρι που κρατάει μια φιάλη πάνω από ένα ορθογώνιο θωμό. Δίπλα της στέκεται μια δεύτερη θεά που φοράει χιτώνα και κρατάει με το δεξί της χέρι τύμπανο και το υποστηρίζει με το αριστερό. Η θεά θα πρέπει να είναι η Κυβέλη. Αριστερά μας προσέρχεται μια γυναίκα με τα δυο της παιδιά. Και ένα παιδί που οδηγεί κάπρο. Στο βάθος υπάρχει ένα δέντρο. Είναι έργο ελληνιστικών χρόνων.

Γυναικείες θεότητες που συνοδεύουν την Κυβέλη είναι: α. Άρτεμις, β. Αφροδίτη¹, γ. Εκάτη², δ. Δίας Μειλίχιος και Ήρα Μειλιχία στο νεκρόδειπνο από την Κω³, καθώς και στο νεκρόδειπνο, Εθν. Μουσείο Lucca⁴, όπου έχουμε την Κυβέλη καθισμένη στο πάνω μέρος του αναγλύφου· πίσω από μια σκηνή είναι οι Κουρήτες. Δεξιά της θεάς έχουμε το ζεύγος θεοτήτων, ίσως και εδώ πρόκειται για τον Δία και την Ήρα.

2. Θα αναφέρω και ένα τρίτο νεκρόδειπνο ως τώρα αδημοσίευτο που προέρχεται από την Αγορά των Αθηνών και βρίσκεται στο Μουσείο της Αγοράς, S732. Σώζεται μόνο το δεξί μεσαίο κομμάτι. Από μάρμαρο Υμηττού. Υψ. 0.10, πλ. 0.125, παχ. 0.034. Βρέθηκε το 1935. Δεξιά μας έχουμε μια θεά καθισμένη προς τα δεξιά, όπου θα ήταν ξαπλωμένος ο θεός. Σώζεται ως τους γοφούς. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο. Πίσω της στέκεται μια γυναικεία μορφή που σώζεται ως τη μέση. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο. Με το αριστερό της χέρι κρατάει ένα τύμπανο. Η μορφή πρέπει να είναι η Κυβέλη. Πίσω της σώζεται το κεφάλι από μια προσκυνήτρια.

Το ανάγλυφο είναι αττικής ελληνιστικής τέχνης (3ου αι. π.Χ.). Ίσως και εδώ το ζεύγος να είναι ο Δίας και η Ήρα. Ως σήμερα αδημοσίευτο.

Θ' αναφέρω και ένα δημοσιευμένο ανάγλυφο από το Μουσείο της Ακρόπολης, αρ. 2554⁵. Δημοσιευμένο από τον Walter στον κατάλογο, όπου όμως δεν ταυτίζονται οι μορφές. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κάτω από το τύμπανο η θεά είναι η

1. Αρχ. Μουσείο Κωνσταντινούπολης: Mendel 849 (2758). *Festschrift Dörner II*, σελ. 813, πιν. CXCIII, εικ. 24 (Schwertheim).

2. Μουσείο Βερολίνου 690: M. J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque* Π 309, πιν. LXXIX.

3. R. Stringaris *AM* 80, 1965, αρ. 154, πιν. 23, 1 Ε. Mitropoulou, *Deities and Heroes in the Form of Snakes*, (Αθήνα 1977), σελ. 137, αρ. 62 με εικ.

4. Vermaseren IV αρ. 204.

5. O. Walter, *Beschreibung der Reliefs im kleinen Akropolismuseum in Athen*, (Βιέννη 1923), αρ. 276.

Κυβέλη. Δίπλα της είναι μια άλλη θεά. Ίσως έχουμε εδώ την Άρτεμη.

Ας επανέλθουμε στο δικό μας ανάγλυφο, η μορφή δίπλα στη Κυβέλη, εάν είναι ανδρική, θα πρέπει να είναι ο Δίας και εάν είναι γυναικεία, ίσως η Άρτεμις.

-Γ-

1. Αναθηματικό ανάγλυφο Μουσείου Βόλου, αρ. Ε 185*. Αρ. χέρι με καρπό. Από άσπρο μάρμαρο. Υψ. 0.57, πλ. 0.24, παχ. 0.04. Το πλαίσιο αποτελείται από τα άκρα και στο πάνω μέρος αέτωμα με ακροκεράμους. Στο κέντρο της στήλης έχουμε την αριστερή παλάμη με ένα τμήμα καρπού. Πάνω από το χέρι υπάρχει μια επιγραφή ρωμαϊκών χρόνων: *Αυλίσ Αριστολάει / Ευξαμένα και / κατατυχοῦσα*.

Πιστεύεται ότι αφιερώθηκε σε ναό του Σεράπιδος και της Ίσιδος στις Φερές. Έργο ρωμαϊκής εποχής. Β e q u i g n o n, σελ. 86, αρ. 49, XXIII αρ. 3.

Αφιέρωματα χεριών έχουμε είτε σε ανάγλυφο είτε σε ολόγλυφο, είτε μόνο το ένα χέρι, είτε και τα δύο, είτε μόνο η παλάμη είτε και ο καρπός ή και ακόμη και όλο το χέρι από τον ώμο.

I. Ένα χέρι με καρπό - ανάγλυφο.

(α) 2. Μουσείο Βόλου, Ε4 (64)* από τους Γόννους. Από άσπρο μάρμαρο. Υψ. 0.29, πλ. 0.16. Σώζεται το δεξί με τον καρπό του ανάγλυφου και φέρει ίχνη επιγραφής δεξιά και αριστερά από μια δεξιά παλάμη. Είναι κακότεχνο έργο προχωρημένων ρωμαϊκών χρόνων.

(β) - Ολόγλυφα -

3. Πράγα, Εθν. Αρχ. Μουσείο. Αριστερή παλάμη.

4. Νεάπολη. Ετρουσκική Συλλογή. Αριστερή παλάμη. Μαρμάρινο. E. H o l l ä n d e r, *Plastik und Medizin* (1932), σελ. 184, εικ. 98.

5. Συλλογή von Körperlichen. Από το ιερό της Διάνας Nemisee. H o l l ä n d e r, σελ. 181, εικ. 95.

6. Βερολίνο, Συλλ. Volksunde. Χάλκινο.

7. Δανικό Εθν. Αρχ. Μουσείο, 623. Τετρακόττα. N. B r e i t e n s t e i n, *Catalogue of Terracottas Danish National Museum*, πίν. 105, αρ. 823.

8. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 36, αρ. 68.

9. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 40, αρ. 72.

10-12. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 38, αρ. 65, αρ. 70, αρ. 69.

13. Βερολίνο, Altes Museum. H o l l ä n d e r, σελ. 306, εικ. 197.

II. Χέρι χωρίς το καρπό - ανάγλυφο -

14. Αθήνα, Μουσείο Αγοράς, S. 1913*. Από πεντελικό μάρμαρο. Υψ. 0.95, πλ. 0.07. Δεξί χέρι. Βρέθηκε το 1955. Μεσαίο αριστερό κομμάτι. Μόνο τέσσερα δάκτυλα γλύτωσαν από την καταστροφή. Ως σήμερα αδημοσίευτο.

15. Αθήνα, Εθν. Αρχ. Μουσείο, 2680. Δεξιά παλάμη. Το πλαίσιο αποτελείται από τ' άκρα. Πάνω από τη παλάμη υπάρχει μια επιγραφή: *Ευνομία / Δτι τυχος () ή Τύχω ()*. Από την Αθήνα. N. S v o r o n o s, *Das Athener National Museum* (1903 - 1911 - 1937) CLXIV. AM 67, 1942, σελ. 52, αρ. 82.

16. Πάρος, Αρχ. Μουσείο, T. 187. Αριστερή παλάμη από τετρακόττα. Αδημοσίευτο.

17. Μουσείο Urza. Δεξιά παλάμη. J. Patrich.

– Ολόγλυφο –

18. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV πιν. 38, αρ. 71.

19. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πιν. 40, αρ. 73.

III. Χέρι με τον πήχη – ανάγλυφο –

20. Χάλκινο δεξί χέρι. Από τον ναό της Διάνας Nemisse. Holländer, σελ. 183, εικ. 97.

21. Μουσείο Ερεσσού, 199*. Μεσαίο κομμάτι, σπασμένο ολόγυρα. Έχουν χαθεί και τ' άκρα των δακτύλων. Ως σήμερα αδημοσίευτο.

22. Πάρος, Αρχ. Μουσείο. Αριστερή παλάμη με τον πήχη. Αδημοσίευτο.

23. Leiden, Rijk Museum van Oudheden, I 918.2*. Από τη Σμύρνη. Υψ. 0.52. Λείπει το πάνω μέρος και τ' άκρα των δακτύλων.

– Ολόγλυφο–

24. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 38, αρ. 66.

25. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 40, αρ. 63.

26. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 40, αρ. 64.

IV. Χέρι από τον ώμο. – ολόγλυφο –

27-31. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 39, αρ. 49 (αρ.) αρ. 50 (δεξ.), αρ. 51 (αρ.), αρ. 54 (δεξ.).

32-36. Μουσείο Κορίνθου, Corinth XIV, πίν. 37, αρ. 52 (δεξ.), αρ. 53 (δεξ.), αρ. 55 (αρ.), αρ. 56 (δεξ.), αρ. 59.

37. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 45, αρ. 57.

38-41. Μουσείο Κορίνθου, πιν. 36, αρ. 58 (τεμάχιο), αρ. 60 (κάτω δεξ.), αρ. 61 (πάνω δεξ.), αρ. 62 (πάνω δεξ.).

42. Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο.

V. Δάκτυλο – ολόγλυφο –

43-45. Μουσείο Κορίνθου. Corinth XIV, πίν. 40, αρ. 74, αρ. 75, αρ. 76.

46-47. Συλλογή Censola. Censola, *Censola Collestion of Cypriote Antiquities*, πιν. CXXIX, αρ. 927N, αρ. 928.

48. Από την Αθήνα. Μαρμάρινο. AM, 18, 1983, σελ. 242-243, αρ. 11.

49. Από την Αθήνα, Από πεντελικό μάρμαρο, ό.π. αρ. 12.

50. Ρώμη, Villa di Papa Giulio. Μαρμάρινο. Holländer, σελ. 307, εικ. 199.

VI. Διπλωμένο δάκτυλο.

51. Από το Ασκληπιείο της Αθήνας. Holländer, σελ. 307, εικ. 198.

VII. Δυό χέρια – ανάγλυφα –

52. Αθήνα, Αγορά-Μουσείο, S. 2007* Υψ. 0.18, πλ. 0.155, παχ. 0.10. Βρέθηκε το 1957. Από πεντελικό μάρμαρο. Σπασμένο ολόγυρα. Ως σήμερα αδημοσίευτο.

53. Αθήνα, Εθν. Αρχ. Μουσείο, 3606. Από την Αθήνα, Υψ. 0.60, πλ. 0.34. Το πάνω μέρος καταλήγει σε αέτωμα με ακροκεράμους. Φέρει επιγραφή πάνω από τις δυο ανοικτές παλάμες: Ζωσίμη / Ηρακλέωνος / Απαμίτης. Αρχ. Εφημ. 1939/41, Παρτ. σελ. 6, αρ. 24, εικ. 8.

54. Μουσείο Θεσσαλονίκης, αρ. 1947*. Από τη Θεσσαλονική, οδός Δεσπεραί. Υψ. 0.58, πλ. 0.20, παχ. 0.06. Από μάρμαρο. Φέρει επιγραφή κάτω από τις δυο ανοικτές παλάμες: Αθηνά / Εις Μώ / μω τῆ Μη/τρὶ μν/ίας χά/ριν, IG X, II 1, 298.

55. Μουσείο Θεσσαλονίκης, 1717*. Μεταφέρθηκε από τη Σχολή Σολενιέ. Υψ.

0.50, πλ. 0.35, παχ. 0.10. Από χοντρόκκοκο μάρμαρο. Λείπει λίγο από το πάνω μέρος. Υπάρχει επιγραφή πάνω και κάτω από τα δυο χέρια. ...//Φιλουμένη / Πυθο/ λάω τω ιδίω αν/δρί μνείας χά/ριν. BCH 37 (1953), σελ. 110, εικ. 6. IG X, II 1, 886.

56. Μουσείο Θεσσαλονίκης, 7720*. Από την Ποτείδαια. Υψ. 0.53, πλ. 0.59. Από μπλέ χοντρόκκοκο μάρμαρο. Έχει σχήμα στρογγυλό. Αποτελείται από τέσσερα ενωμένα κομμάτια. Το πλαίσιο αποτελείται από τα άκρα με τένον. Κάτω από τα δυο χέρια έχει επιγραφή στα λατινικά. Ως σήμερα αδημοσίευτο.

57. Από τη Κύζικο. E. P f u h l – H. M ö b i u s, *Die Ostgriechische Grabreliefs*, 1979, πίν. 318, εικ. 2248.

58. Μουσείο Άγκυρας. Από την Άγκυρα. Επιτύμβιο ανάγλυφο. Χωρίζεται σε δυο ζώνες. Η πάνω ζώνη φέρει δυο ανάγλυφα χέρια, ενώ η κάτω επιγραφή. P f u h l – M ö b i u s, πίν. 318, εικ. 2246.

59. Εθν. Μουσείο Βηρυτού. Από πορόλιθο. Υψ. 0.57, πλ. 0.36. Η στήλη στο πάνω μέρος έχει ένα πλαίσιο όπου μέσα φέρει ανάγλυφα δυο χέρια. Στο πάνω μέρος του πλαισίου φέρει επιγραφή στην ελληνική γλώσσα, ενώ στο κάτω μέρος από το πλαίσιο φέρει επιγραφή στη γλώσσα της Παλμύρας. Έργο του 3 αι. μ.Χ. *Berytus* 3, 1936, 98, αρ. 7, πίν. XIX₂ (ingholt). H. J. W. Drijvers, *The religion of Parmyra*, (Leiden 1976), αρ. XXX, πίν. XXX.

60. Αθήνα, Εθν. Αρχ. Μουσείο, 2701. S v o r o n o s, CCXIV.

VIII. Δυο χέρια ως τον αγκώνα – ανάγλυφα –

61. Κύπρος, Λάρνακα, Μουσείο Πιερίδη*. Είναι φθαρμένα λίγο τα δάκτυλα των χεριών. Από ασβεστόλιθο. Ως σήμερα αδημοσίευτο. Υψ. 0.30, πλ. 0.24. Αποτελείται από δυο συγκολλημένα κομμάτια.

62. Μουσείο Σπάρτης 398* Υψ. 0.52, πλ. 0.28. Από τη Μεσηνία. Από άσπρο μάρμαρο. Λείπει το κάτω αριστερό κομμάτι. Το πλαίσιο αποτελείται από τα άκρα και μια ταινία με επιγραφή: *Δαμάτριος Έπιγε/νεία αθανάτως*. M. N. Tod: A. J. B. W a c e, *A Catalogue of the Sparta Museum 1906*, αρ. 398.

63. Μουσείο Κωνσταντινούπολης 319. G. Mendel, *Catalogue de Musée Imperiaux Ottomans* (1912-1914), αρ. 1149.

64. Μουσείο Κωνσταντινούπολης 7261. Φέρει επιγραφή. Αδημοσίευτο.

65. Μουσείο Πάρου, T. 188. Αδημοσίευτο.

IX. Αμφίγλυφα:

66. Αθήνα, Εθν. Αρχ. Μουσείο 2875. Από τη Νάξο. Υψ. 0.21, πλ. 0.295 (0.33), παχ. 0.06. Από άσπρο χοντρόκκοκο μάρμαρο. Σώζεται μόνο το πάνω μέρος του αναγλύφου.

Πλευρά A*: Το πάνω μέρος απολήγει σε αέτωμα και ανάγλυφους ακροκεράμους. Σώζονται μόνο μέρος των δακτύλων και από τα δύο χέρια.

Πλευρά B*: Το πλαίσιο αποτελείται από τα άκρα. Εδώ σώζονται και τα δυο χέρια από τον καρπό. Conze 1819. Sybel 1059.

67. Μουσείο Βουκουρεστίου. Από τη Ρεινία της Δήλου, 2 αι. μ.Χ. Λείπει το πάνω μέρος του αναγλύφου μαζί με το πάνω μέρος των δακτύλων των δυο χεριών. Το πλαίσιο αποτελείται από τα άκρα και τένον. Στο κάτω μέρος υπάρχει επιγραφή που είναι αφιερωμένη στο Δία Ύψιστο. *Öjh* 4, 1901, Beibl 9 εικ. 3 (Wilhelm): Cook, *Zeus* II 2, σελ. 880, σημ. 19, εικ. 817a. M. Guarducci *Epi-*

grafia Greca IV, σελ. 237, εικ. 67.

68. Αθήνα, Εθν. Αρχ. Μουσείο. Ίσως και αυτό να προέρχεται από τη Ρεινία της Δήλου. Λείπει το πάνω μέρος του αναγλύφου. Υπάρχουν ίχνη των δυο χεριών με μέρος από τους καρπούς. Το πλαίσιο αποτελείται από τα άκρα και τένον. Στο κάτω μέρος του αναγλύφου υπάρχει επιγραφή. Wilhelm, ο.π. Beibl 9, εικ. 2: Cook, *Zeus II*, 2, σελ. 880, εικ. 817 (6).

X. Χέρια από τον ώμο – ανάγλυφα:

69. Λονδίνο, Βρετ. Μουσείο 806*. Από την Πνίκα Αθηνών. Σώζεται μόνο το πάνω μέρος του αναγλύφου. Από λεπτόκκοκο άσπρο μάρμαρο. Το πλαίσιο αποτελείται από μια ταινία. Στο πάνω μέρος φέρει επιγραφή: *Κλαυδία πρόπευσα / εὐχαριστώ Ὑψίστω*. Σώζονται τα χέρια από τον ώμο, το δεξί ως τον αγκώνα, και το αριστερό ως το μέσο του καρπού.

XI. Χέρι μαζί με άλλα μέρη του σώματος (α) μάτια:

70. Ανάγλυφο στη Ευαγγελική Σχολή στη Σμύρνη, αρ. 7.

Από τη Σμύρνη. Το ανάγλυφο τελειώνει σε αέτωμα, όπου παρουσιάζονται ανάγλυφα δυο οφθαλμοί. Στο κυρίως ανάγλυφο υπάρχει ανάγλυφο ένα χέρι και μια επιγραφή: *ημέρα*. M. Bieber, *AM* 35, 1910, σημ. 2. E. Μητροπούλου, «Ο Οφθαλμός ως ανάθημα στη Κύπρο». *Πρακτ. Β' Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου*, Λευκωσία 1985, том. Α', σελ. 405, σημ. 5.

71. Ανάγλυφο στο Παρίσι, Μουσείο Λούβρου MNB 324. Από τους Γόλγους της Κύπρου. Αριστερά μας έχουμε ένα κεφάλι, δεξιά μας δυο μάτια και από κάτω ένα αριστερό χέρι. Annie Coubet – Bruno Helly, *La Revue du Louvre*, 1971, σελ. 332, εικ. 4.

XII. Δυο χέρια μαζί με διάφορες μορφές σε επιτύμβια ανάγλυφα:

72. Ανάγλυφο Μουσείου Βόλου Ε 1228* Υψ. 0.31 (0.35), πλ. 0.31, παχ. 0.08. Από άσπρο μάρμαρο. Το πλαίσιο αποτελείται από παραστάδες, ταινία, γείσο, πλίνθο με τένον. Στη δεξιά παραστάδα υπάρχει ένα χέρι, καθώς και στην αριστερή. Στην ταινία στο γείσο υπάρχει επιγραφή: *ΧΡΗΣΤΗ ΗΡΩΙΣΣΑ ΧΑΙΡΕ... ..χρηστή Ηρώισσα χαίρε*. Δεξιά μας έχουμε τη μορφή της νεκρής. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο. Στα δεξιά της είναι ένα κυκλικός βωμός, πίσω από το βωμό είναι ένας κορμός δέντρου και ένα φίδι που είναι τυλιγμένο σ' αυτό κοιτάει προς τις τρεις μορφές που πλησιάζουν από τα αριστερά, μια μητέρα με δυο παιδιά, το ένα είναι μια κοπέλα.

Πρόκειται για μια πολύ κακή εργασία. Αμφιβάλλω εάν πρόκειται για πρωτότυπο έργο. Σύμφωνα με την επιγραφή εδώ έχουμε ένα επιτύμβιο ανάγλυφο. Η μορφή στα δεξιά μας πρέπει να είναι η πεθαμένη, αλλά η όλη σύνθεση των μορφών συναντάται μόνο σε αναθηματικά ανάγλυφα. Ο τρόπος δε που οι μορφές φορούν τα ενδύματά τους διαφέρει αρκετά από τον κανόνα.

73. Μουσείο Κωνσταντινούπολης 185. Από τη Κύζικο. Υψ. 0.35, πλ. 0.21. Πάνω σε μια προεξοχή έχουμε έναν άνδρα με το αλέτρι να κινείται προς τα δεξιά και δίπλα του η γυναίκα του. Δεξιά και αριστερά από το κεφάλι του άνδρα υπάρχουν δυο χέρια. Κάτω δε από την προεξοχή υπάρχει μια επιγραφή: *Αυρ. Γένου και Αυρ. Αλέ/ξάνδρω ιδίωι τέκνωι κατε/σκεύασα το λατομί(ο)ν/ μνείας χάριν*. Προχωρημένης Ρωμαϊκής εποχής. P j u h l – M ö b i u s , αρ. 1146, πίν. 172 με εικ.

74. Μουσείο Κωνσταντινούπολης 212. Υψ. 0.54, πλ. 0.36. Από άσπρο μάρμαρο. Στο πάνω μέρος του πλαισίου έχουμε την επιγραφή με το όνομα του νεκρού: *Ονήσιμος Δημητρίου*. Στο κυρίως ανάγλυφο έχουμε τη σκηνή νεκροδείπνου, με το νεκρό ξαπλωμένο και στο άνω μέρος μια προεξοχή με δυο χέρια. Έργο προχωρημένης ρωμαϊκής εποχής. *M e n d e l , Cat. αρ. 972.*

Σχόλια:

Αναφέραμε 74 παραδείγματα που παρουσιάζουν ένα χέρι ή δυο μόνα τους ή σε συνδυασμό με άλλα μέρη του σώματος ή και με διάφορες μορφές. Τα παραπάνω ανάγλυφα ή ολόγλυφα χωρίζονται σε δυο μεγάλες κατηγορίες: η μια, η μεγαλύτερη, είναι αφιερώματα προς τις διάφορες θεότητες και η δεύτερη επιτύμβια.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι αρ. 53, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 73, 74.

Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τριών ειδών ανάγλυφα: α) εκείνα που αφιερώθηκαν σε διάφορες θεότητες για να ζητηθεί η βοήθειά τους για να γιατρευτούν από κάποια αρρώστια των χεριών εκείνοι που αφιέρωσαν τα αντικείμενα αυτά. β) να ευχαριστήσουν τις θεότητες γιατί έγιναν καλά και γ) ζητούν από τη θεότητα να εκδικηθεί κάποιον που τους έκανε κάποιο μεγάλο κακό όπως δολοφονία κτπ., αρ. 67 και 68.

Σύμφωνα με τις επιγραφές αυτών των δυο αναγλύφων αυτά αφιερώθηκαν στο Δία Ύψιστο για δυο Ευραιοπούλες, την Ηράκλεια (αρ. 67) και την Μαρθίνη (αρ. 68) που δολοφονήθηκαν είτε με βία είτε με μάγια. Αυτοί που αφιέρωσαν τα ανάγλυφα ζητούν από τον Δία Ύψιστο να εκδικηθεί με τον ίδιο τρόπο τους δολοφόνους και τα παιδιά τους.

Τα χέρια στη δεύτερη κατηγορία είναι να ευχαριστήσουν το θεό για ό,τι καλό τους πρόσφερε όταν ζούσαν, π.χ. αρ. 59 (όπου το βλέπουμε στην επιγραφή) και να ζητήσουν τη συγγνώμη και την αθανασία, π.χ. αρ. 62.

Σε ποιούς θεούς αφιερωνόντουσαν; Θεοί που μας είναι γνωστοί ότι προσφέρονταν μέλη του σώματος για να ζητηθεί η βοήθειά τους είναι:

I. Στον θεό Άμυνο στην Αθήνα: Έχουμε διάφορα αντικείμενα από τον 4ο αιώνα π.Χ., αυτιά, στήθη κτπ. J. T r a v l o s , *Pictorial Dictionary of Ancient Athens*, Λονδίνο 1971, σελ 78, εικ. 101.

II. Στη θεά Αφροδίτη (από τον ναό της Αφροδίτης και του Έρωτα στο Β. μέρος της Ακρόπολης της Αθήνας). Έχουμε αφιερώματα από ανδρικά μέλη του σώματος. T r a v l o s , ό.π., σελ. 231, εικ. 299.

III. Στην Άρτεμι Καλλίστη: α) Από τον ναΐσκο της ΑΚ στον Κεραμεικό έχουμε μήτρες και στήθη. T r a v l o s , σελ. 322, εικ. 424. β) από το ιερό της Διάνας Nemesee αρ. 5. 20.

IV. Στον Δία Ύψιστο: Σ' αυτόν ανήκουν οι αρ. 67, 68, 69 από τη Ρεινία της Δήλου και ο αρ. 69 από την Πνύκα της Αθήνας.

V. Στον Δία: ο αρ. 15.

VI. Στον Ασκληπιό: Τα παραδείγματα από το Ασκληπιείο της Κορίνθου αρ. 8-12, 18-19, 24-26, 27-42. Από το Ασκληπιείο της Αθήνας αρ. 51, ίσως και οι αρ. 48 και 49.

VII. Στους Σεράπιδα και Ίσιδα: αρ. 1 από τις Φερές από τον ναό του Σεράπιδος και της Ίσιδος.

VIII. Στη Δήμητρα: Το ανάγλυφο από το Μουσείο Θεσσαλονίκης αρ. 54.

Όταν έχουμε τέσσερα χέρια πρόκειται για δυο αφιερωτές, όπως στο αμφίγλυφο αρ. 54.

Μπορούμε να έχουμε είτε δυο χέρια είτε ένα, είτε το έξω μέρος των χεριών είτε την παλάμη, είτε μόνο το χέρι, είτε το χέρι με τον καρπό, είτε το χέρι από τον αγκώνα, είτε ακόμη και από τον ώμο.

Όταν έχουμε δυο χέρια, παρουσιάζονται με τις παλάμες εκτός από το ανάγλυφο αρ. 53 και από το αναγλυφο αρ. 62 που στο τελευταίο έχουμε το δεξί χέρι δυο φορές και μάλιστα από την εξωτερική μεριά.

ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ ΜΕ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΧΕΡΙΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Αθήνα, Αγορά S. 1913 αρ. 14, S. 2007, αρ. 52. Εθν. Αρχ. Μ. 2680, αρ. 15, 2701, αρ. 60, 2875, αρ. 66, 3636, αρ. 68. Ankara Μ. αρ. 58. Βερολίνο, Altes Μ. αρ. 13, Συλλ. Volks. αρ. 6. Βηρυτός Μ, αρ. 59. Βόλος AM 4 (64), αρ. 2, E. 185, αρ. I, E. 1228, αρ. 72. Βουκουρέστι AM, αρ. 67. Danish Μ., αρ. 7. Ερεσσός Μ. 199, αρ. 21. Θεσσαλονίκη AM 1717, αρ. 55, 1947, αρ. 54, 7720, αρ. 56. Κόρινθος AM, αρ. 8-12, 13-19, 24-26, 27-41, 43-45. Κωνσταντινούπολη AM 185, αρ. 73, 212, αρ. 63, 319, αρ. 63, 7261 αρ. 64. Κύζικος AM, αρ. 57. Λάρνακα, Μ. Πιερίδη, αρ. 61. Leiden, Rijk M van Oudheden I 9182 αρ. 23. Λευκωσία, Κυπριακό Μ, αρ. 42. Λονδίνο, Βρετ. Μ. 806, αρ. 69. Νεάπολη, Ετρουσκική Συλλογή, αρ. 4. Παρίσι, Λούβρο Μ. MNB 324, αρ. 71. Πάρος AM T. 187, αρ. 16, 188 αρ. 65. Πράγα Μ, αρ. 22. Ρώμη, Villa di Papa Giulio αρ. 50. Σμύρνη, Ευαγγελική Σχολή 7, αρ. 70. Σπάρτη AM 398, αρ. 62. Urza Μ, αρ. 17. Συλλογή Von Körperlichen αρ. 5. Συλλογή Censola, αρ. 20, αρ. 51. αρ. 57.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Αθήνα, αρ. 15, 48, 49, 53, 60, Αγορά, αρ. 14, 52, Ασκληπιείο, αρ. 51, Πνίκα, αρ. 69. Περιοχή Βόλου, αρ. 2, 72. Γόννοι Θεσσαλίας, αρ. 2. Δήλος – Ρεΐνια 67 και ίσως αρ. 62. Ερεσσό, αρ. 21. Φεραίς, ναός Σεράπιδος και Ίσιδος, αρ. 1. Θεσσαλονίκη, αρ. 54, 55(;) Κόρινθος, Ασκληπιείο, αρ. 8-12, 18-19, 24-41, 43-45. Νάξος, αρ. 66. Πάρος, αρ. 16, 22, 65. Ποτειδαία, αρ. 56. Περιοχή Σπάρτης, αρ. 62. Κύπρος: αρ. 42, 46, 47, 61, Γόλγοι, αρ. 65, 46, 47. Nemesse, Ιερό Διάνας, αρ. 5, 20. Μ. Ασία: Άγκυρα, αρ. 58. Βηρυτός, αρ. 59. Κύζικος, αρ. 57. Σμύρνη, αρ. 23, 70. Αγνώστου προέλευσης: AM Κωνσταντινούπολης, αρ. 53, 54, 73, 74. Μ. Βουκουρεστίου, αρ. 67, Danish Μ., αρ. 7, Νεάπολη, Συλλ. Ετρούσκων, αρ. 4, Πράγα, αρ. 3, Ρώμη, Villa di Papa Giulio, αρ. 50, Urza, αρ. 17. Μ. Θεσσαλονίκης, αρ. 55. Βερολίνο, Συλλ. Volkskunde, αρ. 6. Βερολίνο, Altes Μ., αρ. 13.

Dr. ELPIDA MITROPOULOU

The cult of Pheres

In 1937 Beguignon wrote his book about the cult of Pheres. I try to add some more evidence from the archaeological exanations to the above cult. Unfortunately I have no permission to publish the matterial.

I deal with two reliefs; one which I believe represents Cybele, and the other which represents a human hand.

Trying to find the reason for the representantion of hands, I collected 74 examples from all the places I came and to some conclusions: They are divided into two categories; the first of which are offered to a temple, and the other which are represented in grave reliefs. In the first category, the people offer them so as to ask help from a deity to recover them from an illness, or to thank and in some unusul occasions to ask revenge from the deity to whom they offer the hand or hands as e.x. nos 67.68 the people who offer the reliefs believe that somebody has killed two Israel girls, so they ask god Hysistos to kill him and his children in the same way as he has killed the Israel girls.

Εικ. Β1. Μ. Βόλου Ε279 (1410).

Εικ. Β2. Αθήνα, Αγορά S.732

Εικ. 1. Μ. Βόλου Ε.185

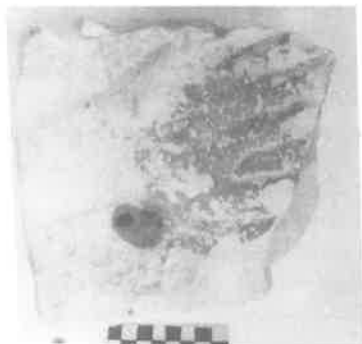
Εικ. 2. Μ. Βόλου Ε4(64)

Εικ. 3. Μ. Πράγας

Εικ. 4. Αθήνα. Αγορά S.1913

Εικ. 21. Μ. Ερεσού 199

Εικ. 52. Αθήνα. Αγορά S.2007

Εικ. 23. Leiden, Van Oudheden, Μουσείο J1091/8.2

Εικ. 54. Μ. Θεσ/νίκης 1947

Εικ. 55. Μ. Θεσ/νίκης 1717

Εικ. 56. Μ. Θεσ/νίκης, 7720

Εικ. 61. Λάρνακα, Μ. Περίδη

Εικ. 62. Μ. Σπάρτης 398

Εικ. 66Α. Αθήνα, Εθν. Αρχ. Μ. 2875Α

Εικ. 66Β. αρ. 2875Β.

Εικ. 69. Λονδίνο. Βρετ. Μ. 806

Εικ. 72. Μ. Βόλου. Ε. 1228

Φεραία Νικησίπολις

Η πολυγαμία του Φιλίππου Β΄ της Μακεδονίας ήταν ένας ακόμη τρόπος για να σταθεροποιήσει τα όρια της χώρας τους ανάμεσα σε τόσα συγγενικά αλλά και τόσα ξένα φύλα, και για να καταστήσει σεβαστή τη βασιλεία του στους γείτονές του με συνοικέσια, επιγαμίες και φυλετικές συγγενέψεις, κατά την τακτική των πολύ μεταγενέστερων Αψβούργων. Στα εικοσιδύο χρόνια της βασιλείας του (359-336 π.Χ.) έχει κάνει ο Φίλιππος επτά γάμους. Καλύτερες πληροφορίες γι' αυτούς, όπως και καλύτερο κατάλογο των γυναικών και των παιδιών του από εκείνον που μας δίνει ο βιογράφος του Σάτυρος, δεν θα μπορούσαμε να βρούμε. Απ' αυτόν αντλεί και ο Αθήναιος (Δειπνοσοφιστές XXII, 557b-ε).

Θέλοντας ο Φίλιππος να διεκδικήσει και το Θεσσαλικό γένος για δικό του δίπλα στα άλλα, απέκτησε παιδιά και από δύο θεσσαλίδες (*ἐπαιδοποιήσατο*), από τις οποίες η μία, η τρίτη κατά σειρά γυναίκα του, ήταν η Φίλινα από τη Λάρισα (358 π.Χ.) και η άλλη, η πέμπτη, ήταν η Φεραία Νικησίπολις (352 π.Χ.). Η Φίλινα του γέννησε ένα γιο (357-354 π.Χ.), τον Φίλιππο Γ΄ τον Αρριδαίο. Η Νικησίπολις του γέννησε μια θυγατέρα, τη Θεσσαλονίκη (351-348 π.Χ.), την επώνυμο της ελληνικής πρωτεύουσας της Μακεδονίας¹.

Στο μεταξύ ο Φίλιππος παντρεύτηκε (357 π.Χ.) την τέταρτη σύζυγό του Μυρτάλη, δυναμική γυναίκα από τη βασιλική οικογένεια των Μολοσσών, και τη μετονόμασε σε Ολυμπιάδα κατά τη συνήθεια που τηρούσαν πολλοί αρχαίοι. Αυτή του γέννησε τον Αλέξανδρο (Μέγα) (356 π.Χ.) και την Κλεοπάτρα. Ο Φίλιππος άλλαξε και το όνομα της έβδομης και τελευταίας γυναίκας του, αυτής που για χάρη της «έφαγε στο τέλος το κεφάλι του». Από Κλεοπάτρα την είπε Ευρυδίκη.

Όταν το 358 π.Χ. φονεύεται ο τύραννος των Φερών Αλέξανδρος, και οι δικοί του τρομαγμένοι, όπως και οι Αλευάδες της Λάρισας, καλούν τον Φίλιππο για να τιμωρήσει τους φονιάδες, οι Θεσσαλοί του είναι «ευγνώμονες» (!) και εκείνος ευχαρίστως νέμεται την εύφορη γειτονική περιοχή τους. Τότε απόχτησε την τρίτη γυναίκα, τη Θεσσαλίδα Φίλινα, φιλινάδα στην πραγματικότητα, για την οποία

1. Γ. Μπακαλάκης, «Η βασίλισσα Θεσσαλονίκη». *Πρακτ. Ακαδημ. Αθηνών*, 61, 1986, σ. 53 κ.ε., όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Παρακάτω απλώς ως Μπακαλάκης.

ο Μ. J. Justinianus (λατ. επιτομέυς, 3ος-4ος αι. μ.Χ.) λέγει ότι ήταν «scurtum» και «saltantex» και λίγο αργότερα την πέμπτη, τη Νικησίπολη.

Το ότι κάλεσαν τον Φίλιππο στις Φερές είναι φυσικά τρόπος του λέγειν, γιατί ξέρουμε ότι ενώ ο ίδιος στα 353 π.Χ. ματαιώς επιχειρεί να καταλάβει την πόλη των Φερών (Διόδωρος ΧΥΙ, 38), δέκα χρόνια αργότερα στα 543 π.Χ. και αφού την έχει πάρει, τα τείχη της στέκονται γερά στα πόδια τους. «Φεραί μὲν τὴν πόλιν ἀφήρηται καὶ φρουρὰν ἐν τῇ ἀκροπόλει κατέστησεν» (Δημοσθ. περί Αλοννήσου 32). Και από την άλλη, «οὐδὲ Φεραίοις πρότερον τὰ τείχη προσβάλλων αὐτῶν» (Δημοσθ. περί Χερσ. 59). Και από τον ίδιο ρήτορα (3 Φιλίπ. 12) ξέρουμε «καὶ μὴν καὶ Φεράς πρόων ὡς φίλος καὶ σύμμαχος εἰς Θεσσαλίαν ἔλθῶν ἔχει». Τέλος από τον Πολύαινο (ΙΥ 2,19) μαθαίνουμε: «Φίλιππος ποθὼν κτήσασθαι Θεσσαλίαν, αὐτὸς φανερώς μὲν οὐκ ἐπολέμει Θεσσαλοὺς ... τείχη τε οὐ κατέβαλεν»². Αυτά για τη σχέση του Φιλίππου με τας Φεράς. Ακόμα πρέπει να πούμε ότι το 352 ή κατ' άλλους το 354 π.Χ. ο Φίλιππος ήταν «ἄρχων διὰ βίου τῶν Θεσσαλῶν», οργάνωσε τη χώρα τους σε τετραρχίες και την έκανε ένα προσαρτημένο στη Μακεδονία κράτος.

Καιρός τώρα να γυρίσουμε στη Φεραία Νικησίπολη. Τι ξέρουμε γι' αυτήν και ποιά ήταν; Ο Πλούταρχος (Ηθικά 140 F33) μας λέγει: «Ο Φίλιππος αγάπησε μια γυναίκα από τη Θεσσαλία, που την κατηγορούσαν ότι του έκανε μάγια. [Οι Θεσσαλίδες φημίζονταν στην αρχαιότητα ως μάγισσες]³. Έσπευσε λοιπόν η Ολυμπιάδα να την υποτάξει. Και όταν την αντίκρυσε και είδε πόσο όμορφη ήταν και με πόση ευγένεια και σύνεση της μίλησε, «ας πάνε στο καλό οι καταλαλιές» είπε η Ολυμπιάδα, «εσύ μέσα σου έχεις τη μαγεία». Ήταν βέβαιο ωστόσο ότι δεν θα μπορούσαν να έχουν αυτές οι δύο γυναίκες μια μακροχρόνια συνύπαρξη ή φιλία. Έχουμε την πληροφορία ότι η Νικησίπολις πέθανε τρεις εβδομάδες μετά από τη γέννηση της Θεσσαλονίκης. Μετά τον απροσδόκητο αυτό θάνατο, η Ολυμπιάδα «αναγνώρισε» τη Θεσσαλονίκη, που αργότερα παντρεύτηκε τον βασιλιά Κάσσανδρο, γιο του Αντιπάτρου, το φονιά της!

Κι αν δεν μπορούσαμε να μάθουμε τίποτε άλλο γι' αυτή, τη Νικησίπολη, το όνομά της τουλάχιστον, που μερικοί από τους μελετητές το χαρακτηρίζουν ως «κατ' εξοχήν κατάλληλο» σε σχέση με τα άλλα ονόματα του καταλόγου του Σατύρου, λέει πολλά, τουλάχιστον ονοματολογικά. Ποιο νικηφόρο γεγονός στάθηκε άραγε αφορμή για να της δοθεί αυτό το όνομα; Απλούστερος θα ήταν για κάποια άλλη γυναίκα. όχι κάπως εξέχουσα, ο γνωστός τύπος του ονόματος «Νικησώ» ή «Νικώ» («Νικούν» στη θεσσαλική διάλεκτο). Σωστά ο ονοματολόγος Hirzel⁴ πιστεύει ότι το όνομα αυτό θα της το έδωσε ο ίδιος ο Φίλιππος μετά το γάμο τους – γνωστή συνήθεια των αρχαίων, όπως είπαμε παραπάνω.

Ένα κείμενο και κύριο ερώτημα είναι, γιατί ο Φίλιππος έδωσε στην κόρη του το όνομα Θεσσαλονίκη, που ήταν της τύχης να το πάρει αργότερα η πόλη που συνοικίσθηκε στο μυχό του «Θερμαίου κόλπου»⁵; Μια ικανοποιητική ετυμολο-

2. J. Cazeaux, *La Thessalie des Magiciennes*, στο *La Thessalie*, Lyon, 1975, σ. 265 κ.ε.

3. Y. Berquignon, *Recherches Arch. à Phères de Thessalie*, 19.

4. Μπακαλάκης, 57-58, σημ. 26.

5. Μπακαλάκης, 60, σημ. 34.

γική ερμηνεία του ονόματος της Θεσσαλονίκης δεν υπήρχε ως τώρα. Με τη βοήθεια των καθηγητών της κλασικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και του Αμβούργου κ. Χ. Θεοδωρίδη και Volkmar Schmidt και τη μελέτη δυο ονοματολογικών ερευνητών, των C. Angermann και R. Hirzel μάθαμε ότι: 1) ο πατέρας μπορούσε να δώσει το θηλυκό του ονόματός του στην κόρη του και 2) ότι λαμπρή ευκαιρία για τον Φίλιππο ήταν η νίκη που του εξασφάλισε τη διακυβέρνηση της Θεσσαλίας: αυτός ήταν ο «*Θεσσαλόνικος» – η λέξη γράφεται με αστερίσκο γιατί δεν μαρτυρείται. Το θηλυκό του δεύτερου αυτού αφορμικού ή παραλλαγμένου ονόματός του το έδωσε ο Φίλιππος στην κόρη που απόκτησε με τη θεσσαλίδα σύζυγό του Νικησίπολη.

Ο ερχομός στη ζωή και η ετυμολογία του ονόματος μιας «Μακεδνής» και Φεραίας συνάμα βασίλισσας, που επώνυμή της είναι η πρωτεύουσα πόλη της σημερινής ελληνικής Μακεδονίας σχετίζονται αμεσώτατα με την πόλη των Φερών. Με την πόλη, όπου γεννήθηκε μια σχεδόν άγνωστη αρχαία Θεσσαλίς, μητέρα της βασίλισσας Θεσσαλονίκης, αλλά και στη νεώτερη ιστορία του Έθνους, ένας θάρδος όχι μονάχα της ελληνικής, αλλά και της πανανθρώπινης ελευθερίας.

G. BAKALAKIS

Nikesipolis of Pherai

Philippos the Second of Macedonia set out to consolidate his sovereignty in the eyes of both local and neighboring ethnic groups, to annex Thessaly to his state and to secure its borders against all possible invaders.

The seven marriages Philippos contracted during the twenty-two years of his reign were a means to the above strategic ends. According to his biographer, Saylor, of his wives, the fourth, the powerful Myrtale-Olympias came from Molossoi. His third wife (Phlinna of Larisa) came from Thessaly, and so did the fifth one, Nikesipolis of Pherai. The latter gave Philippos a daughter Thessaloniki, who later married Kassandros.

Until now the etymology of the proper name *Thessaloniki* has remained unclear. With the help of two scholars, Dr. Prof. Ch. Theodorides and V. Schmidt, I have arrived at the conclusion that Thessaloniki is the feminine form of **Thessalonikos*. Since Philippos, the victor of the war against Thessaly was committed to his own name, he commemorated his victory by naming his daughter after it.

6. Μπακαλάκης, 58, σημ. 23.

*Οἱ Φεραῖοι τοῦ Μοσχίωνα, ἓνα μετακλασσικό ἱστορικό
δράμα*

Ἡ τύχη ἐπεφύλαξε στίς Φερές καί στούς κατοίκους τους τή μεγάλη τιμή νά γίνουν ἡ γενέτειρα τοῦ κήρυκα καί πρωτεργάτη τῆς Ἑλευθερίας. Καί κάτι ὅμως ἄλλο, λιγότερο γνωστό στούς περισσότερους Ἕλληνες: νά ἐμπνεύσουν τόν τίτλο καί τό θέμα μιᾶς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τραγωδίας τῆς μετακλασσικῆς περιόδου: τῶν *Φεραίων* τοῦ Μοσχίωνα.

Ὁ Μοσχίων εἶναι μία ἀπό τίς λιγότερο γνωστές μορφές τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς δραματικῆς ποιήσεως. Δέν μπορεῖ μέ βεβαιότητα νά ἐξακριβωθεῖ ἂν ἀνήκει στόν 4ο ἢ στόν 3ο π.Χ. αἰ. Ἐνα ἀγαλματίδιο, πού ἔχει σωθεῖ καί σήμερα βρίσκεται στό Ἐθνικό Μουσεῖο τῆς Νεαπόλεως¹, φέρει ἐπιγραφή «Μοσχίων» καί θεωρεῖται ὅτι ἀπεικονίζει τόν τραγικό ποιητή. Ἐχει διατυπωθεῖ ὅτι ἡ χρονολόγηση τοῦ ἀγαλματιδίου μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στόν 4ο αἰ. π.Χ.² Καμμία ὅμως βέβαιη μαρτυρία δέν ὀδηγεῖ στήν ἀσφαλῆ χρονολόγηση τοῦ Μοσχίωνα. Στοιχεῖο γιά μία κατά προσέγγιση χρονολόγηση ἀποτελεῖ τό γεγονός ὅτι στούς *Φεραίους* δραματοποίησε, ὅπως θα δοῦμε, τά συμβάντα μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ διαβόητου τυρράννου τῶν Φερῶν (369-358 π.Χ.). Τό 358 π.Χ. παρέχει ἔτσι μιάν ἀσφαλῆ *post quem* χρονολόγηση. Πρέπει ἀκόμα νά σημειωθεῖ ὅτι τά ἀποσπάσματα τοῦ περιέχουν ἰδέες οἱ ὁποῖες συμπίπτουν μέ τίς ἀρχές τοῦ διαφωτισμοῦ, πού ἐπεκράτησε στήν ἐλληνική διάνοηση ἀπό τό τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα καί ὀλοκληρώθηκε τόν 4ο μέ τή φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη. Τό λεξιλόγιο τῶν κειμένων τοῦ Μοσχίωνα πού σώθηκαν χαρακτηρίζεται ἀπό τούς σπάνιους καί πολλές φορές ἀθησαύριστους ὄρους³, τό ὕφος τῆς γραφῆς του εἶναι ἀρ-

1. Inv. 1238, ἀπό τή συλλογή Farnese· βλ. G. M. A. Richter, *The Portraits of the Greeks*, Λονδίνο 1965, τ. II, σ. 242.

2. Ἡ Richter, ὅπ.π., παρατηρεῖ: «*The date of the Greek original of this statuette may well go back to the fourth century B.C.*»· πρβλ. B. Snell, *Tragicorum Graecorum Fragmenta* (TrGF), I, ἔκδ. συμπλ. ἀπό τόν R. Kannicht, Göttingen 1986, 97 T 2, σημ. 2.

3. Ἡ γλωσσική ἐπεξεργασία, οἱ σπάνιες λέξεις καί τά ἅπαξ λεγόμενα χαρακτηρίζουν τή

τιο και προσεγμένο και τό μέτρο δέν παραβαίνει τούς παραδοσιακούς κανόνες. "Όλα αὐτά τά στοιχεῖα ἐπίσης ὀδηγοῦν σέ συγγραφέα τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 4ου αἰώνα και ἐξῆς. "Αν ὁ Μοσχίων, τοῦ ὁποίου σκελετός ἀπεικονίζεται, μαζί μέ σκελετούς ἐνδόξων Ἑλλήνων, σέ κύπελλο τοῦ Boscogale, εἶναι ὁ ἴδιος μέ τόν δραματικό ποιητή, ἦταν Ἀθηναῖος, γιατί στό κύπελλο αὐτό ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Μοσχίων Ἀθηναῖος»⁴. Ἀπεικονίζεται δέ ὁ Μοσχίων δίπλα στόν Σοφοκλῆ. Ἡ παρρησία, ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου, ἡ ὁποία ἐξαίρεται ὡς χαρακτηριστική ιδιότητα τῶν Ἀθηναίων σέ ἓνα ἀπό τά σωζόμενα ἀποσπάσματα δραμάτων τοῦ Μοσχίωνα (4 Nauck²/Snell), ἐνισχύει τή μαρτυρία αὐτή γιά τήν ἀθηναϊκή καταγωγή τοῦ ποιητή.

Οἱ *Φεραῖοι* ἦταν ἱστορικό δράμα. Ὑπάρχουν ἀρκετές μαρτυρίες ὅτι οἱ συνθέσεις ἱστορικῶν δραμάτων αὐξήθηκαν τόν 4ο και τόν 3ο π.Χ. αἰ.⁵, συγκριτικά μέ ὁ,τι γνωρίζουμε γιά τήν ἐξέλιξη τοῦ εἶδους τόν 5ο αἰώνα.

Ἐκτός ἀπό τούς *Φεραῖους*, ὁ Μοσχίων συνέθεσε ἱστορικό δράμα μέ τίτλο *Θεμιστοκλῆς*, τοῦ ὁποίου τό μοναδικό σωζόμενο ἀπόσπασμα ἀναφέρεται στή ναυμαχία τῆς *Σαλαμίνας*⁶. Ὁ τραγικός και ρήτορας τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Θεοδέκτης δραματοποίησε τή ζωή τοῦ βασιλιᾶ τῆς *Καρίας Μανσώλου* σέ ὁμώνυμο δράμα του. Ἡ *Ἐξαγωγή*, δράμα τοῦ Ἰσραηλίτη Ἐζεκιήλ μέ θέμα τήν Ἔξοδο τῶν Ἑβραίων, και τό παπυρικό ἀπόσπασμα, πού πραγματεύεται τήν ἱστορία τοῦ Γύγη και τοῦ *Κανδαύλη*⁷, φανερόνουν τή συνέχεια τῆς συνθέσεως ἱστορικῶν δραμάτων στήν ἐλληνιστική ἐποχή.

Ὁ τίτλος *Φεραῖοι* ἀναφέρεται στούς κατοίκους τῶν Φερῶν. Ἐκτός ἀπό τά κύρια δραματικά πρόσωπα, ἄνδρες κάτοικοι τῶν Φερῶν πρέπει νά ἀποτελοῦσαν και τό χορό τοῦ δράματος. Μαρτυροῦνται πολλές παρόμοιες περιπτώσεις ἀπό τά σωζόμενα ἀκέραια δράματα τοῦ 5ου αἰ. και τά ἀποσπασματικά ἔργα τῆς μετακλασσικῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖες ἐνισχύουν τήν παρατήρηση αὐτή: *Πέρσες* τοῦ Αἰσχύλου, *Τραχίνιες* τοῦ Σοφοκλῆ, *Τρωάδες* και *Φοίνισσες* τοῦ Εὐριπίδη, *Μυσοί* τοῦ Ἀγάθωνα, *Κύπριοι* τοῦ Δικαιογένη, *Μαραθῶνιοι* τοῦ Λυκόφρονα.

Τίτλοι τοῦ εἶδους αὐτοῦ πού σώζονται ἀπό μετακλασσικές τραγωδίες ἔχουν και μία πρόσθετη σημασία: ἀποδεικνύουν τήν ὑπαρξη χοροῦ, ὁ ὁποῖος δέν εἶχε γίνεи ἐντελῶς ἀνεξάρτητος, ἀλλά εἶχε ἄμεση σχέση μέ τό θέμα τῆς παριστανόμενης τραγωδίας. Αὐτή ἡ βαθμιαία, και ὄχι ἀτότομη, ἀποσύνδεση τοῦ θέματος τῶν χορικῶν ἀπό τό θέμα τοῦ δράματος και ἡ σταδιακή ἐλάττωση τῆς ἐπικοινωνίας

μεταεπιπίδεια τραγωδία τοῦ 4ου αἰ.: βλ. G. Xanthakis-Karamanos, *Studies in Fourth-Century Tragedy*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν 1980, *passim*.

4. B. Snell, TrGF, CAT A 4a (=97 T 1), Richter, ὄπ.π., σ. 243, M. Gigante, στό Studi Salertini, Univ. Salerno, 1981, σ. 11 κ.ἐξ., και *Civiltà delle forme letterarie nell' antica Pompei* (1979) 114-122.

5. G. Xanthakis-Karamanos, ὄπ.π., σ. 17 κ.ἐξ.

6. Βλ. B. Snell, TrGF, 97 F 1.

7. Γιά τήν *Ἐξαγωγή* βλ. Snell, TrGF 128 και πρόσφατα H. Jacobson, Cambridge Univ. Pr. 1982, και γιά τό παπυρικό ἀπόσπασμα τοῦ Γύγη, R. Kannicht-B. Snell, *Tragicorum Graecorum Fragmenta* 2, Göttingen 1981, adesp. 664.

ανάμεσα στο χορό και τους ύποκριτές είναι εξακριβωμένη εφόσον, εκτός από τους σχετικούς τίτλους των έργων που αναφέραμε, μαρτυρείται πειστικά και από άλλες πηγές⁸.

Ἄς δοῦμε τώρα τί ἔχει σωθεῖ ἀπό τοὺς Φεραίους: στό Ἐπιτομὴ τοῦ Στοβαίου, στό κεφάλαιο «ὅτι οὐ χρῆ παροίειν εἰς τοὺς τετελευτηκότας» (4.57.3), τό ἀκόλουθο δίστιχο ἀποδίδεται ρητά στοὺς Φεραίους⁹ τοῦ Μοσχίωνα (ἀπόσπ. 3 Nauck²/Snell):

κενὸν θανόντος ἀνδρὸς αἰκίζειν σκιάν·
ζῶντας κολάζειν, οὐ θανόντας εὐσεβές

Ἔῖναι μάταιο νά κακοποιεῖται ἡ σκιά ενός νεκροῦ/ἡ εὐσέβεια ἀπαιτεῖ νά τιμωροῦνται οἱ ζωντανοί, ὄχι οἱ νεκροί’.

Στό ἴδιο κεφάλαιο τοῦ Ἐπιτομῆ (4.57.14) ἀποδίδεται στόν Μοσχίωνα τό παρακάτω ἀπόσπασμα πού ἀναφέρεται στό ἴδιο θέμα τοῦ ὀφειλόμενου σεβασμοῦ γιά τοὺς νεκρούς (ἀπόσπ. 7 N.²/Sn.).

<τί> κέρδος οὐδέτ’ ὄντας αἰκίζειν νεκρούς;
τί τὴν ἀναυδὸν γαῖαν ὑβρίζειν πλέον;
ἐπὶν γὰρ ἡ κρίνουσα καὶ θῆδῖονα
καὶ τὰνιὰ φροῦδος αἴσθησις φθαρῆ,
τό σῶμα κωφοῦ τάξιν εἴληφεν πέτρου

Ἐκέρδεται κανεῖς μέ τό νά κακοποιεῖ τοὺς νεκρούς, πού δέν ὑπάρχουν πιά;/Τί ὀφελεῖ νά ἐυυβρίζεται τό ἄφωνο χῶμα;/Μόλις ἡ αἴσθησις πού κρίνει τίς χαρές καὶ τίς λύπες ἐξαφανισθεῖ,/τό σῶμα δέν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπό μιά κουφή πέτρα.’

Οἱ θεματικές καὶ γλωσσικές ὁμοιότητες τῶν δύο ἀποσπασμάτων εἶναι καταφανεῖς. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τό νεκρὸ σῶμα τόσον ὡς ἐπιταγή τῆς θρησκείας ὅσον καὶ ὡς ἀπόρροια τῆς καθαρᾶ ὀρθολογιστικῆς σκέψης ὅτι οἱ νεκροί δέν αἰσθάνονται καὶ κατὰ συνέπεια ἡ κακοποίησή τους δέν ἔχει κανέναν ἄμεσο ἀντίκτυπο σέ αὐτούς ἐκφράζεται μέ τίς ἴδιες ἢ παρεμφερεῖς, εὐστοχα διαλεγμένες, ποιητικές λέξεις: αἰκίζειν (στ. 1 καὶ στά δύο ἀποσπάσματα), ἕνα ρῆμα πού συχνά στήν τραγωδία ἀναφέρεται στήν κακοποίηση καὶ προσβολή τῶν νεκρῶν¹⁰. Σκιά (ἀπόσπ.

8. Ὑποκριτές ἀπευθύνονται στό χορό: Μήδεια, *P. Lond.* 2. 186 verso=*P. Lit. Lond.* 77, C. Austin, *Comicorum Graecorum Fragmenta in Papyris Reperta*, no 350, *Εὐθύλοιο Στεφανοπόλιδος*, ἀπόσπ. 104-105 Kock. Βλ. Γ. Ξανθάκη – Καραμάνου, *Παράλληλες ἐξελίξεις στή μετακλασσική* (4ος π.Χ. αἰ.) τραγωδία καὶ κωμῶδια, Ἀθήνα 1988, σ. 14 κ.ἐξ.

9. Λῆμμα «Μοσχίωνος ἐκ Φεραίων» παραδίδουν οἱ κώδικες MA τοῦ Ἐπιτομῆ, τό ὁποῖο ὁ A. Meineke, *Über den tragischen Dichter Moschion*, *Monatsber. Berl. Akad.*, Sitzung der phil. histor. Klasse 1855, σ. 102, διόρθωσε σέ «Φεραίων». Ἡ διόρθωση ἐγίνε ἀποδεκτὴ στὶς ἐκδόσεις τοῦ Ἐπιτομῆ ἔκτοτε.

10. Σοφ. Ἄντ. 205 κ.ἐξ., *Αἰ.* 1092, *Εὐρ. Φοῖν.* 1528 κ.ἐξ., 1663, Ἡλ. 902, Ἡρ. Μαιν. 708 (αἰκίζειν ἢ ὑβρίζειν).

3. 1) άπηχει τήν εϋρύτατα διαδεδομένη ιδέα από τόν Όμηρο καί έξής ότι ή μεταθάνατον ύπαρξη είναι σκιώδης¹¹ καί άντιστοιχεί νοηματικά μέ τίς έκφράσεις *άνανδον γαΐαν καί κωφοϋ πέτρου* (άπόσπ. 7.2, 5).

Οί όμοιότητες αυτές τών δύο άποσπασμάτων καί ή άποθησαύρισή τους στό ίδιο κεφάλαιο του *Άνθολογίου* του Στοθαΐου εύλογα όδήγησαν στην άπόδοση καί του δεύτερου αυτού άποσπάσματος στους *Φεραΐους*. Δέν είναι άσυνήθιστο τό γεγονός ότι στόν Στοθαΐο ύπάρχει μόνο τό λήμμα «Μοσχίωνος»¹² χωρίς τόν τίτλο τής τραγωδίας στην όποία άνήκει τό άπόσπασμα, καί δέν μπορεί νά έπηρεάσει άρνητικά τήν άπόδοση του χωρίου στους *Φεραΐους*.

Τό ίδιο θέμα τής όφειλόμενης τιμής προς τούς νεκρούς ώς τό έπιστέγασμα τής ήθικής αναπτύξεως του άνθρώπου άπαντά καί στό τρίτο άπόσπασμα του Μοσχίωνα (6 Ν.²/Sn. στ. 30-33). Πρόκειται για τό μεγαλύτερο από τά σωζόμενα άποσπάσματα του τραγικού αυτού, τό όποιο σάν μικρή φιλοσοφική πραγματεία περιγράφει μέ πυκνότητα, επιγραμματικότητα καί ποιητική ζωντάνια τήν εξέλιξη του άνθρώπινου πολιτισμού. Μέ συμμετρικές άντιθέσεις σκιαγραφείται άφενός ό πρωτογονισμός μέ τή ζωή στά σπήλαια καί τήν άγονη γή, πού είχε ώς συνέπεια τήν άλληλοσφαγή, καί άφετέρου ή πολιτιστική εξέλιξη μέ τή συγκρότηση πόλεων, τήν άνάπτυξη τής γεωργίας καί τήν θέσπιση νόμων, ή εξέλιξη δηλ. τόσον στόν υλικό όσον καί στόν ήθικό τομέα.

Κορύφωση τής «*ήμέρου διαίτης*» (στ. 29), τής έξημερώσεως δηλ. τών ήθών καί τών πράξεων, ήταν – τό άπόσπασμα καταλήγει (στ. 30-33) – ή καθιέρωση τής ταφής τών νεκρών, για νά σθηθοϋν από τή μνήμη τών πολιτισμένων πιά άτομων οί θάρβαρες καί άσεβείς συνήθειες τής πρωτόγονης φάσης τής ζωής τους:

*Κάκ τοϋδε τούς θανόντας ώρισεν νόμος
τύμβοις καλύπτειν κάπιμοιρᾶσθαι κόνιν
νεκροΐς άθάπτοις, μηδ' έν όφθαλμοΐς έάν
τής πρόσθε θοΐνης μνημόνευμα δυσσεβοϋς*

Η ύπαρξη του άνθρώπου καί τά έπιτεύγματα, πού μέ τό χρόνο έπέτυχε, έξασφαλίζονται – τό όλο κείμενο του άποσπάσματος τό άφήνει νά έννοηθεΐ καθαρά – μόνο έφόσον τηροϋνται οί ήθικές άρχές οί όποίες στηρίζουν τήν πολιτιστική πρόοδο. Ο σεβασμός προς τούς άπελθόντες, πού έκφράζεται μέ τήν άπόδοση τών καθιερωμένων νεκρικών τιμών (*ώρισεν νόμος*, στ. 30) καί προβάλλει ώς μία άπαράβατη έπιταγή τής θρησκείας (πρβλ. *δυσσεβοϋς*, στ. 33), είναι για τόν Μοσχίωνα μία θεμελιώδης ήθική προϋπόθεση για τή διατήρηση του πολιτισμού.

Η ταυτότητα του θέματος μέ τά δύο άλλα άποσπάσματα από τούς *Φεραΐους* πού προαναφέρθηκαν καθιστά εύλογη τήν άπόδοση του άτιτλοφόρητου, αλλά

11. Όδ. λ 207: ή μητέρα του Όδυσσέα άπομακρύνθηκε από κοντά του «*σκηΐ έικελον*», κ 495 «*τοΐ δέ σκιαΐ άΐσσουσιν*» πρβλ. Αΐσχ. Έπτ. 987, Σοφ. Αΐ. 1257, Ηλ. 1158 κ.έξ., Εϋρ. άπόσπ. 532 Ν.², Ηρ. Μαιν. 494 κ.ά.

12. Οί κώδικες Μ καί Α παραδίδουν τό λήμμα ένώ στόν S τό άπόσπασμα παρατίθεται χωρίς λήμμα.

τόσο σημαντικό, κειμένου αυτού στο ίδιο δράμα του Μοσχίωνα. Πρέπει να σημειωθεί ότι σε κανένα άλλο από τα γνωστά δράματα του τραγικού αυτού (Τήλεφος, Θεμιστοκλής) δεν άπαντά το ίδιο ή συγγενές θέμα.

Ποιό όμως ήταν, πέρα από το μοτίβο της τιμής προς τους νεκρούς, τό γενικό θέμα των Φεραίων; Τό καθήκον του σεβασμού προς τό νεκρό σώμα, πού σθεναρά διατυπώνεται και στά τρία άποσπάσματα, προϋποθέτει τήν άρνηση των νεκρικών τιμών προς κάποιον. Η άρνηση αυτή και ή ισχυρή αντίθεση σε μία τέτοια άνιερη άπόφαση είναι τά βέβαια στοιχεία τής πλοκής του έργου.

Υπάρχουν έξακριβωμένες μαρτυρίες ότι ό τύραννος Άλέξανδρος των Φερών (369-358 π.Χ.) δολοφονήθηκε και τό σώμα του παρέμεινε άταφο, άντικείμενο λαιδωριών και κακοποιήσεων. Ιστορικές πηγές, ό Ξενοφών στά Έλληνικά¹³, ό Κόνων (136 π.Χ.-17 μ.Χ.) στίς Διηγήσεις του¹⁴ και ό Πλούταρχος στό βίο του Πελοπίδα¹⁵, συμφωνούν άκόμη και ως προς τίς λεπτομέρειες τής περιγραφής του φόνου του Άλεξάνδρου: ό σκληρός τύραννος των Φερών Άλέξανδρος δολοφονήθηκε από τή σύζυγό του Θήβη, κόρη του προηγούμενου τυράννου των Φερών, του Ίάσονα, και τά έτεροθαλή άδέλφια της, τόν Τισίφονο, Πυθόλαο και Λυκόφρονα. Ό φόνος διαπράχθηκε ένώ ό Άλέξανδρος κοιμόταν και άφοϋ ή Θήβη μέ τέχνασμα άπομάκρυνε τούς φρουρούς, πού συνεχώς φύλαγαν τόν άπηνή τύραννο. Και οί τρεις ιστορικές πηγές πού προαναφέρθηκαν περιγράφουν μέ ένάργεια και διεξοδικά τή σκηνή του φόνου: αναφέρουν άκόμα ότι άρχικά τά τρία άδέλφια δείλιασαν νά εκτελέσουν τή δολοφονία πού είχαν προσχεδιάσει μέ τή Θήβη, αλλά έξαναγκάστηκαν τελικά κάτω από τήν άπειλή τής τελευταίας αυτής ότι θά ξυπνήσει τόν Άλέξανδρο και θά του άποκαλύψει τό ζοφερό τους σχέδιο.

Ό Κόνων¹⁶ αναφέρει ως κίνητρο τής δολοφονίας τό γεγονός ότι ό Άλέξανδρος πρώτος είχε σχεδιάσει νά σκοτώσει τή σύζυγό του και τούς τρεις άδελφούς της, τούς όποιους δεν έμπιστευόταν καθόλου. Σε κάποια στιγμή όμως μεθυσμένος άποκάλυψε τά κακόβουλα σχέδια του στη Θήβη, ή όποία άποφάσισε νά δράσει πρώτη και παρακίνησε τούς άδελφούς της νά δολοφονήσουν αυτοί τόν Άλέξανδρο.

Έκτός από τόν Ξενοφώντα, τόν Κόνωνα και τόν Πλούταρχο, ή δολοφονία του Άλεξάνδρου αναφέρεται, αλλά όχι στίς λεπτομέρειες της, από τόν Διόδωρο¹⁷, ό όποιος κατονομάζει ως συνεργούς δύο μόνο άδελφούς τής Θήβης, τόν Λυκόφρονα και τόν Τισίφονο: αναφέρεται άκόμη από τόν Βαλέριο Μάξιμο¹⁸ και τόν Κικέρωνα¹⁹. Οί δύο τελευταίοι μάλιστα δεν κατονομάζουν τά άδέλφια, αλλά μόνο τή Θήβη ως τήν αυτόχειρα τής δολοφονίας.

Ως προς τή μεταθάνατον κακοποίηση του σώματος του Άλεξάνδρου πού μās

13. VI. 4. 35.

14. Διηγ. 50=FGrHist 26 F 1.

15. Πελ. 35.

16. όπ. π.

17. XVI. 14. 1.

18. 9. 13, ext. 3.

19. De officiis II.7.25.

ένδιαφέρει άμεσα, οί πηγές αναφέρουν τά έξής: ό Πλούταρχος²⁰ μαρτυρεί ότι τό σώμα του τυράννου κακοποιήθηκε οίκτρα. Οί κάτοικοι τών Φερών τό καταπάτησαν τόσο άγρια ώστε, όπως χαρακτηριστικά λέγει ό Πλούταρχος, δόθηκε ή έντύπωση ότι ό τυράννος έπαθε ότι του άξιζε για τίς παράνομες και άπάνθρωπες πράξεις του: «*καί τή μετά θάνατον αίκία του σώματος ριφθέντος και πατηθέντος υπό τών Φεραίων, άξια πεπονθέναι δόξαντα τών παρανομημάτων...*»

Ό Θεόπομπος²¹ προσθέτει ότι τό σώμα του Άλεξάνδρου ρίφθηκε στη θάλασσα, άπ' όπου κάποιος από τούς άλιείς τό άνέσυρε και τό παρέδωσε στους οικείους, οί όποιοι και τό έθαψαν.

Παρά τίς κάποιες διαφορές πού παρουσιάζουν οί διηγήσεις αυτές – άν και θά μπορούσαν νά συνδυασθοϋν μέ τήν ύπόθεση ότι τό σώμα κακοποιήθηκε πρώτα και μετά ρίφθηκε στη θάλασσα – ή μεταθάνατον κακοποίηση του σώματος του Άλεξάνδρου άποτελεί μία ιστορικά έξακριβωμένη πληροφορία.

Τά τρία άποσπάσματα από τούς Φεραίους του Μοσχίωνα αναφέρονται στο ίδιο γεγονός μέ τίς ιστορικές πηγές πού μνημονεύσαμε: τό νεκρό σώμα του Άλεξάνδρου έγκαταλείφθηκε άταφο στην όργή τών κατοίκων της χώρας, τήν όποία κυβέρνησε ως σκληρός και άνελέητος ήγεμόνας. Τήν άπόφαση νά στερηθεί ό άπηνής τυράννος όλες τίς νεκρικές τιμές πρέπει νά πήρε ό διάδοχός του στην έξουσία. Και στο σημείο αυτό πάλι βοηθοϋν άποφασιστικά οί ιστορικές μαρτυρίες: ό Κόνων αναφέρει ότι μετά τό φόνο ή Θήβη είχε μέν τήν ισχύν, αλλά τόν τίτλο και τό άξίωμα του τυράννου έλαβε ό Τισίφονος, ό μεγαλύτερος από τούς άδελφούς της. Ό Ξενοφών επίσης μαρτυρεί²² ότι ό Τισίφονος διαδέχθηκε στην έξουσία τόν Άλεξάνδρο. Για τή σκληρότητα του διαδόχου του Άλεξάνδρου ύπάρχει πάλι σαφής μαρτυρία: ό Διόδωρος²³ μάς πληροφορεί ότι, ένω άρχικά οί τυραννοκτόνοι έτυχαν λαϊκής άποδοχής και ύποστηρίξεως, μετά από λίγο χρονικό διάστημα άποδείχθηκαν και αυτοί τυράννοι, έθεσαν υπό τίς διαταγές τους μισθοφόρους, σκότωσαν πολλούς πολιτικούς τους άντιπάλους και κατόρθωσαν μέ τή δύναμη πού παράνομα απέκτησαν νά διατηρήσουν βίαια τήν έξουσία.

Αυτές οί ιστορικές μαρτυρίες για τίς άγριότητες του διαδόχου του ενισχύουν τήν εύλογη παρατήρηση ότι τήν έντολή νά παραμείνει άταφο τό σώμα του Άλεξάνδρου τήν έδωσε ό Τισίφονος. Προσέκρουσε όμως στην ισχυρή αντίδραση κάποιου, ό όποιος διεκήρυξε τήν άσέβεια, τή σκληρότητα αλλά και τή ματαιότητα μις τέτοιας πράξεως. Στο δεύτερο αυτό πρόσωπο είναι φανερό ότι ανή-

20. όπ. π.

21. FGrHist 115 F 352 (=Σχ. Όμ. Ίλ. Ω 428 Erbse) «... καταπόντωθέντος δέ Άλεξάνδρου Διόνυσος θναρ επιστάς τινη τών άλιέων εκέλευσεν αναλαβεΐν τόν φορμόν τών όστών. ό δέ άπελθών εις Κραννώνα τοΐς οικείοις άπέδωκεν. οί δέ έθαψαν».

22. Έλλ. VI. 4. 37: ό Τισίφονος είχε τήν έξουσία έως ότου γράφτηκε ή διήγηση αυτή τών Έλληνικών. Ό Ξενοφών πιθανώς πέθανε τό 354 π.Χ. Άρα τό τμήμα αυτό της διηγήσεως γράφτηκε άνάμεσα στο 358 (θάνατος Άλεξάνδρου) και στο 354 π.Χ. «Τών μέν ταυτα πραζάντων άχρι οϋ όδε ό λόγος έγράφετο Τισίφονος πρεσβύτατος ών τών άδελφών τήν άρχήν είχε».

23. όπ.π.

κουν τά λόγια τῶν τριῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων. Ἔχουμε ἔτσι μία ἀκόμα περίπτωση τοῦ τόσο γνωστοῦ ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική τραγωδία *ἀγῶνος λόγων*, δηλ. λογομαχίας ἀνάμεσα σέ δύο χαρακτήρες τοῦ δράματος²⁴. Οἱ λογομαχίες αὐτές διατυπώνονται κατὰ τά σοφιστικά-ρητορικά πρότυπα ὡς λίγο-πολύ ἰσομήκεις ἀγορεύσεις, στίς ὁποῖες προβαίνουν δύο συγκρουόμενα πρόσωπα τῆς τραγωδίας. Οἱ ἀνάλογες σκηνές ρητορικῶν ἀγῶνων, πού τόσο συχνά ἀπαντοῦν στά δράματα τοῦ Εὐριπίδη, πρέπει νά ἦταν ἓνα καλό πρότυπο γιά τή μεταευριπίδεια τραγωδία.

Στόν ἀγῶνα λόγων τῶν *Φεραίων* ὁ πρῶτος συνομιλητής, στό χαμένο γιά μᾶς σήμερα τμήμα τοῦ ἔργου, εἶχε προφανῶς ἀναφερθεῖ στήν ἀπόφαση νά παραμείνει ἄταφο τό σῶμα τοῦ τυράννου ὡς μεταθανάτια τιμωρία γιά τήν ἀπάνθρωπη σκληρότητα πού εἶχε ἐπιδείξει στή διάρκεια τῆς ἡγεμονίας του. Τό δεύτερο πρόσωπο τοῦ διαλόγου, στήν ἀντίθεσή του στήν προηγούμενη θέση, τόνισε τή σκληρότητα καί ἀσέβεια πού συνεπάγεται μία τέτοια ἀπόφαση. Εἶναι τά ἀποσπασματικά κείμενα πού σώθηκαν ἀπό τοὺς *Φεραίους*.

Ἐκτός ἀπό τόν ἔντονα ρητορικό χαρακτήρα τῆς δραματικῆς καταστάσεως πού μπορεῖ μέ βεβαιότητα νά διαγραφεῖ, τό παθητικό στοιχεῖο φαίνεται ὅτι ἦταν ἐπίσης ὑπερτονισμένο στό δράμα αὐτό τοῦ Μοσχίωνα. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἀπάνθρωπη σκληρότητα τοῦ τυράννου καί στό φιλόπρωτο αἷτημα νά ἀποδοθοῦν καί σέ αὐτόν οἱ καθιερωμένες νεκρικές τιμές, σύμφωνα μέ τοὺς ἠθικούς κανόνες κάθε πολιτισμένης κοινωνίας, πρέπει νά δημιουργοῦσε ἰσχυρότατες δραματικές ἐντυπώσεις.

Εἶναι ὀπωσδήποτε εὐτυχής συγκυρία ὅτι γράφτηκε ἡ τραγωδία αὐτή τοῦ Μοσχίωνα γιά νά προσδώσει κάποιον στοιχεῖο ἀνθρωπιᾶς καί ἠθικῆς ἀνάπτυξης στή σειρά τῶν βιοπραγιῶν καί ὁμοτήτων πού βαρύνουν τήν ἱστορία τῶν Φερῶν κατὰ τή διάρκεια τῆς διακυβερνήσεώς τους ἀπό τοὺς τυράννους τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα.

G. XANTHAKIS – KARAMANOS

The Pheraioi of Moschion

Three passages in Stobaeus (4.57.3,14, 1.8.38) seem to belong to Moschion's historical play, the *Pheraioi*.

Fr. 3 Nauck²/Snell is attributed with certainty to that play and the attribution of the other two (fr. 7 and 6 N.²/Sn.) is most likely on the basis of the commonness of the subject: all these passages deal in strongly similar language and imagery with the respect due to the dead and the burial-rites as their indisputable right. The concept is regarded as resulting from the cultural advance in both the material and moral field.

24. Πρὸλλ. J. Duchemin, *L'Agón dans la tragédie grecque*, Παρίσι 1968, σ. 106.

The refusal of obsequies and the strong opposition to such an impious decision, which is clearly reflected in Moschion's passages, is the firm ground for basing any consideration on the plot of the play. It is historically certain that Alexander, the notoriously cruel tyrant of Pherae (369-358 B.C.), was assassinated by his wife Thebe and her three half-brothers Tisiphonos, Pytholaos and Lycophon (Xen. *Hell.* VI. 4. 35, Conon *Narr.* 50=*FGrHist* 26 F 1, Plut. *Pel.* 35; cf. D.S. XVI. 14. 1., Cic. *off.* II.7.25). It is also attested that after the murder Alexander's body remained unburied and maltreated (Plut., *loc. cit.*, Theopomp. *Hist.* *FGrHist* 115 F 352, Sch. Hom. *I.* XXIV 428 Erbse).

The three fragments of Moschion seem to refer to this same fact: it was decided that Alexander's body should be left unburied and outraged by the citizens of Pherai, the city he had violently governed. Such an impious order is most likely to have been issued by Tisiphonos, his successor to the throne, whose cruelty is also clearly attested (D.S., *loc. cit.*). A strong opposition was raised to this decision and is explicitly reflected in the three fragments preserved with more or less certainty from the *Pheraioi*. A rhetorical debate seems to have been involved in the play: the three fragments appear to be parts of the reply to the first speech which should have dealt with the refusal of Alexander's obsequies. The second of the interlocutors stressed the impiety and vanity involved in such a decision.

ERIK OSTBY:

Ο ναός Διός Θαυλίου – Τα θεμέλια και η αναπαράστασις

Έξω από το σημερινό Βελεστίνο και έξω από τα τείχη των αρχαίων Φερών κοντά στην παλαιάν οδόν προς Λάρισσα και στην γέφυραν που διαβαίνει το Μπακαλόρευμα, βρίσκονται τα λείψανα του μόνου μεγάλου περιπτέρου ναού Δωρικού ρυθμού που έχει ανακαλυφθεί μέχρι σήμερα στην Θεσσαλία, αποτέλεσμα κοινών Ελληνο-Γαλλικών ανασκαφών στα χρόνια 1920 (εικ. 1). Ο χώρος, νεκροταφείο στην Γεωμετρική εποχή, έγινε ιερόν πιθανώς ήδη στους πρωιμοαρχαϊκούς χρόνους. Λείψανα ενός υστεροαρχαϊκού ναού σημαντικού μεγέθους βρέθηκαν εντειχισμένα στα θεμέλια του μεταγενεστέρου κτιρίου, που πιθανώς κατέχει την ίδια θέση του προηγούμενου. Τα αρχαϊκά λείψανα είναι, όμως, σπάνια, και δεν επιτρέπουν καμιά υπόθεση για το σχέδιο και την μορφή του κτιρίου.

Δεν έχουμε παρά ημιτελείς πληροφορίες ούτε για το μεταγενέστερο ναό, και στην δημοσίευσή του από το 1937 ο Γάλλος αρχαιολόγος Υ. Βέκβιγνον¹ δεν προσπάθησε καθόλου να αναπαραστήσει το σχέδιό του. Σώθηκαν στη θέση τους τα θεμέλια της ανατολικής προσόψεως, από κροκαλοπαγή λίθο στα κάτω και στα εσωτερικά στρώματα· οι εξωτερικοί λίθοι της πρώτης βαθμίδας του κρηπιδώματος, και οι δύο διατηρημένοι λίθοι από την δευτέρα βαθμίδα, είναι από τοπικό μάρμαρο. Στην κάτω βαθμίδα υπάρχουν ακόμα όλοι οι μαρμάρيني λίθοι της προσόψεως, τρεις λίθοι στη νότια πλευρά και ένας στη βόρεια· τα όλα οικοδομήθηκαν πάνω σε ένα στρώμα λίθων με άτακτο περίγραμμα που χρησιμεύει για ευθυνηρία. Το πλάτος της κάτω μαρμάρινης βαθμίδας αντιστοιχεί σε 15.81 μ. Ένας από τους δύο λίθους της δευτέρας βαθμίδας είναι γωνιαίος, και οι δύο διατηρούνε τα ίχνη της ανωτέρας βαθμίδας, του στυλοβάτη, το πλάτος του οποίου εύκολα υπολογίζεται σε 14.44 μ. Δεν υπάρχει ένα ακριβές μέτρο για το πλάτος της ευθυνηρίας, που συνήθως είναι το χαμηλότατο στρώμα ενός αρχαίου ναού με το περίγραμμά του σκαλισμένο προς ευθείες γραμμές παράλληλες με τα άνω στρώματα. Εδώ, ωστόσο, οι λίθοι της ευθυνηρίας προεξέχουν ατακτικά προς τη γραμμή των πρώτων μαρμάρινων λίθων· προφανώς η ευθυνηρία δεν θεωρήθηκε

1. Υ. Βέκβιγνον, *Recherches archéologiques à Phères de Thessalie*, Paris 1937, 29-47.

σημαντικό μέρος του σχεδίου αυτού του ναού. Για αυτό δεν έχει περιληφθεί στο δικό μου σχέδιο των θεμελίων. (εικ. 4).

Η αναπαράσταση του στυλοβάτη και της κιονοστάσεως των στενών πλευρών είναι εύκολη. Αφού το κρηπίδωμα κατασκευάστηκε με ακριβή συμφωνία των αρμών, οι άξονες των τεσσάρων κεντρικών κίωνων συμπίπτουν με τους τέσσερεις κεντρικούς αρμούς της κάτω βαθμίδας· τα μεταξόνια είναι δηλαδή ίδια με τα μήκη των λίθων εκείνων, 2.73-2.75 μ. Με πλάτος του στυλοβάτη 1.20 μ. εξασφαλίζεται η συμμετρική τοποθέτησή του στον γωνιαίο λίθο της δευτέρας βαθμίδας; το ακραίο μεταξόνιο, μειωμένο σύμφωνα με την γωνιαία συστολή του Δωρικού ρυθμού, υπολογίζεται έτσι σε περίπου 2.48-2.50 μ. Το πλάτος του στυλοβάτη πρέπει να ξεπεράσει για λίγο την κάτω διάμετρο των κίωνων, ώστε να αφήσει στενές ταινίες ανάμεσα στους κίονες και την άκρη του στυλοβάτη· η διάμετρος των κίωνων υπολογίζεται έτσι σε περίπου 1.00-1.10 μ. Με το τελευταίο μέτρο, υποθετικό, θα αποκτήσουμε επίσης μια απλή αναλογία, 2:5, προς το κανονικό μεταξόνιο.

Η κατάσταση των μακρών πλευρών είναι χειρότερη, και η αναπαράστασή τους δεν είναι τόσο εύκολη. Το συνολικό μήκος τους, κατά τις πληροφορίες του Béquignon, ήταν περίπου 32 μ.; στα κάτω στρώματα των θεμελίων μετρήθηκαν, πιθανώς, μόνο τα κενά εγχαράγματα των θεμελίων, αφού τα ίδια αυτά δεν σώθηκαν. Με την ίδια κατασκευή του κρηπιδώματος, όπως στις στενές πλευρές αυτό το διάστημα συμπληρώνεται ακριβώς με 12 κίονες, μοιρασμένους με τα ίδια μεταξόνια των στενών πλευρών. Κατά τις ενδείξεις των διατηρημένων μαρμάρινων λίθων της νοτίας πλευράς, μακρών 2.72-2.73 μ. τα μεταξόνια ήταν εδώ κατά λίγο, 2-3 εκ., πιο στενά από εκείνα των στενών πλευρών. Όπως και κάποιος άλλος ακριβώς του 4ου αιώνα ο ναός ανήκει δηλαδή στην ομάδα που ακολουθεί αρχαϊκά συστήματα, με μικρές διαφορές ανάμεσα στις δύο σειρές μεταξονίων. Με μεταξόνιο 2.725 μ., τον μέσον όρον των δύο διατηρημένων λίθων, μπορούμε να αναπαραστήσουμε το μήκος της μακράς πλευράς σε 32.10 μ. στην κάτω μαρμάρινη βαθμίδα, 30.73 μ. στο στυλοβάτη. Αυτά τα διαστήματα είναι όμως κατά προσέγγιση, αφού είναι αποτελέσματα ενός υπολογισμού, όχι μιας μετρήσεως.

Πιο ακριβή αναπαράσταση θα αποκτήσουμε με μια μελέτη του αρχικού σχεδίου του ναού, εκφρασμένου με την αρχαία μονάδα μεγέθους, το πόδι, και του τρόπου σχεδιασμού του. Εδώ το πράγμα είναι δύσκολο, γιατί το κτίριο προφανώς δεν ακολουθεί τελείως τα κανονικά συστήματα Δωρικών ναών του 4ου αιώνα, όπως αναγνωρίστηκαν τελευταία από τον Γερμανό αρχαιολόγο H. Knell.² Η λεπτομερής μελέτη του δεν περιλαμβάνει το ναό των Φερών, που πιθανώς του ήταν άγνωστος. Οι περισσότεροι σύγχρονοι ναοί κατασκευάστηκαν κατά τυποποιημένο σχέδιο, με βασικές αναλογίες που αντανakλούν τον αριθμό των κίωνων (6:11 δηλαδή σε ένα ναό με 6×11 κίονες, 1:2 σε ένα με 6×12, παραδείγματος χάριν), τοποθετημένες στην ευθυντηρία υπολογίσθηκε πριν η μείωσή της για την

2. H. Knell, «Dorische Ringhallentempel spät – und nachklassischer Zeit», *Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts* 98 (1983), 203-233.

γωνιαία συστολή· και κάθε μονάδα αυτών των βασικών αναλογιών αποτελεί το κανονικό μεταξόνιο της κιονοστάσεως, όμοιο στις στενές και στις μακρές πλευρές. Στις Φερές το σύστημα δεν λειτουργεί τελείως, αφού η ευθυντηρία έχει άτακτο περίγραμμα – δεν αποτελεί, δηλαδή, μέρος του βασικού σχεδίου – και τα μεταξόνια των στενών και των μακρών πλευρών δεν είναι ακριβώς όμοια. Έγινε όμως μια προσέγγισης. Με την πρόσθεση της υπολογισμένης γωνιαίας συστολής, 0.49-50 μ. περίπου στις δύο πλευρές, στα συνολικά μεγέθη της κάτω μαρμάρινης βαθμίδας, 15.81×32.10 μ. το αποτέλεσμα είναι 16.30×32.60 μ., δηλαδή ακριβώς 50×100 δωρικά πόδια ανά 32.6 εκ. Χωρίς αμφιβολίες η αρχαία μονάδα μεγέθους του ναού. Ο ναός ήταν δηλαδή εκατόμπεδος, και η αρχική αναλογία του, 1:2, αντανakλά τον αριθμό των κίωνων, 6×12, σύμφωνα με τον σύγχρονο κανόνα. Μετά την διόρθωση για την γωνιαία συστολή, 1 1/2 πόδι στις δύο πλευρές, τα διαστήματα της κάτω βαθμίδας μετρούν 98 1/2 × 48 1/2 πόδια, του στυλοβάτη 94 1/4 × 44 1/4 πόδια. Το κανονικό μεταξόνιο των μακρών πλευρών προέρχεται από το αρχικό μέγεθος των 100 ποδιών, διαιρούμενο με τον αριθμό των κίωνων 12, δηλαδή 8 1/3 πόδια ή 2.72 μ., όσο μετρήθηκε. Το σχήμα διορθώθηκε στις στενές πλευρές: το σύνολο των τριών κεντρικών μεταξονίων ξεπερνάει με 7 εκ. ή 1/4 πόδι το μέγεθος 25 ποδιών που θα περιμέναμε. Αυτή η μικρή αλλαγή φαίνεται άσκοπη, αν δεν έχει εισαχθεί για να γίνει μια πολύ συνηθισμένη αναλογία, 3:8:3, μεταξύ των πτερωμάτων των μακρών πλευρών και του πλάτους του σηκού, όμοιο όπως κανονικά με το διάστημα των τριών κεντρικών μεταξονίων.³ Ο σηκός δυστυχώς καταστράφηκε τελείως. Ο Βέκβιγνον δεν παρατήρησε ούτε τα κενά εγχαραγμάτα των θεμελίων του. Μόνο αυτή η μικρή αύξηση των κεντρικών μεταξονίων, από 25 προς 25 1/4 πόδια, δίνει μια έμμεση ένδειξη για το πλάτος του 8.23 μ. Καμιά τέτοια ένδειξη δεν υπάρχει για το μήκος.

Αυτό το σχέδιο όπως αναπαραστήθηκε δεν είναι εύκολο να χρονολογηθεί με ακρίβεια. Ναοί με 6×12 κίονες υπάρχουν ήδη στον 6ον αιώνα (ναός της Αφαιάς, Αίγινα και μερικοί άλλοι), σποραδικά στον 5ον (ναός της Νεμέσεως, Ραμνούντα, και το Ηραϊόν του Άργους), και ακόμα στον 4ον και πρώιμο 3ον: ναοί του Απόλλωνος των Θηβών, του Διός της Νεμέας, της Αθηνάς του Ιλίου, του Ασκληπιού της Μεσσήνης. Οι περισσότεροι ναοί αυτής της εποχής έχουν 6×11 ή 6×13 κίονες.⁴ Ασυνήθης στην υστεροκλασσική αρχιτεκτονική είναι η τελείως λεία πρόσθια επιφάνεια των βαθμίδων, χωρίς τις κανονικές μια ή δύο υποτομές στο κάτω, και η θέση των κίωνων πάνω από τους αρμούς του στυλοβάτη, όπως στον Παρθενώνα και στον ναό του Ραμνούντα, αλλά πουθενά αλλού στον 4ον αιώνα. Με αυτά τα στοιχεία θα υποστηριζόταν η υπόθεση του Βέκβιγνον ότι η κατασκευή του ναού είχε αρχίσει ήδη στον 5ον αιώνα και τελείωσε μετά από διακοπή στο τέλος του 4ου.⁵ Στον 4ον αιώνα ανήκουν χωρίς αμφιβολίες τα κομ-

3. Πρβλ. για τη σημασία τέτοιων αναλογιών E. Ostby, «The Athenaion of Karthaiia», *Opuscula Atheniensia* 13 (1980), 218-222.

4. Knell, ε.α., 230 αναφέρει αναλυτικά όλους αυτούς τους ναούς.

5. Βέκβιγνον, ε.α., 43.

μάτια του θριγκού, τα οποία μπορούμε να μελετήσουμε μόνο με τα σχέδια του Βέκνιγντον: ένα μικρό κομμάτι του επιστυλίου, με κωνοειδείς σταγόνες και μια καθαρή και απλή αναλογία μεταξύ των σταγόνων, του κανόνα και της ταινίας, 1:2:3, και ένα γείσο με χαμηλό προμόχθο και χαμηλούς σταγόνες (εικ. 3). Πολύ σημαντικές για το χρονολογικό ζήτημα είναι οι δύο διακοσμητικές κορνίζες, πίσω από το προμόχθο και στο άνω της προσθίας επιφανείας του γείσου, οι οποίες συγκρίθηκαν από την κ. Shoe με άλλες κορνίζες του δευτέρου ημίσεως του 4ου και του πρώιμου 3ου αιώνα, με πολυάριθμες και στενές αναλογίες στην Επίδαυρο και στην περιοχή της Κορίνθου.⁶ Αυτό ισχύει επίσης για την κατανομή της μάρμαρινης επαετίου σίμης. Μεγάλα κομμάτια της βρίσκονται σήμερα στην αυλή του μουσείου του Βόλου, (εικ. 2), και η κλίση των αρμών τους, 14 βαθμών, πρέπει να είναι ίδια με την κλίση του τυμπάνου για να γίνουν κατακόρυφοι οι αρμοί. Η πρόσθια κατατομή της σίμης είναι η *spánia cyma reversa* αντί για την συνηθισμένη *cyma recta*: τέτοιος τύπος σιμών απαντά μόνο στην υστεροκλασσική αρχιτεκτονική της Επιδαύρου και της Κορινθίας.⁷ Η διακόσμηση, ένα είδος ανθεμίου, έχει όμως άλλες αναλογίες: ο Βέκνιγντον αναφέρει παραδείγματα από τους δύο ναούς του Απόλλωνος στην Δήλο, μα πιο στενές αναλογίες υπάρχουν με διακοσμήσεις του πρώιμου 3ου αιώνα από τις περιοχές του ανατολικού και βορείου Αιγαίου, στην Πριήνη, στο Ίλιον και στη Σαμοθράκη.⁸

Αυτά τα μορφολογικά στοιχεία και αυτές οι συγκρίσεις δημιουργούν την εντύπωση ενός εκτεταμένου δικτύου πολιτιστικών επαφών: με την Αθήνα και την Αττική της κλασσικής εποχής, με την Επίδαυρο και την Αργολίδα - Κόρινθο του 4ου αιώνα και με την Ιωνία της υστεροκλασσικής και πρωιμοελληνιστικής αναγεννήσεως. Αυτή η κατάσταση θα εξηγηθεί πιθανώς πιο εύκολα με την υπόθεση του Βέκνιγντον: έναρξη των εργασιών στο τέλος του 5ου ή στην αρχή του 4ου αιώνα, διακοπή τους κατά τον 4ο αιώνα, και εκτέλεση των άνω μερών του κτιρίου μόνο στο τέλος του 4ου ή στην αρχή του 3ου αιώνα. Με τέτοια υπόθεση παρουσιάζεται όμως ένα ιστορικό πρόβλημα: το γιατί ο Ιάσων και οι διάδοχοί του στο δεύτερο τέταρτο του 4ου αιώνα, στην ακμή δηλαδή της πόλεως, θα ήθελαν να αφήσουν ημιτελή ένα τέτοιο μεγάλο και σημαντικό ναό, για να ολοκληρωθεί μόνο στην εποχή της μακεδονοκρατίας. Το πρόβλημα εξαρτάται όμως από μια ακόμα προσωρινή χρονολογία, και θα μπορούσε αν όχι να λυθεί, τουλάχιστον να φωτιστεί καλύτερα από νέες και πιο εκτεταμένες ανασκαφικές έρευνες στο ναό και στον ιερό χώρο.

6. L.T. Shoe, *Profiles of Greek Mouldings*, Cambridge Mass. 1936, πιν. XXXI. 10 και LV. 24, σ. 72 και 115. Οι αναλογίες βρίσκονται πιν. XXXI. 4-8 (Επίδαυρος και Στράτος, τέλος 4ου αι.) και πιν. LV. 15, 27, 30-32 (Επίδαυρος, Αθήνα, Δήλος, τέλος 4ου και 3ου αι.).

7. Πρβλ. Shoe, ε.α., σ. 164, για τις αναλογίες.

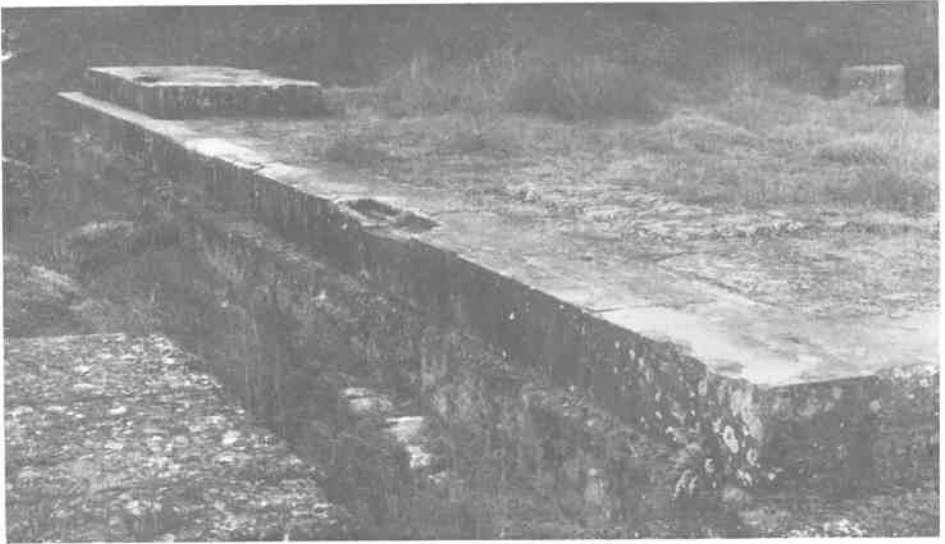
8. Ph. W. Lehmann, *Samothrace 3.1, The Hieron*, Princeton 1969, εικ. 131 σ. 178; Th. Wiegand - H. Schrader, *Priene*, Berlin 1904, εικ. 116 σ. 145; F. W. Goethert - H. Schleif, *Der Athenatempel von Ilion*, Berlin 1962, πιν. 16 b.

ERIK OSTBY

*The temple of Zeus Thaulios – The remains and
the reconstruction*

The remains of a large, late classical Doric temple near Velestino, probably dedicated to Zeus Thaulios, were excavated by Greek and French archaeologists in the 1920's and cursorily published by Y. Béquignon in 1937, but have not afterwards been studied or included in general surveys of late classical architecture. The actual remains, limited to the lower layers of the krepis in the eastern front and part of the southern flank, are sufficient for a general reconstruction of the temple's external plan with three steps in the krepis, a peristasis with 6×12 columns, and axial spacings of 2.73 - 2.75 m on the fronts and 2.72 - 73 m at the flanks, reduced to 2.48 - 50 m at the corners. The external dimensions in the lower step of the krepis, 15.81×32.60 m, was derived from a rectangle of 16.30×32.60 m (50×100 Doric feet) by detraction of $1 \frac{1}{2}$ foot for the angle contraction. The stylobate is reconstructed as 14.43×30.72 m ($44 \frac{1}{4} \times 94 \frac{1}{4}$ feet); the width of the naos is probably reflected in the three central axial spacings in the front, 8.23 m ($25 \frac{1}{4}$ feet).

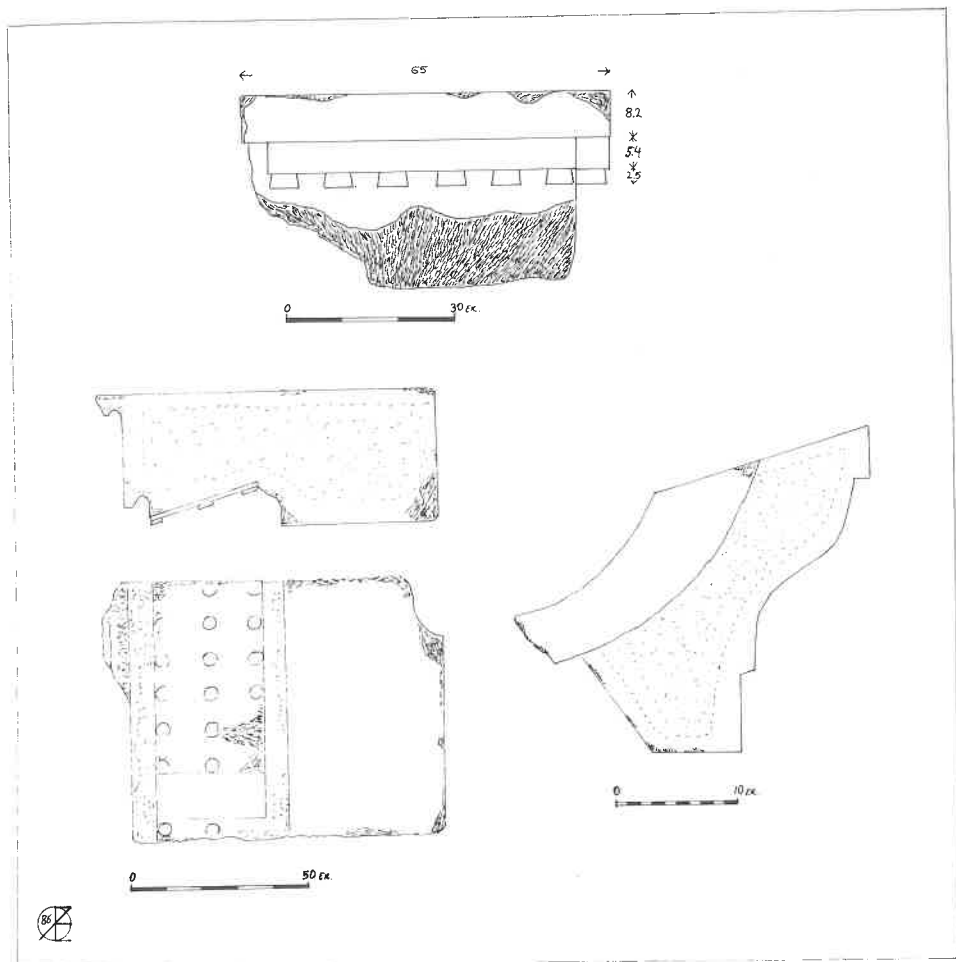
The construction of the krepis seems to follow Attic models of the late 5th century, but the few preserved pieces of the elevation are clearly of late 4th or early 3rd century date. The decorative mouldings are of Argive-Corinthian type, but the decoration of the raking sima has closer parallels in the Eastern and Northern Aegean. The building may have been begun in the late 5th or early 4th century, left unfinished for some reason by Iason and his followers, and completed only in the early Hellenistic period under Macedonian rule.

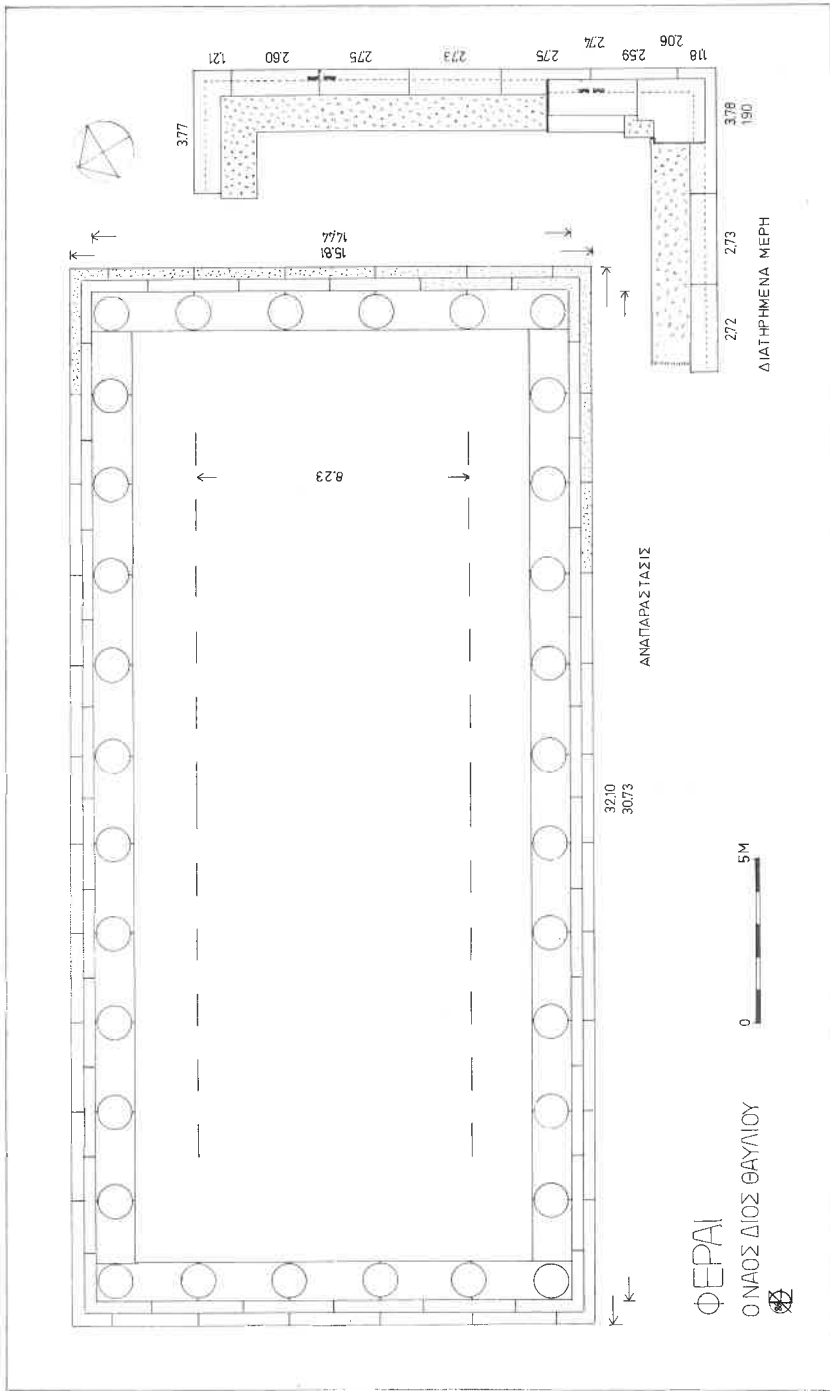
Εικ. 1. Τα λείψανα του ναού.

Εικ. 2. Τεμάχια της επαετίου σίμης στο Μουσείο του Βόλου.

Εικ. 3. Τεμάχια του επιστυλίου και του γείσου και κατατομή της σίμης (κατά Bequignon, με διαφορετικές κλίμακες).

Εικ. 4. Σχέδιο των διατηρημένων θεμελίων και αναπαράσταση της κατόψεως του ναού με τα κύρια μεγέθη.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΧΑΤΖΗΘΕΟΔΩΡΟΥ

Προκαταρκτική μελέτη ανισόπεδης διάβασης

1. ΓΕΝΙΚΑ

Η αύξηση των αναγκών και των δραστηριοτήτων του ανθρώπου σε διεθνή επίπεδο αλλά και στην Ελλάδα έχει γίνει αιτία για την ανάπτυξη ενός προβληματισμού γύρω από τις αρνητικές επιπτώσεις των τεχνικών έργων στο περιβάλλον αφενός και αφετέρου στον ίδιο το χρήστη τους.

Τα έργα οδοποιίας μπορούν, με μία σωστή μελέτη, να μην επιφέρουν σημαντική αλλοίωση στο περιβάλλον και μερικές φορές ακόμη και να προσθέσουν θετικά στοιχεία σ' αυτό.

Με βάση τα παραπάνω και στο πλαίσιο της προστασίας της Αρχαιολογικής μας κληρονομιάς η Εφορεία Παλαιανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας του ΥΠ.ΠΟ, προτείνει την κατασκευή ανισόπεδης διάβασης στη θέση όπου η περιφερειακή οδός του Βελεστίνου, που προβλέπεται από το νέο Πολεοδομικό Σχέδιο, διασταυρώνεται το αρχαίο τείχος της πόλης.

Μία προκαταρκτική μελέτη του έργου είναι το παρόν.

2. ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.

Το αρχαίο τείχος, βάσει των στοιχείων που προέκυψαν από δοκιμαστική τομή που πραγματοποιήθηκε τα έτη 1980 και 1985 από την Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων κ. Αργυρούλα Ιντζεσίλογλου της ΙΓ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Βόλου), έχει πλάτος στο σημείο της διασταύρωσης 3,40 μέτρα.

Καθ' ύψος αποτελείται από τρεις τουλάχιστον σειρές δόμων ύψους 0,80 μέτρων εκάστου περίπου. Το συνολικό δηλαδή ύψος του τείχους είναι 2,40 μέτρα τουλάχιστον.

Εξάλλου αν και η Εφορεία Σπηλαιολογίας έχει προβεί στην αποτύπωση του χώρου η έλλειψη οριστικής μελέτης οριζοντιογραφίας της οδού δεν επιτρέπει τον προσδιορισμό της ακριβούς θέσης της διασταύρωσης. Προσεγγιστικά όμως

αυτή μπορεί να προσδιοριστεί από τα ήδη κατασκευασθέντα τμήματα της οδού προ και μετά το τείχος.

Με αυτά τα δεδομένα όλα τα γεωμετρικά στοιχεία που αναφέρονται στα σχέδια που συνοδεύουν το παρόν (κατά μήκος κλίσεις της οδού, διαστάσεις στοιχείων της γέφυρας κ.τ.λ.) είναι προσεγγιστικά.

3. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ.

Για αισθητικούς κυρίως λόγους, αλλά και για αποφυγή δημιουργίας μεγάλων κατά μήκος κλίσεων λόγω της τοπογραφίας του εδάφους προτείνεται η διέλευσή της οδού κάτω από το αρχαίο τείχος, η κατασκευή δηλαδή μίας μικρής σήραγγας μήκους 9,40 μέτρων. Το μήκος αυτό αναλύεται στα 3,40 μέτρα του πλάτους του τείχους στα 5 μέτρα του πλάτους των δύο πεζόδρομων (2X2,5 μ.) που προβλέπεται να κατασκευαστούν εκατέρωθεν του και κατά μήκος του και στο 1 μέτρο του συνολικού πλάτους δύο στηθαίων (2X0,5 μ.) ύψους 1,2 μέτρων που τοποθετούνται στα άκρα για την ασφάλεια των πεζών (βλ. κάτωψη).

Η διατομή της σήραγγας έχει μορφή «Π» με στρογγυλεμένες γωνίες (βλ. όψη).

Η άνω πλευρά της πλάκας της οροφής υπόκειται 1 μέτρο του τελευταίου δόμου. (Του τρίτου με τα μέχρι σήμερα δεδομένα).

Οι διαστάσεις των στοιχείων από οπλισμένο σκυρόδεμα είναι προσεγγιστικές στο σχέδιο και αποτελούν θέμα στατικής μελέτης.

Επίσης η κλίση της ερυθράς θεωρήθηκε μηδενική στην θέση της σήραγγας, χωρίς βέβαια αυτό να ανατρέπει τίποτα από την μελέτη σε περίπτωση που θα δοθεί κάποια κλίση, σ' αυτήν.

Για λόγους καθαρά αισθητικής γίνεται επένδυση των τοίχων αντιστήριξης και του εσωτερικού της σήραγγας με φυτευτές πέτρες από το ίδιο υλικό με τους δόμους. Το στηθαίο κατασκευάζεται εξ ολοκλήρου με αυτό το υλικό. Οι πεζόδρομοι και τα κράσπεδα στο εσωτερικό της σήραγγας επιστρώνονται με ηλιορεϊτικές πλάκες τετραγωνισμένες, διαστάσεων 15X30 cm.

Στο εσωτερικό της σήραγγας και στους τοίχους αντιστήριξης τοποθετούνται διακοσμητικά στοιχεία με θέματα παρμένα από αρχαιολογικά αντικείμενα της περιοχής (αγγεία, προμετωπίδες ναών, αγάλματα, νομίσματα κ.τ.λ.). Η διάταξή τους πρέπει να είναι τυχαία και οι διαστάσεις τους ποικίλες (βλ. τομή Α-Α).

4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.

Ως βασική προϋπόθεση για την ολοκλήρωση της μελέτης προτείνεται η αρχαιολογική έρευνα για την διαπίστωση του βάθους του τείχους (με ανασκαφή ή γεώτρηση).

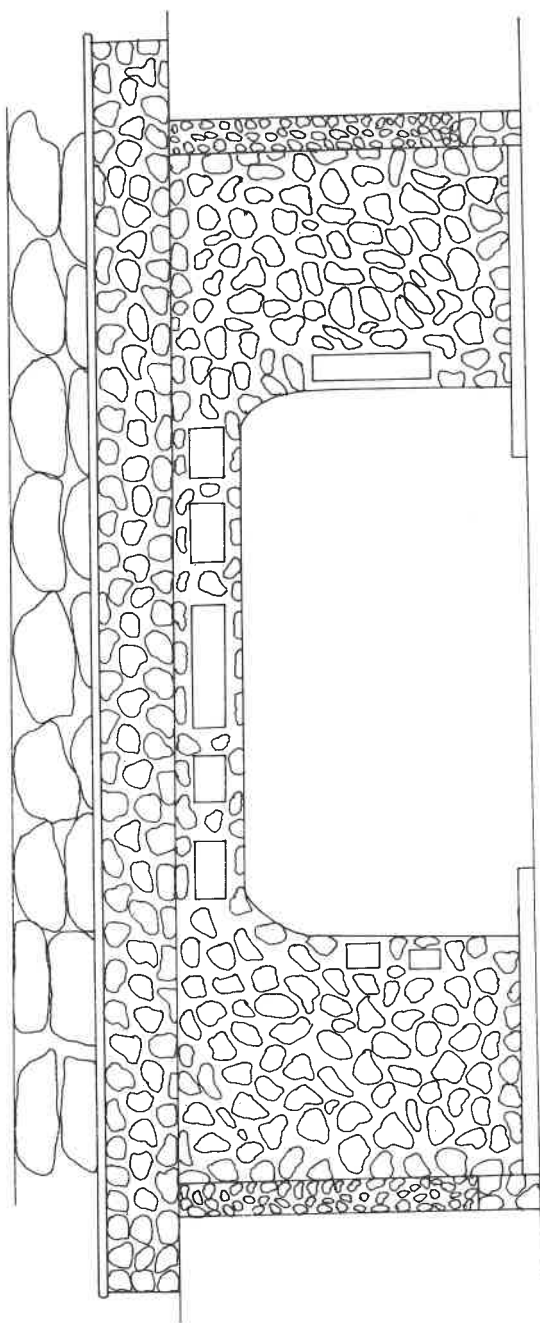
Στη συνέχεια θα πρέπει να γίνει η οριστική μελέτη της περιφερειακής οδού και γεωτεχνική μελέτη του υπεδάφους για τον έλεγχο της θεμελίωσης.

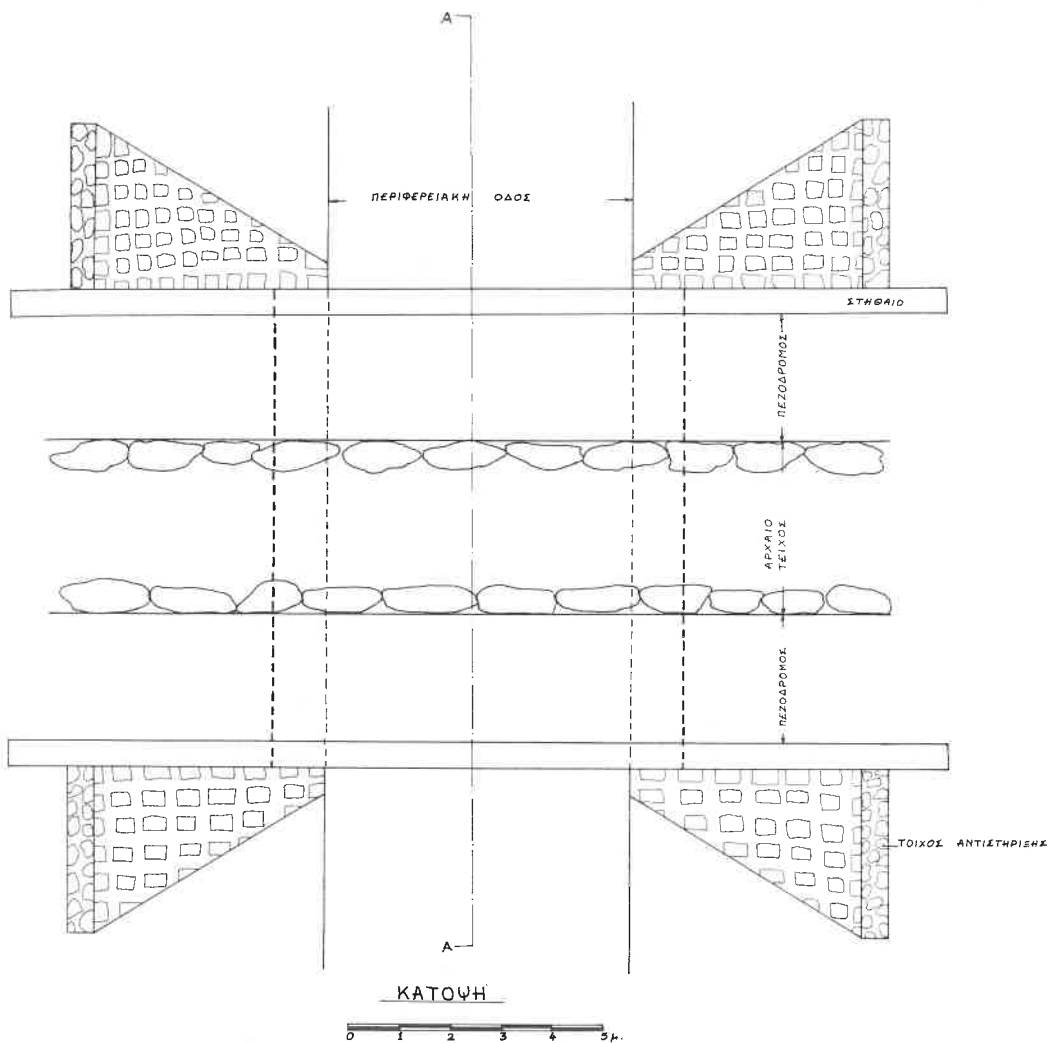
THEODOROS CHATZITHEODOROU

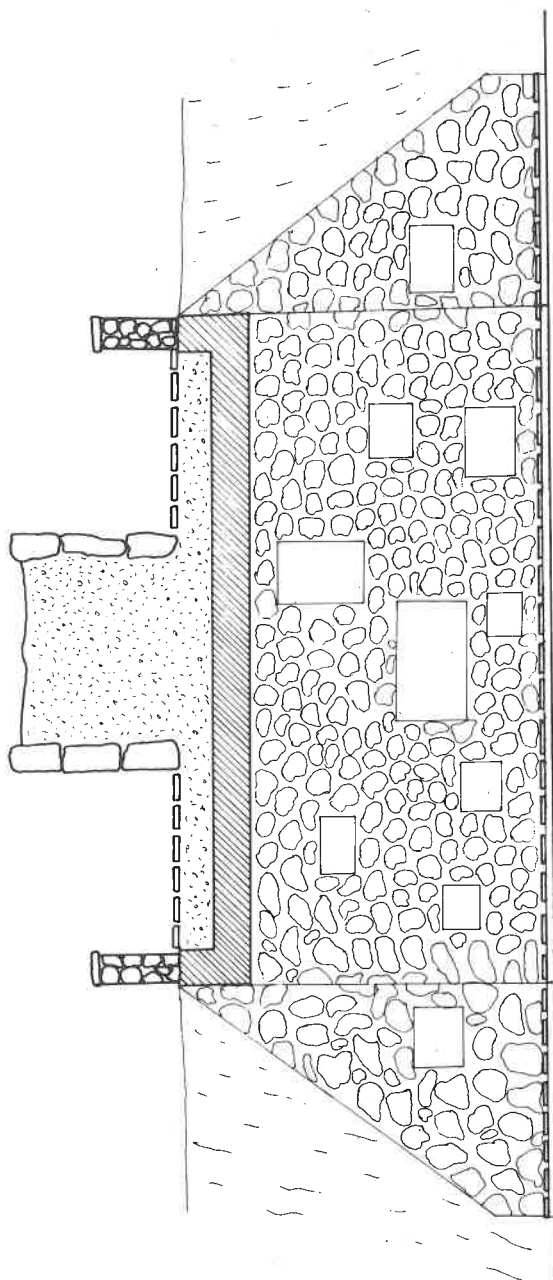
Preliminary study of «little tunel»

The Ephorate of Palaeoanthropology and Spilaeology of Ministry of Culture suggests the construction of «little tunel» in the area where the circular road that is stated in the new city plan is crossed with the ancient wall of the city of Pheres.

* Ἡ ἀνακοίνωση ἔγινε ἐκτός προγράμματος καὶ διαβάστηκε ἀπὸ τὴν κα' Ἀργ. Ἰντζεσίλογλου.

TOMH

B'
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ

Οι Περιβολιώτες κираτζήδες του Βελεστίνου

Στα 1910 το Περιβόλι έχει 400 σπίτια και το Βελεστίνo είναι μια μικροπολιτεία, που τον πληθυσμό της – στο μεγαλύτερο ποσοστό – αποτελούν οι Βλάχοι του Περιβολιού. Αυτόπτες παρατηρητές και μάρτυρες οι δύο Άγγλοι αρχαιολόγοι, Wace και Thompson κατέγραψαν την πληροφορία αυτή στο οδοιπορικό τους¹. Το Περιβόλι σε υψόμετρο 1200-1300 μέτρα, πάνω σε διάβα ημιονικού δρόμου, είναι το ένα από τα τέσσερα βλαχοχώρια της Πίνδου – περιοχής Γρεβενών – που όλα μαζί αποτελούν μια συγγενική ενότητα πληθυσμών με κοινή ιστορία, όμοιες κοινωνικές δομές, παραδόσεις και πανομοιότυπο τρόπο βίου. Τα τρία άλλα συγγενικά με το Περιβόλι βλαχοχώρια είναι η Αβδέλλα, η Σμίξη και η Σαμαρίνα. Η ενότητα πάλι τούτων των τεσσάρων χωριών ανήκει, σαν αναπόσπαστο μέρος, στο σύνολο του ελληνικού πληθυσμού των Βλάχων της βόρειας και κεντρικής Ελλάδας, που αιώνες διακινούνται σαν ημινομάδες κτηνοτρόφοι και αγωγιάτες στην ελληνική χερσόνησο και στη Βαλκανική.

Κάτοικοι των βουνών οι Βλάχοι, διαφέρουν από τους άλλους ορεσίβιους, γιατί μιλούν εκτός από την ελληνική γλώσσα και τη λατινογενή βλαχική ή κουτσοβλαχική. Κύρια επαγγελματική απασχόλησή τους είναι η κτηνοτροφία, εκτροφή αιγοπροβάτων, αλλά και μεγάλων ζώων, μουλαριών και αλόγων, για τις μεταφορές. Οι θερινές διαμονές τους, που βρίσκονται στη βόρεια Πίνδο, προηγούνται από τις πεδινές, σαν μόνιμες εγκαταστάσεις των βλάχικων πληθυσμών, γι' αυτό και είναι δηλωτικές της καταγωγής τους (π.χ. Περιβολιώτης, Αβδελλιώτης), ενώ τα χειμαδιά, τα εποχιακά χειμερινά τους βοσκοτόπια στο θεσσαλικό κάμπο, εξελίχτηκαν σε δεύτερη μόνιμη εγκατάστασή τους στα νεότερα χρόνια.

Η παρουσία των Βλάχων στον ελληνικό χώρο μαρτυρείται στα ιστορικά κείμενα από τον 10ο αιώνα μ.Χ.². Πολύ παλιότερα όμως αναφέρεται η παρουσία των λατινοφώνων αγωγιατών, που οδοιπορούν με τα έμπορτα ζώα στη χερσόνησο

1. A. J. B. Wace – M. S. Thompson, «The Nomads of the Balkans», London 1972, σ. 176.

2. Άχιλλέας Λαζάρου, «Η Αρωμουνική», Αθήνα 1976, σ. 74-79.

σο του Αίμου³. Οι Βλάχοι ζούσαν απομονωμένοι στα ορεινά, γι' αυτό και δεν επηρεάστηκαν από τις απειράριθμες βαρβαρικές επιδρομές που συντάραξαν το Βυζάντιο. Έλληνες γηγενείς, δίγλωσσοι λόγω συνθηκών μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, διατήρησαν τις παραδόσεις του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Κατά τους αιώνες της τουρκοκρατίας διέφυγαν τους εξισλαμισμούς, καθώς ζούσαν ημιανεξάρτητοι στις ορεινές διαμονές τους με βάση ορισμένα προνόμια.⁴

Οικολογικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες υπεργόρευσαν στους Βλάχους τη συνεταιριστική οργάνωση της κτηνοτροφίας.⁵ Τα τσελιγκάτα τους απέφεραν μια ανθηρή οικονομία και σαν επακόλουθο δυνατότητες για ένα άνοιγμα αστικών δραστηριοτήτων στο εμπόριο και στη βιοτεχνία, ενώ ταυτόχρονα συντελέστηκε η πνευματική τους ανέλιξη, και η ενδυνάμωση του πόθου τους για την ανεξαρτησία του ελληνισμού. Γι' αυτό και συνέτρεξαν τους αγώνες του έθνους, για την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, οικονομικά και με ανθρώπινο δυναμικό.

Στα χρόνια της ακμής των ελληνικών ορεινών κοινοτήτων (1650-1820), που συνδιάζεται με το ογκώδες μεταναστευτικό ρεύμα των βλαχόφωνων Βορειοελλαδικών και Θεσσαλών σε χώρες της Βαλκανικής και της Ευρώπης, οι ανάγκες διακίνησης των ελληνικών βιοτεχνικών προϊόντων, και των συνεχών μετακινήσεων των εμπόρων και μεταναστών, φυσικό ήταν να αντιμετωπιστούν με τον πολλαπλασιασμό των μέσων μεταφοράς της εποχής εκείνης, και την αντίστοιχη οργάνωσή τους. Οι Βλάχοι, γνώστες της τραχειάς ζωής του βουνού, των μετακινήσεων με τα ζώα στους ημιονικούς δρόμους και των ορεινών περασμάτων, ήταν οι πλέον κατάλληλοι για να αναπτύξουν τον αγωγιατισμό – τα караβάνια των χερσαίων συγκοινωνιών και μεταφορών – ένα επάγγελμα που τους ήταν οικείο, γιατί το ασκούσαν κατά παράδοση επί αιώνες – σε επιχειρήσεις οργανωμένες και πολυσχιδείς με σταθμούς και τέρματα σε πόλεις ολόκληρης της Βαλκανικής, αλλά και της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Οι χερσαίες μεταφορές με τα караβάνια, που ταυτόχρονα διεκπεραίωσαν και τις συγκοινωνιακές ανάγκες, αποτέλεσαν ένα αξιόλογο οικονομικό και πολιτιστικό παράγοντα από τα μέσα του 17ου και τον 18ο αιώνα, όπως επίσης και την προϋπόθεση της δημιουργίας των ελληνοβλαχικών κοινοτήτων των απόδημων, που απέβλεπαν στην ενίσχυση και πρόοδο των οικογενειών, της ιδιαίτερης πατρίδας των μεταναστών και του ελληνισμού.⁶

Οι δρόμοι των караβανιών έδεναν δια μέσου πεδιάδων, ορεινών όγκων, κοιλάδων, ποταμών, πόλεις κωμοπόλεις και χωριά με μια πυκνότητα για την εποχή

3. Τηλέμαχος Κατσογιάννης, «Περί των Βλάχων των ελληνικών χώρων», Θεσ/νίκη 1964, τ.Α', σ. 30-31.

4. Α. Βακαλόπουλος, «Ιστορία του νέου ελληνισμού, τ.Α', σ. 34-37.

Α. Λαζάρου, ε.α. κεφάλαιο οι Αρωμούνιοι.

Τ. Κατσογιάννης, ε.α., σ. 60.

5. Λ. Γουργιώτη, «Τελευταία φάση της εξέλιξης του θεσσαλικού παραδοσιακού τσελιγκάτου» «Θεσσαλικά Χρονικά», τ. ΙΕ', Αθήνα 1984, σ. 417-427.

6. Α. Βακαλόπουλος, ε.α., τ.Δ, σ. 213-36.

εκείνη επικοινωνία. Οι πολυσύχναστοι ημιονικοί δρόμοι ήταν κατάσπαρτοι από χάνια και карабάν-σεράγια, όπου οι ταξιδιώτες εξασφάλιζαν στέγη για τη νύχτα, χώρο για σταύλισμα των ζώων και αποθήκευση των εμπορευμάτων τους. Τα карабάνια των Περιβολιωτών Βλάχων μετέφεραν στο Μπεράτι, Αυλώνα, Πρέβεζα κι αλλού τα τυροκομικά τους προϊόντα, μαλλιά, δέρματα, μαχαίρια.⁷ Επίσης ταξίδευαν στη Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη, στο χώρο της Σερβίας, Βοσνία, Ερζεγοβίνη. Ο δρόμος προς βορρά διέσχιζε τη μακριά κοιλάδα του άνω Αλιάκμονα, έφτανε στο Μοναστήρι, και από κει ακολουθώντας την κοιλάδα του Αξιού, κατόπιν του Μοράβα, στο Βελιγράδι. Έπειτα περνούσε το Σάβο, και έφτανε στο Σεμλίνο, σπουδαίο εμπορικό κέντρο στα σύνορα της Αυστρούγγαρίας. Βλαχόφωνοι Έλληνες έμποροι και χαντήδες ήταν εγκαταστημένοι στους διάφορους σταθμούς-πόλεις του εμπορικού αυτού δρόμου. Ένα μέρος των εμπορευμάτων που ξεφορτώνονταν στο Σεμλίνο μεταφέρονταν μέσω Δούναβη στη Βιέννη.⁸ Τα карабάνια όμως συνέχιζαν προς βορρά την πορεία, για Βουδαπέστη και Βιέννη. Επίσης από τη Θεσσαλονίκη τρεις δρόμοι οδηγούσαν στην κεντρική Ευρώπη. Ο πιο πολυσύχναστος περνούσε από τις Σέρρες, Μελένικο, Σόφια, Βιδίσι – όπου και η διασταύρωση για τη Μολδοβλαχία – Όρσοβα, μέσω Τέμεσβαρ – επίσης σπουδαίου εμπορικού κέντρου – Πέστη, Ράμπ, Βιέννη.⁹

Θα ήταν πολυσέλιδη η αναφορά όλων των ημιονικών δρόμων της Βαλκανικής που ακολουθούσαν τα βλάχικα карабάνια του 18ου αιώνα μεταφέροντας στις χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης εμπορεύματα του τόπου, όπως θαμβάκι της Θεσσαλίας και Μακεδονίας, κόκκινα νήματα των Αμπελακίων και του Τυρνάβου, υφαντά, δέρματα της Λάρισας, μετάξι Αγιάς-Πηλίου, και άλλα. Με τα карабάνια προωθούνταν στην Ευρώπη και τα προϊόντα της Ανατολής, που ξεφόρτωναν τα карабάνια στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Τα карабάνια επέστρεφαν από την Ευρώπη φορτωμένα με βιομηχανικά προϊόντα, τσόχες, υφάσματα, γυαλικά, σιδερικά, επιχρυσώματα,¹⁰ τα οποία διοχέτευαν οι έμποροι στις αγορές των πόλεων.

Τα έμπορτα ζώα, άλογα, μουλάρια, σπάνια καμήλες κυρίως για πεδινές αποστάσεις, δεν αποτελούσαν ένα αριθμό απαραίτητα σταθερό για όλα τα карабάνια. Οι μικρές συνοδείες είχαν εκατό και λιγότερα ζώα. Οι μεγάλες χίλια και παραπάνω. Ο Κ. Κρυστάλλης γράφει, «...έκαστος τούτων – τών άγωγέων – έχει τα υποζύγια του, αναλόγως τών δυνάμεών του, δηλαδή δέκα, είκοσι, τριάντα, πενήντα, εκατό, διακόσια, και καθεξής. Αί πληθύες αὐται λέγονται карабάνια, ό δέ ιδιοκτήτης αὐτῶν карабάνης...». Και παρακάτω, «...Έχουσι καί ύπηρέτας εἰς τά μεγάλα карабάνια ταν, οὗς καλοῦσι κοπέλια...».¹¹

7. Α. Βακαλόπουλος, ε.α., τ.Δ, σ. 506.

8. Α. Βακαλόπουλος, ε.α., τ.Δ, σ. 182.

9. Α. Βακαλόπουλος, «Ιστορία της Μακεδονίας», Θεσ/νίκη 1969, σ. 349-51.

10. Ν. Γ. Σβορόνοφ, «Le commerce de Salonique au XVII siecle», Paris 1956, σ. 207.

11. Κ. Κρυστάλλης, «Βλάχοι της Πίνδου», Εβδομάς, τ.Η, φ. 7, σ.6 (Κ. Σιμόπουλος, «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα», Αθήνα 1975, σ. 410).

Τα караβάνια ταξίδευαν οκτώ περίπου ώρες το εικοσιτετράωρο. Στάθμευαν σε καθορισμένες στάσεις, και διανυκτέρευαν στα χάνια των πόλεων ή στο ύπαιθρο. Ο Άγγλος γιατρός Henry Holland, που περιηγήθηκε την Ελλάδα στα 1812-13, αναφέρει ότι τα βράδια τα караβάνια στρατοπέδευαν κοντά σε πόλη ή σε χωριό. Ξεφόρτωναν τα δέματα και τα συγκέντρωναν σ' ένα σημείο, όπου φρουροί αρματομένοι αγρυπνούσαν γύρω γύρω όλη τη νύχτα. Τα άλογα έβοσκαν στην περιοχή, και οι αγωγιάτες εφοδιάζονταν με προμήθειες από τα γύρω χωριά. Κάθε αγωγιάτης οδηγούσε συνήθως 5 άλογα.¹² Φυσικά οι κίνδυνοι που ενέδρευαν κατά τις διαδρομές ήταν πολλοί. Οι ληστρικές επιδρομές εναντίον караβανιών δεν ήταν κάτι το ασυνήθιστο, ιδιαίτερα σε εποχές αυξημένης αναρχίας.

«...Πιάνουν και ξεφορτώνουνε αράδα τα μουλάρια
κι ανοίγουν όλα τα σακιά, να θρουν φλουριά και γρόσια...»

λέει το δημοτικό τραγούδι. Πολύμηνα, κουραστικά και επικίνδυνα ήταν τα μεγάλα ταξίδια των караβανιών, αίσθηση που απηχούν τα βλάχικα τραγούδια της ξενιτιάς. Όμως η περιπέτεια του άγνωστου, το όραμα του πλουτισμού και της κοινωνικής ανόδου μαγνήτιζαν αντί να αποθαρρύνουν τους ανήσυχους βλαχόφωνους νέους, που ακολουθούσαν το επάγγελμα του κираτζή. Κι' έτσι από τους αγωγιάτες της ακμής του 18ου αιώνα προήλθε ένα πλήθος εμπόρων, επιχειρηματιών, μεγαλοαστών, λογίων, όπως και η ανάπτυξη εκείνων διατήρησε την παράδοση του αγωγιατισμού και την αίγλη του επαγγέλματος μέχρι το τέλος σχεδόν του 19ου αιώνα.

Από τη δεύτερη και τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα η ανάπτυξη των συγκοινωνιών της Ευρώπης και η επιταχυνόμενη οικονομική παρακμή των ελληνικών κοινοτήτων περιόρισαν τη δραστηριότητα των κираτζήδων στην περιοχή του ελληνικού χώρου της νότιας Βαλκανικής και της ελληνικής χερσονήσου. Τα караβάνια των Περιβολιωτών διακινούσαν, μέχρι την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος, ένα μεγάλο μέρος του εμπορίου της Μακεδονίας, Αλβανίας, Θράκης, Θεσσαλίας. Τυροκομικά και βιοτεχνικά προϊόντα, στάρια, μαλλιά, δέρματα, λάδια, ξύλα κλπ. Εξυπηρετούσαν επίσης τις μετακινήσεις του πλήθους των οικογενειών των Βλάχων, από τα ορεινά στα χειμερινά χωριά και αντίστροφα, κάθε άνοιξη και φθινόπωρο, καθώς και τις μεταβάσεις ατόμων από ένα χωριό σε άλλο. Παράδειγμα, ο κираτζής του Περιβολιού πληρωνόταν αγωγή για τρεις καθάλλες μέχρι τη Σαμαρίνα, που σημαίνει ότι τρία άτομα από το Περιβόλι επιθυμούσαν να μεταβούν στη Σαμαρίνα, μίσθωναν τρία ζώα από τον κираτζή, ο οποίος τους συνόδευε κατά το ταξίδι.

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι εποχιακές μετακινήσεις των Βλάχων δεν αφορούσαν μόνο τους κτηνοτρόφους, που ήταν αναγκασμένοι να εξασφαλίζουν όλο το χρόνο φυσική βοσκή για τα ποιμνιά τους στα λιβάδια του βουνού και της πεδιά-

12. H. Holland, «Travels in the Ionian isles, Thessalie, Macedonia etc. during the years 1812-13», London 1815 (Κ. Σιμόπουλος «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα», Αθήνα 1975, τ. Γ 2, σ. 203-204).

δας.¹³ Αλλά και οι αγωγιάτες με τις οικογένειές τους, και οι άλλοι επαγγελματίες, όλοι υπάκουαν τυφλά στην αταβιστική αυτή συνήθεια, που αιώνες λειτουργούσε σαν από ένστικτο σ' όλο τον πληθυσμό, όμοια με τη φυγή και την επιστροφή των αποδημητικών πουλιών. Ούτε οικιακό ζώο, σκύλο ή γάτα, δεν άφηναν στον κάμπο οι Βλάχοι, όταν ξενικούσαν για το βουνό. Κι όταν έφτανε η ώρα για να φύγουν στα χειμαδιά, διάλεγαν εύρωστα και υγιή άτομα ή και οικογένειες για φύλακες του ορεινού χωριού. Ήταν τα μόνα άτομα που παρέμεναν και ξεχειμώνιαζαν εκεί, απομονωμένα από τον κόσμο τους επί αρκετούς μήνες. Μόνο τα τελευταία χρόνια, μετά το 1960, όταν βαθιές πολιτισμικές ανακατατάξεις κλόνισαν αμετάκλητα την παραδοσιακή δομή και νοοτροπία της κοινωνίας των Βλάχων, οι μεταβάσεις των Βελεστινιωτών στο Περιβόλι, για λίγες ή πολλές μέρες, άλλαξαν ριζικά χαρακτήρα, και πάνε να ταυτιστούν με την αστική συνήθεια του παραθερισμού σε μια δεύτερη ιδιόκτητη κατοικία.

Οι Περιβολιώτες είναι εγκαταστημένοι από τις αρχές του 18ου αιώνα στην ορεινή ιδιαίτερη πατρίδα τους.¹⁴ Επί τριακόσια περίπου χρόνια, ημινομάδες, μετακινούνται από τις μόνιμες θερινές κατοικίες στα πεδινά εποχιακά χειμαδιά. Μετακινήσεις και μεταναστεύσεις πληθυσμών ορεινών κοινοτήτων δεν είναι άγνωστες κατά την τουρκοκρατία, και πάντα επιβάλλονται από κάποια αιτία-απειλή. Σκοπό έχουν να προστατεύσουν με τη φυγή την επιβίωση των κατοίκων του οικισμού, ή να καλλιερέψουν τους όρους διαβίωσής του. Κατά τον 19ο αιώνα κάτω από την τυραννική διοίκηση του Αλή Πασά, και την ασύδοτη συμπεριφορά των άτακτων Αλβανών, πολλές οικογένειες Περιβολιωτών μετοίκησαν, εξαιτίας της ανασφάλειας που επικρατούσε στην περιοχή, και κατέφυγαν στη Βέροια ή σε άλλα γειτονικά χωριά. Με τις ειρηνικές δεκαετίες 1856-1877 αυξήθηκε η κτηνοτροφία και τα λιβάδια του Περιβολιού δεν επαρκούσαν πια για να θρέψουν όλα τα ποίμνια. Τότε οι Περιβολιώτες, που παραχείμαζαν στο Νέσσο-να¹⁵, διοχέτευσαν τα πλεονάζοντα ποίμνια και τις ανάλογες οικογένειες σε νέο θέρετρο στο Ιστόκ, κοντά στην Αχρίδα. Μια άλλη ομάδα Περιβολιωτών εγκαταστάθηκε στον Άνω Βόλο, στην Άλη Μεριά κι αλλού.¹⁶ Το πολιτικό γεγονός της προσάρτησης της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, που παρεμπόδισε με σύνορα κρατών τους πολυσύχναστους δρόμους των εποχιακών και εμπορικών μετακινήσεων των Περιβολιωτών, έπαιξε ρόλο στην απόφαση μιας μόνιμης εγκατάστασης στις χειμερινές κατοικήσεις του θεσσαλικού κάμπου, και έστρεψε τους αγωγιάτες σε δρομολόγια εντός της ελληνικής επικράτειας. Γενικά η καλλιτέρευση των όρων διαβίωσης του χριστιανικού-ελληνικού στοιχείου της Τουρκίας, λόγω μιας πιο φιλελεύθερης πολιτικής των Σουλτάνων, που κλιμακώνεται με ανιούσα πορεία μέσα στον 19ο αιώνα, ενίσχυσε τη συρροή του πληθυσμού του Περιβο-

13. Λ. Γουργιώτη, ε.α., σ. 426.

14. Wace-Thompson ε.α.σ. 175.

Michel Sivignon, «Les Pasteurs du Pindes septentrional» Lyon 1968, σ. 12.

15. Τό χωριό Νέσσο-να (Τόιβασι) βρίσκεται στην πεδιάδα της Λάρισας, περιοχή Συκουρίου, όπου η αποξηραμένη σήμερα λίμνη Νεσσωνίς.

16. Wace-Thompson, ε.α. σ., 176.

λιού στη Θεσσαλία. Συνήθως εγκαθίστανται εκεί, όπου από χρόνια πριν υπάρχουν πυρήνες ομοχωριανών τους. Από τα διάφορα μέρη, όπου κατά παράδοση παραχειμάζαν οι Περιβολιώτες, το Βελεστίνο και τα γύρω χωριά απορροφούσαν το μέγιστο μέρος των οικογενειών, σύμφωνα με τα γραπτά κείμενα, και την προφορική παράδοση. Άλλωστε και η απόφαση, να μεταφέρεται το γραφείο της Κοινότητας του Περιβολιού κατά το χειμώνα στο Βελεστίνο, δείχνει ακριβώς, ότι θεωρείται η μητρόπολη των διαφόρων πεδινών πατρίδων των Περιβολιωτών.¹⁷

Στην τοπογραφία του Ι. Μάγνητος, που εκδόθηκε το 1860 αναφέρεται. «...Τό Βελεστίνο κατοικείται υπό Τούρκων και όλίγων Χριστιανών ξένων.»¹⁸ Αναμφίβολα πρόκειται για τους μετακινούμενους Βλάχους Περιβολιώτες, γι' αυτό όχι μόνιμους κατοίκους του Βελεστίνου, αλλά ξένους. Η γραπτή αυτή μαρτυρία δεν αποτελεί όριο *post quem* της παραχειμάσης Περιβολιωτών στο Βελεστίνο. Αντίθετα είναι λογικό να δεχτούμε, ότι πολύ παλιότερα από τη χρονολογία της έκδοσης της τοπογραφίας οι Περιβολιώτες παραχειμάζαν στην περιοχή αυτή, την καταλληλότερη για ξεχειμαδιό.

Το 1880 ο Ν. Γεωργιάδης γράφει «...Τόν δέ χειμώνα οί κάτοικοι του Βελεστίνου διπλασιάζονται, κατερχομένων εις τάς χειμερινάς νομάς των Βλάχων εκ των Ήπειρωτικῶν ὁρέων.»¹⁹

Το 1912 οι περιηγητές Wace και Thompson μας πληροφορούν, ότι στο μεγάλο χειμερινό κέντρο των Περιβολιωτών, στο Βελεστίνο και τα γύρω χωριά, όπως το Τακταλασμάν, Ντεντέριανη, Χατζόμπασι, παραμένουν κατά το χειμώνα κάπου 400 οικογένειες, και πολλές είναι οι μόνιμα εγκαταστημένες από χρόνια πριν.²⁰ Έτσι οι ημινομάδες Περιβολιώτες αποκτούν δεύτερη μόνιμη εγκατάσταση από το τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα. Αγοράζουν γη, κτίζουν σπίτια στο Βελεστίνο. Στο χρονικό διάστημα ζωής δύο και τριών γενεών περίπου οι επαγγελματικές απασχολήσεις τους ξεκόβουν από την κτηνοτροφία-συνδυετικό κρικό Περιβολιού-Βελεστίνου – και το προβάδισμα της οικονομικής ζωής, που άλλοτε ισορροπούσε μεταξύ των δύο πόλεων, το έχει οριστικά κερδίσει το Βελεστίνο.

Η πληροφόρησή μας από τα κείμενα και η προφορική παράδοση μιλάνε για τα δίδυμα επαγγέλματα των Περιβολιωτών, του κिरατζή²¹ και του κτηνοτρόφου. Και οι κिरατζήδες του Περιβολιού θεωρούνταν πάντα σπουδαίοι ημινοδηγοί και γνώστες των ορεινών δρόμων.

Μια μαρτυρία που αναφέρεται στα χρόνια του Μετσοβίτη αρματωλού Καπε-

17. Η εργασία του κ. Α. Λαζάρου, «Φεραίοι ρωμαϊκών χρόνων και Βλάχοι του Βελεστίνου», που δημοσιεύεται στον τόμο αυτό, δίνει μια διάσταση της εντοπιότητας των Βλάχων του Βελεστίνου, που αγγίζει τη ρωμαϊκή και την αιώτερη ελληνική αρχαιότητα.

18. Ν. Ι. Μάγνης, «Τοπογραφία Θεσσαλίας», Αθήνα 1860, σ. 20.

19. Ν. Γεωργιάδης, «Θεσσαλία», Βόλος 1880, σ. 232.

20. Wace-Thompson, ε.α., σ. 176. Τα χωριά Τακταλασμάν, Ντεντέριανη, Χατσόμπασι έχουν μετονομαστεί σήμερα σε Μικρό Περιβολάκι, Αγναντερή, Σωτήριο.

21. Κιράν θα πει αγώγι στα αραβικά.

τάν Ντελγιάννη (τέλος του 18ου αιώνα), ο οποίος με τα παληκάρια του φύλαγε τα δερβένια της Πίνδου, είναι χαρακτηριστική για τη φήμη των κираτζήδων του Περιβολιού στους περασμένους αιώνες. Ο αρματολός λέει στα παληκάρια του, «... Όσοι αγωγάτες έχουν περήφανα μπινέκια για καβάλλα, είναι Περιβολιώτες, και στο δρόμο ή θα τρώνε ή θα τραγουδάνε...»²² Περήφανοι και μερακλήδες στο επάγγελμά τους ήταν οι κираτζήδες του Περιβολιού, ανοιχτοί κι απονήρευτοί στη συμπεριφορά τους.

Ο παλιότερος επώνυμος, από γραπτό κείμενο, κираτζής από το Περιβόλι – το όνομά του διασώθηκε στο ημερολόγιο του Μετσοβίτη Δ. Μέρανου – είναι ο Αντώνης Τζήμας, ο οποίος στα 1908 ανέλαβε να μεταφέρει από το Μέτσοβο στο Βόλο – με προορισμό τη Λέσβο – μαζί με κάποιον Ανηλιώτη, εβδομήντα κασέλλες και είκοσι σαρμανίτσες.²³

Θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε τη ζωή των κираτζήδων του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου, όταν το επάγγελμα λειτουργούσε, αλλά δεν διατηρούσε πια την παλιά του αίγλη. Οι πληροφορίες έχουν ληφθεί από ένα χειρόγραφο ανέκδοτο,²⁴ και από τους Βελεστινιώτες κираτζήδες Νάκο Γιάτσο, Γιάννη Τσελεπή και Στέργιο Σαράντη. Και οι τρεις δούλεψαν πενήντα περίπου χρόνια αγωγάτες και γυρολόγοι (αρχές του αιώνα μέχρι το 1960 περίπου). Σήμερα είναι συνταξιούχοι του ΟΓΑ.

Τα караβάνια σε παλιότερα χρόνια είχαν πολλά μουλάρια. Ο Γιώργης Γιάτσοσ πατέρας του Νάκου είχε τριάντα στο караβάνι του, αλλά ένας μικρότερος αριθμός, δέκα ως δώδεκα, ήταν ο πιο συνηθισμένος στα χρόνια του Γιώργη Γιάτσοσ. Κάθε αγωγάτης με μεγάλο караβάνι έπαιρνε μαζί του στα ταξίδια και τα αγόρια του ή άλλους βοηθούς. Στα νεότερα χρόνια 1930-40 και μετά, που οι δουλιές των κираτζήδων περιορίζονται, οι αγωγάτες διατηρούν πέντε ως έξι ζώα, όσα μπορεί ο καθένας μόνος του να οδηγεί, και να παρακολουθεί κατά την πορεία.

Έχει αποδειχτεί από την πείρα των γενεών του παρελθόντος, ότι τα μουλάρια δεν είναι μόνο δυνατά ζώα, δοκιμασμένα για τις δύσβατες πορείες, αλλά είναι και λιτοδίαιτα, νοήμονα και προσεχτικά. Αντέχουν να μεταφέρουν 80-90 οκάδες βάρος, δηλαδή 40-45 στην κάθε μεριά. Ενώ το άλογο περπατάει με τρόπο, που δύσκολα πιάνει το πόδι του στις κακοτοπιές. Ούτε στον ανήφορο ούτε στον κατήφορο βαδίζει άνετα, όπως το μουλάρι. Επίσης το άλογο είναι πιο ντελικάτο ζώο, θέλει τροφή περισσότερη και πιο προσεγμένη, γι' αυτό οι αγωγάτες προτιμούν τα μουλάρια για τις μεταφορές. Όμως κάθε караβάνι εκτός από τα μουλάρια είχε και ένα άλογο απαραίτητα, το *μπινέκι*, διαλεγμένο και βαρβάτο, το οποίο ήταν αποκλειστικά για τον κираτζή. Το μπινέκι δε μετέφερε εμπόρευμα,

22. Γ. Πλατάρης, «Κώδικας χώρας Μετσόβου των ετών 1708-1907», Αθήνα 1982 σ. 227.

23. Γ. Πλατάρης, «Το ημερολόγιο ενός Μετσοβίτη», Αθήνα 1962, σ. 86.

24. Β. Ραχωβίτης (1887-1976), ανέκδοτο χειρόγραφο «Σημειώσεις για την παλιά Λάρισα», κεφ. Κираτζήδες Βλάχοι, γραμμένο το 1964.

αλλά μόνο τα πράγματα της ατομικής χρήσης του κираτζί, και ό,τι το επάγγελμά του απαιτούσε.²⁵

Ο αγωγιάτης μπορούσε να ταξιδεύει καθάλλα στο άλογό του. Συνήθως όμως συνόδευε τα φορτωμένα ζώα του πεζός, ιδιαίτερα στα δύσβατα και δασωμένα μέρη, για να τα προσέχει από τυχόν ατυχήματα, μη μπλέξουν τα φορτία σε κλαδιά, μη γείρουν κλπ.

Τα αντικείμενα της ατομικής χρήσης του Περιβολιώτη κираτζί ήταν το δισάκι του-υφαμένο από τις γυναίκες του σπιτιού-με τα χαρακτηριστικά του τόπου χρώματα, καρώ άσπρο, μαύρο και κόκκινο. Μέσα στο δισάκι φύλαγε τα απαραίτητα ρούχα του, όταν το ταξίδι ήταν μακρινό, και τα τρόφιμα, ψωμί σιταρένιο, ζυμωμένο στο σπίτι, το κλειδοπίνακο²⁶ με το τυρί, ή λίγες ελιές και κανένα σκόρδο ή κρεμμύδι. Επίσης μια χάλκινη γαβάθα κι ένα κουτάλι ξύλινο για το γάλα, που κατά έθιμο, όταν το караβάνι περνούσε από στρούγγα, φίλευαν οι κτηνοτρόφοι τον κираτζί. Η φτσέλα,²⁷ πάντα γεμάτη νερό, ήταν κρεμασμένη από την αλυσίδα στο σαμάρι του αλόγου, όπως και μια μικρότερη, οβάλ σχήματος, για το κρασί, όταν υπήρχε. Ο κираτζί είχε πάντα μαζί του και την κάπα του, βαρύ επενδύτη με κουκούλα, φιαγμένη από γιδόμαλλο, για να τον προστατεύει από τη βροχή και το κρύο κατά τις πορείες. Τη χρησιμοποιούσε όμως και για σκέπασμα, όταν διανυκτέρευε στο ύπαιθρο ή στα χάνια των πόλεων, τα οποία μόνο στέγη σ' ένα άδειο δωμάτιο πρόσφεραν στους πελάτες.

Κάθε αγωγιάτης είχε μαζί του και τα σακιά, δυό για το κάθε ζώο, μέσα στα οποία μετέφερε το φορτίο, όπως και τα αλογοτράστα, τους τρουβάδες για την ταγή των ζώων, ισάριθμους με τα ζώα του караβανιού. Τα βελεστινιώτικα σακιά και οι τρουβάδες ταγής ήταν από γκρι γιδόμαλλο με μια άσπρη λουρίδα στη μέση – έργα των γυναικών – όπως και οι μάλλινες τριχιές, φούνε τις έλεγαν, με τις οποίες έδεναν τα φορτώματα. Μόνο για τη μεταφορά του άχυρου είχαν ιδιαίτερα μεγάλα σακιά, τις σακατούρες, που τις κατασκεύαζαν από δυο τσουβάλια την κάθε μια, κομμένα και ενωμένα. Κάθε σακατούρα γέμιζε με μια μπούρδα –φορτίο– από άχυρο. Ένα απαραίτητο εργαλείο της δουλειάς του κираτζί ήταν και η φουρτωτήρα, κουρλιμπάνα την έλεγαν. Ξύλο μακρύ ίσαμε 1.70 μ., διχαλωτό στο ένα άκρο, συνήθως από ξύλο κρυνιάς.²⁸ Τη φουρτωτήρα την έφτιανε μόνος του ο κираτζί. Την είχε δεμένη με μια λεπτή τριχιά και κρεμασμένη στο σαμάρι του

25. Αν ήταν ανάγκη να φορτώσει και στο άλογο εμπόρευμα ο κираτζίς, φόρτωνε μισό φορτίο, δηλαδή 40 οκάδες, από 20 οκάδες στην κάθε μεριά, ώστε να μπορεί να ιππεύσει και ο ίδιος κατά τη διαδρομή.

26. Το κλειδοπίνακο είναι ένα κουτί σχήματος στρογγυλού, μικρών διαστάσεων, φιαγμένο από μονοκόμματο ξύλο. Το επίσης ξύλινο καπάκι του εφαρμόζει άφογα και κλείνει αεροστεγώς το κοίλωμα του κουτιού, ώστε να μη χύνεται το περιεχόμενο (τυρί με γαλοτύρι). Μόνο με τη μεσολάβηση της λάμας του σουγιά μπορούσε ο ταξιδιώτης να το ανοίξει.

27. Η φτσέλα είναι αγγείο στρογγυλό ή οβάλ σχήματος. Χρησίμευε για τη μεταφορά μικρής ποσότητας νερού (φτσέλα ντι άπα) ή οινοπνευματωδών (φτσέλα ντι βίνε) στο ταξίδι ή στο χώρο εργασίας.

28. Κατάλληλα ξύλα για φουρτωτήρα είναι και η κορομηλιά, η οξιά, η σκαμνιά.

αλόγου του. Του χρησίμευε, όταν έπρεπε να φορτώσει μόνος του τα δέματα στα ζώα. Σήκωνε πρώτα το ένα δέμα, τη μια μεριά, τη φόρτωνε και τη στήριζε με τη φουρτωτήρα. Το μουλάρι ήταν συνηθισμένο στη διαδικασία αυτή και δεν αντιδρούσε. Μετά φόρτωνε και την άλλη μεριά, οπότε ισορροπούσε το φορτίο, και τότε αφαιρούσε τη φουρτωτήρα. Όταν ταξίδευαν ομαδικά οι κираτζίδες, ο ένας βοηθούσε τον άλλο στο φόρτωμα και στο ξεφόρτωμα των ζώων.

Το καλοκαίρι οι αγωγιάτες με τα φορτωμένα ζώα ξεκινούσαν για την ημερήσια πορεία πολύ πιο πριν από την ανατολή του ήλιου, και σταματούσαν γύρω στις 9.30, γιατί τα ζώα με τη ζέστη δυσκολεύονταν να βαδίσουν. Η πορεία συνεχιζόταν το απόγευμα μετά τις 5. Το χειμώνα το караβάνι έμπαινε στο δρόμο μετά την ανατολή. Η απαραίτητη δίωρη περίπου στάση γινόταν το μεσημέρι, και κατόπιν συνέχιζαν μέχρι το σούρουπο. Οι στάσεις και οι διανυκτερεύσεις, τα *κονάκια*, ήταν γνωστά στους αγωγιάτες με τις ονομασίες τους, και έπρεπε να εξασφαλίζουν χόρτο για βοσκή των ζώων και νερό για τα ζώα και τους ανθρώπους. Δηλαδή τα караβάνια στάθμευαν πάντα κοντά σε ρέμα ή σε βρύση. Και δεν έλειπαν οι βρύσες από τους δρόμους των караβανιών, η διαμόρφωσή τους μάλιστα, έτσι που να διατηρούν νερό σε ξύλινες ή πέτρινες *κοπάνες*, εξυπηρετούσε το πότισμα των ζώων.

Μόλις έφταναν τα караβάνια στο κονάκι, οι κираτζίδες ξεφόρτωναν τα ζώα, τα ξεσαμάρωναν, γύριζαν – για να στεγνώσει – το ιδρωμένο μάλλινο *τσούλι*, έτσι έλεγαν το υφαντό ύφασμα που καλύπτει το σώμα του ζώου κάτω από το σαμάρι, και άφηναν τα μουλάρια ελεύθερα να βοσκήσουν στο γύρω χώρο. Κατά παράβατο έθιμο οι χωριανοί των γύρω χωριών, στους οποίους ανήκε το κονάκι, δεν έφερναν αντίρηση για τη βοσκή των ζώων των διερχομένων караβανιών, ούτε ζητούσαν πληρωμή. Φυσικά η βοσκή δεν ήταν επαρκής όλους τους μήνες του χρόνου. Από τα μέσα του καλοκαιριού, που λιγοστεύει το χορτάρι, συγκεκριμένα από της Αγίας Παρασκευής (26 Ιουλίου), οι κираτζίδες *κριθάρωναν* πια τα μουλάρια τους, δηλαδή τα τάιζαν και με κριθάρι. Αλλά πάντα με σύνεση και οικονομία γινόταν το μοίρασμα της ταγής. Μια οκά κριθάρι για κάθε μουλάρι, δυο οκάδες για το μπινέκι. Όταν κανένα μουλάρι ήταν εξασθενημένο, του έδιναν περισσότερη τροφή. Η διατροφή των αγωγιατών ήταν επίσης λιτότατη. Περνούσαν συνήθως με το ψωμί και το τυρί που είχαν στον τρουβά τους. Συχνά επωφελοούνταν από τη γεναιοδωρία του εμπόρου ή του τσέλιγκα, που μίσθωνε το караβάνι, όταν απλόχερα τους φίλευε με σουβλιστό σουγκάρι και τους κερνούσε κανένα τουλούμι κρασί. Η φωνή των κираτζίδων κρα-κρι-κρε, όταν στάθμευε το караβάνι σε κανένα χάνι για να ανεφοδιαστεί με τροφές, σήμαινε κρασί και κρέας για τους αγωγιάτες, και κριθάρι για τα ζώα. Δεν ήταν όμως για κάθε μέρα αυτή η πολυτέλεια. Από την Καλαμπάκα μέχρι το Περιβόλι οι κираτζίδες «πόρευαν» τακτικά με λίγες στεγνές ελιές.

Η ομαδική μετακίνηση των κираτζίδων, το *φαλκάρι*, που εξυπηρετούσε το μισθωτή, εξασφάλιζε και την ασφάλεια των караβανιών. Οι αγωγιάτες κατά την ομαδική πορεία μοιράζονταν τις κοινές υποχρεώσεις. «Ποιος έχει σειρά να βαρέσει μπροστά;» άκουγες πριν από κάθε ξεκίνημα, γιατί ο πρώτος κираτζίς, που άνοιγε το δρόμο, δεν ήταν πάντα ο ίδιος. Ήταν υπεύθυνος ο πρώτος, ενώ οι επό-

μενοι τον ακολουθούσαν πιο αμέριμοι. Κατά τις διανυκτερεύσεις στο ύπαιθρο με τη σειρά πάλι οι αγωγιάτες, αλλάζοντας τη βάρδια ανά 2-3 ώρες, φύλαγαν τα ζώα και τα δέματα. Τα ομαδικά ταξίδια των караβανιών, δε δέσμευαν τους αγωγιάτες με σχέση συνεταιριστικής εργασίας. Ο καθένας πληρωνόταν το αγωγή από το μισθωτή, ανάλογα με το βάρος του φορτίου που μετέφεραν τα δικά του μουλάρια.

Κατά γενική ομολογία οι κираτζήδες ήταν έντιμα άτομα, και σπανιότατα αναφέρονται περιπτώσεις καταχρήσεων από μέρους τους σε βάρος του μισθωτή.

Κάθε ταξίδι που άρχιζε και τέλειωνε στο Βελεστίνο ή στο Περιβόλι μπορούσε να είναι ημερήσιο, αλλά μπορούσε να διαρκέσει δέκα πέντε και παραπάνω μέρες. Μετά την κάθε διαδρομή οι αγωγιάτες εύχονταν να βρουν αμέσως αγωγή για την επόμενη. Όμως ο κάθε αγωγιάτης και τα ζώα του караβανιού του εργάζονταν τους 9 μήνες του χρόνου. Με τη βαρυχειμωνιά, εποχή που αναστέλλονταν όλες οι επαγγελματικές δραστηριότητες του παραδοσιακού βίου και οι φαμίλιες συγκεντρώνονταν στο σπιτικό τους, δεν ταξίδευαν τα караβάνια. Στο διάστημα αυτό άφηναν και τα ζώα τους, τα ξεπετάλωναν μάλιστα, για να ξεκουραστούν στο μαντρί του Παπαρίζη, στη θέση Σαριγκιόλι του Βελεστίνου. Μια άλλη διακοπή των ταξιδιών – για λίγες μέρες – ήταν η καλοκαιρινή στο Περιβόλι, κατά το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής.

Η παραδοσιακή ενδυμασία του Περιβολιώτη κираτζή στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα ήταν, μαύρος ντουλαμάς χωρίς μανίκια και μαύρο πουκάμισο-φουστανέλλα. Επενδύτης -σάρικα- επίσης μαύρος αμάνικος με 5-6 πτυχές πίσω, τα λαγκιόλια, και τσαρούχια χωρίς φούντες ή παπούτσια από χοντρό βακέτο με πολύ χοντρές πρόκες. Κάλυμα κεφαλής, φέσι από λευκή τσόχα, αρβανίτικο, και για τους νέους το ίδιο, αλλά κεντημένο με κίτρινο μετάξι, το κελεπόσι. Στον εικοστό αιώνα και μέχρι το 1940 οι αγωγιάτες του Βελεστίνου φορούν την ενδυμασία των κτηνοτρόφων, χολέβια, τσιπούνια από σκούρο σκουτί, άσπρη φουστανέλλα-πουκάμισο και κάλυμα κεφαλής μαύρο κούκο, τσαρούχια με φούντες. Οι γέροι φορούν άσπρα σκουτιά.²⁹

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα η δραστηριότητα των κираτζήδων περιορίζεται. Τότε το Βελεστίνο εδραιώνεται σαν ιδιαίτερη πατρίδα των Περιβολιωτών κατοίκων του, που αισθάνονται αρκετά ξεκομμένοι πια από το βου-

29. Ένα από τα τελευταία δημοτικά δίστιχα, που θυμούνται οι Βελεστινιώτες αναφέρεται στην ενδυμασία του κираτζή. Χρονολογείται στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν ο κираτζής Γ. Γιάτσος ήταν ο πρώτος και καλύτερος του χωριού.

Φουστανέλλα με γαζί

Γιώργης Γιάτσος τη φορεί

Τη φορεί και την τινάζει

Το γαζί της φουστανέλλας υπονοεί ένα νεωτερισμό της εποχής, τη χρήση της ραπτομηχανής, που αντικατέστησε με τέλεια γαζιά τις παλιές χειροποίητες ραφές των υφασμάτων. Οι λέξεις «την τινάζει» υποδηλώνουν το καμάρι του ανθρώπου της εποχής, που απολαμβάνει το νέο επίτευγμα, μια άψογη – για την αντίληψή του και των συγχρόνων του-ενδυμασία, με γαζωμένες ραφές.

νό. Την εποχή αυτή αρχίζουν να αναπτύσσονται και οι σύγχρονες συγκοινωνίες. Το θεσσαλικό τραίνο λειτουργεί από το 1884. Και με τις αρχές του 20ου αιώνα ανοίγουν δειλά δειλά οι σκυρόστρωτοι αμαξητοί δρόμοι. Οι κираτζίδες του Βελεστίνου προσανατολίζονται σε διαδρομές που δεν καλύπτουν οι νέες συγκοινωνικές γραμμές. Όμως το επάγγελμά τους χρόνο με το χρόνο ξεπέφτει και αποδίδει όλο και μικρότερο εισόδημα. Κάρρα, αυτοκίνητα φορτηγά, τραίνα ικανά να μεταφέρουν μεγάλες ποσότητες εμπορεύματος και πολύ πιο σύντομα από τα καρβάνια, αντιμάχονται τους αγωγιάτες. Εξακολουθούν να πραγματοποιούν απαράβατα – εκτός από τα εμπόλεμα χρόνια – κάθε άνοιξη και φθινόπωρο το παραδοσιακό δρομολόγιο Βελεστίνου-Περιβόλι, μια διαδρομή δεκαπέντε ημερών με τις ισάριθμες διανυκτερεύσεις.³⁰ Επίσης ανάλογες διαδρομές για άλλα βλαχοχώρια, Σαμαρίνα, Αβδέλλα, Σμίξη, μεραφέροντας τις οικογένειες των κτηνοτρόφων.

Μια διαδρομή που για πολλές δεκαετίες εξασφάλιζε στους Βελεστινιώτες αγωγιάτες σταθερή εργασία για ορισμένους μήνες του χρόνου ήταν η μεταφορά των ψαριών από τις σκάλες της λίμνης Κάρλας³¹ – από το Γεράνι Καναλιών παλιότερα και μετά από την Πέτρα και τα Κανάλια – στο σιδηροδρομικό σταθμό Βελεστίνου, από όπου ο έμπορος με το τραίνο τα διοχέτευε στις πόλεις και τις αγορές της δυτικής Θεσσαλίας. Μερικά άλλα συνήθη δρομολόγια κираτζίδων, μετά τους βαλκανικούς πολέμους, ήταν η μεταφορά σταριού από το σιδηροδρομικό σταθμό Καλαμπάκας στα Ζαγοροχώρια, στο Περιβόλι, κι αλλού. Η μεταφορά

30. Ο δρόμος από το Βελεστίνo για το Περιβόλι περνούσε από τους νομούς Μαγνησίας, Καρδίτσας, Τρικάλων, Γρεβενών. Το πρώτο κονάκι διανυκτέρευσης γινόταν στο χωριό Σουϊπλί (Αγία Τριάδα), το δεύτερο στο Μουσαλάρ (μεταξύ Σικυώνας-Βουναίων), το τρίτο στα Δοξάρá. Ο δρόμος περνούσε από το Πέτρινο, Αϊ Δημήτρη και στο Κεραμίδι γινόταν το τέταρτο κονάκι. Από κει περνούσαν την τοξωτή πέτρινη γέφυρα του Πηνειού (γέφυρα του Αλή Εφέντη) μετά το χωριό Τσιότι (Φαρκαδόνα), και το πέμπτο κονάκι γινόταν στους Γεωργανάδες. Το έκτο ήταν έξω από τα Τρίκαλα, στη Μπουχούνιστα (Μεγαλοχώρι) ή στα Κουτσομήλια, το έβδομο στη θέση Τσιούμεσι, κι έπειτα μετά την Καλαμπάκα και το Μουργκάνη στο Τσιουγγουρο (Αϊ-Δημήτρης) γινόταν το όγδοο κονάκι, στη θέση Βακαρέτσια το έννατο, κοντά στο Κακοπλεύρι, και Σταγιαδες το δέκατο, στο Πάτινο (Αϊλιάς) το ενδέκατο, το δωδέκατο στην τοποθεσία Μπισιάρκα Γύφτου (μπισιάρκα-εκκλησία) το δέκατο τρίτο στη θέση Πριλιάντζι, το δέκατο τέταρτο έξω από την Τούρια Κρανιά, το δέκατο πέμπτο στα Πριόνια (Νταμάτι) και περνώντας από Μικρολίβαδο, Λαμπανίτσα, Παλιοχώρι-Αμπέλια Περιβολιού, έφταναν στο Περιβόλι.

31. Η λίμνη Κάρλα (Βοιθής) έχει αποξηραθεί με τεχνητό τρόπο από το 1962, και αποτελεί έκταση καλλιεργήσιμη. Εκτεινόταν άλλοτε στα βορειοδυτικά του κάμπου της Λάρισσας. Η έκτασή της δεν ήταν σταθερή, δεχόταν νερά από τον Πηνειό και άλλα μικρά ποτάμια και βρυσομάνες, είχε πολλά και διάφορα ψάρια. Οι ψαράδες, κάτοικοι των γύρω στη λίμνη χωριών, ψάρευαν με τα δίχτυα στα νερά της, όλο σχεδόν το χρόνο. Μόνο το καλοκαίρι απαγορευόταν από την πολιτεία το ψάρεμα, για να μη καταστρέφεται ο γόνος των ψαριών. Τότε οι ψαράδες τραβούσαν τις βάρκες στη στεριά, και τις αναποδογύριζαν στις όχθες της λίμνης. Στις 6 Αυγούστου έληγε η απαγόρευση και άρχιζε πάλι το ψάρεμα. (Από τον «Οδηγό» του Λαογραφικού Μουσείου Λαρίσης, 1983).

σανιδιών, κατά το καλοκαίρι, από τα πολλά υδροπρίονα του Περιβολιού – από το ρέμα Βάλια Κάρντα – στον πόρο της λίμνης Ιωαννίνων, στην Ηγουμενίτσα και στους Φιλιάτες. Διαδρομές πιο σπάνιες ήταν από το Βελεστίνο στη Θεσσαλονίκη και Κομοτινή. Συχνότατα τοπικά δρομολόγια εκτελούσαν οι κираτζίδες από το Πήλιο στο Βόλο³² και αντίστροφα. Φόρτωναν άχυρο ή άλλα προϊόντα της πεδιάδας και τα πήγαιναν στα ορεινά χωριά και από κει μετέφεραν, λάδι, ελιές, μήλα. Επίσης από το Πολυδένδρι Κισσάθου φόρτωναν ξύλα, κάρβουνα από το Σκλήθρο, κάστανα, μήλα από τη Σκήτη, τη Βουλγαρινή και τα μετέφεραν στη Λάρισα. Στην Αγιά οι κираτζίδες του Βελεστίνου έφταναν διασχίζοντας την πεδιάδα μέχρι τα Νάματα κοντά στη λίμνη Κάρλα, από κει έφταναν στη Δογάνη, μετά στην Αγιά.

Όμως όσο περνούν τα χρόνια το επάγγελμα του κираτζί συρρικνώνεται, καθώς οι αυτοκινητόδρομοι συνδέουν το ένα μετά το άλλο, όλα σχεδόν τα ορεινά χωριά της χώρας με τα μεγάλα αστικά κέντρα. Μετά το 1950 η Δασική Υπηρεσία άνοιξε πλήθος δασικών δρόμων στην Πίνδο, στους οποίους τα αυτοκίνητα κυκλοφορούν τους περισσότερους μήνες του χρόνου. Μόνο το βαρύ χειμώνα οι δασικοί δρόμοι γίνονται αδιάβατοι γιατί δεν είναι ασφαλοστρωμένοι. Το 1957 το Περιβόλι συνδέεται με το οδικό δίκτυο και τα αυτοκίνητα αντικαθιστούν τα καραβάνια των κираτζίδων, που αιώνες διεκπεραιώναν την επικοινωνία του χωριού με άλλα χωριά και πόλεις. Σ' όλη τη χώρα οι συγκοινωνίες με τα λεωφορεία και τα τραίνα γίνονται άνετες και τακτικές κατά τη δεκαετία του 1950. Τα ιδιωτικά αυτοκίνητα πολλαπλασιάζονται και μεταφέρουν παντού τους ταξιδιώτες. Μέσα σ' αυτό το εκσυγχρονισμένο πλαίσιο οι αγωγιάτες με το ασήμαντο πια εισόδημα του αγωγίου, που μέρα με τη μέρα εκλείπει, υποχρεωτικά μεταβάλλονται σε μικροεμπόρους γυρολόγους, γιατί η νέα αυτή πιο προσοδοφόρα απασχόληση σχετίζεται με το επάγγελμά τους, τις τεχνικές γνώσεις τους και τον τεχνικό εξοπλισμό, την εμπειρία που διαθέτουν, και την οικονομική τους κατάσταση. Μεταπυλούν με λιανικό τρόπο διάφορα τοπικά προϊόντα, ψάρια καρλίσια, λάδι, ελιές, σαπούνη κλπ. στα χωριά της περιοχής του Βελεστίνου, της επαρχίας Φαρσάλων, του Δομοκού.³³ Σπάνια φτάνουν μέχρι τη Λαμία και τη γέφυρα της Παπαδιάς, ποτέ νοτιότερα.

Γενικά οι αγωγιάτες του Βελεστίνου στα νεότερα χρόνια κινήθηκαν στη Θεσσαλία-Μακεδονία κυρίως, με παρεκκλίσεις προς Ήπειρο, Θράκη, Στερεά Ελλάδα. Η τελευταία αυτή φάση του αγωγιατισμού χαρακτηρίζεται, α) από τον περιορισμό της ακτίνας δράσης του κираτζί (κινείται χειμώνα-καλοκαίρι στην περιφέρεια του Βελεστίνου, όπου και η εγκατάστασή του ή στην περιοχή του Περι-

32. Βελεστίνο-Βόλος ήταν μια διαδρομή τεσσάρων ωρών περίπου. Στο Βόλο το στέκι των αγωγιατών ήταν στη σημερινή πλατεία Ελευθερίας, απέναντι από τα Δικαστήρια.

33. Από το Βελεστίνο για τα Φάρσαλα-Δομοκό οι αγωγιάτες περνούσαν από τα χωριά Μουσαφακλί (Χαλκοδόνιο), Αϊβαλί (Ρήγιο), Δουβλατάρ (Βασιλικά), Μπεκίδες (Δασόλοφος), Νταουκλί (μικρός οικισμός, δεν υπάρχει σήμερα), Λαζαρμπούκα (Σιτόχωρο), Γενητσαροχώρι (Ξυλάδες), Μπαϊρακλί (Βαμβακού), Φάρσαλα, Τεπεκλί (Ναρθάκιο) Σατερλί (Δίλοφος), Τσαμπά (Πετρωτό), Βαρδαλί, Δομοκός.

βολιού το καλοκαίρι) και β) από τη μετατροπή του κираτζή σε γυρολόγο μικροπωλητή. Και τα δύο χαρακτηριστικά είναι αδιάψευστες μαρτυρίες της παρακμής του ζηλευτού παραδοσιακού επαγγέλματος, που στάθηκε κάποτε παραγωγικό και ιδιαίτερα αναπτυξιακό για τον ελληνισμό.

Σήμερα στο Βελεστίνο δεν υπάρχει πια ούτε ένας κираτζής. Οι ελάχιστοι Περιβολιώτες αγωγιάτες, που κατοικούν σε διάφορα χωριά, εργάζονται το καλοκαίρι με αγώγι στην Πίνδο, στην Εύβοια ή όπου αλλού θρουν εργασία, για τη μεταφορά της ξυλείας που υλοτομείται στα δάση και πρέπει να μεταφερθεί με τα ζώα μέχρι τον αυτοκινητόδρομο. Δεν έχει σημασία αν πρώτα εκλείψουν οι τελευταίοι αγωγιάτες της παρακμής ή αν νωρίτερα οι δρόμοι οδηγήσουν το αυτοκίνητο μέχρι τα πιο απομακρυσμένα δάση της χώρας. Γεγονός είναι ότι ο παραδοσιακός τρόπος των μεταφορών ανήκει στο παρελθόν αμετάκλητα και ότι η παράδοση, σαν ρίζα που τροφοδοτεί την ανάπτυξη, ενυπάρχει και στη σύγχρονη μηχανική εποχή, που ζούμε. Δεν είναι τυχαίο, ότι η ενέργεια που παράγει η μηχανή του αυτοκινήτου μετριέται με ιπποδύναμη.

HELENE GURGIOTIS

Les Perivoliotes muletiers de Velestino

Le village Perivoli du mont Pindos se trouve à l'altitude de 1.200 m., un de quatre villages valaques de la région de Grevena dont les autres trois sont Avdela, Smixi et Samarina, d'une parenté commune de temps immémorables eu ce qui concerne l'histoire et les traditions humaines.

La presque majorité des habitants de Perivoli s'occupe de l'élevage de moutons et de la communication au dos de mulets. Par tradition se sont habitné à la transhumance de sorte que pendant les rudes hivers s'installent à Velestino et les villages d'alentour, de la région de Volos.

Dès l'époque de la prospérité des communes montagnardes grecques (1650-1820) les muletiers perivoliotes conduisant leurs caravanes s'adonnent aux transports et communications dans tout le nord de l'espace grecque, aux pays balkaniques et à l'Europe centrale et celle du nord. Pour se reposer et se protéger à l'approche de la nuit il y avaient, à distances régulières, des postes nommées Hauia. L'entreprise de transports par terre était fatigant et risquable (vie exposée aux intempéries, marches à pied à côté de leurs bêtes chargées, dangers de la part de brigands qui guettaient les défilés). Mais la chef de la caravane qui conduisait cinquante à cent mulets à la fois gagnait de sommes considérables et il était estimé comme personne de prestige et riche. Le pas suivant du muletier réussi était de se mêler au commerce. Les grands bienfaiteurs grecs sont les descendants d'éleveurs et muletiers d'outrefois.

Au debut du 19e siècle tout change en Grèce. L'expansion du commerce européen en Orient a causé une atteinte définitive à la production artisanale grecque. Le transport des marchandises au dos des mulets se limite aux villes de la presq' il grecque et les Balkans méridionaux. Decetamps la commence la résidence permanente des perivoliotes à Velestino, se retirant à Perivoli pendant les chauds mois de l'été.

C'est aux derniers decenies du siècle, après la liberation de la Thessalie (1881) et l'organisation des trasports par chemins de fer et la coustuction de routes carrossables que les muletiers perivoliotes se bornent à executer de transports jusqu'à la frontiere grecque et finalement dans la Thessalie et Macedoine.

La profession du muletier s'affaiblie de phes eu plus de sorte que les jeunes va-laques de Velestino se metait à la poursuite de professions plus lueratives, tandis-que leurs parents âgés qui ne sont plus capables d'apprendre un metier nouveau font le petit commerce aux villages d'alentour.

Selon mes recherches, la decenie limite duvant laquelle tout travail des muletiers se termine définitivement se situe en 1960.

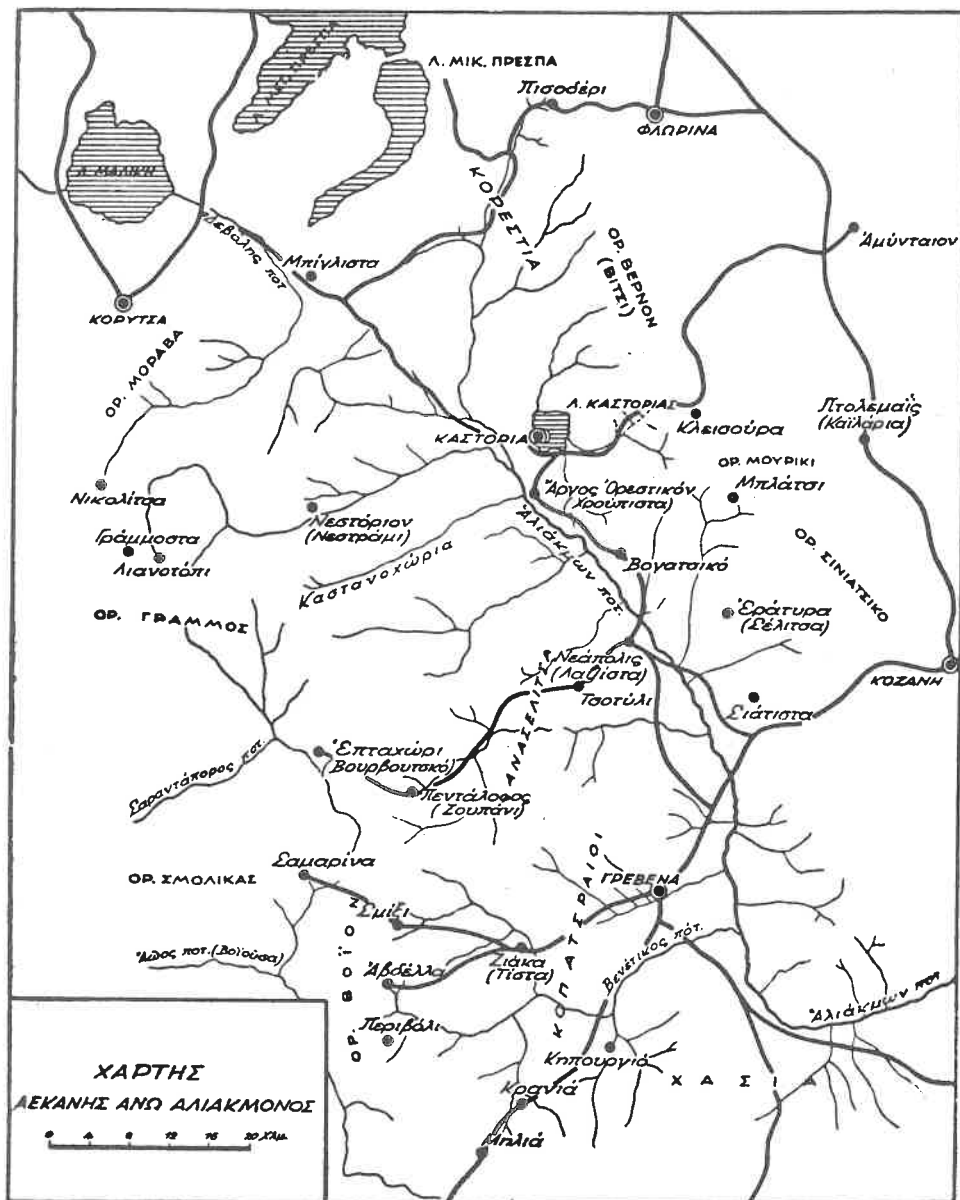

Κιρατζήδες σε πορεία (1971)

ΣΥΝΗΘΗ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΑ ΒΕΛΙΤΣΙΝΙΩΝ ΚΙΡΑΤΣΗΔΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Λακωνία "Ανω Αλιάκμονος. (Από την «Ιστορία του Νέου Έλληνισμού» του Αποστόλου Βακαλοπούλου, τόμ. 2, έκδ. Β΄ Θεσ/κη 1976, σ. 467).

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΩΜΑΣ

Παπα-Γιώργης Σακελλάριος,
ένας φλογερός
πατριώτης του Βελεστίνου στο 1821

Θα αρχίσω με τη διατύπωση μιας πικρίας: 154 χρόνια απ' τον καιρό της μεγάλης πατριωτικής δράσης στο '21 του Βελεστινιώτη παπα-Γιώργη Σακελλάριου, και τ' όνομά του έλειπε από την ιστορική βιβλιογραφία. Ακόμα περισσότερο: Έλειπε και από την προφορική παράδοση της περιοχής του. Κανείς, ούτε και σαν όνομα έστω, δε γνώριζε τον ηρωικό ρασοφόρο. Αυτά ίσαμε τα 1975.

Κείνη τη χρονιά ο συνεργάτης μου στην Αθήνα Αλέκος Κ. Δάμτσας ανακάλυψε τυχαία στα αταξινόμητα αρχεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους τρία χειρόγραφα του 1836. Το πρώτο (5 Μαΐου), με την υπογραφή του μητροπολίτη Λοκρίδας Αγαθάγγελου, είναι ένας ύμνος στην ιερατική φυσιογνωμία του Σακελλάριου. Το δεύτερο (6 Ιουλίου), υπογραφομένο απ' τους αγωνιστές Δημήτριο Καρατάσο και Γεώργιο Βάγια, δίνει μια εικόνα του πατριωτικού και επαναστατικού ρόλου του παπα-Γιώργη στο '21. Το τρίτο (28 Ιουλίου), φέρνοντας την υπογραφή του Μιχάλη Παπασταύρου – ενός καλού Έλληνα που είχε χρηματίσει επίτροπος του Δράμαλη στη Λάρισα – εξαντλείται σε περισσότερες υπογραμμίσεις της πατριωτικής προσφοράς του ιερέα μας¹. Στα 1985 δημοσιεύονται κάποια λιγοστά στοιχεία για τον ίδιο στην εφημερίδα «Η Φωνή του Βελεστίνου»², και τελευταία ανακαλύπτεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους ένα αχρονολόγητο έγγραφο της Γραμματείας του Κράτους³, σχετικό με τον παπα-Γιώργη. Με βάση λοιπόν όλα

1. Και τα τρία πιστοποιητικά, σχολιασμένα, δημοσιεύονται στο περιοδικό «Αργοναυτής» (τεύχ. 1, Αθήναι 1975, σελ. 67-76), απ' όπου έχουν κυκλοφορήσει και σε ανάπτυπο.

2. Βελεστινιώτες στον αγώνα του 1821, έτ. Γ', αριθ. φύλ. 15, Ιούλιος 1985. Αποτελεί αναδημοσίευση από την εργασία του Ν. Γιαννούλη, Θεσσαλοί αγωνιστές του 1821. Θεσσαλικά χρονικά, τ. 12 (1979) σ. 248.

3. Το έγγραφο ανακάλυψε, αντέγραψε και μου έθεσε υπόψη ο ιστορικός ερευνητής της Σκοπέλου παπα-Κώστας Καλλιανός (Βλ. Οθωνικό Αρχείο, Φάκελος 9).

αυτά τολμώ να προβάω εδώ σε μια «αναστήλωση» της μορφής του.

Η πρώτη γραφή πληροφορία για την ύπαρξη της γενιάς του παπα-Γιώργη ανάγεται στα 1797, όταν προδόθηκαν τα επαναστατικά σχέδια του Ρήγα Φεραίου, που, τονίζω απ' την αρχή, ήταν θείος του Βελεστινλή ρασοφόρου. Από μάνα; από πατέρα; Αυτό δεν μπόρεσα να ξεδιαλύνω. Όταν τώρα γίνεται γνωστή στους Τούρκους η συγγένειά τους, η φαμίλια του ιερέα θα δοκιμαστεί σκληρά. Τα σημειώνει ο αδερφός του Ιωάννης Σακελλάριος, αγωνιστής του 1821:⁴ «... μυρίας η οικογένειά μου υποστάσα καταδιώξεις, καταστροφάς και κινδύνους, ότε ανεκαλύφθησαν αι υπέρ απελευθερώσεως του γένους μας μεγάλαι εκείναι ενέργειαι του αιμινήστου θείου⁵ μου Ρήγα του Φεραίου». Η κατάσταση αυτή ανάγκασε την οικογένεια να αλλάξει τόπο διαμονής. Πού πήγε δεν είναι γνωστό. Ύστερα όμως, από χρόνια, όταν μαλάκωσαν κάπως τα πράγματα, ξαναγύρισε όχι πια στο Βελεστίνο, μα στο γειτονικό χωριό Άγιος Γεώργιος. Στον τόπο τούτο τώ ο ρασοφόρος με τα έχοντά του, με την αρχοντική προέλευσή του, με την άμεμπτη διαγωγή του, τη φρονημάδα του, και τη φιλογενεία του αναδείχτηκε σε μια κεντρική μορφή ολόκληρης της περιοχής. Στο πρόσωπό του στρεφόταν ακόμα και η συμπάθεια των Τούρκων και των Εβραίων. «*Ενώ ήτον εις το άκρον φιλόξενος* – σημειώνει ο Μιχάλης Παπασταύρος (όπ.π.) – *ήτον δίκαιος και φρόνιμος και όχι μόνον από την επαρχίαν του ετιμάτο, αλλ' απ' όλους τους εκεί κατοίκους Τούρκους, Έλληνας και Εβραίους, όπου ελάμβανε τιμήν και μεγάλην υπόληψιν...*»

Από την υψηλή λοιπόν θέση στην περιοχή του θα επιβεβαιώσει τον πατριδο-λατρικό του καημό, νωρίς ακόμα, παίρνοντας ενεργητική θέση ενάντια στην αξίωση του Αλή Πασά να απλώσει το κράτος του ως το χωριό Άγιος Γεώργιος του Βελεστινίου. Ας έβαζε μ' αυτή την αντίδραση τον εαυτό του στόχο στον φοβερό Τεπελενλή· ας ανανέωνε την απαίτησή του ο τελευταίος. Ο παπα-Γιώργης αμετακίνητος στην άρνησή του. Μια πεισματική θέση, που έφερε το αποτέλεσμα στο τέλος. Σημειώνει κι αυτή την πατριωτική στάση ο Παπασταύρος (όπ.π.): «... ήτον πάντοτε προεστώς ο Κ(ύριος) παπά Γεώργιος εις την επαρχίαν του Βελεστινίου. Πολλάκις εκινδύνευεν από τον Αλή πασιά, ζητώντας του να τοῦ δώσει ένα χωρίον όπου ωνομάζετο Άγιος Γεώργιος, πλησίον της πρωτευούσης Βελεστινίου, πλην ο τίμιος Παπά Γεώργιος υπόφερεν όλα τα δεινά, το δέ χωρίον του το εφύλαξεν ελεύθερον».

Αλλά η πατριωτική δράση του παπα-Γιώργη θα πάρει ευρύτερες, πια, διαστάσεις, όταν ζύγωνε η μεγάλη ώρα του '21. Τότε τον βρίσκουμε φιλικό, αλλά δεν ξέρουμε που, πότε κι από ποιον μνήθηκε στα μυστικά της Εταιρίας. Φιλικός λοιπόν είχε αναλάβει ρόλο διεγερτικό των πατριωτών στην περιοχή Βελεστινίου, όπως διατυπώνουν τη δράση του στο δεύτερο πιστοποιητικό (όπ.π.) οι Δημήτριος Καρατάσος και Γεώργιος Βάγιας: «... καταφλεγόμενος από τον έρωτα της ελευθερίας, καταφρονών τους κινδύνους, δεν έπαυσεν εξ αρχής παροτρύνων και εμψυχώνων τους συμπατριώτας του και τους κατοίκους της επαρχίας Βελεστινίου

4. Βλ. την από 22.6.1865 αίτηση του αδερφού του Ιωάννη Σακελλάριου προς την κυβερνηση. Αναδημοσιεύεται στην παραπάνω εφημερίδα «*Η Φωνή του Βελεστινίου*».

5. Η υπογράμμιση δική μου.

να σηκωθώσι κατά του εχθρού και να φέρωσιν όπλα».

Από την άλλη πλευρά, στο Πήλιο κινούνταν ανατρεπτικά κι ο Άνθιμος Γαζής, όπως είναι γνωστό, αλλά παραμένει άγνωστος ο βαθμός της συνεργασίας – αν υπήρχε – των δύο Θεσσαλομαγνήτων κληρικών· λείπουν οι πηγές. Γνωστή, ωστόσο, γίνεται η φιλική σχέση και συνεργασία του παπα-Γιώργη με το Μιχάλη Παπασταύρο, τον επίτροπο του Δράμαλη, που έμεινε ένας αληθινός πατριώτης κάτω από τα ανυποψίαστα μάτια του σερασκέρη του...

Αρχές Φλεβάρη, λοιπόν, την ίδια χρονιά (1821), ο Παπασταύρος παίρνει γράμματα επαναστατικά από τον πατριάρχη Γρηγόριο τον Ε΄, για να προωθηθούν σε γειτονικές επαρχίες. Έχει τυφλή εμπιστοσύνη στον Σακελλάριο και τον καλεί στη Λάρισα. Του παραδίνει τα γράμματα κι ο Βελεστινιώτης ρασοφόρος τρέχει στη Ρούμελη, όπου ανταμώνει τον Σκυλοδήμο, τον Πανουργιά και τον Διάκο. Κουβεντιάζει μαζί τους, κι ύστερα – ακολουθώ τη γραφή του Παπασταύρου – «ήλθεν ο Διάκος εις Αλαμάναν και έγινεν εκείνη η πρώτη και φρικτή μάχη». Κάτι μου λέει μέσα μου, πως ο ηρωικός κληρικός του Βελεστίνου δεν είναι άμοιρος ευθύνης για την πεισματική αντίσταση και την κορύφωση της μαχητικής αρετής του Διάκου στην Αλαμάνα. «Έπειτα – συνεχίζει ο Παπασταύρος – τον έστειλα εις Μακρινότζα (τη Μακρινίτσα δηλαδή) και Τρίκαρη (το Τρίκερι) και συνώμιλησε με όλους τους προκρίτους των εκεί μερών και τους ενθουσίασεν ώστε οπού έπιασαν όλοι τα άρματα εναντίον των εχθρών».

Εδώ ο συντάχτης του κειμένου γίνεται αποκαλυπτικός. Παρουσιάζει την επαναστατική εξέγερση των περιοχών Μακρινίτσας και Τρίκερι ως έργο του φλογερού ιερέα, ένα επιπλέον στοιχείο που του δίνει, νομίζω, τον τίτλο του πυρπολητή ψυχών.

Η επανάσταση λοιπόν στη Θεσσαλομαγνησία – 7 Μαΐου 1821 – είναι γεγονός, με πρώτη δυναμική εκδήλωσή της την πολιορκία του τούρκικου κάστρου του Βόλου. Οι μάχες συνεχίζονται για τέσσερις-πέντε μέρες, μα το κάστρο είναι γερό· δεν πέφτει. Είδαν κι απέιδαν οι επαναστάτες κι έλυσαν το μπλόκο για να στραφούν κατά το Βελεστίνo.

Ήξεραν τώρα πως εδώ θα έβρισκαν το φλογερό ρασοφόρο όρθιο σε ένα άλλο χρέος τώρα: Να έχει προετοιμάσει, μαζί με τον αδερφό του Ιωάννη, το έδαφος για τη στήριξη και ευδοκίμηση του αγώνα τους. Γιατί από πριν ακόμα – πάλι η γραφή του Παπασταύρου – «...ο ρηθείς παπά Γεώργιος και αδελφός του μετά την επιστροφήν των από την Επαρχίαν Βόλου εις Βελεστίνον, προετοίμασαν τροφάς αρκετάς και πολεμοφόδια, εις τα οποία εξόδενσαν υπέρ τας ογδοήντα χιλιάδας γρόσια, εξων τα εδικά των γενήματα και ζωντανά οπού είχαν...» Όλα για τον αγώνα λοιπόν. Τα χρήματα, τα σιτάρια και τα ζωντανά τα παράδωσε ο πατριώτης κληρικός στους αγωνιστές «ως πρώτιστος των σχεδίων υπέρ της ελευθερίας», όπως τον χαρακτηρίζει ο Παπασταύρος.

Είχαν επομένως εξασφαλισμένη τη διατροφή τους και τα πολεμοφόδια οι μαχητές όταν χτυπούσαν τους Τούρκους του Βελεστίνου κι ελευθέρωναν την κωμόπολη. Τα είδη όμως αυτά μέρα με την ημέρα λιγότευαν και στο τέλος κινδύνευε το στρατόπεδο. Για μιαν ακόμα φορά θα αστράψει τότε η πατριωτική αρετή του παπα-Γιώργη. Παίρνοντας μαζί του 1500 μαμχουτιέδες, τρέχει κρυφά στη Λάρι-

σα. Συναντάει τον Παπασταύρο και τα κουβεντιάζουν. Έλληνας σωστός, ανεβαίνει κι αυτός στο ύψος των περιστάσεων, εφοδιάζοντας τον παπά με άλλους 1500 μαχμουτιέδες. Αγοράζονται τότε τα πολεμοφόδια, που μεταφέρει ο ίδιος ο ρασοφόρος στο Βελεστίνο, παίζοντας κορώνα-γράμματα τη ζωή του. Γιατί η διαταγή των Τούρκων είναι ρητή: 'Όποιος χριστιανός πιανόταν να κατέχει πολεμικό υλικό, θα αντιμετωπίζε το μαρτύριο της σούβλας· θα φουρκιζόταν.

Παρ' όλ' αυτά, δεν ήρθαν ευνοϊκά τα πράγματα για τους Έλληνες. Γιατί ο Δράμαλης στη Λάρισα караδοκούσε. Παίρνοντας χιλιάδες τουρκομάνι, έρχεται και πέφτει πάνω στους ελευθερωτές του Βελεστίνο, που τα χρειάστηκαν. Δεν είχαν φροντίσει να οργανώσουν γερά την άμυνα και την έπαθαν. Άλλοι υποχώρησαν προς το Μαυροβούνι κι άλλοι (οι περισσότεροι) κατά το Πήλιο. Τώρα ο Δράμαλης εκδικείται. Μαθαίνει πως ο παπα-Γιώργης ήταν ο «*πρώτιστος της αποστασίας*», όπως τον χαρακτηρίζει ο Παπασταύρος και, περνάει απ' το μαχαίρι πάνω από τριάντα συγγενείς του, ενώ ένας τρίτος αδερφός του πέφτει πολεμώντας. Σαν από θαύμα γλίτωσαν ο παπάς, ο αδερφός του Ιωάννης και κάποια μέλη της οικογένειας, που πρόφτασαν και πέρασαν στη Ρούμελη· με τα ρούχα που φορούσαν βέβαια. Πένητες και δυστυχημένοι. Τα σπίτια τους είχαν παραδοθεί στη φωτιά. Πάλι ο Παπασταύρος θα μας δώσει μια εικόνα: «*Αληθινά αυτό το σπίτι έγινε θύμα εξ ολοκλήρου δια την ανεξαρτησίαν του έθνους μας... (παραλείπονται μερικές λέξεις) και τώρα βλέπουντες τον παπ(ά) Γεώργιον και αδελφόν του, τους πρώην ευκαταστάτους και φιλοξένους και πανταγωνιστάς της πατρίδος, τώρα – αυτά γράφονται στα 1836 – να μην έχουν που την κεφαλήν κλίνειν, υστερουμένους και αυτού του επιουσίου άρτου, να περιφέρονται τείδε κακείσε... (παραλείπονται κι εδώ λίγες λέξεις). Ταύτα έπαθαν οι καλοί πατριώται Κ(ύριοι) παπαγεώργιος Σακελλάριος και Ιωάννης Σακελλαρίου αδελφός του, προαγωνιζόμενοι υπέρ της απελευθερώσεως του έθνους των, διακινδυνεύσαντες, λόγω και κατά την ζωήν, θυσιάσας όλην τους την οικογένειαν, απωλέσας όλης τους την περιουσίαν κινητήν και ακίνητον, τα οποία ομολογώ ενώπιον Θεού και ανθρώπων...».*

Στα 1836 επομένως, όταν γράφονται οι γραμμές αυτές, η οικογένεια του ηρωικού ρασοφόρου λειώνει στη φτώχεια και την εγκατάλειψη. Ποιός να τους προσέξει μέσα στο καθεστώς της θαναροκρατίας; Ποιος να κοιτάξει τους μάρτυρες, πού σε μια έκρηξη πατριωτισμού έδωκαν αίματα και περιουσίες στον αγώνα και ύστερα πεθαίνανε στην ψάθα;

Άσκησε βέβαια για ένα χρονικό διάστημα τα ιερατικά του καθήκοντα ο παπα-Γιώργης σε χωριό της Λοκρίδας. Πώς να συντηρηθεί όμως κι αυτός και η φαμίλια του χωρίς μια σπιθαμή γης στην κατοχή του; Παραταύτα στάθηκε έντιμος και λευκός στο χρέος του. Έχουμε κι αυτή τη μαρτυρία από το δεσπότη του Αγαθάγγελου: «*Ο Ίερεύς Γεώργιος Σακελλάριος εκ Βελεστίνου τής Θετταλίας... (παραλείπονται μερικές λέξεις) έφέρθη τιμίως καθ' όλην τήν έκτασιν, φυλάξας δέ μετ' άκριβείας τά άφορώντα τό πρεσβυτερικόν του έπάγγελμα. Τούτου ένεκεν ή καθ' ήμάς ταπεινότης καί διά τό φιλήσυχον καί διόλου άμεμπτον τής διαγωγής του, ένεπιστεύθη μεν είς τήν πρεσβυτερίαν του τήν άδειαν τής πνευματικής διαγωγής έντός τών όρίων τής ταπεινής μας έπισκοπής... (παραλείπονται αρκετές λέξεις) είναι ίκανός διοικείσαι καί ένορίαν έφημερεύων, καθ' όλα γνωρίζων έντελώς τά Ίερά γράμματα καί όσα*

τό πρεσβυτεριακόν αὐτοῦ ἀξιόματα φέρει...» Με το ίδιο έγγραφο δεν παραλείπει ο επίσκοπος να υπογραμμίσει και τη φτώχεια του πρόσφυγα ιερέα στη Λοκρίδα: «... μὴν ἔχοντας καί τά πρὸς τό ζῆν ἀναγκαῖα...» Φτώχεια καὶ τῶν γονέων.

Από τη χρονιά αυτή (1836) θα αρχίσει να παίρνει μια κρατική σύνταξη για την προσφορά του στην επανάσταση: 40 δραχμές το μήνα, ποσό ασήμαντο. Η ανέχεια λοιπόν τον έδερνε συνέχεια, αλλά εντάθηκε αργότερα στα γεράματά του, οπότε του παρουσιάστηκε κήλη, κι ήταν αδύνατο να εκτελεί τα εκκλησιαστικά του χρέη. Απευθύνεται τότε στην κυβέρνηση και διεκτραγωδεῖ το δράμα του. Η κυβέρνηση δε μένει απαθής· αυξάνει τη σύνταξη από 40 σε 50 δραχμές. Να και το σχετικό έγγραφό της, ανέκδοτο μέχρι σήμερα:⁶ «Γεώργιος Σακελλαρίου Ἱερέυς ἐκ Βελεστίνου. Ὁ Ἱερέυς οὗτος λαμβάνει διὰ τὰς ἐν τῷ διαστήματι τοῦ ἀγῶνος ὑπηρεσίας του, μηνιαίαν σύνταξιν 40 δρχ. δυνάμει τοῦ ἀπὸ 17/29 Αὐγούστου 1836 ὑπ' ἀρ. 14383 Β.Δ. Ἀλλὰ προβεβηκὸς τὴν ἡλικίαν καὶ προσβληθεὶς αἰφνης ἀπὸ τό ἀνίατον πάθος τῆς κήλης, κατέστη ἐντελῶς ἀνίκανος τοῦ Ἱερουργεῖν. Ἡ ἀθλία αὐτοῦ κατάστασις δηλοῦται ἐκ τῶν ὑπ' ἀρ. 13 ἐπισυνημμένων ἐγγράφων.⁷ Ὅθεν ἡ Γραμματεία προτείνει εὐσεβᾶστως νά προστεθῶσιν εἰς τὰς ὁποίας λαμβάνει οὗτος 40 ἔτεραι 10 δραχμαὶ καὶ τοῦ δίδονται τοῦ λοιποῦ ἀνά δρχ. 50 κατὰ μῆνα».

Δεν πρόφτασε να χαρεῖ για πολύ τη δεκάδραχμη αύξηση της σύνταξής του. Πεθαίνει πάμφτωχος στα 1858 σε βαθειά γεράματα, ένας ακόμα από κείνους που έζησαν και κινήθηκαν παραδειγματικά σ' αυτό τον κόσμο, όχι μονάχα για να γράψουν ιστορία, μα για να γίνουν στο τέλος μια ολόκληρη ιστορία.

G. THOMAS

Le prêtre-grec Georges Sakellarios, un patriote ardent de Vélestinos en 1821

Un prêtre grec de grands patriotes de Vélestinos à la révolution grecque en 1821 qui est inconnu même à la bibliographie historique et au lieu de sa naissance.

Il était le neveu de Rigas Pheoros; il était riche et sa maison à Vélestinos était très hospitalière.

Comme il était un seigneur, il n' a pas permis à Ali-Pacha de prendre à sa domination le village du Saint-Georges de Vélestinos.

L' offrande du prêtre grec Georges en 1821 est remarquable.

Il avait pris part à l' imitation de la Société Amicale et il a offert beaucoup de choses à la région de Thessalomagnésie pour la révolution.

Quand il avait reçu des lettres de part du Patriarche Grégoire E', il est allé

6. Βλ. υποσημείωση 3.

7. Δεν έχουν βρεθεί ως τώρα τα έγγραφα.

jusq' à Roumèli, ou il a rencontré les chefs militaires provoquant tous au devoir.

Quand la révolution de Thessalomagnésie a commencé cet ardent patriote avec son frère Jean ont disposé tout le bien à la lutte.

Il est allé encore lui-même à Larissa et il a acheté des provisions de guerre pour la région de Thessalomagnésie jouant en danger sa vie.

Finalement, quand les Turcs ont dominé la Thessalomagnésie, il est parti en famille et il s' est installé à Roumèli.

A ce moment – la il etait un pauvre homme cov les Turcs ont dé truit tout à Vélestinos.

Il a cultivé l' oeuvre du prêtre-grec à un petit village longtemps et il a reçu un petit retraite.

Enfin il est mort en 1858 dans la grande pauvreté – oublié par tous.

Φεραῖοι Ρωμαϊκῶν χρόνων καί Βλάχοι Βελεστίου

Ἡ τύχη τῶν Ἑλλήνων κατά τήν ρωμαιοκρατία δέν ἔχει ἀπασχολήσει πρεπό-
ντως τήν ἑλληνική ἐπιστήμη.

Ἄπό τούς πρώτους Ἑλληνες ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἐπιδόθηκαν μέ ἐπιτυχία
στήν ἐνδελεχῆ διερεύνησή της, εἶναι ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης (1815-1889). Ἄλλά
ἡ ἐμπεριστατωμένη μελέτη¹ του πέρασε ἐντελῶς ἀπαρατήρητη, ἄν καί δημοσιεύ-
θηκε ἤδη τό 1872.

Βασικό σύγγραμμα ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου παραμένει
τό πολύτομο τοῦ G. Hertzberg (1826-1907)², συγχρόνου σχεδόν τοῦ Καστόρχη.
Τό δέ πλέον ρηξικέλευθο ἱστορικό ἔργο ἐμφανίζεται μετά αἰῶνα ὀλόκληρο καί
ἀνήκει στόν F. Peters, κατά τόν ὁποῖο ὁ Ἑλληνισμός τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων
ὑπάρχει ὡς Ἑλληνικός καί Λατινικός. Παρουσιάζοντας στήν Ἀκαδημία Ἀθη-
νῶν τίς ἀπόψεις τοῦ Peters³ ὁ Ἀκαδημαϊκός Διονύσιος Ζακυθηνός λέγει καί τά
ἀκόλουθα: «Υπό τό νέον τοῦτο πρίσμα ὀρωμένη, ἡ Ρωμαιοκρατία... ἀποτελεῖ
ἐπιστημονικόν χῶρον ἐκτάκτου ἐθνικῆς σημασίας»⁴.

Βεβαίως, πρωτοπόροι στήν ἀποδοχή ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων, Λατινικοῦ Ἑλ-

1. Εὐθ. Καστόρχη, Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τούς Ἰταλ-
λοῦς (sic) καί Ρωμαίους καί τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμόν τούτων,
Ἀθήνησι 1872.

2. G. Hertzberg (Μετάφρ. Π. Καρολίδου), Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ρωμαϊκῆς
κυριαρχίας, Ἀθήναι 1902. Βλ. καί W. Miller (Μετάφρ. Σπ. Λάμπρου), Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ
τῶν Ρωμαίων, τῶν Φράγκων καί τῶν Τούρκων, Ἀθήναι 1924. Καί Κορδάτου εἰδικό τόμο.

3. F. E. Peters, The Harvest of Hellenism. A. History of the Near East from Ale-
xander the Great to the Triumph of Christianity, London 1972.

4. Δ. Ζακυθηνόυ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καί ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλ-
ληνισμοῦ ὑπὸ τήν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν», Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1972, 319.

ληνισμού, είναι οί Κ. Κούμας⁵ και Τρ. Μπάρτας⁶. Μέ τεκμηρίωση δέ έπιστημολογική ακολουθεΐ ό Καστόρχης⁷. Γενικά ή έλληνική έπιστήμη βραδύνει. Κύρια

5. Κ. Κούμα, 'Ιστορίαι τών άνθρωπίνων πράξεων, Βιέννη 1832, ΙΒ', 521: «Οί Ρωμαΐοι εις όκτώ περίπου έκατονταετηρίδας από τής 'Αγγλίας έως τοϋ Εϋφράτου, και από τοϋ 'Αλβιος έως τών έρήμων τής 'Αφρικής καθυποτάξαντες τά έθνη, και αναμίξαντες τα διά τών άποικιών των, εισήγαγον κατά φυσικόν λόγον εις αυτά και τήν γλώσσαν των... 'Αποτέλεσμα ταύτης τής μακροχρονίου έπιμιξίας ήτο, ότι Μακεδόνες, Θετταλοί, 'Ελληνες (τής κυρίως 'Ελλάδος, τής λεγομένης σήμερα Στερεάς) έμαθαν τήν γλώσσαν τών νικητών των, και πολλοί έχασαν τήν ιδικήν των. Εις μόνον τās μεγάλας πόλεις άντειχεν ή 'Ελληνική γλώσσα, και τά θυνά τής 'Ιλνυρίας άπέκρουσαν τήν άλλόφυλον. Οί κάτοικοι χωρίων και κοιλάδων άνέμιξαν τās έγχωρίους γλώσσας των μέ τήν Ρωμαϊκήν και οϋτω κατεσκεύασαν άνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σωζόμενον ειςέτι εις πολλά μέρη τής Μακεδονίας, 'Ηπειρου, Θεσσαλίας και 'Ελλάδος. 'Ολοι οϋτοι οί λαοί ονομάζονται μέ κοινόν ονομα Βλάχοι». Γιά τήν έλληνικότητα και τήν εξάπλωση τών Βλάχων είναι σαφής: «Διασκορπισμένοι εις διάφορα χωρία ώς επί τό πλείστον ορεινά από τής Μακεδονίας έως τής Πελοποννήσου είναι οί λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες οντες και Θεσσαλοί και 'Ελληνες τό γένος» (531). 'Ο Κούμας έπισημαΐνει διγλωσσία τών Βλάχων: «Δέν είναι Βλάχος, εάν εξαιρέση κανείς γυναικας τινας, οστις δέν όμιλεΐ τήν γραικικήν» (531). 'Ανάλογη έπισήμανση έκαμε σχεδόν ταυτόχρονα και ό Cousinέry, γράφοντας για τούς Βλάχους, έμπόρους και κτηνοτρόφους, τοϋ 'Αργους τής Πελοποννήσου: «on m'assurera... qu' ils parlaient à peu près la langage des Valaques de la Macédoine et en même temps la langue grecque» (Voyages en Macédoine, I, 1839, 18). Στην άδιάλειπτη διγλωσσία τών Βλάχων πιστεΐει και ό Μ. G y ό n i: «tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire» (Byzantinoslavica, 12 [1951] 42). Πολύ ένδιαφέρουσα είναι ή παρατήρηση τοϋ Κούμα για τήν συμπεριφορά τών Βλάχων: «'Εν γένει οί Βλάχοι συμπεριφέρονται άδελφικώς μέ τούς Γραικούς ώς Γραικοί και δέν δείχνουν οϋτε εκείνοι, οϋτε οϋτοι καμμία ένθικήν διαφοράν προς άλλήλους, καθώς και τῶ όντι είναι άμφοτέροι οί λαοί μās πατρίδος τέκνα» (531). Αϋτά διαπιστώνει και ό Θ. Α. Πασχίδης: «Διαβιοΐσι δέ μετά τών 'Ελλήνων άνεν οϋδεμιάς πίσεως, αλλά μετ' εύχαριστήσεως και υπό σπουδαίων λόγων ώθούμενοι καλλιεργοϋσι τά έλληνικά γράμματα, κοινά τά συμφέροντα, κοινά τά παθήματα τοΐς 'Ελληνσι μέχρι τοϋδε θεωρήσαντες» (Οί Πελασγοί έν τῶ 'Ελληνισμῶ σύν παραρτήματι περι Βλάχων και Βουλγάρων, 'Αθήνα 1879, 24).

6. 'Εξ άφορμής τών κηρυγμάτων τοϋ Πατροκοσμᾶ στίς περιοχές τών Βλαχοχωριών τής Πίνδου ό Τρ. Μπάρτας γράφει: «'Ο 'Αγιος Κοσμᾶς διδάσκων έν ταΐς κατοικουμέναις υπό τών Ρωμαίων, 'Ελλήνων τήν φυλήν Βλάχων, ώς είπομεν τής 'Ελλάδος, παρότρυνε πατρικώς τούς κατοίκους, ίνα έγκαταλείψωσι τήν άνωφελή αϋτών γλώσσαν, ώς παρεφθαρμένην και γέμουσαν ξενικῶν λέξεων. 'Εκτοτε όλα τά χωρία, τεσσαράκοντα τόν αριθμόν τοϋ Ζαγορίου και άλλου παρέλαβον προθύμως τήν έλληνικήν γλώσσαν, αφήσαντα όλως τήν βλαχικήν» (Περι έποίκων Ρωμαίων έν 'Ελλάδι, έν Βουκουρεστῖῳ 1878, 10).

7. Περιγράφοντας τήν έπεκτατική πολιτική τών Ρωμαίων προς τό νότιο τμήμα τής ιταλικής χερσονήσου, όπου ό 'Ελληνισμός ήταν άκμαϊότατος, ό Καστόρχης συμπεραΐνει: «'Οϋτω λοιπόν και οί ένταϋθα 'Ελληνες ύποκειμενοι τοΐς Ρωμαίοις έντός δύο περίπου αΐώνων εξερρωμαΐσθησαν τοσοϋτον, ώστε επί Στράβωνος και Αϋγούστου, πλην Τάραντος και Ρηγίου και Νεαπόλεως, τά λοιπά πάντα εξιταλίσθησαν» (15). Τό δέ συμπέρασμα του είναι περίπου κατά λέξη άπόδοση περικοπής τοϋ Στράβωνος: «και δὴ επί τοσοϋτον ηϋξήντο, ώστε τήν μεγάλην 'Ελλάδα ταϋτην έλεγον και τήν Σικελίαν. Νυνί δέ πλην Τάραντος και Ρηγίου και Νεαπόλεως εκβαρβαρώσθαι συμβέβηκεν άπαντα» (6, 253). 'Επίσης ό 'Ελληνισμός τής

αίτια είναι ή προκατάληψη και ή συνακόλουθη άγνοια. Ή ρωμαιοκρατία, ή όποία έκλαμβάνεται ώς περίοδος έλληνικής παρακμής, δέν συγκινεί τούς Έλληνες έπιστήμονες. Έτσι, αιώνες όλόκληροι και πολλοί, κατά τούς όποιους συνεχίζεται ή παρουσία Έλλήνων, έντονη και πολύσχιδής⁸, δέν έρευνώνται μεθοδικά και προγραμματισμένα. Τό πεδίο έρευνας αφήνεται έλεύθερο στους ξένους, τών όποιων μερικοί, κυρίως γείτονες, δέν διστάζουν νά όμιλούν για παντοτινή άνυπαρξία Έλλήνων στό έσωτερικό τής ελληνικής χερσονήσου.

Μεταξύ τών αίτιών, πού επιδροών άνασχετικά στην άναγνώριση Έλλήνων έκλατινισμένων, έντάσσεται και τό «άξίωμα»⁹, κατά τό όποίο ή ελληνική γλώσσα λόγω ύπεροχής της δέν ύποχωρεί πρό τής λατινικής. Μάλιστα βαυκαλιζόμενοι μέ τό δίστιχο του Όρατίου¹⁰, οί Έλληνες έμμένουν στην θέαση τής μιās όψεως, μολονότι ένωρίτατα ό Egger προειδοποιεί ότι ύπάρχει και άλλη¹¹.

Οί έπιπτώσεις τής άδιαφορίας τών Έλλήνων έπιστημόνων και άρμοδιών άναφαίνονται μόλις οί λαοί τής Ν.-Α. Εύρώπης άποκτούν έθνική συνείδηση¹² και άγωνίζονται για τήν ίδρυση έθνικων κρατών. Τότε και οί Ρουμάνοι, άν και άκόμη ζούν υπό τουρκική έπικυριαρχία και δέν έχουν ένιαίο ρουμανικό κράτος, άνακαλύπτουν τούς γλωσσικά συγγενείς Βλάχους τής Μακεδονίας, Ήπειρου, Θεσσαλίας και Διασποράς, τούς όποιους και διεκδικούν ώς «άδελφούς»¹³, έπιακαλούμενοι διάφορες κατά καιρούς θεωρίες¹⁴. Ούτε μετά τήν έπιστημονική από-

Δύσεως, ό όποιος μέ κέντρο άκτινοβολίας τήν Μασσαλία είχε έξελληνίσει παλαιότερα τήν Γαλατία, δέν άποφεύγει τήν έκλατινιση, όπως διατείνεται ό *F. Benoît*: «Rome y avait pris le relais d' Athènes et ce fut sur un substratum hellénique que s' établit la conversion à la Latinité...» (*Revue d' Etudes Ligures*, 22 [1966] 288). Βλ. το υ α υ τ ο υ, *Recherches sur l' hellénisation du midi de la Gaule*, Aix-Gap 1965. *P. Jacobstahl et E. Neuffer*, «Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence», *Préhistoire*, 2 (1933) 1-64.

8. Διότι οί λαοί δέν αυτοκτονούν έξ αιτίας ξενικής κατοχής, όπως προσφυέστατα τονίζει ό καθηγητής Ν. Τωμαδάκης. Βλ. Ί. Μ. Χατζηφώτη, *Βυζάντιο και Έκκλησία*. Ή άπομυθοποίηση και ή ιστορική αλήθεια, Άθήνα 1978, 116.

9. Όμως αυτό έχει χάσει τήν άρχική ισχύ του πρό πεντηκονταετίας χάρη στον καθηγητή τής Σορβόννης *F. Lot*, *Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe*, Paris 1937, I, 224.

10. *Graecia capta ferum victore cepit, et artis Intulit a gestis Latio...* (*Έπιστ.* 2, 1, 156 κ.έ.).

11. «*Mais la contre-partie de ce tableau n' est pas moins curieuse à observer, et cependant elle est beaucoup moins connue*» (De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité, Paris 1855, 3). Βλ. *C. Pascal*, *Graecia capta. Saggi sopra alcune fonti greche di scrittori latini*, Firenze 1905.

12. *E. Niederhauser*, «La question de l' independance nationale dans les mouvements de renaissance nationale chez les peuples slaves», *Slavica* 12 (1972) 149 κ.έ. Άντ.-Αίμ. Ταχιάου, Ή έθνική άφύπνισις τών Βουλγάρων και ή έμφάνισις βουλγαρικής έθνικής κινήσεως έν Μακεδονία. ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1974.

13. Άχ. Γ. Λαζάρου, Βλέψεις Ρουμανίας και ελληνικότητα Βλάχων-Άρωμούνων, Ίωάννινα 1986. Άνάτυπο από τό «Ήπειρωτικό Ήμερολόγιο» 1986, 321 κ.έ.

14. Βλ. Άχ. Γ. Λαζάρου, Ή Άρωμωνική και αί μετά τής Έλληνικής σχέσεις

δειξη τῆς αὐτοχθονίας¹⁵ τῶν Βλάχων οἱ Ρουμάνοι δέν παύουν τίς διεκδικήσεις.

Ἡ ἑλληνική ἐπιστήμη δέν ἀναλαμβάνει προσπάθεια ἐνδεδειγμένης διερευνη-
σεως τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων. Ὅσοι δέ γράφουν ἀρκοῦνται σέ γνώμες ξέ-
νων¹⁶ ἢ ἀρνούμενοι φυλετική σχέση Βλάχων καί Ρουμάνων ἀναζητοῦν τήν προέ-
λευση τῶν Βλάχων στήν ἰταλική χερσόνησο¹⁷. Μοιραῖο ἀποτέλεσμα τῆς σπα-
σμοδικῆς καί ἀπαράδεκτα πρόχειρης ἀντιμετωπίσεως τοῦ ζητήματος ἐπισυμβαί-
νει κατὰ τήν Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου μέ ὑπογραφή τοῦ ἐθνάρχου
Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἐκχωρεῖται στήν Ρουμανία¹⁸ ὡς θρησκευτική καί ἐκπαι-

αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976, 91 κ.έ. Β' ἐκδοση, Ἀθήνα 1986, 135 κ.έ. Γαλλική μετάφραση,
ἐκδοση IMXA, Θεσσαλονίκη 1986, 82 κ.έ.

15. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, II, București 1914, 133.
V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma 1922, 4. S. Pușcariu,
«Ancienneté des établissements macédo-roumains», *Balcania*, 1 (1938) 22-24. Τοῦ
αὐτοῦ, *Limba română*, I, București 1940, 270. A. Procopovici, «La romanité
balkanique», *Balcania* 1 (1938) 59-69. T. Paphagi, *Contribuții lexicale*, București
1939, 6. Th. Capidan, «Les parlés roumains transdanubiens et leur importance
historique», *Langue et Littérature* (LL), 1 (1941) 265 σημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, «Noms de
localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», LL, 2 (1943) 243 κ.έ. Τοῦ
αὐτοῦ, *Les Macédo-roumains*, Bucarest 1943, 159. Τοῦ αὐτοῦ, *Limba și cultură*,
București 1944, 290. Τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie Macédo-roumaine», LL, 3 (1946) 5 κ.έ.

16. Πθ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις
1939, 7 σημ. 2: «Ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδεῖς Ἕλληνας ἠσχολήθη εἰδικῶς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου,
ἀφ' ὅτου εἶναι ἐλευθέρᾳ ἡ Ἑλλάς. Ἐνῶ μέγα πλῆθος μελετῶν ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Γερμανῶν,
Οὐγγρων, Γάλλων, Ἀγγλων, Σέρβων, καί μάλιστα Ρουμάνων, πολλοί δ' ἀναρμόδιοι καί ὄχι
ὀλίγοι ὑστερόβουλοι ἀνεμίχθησαν, ἐν Ἑλλάδι οὐδεμία ἐπιστημονική ἔρευνα ἐγένετο περὶ
τοῦ οἴκου ἡμῶν αὐτῶν κατὰ τό λεγόμενον. Συνήθως οἱ Ἕλληνες ἐκλέγουσι μίαν τῶν
ἐκπεφρασμένων γνωμῶν, ἥτις πείθει αὐτούς». (Οἱ ὑπογραμμίσσεις εἶναι τοῦ Κ.). Μέ τό ἴδιο
πνεῦμα γράφει καί ὁ Ἀκαδημαϊκός Ἀγ. Τσοπανάκης: «Ἐμεῖς ὅμως εἶμαστε ἀκόμα ἀρκετά
μακάριοι καί δέν ἔχουμε, ὅσο ξέρω, κανέναν ἐπιστήμονα πού νά μελετᾷ γλωσσικά οὔτε τά
βλάχικα οὔτε τά σλάβικα, ἀφήνοντας αὐτήν τήν φροντίδα ἢ στόν ἀξίεπαινο πατριωτισμό καί
τοπικιστικόν ζῆλο ἐρασιτεχνῶν ἢ στόν ζῆλο ξένων ἐπιστημόνων, ἀπό τοῦς ὁποίους δέν εἶναι
λίγοι ἐκεῖνοι πού ὑποτάσσουν τήν ἐπιστήμη στήν πολιτική σκοπιμότητα» (*Ἀρχαία Μακεδονία*,
Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, 1970, 357). Ἦδη ὑπάρχουν τρεῖς διδάκτορες μέ διατριβές
γλωσσολογικές: Ἀχ. Γ. Λαζάρου 1976, Ν. Κατσάνης 1977, Ἀντ. Μπουσμπούκης 1982.
Ἐπιπλέον εἶναι ὑπό ἔγκριση διατριβή τοῦ Κ. Ντίνα καί μία στήν ἱστορία τοῦ Μ.
Ρωμανοῦ. Ὡστόσο ἀπομένουν πολλά νά γίνουν.

17. Πθ. Κλ. Νικολαΐδου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ κέντρον καί θάσιν τήν
Μακεδονίαν ἀπό τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον*, ἐν Ἀθήναις 1923, 136 κ.έ.
Γ. Παπαγεωργίου Ἐράλδου, *Οἱ Κουτσόβλαχοι*, Τρίκκη 1947, 10. Βλ. καί καίρια
σημείωση Γιάννη Τσάρα, «καί ἀμφιμεικτους τινάς κόμας», *Δώρημα στόν Ἰ.
Καραγιαννόπουλο, Βυζαντινά*, 13 (1985) 198 σημ.

18. Ὅπου συντηρεῖται τό ζήτημα τεχνηέντως. Βλ. V. Sasu, «La Macédoine vue par
Bolinteanu», *Recherches sur l'histoire des institutions et du droit*, 4 (1980) 147-152.
Εὔστοχος παρατηρήσεις Κ. Κ. Χατζόπουλου, «Οἱ Ἀρωμῶνοι καί τό ὄδοιπορικό
τοῦ D. Bolinteanu στή Μακεδονία», *Βαλκανική Βιβλιογραφία*. Παράρτημα, 7 (1978),
Θεσσαλονίκη 1982, 27-45. Καί Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βιβλιοκρισία: George

δευτική μειονότητα¹⁹ τό ζωντανότερο τμήμα τοῦ βορειοελλαδικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἕως τό 1913. Ἐξάλλου ἡ συσχέτιση τῶν Βλάχων μέ τήν Ἰταλία τροφοδοτεῖ τά αὐτονομιστικά κινήματα²⁰ τοῦ 1917 καί 1941.

Μετά τίς ὀδυνηρές ἐμπειρίες καί πρό πάντων τά τελευταῖα πορίσματα τῶν ἐπισημονικῶν ἐρευνῶν εἶναι καιρός γιά τήν ὀρθή θεώρηση. Δέν εἶναι μόνον οἱ ἀρχαιολογικές καί φιλολογικές πηγές, πού ἀποδεικνύουν τήν ἑλληνικότητα τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου. Ἦδη, εἰδικές ἐπισημονικές ἐργασίες, μάλιστα δέ ξένων, ὅπως τοῦ C. Poghirc²¹, ἐπικυρώνουν τίς ἀρχαῖες μαρτυρίες.

Συνεπῶς, ὅταν ἀποκαλύπτεται ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, ἐδραιώνονται ἰσχυρότερα οἱ ἑλληνικές θέσεις καί προωθοῦνται βορειότερα. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, βυζαντινοῦ χρονογράφου τοῦ βου αἰῶνα: «*Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μέν τά ὅπως οὖν πραττόμενα παρά τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δέ καί ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφρανεῖσθαι ρήμασιν... τά δέ περί τήν Εὐρώπην (δηλ. χερσόνησο τοῦ Αἴμου) πραττόμενα πάντα τήν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διά τό τοῦς αὐτῆς οἰκήτορας καίπερ Ἑλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῆ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καί μάλιστα τοῦς δημοσιεύοντας*»²². Σαφέστατα ὁ Λυδός ἀναφέρει ὅτι κατά τόν 6ο αἰῶνα μ.Χ. οἱ Ἑλληνες ὑπερτεροῦν στήν Βαλκανική, ἀλλά εἶναι ἐκλατινισμένοι.

Αὐτό δέχεται καί ὑπερθεματίζει ὁ E. Lozovan διακηρύσσοντας ὅτι δέν ἐξαιρεῖται ἡ ἑλληνική γλώσσα²³ στήν παραχώρηση τῆς θέσεώς της, μερικῶς ἢ ὀλικῶς, κατά περιοχές καί περιστάσεις, στήν λατινική, τήν ὁποία βλέπει νά ἀπλώνεται καί στήν κυρίως Ἑλλάδα, Ἰωάννινα-Λάρισα καί νοτιότερα²⁴. Ὁ René Pinon ὑποστηρίζει ὅτι «μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς ὀλόκληρον τήν Μακεδονίαν,

Murgu, *Studi istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dumăre...*, Βουκουρέστι 1984, 204», *Πλάτων*, 36 (1984) 170-174.

19. Προβάλλεται πάλι τό μειονοτικό πολὺπλευρα. Βλ. J. Gruia, «*Quelques réflexions sur les Droits de l'Homme et la minorité aroumain en Grèce*», *Union Internationale des Avocats. Le congrés de la Haye Juriste international*, 85/3, 46-47. Ἄχ. Γ. Λαζάρου, Μακεδονικό-Κουτσοβλαχικό καί ἑλληνική ἀρρυθμία, Τρίκαλα 1986, σημ. 129, 130, 131 καί 132. Ἀνάτυπο ἀπό τό περ. *Τρικαλινά*, 6 (1986) 83-122.

20. N. Zdrulla, «*Miscarea Aromânilor din Pind, 1917*», *Revista Macedoromână*, II, 1 (1930). Γ. Β. Καραγιάννη, Ἡ προγραμμαμένη ἐθνική ἀντίσταση, Ἀθήνα 1977, 13 κ.έ. Α. Ἀρσενίου, Ἡ Θεσσαλία στήν ἀντίσταση, Α', Λάρισα 1977, 44 κ.έ. Θ. Τριανταφύλλου, Ἡ προδοτική κίνηση στή διάρκεια τῆς Κατοχῆς γιά ἴδρυση βλαχικοῦ κράτους, Τρίκαλα 1985. Ἀνάτ. ἀπό τό «*Τρικαλινό Ἡμερολόγιο*», 9 (1985) 243-255. Γιά τοῦς πραταγωνιστές, ιδίως γιά τόν Ν. Ματούση, βλ. Ἐ. Θ. Μουδοπούλου, Τό Ρουμανοκουτσοβλαχικόν Ζήτημα, ἐν Ἀθήναις 1978, 50 κ.έ.

21. C. Poghirc, «*Considérations sur le lexique de l'ancien macédonien*», *Philologica et Linguistica*, Bochum 1983, 37-47.

22. Ἰ. Λυδοῦ, Περὶ τῶν ἀρχῶν, 261, 68 (Bonn).

23. E. Lozovan, «*Byzance et la Romanité scythique*», *Revue des Etudes Roumaines*, 5-6 (1960) 271.

24. E. Lozovan, «*Romains et barbares sur le moyen-Danube*», ἐν Fr. Altem, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin 1960, 229.

ὠμιλεῖτο ἢ λατινικὴ γλῶσσα... Οἱ κάτοικοι τῶν ὀρέων, οἱ ποιμένες, οἱ κτηνοτρόφοι, οἱ τεχνῖται, οἱ ἔμποροι διετήρησαν ἐν γλωσσικόν ἰδίωμα, προερχόμενον κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς λατινικῆς, ἢ ὅποια φυσικώτατα, ὁμοιάζει πολὺ μέ τὴν ρουμανικὴν τῆς ἀρχαίας Δακίας. Οἱ Βλάχοι ἐπομένως δὲν εἶναι ἰδιαίτερος λαός, κλάδος τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ πλανηθέντος ἀνά τὴν Πίνδον, ἀλλ' εἶναι ἀπλοῦστατα Μακεδόνες ἐκλατινισθέντες»²⁵. Ὁ Μ. Rostovtzeff γράφει καὶ γιὰ ἐκλατινιστὴν τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας²⁶. Ὁ δὲ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς G. Brătianu διακρίνει λατινοφωνία καὶ διγλωσσία τόσο στὴν Μακεδονία ὅσο καὶ νοτιώτερα²⁷.

Γιὰ ἐκλατινιστὴν μερῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ ἀκριβέστερα τῆς περιοχῆς τῶν Φερῶν γράφει ὁ Γάλλος Bruno Helly: «Ἀπὸ τίς ἐπιγραφές προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὸν 10 αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες πού φέρουν λατινικά ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβήρος. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, πολλοὶ φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν δὲν κατάγονται βέβαια ἀπὸ τὴν Ἰταλία αὐτοὶ πού γίνονται ταγοὶ στὴ Λάρισα, πού νικοῦν σέ διαγωνισμοὺς ἐπιγράμματος ἢ σέ παραδοσιακά ἀγωνίσματα, πού ἀπελευθερῶνουν δούλους σύμφωνα μέ τὴ νομοθεσία τοῦ κοινοῦ..., φαίνεται ὅτι σταδιακά συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στίς πόλεις, ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπαιθρο, μιά κατηγορία Θεσσαλῶν πολὺ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ λατινικὴ γλῶσσα. Αὐτὴ ἢ ἐπίδραση θά ἔπρεπε ἴσως νά συσχετισθῆ μέ τὴν ὑπαρξὴ αὐτοκρατορικῶν κτήσεων στίς Φερές καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὰ βορειοδυτικά, μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, στὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ ἀκριβῶς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικὲς ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλίας, ὀριοθετικὲς ἐπιγραφές, μιλιάρια – ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τό περιεχόμενο ὅμως τῶν ὁποίων ἦταν σημαντικό γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν κατοίκων»²⁸. Ἐπιβίωση δὲ Θεσσαλῶν ἐκλατινισμένων κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἀναγνωρίζει στὸ πρῶτότυπο γαλλικὸ κείμενό του ὁ Helly τοὺς σημερινούς Βλάχους, οἱ ὅποιοι ἀφθονοῦν ἀκόμη τόσο στὰ βορειοδυτικά, στὴν Περραιβία, ὅσο καὶ στίς Φερές.

Πέρα τῶν ἐπιγραφικῶν πειστηρίων, τὰ ὅποια προσκομίζει ὁ Helly, τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων ἐπιμαρτυροῦν ἑλληνικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ρωμαϊκῶν χρόνων σωζόμενα στὸ νεολατινικὸ, ρωμανικὸ, ἰδίωμα τῶν Βλάχων, στὴν κου-

25. R. Pinon, L' Europe et l' Empire Othoman, les aspects actuels de la question d' Orient, Paris 1909, 115-116. Πβ. Γρ. Ἰ. Κατσαρέα, Αἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις 1948, 162. Τὴν βιβλιογραφικὴ αὐτὴ ἔνδειξη ὀφείλω στὸν κ. Ἀναστ. Ραυτόπουλο, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ δημοσίως.

26. M. Rostovtzeff, «La vie économique des Balkans dans l' antiquité», *Revue Internationale des Etudes Balcaniques*, I-II (1934-1935) 56-57.

27. G. Brătianu, Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain, Bucarest 1942, 67. Προφανῶς τοὺς Βλάχους ὑπαινίσσεται μέ τοὺς ἐκλατινισμένους ἰθαγενεῖς τῆς Δ. Μακεδονίας ὁ Δ. Κανατσούλης, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν Α.Ε., 6 (1976), 201-202. Συναφῶς βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικά χρόνια ὡς τὰ 1912*, Θεσσαλονίκη, 1984, ΕΜΣ, 49-50.

28. IEE, 6 (1976) 183. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία, Ἀθῆναι 1983, 11 κ.έ. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη.

τοσβλαχική, άρωμουνική. Αυτά άπουσιάζουν από τήν ρουμανική²⁹ και άποκλείουν όποιαδήποτε φυλετική σχέση Βλάχων και Ρουμάνων³⁰. Τήν φυλετική συγγένεια είξε άμφισβητήσει προηγουμένως ό διασημότερος ρωμανιστής-βαλκανολόγος, καθηγητής του πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, T. Parahagi με τήν ούσιώδη διαφορά Βλάχων και Ρουμάνων στην μουσική των δημοτικών τραγουδιών, στό χορό και στην ένδυμασία³¹.

Έν τούτοις οί ρουμανικές διεκδικήσεις, φανερές ή συγκεκαλυμμένες³², δικαιώνονται για ποικίλους λόγους, κυρίως πολιτικούς. Άποτολμώνται δέ μέ ίσχυρισμούς αυτόχρομα άνεδαφικούς. Ίσχυρίζονται ότι οί άρχαίοι Έλληνες ήσαν ναυτικοί και έμποροι, ποτέ δέ κτηνοτρόφοι! Κατοικούσαν μιά στενή λωρίδα ξηράς, τά παράλια της έλληνικής χερσονήσου, ενώ τήν ένδοχώρα οί Θράκες, οί όποιοι και ταυτίζονται μέ τούς Γέτες και Δάκες, όποτε πλάθεται ή όμοιοθνία Βλάχων και Ρουμάνων!³³

29. Per. Parahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, 2 (1925) 194. Άχ. Γ. Λαζάρου, 'Ο χορός των Βλαχοφώνων, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 392. Άνάτυπο από τά Πρακτικά του Γ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού Χώρου (Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη), 384-395. Το υ α υ τ ο υ, «Στοιχεΐα του γλωσσικού ιδιώματος των Βλάχων πηγή ίστορίας του Έλληνισμού», έφημ. Έλληνικός Βορράς, 29-7-1979.

30. Δύο διαφορετικούς λαούς θεωρεί ό καθηγητής του πανεπιστημίου Βουκουρεστίου ΑΙ. Xenopol. Χωρίς τήν παραμικρή τεκμηρίωση και παραπομπή διαφωνεί ό L. Boia, L' historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain», *Revue Roumaine d' Histoire*, 17 (1978) 701. Άλλος επίσης Ρουμάνος καθηγητής του πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, ό I. Coteanu «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române», *Limba Română*, 8 (1959) 9-10, τονίζει ότι οί Βλάχοι των έλληνικών χωρών ποτέ δέν αισθάνθηκαν ότι άνήκουν στον ίδιο μέ τούς Ρουμάνους λαό.

31. T. Parahagi, O problemă de romanitate sud-ilirică, Bucuresti 1923, 8. Βλ. και Άχ. Γ. Λαζάρου, «Βιβλιοκρισία: Ζωής Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, Τά τραγούδια των Βλάχων, Δημοτική κι έπόνυμη ποίηση, Άθήνα 1985. 196 σελ.», *Τρικαλίνα*, 6 (1986) 303-309. Το υ α υ τ ο υ, Τά δημοτικά τραγούδια των Βλάχων της Έλληνικής Χερσονήσου, άνακοίνωση στό διεθνές συμπόσιο έλληνικής μουσικής άρχαίας, βυζαντινης, νεότερης παραδοσιακής, Δελφοί 4-7/9/1986, του Εύρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών (ύπό έκτύπωση).

32. Για τον έκδοτικό όργανό στην Ρουμανία βλ. M. D. Reyfuss, Aromunen in Rumänien, *Österreichische Osthefte*, 26 (1984) 423. Βλ. και Άχ. Γ. Λαζάρου, «Η επιχειρούμενη άνακίνηση του ζητήματος των Βλάχων και ή διεπιστημονική άλήθεια», έφημ. Όρεινή Καλαμπάκα, Ίούνιος 1984, 3 κ.έ.

33. Στο πρόσφατο πρώτο διεθνές άρωμουνολογικό συνέδριο του Mannheim, 1-4/9/85, ό C. Dragan μέ άνακοίνωση έθρακοποίησε τό έσωτερικό της έλληνικής χερσονήσου μέχρι Ναυπάκτου, χωρίς τεκμήρια, ώστε νά σχολιάζεται δυσμενώς και από Ρουμάνους, όπως από τον καθηγητή των πανεπιστημίων Βουκουρεστίου και Bochum και γενικό γραμματέα του Ρουμανικού Κέντρου Έρευνών του Παρισιού C. Poghirc, έν *Lupta-le combat*, 22-9-85. Άπάντηση τεκμηριωμένη στό θρακολογικά φληναφήματα βλ. Άχ. Γ. Λαζάρου, Θρακολογία και ζήτημα καταγωγής των Βλάχων-Άρωμούνων, Τρίκαλα 1985. Άνάτυπο από τό περ. *Τρικαλίνα*, 5 (1985) 47-77. Ό καθηγητής Poghirc μέ προσωπική έπιστολή εκφράζει τήν σύμφωνη γνώμη: «Je viens de lire votre très intéressant article sur la

Τό επίπλαστο αυτό επιχείρημα άνασκευάζει πρό πάντων ό Ούγγρος ρωμανιστής-βαλκανολόγος Μ. Γυόπι, ό όποιος τίς άποστομωτικές άπαντήσεις άρύεται από τήν έλληνική καί λατινική γραμματεία. 'Επί λέξει τονίζει τά εξής: «'Από τήν 'Ομηρική περίοδο, ή κτηνοτροφία αιγοπροβάτων άποτελοΰσε σημαντικό κλάδο τής ελληνικής οικονομικής ζωής»³⁴. 'Επίσης ύπενθυμίζει ότι καί στόν Οιδίποδα Τύρανο του Σοφοκλέους περιέχονται στίχοι (1133-1139), στους όποιους περιγράφεται πανομοιότυπος τρόπος ζωής των άρχαίων 'Ελλήνων κτηνοτρόφων μέ τους συγχρόνους μας Βλάχους-Αρωμούνους, δηλαδή σημειώνονται έποχικές μετακινήσεις κοπαδιών, τό καλοκαίρι στό βουνό καί τόν χειμώνα στήν πεδιάδα³⁵.

Τήν ένασχόληση των κατοίκων τής Θεσσαλίας μέ τήν κτηνοτροφία άνάγει σέ χρόνους προϊστορικούς ό Γ. Χουρμουζιάδης: «Μέ βάση τά άνασκαφικά δεδομένα θά πρέπει νά ποΰμε μέ βεβαιότητα ότι τόν κτηνοτροφικό πλοΰτο των νεολιθικών τροφοπαραγωγικών δραστηριοτήτων τόν άποτελοΰσαν μικρά καί εΐκολομετακινούμενα κοπάδια μέ αιγοπρόβατα, βοοειδή, γουρούνια καί μερικά πουλερικά... Τό συμπέρασμα είναι πώς ή κτηνοτροφία στους νεολιθικούς οικισμούς τής Θεσσαλίας (καί ίσως όλόκληρης τής 'Ελλάδας) είχε άναπτυχθεί μέχρι τά χρόνια τής πρώιμης χαλκοκρατίας στή μορφή τής οικοτεχνίας. 'Αποτελοΰσε δηλαδή τό άντικείμενο έργασίας των νεολιθικών τροφοπαραγωγών μέσα στά πλαίσια των οικογενειακών έργασιακών δραστηριοτήτων καί αντιμετωπίζονταν από όλα τά μέλη μιΐς μικροπληθυσμιακής ομάδας παράλληλα μέ τήν άλλη τροφοπαραγωγική δραστηριότητα στά επίπεδα τής τροφοπρομήθειας γενικά. Πιθανό στίς άναγκαστικές μετακινήσεις γιά τους λόγους διατροφής των ζώων νά τίς αντιμετώπιζε όλη ή κοινότητα μέσο καί των προωθημένων της θέσεων πού θά είχαν στό μεταξύ από άνάγκες καθαρά οικονομικές, ιδρυθεί στό χώρο τής διακοινοτικής περιοχής»³⁶.

'Η εΐδοκίμηση τής κτηνοτροφίας στίς Φερές ύποδηλώνεται καί στήν τοπική μυθολογία. 'Ιδρυτής των Φερών είναι ό Φέρης, τόν όποιο διαδέχεται ό γιός του 'Αδμητος. 'Ο έγγονος όνομάζεται Εΰμηλος καί λαμβάνει μέρος στόν Τρωικό πόλεμο μέ ένδεκα πλοΐα. Εΰμηλος δέ σημαίνει εκείνον πού έχει καλά ή πολλά πρόβατα, τόν πολυπρόβατον, τόν τσέλιγκα. 'Εξ άλλου, κατά τόν Στράβωνα, οί Φερές έκείντο στά όρια, πού διεχώριζαν τήν Πελασγιώτιδα από τήν Μαγνησία, τήν

thracologie et l' origine des Aroumaine. Je suis tout à fait d' accord avec les theses essentielles de votre article...» (Paris, le 17 mars 1986).

34. Μ. Γυόπι, La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge, *Byzantinoslavica*, 12 (1951) 39-40.

35. Κουδέν γε θαΰμα, δέσποτ· άλλ' έγώ σαφώς
 άγνωτ' άναμνήσκω νιν. Εδ' γάρ οΐδ' ότι
 κάτοιδεν, ήμος τόν Κιθαιρώνος τόπον
 ό μέν διπλοΐσι ποιμνίοις, έγώ δ' ένί
 έπλησίαζον τΰδε τάνδρι τρεις όλους
 έξ ήρος εις άρκτοΰρον εκμήνους χρόνους·
 χειμώνα δ' ήδη ταμά τ' εις έπαυλ' έγώ
 ήλαυνον οΰτός τ' εις τά Λαιΰν σταθμά.

36. Γ. Χ. Χουρμουζιάδης, Εΐσαγωγή στό νεολιθικό τρόπο παραγωγής, *Ανθρωπολογικά*, 1 (1980) 128.

Μαγνήτιδα ή Μηλίδα (γη)³⁷. Ὁ ὄρος Μηλὶς ἐνέχει πάλιν τὴν σημασία τῆς ἀφθονίας τῶν προβάτων. Ἐπιπλέον ὁ Ἀπολλώνιος Ρόδιος ἀποκαλεῖ τὶς Φερέες εὐρήνους, «ἦτοι τόπον ἀφθοοῦντα προβάτων».

Στὴν ἐπιβίωση τῶν κατοίκων τῆς βόρειας Θεσσαλίας, τῶν Περραιβῶν³⁸, τοὺς ὁποίους ὁ Bruno Helly ἀναφέρει μαζί μέ τοὺς Φεραίους ὡς ἐκλατινιζόμενους κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, καὶ στὴν ἀδιάλειπτη ποιμενικὴ ζωὴ τους, τὴν ὁποία μοιράζονται κάθε χρόνο μέ τὸν ὄρεινὸ παραθερισμὸ καὶ τὰ πεδινὰ χειμαδιὰ, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Ἄντ. Κεραμόπουλος ἀφιερώνει δύο μελετήματα, χρησιμοποιοῦντας ὡς κύρια πηγὴ τὸν Στράβωνα. Τό ἕνα ἐπιγράφει «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι»³⁹ καὶ τὸ ἄλλο «Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου»⁴⁰. Παρατηρεῖ δέ ὅτι στὴν ἐποχικὴ μετακίνηση τῶν Περραιβῶν ἀπὸ τὴν πεδινὴ Θεσσαλία στὴν ὄρεινὴ Ἡπειρο-Πίνδο καὶ τανάπαλιν ὀφείλεται ἡ παρουσία τῶν κοινῶν τοπωνυμῶν Περραιβίας καὶ Ἡπείρου.

Τίθεται, λοιπόν, τὸ ἐρώτημα ἂν παρόμοιο ἐνδεχόμενο νοεῖται καὶ μέ τοὺς κτηνοτρόφους τοῦ Βελεστίνου, ὄλους βλαχοφώνους, καὶ σχεδὸν στό σύνολό τους Περιβολιώτες, δηλαδή μέ θέρετρο τὸ Περιβόλι τῆς Πίνδου.

Μεταξὺ τῶν γνωμῶν, πού διατυπώθηκαν γιὰ τὴν ἐτυμολόγηση τοῦ τοπωνυμίου Περιβόλι, συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἐξῆς δύο. Κατὰ τὴν πρώτη εἶναι λέξη ἑλληνικὴ, τὸ Περιβόλιον, πού σημαίνει τὸν κῆπο⁴¹. Ἡ ἔννοια αὐτὴ δέν εἶναι ἄσχετη μέ τὸ φυσικὸ περιβάλλον τῶν ἀρχαίων Φερῶν. Διότι, ὅπως πρῶτος σημειώνει ὁ Ἄ. Μηλιαράκης, ὁ Πολύβιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «οἱ περὶ αὐτάς [τὰς Φεράς] τόποι ἦσαν κατάφυτοι, πλήρεις αἰμασιῶν καὶ κηπειῶν». Κατὰ τὴν δευτέρη γνώμη, ἡ λέξη Περιβόλι ἢ Περιβόλια⁴², πού εἶναι ὁ ἀρχαιότερος γραπτὸς τύπος (1854), παράγεται ἀπὸ τὸν σύνθετο ὄρο *Perivale*, τοῦ ὁποίου τόσο τὸ πρῶτο ὅσο καὶ τὸ δεύτερο συνθετικὸ εἶναι λατινικά. Σημαίνει δέ «πλησίον τῆς κοιλάδος ἢ ἐπὶ τῆς κοιλάδος».

Στὶς ἀρχαῖες Φερέες ὑπάρχει μικρὴ κοιλάδα καὶ μάλιστα μέ ὀνομαστὴ κρήνη, τὴν Ὑπέρεια, ἢ ὁποία κατὰ τὸν Στράβωνα «ἔκειτο ἐν μέσῳ τῆς πόλεως τῶν Φερῶν». Ἐξεικονίζεται δέ καὶ στὰ νομίσματα τῶν Φεραίων. Τὴν Ὑπέρεια ἢ Ὑπερῆδα κρήνη μνημονεύουν ὁ Ὅμηρος, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ὁ ὁποῖος ἐπιπροσθέτως προσαγορεύει αὐτὴν «νάμα θεοφιλέστατον».

Μήπως ὅμως ἢ μικρὴ κοιλάδα, ἢ Ὑπέρεια, τὸ Σοφόκλειο νάμα θεοφιλέστα-

37. Ἄ. Μηλιαράκης, Περὶ τῆς πόλεως Βελεστίνου (ἀρχαίων Φερῶν), Ἐστία, τ. 4, ἀρ. 88, 4-9-1877, 565, ὅπου πολλές καὶ ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες, πού καταχωρίζονται στὴν ἀνακοίνωση.

38. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στό γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1976, 276. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Θεσσαλικά Χρονικά», 11 (1976) 267-277.

39. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ΕΕΦΣΠΑ), 4 (1953-54) 55-59.

40. Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ), 23 (1953) 65-73.

41. Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, Τὸ Περιβόλι. Ἡ ἀετοφωλιά τῆς Πίνδου, Θεσσαλονίκη 1973, 11.

42. Θ. Κ. Π. Σαράντη, Τὸ χωριὸ Περιβόλι-Γρεβενῶν, Ἀθήνα 1977, 49, σημ. 1.

τον, πού κατά κάποιο τρόπο ἀντιστοιχεί στό νεοελληνικό *Άγιονέρι*, στους ρωμαϊκούς χρόνους μεταγλωττίζεται σέ *valis santa* καί καταλήγει στην ἀρωμουνική, στό ρωμανικό ἰδίωμα τῶν Βλάχων, σέ *Valeastă* καί ὑποκοριστικά *Valeastina*, ὁπότε χωρεῖ νέα ἐτυμολογική ἐρμηνεία; Ἐπιβάλλεται δέ νά προσθέσουμε ὅτι ἡ ἐπίταξη τοῦ ἐπιθέτου καί ὁ ὄλος σχηματισμός τοῦ τοπωνυμίου δέν εἶναι *ἅπαξ λεγόμενον* στόν χώρο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου κατά τούς ρωμαϊκούς καί βυζαντινούς χρόνους. Εἶναι γνωστά ἀπό τόν Προκόπιο τά σύνθετα τοπωνύμια *Καστελλόνοβο* (< *castellun ponum*), *Βικάνοβο* (< *vicu ponu*) κ.ά. Ἐπιπλέον σέ ἐπιστολή τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Γ' (1205)⁴³ τό τοπωνύμιο ἀναγράφεται μέ τήν μορφή *Βαλεστίνον*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καί τήν πρώτη γραπτή μαρτυρία.

Σκιαγράφηση ἀναγωγῆς τῶν Βλάχων Περιβολιωτῶν τοῦ Βελεστίνου στους Ἑλληνας Φεραίους τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιχειρήθηκε ἤδη ἀπό τόν Χρ. Παπαζήση. «Ἐκεῖ ψηλά, λοιπόν – γράφει ὁ Παπαζήσης – στό Περιβόλι, μέ τίς ἐκκλησίες του, τούς κираτζίδες του, τούς κτηνοτρόφους του, τούς κλέφτες του καί τούς ἀγωνιστές τῆς λευτεριάς, μέ τίς ἄγριες – ἀλλά τόσον ἔλκυστικές – ὁμορφίες του, σέ τόπους πού πρέπει νά ἦταν πολύ πιό ἄγριοι καί ἀπροσπέλαστοι στά χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καί μετά ἀπό αὐτή, ἦταν – καί εἶναι – ἡ πατρίδα τῶν Βλάχων τοῦ Βελεστίνου, πού εἶναι κατάφορτοι, ἀπό ἀναμνήσεις γιά τούς προγόνους τους. Ἀλλά δέν ἦσαν – καί δέν εἶναι – οἱ μόνοι Βλάχοι ἐκεῖ. Σέ μιᾶ εὐρύτερη περιοχή τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Πίνδου καί κατά τήν Ἠπειρο, τά βλαχοχώρια εἶναι τά μόνα πού βλέπει κανεῖς καί σήμερα ἐκεῖ. Ὅλοι αὐτοί δέ οἱ πυκνοί συνοικισμοί τῶν Βλάχων δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό κατάλοιπα ντόπιων φρουρῶν τῶν ἄγριων βουνῶν τῆς Μακεδονίας καί τῆς Ἠπείρου, πού χρησιμοποιοῦνταν στά χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας γιά νά κρατοῦν τήν τάξη, νά ἐξασφαλίζουν ἡσυχία καί νά προστατεῦν – ὅπως εἶπαμε καί πρίν – τούς δρόμους καί τίς κλεισοῦρες ἀπό ἐπιδρομές ληστῶν ἢ κακοποιῶν ἀνθρώπων καί ἄλλων, πού τούς ἄρξε νά ζοῦν ἀπό ληστρικές πράξεις. Μαρτυροῦν δέ ἀδιάψευστα αὐτοί οἱ συνοικισμοί, ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι καθαροίμοι Ἑλληνες, πού μόνο τῆ γλώσσα τους ἔχασαν, ὅπως συνέβηκε, κατά καιρούς, καί μέ ἄλλους ἑλληνικούς, ἀκριτικούς πληθυσμούς.

Πῶς ὅμως, πότε καί ἀπό πότε οἱ Βλάχοι τοῦ Περιβολίου βρέθηκαν στό Βελεστίνο;»⁴⁴

43. Ὁ Ἰννοκέντιος ὁ Γ' εἶχε ἐπιζητήσει τήν πρόσδεση τῶν Βλάχων τῆς βαλκανικῆς στήν Ρώμη γράφοντας στους Ἀσανίδες ὅτι εἶναι ἀπόγονοι Ρωμαίων. Πβ. Migne, P.L. CCXV (1855), Col. 277-279, 287-28, 202 κ.ά. Βλ. καί N. Bănescu, O problemă de istorie medievală: Crearea și caracterul statului Asăneștilor (1185), București 1943, 38 κ.έ. Καί γαλλική μετάφραση: N. Bănescu, Un problème d'histoire médiévale: Création et caractère du second empire bulgare (1185), București ἄ.έ., 74 κ.έ. B. Primov, Crearea celui de-al doilea tarat bulgar și participarea Vlahilor, București 1971, 33 κ.έ. Ἐνάτυπο ἀπό *Relații româno-bulgare de -a lungul veacurilor* (sec XII-XIX), *Studii*, Vol. I, 9-56. Πβ. καί F. Lenormant, «Les pères Valaques de la Grèce», *Revue Orientale et Américaine*, 9 (1865) 248-249: «Leur soumission temporaire à l'autorité spirituelle du Saint-Siège, en 1204, peu après la fondation du second royaume de Bulgarie», μέ παραπομπή: *Gesta Innocentii Tertii*, p. 31 et suiv.

Ὁ Παπαζήσης τόν τρόπο καί χρόνο ἐμφανίσεως τῶν Βλάχων στό Βελεστίνο συσχετίζει μέ τήν ὄροφυλακία καί ἀκριβέστερα τήν παρακμή της ἀπό τόν 6ο ἕως τόν 11ο αἰ. μ.Χ. Τό σύστημα τῆς ἀσφαλείας συγκοινωνιακῶν κόμβων καί ὄρει-
νῶν διαβάσεων προϋπήρχε. Ἐφαρμοζόταν δέ ἐπιτυχῶς ἀπό τοὺς Μακεδόνες⁴⁵.

Πράγματι οἱ μόνιμοι φρουροί-ὄροφύλακες, οἱ ὁποῖοι ἐπί ρωμαιοκρατίας προέρχονται συνήθως ἀπό τοὺς ἀπομάχους, τοὺς βετεράνους, προικισμένους κί-
λας μέ δελεαστικά προνόμια, ὅπως τά πασίγνωστα μέ διάταγμα τοῦ Μ. Κωνστα-
ντίνου⁴⁶, ἀμείβονται, ἐνῶ παράλληλα καλλιεργοῦν γῆ καί συντηροῦν κοπάδια⁴⁷.

Μόλις ἀρχίζει ἡ ἀτόνηση τοῦ θεσμοῦ τῶν ὄροφυλάκων, τήν ὁποία ὁ Παπαζή-
σης χρονολογεῖ ἀπό τήν βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παρατηρεῖται μεγαλύτερη
στροφή πρὸς τήν κτηνοτροφία. Ὅταν δέ ἐπί Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου

44. Χρ. Παπαζήσης, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Βελεστίου», *Μαγνησιακά* 1 (1971) 45.

45. Α. Rizakis, «Une forteresse macédonienne dans le Bas-Olympe», *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 110 (1986) 331-346. Πβ. καί Μ. Χρυσόχοου, Βλάχοι καί Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1909, 45-46: «Τὰς φυλακὰς ταύτας ἀντικατέστησαν μονίμους οἱ Ρωμαῖοι μετὰ τὴν παντελῆ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποδούλωσιν διὰ τῶν ἀπομάχων καὶ ἀποστράτων τῶν νικηφόρων λεγεῶνων τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας στρατευθέντων ἢ στρατολογηθέντων.

Ἡ Ρωμαϊκὴ Σύγκλητος, οἱ Ἀυτοκράτορες, ἡ Ρώμη τέλος, θέλουσα νὰ ἀνταμείψῃ ἐξ ὑποχρεώσεως καὶ καθήκοντος καὶ συμφέροντος ἐξ ἄλλου, τοὺς ὑπηρετήσαντας αὐτὴν ἀπομά-
χους καὶ ἀποστράτους, ἐγκατέστησαν αὐτοὺς φύλακας ὄλων τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν καὶ τῶν δημοσίων, μέ προνόμια καὶ δικαιοῦματα, ὑπὸ τῶν (κατὰ Λαύδαν) Δερβεναγᾶδων, οἵτινες εἰσέπραττον ἴσως καὶ διόδια ὡς φύλακες τῆς τάξεως καὶ προστάται τῶν περὶ οἰκούντων καλλιεργητῶν καὶ ἐμπορευομένων, (τοὺς ὁποίους ἀντικατέστησαν οἱ δερβεναγάδες τῶν Τούρκων). Ἡ ἐγκατάστασις ὅμως αὕτη, μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων εἶχε καὶ ἓνα ἀνώτερον σκοπὸν, τὴν ἐκλατίνισιν τῆς χώρας μέ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου». Βλ. καί Σ. Λιάκου, «Μακεδονικὸς ἀρματολισμὸς», περ. Ἀριστοτέλης (Φλώρινα), 3 (1957) 3 κ.έ. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ ἑκατὸν δέκα ὀνόματα οἰκισμῶν Κουρέστιας-στενῶν Πισοδερίου καὶ Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1976, 15-16. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πβ. Cengiz Orhonlu, Ἡ ὀργάνωσις τῆς φρουρῆσεως τῶν στενωπῶν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν, *Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1970, ἔτος Δ' - τεῦχος 10, 17: «Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν θεσμόν δερβενίων τῶν Βαλκανίων ἀρματολοὶ ἐμφανίζονται κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 15ου αἰῶνος. Κατὰ τὰς ἐπεκτατικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Ρούμελην ὁ λαὸς εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν ἀμύνης τῶν κάστρων, μέ ἀντάλλαγμα τὴν φορολογικὴν ἀπαλλαγὴν... Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ δὲν κατέλθον τοὺς θεσμοὺς τῶν ὑποτασσομένων λαῶν, ἀλλὰ τοὺς ἐνίσχυνον...

46. R. Thouvenot, Sur les avantages concédés aux vétérans par l'empereur Constantin, *Mélanges André Piganiol*, Paris 1966, 843 κ.έ. Γιὰ τὰ ὄφελῃ ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴ θητεία παλαιότερα βλ. I. Biezunska-Malowist, «La famille du vétéran romain C. Iulius Niger de Karanis», *EOS*, 49 (1957-58) 158. N. Hohlwein, Le vétéran Lucius Bellenus Gemellus, gentleman farmer au Fayoum, *Etude de Papyrologie*, 8 (1958) 69-91.

47. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ γεωργικὴ καὶ κτηνοτροφικὴ ὄρολογία λατινικῆς προελεύ-
σεως τῶν Βλάχων. Διότι διαφέρει τῆς ἀντίστοιχης τῶν Ρουμάνων. Ἐπομένως δὲν νοοῦνται κοινὴ ἐκλατίνισις καὶ καταγωγὴ. Βλ. * Α. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμαυνητικὴ..., α' ἔκδ. 1976, 288-291, β' ἔκδ. 1986, 332-335.

(1042-1054) καταργείται ή όροφυλακία, οί άλλοτε ύπάλληλοι τοϋ ρωμαϊκοϋ κράτους, οί όροφύλακες, χάνουν τόν τακτικό πόρο τής ζωής τους καί άνεξαρτοποιοϋνται μέ πρώτη φροντίδα τήν αύξηση τών ποιμνίων τους⁴⁸.

Ή μεταβολή αίτιολογείται ως εξής: «καί επειδή δέν ήδύναντο νά τά συντηρήσουν (τά ποιμνία) πάνω στά ψυχρά, ψηλά βουνά τό χειμώνα, τά όδηγοϋσαν στίς πεδιάδες καί έγύριζαν πάλι τό καλοκαίρι στίς θερινές βοσκές τών βουνών, όπου ήσαν *μόνιμα*, πολλές φορές, τά χωριά τους. Έτσι έγιναν οί περισσότεροι από τούς όροφύλακες *νομαδικοί*. Πολλοί όμως κατοικήσανε στή θερμή χώρα τής Θεσσαλίας, πού επειδή έχει κοντά τίς πεδιάδες από τά βουνά, θερινές καί χειμερινές βοσκές, ήταν καλλίτερη πατρίδα γιά τέτοιους κτηνοτρόφους, παρά ή Δ. Μακεδονία, πού οί πεδιάδες της δέν προσφέρονται γιά χειμαδιά, επειδή έχουν μεγάλο ύψόμετρο από τή θάλασσα (πάνω από 600 μ.). Έδώ στή Θεσσαλία, λοιπόν, επλήθυναν καί άποτελέσανε τή «Μεγάλη Βλαχία» τοϋ Μεσαίωνα, σέ αντίθεση πρós τή «Μικρή Βλαχία», τής Άκαρνανίας, πού προήλθε από παρόμοια κάθοδο. Ή μεταβολή αύτή ήταν πιά συντελεσμένη τόν ΙΑ΄ αιώνα.

Έτσι, λοιπόν, είναι άπόλυτα εξηγημένη καί ή παρουσία τών Περιβολιωτών Βλάχων στό Βελεστίνο. Κατεβασμένοι από τά ψηλά βουνά τής Πίνδου οί πρόγονοί τους, γιά τούς γνωστούς λόγους, δέν ήταν δυνατό νά διαλέξουν καλλίτερο μέρος από τό Βελεστίνο, πού είναι, αληθινά, ένας τόπος κατάφυτος καί κατάρρυτος. Άσύγκριτος γιά τίς φυσικές του καλλονές ό Βελεστίνος, σίγουρα έγθύμιζε πολύ τό παλιό χωριό. Τό πλούσιο δάσος καί οί όλοπράσινοι κήποι, πού τό περιζώνουν, δίνουν στό χωριό μιá άνέκφραστη γοητεία. Δέν είναι δέ τωρινή αύτή ή φυσική όμορφιά του. Αϊώνες τόν συντροφεύει, μαζί μέ τούς μαλακούς καί χλοερούς λόφους, πού παραστεκουν στίς νοτιοδυτικές παρυφές του. Όαση μέσα στόν πλατύ καί άπέραντο θεσσαλικό κάμπο, επίγειος παράδεισος, γιομάτος από δάση δρυών καί πλατάνων, γιομάτος από νερά πού κελαρύζουν παντοϋ, πνιγμένος σέ καταπράσινη καί πυκνή βλάστηση, ό Βελεστίνος, έγινε πιά ή μόνημη πατρίδα τών Βλάχων τοϋ Περιβολίου».

Μέ δύο βασικές αντιρρήσεις, ήτοι ότι οί όροφύλακες δέν έγιναν *νομαδικοί* καί κατ' άκολουθία οϋτε οί Βλάχοι ύπήρξαν νομάδες⁴⁹, όπως εσφαλμένα χαρακτη-

48. Ήδη όμως ό Κεκαυμένος στήν Λάρισα διακρίνει κτηνοτρόφους, γαιοκτήμονες καί άστούς. Βλ. Άχ. Γ. Λαζάρου, Ή εξέγερση τών Λαρισαίων τό 1066 καί ή έθνολογική παρερμηνεία τών σχετικών χωρίων τοϋ Κεκαυμένου, Άθήνα 1976, 103. Άνάτυπο από τά «Θεσσαλικά Χρονικά», ΙΙ (1976) 90-119.

49. A. I. Wace - M. S. Thomson, The nomads of the Blakans, London 1914. T. Capidan, Români nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Dunării, Cluj 1926. I. T. Dragomir, «Continuitateu elementelor geto-dacice și daco-romane izvor al sentimentului de unitate națională a tututor romanilor», *Danubius*, 5 (1971) 312. Περίοδο τής άπόλυτα νομαδικής κτηνοτροφίας, διαβλέπει σέ χωριό τοϋ Άρριανοϋ ό N.G.I. Hammond (Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας, Έκδ. Άθηνών Α.Ε., Άθήνα 1982, 78): «Στήν άνω Μακεδονία ό παλαιός τρόπος ζωής διατηρήθηκε ως τή βασιλεία τοϋ Φιλίππου, όπως προκύπτει από τό λόγο τοϋ Άλέξανδρου πρós τούς άνδρες του, πού παραθέτει ό Άρριανός». Στο πρωτότυπο είναι: «Φίλιππος γάρ παραλαβών ύμᾶς πλανήτας καί άπόρους, εν διφθέραις τούς πολλούς νέμοντας άνά τά όρη πρόβατα όλίγα καί ύπέρ τούτως

ρίζονται, αλλά πολλοί παραμένουν ακόμη συνεχιστές αρχαίου κτηνοτροφικού βίου εποχικών μετακινήσεων σέ συγκεκριμένο θερινό καί χειμερινό τόπο, ἄρα Φερές καί Περιθόλι ἀποτελοῦν δίδυμη πανάρχαιη πατρίδα Βλάχων, εἶναι ὀρθότατα ὅσα λέγονται γιά τήν ὄροφυλακία καί τίς ἐπιπτώσεις της στήν ἐκλατίνιση γηγενῶν πληθυσμῶν.

Ἡ γένεση τῶν Βλάχων δέν ὀφείλεται ἀποκλειστικά στόν θεσμό τῆς ὄροφυλακίας. Οὔτε πρέπει νά ταυτίζονται οἱ Βλάχοι πάντοτε μέ κτηνοτρόφους. Διότι ἡ πρώτη σημασία τοῦ ὄρου Βλάχος εἶναι λατινόφωνος⁵⁰. Βλάχοι ἦσαν ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπό τήν Βρεταννία ἕως τόν Βόσπορο, ὅπου διαπιστώνεται χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας, γενική ἢ κατά νησιδες.

Ἐκλατίνιση, ὅπως διατείνονται οἱ Pinon, Rostovtzeff, Helly κ.ἄ., λαμβάνει χώρα τόσο στήν ὑπαιθρο ὅσο καί σέ πόλεις, εἶτε ὄρεινές εἶτε πεδινές. Ἐπομένως δέν εὐσταθεῖ ἡ ἀντίληψη μονομενοῦς καθόδου λατινοφώνων – ὄροφυλάκων – ἀπό τά βουνά. Ἱστορικῶς δέ μαρτυρεῖται ἄνοδος πληθυσμῶν ἀπό ἀστικά κέντρα ὀδικῶν ἀρτηριῶν ἐξ αἰτίας ἐπιδρομῶν ἢ εἰσβολῶν στά ἐδάφη τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους – καί στήν ἑλληνική χερσόνησο – μεταναστευτικῶν λαῶν. Ἡ ἀναγκαία καταφυγή στά ὄρεινά καί ἀπρόσιτα καί ἡ διαμονή γιά σημαντικό χρονικό διάστημα συμβάλλουν στήν ἐπαύξηση τῆς κτηνοτροφίας καί τῆς λατινοφωνίας.

Διότι ἡ ἐκμάθηση τῆς λατινικῆς ἐνδιαφέρει ἀστούς καί χωρικούς, ἀνθρώπους ὄλων τῶν τάξεων καί πρό πάντων ἐκείνους οἱ ὅποιοι φιλοδοξοῦν καί ἐπιδιώκουν διακρίσεις καί ἀνάπτυξη τοῦ κύκλου τῶν ἐργασιῶν τους, ποικίλων ἐπιχειρήσεων, μέ προϋπόθεση τήν ἀπόκτηση τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου. «Εἰς τοὺς Ἕλληνας – γράφει ὁ Hertzberg – τοὺς ἔχοντας φύσιν δεξιάν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καί πρός ταῦτα ὀργῶντας ἦτο πάντως ἱκανῶς εὐκόλον νά διανοιξοῦν ἐαυτοῖς ὁδόν εἰς τό νά μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καί ἰδίως τῆς πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐν ταυτῷ δέ νά ἐπιζητήσωσι καί τά πολυειδή προσωπικά συμφέροντα, καθ' ἃ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis Romanus) καί ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης

κακῶν μαχομένους Ἰλλυριοῖς τε καί Τριβαλλοῖς καί τοῖς ὁμόροις Θραζί...» (VII, 9, 2). Ὅμως «πρόβατα ὀλίγα» καί νομαδική ζωὴ δέν συμβιβάζονται. Πθ. Χουρμουζιάδης, 128: «Ἄν ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν ζώων ἦταν μικρός, ὅπως ὑποθέτω, τότε οἱ μετακινήσεις αὐτές δέν πρέπει νά ἦταν ἀναγκαῖες». Ὡστόσο τό χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ εἶναι σπουδαιότατο ἀπό τήν ἄποψη τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν Μακεδόνων ἀπό τοὺς Ἰλλυριοὺς, τοὺς Τριβαλλοὺς καί τοὺς Θράκες. Σέ συνδυασμὸ δέ μέ τά πορίσματα τῆς διατριβῆς τοῦ Roghirc ἀποτελεῖ εὐγλωττη μαρτυρία τῆς ἑλληνικότητος τῶν Μακεδόνων.

50. Βλ. Μ. Gyóni, «Le nom de Βλάχοι dans l' Alexiade d' Anne Comnène», *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1957) 246 καί σημ. 3. Γιά τήν ἐτυμολογία καί τήν ἐξάπλωση τοῦ ὄρου ἀπό τήν Δύση στήν Ἀνατολή βλ. τήν σύντομη καί σαφῆ ἐξήγηση τοῦ Giuliano Bonfante, *Revue des Etudes Roumaines*, 7-8 (1961) 251. Γιά τήν ἐναρξη τῆς σημασιολογικῆς μεταβολῆς ἀπὸ λατινόφωνος σέ κτηνοτρόφος βλ. τήν ἄποψη τοῦ V. Bulgaru, *Revue Roumaine d' Histoire*, 4 (1965) 996. Τίς σημασίες, πού ἔλαθε ὁ ὄρος, βλ. P. Skok, *Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe*. Rédacteurs Mirko Deanovič & Ljudevit Jonke, collaborateur dans les travaux préparatoires et l' établissement du texte Valentin Putanec, Zagreb 1973.

ισοπολιτειακής πράξεως του Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῶν αὐτοκρατόρων...»⁵¹.

Μεταξύ τῶν δυνατῶν λογίζονται καί οἱ κτηνοτρόφοι, οἱ ὅποιοι πάντοτε ἀσκοῦσαν ἐπιρροή καί ἔχαιραν πολλῆς ἐκτιμῆσεως. Κατά ἀνέκδοτο τοῦ Πλουτάρχου στήν αὐλή τοῦ Πύρρου⁵² θεωροῦσαν διακεκριμένη προσωπικότητα τόν ἰδιοκτήτη μεγάλου κοπαδιοῦ.

Ἀσφαλῶς ἡ γενναιοδωρία τῆς Ρώμης δέν εἶναι ἀνυστερόβουλη καί ἀνιδιοτελής. Ὁμολογουμένως ἀποσκοπεῖ στήν ἐνδυμάνωση καί στελέχωση της μέ τό ἔμψυχο δυναμικό τῶν Ἑλλήνων⁵³, παράλληλα δέ στήν εὐρύτερη διάδοση τῆς λατινικῆς⁵⁴. Ὁ Ψυχάρης τονίζει ὅτι καί ὁ περίφημος γιά τόν φιλλελληνισμό του αὐ-

51. Τόμος Β', κεφ. 1, 63-64. Πθ. καί F. Papazoglou, Sur les koina régionaux de la Haute Macédoine, *Ziva Antika*, 9 (1959) 170. Th. Chr. Sarikakis, Des soldats Macédoniens dans l'armée romaine, *Ἀρχαία Μακεδονία*, II (19-24 Αὐγούστου 1973), Thessalonique 1977, 432: «particulièrement la pauvre et montagnaise Haute Macédoine avec sa population agraire et robuste constituait une source inépuisable pour les légions et les cohortes prétoriennes». I. Biezunska-Malowist, La propriété foncière dans l'Égypte romaine et le rôle de l'élément romain». M. I. Finley, édit., Problèmes de la terre en Grèce ancienne, Paris 1973, 261. Achille Lazarou, Présence hellénique en Égypte romaine, *Graeco-Arabica*, 3 (1984) 51-76.

52. Βλ. καί P. Cabanes, L'Épire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167), Paris 1976, 490. Σ. Δάκαρι, Ἡ κτηνοτροφία στήν ἀρχαία Ἡπειρο, Ἰωάννινα 1976.

53. Πθ. καί Π. Γυιόκα, «Αἱ δύο ἐπιστολαί πρὸς Θεσσαλονικεῖς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Χρονικά* (Μακεδονικῆς Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος), 2 (1980) 66: «... ὁ Ρωμαῖος νικητής τοῦ Περσέως εἰς τήν Πύδναν Αἰμίλιος Παῦλος, Ἑλληνα τήν καταγωγήν».

54. Πθ. Lozovan, «Byzance et la romanité...», 220: «Le créateur du vaste état avait forgé, en même temps que l'unité méditerranéenne, l'instrument d'expression auquel aucun peuple, soumis politiquement, ne fut à même de s'opposer». Πολύ ἐνωρίτερα ὁ M. Egger, De l'étude de la langue latine chez les Grecs dans l'Antiquité, Paris 1855, 6 τονίζει: «Comme instrument d'unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employée dans toutes les relations de Rome avec la Grèce». Ὡς πρὸς τήν ἔκταση τῆς λατινικῆς στήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα οἱ γνώμες ποικίλλουν. Πθ. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν J. Psichari, *Études de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec*, Paris 1892, 100-101: «Nous n'hésitons pas à répondre que l'on trouve en Grèce du IIe siècle A.C. au IVe siècle P.D., plusieurs assimilations d'idées et de moeurs romaines, et à côté, des progrès réels de la langue latine, faits partiels et locaux, sans doute, et dont il serait téméraire de conclure à une conquête définitive de la langue...». N. Iorga, Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie etc.), Bucarest 1919, 4: «De tous ces événements il résulta la domination de la langue latine vulgaire parlée par les Romains de race ou par de nouveaux Romains, d'assimilation, plus nombreux même que les premiers dont ils étaient des disciples définitivement apprivoisés, du cap Matapan ou au moins du golfe de Lépante et de celui d'Arta jusque dans les vallées des Carpates septentrionaux du côté où vivaient les peuplades germaniques, et d'Adriatique à la Morava et au Vardar». Μετά τήν ἀπόδειξη τῆς ἐλληνικότητος τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καί ἀπό τόν Ρουμάνο καθηγητή Poghirc σέ συνάρτηση μέ τήν μαρτυρία τοῦ Τίτου Λιβίου (31, 29) γιά

τοκράτωρ Κλαύδιος απαιτούσε από τόν Έλληνα ρωμαίο πολίτη τήν γνώση τής λατινικῆς⁵⁵. Κατά συνέπεια δέν συντρέχει λόγος ἑρμηνείας τῆς λατινογλωσσίας⁵⁶ ἢ διγλωσσίας Ἑλλήνων, τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, μόνον μέ τήν ὀροφυλακία.

Οἱ Φεραῖοι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὅπως καί προηγουμένων ἐποχῶν, ἔχουν μεγάλη κοπάδια, τά ὅποια παραδοσιακά πρὸς ἀνεύρεση τῆς ἀπαραίτητης τροφῆς τους μετακινοῦν κατά ἐποχῆς τοῦ ἔτους σέ σταθερά θέρετρα καί ἐπαναφέρουν τό χειμαδιό στό πατρογονικό⁵⁷, πλὴν ἐκτάκτων περιπτώσεων, πολεμικῶν περιπετειῶν, προσωπικῶν διώξεων κ.ἄ.⁵⁸

κοινή γλῶσσα Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων καί Μακεδόνων («Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguae homines») ἀποβαίνει ἀνεπίτρεπτη ἢ πανρουμανιστικὴ ἀντίληψη ἀπὸ τὰ Καρπάθια μέχρι Ταινάρου ἢ συγκαταβατικά (!) μέχρι Ναυπάκτου. Πάντως, ὅταν ἀσκειῖται οὐγγρική κριτική, καθορίζεται σαφέστερα ἡ διάκριση τῆς λατινικῆς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ ἐκείνη τῆς Δακίας. Βλ. Ν. Iorga, *L' origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression)*, Bucarest 1938, 3. Γιά τήν πέρα τοῦ Ἰσθοῦ κατάσταση ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας βλ. Achille Lazarou, «Peut on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικά Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Σπάρτη 7-14.9.1975, τ. 3ος, Ἀθήναι 1976, 114-123.

55. Psichari, *Etudes...*, XLII-XLIV. Βλ. καί J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine (Thèse)*, Paris 1895, 56. Πθ. καί Γ. Κ. Κορδάτου, Ἡ Ρωμαιοκρατία στήν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1959, 265-266.

56. Ἐπιβιώνει δέ ὡς κουτσοβλαχικὴ ἡ μέ τῶν ἐπιστημονικῶ νεολογισμό ἀρωμουνική, στήν ὁποία ἀντικατοπτρίζονται οἱ ξενικές ἐπιδράσεις, παραστατικές ἀποδείξεις διαφορᾶς Βλάχων ἀπὸ Ρουμάνους. Πθ. Κεραμοπούλλου [*Ἑλληνικά*, 2 (1941-1952) 529]: «Τὰς σλαβικὰς ρίζας τῆς ἐν Ρουμανία βλαχικῆς δέν ἔχουν οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας ἢ τῆς Ἡπείρου, ἀλλ' ἔχουν ἀντιθέτως ἑλληνικὰς, ὡς οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας (ὅπου ἔλειπον Ἑλληνας) ἔχουν ἄλβανικὰς. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι οἱ Βλάχοι παρήχθησαν εἰς τὰς χώρας, ἐν αἷς εὐρίσκονται καί ζῶσι καί δέν ἦλθον ἐκ τῆς μᾶς χώρας εἰς τήν ἄλλην, ὡς ἀνιστορήτως ἰσχυρίζονται παιδαριώδεις ἱστορικοί, ἀμαθεῖς ἢ ἀργυρώνητοι καί θεράποντες κατακτητικῶν ὀρμῶν καί πόθων, νοθευταί τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας». Σύντομη παρουσίαση τῶν ἐπιδράσεων βλ. Achille Lazarou, *Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes*, Athens 1985. Ἀνάτ. ἀπὸ τό περ. Πλάτων, 37 (1985) 157-172.

57. Πθ. Ἀρη Ν. Πουλιανοῦ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα Θέματα*, 1963, 285: «Ἴσως κάποτε στήν ἀρχαιότητα, ἓνα μέρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆ Θεσσαλικῆς πεδιάδας τό καλοκαίρι νά ἀνέβαινε σέ πῖο βόρεια μέρη (Ἡπειρο καί Μακεδονία) καί τό χειμῶνα γύριζε στά παλιά, γνωστά μέρη». Γιά τήν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων, διγλωσσῶν ἢ καί τριγλωσσῶν, ὁ ἀνθρωπολόγος Πουλιανός ἀφιερώνει ἀρκετές σελίδες καί στό συνθετικό του ἔργο: Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1968, 154-181. Παρωχημένο εἶναι τό ἄρθρο τῶν V. Diamandi-V. de Medonca, «Les Aroumouni ou Valaques de la Péninsule des Balkans», *Revue anthropologique*, 7-9 (1928), 1-8. Τίποτε νεώτερο δέν ὑπάρχει καί στά δημοσιεύματα τοῦ V. Tega. Βλ. σχόλιά μου στό περ. *Τρικαλινά*, 5 (1985) 55 κ.έ. Οὔτε στά μεταγενέστερά του. Πθ. περ. *Cuvântul Românesc*, 125 (1986) 19 κ.έ.

58. Ν. Χ. Παπακώστα, Ἡπειρωτικά, Ἀθήναι 1967, 504. Γ. Χ. Χιονοῖδη, Οἱ ἀνέκδοτες ἀναμνήσεις τοῦ Γιώτη (Παναγιωτίδη) Ναοῦμ γιά τοὺς Βλάχους τῆς Ἡπείρου

Κανονικῶς συμβαίνει μέ τούς Φεραίους ὅ,τι ἀκριβῶς καί μέ τούς Περραιβοῦς, γιά τούς ὁποίους ὁ Κεραμόπουλλος γράφει τά ἐξῆς: «Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι εἰς τήν Θεσσαλικήν πεδιάδα κατήρχοντο ἐκ τῶν γειτονικῶν ὄρεων... κτηνοτρόφοι... καί διέμενον μετά τῶν κτηνῶν των εἰς τήν Θεσσαλικήν πεδιάδα κατά τήν ψυχράν περίοδον τοῦ χειμῶνος καί ἐπανήρχοντο εἰς τά ὄρη περί τό ἔαρ. Οὗτος ἦτο ὁ βίος τῶν ἀρχαίων Περραιβῶν, ἐλληνικῆς φυλῆς, ἐλληνογλώσσου θεβαίως. Ἀλλά αὐτός οὗτος εἶναι καί ὁ βίος τῶν σημερινῶν Βλάχων, λατινογλώσσων ὁμως»⁵⁹. Καί προσθέτει: «Ἡ λατινογενῆς γλῶσσα, ἣν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμησεν εἰς τήν Μακεδονικήν ἢ Ἡπειρωτικήν ἢ Θεσσαλικήν κοινήν ὄρεινήν ἢ τήν πεδινήν χώραν ἐπί τῆς Ρωμαιοκρατίας»⁶⁰.

καί τῆς Μακεδονίας στή διάρκεια τοῦ 19ου αἰῶνα καί γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1878 στή Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1984. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΚΔ' τόμου τῶν «Μακεδονικῶν»), ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία.

59. ΕΕΦΣΠΑ, 4 (1953-54) 56. Π6. καί Ἄχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καί λατινοφωνία Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1986, 268. Ἀνάτ. ἀπό τά Πρακτικά τῆς Συνάξεως ἐν Καρπενισίῳ, Ὀκτ. 1984, 222-270.

60. ΕΕΒΣ, 23 (1953) 71. Π6. παρόμοια ἄποψη γενέσεως τῶν Βλάχων Ἡπειροῦ Χρ. Χρηστοθασίλη, Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἡπείρῳ καί τά δίκαια αὐτοῦ, Ἀθήνησι 1902, 3: «οὗτοι ἔχουσι φρόνημα ἐλληνικώτατον καί ὀμιλοῦσιν, ὡς μητρικήν, καί τήν ἐλληνικήν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἐκκλησιάζονται, ἐκπαιδεύονται, ἀναπτύσσονται καί ἐμπορεῶνται, μηδὲν διαφέροντες τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατά τά ἔθνη καί θρησκευτικά αἰσθήματα, τούς πόθους καί τās πολιτικές ιδέας, τά ἦθη καί τά ἔθιμα, δέν εἶναι ἄλλο ἢ Ἑλληνες γνήσιοι, ἀποδεχθέντες τήν λατινικήν γλῶσσαν ἐν καιρῷ τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὡς ἀπεδέχθησαν ταύτην ἑκατομμύρια ὅλα Γαλατῶν, Κελτῶν, Ἰθῆρων κλ». Ὁ Κεραμόπουλλος σέ ἄλλη ἐκτενέστερη μελέτη τοῦ [Μακεδονικά, 2 (1941-1952) 514] συμπληρῶνει: «Οὕτω οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον τό ἔθνη αἰσθημα διετήρησαν, ἀλλά καί τήν γοητείαν τοῦ ἐλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου ἠσθάνοντο καί ἤθελον καί ἐφρόντιζον νά ἀνακτήσουν αὐτό ὡς αἰσθητόν καί ἔντονον ἔθνη γνῶρισμα, ἰδρύντες ἐλληνικά σχολεῖα.

Ἀποικία ἐξ Ἰταλίας δέν ἐστάλησαν εἰς τόν *limitem* τοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἑλληνες καί ἔγραφον ἐλληνικάς ἐπιγραφάς, ἄς ἔχομεν· ἔπειτα ἐπί Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσσοι καί γράφουν οἱ ἴδιοι λατινικάς ἐπιγραφάς, ἄς ἐπίσης ἔχομεν».

Τό ἐνδεχόμενον ἐγκαταστάσεως Ρωμαίων στήν Θεσσαλία εἶχε διατυπώσει ὁ Δ.Κ. Τσοποτός, Ἱστορία τῶν γεωργῶν καί τῆς ἰδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἀθήναι 1919, 54, σημ. 2. Ὡστόσο μετά τήν ἔρευνα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλίας ὁ Bruno Helly γράφει: «*La présence des Italiens est peu marquée, dans nos documents; seules quelques épitaphes latines signalent, à Larisa, à Démétrias, à Thèbes, leur existence. Cela est insuffisant pour nous faire une idée de leur importance, d' autant qu' il ne faut pas confondre avec eux tous les Grecs porteurs de noms latins ou même des tria nomina officiels*». Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὀνομάτων γηγενῶν μέ ρωμαϊκά ἀποδεικνύει πρόοδο ἐκλατινίσεως κατά τούς C.C. Giurescu-D.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 1, București 1976, 114. Π6. καί I.I. Russu, *Elemente traco-getice în imperiul Roman și în Byzantium* (veacurile III-VII). *Contribuție la istoria și romanizarea Tracilor cu două hărți*, București 1976, 163. βλ. καί 102. Τήν ἄποψη αὐτή μέ πλῆθος ἄλλων τεκμηρίων παρουσίασα στήν Στρογγυλή Τράπεζα, πού εἶχαν ὀργανώσει τό 1975 τό 2ο Πανεπιστήμιο τῆς Λυών καί τό Ἐθνικό Κέντρο Ἐρευνῶν τῆς Γαλλίας. Ὁ Helly, κύριος ὑπεύθυνος τῆς ὀργανώσεως τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου, μέ ἐπιστολή του ἀποκαλύπτει καί τά ἐξῆς: «*Je voulais également vous dire*

Pheraeoi of Roman Age and Vlachs of Velestino

At first, the author explains the insensibility of the greek science regarding the period of Roman occupation. Then he indicates the consequences of this insensibility, among which he mainly refers to the usurpation of the latinized population of the greek peninsula by the Roumanians, even though they have no racial relationship.

Afterwards the author presents the recent conclusions from the study of the inscriptions of Thessaly. He quotes the names given to places of the region, which are of latin origin. He makes use of the deductions of several relative references. Based on all this, the author tries to relate the Vlachs of Velestino of today to the residents of the ancient Thessalian city of Pheres, who were latinized during the Roman occupation.

combien mes amis, C. Wolters et V. Von Graeve, et moi-même, avons été intéressés par votre communication à la Table ronde. Vous avez présenté là des idées qui ont été pour nous très éclairantes. En d' autres termes, d' après nos inscriptions, nous avions pensé qu, il y avait beaucoup de personnages portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du 1er s.av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périèques, nous semble t-il).

Voilà pourquoi nous avons été très intéressés par votre communication.... (Lyon, le 21 Octobre 1975). Βλ. καί Αχιλλε Λαζαρου, La révolte des Larisséens en 1066, Lyon 1979. Ἀνάτυπο ἀπό *La Thessalie*. Actes de la Table-Ronde 21-24 Juille 1975-Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5. Lyon-Paris 1979, 303-318.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΗΤΣΙΚΩΣΤΑΣ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας «Ρήγας Φεραίος»

Μέχρι το 1980 κυρίως στο Βόλο, αλλά και στο Βελεστίνο και τη Λάρισα, Δημοτικές Αρχές - Επιμελητήρια - Επιστημονικές Οργανώσεις - Τύπος κινούσαν τις διαδικασίες για την ίδρυση του Θεσσαλικού Πανεπιστημίου.

Στο Βόλο το Τεχνικό Επιμελητήριο με Πρόεδρο τον κ. Άρη Τσαλαπάτα και με τη συμπαραστάση της Δημοτικής Αρχής Βόλου διοργάνωσε επιστημονικά συμπόσια και ημερίδες με το θέμα αυτό.

Ο υφηγητής και τέως υφυπουργός κ. Ν. Μπρισίμης αγωνιζόταν για την ίδρυση παραρτήματος της Ιατρικής Σχολής Θεσσαλονίκης στο Βόλο.

Ο Βολιώτικος τύπος με εμπειριστατωμένα άρθρα προωθεί το θέμα. Το 1980 επισκέφθηκε το Βόλο ο τότε πρωθυπουργός κ. Γεώργιος Ράλλης και σε ομιλία του στο Δημαρχείο του Βόλου εξήγγειλε την ίδρυση του Θεσσαλικού Πανεπιστημίου.

Μετά την εξαγγελία αρχίζουν διεκδικητικές κινήσεις διαφόρων πόλεων της Θεσσαλίας για την έδρα του Πανεπιστημίου, ένα αρνητικό γεγονός για την σύντομη υλοποίηση της απόφασης.

Τον Απρίλιο του 1981, οι δήμαρχοι των Θεσσαλικών πόλεων και οι πρόεδροι των Τοπικών Ενώσεων Δήμων και Κοινοτήτων συγκεντρώνονται στο Βελεστίνο και αποφασίζουν, σαν μέση λύση, να προταθεί ως έδρα του πανεπιστημίου το ιστορικό Βελεστίνο, όπου ο Δήμος Βελεστίνου πρόσφερε έκταση 300 στρεμμάτων για την άμεση ίδρυση του Πανεπιστημίου.

Οι Δήμαρχοι έστειλαν υπόμνημα στον πρωθυπουργό κ. Γ. Ράλλη, με το οποίο ζητούσαν συνάντηση μαζί του.

Τον Ιούλιο του 1981 πραγματοποιήθηκε η συνάντηση με τον πρωθυπουργό με την παρουσία του τότε Θεσσαλού υπουργού Παιδείας κ. Σ. Ταλιαδούρου και εξαγγέλθηκε από τον πρωθυπουργό ως έδρα το Βελεστίνο με την ονομασία «Πανεπιστήμιο Ρήγας Φεραίος».

Η απόφαση αυτή ήταν ιστορική για την πόλη του Βελεστίνου αλλά και για ολόκληρη τη Θεσσαλία.

Το θέμα του πανεπιστημίου έμεινε στάσιμο για ενάμισι χρόνια, ώσπου τον Απρίλιο του 1983 ο νέος πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου στο πρώτο Εθνικό Σύμ-

βούλιο Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ) εξαγγέλλει εκ νέου την ίδρυση του πανεπιστημίου με την ονομασία Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας με έδρα το Βόλο και Σχολές στο Βόλο και τη Λάρισα.

Έτσι χάθηκε μια ιστορική ευκαιρία για την πόλη του Βελεστίνου.

Θέλω να πιστεύω ότι στην ανάπτυξη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας δεν θα λησμονηθεί το Βελεστίνο και θα εγκατασταθεί εδώ τουλάχιστον η σχολή Ιστορίας - Αρχαιολογίας - Λαογραφίας.

STAVROS MITSIKOSTAS

The university «Regas Pheraios» in Thessaly

This paper presents all the factors influencing the efforts for the foundation of a new university in Thessaly. He proposes Velestino as the seat of, at least, the school of Archaeology-History and Folklore, since PASOK government changed the former ND government's decision favouring Volos instead. The city council of Velestino, birthplace of Regas Pheraios, had offered an area of 3 sq. Klm for this purpose, during a meeting of all thessalian towns representatives in 1981.

Υδροκίνητες βιοτεχνίες στο Βελεστίνο*

Πλαίσιο έρευνας

Η μελέτη αυτή αποτελεί μέρος μιᾶς εϋρύτερης έρευνας για τίς βιοτεχνίες πού χρησιμοποιήσαν ως κινητήρια δύναμη τό νερό στό χωρο τής Θεσσαλίας¹. Τέτοιες βιοτεχνίες είναι οί νερόμυλοι, οί νεροτριβές (ντριστελέες, μαντάνια) τά θυρσοδεψεία (ταμπάκικα), τά πριονιστήρια ξυλείας (νεροπρίονα, κορδέλες) κ.ἄ.

Η έρευνά μας βρίσκεται ήδη σέ προχωρημένο στάδιο καί συνίσταται στόν έντοπισμό καί περιγραφή τών σχετικῶν ἐργαστηρίων, πού ἐξακολουθοῦν νά λειτουργοῦν ἢ ἐγκαταλείφθηκαν πρόσφατα, στή φωτογράφησή τους, στή συγκέντρωση πληροφοριῶν γιά τόν τρόπο λειτουργίας τους καί τήν οἰκονομική καί κοινωνική ζωή τής εϋρύτερης περιοχῆς. Ἐπί πλέον γίνεται προσπάθεια νά συγκεντρωθοῦν καί νά ἐπιβεβαιωθοῦν πληροφορίες γιά τή λειτουργία σέ προγενέστερους χρόνους τέτοιων ἐργαστηρίων. Τά περισσότερα δέν ἔχουν ἀφήσει ἴχνη καί κάποια μικροτοπωνύμια Παλιόμυλος, Κουτσομούλια, Ντριστελά, Μαντάνια, Ντουλάπια, Κορδέλα, Ταμπακαριό κ.ἄ. εἶναι οἱ μόνοι μάρτυρες.

Τό σχετικό ὑλικό ἔχει συγκεντρωθεῖ μέ ἐπανειλημμένες ἐπιτόπιες έρευνες στήν περιοχή καί τεκμηριώνεται μέ ἀρχαιακό ὑλικό, ὅπου ἦταν δυνατό, καθώς καί μέ τήν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία.

Η παροῦσα μελέτη ἀφορᾷ τούς νερόμυλους καί τίς νεροτριβές τοῦ Βελεστίνου. Δέν θά ἀναφερθοῦμε στά πριονιστήρια ξυλείας καί τά θυρσοδεψεία², πού

* Η μελέτη αυτή αποτελεί συνεπτυγμένη μορφή ἐκτεταμένης ἐργασίας, ἡ ὁποία θά περιλαμβάνει καί ἀρχιτεκτονική μελέτη τών ὑδροκίνητων ἐργαστηρίων.

1. Ἐχει ήδη ὀλοκληρωθεῖ ἡ έρευνα τών ὑδροκίνητων βιοτεχνιῶν τών χωριῶν Ἐυλοπάροικου καί Γοργογυριοῦ Τρικάλων. (Ἀνακοίνωση Παν. Ι. Καμηλάκη στό Α' Συνέδριο Τρικαλιῶν Σπουδῶν, Τρίκαλα 1987 καί ἔχει προχωρήσει ἡ έρευνα ἀνάλογων ἐργαστηρίων τής Γούρας (Ἀνάβρας) Ἄλμυροῦ καί τοῦ Πηλίου.

2. Σύμφωνα μέ μιᾶ παράδοση, πού καί σήμερα ἀκούγεται στό Βελεστίνο, «ὁ πατέρας τοῦ Ρήγα εἶχε θυρσοδεψεῖο ἐδῶ στό Κεφαλόβρυσο. Τότες εἶχε πολλά ταμπάκικα [θυρσοδεψεία] ὁ Βελεστίνος. Ἐγώ δέν τά ἴφτασα τά ταμπάκικα πού εἶμαι 54 χρονῶν. Μόνον τά

λειτούργησαν μέχρι τον περασμένο αιώνα στο χώρο αυτό, σύμφωνα με την παράδοση, επειδή το θέμα χρειάζεται περαιτέρω έρευνα.

Πηγές

Τό μεγαλύτερο μέρος του ύλικού προέρχεται από επιτόπια έρευνα που έγινε με επανειλημμένες και πολυήμερες επισκέψεις στο Βελεστίνο από τό 1986 κ.έξ. και συνίσταται σέ αὐτοψία, φωτογράφιση τῶν ὑδροκίνητων ἐργαστηρίων, συνεντεύξεις μέ ὄσους ἀπό τούς μυλωνάδες ζοῦν ἀλλά καί ἄλλους κατοίκους τοῦ Βελεστίνου (βλ. πίνακα πληροφοριοδοτῶν) καθῶς καί συστηματική ἀναζήτηση στοιχείων στά ἹΑρχεῖα τοῦ Συμβολαιογραφείου καί τοῦ Ἱποθηκοφυλακείου Φερῶν. Τό ὑλικό πού συγκεντρώσαμε δέν μπορέσαμε δυστυχῶς νά τό ἀξιοποιήσουμε ἐξ ὀλοκλήρου κατὰ τή σύνταξη τῆς παρούσας μελέτης ἀπό ἔλλειψη καί χρόνου ἀλλά καί χώρου. Ἱελπίζουμε ὅτι πολύ σύντομα θά δοῦν τό φῶς καί τὰ ὑπόλοιπα στοιχεία πού συγκεντρώσαμε σέ μιὰ ὀλοκληρωμένη ἐκδοση γιά τὰ ὑδροκίνητα ἐργαστήρια τοῦ Βελεστίνου. ἹΗ Ἱστορία τους ἀποτελεῖ, κατὰ τήν ἀποψή μας, τό σημαντικότερο τμήμα τῆς οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ νεότερου Βελεστίνου.

Βιβλιογραφία

- ἹΑγριαντώνη Χριστίνα, οἱ ἀπαρχές τῆς ἐκβιομηχάνισης στήν ἹΕλλάδα τόν 19ο αἰῶνα, 1986.
- Βρούχα Παναγιῶτα, Οἱ ὑδρόμυλοι τῆς ἹΗπείρου. ἹΟ ἀγροτικός κόσμος στόν μεσογειακό χῶρο, Πρακτικά, ἐκδ. ΕΚΚΕ-ΚΝΕ/ΕΙΕ, ἹΑθήνα 1988, σ. 361-382.
- Clutton Elis. Kenny André, A vertical-axle Water mill near Drosia, Crete, Κρητολογία, τεῦχ. 4 (1977), σ. 139-158.
- Δωρῆς Μιχάλης, ἹΥδρόμυλοι, περ. ἹΑρχιτεκτονική, ἐτ. 14, ἀρ. 79 (Μάρτ.-ἹΑπρ. 1970) σ. 57-68.
- ἹΗμελλος Στ. – Πολυμέρου-Καμηλάκη Αἰκ., Παραδοσιακός ὑλικός βίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (ἹΕρωτηματολόγιο), ἹΑθήνα 1983, σ. 190-192 (νερόμυλος) καί 258-260 (νεροτριβή).
- Κοντομίχης Πάνταξῆς, ἹΑγροτικές βιοτεχνικές ἐργασίες (Λαογραφικά Λευκάδας. ἹΑνεμόμυλοι-νερόμυλοι καί νερομυλωνάδες), ἹΑθήνα 1982.
- Λοῦκος Λάμπης, Νερόμυλοι. Μελέτη Ἱστορική καί λαογραφική, Πάτρα 1985.

Ἱχομε ἀκούσει. Οὔτε τὰ τζαμιά τὰ φτάσαμε. Μόνον τό ρολόγι. Αὐτό ἦταν τζαμί καί τό Ἱκαναν ρολόγι. Αὐτό χαλάστηκε τό 1928, τό καλοκαίρι» (ΚΛ, ἀρ. 4189, σ. 328. 1982, συλλ. Βασ. Φάτση).

- Μαχαίρας** Γιώργος, Βιομηχανική ἀρχαιολογία. Ἡ ἄλλη ἀρχαιολογία, Ἀρχαιολογία, τεύχ. 18 (1986), σ. 15-22.
- Manduit** J. A., Manual d'ethnographie, 1960.
- Μάτσας** Δ., Νερόμυλοι στή Σαμοθράκη. 1984.
- Μαυρομάτης** Ι., Οἱ Ὑδρομυλοι τῆς Πυρσόγιαννης, Ἠπειρ. Ἐστία 34 (1985), σ. 205-206.
- Μπακαϊμης** Ἀλεξ., Οἱ νερόμυλοι στή ζωή καί τή λαογραφία τῆς Ἐπαρχίας Βοΐου, 1982.
- Μουσεῖο Κρητικῆς Ἐθνολογίας.** Νερόμυλοι Δυτικῆς Μεσαρᾶς Κρήτης. Φυσικό οἰκοσύστημα καί Ὑδάτινο δυναμικό, Ἡράκλειο Κρήτης, 1985.
- Πλατάκης** Ἐλευθ., Λαϊκές ὀνομασίες σχετικές μέ τούς νερόμυλους τῆς Κρήτης, Κρητολογία, τεύχ. 4 (1977), σ. 159-172.
- Οἰκονομίδης** Δημ. Β., Οἱ ἐν Ἑλλάδι παραδοσιακοὶ ἀλευρόμυλοι, Ἐπετηρίς τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τ. 25 (1977-1980), σ. 150-241.
- Σέττας** Δημ., Γλώσσα καί Λαογραφία τῆς Εὐβοίας. Νερόμυλος – Κτηνοτροφία – Ποιμενικός βίος, Ἀθήνα 1960.
- Singer** C., A History of Technology, Oxford 1905.
- Σορδίνας** Αὐγ., Οἱ παραδοσιακοὶ ἀλευρόμυλοι τῆς Κέρκυρας. Χερόμυλοι, νερόμυλοι, ἀνεμόμυλοι, ἀλογόμυλοι. Κερκυραϊκά Χρονικά, τ. 25 (1981) σ. 85-160.
- Ζάππας** Τ., Νερόμυλοι καί ἀνεμόμυλοι στή Ν. Καρυστία, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, τ. 15, σ. 105-108.

Πληροφορητές

- Βασίλειος Στ. Σαββανάκης, ἐτῶν 76, συνταξιούχος.
 Δημήτριος Πατσαντᾶς, ἐτῶν 50, γεωργός.
 Δημήτριος Μπαλαμότης, ἐτῶν 59, μυλωνάς.
 Ἀριστοτέλης Γιαννακόπουλος, ἐτῶν 62, μηχαν. αὐτοκινήτων.
 Δημήτριος Καραμπερόπουλος, ἐτῶν 43, γιατρός.
 Σιούμουρέκης Γεώργιος ἐτῶν 50, χτενάς καί μυλωνάς.

Συντομογραφίες

- ΣΦ = Συμβολαιογραφεῖο Φερῶν
 ΥΦ = Ὑποθηκοφυλακεῖο Φερῶν
 ΚΑ = Κέντρο Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Ίστορικό Πλαίσιο

Είναι γνωστό ότι η ανάπτυξη κατά τον 18ο αί. όρισμένων βιοτεχνιών παραγωγής κυρίως ειδών ύφαντικής, μέ δυνατότητες εξαγωγής των προϊόντων τους, σέ συγκεκριμένες εστίες του όρεινού Θεσσαλικού χώρου (Πήλιο, 'Αγιά, 'Αμπελάκια, Τίρναβος, Τσαριτσάνη κ.ά.), είχε ως συνέπεια ανάλογη άνθιση των ύδροκίτων έργαστηρίων έπεξεργασίας των ύφαντών (νεροτριβές: μαντάνια, ντριστελέες).

Κατά τον 19ο αιώνα, και ιδιαίτερα κατά τό θ' μισό του, ή έλλειψη έκτεταμένης έσωτερικής αγοράς και παράλληλα ή μείωση ζήτησης των προϊόντων τής ύφαντουργίας από τήν δυτικοευρωπαϊκή αγορά, περιόρισε τήν βιοτεχνική δραστηριότητα μετατρέποντάς την σέ οικιακή χειροτεχνία. Τά προϊόντα της έξαντλούνται στήν αὐτοκατανάλωση σέ οικογενειακό πλαίσιο (οικοσκευή, ένδυμασία, προίκα κοριτσιών) ή σέ περιορισμένες ανταλλαγές μέ είδη κυρίως διατροφής (καλαμπόκι, σιτάρι, λάδι) στίς περιπτώσεις πού ή παραγωγή τους δέν έπαρκει νά καλύψει τίς ανάγκες τής κατανάλωσης.³ Η κτηνοτροφία έξ άλλου, πού έξασφάλιζε τήν πρώτη ύλη γιά τή βιοτεχνία περιορίζεται σημαντικά. Η άλυσίδα αὐτή οικονομικών - ιστορικών - κοινωνικών άλλαγών όδηγεί τούς όρεινούς πληθυσμούς στήν εγκατάλειψη των κάποτε ασφαλών όρεινών κρυσφήγετών τους και στήν εγκατάστασή τους στόν πεδινό Θεσσαλικό χώρο, όπου αναπτύσσονται μέ ταχύ ρυθμό μεγάλες κομποπόλεις και νέοι χριστιανικοί οικισμοί. Οί όθωμανικές μεταρρυθμίσεις (τανζιμάτ) έδωσαν δυνατότητες γιά αγορά γής από χριστιανούς, πράγμα πού κυρίως συντέλεσε στόν έποικισμό του Θεσσαλικού κάμπου από έλληνικούς πληθυσμούς⁴ όχι μόνο των γύρω όρεινών όγκων αλλά και από μακρινές περιοχές όπως τή ΒΔ Μακεδονία, τήν Πελοπόννησο⁵ και τά νησιά (Κυκλάδες, Κεφαλονιά).

Σημαντικό έξ άλλου τμήμα των ήμνομαδικών και νομαδικών πληθυσμών (Βλάχων, Σαρακατσαναίων, Κοπατσαραιών), πού από αιώνες χρησιμοποιούσαν τή Θεσσαλία ως τόπο χειμερινής διαμονής (χειμαδιό) εγκαθίσταται σταδιακά στά Θεσσαλικά χωριά και άσχολείται, έκτός από τήν κτηνοτροφία, μέ τά παραδοσιακά του επαγγέλματα, πού παρουσίαζαν ζήτηση στήν περιοχή. 'Αγωγιάτες, ζωέμποροι, χτενάδες, ραφτάδες, σαμαράδες, χρυσοί, μυλωνάδες, ντριστελιάρηδες κ.ά.). Στό Βελεστίνο εγκαταστάθηκαν κυρίως Βλάχοι από τό Περιβόλι Γρεβενών⁶.

3. Περισσότερα γιά τό θέμα βλ. στά Πρακτικά του Συμποσίου «Μεσόγειος και οικονομίες», τ. 2, σ. 253-258.

4. 'Ε φ η ς ' Α λ λ α μ α ν η, Τό Τανζιμάτ και οί έπιπτώσεις του στή ζωή των κατοίκων τής Θεσσαλίας, *Θεσσαλικά Χρονικά*, τ. 13 (1980) σ. 409-422.

5. Α ί κ . Π ο λ υ μ έ ρ ο υ - Κ α μ η λ ά κ η, Πελοποννήσιοι στήν περιοχή τής Λάρισας μετά τήν προσάρτηση τής Θεσσαλίας (1881), *Πρακτικά* του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, τ. Γ' (1989), σ. 491-518 + πίν. 28-30. 'Ηδη εύρίσκεται υπό έκτύπωση εύρύτερη μελέτη γιά τό ρόλο και τή δραστηριότητα των Πελοποννησίων στό Θεσσαλικό χώρο μετά τό 1881.

6. Χ ρ ή σ τ ο υ Παπαζήση, οί Βλάχοι του Βελεστίνου, *Μαγνησιακά*, Α' (1971), σ.

Ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση, πού κατά τό β' μισό τοῦ 19ου αἰ. διανύει γιά τή Δ. Εὐρώπη τό τρίτο της δυναμικό στάδιο, στήν κεντρική Μακεδονία καί Θεσσαλία σημειώνει τά πρῶτα θήματα ἐξέλιξης⁷, καθώς δημιουργοῦνται στό χῶρο αὐτό οἱ σχετικές προϋποθέσεις. Ἡ προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας (1881) ἀποτελεῖ τήν πιό οὐσιαστική προϋπόθεση. Αὐτή θά ἐπιτρέψει τήν ὑλοποίηση τῆς ιδέας τοῦ σιδηροδρόμου, πού σημαίνει ὀπωσδήποτε ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ ἀνάπτυξης τῆς περιοχῆς μέ τή μεταφορά τεχνολογικῆς ἐμπειρίας καί κεφαλαίων καί συνέπεια τή σταδιακή ἀνασύνταξη τοῦ οἰκονομικοῦ-κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ χώρου σέ εὐρύτερο ἐθνικό ἐπίπεδο⁸.

Τό Βελεστίνο στό κέντρο μιᾶς εὐφορῆς καί ἀπό φυσική ἀποψη εὐνοημένης ἀγροτικῆς περιοχῆς, πού ἔχει τό μέγα προνόμιο νά ἀρδεύεται ἀπό μιᾶ σταθερά παραγωγική ὑδάτινη δεξαμενή, τήν Ὑπέρεια Πηγῆ-Κεφαλόβρυσο, στό χῶρο μιᾶς σημαντικῆς ἀρχαίας πόλης (Φεραί), πατρίδα ἐνός ἀπό τοὺς σημαντικότερους Νεοέλληνες, τοῦ Ρήγα, διέθετε τίς προϋποθέσεις, πού θά συντελοῦσαν στήν ἐξέλιξη τοῦ οἰκισμοῦ σέ ἐμπορικό καί κοινωνικό κέντρο μιᾶς ἐπιρτερῆς περιοχῆς. Ἐτσι τουλάχιστον ἐμφανίζεται τίς πρῶτες δεκαετίες μετά τήν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας στήν Ἑλλάδα. Ἡ κατοπινή του στασιμότητα, στόν 20ό αἰῶνα, ὀφείλεται σέ δύο κυρίως λόγους: Στή μικρή ἀπόστασή του ἀπό ἕνα ραγδαία ἀναπτυσσόμενο ἀστικό κέντρο καί λιμάνι ταυτόχρονα, τό Βόλο, πού μονοπωλεῖ τήν ἐμπορική καί ἐπιχειρηματική δραστηριότητα στό Θεσσαλικό χῶρο τά πρῶτα πενήντα περίπου χρόνια μετά τό 1881, καί, κατά δεύτερο λόγο, στήν σημαντική ἀπόσταση τοῦ οἰκισμοῦ ἀπό τή σιδηροδρομική γραμμή, πού καθιστοῦσε τό ἱστορικό χωριό περιθωριακό, ἀπόκεντρο, μέ ἐγγενεῖς πλέον δυσκολίες πρόσβασης. Ὁ Σπυρ. Λάμπρος σχολιάζει τό γεγονός αὐτό ὡς ἑξῆς: «Ὁ Βελεστίνος κεῖται ἀριστερόθεν τῶν τροχιῶν τοῦ σιδηροδρόμου εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας περ. ὥρας ἀπό τοῦ σταθμοῦ. Ἡ ἀπόστασις εἶναι ἀληθῶς μεγάλη διά τήν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Φερῶν, διά πολίχνην, ἀριθμοῦσαν κατά τήν ἀπογραφὴν τήν γενομένην τῷ 1889, κατοίκους 2389 καί μικρόν ἀπέχουσαν ἀπό ἰκανῶν ἄλλων χωρίων... Ἀλλά δέν πταίονσι διά τό πρὸς τόν Βελεστίνον καί τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν ἀδίκημα τοῦτο οἱ κατασκευάσαντες τόν σιδηρόδρομον. Τό παιῖσμα βαρύνει αὐτούς τοὺς Βελεστινιώτας, μυρίας παρεμβάλοντας δυσχερείας, ὅτε ἐμελλε νά κατασκευασθῇ ἡ γραμμὴ εἰς τήν πλησιέστερον τοῦ πολισματος διάβασιν αὐτῆς καί τήν οἰκοδόμησιν τοῦ σταθμοῦ ἐγγύτερον. Ἐκτοτε οἱ κάτοικοι τοῦ Βελεστίνου συνιδόντες τά ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς συγκοινωνίας ὀφέλη, ἐν-

41-46. Αἰκατ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ καί παραδόσεις τῆς περιοχῆς Βελεστίνου, ἐφ. «Ἡ Θεσσαλία», 11-10-1987, σ. 8.

7. Βλ. Γ. Παλάσκα, Οἱ πρῶτες βιομηχανικὲς ἐγκαταστάσεις στήν Κεντρική Μακεδονία (19ος-20ός αἰ.), περ. Ἐρχαιολογία», τεύχ. 18 (1986), σ. 30-34. Καί γενικότερα Χριστίνας Ἀγριαντώνη, Οἱ ἀπαρχές τῆς ἐκβιομηχάνισης στήν Ἑλλάδα τὸν 19ο αἰῶνα, Ἀθήνα 1986, ἐκδ. Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐμπορικῆς Τραπεζῆς.

8. Ἐλ. Παπαγιαννάκη, Οἱ ἑλληνικοὶ σιδηροδρόμοι 1880-1910 (Πολιτικὲς, Οἰκονομικὲς καί Κοινωνικὲς διαστάσεις) στόν τόμο: Ὁψεις τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας τοῦ 19ου αἰ., Ἀθήνα 1984, σ. 107 κ.ἐξ.

νόησαν τό λάθος αὐτῶν, ἀλλ' ἡ ἐπανόρθωσις αὐτοῦ δέν εἶναι πλέον εὐχερῆς· τότε ἠδύνατο νά γίνη διά μικρᾶς προσθέτου δαπάνης τῆς σιδηροδρομικῆς ἐταιρείας καί ἀνεπισθῆτων ζημιῶν τῶν ὠραίων κήπων τοῦ Βελεστίνου... Μένουσι, λοιπόν, τά πράγματα ὡς ἔχουσι καί θά μένωσι βεβαίως ἐπί πολύ ἀκόμη, εἰ μή ἐς ἀεί...»⁹. Ἡ πρόβλεψη τοῦ Σπυρ. Λάμπρου ἐπαληθεύεται ἀπό τήν πορεία τοῦ Βελεστίνου, πού ἐνώ ξεκίνησε δυναμικά παρέμεινε μιά κωμόπολη τοῦ Θεσσαλικοῦ κάμπου ἄμεσα ἐξαρτημένη ἀπό τό Βόλο καί τήν ἐπίσης κοντινὴ Λάρισα. Ὁ Ἄρ. Κούρτιος πού ἐπισκέφθηκε τό Βελεστίνο τό 1907 παρατηρεῖ ἐπίσης ὅτι «τό Βελεστίνον ἠδίκηθη παρά τοῦ σιδηροδρόμου, διότι ἐάν ὁ σταθμὸς ἦτο πλησιέστερον πρὸς τήν πόλιν θά ἠδύνατο νά προσελκύσῃ ἐπισκέπτας καί νά ἀναπτυχθῇ εὐχερέστερον. Δυστυχῶς οἱ τότε διοικοῦντες ὀθωμανοί, ἄμοιροι πολιτισμοῦ, ἀντέστησαν ὡσάν νά προησθάνοντο ὅτι θά... ἔφευγον»¹⁰.

Γεγονός ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Βελεστίνου¹¹ δέν εἶναι ἀνάλογη οὔτε πρὸς τὴ γεωγραφικὴ του θέση οὔτε πρὸς τήν πλούσια ἐνδοχώρα του. Ἡ στασιμότητα τοῦ πληθυσμοῦ του¹² εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς οἰκονομικῆς του στασιμότητας, παρὰ τό γεγονός ὅτι λειτούργησε πιά στά πλαίσια τοῦ οἰκισμοῦ μιά σειρά βιοτεχνιῶν τοῦ νεροῦ, ὀρισμένες ἀπό τίς ὁποῖες ἐξελίχθηκαν σέ βιομηχανικές μονάδες (ὕδρομυλος - ὕδρατμόμυλος - ἄλευροβιομηχανία).

9. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἡ Ὑπέρεια ἐν Φεραῖς, περ. «Ἐστία» Εἰκονογραφημένη 1895, σ. 100-101.

10. Τέλλη Κ. [Ἀριστοτ. Κουρτίου], Ὁ Βελεστίνος, ἐφ. «Ὁ Πύρρος» Ἀθηνῶν, ἔτ. Ε' (1907-8), ἀρ. 231, 20-9-1907, σ. 6. Ὁπωσδήποτε ἡ εὐθύνη γιὰ τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ δέν βαρύνει μόνο τοὺς Τούρκους τοῦ Βελεστίνου, πού ἦταν ἀκόμη ἀρκετοὶ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ἀλλὰ καί τόν χριστιανικὸ πληθυσμὸ του καί κυρίως ἔχει ἄμεση σχέση μέ τὴν κοντόφθαλμη προσπάθεια τῶν κατοίκων νά μὴ χάσουν τά πιό εὐφορα ποτιστικά τους χωράφια στό ὄνομα τῆς μελλοντικῆς τους προόδου.

11. Δωροθέου Σχολαρίου, Ἔργα καί Ἡμέραι, ἐν Ἀθήναις 1887 σ. 232-234, ὅπου καταγράφεται ὁ πληθυσμὸς τῶν χωριῶν τοῦ «ναχιγέ» (δήμου) Βελεστίνου κατὰ τό 1880.

12. Μιχ. Χουλιάρáκη, Γεωγραφικὴ, διοικητικὴ καί πληθυσμιακὴ ἐξέλιξις τῆς Ἑλλάδος, 1821-1971, τ. Α', μέρος Ι, Ἀθήνα 1973, σ. 185, μέρος ΙΙ, 1974, σ. 166, 237 καί 325. Πρβλ. Χάρη Μπαμπούνη, Δημογραφικά τοῦ Βελεστίνου (τέως Δήμου Φερῶν, 1881-1981), Πρακτικά Α' Συνεδρίου «Φεραῖ-Βελεστίνο-Ρήγας», Ἀθήνα 1990, σ. 327-338.

Πίνακας ἐξέλιξης τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Βελεστίνου ἀπὸ τό 1880 ὡς τό 1981, σύμφωνα μέ τίς ἐπίσημες ἀπογραφές.

1880	1881	1889	1896	1907	1920	1928	1940	1951	1961	1971	1981
		(16 Ἀπρ.)	(6 Ὀκτ.)	(27 Ὀκτ.)	(19 Ὀκτ.)						
1000 ὀθωμ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
150 χριστ.	856	2389	1584	2032	2924	2603	2327	2659	2945	2730	3164

Ἡ Ὑπέρεια Κρήνη

Ἡ Ὑπέρεια Κρήνη, γνωστή ὡς Κεφαλόβρυσο (φωτ. 1-3) στάθηκε ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα πηγὴ ζωῆς γιὰ τήν περιοχὴ, πράγμα πού τόσο ἡ φιλολογικὲς πηγὴ¹³ ὅσο καὶ ἡ ὀλοένα διαμορφούμενη προφορικὴ παράδοση δηλώνουν. Ἡ παρουσία τῆς πηγῆς στὸν συγκεκριμένο χῶρο, χωρὶς μετατοπίσεις καὶ ἀξιομειώσεις τῆς ποσότητας τοῦ νεροῦ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους, ἀκόμη καὶ μετὰ ἀπὸ σεισμούς, πού ἐπανειλημμένα ἔχουν συγκλονίσει τὴν περιοχὴ¹⁴, εὐλόγα προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν περιοίκων. Ἡ ἀδυναμία ἐξ ἄλλου νὰ ἐντοπίσουν, ὅπως συχνὰ συμβαίνει σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις¹⁵, τὴ «φλέβα» τοῦ νεροῦ στὴν γύρω περιοχὴ, στάθηκε ἀφορμὴ γιὰ τὴ δημιουργία παραδόσεων ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς περιοίκους ἀλλὰ καὶ πιὸ μακριὰ στό Πήλιο, ὅπου ἔφθανε ὁ ἀπόηχος τῆς φήμης τῆς¹⁶. Μιὰ μορφή αὐτῶν τῶν παραδόσεων, γνωστῶν καὶ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς γιὰ ἀνάλογες περιπτώσεις ἐμφάνισης, ἐξαφάνισης ἢ μετατόπισης τοῦ νεροῦ τῆς πηγῆς¹⁷, κατέγραψε καὶ διέσωσε ὁ Σπυρίδων Λάμπρος¹⁸.

Οἱ γεωγράφοι καὶ περιηγητὲς πού ἐπισκέφθηκαν τὸ Βελεστίνου κάνουν συνήθως λόγο γιὰ τὴν Ὑπέρεια Κρήνη καὶ τοὺς μύλους του. Ὁ ἀνώνυμος [Ἴω. Οἰκονόμος ὁ Λαρισαῖος] ἀναφέρεται στὰ «πετρόκτιστα νεραγόγια», πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν Ὑπέρεια Κρήνη καὶ ποτίζουν τὴ γῆ «καρποφόρον εἰς πολλὰ καὶ διάφορα γεννήματα, πωρικά καὶ λαχανικά διὰ τὴν χρεῖαν τῶν κατοίκων καὶ τῶν γειτόνων τους, ὅπου ἔρχονται καὶ τὰ ἀγοράζον κάθε Παρασκευὴν, παζαριοῦ ἡμέραν· ἀλέθουν καὶ μέ αὐτὸ πολλοὶ μύλοι»¹⁹. Ὁ Ἀργύρης Φιλιππίδης γράφει ὅτι «πρῶτον τούτῃ ἡ χώρα ἦταν μέ προνόμια, καὶ χώρα μεγάλη... Ἐδῶ τὴν κάθε Παρασκευὴν γίνεται παζάρι καλὸ. Ἐρχονται ἀπὸ ὅλα τὰ χωριά τῆς Δημητριάδος καὶ παίρνουν σιτάρια καὶ ἄλλα πρὸς ζωοτροφίαν. Ἐρχονται καὶ τὰ γειτονικά χωριά καὶ γίνεται ὡς εἶπον, ἓνα παζάρι καλόν... ἔχει ἐργαστήρια μέ πραγματίες, ἔχει χάνια διὰ τοὺς ξένους, ἀνεπιμέλητα ὅμως, ἔχει μπακτζέδες, λαχανικά, ζαρζαβάρια πολλὰ, ἐπειδὴ ἔχουν ἓνα νερόν ἀρκετόν, ὅπου τρέχει χρονικόν πολύ, κάμνουν μετάξια, σιτάρια, κριθάρια, βαμπάκια...»²⁰, ἐνῶ ὁ Νικ.

13. Στράβων. Θ, 439. Πίνδ. Πυθ. IV, 221.

14. Κώστα Μαρκεῖ, Ἡ σεισμικότητα τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλικῆς Λάρισας, Θεσσαλικά Χρονικά, τ. 15 (1984), σ. 17-25.

15. Οἱ σχετικὲς παραδόσεις ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἀναφέρονται στὶς περιπτώσεις ἀναζητήσεως πηγῆς νεροῦ γιὰ τὴ δημιουργία οἰκισμοῦ ἢ ἐξαφάνισης τοῦ νεροῦ πηγῆς καὶ μετατόπισης, ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ λόγου, οἰκισμοῦ.

16. Γιώργου Θωμᾶ, Ἀπ' τὸν λαϊκὸ μας πολιτισμὸ. Τὸ νερό τοῦ Βελεστίνου. Ἐνας ἄγνωστος θρύλος τῆς Ζαγοράς, ἐφ. «Θεσσαλία» Βόλου, ἔτ. 78, ἀρ. 24.561, 27-6-1976, σ. 6. Βλ. Παράρτ., ἀρ. 39,2

17. Βλ. Νικολάου Πολίτου, Παραδόσεις, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 264 κέξ. Ἡ μετατόπιση ἢ ἐξαφάνιση νεροῦ ἀποτελεῖ λόγο γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη οἰκισμοῦ.

18. Βλ. Παράρτ. ἀρ. 39,1

19. Ἴω. Οἰκονόμου, Λαρισαίου, Λογιωτάτου Ι. Ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Λουκιανοῦ Σμοσατέως. II. Ἱστορικὴ Τοπογραφία τῆς τωρινῆς Θετταλίας, (εἰσαγ. Μ.Μ. Παπαϊωάννου), Ἀθήνα 1989, σ. 185 καὶ χρο Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης, ἀρ. Κ7, παράγρ. 118.

20. Θεοδόση Κ. Σπεράντσα, Τὰ περισωθέντα ἔργα τοῦ Ἀργύρη Φιλιππίδη

Μάγνης τό 1860 άγνοεΐ τήν ύπαρξη τών μύλων καΐ άναφέρει μόνον τήν «Υπέρεια Κρήνη, τανυν Κεφαλόβρυσον»²¹.

Ο Ίω. Λεονάρδος, ό Άμπελακιώτης, τό 1836 γράφει: «εις έν Προάστειον τοϋ Βελεστίνου περί τά τέλη τής παλαιάς Άκροπόλεως, φαίνεται άκόμη ή Υψηρική Πηγή (Κεφαλόβρυσον)· αύτη σχηματίζει μίαν μικράν καθαράν λίμνην, τήν όποϊαν περικυκλώνουσι κυπαρίσσια, πλάτανοι, λευκαί καΐ έλαΐα... Εΐς τούς νεωτέρους χρόνους απέκτησεν ό Βελεστίνος μίαν ύψηλήν φήμην ώς πατρίς τοϋ άειμνήστου πατριώτου Ρήγα»²². Ο Ν. Ρηματισίδης στή «Συνοπτική περιγραφή τής Θεσσαλίας»²³, όπως καΐ ό Ν. Γεωργιάδης στήν άξιόλογη μελέτη του μέ τόν τίτλο «Θεσσαλία»²⁴ δέν μνημονεύουν τούς μύλους τοϋ Βελεστίνου.

Ο Άντ. Μηλιαράκης πού επισκέφθηκε τό Βελεστίνο τό 1877 άναφέρει μεταξύ άλλων «τήν Υπέρειαν Κρήνην, άρχαιότατον ήλιακόν ώρολόγιον, τά σπίτια τών βασιλέων, γέφυραν, έν η̄ καΐ μάρμαρον μέγα ένεπίγραφον, δάσος δρυών..., μύλους μέ μαρμαρόκτιστα ύδραγωγεία, τό φρέαρ Άεράνι... λατομείον έρυθρών μαρμάρων. Καθ' εκάστην Παρασκευήν τελείται έμπορική πανήγυρις, ένθα προσέρχονται καΐ έξ άλλων μερών τής Θεσσαλίας χάριν έμπορίας...»²⁵

Μετά τήν προσάρτηση τής Θεσσαλίας στήν Έλλάδα (1881) έκδηλώνεται έντονο τό ένδιαφέρον τοϋ άθηναϊκοϋ αλλά καΐ τοϋ τοπικοϋ τύπου γιά τή Θεσσαλία. Πολλοΐ δημοσιογράφοι ώς άπεσταλμένοι τών έφημερίδων τους επισκέπτονται τή Θεσσαλία καΐ γράφουν τίς έντυπώσεις τους σέ μακροσκελή άρθρα μέ ιδιαίτερο ένδιαφέρον. Ο Χρ. Γιατράκος, συντάκτης τής έφ. «Έλεύθερος Πολίτης» τής Λάρισσας (1883) θά γράψει γιά τό Βελεστίνο μεταξύ άλλων «...άπό τό έν μέρος παλαιόν βυζαντινόν τεΐχος, άπό τό άλλο 6 πλάτανοι, πηγή ψυχροϋ ύδατος, όπερ κατερχόμενον άπαρτίζει λίμνην λαμπρᾶς καΐ μαγευτικῆς καλλονῆς· τό λιμναϊον τοϋτο ύδωρ κατέρχεται εις τοιχαγώγειον παράπηγμα έν είδει έξώστου, όπερ άφ' ενός καΐ άφ' έτέρου είναι λιθόστρωτον, καΐ έν μέσω αδλαξ ήτις καΐ τό διαδέχεται... δέον ή Κυθήρησις νά κατασκευάση διά τοϋ δήμου συντριβάνιον έχον τήν κεφαλήν τοϋ Φεραϊου πρός τιμήν καΐ καλλονήν τοϋ τόπου...»²⁶

Ο Δωρόθεος Σχολάριος²⁷ άναφέρεται άπλως στόν πληθυσμό τοϋ ναχιγέ Βελεστίνου καΐ τίς άσχολίες τών κατοίκων, όπως καΐ ό Άδάμ Άνακατωμένος, πού

(Μερική Γεωγραφία – Βιβλίον ήθικόν), Άθήναι 1978, σ. 129.

21. Νικ. Ι. Μάγνη, Περιήγησις ή τοπογραφία τής Θεσσαλίας καΐ Θετταλικῆς Μαγνησίας, έν Άθήναις 1860, σ. 20-21.

22. Ίωάννου Λεονάρδου, Άμπελακιώτου, Νεωτάτη τής Θεσσαλίας χωρογραφία, έν Πέστη 1836, σ. 128-129.

23. Ν. Ρηματισίδου, Συνοπτική περιγραφή τής Θεσσαλίας καΐ τινων παρά Θεσσαλοΐς έθίμων, έν Σμύρνη 1874, σ. 15.

24. Νικολ. Γεωργιάδου, Θεσσαλία, [θ' έκδοση], έν Βόλφ 1894, σ. 151. [α' έκδ. έν Άθήναις 1880, σ. 232].

25. Ά. Μηλιαράκη, Περί τής πόλεως τοϋ Βελεστίνου, περ. «Έστία» Άθηνών, τ. 4 (1877), σ. 564-567.

26. Η περιοδεία τοϋ συντάκτου του «Έλευθέρου Πολίτου», έφ. «Έλεύθερος Πολίτης» Λάρισσας, έτ. Α' (1883), 1 άρ. 3, 2 Ίουλ. 1883, σ. 1-2.

27. Δωροθέου Σχολαρίου, όπ. π.

κάνει λόγο για τήν «Υπέρεια Κρήνη, νῦν Κεφαλόβρυσον, ἔχουσα περίξ αὐτῆς διάφορα δένδρα, ὑφ' ὧν τήν σκιάν τό 1821 ἔτεμνον ἀγεληδόν οἱ Τοῦρκοι τάς κεφαλάς τῶν χριστιανῶν»²⁸. Ὁ Ἀνδρέας Καρκαβίτσας στό ἐκτενές ἄρθρο του «Ἡ πατρίς τοῦ Ρήγα» ἀναφέρει μόνον ὅτι τό «νερόν κατερχόμενον ἀπό τοῦ Κεφαλοβρύσου ἐσχημάτιζε μικράν λίμνην καί κατήρχετο πρὸς τό δάσος, ὅπου ἀνεκίνει τοὺς ὑδρομύλους»²⁹.

Τό 1891, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἐπισκέπτεται τό Βελεστίνο ὁ Σπυρ. Λάμπρος στήν προσπάθειά του νά συμβάλει στή φιλοτέχνηση ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα Βελεστινλή. Εἶναι ὁ πρῶτος πού ἀσχολεῖται ἐπιστημονικά μέ τό Βελεστίνο καί τήν περιοχὴ του καί μᾶς δίνει σημαντικά στοιχεῖα γιά τά ἀρχαῖα μνημεῖα καί τή νεότερη καί σύγχρονη ἵστορία του.

Ὁ Σπυρ. Λάμπρος μέ τήν «Ἐπιπεδογραφία Φερᾶς»³⁰ στά χέρια προσπάθησε νά ἀκολουθήσει τά βήματα τοῦ Ρήγα στό σύγχρονο του Βελεστίνο (1891). Τίς ἐντυπώσεις καί τίς παρατηρήσεις του καθὼς καί κάθε ἀξιόλογη κατά τήν κρίση του πληροφορία καταχώρισε σ' ἓνα πολυσέλιδο ἄρθρο του μέ τίτλο «Ἡ πατρίς τοῦ Ρήγα»³¹. Γράφει: «Λεξιόθεν τῆς ὁδοῦ τῆς σήμερον ἀγούσης ἀπό τοῦ σταθμοῦ εἰς τό πόλισμα ρέουσι ἄφθονα ὕδατα τῆς Ὑπερείας. Ἐπὶ τοῦ διαγράμματος τοῦ χαραχθέντος ὑπό τοῦ Ρήγα εἴρηται ἐν τούτῳ τῷ μέρει ἡ ἐπιγραφή «μύλοι μέ μαρμαρόκτιστα ὑδραγωγεῖα». Σημειοῦνται δέ δι' ἀστερίσκων δεκατρεῖς τοιοῦτοι μῦλοι. Ἦτο δέ φυσικώτατον νά γίνῃ ἐκ παλαιῶν χρόνων χρήσις τῶν ἀειρρόων τῆς φεραίας πηγῆς ναμάτων πρὸς κίνησιν μύλων».

Τό 1896 ὁ Γ. Π. Παρασκευόπουλος στό περιηγητικό του βιβλίο «Ταξείδια ἀνά τήν Ἑλλάδα» περιλαμβάνει δισέλιδη ἀναφορὰ στό Βελεστίνο καί κυρίως στήν Ὑπέρεια «μία πηγὴ ἐντός τῆς πόλεως ἀφθονωτάτη, πού τά νερά της χυνόμενα ἀποτελοῦν σωστήν λίμνην ἄλλως τε καί διά τῆς ροῆς αὐτῶν κινητοποιοῦνται διάφοροι ὑδρομύλοι...»³²

Ὁ Ἀριστοτ. Κουρτίος ἀναφερόμενος στό Βελεστίνο γράφει: «Ἐκ τῆς λίμνης τό ἀναβλύζον ὕδωρ ρεῖ ἐπὶ ὧραν διά πυκνοτάτου δάσους, καταστραφέντος κατά τόν πόλεμον, παρέχειν καθ' ὁδόν τήν δύναμιν δι' ἧς λειτουργοῦσιν ἱκανοὶ ὑδρομύλοι, ὡς καί μέγα ἐργοστάσιον ἀλευροποιΐας καί μακαρανοποιΐας, πρόην Γιαννοπούλου, ἤδη δέ τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν...»³³

Τό νερό τοῦ Κεφαλόβρυσου, πού παροχετεύεται μέ δύο αὐλάκια, κατευθύνεται

28. Ἀδάμ Ἀνακατωμένου, Τά νέα ὄρια τῆς Ἑλλάδος, ἦτοι τοπογραφικαί καί ἐθνολογικαί σημειώσεις περί τῆς Θεσσαλίας, ἐν Ἀθήναις 1887, σ. 87.

29. Ἀνδρέα Καρκαβίτσα, Ἡ πατρίς τοῦ Ρήγα, περ. «Ἐστία Εἰκονογραφημένη» Ἰαν. Ἰουνίος 1892, σ. 140.

30. Βλ. Βαγγ. Κακαβογιάννη, Ἡ ἐπιπεδογραφία Φερᾶς, Πρακτικά Α' Συνεδρίου «Φεραῖ - Βελεστίνο - Ρήγας», Ἀθήνα 1989.

31. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἡ Ὑπέρεια ἐν Φεραῖς, περ. «Ἐστία Εἰκονογραφημένη» 1895, σ. 100-101 καί ἐκτενὴς μελέτη τοῦ ἴδιου μέ τόν τίτλο: Ἡ πατρίς τοῦ Ρήγα, Ν. Ἑλληνομνήμων, τ. 15 (1921), σ. 53-80.

32. Γ. Π. Παρασκευοπούλου, Ταξείδια ἀνά τήν Ἑλλάδα, μέρος Α', ἐκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1989, σ. 413-448.

33. Τέλη Κ. [Ἀριστοτ. Κουρτίου], Ὁ Βελεστίνας, ἐφ. «Ὁ Πύρρος» Ἀθηνῶν, ἔτ. Ε' (1907-8), ἀρ. 231, 20-9-1907, σ. 6.

πρός τὰ ΒΑ τοῦ οἰκισμοῦ, κινεῖ στή διαδρομή του τούς νερόμυλους καί τίς νεροτριβές, ἀρδεύει μεγάλη ἔκταση κηπευτικῶν γιά νά καταλήξει στή λίμνη Κάρλα (παλ. Βοιθηίδα). Ἡ περιοχή πού διασχίζεται ἀπό τά νερά τοῦ Κεφαλόδβρυσου χαρακτηρίζεται ἤδη ἀπό τόν 13ο αἰ. ὡς «μυλοτόπια» ἀφιερωμένα στήν ἐπισκοπή Δημητριάδος, στήν ὁποία ἀνήκε ὁ μεσαιωνικός Βελεστίνος. Ἐνα ἀπό τά μυλοτόπια αὐτά δωρίζει ὁ τότε ἐπίσκοπος Δημητριάδος Μιχαήλ Πανάρετος στό Πατριαρχιακό μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου της Νέας Πέτρας, πού ἀνήκε στό θέμα Δρυανούβαινας, καί μάλιστα «οἷον ἀρεσθῆ καί ἐκλέξεται ὁ διαληφθεῖς πανευγενέστατος Κομνηνός κύρ Ἰωάσαφ ὁ Μαλιασσηνός, ὁ κτήτωρ τῆς, ὡς εἴρηται, σεβασμίας καί ἱερᾶς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὡς ἂν δι' οἰκεῖον ἐξόδων τε καί ἀναλωμάτων αὐτοῦ ἐκ βάθρων ἀνεγείρη μ υ λ ι κ ὸ ν ἐ ρ γ α σ τ ῆ ρ ι ο ν καί καθέξει τοῦτο ἢ, ὡς εἴρηται, τοιαύτη μονή του Προδρόμου ἀναφαιρέτως καί ἀναποσπάστως ὡς οἰκεῖον αὐτῆς κτήμα ἀτελές πάντη καί ἐλεύθερον καί ἀκαταδούλωτον ἀπό τοῦ νῦν καί εἰς τό ἐξῆς καί μέχρις ἂν τό πᾶν ὁ ἥλιος ἐφορᾷ»³⁴. Ὑποθέτουμε ὅτι τά μυλοτόπια τοῦ Βελεστίνου ἀνάγονται σέ πολύ προγενέστερους ἀπό τόν 13ο αἰῶνα, παρά τό γεγονός ὅτι δέν ἔχουμε ὡς τώρα ἱστορικές ἢ ἀρχαιολογικές μαρτυρίες γιά τήν παρουσία τους.

«Ἡ Ἐπιπεδογραφία Φερᾶς» ἀναφέρει 13 μύλους, τούς ὁποίους ὁ Ρήγας σημειώνει μέ ἀστερίσκους καί ὑπομνηματίζει: «μύλοι μέ μαρμαρόκτιστα ὑδραγωγεῖα». Ὅπως σημειώσαμε ἤδη, ὁ Σπυρ. Λάμπρος ἑκατό χρόνια ἀργότερα παρατηρεῖ ὅτι τά μαρμαρόκτιστα ὑδραγωγεῖα, πού ἀναφέρει ὁ Ρήγας, ἦσαν λείψανα τῆς ὑδραυλικῆς μερίμνης τῶν ἀρχαίων, διοχτευσάντων τά ὕδατα τῆς Ὑπερείας, πρὸς ἀρδευσιν τῶν κηπίων τῶν Φερῶν καί κίνησιν τῶν μολῶνων, οἵτινες πιθανότατα ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔκειντο ἐν τῇ αὐτῇ θέσει. Οἱ ὀχетоὶ δ' ἐκεῖνοι εὐρίσκοντο πιθανῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος [κατά τήν ἐποχή τοῦ Ρήγα] ἀκόμη κατά χῶρα ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, ὡς δικαιούμεθα νά εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ χάρτου σημειώματος τοῦ Ρήγα. Καί σήμερον [1894] εὔρηται τεμάχια ἐσκορπισμένα περὶ τούς μολῶνας καί τούς κήπους...»³⁵

Ὁ ἴδιος βεβαιώνει ἐξ ἄλλου ὅτι «οἱ ὑπὸ τῶν περισσῶν ἐκείνων ὑδάτων κινούμενοι μύλοι [εἶναι] ἀκόμη καί τήν σήμερον ὅσοι περίπου ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ρήγα»³⁶. Τό 1894, λοιπόν, λειτουργοῦν δώδεκα περίπου μύλοι (τούς ὁποίους ἴσως δέν ἐπισκέφθηκε ὅλος ὁ Σπ. Λάμπρος, ἀλλά μερικούς ἀναφέρει στό δημοσίευσμά του «συμφώνως πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἐγχωρίων». Τό ὅτι πάντως περιηγήθηκε τήν περιοχὴ φανεράνει ἡ παρατήρησή του γιά «τεμάχια ἀρχαίων ὀχετῶν ἐσκορπισμένα περὶ τούς μολῶνας»³⁷ (βλ. φωτ. ἀρ. 10). Ἐκατό περίπου χρόνια ἀπό τότε στίς ἴδιες, ὑποθέτουμε, θέσεις ἐπισημαίνουμε 10 τέτοιες βιοτεχνίες τοῦ νεροῦ.

34. Miklosich - Müller, Acta et Diplomata Graeca medii aevi, Vindobonae 1871, τ. IV, σ. 423 κέξ.

35. Σπ. Π. Λάμπρος, Ἡ Ὑπέρεια, ὀ. π.

36. ὀ. π.

37. ὀ. π.

Χωροταξική κατανομή τών ύδροκίνητων έργασητηρίων

Τό νερό από τό Κεφαλόβρυσο, ξεκινά με δύο άγωγούς, πού άκολουθοϋν άνεξάρτητη πορεία μέχρι ένα όρισμένο σημείο στό όποιο ένώνονται (βλ. εικ. 4, 5). 'Ο άριστερός άγωγός κατευθύνεται πρώτα στό μύλο «*του Μπαλαμότη*», όπου σώζεται και σήμερα τό κτίριο του νερόμυλου και ύπολείμματα του μαντανιού και λειτουργεί σύγχρονος κυλινδρόμυλος, ό μοναδικός του Βελεστίνου. 'Ο μύλος αυτός λειτουργούσε όλο τό χρόνο, επειδή δέν αντιμετώπιζε πρόβλημα κινήτηριας δύναμης και για τό λόγο αυτό χαρακτηρίζεται ως «*μπάς μύλος*»^{37α}. Τό νερό συνεχίζοντας τήν πορεία του ΒΑ φθάνει στον μύλο του Πολύζου ή Παπαγιώτου, έρειπωμένο σήμερα.

Τό δεξιό αὐλάκι ξεκινώντας από τό Κεφαλόβρυσο συναντά σε άπόσταση 250 περίπου μέτρων τά έρειπια του Ταμπακόμυλου, πού πήρε προφανώς τό όνομά του από τήν τοποθεσία Ταμπάχανα, όπου σύμφωνα με τήν παράδοση ύπήρχαν τά βυρσοδεψεία (ταμπάκικα) του Βελεστίνου.

Στή συνέχεια τό δεξιό αὐλάκι φθάνει στό μύλο του «*Παπαστεργίου*», πού διέθετε και ντριστελά. Λίγο μετά τή σιδηροδρομική γραμμή Βόλου-Καλαμπάκας οί δύο άγωγοί ένώνονταν και κινούσαν μύλο και νεροτριβές (ντριστελά, μαντάνια).

Στή συνέχεια κοινός πλέον άγωγός οδηγεί τό νερό στό μύλο του «*Πάντου*» ή «*Κατάστημα*», όπως είναι γνωστός ό άτμόμυλος και ή άλευροβιομηχανία για τά όποια όμως θά γίνει έκτενης λόγος παρακάτω.

Τό νερό συνεχίζοντας τήν πορεία του ΒΑ προς τήν Κάρλα περνά από τά έργασητηρια «*Παπαγιώτου*», τά όποια άντιστοιχοϋσαν σε μύλο, ντριστελά, μαντάνι και λαναριστηριο. Σήμερα λειτουργεί μόνον ή ντριστελά.

Παρακάτω είναι ό μύλος επίσης του «*Παπαγιώτου*» και τέλος, έξω από τήν περιοχή του Βελεστίνου, στα σύνορα με τον Ριζόμυλο, είναι ό μύλος «*του Τσουμπέκου*», πού σώζεται μέχρι σήμερα χωρίς να λειτουργεί.

Στή συνέχεια τό νερό μπαίνει στην περιοχή Ριζομύλου απ' όπου και κατευθύνεται προς τήν Κάρλα, στην όποία κατέληγε κατά τούς χειμερινούς μήνες.

Συγκρότημα ύδροκίνητων έργασητηρίων άδελφών Μπαλαμότη

'Ο μύλος γνωστός με τήν όνομασία «*Μπας Ντιγιρμάν*» (τουρκ. bas dermen) άνηκε στον Τουρκο Ένέχ Χαλήλ (μετάφρ. Ταπιού, άρ. 597/26-11-1883) και τό 1890 (ΣΦ, άρ. 1583/1890 και ΥΦ., τ. Β', άρ. 68) περιήλθε με πωλητήριο στον Γεώργιο Μπέλλα, κτηματία. Άποτελοϋνταν μόνο από τον ύδρόμυλο, χωρίς τά έργασητηρια τών νεροτριβών. Τό 1903 (ΣΦ., άρ. 2333/28-11-1903) ό μεγαλοκτηματίας Γεώργιος Παναγιώτου Μαλαμάκης αγοράζει από τον Γεώργιο Μπέλλα τον

37α. Σε πωλητήριο του 1902 αναφέρεται «ύδρόμυλος όνομαζόμενος Μπας Ντιγιρμάν» ό όποιος άνηκε στον Τουρκο Χαλήλ. 'Υποθηκοφυλακειό Φερών, άρ. (8492/7-6-1902).

υδρομύλο «εις θέσιν "Μπάς μύλος" ἐντός τοῦ Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν, ἐν τῇ ὁδῷ Κινάλη, ἐν θέσει Κεφαλόβρυσον μετὰ τῶν οἰκοδομῶν, παραρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων καὶ τοῦ οἰκοπέδου καὶ τῆς περιοχῆς καὶ τῶν μηχανημάτων αὐτοῦ συνορευομένου τοῦ ὄλου υδρομύλου γύρωθεν μέ κῆπον Μουλά Χανούμ, ἤδη ἀδελφῶν Μπατακόγια, μύλου Ταμπάχανα, δρόμου, Δημητρίου Καπετανοπούλου καὶ ἤδη Ἰωάννου Γ. Πάππου» (βλ. Παράρτημα, ἀρ. 11α).

Ὁ Μαλαμάκης μετὰ ἀπό μιὰ ληστεία εἰς βάρος τῆς οἰκογένειάς του παραχώρησε τό 1926 μέ πωλητήριο τόν μύλο στούς Στέργιο Δημητρίου Μπαλαμότη καὶ τὰ ἀδέλφια Ἰωάννη, Στέργιο καὶ Ἀπόστολο Δημητρίου Μιχουλίτη, κτηματίες καὶ κατοίκους τοῦ Βελεστίνου. Τό 1926 τό συγκρότημα περιλαμβάνει «ἓνα υδρομύλον δι' ὕδατος κινούμενον καὶ τοῦ ὕδατος τούτου μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ μηχανημάτων καὶ μυλολίθων ἐν κανονικῇ λειτουργίᾳ, τῆς ἠλεκτρικῆς ἐγκαταστάσεως, τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ καὶ τῶν συνεχόμενων ἀποθηκῶν, κατοικίας (διωρόφου οἰκοδομῆς), τῆς συνεχόμενης περιοχῆς καὶ οἰκοπέδου ὄσης ἐκτάσεως καὶ ἂν εἶναι καὶ λοιπῶν παραρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων καὶ τοῦ δικαιώματος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ δι' οὗ ἔκπαιλαι κινεῖται ὕδατος, κείμενον ἐν τῇ θέσει Κεφαλόβρυση καὶ γνωστόν ὑπὸ τό ὄνομα "Μπάς-Μύλος", συνορευόμενον δέ γύρωθεν μέ ἀκίνητα ἀδελφῶν Μπατακόγια, Χαράλάμπος Βισβίκη, Βασιλείου Ἀγγελῆ Μπαζούκη, υδρομύλον Κοινότητος Βελεστίνου καὶ δρόμον...»³⁸

Ὁ μύλος μεταβιβάζεται «εις ἀπόλυτον νομήν, κατοχήν καὶ κυριότητα τῶν ἀγοραστῶν ἀπό τούς ὁποίους ὁ Στέργιος Μπαλαμότης κατεῖχε «τό ἡμῖσιν καὶ ἐξ ἀδιαίρετου καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφοί τό ἕτερον ἡμῖσιν ἐξ ἀδιαίρετου»³⁹. Τό 1932 ὁ μύλος περιέρχεται ἐξ ὀλοκλήρου στούς ἀδελφούς Μπαλαμότη μέ τήν ἀγορά⁴⁰ ἀπό τόν Μιχαήλ Δημ. Μπαλαμότη τοῦ μισοῦ μύλου, πού ἀνήκεε στούς ἀδελφούς Μιχουλίτη. Ἡ ἀγορά τοῦ μύλου ἀπό τόν Γ. Μαλαμάκη τό 1926 στοίχισε 665.000 δραχμές. Ἡ ὑποτίμηση προφανῶς ἔχει ἄμεση σχέση μέ τή σταδιακή περιθωριοποίηση τῶν παραδοσιακῶν νερόμυλων καὶ τήν παράλληλη ἀνοδο τῆς ἀλευροβιομηχανίας, πού στό Βελεστίνο ἐκπροσωπεῖται ἀπό τήν ἀνερχόμενη, κατά τήν περίοδο αὐτή, ἀκμαία βιομηχανία τῶν Ἀδελφῶν Πάντου.

Ὁ μύλος λειτούργησε μέ τόν παραδοσιακό του ἐξοπλισμό καὶ κινητήρια δύναμη τό νερό μέχρι τό 1955, ὅταν οἱ ἀδελφοί Μπαλαμότη ἐγκατέστησαν παράλληλα σύγχρονα μηχανήματα γιά τήν καλύτερη ἐπεξεργασία τῶν δημητριακῶν καρπῶν. Ἐνα μικρό διάστημα ἄλεθαν τό λευκό ἀλεύρι (χωρίς πίτυρο) μέ τίς μυλόπετρες ἀντί γιά κύλινδρο. Τό 1957 ἐγκαταστάθηκε ἡ κυλινδρομηχανή πού δούλευε μέ πετρέλαιο. Ὁ νερόμυλος συνέχισε νά λειτουργεῖ ἀλλά μόνο γιά τό ἄλεσμα ζωοτροφῶν (γιαρμάδες). Καί σήμερα ὁ νερόμυλος μέ κάποιες ἐπιδιορθώσεις θά μπορούσε νά τεθεῖ σέ λειτουργία (βλ. εἰκ. 6-10).

Παράλληλα πρὸς τό νερόμυλο στὸν ἴδιο χῶρο λειτουργοῦσαν σχεδόν μέχρι τό 1970 ντριστελά καὶ μαντάνι, πού συγκέντρωνε ὕφαντά ὄχι μόνο ἀπό τό Βελεστίνο ἀλλά καὶ ἀπό τή γύρω περιοχή.

38. ΥΦ., ἀρ. 11.508 / 5-5-1926. Παράρτ. ἀρ. 23.

39. ΥΦ, ὁ. π.

40. ΥΦ, ἀρ. 88 / 2-4-1932. Παράρτ., ἀρ. 26.

Ὁ μύλος λειτουργοῦσε ὄλο τὸ χρόνο, χωρὶς διακοπή, ἐπειδὴ ἦταν κοντὰ στὸ Κεφαλόβρυσο καὶ δὲν παρεμβάλλονται κτήματα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ χαρακτηρίζεται ὡς «Μπάς-Μύλος» καὶ ἡ κόφτρα πού τοῦ ἐξασφαλίζει τὸ νερό «Μπάς-κόφτρα».

Οἱ πελάτες τοῦ μύλου προέρχονταν ἀπὸ ὅλη τὴ γύρω περιοχή. Ἐπειδὴ μάλιστα ὁ μύλος λειτουργοῦσε ὄλο τὸ ἔτος συγκέντρωνε τὸν μεγαλύτερο ἀριθμὸ περιόικων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν χρόνο νὰ περιμένουν στοὺς μύλους πού ἐργάζονταν μὲ διακοπές. Στὴν κατοχὴ ξαναλειτούργησαν οἱ νερόμυλοι, ἐπειδὴ ἔλειψε τὸ πετρέλαιο, καὶ τὸ νερό τοῦ Κεφαλόβρυσου «ἔσωσε κόσμο στὸν κάμπο», σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες πού συγκεντρώσαμε. Ἔρχονταν νὰ ἀλέσουν τὸ λιγοστὸ σιτάρι τους ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ χωριά τῆς περιοχῆς Φαρσάλων (Ἀμπελιά, Ἐρέτρια, Κολαζίζι κ.ά.). Στὴν Κατοχὴ δούλεψαν σχεδόν ὄλοι οἱ νερόμυλοι τοῦ Βελεστίνου. Οἱ περισσότεροι ἐξ ἄλλου σταμάτησαν ὀριστικά μετὰ τὸ 1950.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς πληροφορίες πού εἶχαμε στὴ διάθεσή μας ὁ «Μπάς-Μύλος», σὲ πλεονεκτικὴ θέση σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους, λειτουργοῦσε χωρὶς διακοπές καὶ εἶχε ὀργανωθεῖ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ κτιρίου καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους μύλους, ὥστε νὰ ἐξυπηρετεῖ μεγάλο ἀριθμὸ πελατῶν πού ἐρχόταν ἀπὸ μακριὰ κι ἔπρεπε νὰ περιμένουν στὸ χῶρο τοῦ ἀκόμη καὶ ὀλόκληρα εἰκοσιτετράωρα.

Ταμπακόμυλος

Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο βρίσκονται σήμερα τὰ ἐρείπια τοῦ Ταμπακόμυλου, προφανῶς ἀπὸ τὴν τοποθεσίᾳ Ταμπάχανα, ὅπου ὑπῆρχαν, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ἐργαστήρια κατεργασίας τῶν δερμάτων (Ταμπάκινα) τοῦ Βελεστίνου. Ὁ μύλος αὐτὸς εἶναι γνωστός ὡς «βακούφικος»⁴¹ καὶ τουλάχιστον ἀπὸ τὴν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας (1881) ἀνήκει στὸ Δῆμο (πρὶν Κοινότητα) τοῦ Βελεστίνου (κοινοτικός), ὁ ὁποῖος καὶ φροντίζει γιὰ τὴν ἐνοικίασή του στοὺς ἐκάστοτε μυλωνάδες διενεργώντας πλειοδοτικὸ διαγωνισμό.

Πρόκειται πιθανῶς γιὰ παλιὸ βυζαντινὸ μύλο ἀπὸ ἐκείνους πού ἀναφέρονται σὲ ἐκδοτήριον⁴² τοῦ Μιχαὴλ Παναρέτου, ἐπισκόπου Δημητριάδος καὶ οἱ ὁποῖοι παραχωροῦνται στὸ μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου Νέας Πέτρας. Ἄλλωστε ἡ ὄνομασίᾳ «βακούφικος» σημαίνει ὅτι ὑπῆρξε ἐκκλησιαστικὸ κτῆμα τουλάχιστον κατὰ τὴν Τουρκοκρατία.

Ἡ ἀρχαιακὴ ἔρευνα μᾶς ἔδωσε γιὰ τὸν Ταμπακόμυλο τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: Ὁ μύλος ἀνήκε στὴν Κοινότητα. Τὸ κοινοτικὸ Συμβούλιο κάθε τέσσερα ἢ πέντε χρόνια διενεργοῦσε πλειοδοτικὴ δημοπρασίᾳ γιὰ τὴν ἐνοικίασή του καὶ συντάσσε μισθωτήριον ἔγγραφο στὸ Συμβολαιογραφεῖο Φερῶν. Στὸ ἐπίσημον συμφω-

41. Σύμφωνα μὲ παράδοση πού καταγράψαμε, ὅταν ὁ Ρήγας ἐπνιξε τὸν Τούρκο ἀγὰ πῆγε καὶ κρύφτηκε στὸν βακούφ' κο μύλο. Εἶδοποίησε τοὺς δικούς του γι' αὐτὸ πού ἔκανε καὶ εἶπε πὼς θὰ φύγει». Βλ. καὶ ΚΛ, ἀρ. 4189, σ. 324-25 (1982. Συλλ. Βασιλ. Φάτση).

42. Miklosich - Müller, Acta et Diplomata, ὁ.π.

νητικό περιλαμβάνονταν με κάθε λεπτομέρεια οί όροι με τούς όποιους ένοικιαζόταν ό μύλος, όπως για παράδειγμα ή ύποχρέωσή του μιλωνά νά «έπισκευάζη τό ίσόγειον δωμάτιον ώς καί πᾶσαν έπισκευήν χρήζουσιν τῷ ύδρομύλῳ... ώς έπίσης ύποχρεούται εἰς πληρωμήν ήλεκτροφωτισμοῦ, έν περιπτώσει έγκαταστάσεως τοιούτου [1926]...»⁴³. 'Ο μισθωτής έξ άλλου «οὐδέν έχει δικαίωμα νά μεταβάλη τόν ύδρομύλον καί τόν ροῦν αὐτοῦ ή άλλο τι μηχανήμα, όπερ ήθελε σκεφθῆ, αλλά νά αφήση τοῦτον ώς εἶναι καί εὑρίσκεται, αλέθων μόνον δημητριακούς καρπούς...»⁴⁴

Τό 1906 τόν Κοινοτικό μύλο ένοικιάζει ό 'Ιωάννης Παπαστεργίου άντί 4.000 δραχμῶν για μία τετραετία. Τήν επόμενη τετραετία (1911-1914) ό 'Ανδρέας Παπαγιώτου, πλειοδότης, ένοικιάζει τόν Ταμπακόμυλο άντί 4440 δραχμῶν για μία επίσης τετραετία.⁴⁵ Πιθανότατα ό ίδιος ένοικιαστής παραμένει στό μύλο καί τά επόμενα χρόνια καί τό 1926 τόν αναλαμβάνει ό Στέργιος Δημ. Μιχουλίτσης, ό όποιος τόν ίδιο χρόνο αγοράζει μαζί με τά δύο άλλα αδέρφια του τό μισό μερίδιο του γειτονικού μύλου του Μπαλαμότη. 'Η διάρκεια της σύμβασης⁴⁶ είναι πέντε χρόνια καί τό μίσθωμα 21.500 δραχμές. 'Από τόν Στέργιο Δημ. Μιχουλίτση ό μύλος περιέρχεται τό 1941 στόν 'Ιωάννη Κονοσπύρη⁴⁷, μαραγκό, με ένοίκιο 75.000 δραχμές για μία πενταετία.

Μετά τόν πόλεμο ό μύλος ένοικιάζεται⁴⁸ στόν Στέργιο 'Απ. Σιουμουρέκη, κτενά, για μία τετραετία με μίσθωμα 24.020 δραχμές. 'Ο μεγάλος σεισμός του 1957 στάθηκε καθοριστικός για τό μέλλον του Κοινοτικού «Ταμπακόμυλου», ό όποιος βεβαίως θά έμπαινε καί χωρίς τόν σεισμό στό περιθώριο, έφ' όσον δέν είχε εκσυγχρονιστεί.

Ντριστελά (κοινοτική)

Κοντά στά Δημοτικά Σφαγεία διακρίνονται τά έρείπια συγκροτήματος ύδροκίνητων έργαστηρίων, από τά όποια σήμερα μόνο οί άγωγοί του νερού καί μία μολόπετρα σε καλή κατάσταση μαρτυροῦν τήν ταυτότητά τους (φωτ. άρ. 11-15).

Πρόκειται για τό νερόμυλο, γνωστό ως «Ντριστελά»⁴⁹, που διαχειριζόταν ή Κοινότητα. 'Αν κρίνουμε από τή λιθοδομή του άγωγού του νερού, ή όποία φαίνεται παλαιότατη, οδηγούμαστε στην ύπόθεση ότι καί τό συγκρότημα αυτό

43. Συμβολαιογραφείο Φερών, άρ. 3701 / 24-12-1906. Στο έξις ΣΦ. Βλ. Παράρτ., άρ. 24.

44. ΣΦ, ό.π.

45. ΣΦ, άρ. 6129 / 4-5-1911. Βλ. παράρτ., άρ. 17.

46. ΣΦ, άρ. 12323 / 31-3-1926. Βλ. Παράρτ., άρ. 24.

47. ΣΦ, άρ. 4033 / 23-9-1941.

48. ΣΦ, άρ. 8816 / 18-9-1955. Βλ. Παράρτ., άρ. 29.

49. 'Ιωάννου Νουχάκη, 'Ελληνική Χωρογραφία, τ. Α', έν 'Αθήναις 1901, σ. 410: «έντός της κομοπόλεως ύπάρχει ή 'Υπέρεια Κρήνη (Κεφαλόδρυσον) καθιστώσα γόνιμον καί δενδρόφυτον τό έδαφος. Αὔτη διαιρείται εἰς δύο μέχρι του ύδρομύλου Δριστέλα, όπου ένουμένη εκβάλλει εἰς τήν Βοιθηίδα». [Βεβαίως μετά τήν Ντριστελά δέν εκβάλλει στη Βοιθηίδα αλλά κινεί σειρά έργαστηρίων, τά όποια φαίνεται νά άγνοεί ό Νουχάκης].

υδροκίνητων βιοτεχνιών ανήκε μαζί με τόν Ταμπακόμυλο, πού προαναφέρθηκε, στο ίδιο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου Νέας Πέτρας⁵⁰. 'Η έρευνα του θέματος από ειδικούς αρχαιολόγους θά μάς έδινε περισσότερα και ασφαλή στοιχεία.

'Η «Ντριστέλα», σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, περιλάμβανε τό μύλο, άρκετά ευρύχωρο για τήν εξυπηρέτηση μεγάλου αριθμού πελατών, σταύλο για τά ζώα, δωμάτιο του μυλωνά καθώς και ύδροτριβεΐα (ντριστέλα και μαντάνι). 'Ο σεισμός του 1957 ίσοπέδωσε σχεδόν και τό ύδροκίνητο αυτό συγκρότημα. Σώζονται μόνο μισογκρεμισμένοι τοίχοι των εγκαταστάσεών του.

Τό 1911 ό κοινοτικός ύδρόμυλος «Δριστέλα» ένοικιάζεται⁵¹ στον Κων/νο 'Ιατρού, καφεπώλη, με μίσθωμα 6.320 δραχμές για μία τετραετία. 'Ο μύλος συνοδεύεται από ποτιστικό κήπο τεσσάρων περίπου στρεμμάτων. Τό 1919 πλειοδότης άναδεικνύεται ό 'Αναστάσιος Λαϊνάς, μυλωνάς, ό όποιος ένοικιάζει⁵² τόν ύδρόμυλο για πέντε χρόνια και μίσθωμα 22.750 δραχμές. 'Εν των μεταξύ ό μύλος έχει αποκτήσει και καθαριστήριο του σπόρου. Τό 1930⁵³ ό κοινοτικός μύλος ένοικιάζεται στον Βασίλειο Πάσχο για μία πενταετία και μίσθωμα τό ποσό των 60.000 δραχμών. Σύμφωνα με τούς όρους του συμφωνητικού «ό ένοικιαστής όφείλει νά παραλάβη τόν ειρημένον ύδρόμυλον ώς είναι και εύρίσκεται έν καλή καταστάσει, νά πληρώνη τόν φόρον κλπ... ουδέν δικαίωμα έχει νά μεταβάλη τόν ύδρόμυλον και τόν ροήν αυτού ώς και τήν δριστέλαν ή άλλο μηχανημα, .. αλέθων μόνον δημητριακούς καρπούς, άπαγορευομένης τελείως τής μή λειτουργίας του ύδρομύλου, έχει δέ τήν ελευθερίαν τή θελήσει του νά κατασκευάση μανδάνιον, όπερ μετά πενταετη έκμετάλλευσιν υπό του ένοικιαστού θέλει παραμείνει τή κοινότητι ώς θά έχη»⁵⁴. 'Η μίσθωση προβλέπει επίσης ότι, σε περίπτωση πού ή κοινότητα θά αποφασίσει νά εγκαταστήσει ήλεκτρικό ρεύμα στο μύλο, ό ένοικιαστής είναι υποχρεωμένος νά συμμορφωθεί προς τήν άπόφαση του Κοινοτικού Συμβουλίου.

Τό 1941, τέλος, ό κοινοτικός μύλος ένοικιάζεται στον 'Ιωάννη 'Ανδρέα Παπαγιώτου, μυλωνά, «μετά του καθαριστηρίου, του όπισθεν του ύδρομύλου εύρισκομένου ποτιστικού άγρου εκ στρέμματος ενός ή όσης εκτάσεως και άν είναι, ώς και ώρισμένης διόδου άρχομένης από τής ανατ. πλευράς του κτήματος των κληρονόμων Στεργίου 'Αγροκόστα εις πλάτος τριών μέτρων... διά τήν διέλευσιν των πελατών του μύλου...»⁵⁵. 'Η συμφωνία υποχρεώνει τόν ένοικιαστή νά «εργάζεται άνελλιπώς τόν μύλον διά τήν ήν προώρισται εργασίαν (αλέθων δημητριακούς καρπούς), ώς τουτ' αυτό θέλει πράττειν και διά τήν δριστέλαν...»⁵⁶. 'Η κοινότητα ώστόσο υποχρεούται νά

50. Miklosich - Müller, Acta et Diplomata, ό.π. Σε έπιτόπια έρευνα πού πραγματοποιήσαμε με τή βοήθεια του κ. Στέργιου Σαβθανάκη έντοπίσθηκε στη λιθοδομή του άγωγού του νερού τεμάχιο αρχαίου μαρμάρου. 'Ο κ. Σαβθανάκης ένημέρωσε τήν έφορο αρχαιοτήτων κ. 'Αργυρώ Δουλγέρη - 'Ιντζεσιλογλου ή όποία έσπευσε επί τόπου και απέσπασε από τόν άγωγό τμήμα αρχαίου αγάλματος.

51. ΣΦ, άρ. 6129 / 4-5-1911. Βλ. Παράρτ. άρ. 17.

52. ΣΦ, άρ. 10396 / 10-12-1919. Βλ. Παράρτ. άρ. 20.

53. ΣΦ, άρ. 13253 / 14-1-1930. Βλ. Παράρτ. άρ. 25.

54. ΣΦ, άρ. 13253 / 14-1-1930, ό.π.

55. ΣΦ, άρ. 3908 / 20-7-1941.

56. ό.π.

άντικαταστήσει τις δύο μυλόπετρες αξίας δέκα χιλιάδων δραχμών περίπου, ενώ ό ένοικιαστής είναι ύποχρεωμένος νά επισκευάσει τό πεσμένο τμήμα τής στέγης του μύλου, ύδροχρωματίζοντας τά δωμάτια πού προορίζονται γιά τό μυλωνά καί νά άλέθει μόνο δημητριακούς καρπούς.

Ό μύλος έμεινε στά χέρια του έμπειρου μυλωνά μέχρι τήν όριστική κατάρρευση του τό 1957.

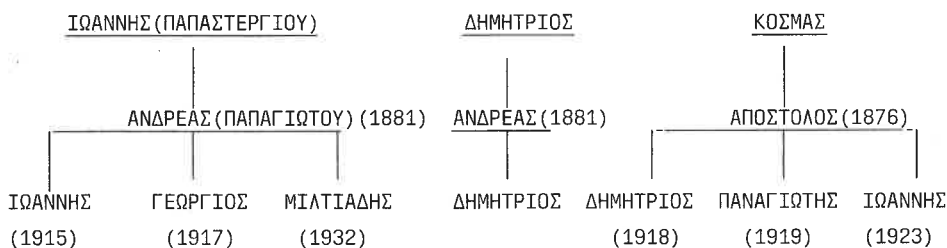
Μύλοι Παπαγιώτου

Τά όνόματα Παπαστεργίου-Παπαγιώτου έχουν συνδεθεί μέ τήν ιστορία των μύλων του Βελεστίνου. Πέντε από τους μύλους πού λειτούργησαν μέχρι πρόσφατα καθώς καί μία νεοτριβή, ή όποία λειτουργεί μέχρι σήμερα, ή μοναδική στήν περιοχή —, ανήκουν στίς συγγενικές οικογένειες Παπαστεργίου-Παπαγιώτου.

Τά άδέρφια Ίωάννης, Δημήτριος καί Κοσμάς Παπαστεργίου⁵⁷ από τό Ζουπάνι (σήμ. Πεντάλοφος) τής Δυτ. Μακεδονίας έγκαταστάθηκαν στό Βελεστίνo, πιθανότατα μετά τήν προσάρτηση τής Θεσσαλίας (1881) στήν Έλλάδα. Προφανώς στήν περιοχή εργάζονταν καί πριν από τήν άπελευθέρωσή της από τους Τούρκους ως μυλωνάδες, νοικιάζοντας τους μύλους. Άπό τους τρεις ό Ίωάννης Παπαστεργίου, γνωστός ως Ζουπανιώτης, παντρεύτηκε τό 1884 τήν χήρα του Ίωάννη Παπαγιώτου Παναγιού, ή όποία είχε καί ένα γιό 3-4 ετών τον Άνδρέα. Άπό τό γάμο του αυτό άπόκτησε πολλά παιδιά από τά όποία επέζησε μόνον ή Άλεξάνδρα. Σύμφωνα μέ όσα γράφει ό ίδιος στή διαθήκη του «άμφότερα τά τέκνα ταύτα, ό τε πρόγονος Άνδρέας Ίωάννου Παπαγιώτου καί ή θυγάτηρ του Άλεξάνδρα Ίωάννου Παπαστεργίου καί ζώσης τής μητρός των Παναγιούς καί μετά τον θάνατόν της παρέμειναν έν τή οικία του εργαζόμενα μετ' αυτού προς βελτίωσιν τής κτηματικής του περιουσίας»⁵⁸.

57. Στο Δημοτολόγιο του Βελεστίνου ό Άπόστολος Παπαστεργίου, φέρεται ότι κατάγεται από τήν Πέλλα τής Μακεδονίας καί ότι άσκει τό επάγγελμα του μυλωνά. Άπό τά στοιχεία πού συγκεντρώσαμε καταρτίσαμε ένα πρόχειρο πίνακα των μυλωνάδων πού ανήκουν στίς οικογένειες Παπαστεργίου - Παπαγιώτου:

ΟΙΚ. ΠΑΠΑΣΤΕΡΓΙΟΥ - ΠΑΠΑΓΙΩΤΟΥ

58. Παράρτ. άρ. 13.

Γιά τό λόγο αὐτό καί ἐπειδή ἐπιθυμοῦσε «νά ικανοποιήσει ταῦτα διά τήν ἐργασίαν καί τόν ὑπέρμετρον σεβασμόν καί ἀγάπην ἅτινα δεικνύουν πρός αὐτόν» μοίρασε τήν περιουσία του «εἰς δύο ἴσα μέρη»⁵⁹.

Τό 1900 ὁ Ἰωάννης Παπαστεργίου ἀγοράζει ἀπό τόν Ἀθανάσιο Γιαννόπουλο, κάτοικο Βόλου, τό $\frac{1}{4}$ ἀπό δύο μύλους στή θέση «Μαγούλα Λαρισινή».⁶⁰ Τούς δύο αὐτούς μύλους εἶχε ἀγοράσει ὁ πωλητής πρὶν τρία μόλις χρόνια (1897) ἀπό τόν Τοῦρκο Μεχμέτ Ἰσαῖτ ἀγά μέ πωλητήριο τό ὁποῖο εἶχε συνταχθεῖ στή Χαλκίδα⁶¹, ὅπου εἶχαν καταφύγει καί κάτοικοι τοῦ Βελεστίνου κατά τόν πόλεμο τοῦ 1897. Τό 1903 ὁ ἴδιος Ἰωάννης Παπαστεργίου ἀγοράζει καί πάλι ἀπό τήν βακουφική Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἐδρεύει στή Λάρισα καί ἔχει «εἰς τήν κυριότητα καί διακατοχήν τὰς ἐντός τῆς περιφερείας τοῦ χωρίου Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν καί ἐν τῇ θέσει Χατζημισόστρατα καί Μαγούλα» τούς ἴδιους ὑδρομύλους.⁶²

Τό 1906 ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης Φερῶν Κ.Ν. Κωτσόπουλος συντάσσει τήν «δωρεά αἰτία θανάτου»⁶³ τοῦ Ἰωάννη Παπαστεργίου, μυλωνᾶ, πρός τόν Ἀνδρέα Ἰω. Παπαγιώτου καί τήν Ἀλεξάνδρα Ἰω. Παπαστεργίου. Μεταξύ τῶν περιουσιακῶν στοιχείων πού δωρίζει εἶναι οἱ δύο ὑδρομύλοι πού προαναφέρθηκαν καί τὰ $\frac{2}{3}$ ἐνός τρίτου ὑδρομύλου στή θέση Μαγούλα. Οἱ τρεῖς μύλοι μετά τόν θάνατο τοῦ ἰδιοκτήτη τους θά περιέλθουν, σύμφωνα μέ τήν θέλησή του, στοὺς δύο κληρονόμους του.⁶⁴

Τό 1912 ὁ Ἰωάννης Παπαστεργίου δέν ζεῖ πλέον καί ὁ Ἀνδρέας Παπαγιώτου φέρεται ὡς ὁ μοναδικός ἰδιοκτήτης τῶν τριῶν μύλων τούς ὁποίους καί ἐνοικιάζει⁶⁵ στοὺς Πέτρο καί Χρῆστο Καραγιάννη, ἐνῶ τό 1920 ὁ ἴδιος ἐνοικιάζει⁶⁶ τόν διπλό νερόμυλο στή θέση Μαγούλα στόν Δημήτριο Σαββόπουλο. Οἱ μύλοι ἐνοικιάζονται μόνο γιά ἓνα χρόνο μέ τήν ὑποχρέωση τοῦ ἐνοικιαστῆ νά τούς διατηρήσει σέ καλή κατάσταση καί νά λειτουργοῦν κανονικά⁶⁷.

Μύλοι Παπαστεργίου-Παπαγιώτου

α) Μπεχλιουλέικος-Ἀραπόμυλος

Πρόκειται γιά τόν κατεστραμμένο σήμερα μύλο τοῦ Παπαστεργίου (φωτ. 16-17), πού βρισκόταν στή θέση Μπεχλιουλέικα (σήμε. Στάση [τραίνου]), τοπων. ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτη τῶν κτημάτων τῆς περιοχῆς Μπεχλιούλ Ἐφένδη.

59. Ὁ.π.

60. Παράρτ. ἀρ. 5.

61. Παράρτ. ἀρ. 4.

62. ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν, τ. 4, ἀρ. 31120. Δέν γνωρίζουμε γιά ποῖό λόγο γίνεται γιά δεύτερη φορά ἡ ἴδια ἀγορά.

63. Παράρτ., ἀρ. 13.

64. Ὁ.π.

65. ΣΦ., ἀρ. 6766.

66. Παράρτ. ἀρ. 21.

67. Ὁ.π.

Τό μύλο αγόρασε τό 1895, ό Ίωάννης Κωστόπουλος ή Μπλέτζας, κάτοικος Κά-
πουρνας, από τούς συνιδιοκτήτες Μπεχλιούλ Έφένδη, Ναΐμ Έγιάρ, Μπεχλιούλ
Βέη Ταχήρ, Άλ ή Βέη Ταχήρ, κτηματίες καί κατοίκους του Βελεστίνου.⁶⁸

Ό ιδιοκτήτης Ίωάννης Κωστόπουλος ή Μπλέτζας, κτηματίας ένοικιάζει τό
μύλο σέ ντόπιους (Βελεστινιώτες) ή ξένους από τή γύρω περιοχή ή Μακεδόνες
μυλωνάδες γιά ένα χρόνο. Έν τώ μεταξύ ό ίδιος αγοράζει τό 1901 τόν κοντινό
στόν Μπεχλιουλείκο, μύλο «Άραπόμυλο» (φωτ. 18) από τόν Νουρή Έφέντη Χα-
τζή Άχμέτ, κτηματία, κάτοικο Λάρισας, πληρεξούσιο του Μεχμέτ Έφέντη Χα-
λήλ Χότζα Χατζή Μεχμέτ, κτηματία, κάτοικο ήδη Προύσσης (πρότερον Βόλου),
«περιλαμβάνοντα έν ζεύγος μυλολίθων καί μίαν φτερωτήν, συνορευόμενον γύρωθεν μέ
δρόμον... μεθ' όλων τών έξ ών σύγκειται καί τής περιοχής του καί όλων τών παραρτη-
μάτων καί παρακολουθημάτων του έτι δέ καί μετά τών έπ' αὐτοῦ καί έξ αὐτοῦ δικαιο-
μάτων του προαναφερομένου ιδιοκτήτου καί επί τών δι' οὗ κινεῖται ὕδατος δικαιωμά-
των αὐτοῦ...».⁶⁹

Τό μύλο αγόρασε ό Κωστόπουλος ένοικιασμένο στόν Πέτρο Κ. Βασιλείου καί
«ὑπόσχεται καί ὑποχρεοῦται νά διατηρήσει τήν μίσθωσιν ταύτην μέχρι τής λήξεως
της».

Τό 1906 ό Ίω. Κωστόπουλος «ἔχων εἰς τήν κατοχήν καί κυριότητά του δύο ὕδρο-
μύλους κειμένους εἰς τήν θέσιν «Άραπόμυλος» τής περιφέρειας Βελεστίνου μετά τών
συνεχομένων καί παρακειμένων αὐτοῖς κήπων ὡς καί πάντων έν γένει τών μηχανημά-
των, μυλολίθων καί λοιπῶν ἔξαρτημάτων καί παρακολουθημάτων των, εἰς ἣν εὐρί-
σκονται σήμερον κατάστασιν, μέ τά γνωστά τῷ δευτέρῳ συμβαλλομένῳ ὀριά των,
τούς μύλους τούτους ἔκμισθεῖ πρὸς τόν δεύτερον συμβαλλόμενον Ἀθανάσιον Δημ.
Θάνον».⁷⁰

Η μίσθωση του μύλου αρχίζει στίς 26 Ὀκτωβρίου του 1906 καί λήγει στίς 26
Ὀκτωβρίου του 1907 καί τό ένοίκιο (1500 δραχμές) πρέπει νά πληρωθεῖ σέ δύο
ἴσες δόσεις, από τίς όποιες ή πρώτη στίς 23 Ἀπριλίου (του Ἀγ. Γεωργίου) καί ή
δεύτερη μέ τήν λήξη τής συμφωνίας (του Ἀγ. Δημητρίου). Ὅπως δηλώνεται στό
ένοικιαστήριο ό ένοικιαστής εἶναι ὑποχρεωμένος μέσα στό πρώτο ἔξάμηνο νά
κατασκευάσει καινούργιο κανάλι από τόν ένα μύλο στόν ἄλλο, διαφορετικά θά
πληρώσει ποινική ρήτρα 2.000 δραχμῶν.

Τό 1910 ό ίδιος ιδιοκτήτης ένοικιάζει μέ τούς ίδιους περίπου ὄρους τούς δύο
μύλους «γνωστούς ὑπό τό ὄνομα ό μέν «Άραπόμυλος» καί ό ἄλλος «Μπιλαλί-
κος» καθώς καί «τρεις κήπους του, «μπαξέδες», κειμένους πέριξ του δευτέρου ὕδρο-
μύλου... μετά τών έντός ὑπαρχόντων μηχανημάτων καί εργαλείων ἤτοι ενός ζεύγους
μυλοπετρῶν, μίας καρούτας εἰς ἑκάτερον τῶν μύλων». (ΣΒ, μισθωτήριο, ἀρ. 5571/
24-9-1910).

Τό 1913 οἱ ίδιοι μύλοι, οἱ όποιοι ἔχουν περιέλθει στην Κυρατσώ Κωστοπού-
λου χήρα του Ίω. Κωστοπούλου, καί τήν Ἐλένη Βαῖρη, ένοικιάζονται από τόν
πληρεξούσιο τῶν δύο ιδιοκτητριῶν Ἀχιλλέα Βαῖρη, γιαντρό στά Κανάλια Βοί-

68. Παράρτ., ἀρ. 2.

69. Παράρτ. ἀρ. 9.

70. Παράρτ., ἀρ. 14.

θης, στον Χρ. Καρακίτσο για ένα χρόνο με ενοίκιο 1700 δραχμές (ΣΒ, μισθωτήριο, αρ. 7559).⁷¹ Μεταξύ των εργαλείων και μηχανημάτων των μύλων αναφέρεται και «καθαριστήριο», που δεν περιλαμβάνεται σε προηγούμενα ενοικιαστήρια.

Τό 1914 τούς δύο μύλους ενοικιάζει⁷² ο Ἀπόστολος Κ. Παπαστεργίου «μυλωθρός». Ὡς ἐγγυητής κατά τήν μίσθωση ἀναλαμβάνει ὁ Ἰωάννης Παπαστεργίου ἢ Ζουπανιώτης. Ἀπό τότε περ. οἱ δύο μύλοι, οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνουν ἀπό ἕνα ζευγος μυλοπετρῶν καί ἀπό μία καρούτα νεροτριβῆς περιέρχονται στόν Ἰω. Παπαστεργίου καί στή συνέχεια στόν «πρόγονό» του Ἀνδρ. Παπαγιώτου. Ἀπό τό 1913 ὁ ἕνας μύλος διαθέτει καί καθαριστήριο.

6) Ντριστελά

Μετά τό Κατάστημα τοῦ Πάντου τό νερό κατευθύνεται πρὸς τό συγκρότημα Παπαγιώτου (φωτ. 19). Τό κτίριο βρίσκεται καί σήμερα σέ πολύ καλή κατάσταση. Στήν αὐλή του ὑπάρχει μεγάλο πλατάνι, γύρω ἀπό τό ὁποῖο ἔχει κατασκευασθεῖ ξύλινο κάθισμα (φωτ. 19). Σύμφωνα μέ προφορικές μαρτυρίες «ἡ αὐλή τοῦ Παπαγιώτου ἦταν τό καφενεῖο τοῦ χωριοῦ». Ἐκεῖ συγκεντρώνονταν τίς Κυριακές καί τίς γιορτές οἱ ἄντρες τοῦ Βελεστίνου γιά νά περάσουν τήν ὥρα τους μέ τόν καλόκαρδο ἰδιοκτήτη, τόν μάρμπα Ἀντρέα Παπαγιώτου. Ἀλλά καί κάθε μέρα, παλιότερα, οἱ νεροτριβές (μαντάνι, ντριστελά) καί τό λαναριστήριο συγκέντρωναν κόσμο ἀπό τήν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Βελεστίνου.

Τό συγκρότημα Παναγιώτου, πού σήμερα εἶναι γνωστό ὡς «Ντριστελά», ἐπειδή λειτουργεῖ μόνον ὡς ὑδροτριβεῖο (ντριστελά), διέθετε ἀρχικά μύλο μέ ἕνα μάτι, μαντάνι καί ντριστελά. Κατά τό 1930 στό ἀρχικό κτίριο προστίθεται νέο γιά νά στεγάσει τό λαναριστήριο, ἐνῶ εἶχε ἤδη σταματήσει ἡ λειτουργία τοῦ μύλου. Στή σημερινή του μορφή τό ὑδροτριβεῖο Παναγιώτου ἀποτελεῖται ἀπό ἕνα ὀρθογώνιο παραλληλεπίπεδο κτίριο (τό παλιό) στό ὁποῖο ἔχει προστεθεῖ, ἀριστερά ἀπό τήν κεντρική εἴσοδο ἕνα πλατύτερο ὀρθογώνιο παραλληλεπίπεδο κτίσμα (λαναριστήριο, φωτ. 23). Τό ἀρχικό κτίριο πειλαμβάνει τό δωμάτιο γιά τόν μυλωνά-δριστελιάρη, δεξιά ἀπό τήν εἴσοδο καί πάνω ἀπό τήν ἀποθήκη γιά τά ρούχα, πού προορίζονται γιά ἐπεξεργασία. Στό δωμάτιο αὐτό ἀνέβαινε ὁ μυλωνάς μέ σκάλα ξύλινη. Σήμερα εἶναι ἀκατοίκητο, ἐπειδή ἔχει ὑποστεῖ ζημιές. Ἐνας τοῖχος χωρίζει τό ἐσωτερικό τοῦ κτιρίου σέ δύο μέρη πού ἐπικοινωνοῦν μέ ξύλινη πόρτα. Τό πίσω ἐσωτερικό μέρος περιλαμβάνει μιά μικρή κουζίνα γιά τόν μυλωνά, σήμερα ἐρειπωμένη, καί τό ὑπόλοιπο τόν χῶρο ὅπου λειτουργοῦσε ὑδροτριβή, ἡ ὁποία ἔχει μεταφερθεῖ σήμερα στόν ἐξωτερικό χῶρο (βλ. πρόχειρο σκαρίφημα, αρ. 21).

Στήν αὐλή τοῦ ὑδροτριβεῖου ὑπῆρχε φουρνος καί ἐγκαταστάσεις ξύλινες γιά τό ἄπλωμα καί στέγνωμα τῶν ρούχων (φωτ. 24). Ὑπάρχει ἐπιπλέον πρόχειρο οἶκημα στό ὁποῖο μένει ὁ δριστελιάρης (σήμ. ὁ Θωμᾶς Μπλιούρης), ὅταν ἐργάζεται στή Ντριστελά.

71. Παράρτ., αρ. 18.

72. Παράρτ., αρ. 19.

Ἡ ντριστελά Παναγιώτου, τό μοναδικό στήν περιοχή ὑδροτριβεῖο, λειτουργεῖ καί σήμερα (φωτ. 22), ὕστερα ἀπό συνεννόηση μέ τόν δριστελιάρη. Συγκεντρώνει ιδιαίτερα πελάτες οἱ ὁποῖοι φέρνουν στρωσίδια γιά πλύσιμο καί ὄχι τόσο ὕφαντά γιά ἐπεξεργασία. Πάντως θά μπορούσε νά λειτουργεῖ ἐπεκτείνοντας τήν πελατεία του, ἐφ' ὅσον ἔχουν παραμείνει ἐλάχιστα τέτοιου εἴδους ἐργαστήρια στήν εὐρύτερη περιοχή.

γ) Μύλος Παπαγιώτου (Μαγούλα)

Σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τή «Ντριστελά» βρίσκεται ὁ μύλος Παπαγιώτου. Πρόκειται γιά «ὕδρoμυλο μέ δύο πέτρας»⁷³ ἢ δύο «μάτια» ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στά ἔγγραφα. Τό κτίριο τοῦ μύλου βρίσκεται σέ ἀρκετά καλή κατάσταση. Εἶναι οἰκοδόμημα σέ σχῆμα Γ (φωτ. 25). Περιλάμβανε ντριστελά καί δύο ζεύγη μυλοπετρῶν οἱ ὁποῖες μπορούσαν νά κινοῦνται ταυτόχρονα. Τό νερό διοχετεύονταν στό μύλο καί στή νεροτριβή μέ τήν καρούτα ἢ ὁποία εἶχε μεγάλη κλίση. Τόσο τό πάτωμα τοῦ μύλου ὅσο καί ἡ ντριστελά ἔχουν ὑποστει μεγάλες φθορές. Ὁ μύλος αὐτός, κοντά στή σιδηροδρομική γραμμή καί μέ δυνατότητες ἐξυπηρέτησης μεγάλου ἀριθμοῦ πελατῶν, συγκέντρωνε πολύ κόσμο ἀπό τά γύρω κυρίως χωριά. Προσπάθεια γιά τόν ἐκσυγχρονισμό του μέ μηχανήματα δέν ἀπέδωσε καί ὁ μύλος ἐγκαταλείφθηκε.

δ) Μύλος Παπαγιώτου (Ὁρμάν)

Ὁ προτελευταῖος μύλος πρὸς τήν πλευρά τοῦ Ριζόμυλου καί σέ ἀρκετή ἀπόσταση ἀπό τό προηγούμενο συγκρότημα ἀνήκει ἐπίσης στήν οἰκογένεια Παπαγιώτου. Πρόκειται γιά ἀπλό ὕδρoμυλο μέ ἓνα ζεύγος μυλοπετρῶν πού λειτουργήσε μέχρι τό 1965 περ. Ἡ πελατεία του προέρχονταν κυρίως ἀπό τά χωριά τοῦ κάμμου τῆς Λάρισας (Κιλελέρ, Ἄρμενιο, Νίκη κ.ἄ.), ἐπειδή ἦταν πιό κοντά σ' αὐτά. Βρίσκεται σέ μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τό Κεφαλόβρυσο καί μεσολαβοῦν ποτιστικά κτήματα. Γιά τό λόγο αὐτό δέν λειτουργοῦσε συνεχῶς ἀλλά σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα διανομῆς τοῦ νεροῦ πού κατά τό ἔθιμο ὑπῆρχε.

Μύλος Τσουμπέκου

Εἶναι τό τελευταῖο ὕδροκίνητο ἐργαστήριο στήν περιοχή τοῦ Βελεστίνου πρὸς τήν πλευρά τοῦ Ριζόμυλου. Μετά ἀπό αὐτό τό νερό τῆς Ὑπέρειας ἔμπαινε στήν περιοχή τοῦ Ριζόμυλου καί κατευθύνονταν πρὸς τήν Κάρλα, πρὶν ἀποξηρανθεῖ. Περιλαμβάνει ἀρχικά νερόμυλο μονό (μ' ἓνα ζεύγος μυλοπετρῶν) καί ἐξυπηρετεῖ κυρίως τίς ἀνάγκες τῶν χωριῶν πού βρίσκονται πρὸς τήν πλευρά τῆς Κάρλας.

Ὁ μύλος «μετά τῶν χρησίμων μηχανημάτων καί παρακολουθημάτων του, ἦτοι μιᾶς καρούτας (κανάλου) καί ζεύγους μολολίθων, μιᾶς φτερωτῆς καί λοιπῶν παραρτημάτων αὐτοῦ, ἐργαλείων καί μεθ' ἑνός συνεχομένου αὐτῶ ἀγροῦ»⁷⁴ ἀγοράζεται

73. Παράρτ., ἀρ. 4, 5.

74. ΥΦ, Βιβλίο μεταγραφῶν, 8 / 1896, ἀρ. 4385. Παράρτ., ἀρ. 3.

ἀπό τόν Στέργιο Νούλα Τσουμπέκο, Περιβολιώτη κτηματία, ἐγκατεστημένο στό Ταχταλασμάν τοῦ δήμου Φερῶν. Ἰδιοκτήτης τοῦ ἐργαστηρίου ἦταν ὁ Τούρκος μεγαλοκτηματίας Μπεχλιούλ Βέης Ταχήρ, κάτοικος Βόλου.

Τό 1906 ὁ μύλος περιέρχεται στόν Μιχαήλ Νούλα Τσουμπέκο, ἀδελφό τοῦ Στέργιου, μέ πωλητήριο. Ἐκεῖνος μέ τή σειρά του τόν παραχωρεῖ (1937) μέ δωρητήριο στήν ἀνεψιά του Εὐαγγελή Μιχαήλ Βαρδούλη, ἐπειδή δέν ἔχει ὁ ἴδιος ἄμεσους κληρονόμους. Τρία χρόνια ἀργότερα ἡ Εὐαγγελή Βαρδούλη πωλεῖ τό μερίδιό της στόν ἀδελφό της Γεώργιο Τσουμπέκο⁷⁵. Ἐν τῷ μεταξύ τό ὑδροκίνητο συγκρότημα Τσουμπέκου ἀποκτᾶ μαντάνι καί ντριστελά, γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν πελατῶν του. Ὁ μύλος Τσουμπέκου λειτουργοῦσε μέχρι πρόσφατα (1965 περ.) γιά ζωοτροφές.

Ἄτμοῦδρόμολοι Γιαννοπούλου. «Κατάστημα» Πάντου.

Κατά τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰ. στόν Ἑλλαδικό χῶρο μέ τά ἐλάχιστα ἀναπτυσσόμενα ἀστικά κέντρα οἱ ἀνάγκες τοῦ πληθυσμοῦ σέ ἀλεύρι, – τό βασικότερο εἶδος διατροφῆς –, καλύπτονται ἀπό τό παραδοσιακό δίκτυο ἀνεμόμυλων καί νερόμυλων οἱ ὁποῖοι λειτουργοῦσαν ὅσο διάστημα καί ὅπου ἦταν ἐφικτό. Οἱ πρῶτοι ἀτμόμυλοι πού λειτούργησαν κατά τή δεκαετία τοῦ 1860 στά σημαντικότερα ἀστικά κέντρα τῆς ἐποχῆς, τήν Ἀθήνα, τόν Πειραιά, τήν Πάτρα καί τήν Ἐρμούπολη δέν ξεπερνοῦσαν τούς 10, ἐνῶ στίς ἀρχές τῆς ἐπόμενης δεκαετίας δημιουργήθηκαν σχεδόν ταυτόχρονα, 25 ἀτμόμυλοι σέ 15 περίπου πόλεις⁷⁶. Κι αὐτό ἐπειδή ὁ ἀστικός πληθυσμός εἶχε σέ ὀρισμένα κέντρα ξεπεράσει τό ὄριο ἐκεῖνο, πέρα ἀπό τό ὁποῖο τό παραδοσιακό δίκτυο τῶν μέσων καί μεθόδων ἐπεξεργασίας τῶν δημητριακῶν δέν ἐπαρκοῦσε γιά νά καλύψει τίς βασικές ἀνάγκες διατροφῆς του. Ἀπό δῶ καί πέρα ἦταν ἀναπόφευκτη ἡ παρακμή τῶν νερόμυλων, ὅσων τουλάχιστον βρισκόνταν κοντά σέ ἀναπτυσσόμενα ἀστικά κέντρα. Οἱ περισσότερες ἐξ ἄλλου ὑδροκίνητες ἐγκαταστάσεις ἐξ αἰτίας τῆς ἀκανόνιστης ροῆς τοῦ νεροῦ δέν μπόρεσαν νά διευρυνθοῦν καί νά προσαρμοσθοῦν στίς νέες ἀπαιτήσεις παραγωγῆς ποσοτικά καί ποιοτικά. Περιπτώσεις κατά τίς ὁποῖες παλιοί νερόμυλοι ἐξελισσονται σέ ἐργοστάσια εἶναι ἐλάχιστα. Ἐνα παράδειγμα εἶναι ὁ μύλος τοῦ Ἐμπειρικοῦ στήν Ἄνδρο πού τό 1884 χρησιμοποιεῖ ἐναλλακτικά τόν ἀτμό καί τήν ὑδραυλική ἐνέργεια. Προηγεῖται, ὡστόσο, ἡ περίπτωση τοῦ μύλου τῶν ἀδελφῶν Γιαννοπούλου στό Βελεστίνο (1882) πού μετατρέπουν τόν νερόμυλο τῶν Τούρκων Ρασίτ Ἐφέντη καί Ἀλῆ Χουσεῖν σέ σύγχρονο γιά τήν ἐποχή του ἐργοστάσιο, συνδυάζοντας ἀτμοκίνηση καί ὑδραυλική ἐνέργεια, πού παρεῖχε σέ ἐτήσια βάση καί μάλιστα χωρίς ἀξομειώσεις τό Κεφαλόβρυσο.

Φυσικά ὁ νερόμυλος, τουλάχιστον γιά τίς ὄρεινές περιοχές, μπαίνει ὀριστικά στό περιθώριο πολύ ἀργότερα, κυρίως μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ὅταν ἡ

75. Παράρτ., ἀρ. 27, ἀρ. 28.

76. Βλ. Χριστίνας Ἀγριαντώνη, Οἱ ἀπαρχές τῆς ἐκβιομηχάνισης στήν Ἑλλάδα τόν 19ο αἰῶνα, Ἀθήνα 1986.

ἐπέκταση καί βελτίωση τοῦ ὀδικοῦ δικτύου ἔφερε πιό κοντά τὰ ἀστικά κέντρα, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ ἀλευρόμυλοι, στά ἀπομακρυσμένα χωριά.

Ἡ προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας σήμαινε γιά τό ἑλληνικό κράτος τουλάχιστον γεωγραφική διευρυνση τῆς ἀγορᾶς ἰδιαίτερα προϊόντων νέας τεχνολογίας γιά τήν καλλιέργεια τῶν μεγάλων πεδινῶν τῆς ἐκτάσεων. Ὡστόσο τό ζήτημα τῆς διάθεσης καταναλωτικῶν ἀγαθῶν – προϊόντων τῆς βιομηχανίας, ὅπως τοῦ ἀλευριοῦ ἢ τῶν γεωργικῶν μηχανημάτων ἀκολουθεῖ τόν ἀργό ρυθμό ἀποσύνθεσης τῶν παραδοσιακῶν δομῶν τοῦ συγκεκριμένου χώρου μέ τὰ ἰδιαίτερα προβλήματα ἰδιοκτησίας τῆς γῆς καί ὄχι τήν πολιτική βούληση τοῦ Τρικοῦπη καί τῶν διαδόχων του. Οἱ ὅποιες προσπάθειες γιά ἐκβιομηχάνιση στή Θεσσαλία ὀφείλονται κυρίως στήν ἰδιωτική πρωτοβουλία καί σέ μικροκεφάλαια ἐπιχειρηματικῶν δαιμονίων, κυρίως Πελοποννησίων καί Ἡπειρωτῶν, (ἐργοστάσια τῶν Γκλαβάνη - Καζάζη - Σταματόπουλου, ἡ βιομηχανία Σκαρίμπα, ἀτμοῦδρόμυλοι Γιαννοπούλου).

Προϊόν τῶν ἰδιαίτερων αὐτῶν συνθηκῶν ἀποτελεῖ τό «ἐν Βελεστίνῳ καταρτισθέν [1883] ὑπό τῶν κ.κ. Γιαννοπούλων ὑδροκίνητον μηχανικόν ἀλευροποιεῖον, εἰς ὃ προσετέθησαν καί τὰ κατάλληλα ὄργανα εἰς κατασκευήν ζυμαρικῶν», «ὁ μεγαλύτερος τῶν ἐν Θεσσαλία ἀτμοῦδρομῶν, πού ἐργάζεται νυχθημερόν. Ἐκτός τῶν ἀρίστων ἀλεύρων, διαδιδόμενων ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος κατασκευάζει καί ὅλα τὰ εἶδη τῆς μακαρονοποιᾶς»⁷⁷, «ἀπό τὰ τελειότερα τοῦ εἶδους του»⁷⁸, ὅπως τονίζουν χαρακτηριστικά οἱ τοπικές ἐφημερίδες καί σύγχρονοι δημοσιογράφοι πού περιηγήθηκαν τή Θεσσαλία.

Ὁ ρόλος πού ὁ ἀτμοῦδρόμυλος τῶν «Ἀδελφῶν Γιαννοπούλων» διαδραμάτισε στήν οἰκονομική καί κοινωνική ζωή τοῦ Βελεστίνου στά 90 χρόνια λειτουργίας του εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικός.

Εἴκοσι περίπου ἡμέρες μετά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Βόλου, «τῆν 21ην τοῦ μηνός Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ πρώτου ἔτους» στό συμβολαιογραφεῖο τοῦ εἰρηνοδίκη Ἀχιλλέως Σ. Οἰκονομοπούλου, ἐγκαταστημένο στό σπίτι τῶν ἀδελφῶν Ἀλατίνη στό Βόλο, «ὁ Νικόλαος Π. Γιαννόπουλος, ἔμπορος, κάτοικος Πειραιῶς, προσωρινῶς διαμένων ἐνταῦθα [στό Βόλο]» καί οἱ «Ρασίτ Ἐφέντης, κτηματίας καί Ἀλῆς Χουσεῖν Ἀλμπάνης, κάτοικοι ἀμφοτέροι Βελεστίνου... ἠήτησαντο τήν σύνταξιν τοῦ παρόντος πωλητηρίου συμβολαίου... οἱ Ρασίτ Ἐφέντης κτηματίας καί Ἀλῆς Χουσεῖν, ἔχοντες εἰς τήν κατοχήν καί κυριότητά των ἕναν ὑδρόμυλον κείμενον εἰς θέσιν «Μάτι» τῆς περιφερείας Βελεστίνου μετά τῆς περιοχῆς καί παρακολουθημάτων του ἐκ τῶν ἐπὶ αὐτοῦ κήπων, ἐκτάσεως στρεμμάτων δύο ὡς ἔγγιστα, συνορευόμενον ἀνατολικῶς μέ περιβόλιον τοῦ Κιουτσούκ Μουσταφᾶ, δυτικῶς μέ ὅμοιον Παπᾶ Ἀποστόλου, ἀρκτικῶς μέ δρόμον καί μεσημβρινῶς μέ δρόμον, οἰκειοθελῶς καί ἐλευθέρως ἐπώλησαν καί παρεχώρησαν... πρὸς τόν Νικόλαον Π. Γιαννόπουλον ἀντί τιμῆ-

77. Εἰδήσεις, ἐφ. «Φωνή τοῦ Λαοῦ» Βόλου, ἔτ. Β' (1883), ἀρ. 80, 15-1-1883, σ. 2.

78. Γ. Π. Παρασκευοπούλου, Ταξείδια ἀνά τήν Ἑλλάδα, μέρ. Α', ἐκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1896, σ. 389.

ματος δραχμῶν ἑνδεκα χιλιάδων πεντακοσίων πενήκοντα [ἄρ. 11.550] ἢ λίρας 420».⁷⁹

Τό 1883 οἱ ἀδελφοί Γιαννόπουλοι, «εὐφρεῖς Ἀργεῖοι», μετατρέπουν τό νερόμυλο πού ἀγόρασαν ἀπό τοὺς Τούρκους σέ ὑδροκίνητο μηχανικό ἐργοστάσιο ἀλευροποιίας. Ἡ ἐφημερίδα «Φωνή τοῦ Λαοῦ» τοῦ Βόλου θά προαναγγεῖλει ὡς ἐξῆς τή λειτουργία τοῦ ἀλευροποιείου τῶν ἀδελφῶν Γιαννοπούλων: «Τό ἐν Βελεστίνῳ καταρτισθέν ὑπό τῶν κ.κ. Γιαννοπούλων ὑδροκίνητον μηχανικόν ἀλευροποιεῖον, εἰς ὃ προσετέθησαν καί τά κατάλληλα ὄργανα εἰς κατασκευήν ζυμαρικῶν ἄρχεται ἀπό τῆς προσεχοῦς ἐβδομάδος τῶν ἐργασιῶν του. Τοιαῦτα ἔργα χρησιμοποιοῦντα τάς ὑπό τῆς φύσεως παρεχομένας δυνάμεις ταχέως οὕτωςί συντελούμενα, εὐοικονίζονται τά κάλλιστα διά τήν χώραν μας»⁸⁰.

Σέ ἐκθεση προϊόντων στό Ζάππειο Ἀθηνῶν μεταξύ τῶν μεγαλύτερων ἐκθετῶν συγκαταλέγεται τό ἐργοστάσιο «Ἀδελφῶν Γιαννοπούλων ἐν Βελεστίνῳ»⁸¹ (σέ ἄλευρα καί ζυμαρικά).

Ὁ ἱστορικός Σπ. Λάμπρος τό 1894 θά παρατηρήσει: «Οἱ ὑπό τῶν περισσῶν ὑδάτων κινούμενοι μύλοι δέν χρησιμεύουσιν τά νῦν πάντες πρός ὄν καί ἐν παλαιότεροις χρόνοις σκοπόν. Εἰς τό σύριγμα τοῦ πλησίον τοῦ Βελεστίνου διερχομένου σιδηροδρόμου ἀνταποκρίνεται τό σύριγμα τοῦ ἀτμομύλου, ὃν ἴδρυσαν ἐν τῷ πολισμάτι θραχύν χρόνον μετά τήν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας, δύο εὐφρεῖς Ἀργεῖοι, οἱ ἀδελφοί Γιαννόπουλοι, ὧν ὁ ἕτερος εἶναι σήμερον καί δήμαρχος Φερῶν. Ἡ δέ εἰσαγωγή τοῦ ἀτμοῦ, κατέστησε μέν ἀχρήστους τοὺς πλείστους τῶν ὑδροκινήτων ἐκείνων μύλων τοῦ Βελεστίνου, ἀλλά δέν ἠδυνήθη καί νά ματαιώσῃ τήν πρός ἄλλους σκοπούς χρησιμοποίησιν τῶν μύλων, οἱ ὅποιοι ἐκμισθωθέντες ὑπό ἐπινοητικῶν Πελοποννησίων ἢ Μακεδόνων, μετεβλήθησαν εἰς ἄλλα ἐργοστάσια, ἐν οἷς κατασκευάζονται σκουτιά ἢ διαπρίονται ζύλα»⁸².

Οἱ ἀδελφοί Γιαννόπουλοι Ἰωάννης, Κων/νος, Ἀριστείδης, Δημήτριος καί Γεώργιος τοῦ Παναγιώτη ἀπό τό Ἄργος ἀνήκουν στήν μεγάλη ομάδα Πελοποννησίων πού ἀμέσως μετά τήν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας ἀναζήτησαν καλύτερη τύχη στά νεοελευθερωμένα ἐδάφη⁸³. Ἀγόρασαν ἀπό τοὺς Τούρκους τόν μύλο καί μέσα σέ δύο χρόνια τόν μεταμόρφωσαν σ' ἓνα σύγχρονο γιά τήν ἐποχή ἐργοστάσιο.

Ὁ Ἰωάννης Γιαννόπουλος παντρεύτηκε τήν ἀδελφή τοῦ γνωστοῦ βιομήχανου τῆς ἐποχῆς, τοῦ Ἀριστείδη Ἀγαθοκλέους, ἑνός ἀπό τοὺς γνωστούς Ἀγαθοκλή-

79. ΥΦ., ἄρ. 92 / 15-8-1899 (μεταγρ. ἀπό τό μέ ἄρ. 1 / 21-11-1881) 6λ. καί Παράρτ., ἄρ. 1.

80. Εἰδήσεις, ἐφ. «Φωνή τοῦ Λαοῦ» Βόλου, ἔτ. Β' (1883), ἄρ. 80, 15-1-1883, σ. 2.

81. Ὀλυμπιακή Ἐκθεση [Δ' Ὀλυμπ. Ἐκθ. στό Ζάππειο]. Ἐφ. «Ἀκρόπολις» Ἀθ., ἔτ. Θ' (1888-89), ἄρ. 2325, 30-10-1988, σ. 2, ὅπου μεταξύ τῶν «ὀλιγίστων ἐκ τῶν μεγάλων ἐργοστασιάρχων ἀντεπροσωπεύθησαν καί οἱ Ἀδελφοί Γιαννόπουλοι Βελεστίνου», τόσο μέ τά ἄλευρα ὅσο καί μέ τά ζυμαρικά, τά ὅποια σημειωτέον «φαίνονται ἄριστα καί προδίδουσι σημαντικὴν πρόοδον τῆς βιομηχανίας ταύτης».

82. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἡ Ὑπέρεια ἐν Φεραῖς, περ. «Ἐστία Εἰκονογραφημένη», 1895, σ. 100.

83. Αἰκ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, Ἐγκαταστάσεις Πελοποννησίων στήν περιοχὴ τῆς Λάρισας μετά τήν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας (1881), ὀ.π.

δες, βιομηχάνους καί ἐμπόρους στόν Πειραιά, τή Φθιώτιδα⁸⁴ καί τή Θεσσαλία⁸⁵ (διατηροῦσε στά Τρίκαλα μεγάλο ἀλευροποιεῖο⁸⁶).

Ἡ ἀνοδική πορεία τοῦ ἐργοστασίου Γιαννοπούλου ἀνακόπτεται μέ τόν ἐλληνοτουρκικό πόλεμο τοῦ '97, κατά τή διάρκεια τοῦ ὁποῦ οἱ ἀδελφοί Γιαννόπουλοι ἀνέλαβαν μέ σύμβαση τήν τροφοδοσία τοῦ ἐλληνικοῦ Στρατοῦ μέ γαλέτα καί ζυμαρικά, χωρίς ὥστόσο νά προβλέψουν στή σύμβαση πού ὑπέγραψαν ἀποζημίωση σέ περίπτωση ὀπισθοχώρησης. Ἔτσι τό ἐργοστάσιο, πού ἐν τῷ μεταξύ εἶχε «καπαρῶσει» ὅλα τά σιτηρά τῆς Θεσσαλίας, ἀναγκάζεται νά χρεωθεῖ χωρίς νά εἶναι σέ θέση νά ἀπορροφήσει τό σιτάρι. Ἐξ ἄλλου ὁ πόλεμος ἄφησε τόν ἀλευρόμυλο ἐρειπωμένο⁸⁷. Οἱ ἰδιοκτῆτες του, προκειμένου νά ἀνασυγκροτήσουν τό ἐργοστάσιό τους, δανεῖζονται ἀπό τήν Τράπεζα Ἀθηνῶν⁸⁸ τό ποσό τῶν 100.000 δραχμῶν. Τότε (τό 1900) ὁ ἀτμόμυλος, περιέρχεται στήν κυριότητα «τῶν μεγαπλοῦτων ἀδελφῶν Ἀγαθοκλέους, οἵτινες εἶχον τόν Ἴω. Γιαννόπουλον γαμβρόν ἐπ' ἀδελφῆ»⁸⁹.

84. Οἱ ἀδελφοί Ἀγαθοκλῆ ἦταν ἔμποροι στόν Πειραιᾶ καί εἶχαν ἰδρύσει ἑταιρεία μέ τήν ἐπωνυμία «Ἀγαθοκλῆς Κ.Π. καί Σία». Ἀπό τόν Πειραιᾶ ἤρθαν στή Στυλίδα (πρὶν ἀπό τό 1869), ὅπου ἴδρυσαν ἐκκοκιστήριο βάμβακος, πού τό 1870 μετατρέπεται σέ νηματοουργεῖο. (Χριστίνης Ἀγριαντώνη, ὀπ. π., σ. 123). Στήν Ἀθήνα, τό 1893 εἶχαν ἀνοίξει – κοντά στούς Ἁγίους Θεοδώρους – ἀποθήκη σιγάρων καί καπνοῦ σέ κουτιά ἀπό τά κτήματά τους στή Θεσσαλία. (Κώστα Γαλλῆ, Ὁ ἐκλογικός κατάλογος τοῦ Δήμου Λαμιέων τοῦ 1879, Ἀθήνα 1984, σ. 5-6). Στή Στυλίδα ἐξ ἄλλου ἐκτός ἀπό τό νηματοουργεῖο «ἀλευρομύλους, δι' αἵτου κινουμένους, ἐκκοκιστικάς τοῦ βάμβακος μηχανάς, ὑδραυλικόν πιεστήριον, κλιβάνους ἀρτοποιεῶν κατ' εὐρωπαϊκόν σύστημα, μανεστροποιεῖον καί σιδηρουργεῖον. Φέρει δέ τήν ἐπωνυμίαν Φθιώτις («Ἰωάννου Γ. Βορτσελά, Φθιώτις ἢ πρὸς νότον τῆς Ὀρθρουσ, ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 456).

85. Στή Θεσσαλία οἱ ἀδελφοί Ἀγαθοκλῆ ἀγόρασαν, ἀμέσως μετὰ τήν προσάρτησή της ἔως ἄρτι, δύο χωριά ἀπό τοὺς Τούρκους, ὅπου μετέφεραν 120 οἰκογένειες ἀπὸ τή Φθιώτιδα καί καλλιέργησαν τά χωράφια χρησιμοποιοῦντας τά πρῶτα μηχανήματα (Κώστα Γαλλῆ, Ὁ ἐκλογικός κατάλογος τοῦ Δήμου Λαμιέων τοῦ 1879, Ἀθήνα 1984, σ. 5).

86. Ἀλεξ. Φιλαδέλφεως, Ἀκτῖνες ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἐν Ἀθήναις 1897, σ. 128-129, ὅπου μέ τόν τίτλο «Εἰς μοναδικὸς βιομήχανος» γράφει μεταξύ ἄλλων: «Τά Τρίκαλα δέν εἶναι πόλις βιομηχανική, ἔχει δ' ὅμως ἓνα ἄλλα λέοντα βιομήχανον, τόν κ. Ἀγαθοκλῆ. Δέν εἶναι πόλις ἐλληνική, ἦτις ν' ἀγνοῆ τοὺς δράκους αὐτοῦ τῆς ἀλευροποιίας, διότι εἶναι πολλοὶ Ἀγαθοκλεῖς ἀδελφοί, πάντες ἐκ τῆς αὐτῆς ζύμης καί ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀρίστου... ἀλεύρου... Εἶναι δ' ἐξαιρετικῆς ἀγαθότητος ἄνθρωποι καί ἐκτάκτου δραστηριότητος. Τό μέγα αὐτῶν ἐν Τρικάλαις Ἀλευροποιεῖον εἶναι θαῦμα ἰδέσθαι. Τελειότερον κατὰ στήμα δέ θά εὕρετε οὐδαμού... εἶναι ἐν καλλιτέχνημα... ἀληθές Belveder τῶν Τρικάλων. Οἱ κῆποι, τὰ ὕδατα, αἱ αὐλαί, τὰ πάντα περὶ αὐτό ὡς νά ἦταν ψεύτικα. Τόση περιποίησις καί καθαριότης. Ἀφοῦ κατεσκευάσαν καί ἰδίαν θαυμαστήν λεωφόρον μετὰ δειροστοιχίας ἄγουσιν πρὸς τό ἐργοστάσιον, ἐνῶ συνήθως ἐν Ἑλλάδι οἱ βιομήχανοι καί καταστηματαρχαὶ καταστρέφουσι καί τὰς ὑπαρχούσας, ἀπλοῦστατα διότι εἶναι τοῦ Δημοσίου. Τί πατριωτικὴ ἐκδίκησις!»

87. Σύμφωνα μέ πληροφορίες τῆς Αἰκατερίνης Γιαννοπούλου, θυγατέρας τοῦ Γ. Γιαννόπουλου. Βλ. Παράρτ., ἀρ. 38.

88. Ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν ἰδρύθηκε τό 1893.

89. ἐφ. «Θεσσαλική» (Βόλου), ἔτ. Α' (1901) ἀρ. 55 (9-12-1901), σ. 2.

Τή διεύθυνση τοῦ ἐργοστασίου στό Βελεστίνο ἀνάλαβε ὁ Ἀριστείδης Ἀγαθοκλῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε καί τήν γενικότερη ἐποπτεία «τῆς ἐν Θεσσαλία περιουσίας» τῆς Ἑταιρείας «Ἀγαθοκλῆς Κ.Π. καί Σία». Στόν ἀτμόμυλο ἔμενε ὡς προϊστάμενος ὁ 25χρονος ἀνεπιός του Παναγιώτης Ἰω. Γιαννόπουλος, «ὅστις ἀνέκαθεν διεκρίνετο διά τό ἔκτροπον τοῦ χαρακτήρος του καί τοῦ ὁποῖου ἡ ζωή ἀπό παιδικῆς ἡλικίας ἦτο μία σειρά παραπτώματων καί ρεμπελιοῦ, ὅπερ φυσικά κάκιστον τέλος προοιωνίζετο». Στόν ἀτμόμυλο ἐργάζονταν ἐπίσης ὡς μηχανικός κάποιος Πολυδεύκης, τόν ὁποῖον ὁ Ἀρ. Ἀγαθοκλῆς ἐκτιμοῦσε γιά τήν ἐργατικότητα του, πράγμα πού εἶχε προκαλέσει τόν φθόνο τοῦ νεαροῦ Γιαννόπουλου μέ ἀποτέλεσμα νά ζητήσῃ ἀπό τόν θεῖο του τήν ἀπόλυση τοῦ μηχανικοῦ. Ὁ φθόνος καί ἡ ἄρνηση τοῦ Ἀρ. Ἀγαθοκλέους νά ἀπολύσῃ τό ἐργατικό ὑπάλληλό του ὁδήγησαν τόν Παναγιώτη Γιαννόπουλο στή δολοφονία τοῦ θεῖου του (8-12-1901) καί στήν αὐτοκτονία του⁹⁰.

Ἡ οἰκογενειακή αὐτή τραγωδία, μέ τήν ὁποία τερματίστηκε ἡ πρώτη φάση λειτουργίας τοῦ ἐργοστασίου μεταποίησης δημητριακῶν καρπῶν στό Βελεστίνο, ἀποδόθηκε ἀπό τό λαό τοῦ Βελεστίνου «στήν κατάρα» τοῦ Τούρκου ἰδιοκτήτη τοῦ μύλου, τόν ὁποῖο οἱ ἀδελφοί Γιαννόπουλοι ἐξαπάτησαν, κατ' ἄλλους μέ τό νά ὑπογράψουν πωλητήριο ἀντί γιά ἐνοικιαστήριο, κατ' ἄλλους ὑποστηρίζοντας ὅτι τόν ἐξόφλησαν χωρίς νά τόν πληρώσουν⁹¹. Τίς φήμες αὐτές ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὁ λόγιος δημοσιογράφος τοῦ Βόλου, Ι. Ν. Σακελλαρίδης ὁ ὁποῖος σέ ἀνέκδοτο σημείωμά του γράφει: «Μετά τήν ἔνωσιν ἐκκοδόμητο ὑδρόμυλος τῶν ἀδελφῶν Γιαννοπούλου, ἔχων τρεῖς πέτρας κινουμένας καί δι' ἀτμοῦ ἐλλείπει ἐπαρκοῦς ὕδατος, ἀλλ' ὅστις ἀπό κακῆς ἀρχῆς ἀρχίσας εἰς κακόν τέλος ἔληξεν, ἔνεκα ἔριδος, ἥτις κατέληξεν φεῦ! εἰς ἀδελφοκτονίας καί συγγενοκτονίας... Παρά τῷ μεγάρῳ τοῦ ἀλευροποιείου ἐκκοδόμητο μεγαλοπρεπῆ οἰκῆματα πρός κατοικίαν καί γραφεῖα, παρά τῶν ὁποῖων εἰ-

90. Φοβερόν δράμα ἐν τῇ ὁδῷ Κενταύρων, ἐφ. «Θεσσαλική» (Βόλου) ἔτ. Α' (1901) ἀρ. 55 (9-12-1901), σ. 2. Μέ αὐτόν τόν τίτλο καί ὑπότιτλο: Ἀνεπιός φονεύων τόν θεῖον καί αὐτοκτονῶν. – Κατάπληξις ἐν τῇ πόλει. – Τά αἴτια τοῦ δράματος. Ὅλοι αἱ λεπτομέρειαι, «περιγράφεται ἡ δολοφονία τοῦ κ. Ἀγαθοκλέους ἀπό τόν ἀνεπιό του Παν. Ι. Γιαννόπουλο. Ὁ Ἀριστείδης Ἀγαθοκλῆς ἦταν καί προξενικός πράκτωρ τῆς Γαλλίας στά Τρίκαλα. Τήν κηδεῖα του παρακολούθησαν ὁ βουλευτής Τερτίπης, ὁ Δήμαρχος Βόλου Ν. Γεωργιάδης, ὁ μεγαλέμπορος καί μεγαλοβιομήχανος Ι. Γκλαβάνης. Σύμφωνα μέ σχόλια τῆς ἴδιας ἐφημερίδας «τό δράμα γνωσθέν κατέπληξε τούς πάντας. Οἱ περισσότεροι ἀποδίδουν τήν αἰτίαν εἰς τούς οἰκείους τοῦ δράστου καί αὐτόχειρος Π. Γιαννοπούλου, ὅστις φαίνεται ὅτι ἀνέκαθεν δέν εἶχε τελείαν τήν κρίσιν καί ἔδει νά κλεισθῇ εἰς φρενοκομεῖον» καί ἄλλοῦ: «Ὅλη ἡ φτώχεια ἐπί τῇ ἀποπεῖρα δολοφονίας τοῦ Ἀγαθοκλέους εἶναι συγκεκινημένη. Διότι εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει μας πλουσίων, ὅστις ἐβοήθει αὐτήν...».

91. Γεγονός πάντως ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅτι ἔχει συνταχθεῖ πωλητήριο ἀπό τόν Εἰρηνοδίκη Βόλου, πού ἐκτελοῦσε χρέη συμβολαιογράφου, Ἀχιλλέα Σ. Οἰκονομοπούλου καί μάρτυρες τούς Στυλ. Κυριακόπουλο καί Παν. Μαρκίδη, στό ὁποῖο φαίνεται ὅτι ὁ Ν. Γιαννόπουλος ἔχει πληρώσει τό τίμημα τῶν 11.550 δραχμῶν, δηλ. 420 λιρῶν Τουρκίας στούς πωλητές τοῦ μύλου. Τέλος τό ἔγγραφο διαβάστηκε «μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον ὄλων» καί ὑπογράφηκε ἀπό ὄλους «πλὴν τῶν πωλητῶν ὁμολογησάντων ἄγνοιαν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὑπογραψάντων δέ τουρκιστί».

ναι αἱ λαμπραὶ ἀποθήκαι· ἀλλ' ὅλα αὐτὰ διέλυσε καὶ κατέστρεψεν ἡ θεὰ ἔρις, ἥτις ἀείποτε γυναικεῖον φέρει ὄνομα, χαρακτηῖρα καὶ κόσμον».

Εἶναι ἡ ὥρα νὰ «παρέμβει»⁹² ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία εἶχε δανείσει πρὸς τὴν ἐπιχείρηση τῶν ἀδελφῶν Γιαννοπούλου 100.000 δραχμές. Ἡ πίστωση δὲν ἐξοφλήθηκε καί, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν, ὅπως φαίνεται ἐξ αἰτίας τῶν οἰκογενειακῶν ἐπεισοδίων, δυνατὸτες γιὰ ἀνάκαμψη, ἡ Τράπεζα προβαίνει σὲ ἐκπλειστηριασμό, κατὰ τὸν ὁποῖο ἐπικυρῶνεται «ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς ἀντὶ τῶν δραχμῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα χιλιάδων (180.000)⁹³ εἰς ἀτμοκίνητος ἀλευρόμυλος μεθ' ὅλων τῶν συνεχομένων μετ' αὐτῶ οἰκοδομῶν, ἀποθηκῶν, κλιβάνων καὶ ἰδιοκτῆτου ὕδατος τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς ἐν Βελεστίνῳ ἀναβλιζούσης πηγῆς καὶ τοῦ δι' οὗ διήρχετο ἰδιοκτῆτου ἀβλακος, τῶν ἀναγκαίων καὶ χρησίων μηχανημάτων, τοῦ ἔξωθεν σιδηροῦ ὕδραυλικοῦ τροχοῦ... μιᾶς ἔλικος πρὸς μεταφορὰν τοῦ σίτου..., ἑνὸς πλυντηρίου, ἑνὸς ἀναβατορίου καὶ μιᾶς πυροσβεστικῆς ἀντλίας, τῶν ἐν τῷ Καταστήματι τεσσάρων ζευγῶν μυλολίθων, μιᾶς ἔλικος πρὸς μεταφορὰν τοῦ ἀλεύρου καὶ ἑνὸς ἀναβατορίου, καὶ ἐν τῷ Καταστήματι τεσσάρων ζευγῶν μυλολίθων, μιᾶς ἔλικος πρὸς μεταφορὰν τοῦ ἀλεύρου καὶ ἑνὸς ἀναβατορίου, καὶ ἐν τῷ ἀνωγείῳ δύο ζευγῶν μπουράτων, ἠλεκτρικῶν καὶ δύο σιμιγδαλομηχανῶν καὶ μεθ' ὅλων ἐν γένει τῶν οἰκοδομῶν..., παρακολουθημάτων καὶ τοῦ οἰκοπέδου ἐκτάσεως τεσσάρων χιλιάδων ἑξακοσίων ἑβδομήκοντα ἑννέα <4679>μ² περίπου κειμένων ἐν τῇ θέσει Σπαΐλίκι^{93α} τοῦ χωρίου Βελεστίνου τοῦ δήμου Φερῶν...»⁹⁴. Στῆ συνέχεια τοῦ ἐγγράφου καταγράφονται τὰ κτήματα πού περριέρχονται στὴν Τράπεζα Ἀθηνῶν.

Ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν ἀμέσως παραχωρεῖ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ συγκροτήματος στὴν ἐταιρεία «Ἀδαμίδης, Κατσιμβρας, Γκανῆς», πού εἶχε ὡς ἔδρα τῆς τὸ Βό-

92. Τὸ φαινόμενο τοῦ δανεισμοῦ ἐκ μέρους τραπεζῶν πρὸς τοὺς βιομηχάνους εἶναι συχνό στὴν παράλληλη ἀλλὰ ὄχι καὶ ἰσόρροπη πορεία ἐξέλιξης βιομηχανίας καὶ τραπεζῶν. Συχνὰ οἱ πιστώσεις πρὸς ὀρισμένους βιομηχάνους δὲν ἐξοφλοῦνται καὶ τὰ κεφάλαιά τους μένουν δεσμευμένα ἐπ' ἀόριστον. Ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴ θυσία αὐτὴ ἀλλὰ κυρίως γιὰ ἀσφάλειά τους, οἱ Τράπεζες ἀποκτοῦν μετοχές στὶς βιομηχανίες καὶ καταφέρνουν νὰ ἔχουν ἐκπροσώπους στὰ Διοικητικὰ Συμβούλια τους. Ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν καὶ κυρίως ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἀποκτοῦν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συμμετοχές στὶς μεγαλύτερες βιομηχανικὲς ἐπιχειρήσεις. Βλ. Χ ρ . Χ α τ ζ η ι ω σ ῆ φ, Ἑλλάδα: ἐκβιομηχάνιση χωρὶς ἐπανάσταση, περ. Ἀρχαιολογία, τεύχ. 18 (1986) σ. 56-58) καὶ γενικότερα Χ ρ ι σ τ ῖ ν α ς Ἀ γ ρ ι α ν τ ὶ ν η, ὁ. π., σ. 303 κέξ.

93. Ἡ Αἰκατερίνη Γιαννοπούλου ἀναφέρει στὸ σημείωμά της (βλ. Παράρτ., ἀρ. 38) ὅτι ἡ Τράπεζα ἀγόρασε τὸ ἐργοστάσιο «γιὰ 100.000 μόνον». Προφανῶς ἐννοεῖ ὅτι ἡ Τράπεζα πέρα ἀπὸ τὸ δάνειο πλήρωσε στὴν οἰκογένεια Γιαννοπούλου 100.000 (στὴν πραγματικότητα 80.000) δραχμές. Δὲν ἔχουμε ἀκόμη ἐρευνῆσει τὰ Ἀρχεῖα τῆς Τράπεζας Ἀθηνῶν, ὅπου πιθανότατα θὰ ὑπάρχουν περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὸ ρόλο τῆς στὴν κατάρρευση τῆς ἐπιχείρησης Γιαννοπούλου καὶ στὴ δημιουργία μιᾶς καινούργιας δυναμικῆς Ἐταιρείας.

93α. Τὸ τοπωνύμιο ὑποδηλώνει τὴν ὑπαρξὴ στὴν τουρκοκρατία τιμαρίου κάποιου σπαχῆ.

94. ΥΦ, ἀρ. 1775 / Βλ. Παράρτ., ἀρ. 10. Περίληψις κατακυρωτικῆς ἐκθέσεως.

λο. Τή διεύθυνση του εργοστασίου είχε αναθέσει ή Έταιρεία στον Γιαννιώτη, έβραϊκής καταγωγής, Ίωάννη Γκανή, ό όποιος χαρακτηρίζεται ως «νέος πολύπειρος και φιλόπονος, μερμινών διά τό έκ 40 ατόμων προσωπικόν, όσον έλάχιστοι των προϊσταμένων»⁹⁵. Η Έταιρεία επανδρώνεται από Ήπειρώτες, οί όποιοι και ξαναδίνουν στη βιομηχανία τήν προηγούμενη άνοδική πορεία της. Τό 1907 «είναι τό μεγαλύτερον των έν Θεσσαλία άτμοϋδρομύλων και έργάζεται νυχθημερόν. Έκτός των άρίστων άλεύρων, διαδιδόμενων άπανταχού τής Έλλάδος, κατασκευάζει και όλα τά είδη τής μακαρονοποιίας...»⁹⁶. Σέ βιομηχανική επισκόπηση του 1908 τό εργοστάσιο τής Τράπεζας Άθηνών περιλαμβάνεται στα «μάλλον εξέχοντα εργοστάσια άλευροβιομηχανίας»⁹⁷.

Η έταιρεία έκσυγχρονίζει τό εργοστάσιο μέ τήν άγορά νέων μηχανημάτων και τήν κατασκευή «στενής σιδηροδρομικής γραμμής έξυπηρετούσης τήν μετά του σιδηροδρομοϋ Σταθμοϋ Βελεστίνου συγκοινωνίαν του άτμομύλου, των δέκα θαγονέτων δι' έν έξυπηρετείται ή γραμμή αύτη»⁹⁸ καθώς και τηλεφωνικής γραμμής (1905).

Τό 1910 ή έταιρεία «Αδαμίδης-Κατσιμβρας-Γκανής» διαλύεται και ή Τράπεζα Άθηνών αναθέτει τή διεύθυνση του εργοστασίου στον έμπορο Άντώνιο Γ. Πάντο και στον Άδαμίδη μέ τήν έπωνυμία «Κυλινδρόμυλοι Τραπέζης Άθηνών». Κατά τούς Βαλκανικούς πολέμους ό κυλινδρόμυλος λειτουργούσε συνεχώς παράγοντας γαλέτα και μακαρόνια για τόν έλληνικό Στρατό.

Τό 1923 μέ πωλητήριο ή επιχείρηση άλευροποιίας του Βελεστίνου, τό «Κατάστημα», όπως τό ονόμαζε ό λαός τής περιοχής, περιέρχεται στην κυριότητα τής όμόρρυθμης Έταιρείας «Άντώνιος Γ. Πάντος και Σία».

Τό 1927 ή νέα έταιρεία έξοπλίζει τό εργοστάσιο μέ τουρμπίνα γερμανικής κατασκευής (Diesel) για τήν πλήρη έκμετάλλευση τής ύδατόπτωσης. Η νέα μηχανή έχει δύναμη 50 ίππων⁹⁹.

Ο άλευρόμυλος υπό τήν διεύθυνση τής οικογένειας Πάντου λειτουργήσε 48 χρόνια (ώς τό 1971) και τροφοδοτούσε μέ άλεύρι όλη τή Θεσσαλία¹⁰⁰. Τό διά-

95. Ο Άριστοτέλης Κούρτιος πού επισκέφθηκε τό Βελεστίνο τό 1907 γράφει ότι φιλοξενήθηκε από τόν Ίωάννη Γκανή και ότι «άληθής άπόλαυσις ήτο τό έν τῷ άνθοστολίστῳ και ήλεκτροφωτιστῳ κήπῳ δείπνον μέ τό παταγωδῶς πίπτον άφθονον ύδωρ». (έφ. «Ο Πύρρος» Άθ., έτ. Ε' (1907-8) άρ. 231, σ. 7.

96. Τ έ λ η Κ [ουρτίου], Ο Βελεστίνος, έφ. «Ο Πύρρος» Άθ., έτ. Ε' (1907-8) άρ. 231, 20-9-1907, σ. 6 και 7.

97. Ο. Α. Ρουσοπούλου, Βιομηχανική Έπισκόπησης. Η Έλλάς και τά λοιπά βαλκανικά Κράτη. Πανελλήνιον Λεύκωμα «Έλληνικά Πρόοδοι», έν Άθήναις 1908, σ. 53.

98. ΥΒ, άρ. 7106 / 5-5-1923. Παράρτ. άρ 122.

99. Τίς πληροφορίες για τήν επιχείρηση Πάντου μετά τό 1923 ως τό 1972 μάς έδωσε ό κ. Ευστάθιος Άντ. Πάντος, ό όποιος έργάσθηκε άνελλιπῶς σ' αύτήν μέχρι τέλους (1972).

100. Η άλευροβιομηχανία - μακαρονοποιία των Άδελφών Πάντου στο Βελεστίνο αναφέρεται πάντοτε μεταξύ των μεγαλυτέρων βιομηχανιών τής Θεσσαλίας. Άσημίνας Ζαχαρίου, Η γεωργική κατάσταση τής Θεσσαλίας, Θεσσαλικά Χρονικά, έκτ. έκδοσις

στημα 1950-1967 τροφοδοτούσε και τή Μακεδονία, μετά τήν καταστροφή τών μύλων Ἀλατίνη στη Θεσσαλονίκη.

Ἀπό τό 1950 δημιουργοῦνται και νέοι κυλινδρόμυλοι-ἀλευρόμυλοι στην περιοχή (στό Βόλο, τόν Ἀλμυρό) και στό Βελεστίνο (Μπαλαμότη, ὄ.π.) και ὁ ἀνταγωνισμός εἶναι σκληρός. Ὁ σεισμός τοῦ 1957 θά προκαλέσει ἀνυπολόγιστες ζημιές στό Κατάστημα (φωτ. 26). Οἱ ἀδελφοί Πάντου ὥστόσο θά προσπαθήσουν νά ἐπανορθώσουν τίς ζημιές στό ἐργοστάσιο και θά ἐργασθοῦν γιά τήν ἀνόρθωση και τοῦ Βελεστίνου.

Τό 1927 στό χώρο τοῦ κτήματος, πού περιβάλλει τό Κατάστημα, ἰδρύθηκε ἐκκλησία πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ὕστερα ἀπὸ σχετικό ὄνειρο τοῦ Ἀντωνίου Πάντου. Κτίστηκε μέ τοῦβλα ἀπὸ τίς πεσμένες καμινάδες τοῦ ἐργοστασίου. Ὁ Ἅγιος Μηνᾶς θεωρεῖται προστάτης τοῦ μύλου (φωτ. 27).

Τό 1972 ὁ συμβολαιογράφος Φερῶν Παναγιώτης Δημητρίου Παπαγεωργίου, ὡς ἀρμόδιος ὑπάλληλος, συντάσσει τήν «ἐκθεση πλειστηριασμοῦ ἀκινήτων» τῆς ὁμόρρυθμης ἐμπορικῆς Ἑταιρείας «Ἀδελφοί Ἀντωνίου Πάντου» και τό ἐργοστάσιο μέ τή γύρω περιοχή περιέρχεται στην Ἐθνική Τράπεζα, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νά εἶναι και σήμερα ἰδιοκτήτης. (Παράρτ. ἀρ. 33-37). Ἐτσι ἕνα ἀπὸ τὰ λαμπρότερα δείγματα τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας και μάλιστα τῆς ἐξέλιξής της ἀπὸ τόν πρωτόγονο ἀλευρόμυλο-νερόμυλο σέ ἐργοστάσιο πέρασε στην ἱστορία. Τά κτίρια ἐγκαταλείφθηκαν στην τύχη τους και λεηλατήθηκαν ἐπανειλημμένα ἀπὸ τοὺς πλανόδιους τσιγγάνους, πού «ξήλωσαν» ὅ,τι μεταλλικό ἐξάρτημα ὑπῆρχε. Ἐμειναν μόνο οἱ ξύλινες κατασκευές και ὅ,τι δέν ἦταν εὐκόλα προσιτό ἀπὸ φόβο μήπως καταρρεύσει τό κτίριο (φωτ. 28-34).

Στήν κατάσταση αὐτή βρήκαμε τό «Κατάστημα» τήν ἀνοιξη τοῦ 1986, ὅταν τό ἐπισκεφθήκαμε στην προσπάθειά μας νά ἐντοπίσουμε τίς παραδοσιακές ὑδροκίνητες βιοτεχνίες τοῦ Βελεστίνου. Ἀπὸ κεῖ και πέρα ξεκινήσαμε μιά προσπάθεια στην ὁποία πρωτοστατεῖ ὁ «Σύλλογος Βελεστινιωτῶν Ἀθηνῶν» μέ τόν ἀκαταπόνητο πρόεδρό του γιαντρώ Δημήτριο Καραμπερόπουλο, γιά τή διάσωση τοῦ ἐργοστασίου Πάντου, ὡς μνημείου τῆς παραδοσιακῆς τεχνολογίας και τῆς βιομηχανικῆς μας ἀρχαιολογίας.

Ἦδη ἔχει χαρακτηριθεῖ διατηρητέο μνημεῖο (Φ.Ε.Κ. 370/κ.β./10-7-87) και ἔχει ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἀρχιτεκτονική ἀποτύπωση τοῦ συγκροτήματος¹⁰¹ ἀπὸ τόν

(80ετηρίδας 1881-1961), Ἀθῆναι 1965, σ. 360 και «ἐκ τῶν κάλιτέρων ἐν Ἑλλάδι». Νικ. Σπυροπούλου, Γενική ἐπισκόπησης τῆς Θεσσαλίας, «Θεσσαλικά Χρονικά», ἔκτ. ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1935, σ. 53).

101. Σύμφωνα με τή σύντομη ἐκθεση τῶν ἀρχιτεκτόνων Τάσου Παπαδόπουλου και Ὀλγας-Μαρίας Καρποδίνης (τῆς 20-7-88), πού ἔχουν ἀναλάβει τήν ἀρχιτεκτονική μελέτη τῶν ὑδροκίνητων ἐργαστηρίων τοῦ Βελεστίνου, ἀρχίζοντας ἀπὸ δύο ἀντιπροσωπευτικά συγκροτήματα: τῶν ἀδελφῶν Μπαλαμότη και τοῦ Πάντου, καθώς και τήν Χωροταξική-Πολεοδομική μελέτη ἐνταξης τῶν ἐργαστηρίων αὐτῶν στη σύγχρονη κομόπολη: «Οἱ μύλοι τοῦ Πάντου ἔχουν ἄμεση ἀνάγκη προστασίας και καθώς βρίσκονται ἐγκαταλειμμένοι γιά μεγάλο χρονικό διάστημα και ἡ κατάσταση τους διαρκῶς χειροτερεύει. Ὅλο τό ἔσωτερι-

Τάσο Παπαδόπουλο υπό την καθοδήγηση του καθηγητή της Ίστορίας της Ἀρχιτεκτονικῆς στό Ἀριστοτέλειο Παν/μιο Θεσσαλονίκης Ἀργύρη Πετρονάτη.

Ἡ πρότασή μας, μέ τήν ὁποία συμφωνοῦν καί οἱ ἐρευνητές ἀρχιτέκτονες, πού ἔχουν ἀναλάβει τήν ἀποτύπωση καί χωροταξική μελέτη τῆς περιοχῆς τῶν μύλων, εἶναι νά ἀποκατασταθεῖ τό κτιριακό συγκρότημα Πάντου μέ τή γύρω του περιοχή καί νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς χῶρος γιά τήν ἐκθεση τῶν ἀντικειμένων τοῦ «Μουσείου Γεωργικῶν ἐργαλείων καί παραδοσιακῆς Τεχνολογίας» τοῦ Βελεστίνου. Νά συνδεθεῖ μέ τά ὑπόλοιπα ὑδροκίνητα ἐργαστήρια, ὅσα τουλάχιστον βρίσκονται κοντά στόν οἰκισμό, καί νά ἐνταχθοῦν στό εὐρύτερο οἰκιστικό πλαίσιο τοῦ Βελεστίνου.

Περιγραφή τοῦ νερόμυλου

α) Γενικά

Ἡ ὑδρομύλος ὡς ὑδραλέτης, ὑδρομύλων εἶναι γνωστός ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Ἦδη ὁ Ρωμαῖος ἀρχιτέκτων τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ Μάρκος Βιτρούβιος περιγράφει ὑδρομύλο τῆς ἐποχῆς του, ὁ ὁποῖος σέ γενικές γραμμές ἐλάχιστα διαφέρει ἀπό τόν σύγχρονό μας νερόμυλο¹⁰². Ἡ κίνησή του ἐπιτυγχάνονταν μέ τρεῖς τροχούς, ἀπό τοὺς ὁποίους ὁ κατώτερος ἦταν φτερωτός καί παρεῖχε κίνηση (ὀριζόντια) μέ τήν πτώση τοῦ νεροῦ. Μεταξύ τοῦ ἀπάνω τροχοῦ, πού ἦταν ὁ μεγαλύτερος καί ὀδοντωτός καί τοῦ κάτω, φτερωτοῦ (σῆμ. φτερωτή), μεσολαβοῦσε μικρότερος, ὀδοντωτός ἐπίσης τροχός, πού κινιόταν κάθετα πρὸς τόν ἄλλο καί λειτουργοῦσε ὡς πολλαπλασιαστής. Σύμφωνα μέ τόν Πλίνιο¹⁰³ οἱ ὑδρομύλοι κατὰ τήν ἀρχαιότητα ἦταν σπάνιοι στόν μεσογειακό χῶρο. Ἡ χρήση τους γενικεύεται μετά τόν 4ο αἰ. μ.Χ.

Στά βυζαντινά ἔγγραφα μνημονεύονται *μυλινάριοι*, *μυλωνάριοι* πού διευθύνουν ὑδρομύλους, *ἐργαστήρια ὑδρομυλικά*, *μύλος ὑδραλετικούς*, *ὑδρομύλη κλπ.* καί ἀναφέρονται ἐριδες σχετικές μέ τήν παροχέτευση τοῦ νεροῦ, πού ἀπαιτεῖται γιά τήν κίνησή τους. Οἱ βυζαντινοὶ ὑδρομύλοι εἶναι «*μονόφθαλμοι*» ἢ «*δυσόφθαλμοι*», ὅπως οἱ σημερινοί μέ «*ἓνα μάτι*» ἢ μέ «*δύο μάτια*», ἢ «*διπλοῖ*», δηλ. μέ ἓνα ἢ δύο ζεύγη μυλοπετρῶν. Σέ μοναστηριακά ἰδιαίτερα ἔγγραφα μνημονεύονται συχνά οἱ ὄροι «*μυλοστάσιν*», «*μυλοτόπιν*», «*μυλοστασία*»¹⁰⁴.

κό εἶναι ξύλινο καί φθεῖρεται διαρκῶς ἀπό τό σαράκι καί τίς καιρικές συνθήκες, ἀφοῦ τμήματα τῆς στέγης ἔχουν καταρρεύσει».

102. M. P. Vitruvii, De Architectura, libri decem 10,5, 2. Πρὸβλ. Thesaurus linguae latinae, VII, λ. mola καί Δ. Β. Οἰκονομίδου, Οἱ ἐν Ἑλλάδι παραδοσιακοὶ ἀλευρόμυλοι, Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τ. 25 (1977-80), σ. 154-157.

103. Plinii, Natur. Hist. 18, 97. Ὁ ἀρχαιότερος ὑδρομύλος εἶναι ἐκεῖνος τοῦ βασιλιά τῶν Καδείρων Μιθριδάτη (Στράβων, Γεωγραφικά [ἔκδ. Teubn. 1852], Βιβλ. ΙΒ' σ556, σ. 781).

104. Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Οἱ ἐν Ἑλλάδι παραδοσιακοὶ ἀλευρόμυλοι, Ἐπετηρὶς

Ὁ νερόμυλος με κατακόρυφο ἄξονα, διαδεδομένος στή Βαλκανική χερσόνησο καί τήν ὄρεινή Εὐρώπη, εἶναι μιᾶ ἀπλή, πρωτόγονη μηχανή με ἀπλούστατο ἐξοπλισμό. Πρόκειται γιά ἕνα χερόμυλο ἀνεστραμμένο, τοῦ ὁποῖου ἡ κίνηση ἐπιτυγχάνεται ἀπό κάτω με κατάλληλη σύνδεση τῆς φτερωτῆς με τό *πανωλίθι* (τήν ἐπάνω μυλόπετρα). Ἐνας κατακόρυφος ἄξονας πού περνᾷ τό κατώλιθι συνδέει τή *χελιδόνα* τοῦ πανωλιθιοῦ με τή φτερωτή πού βρίσκεται κάτω ἀπό τό *κατωλίθι* μέσα στό νερό πού πέφτει ὀρμητικά πάνω στά πτερυγιά της καί τῆς δίνει τήν κίνηση. Ἡ κίνηση με τόν τρόπο αὐτό μεταδίδεται αὐτομάτως στή μυλόπετρα χωρίς τή μεσολάβηση πολλαπλασιαστών, ὅπως συμβαίνει με τίς ἐξειλιγμένες μορφές μηχανῶν¹⁰⁵.

Στίς τεχνολογικά ἀνεπτυγμένες χῶρες τῆς Εὐρώπης δέν σώζονται σέ λειτουργία μύλοι με κατακόρυφο ἄξονα. Τέτοιου εἴδους μύλοι ὑπάρχουν σέ κάποιες γωνιές τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς¹⁰⁶. Ἡ ἠλεκτρική ἐνέργεια καί οἱ μηχανές ἐσωτερικῆς καύσης τοῦς ἔχουν σχεδόν ἐκτοπίσει. Κι αὐτό γιατί τό ἄλεσμα τῶν σιτηρῶν δέν εἶναι πιά ἀγροτική ἀσχολία στενά συνδεδεμένη με τόν τόπο παραγωγῆς. Ἡ προηγμένη βιομηχανία ἔχει θέσει ὀριστικά στό περιθώριο τήν παραδοσιακή βιοτεχνία ἐπεξεργασίας τῶν δημητριακῶν καρπῶν.

θ) Λειτουργία¹⁰⁷

Οἱ μύλοι τοῦ Βελεστίνου κινοῦνται ἀπ' εὐθείας με τό νερό τοῦ Κεφαλόβρουσου. Γι' αὐτό δέν διαθέτουν στέρνες γιά τήν ἀποθήκευση τοῦ νεροῦ. Τό αὐλάκι ξεκινᾷ ἀπό τό Κεφαλόβρουσο καί κατευθύνεται πρὸς τοῦς μύλους, καθένας ἀπό τοῦς ὁποῖους ἔχει τήν *κόφτρα* ἢ *δέση* του. Πρὶν νά μπεῖ τό νερό στό μύλο τό αὐλάκι πλαταίνει λίγο καί ἕνας φράχτης ξύλινος, ἡ *σκάλα*, ἐμποδίζει τά διάφορα ξένα ὑλικά (φύλλα, κλαδιά, σκουπίδια) νά μποῦν στό μύλο. Τό νερό μπαίνει στήν *καρούτα* καί βγαίνει με ὀρμή ἀπό τό *σ'φούν* (σιφώνι) καί πέφτοντας χτυπᾷ τή *φτερωτή*. Ἡ φτερωτή ἀποτελεῖται ἀπό τίς *κουτάλες* (ἄκτινες) καί εἶναι στερεωμένη

τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τ. 25 (1977-80) σ. 154-157, ὅπου ἀναλυτικότερα στοιχεῖα γιά τήν ἱστορία τοῦ νερόμυλου καί σχετική βιβλιογραφία.

105. Βλ. Α ὕ γ. Σ ο ρ δ ί ν α, Οἱ παραδοσιακοὶ ἀλευρόμυλοι τῆς Κέρκυρας. Χερόμυλοι, νερόμυλοι, ἀνεμόμυλοι, ἀλογόμυλοι, *Κερκυραϊκά Χρονικά*, τ. XXV, (1981), σ. 85-160, συγκεκριμένα σ. 95-96.

106. Α. ΕΙ. Clutton - Α. Kenny, A vertical - axle water mill near Drosia, Crete, *Κρητολογία*, τεῦχ. 4 (1977), σ. 139-158. Ἐδῶ σ. 139.

107. Γιά τήν περιγραφή τοῦ νερόμυλου βλ. Α ὕ γ. Σ ο ρ δ ί ν α, Οἱ παραδοσιακοὶ ἀλευρόμυλοι τῆς Κέρκυρας, ὁ.π., σ. 101-106. Α. ΕΙ. Clutton - Α. Kenny, A vertical - axle water mill near Drosia, Crete, ὁ.π., σ. 143-145. Νερόμυλοι Δυτικῆς Μεσαρᾶς Κρήτης, Φυσικό Οἰκοσύστημα καί Ὑδάτινο δυναμικό. Μουσεῖο Κρητικῆς Ἐθνολογίας, Ἡράκλειο Κρήτης 1985, σ. 19-20. Κατερίνας Παλαιολόγου, Νερόμυλοι, Περιγητική, ἀρ. 50, Φεβρ. 1963, σ. 22-23. Λάμπη Λούκου, Νερόμυλοι. Μελέτη ἱστορική καί λαογραφική, Πάτρα 1985. ΚΑ, ἀρ. 4077, τ. IV, σ. 8 (Ριζόμυλος Μαγνησίας, 1978, Δ. Β. Στεργιόπουλος) καί ἰδιαίτερα Παναγ. Βρούχα, Οἱ ὕδρομυλοι τῆς Ἠπείρου. Ὁ ἀγροτικός κόσμος στόν μεσογειακό χῶρο, *Πρακτικά*, ἐκδ. ΕΚΚΕ-ΚΝΕ / ΕΙΕ, Ἀθήνα 1988, σ. 361-382.

στό *αδράχτι*, έναν κεντρικό άξονα, πού άκουμπάει μέ τό λεπτότερο άκρο του, τό *κεντρί*, σέ μία ξύλινη βάση, τή *μπάμπω*. Άπό τά δύο άκρα τής μπάμπως έξέχουν δύο ξύλινοι μοχλοί, πού φθάνουν μέχρι τό πάτωμα του μύλου. Ό ένας μοχλός λέγεται *σταματήρα* (ή) και χρησιμεύει για τό σταμάτημα του μύλου. Ό άλλος μοχλός λέγεται *σηκωτήρα* (ή) και χρησιμεύει για τό άνασήκωμα τής μυλόπετρας προκειμένου νά τήν *χαράζει* (νά τήν κάνει κοφτερή, όσάκις γίνεται λεία μέ τήν τριβή) ό μυλωνάς.

Τό *αδράχτι* από τό άλλο άκρο του καταλήγει στό κέντρο τής *χελιδόνας*, τής όποιας τά δύο άκρα ένσωματώνονται στή μυλόπετρα. Μόνο τό άκρο του *αδραχτιού* έξέχει από τό πάτωμα του μύλου και διαπερνά τή *μυλόπετρα* πού είναι στήριγμένη σέ ξύλινο ή πέτρινο υπόβαθρο. Η μυλόπετρα άποτελείται από δύο κομμάτια. Τήν *κατώπετρα* ή *κατωλίθι* ή *άχπατάρι* (τό), πού είναι σταθερή, και τήν *πανώπετρα* ή *πανωλίθι* ή *άχπανάρι* (τό), πού γυρίζει και άλέθει τρίβοντας τόν καρπό. Η μυλόπετρα έχει διάμετρο 1.10 μ. περίπου. Μόνο ή μυλόπετρα στό μύλο του Πάντου είχε διάμετρο 1.20 μ. Γύρω από τή μυλόπετρα ύπάρχει ένα ξύλινο φράγμα, ό *κόθρος* ή *κουβέρτα* ή *κουβούκλι*, για νά μή σκορπίζεται τό άλεύρι.

Τό άλεύρι καθώς τρίβεται από τίς μυλόπετρες μαζεύεται στόν κόθρο κι από κεϊ πέφτει στήν *άλευροθήκη* ή *κασόνι* ή *πόθο* ή και *κατ'* εϋθειαν στό *άλευροσάκκι*.

Λίγο ψηλότερα από τίς μυλόπετρες εύρίσκεται τό *κοφίνι* ή *κοφ(1)νίδα*, σέ σχήμα κόλουρης πυραμίδας άνεστραμμένης, πού καταλήγει στό *καρύκι* ή *γούλα*, άπ' όπου πέφτει ό καρπός στήν *καρδιά* τής μυλόπετρας. Μέ τή βοήθεια μάλιστα τών *βαρδαριών*, δύο μικρών ξύλων πού άκουμποϋν στήν πανώπετρα, ρυθμίζεται και ή ποσότητα του καρπού πού πέφτει στή μυλόπετρα (βλ. σκαρίφημα, άρ. 7).

Άπαραίτητα εργαλεία του μυλωνά είναι τό *μυλοκόπι*, μέ τό όποιο «*χαράζει*» τίς μυλόπετρες. Για τήν ίδια εργασία άπαραίτητα εργαλεία είναι επίσης τό *σκεπάρι* και τό *ζιουμπλάρ'* (=σμιλάρι) για νά άνοίγει τρύπες. Του είναι χρήσιμα και όλα εκείνα τά εργαλεία πού χρησιμοποιεί ένας τεχνίτης μαραγκός-χτίστης αλλά και ό γεωργός, επειδή όλες τίς επιδιορθώσεις του μύλου τίς κάνει ό μυλωνάς μόνος του.

Τό *φτυάρι* για τό άλεύρι και ή *σκούπα* από λαγοπόδαρο για νά καθαρίζει τό «μηχάνημά» του από τό άλεύρι είναι επίσης άπαραίτητα στό μύλο.

Τό νερό πέφτοντας από τήν καρούτα ή κάναλη μέ όρμη πάνω στίς κουτάλες τής φτερωτής πού βρίσκεται στό *ζουρειό*, τό υπόγειο του μύλου, τής δίδει περιστροφική κίνηση τήν όποία μεταδίδει στό *αδράχτι*, τό όποιο συμπαρασύρει τήν πάνω μυλόπετρα. Μ' αυτό τόν άπλό τρόπο κινείται ό μύλος. "Όταν ό μυλωνάς θέλει νά σταματήσει τό μύλο παροχετεύει τό νερό μέ τή βοήθεια τής σταματήρας και έτσι δέν κινείται ή φτερωτή και άκίνητοποιείται ή μυλόπετρα (πανώπετρα, πανωλίθι κλπ.).

Λεξιλόγιο ὄρων σχετικῶν μέ τόν ὑδρόμυλο¹⁰⁸

ἀγωγός, ὁ. Τό αὐλάκι τοῦ νεροῦ.

ἀδράχτι, τό. Ὁ ἄξονας πού συνδέει τίς μυλόπετρες μέ τή φτερωτή τοῦ μύλου. Στή φτερωτή στερεώνεται μέ τό κλειδί γιά νά μή πέφτει ὁ τροχός τόν ὁποῖο χτυπᾷ καί περιστρέφει τό νερό.

ἄλεσιά, ἡ. Ποσότητα σιταριοῦ ἄρκετή γιά ἓνα ἄλεσμα.

ἄλέστα· Ἔτοιμος! Λέγεται μεταφ., ἐπειδή ὁ μύλος ὅταν λειτουργεῖ ἀπαιτεῖ διαρκή ἐπαγρύπνηση. Σημαίνει καί γρήγορα.

ἄλευράμπαρο, τό. Βλ. πόθος.

ἄλευροθήκη, ἡ. Βλ. πόθος.

ἄλευροσάκκι, τό, καί ἄλευροτσούβαλο. Τό σακκί μέσα στό ὁποῖο μεταφέρουν τό ἄλευρι ἀπό τό μύλο στό σπίτι.

ἄλεύρωμα, τό. Ἡ ἐπάλειψη τῆς μυλόπετρας μέ ζυμάρι μετά τό χάραγμα τοῦ μύλου, προκειμένου νά μαζέψει τά ὑπολείμματα τῆς πέτρας. Ἄλεύρωμα ἐπίσης λέγεται τό πασπάλισμα μέ ἄλευρι τοῦ πελάτη ὁ ὁποῖος ἐπισκέπτονταν γιά πρώτη φορά τό μύλο, γιά τό καλό.

ἄλευρώνω, Βλ. ἀλεύρωμα. Καί πασπαλίζω, πασπαλώνω.

ἀλισματάρης, ὁ. Βλ. ἀπαλέτης.

ἄλπανάρι, τό. Βλ. ἄχπανάρι.

ἄμπάρι, τό. Ἡ στέρνα τοῦ μύλου, γιά ἀποθήκευση νεροῦ.

ἄμπολή, ἡ. Βλ. δέση.

ἄξái, τό καί ξái, ἄλεστικό. Τό δικαίωμα τοῦ μυλωνᾶ γιά τό ἄλεσμα. Συνήθως εἶναι τό 10% τοῦ ἀλέσματος. Ὡς μέτρο μεταχειρίζονται μία ξύλινη ἢ μεταλλική σέσουλα, χωρητικότητας 2 περίπου ὀκάδων.

ἄξαγιαζώ. Παίρνω τό ξái, δηλ. τό δικαίωμα γιά τό ἄλεσμα. Καί βαρυξαγιαζώ, κακοξαγιαζώ, στίς περιπτώσεις πού ὁ μυλωνᾶς παίρνει περισσότερο ξái ἀπό ὅσο δικαιούται.

ἄξονας, ὁ. Λέγεται καί ἀδράχτι. Εἶναι τό ὄρθιο ξύλο πού συνδέει τή φτερωτή μέ τίς μυλόπετρες. Τό ἓνα του ἄκρο εἶναι στερεά προσαρμοσμένο μέ τό κλειδί στή φτερωτή καί τό ἄλλο, ἀφοῦ περνάει ἀπό τήν κατώπετρα, φθάνει στή χελιδόνα.

ἀπαλέτης, ὁ. Ὁ πελάτης τοῦ μύλου, ὁ ὁποῖος ἤδη τέλειωσε τό ἄλεσμα.

ἀπ'κατάρι, τό καί ἄχπατάρι. Ἡ κάτω μυλόπετρα.

108. Γιά τήν ὄρολογία τοῦ μύλου βλ. *Αὔγ. Σορδίνια, ὁ. π. Α., El. Clutton - A. Kenny, ὁ. π. Ἐλευθ. Πλατάκη, Λαϊκές ὀνομασίες σχετικές μέ τοῦς νερόμυλους τῆς Κρήτης, Κρητολογία, τεύχ. 4 (1977), σ. 159-172. Νερόμυλοι Δυτικῆς Μεσαρᾶς Κρήτης, ὁ.π., 17-25, Παναγ. Βρούχα, ὁ.π.*

ἀπόλ'μα, τό. Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ νεροῦ προκειμένου νά λειτουργήσῃ ὁ μύλος καί ἀπουλ'νῶ ἢ ἀπουλάου τοῦ μύλου, ἀφήνω ἐλεύθερη τήν ἐκροή τοῦ νεροῦ.

ἀποχαράης, ὁ. Ὁ μύλος ἀμέσως μετά τό χάραγμα τῶν μυλοπετρῶν.

ἀστράκι, τό. Τά κομμάτια ἀπό τά ὁποῖα ἀπαρτίζεται ἡ μυλόπετρα, ὅταν δέν εἶναι συμπαγής, μονοκόμματη.

αὐλάκι, τό. Ὁ ἀγωγός μέ τή βοήθεια τοῦ ὁποῖου διοχετεύεται τό νερό στό μύλο. Καί ἀγωγός, νεραγῶι.

ἀφαλός, ὁ. Τό κέντρο τῆς ἐπάνω μυλόπετρας (πανωλίθι κλπ.), ὅπου πέφτει ὁ καρπός γιά ἄλεση.

ἀχάραγη, ἡ. Ἡ ἀχάραχτη μυλόπετρα. Συνήθως «πιάνει γυαλί» (γίνεται λεία) καί εἶναι ἀκατάλληλη γιά ἄλεσμα. Τότε ὁ μύλος μπορεῖ νά ἄλέσει μόνο ζωτροφές.

ἀχπανάρι, τό. Ἡ πάνω μυλόπετρα.

βαρδάρι, τό. Συνήθως πρόκειται γιά δύο μικρά ξύλα πού ἀκουμποῦν στήν πανώπετρα τοῦ μύλου. Ρυθμίζουν τήν ποσότητα τοῦ καρποῦ πού πέφτει ἀπό τήν κοφινίδα στό στόμιο τῆς μυλόπετρας. Ἐπειδή μέ τό χτύπημά τους στήν πανώπετρα δημιουργοῦν μεγάλο θόρυβο στό μύλο, μεταφορικά λέγεται «ὅποιος πάει στό μύλο, θ' ἀκούσει βαρδάρια» μέ τή σημασία ὅτι, ὅποιος θέλει νά ἀποφύγει κάτι, δέν τό ἐπιζητεῖ. Σέ ἄλλες περιοχές (Νάξος) πρόκειται γιά μετάλλινα ἐλάσματα πού ἐξαρτῶνται μέ σπάγγο ἀπό τό ἐξωτερικό τῆς κοφινίδας καί λέγονται *βρονταρίδια*.

γκυλ'τάρ', τό. Ἐργαλεῖο μέ τό ὁποῖο σηκώνουν τή μυλόπετρα (πανώπετρα), ὅταν «χαράζουν» τό μύλο:

γουβί, τό. Εἰδικό σκαρπέλλο μέ τό ὁποῖο ἀνοίγουν τήν τρύπα ἀπό τήν ὁποία περνάει ὁ μοχλός τοῦ μύλου.

γούλα, ἡ. Τό κάτω στενό μέρος τῆς κοφινίδας τοῦ μύλου πού μοιάζει μέ λαιμό. Στή γούλα ἢ γούλη πέφτει ὁ καρπός ἀπό τήν κοφινίδα καί ἀπό κεῖ στόν ἀφαλό τῆς μυλόπετρας.

γυαλί τῆς πέτρας, τό. Ἡ λεία καί στιλπνή ἐπιφάνεια τῶν μυλοπετρῶν πρῖν ἀπό τό χάραγμα. Τότε εἶναι ἀκατάλληλη γιά ἄλεσμα.

δέση, ἡ καί κόφτρα. Τό σημεῖο ἀπό τό ὁποῖο στρέφεται τό νερό πρός τό μύλο. Καί Μπάς-Κόφτρα γιά τοῦς μύλους πού ἐργάζονται χωρίς διακοπή.

ζ'νάρ', τό. Σιδερένιο ἐλάσμα πού συγκρατεῖ τά μέρη ἀπό τά ὁποῖα ἀπαρτίζεται ἡ μυλόπετρα.

ζουρειό, τό. Τό κατώτερο τμήμα τοῦ μύλου, ὅπου πέφτει τό νερό καί στροβιλίζεται ἡ φτερωτή. Ἐκεῖ τό νερό τρέχει συνεχῶς καί «πιάνει» ψάρια. Τῶν Βαῖων οἱ μυλωνάδες ἔκοθαν τό νερό ἀπ' τό μύλο γιά ν' ἀδειάσει τό ζουρειό καί νά πιάσουν τά ψάρια. Ἦταν μπριάνες πού τίς ἔτρωγαν τῶν Βαῖων, κατά τά σχετικά λατρευτικά ἔθιμα.

ζύγι, τό καί ζύγισμα. Ἡ ρύθμιση τῆς κάτω μυλόπετρας μέ τό ἀλφάδι καί τό διαβήτη ὥστε νά εἶναι ὀριζόντια καί ἀνάλογη ὀριζοντίως τῆς ἐπάνω μυλόπετρας ὥστε νά εἶναι ὁ μύλος «στά ζύγια του» γιά νά μπορεῖ νά λειτουργήσῃ.

καλαμωτή, ἡ. Βλ. σκάλα.

κάναλος, ὁ καί *κάναλη*, *καγάλι*. Ξύλινος στρόγγυλος ἢ τετράγωνος σωλήνας στόν ὁποῖο χύνεται τό νερό τῆς κρέμασης τοῦ νερόμυλου, μέ τόν ὁποῖο φέρεται μέχρι τό *ζουρειό*, ὅπου πέφτει καί κινεῖ τή φτερωτή.

καρδιά, ἡ. Λέγεται τό κέντρο τῶν μυλοπετρῶν.

καρύκ', τό. Βλ. κοφινίδα.

καρούτα, ἡ. Ξύλινο μεγάλο χωνί, ἀνοιχτό ἐπάνω καί στενό στό κάτω μέρος μέσα στό ὁποῖο τρέχει τό νερό κατά τήν κρέμαση καί βγαίνει μέ πίεση.

κασσόνι, τό. Ξύλινο κιβώτιο μέσα στό ὁποῖο πέφτει τό ἀλεύρι. Λέγεται καί *κουφίνα*, *σκάφη*, *πόθος*. Βλ. *κουφίνα*, *πόθος*.

κατωλίθι, τό καί *κατάρι*, *κατώπλακα*, *ἀχπατάρι*. Ἡ κάτω μυλόπετρα.

κεντρί, τό. Ὁ ἄξονας τῆς φτερωτῆς τοῦ νερόμυλου.

κλειδί, τό. Ξύλο πού χρησιμεύει γιά τή στερέωση τοῦ ἀδραχτιοῦ στόν τροχό πού στρέφεται μέ τό νερό.

κόθρος, ὁ. Βλ. κουβέρτα.

κουβέρτα, ἡ καί *κουβούκλι* ἢ *κόθρος*. Τό περίφραγμα τῶν μυλοπετρῶν ἀπό σανίδα ἢ μεταλλική κατασκευή γιά νά μή σκορπίζεται τό ἀλεύρι ἔξω.

κουτάλια, τά. Οἱ ἀκτίνες τοῦ τροχοῦ τῆς φτερωτῆς, ἐπειδή ἔχουν σχῆμα ξύλινου κουταλιοῦ. Καί χουλιάρια.

κουφίνα, ἡ καί *κόφα*, *κασσόνι*, *σκαφίδα*, *σκάφη*, *πόθος*. Ξύλινο κιβώτιο τετράγωνο μέσα στό ὁποῖο πέφτει τό ἀλεύρι.

κοφίни, τό *κοφινίδα*. Ξύλινο κιβώτιο σέ σχῆμα κόλourης πυραμίδας ἀνεστραμμένης. Μέσα σ' αὐτό τοποθετεῖται ὁ καρπός πού προορίζεται γιά ἄλεσμα.

κρέμαση, ἡ. Ἡ πτώση τοῦ νεροῦ μέ τή βοήθεια ἐπικλινοῦς ἀγωγοῦ, ὥστε νά ἐξασφαλίζεται ἡ ἀπαραίτητη πίεση.

κύλιντρος, ὁ. Ξύλο χοντρό καί κυλινδρικό μέ τό ὁποῖο μετακινεῖται ἡ πάνω μυλόπετρα (πανώπετρα κλπ.).

μάτι, τό. Ζευγός μυλοπετρῶν. Μύλος μέ ἓνα ἢ δύο μάτια σημαίνει μύλος μέ ἓνα ἢ δύο ζευγάρια μυλοπετρῶν. Βλ. καί *μονός μύλος*.

μυλαύλακο, τό. Τό αὐλάκι τοῦ νεροῦ καί ποσότητα νεροῦ ὅση ἐπαρκεῖ γιά τήν κίνηση τοῦ μύλου.

μυλουλίθ', τό. Ἡ μυλόπετρα.

μονός μύλος καί *μόνοφθαλμος*. Ὁ μύλος πού ἀλέθει (Βυζαντ. ἐποχή) μέ ἓνα ζευγάρι μυλοπετρῶν σέ ἀντίθεση πρὸς τοὺς *διπλοὺς* ἢ *δυοφθάλμους*, μέ δύο δηλ. ζεύγη μυλοπετρῶν.

μπάμπω, ή. Ξύλο πάνω στο οποίο στηρίζεται ή φτερωτή. Στη μπάμπω στηρίζεται και τό αδράχτι.

μυλοκόπι, τό. Τό έργαλειό μέ τό οποίο χαράζουν τή μυλόπετρα. Και μυλοκοπίζω = χαράζω τό μύλο.

μυλοκόφτης, ό, και μυλοχαράχτης. 'Ο μυλωνάς πού χαράζει τό μύλο. Τό χάραγμα του μύλου γίνεται κάθε 4-5 ήμέρες περίπου.

μυλόπετρα, ή. 'Αποτελείται από τεμάχια πέτρας, πού αγοράζονταν στό Βόλο και προέρχονταν από τή Μήλο (τραχίτης) ή τή Φώκεια τής Μ. 'Ασίας. Σπανιότερα, στά νεότερα χρόνια, οί μυλόπετρες προέρχονταν από τή Γαλλία. Οί πέτρες αυτές συναρμολογοϋνταν και δένονταν μέ σιδερένια ζωνάρια. 'Ως συνδετική μεταξύ τους ύλη χρησιμοποιούσαν τό κουρασάνι (μίγμα άσβέστη κεραμιδιού και άβγού) και άργότερα τό τσιμέντο. Οί μυλόπετρες για τή λειτουργία του μύλου είναι δύο, ή πανώπετρα (*πανάρι*, *άχπανάρι*) και ή κατώπετρα (*κατάρι*, *άχπατάρι*). Χαράσσονται άκτινωτά ή σταυρωτά μέ τό μυλοκόπι για νά διευκολύνουν τήν άλευροποίηση των σιτηρών. 'Ο καρπός άλευροποιείται καλύτερα, όταν ό μύλος είναι καλά χαραγμένος.

μυλοστάσι, τό. Βλ. μυλοτόπι.

μυλοτόπι, τό. Βυζαντ. *μυλοτόπιον*. Τόπος στον οποίο λειτουργεί μύλος. Συμπεριλαμβάνεται και ό χώρος πού τον περιβάλλει. Και *μυλοστάσι*, *μυλοστασία*.

μυλοχαράχτης, ό. Βλ. μυλοκόπος.

μυλωνάς, ό. 'Ο ιδιοκτήτης του μύλου ή ό ένοικιαστής πού τον έκμεταλλεύεται και τον κινεί. 'Η σύζυγος του μυλωνά λέγεται μυλωνού. Στο Βελεστίνο οί μυλωνάδες ήταν κυρίως Βλάχοι και Δυτικομακεδόνες καθώς και 'Ηπειρώτες. Και παροιμ. «*Θεωρία έπισκόπου και καρδιά μυλωνά*».

ξάι και **ξαγιαζω**. Βλ. άζάι.

όθορός, ό. 'Η αύλή του μύλου.

πάγκος, ό. Ξύλινος πάγκος για νά τοποθετοϋν τίσ μυλόπετρες, όταν τίσ χαράζουν.

πανωμύλι, τό. Τό αυλακωτό ξύλο πού προσαρμόζεται στό στόμιο του καρυκιού και δέχεται τό άλεσμα. Στην 'Ηπειρο «είναι κινητή αυλακωτή σανίς κάτωθεν του καρυκιού τοποθετημένη, τήν όποιαν κινεί ξύλινος άξων, εις τον όποιον μεταδίδει τήν κίνησιν ξύλινος τροχός, κινούμενος εκ τής περιστροφικής κινήσεως του παναριού, πού λέγεται βαρδάρυ»¹.

πασπάλη, ή και *πάσπαλη*. 'Η σκόνη από άλεύρι πού μαζεύεται στίς χαραματιές του γύρου και στα αντικείμενα του μύλου.

πασπαλιάρης, ό. 'Ο μυλωνάς ή και ό βοηθός του. Και στό γνωστό τραγούδι όπου: *είναι Τοῦρκος μυλωνάς κι άράπης πασπαλιάρης...*

πασπαλίζω και **πασπαλώνω**. Βλ. άλευρώνω.

πόθος, ό. Δοχείο ξύλινο μέσα στό οποίο πέφτει τό άλεύρι κατά τό άλεσμα. Βλ. και κασσόνι, κουφίνα.

σηκουτήρα, ή. 'Εργαλειό μέ τό οποίο σηκώνουν πολύ ή λίγο τήν επάνω μυλόπε-

- τρα, για να βγάξει χοντρό ή ψιλό αλεύρι.
- σιφούνι**, τό. Τό στενό στόμιο τής καρούτας του μύλου από τό όποιο έκσφενδονίζεται τό νερό στά φτερά τής ρόδας. Κατασκευάζεται από πλατάνι ή άγριελιά.
- σκάλα**, ή. Πλέγμα ξύλων πού τοποθετείται κάθετα στό τέλος του μυλαύλακου για τή συγκράτηση διαφόρων άντικειμένων, πού παρασύρει τό νερό (ξύλα, χόρτα, φύλλα κλπ.) πρίν μπει στό μύλο.
- σκάφη**, σκαφίδα. Βλ. κασσόνι, κουφίνα, πόθος.
- σταματήρα**, ή. Χοντρό ξύλο μέ τό όποιο έκτρέπεται ή ροή και πτώση του νερου στή φτερωτή προκειμένου να σταματήσει ή λειτουργία του μύλου. Τό ένα του άκρο βρίσκεται στό ζουρειό πάνω από τή φτερωτή και φέρει προσαρμοσμένο ξύλινο δίσκο. Τό άλλο άκρο βρίσκεται κοντά στον μυλωνά. Μέ τήν κατάλληλη κίνηση ό μυλωνάς φέρνει τόν ξύλινο δίσκο μπροστά στό σιφούνι τής κάναλης και αλλάζει τήν κατεύθυνση του νερου, ώστε να μή χτυπά στή φτερωτή. Έτσι σταματά ό μύλος.
- τσεκούρι**, τό. Έργαλειό άπαραίτητο και στό μύλο.
- τσέτουλα**, ή. Ξυλάκι, από ιτιά συνήθως, τό όποιο ράβουν στό ύφασμα, πού πρόκειται να κατεργασθούν στό μαντάνι. Όσα σκουτιά, τόσα ξυλάκια. Στο ξυλάκι χαράζουν κάποιες γραμμές και κατόπιν τό κόβουν στή μέση και τό ένα κομμάτι τό δίνουν στον ιδιοκτήτη του. Για τήν επιστροφή του πρέπει να ταυτιστεί τό άπόκομμα μέ τό ξύλο τό ραμμένο στό ύφαντό.
- φτερωτή**, ή. Τροχός μέ φτερά (κουτάλια) πού κινείται μέ τό νερό και κινεί μέ τή σειρά του τό άδράχτι πού περιστρέφει τήν πανώπετρα του μύλου.
- φτυάρι**, τό. Ξύλινο έργαλειό (σέσουλα) μέ τό όποιο τοποθετούν τό αλεύρι στα τσουβάλια.
- χάραγμα**, τό. Η χάραξη των μυλοπετρών μέ τό μυλοκόπι κάθε 4-5 μέρες.
- χάσικο**, τό. Τό άσπρο αλεύρι, χωρίς πίτυρα.
- χελιδόνα**, ή. Σίδερο πού συγκρατεί τό σφοντύλι του νερόμυλου.
- χουλιάρια**, τά, Βλ. κουτάλια.

Ό μύλος στην κοινωνική ζωή τής περιοχής

Ό μύλος, χώρος συγκέντρωσης μεγάλου αριθμού ανθρώπων, έχει συνδεθεί μέ τήν κοινωνική ζωή τής περιοχής. Ίδιαίτερα σε εποχές πού οι ευκαιρίες επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων ήταν περιορισμένες, ό μύλος έπαιζε ένα πολύ σημαντικό ρόλο κοινωνικής επαφής και επικοινωνίας. Η συγκέντρωση στον ίδιο χώρο, συχνά και για μερικές μέρες, πελατών από διαφορετικές κοινότητες, ή άνταλλαγή ειδήσεων, άπόψεων ακόμη και ή θέα διαφορετικά ντυμένων ανθρώπων, ήταν μιά μορφή επικοινωνίας για τους άταξίδευτους γενικά γεωργικούς πληθυσμούς και ιδιαίτερα τίς γυναίκες.

Ἡ περιγραφή πού μᾶς δίνει ὁ Κ. Κρυστάλλης γιά τήν καθημερινή ζωή σ' ἕναν ἀπό τούς ἡπειρώτικους μύλους πού κινοῦν τά νερά τοῦ Ἄραχθου εἶναι χαρακτηριστική:

«Ἐξωθεν τῶν μύλων μένουσι οὗτοι [οἱ πελάτες] καθ' ὁμίλους ὑπό τὰς σκιάς, μέχρις οὗ πάρωσι ἀράδα εἰς τό ἄλεσμα. Βλέπει, λοιπόν, ὁ διαβάτης γυναικας καί νεάνιδας ἐκ τῶν διαφόρων περίξ χωρίων νεθούσας μέ τήν ἡλακάτην ἐμπετηγμένην εἰς τὰ μάλλινα ἐνδύματά των παρά τήν ἀριστεράν μασχάλην, συνομιλοῦσας ἡσύχως καί γνωριζόμενας ἤδη τό πρῶτον διά φιλοφρόνων μειδιαμάτων, ἐνῶ οἱ ἄνδρες ἐγνωρισμένοι, ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἀπό καιροῦ, ἐπιδίδονται εἰς φωνασκίας καί σοβαράς συζητήσεις περί διαφόρων μεθόδων τῆς γεωργίας καί κτηνοτροφίας καί περί διαφόρων κοινοτικῶν ἢ ἀτομικῶν θεμάτων. Οὕτως οἱ μύλοι καθίστανται τό κοινόν κέντρον, τό μεσοχώρι, τό συνεντευκτήριον, οὕτως εἶπεῖν, τῶν κατοίκων τῶν περίξ χωρίων».

Οἱ μύλοι στό Βελεστίνο εἶναι πολλοί καί ὁ καθένας ἀποτελεῖ τό ξεχωριστό κέντρο, γιά μιᾶ ὀρισμένη συνήθως πελατεία, πού ἐξυπηρετεῖται τακτικά ἀπό τόν ἴδιο μυλωνά. Γιά παράδειγμα ὅλοι γνῶριζαν τόν «μπάρμπα Γιάννη Πολύζο» ἀπό τά Ζαγοροχώρια, πού δούλευε χρόνια ἕναν ἀπό τούς μύλους τοῦ Παπαγιώτου (τόν Ἄραπόμυλο). Ἐπίσης στό μαντάνι τοῦ Παπαγιώτου (σήμερα λειτουργεῖ μόνο ἡ ντριστελά, ἡ μοναδική πιά τοῦ Βελεστίνου), «κάθε Κυριακή γινότανε παζάρι. Ἐρχότανε οἱ Βελεστινιώτες, ἔπιναν καφέ καί κουβέντιαζαν μέ τόν μπάρμπα Ἄντρεα».

Τό θέμα ὁμως δέν ἐξαντλεῖται ἐδῶ. Στήν ὀλοκληρωμένη μας ἔκδοση γιά τούς μύλους τοῦ Βελεστίνου θά περιληφθεῖ ἐκτενές κεφάλαιο γιά τό ρόλο τῶν μύλων στήν κοινωνική ζωή τῆς περιοχῆς.

Μυλωνάδες

Θάνος, Ἄθανάσιος τοῦ Δημητρίου. Τό 1906 ἐνοικιάζει ἀπό τόν ἰδιοκτήτη τους Ἰωάννη Κωστόπουλο ἢ Μπλέτζα, δύο μύλους: τόν Ἄραπόμυλο (σήμερα γνωστό ὡς μύλο Παπαγιώτου, στόν ὁποῖο δούλευε ὁ Ἰω. Πολύζος) καί τόν Μπεχλιουλείκο (σήμερα Παπαγιώτου) (ΣΦ, ἀρ. 3626/1906).

Καρακίτσος, Χρῆστος Ν. Τό 1912 παίρνει μέρος σέ πλειοδοτική δημοπρασία γιά τήν ἐνοικίαση τοῦ μύλου τοῦ Ἄνδρεα Παπαγιώτου, τόν ὁποῖο ἐνοικιάζει ὁ Π. Καραγιάννης (ΣΦ, ἀρ. 6766/1912) ἐνῶ τόν ἐπόμενο χρόνο (1913) ἐνοικιάζει τούς δύο μύλους Ἄραπόμυλο καί Μπεχλιουλείκο, πού ἐν τῷ μεταξύ ἔχουν περιέλθει στήν Κυρατσῶ χήρα Κωστοπούλου καί τήν Ἐλένη Βαῖρη (ΣΦ, ἀρ. 7559/1913).

Καραγιάννης, Π. Κατάγεται ἀπό τό Περιβόλι Γρεβενῶν. Τό 1912 ἐνοικιάζει τόν μύλο Παπαγιώτου, στή θέση Μαγούλα. (ΣΦ, ἀρ. 6766/1912).

Κονοσπύρης, Ἰωάννης Ν. Γεννήθηκε τό 1878 στό Ἥλιοχώριο Ἠλείρου. Τό 1941 ἐνοικιάζει τόν Ταμπακόμυλο γιά πέντε χρόνια (ΣΦ, ἀρ. 4033/1941).

Λαινᾶς, Ἀναστάσιος.

Μιχουλίτσης, Ἰωάννης. Κατάγεται ἀπὸ τὸ Περιβόλι Γρεβενῶν.

Μιχουλίτσης, Στέργιος τοῦ Ἀποστόλου καὶ Ἰωάννης Μιχουλίτσης. Ὁ Ἰωάννης γεννήθηκε τὸ 1913 στὸ Βελεστίνο καὶ ὁ Στέργιος τὸ 1911. Τὸ 1926 ἀγόρασαν τὸν μισὸ μύλο ἀπὸ τὸν Ι.Π. Μαλαμάκη. Τὸ ἄλλο μισὸ ἀγόρασε ὁ Στέργ. Δ. Μπαλαμότης. (ΥΦ, ἀρ. 11508/1926). Τὸ 1932 πούλησαν τὸ μισὸ τοῦ μύλου στοὺς ἀδελφούς Μπαλαμότη καὶ ἔτσι ὁ «Μπᾶς Μύλος» περιέρχεται στοὺς ἀδελφούς Μπαλαμότη μέχρι σήμερα (ΥΦ, ἀρ. 88/1932). Τὸ 1926 ὁ Στέργιος Μιχουλίτσης ἐνοικιάζει τὸν Ταμπακόμυλο, πολὺ κοντὰ στὸν μύλο Μπαλαμότη καὶ τὸν κρατᾶ, ὅπως φαίνεται, μέχρι τὸ 1941 (ΣΦ, ἀρ. 13.323/1926).

Μιχουλίτσης, Ἰωάννης. Βλ. παραπάνω.

Μπαλαμότης, Στέργιος τοῦ Δημητρίου. Γεννήθηκε τὸ 1911 στὸ Περιβόλι Γρεβενῶν. Ὁ ἀδελφός του Μιχαήλ εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1898 ἐπίσης στὸ Περιβόλι. Ὁ πατέρας τους ἦταν μυλωνάς. Τὸ 1926 ὁ Στέργιος Μπαλαμότης γίνεται συνιδιοκτήτης τοῦ «Μπᾶς Μύλου», πού κατεῖχε ὁ Ι. Μαλαμάκης. (ΥΦ, ἀρ. 11508/1926) καὶ τὸ 1932 τὰ δύο ἀδέρφια Στέργιος καὶ Μιχαήλ Μπαλαμότη ἀγοράζουν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ μύλο, τὸν ὁποῖο κατέχουν καὶ σήμερα. Τὸ 1955 ἱδρύουν τὸν κυλινδρόμυλο πού λειτουργεῖ μέχρι σήμερα. Ταυτόχρονα λειτουργοῦσε μέχρι πρόσφατα ὁ νερόμυλος, ἡ ντριστελά καὶ τὸ μαντάνι. Τὸ συγκρότημα Μπαλαμότη ἀποτύπωσαν ἀρχιτεκτονικά οἱ ἐρευνητές Τάσος Παπαδόπουλος καὶ Ὀλγα-Μαρία Καρποδίνη, οἱ ὁποῖοι προτείνουν καὶ τὴν ἀποκατάστασή του ὡς μουσειακοῦ χώρου.

Παπαγιώτου, Ἀνδρέας. Κατάγεται ἀπὸ τὰ Ζαγοροχώρια. Τὸ 1906 ὁ Ἰω. Παπαστεργίου μέ δωρεὰ παραχωρεῖ «ἐξ ἡμισείας» στὸν Ἀνδρέα Παπαγιώτου τοὺς τρεῖς μύλους, πού βρίσκονται μετὰ τὸ «Κατάστημα τοῦ Πάντου». Οἱ τρεῖς αὐτοὶ μύλοι ἀνήκουν μέχρι σήμερα στὴν οἰκογένεια Παπαγιώτου. Ἐν τῷ μεταξύ τὸ 1911 ἐνοικιάζει τὸν Ταμπακόμυλο γιὰ 4 χρόνια (ΣΦ, ἀρ. 6129/1911) καὶ τὴν Ντριστελά (ΣΦ, ἀρ. 6130/1911).

Παπαστεργίου, Ἀπόστολος. Κατάγεται ἀπὸ τὸ Ζουπάνι (σῆμ. Πεντάλοφος) Μακεδονίας. Τὸ 1914 ἐνοικιάζει τοὺς μύλους Ἀραπόμυλο καὶ Μπιχλουλεῖκο πού ἀνῆκαν στὴν Ἑλένη Βαῖρη καὶ Κυρατσῶ χήρα Κωστοπούλου.

Παπαστεργίου, Ἰωάννης. Κατάγεται ἀπὸ τὸ Ζουπάνι (σῆμ. Πεντάλοφος) Μακεδονίας. Στὸ Βελεστίνο κατέχει τρεῖς μύλους τοὺς ὁποίους τὸ 1906 μεταβιβάζει μέ «δωρητήριον» στὸν Ἀνδρέα Παπαγιώτου, προγονό του (γιό τῆς γυναικῆς του ἀπὸ τὸν πρῶτο της γάμο μέ τὸν Ἰωάννη Παπαγιώτου). Τὸ 1906 ἐπισκέπτεται τὸ Βελεστίνο γιὰ νὰ συγκεντρώσει χρήματα γιὰ τὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα ὁ Ἄριστ. Κούρτιος, ὁ ὁποῖος φιλοξενεῖται στὸ σπίτι τοῦ Παπαστεργίου. Θὰ γράψει: «Ἀπὸ τὸν δήμαρχον μέχρι τοῦ ἀπλουστεροῦ χωρικοῦ ἡ φιλοξενία ἐν Βελεστίνῳ εἶναι τι ἱερὸν καὶ ἐπιβαλλόμενον. Εὐρέθην εἰς δύσκολον θέσιν μὴ γνωρίζων εἰς ποῖον νὰ μείνω. Κατὰ γενικὴν παραχώρησιν ἔμεινα εἰς τοῦ Μακεδόνοσ Ἰω. Παπαστεργίου, ἰδιοκτῆτου τῶν μύλων τοῦ Βελεστίνου. Ὁ οἶκος τοῦ κ. Παπαστεργίου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ζη-

λευτότερα σπίτια του Βελεστίνου, άπολαύων τής γενικής έκτιμήσεως τής κομποπόλεως. (έφ. «Πύρρος» Ἐθ., έτ. 4 (1906-7) άρ. 162, (1-6-1906), σ. 3).

Πάσχος, Βασίλειος. Τό 1930 ένοικιάζει άπό τήν Κοινότητα, τό μύλο «Ντριστελά» γιά πέντε χρόνια (ΣΦ, άρ. 13253/1930) μέ δικαίωμα νά κατασκευάσει «μανδάνιον».

Πολύζος, Ἰωάννης. Γενήθηκε τό 1888 στό Ἡλιοχώριο Ἡπείρου. Νοίκιαζε μύλους. Τά περισσότερα χρόνια εργαζόταν στόν Ἀραπόμυλο πού βρίσκεται άμέσως μετά τόν μύλο τοῦ Μπαλαμότη.

Σαβδόπουλος, Δημ. Τό 1920 ένοικιάζει τό μύλο Παπαγιώτου μέ δύο μάτια στή θέση «Μαγούλα» (ΣΦ. 19744/1920).

Σιουμουρέκης, Στέργιος Ἄπ. Κατάγεται άπό τό Περιβόλι Γρεβενών. Τό έπάγγελμα του εἶναι κτενάς. Τό 1955 νοικιάζει τόν Ταμπακόμυλο (ΣΦ, άρ. 8816/1955) γιά 4 χρόνια. Τόν πρόλαβε ό μεγάλος σεισμός καί ό Ταμπακόμυλος έπεσε.

Τσουμπέκος, Στέργιος τοῦ Νόζα. Ἀγοράζει τό 1896 τό μύλο άπό τόν Τοῦρκο Μπεχλιούλ Ταχήρ άγᾶ. Τό 1906 τόν πωλεῖ στόν άδελφό του Μιχαήλ, ό όποῖος, έπειδή δέν έχει παιδιά δωρίζει στά άνήψια του Γεώργιο καί Εὔαγγελή τήν περιουσία του (1937). Τέλος ό μύλος καί οἱ νεροτριβές πού έχουν έν τῷ μεταξύ προστεθεῖ στό συγκρότημα περιέρχονται στόν Γεώργιο Τσουμπέκο καί τούς κληρονόμους του (1940).

Νεροτριβές

Κοντά στους μύλους καί ταυτόχρονα μέ αὐτούς λειτουργοῦσαν οἱ νεροτριβές. Ὁ μύλος μπορεῖ, βεβαίως, νά κινηθεῖ καί μέ μικρότερη ποσότητα νεροῦ, ἡ όποία σέ όρισμένες περιοχές άποθηκεύεται μέ τή βοήθεια τής στέρνας. Ἡ νεροτριβή, αντίθετα, άπαιτεῖ μεγαλύτερη ποσότητα νεροῦ καί μέ διαρκή ροή. Ἡ παρουσία έπαρκoῦς καί κατάλληλης¹⁰⁹ ὑδάτινης ένέργειας σέ συνδυασμό μέ τίς έπαγγελματικές άπασχολήσεις τῶν κατοίκων τής γύρω περιοχῆς συντέλεσαν στή λειτουργία μεγάλου άριθμοῦ νεροτριβῶν στό Βελεστίνο. Οἱ νεροτριβές εἶναι δύο εἰδῶν: Τό μαντάνι καί ἡ ντριστελά.

1. Μαντάνι

Τό μαντάνι γνωστό καί ὡς μαντένι, μπατάνι, μαντάμι, ντουλάπι, ρασιά¹¹⁰ άποτελεῖ

109. Ὁ όρος «κατάλληλος» έχει σχέση μέ τήν περιεκτικότητα τοῦ νεροῦ σέ όρισμένα φυσικά συστατικά πού τό καθιστοῦν κατάλληλο γιά τήν έπεξεργασία ὑφαντῶν. Τό νερό τοῦ Βελεστίνου, όπως καί εκείνο τοῦ Ξυλοπάροικου Τρικάλων, φημίζεται γιά τίς λευκαντικές τους ιδιότητες.

110. Στά μικρά νησιά αλλά καί σέ περιοχές πού δέν έχουν μαντάνια ἡ έπεξεργασία τοῦ ὑφάσματος γινόταν μέ τά χέρια ἢ τά πόδια. Εἶναι τό «κοπάνισμα» τοῦ ρασόπανου (Χίος)

άπλη ξύλινη μηχανή που κινείται με τη βοήθεια του νερού, όπως περίπου και ο μύλος¹¹¹.

Αποτελείται από τὰ ἐξῆς μέρη:

1. ἄδράχτι: Ξύλινος μοχλός, πελεκημένος σέ σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλεπίπεδου, μήκους περ. 3,5 μ. καί πλάτους 50-60 ἐκ. Σέ κάθε του πλευρά τό ἄδράχτι ἔχει μία προεξοχή, «ἀκτίνα», μήκους 40-50 ἐκ. πού ἀντιστοιχεῖ σ' ἓνα κοπάνι τοῦ μαντανιοῦ. Στό ἓνα ἄκρο τοῦ ἀδραχτιοῦ εἶναι προσαρμοσμένη ἡ φτερωτή, πού δίνει τήν κίνηση στό ἄδράχτι κι αὐτό μέ τή σειρά του μέ τή βοήθεια τῶν ἀκτίων κινητοποιεῖ τὰ κοπάνια.

2. ἀκτίνες: Προεξοχές μήκους 40-50 ἐκ. προσαρμοσμένες στό ἄδράχτι πού φέρει τή φτερωτή. Ὑπῆρχαν μαντάνια μέ 2 ἢ μέ 4 ἀκτίνες. Ὅταν τό μαντάνι λειτουργοῦσε, ἡ ἀκτίνα του ἔσπρωχνε τό ἀντίστοιχο κοπάνι, πού πηγαινοερχόταν καί χτυποῦσε τό πανί.

3. ἀργαλειός: Τό ξύλινο πλαίσιο κάτω ἀπό τό ὁποῖο περνᾶ ὁ ἄξονας. Σ' ἓνα δεῦτερο πλαίσιο εἶναι στερεωμένοι οἱ κόπανοι ἢ κοπανέλια.

4. καρούτα: Ξύλινος ἢ μεταλλικός ἀγωγός τοῦ νεροῦ σέ σχῆμα χωνιοῦ γιά τή μεταφορά τοῦ νεροῦ μέ πίεση ἀπό τό αὐλάκι ἢ τό μύλο στή νεροτριβή. Τό κάτω μέρος τῆς καρούτας λέγεται *σ'φούν'* (σιφούνι) ἢ *σφούγγι*.

5. κοπάνι: Παραλληλεπίπεδο ξύλινο στέλεχος μήκους 1-1,5 μ. καί πλάτους 50-60 ἐκ. Κατασκευάζονταν ἀπό ξύλο πλατανιοῦ γιά νά εἶναι σκληρό. Στό κέντρο τους τὰ κοπάνια ἔχουν ἄνοιγμα, ὅπου στερεώνονται οἱ «σαῖτες», τὰ ὀρθια ξύλα τοῦ μαντανιοῦ, μήκους περ. 2 μ. καί πλάτους 20-40 ἐκ. Οἱ σαῖτες εἶναι ἔτσι στερεωμένες σε δύο χοντρά δοκάρια, ὥστε νά κινῶνται διαδοχικά ἀνάλογα μέ τήν κίνηση πού ἔδινε τό ἄδράχτι στό κοπάνια, πού δουλεύουν ἔτσι ρυθμικά.

7. κουτάλι: Ἡ ἀκτίνα τῆς φτερωτῆς, σέ σχῆμα κουτάλας.

8. φτερωτή: Ρόδα μέ ξύλινες προεξοχές, τὰ κουτάλια, προσαρμοσμένη στό ἓνα ἄκρο τοῦ ἀδραχτιοῦ. Τό νερό πέφτει πάνω στίς ἀκτίνες τῆς φτερωτῆς καί τῆς δίνει κίνηση. Ἡ φτερωτή μέ τή σειρά της θέτει σέ κίνηση τό ἄδράχτι.

Στή Θεσσαλία ἔχουμε μαντάνια μέ 4 ἢ 2 κοπάνια¹¹². Τά μαντάνια μέ 2 κοπάνια εἶναι τὰ πιό διαδεδομένα γιά τό λόγο ὅτι ἐπεξεργάζονται ταχύτερα καί καλύτερα

ἢ «ντολάπιασμα» (Θράκη). Λεπτομερῆ περιγραφή τῆς κατεργασίας τοῦ ρασόπανου στή Χίο βλ. Στ. Βίου, Κατεργασία τοῦ ρασόπανου ἢ ράσου, *Περιοδικόν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη*, τ. Α', τεύχ. 2 (1939), σ. 143-147.

111. Περιγραφή τοῦ μαντανιοῦ βλ. Κων. Σταλίδη, Οἱ συντεχνίες καί τὰ ἐπαγγέλματα στήν Ἐδεσσα τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, Ἐδεσσα 1974, σ. 111-113. Ἀποστολίας Νάνου-Σκοτεινιώτη, Μακρινίτσα, Ἀθήνα 1977, σ. 149-150. Κλ. ἄρ. 4077, τ. 3, σ. 47 (Βελεστίνο, 1978, Δ.Β. Στεργιόπουλος).

112. Στό Ξυλοπάροικο καί Γοργοῦρι Τρικάλων. Μερικές φορές στό ἴδιο ἐργαστήριο συνυπάρχουν μαντάνια μέ 2 καί μέ 4 κοπάνια.

τά ύφαντά. Ένα μαντάνι με 2 κοπάνια, γιά παράδειγμα, παίρνει σκουτί 400 πήχες, ενώ ένα άλλο με 4 κοπάνια χωράει 150-200 πήχες πανί.

Λειτουργία

Τό νερό πέφτοντας από ύψος στίς κουτάλες τής φτερωτής κινεί τόν άξονα, κάθε άκτίνα του όποιου κτυπά δυνατά και άνασηκώνει ψηλά τό αντίστοιχό του κοπάνι, πού πέφτει με δύναμη και χτυπά τό ύφασμα στή λεκάνη. Έτσι τό σκουτί σφίγγει, «δένει», σκληραίνει και γυαλίζει.

Στό μαντάνι έπεξεργάζονται ύφάσματα, πού προορίζονται γιά τήν ένδυμασία (ράσινα, σαγιάκια, σκουτί). Τό ύφασμα χτυπιέται άνάλογα με τήν ύφανσή του και τήν ποιότητα του μαλλιού, αλλά και τόν προορισμό του. Έτσι τά δίμ'τα και τά κάλτσινά τά αφήνουν στό μαντάνι ένα δυό μερόνυχτα, ώσπου νά ρθούν στά μέτρα τους. Τά τραγομαλλίσια 8-12 ώρες, έπειδή τό γίδινο μαλλί (τραγόμαλλο) «άπολάει», όπως λέγεται, πιό γρήγορα (χνουδιάζει)¹¹³.

Η πελατεία των νεροτριβών προέρχονταν τόσο από τό Βελεστίνο, όπου κυρίως οί Βλάχοι άσχολούνταν με τήν ύφαντική, αλλά και από τήν ευρύτερη περιοχή. Η μεταφορά των ύφαντών στή νεροτριβή γινόταν από τόν ιδιοκτήτη τους. Τά τελευταία μόνο χρόνια οί ντριστελιάρηδες ή μανταντζήδες περιόδευαν με τά ζώα τους στά γύρο χωριά και έπαιρναν τά ρούχα πού προορίζονταν γιά έπεξεργασία ή πλύσιμο. Στό Βελεστίνο λειτουργεί σήμερα μόνο μία ντριστελά του Παπαγιώτου. Σ' αυτήν φέρνουν κυρίως είδη οίκοσκευής γιά πλύσιμο και σπάνια γιά έπεξεργασία ύστερα από συνεννόηση με τόν ντριστελιάρη.

Τά μαντάνια κι οί ντριστελέες δούλευαν με τήν όκά ή με τό κομμάτι. Μιά βελέντζα τό 1940, γιά παράδειγμα, στοίχιζε 12 δραχμές. Σήμερα κοστίζει 500 δραχμές. Ο σημερινός ντριστελιάρης Θωμάς Μπλιούρης μάς λέει:

«Στά καινούρια ρούχα πού ήταν γιά προίκα παίρναμε 100 δραχμές τό κιλό. Τό 1940 θά παίρναμε 10. Αύτά πού ήταν γιά προίκα γιά νά ξεχωρίζουν τά βάζαμε στό μαντάνι ένα δυό μερόνυχτα, ώσπου νά ρθούν στά μέτρα τους. Τά λεπτά ύφάσματα πού προορίζονται γιά τό έμπόριο χτυπιούνταν 3 ώρες, ενώ τά χωριάτικα, τά σκληρά, πάνω από 24ωρο. Τό σαμαροσκουτί χτυπιέται περίπου 2 ώρες».

Τό «μαντανιασμένο» ύφασμα τό άπλωναν σέ ειδικά ξύλα νά στεγνώσει και νά πάρει τή φόρμα του.

2. Ντριστελά

Είμαι άπλούστατη κατασκευή. Άποτελείται από ξύλινο κάδο σέ σχήμα κόλουρου κώνου, άνεστραμμένου, διαμέτρου 4 μ. περίπου στήν κορυφή και 1 μ. περίπου στόν πυθμένα. Τό βάθος του είναι 2,40 μ. περίπου. Κατασκευάζεται από ξύλο πλατανιού, πεύκου ή δρυός.

113. Βλ. και 'Αποστολίας Νάνου - Σκοτεινιώτη, ό. π., σ. 150.

Ἡ λειτουργία τῆς ντριστελάς στηρίζεται στήν πίεση τοῦ νεροῦ, πού, καθὼς πέφτει μέ δύναμη στά τοιχώματα τοῦ κάδου, δημιουργεῖ δίνη καί παρασύρει τά ὕφαντά. Μέ τό γύρισμα καθαρίζουν, ἀποχτοῦν χνούδι καί γυαλίζουν.

Στή ντριστελά γίνεται ἡ ἐπεξεργασία τῶν εἰδῶν οἰκοσκευῆς (βελέντζες, μαντανιές, φλοκάτες) ἀλλά καί ἐπενδυτῶν (κάπες).

Ὁ χρόνος πού ἀπαιτεῖται γιά κάθε ὕφαντό εἶναι ἀνάλογος μέ τήν ποιότητα τοῦ μαλλιῦ, τό γνέσιμο καί τήν ὕφανση. Μιά καλοφτιαγμένη βελέντζα μέ *ρουπόκι* (μαλλί ἀρνίσιο, μακρῦ) καί καλό νῆμα γίνεται πιά γρήγορα. Συνήθως ἡ κατεργασία τῆς βελέντζας κρατάει 18-48 ὥρες. Τά *τσιόλια* (στρωσίδια) χρειάζονται μισή μέρα καί οἱ μαντανιές 3-4 ὥρες. Οἱ κάπες χρειάζονται 8-12 ὥρες, ἐπειδή τό γίδινο μαλλί (τραγόμαλλο) «ἀπολάει», ὅπως λέγεται, πιά γρήγορα (χνουδιάζει).

Στό Βελεστίνο λειτουργεῖ σήμερα μόνο μία ντριστελά, αὐτή τοῦ Παπαγιώτου, στήν ὁποία φέρνουν κυρίως εἶδη οἰκοσκευῆς γιά πλύσιμο καί σπάνια γιά ἐπεξεργασία.

Ἡ ἐργασία τοῦ ντριστελιάρη εἶναι ἀποδοτική. Βεβαίως πρόκειται γιά πολύ σκληρή ἐργασία, ἐπειδή πρέπει νά εἶναι συνέχεια βρεγμένος, νά σηκώνει μεγάλα βάρη καί νά παρακολουθεῖ τά ρούχα πού πλένονται, γιὰ τό καθένα θέλει τό χρόνο του.

Οἱ νεοτριβές κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους ἀκολούθησαν τήν τύχη τῶν μύλων στοῦς ὁποίους συνήθως ἦταν προσαρτημένες. Τά σύγχρονα ὕφαντουργεῖα διαθέτουν λαναριστήρια, ὕδροτριβεῖα, βαφεῖα καί ἔτσι περιθωριοποίησαν τίς παραδοσιακές τεχνικές ἐπεξεργασίας τῶν ὕφαντῶν. Ἰδιαίτερα τά μαντάνια μέ τήν ἐπικράτηση τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων γιά τό ντύσιμο ἀχρηστεύτηκαν σχεδόν στό σύνολό τους. Τά πολυάριθμα τοπωνύμια Μαντάνι, Μπατάνια, Ντουλάπι κ.ἄ. πού ἔχουν διασωθεῖ ἀπομένουν οἱ μόνοι μάρτυρες τῆς λειτουργίας τους. Σήμερα ἐλάχιστα εἶναι τά μαντάνια πού λειτουργοῦν στόν ἐλληνικό χῶρο. Κυρίως βρίσκονται στήν Κεντρική καί Βόρεια Ἑλλάδα¹¹⁴.

Οἱ ντριστελες ἀντίθετα πρός τά μαντάνια διασώθηκαν σέ μεγαλύτερο ἀριθμό. Ἡ ἀπλούστερη λειτουργία τους καί οἱ περισσότερες ὑπηρεσίες πού προσφέρουν συνέβαλαν στό νά ξεπερασθεῖ, ἔστω καί προσωρινά, ἡ κρίση πού τοῦς ἐπέβαλε ἡ σύγχρονη τεχνολογία. Οἱ ντριστελες, ἐκτός ἀπό τήν τελική ἐπεξεργασία τῶν μάλλινων χνουδωτῶν ὕφαντῶν, ἀποτελοῦν καί πλυντήρια γιά τά μάλλινα. Ἡ «μόδα» ἐξ ἄλλου τῆς φλοκάτης πού διήρκεσε περίπου δύο δεκαετίες δημιούργησε τίς προϋποθέσεις γιά ἐπαναλειτουργία πολλῶν ὕδροκίνητων ἐργαστηρίων. Στόν Θεσσαλικό ἰδιαίτερα χῶρο τά χρόνια 1965-1980 λειτούργησαν πολλές ὕδροκίνητες βιοτεχνίες γιά τήν ἐπεξεργασία προϊόντων σύγχρονων ὕφαντουργικῶν βιομηχανιῶν τῆς Λάρισας καί τῆς Κεντρ. Μακεδονίας. Τό παράδειγμα τῶν χωριῶν τοῦ Ξυλοπάρου καί Γοργοῦρι Τρικάλων, πού κατά τίς δύο προηγούμενες δεκαετίες (1960-1980) πολλαπλασίασαν τίς ντριστελες τους ἀπό 10 σέ 80

114. Ἐνα ἀπό τά λίγα μαντάνια πού λειτουργοῦν εἶναι καί αὐτό στό Καλπάκι Ἰωαννίνων πού κατασκεύασε πρόσφατα τό Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ἴδρυμα.

σέ κάθε χωριό, μέ ταυτόχρονη λειτουργία, εἶναι νομίζουμε χαρακτηριστικό¹¹⁵.
Στό Βελεστίνο καί οἱ νεροτριβές τίς τελευταῖες δεκαετίες ἐγκαταλείφθηκαν.

Συμπερασματικά

Ἡ ὑπαρξη τῆς σημαντικῆς ὑδάτινης ἐνέργειας, πού πηγάζει ἀπό τήν Ὑπέρεια Πηγή (Κεφαλόβρυσο) καθορίζει τήν ὑπαρξη, τή θέση καί τή σπουδαιότητα τῶν βιοτεχνιῶν τοῦ νεροῦ στά ΒΑ τοῦ Βελεστίνου. Οἱ ἀρχαιολογικές ἐρευνες πιστεύουμε ὅτι θά μᾶς δώσουν κάποτε στοιχεῖα γιά ἀνάλογη χρησιμοποίηση τοῦ νεροῦ κατά τήν ἀρχαιότητα καί τό Βυζάντιο.

Κατά τόν 12ο αἰ. γίνεται ἡ πρώτη, γνωστή σέ μᾶς, μνεῖα γιά τά *μυλοτόπια* τοῦ Βελεστίνου καί παρέχεται ἡ ἄδεια γιά τή δημιουργία ὑδρομύλων. Ὁ χαρακτηρισμός τῆς περιοχῆς ὡς «*μυλοτοπίου*» προϋποθέτει τή λειτουργία μύλου ἢ καί μύλων. Τά κτίρια τῶν ὑδροκίνητων ἐργαστηρίων πού ὑπάρχουν σήμερα καί τά ἐρείπια εἶναι νεώτερα. Ὁ ἐντοπισμός παλαιότερων στοιχείων μετά καί τούς καταστρεπτικούς σεισμούς τοῦ 1957, ἀπαιτεῖ ἀρχαιολογική ἐρευνα. Γιά παράδειγμα, τά οἰκοδομικά ὑπολείμματα τῶν ἀγωγῶν τοῦ νεροῦ στόν Κοινοτικό μύλο «Ντριστέλα», στό σημερινό Δημοτικό Σφαγεῖο, θά μᾶς ὀδηγοῦσαν ἴσως στόν ἐντοπισμό τοῦ χώρου, ὅπου λειτούργησε τουλάχιστον ἕνας ὑδρόμυλος κατά τούς βυζαντινούς χρόνους.

Ὁ Ρήγας στήν «*Ἐπιπεδογραφία Φερᾶς*» ἀναφέρει 12 μύλους, τούς ὁποίους σημειώνει μέ ἀστερίσκο καί σημείωση «μύλοι μέ μαρμαρόκτιστα ὑδραγωγεῖα». Ὁ Σπ. Λάμπρος, πού ἐπισκέφθηκε τό Βελεστίνο τό 1894 διατυπώνει τήν ἄποψη ὅτι τά μαρμαρόκτιστα ὑδραγωγεῖα γιά τά ὁποῖα κάνει λόγο ὁ Ρήγας πρέπει νά θεωρηθοῦν «*λείψανα τῆς ὑδραυλικῆς μερίμνης τῶν ἀρχαίων, διοχτευσάντων τά ὕδατα τῆς Ὑπερείας, πρὸς ἄρδενσιν τῶν κηπίων τῶν Φερῶν καί κίνησιν τῶν μυλῶνων, οἷτινες πιθανώτατα ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔκειντο ἐν τῇ αὐτῇ θέσει*»¹¹⁶. Τά λείψανα αὐτά βεβαίως δέν ἦσαν παρά «*τεμάχια ἐσκορπισμένα περί τούς μυλῶνας καί τούς κήπους*» κατά τά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καί σήμερα δέν ἔχει μείνει σχεδόν τίποτε¹¹⁷.

Τό 1957 ὁ μέγας σεισμός στήν περιοχή Βελεστίνου καί σ' ὀλόκληρη τήν Ἄν. Θεσσαλία μετέτρεψε σέ ἐρείπια τά περισσότερα ὑδροκίνητα ἐργαστήρια. Ὅσα ἐξακολούθησαν νά λειτουργοῦν, οὐσιαστικά ὑπολειτούργησαν, ἐπειδή τά νέα μηχανοκίνητα ἀλευροποιεῖα εἶχαν ἤδη ἀντικαταστήσει τούς παραδοσιακοὺς νερόμυλους. Σήμερα λειτουργεῖ μόνο μία ντριστελά, ὄχι τόσο γιά τήν ἐπεξεργα-

115. Ἀλλά καί στήν Μακρινίτσα οἱ ντριστελέες ἀξήθησαν, ἔγιναν 13, καί ἡ ἐργασία τῶν ντριστελιάρηδων ἔγινε πιό ἐντατική καί προσοδοφόρα. Βλ. Ἄποστολίας Νάου - Σκοτεινιώτη, ὁ. π., σ. 150.

116. Σπ. Λάμπρου, Ἡ Ὑπέρεια ἐν Φεραῖς, περ. «*Ἐστία Εἰκονογραφημένη*», 1895, σ. 100.

117. Στήν ἀλλή τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀδελφῶν Μπαλαμότη ὑπάρχουν ὀρισμένα ἀρχαῖα μάρμαρα. (Βλ. εἰκ. 10).

σία ύφαντῶν ὅσο ὡς πλυντήριο τῶν μάλλινων εἰδῶν οἰκοσκευῆς.

Ἐξοσον ἀφορᾷ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν νερόμυλων ὀρισμένοι λειτουργοῦσαν μὲ ἓνα ζεύγος μυλόπετρῶν (μύλοι μὲ ἓνα μάτι), ἢ μὲ δύο ζεύγη (μὲ δύο μάτια), ἀλλὰ καὶ τρία ζεύγη (τριπλοῖ ἢ μὲ τρία μάτια: μύλος Τσουμπέκου). Ἡ διάταξη τῶν ζευγῶν ἦταν τέτοια, ὥστε νά διευκολύνεται ἡ ταυτόχρονη κίνησή τους.

Οἱ μυλόπετρες ἀγοράζονταν ἀπὸ τὸ Βόλο, τῆ Θεσ/νίκη κ.ἀ. σέ κομμάτια καὶ συναρμολογοῦνταν ἐπὶ τόπου ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μυλωνάδες. Προέρχονταν ἀπὸ τὴ Μῆλο ἢ τὴ Φώκαια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ σπανιότερα ἀπὸ τὴ Γαλλία¹¹⁸. Ὡς συνδετική ὕλη χρησιμοποιοῦνταν τὸ κουρασάνι, ἓνα μεῖγμα ἀβγοῦ καὶ ἀσβέστη καὶ ἀργότερα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν τελευταῖο πόλεμο, τὸ τσιμέντο.

Οἱ μυλόπετρες, τὸ κυριότερο ἐργαλεῖο τοῦ μύλου, περιλαμβάνονται στὸ συμφωνητικὸ κατὰ τὴν ἐνοικίαση τοῦ μύλου καὶ δεσμεύεται ὁ ἐνοικιαστής νά τίς διατηρεῖ σέ καλὴ κατάσταση.

Οἱ μυλωνάδες τοῦ Βελεστίνου, τουλάχιστον μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα, εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ Μακεδόνες, Βλάχοι καὶ Ἑπειῶτες (Ζαγορίσιοι), γεγονός πού συνδέεται μὲ τὴν κατὰ παράδοση ἐπαγγελματικὴ ἐξειδίκευση τῶν κατοίκων ὀρισμένων περιοχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ὡς Μυλωνάδες, γιὰ παράδειγμα, ἀναφέρονται οἱ κάτοικοι μερικῶν Καστανοχωριῶν τῆς Καστοριᾶς καὶ τοῦ Βοῖου, οἱ Ζαγορίσιοι καὶ οἱ Βλάχοι. Ἰδιαίτερα στὴν περιοχή τοῦ Βελεστίνου οἱ Βλάχοι πού ἐγκαταστάθηκαν ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς μύλους καὶ τὴν ἐπεξεργασία τῶν ύφαντῶν ἐξαιτίας τῆς ἰδιαίτερης ἐπίδοσης τοῦ γυναικείου πληθυσμοῦ τους στὴν ύφαντικὴ. Τὰ ύφαντὰ (χράμια, γιάμπολες, κιλίμια, φλοκάτες κ.ἀ.) ἀπαιτοῦσαν περαιτέρω κατεργασία στὶς νεροτριβές.

Οἱ μυλωνάδες ἦταν εἴτε ἰδιοκτῆτες τῶν μύλων εἴτε ἐνοικιαστές. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις δύο ἢ καὶ περισσότεροι μύλοι ἀνῆκαν στὸν ἴδιο ἰδιοκτῆτη (Κοινότητα, Κωστόπουλος, Παπαστεργίου-Παπαγιώτου). Ἡ ἐνοικίαση τῶν ὑδροκίνητων νεροτριβῶν γινόταν, τουλάχιστον μετὰ τὸ 1881, μὲ τὴ σύνταξη ἐπίσημου συμφωνητικοῦ στὸ Συμβολαιογραφεῖο Φερῶν καὶ τὴν παρουσία μαρτύρων. Τὸ ἐνοικιαστήριο περιλαμβάνει λεπτομερῶς τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ μύλου καὶ τίς ὑποχρέώσεις τοῦ ἐνοικιαστῆ γιὰ τὴ συντήρησή του.

Ὁ χρόνος τῆς μίσθωσης μύλου κυμαίνεται ἀπὸ 4-5 ἔτη καὶ σέ μιά περίπτωση (Ἀραπόμυλος, Μπιχλουλείκος) εἶναι μονοετής.

Σύμφωνα μὲ τοὺς ὄρους τῶν μισθωτηρίων ὁ ἐνοικιαστής δὲν ἔχει δικαίωμα νά κάνει καμιά μετατροπὴ στὸ μύλο οὔτε νά ἀλέσει ζωοτροφές· ἔχει δικαίωμα νά προσθέσει ὑδροτριβεῖο μόνο ἐάν τὸ προβλέπει τὸ μισθωτήριο. Σύμφωνα μὲ ἄγραφη συνήθεια ζωοτροφές ἀλέθονται μόνο πρὶν ἀπὸ τὸ «χάραγμα» τῆς μυλόπετρας.

Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ μυλωνᾶ λέγεται ξαί καὶ εἶναι 3-10% τοῦ ἀλέσματος.

Ἡ ἀπόδοση τοῦ νερόμυλου τὴν ἡμέρα ἦταν 300 ἕως 1000 ὀκάδες καὶ κατὰ μέσο ὄρο 500 ὀκάδες¹¹⁹.

118. Οἱ μυλωνάδες ὁμολογοῦν ὅτι ὁ παρόλιθος τῶν ἀρχαίων τευχῶν ἦταν πρώτης τάξεως ὕλικό γιὰ τὴν κατασκευὴ ἢ τὴ συμπλήρωση φθαρμένων τμημάτων τῆς μυλόπετρας.

119. Ὁ νερόμυλος ἂν ἔχει ἔμπειρο μυλωνᾶ μπορεῖ νά ἀλέσει μέχρι 100 ὀκ. τὴν ὥρα. Ὁ

Ἡ πελατεία τῶν μύλων προέρχεται ἀπό τή γύρω περιοχή. Μεταφέρουν συνήθως ποσότητα ἀλέσματος ὅση ἐπαρκεῖ γιά τίς ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας γιά ἓνα τό πολύ μήνα. Ἀντίθετα ἀπό μακρινές περιοχές μετέφεραν μεγαλύτερες ποσότητες καί γι' αὐτό περίμεναν ἀρκετά στό μύλο, ἀκόμη καί μιᾶ ἐβδομάδα.

Στά χρόνια τῆς Κατοχῆς οἱ μύλοι τοῦ Βελεστίνου ἐξυπηρέτησαν τήν εὐρύτερη περιοχή καί ἄλυσαν ἐκτός ἀπό σιτάρι καί καλαμπόκι, βρώμη, λαθούρι, ρόβι ἀκόμη καί βελανίδια γιά τήν παρασκευή ψωμοῦ.

Ἡ σημασία τῶν ὑδροκίνητων βιοτεχνιῶν γιά τήν οἰκονομική καί κοινωνική ζωή τοῦ Βελεστίνου καί τῆς περιοχῆς του εἶναι μεγάλη. Ἡ λειτουργία ἀλυσίδας ὑδροκίνητων ἐργαστηριῶν συντελοῦσε στήν προσέλκυση πελατῶν ἀπό γειτονικά καί μακρινότερα χωριά, ὅπως χωριά τοῦ Πηλίου. Ἡ παράλληλη ἐξ ἄλλου λειτουργία τοῦ ἐβδομαδιαίου παζαριοῦ ἀλλά καί τοῦ ἐτήσιου, ἐνίσχυε τίς οἰκονομικές καί κοινωνικές αὐτές σχέσεις¹²⁰ στό γῶρο τοῦ Βελεστίνου.

Σήμερα οἱ μύλοι ἀργοῦν... Τά μέχρι πρόσφατα πολύβουα ἐργαστήρια ἔχουν πιά μετατραπεῖ σέ βουβούς καί περιφρονημένους μάρτυρες μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς. Κρυμμένοι στήν πυκνόφυλλη βλάστηση τῆς περιοχῆς, θύματα κι αὐτοί τῆς σύγχρονης τεχνολογικῆς ἐξέλιξης. Μιά νεροτριβή (ντριστελά) σέ πείσμα τοῦ χρόνου καί τῆς ἐξέλιξης ἐξακολουθεῖ νά λειτουργεῖ.

μέσος ὅρος ὠστόσο εἶναι 80 ὄκ. τήν ὥρα. Δηλ. ἓνας μύλος πού δούλευε 12 τουλάχιστον ὥρες τό 24ωρο εἶχε ἡμερήσια ἀπόδοση κατά μέσο ὄρο 960 ὄκ. σιτάρι. Συνήθως οἱ μύλοι πού εἶχαν συνεχῶς νερό ἐργάζονταν περισσότερες ὥρες. Πρβλ. Νερόμυλοι Δυτικῆς Μεσαρῆς Κρήτης, ὀ.π., σ. 13-14.

120. Τό ἐβδομαδιαῖο παζάρι τοῦ Βελεστίνου γινόταν στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας κάθε Τετάρτη. (Καί σήμερα γίνεται κάθε Σάββατο. Τό ἐτήσιο παζάρι, ἡ ἐμποροπανήγυρη Βελεστίνου, γίνεται, κάθε Σεπτέμβριο).

AIKATERINA POLYMEROU-KAMILAKIS

*Traditional "watercrafts" in Velestino.
(Watermills, tanneries)*

This publication is part of a study on the crafts in Thessaly, where water was being used as a kinetic energy. Such crafts were the watermills, the *dristeles*, *mandania*, the tanneries, the sawmills (watersaws).

Our research work on this field has advanced and it includes so far the location and the description of these work-shops, some of which are still running, while others have stopped recently. Pictures have been taken and imprints by the architect Tassos Papadopoulos are being presented. We have collected a great deal of information on how these workshops operated, on their economic administration and generally on their role in the financial and social life of the area. Finally we have developed the toponymic and ethnographic material (such as traditions on Palaiomylos, Koutsomyglia, Tabacica) to locate such crafts in earlier years.

All our material is based on the repeated research which has been carried out in this area, on the archives and on the bibliography.

This study contains particularly the watermills and the tanneries of Velestino. The existence of the constantly flowing water from the Hypereia Fountain (Kephaloveryso) made these crafts flourish on the NE of Velestino.

The watermill buildings that one finds there today are of present architecture while the remaining ruins after the catastrophic earthquake of 1957 do not offer us adequate information so as to date them. The remaining parts though of the water pipes of the communal watermill "*Dristela*" leads us to the conclusion that there was at least one watermill on this site during the Byzantine era. In the 12th century we have the first report of a "watermill site" (*mylotopia*) in Velestino, which was given the licence to build a watermill.

Rigas Velesinlis in his "*Epipedographia Feras*" refers to twelve watermills which he marks with an asterisk and the annotation "marble constructed aqueduct" (pict. 5). Spyr. Lambros writes that the marble constructed aqueduct were remnants of the antiquity, which served to gather the waters of the Hypereia Fountain and send them to water the fields and gardens of Feraí. In 1957 the earthquake destroyed most of the watermills. Those that continued to run were few, while the new mechanic energy ones took their place, especially flourmills. At present only one *dristela* exists which functions only for the washing of the heavy hand-woven blankets and carpets.

To sum up: this study is an attempt to present ten such workshops run by water. Some of these have become industrialized flourmills. Besides the detailed description of each watermill and we have given all the technical and idiomatic terms concerning these workshops and their function. Finally we have presented the origins of the miller, the conditions of work the ownership and lease of the watermills, the provision of the millstones, the capacity of the mills and generally their significance on the economic and social life of Velestino.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Έγγραφο Συμβολαιογραφείου και Ύποθηκοφυλακείου Βελεστίνου (τ. Φερών)

1

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφών, σ. 92, ἀρ. 1

Ἐν Βόλῳ σήμερον τὴν εἰκοστὴν πρώτην τοῦ μηνός Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκόστοῦ πρώτου ἔτους, ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Σάββατον, καὶ ὥραν μετὰ μεσημβρίαν καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἀγοράν τῆς πόλεως Βόλου κειμένην οἰκίαν τῶν ἀδελφῶν Ἀλατίνων, χρησιμεύουσαν ὡς συμβολαιογραφικόν μου γραφεῖον, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Βόλου Ἀχιλλέως Σ. Οἰκονομοπούλου, κατοικοεδρευόντος ἐνταῦθα τῇ παρουσίᾳ καὶ τῶν κάτωθι ἀναφερομένων καὶ προσυπογραφομένων δύο ἐνηλίκων μαρτύρων, πολιτῶν ἐλλήνων, γνωστῶν μοι καὶ μὴ ἐξαιρετέων κατὰ νόμον, Ρασίτ Ἐφέντης, κτηματίας καὶ Ἀλῆς Χουσεῖν Ἀλμπάνης, κάτοικοι ἀμφοτέροι Βελεστίνου τῆς ἐπαρχίας Βόλου ἀφ' ἑνός καὶ Νικόλαος Π. Γιαννόπουλος, ἔμπορος καὶ κάτοικος Πειραιῶς ἀφ' ἑτέρου, προσωρινῶς διαμένων ἐνταῦθα καὶ ἠτήσαντο τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος πωλητηρίου συμβολαίου, δι' οὗ ἐξέθηκαν ἡμῖν τὰ ἑξῆς: Οἱ μὲν δύο πρῶτοι, ἦτοι οἱ Ρασίτ Ἐφέντης καὶ Ἀλῆς Χουσεῖν, ὅτι ἔχοντες εἰς τὴν κατοχὴν καὶ κυριότητὰ τῶν ἑναν ὑδρόμυλον κείμενον εἰς θέσιν «Μάτι» τῆς περιφερείας Βελεστίνου μετὰ τῆς περιοχῆς καὶ παρακολουθημάτων του ἐκ τῶν πέριξ αὐτοῦ κήπων, ἐκτάσεως στρεμμάτων δύο ὡς ἐγγιστα, συνορευόμενον ἀνατολικῶς μέ περιβόλιον τοῦ Κιουτσούκ Μουσταφᾶ, δυτικῶς μέ ὅμοιον Παπα-αποστόλου, ἀρκτικῶς μέ δρόμον καὶ μεσημβρινῶς μέ δρόμον, σήμερον οἰκειοθελῶς καὶ ἐλευθέρως ἐπώλησαν καὶ παρεχώρησαν, πωλῶσι καὶ παραχωροῦσι αὐτόν, ὡς ἀνωτέρω περιεγράφη, ἐλευθερον παντός θάρους, πάσης ὑποθήκης καὶ ἐκποιήσεως τρίτου πρὸς τόν δεύτερον συμβαλλόμενον Νικόλαον Π. Γιαννόπουλον ἀντί τιμήματος δραχμῶν ἑνδεκα χιλιάδων πεντακοσίων πενήκοντα <ἀριθμός 11550> ἢ λίρας 420, ἅτινας ἔλαβον ἐνώπιόν μου καὶ τῶν μαρτύρων σώας καὶ ἀνελλιπεῖς καὶ ἐγκατέστησαν ἀπὸ σήμερον κύριον καὶ κάτοχον ἐπὶ τοῦ εἰρημένου ὑδρομύλου τόν ἀνωτέρω ἀγοραστήν δυνάμενον νά διαθέτῃ αὐτόν κατὰ βούλησιν καὶ ὡς ἀπόλυτος κύριος, ὑποσχόμενοι ἐν ἧ ἂν περιπτώσει τρίτος τις ἢ ἡ σύζυγος τοῦ ἑτέρου αὐτῶν τοῦ Ἀλῆ Χουσεῖν ὀνομαζομένη Χαδισά Χανούμ ἠθελεν διεκδικήσῃ ὅ,τι-δήποτε καὶ δι' οἰονδήποτε λόγον τόν ὑδρόμυλον τοῦτον ν' ἀποζημιώσῃ τόν ἀγοραστήν διὰ τε τό ἀντίτιμον τοῦ μύλου καὶ διὰ πᾶσαν τυχόν γενησομένην τῷ ἀγοραστῇ ἐκ τῆς διεκδικήσεως ζημίαν. Ὁ δέ δεύτερος Νικόλαος Π. Γιαννόπουλος

ὅτι γνωρίζων καλῶς τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα ὑδρομύλον κατὰ τε τὴν ἕκτασιν καὶ ὄρια, ἀποδέχεται τὴν ἀνωτέρω ἀγοράν καὶ πληρώσας ὡς ἐρρέθη τοῖς πωληταῖς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθέν τίμημα τῶν δραχμῶν ἕνδεκα χιλιάδων πεντακοσίων πενήκοντα <11550> ἤτοι λιρῶν ὀθωμανικῶν τετρακοσίων εἴκοσι <ἀριθ. 420> ἐγκατέστη ἀπὸ σήμερον εἰς τὴν κατοχὴν καὶ κυριότητα τοῦ πωληθέντος ὑδρομύλου. Ὑπενθύμησα τοῖς συμβαλλομένοις τὰς διατάξεις τοῦ περὶ μεταγραφῆς Νόμου καὶ τὰς συνεπειὰς τῆς παραλείψεως αὐτῆς. Εἰς πίστωσιν συνετάχθη τὸ παρόν, ὅπερ ἀναγνωσθὲν εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τῶν συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων Κων. Στυλιανοῦ Κυριακοπούλου ἐμπόρου καὶ Παναγιώτου Μαρκίδου, κτηματίου, κατοίκων τοῦ μὲν πρώτου Βόλου, τοῦ δὲ δευτέρου Λαρίσης, ὑπογράφεται παρ' ὄλων καὶ ἐμοῦ πλήν τῶν πωλητῶν ὁμολογησάντων ἄγνοιαν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ὑπογραψάντων δὲ τουρκιστί. Ὁ ἀγοραστής Ν.Π. Γιαννόπουλος, (ὑπογραφαὶ τουρκιστί). Οἱ μάρτυρες: Π. Μαρκίδης, Στ. Κυριακόπουλος.

Συμβολ. εἰρηνοδίκης Βόλου (τ.Σ.) Ἀχ. Σ. Οἰκονομόπουλος. Ὅτι ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἐξαχθέν ἐκ τοῦ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Συμβολαιογραφείου μου ὑπάρχοντος πρωτοτύπου. Ἐν Βόλῳ 24 Φεβρουαρίου 1883. Ὁ συμβολαιογράφος Βόλου (τ. Σ.) Β. Βλαχονικολόπουλος.

Μετεγρᾶφη ἐν Βελεστίνῳ τὴν πέμπτην Αὐγούστου 1899, ἐννενηκοστοῦ ἐνάτου ἔτους, ἡμέραν Πέμπτην.

2

ΣΦ, ἀριθ. 4060. Πωλητήριον δρχ. 11.250, λιρ. 300.

Ἐν Βελεστίνῳ σήμερον τὴν εἰκοστὴν τετάρτην τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὄκτακοσιοστοῦ ἐννενηκοστοῦ πέμπτου ἔτους ἡμέραν Κυριακὴν μ.μ. ἐν τῷ εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι οἰκία τοῦ Γούλα Ντόντου, ἐνθα καὶ συμβολαιογραφῶ, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Ἀθανασίου Μπούτρου, κατοίκου καὶ ἐδρεύοντος ἐνταῦθα παρουσία καὶ τῶν δύο ἐνηλίκων μαρτύρων, πολιτῶν ἐλλήνων, γνωστῶν μοι καὶ μὴ ἐξαιρουμένων Ἀλκιβιάδου Νικολαΐδου, δικηγόρου, κατοίκου Βόλου καὶ Ἀποστόλου Παπαδήμου, δικολάβου κατοίκου ἐνταῦθα, ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐμοὶ καὶ τοῖς μάρτυσι γνωστοὶ καὶ ἄσχετοι ἀφ' ἐνός Μπεχλιούλ Ἐφένδης, Ναῖμ Ἐγιάπ, Μπεχλιούλ Βέης Ταχήρ, Ἀλῆ Βέης Ταχήρ, κτηματῆαι, κάτοικοι Βόλου καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἰωάννης Κωστόπουλος ἢ Μπλέτζας κτηματίας, κάτοικος Καπούρνης τοῦ Δήμου Βοίθης καὶ ἐλευθέρως συνωμολόγησαν τὰ ἐπόμενα. Ὁ μὲν Μπεχλιούλ Ἐφένδης καὶ Χαμίτ Ἐφένδης, Ναῖμ Ἐγιούπ καὶ Μπεχλιούλ Βέης Ταχήρ δι' ἑαυτὸν καὶ ὡς πληρεξούσιος τῆς συζύγου τοῦ Νασιπέ Φατμά Χανούμ δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα (<180> καὶ ἀπὸ Νοεμβρίου 1883 ὀγδοηκοστοῦ τρίτου ἔτους) πληρεξουσίου ἐγγράφου γενομένου ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν καὶ Ἀλημπέης Ταχήρης, πληρεξούσιος τῆς συζύγου τοῦ Ναουριέ Χανούμ, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν >181< ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἕνα καὶ ἀπὸ δεκάτης Αὐγούστου τοῦ

1883 ὀγδοηκοστοῦ τρίτου ἔτους πληρεξουσίου ἐγγράφου, γενομένου ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν οὔτινος ἀντιγράφου καθὼς καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 180 ὁμοίου προσαρτᾶται ὧδε, ὅτι εἰσὶ κύριοι καὶ κάτοχοι ἐξ ἀδιαιρέτου καὶ κατὰ τὴν ἀναλογοῦσαν ἐκάστῳ μερίδα ὑδρομύλου μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων των, οἰκοδομῶν, μηχανῶν τοῦ συνεχομένου αὐτῷ κήπου καὶ περιοχῆς ἐκτάσεως τριῶν στρεμμάτων, κειμένον ἐν τῇ θέσει Μπεχλιουλῆικα τοῦ Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν συνορευομένου γύρωθεν μὲ ἰδιοκτησίας Γεωργίου Ἑπειρώτου, Δημητρίου Χατζηκουτούλα, Ἰωάννου Μανούσιου καὶ μία αὐλακα καὶ μετὰ τοῦ ὕδατος τοῦ πρὸς κίνησιν τῶν μηχανημάτων του, σήμερον οἰκειοθελῶς καὶ εὐχαρίστως τὰ κτήματά των ταῦτα ὡς περιγράφονται ἐλεύθερα βάρους, ὑποθήκης, προσημειώσεως καὶ τρίτου ἐκνικήσεως, ἐπώλησαν καὶ παρέδωκαν σήμερον τὴν χρῆσιν πρὸς τὸν Ἰωάννην Κωστόπουλον ἢ Μπλέτσαν ἀντὶ συμφωνηθέντος τιμήματος λιρῶν χρυσῶν Τουρκίας τριακοσίων ἐκτιμηθεῖσαι διὰ τοῦ τέλους τοῦ χαρτοσήμου εἰς δραχμὰς ἑνδεκα χιλιάδας διακοσίας πενήκοντα, ἐξ ὧν ὁ Μπεχλιούλ Βέης Ταχίρ καὶ Ἀλῆ Βέης Ταχίρ ἔλαβον διὰ τὴν ἀναλογίαν των λίρας χρυσᾶς ἑκατὸν ἐξήκοντα καὶ τριάκοντα ἐξ ἑκατοστᾶ. Ὁ δὲ Μπεχλιούλ Βέης, Ναῖμ Ἐγιοῦπ καὶ Χαμίτ Ἐφένδης Ναῖμ Ἐγιοῦπ τὰς λοιπὰς ἑκατὸν τριάκοντα ἑπτὰ τὰς ὁποίας ὁ ἀγοραστής καθὼς καὶ ἑτέρας λίρας εἴκοσι ἑννέα καὶ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἐξ ἑκατοστᾶ, ὀφείλει νὰ πληρώσει πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Μαρδέλην ἵνα ἐξοφλήσῃ τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 13262 καὶ 13280 συμβόλαια τοῦ ἐν Βόλῳ Συμβολαιογράφου Κ. Καραμανώλη καὶ ἐξαλείψῃ τὰς ὑποθήκας καὶ ὅτι διὰ τὰς ὡς εἴρηται εἴκοσι ἑννέα λίρας καὶ 86% θέλουν συντάξῃ οἱ εἰρημένοι ἀδελφοὶ Ἐγιοῦπ συμβόλαιον χρεωστικὸν ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου Κωστοπούλου ἢ Μπλέτσα καθότι πλεονάζουσιν ἐκ τοῦ τιμήματος. Ὁ δὲ Ἰωάννης Κωστόπουλος ἢ Μπλέτσας ὅτι παρεδέχθη τὴν ἀγοραπωλησίαν ταύτην, ἐμέτρησε τὸ τίμημα ὡς εἴρηται πρὸς τοὺς πωλητὰς, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρεται, καὶ ὑπεσχέθη νὰ πληρώσῃ τὰς 169 καὶ 1/2 λίρας πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Μαρδέλην. Γίνεται μεία ὅτι εἰς συμπλήρωσιν τοῦ χαρτοσήμου προσηρτήθησαν καὶ τὰ ἐξῆς χαρτόσημα δύο τῶν δέκα, δύο τῶν ἑννέα, δύο τῶν ὀκτώ καὶ ἓν τῶν ἑξ πρὸς δὲ οἱ πωληταὶ ἐδήλωσαν ὅτι τὰ ἐνοίκια θὰ λάβῃ ἀπὸ σήμερον ὁ ἀγοραστής. Διὸ τῇ αἰτήσῃ των συνετάχθη τὸ παρὸν ὅπερ ἀναγνωσθὲν εὐκρινῶς εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ ἀφοῦ ὑπεμνήσθη ὁ νόμος τῆς μεταγραφῆς καὶ αἱ συνέπειαι αὐτοῦ ὑπεγράφη παρ' ὄλων καὶ ἐμοῦ, ἐλληγιστί, τοῦ Ἀλῆ Βέη Ταχίρ τουρκιστί καὶ τοῦ ἀγοραστοῦ Ἰωάννου Κωστοπούλου ὁμολογήσαντος ἄγνοιαν γραμμάτων. Οἱ Μάρτυρες Ἀχ. Νικολαΐδης, Ἀπόστολος Παπαδήμας. Οἱ συμβαλλόμενοι Μπεχλιούλ Βέης, Μπεχλιούλ Ἐγιοῦπ, Χαμίτ Ν. Ἐγιοῦπ. Ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης (Τ.Σ.) Ἀθανάσιος Μπουῆρος.

Αἰτήσῃ τοῦ ἀγοραστοῦ καὶ δυνάμει τοῦ Νόμου Β.Χ.Α. καὶ τοῦ συνημμένου ἐν τῷ ἀνωτέρω συμβολαίῳ ὑπ' ἀριθμ. 173 καὶ ἀπὸ εἰκοστῆς τετάρτης Σεπτεμβρίου (1895) ἐνενηκοστοῦ πέμπτου, ἔτους πιστοποιητικοῦ τοῦ ἀνωτέρω ὑποθηκοφύλακος, ἐξ οὗ ἐξελέγχεται ὅτι τὸ μνησθὲν συμβόλαιον μετεγράφη εἰς τὰ βιβλία μεταγραφῶν τοῦ Δήμου Φερῶν εἰς τόμον 5 καὶ αὐξοντα ἀριθμὸν 173. Μεταγράφεται ἐκ νέου τῇ 24ῃ Αὐγούστου 1899 (ἐνενηκοστοῦ ἐνάτου) ἔτους ἡμέραν Τρίτην.

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν 8/1896, ἀρ. 4385. Πωλητήριον.

Ἐν Βελεστίνῳ σήμερον δεκάτην τοῦ μηνός Αὐγούστου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐνενηκοστοῦ ἕκτου ἔτους ἡμέραν Κυριακὴν ἐν τῷ καταστήματι τοῦ εἰρηνοδικείου, οἰκία Γούλα Ντόντου, ἐνθα καὶ συμβολαιογραφῶ, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Χρήστου Γ. Ροντήρη κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα παρουσία καὶ τῶν δύο ἐνηλίκων μαρτύρων πολιτῶν Ἑλλήνων, γνωστῶν μοι καὶ μὴ ἐξαιρουμένων Ἀστερίου Οἰκονόμου φοιτητοῦ τῆς Νομικῆς καὶ Δημητρίου Παπαγεωργίου, δικολάβου, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίνου, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοὶ ἐμοὶ καὶ τοῖς μάρτυσιν καὶ μὴ ἐξαιρετέοι, ἄσχετοι δέ μεθ' ὄλων συγγενείας Μπεχλιούλ Βέης Ταχὴρ κτηματίας, κάτοικος Βόλου καὶ ἀφ' ἑτέρου Στέργιος Τσουμπέκος, κτηματίας, κάτοικος Ταχταλασμάν τοῦ Δήμου Φερῶν καὶ ἐξέθηκαν ὅτι ὁ πρῶτος τούτων κατέχει καὶ ἐξουσιάζει ὡς κύριος ἀνενόχλητος ἐξ ἀγορᾶς δυνάμει τοῦ ἀπὸ 19 Ἰουλίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐνενηκοστοῦ ἕκτου ἔτους συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Δημ. Α. Σουρανῆ ἕνα ὑδρομύλον μετὰ τῶν χρησίμων μηχανημάτων καὶ παρακολουθημάτων του, ἤτοι μιᾶς καρούτας (κανάλου) καὶ ζεύγους μυλολίθων, μιᾶς φτερωτῆς καὶ λοιπῶν παραρτημάτων αὐτοῦ, ἐργαλείων καὶ μεθ' ἑνός συνεχομένου αὐτῷ ἀγροῦ ἐκ στρεμμάτων δέκα περίπου κειμένου εἰς θέσιν Ὀρμάν τῆς περιφερείας Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν συνορευομένου ἐν ὄλῳ μετὰ τοῦ ἀγροῦ μέ κτήματα ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς Νικολάου Σκουφογιάννη, δυτικῶς Δημητρίου Καραβασίλη καὶ μεσημβρινῶς μέ δρόμον ὅτι τὸ κτήμα του τοῦτο μεθ' ὄλων ἐξ ὧν σύγκειται καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ δικαιομάτων του μετὰ τοῦ δι' οὐ κινεῖται ὁ ὑδρομύλος οὗτος ὕδατος ἐπὶ τὸ ἀνέκαθεν καὶ ἐπικρατοῦν ἔθιμον δικαιομάτος του καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς περὶ τῆς κινήσεως αὐτοῦ ἐξ οἰουδήποτε λόγου εὐθύνης του πωλεῖ οὗτος εὐχαρίστως ἀπὸ σήμερον τοῦτον ἐλεύθερον παντὸς βάρους ὑποθήκης καὶ τρίτου ἐκνικήσεως καὶ μεταβιβάζει πρὸς τὸν δεύτερον συμβαλλόμενον Στέργιον Τσουμπέκον ἀποδεχόμενον τὴν ἀγορὰ του καὶ ὁμολόγησεν ἀντὶ συμπεφωνημένου ὑλικοῦ τιμήματος τριῶν χιλιάδων δραχμῶν (3000), ἅς δραχμάς ἔλαθεν ὁ πωλητὴς παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ πρότερον καὶ ὁμολόγησεν, τὸ τίμημα δέ τοῦτο παραδέχονται οὗτοι ὡς ἱκανόν καὶ δίκαιον παραιτούμενοι πάσης περὶ ὑπερόγκου βλάβης μελλούσης ἀγωγῆς ἢ ἐνστάσεώς των καὶ οὕτω ὁ μὲν πωλητὴς ἀποξενοῦται ὀλοσχερῶς ἐκ τοῦ ὡς ἄνω περιλαμβανομένου καὶ πωλουμένου μετὰ τοῦ ἀνωτέρω ὑδρομύλου του καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτοῦ, ὁ δέ ἀγοραστής ἀποκαθίσταται ἐπ' αὐτοῦ τέλειος κύριος καὶ κάτοχος δυνάμενος νὰ διαθέσῃ τοῦτο ὡς βούλεται. Πρὸς συμπλήρωσιν δέ τοῦ εἰκοσαδράχμου χαρτοσήμου προστίθεται ἐν τῶν ἐπτὰ καὶ ἐν τῶν τριῶν. Ἐφ' ᾧ ὑπέρμνησα αὐτῷ τὸν νόμον τῆς μεταγραφῆς. Ταῦτα ὁμολογήσαντες καὶ παραδεχθέντες συνετάχθη πρὸς βεβαίωσιν τὸν παρόν, ὅπερ ἀναγνώσθην εὐκρινῶς εἰς ἐπήκοον, πάντων καὶ βεβαιωθέν ὑπεγράφη παρ' αὐτῶν καὶ ἐμοῦ, τοῦ πωλητοῦ ὑπογράψαντος τουρκιστί. Οἱ μάρτυρες Α. Οἰκονόμου, Δ. Παπαγεωργίου. Οἱ συμβαλλόμενοι (ὑπογραφή Τουρκιστί). Γ. Τσουμπέκος. Ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης Φερῶν Χρήστος Ροντήρης. Ἀκριβές ἀντίγραφον. Βελεστίνο 27 Ὀκτωβρίου 1896.

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν, ἀρ. 1, ἀρ. 8727. Πωλητήριον διά δραχ. 6.000

Ἐν Χαλκίδι σήμερον τὴν Τρίτην τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐνενηκοστοῦ ἐβδόμου ἔτους, ἡμέραν Παρασκευὴν ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου, κατοίκου Χαλκίδος Ἰωάννου Δ. Μακρῆ, ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀβάντων καὶ Ἀγ. Νικολάου, κάτωθι τῆς οἰκίας Ἡρακλέους Γαζέπη κειμένων γραφεῖω μου, παρουσία καὶ τῶν δύο ἐνηλίκων μαρτύρων, πολιτῶν Ἑλλήνων τῶν κυρίων Βασιλείου Μασούρα ὑδροδιανομέως, Κωνσταντίνου Ν. Ἀθανασίου κατοίκων Χαλκίδος, ἐνεφανίσθησαν οἱ Μεχμέτ Ἰσαΐτ ἀγᾶ, ὀθωμανός, γεωργός, κάτοικος Βελεστίνου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἀθανάσιος Γιαννόπουλος, οἰνοπνευματοπώλης, κάτοικος Βόλου, κατὰ τὰς ὁμολογίας τῶν, ἄγνωστοι καθ' ὀλοκληρίαν εἰς ἐμέ, οἵτινες μοί ἐπαρουσίασαν τοὺς ἐξῆς δύο μάρτυρας ταυτότητος ἦτοι τὸν Παναγιώτην Καϊάφα, χρυσοχόου, κάτοικον Χαλκίδος καὶ Εὐστάθιον Μάνον, μανάβην, κάτοικον Βελεστίνου καὶ ἤδη διαμένοντα ἐνταῦθα, πολίτας Ἑλληνας, ἐνηλίκους γνωστούς μοι καὶ μὴ ἐξαιρετέους καὶ οἵτινες ἀφοῦ ὥρκισθησαν παρ' ἐμοῦ ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὸν νόμον, μ' ἐβεβαίωσαν ἐπὶ τῷ ὄρκῳ τὸν ὁποῖον ἔδωκαν ὅτι οἱ ἐμφανισθέντες εἰσὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὡς ἄνω ἐγράφησαν καὶ ὠμολόγησαν τὰ ἐξῆς: Ἐπειδὴ ὁμοῦ ὁ εἰς τῶν συμβαλλομένων Μεχμέτ Ἰσαΐτ ἀγᾶς δέν γνωρίζει καλῶς τὰ ἑλληνικά καὶ δέν δύναται ἐλευθέρως νὰ ἐκφρασθῆ, ἐθεώρησα ὡς διερμηνέα τὸν Στάικον Τριανταφύλλου, ἐργατικόν, κάτοικον Λυγαριάς, γνωστὸν μοι καὶ μὴ ἐξαιρετέον, διαμένοντα νῦν ἐνταῦθα γνωρίζοντα τὴν ὀθωμανικὴν διάλεκτον καὶ τὸν ὁποῖον ὥρκισα ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὸν νόμον, ὅτι θά κάμει πιστὴ διερμηνευση τῶν λόγων τοῦ Μεχμέτ Ἰσαΐτ ἀγᾶ. Μετὰ ταῦτα ὁ Μεχμέτ Ἰσαΐτ ἀγᾶς διά τοῦ διερμηνέως ὠμολόγησεν ὅτι οἰκειοθελῶς καὶ εὐχαρίστως ἐπώλησε καὶ παρέδωσε σήμερον πρὸς τὸν ἕτερον συμβαλλόμενον Ἀθανάσιον Γιαννόπουλον τὰ ἐξῆς κτήματά του κείμενα ἅπαντα εἰς τὴν περιφέρειαν Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν ἦτοι: 1) ἓνα ὑδρόμυλον μέ δύο μάτια μέ τὰ αὐλάκια του καὶ τὰ παραρτήματά του καὶ δύο τεμάχια ἀγρῶν τεσσάρων στρεμμάτων μέ τὰ ἐν αὐτοῖς δένδρα καὶ λίθους κείμενα εἰς θέσιν Μαγούλα Λαρισινή τῆς περιφέρειας Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν, συνορευόμενα δυτικῶς μέ δρεομον 2) ἓνα ἕτερον ὑδρόμυλον εἰς τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω θέσιν, μέ ἓνα μάτι μέ τοὺς αὐλακας καὶ λοιπά παραρτήματά του, μέ τὰς ἐκ στρεμμάτων τεσσαράκοντα γαίας του μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς δένδρων καὶ λίθων, συνορευόμενα ἀνατολικῶς μέ Χρῆστον Μπαντέκαν δυτικῶς μέ Ἰωάννην Χαντζάκον καὶ Κωνστ. Γούλαν, ἀρκτικῶς μέ Γιάκον, Ἀγροκώσταν καὶ μεσημβρινῶς μέ Χρῆστον Μπαντέκαν καὶ Ἰωάννην Μανοῦσον. 3) ἓνα ἀγρόν ἐξήκοντα στρεμμάτων ὡς ἔγγιστα, κείμενον εἰς θέσιν Μνήματα τούρκικα συνορευόμενον ἀνατολικῶς μέ Μάνον Τασόπουλον, Βάγιαν Κολοκοτρώνην, Στέργιον Γουλοστέργιον δυτικῶς μέ ρεῦμα, μέ Ἀγιοργίτικον δρόμον, μεσημβρινῶς μέ ντάμκα Κυριαζῆ Παπαπαναγιώτου μέ τὰ ἐν αὐτοῖς δένδρα καὶ λίθους 4) ἕτεροι ἀγροὶ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐκ στρεμμάτων δέκα, συνορευόμενον ἀνατολικῶς μέ οἰκίαν Βασ. Κολοκοτρώνη καὶ Ἀθαν. Κ. Ἀραμπατζῆ, δυτικῶς μέ ρεῦμα, μέ δρόμον, μεσημβρι-

νῶς μέ οἰκίαν Βάγια Κολοκοτρώνη καί μέ ἹΑγιοργίτικον δρόμον, 5) ἼΕτερον ἀγρόν εἰς θέσιν... (δυσανάγν.), ἐκ τεσσαράκοντα ὡς ἔγγιστα στρεμμάτων, μέ τά ἐν αὐτῷ δένδρα καί λίθους συνορευόμενα ἀνατολικῶς μέ ἀλώνια Μανούσου, δυτικῶς μέ δρόμον, ἀρκτικῶς μέ δρόμον καί ρεῖμα, μεσημβρινῶς μέ δρόμον Μουσαφακλή, ἅπαντα τά ἀνωτέρω ἀντί δραχμῶν ἐς χιλιάδων (ἀριθ. 6.000) τάς ὁποίας ἔλαβε σῶας παρά τοῦ ἀγοραστοῦ καί ὠμολόγησε δ' ἰ τοῦ διερμηνέως καί οὕτω ἀπεκδύθη παντός τοῦ ἐπί τῶν ἀνωτέρω κτημάτων ὠ. καιώματός του, παρέδωκε ταῦτα εἰς τήν κατοχήν καί κυριότητα τοῦ ἀγοραστοῦ ἐλεύθερα χρήσεως, ὑποθήκης, προσημειώσεως, τρίτου ἐκνικήσεως καί πάσης οἰασδήποτε διαφιλονικήσεως, ὅπως τά διαθέτει εἰς τό ἐξῆς ἐλευθέρως ὡς βούλεται ὡς τέλειος κύριος αὐτῶν. ἼΟ δέ ἀγοραστής ἹΑθανάσιος Γιαννόπουλος πρὸς ὄν ὑπέμνησα τάς περὶ μεταγραφῆς τοῦ παρόντος ὑποχρεώσεις κατὰ νόμον, παρεδέχθη τήν πώλησιν αὐτήν, παρέλαβε τά ἀνωτέρω κτήματα εἰς τήν κυριότητά του. Ταῦτα ἐκθεσάντων καί παραδεξαμένων ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων συνετάγη ἡ παροῦσα πρᾶξις, ἡτις ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς εἰς ἐπήκοον πάντων ὑπεγράφη παρά τῶν μαρτύρων τοῦ διερμηνέως, τοῦ ἀγοραστοῦ ἹΑθανασίου Γιαννοπούλου καί ἐμοῦ, τοῦ πωλητοῦ ὁμολογήσαντος ἄγνοιαν γραμμάτων.

Οἱ Μάρτυρες Π. Καϊάφας, Εὐστ. Μάνος Διερμηνεύς Στάικος Τριανταφύλλου. ἼΟ ἀγοραστής ἹΑθαν. Γιαννόπουλος. ἼΟ Συμβολαιογράφος Χαλκίδος ἹΙωάννης Δ. Μακρῆς.

5

ΥΦ., Βιβλίον Μεταγραφῶν 3, ἀρ. 2. Πωλητήριον ἐκ δραχμῶν 2225.

ἼΕν Βελεστίνῳ καί ἐν τῷ Εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι οἰκία ἹΑθανασίου Καραοσμάνογλου, ἐνθα συμβολαιογραφῶ σήμερον τήν εἰκοστήν τετάρτην Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ ἔτους ἡμέραν Παρασκευήν μ.μ. ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Φερῶν Ζαφ. Δημητρακοπούλου κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα, παρουσία καί τῶν μαρτύρων Θεμιστοκλέους Βισβίκη κτηματίου καί Βασιλείου Καλημέρη δημοσίου εἰσπράκτορος κατοίκων Βελεστίνου, πολιτῶν ἹΕλλήνων, ἐνηλίκων, γνωστῶν μοι καί μὴ ἐπαγομένων εἰς ἐξαίρεσιν, ἐμφανισθέντες οἱ ἐπίσης γνωστοί μοι καί ἄσχετοι πάσης μετ' ἐμοῦ καί τῶν μαρτύρων νομίμου ἐξαίρεσεως ἀφ' ἑνός μὲν ὁ ἹΑθανάσιος Γιαννόπουλος οἰνοπνευματοπώλης, κάτοικος Βόλου καί προσωρινῶς διαμένων ἐνταῦθα καί ἹΙωάννης Παπαστεργίου μυλωθρός, κάτοικος Βελεστίνου μοι ἐξέθεσαν τάδε: ἼΟ μὲν ἹΑθανάσιος Γιαννόπουλος πωλεῖ καί παραχωρεῖ πρὸς τόν ἹΙωάννην Παπαστεργίου τό ἐν τέταρτον (1/4) ἐξ ἀδιαιρέτου τῶν ἐξῆς κτημάτων του: ἼΕνός ὑδρομύλου μέ δύο μάτια, μέ τ' αὐλάκια του μετὰ τῶν παραρτημάτων καί δύο τεμαχίων ἀγρῶν τεσσάρων στρεμμάτων μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς δένδρων καί λίθων κειμένων εἰς θέσιν Μαγούλα Λαρισινή τῆς περιφέρειας Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν συνορευομένου δυτικῶς μέ δρόμον καί 2) ἑνός ἑτέρου ὑδρομύλου κειμένου εἰς τήν αὐτήν θέσιν καί περιφέρειαν μέ ἕνα μάτι μέ τούς αὐλακας καί λοιπά παραρτήματά του καί με-

τά τῶν ἐκ τεσσαράκοντα στρεμμάτων γαιῶν καί τῶν ἐν αὐτοῖς δένδρων καί λίθων συνορευομένων ἀνατολικῶς μέ Χρῆστον Μπαντέκαν καί Ἰωάννην Μανούσον τοὺς ὁποίους ἔχον ὑπό τήν κατοχήν καί κυριότητά του ὑπόσχεται καί διομολογεῖ ἐλευθέρους, παντός χρέους, βάρους, ὑποθήκης καί τρίτου ἐκνικήσεως, ἀντί δραχμῶν δύο χιλιάδων διακοσίων εἰκοσι πέντε (2225) τὰς ὁποίας καί ὁμολόγησεν ἐνώπιόν μου καί τῶν μαρτύρων... Τό παρόν ἀναγνωσθέν καί βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων νομίμως ὡς ἔπεται: Οἱ Μάρτυρες: Θ. Βισβίκης, Β. Καλημέρης

Οἱ συμβαλλόμενοι: Ἄθ. Γιαννόπουλος, Ἰωάν. Παπαστέργιος Ὁ συμβολαιογρ. Εἰρηνοδίκης Φερῶν Ζαφ. Δημητρακόπουλος.

6

ΣΦ, ἀριθ. 19789. Πληρεξούσιον.

Σήμερον τὴν εἰκοστήν ἕκτην Ἀπριλίου, ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Τετάρτην τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ ἔτους. Ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου καί κατοικοῦ Ἀθηνῶν Γεωργίου Γ. Ἀφεντάκη καί τῶν μαρτύρων κ. Ἀλεξάνδρου Παπαντωνάκου, δικαστικοῦ κλητῆρος καί Ὁθωνος Μπουρνιᾶ κτηματομεσίτου, κατοίκων Ἀθηνῶν, πολιτῶν Ἑλλήνων, γνωστῶν μοι καί εἰς οὐδεμίαν τοῦ Νόμου ὑπαγομένων ἐξαίρεσιν, ἐνεφανίσθη ὁ γνωστός μοι κ. Ἰωάννης Γ. Πεσμαζόγλου, τραπεζίτης, κάτοικος Ἀθηνῶν, ἐνεργῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς Γενικός διευθυντής τῆς ἐνταῦθα ἐδρευούσης Τραπεζῆς Ἀθηνῶν καί ἐκπροσωπῶν τὴν ῥηθεῖσαν Τράπεζαν καί ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην ἐδήλωσεν ὅτι διορίζει γενικόν πληρεξούσιον ἀντιπρόσωπον καί ἀντίκλητον τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν ἐν Βόλῳ τόν κ. Μιλτιάδην Μπουφίδην, δικηγόρον, κάτοικον Βόλου ἵνα ὑπερασπίζηται καί ἀντιπροσωπεύῃ αὐτὴν ἐνώπιον ὄλων τῶν ἐν Βόλῳ δικαστηρίων, παντός βαθμοῦ δικαιοδοσίας καί διαδικασίας καί πάσης ἄλλης ἀρχῆς ὡς ἐνάγουσαν ἢ ἐναγομένην καί ὑφ' ἀπάσας καθόλου τὰς τοῦ διαδίκου ιδιότητος, εἰς ὅλας τὰς ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τούτων εἰσαχθεῖσας ἢ εἰσαχθησομένας δίκας τῆς να παραλαμβάνη, ὑπογράφη κοινοποιῇ παντός εἶδους ἔγγραφα καί δικόγραφα νά ἐπάγη, δέχεται καί ἀντεπάγη ὄρκους, νά προτείνῃ, ἐξαιρῇ, κλητεύῃ καί ἐξετάζῃ μάρτυρας, διαπαρίσταται εἰς διεξαγωγὰς ἀποδείξεων, νά δέχεται καί ἐκτελῇ τὰς ὠφελίμους ἀποφάσεις καί προσβάλλῃ τὰς ἐναντίας δι' ὄλων τῶν ἐνδίκων τακτικῶν καί ἐκτάκτων μέσων, νά παρίσταται εἰς συνελεύσεις δανειστῶν ἐπὶ πτωχεύσεων καί ἐνώπιον τῶν ἐπὶ τῶν πτωχεύσεων εἰσηγητῶν, νά ἐπαληθεύῃ δάνεια, νά ἐκλέγῃ συνδίκους καί ἐκλέγεται τοιοῦτος, νά ἐπιφέρῃ ἀντιρρήσεις κατ' ἀπαιτήσεων ἄλλων δανειστῶν, νά ἐνεργῇ συντηρητικὰ καί ἀναγκαστικὰ μέτρα, κατασχέσεις καί πλειστηριασμούς, νά κάμῃ ἀναγγελίας ἀνακοπῆς κατασχέσεων πλειστηριασμῶν καί πινάκων κατατάξεως, ὑποβάλλων ἀντιρρήσεις καί παρατηρήσεις καί νά διορίζῃ καί ἄλλους πληρεξουσίους μέ τὴν αὐτὴν ἢ ἥττονα πληρεξουσιότητα. Πρὸς βεβαίωσιν συνετάχθη τό παρόν ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ καταστάματι τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν, κειμένῳ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους, ἔνθα κληθεῖς μετέβην, ὅπερ ἀνα-

γνωσθέν εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐντολέως καὶ τῶν μαρτύρων ὑπεγράφη παρ' αὐτῶν καὶ ἐμοῦ.

Οἱ μάρτυρες Α. Παπαντωνάκος, Ὁθων Μπουρνιάς
Ὁ Ἐντολεύς Ἰω. Πεσμαζόγλου
Ὁ Συμβολαιογράφος Ἀθηνῶν (Τ.Σ.) Γ. Ἀφεντάκης.

7

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν, ἀρ. 4568. Συμβιβασμός, δραχ. 803. 727 86/00.

Ἐν Βόλῳ καὶ ἐν τῷ ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Ἀρματολῶν καὶ Κενταύρων 49 ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωάννου Π. Γιαννοπούλου ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος κληθεὶς μετέβην σήμερον τὴν εἰκοστὴν πέμπτην (25) τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοστοῦ (1900) ἔτους, ἡμέραν Τετάρτην ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογράφου κατοικοῦ Βόλου Βασιλείου Μανωλάκου ἐδρεύοντος αὐτόθι καὶ τῶν μαρτύρων Νικολάου Νικοβιώτου, ράπτου καὶ Δημητρίου Τερτίπη, ἀντισυνταγματάρχου τοῦ Πεζικοῦ, κατοίκων τοῦ μὲν Βόλου, τοῦ δέ Στυλίδος, γνωστῶν μοι πολιτῶν Ἑλλήνων, ἐνηλίκων καὶ μὴ ἐξαιρετέων καὶ οἱ ἄσχετοι πάσης μετ' ἐμοῦ καὶ τῶν μαρτύρων συγγενείας ἀφ' ἑνός ὁ Παναγιώτης Π. Ἀγαθοκλῆς, ἐμποροβιομήχανος καὶ βουλευτῆς, κάτοικος Ἀθηνῶν, ἐνεργῶν ἐν προκειμένῳ ὡς πληρεξούσιος τοῦ Γεωργίου Π. Γιαννοπούλου, ἐμποροβιομηχάνου, κατοικοῦ Βόλου, κεκτημένου ἐν Στυλίδι ἀτομικῶς καὶ διὰ λογαριασμόν τῆς ἐν Βελεστίῳ τοῦ Δήμου Φερῶν ἐδρευούσης καὶ ἄρτι λυθείσης ὁμορρυθμοῦ ἐμπορικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοὶ Γιαννόπουλοι» δυνάμει τῶν ἐν τῷ παρόντι συνημμένῳ ὑπ' ἀριθμούς δεκαεξάκις χιλιοστὸν ἑκατοστὸν ἐξηκοστὸν ἕκτον (16.166) καὶ δεκαεξάκις χιλιοστὸν ἑκατοστὸν ἐξηκοστὸν ἕβδομον (16167) τῆς εἰκοστῆς Πέμπτης Φεβρουαρίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους (1900) δύο πληρεξουσίων ἐγγράφων τοῦ ἐν Ἀθήναις συμβολαιογράφου Παναγιώτου Κ. Γιαννούλη καὶ ἀφ' ἑτέρου Γεώργιος Π. Γιαννόπουλος, Κωνσταντῖνος Π. Γιαννόπουλος καὶ Δημήτριος Π. Γιαννόπουλος, ἐμποροβιομήχανοι, κάτοικοι ἅπαντες Βόλου καὶ συνωμολόγησαν τ' ἀκόλουθα ἦτοι: δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμόν πεντακόσια δέκα ἐννέα (519) τῆς δωδεκάτης (12) Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1882 συμβολαίου ἐνώπιον τοῦ τότε συμβολαιογράφου-εἰρηνοδίκου Φερῶν Χρήστου Μουντάκη εἶχον συστήσει ὁμόρρυθμον Ἐμπορικὴν Ἑταιρείαν ἐδρεύουσαν ἐν Βελεστίῳ τοῦ Δήμου Φερῶν λειτουργοῦσαν ὑπὸ τὴν Ἑταιρικὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοὶ Γιαννόπουλοι». Ὡς Διευθυντῆς εἶχε διορισθῆ ὁ ἐκ τῶν συμβαλλομένων Ἰωάννης Π. Γιαννόπουλος ὀρισθείσης προθεσμίας παραιτήσεως διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμόν 3.426 τοῦ ἔτους 1893 συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου καὶ γραμματέως τότε Φερῶν Πανταζῆ Μουλούλη, ὅτε ληξάσης τῆς προθεσμίας ταύτης ἡ ἑταιρεία αὕτη διελύθη τὴν δεκάτην πέμπτην (15) Ἰουνίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἐνενηκοστοῦ ὀγδόου ἔτους, ὅτι συμμορφωθέντες οἱ εἰρημένοι ἑταῖροι μέ τ' ἄρθρα 28 καὶ 29 τοῦ εἰρημένου καταστατικοῦ ἐγγράφου προέβησαν εἰς τὴν ταξινόμησιν τῶν ἑταιρικῶν

μερίδων από 15 Αύγ. του 1898: Ἴσολογισμόν καί ἰσοζύγιον μετά ἐκκαθαρίσεως καταχωρισμένου ἐν τῷ οἰκείῳ καταλόγῳ, ὅπερ μονογραφηθέν ὑπό τῶν συμβαλλομένων, τῶν μαρτύρων καί ἐμοῦ προσηρτήθη τῷ παρόντι, ἀντίγραφον δ' αὐτοῦ ἀκριβές, μονογραφηθέν ἐπίσης παρ' ὄλων τῶν ἀνωτέρω καί ἐμοῦ παρεδόθη πρὸς τόν συμβαλλόμενον Κωνσταντῖνον Π. Ἀγαθοκλῆ, ὑφ' ἣν παρίσταται ἰδιότητα τῆ συναινέσι τῶν λοιπῶν συμβαλλομένων [δυσανάγνωστα] ἐκτιθέμενα... τὴν Ἑταιρικὴν περιουσίαν ὡς ἐν τῷ ἰσολογισμῷ τούτῳ μετ' ἐκκαθαρίσεως ἐκτίθεται, ἥτοι τὴν ἀκίνητον περιουσίαν τῆς Ἑταιρίας <...> ἥτοι 1) ἐνός Ἀτμοῦδρομύλου ἐργοστασίου μετὰ τῶν παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων του, ἀποθήκης, γραφείων, κλιβάνων, σταύλων καί μονώροφον οἰκίαν κειμένην ἐν τῷ περιβολίῳ τοῦ ἀτμοῦδρομύλου τούτου μετὰ τῆς ὅλης περιοχῆς καί κήπου ὄσης ἐκτάσεως καί ἂν εἶναι ἐν τῇ θέσει «Σπαηλίκι» τῆς κτηματικῆς περιφερείας Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν συνορευομένην γύρωθεν μέ ἀμπέλους τῆς ἰδίας Ἑταιρίας «Ἀδελφοί Γιαννόπουλοι»... ἀγορασθέντος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμόν (1) τῆς 21 Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ πρώτου (1881) ἔτους συμβολαίου γενομένου ὑπὸ τοῦ τότε συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Βόλου Ἀχιλλέως Οἰκονομοπούλου νομίμως μεταγραφέντος εἰς τὰ βιβλία τῶν Μεταγραφῶν τοῦ Δήμου Βόλου καί τῆς Περιφερείας τοῦ Εἰρηνοδικείου Βόλου παρά τῶν Ρεσίτ Ἐφένη καί Ἀλῆ Χουσεῖν καί β) τόν ὑπ' ἀριθμόν ὀγδοήκοντα πρῶτον (81) καί ἀπὸ 17 Μαρτίου τοῦ 1888 ἔτους ἑτέρου συμβολαίου τοῦ συμβολαιογραφοῦντος τότε εἰρηνοδίκου Φερῶν Θεμιστοκλέους Καλαντζῆ νομίμως μεταγραφέντος εἰς τὰ Βιβλία Μεταγραφῶν τοῦ Δήμου Φερῶν παρά τοῦ Παπαποστόλου Ἰωάννου Χαρίτου καί τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἐλενιώς. 2) Ἐνός μπαξέ καί κήπου ἐκτάσεως στρεμματῶν τριάκοντα πέντε (35) περίπου ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Δήμου Φερῶν συνορευομένου γύρωθεν μέ ἐρείπια ὑδρομύλου ὑπὸ τὸ παλαιόν ὄνομα «Θεσσαλονικίος», μέ αὐλακα, μέ δρόμον, μέ κήπον τῆς ἰδίας Ἑταιρίας [συνεχίζεται ἢ ἀναγραφή τῶν ὑπολοίπων περιουσιακῶν στοιχείων].

8

ΥΦ, ἀρ. 638/1901. Πωλητήριον δραχ. 30.000.

Ἐν Βόλῳ σήμερον τὴν ἐνδεκάτην τοῦ μηνός Αὐγούστου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ πρώτου (1901) ἔτους, ἡμέραν Σάββατον, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογράφου καί κατοίκου Βόλου Κίμωνος Κ. Κασιμάτη, ἐδρεύοντος ἐνθάδε καί τῶν κάτωθι προσυπογεγραμμένων δύο μαρτύρων Νικολάου Κουτσουβέλη, βιβλιοδέτου καί Νικολάου Παπαδημητρίου, δικαστικοῦ κλητῆρος, κατοίκου Βόλου, γνωστῶν μοι καί μὴ ἐξαιρετέων, ἀφ' ἐνός ὁ Κωνσταντῖνος Π. Γιαννόπουλος, ἔμπορος, κάτοικος Βόλου καί ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἀριστείδης Π. Γιαννόπουλος, ἐργοστασιάρχης, κάτοικος Πειραιῶς καί συνωμολόγησαν ὅτι ἔχοντες ὑπὸ τὴν κυριότητά των κατὰ τὸ ἡμισυ ἐξ ἀδιαιρέτου (τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος ἐξ ἀδιαιρέτου ἀνήκοντος εἰς τόν ἀδελφόν του Γεώργιον Π. Γιαννόπουλον) τὰ ἀκόλουθα (ἀγροτικά) ἀκίνητα κτήματα, κείμενα ἅπαντα ἐν τῇ δημοτικῇ περιφερείᾳ Βελεστίνου τοῦ Δήμου

Φερῶν, βεβαρυμένα διὰ ἐπ' αὐτῶν ἐγγεγραμμένων ἐμπραγμάτων βαρῶν, περιελθόντα δι' αὐτοῦ δι' ἐξωδίκου διανομῆς, δυνάμει τοῦ νομίμως μετεγεγραμμένου ὑπ' ἀριθμὸν τῶν τεσσάρων χιλιάδων πεντακοσίων ἐξήκοντα ὀκτώ τῆς εἰκοστῆς πέμπτης Ὀκτωβρίου τοῦ 1900 ἔτους διανεμητηρίου συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Βασιλείου Τσουπλακίδου ἤτοι 1) ἓνα ἀτμοῦδρομύλον ἐργοστάσιον μετὰ τῶν παραρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων του, ἀποθηκῶν, γραφείων, κλιβάνων, σταύλων καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ αὐτῷ περιβόλῳ τοῦ ἀτμοῦδρομύλου τούτου μετὰ τῆς αὐτῆς περιοχῆς καὶ κήπων, ὄσης ἐκτάσεως καὶ ἂν εἶναι καὶ περιτιχισμένον, κείμενα ἅπαντα ἐν τῇ θέσει «Σπαϊλίκι» τῆς κτηματικῆς περιφερείας Βελεστίνου καὶ συνορευόμενα ἅπαντα ταῦτα γύρωθεν μὲ ἰδιοκτησίᾳ τῆς ἤδη διαλυθείσης καὶ ἐκλειψάσης Ἑταιρείας «Ἀδελφοὶ Γιαννόπουλοι» νῦν δὲ τοῦ ἰδίου πωλητοῦ Κωνσταντίνου Γιαννοπούλου καὶ τοῦ ἐξ ἀδιαιρέτου συγκυρίου αὐτῶν Γεωργίου Π. Γιαννοπούλου καὶ ἐκτισμένα ἅπαντα ἐπὶ γηπέδου ἀγορασθέντος διὰ τοῦ 1) ὑπ' ἀριθμὸν 1 τῆς 21 Νοεμβρίου τοῦ 1881 ἔτους συμβολαίου γενομένου ἐνώπιον τοῦ τότε συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Βόλου Ἀχιλλέως Οἰκονομοπούλου νομίμως μεταγραφέντος εἰς τὰ βιβλία τῶν Μεταγραφῶν τοῦ Δήμου Βόλου τῆς περιφερείας τοῦ Εἰρηνοδικείου Βόλου παρά τῶν Ρεσίτ Ἐφέντη, Ἀλῆ Χουσεῖν 2) διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 81 τῆς 17 Μαρτίου τοῦ 1888 ἔτους ἑτέρου συμβολαίου τοῦ τότε Συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Θεμιστοκλέους Καλαντζῆ, νομίμως συμβολαιογραφοῦντος εἰς τὰ βιβλία Μεταγραφῶν τοῦ Δήμου Φερῶν παρά τοῦ Παπαποστόλου Ἰω. Χαρίτου καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἐλένης 2) ἓνα μπαξέν (κῆπον) ἐκτάσεως τριάκοντα πέντε (35) στρεμμάτων περίπου, κείμενον ἐν τῇ αὐτῇ θέσει καὶ ἐν τῇ αὐτῇ περιφερείᾳ τοῦ Βελεστίνου, συνορευόμενον γύρωθεν μὲ δρόμον πανταχόθεν. 3 Ἐτερον μπαξέν (κῆπον) ποτιστικὸν περιέχοντα καὶ τινα κλήματα κείμενον ἐν τῇ αὐτῇ ὡς ἄνω ἀπὸ θέσει, ἐκτάσεως στρεμμάτων εἴκοσι πέντε (25) συνορευόμενον γύρωθεν μὲ ἑρείπια ὑδρομύλου ὑπὸ τὸ γνωστὸν ὄνομα «Θεσσαλονικιοῦ», μὲ αὐλακα, μὲ δρόμον, μὲ κῆπον τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ συγκυρίου τοῦ Γεωργίου Γιαννοπούλου καὶ μὲ ὄμιον Ἀριστείδου Καρτάλη καὶ ἤδη τῶν ἀδελφῶν Κων/νου καὶ Γεωργίου Γιαννοπούλου καὶ μὲ οἰκοδομὴν τῶν ἰδίων. 4) Ἐτερον μπαξέν, κῆπον ποτιστικόν, περιέχοντα καὶ τινα κλήματα κείμενον ἐν τῇ αὐτῇ ὡς ἄνω θέσει, συνορευόμενον γύρωθεν μὲ ὄμιον τοῦ πωλητοῦ καὶ τοῦ συγκυρίου Γεωργίου Γιαννοπούλου μὲ γέφυραν καὶ δρόμον... [Ἀκολουθοῦν μέχρι τὸν ἀριθμὸ 12 ἀγροτεμάχια-μπαξέδες]... Διὰ πάντα ἐν γένει τὰ εἰρημένα ἀκίνητα, ὡς ἔχουσι καὶ εὕρισκονται σήμερον, μεθ' ὄλων ἐν γένει τῶν παραρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων τῶν καὶ μεθ' ὄλων τῶν μέχρι σήμερον ἐγγεγραμμένων ἐπ' αὐτῶν ἐμπραγμάτων βαρῶν, πωλεῖ σήμερον καὶ μεταβιβάζει δυνάμει τοῦ παρόντος συμβολαίου ὁ εἰρημένος Κωνσταντῖνος Π. Γιαννόπουλος κατὰ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἀναλογοῦσαν μοῖραν τῶν ἀκινήτων τούτων ἤτοι κατὰ τὸ ἥμισυ ἐξ ἀδιαιρέτου πρὸς τὸν ἕτερον συμβαλλόμενον Ἀριστείδην Π. Γιαννόπουλον ἀποκαθιστάμενον οὕτως ἀπὸ σήμερον μόνον κύριον καὶ ἀποκλειστικὸν ἰδιοκτήτην ἀντὶ συμπεφωνημένου μεταξύ τῶν συμβαλλομένων τιμήματος ἐκ δραχμῶν τριάκοντα χιλιάδων (30.000), ἐξ ὧν δραχμᾶς εἴκοσι ἕξ χιλιάδας (26.000) ὠμολόγησεν ὁ πωλητὴς Κωνσταντῖνος Π. Γιαννόπουλος ὅτι ἔλαβεν καὶ ἐπληρώθη πρότερον τοῖς μετρητοῖς παρά τοῦ ἀγοραστοῦ Ἀριστείδου Π.

Γιαννοπούλου, διά δέ τό υπόλοιπον ἦτοι διά δραχμάς τέσσαρας χιλιάδας (4.000) ἐξέδοτο σήμερον ὁ ἀγοραστής Ἀριστείδης Π. Γιαννόπουλος εἰς τήν διαταγήν τοῦ πωλητοῦ Κωνσταντίνου Γιαννοπούλου τακτικόν ἐμπορικόν ἰσόποσον γραμμάτιον, ὅπερ γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ ἀναλόγου ἐνσήμου χάρτου καί υπογεγραμμένον παρ' αὐτοῦ, πληρωτέον δέ ὄν μετά ἓνα μῆνα ἀπό τῆς χρονολογίας τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ, παρέδωκεν ὁ εἰρημένος ἀγοραστής πρὸς τόν πωλητήν Κωνσταντῖνον Γιαννόπουλον ἐνώπιόν μου καί τῶν μαρτύρων, ὅτι ὁ πωλητής Κωνσταντῖνος Γιαννόπουλος ἐγγυᾶται πρὸς τόν εἰρημένον ἀγοραστήν ὅτι πάντα τὰ περιγραφέντα καί πωλούμενα ἀκίνητα κτήματα εἶναι ἐλεύθερα πάσης συντηρητικῆς κατασχέσεως ἢ ἀναγκαστικῆς κατασχέσεως ὡς καί πάσης ἐκνικήσεως τρίτου, φέρει δέ πλήρη καί ἀκεραίαν τήν ἐπὶ εἰλικρινεῖα τῶν διαβεβαιώσεων του τούτων νόμιμον εὐθύνην, ὅτι πρὸς τούτοις ὁ πωλητής Κωνσταντῖνος Γιαννόπουλος παραιτεῖται πάσης τυχόν κεκτημένης ἤδη ἢ μελλούσης κατὰ τοῦ παρόντος συμβολαίου ἐνστάσεώς του, εἰδικῆς δέ τῆς πρὸς λύσιν τοῦ παρόντος πωλητηρίου, λόγῳ ὑπερόγκου βλάβης, καθ' ὅσον ἀναγνωρίζει καί προσομολογεῖ ὅτι τό κατὰ τόν νόμον καταβληθέν αὐτῷ παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ τίμημα τῆς παρουσίας ἀγοραπωλησίας ἀντιπροσωπεύει τήν πραγματικὴν καί ἀληθῆ σημερινήν ἀξίαν τῶν πωλουμένων κτημάτων ὡς ἔχουσι καί εὐρίσκονται σήμερον. Ὁ δέ ἀγοραστής Ἀριστείδης Π. Γιαννόπουλος ἀπεδέξατο τήν προηγουμένην ἀγοραπωλησίαν κατέβαλεν εἰς τόν πωλητήν Κωνσταντῖνον Γιαννόπουλον κατὰ τ' ἀνωτέρω τό ἐκ δραχμῶν τριάκοντα χιλιάδων (30.000) τίμημα τῶν πωληθέντων αὐτῷ κτημάτων, τὰ ὅποια καθ' ἃ ὁμολόγησεν ἐνώπιόν μου καί τῶν μαρτύρων ἀνέλαβεν ὑπό τήν κυριότητα καί διανοίαν κυρίαν κατοχήν του κατὰ τό ἡμισυ καί ἐξ ἀδιαιρέτου, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἐλέχθη καί προσωμολόγησεν ἅπαντα τ' ἀνωτέρω. Ἀφοῦ δέ οἱ συμβαλλόμενοι προσωμολόγησαν γνῶσιν τῶν ἀνωτέρω, συνέταξα τῇ αἰτήσει των τό παρόν συμβόλαιον, ἀφοῦ ὑπέμνησα τοῖς συμβαλλομένοις τόν περί περί μεταγραφῆς νόμον, ἐν τῷ ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Δημητριάδος καί Κουμουνοῦρου κειμένῳ γραφείῳ τοῦ δικηγόρου Σπυρίδωνος Μουσούρη, καί ἰδιοκτησίας Νικολάου Παπαδήμου, ἐνθα κληθεῖς πρὸς τοῦτο μετέβην, ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως ἐνώπιον πάντων καί προσηκόντως βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὅλων καί ἐμοῦ.

Οἱ Μάρτυρες Ν. Κουτσουβέλης, Ν. Παπαδημητρίου

Οἱ συμβαλλόμενοι Κ.Π. Γιαννόπουλος, Ἀρ. Π. Γιαννόπουλος

Ὁ συμβολαιογράφος Κ.Κ. Κασιμάτης. Μετεγρᾶφη ἐν Βελεστίῳ τῇ δεκάτῃ τρίτῃ (13) Αὐγούστου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ πρώτου (1901) ἔτους.

Ὁ Μεταγραφοφύλαξ

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν, τ. 5 (1901), ἀρ. 28785. Πώλησις ἀκινήτου δραχ. 11.402.

Ἐν Βόλῳ σήμερον τὴν δευτέρον τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἔνεακοσιοστοῦ πρώτου ἔτους, ἡμέραν Παρασκευῆν, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Κωνσταντίνου Ἰ. Καραμανώλη, ἐδρεύοντος καὶ κατοικοῦντος αὐτόθι, παρόντων καὶ τῶν κάτωθι προσυπογεγραμμένων δύο μαρτύρων ἐνηλίκων Ἑλλήνων πολιτῶν γνωστῶν μοι καὶ μὴ ἐξαιρουμένων Γεωργίου Νίκα, κουρέως καὶ Λουκᾶ Τζάθα, ράπτου, κατοίκων ἀμφοτέρων τῆς πόλεως Βόλου ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί μοι καὶ μὴ ἐξαιρετέοι ἀφ' ἑνὸς ὁ Νουρῆ Ἐφέντης Χατζῆ Ἀχμέτ, κτηματίας, κάτοικος Λαρίσης, παραιτηθεὶς δι' ἑαυτὸν καὶ ὡς πληρεξούσιος τοῦ Μεχμέτ Ἐφέντη Χαλήλ Χότζα Χατζῆ Μεχμέτ, κτηματίου, κατοίκου ἤδη Προύσης (πρότερον Βόλου) δυνάμει τῶν ὑπ' ἀριθμὸν εἴκοσι δύο χιλιάδες πεντακόσια ὀγδοήκοντα ἕνα τῆς δεκάτης Ἰουνίου τοῦ ἔτους χίλια ὀκτακόσια ἑνεήκοντα ἑννέα (1899) πληρεξουσίου γενομένου ἐνώπιον τοῦ Συμβολαιογράφου Λαρίσης Ἐπαμ. Φαρμακίδου (οὗτινος πληρεξουσίου ἀντίγραφον ἐπισυνάπτεται ὧδε) καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἰωάννης Κωστόπουλος ἢ Μπλέτσας, κτηματίας καὶ κτηνοτρόφος, κάτοικος τοῦ χωριοῦ Κάπουρνα τοῦ Δήμου Βοίθης καὶ συνωμολόγησαν τ' ἀκόλουθα ὅτι ὁ ἐντολεύς τοῦ πρώτου αὐτῶν Μεχμέτ Χαλήλ Χότζας Χατζῆ Μεχμέτ ἔχει ὑπὸ τὴν ἀδιαφιλονίκητον κυριότητα καὶ κατοχὴν αὐτοῦ, ὑδρόμυλον κείμενον ἐν Βελεστίνῳ τοῦ δήμου Φερῶν, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀραπόμυλος» περιλαμβάνοντα ἐν ζευγὸς μυλολίθων καὶ μίαν φερωτὴν συνορευόμενον γύρωθεν μὲ δρόμον καὶ μὲ κτήματα Ἀναγνώστη Χατζῆ Κοντούλη, μὲ προικῶν Ἀχιλλέως Μπαῖρη (ποτέ Ἰωάννου Κωστοπούλου) περιελθόντα αὐτῷ ἐκ κληρονομίας τοῦ ἀποβιώσαντος πατρός του Χαλήλ Χότζα Χατζῆ Μεχμέτ, πρὸς ὃν ἀνήκε πρό πολλῶν ἐτῶν καὶ οὗτινος μόνος ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος, μετὰ τὰς γενομένας νομίμου παραιτήσεις τῶν λοιπῶν μετ' αὐτοῦ συγκληρονόμων, ἐστὶν οὗτος, ὅστις μόνος ἀνεμείχθη εἰς τὴν τοῦ ἀποβιώσαντος πατρός του κληρονομίαν. Ὅτι τὸν προπεριγραφέντα ὑδρόμυλον μεθ' ὄλων τῶν ἐξ ὧν σύγκειται καὶ τῆς περιοχῆς του καὶ ὄλων τῶν παραρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων του ἔτι δὲ καὶ μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ δικαιωμάτων τοῦ προαναφερομένου ἰδιοκτῆτου καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ δι' οὗ κινεῖται ὕδατος δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὁ πρῶτος τῶν συμβαλλομένων, ὅστις καὶ ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ πληρεξουσίου τοῦ ἄνω ἰδιοκτῆτου καὶ ὑπὸ ἀτομικὴν αὐτοῦ εὐθύνην καὶ ἰδιότητα ὑπόσχεται καὶ ἐγγυᾶται αὐτόν ἐλεύθερον παντός θάρους καὶ ὑποθήκης, κατασχέσεως καὶ τρίτου ἐκνικήσεως ὀλικῆς ἢ μερικῆς, ἐπώλησε καὶ παρέδωσε πρὸς τὸν ἕτερον συμβαλλόμενον Ἰωάννην Κωστόπουλον ἢ Μπλέτσαν καὶ τὴν πλήρη κυριότητα καὶ κατοχὴν αὐτοῦ μετεβίβασαν ἀντὶ συμπεφωνημένου καὶ ἀνταξίου τιμήματος, λιρῶν ὀθωμανικῶν χρυσῶν πραγματικῶν διακοσίων ἑνεήκοντα πέντε (295) οὗτινος σήμερον ἀντιστοιχοῦσι μὲ δραχμᾶς εἰς τραπεζογραμμᾶτια ἑνδεκα χιλιάδες τετρακόσιες δύο (11402) κατὰ τὴν ἀπλὴν καὶ διὰ μόνην τὴν ἐπιβολὴν τοῦ χαρτοσήμου γενομένην ἀποτίμησίν των καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τριάκοντα μὲν ἐπληρώθη καὶ ἔλαβεν ὁ πωλῶν πληρεξούσιος

παρά τοῦ ἀγοραστοῦ ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 28261 τῆς εἰκοστῆς ἐβδόμης Αὐγούστου ἐνεστῶτος ἔτους συμβολαίου γενομένου ἐνώπιόν μου διὰ τοῦ ὁποῖου προσυμφωνήθη οἱ διὰ τοῦ παρόντος πραγματοποιουμένη πώλησις τὰς δέ λοιπὰς διακοσίας ἐξήκοντα πέντε, ἐπληρώθη καὶ ἔλαβε παρά τοῦ ἰδίου σήμερον καὶ ἐνώπιόν μου καὶ τῶν μαρτύρων. Κατὰ συνέπειαν ὁ μὲν πωλητῆς Μεχμέτ Χαλήλ Χότζας ἀποξενοῦται ὀλοσχερῶς τοῦ ἀνωτέρω μύλου ἀπεκδυόμενος παντός ἀπ' αὐτοῦ δικαιώματός του κυριότητος καὶ κατοχῆς, ὁ δὲ ἀγοραστῆς ὅστις παρέλαβεν αὐτόν ὑπὸ τὴν κυριότητα καὶ κατοχὴν του δικαιούται νὰ διαθέτῃ τοῦτον ὡς βούλεται καὶ κατὰ πλήρης ἰδιοκτησίας δικαίωμα, τοῦ πωλητοῦ παραιτουμένου καὶ παντός δικαιώματός του περὶ ὑπερόγκου βλάβης καὶ τῆς περὶ ταύτης ἀγωγῆς. Ὅτι τοῦ πωληθέντος τούτου μύλου διατελοῦντος ἐκμεμισθωμένου πρὸς τὸν Πέτρον Κ. Βασιλείου διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 28563 τῆς τετάρτης Ὀκτωβρίου ἐνεστῶτος ἔτους συμβολαίου γενομένου ἐνώπιόν μου, τὴν μίσθωσιν τούτου ὑπόσχεται καὶ ὑποχρεοῦται νὰ διατηρήσῃ μέχρι τῆς λήξεώς της ὁ ἀγοραστῆς πρὸς ὃν παραχωροῦνταν καὶ τὰ ἐκ τῆς μισθώσεως ταύτης δικαιώματα τοῦ πωλητοῦ καὶ αἱ σχετικαὶ αὐτοῦ ἀγωγαί, δικαιούμενος ἵνα τὰ συμπεφωνημένα μισθώματα τὰ ἀπὸ σήμερον καὶ ἐφεξῆς καὶ λαμβάνῃ δι' ἰδίον του λογαριασμόν. Ὅτι ὁ πρῶτος τῶν συμβαλλομένων Νουρῆ Ἐφέντης Χατζῆ Ἀχμέτ, ἐγγυᾶται μὲν ὑπὸ ἀτομικὴν αὐτοῦ εὐθύνην καὶ ἰδιότητα τὸ ἐλεύθερον τοῦ πωληθέντος μύλου ἀπὸ παντός βάρους καὶ ὑποθήκης, κατασχέσεως, τρίτου ἐκνικήσεως ὀλικῆς ἢ μερικῆς καὶ ὑπόσχεται ἵνα ἐξ ἰδίων του καὶ ἀπ' εὐθείας οὗτος ἀποζημιώσῃ τὸν ἀγοραστὴν διὰ πᾶσαν ἐκ τοῦ τυχόν ἐναντίον προκυψαμένην εἰς αὐτόν ζημίαν καὶ ἐπαναμισθώσῃ τοῦτον, ἀλλ' ἵνα ἢ ἐκ τῆς ἐγγυήσεώς του ταύτης ἀπορρέουσα εὐθύνη αὐτοῦ ὑφίσταται καὶ διατηρεῖται ἀκεραία καὶ διὰ ν' ἀπολαμβάνῃ ὁ ἀγοραστῆς τῶν περὶ ἀποζημιώσεως αὐτοῦ δικαιωμάτων του, δέον ὅπως οὗτος ἀνακοινώσῃ ἐγκαίρως πρὸς τὸν παρέχοντα τὴν ἐγγύησιν καὶ τὴν πρὸς ἀποζημιώσιν εὐθύνην ἀναλαμβάνοντα Νουρῆ Ἐφέντην Χατζῆ Ἀχμέτ, δι' ἀνακοινώσεως κοινοποιουμένης πρὸς τὸν ἐνταῦθα Δικηγόρον Σοφοκλῆν Τριανταφυλλίδην τὸν ὁποῖον ὀρίζει καὶ συνομολογεῖ ὡς πληρεξούσιον καὶ ἀντίκλητον τούτου ὁ ἐν λόγῳ Νουρῆ Ἐφέντης ἢ ἀπουσιάζοντος ἐντεῦθεν καὶ μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ἀντικλήτου τούτου πρὸς τὸν παρά τοῦ ἐν Βόλῳ Πρωτοδίκου συμφωνηθέντος ὅπως ἔλλειπούσης τῆς τῆς αὐτῆς ἀνακοινώσεως ἀπηλλαγμένος πάσης πρὸς τὸν ἀγοραστὴν εὐθύνης, πηγαζούσης ἐκ τῆς προαναφερομένης ἐγγυήσεως αὐτοῦ καὶ ὁ ὑπὸ τὸν προμνημονευόμενον ὄρον, παρέχων ἐγγύησιν Νουρῆ Ἐφέντη Χατζῆ Ἀχμέτ.

Ὁ δὲ ἀγοραστῆς Ἰωάννης Κωστόπουλος ἢ Μπλέτσας συνωμολόγησε καὶ ἀπέδεξάτο πάντα τ' ἀνωτέρω ἐκτιθέμενα δηλώσας συγχρόνως ὅτι τὸν πωληθέντα αὐτῷ ὑδρόμυλον παρέλαβεν ὑπὸ τὴν κυριότητα καὶ ἀποδοχὴν αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ οἱ συμβαλλόμενοι συνωμολόγησαν καὶ συναπεδέξαντο τ' ἀνωτέρω, ὑπέμνησα αὐτοῖς τὰς διατάξεις τοῦ περὶ μεταγραφῆς νόμου καὶ τὰς συνεπείας τῆς παραλήψεώς των, συνέταξα δὲ καὶ τὸ παρὸν συμβόλαιον ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δημητριάδος ὑπὸ τὴν οἰκίαν τῆς Ἀριστέας Μιλτιάδη Χατζηαργύρη κειμένῳ γραφείῳ μου, ἀναγνωσθέν δ' εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τῶν συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ βεβαιωθέν ὑπεγράφη παρά τοῦ Νουρῆ Χατζῆ Ἀχμέτ (οὗτος ὑπέγραψε Τουρκιστὶ ἔνεκα ἀγνοίας γραμμάτων Ἑλληνικῶν) παρά τῶν μαρτύρων

παρ' ἑμοῦ μόνον, καθ' ὅσον ὁ ἀγοραστής Ἰωάννης Κωστόπουλος ἢ Μπλέτσας ὠμολόγησεν ἄγνοϊαν γραμμάτων. Ὁ δηλώσας πληρεξ. ὡς ἐγγυητής Νουρῆ ἐφέ-
ντης Χατζῆ Ἀχμέτ (ὑπογραφή τουρκιστί). Οἱ Μάρτυρες Γεώργιος Νάκος, Λου-
κάς Τζάθας. Ὁ συμβολαιογράφος Κωνστ. Ἰ. Καραμανώλης. Διά τὴν ἀντιγρα-
φὴν. Βόλος Αὐθήμερόν.

Ὁ συμβολαιογράφος Βόλου Κ. Καραμανώλης.

Μετεγράφη ἐν Βελεστίνῳ τῇ τετάρτῃ (4) τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ
ἐννεακοσιοστοῦ πρώτου (1901) ἔτους.

10

ΥΦ. Βιβλίον Μεταγραφῶν 1902, ἀρ. 1775. Περίληψις κατακυρωτικῆς ἐκθέσεως
δραχμῶν 185.250.

Ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης Φερῶν Παναγιώτης Γ. Κουσουλάκος, κα-
τοικοεδρεύων ὡς ἐκ τῆς ἐργασίας μου ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐνεργῶν ὡς ἐπὶ τοῦ πλει-
στηριασμοῦ ὑπάλληλος λαβῶν ὑπ' ὄψει μου τὴν ὑπ' ἀριθμὸν χίλια ἐπτακόσια
τριάκοντα ἐπτὰ (1737) ἀπὸ ὀγδόης Σεπτεμβρίου τρέχοντος ἔτους ἐκθεσιν πλει-
στηριασμοῦ γενομένην ἐνώπιόν μου, καθ' ἣν οἱ Ἀλέξανδρος Πεσματζόγλους
διευθυντῆς τοῦ ἐν Βόλῳ ὑποκαταστήματος τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν καὶ Χαράλα-
μπος Μακρίδης, ὑποδιευθυντῆς τοῦ αὐτοῦ ὑποκαταστήματος, κάτοικοι ἀμφοτέ-
ροι Βόλου, κατὰ τὴν γενομένην ἀναγκαστικὴν ἐκποίησην τῶν κατωτέρω περιγρα-
φομένων οἰκειῶν κτημάτων ἐπλειστηρίασαν διὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσαν
ἀνώνυμον Ἑταιρείαν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Τράπεζα Ἀθηνῶν ἐκπροσωπούμενην
ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς Ἰωάννου Πεσματζόγλου, κατοικοῦ Ἀθηνῶν,
ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς προσαγωγῆς ἐντὸς τῆς νομίμου προθεσμίας ἐκ μέρους τῆς ρη-
θείσης τραπέζης ἀποδοχῆς, οὕτω δὲ ἀνεγνωρίσθη τελευταία ὑπερθεματίστρια ἢ
ρηθεῖσα τράπεζα Ἀθηνῶν πού κατακυρώθησαν ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς ἀντὶ τῶν δραχ-
μῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα χιλιάδων/180.000, εἰς ἀτμοῦδροκίνητος ἀλευρόμυλος
μεθ' ὄλων τῶν συνεχομένων οἰκοδομῶν, ἀποθηκῶν καὶ κλιβάνων, τοῦ ἰδιοκτῆτου
ὑδατος τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς ἐν Βελεστίνῳ ἀναβλυζούσης πηγῆς καὶ τοῦ δ'
οὐ διέρχεται ἰδιοκτῆτου αὐλακος, τῶν ὑπαρχόντων ἀναγκαίων καὶ χρησίμων μη-
χανημάτων, ἥτοι τοῦ ἐξῶθεν σιδηροῦ ὑδραυλικοῦ τροχοῦ, τῶν ἐν τοῖς ὑπογείοις
τοῦ μακαρονοποιείου δύο καδίσκων καὶ ἐνός ζυμωτηρίου, τῆς ἐν τῷ ἰσογείῳ μιᾶς
ἔλικος, ἐνός κοσκίνου, τρακατρούκας, δύο λικμητηρίων, ἐνός πλυντηρίου, πέντε
ἀναβατορίων καὶ μιᾶς πυροσβεστικῆς ἀντλίας, τῶν ἐν τῷ μεσοπατώματι τεσσά-
ρων ζευγῶν μυλολίθων μιᾶς ἔλικος πρὸς μεταφορὰν τοῦ ἀλεύρου καὶ ἐνός ἀναβα-
τορίου, τῶν ἐν τῷ ἀνωγείῳ δύο ζευγῶν μπουράτων καὶ δύο σιμιγδαλομηχανῶν
καὶ μεθ' ὄλων ἐν γένει τῶν οἰκοδομῶν, παραρτημάτων, παρακολουθημάτων, προ-
σαρτημάτων καὶ ἐπιπλῶν, καὶ τοῦ οἰκοπέδου καὶ περιοχῆς τους, ἐκτάσεως μέ-
τρων τετραγωνικῶν τεσσάρων χιλιάδων ἑξακοσίων ἑβδομήκοντα ἑννέα (4679)
περίπου, κειμένων εἰς θέσιν Σπαϊλίκ ἢ Μάτι τοῦ Βελεστίνου τοῦ δήμου Φερῶν
καὶ συνορευομένης ἀρκτικῶς μέ ὁδόν καὶ γαίας ἀδελφῶν Παντοπούλου, μεσημ-

θρινῶς μέ γαίας πρώην Χρήστου Παπαδημητρίου, τοῦ δέ ἀδελφῶν Γιαννοπούλου, ἀνατολικῶς μέ ὁδόν καί γαίας πρώην Χ. Παπαδημητρίου καί ἤδη τῶν αὐτῶν ἀδελφῶν Γιαννοπούλου καί δυτικῶς μέ αὐλακα καί γαίας Ἐριστείδου Καρτάλη, ὁ ὁποῖος ὑδρόμυλος περιῆλθεν εἰς τήν καθ' ἧς ἡ ἀναγκαστική ἐκτέλεσις ὀφειλέτιδα ἔταιρειάν ἐν μέρει μέν ἐξ ἀγορᾶς παρά τοῦ Ρασήτ Ἐφέντη καί Ἀλή Χουσεῖν Ἀλμπάνη δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμόν πρῶτον τῆς 21 Νοεμβρίου τοῦ 1881 ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογραφοῦντος τότε εἰρηνοδίκου Βόλου Α. Οἰκονομοπούλου, ἐν μέρει δέ ἐξ ἀγορᾶς παρά τοῦ Παπαποστόλου Ἰωάννου καί τῆς συζύγου του Συρανιας δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμόν ὀγδοήκοντα ἐν (81) τῆς δεκάτης ἐβδόμης Μαρτίου 1882 ὀγδοηκοστοῦ δευτέρου ἔτους συμβολαίου τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδικεϊακοῦ Γραμματέως τοῦ Εἰρηνοδίκου Φερῶν Θ. Καλαντζῆ 2) ἀντί δραχμῶν δέ τριῶν χιλιάδων διακοσίων εἴκοσι πέντε (3225) ἐν περιβόλιον εἰς τήν θέσιν παλαιόν γεφύρι τῆς ἰδίας περιφερείας περιέχον διάφορα δένδρα, ἐκτάσεις μέτρων τετραγωνικῶν δέκα ὀκτώ χιλιάδων τετρακοσίων ἐνενηήκοντα δύο (18.492) περίπου, συνορευομένου ἀρκτικῶς καί δυτικῶς μέ γαίας Κονταξῆ Χατζῆ Σαμπετάι μεσημβρινῶς μέ αὐλακα καί ἀνατολικῶς μέ γαίας Πασᾶ Ἀγᾶ ἐμίν-Ἀλή ἀγορασθέν ὑπό τοῦ Ρασήτ Σαμπετάι δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμόν χίλια ἑκατόν δέκα τρία (1113) τῆς δεκάτης ἕκτης Ἀπριλίου 1882 ἔτους συμβολαίου τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Χ. Κοκοτάκη καί 3) ἀντί δραχμῶν δύο χιλιάδων εἴκοσι πέντε (2025) ἐν ἔτερον περιβόλιον κείμενον εἰς τήν ἰδίαν θέσιν Σπαϊλίκι ἢ Μπέη τοῦ Βελεστίνου, περιέχον διάφορα δένδρα, ἐκτάσεις μέτρων τετραγωνικῶν ἐξ χιλιάδων τετρακοσίων πενήκοντα (6450) περίπου καί συνορευομένου ἀρκτικῶς καί δυτικῶς μέ γαίας Χαλήλ Χόντζα, μεσημβρινῶς μέ γαίας Ἐριστείδου Καρτάλη καί ἀνατολικῶς μέ αὐλακα καί κτημάτων ἀδελφῶν Γιαννοπούλου, ἀνηκόντων δέ τῶν κτημάτων ἀπάντων εἰς τήν ὀφειλέτιδα Ἐταιρειάν ὑπό τήν ἐπωνυμίαν Ἀδελφοί Γιαννόπουλοι ἐδρεύουσαν ἐν Βελεστίνῳ καί ἤδη λυθεῖσαν, ἀποτελουμένην δέν ὑπό τῶν μόνων ὁμορρυθμῶν ἐξῆς μελῶν Ἰωάννου Π. Γιαννοπούλου ἀποβιώσαντος ὡς καί τῶν διευθυντῶν τῆς Ἐταιρείας Κωνσταντίνου Π. Γιαννοπούλου ἀποβιώσαντος ἐπίσης, Γεωργίου Π. Γιαννοπούλου καί Δημητρίου Π. Γιαννοπούλου κατοίκων τῶν τελευταίων Βόλου καί ἐκπονηθέντων δι' ἀναγκαστικοῦ πλειστηριασμοῦ τῇ ἐπισπεύσει τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος σταλέν καί πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ὑπ' ἀριθμόν 1900 τῆς δεκάτης Δεκεμβρίου 1883 ὀγδοηκοστοῦ τρίτου ἔτους συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Βόλου Κωνστ. Καραμανώλη ὅτι ἡ ρηθεῖσα Τράπεζα Ἀθηνῶν κατέθετο (σήμερον παρ' ἐμοί ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθμόν χίλια ἑπτακόσια ἐβδομήκοντα τέσσαρα (1774) σημερινῆς χρονολογίας πράξεώς μου, (διαγράφονται δέκα ἑπτὰ λέξεις καί εἰς ἀριθμός) παρ' ἐμοί, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθμόν χίλια ἑπτακόσια ἐβδομήκοντα ἐν (1771) τῆς δεκάτης ἕκτης τρέχοντος μηνός πράξεώς μου τήν ὑπ' ἀριθμόν εἴκοσι ἐξ χιλιάδας πεντακόσια ἐβδομήκοντα (26.570) τῆς δεκάτης τρίτης τρέχοντος μηνός καί ἔτους πρᾶξιν συνταχθεῖσαν ἐνώπιον τοῦ ἐν Ἀθήναις συμβολαιογράφου Γεωργίου Ἀφεντάκη, δι' ἧς ὁ Ἰωάννης Γ. Πεσματζόγλου, τραπεζίτης κάτοικος Ἀθηνῶν, ἐνεργῶν ὡς Γενικός Διευθυντής τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης τραπεζῆς Ἀθηνῶν καί ὡς ἐκπροσωπῶν κατά τό καταστατικόν αὐτῆς τήν ρηθεῖσαν τράπεζαν ἐδήλωσεν ὅτι ἐγκρίνει καί ἀποδέχεται καθ' ὁλοκληρίαν τήν προκειμένην

ἀγοράν ἐξ ὀνόματος τῆς ἐκπροσωπούμενης Τραπεζῆς Ἀθηνῶν, ἀναγνωρίζουν δέ οἱ εἰρημένοι Ἀλέξανδρος Πεσματζόγλου καί Χαράλαμπος Μακρίδης ὑπό τὰς ἐκτεθείσας ιδιότητάς των ἐν τῇ μνησθείσῃ ἀνωτέρω ἐνεργείᾳ καί ἐξεπροσώπησαν τὴν τελείαν τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν θέλησιν. Ὅτι ἡ ἴδια Τράπεζα Ἀθηνῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεων τῆς ἀγοραστρίας κατέθηκεν σήμερον παρ' ἐμοί ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν χίλια ἑπτακόσια ἑβδομήκοντα τέσσαρα (1774) σημερινῆς χρονολογίας πράξεώς μου τὸ ὑπ' ἀριθμὸν δύο χιλιάδες ἑνεακόσια ὀγδοήκοντα δύο (2982) τῆς δεκάτης ὀγδῆς τρέχοντος μηνός καί ἔτους γραμματίον παραλαβῆς τοῦ Ταμείου Βόλου, ἐξ οὗ βεβαιοῦται ὅτι κατετέθησαν παρ' αὐτῶν εἰς τὸ ρηθὲν ταμεῖον δραχμαὶ ἐξήκοντα πέντε χιλιάδες διακόσια πεντήκοντα (65.250) καί τὴν ὑπ' ἀριθμὸν δύο χιλιάδες τριακόσια ἑνενήκοντα τέσσαρα (2394) ἀπόδειξιν τοῦ ἐν Βόλῳ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἐξ ἧς βεβαιοῦται ὅτι ἡ ἴδια Τράπεζα Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἄρθρον τριάκοντα τέσσαρα (34) τοῦ ΦΚΣΤ τῆς ἐνδεκάτης Ἀπριλίου τοῦ 1859 νόμου περὶ Τραπεζῆς κατέθεσαν καί εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος δραχμάς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας (120.000) εἰς ὅσα ἀνέρχεται τὸ ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῶν κατονομαζομένων ὀφειλετῶν ἀδελφῶν Γιαννοπούλων ὀφειλόμενον ποσόν, οὕτω δέ ὡς τελευταία ὑπερθεματίστρια ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν... κατέβαλε κατὰ τὰ ἄνω ὀλόκληρον τὸ ἐκπλιστηρίασμα συμποσούμενον εἰς δραχμάς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας διακοσίας πενήκοντα (185.250).

Διὰ ταῦτα ἰδῶν καί τὸ ἄρθρον 980 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας ἐκδίδωμι τὴν παροῦσαν περίληψιν κατακυρωτικῆς ἐκθέσεως ἐν ὀνόματι τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης ἀνωλύμου Ἐταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Τράπεζα Ἀθηνῶν, ἐπιτροπευομένης ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς Ἰωάννου Πεσματζόγλου, τραπεζίτου, κατοικοῦ Ἀθηνῶν ἵνα παραλάβῃ εἰς τὴν κατοχὴν καί κυριότητά της τὰ ὡς ἄνω ἀγορασθέντα καί ἀνωτέρω περιγραφέντα κτήματα. Ὑπεμνήσατο ὁ νόμος τῆς μεταγραφῆς. Ἐγένετο ἐν Βελεστίῳ ἐν τῷ εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι οἰκία Στεργίου Ντόντου ἐν τῷ συμβολαιογραφικῷ μου γραφεῖῳ σήμερον τὴν δεκάτην ὀγδῆν τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ δευτέρου ἔτους, ἡμέραν Τετάρτην καί ὥραν μίαν μεσημβρινήν.

Ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης Φερῶν
ὡς ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλληλος.

11

ΣΦ, ἀρ. 26570.

Σήμερον τὴν δεκάτην τρίτην Σεπτεμβρίου, ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Παρασκευῆν, τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ δευτέρου ἔτους, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογράφου καί κατοικοῦ Ἀθηνῶν Γεωργίου Γ. Ἀφεντάκη καί τῶν μαρτύρων κ. Ἀργυρίου Καντσοῦ, ἀμαξηλάτου καί Δημητρίου Παππαστρατῆ, δικηγόρου, κατοίκων ἀμφοτέρων Ἀθηνῶν, πολιτῶν Ἑλλήνων, γνωστῶν μοι καί εἰς οὐδεμίαν τοῦ Νόμου ὑπαγομένων ἐξαίρεσιν, ἐνεφανίσθη ὁ γνωστός μοι κ. Ἰωάννης Γ. Πε-

σμαζόγλου, τραπεζίτης, κάτοικος Ἀθηνῶν, ἐνεργῶν ὡς γενικός διευθυντής τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης Τραπεζῆς Ἀθηνῶν καί ἐκπροσωπῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν Τράπεζαν ταύτην, κατὰ τὸ καταστατικό αὐτῆς, καί ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην ἐδήλωσεν ὅτι, γενομένου ἐν Βελεστίνῳ τοῦ πλειστηριασμοῦ τῆ ἐπισπεύσει τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐνυποθήκων αὐτῆ κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς ὀφειλέτας ἀδελφούς Γιαννοπούλους καί λεπτομερῶς περιγραφομένων ἐν τοῖς σχετικοῖς ἀπὸ ἐβδόμης Ἰουλίου καί εἰκοστῆς ἐβδόμης Αὐγούστου ἐνεστώτος 1902 ἔτους δυσὶ προγράμμασι πλειστηριασμοῦ, ἐκδιδομένοις ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, παρέστησαν κατὰ τὸν μνησθέντα πλειστηριασμόν οἱ Ἀλέξανδρος Πεσμαζόγλου καί Χαράλαμπος Μακρίδης, κάτοικοι Βόλου, ὁ μὲν πρῶτος διευθυντής, ὁ δὲ δεύτερος ὑποδιευθυντής τοῦ ἐν Βόλῳ ὑποκαταστήματος τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν καί ὑπερεθεμάτισαν κατ' ἐντολήν καί διὰ λογαριασμόν τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν. Τὴν πρᾶξιν τῶν ταύτην ὡς καί τὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν γενομένην κατακύρωσιν τῶν πλειστηριασθέντων ὡς ἄνω ἀκινήτων ἐγκρίνει καί ἀποδέχεται καθ' ὀλοκληρίαν ἀναγνωρίζων ὅτι, οἱ εἰρημένοι Ἀλέξανδρος Πεσμαζόγλου καί Χαράλαμπος Μακρίδης, ὑπὸ τὰς ἐκτεθείσας ιδιότητάς των ἐν τῇ μνησθείσῃ ἀνωτέρῳ ἐνεργείᾳ τῶν ἐξεπροσώπων τὴν τελείαν τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν θέλησιν, μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν καί τὴν ἔρευναν διὰ τὸ ἔγκυρον τῶν τίτλων ιδιοκτησίας. Πρὸς βεβαίωσιν συνετάχθη ἡ παρούσα πρᾶξις ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ καταστήματι τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν κειμένῳ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους, ὅπου κληθεῖς μετέβην, ἤτις ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς καί μεγαλοφῶνως εἰς ἐπήκοον τοῦ ἐμφανισθέντος καί τῶν μαρτύρων ὑπογράφη παρ' αὐτῶν καί ἐμοῦ.

Οἱ μάρτυρες Ἀργύριος Καντσός, Δημ. Παππαστρατῆς

Ἄμφωνος Ἐμφωνοῦ

Ἄμφωνος Ἐμφωνοῦ

11α

Σ.Φ. ἀρ. 2333/28-11-1903. Πωλητήριον ὑδρομύλου δραχ. 9460.

Ἐν Βελεστίνῳ σήμερον τὴν εἰκοστὴν ὀγδόην τοῦ μηνός Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ τρίτου ἔτους ἡμέραν Παρασκευὴν ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερρῶν Νικολάου Παπαδοπούλου κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα ἐν τῷ Γραφείῳ μου, ὅπερ ἔχω εἰς τὸ εἰρηνοδικιακόν Κατάστημα, οἰκίαν Στεργίου Ντόντου παρουσία καί τῶν μαρτύρων Ἀποστόλου Παπαδήμα κτηματίου καί Στεργίου Γ. Παπαποστόλου δικαστ. Κλητῆρος, κατοίκων Βελεστίνου, πολιτῶν Ἑλλήνων, ἐνγλίκων, γνωστῶν μοι καί μὴ ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί ἐμοί καί τοῖς μάρτυσι καί μὴ ἐξαιρετέοι Γεώργιος Μπέλλας κτηματίας, κάτοικος Βελεστίνου ἀφ' ἑνός καί Γεώργιος Μαλαμάκης, κτηματίας, κάτοικος Βόλου ἀφ' ἑτέρου καί ἐζήτησαν τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος, ἐκθέσαντες καί παραδεχόμενοι ἐκ συμφώνου τὰ ἑξῆς: Ὁ μὲν Γεώργιος Μπέλλας ὅτι ἔχων εἰς τὴν κατοχὴν νομὴν καί κυριότητά του 1) Τὰ εἰκοσιῆξ ἑκατοστὰ ἐκ τοῦ

δλου ενός ύδρομύλου κειμένου εις θέσιν «Μπάς Μύλος» έντός του Βελεστίνου του Δήμου Φερρών έν τή όδω Κινάλη έν θέσει Κεφαλόβρυσον μετά των οικοδομών, παραρτημάτων και παρακολουθημάτων και του οικοπέδου και της περιοχής και των μηχανημάτων αυτού συνορευομένου του δλου ύδρομύλου γύρωθεν μέ κήπον Μουλα(;) Χανούμ, ήδη αδελφών Μπατακόγια, Μύλον Ταμπάχανα, δρόμον, Δημητρίου Καπετανοπούλου και ήδη Ίωάννου Γ. Πάππου, περιελθόντα αύτω δυνάμει του ύπ' αριθ. 1583 χίλια πεντακόσια όγδόντα τρία του 1890 έτους χίλια όκτακόσια ένενήντα συμβολαίου του τότε Συμβολαιογραφούντος ειρηνοδίκου Φερρών Νικολάου Σκαμπαρδώνη νομίμως μεταγεγραμμένου και 2) Τά πέντε τεσσαρακοστά έκ του αυτού ύδρομύλου άνωτέρω περιγραφέντος μετά των παραρτημάτων, παρακολουθημάτων, οικοδομών, περιοχής, οικοπέδου και των μηχανημάτων αυτού, περιελθόντα αύτω έξ άγοράς δυνάμει του ύπ' αριθ. 11699 ένδεκα χιλιάδες έξακόσια ένενήκοντα έννέα της είκοστης τετάρτης Σεπτεμβρίου του έτους χίλια όκτακόσια ένενήκοντα έν (1891) συμβολαίου του Συμβολαιογράφου Βόλου Κων. Ι. Καραμανώλη νομίμως μεταγεγραμμένου. "Απαντα τά άνωτέρω περιγραφέντα μερίδια του έκ του ύδρομύλου τούτου, των παραρτημάτων του, παρακολουθημάτων οικοπέδου περιοχής, όσης έκτάσεως και άν είναι και πάντα έν γένει τά έπ' αυτών δικαιώματά του ως και των επί του δ'ού κινείται ύδατος τοιούτων, έλευθερα όντα παντός θάρους, ύποθήκης, προσημειώσεως, προικώας άπαιτήσεως τρίτου, έκνικήσεως και πάσης άμφισβητήσεως, έπώλησε και παρέδωσε σήμεραν έκουσίως προς τον Γεώργιον Μαλαμάκην πλήρη και τελείαν κυριότητα, κατοχήν και νομήν αυτού, κυρίου κατόχου και νομέως όντος και του ύπολοίπου ύδρομύλου, άντι συμφωνηθέντος όλικού τιμήματος δραχμών έννέα χιλιάδων τετρακοσίαν έξήκοντα άρ. (9460) έκ των όποιων δραχμάς πεντακοσίας (άρ. 500) έλαβε παρά του άγοραστού κατά τήν σύστασιν της συμφωνίας των και τά λοιπά όκτώ χιλιάδας, ένεακοσίας έξήκοντα 8960 ένώπιόν μου και των μαρτύρων μετρηθείσας αύτω ύπό του άγοραστού. Ο δέ Γεώργιος Μαλαμάκης ότι άγόρασε και παρέλαβε τά άνήκοντα μερίδια εις τον Γεώργιον Μπέλλαν έκ του άνωτέρω ύδρομύλου μεθ' όλων των δικαιωμάτων αυτού έπ' αυτών, τό τίμημα των όποιων έπλήρωσε εις τον πωλητήν ως άνωτέρω και ούτω καθίσταται κυρία και κάτοχος του μεριδίου του πωλητού επί του ύδρομύλου τούτου, κύριος ών του ύπολοίπου. Ο αυτός πωλητής Γεώργιος Μπέλλας άπεκδύεται παντός δικαιώματός του έκ του ύδρομύλου τούτου ύπέρ του άγοραστού δυναμένου νά διαθέτη τά άγορασθέντα μερίδια ως βούλεται. Υπόσχεται τά πωλούμενα μερίδιά του έλευθερα παντός θάρους ύπέρ τρίτου και άποζημίωσιν του άγοραστού έν έναντία περιπτώσει. Αμφότεροι δέ οί συμβαλλόμενοι παραιτούνται της περι ύπερόγκου βλάβης προτάσεώς των άγωγής θεωρούντες τό τίμημα ίκανόν και άντάξιον του πωληθέντος κτήματος. Ο αυτός πωλητής παρέδωκε προς τον άγοραστήν Γ. Μαλαμάκην και αυτός παρέλαβε παρά του άγοραστού τους εξής τίτλους της ιδιοκτησίας: 1) Τό ύπ' αριθ. 1583 του 1890 συμβόλαιον του Συμβολαιογραφούντος Ειρηνοδίκου Φερρών Ν. Σκαμπαρδώνη 2) Τό από 30 Σεπτεμβρίου 1899 πιστοποιητικόν μεταγραφής του Δήμου Φερρών, τ. Βος/68. 3) Τό ύπ' αριθμ. 11699 του 1891 συμβόλαιο του Συμβολαιογράφου Βόλου Κων. Ι. Καραμανώλη 4) Τό από 29 Σεπτεμβρίου 1899 πιστοποιητικό του Ύποθηκοφυλακείου Ειρηνοδίκου Φερρών περι μεταγραφής του

συμβολαίου. 5) Τό υπ' αριθμ. 4071 τοῦ ἔτους 1884 συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Κων. Βλαχονικολοπούλου. 6) Τήν μετάφρασιν τοῦ ταπίου, υπ' αριθ. 597, γενομένην τήν 26 Νοεμβ. 1883 διά τὰ εἰκοσιέξ ἑκατοστά τοῦ ὑδρομύλου. 7) Τό υπ' αριθ. 294 τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1902 πιστοποιητικοῦ τοῦ ὑποθηκοφύλακος Φερρῶν περί ἐξαλείψεως τῆς εἰς τόμον Βον φύλλον 25 τοῦ Δήμου Φερρῶν ὑποθήκης ὑπέρ τοῦ Κων. Χ. Παπᾶ ἐπί τοῦ πωλουμένου. Ὑπεμνήσθη ὁ Νόμος περί μεταγραφῆς καί αἰ συνέπειαι τῆς παραλείψεως αὐτοῦ.

Γίνεται μνεῖα ὅτι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ νομίμου τέλους τοῦ χαρτοσήμου τοῦ παρόντος ἐκ μετοχῶν ἑβδομήκοντα πέντε (ἀρ. 75) προσετέθησαν δύο ἔτι φύλλα χαρτοσήμου ἐκ δραχμῶν εἰκοσιπέντε ἑκαστον. Ἐφ' ᾧ συνετάχθη ἐφ' ἑκάστου πράξις ἥτις ὑπεγράφη παραχρῆμα παρά τῶν συμβαλλομένων καί τῶν μαρτύρων. Πρὸς βεβαίωσιν συνετάχθη τό παρόν ὄπερ ἀναγνωσθέν νομίμως ἐνώπιον τῶν συμβαλλομένων καί τῶν μαρτύρων καί βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρά πάντων καί ἐμοῦ ὑπὸ τῶν ἰδίων δι' ὑπογραφῆς καί τό πρῶτον φύλλον τοῦ παρόντος καί τό τέλος αὐτοῦ.

Οἱ συμβαλλόμενοι

Ι. Μπέλλας

Γ. Μαλαμάκης

12

Σ.Φ. ἀρ. 2333/28-11-1903. Πωλητήριον ὑδρομύλου δραχ. 9460.

Ἐν Βελεστίνῳ σήμερον τήν εἰκοστήν ὀγδόην τοῦ μηνός Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ τρίτου ἔτους ἡμέραν Παρασκευῆν ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Νικολάου Παπαδοπούλου κατοικοεδρεύοντος ἐναυθα ἐν τῷ Γραφείῳ μου, ὄπερ ἔχω εἰς τό εἰρηνοδικιακόν Κατάστημα, οἰκία Στεργίου Ντόντου, παρουσία καί τῶν μαρτύρων Ἀποστόλου Παπαδήμα κτηματίου καί Στεργίου Γ. Παπαποστόλου δικαστ. Κλητῆρος, κατοίκων Βελεστίνου, πολιτῶν Ἑλλήνων, ἐνγλικῶν, γνωστῶν μοι καί μὴ ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί ἐμοί καί τοῖς μάρτυσι καί μὴ ἐξαιρετέοι Γεώργιος Μπέλλας κτηματίας, κάτοικος Βελεστίνου ἀφ' ἑνός καί Γεώργιος Μαλαμάκης, κτηματίας, κάτοικος Βόλου ἀφ' ἑτέρου καί ἐζήτησαν τήν σύνταξιν τοῦ παρόντος, ἐκθέσαντες καί παραδεχόμενοι ἐκ συμφώνου τά ἐξῆς: Ὁ μὲν Γεώργιος Μπέλλας ὅτι ἔχων εἰς τήν κατοχήν νομὴν καί κυριότητά του 1) τὰ εἰκοσιέξ ἑκατοστά ἐκ τοῦ ὄλου ἑνός ὑδρομύλου κειμένου εἰς θέσιν «Μπᾶς Μύλος» ἐντός τοῦ Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν ἐν τῇ ὁδῷ Κινάλη ἐν θέσει Κεφαλόβρυσον μετὰ τῶν οἰκοδομῶν, παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων καί τοῦ οἰκοπέδου καί τῆς περιοχῆς καί τῶν μηχανημάτων αὐτοῦ, συνορευομένου τοῦ ὄλου ὑδρομύλου γύρωθεν μέ κῆπον Μουλα(;) Χανούμ, ἤδη ἀδελφῶν Μπατακόγια, Μύλον Ταμπάχανα, δρόμον, Δημητρίου Καπετανοπούλου καί ἤδη Ἰωάννου Γ. Πάππου, περιελθόντα αὐτῷ δυνάμει τοῦ υπ' αριθ. 1583 χίλια πεντακόσια ὀγδόντα τρία τοῦ 1890 ἔτους (χίλια ὀκτακόσια ἑνενηντα) συμβολαίου τοῦ τότε Συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδι-

κου Φερών Νικολάου Σκαμπαρδώνη νομίμως μεταγεγραμμένου και 2) τά πέντε τεσσαρακοστά έκ του αὐτοῦ ὑδρομύλου ἀνωτέρω περιγραφέντος μετά τῶν παραρτημάτων, παρακολουθημάτων, οἰκοδομῶν, περιοχῆς, οἰκοπέδου καί τῶν μηχανημάτων αὐτοῦ, περιελθόντα αὐτῷ ἐξ ἀγορᾶς δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11699 (ἑνδεκα χιλιάδες ἑξακόσια ἑνεήκοντα ἑννέα) τῆς εἰκοστῆς τετάρτης Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους χίλια ὀκτακόσια ἑνεήκοντα ἑν (1891) συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Κων. Ι. Καραμανώλη νομίμως μεταγεγραμμένου. Ἄπαντα τά ἀνωτέρω περιγραφέντα μερίδιά του ἐκ τοῦ ὑδρομύλου τούτου, τῶν παραρτημάτων του, παρακολουθημάτων οἰκοπέδου περιοχῆς, ὄσης ἐκτάσεως καί ἄν εἶναι καί πάντα ἐν γένει τά ἐπ' αὐτῶν δικαιώματά του ὡς καί τῶν ἐπί τοῦ δ' οὗ κινεῖται ὕδατος τοιούτων, ἐλεύθερα ὄντα παντός βάρους, ὑποθήκης, προσημειώσεως, προικώας ἀπαιτήσεως τρίτου, ἐκνικήσεως καί πάσης ἀμφισβητήσεως, ἐπώλησε καί παρέδωσε σήμερον ἔκουσίως πρὸς τόν Γεώργιον Μαλαμάκην πλήρη καί τελείαν κυριότητα, κατοχήν καί νομήν αὐτοῦ, κυρίου κατόχου καί νομέως ὄντος καί τοῦ ὑπολοίπου ὑδρομύλου, ἀντί συμφωνηθέντος ὀλικοῦ τιμήματος δραχμῶν ἑννέα χιλιάδων τετρακοσίων ἐξήκοντα (ἀρ. 9460) ἐκ τῶν ὁποίων δραχμάς πεντακοσίας (ἀρ. 500) ἔλαβε παρά τοῦ ἀγοραστοῦ κατὰ τήν σύστασιν τῆς συμφωνίας των καί τά λοιπά ὀκτώ χιλιάδας, ἑνεακοσίας ἐξήκοντα (8960) ἐνώπιόν μου καί τῶν μαρτύρων μετρηθείσας αὐτῷ ὑπό τοῦ ἀγοραστοῦ. Ὁ δέ Γεώργιος Μαλαμάκης ὅτι ἠγόρασε καί παρέλαβε τά ἀνήκοντα μερίδια εἰς τόν Γεώργιον Μπέλλαν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὑδρομύλου μεθ' ὅλων τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ἐπ' αὐτῶν, τό τίμημα τῶν ὁποίων ἐπλήρωσε εἰς τόν πωλητήν ὡς ἀνωτέρω καί οὕτω καθίσταται κύριος καί ἀκόχος τοῦ μεριδίου τοῦ πωλητοῦ ἐπί τοῦ ὑδρομύλου τούτου, κύριος ὢν τοῦ ὑπολοίπου. Ὁ αὐτός πωλητής Γεώργιος Μπέλλας ἀπεκδύεται παντός δικαιώματος του ἐπί τοῦ ὑδρομύλου τούτου ὑπέρ τοῦ ἀγοραστοῦ δυνάμενον νά διαθέτῃ τά ἀγορασθέντα μερίδια ὡς βούλεται. Ὑπόσχεται τά πωλούμενα μερίδιά του ἐλεύθερα παντός βάρους ὑπέρ τρίτου καί ἀποζημίωσιν τοῦ ἀγοραστοῦ ἐν ἐναντία περιπτώσει. Ἀμφότεροι δέ οἱ συμβαλλόμενοι παραιτοῦνται τῆς περί ὑπερόγκου βλάβης προτάσεώς των ἀγωγῆς θεωροῦντες τό τίμημα ἰκανόν καί ἀντάξιον τοῦ πωληθέντος κτήματος. Ὁ αὐτός πωλητής παρέδωκε πρὸς τόν ἀγοραστήν Γ. Μαλαμάκην καί αὐτός παρέλαβε παρά τοῦ ἀγοραστοῦ τούς ἐξῆς τίτλους τῆς ιδιοκτησίας: 1) Τό ὑπ' ἀριθ. 1583 τοῦ 1890 συμβόλαιον τοῦ Συμβολαιογραφούντος Εἰρηνοδίκου Φερών Ν. Σκαμπαρδώνη 2) Τό ἀπό 30 Σεπτεμβρίου 1899 πιστοποιητικόν μεταγραφῆς τοῦ Δήμου Φερών, τ. Βος/68. 3) Τό ὑπ' ἀριθμ. 11699 τοῦ 1891 συμβόλαιον τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Κων. Ι. Καραμανώλη 4) Τό ἀπό 29 Σεπτεμβρίου 1899 πιστοποιητικόν τοῦ Ὑποθηκοφυλακείου Φερών περί μεταγραφῆς τοῦ συμβολαίου. 5) Τό ὑπ' ἀριθμ. 4071 τοῦ ἔτους 1884 συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Κων. Βλαχονικολοπούλου. 6) Τήν μετάφρασιν τοῦ ταπίου, ὑπ' ἀριθ. 597, γενομένην τήν 26 Νοεμβ. 1883 διά τά εἰκοσιῆς ἑκατοστά τοῦ ὑδρομύλου. 7) Τό ὑπ' ἀριθ. 294 τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1902 πιστοποιητικοῦ τοῦ ὑποθηκοφύλακος Φερών περί ἐξαλείψεως τῆς εἰς τόμον Βον, φύλλον 25 τοῦ Δήμου Φερών ὑποθήκης ὑπέρ τοῦ Κων. Χ. Παπᾶ ἐπί τοῦ πωλουμένου. Ὑπεμνήσθη ὁ Νόμος περί μεταγραφῆς καί αἱ συνέπειαι τῆς παραλείψεως αὐτοῦ.

Γίνεται μνεῖα ὅτι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ νομίμου τέλους τοῦ χαρτοσήμου τοῦ

παρόντος ἐκ δραχμῶν ἑβδομήκοντα πέντε (ἄρ. 75) προσετέθησαν δύο ἔτι φύλλα χαρτοσήμου ἐκ δραχμῶν εἰκοσιπέντε ἕκαστον. Ἐφ' ᾧ συνετάχθη ἐφ' ἑκάστω πρᾶξις, ἣτις ὑπεγράφη παραχρῆμα παρά τῶν συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων. Πρὸς βεβαίωσιν συνετάχθη τό παρόν ὅπερ ἀναγνωσθέν νομίμως ἐνώπιον τῶν συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρά πάντων καὶ ἐμοῦ ὑπὸ τῶν ἰδίων δι' ὑπογραφῆς καὶ τό πρῶτον φύλλον τοῦ παρόντος καὶ τό τέλος αὐτοῦ.

Οἱ συμβαλλόμενοι

Ι. Μπέλλας

Γ. Μαλαμάκης

13

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν, ἄρ. 32 3351. Δωρεά αἰτία θανάτου.

Ἐν Βελεστίνῳ ἐν τῷ εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι, οἰκία Στεργίου Ντόντου, ἐνθα συμβολαιογραφῶ, σήμερον τὴν εἰκοστήν (20) τοῦ μηνὸς Μαρτίου χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ ἕκτου (1906) ἔτους, ἡμέραν Δευτέραν μ.μ., ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Κ. Ν. Κωτσοπούλου, κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα παρουσία τῶν μαρτύρων Παναγιώτου Τσίρκα, Ἰατροῦ καὶ Μ. Τσονάκη, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι πολιτῶν Ἑλλήνων, ἐνηλίκων καὶ μὴ ἐξαιρετέων ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐπίσης γνωστοὶ ἐμοὶ τε καὶ τοῖς μάρτυσι καὶ ἄσχετοι μεθ' ὄλων νομίμου ἐξαιρέσεως Ἰωάννης Παπαστεργίου κτηματίας καὶ μυλωθρὸς ἀφ' ἑνός, Ἀνδρέας Ἰωάννου Παπαγιώτου ἐπίσης μυλωθρὸς καὶ Ἀλεξάνδρα, θυγάτηρ Ἰω. Παπαστεργίου εἰς τὰ τοῦ οἴκου ἔργα ἄσχιλουμένη, ἀφ' ἑτέρου, κάτοικοι ἅπαντες Βελεστίνου καὶ συνωμολόγησαν τὰ ἐπόμενα ὅτι ὁ πρῶτος τούτων Ἰωάννης Παπαστεργίου νυμφευθεὶς πρό εἰκοσαετίας περίπου τὴν ἐν χηρεία τελοῦσαν Παναγιῶ, χήραν Ἰωάννου Παπαγιώτου, ἔχουσαν ἐκ τοῦ πρώτου συζύγου τῆς ἐν μόνον τέκνον ἐν ἡλικίᾳ τριῶν ἕως τεσσάρων ἔτων ἦτοι τὸν δευτέρον συμβαλλόμενον Ἀνδρέαν Ἰωάν. Παπαγιώτου, καταστάνα συνεπεία τοῦ γάμου τούτου πρόγονον. Ἀπέκτησε δέ καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ ἐν λόγῳ σύζυγος Παναγιῶ πολλά τέκνα ἐκ τῶν ὁποίων ἐπέζησε ἡ τρίτη συμβαλλομένη θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρα, ἀμφοτέρα δέ τὰ τέκνα ταῦτα, ὅτε πρόγονος Ἀνδρέας Ἰωάν. Παπαγιώτου καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρα Ἰωάν. Παπαστεργίου καὶ ζώσης τῆς μητρὸς τῶν Παναγιῶς καὶ μετὰ τὸν θάνατόν τῆς παρέμειναν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἐργαζόμενα μετ' αὐτοῦ πρὸς βελτίωσιν τῆς κτηματικῆς του περιουσίας. Ἐπιθυμεῖ δέ νά ἰκανοποιήσῃ ταῦτα διὰ τὴν ἐργασίαν καὶ τὸν ὑπέρμετρον σεβασμὸν καὶ ἀγάπην ἅτινα πρὸς αὐτόν δεικνύουν ὡς καὶ τὰς πολλὰς περιποιήσεις καὶ περιθάλψεις τὰς ὁποίας παρέσχον αὐτῷ καὶ ἐξακολουθοῦν παρέχοντες, δωρεῖται αὐτοῖς ὡς δωρεάν αἰτία θανάτου ἅπασαν τὴν ἀκίνητον αὐτοῦ περιουσίαν καὶ κινητὴν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν ἐξῆς κτημάτων κειμένων ἀπάντων ἐντός τῆς κτηματικῆς περιφερείας τῆς κωμοπόλεως Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν ἦτοι 1) ἐνός μαζεῖ ποτιστικοῦ κειμένου εἰς θέσιν Χατζημισόστρατα, ἐκτάσεως ἑνδεκα

περίπου στρεμμάτων μετά τήν ἐν αὐτῷ ὑπαρχόντων δένδρων, περιτοιχισμένων καί συνορευομένων γύρωθεν μέ ἰδιοκτησίαν Γεωργ. Μπέλλα, Ἐποστολίου Κοσμά Παπαστεργίου, Ἰωάννου Μανούσιου, Νικολάου Λάμπρου 2) ἑνός αὐλαγᾶ ξερικοῦ ἐκτάσεως πέντε στρεμμάτων, κειμένου εἰς θέσιν Χατζημισόστρατα καί συνορευομένου γύρωθεν μέ δρόμον καί ἰδιοκτησίαν Νικολάου Λάμπρου. 3) ἑνός ἑτέρου αὐλαγᾶ ξηρικοῦ ἐκτάσεως δέκα στρεμμάτων κειμένου εἰς θέσιν Παναγιά (;) καί συνορευομένου γύρωθεν μέ ἰδιοκτησίαν Νικολάου Λάμπρου, Νάκου Βασιλάκη καί Νικολάου Τσέκου, 4) ἑνός ὑδρομύλου ἐκ δύο πετρῶν κειμένου ἄνωθεν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς πρὸς τό μέρος τοῦ Βελεστίνου μετά τῆς ἐκ τριῶν ὡς ἔγγιστα στρεμμάτων περιοχῆς του, τῶν παραρτημάτων, παρακολουθημάτων καί ἐξαρτημάτων του καί συνορευομένου μέ δρόμον, μέ ἀγρόν Χρήστου Μπαντέκα, Ἐθανασίου Ράπτου, Σωτηρίου Τσέκου. 5) Ἐτέρον ὑδρομύλου ἐκ μιᾶς μόνο πέτρας κειμένου κάτωθεν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς πρὸς τό μέρος τοῦ Ριζομύλου μετά τῆς περιοχῆς αὐτοῦ καί τοῦ ἐκ δέκα ὡς ἔγγιστα στρεμμάτων κήπου του μέθ' ἀπάντων τῶν παραρτημάτων, παρακολουθημάτων καί ἐξαρτημάτων του καί συνορευομένου γύρωθεν μέ ἀγρόν Ἰωάννου Χαντζάκου, μέ αὐλακα, μέ ἀγρούς ἑτέρους τῶν δύο δέ τούτων ὑδρομύλων μετά τῶν περιοχῶν αὐτῶν, τῶν αὐλάκων ἐξαυλάκων αὐτῶν κατά τό ἀνέκαθεν παλαιόν καντιμί μετά τοῦ ὕδατος αὐτῶν ὡς ρεῖι τοῦτο ἀνέκαθεν, τῶν ἀνωτέρω κήπων καί ἀγρῶν ὀσησθήποτε ἐκτάσεως καί συνορευομένων γύρωθεν μέ κτήματα Ἰωάν. Μπλέτσα, Γιῶτη Ἐγκοκώστα καί μέ τὸν αὐλακα 7) ἑνός οἰκοπέδου ὀσης ἐκτάσεως καί ἄν εἶναι ἐφ' οὗ ἄλλοτε ὑπῆρχε μαγαζεῖον πυρπολημένον ἤδη κειμένου ἐντός τοῦ Βελεστίνου καί συνορευομένου γύρωθεν μέ δρόμον καί μέ κτήματα ναοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, οἰκία Ι. Βούλγαρη καί μέ Χαντζή Σπανοῦ 8) ἑνός ἀμπελοτόπου ἐκτάσεως ἑνός στρέμματος κειμένου εἰς θέσιν Ἐγκοργήτικα Ἐμπέλια τῆς περιφερείας Βελεστίνου συνορευομένου γύρωθεν μέ δρόμον καί μέ κτήματα Γεωργίου Κωνσταντέλια καί ... Ζήση ... 9) ἐκ δύο τρίτων ἐξ ἀδιαιρέτου ἑνός ὑδρομύλου μετά τῶν ἐν αὐτῷ τοποθετημένων χρησίμων καί ἀναγκαίων διά τήν λειτουργίαν τούτου μηχανημάτων του, τῶν παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων του, τοῦ οἰκοπέδου καί τῆς ἐκ τριῶν περίπου στρεμμάτων περιοχῆς του κειμένου κατά τήν θέσιν Μαγούλα τῆς περιφερείας Βελεστίνου ἐπί τῆς εἰς τό χωρίον Κανάλια ἀγούσης ὁδοῦ συνορευομένης γύρωθεν μέ πρώην Χαλήλ Χόντζα τοῦ Γεωργ. Μαλαμάκη, μέ ἰδιοκτησίαν Κουφοβελῆ νῦν δέ Στεργίου καί Νικολ. Ι. Τσέκου, καί μέ δρόμον μεθ' ὅλων ἐν γένει τῶν ἐν αὐτῷ καί ἐπί τῷ κινεῖσαι ὕδατος δικαιωμάτων καί 1) ἑνός οἰκοπέδου ἐκτάσεως μέτρων ἑνενηκοντα ἑνός καί ὀγδοήκοντα πέντε ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου κειμένου ἐντός τῆς κωμοπόλεως Βελεστίνου παρά τήν ἀγοράν καί συνορευομένου μετά τοῦ ἰδίου δωρητοῦ καί ἀρκτικῶς μέ ὅμοιον οἰκόπεδον ἰδίου δωρητοῦ 11) ἐξ ἀνωγείου οἰκίας ἀποτελουμένης ἀπό ἕξ δωμάτια καί δύο μαγειρεῖα ἀπαρτιζούσης δύο κατοικίας καί τῶν ὑπ' αὐτῶν τριῶν μαγαζεῖων μετά τῆς ὀπισθεν αὐτῆς κειμένης περιοχῆς οὔσης περιτοιχισμένης καί ἑνός καί ἡμίσεως μέτρου ἐκ τοῦ παραπλευρῶς αὐτῆς κειμένου οἰκοπέδου ὡς αὕτη χρειάζεται καί εἴσοδος τῆς οἰκίας του ταύτης κειμένης δέ ἐντός τοῦ Βελεστίνου παρά τήν ἀγοράν καί συνορευομένην ἐν συνόλῳ γύρωθεν μέ τήν ὁδόν τῆς ἀγορᾶς, οἰκίαν Ἰωάννου Τριανταφύλλου, ἱερέως, ἰδίου δωρητοῦ οἰκόπεδον καί δρόμον πρὸς δέ τό ὀπισθεν μέρος 12) ἅπαντα τά τὸν ἐξο-

πλισμόν τῆς ἀνωτέρω οἰκίας ἀποτελοῦντα κινητά πράγματα τῆς οἰκιακῆς καί σωματικῆς χρήσεως καί κατ' ἀκολουθίαν ὁ δωρητής οὗτος θά διακατέχη καί καρποῦται τά τε ἀκίνητα καί κινητά ἐφ' ὄρου ζωῆς, ὡς τέλειος κύριος αὐτῶν καί μετά τόν θάνατόν του θά περιέλθουν κατά κατοχήν καί κυριότητα ταῦτα πρὸς τόν πρόγονόν του Ἄνδρέαν Ἰω. Παπαγιώτου, τὴν θυγατέρα του Ἀλεξάνδρα Ἰω. Παπαστεργίου ἣτις τότε θά χαίρη καί τό δικαίωμα νά τά διαθέσῃ κατά βούλησίν της, ἐν ᾧ ὁ πρόγονός του Ἄνδρέας Ἰω. Παπαγιώτου δέν θά χαίρῃ τό δικαίωμα νά διαθέσῃ τὴν ἀναλογίαν του ἂν δέν ἔλθῃ εἰς γάμον καί ἀποκτήσῃ κληρονόμους. Ὅτι ἀμφότεροι οἱ δωρεοδόχοι οὗτοι θά διανείμουν, μετά τόν θάνατον αὐτοῦ τοῦ δωρητοῦ εἰς δύο ἴσα μέρη τὴν ἀνωτέρω δωρουμένην ταύτην περιουσίαν, ἐξ ἧς θά λάβῃ τό ἐν μέρος ἕκαστος τῶν δωρεοδόχων, ἐπίσης σέ ἐξ ἡμισείας θέλουσι πληρώσει τά χρέα μέ τά ὅποια εἰσὶ θεβαρυμένα δι' ὑποθήκης τά κτήματα ταῦτα καί τά εὐρισκόμενα ἄνευ ὑποθήκης χρέη του. Ἄν ὁ δωρεοδόχος πρόγονός του Ἄνδρέας Παπαγιώτου ἀποβιώσῃ ἄνευ κληρονόμων τότε ἡ δωρουμένη πρὸς αὐτόν ἀνωτέρω περιουσία δέν θά περιέλθῃ κατά κατοχήν καί κυριότητα εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ ἀλλά θά περιέλθῃ ἐξ ἴσου εἰς τὴν κατοχήν καί κυριότητα τῶν ἐπ' ἀδελφοῖς ἀνεψίων αὐτοῦ τοῦ δωρητοῦ Ἄνδρέα Δημητρ. Παπαστεργίου καί Ἀποστόλου Κοσμᾶ Παπαστεργίου οἵτινες καί θά χαίρουν τό δικαίωμα νά τὴν διαθέσουν ὡς βούλονται. Ἐκτός τῆς ἀνωτέρω περιουσίας τὴν ὅποιαν κατά τά προεκτεθέντα δωρεῖ εἰς τόν πρόγονόν του, τὴν θυγατέρα του Ἀλεξάνδραν, δωρεῖ πρὸς τούτους ὡς δωρεά αἰτία θανάτου εἰς μέν τόν ἐπ' ἀδελφῆ ἀνεψιόν του Ἄνδρέαν Δημ. Παπαστεργίου ἐξήκοντα τετραγωνικά μέτρα ἐκ τοῦ ἐν Βελεστίνῳ καί παρακειμένου τῆς ἀνωτέρω οἰκίας του, κειμένου οἰκοπέδου, ἦτοι ἐξ μέτρα κατά πλάτος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγορᾶς καί πρόσωπον ἀπὸ τοῦ σημείου εἰς τό ὅποιον θά καταλήγει ἡ εἴσοδος τῆς ἄνω οἰκίας του καί πρὸς τό ἄνω μέρος καί δέκα μέτρα κατά βάθος, τό δέ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ οἰκοπέδου του αὐτοῦ, τό ὅποιον δέν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὴν ἀνωτέρω δωρουμένην περιουσίαν του, δωρεῖται, ὡς δωρεά αἰτία θανάτου πρὸς τόν ἐπ' ἀδερφῆ ἕτερον ἀνεψιόν του Ἀπόστολον Κοσμᾶ Παπαστεργίου πρὸς ὃν ἐπίσης δωρεῖται ὡς δωρεά αἰτία θανάτου τά ἐξῆς: 1) ἓνα κῆπον (μπαξέ) ποτιστικόν μετά τῶν ἐν αὐτῷ δένδρων ἐκτάσεως ὀκτώ στρεμμάτων κείμενον εἰς θέσιν Χατζημισόστρατα τῆς περιφέρειας Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν καί συνορευόμενον γύρωθεν μέ ὅμοιον ἰδίου δωρητοῦ μέ Παναγ. Μπέλλα καί μέ δρόμον καί 2) ἓναν ἀγρόν ποτιστικόν κείμενον ἐν θέσει ἀγιωργήτικα Ἀμπέλια ἐκτάσεως πέντε στρεμμάτων καί συνορευόμενον γύρωθεν μέ ἰδιοκτησίαν Γεωργίου Μαλαμάκη, Κωνσταντίνου Γούλα... καί οἵτινες δωρεοδόχοι ἀνεψιοῖ του θά παραλάβουν εἰς τὴν κατοχήν καί κυριότητά των τά εἰς ἕκαστον τούτων δωρηθέντα καί ἄνω περιγραφέντα κτήματα μετά τόν θάνατον τούτου τοῦ δωρητοῦ, τότε θά χαίρουν τό δικαίωμα νά τά διαθέτουν ἕκαστος κατά βούλησίν των. Οἱ δέ δωρεοδόχοι Ἄνδρέας Ἰωάν. Παπαγιώτου καί Ἀλεξάνδρα Ἰω. Παπαστεργίου, εἰς οὓς ὑπεμνήσθησαν παρ' ἐμοῦ αἱ διατάξεις τοῦ περί μεταγραφῆς Νόμου καί αἱ συνέπειαι παραλείψεώς του, ἐδήλωσαν ὅτι εὐχαρίστως ἀποδέχονται τά ὑπὸ τοῦ δωρητοῦ Ἰω. Παπαστεργίου πατριοῦ καί πατρός αὐτῶν αὐτῶν δωρηθέντα αὐτοῖς καί ἄνω περιγραφέντα ἀκίνητα κτήματα ὡς καί τά κινητά πράγματα τά ὅποια θέλουν παραλάβει εἰς τὴν κατοχήν καί κυριότητά των με-

τά τόν θάνατον τοῦ δωρητοῦ αὐτοῦ, ὑπό τούς ἄνω ἐκτεθέντας ὄρους καί ὑποχρεώσεις καί εὐγνωμονοῦν αὐτόν διά τήν φιλελεύθερον καί φιλόστοργον ταύτην πρᾶξιν, ὑπόσχονται νά ἐξακολουθήσουν περιποιούμενοι καί περιθάλλοντες αὐτόν ἐφ' ὄρου ζωῆς του.

Ἡ δέ ἀξία τῆς δωρουμένης ταύτης περιουσίας διά τό τῆς μεταγραφῆς τέλος ὑπελογίσθη μεταξύ τῶν συμβαλλομένων ὅτι ἀνέρχεται εἰς τό ποσόν τῶν δραχμῶν εἴκοσι χιλιάδων (20.000). Ταῦτα ἐκθесάντων καί ἀποδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων συνετάγῃ τῇ αἰτήσει τῶν τό παρόν ὄπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων καί βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καί ἐμοῦ ὡς ἔπεται: οἱ μάρτυρες Στρ. Τίγκας, Μ. Τσονάκης. Οἱ συμβαλλόμενοι Ἄλεξάνδρα Παπαστεργίου, Ἰω. Παπαστεργίου, Ἄνδρ. Ἰω. Παπαγιώτου. Ὁ Συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης Κ. Κωτσόπουλος. Ὁ Συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης Κ. Κωτσόπουλος. Μετεγγραφή ἐν Βελεστίῳ αὐθημερόν.

Ὁ Μεταγραφοφύλαξ
Κ.. Κωτσόπουλος

14

ΣΦ, ἀριθ. 3626. Μίσθωσις ὑδρομύλων δραχμῶν 1500.

Ἐν Βελεστίῳ καί τῷ αὐτόθι εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι καί ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Παναγιώτου Κωνσταντίνου Ντόντου, ἔνθα συμβολαιογραφῶ, σήμερον τήν τρίτην <3> τοῦ μηνός Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1906 (χιλιοστοῦ ἔννεακοστοῦ ἔκτου) ἡμέραν Παρασκευήν, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Νικολάου Κουτσογεώργου, κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα καί τῶν μαρτύρων πολιτῶν Ἑλλήνων, ἐνηλίκων, γνωστῶν μοι καί μὴ ἐξαιρετέων Ἐλευθερίου Κανελλοπούλου, ἐμποροῦπαλλήλου καί Ἀθανασίου Καραοσμάνογλου, πεταλωτοῦ, κατοίκων ἀμφοτέρων ἐνταῦθα, ἐνεφανίσθησαν ἀφ' ἑνός ὁ ἐπίσης μοι γνωστός καί τοῖς ἄνω μάρτυσι καί μὴ ἐξαιρετέος Ἰωάννης Κωτσόπουλος ἢ Μπλέτσας, κτηματίας κάτοικος Καπούρνης καί ἀφ' ἑτέρου ὁ ἄγνωστός μοι, γνωστός δέ τοῖς αὐτοῖς μάρτυσι, παρ' ὧν ἐβεβαιώθην περί τῆς ταυτότητός του καί μὴ ἐξαιρετέος Ἀθανάσιος Δημητρίου Θᾶνος, γεωργός καί ἐζήτησαν τήν σύνταξιν τοῦ παρόντος συνομολογώντας τά ἐξῆς: Ὁ πρῶτος τούτων Ἰωάννης Κωτσόπουλος ἢ Μπλέτσας ἔχων εἰς τήν κατοχήν καί κυριότητά του δύο ὑδρομύλους κειμένους εἰς τήν θέσιν «Ἀραπόμυλος» τῆς περιφερείας Βελεστίνου μετά τῶν συνεχομένων καί παρακειμένων αὐτοῖς κήπων ὡς καί πάντων ἐν γένει τῶν μηχανημάτων αὐτῶν, μυλολίθων καί λοιπῶν ἐξαρτημάτων καί παρακολουθημάτων τῶν, εἰς ἣν σήμερον εὐρίσκονται κατάστασιν, μέ τά γνωστά τῷ δευτέρῳ συμβαλλομένῳ ὀριάτων, τούς μύλους τούτους ἐκμισθοῖ πρός τόν δεύτερον συμβαλλόμενον Ἀθανάσιον Δημ. Θᾶνον, ὑπό τούς ἐξῆς ὄρους καί συμφωνίας. 1) Ἡ μίσθωσις ἀρξαμένη ἀπό εἰκοστῆς ἔκτης <26> Ὀκτωβρίου ἐνεστώτος ἔτους ἔσεται ἐνιαυσίος, ἥτοι θέλει λήξει τήν εἰκοστήν ἕκτην <26> Ὀκτωβρίου ἔτους 1907 χιλιοστοῦ ἔννεα-

κοσιοστοῦ ἐβδόμου. 2) Τό μίσθωμα συνεφωνήθη καὶ ὠρίσθη καθ' ἅπαντα τὸν τῆς μισθώσεως χρόνον εἰς δραχμὰς χιλίας πεντακοσίας (1500) πληρωτέας εἰς δύο ἴσας δόσεις ὡς ἐξῆς, δραχμὰς μὲν ἑπτακοσίας πενήκοντα <750> τὴν εἰκοστὴν τρίτην <23> Ἀπριλίου 1907, τὰς ὑπολοίπους δραχμὰς ἑπτακοσίας πενήκοντα εἰς τὴν λήξιν τῆς μισθώσεως, ἤτοι τὴν <26> εἰκοστὴν ἕκτην Ὀκτωβρίου 1907, αἵτινες ἐν ὑπερημερίᾳ, δι' ἑκατέρας τῶν ἄνω δόσεων ἐντόκως ἀπὸ τῆς λήξεως τῶν μέχρις ἐξοφλήσεως πρὸς δώδεκα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν (12%) ἐτησίως. 3) Ἀπάσας ἐν γένει τὰς ἀναγκαίας διορθώσεις καὶ ἐπισκευὰς ὑπόσχεται καὶ ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελῇ καθ' ἅπαντα τὸν τῆς μισθώσεως χρόνον ὁ μισθωτής, εὐθυνόμενος ἀπέναντι τοῦ ἐκμισθωτοῦ διὰ πᾶσαν ἐκ κακῆς χρήσεως φθορὰν ἢ βλάβην τῶν μισθίων. 4) Κατὰ τὴν λήξιν τῆς μισθώσεως ὀφείλει ὁ μισθωτής ἀναντιρρήτως νὰ ἐγκαταλείψῃ τῷ ἐκμισθωτῇ τὴν χρῆσιν τῶν μισθουμένων μύλων ὑποκείμενος εἰς ἀποζημίωσιν δραχμῶν τριάκοντα <30> καθ' ἑκάστην διὰ πᾶσαν ἐπὶ πλέον ἡμέραν μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἄνω μισθώσεως παρακράτησιν τῶν μύλων. 5) Ὁ μισθωτής ὑποχρεοῦται δι' ἰδίον του ἐξόδων καὶ ἄνευ δικαιώματος πρὸς ἀποζημίωσιν νὰ κατασκευάσῃ καινούργη κἀναλιν ἔως τοῦ ἐτέρου τῶν δύο μισθουμένων μύλων μέχρι τῆς εἰκοστῆς τρίτης <23> Ἀπριλίου 1907, ἄλλως ὑπόκειται εἰς πληρωμὴν δραχμῶν δύο χιλιάδων <2000> πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν λόγῳ ποινικῆς ρήτρας. 6) Ἡ καθυστέρησις τῆς πρώτης δόσεως ὡς καὶ πᾶσα ἀθέτησις ὄρου τινός τοῦ παρόντος συνεπάγεται τὴν ἐξωσιν τοῦ μισθωτοῦ δυνάμει τοῦ νόμου περὶ ἐξώσεως δυστροποῦντων μισθωτῶν. Ὁ δεῦτερος συμβαλλόμενος Ἀθανάσιος Δημητρ. Θᾶνος ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται τὴν προκειμένην μίσθωσιν καὶ τοὺς ὄρους αὐτῆς παραλαβὼν εἰς τὴν χρῆσιν του τοὺς ἀνωτέρω μύλους ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς ἕκτης (26) Ὀκτωβρίου ἐνεστῶτος ἔτους. – Ταῦτα συνομολογησάντων καὶ συναποδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων συνετάχθη τῇ αἰτήσει των τὸ παρόν, ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καὶ ἐντόνως εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καὶ ἐμοῦ τοῦ ἐκμισθωτοῦ πρώτου συμβαλλομένου ὁμολογήσαντος γραμματῶν ἄγνοιαν.

Ὁ μισθωτής: Α.Φ. Θάνος.

Οἱ Μάρτυρες: Ἐλ. Κανελλόπουλος, Ἀθ. Καραοσμάνογλου

Ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης Φερῶν Ν.Κ. Κουτσογεῶργος

15

ΣΦ, ἀριθμ. 3701. Μισθωτικὸν δραχμῶν 4.000.

Ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐν τῷ Εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι, οἰκία Στεργίου Ντόντου, ἐν ἣ συμβολαιογραφῶ σήμερον τὴν εἰκοστὴν τετάρτην (24) τοῦ μηνός Δεκεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ ἕκτου (1906) ἔτους ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ὥραν μ.μ. ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφούντος εἰρηνοδικειακοῦ Γραμματέως Φερῶν Λουκᾶ Χέβα (ἀναπληροῦντος τὸν μετατεθέντα καὶ μὴ ἀφιχθέντα εἰσέτι συμβολαιογραφούντα Εἰρηνοδίκην Φερῶν Χ. Παπαθανασίου, κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας μου, παρουσία τῶν μαρτύρων Εὐσταθίου

Δ. Ψαθά, δημογραμματέως Φερῶν καὶ Κωνσταντίνου Ν. Ἄρτινου, ἐργατικοῦ, κατοίκων Βελεστίνου, ἐνηλίκων, πολιτῶν ἐλλήνων, γνωστῶν ἐμοὶ καὶ μὴ ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐπίσης γνωστοὶ ἐμοὶ καὶ τοῖς ἀνωτέρω μάρτυσι καὶ ἄσχετοι μετ' ἐμοῦ καὶ αὐτῶν πάσης συγγενείας καὶ ἐξαιρέσεως, ἀφ' ἑνός μὲν ὁ Ἰωάννης Παπαστεργίου, κτηματίας καὶ Ἐλευθέριος Διανελλόπουλος, ἐπίσης κτηματίας, καὶ κάτοικοι ἀμφοτέρω Βελεστίνου, ἀφ' ἑτέρου δέ ὁ Γεώργιος Δ. Κουτσοριβύθης ὡς Πρόεδρος τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Βελεστίνου, παντοπώλης, Γεώργιος Μπέλλας, Κώστας Σκύφτης καὶ Γεώργιος Ντάτσικας ἢ Μπακτισιβάνας ὡς μέλη τοῦ κοινοτικοῦ Συμβουλίου Βελεστίνου, κτηματῆαι καὶ κάτοικοι ἅπαντες Βελεστίνου, ἐκπροσωποῦντες τὸ Κοινοτικόν Συμβούλιον Βελεστίνου, καὶ ἐξήτησαν τὴν ἀντίληψιν τοῦ παρόντος δι' οὗ καὶ ὠμολόγησαν τὰ ἐπόμενα, ὅτι ἐνεργηθείσης ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ συνήθει τόπῳ τῶν δημοπρασιῶν ἐπαναληπτικῆς πλειοδοτικῆς δημοπρασίας τῆς τετραετοῦς ἐνοικιάσεως τοῦ ἐνταῦθα κοινοτικοῦ ὑδρομύλου εἰς θέσιν «Ταμπάχανα» (Ταμπακόμυλος) τὴν δεκάτην πέμπτην (15) Ὀκτωβρίου 1906 ἐννεακοσιοστοῦ ἔκτου ἔτους συμφώνως μὲ τούς ὄρους καὶ ὑποχρεώσεις τῆς ὑπ' ἀριθμὸν εἴκοσι πέντε (25) τῆς εἰκοστῆς πέμπτης (25) Σεπτεμβρίου τρέχοντος ἔτους (1906) διακηρύξεως τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Βελεστίνου, καθ' ἣν τελευταῖος πλειοδότης ἀνεδείχθη ὡς ἐνοικιαστής ὁ ἀνωτέρω συμβαλλόμενος Ἰωάννης Παπαστεργίου, ἀντὶ ὀλικοῦ μισθώματος δι' ὀλόκληρον τὴν τετραετίαν δραχμῶν τεσσάρων χιλιάδων (4.000) πληρωτέων εἰς τὸ Κοινοτικὸν Ταμεῖον Βελεστίνου κατὰ τριμηνίαν καὶ εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τούτων ἀναλόγως τοῦ ὅλου ἐκμισθώματος καὶ ἀτόκως, ἐν δὲ ὑπερημερία μὲ τόκον πρὸς δραχμὰς δώδεκα (12) ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐτησίως μέχρις ἐξοφλήσεως, τῆς ὁποίας δημοπρασίας τὰ Πρακτικὰ ἐνεκρίθησαν ὑπὸ μὲν τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Βελεστίνου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν δεκατρία (13) τοῦ τρέχοντος ἔτους 1906 πράξεώς του, ὑπὸ δὲ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου πληρῶν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν τεσσαράκοντα τέσσαρα (44) καὶ τεσσαράκοντα ἑπτὰ (47) τοῦ ἰδίου χίλια ἐννεακόσια ἔτους (1906) ἐπομένως συμφώνως τὰ ἐκτεθέντα ὁ πρῶτος τούτων ἐκ τῶν συμβαλλομένων ὁ ἐνοικιαστής Ἰωάννης Παπαστεργίου ἐδήλωσεν ὅτι παρέλαβε τὸν ὡς εἴρηται ὑδρομύλον εἰς θέσιν «Ταμπάχανα» εἰς τὴν χρῆσιν του, ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς ἑκτης (26) Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ ἔκτου (1906) ἔτους καὶ ἐφεξῆς ἐργαζόμενος τακτικῶς εἰς τὸν ὑδρομύλον τούτον, συμφώνως μὲ τούς ὄρους καὶ ὑποχρεώσεις τῆς ἄνω ὑπ' ἀριθμὸν εἴκοσι πέντε (25) ἐνεστῶτος ἔτους (1906) διακηρύξεως, ὧν ὄρων καὶ ὑποχρεώσεων ἔλαβεν οὗτος ἐντελεῖ γνῶσιν, ὑπόσχεται δὲ οὗτος ὁ ἐνοικιαστής Ἰωάννης Παπαστεργίου τὴν ἔγκαιρον καταβολὴν τοῦ ἐκ δραχμῶν διακοσίων εἴκοσι πέντε (225) μισθώματος ἅμα τῇ λήξει ἐκάστης τριμηνίας ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς ἑκτης (26) Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ ἔκτου (1906) ἔτους μέχρι τῆς εἰκοστῆς ἑκτης Ὀκτωβρίου τοῦ [1910] ἔτους τῆς τετραετοῦς ἐνοικιάσεως καὶ ἀτόκως ἐν δὲ ὑπερημερία ἐκάστης τριμηνίας εἰς τὴν πληρωμὴν τόκου, πρὸς δραχμὰς δώδεκα (12) ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν μέχρις ἐξοφλήσεως, παραιτουμένου συνάμα πάσης ἀξιώσεως διὰ ταύτην τὴν χρῆσιν καὶ εἰσπραξίν τῶν ἀλεστικῶν δικαιωμάτων τοῦ ὑδρομύλου τούτου, ἣν ἀνέλαβεν ὡς ἐπιστάτης τῇ παραγγελίᾳ τοῦ Προέδρου τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Βελεστίνου ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς ἑκτης (26) Ὀκτωβρίου ἐνεστῶτος ἔτους

(1906) μέχρι σήμερα, ήτοι μέχρι της συντάξεως του παρόντος, όποτε ήδη εισέρχεται εις άπάσας τάς υποχρεώσεις των όρων της άνω μνημονευθείσης διακηρύξεως ής έλαβε γνώσιν, και εις την πληρωμήν του μισθώματος ανά έκάστην τριμηγίαν προς τό Κοινοτικόν Ταμείον του Βελεστίνου μέχρις άποπληρωμής ολοκλήρου του εκ δραχμών τεσσάρων χιλιάδων (4.000) μισθώματος και προς άσφάλειαν της Κοινότητος Βελεστίνου και του μισθώματος του άνω ύδρομύλου, χορηγεί τό δικαίωμα εις την Κοινότητα ταύτην διά του Προέδρου αυτής, ίνα μονομερώς και άνευ της προς αυτήν περιλήψεως έγγραφη υποθήκην πρώτην, εις τά Βιβλία των ύποθηκών του Δήμου Φερών, συμφώνως με την ύπ' άριθ. τεσσαράκοντα έπτά (47) του τρέχοντος έτους άπόφασιν του Δημοτικού Συμβουλίου Φερών μέχρι του ποσού των δραχμών χιλίων (1000) επί των έξης κτημάτων του 1) ενός Αύλαγᾶ στρεμμάτων όκτώ (8) κειμένων εις θέσιν Παναγία της περιφερείας Βελεστίνου, συνορευομένων γύρωθεν με όμοίους Αύλαγάδες Δημητρ. Νικολή, Νικολ. Τσέκου και με δρόμον και 2) ενός άγρου στρεμμάτων έξ (6) κειμένων εις θέσιν Χατζημισόστρατα της περιφερείας Βελεστίνου συνορευομένων γύρωθεν με όμοίους άγρους Δημητρ. Νικολή και δρόμον, οί δε έκπροσωπούντες τό κοινοτικόν Συμβούλιον δεύτεροι συμβαλλόμενοι Πρόεδρος και τά λοιπά άνω μέλη αυτού, έδέχθησαν τους όρους του παρόντος και συνάμα έδήλωσαν ότι παρέδωκαν την χρήσιν του ύδρομύλου τούτου εις τον άνω ένοικιαστήν Ίωάννην Παπαστεργίου, όστις παρέλαθεν αυτόν. Και ό τρίτος Ίελευθέριος Διανελλόπουλος έγγυᾶται εδχαρίστως τον πρώτον συμβαλλόμενον ένοικιαστήν Ίωάννην Παπαστεργίου. Γίνεται δέ μνεία ένταύθα ότι προς συμπλήρωσιν του αναλογικού τέλους του παρόντος όλικού χαρτοσήμου των τριάκοντα (30) δραχμών, έφ' ού συνετάχθη επ' αυτού ή δέουσα πράξις ύπογραφείσα ως και εις τό παρόν. Δió τή αίτήσει συνετάγη τό παρόν, όπερ αναγνωσθέν εκκρινώς και μεγαλοφώνως εις επήκοον πάντων και βεβαιωθέν ύπογράφεται παρ' όλων και έμοϋ νομίμως ως έπεται:

Οί Μάρτυρες
Εϋσ. Δ. Ψαθάς
Κ. Ν. Άρτινός

Ό Συμβολαιογραφών
Γραμματεϋς Είρηνοδικείου Φερών
Λουκάς Χέβας

Οί Συμβαλλόμενοι
Ίω. Παπαστεργίου
Ελ. Διανελλόπουλος
Γ. Κουτσοριθύθης
Γ. Μπέλλας
Κωστ. Σκύφτης
Γ. Μπακτσιθάνας

16

ΣΦ, άριθ. 5571. Μίσθωσις ύδρομύλων δραχμών 1800.

Έν Βελεστίνω σήμεραν την είκοστήν τετάρτην <24> του μηνός Σεπτεμβρίου του χιλιοστοϋ έννεακοσιοστοϋ δεκάτου <1910> έτους, ήμέραν Παρασκευήν, έν τῷ καταστήματι του είρηνοδικείου οικία Στεργίου Ντόντου ένώπιον έμοϋ του συμβολαιογραφούντος είρηνοδίκου Φερών Δημητρίου Καπνουτζή κατοικοεδρεύοντος ένταύθα και μαρτύρων, πολιτών έλλήνων Άποστόλου Τριανταφυλλο-

πούλου, καφεπάλου καί Γεωργίου Παπαγεωργίου δικολάβου, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίου, γνωστών μοι καί μὴ ἐξαιρετέων ἄσχετοι μετ' ἐμοῦ καί τῶν μαρτύρων συγγενείας καί ἐξαιρέσεως, ἀφ' ἑνός Ἰωάννης Κωστόπουλος, κτηματίας, κάτοικος Καπούρνης τοῦ δήμου Βοίβης, ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἄντωνιος Ἄναγν. Μουχταρέλος, μυλωθρός, κάτοικος Βελεστίου καί ἐκ τρίτου Δημήτριος Παπαθανασίου Μουχταρέλος, ἐργατικός, Χαράλαμπος Ἄντωνίου Μουχταρέλος, μυλωθρός, κάτοικοι ἀμφοτέροι Βελεστίου συνωμολόγησαν τὰ ἐξῆς: ὁ Ἰωάννης Κωστόπουλος ἢ Μπλέτσας ἐκμισθοῖ δύο ὑδρομύλους τοῦ εὑρισκομένου πλησίον ἀλλήλων γνωστούς ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ μὲν «Ἀραπόμυλος» ὁ δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μπιλαλείκος» ὡς καί τρεῖς κήπους τοῦ (Μπαξέδες) κειμένους περίξ τοῦ δευτέρου ὑδρομύλου, ἐκτάσεως δύο (2) ἐν ὄλῳ στρεμμάτων κειμένους τοὺς τε μύλους καί κήπους εἰς τὴν ἄκραν τοῦ χωρίου Βελεστίου τοῦ δήμου Φερῶν παρά τὴν πρώτην σιδηροδρομικὴν γραμμὴν, συνορευομένους ὀπισθεν μὲ αὐλακα καί ἄκραν κήπου (ἐκτός τῶν μισθουμένων, ἰδίου ἐκμισθωτοῦ Νικολάου Χατζηκωτούλα τοὺς ὑδρομύλους τούτους καί κήπους, ὡς ἀνωτέρω περιγράφεται μετὰ τῶν ἐντός ὑπαρχόντων μηχανημάτων καί ἐργαλείων, ἤτοι ἑνός ζεύγους μυλοπετρῶν, μιᾶς καρούτσας εἰς ἑκάτερον τῶν μύλων ἐξεμίσθωσε καί παρέδωκε πρὸς τὸν δεύτερον συμβαλλόμενον Ἰωάνν. Εὐάγ. Μουχταρέλον ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους: 1) Ἡ μίσθωσις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου ἐνεστῶτος ἔτους (1910) θέλει διαρκέσει ἐπὶ ἑν ἔτος ἢτοι θέλει λήξει τὴν εἰκοστήν πέμπτην Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ ἐνδεκάτου ἔτους (1911). 2) Τὸ μίσθωμα συνεφανήθη καί ὠρίσθη καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς μισθώσεως εἰς δραχμὰς χιλίας ὀκτακοσίας (1800) πληρωτέας εἰς τέσσαρας ἴσας δόσεις χορηγητέας ἀπὸ δραχμὰς τετρακοσίας πεντήκοντα (450) καί εἰς τὸ τέλος ἐκάστης δεδουλευμένης τριμηνίας ἄνευ τόκου ὑπερμερείας ἄνευ ἄλλης ὀχλήσεως πρὸς 12% μέχρις ἐξοφλήσεως. 3) Τὰ μηχανήματα τοῦ ὑδρομύλου ὑποχρεοῦται κατὰ τὴν λήξιν τῆς μισθώσεως νά παραδώσῃ ὁ ἐκμισθωτὴς ἐν καλῇ καταστάσει. 4) Τὸν φόρον οἰκοδομῶν τῶν ὑδρομύλων θέλει πληρώσει ὁ ἐκμισθωτὴς 5) Πᾶσα τυχόν ἐπισκευὴ ἐπὶ τῶν μισθίων βαρύνει τὸν μισθωτὴν ἐκτός καταρρεύσεως τοίχου τινός.

Οἱ μάρτυρες
 Α. Τριανταφυλλόπουλος
 Γ. Παπαγεωργίου

Οἱ συμβαλλόμενοι
 Δ. Μουχταρέλος
 Χαράλ. Μουχταρέλος
 Α. Μουχταρέλος

Ὁ συμβαλλόμενος εἰρηνοδίκης Φερῶν
 Δ. Καπνουτζῆς

17

ΣΦ, ἀριθμ. 6129. Μίσθωσις ὑδρομύλου δραχμῶν 4.440.

Ἐν Βελεστίῳ σήμερον τῶν τετάρτην (4) τοῦ μηνός Μαΐου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ ἐνδεκάτου (1911) ἔτους ἡμέραν Τετάρτην καί ἐν τῷ καταστήματι

τοῦ εἰρηνοδικείου οἴκῳ τοῦ Στεργίου Ντόντου ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Φερῶν Δημητρίου... κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα καί τῶν μαρτύρων γνωστῶν μοι πολιτῶν ἐλλήνων Γεωργίου Παπαγεωργίου, Βασιλείου Ἀγγελῆ καρραγωγέως, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι καί μὴ ἐξαιρετέων ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί μοι καί ἄσχετοι πάσης μετ' ἐμοῦ καί τῶν μαρτύρων συγγενείας καί ἐξαιρέσεως ἀφ' ἐνός Σταῦρος Καραμπερόπουλος, παντοπώλης, Ἰωάννης Παπαρρίζος ἐμποροκτηματίας Κωνσταντῖνος Παπατόλιας κτηματίας τοῦ κοινοτικοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινότητος Βελεστίνου, ὁ μὲν πρῶτος ὡς Πρόεδρος αὐτοῦ οἱ δέ ἕτεροι δύο ὡς μέλη αὐτοῦ, κάτοικοι ἅπαντες Βελεστίνου καί ἀφ' ἐτέρου Ἀνδρέας Παπαγιώτου, μυλωθρός, κάτοικοι Βελεστίνου καί ἐκ τρίτου Ἀπόστολος Παπαστεργίου, μυλωθρός, κάτοικοι Βελεστίνου συνομολόγησαν τὰ ἐξῆς: Ὁ Σταῦρος Καραμπερόπουλος, Ἰωάννης Παπαρρίζος καί Κωνσταντῆς Παπατόλιας ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἰδιότητα των ἐκμισθοῦν εἰς τὸν Ἀνδρέα Παπαγιώτου ἀναδειχθέντα τελευταῖον ὑπερθεματιστὴν κατὰ τὴν δεκάτην ἐνάτην (19) Σεπτεμβρίου παρελθόντος ἔτους (1910), ἥς τὰ Πρακτικά περιελήφθησαν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. δεκαεπτὰ (17) πράξεως τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου ἐγκριθείσης διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. πενήτην τρία (53) πράξεως τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Φερῶν καί διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. τριάκοντα ἑπτὰ (37) διακηρύξεως τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου περιγραφόμενον ὑδρόμυλον ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ταμπάχανα» συνορευόμενον γύρωθεν μὲ δρόμον καί μὲ περιβόλιον Ἰωάννου Πατ... ὑπὸ τοὺς ὅρους καί ὑποχρεώσεις ἐν τῇ διαληφθείσῃ διακηρύξει ἀναγεγραμμένας, ἥς ἀντίγραφον εὑρέθη ἐν τῇ ἐγκριθείσῃ πράξεως τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου Φερῶν. Οἱ ὅροι τῆς διακηρύξεως ἥς πλήρη γνῶσιν ἔλαβεν εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) Ἡ μίσθωσις ἀρχεται ἀπὸ τὴν εἰκοστὴν ἕκτην (26) Ὀκτωβρίου παρελθόντος ἔτους (1910) καί θέλει λήξει μετὰ τέσσαρα (4) ὀλόκληρα ἔτη ἤτοι τὴν εἰκοστὴν ἕκτην (26) Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ δεκάτου τετάρτου (1914) ἔτους ὅτε ὀφείλει ὁ μισθωτὴς νὰ παραδώσῃ τὸν μίσθιον ὑδρόμυλον ἄνευ εἰδοποιήσεώς τινός ἄλλως θέλει ἀποβληθεῖ δικαστικῶς διὰ προσφυγῆς εἰς τὰ δικαστήρια. 2) Τὸ μίσθωμα ὠρίσθη εἰς δραχμὰς χιλίας ἑκατὸν δέκα (11110) δι' ὄλου τοῦ χρόνου τῆς μισθώσεως εἰς δραχμὰς τέσσαρες χιλιάδες τετρακοσίας τεσσαράκοντα (4440) πληρωτέας κατὰ τριμηνίαν ἐκάστου ἔτους ἀναλογικῶς εἰς τὸ κοινοτικὸν Ταμεῖον διὰ ἀποδείξεων τοῦ κοινοτικοῦ εἰσπράκτορος· ἐπὶ ὑπερημερία ἐκάστης δόσεως ἐντόκως πρὸς δώδεκα τοῖς ἑκατὸν (12%) μέχρις ἐξοφλήσεως...

18

ΣΦ, ἀριθ. 7559. Μίσθωσις ὑδρομύλου δρχ. 1700.

Ἐν Βελεστίνῳ καί τῷ εἰρηνοδικειακῷ καταστάματι, οἰκία τοῦ Στεργίου Ντόντου, ἐνθα συμβολαιογραφῶ, σήμερον τὴν ὀγδόην (8) τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ δεκάτου τρίτου (1913) ἔτους, ἡμέραν Κυριακὴν ἐνώπιον ἡμῶν τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Γεωργίου Κ. Κυριαζῆ, κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα, παρουσία καί τῶν μαρτύρων Ἀποστόλου

Παπαδήμου, δικολάβου, καί Στεργίου Παπαποστόλου δικαστ. κλητήρος, κατοίκου Βελεστίνου, ἐνηλίκων πολιτῶν Ἑλλήνων γνωστῶν καί μὴ ἐξαιρετέων ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοὶ μοι καί εἰς τοὺς μάρτυρες καί μὴ ἐξαιρούμενοι ἀφ' ἑνός Ἀχιλλεύς Βαΐρης, ἰατρός, κάτοικος Καναλίων – Βοΐβης ἐνεργῶν ἐν προκειμένῳ ὡς πληρεξούσιος τῆς Ἑλένης Ἀχιλ. Βαΐρη καί Κυρατσῶς χήρας Ἰω. Κωστοπούλου εἰς τὰ οἰκιακὰ ἀσχολουμένην, κατοίκων τῆς μὲν Καναλίων τῆς δὲ Καπούρνης δυνάμει τῶν ἐν ἀντιγράφῳ συνημμένων ὧδε ὑπ' ἀριθμούς 21455 (εἴκοσι μία χιλιάς τετρακόσια πενήντα πέντε) τοῦ χίλια ἐννεακόσια ἔνδεκα ἔτους καί εἴκοσι μία χιλιάδες ἑξακόσια τεσσαράκοντα ἑπτὰ (21647) παρελθόντος ἔτους πληρεξουσίων τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Β. Τσουπλακίδου καί ἀφ' ἑτέρου ὁ Χρῆστος Καρακίτσος, μυλωθρός, κάτοικος Βελεστίνου καί Ἀπόστολος Κοσμᾶ Παπαστεργίου, μυλωθρός καί οὗτος καί κάτοικος Βελεστίνου καί ἐζήτησαν τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος συνομολογήσαντες τὰ ἐπόμενα: ὅτι ὁ πρῶτος τούτων Ἀχιλ. Βαΐρης ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητά του ἐκμισθοῖ πρὸς τὸν Χρ. Καρακίτσον τοὺς ἐν Βελεστίνῳ τοῦ δήμου Φερῶν καί παρά τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν κειμένους δύο ὕδρομύλους τῶν ἐντολίδων του γνωστοῦς ὑπὸ τὸ ὄνομα Μπιχλουλείκος ὁ εἰς καί Ἀραπόμυλος ὁ ἕτερος πλησίον ἀλλήλων κειμένους καί μετὰ τῶν πέριξ αὐτῶν κήπων, ἐκτάσεως δύο στρεμμάτων, συνορευομένους γύρωθεν μὲ ἀύλακα μετὰ τῶν πρὸς λειτουργίαν αὐτῶν ὑπαρχόντων ἐν αὐτοῖς μηχανημάτων καί ἐργαλείων, μυλοπετρῶν, τοῦ καθαριστηρίου καί μιᾶς εἰς ἑκάτερον καρούτας ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὄρους καί ὑποχρεώσεις: 1) Ἡ ἐκμίσθωσις συνομολογεῖται ἐνιαύσιος ἀρχομένη ἀπὸ εἰκοστῆς ἕκτης Ὀκτωβρίου ἐνεστῶτος ἔτους ἕως εἰκοστῆς ἕκτης Ὀκτωβρίου 1914 ἔτους καί σιωπηρὰ ἀναμίσθωσις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ χωρήσῃ. 2) Τὸ μίσθωμα συνεφωνήθη ἐν ὄλῳ εἰς δραχμὰς χιλίας ἑπτακοσίας (1700) καί τοῦτο ἀκέραιον καί ἄνευ μειώσεως οἰασθήποτε, δι' οἰονδήποτε λόγον καί αἰτίαν ἢ καί ἐνεκεν θεομηνίας ὑποχρεοῦται νὰ πληρώσῃ ὁ μισθωτὴς Χρ. Καρακίτσος πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητά του εἰς τήσασα ἴσας δόσεις τὴν εἰκοστὴν ἕκτην Ἰανουαρίου, εἰκοστὴν ἕκτην Ἀπριλίου, εἰκοστὴν ἕκτην Ἰουλίου καί εἰκοστὴν ἕκτην 8βρίου 1914 ἔτους, ἄνευ τόκου καί ἐν ὑπερῆμερίᾳ πρὸς ἑννέα τοῖς ἑκατόν. 3) Πᾶσα ἐπισκευὴ ἀφορῶσα τὸν καλλωπισμὸν τῶν μισθίων ὕδρομύλων βαρύνει τὸν μισθωτὴν, πᾶσα δὲ τοιαύτη τῶν τοίχων ὡς καί ὁ φόρος οἰκοδομῶν τὸν ἐκμισθωτὴν.

19

ΣΦ, ἀριθ. 8065. <8065> Μίσθωσις ὕδρομύλων δρχ. 5550.

Ἐν Βελεστίνῳ, ἐν τῷ εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι, οἰκία Στεργίου Ντόντου, ἔνθα συμβολαιογραφῶ, σήμερον τὴν εἰκοστὴν Τετάρτην <24> τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιεστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ δεκάτου τετάρτου <1914> ἔτους, ἡμέραν Παρασκευῆν, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Νικολάου Κ. Γκογκίτη κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα καί τῶν μαρτύρων, ἐνηλίκων πολιτῶν Ἑλλήνων Ἰωάννου Ντόντου, ἀγροφύλακος καί Δημητρίου

Ἄγροκώστα, ἀγωγέως, ἀμφοτέρων κατοίκων ἐνταῦθα, γνωστῶν μοι καί μὴ ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐπίσης γνωστοί μοι ἄσχετοι συγγενεῖας ἐμοί τε καί τοῖς μάρτυσι Ἀχιλλεύς Βαΐρης ἰατρός, κάτοικος Καναλίων Βοΐβης, ἐνεργῶν ἐν προκειμένῳ ὡς πληρεξούσιος τῆς Ἑλένης συζύγου Ἀχιλλέως Βαΐρη καί Κυρατσῶς χήρας Ἰωάν. Κωστοπούλου εἰς τὰ οἰκιακὰ ἀσχολουμένων, κατοίκων τῆς μὲν Καναλίων, τῆς δὲ Καπούρνης δυνάμει τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 21455/1911 καί 21647/1912, πληρεξουσίων συμβολαίων τοῦ συμβολαιογράφου Βόλου Β. Τσουμπλακίδου, ἀντίγραφα τῶν ὁποίων εὑρηνται εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἐπτά χιλιάδες πεντακόσια πενήκοντα ἑννέα (7559) μισθωτηρίου συμβολαίου τοῦ συμβολαιογραφείου μας ἀφ' ἑνός καί ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἀπόστ. Κ. Παπαστεργίου, μυλωθρός καί Ἰωάννης Παπαστεργίου ἢ Ζουπανιώτης, κτηματίας, ἀμφοτέροι κάτοικοι Βελεστίου αἰτησάμενοι τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἐδήλωσαν τὰ ἐπόμενα: ὁ πρῶτος τούτων Ἀχιλλεύς Βαΐρης ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητά του ἐκμισθοῖ πρὸς τὸν Ἀπόστολον Κ. Παπαστεργίου τοὺς ἐν Βελεστίῳ τοῦ δήμου Φερῶν καί παρά τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν κειμένους δύο ὑδρομύλους τῶν ἐντολίδων του, γνωστοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μπιχλουλείκος» ὁ εἰς καί «Ἀραπόμυλος» ὁ ἕτερος πλησίον ἀλλήλων κειμένων καί μετὰ τοῦ πέριξ αὐτῶν κήπου, ἐκτάσεως δύο στρεμμάτων, συννορευομένους γύρωθεν μέ ἀύλακα μετὰ τῶν πρὸς λειτουργίαν αὐτῶν ὑπαρχόντων ἐν αὐτοῖς μηχανημάτων καί ἐργαλείων, μυλοπετρῶν, ἑνός καθαριστηρίου καί μιᾶς εἰς ἕκαστον καρούτας ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους καί ὑποχρεώσεις: 1) Ἡ μίσθωσις συνομολογεῖται τριετῆς, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου ἐνεστῆτος ἔτους καί λήγουσα τὴν 26ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1917 ἔτους καί σιωπηρὰ ἐκμισθωσις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ χωρήσῃ. 2) Τὸ μίσθωμα συνεφωνήθη ἐν ὄλῳ εἰς δραχμάς πέντε χιλιάδας πεντακοσίας πενήκοντα (5.550) καί τοῦτο ἀκέραιον καί ἄνευ μειώσεως οἰασδήποτε, δι' οἰονδήποτε λόγον καί αἰτίαν ἢ ἔνεκα θεομηνίας ὑποχρεοῦται νὰ πληρώσῃ ὁ μισθωτὴς Ἀπόστολος Κ. Παπαστεργίου πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητά του εἰς ἴσας δόσεις ἐκ δραχμῶν χιλίων ὀκτακοσίων πενήκοντα κατ' ἔτος τῶν ἐννεακοσίων εἰς τέσσαρας ἴσας δόσεις, τὴν 26ην Ἰανουαρίου, 26ην Ἀπριλίου, 26ην Ἰουλίου καί 26ην Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους τῶν τριῶν ἄνω ἐτῶν μισθώσεως, ἄνευ τόκου καί ἐν ὑπερημερία δόσεις τινὰς ἐνιαυσίας πρὸς δραχμάς ἑννέα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν (9%). 3) Πᾶσα ἐπισκευὴ ἀφορῶσα τὸν καλλωπισμὸν τῶν μισθίων ὑδρομύλων βαρύνει τὸν μισθωτὴν, πᾶσα δὲ τοιαύτη τῶν τοίχων ὡς καί ὁ φόρος οἰκοδομῶν βαρύνει τὸν ἐκμισθωτὴν καί πᾶσα βελτίωσις τῶν μισθίων γενομένη ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ ἔπεται εἰς ὄφελος τοῦ ἐκμισθωτοῦ ἄνευ ἀποζημιώσεώς τινος τοῦ μισθωτοῦ 4) Ἡ καθυστέρησις δόσεώς τινος τοῦ μισθώματος χορηγεῖ εἰς τὸν ἐκμισθωτὴν τὸ δικαίωμα τῆς μονομεροῦς λύσεως τῆς μισθώσεως καί ἐξώσεως τοῦ μισθωτοῦ καί παντός τρίτου. 5) Κατὰ τὴν λήξιν τῆς μισθώσεως ὁ μισθωτὴς ὑποχρεοῦται ἄνευ τινός προειδοποιήσεως νὰ ἐκκενώσῃ καί παραδώσῃ ἐν καλῇ καταστάσει πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν τοὺς ὑδρομύλους μετὰ τῶν μηχανημάτων καί ἐργαλείων. Ὁ δὲ μισθωτὴς Ἀπόστολος Κ. Παπαστεργίου ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται πάντα τὰ ἄνωτέρω καί τὴν μίσθωσιν ὑπὸ τοὺς ἐκτεθέντας ὅρους καί ὑποχρεώσεις καί ὑπόσχεται τὴν ἐνιαύσιον καί κατὰ τὰς ταχθεῖσας προθεσμίας πληρωμὴν τοῦ μισθώματος. Ὁ δὲ συμβαλλόμενος Ἰωάννης Παπαστεργίου ἢ Ζουπανιώτης ἐδήλωσεν ὅτι ἐγγυᾶται ἀλληλεγ-

γύως καί παραιτούμενος τοῦ εὐεργετήματος πρὸς τὸν ἐκμισθωτὴν ὑπὲρ τοῦ μισθωτοῦ Ἀποστόλου Κ. Παπαστεργίου τὴν πληρωμὴν τοῦ μισθώματος ἀκεραίαν κατὰ τὰ ἐκτεθέντα καί διὰ πάσας τὰς ἐκ τῆς μισθώσεως ὑποχρεώσεις του. Ταῦτα συνομολογησάντων καί παραδεξαμένων ἀμοιβαίως τῶν συμβαλλομένων συνετάγη εἰς πίστωσιν τὸ παρὸν ἐπὶ πενταδράχμου χαρτοσήμου. Ἐλλείψει ἀναλογικοῦ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ τέλους τοῦ ὁποίου προσετέθησαν αὐθωρεὶ δύο χαρτόσημα τῶν δραχμῶν δύο καί τρία τοιαῦτα τῶν δραχμῶν πέντε καί ἕφ' ὧν συνετάχθη ἡ δέουσα πρᾶξις ὑπογραφείσα καί ὄπερ ἀναγνωσθὲν εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων καί βεβαιωθὲν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καί ἐμοῦ ὡς ἔπεται.

Οἱ μάρτυρες

Ἰω. Ντόντος

Δ. Ἀγροκόστας

Ὁ συμβολαιογραφῶν εἰρηνοδίκης

Νικ. Κ. Γκογκίτης

Οἱ συμβληθέντες

Ἀπόστολος Κ. Παπαστεργίου

Ἰω. Παπαγεωργίου

20

ΣΦ, ἀρ. 10396. Μίσθωσις Κοινοτικοῦ Ὑδρομύλου, δρ. 22.750.

Ἐν Βελεστίνῳ καί ἐν τῷ εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι, οἰκία κληρονόμων Κούσιου-Ντόντος, ἐνθα καί συμβολαιογραφῶ, σήμερον τὴν δεκάτην (10) τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ δεκάτου ἐνάτου ἔτους (1919), ἡμέραν τρίτην, καί ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφούντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Δημητρίου Χ. Δεληγιάννη, κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα καί τῶν μαρτύρων Δημητρίου Παπαζήση κτηματίου καί Νικολάου Κοζιανίτου καρραγωγέως, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίνου ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί μοι καί μὴ ἐξαιρούμενοι ἀφ' ἑνός ὁ Δημήτριος Κοντούρης, κτηματίας, ὡς Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Βελεστίνου, ὑφ' ἣν ιδιότητα καί ἐνεργεῖ ἐν προκειμένῳ, ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἀναστάσιος Λαϊνᾶς, μυλωθρός καί ἐκ τρίτου ὁ Γεώργιος Κοντογιάννης μυλωθρός, κάτοικοι ἅπαντες Βελεστίνου καί συνωμολόγησαν τὰ ἑξῆς: ὁ πρῶτος τούτων Δημήτριος Κοντούρης, ὑφ' ἣν παρίσταται ιδιότητα, ἐδήλωσε ὅτι ἐγκριθέντων τῶν πρακτικῶν τῆς ἐνεργηθείσης ἐπαναληπτικῆς πλειοδοτικῆς δημοπρασίας περὶ πενταετοῦς ἐνοικιάσεως τοῦ κοινοτικοῦ ὑδρομύλου «Ντριστέλλα», καθ' ἣ ἀνεδείχθη τελευταῖος πλειοδότης ὁ δεύτερος Ἀναστάσιος Λαϊνᾶς, προσενεγκῶν τῇ ἐγγυήσει τοῦ τρίτου Γεωργίου Κοντογιάννη δραχμάς τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας/πεντήκοντα (4550) ἑτησίως, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν δέκα πέντε χιλιάδες ἑξακόσια ἑβδομήκοντα ὀκτώ (15.678) τῆς τετάρτης (4) Νοεμβρίου ἐνεστῶτος ἔτους 1919 ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως τοῦ Νομάρχου Λαρίσης, ἧς ἀντίγραφον προσαρτᾶται ὧδε, ἐνοικιάζει πρὸς τὸν δεύτερον συμβαλλόμενον Ἀναστάσιον Λαϊνᾶν τὸν ρηθέντα ὑδρόμυλον «Ντριστέλλα» μετὰ τοῦ μετ' αὐτοῦ συνεχομένου ποτιστικοῦ κήπου ἐκ στρεμμάτων τεσσάρων ὡς ἔγγιστα, ὡς καί τοῦ ἐν αὐτῷ καθαριστηρίου ὑπὸ τούς ὄρους καί ὑποχρεώσεις τῆς ὑπ' ἀριθμὸν πεντακόσια ἑπτὰ (507) τῆς δεκάτης ὀγδῆς (18) Σεπτεμβρίου ἐνεστῶτος ἔτους 1919 διακηρύξεως τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος Βελεστίνου ἧς ἀντίγραφον ἐπίσης προσαρτᾶται τῷ παρό-

ντι ἦτοι τούς ἐξῆς: 1) Ἡ ἐνοικίασις ἄρχεται ἀπό τῆς εικοστῆς ἕκτης (26) Ὀκτωβρίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους 1919 καί λήγει ἀκριβῶς μετὰ πέντε συνεχῆ ἔτη ἦτοι τὴν εικοστὴν πέμπτην (25) Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ εικοστοῦ τετάρτου ἔτους, (1924), ὅτε ὀφείλει ὁ ἐνοικιαστής νά παραδώσῃ εἰς τὸ κοινοτικόν συμβούλιον τὸν ὑδρόμυλον μετὰ τοῦ παρακειμένου ποτιστικοῦ ἀγροῦ (κῆπου) καί τὸ καθαριστήριον ἀνυπερθέτως, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως καί ἄνευ προειδοποιήσεώς τινος ἐπ' οὐδενί λόγῳ δύναται ὁ ἐνοικιαστής νά ἀρνηθῆ τὴν παράδοσιν τῶν ἐνοικιαζομένων, ἄλλως ἀποβάλλεται διὰ τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς παραιτούμενος πάσης προσφυγῆς εἰς τὰ δικαστήρια κατὰ τῆς πράξεως ταύτης, ὑποχρεοῦται δ' ὁ ἐνοικιαστής νά διατηρῆ τὴν δριπέλλαν πάντοτε ἐν κανονικῇ λειτουργίᾳ. 2) Τὸ ἐκ δραχμῶν εἰκοσιδύο χιλιάδων ἑπτακοσίων πενήκοντα (22.750) δι' ὀλόκληρον τὴν πενταετίαν μίσθωμα πληρωθήσεται κατ' ἔτος εἰς τέσσαρας ἴσας δόσεις εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριμηνίας ἀνυπερθέτως ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ πρὸς τὸ Β' Ταμεῖον Βόλου, ἐκπληροῦντος καί χρεῖ ἐνοικιοτικοῦ εἰσπράκτορος ἐπὶ τῇ ἐκδόσει παρ' αὐτοῦ διπλοτύπου ἀποδείξεως. 3) ἐπ' οὐδενί λόγῳ ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἐξουσιαστήν ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐντός τῆς τεταγμένης προθεσμίας καταβολὴν τῶν δόσεων, εἴτε λόγῳ κατασχέσεως, γενομένης ὑπ' αὐτοῦ ἢ τρίτου εἴτε λόγῳ (κατασχέσεως διεγρᾶφι μία λέξις) ἀπαιτήσεων αὐτοῦ οἰωνδήποτε κατὰ τῆς κοινότητος προερχομένων, εἴτε ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως, εἴτε ἐξ ἄλλης οἰασδήποτε αἰτίας. 4) Ὁ ἐνοικιαστής, ἂν τυχόν γίνῃ κατάσχεσις εἰς χεῖρας του παρὰ τρίτου, ὀφείλει νά καταθέσῃ τὸ μίσθωμα εἰς τὸ κοινοτικόν ταμεῖον, διότι ἄλλως ὑπόκειται εἰς ἔκπτωσιν τῶν ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως δικαιωμάτων του, καί νά δηλώσῃ ἐν τῇ καταθέσει τὴν γενομένην εἰς χεῖρας του κατάσχεσιν. 5) Ὁ ἐνοικιαστής θά παραλάβῃ τὸν εἰρημένον ὑδρόμυλον ὡς εἶναι καί εὑρίσκεται, θά ἐπισκευάζει δέ τὸ ἰσόγειον δωμάτιον καθὼς καί πᾶσαν ἄλλην ἐπισκευήν, ἧς ἔχει ἀνάγκην ὁ ὑδρόμυλος καί ὑποχρεοῦται εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου καί λοιπῶν, μὴ εὐθυνομένης τῆς Κοινότητος. 6) Ἐν περιπτώσει μὴ ἐμπροθέσμου πληρωμῆς τοῦ ἐνοικίου, ὁ ἐνοικιαστής ὑποχρεοῦται εἰς πληρωμὴν τόκου ὑπερῆμερίας ἐκάστης δόσεως πρὸς ἑννέα τοῖς ἑκατόν (9%) ἐτησίως μέχρις ἐντελοῦς ἐξοφλήσεως ἐκάστης δόσεως, εἰσπραττομένου διοικητικῶς, ὡς καί πάντα τὰ τῆς Κοινότητος ἔσοδα κατὰ τὰς νομίμους διατυπώσεις. 7) Πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Κοινότητος διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ ἐνοικίου κατὰ τὰς ἄνω προθεσμίας καί τῶν τυχόν τόκων ὑπερῆμερίας ὁ ἐνοικιαστής χορηγεῖ τὸ δικαίωμα εἰς τὸν πρῶτον ὑπὸ τὴν ιδιότητά του, ὅπως οὗτος ἀπ' εὐθείας καί ἄνευ μεσολαβήσεως τοῦ ἐνοικιαστοῦ, οὐδέ κοινοποιήσεώς τινος πρὸς αὐτόν, τῆς ἐτέρας τῶν περιλήψεων, ἐγγράφων, πρώτην ὑποθήκην, εἰς τὰ βιβλία τῶν ὑποθηκῶν τῶν δήμων Φερῶν καί Ἰωλκοῦ ἐπὶ τῶν ἐξῆς ἀκινήτων κτημάτων κειμένων ἐν ταῖς περιφερείαις τῶν Δήμων Φερῶν καί Ἰωλκοῦ, καί περιελθόντων ἐξ ἀγορᾶς ὡς μᾶς ἐβεβαίωσεν, ἦτοι: 1) ἐπὶ μιᾶς ἀμπέλου κειμένης εἰς θέσιν Μπουρτζόχωμα τῆς περιφέρειας Βελεστίνου τοῦ Δήμου Φερῶν, ἐκτάσεως πέντε περίπου στρεμμάτων καί συνορευομένης γύρωθεν μὲ ὁμοίαν Δημ. Ἀϋφαντῆ, ἀδελφῶν Εὐαγγέλου, Θεοδώρου καί Στεργίου Νασίκα καί μὲ δημόσιον δρόμον καί 2) ἐκ μιᾶς ἀνωγείου οἰκίας συγκειμένης ἐκ τριῶν δωματίων μετὰ τῆς ἐτέρας οἰκίας του παραπλεύρως ταύτης κειμένης καί συγκειμένης καί ταύτης ἐξ ἑνός δωματίου μετὰ τῆς περιοχῆς των, κειμένων τῶν οἰκιῶν τούτων ἐν τῇ συνοι-

κία Ἁγίου Ὀνουφρίου τοῦ Ἄνω Βόλου, τέως Δήμου Ἰωλκοῦ, καί συνορευομένων συνολικῶς γύρωθεν μέ οἰκίαν καί περιοχὴν Ἁναγνώστου Κοπάνου καί δρόμους, ὑπόσχεται δέ καί ἐγγυᾶται ὁ εἰρημένος μισθωτὴς τὰ ἀνωτέρω κτήματα ἐλεύθερα παντός βάρους, ὑποθήκης, προικώου δικαίου καί παραιτεῖται ἀπὸ τοῦδε πάσης κατὰ τῆς τυχόν ἐκτελέσεως ἐνστάσεως καί ἀνακοπῆς δι' οἰονδήποτε λόγον καί αἰτίαν. Ὁ δὲ δεύτερος, Ἀναστάσιος Λαϊνᾶς, ἐδήλωσεν ὅτι συνομολογεῖ καί ἀποδέχεται τὴν προκειμένην μίσθωσιν καί ἅπαντα τὰ μισθωθέντα καί ὅτι ὑπόσχεται τὴν πλήρη παραδοχὴν καί ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν ὄρων καί ὑποχρεώσεων τῶν ἀναγραφομένων εἰς τὴν ὡς ἄνω ρηθεῖσαν διακήρυξιν, ἧς ἔλαβε πλήρη γνώσιν καί ὅτι παρέλαβε τὴν χρῆσιν τοῦ ὑδρομύλου καί τῆς δριστέλλας ἀπὸ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου ἐνεστῶτος ἔτους. Ὁ δὲ τρίτος Γεώργιος Κοντογιάννης ἐδήλωσεν ὅτι ἐγγυᾶται ὑπὲρ τοῦ μισθωτοῦ καί ἀναλαμβάνει ἀλληλέγγυον μετ' αὐτῶν ὑποχρέωσιν παραιτούμενος τοῦ εὐεργετήματος τῆς διαιρέσεως καί διζήσεως διὰ τε τὴν πληρωμὴν τοῦ μισθώματος.

Δ. Παπαζήσης
Ν. Κοζιανίτης

Κοντογιάννης Γ.
Δ. Χ. Δεληγιάννης

ΣΦ, ἀριθ. 10744. Μίσθωσις ὑδρομύλου δρχ. 3000.

Ἐν Βελεστίνῳ καί ἐν τῷ εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι, οἰκία κληρονόμων Κούστου Ντότου, ἔνθα συμβολαιογραφῶ, σήμερον τὴν δεκάτην ὀγδόην (18) τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοστοῦ εἰκοστοῦ (1920) ἔτους, ἡμέραν Παρασκευὴν, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερρῶν Δημητρίου Χ. Δεληγιάννη κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα καί τῶν μαρτύρων Ἀθανασίου Χατζηκοτούλα ἐργατικοῦ καί Γεωργίου Σκρίμπα ἐπίσης ἐργατικοῦ, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι πολιτῶν ἐλλήνων, ἐνηλίκων καί μὴ ἐξαιρητέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί μοι καί μὴ ἐξαιρούμενοι ἀφ' ἐνός ὁ Ἀνδρέας Παπαγιώτου, μυλωθρός καί ἀφτ' ἐτέρου ὁ Δημήτριος Σαββόπουλος, ἐπίσης μυλωθρός, κάτοικοι ἀμφοτέρω Βελεστίνου καί ἐδήλωσαν τὰ ἑξῆς: Ὁ πρῶτος τούτων Ἀνδρέας Παπαγιώτου ἐδήλωσεν ὅτι εἰς τὴν πλήρη κατοχὴν καί κυριότητά του ἔχει ἓνα ὑδρομύλον ἐκ δύο πετρῶν, κείμενον ἐν τῇ θέσει «Μαγούλα» τῆς περιφερείας Βελεστίνου μετὰ τῆς περιοχῆς του, στρεμμάτων πέντε καί συνορευόμενον γύρωθεν μέ ἀδελφούς Μπαντέκα, Ἀθ. Νάστου καί μέ δρόμον. Τὸν ὑδρομύλον τοῦτον ἐκ δύο πετρῶν μετὰ τῆς περιοχῆς του ἐκμισθοῖ πρὸς τὸν δεύτερον συμβαλλόμενον Δημήτριον Σαββόπουλον δι' ἓν ἔτος ἀπὸ εἰκοστῆς <20> τρέχοντος μηνός καί ἔτους μέχρι τῆς δεκάτης ἐνάτης <19> τοῦ αὐτοῦ μηνός τοῦ ἔτους χιλιοστοῦ ἐνεακοστοῦ εἰκοστοῦ πρώτου <1921> ἀντὶ ὀλικοῦ μισθώματος δραχμῶν τριῶν χιλιάδων <3000>, πληρωτέων ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ πρὸς τὸν ἐμμισθωτὴν ἀναλόγως εἰς δώδεκα ἴσας δόσεις ἀνά δραχμὰς διακοσίας πενήκοντα <250> εἰς τὸ τέλος ἐκάστου δεδουλευμένου μηνός ἀνυπερθέτως καί ὑπὸ τούς ἑξῆς ὄρους:

1) ὁ μισθωτὴς ὑποχρεοῦται νὰ διατηρήσῃ τὸν μίσθιον ὑδρόμυλον εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ νὰ λειτουργῇ κανονικῶς καὶ νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τὸ τέλος τῆς μισθώσεως εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν εἰς ἣν καὶ τὸν παρέλαβε. 2) εἰς τὴν λήξιν τῆς μισθώσεως ὁ μισθωτὴς ἄνευ ἄλλης προειδοποιήσεως ὀφείλει νὰ παραδώσῃ τὸν ὑδρόμυλον εἰς τὸν ἐκμισθωτὴν. Ὁ ἐκμισθωτὴς ὑποχρεοῦται νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν μισθωτὴν ἓνα γερανὸν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ μύλου. καὶ 4) Ἡ παράβασις ὄρου τινὸς τοῦ πρᾶρόντος ἢ μὴ ἐμπρόθεσμος πληρωμὴ μηνιαίας τινὸς δόσεως τοῦ μισθώματος ἐπάγεται τὴν διάλυσιν τῆς μισθώσεως καὶ τὴν ἔξωσιν τοῦ μισθωτοῦ κατὰ τὸν περὶ ἐξώσεως δυστροποῦντων μισθωτῶν Νόμον. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καθίστανται ἀπαιτητὰ καὶ ληξιπρόθεσμα καὶ τὰ μὴ δεδουλευμένα μισθώματα μέχρι λήξεως τῆς μισθώσεως λόγῳ ποινικῆς ρήτηρας. Ὁ δὲ Δημήτριος Σαββόπουλος ἐδήλωσεν ὅτι συνομολογεῖ καὶ ἀποδέχεται τὴν προκειμένην μίσθωσιν καὶ ἅπαντα τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα. Εἰς πίστῳσιν καὶ τῇ αἰτήσῃ των συνετάγῃ τὸ παρόν, ὄπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καὶ ἐντόνως εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καὶ ἐμοῦ.

Οἱ μάρτυρες

Ἄθν. Χατζηκοτούλας

Γεώργιος Σκριμπας

Οἱ συμβαλλόμενοι

Ἄνδρ. Παπαρίζου

Δ. Σαββόπουλος

Ὁ Συμβολ. Εἰρηνοδίκης

Δ. Δεληγιάννης

22

ΣΦ, ἀριθ. 7106. Πωλητήριον ἀκινήτου Δραχμ. 350.000.

Ἐν Βόλῳ καὶ ἐν τῷ Συμβολαιογραφείῳ σήμερον τὴν πέμπτην τοῦ μηνὸς Μαΐου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεαεκοσιοστοῦ εἰκοστοῦ τρίτου (1923) ἔτους, ἡμέραν Σάββατον, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογράφου καὶ κατοικοῦ Βόλου Ἀποστόλου Ι. Τσικρίκη, ἐδρεύοντος ἐνταῦθα καὶ τῶν μαρτύρων Ἀναστασίου Κ. Ἀστέρη, καπνεμπόρου καὶ Νικολάου Ἀ. Μαύρου, δερματεμπόρου, κατοίκων ἀμφοτέρων Βόλου, γνωστῶν μοι ἐνηλίκων πολιτῶν Ἑλλήνων καὶ μὴ ἐξαιρουμένων ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐπίσης γνωστοί μοι καὶ μὴ ἐξαιρετέοι ἀφ' ἑνὸς Δημήτριος Φαρμακίδης, διευθυντῆς τοῦ ἐν Βόλῳ καταστήματος τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν, κάτοικος Βόλου, ἐκπροσωπῶν ἐν προκειμένῳ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσαν ἀνώνυμον ἐμπορικὴν Ἐταιρείαν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Τράπεζα Ἀθηνῶν» ἐκπροσωπουμένην ὑπὸ τοῦ γενικοῦ αὐτῆς διευθυντοῦ Ἰωάννου Ἡλιάδου, κατοικοῦ Ἀθηνῶν, δυνάμει τοῦ ἐν ἀντιγράφῳ ὑπ' ἀριθμὸν 6557 πληρεξουσίου τοῦ συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Κωνσταντίνου Δ. Ἰωάννου συνημμένου ἐν τῇ ὑπ' ἀριθμὸν 7009 πράξει μου καὶ ἀφ' ἑτέρου Ἀντώνιος Γ. Πάντος, ἔμπορος, κάτοικος Βόλου, ὡς διευθυντῆς καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐν Βόλῳ ἐδρευούσης ὁμορρυθμοῦ ἐμπορικῆς Ἐταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀντώνιος Γ. Πάντος καὶ Σία, δυνάμει τοῦ ἐν ἀντιγράφῳ ἐπισυναπτομένου ὧδε ὑπ' ἀριθμὸν 2997 ἑταιρικοῦ καταστατικοῦ συμβολαίου – τοῦ

συμβολαιογράφου Βόλου Κωνσταντίνου Ἰ. Κομπιλίρη καὶ ὑπὸ τὰς ἐκτεθείσας ιδιότητάς των συνωμολόγησαν τὰ ἑξῆς: Ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν οὕσα κυρία καὶ διακάτοχος ἐξ ἀγορᾶς ἐπὶ δημοσίου πλειστηριασμοῦ καὶ ἀντὶ δραχμῶν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδων διακοσίων πενήκοντα (18250), δυνάμει τῆς νομίμως μεταγραφείσης ὑπ' ἀριθμὸν 1775 τῆς δεκάτης ὀγδότης Σεπτεμβρίου τοῦ χίλια ἑννεακόσια δύο (1902) ἐκ τῆς περιλήψεως κατακυρωτικῆς ἐκθέσεως τοῦ συμβολαιογραφοῦντος εἰρηνοδίκου Φερῶν Π. Κουσουλάκου, ἐνός ἀτμοῦδροκυλίνδρου ἀλευρομύλου μεθ' ὄλων τῶν συνεχομένων μετ' αὐτοῦ καὶ μὴ οἰκοδομῶν παντός εἴδους καὶ ἀποθηκῶν, σταύλων κλπ. μετὰ τοῦ ἰδιοκτῆτου ὕδατος, τοῦ προερχομένου ἐκ τῆς ἐν Βελεστίῳ ἀναβλυζούσης πηγῆς καὶ τοῦ δι' οὗ διέρχεται ἰδιωτικοῦ αὐλακος μεθ' ὄλων τῶν ἐν αὐτῷ ἐγκατεστημένων καὶ λειτουργούντων μηχανημάτων καὶ ἰδίᾳ μιᾶς ἀτμομηχανῆς συστήματος Φαρκῶ, μιᾶς κινητηρίου μηχανῆς πτωχοῦ ἀερίου τοῦ ἐργοστασίου Ρούστων Πρόκτωρ, ἐξ κυλίνδρων ἀλέσεως, τεσσάρων ζευγῶν μυλοπετρῶν, τῶν ἀναλόγων μπουράτων, ἀναβατηρίων, δύο συμπίδαλομηχανῶν, πλυντηρίων καὶ λοιπῶν μηχανημάτων χρησίμων πρὸς ἄλλεσιν καὶ κατασκευὴν μακαρονίων, μετὰ τοῦ οἰκοπέδου καὶ τῆς περιοχῆς του ἐκτάσεως μέτρων τετραγωνικῶν τεσσάρων χιλιάδων ἑξακοσίων ἑβδομήκοντα ἑννέα (4679) ὅση εἶναι αὕτη ὡς καὶ μετὰ τῆς στενῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῆς ἐξυπηρετοῦσης τὴν μετὰ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Βελεστίου συγκοινωνίαν τοῦ εἰρημένου ἀτμομύλου, τῶν δέκα βαγονέτων δι' ὧν ἐξυπηρετεῖται ἡ γραμμὴ αὕτη καὶ τῆς ἑδαφικῆς λωρίδας ἐξ ἧς ἡ γραμμὴ αὕτη διήκει, τῆς λωρίδος ταύτης ἐχούσης τὸ πλάτος καὶ ἐμβαδὸν τὰ καθοριζόμενα διὰ τοῦ νομίμως ἐπίσης μεταγεγραμμένου ὑπ' ἀριθμὸν 43752 τῆς δεκάτης ὀγδότης ὀκτωβρίου τοῦ χίλια ἑννεακόσια δέκα ἔτους συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου τέως Βόλου Κωνσταντίνου Καραμανώλη, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἡ Τράπεζα ἠγόρασεν ἀντὶ δραχμῶν 1928 τὴν ἀνωτέρω Σιδηροδρομικὴν γραμμὴν, ὡς καὶ τὴν κάτωθι μνημονευομένην τηλεφωνικὴν τοιαύτην παρά τῆς ἄλλοτε ἐμπορικῆς Ἑταιρείας Ἀδαμίδης, Κατσιμβρας καὶ Γκανῆς καὶ τοῦ 4810 τοῦ χίλια ἑννεακόσια πέντε (1905) ἔτους συμβολαίου τοῦ τέως Συμβολαιογράφου Βόλου Κίμωνος Κ. Κασιμάτη καὶ μετὰ τῶν πέριξ τοῦ ἄνω ἐργοστασίου ποτιστικῶν κήπων (μπαξέδων) ἐκτάσεως συνολικῶς καθαρᾶς στρεμμάτων πενήκοντα ἑννέα καὶ ἑβδομήκοντα ἑκατοστῶν ἢ ὅσης ἐκτάσεως καὶ ἂν εἶναι αὗται, ὡς καὶ μετὰ τῆς ἑναερίου τηλεφωνικῆς γραμμῆς τῆς συνδεούσης τὸ ἐν Βελεστίῳ ἐργοστάσιον μετὰ τοῦ Βόλου μετὰ τῶν στύλων αὐτῆς, συρμάτων καὶ τηλεφωνικῶν συσκευῶν, κειμένου τοῦ ἐν λόγῳ κτήματος εἰς τὴν θέσιν Σπαϊλίκι ἢ Μπέη τοῦ Βελεστίου τοῦ Δήμου τέως Φερῶν, συνορευομένου δὲ τοῦ ὄλου ὡς ἄνω κτήματος μετὰ τῶν πέριξ αὐτοῦ γαιῶν ἤτοι ποτιστικῶν κήπων (Μπαξέδων) ὡς ἑξῆς: ἀνατολικῶς μέ παλαιὸν δρόμον, ἤδη χάνδακα, δυτικῶς μέ ὁδὸν ἄγουσαν εἰς Ριζόμυλον καὶ Χατζήμισι, ἀρκτικῶς μέ αὐλακα, δι' οὗ διέρχεται τὸ ποτιστικὸν ὕδωρ καὶ πέραν τοῦ αὐλακος μέ ἰδιοκτησίας Ἰωάννου Γιάτσου καὶ Γεωργίου Τσάλακου μέ ἰδιοκτησίας Ἰωάννου Γιάτσου καὶ Γεωργίου Τσαπράζη καὶ μεσημβρινῶς μέ λίθινον γεφυρίδιον καὶ μέ κοινοτικὴν περιφέρειαν Βελεστίου. Ἡδὴ ὀλόκληρον τὸ κτῆμα τοῦτο ὡς ἀνωτέρω περιγράφεται ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν ἐπώλησεν καὶ μετεβίβασεν κατὰ πληρῆς ἰδιοκτησίας δικαίωμα διὰ τοῦ εἰδικοῦ αὐτῆς πληρεξουσίου καὶ ἐντολοδόχου Δημητρίου Φαρμακίδου πρὸς

τήν υπό τοῦ δευτέρου τῶν συμβαλλομένων εκπροσωπούμενην ἑταιρείαν «Ἄντωνιος Γ. Πάντος καί Σία», ἀποδεχθέντος τήν ἀγοράν ταύτην ἀντί τιμήματος δραχμῶν τριακοσίων πενήκοντα χιλιάδων (350.000), ἐκ τῶν ὁποίων δραχμαί ἑκατόν πενήκοντα χιλιάδες (150.000) κατεβλήθησαν τῇ πωλητρίᾳ Τραπέζῃ πρότερον, αἱ δέ λοιπαί διακόσiai χιλιάδες (200.000) δραχμαί ἐπιστώθησαν τῇ ἀγοραστρίᾳ ἑταιρίᾳ ἐπὶ πρώτη ὑποθήκῃ παρασχεθείσῃ ὑπ' αὐτῆς τῇ πωλητρίᾳ Τραπέζῃ ἐπὶ τοῦ πωληθέντος δυνάμει τοῦ παρόντος ὡς ἄνω περιγραφομένου ἀκινήτου πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἄνω ἀπαιτήσεώς του ὡς εἴρηται ὑπολοίπου τιμήματος τῶν δραχμῶν διακοσίων χιλιάδων (200.000) καί τῶν τόκων αὐτῆς μέχρι ἐντελοῦς ἐξοφλήσεως καί τῶν τυχόν συμβησομένων ἐξόδων. Ὑποχρεοῦται δέ ἡ ἀγοράστρια ἑταιρία νά καταβάλλῃ τὰς ἀνωτέρω διακοσίας χιλιάδας δραχμάς εἰς τρεῖς ἴσας ἐτησίας δόσεις μετά τόκου πρὸς ἑπτὰ ἐπὶ τοῖς ἑκατόν ἐτησίως, τρέξαντος ἀπὸ σήμερον μέχρις ἀποπληρωμῆς ὧν ἡ πρώτη εἶναι πληρωτέα τήν Τετάρτην Μαΐου τοῦ χίλια ἑννεακόσια εἴκοσι τέσσαρα (1924) ἔτους, ἡ δευτέρα τήν Τετάρτην Μαΐου τοῦ χίλια ἑννεακόσια εἴκοσι πέντε (1925) ἔτους καί ἡ τρίτῃ τήν Τετάρτην Μαΐου τοῦ χίλια ἑννεακόσια εἴκοσιν ἕξ ἔτους. Κατά τὰς προθεσμίας δέ ταύτας θά καταβάλληται πλὴν ἐκάστης τῶν ληξιπροθέσμων δόσεων καί τῶν τόκων αὐτῶν καί ὅσοι ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰς μὴ τοιαύτας τόκος, ἡ δέ μὴ ἐμπρόθεσμος πληρωμὴ δόσεώς τινος ἢ τοῦ δεδουλευμένου τόκου, συνεπάγεται τὸ ληξιπρόθεσμον τῶν μὴ ἀπαιτητῶν δόσεων, δικαιουμένης τῆς Τραπέζης νά ἐπιδιώξῃ τήν εἴσπραξιν αὐτῶν διὰ παντός νομίμου μέσου καί διὰ ἐκτελέσεως τοῦ παρόντος κηρυσσομένου ἐν ἀπογράφῳ ἐκτελεστοῦ. Ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν δηλοῖ ὅτι τήν ἀνωτέρω πώλησιν ἐπραγματοποίησεν ἄνευ οἰασθήποτε εὐθύνης αὐτῆς, ὅσον ἀφορᾷ τήν κατάστασιν, λειτουργίαν καί τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῷ πωληθέντι ἐργοστασίῳ ἀναφερομένων μηχανημάτων, μὴ εὐθυνομένη διὰ τυχόν διαμφοισθήτησιν τῶν ὀρίων αὐτοῦ ὑπὸ τρίτου, ἐκχωροῦσα ἐν τούτοις ἀνευθύνως πρὸς τήν ἀγοράστριαν ἑταιρείαν πᾶν δικαίωμα αὐτῆς προσωπικόν καί πραγματικόν – καί τὰς σχετικὰς ἀγωγὰς πρὸς προστασίαν τόσον τῆς κυριότητος τοῦ κτήματος τούτου, ὡς καί τῶν ὀρίων αὐτοῦ, ὡς καί πᾶν δικαίωμα αὐτῆς προσωπικόν καί πραγματικόν πηγάζον ἐκ τῆς ἄνω περιλήψεως κατακυρωτικῆς ἐκθέσεως καί ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμοὺς 43752 συμβολαίου τοῦ τέως Συμβολαιογράφου Βόλου Κωνσταντίνου Ι. Καραμανώλη καί τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 4810 συμβολαίου τοῦ τέως Συμβολαιογράφου Βόλου Κίμωνος Κ. Κασσιμάτη. Ἐν τέλει ἐδήλωσεν ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν, ὅτι παραιτεῖται πάσης ἐνστάσεώς της καί ἀγωγῆς λόγῳ ὑπερόγκου βλάβης. Γίνεται μνεῖα ὅτι ἐπισυνάπτεται τῷ παρόντι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 3485 τῆς τριακοστῆς Ἀπριλίου τρέχοντος (1923) ἔτους φύλλον προσδιορισμοῦ αὐτομάτου ὑπερτιμήματος τοῦ οικονομικοῦ ἐφόρου Βόλου καθ' ὃ δὲν ὀφείλεται ὑπερτίμημα ὅ,τι ἡ τιμὴ τῆς κτήσεως τοῦ πωλημένου εἶναι μεγαλυτέρα τῆς πωλήσεως καί ὅτι τὸ παρὸν συνετάγη ἐπὶ ἀναλογικοῦ χαρτοσήμου δραχμῶν χιλίων προστεθέντος ἑτέρου ὀγδοηκονταλέπτου φόρου χαρτοσήμου καί τοῦ ἀναλογοῦντος τοιούτου τοῦ ἀναγκαστικοῦ ἐσωτερικοῦ δανείου καί ὅτι διὰ τὰ ἐκ δραχμῶν δύο χιλιάδων ἑννεακοσίων ὑπερβάλλοντα τέλη τοῦ παρόντος καί δραχμῶν διακοσίων ἑνενήκοντα τοῦ ἀναγκαστικοῦ δανείου ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 166 τῆς τριακοστῆς Ἀπριλίου τρέχοντος (1923) ἔτους γραμμᾶτιον παραλαβῆς τοῦ δημοσίου ταμείου Βόλου, ὅπερ ἐπισυνάπτεται ὧδε. Ταῦτα

συνωμολογησάντων καί συναποδεξαμένων ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων μερῶν, ὑπέμνησα αὐτοῖς τόν περί μεταγραφῆς Νόμον καί τās συνεπειάς τῆς παραλείψεώς του καί τῆ αἰτήσει των συντάξα τό παρόν ἀποτελεσθέν ἐκ δύο φύλλων χαρτοσήμου, τῆ αἰτήσει καί συγκαταθέσει αἱ ἐβη τό ἐν τῷ παρόντι ἐπί πλέον περιθώριον, ἐν τῷ ἐνταῦθα καί ἐπί τῆς διασταυρωσεως τῶν ὁδῶν Δημητριάδος καί Μεταμορφώσεως κειμένῳ ὑποκαταστήματι τῆς Τραπεζῆς Ἀθηνῶν, ἐνθα πρὸς τοῦτο κληθεῖς σήμερον μετέβην, ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκουον πάντων καί προσηκόντως βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καί ἐμοῦ.

Οἱ Μάρτυρες Ἄ. Ἀστέρης Ν. Μαῦρος
Οἱ Συμβαλλόμενοι Δ. Φαρμακίδης Δ. Πάντος

Ὁ Συμβολαιογράφος (Τ.Σ.) Α. Ι. Τσικρίκης

23

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν, ἀριθ. 11508. Πωλητήριο ἀκινήτου ἀντί δραχμῶν 66.000.

Ἐν Βόλῳ καί ἐν τῷ ἐπί τῆς ὁδοῦ Κ. Τοπάλη κειμένῳ γραφεῖῳ μου ἰδιοκτησίᾳ Ρίζου Παπακωνσταντίνου, σήμερον τὴν πέμπτην (5) τοῦ μηνὸς Μαΐου τοῦ χιλιόστου ἐννεακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου (1926) ἔτους, ἡμέραν Τετάρτην ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Βόλου Κωνσταντίνου Ἐμμανουὴλ Αὐλωνίτου κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα παρουσίᾳ καί τῶν μαρτύρων Θεοδώρου Γεωργίου Μπέλλα καί Δημητρίου Κωνσταντίνου Βούλα, κτηματιῶν, κατοίκων Βελεστίου γνωστῶν μοι πολιτῶν Ἑλλήνων ἐνηλίκων καί μὴ ἐξαιρετέων ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοὶ καί μὴ ἐξαιρετέοι ἀφ' ἑνός **Γεώργιος Παναγιώτου Μαλαμάκης**, κτηματίας, κάτοικος Βόλου ἐπί τῆς ὁδοῦ Δημητριάδος καί ἀφ' ἑτέρου 1) **Στέργιος Δημητρίου Μπαλαμώτης** 2) **Ἰωάννης Δημητρίου Μιχουλίτσης** 3) **Στέργιος Δημητρίου Μιχουλίτσης & Ἀπόστολος Δημητρίου Μιχουλίτσης**, κτηματῆται, ἅπαντες κάτοικοι Βελεστίου καί συνωμολόγησαν τά ἑξῆς: Ὁ πρῶτος τούτων Γεώργιος Παναγιώτου Μαλαμάκης ἐδήλωσεν ὅτι ἔχει εἰς τὴν ἀπόλυτον νομὴν, κατοχὴν καί κυριότητά του ἐξ ἀγορᾶς δυνάμει τοῦ ὑπ ἀριθ. 2333 τῆς 28 Νοεμβρίου 1903 ἔτους πωλητηρίου συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογράφου Φερῶν μεταγεγραμμένου ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν Μεταγραφῶν τοῦ Δήμου Φερῶν ἐν τόμῳ 5ῳ καί ἀριθ. 115 καί δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3.2.7.2 τῆς 22 Σεβρίου 1903 ἔτους πωλητηρίου συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογράφου τότε Βόλου Κωνσταντίνου Καραμανάλη νομίμως μεταγεγραμμένου ἐν τόμῳ πέμπτῳ πέντε χιλιάδας (415.000) ἔλαβε καί ἐπληρώθη παρά τοῦ ἀγοραστοῦ σήμερον ἐνώπιον ἡμῶν καί τῶν μαρτύρων, ὁ πωλητὴς οὗτος, τās δέ ὑπολοίπους δραχμάς διακοσίας πενήκοντα χιλιάδας (250.000) δέχεται νά πληρωθῆ παρά τῶν ἀγοραστῶν εἰς τρεῖς δόσεις τὴν πρώτην ἐξ ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδων τὴν 1ην Ὀκτωβρίου ἐ.ἔ. 1926, τὴν δευτέραν ἐξ ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδων ὁμοίως τὴν πρώτην Ἀπριλίου 1927 ἔτους καί τὴν τρίτην δόσιν ἐξ ἑκατόν

χιλιάδων τήν πρώτην Ὀκτωβρίου 1927 ἔτους καί ἐν τόκῳ ἀπό σήμερον πρὸς 10% ἑτησίως καί οὕτω παραιτεῖται ἐφεξῆς παντός ἐν γένει δικαιώματός του κατοχῆς καί κυριότητος, ὡς καί πάσης ἐνστάσεως περὶ διαρρήξεως τοῦ παρόντος δι' ὑπέρογκον βλάβην καί τῆς σχετικῆς ἀγωγῆς, ἀποκαθιστῶν τελείους συγκυρίου καί συγκατόχους τοὺς εἰρημένους ἀγοραστάς, δυναμένους ἀπὸ τοῦδε νά διαθέτωσι τὸν περιγραφέντα ὑδρομύλον ἐλευθέρως ὡς θούλωνται κατὰ πλήρες ἰδιοκτησίας δικαίωμα. Οἱ δὲ ἀγορασταὶ Στέργιος Μπαλαμώτης, Ἰωάννης Δ. Μιχουλίτσης, Στέργιος Δ. Μιχουλίτσης καί Ἀπόστολος Δημητρίου Μιχουλίτσης, ἐδήλωσαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν προκειμένην ἀγοράν τοῦ περιεγραφέντος ὑδρομύλου, παρέλαβον αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόλυτον νομὴν, κατοχὴν καί κυριότητὰ των κοινῶς καί ἀδιαιρέτως ὁ μὲν Στέργιος Δημ. Μπαλαμώτης τὸ ἥμισυ ἐξ ἀδιαιρέτου οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἀδελφοὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐξ ἀδιαιρέτου, ἐν κανονικῇ λειτουργίᾳ, τῆς τελείας ἀρεσκείας, των κατέβαλον ἐκ τοῦ συμφωνηθέντος ὀλικοῦ τιμήματος εἰς τὸν πωλητὴν μέρος ἦτοι δραχμάς τετρακοσίας δεκαπέντε χιλιάδας (415.000) ὡς εἴρηται... ἐπὶ τοῦ περιγραφέντος ὑδρομύλου καί ἐφ' ὄλων ἐν γένει τῶν οἰκοδομῶν, μηχανημάτων, οἰκοπέδου περιοχῆς καί λοιπῶν παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων αὐτοῦ ὡς περιεγράφησαν, περιελθόντων αὐτοῖς κοινῶς καί ἀδιαιρέτως, δυνάμει τοῦ παρόντος, ὡς εἴρηται. Γίνεται μνεῖα ὅτι ὁ πωλητὴς ἐδήλωσεν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ κινητὴν καί ἀκίνητον καταβαλὼν τὸν προσήκοντα φόρον τῆς ἐφ' ἅπαξ φορολογίας ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 802 πιστοποιητικοῦ τοῦ Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου Βόλου, ὄντος συνημμένου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 10332 συμβολαίῳ μου. Ἐπίσης γίνεται μνεῖα ὅτι δυνάμει τοῦ νόμου 1642 περὶ φόρου ὑπερτιμήματος κατεβλήθη εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον Βόλου ὁ ἐκ δραχμῶν εἴκοσι τεσσάρων χιλιάδων (24000) φόρος ὑπερτιμήματος, ὡς καί ὁ ἐκ δρχ. ἐπτὰ χιλιάδων διακοσίων (7200) τοῦ ἀναγκαστικοῦ δανείου τοιοῦτος, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ συνημμένου ᾧδε ὑπ' ἀριθ. 73 τῆς 15 Ἀπριλίου ἐ. ἔ. διπλοτύπου εἰσπράξεως τοῦ Δημοσίου Εἰσπράκτορος Βόλου Βαῖου Δημοπούλου, ὑπολογισθέντος δυνάμει τοῦ συνημμένου ᾧδε ὑπ' ἀριθ. 88 ἐ. ἔ. φύλλου προσδιορισμοῦ αὐτομάτου ὑπερτιμήματος τοῦ Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου Βόλου. Ὑπομνήσας τοῖς ἀγορασταῖς καί τὴν ἀλληλέγγυον ὑποχρέωσιν περὶ καταβολῆς τοῦ τυχόν ἐλλειπῶς καταβληθέντος φόρου ὑπερτιμήματος, ἄρθρ. 5, παρῆρ. 7. Ἐπίσης προσαρτᾶται ἡ ταυτόχρονος γνωμάτευσις τοῦ Δικηγόρου Βόλου Νικολάου Γάτσου ὑπογραφεῖσα νομίμως. Ταῦτα συνομολογησάντων & συναποδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων συνετάχθη τῇ αἰτίσει των τὸ παρὸν τὴν μεταγραφὴν τοῦ ὁποίου ὑπέμνησα, ὅπερ ἀναγνωσθέν & βεβαιωθέν προσηκόντως ὑπογράφεται παρ' ὄλων ἐκτός τοῦ Στεργίου Μιχουλίτση ὁμολογήσαντος ἄγνωιαν γραμμάτων, προσαρτηθέντος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 786 διπλοτύπου τοῦ εἰσπράκτορος Βόλου Ἄρ. Ζούμπου.

Οἱ Μάρτυρες
Θ. Γ. Μπέλλας
Δ.Κ. Γούλας

Οἱ Συμβαλλόμενοι
Γ. Μαλαμάκης
Στ. Δ. Μπαλαμώτης
Ι. Μιχουλίτσης
Α. Μιχουλίτσης

ΣΦ, ἀριθ. 12323. Μίσθωσις Κοινοτικού ὑδρομύλου Δρχ. 107.500.

Ἐν Βελεστίνῳ ἐν τῷ Εἰρηνοδικειακῷ καταστήματι, οἰκία κληρονόμων Κουσίου Ντόντου, ἐνθα συμβολαιογραφῶ, σήμερον τὴν τριακοστὴν πρώτην (31) τοῦ μηνός Μαρτίου τοῦ χίλια ἐννεακόσια εἴκοσι ἕξ (1926) ἔτους ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Τετάρτην, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Φερῶν Ἰωάννου Χ. Χωμενίδου, κατοικοεδρευόντος ἐνταῦθα, παρουσία καὶ τῶν μαρτύρων Στεργίου Δημητρίου...Μπαλαμάτη κτηματίου καὶ Βασιλείου Γεωργίου Δεληγιώργη ἱατροῦ, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίνου γνωστῶν μοι ἐνηλίκων πολιτῶν Ἑλλήνων καὶ μὴ ἐξαιρουμένων ὑπὸ τοῦ Νόμου, ἐνεφανίσθησαν αὐτοπροσώπως οἱ ἐπίσης γνωστοί μοι καὶ τοῖς μάρτυρες καὶ μὴ ἐξαιρετέοι ἀφ' ἑνός μὲν οἱ Στέργιος Δημητρίου Μιχουλίτσης, κτηνοτρόφος καὶ Ζήσης Δημητρίου Καλόγηρος, κτηνοτρόφος καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Ἄθανάσιος Γεωργίου Μαργαριτοπούλος, παντοπῶλης καὶ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Βελεστίνου, κάτοικοι ἅπαντες Βελεστίνου, τοῦ Ἄθανασίου Γεωργίου Μαργαριτοπούλου ἐνεργούντος ἐν προκειμένῳ ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Κοινότητος Βελεστίνου καὶ συνωμολόγησαν τὰ ἑξῆς: ὁ μὲν Στέργιος Δημητρίου Μιχουλίτσης ἐδήλωσεν ὅτι ἐνεργηθείσης ἐνταῦθα πλειοδοτικῆς δημοπρασίας περὶ πενταετοῦς ἐνοικιάσεως τοῦ Κοινοτικού ὑδρομύλου «Νταμπάχανα» ἀνεδείχθη οὗτος τελευταῖος πλειοδότης προσενεγκῶν δραχμῆς εἴκοσι μία χιλιάδες πεντακοσίας (21.500) κατ' ἔτος καὶ ἐγκριθέντων τῶν πρακτικῶν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν τέσσαρες χιλιάδες τριακόσια τεσσαράκοντα τέσσαρα (4.344) τῆς δεκάτης Μαρτίου ἔτους ἐγκριτικῆς διαταγῆς τοῦ Νομάρχου Λαρίσης, δηλοῖ καὶ διὰ τοῦ παρόντος ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἐκμίσθωσιν ταύτην συμφώνως μὲ τούς ὅρους καὶ ὑποχρεώσεις τῆς ὑπ' ἀριθ. ἐβδομήκοντα ἐννέα (79) τῆς εἰκοστῆς τρίτης 23 Ἰανουαρίου χίλια ἐννεακόσια εἴκοσι ἕξ (1926) διακηρύξεως τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος Βελεστίνου, ἧς ἔλαβε πλήρη γνῶσιν καὶ ὑπόσχεται καὶ ὑποχρεοῦται νὰ συμμορφωθῇ πληρέστατα μὲ αὐτὴν καὶ ἧς οἱ κυριώτεροι ὅροι εἶναι οἱ ἑξῆς. 1) Ἡ μίσθωσις ἄρχεται ὑπὸ τῆς πρώτης (1) Ἀπριλίου ἔτους καὶ λήγει τὴν τριακοστὴν πρώτην 31 Μαρτίου τοῦ χίλια ἐννεακόσια τριάκοντα ἐν (1931), ὅτε ὀφείλει ὁ μισθωτὴς νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον τὸν εἰρημένον ὑδρόμυλον ἀνυπερθέτως ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως καὶ ἄνευ προειδοποιήσεως τινός, ἐπ' οὐδενὶ δὲ λόγῳ δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν παράδοσιν τοῦ μισθίου ὁ μισθωτὴς, ἄλλως ἀποβάλλεται διὰ τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς, παραιτούμενος πάσης προσφυγῆς εἰς τὰ δικαστήρια κατὰ τῆς πράξεως ταύτης, ἀπαγορευομένης τῆς μὴ λειτουργίας τοῦ ὑδρομύλου. 2) Τὸ ἐτήσιον μίσθωμα πληρωθήσεται εἰς τέσσαρας ἴσας δόσεις πληρωτέας εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριμηνίας ἀνυπερθέτως καταβαλλομένης ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ ἐπὶ τῇ ἐκδόσει διπλοτύπου ἀποδείξεως ἐκ μέρους τοῦ Ταμείου Βόλου ἐκτελούντος καὶ χρέη κοινοῦ εἰσπράκτορος. 3) Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται εἰς τὸν μισθωτὴν ν' ἀναβάλῃ, τὴν ἐντὸς τῆς τεταγμένης προθεσμίας, καταβολὴν τῶν δόσεων, εἴτε λόγῳ κατασχέσεως γενομένης ὑπ' αὐτοῦ ἢ τρίτου, εἴτε λόγῳ ἀπαιτήσεων αὐτοῦ οἰωνδήποτε κατὰ τῆς Κοινότητος προερχομένων, εἴτε τῆς ἐνοικιάσεως, εἴτε καὶ ἄλλης οἰασδῆποτε αἰτίας. 4) Ὁ μισθωτὴς ἂν τυχόν

γίνη κατάσχεσις εἰς χεῖρας του παρά τούτου ὀφείλει πάντοτε νά καταθέσῃ εἰς τό κοινοτικόν Γραφεῖον, διότι ἄλλως ὑπόκειται καί ἔκπτωσιν τῶν ἐκ τῆς μισθώσεως δικαιωμάτων του καί νά δηλώσῃ ἐν τῇ καταθέσει τήν γενομένην εἰς τὰς χεῖρας του κατάσχεσιν. 5) Ὁ μισθωτής θά παραλάβῃ τόν εἰρημένον ὑδρομύλον ὡς εἶναι καί εὐρίσκεται «ἐκτός καθαριστηρίου καί πλάστιγγος» ὡσαύτως ὁ μισθωτής θά ἐπισκευάξῃ τό *ισόγειον δωμάτιον* ὡς καί *πάσαν ἄλλην ἐπισκευήν* χρήζουσαν τῷ ὑδρομύλῳ πληρώνων τόν φόρον κ.τ.λ., μή εὐθυνομένης τῆς Κοινότητος. 6) Ἐν περιπτώσει μή ἐμπροθέσμου πληρωμῆς τοῦ μισθώματος, ὁ μισθωτής ὑποχρεοῦται τήν πληρωμήν τόκου ... ἐκάστης δόσεως ἑννέα ἐπί τοῖς ἑκατόν 9% ἐτησίως ὑπερημερία, μέχρις ἐντελοῦς ἐξοφλήσεως ἐκάστης δόσεως εἰσπραττομένου διοικητικῶς ὡς καί πάντα τά τῆς Κοινότητος ἔσοδα κατά τὰς νομίμους διατυπώσεις. 7) Ὑποχρεοῦται προσέτι ὁ μισθωτής κατά τήν σύνταξιν τοῦ μισθωτηρίου συμβολαίου νά ἐξασφαλίσῃ τό Ταμεῖον Κοινότητος δι' ἀκινήτου περιουσίας, ἀξίας ἑνός ἐτησίου μισθώματος, ὡς ἐπίσης ὑποχρεοῦται καί τήν πληρωμήν *ἠλεκτροφωτισμοῦ*, ἐν περιπτώσει ἐγκαταστάσεως, τοιούτου, ἐν τῷ ὑδρομύλῳ, ὑπό τῆς Κοινότητος. 8) Ὁ μισθωτής *οὐδέν δικαίωμα ἔχει νά μεταβάλῃ τόν ὑδρομύλον καί τόν ῥοῦν αὐτοῦ καί ἄλλο τι μηχανήμα, ὅπερ ἤθελε σκεφθῆ, ἀλλά ν' ἀφίση* τοῦτον ὡς εἶναι καί εὐρίσκεται *ἀλέθων μόνον δημοτριακούς καρπούς*. 9) Τά κηρύκεια ἔσοδα, τά τῆς παραστάσεως τοῦ συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου τά τέλη καί δικαιώματα τοῦ συμβολαίου, ὡς καί πᾶν ἐν γένει ἔξοδον, βαρύνουσι τόν μισθωτήν. Ὅτι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Κοινότητος Βελεστίνου, διὰ τήν ἐγκαιρον παράδοσιν τοῦ μισθίου ὑδρομύλου καί ἐκπλήρωσιν τῶν ὄρων καί ὑποχρεώσεων τοῦ παρόντος προσφέρει ὡς ἐγγυητήν καί ἀλληλέγγυον μεθ' ἑαυτοῦ πληρωτήν τόν Ζήσην Δημητρίου Καλόγηρον, ὅστις ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται τήν ἐγγυήσιν ταύτην, ἀναλαμβάνει μετὰ τοῦ μισθωτοῦ ἀλληλέγγυον ὑποχρέωσιν, παραιτούμενος τοῦ εὐεργετήματος τῆς διζήσεως καί διαιρέσεως. Ὁ δέ Ἄθανάσιος Γεωργίου Μαργαριτόπουλος ὑπό τήν προεκτεθεῖσαν ιδιότητά του συνομολογεῖ καί ἀποδέχεται ἅπαντα τ' ἀνωτέρω ἐκτιθέμενα. Καί εἰς πίστωσιν τῇ αἰτήσει των συντάξα τό παρόν μισθωτήριον συμβόλαιον, δι' ὅπερ εἰσέπραξα δικαιώματα καί τέλη δραχμάς χιλίας ἑννεακοσίας ἑβδομήκοντα μίαν καί ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως καί εἰς ἐπήκοον πάντων καί βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καί ἐμοῦ, πλὴν τοῦ Στεργίου Δημητρίου Μιχουλίτη, ὁμολογήσαντος ἄγνοιαν γραμμάτων, κληθέντος νά ὑπογράψῃ τό παρόν συμβόλαιον.

Οἱ Μάρτυρες Β. Γ. Δεληγιώργης, Στέργιος Δ. Μπαλαμότης.

Οἱ λοιποὶ συμβαλλόμενοι Ζ. Καλόγηρος, Α. Γ. Μαργαριτόπουλος.

Ὁ Συμβολαιογράφος Εἰρηνοδίκης Ι. Χ. Χωμενίδης.

Ὡσαύτως γίνεται μνεῖα ὅτι προσαρτῶνται τῷ παρόντι καί τά ὑπ' ἀριθ. ὀκτώ χιλιάδες ἑνεακόσια ἑνενήκοντα ἕξ καί ὀκτώ χιλιάδας ἑνεακόσια ἑνενήκοντα ἑπτὰ γραμμᾶτια παραλαβῶν τό μὲν ἐκ δραχμῶν ἑκατόν εἴκοσι πέντε 125 δι' ὑπερβάλλοντα τέλη χαρτοσήμου, τό δέ ἐκ δραχμῶν εἴκοσι πέντε (25) πρόσθετου ποσοστόν ὑπὲρ ἀναγκαστικοῦ δανείου.

... ἀθημερόν
Συμβολαιογραφῶν Εἰρηνοδίκης

ΣΦ, ἀριθμός 13253. Μίσθωσις κοινοτικού ὑδρομύλου ὄρχ. 60.000

Ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐν τῷ Εἰρηνοδικειακῷ Καταστήματι ἰδιοκτησία κληρονόμων Κουσίου Ντόντου ἔνθα συμβολαιογραφῶ σήμερον τὴν δεκάτην τετάρτην τοῦ μηνός Ἰανουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοσιοστοῦ τριακοσιοστοῦ ἔτους ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Τρίτην ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Φερῶν Ἐμμανουήλ Μιχ. Βροντάκη ἐδρεύοντος ἐνταῦθα ἐπὶ παρουσία καὶ τῶν μαρτύρων Νικολάου Γεωργ. Κοτζανίτου, καπνοπώλου καὶ Ἰωάννου Δημητρίου Σταμούλη, κουρέως, ἀμφοτέρων κατοίκων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι, ἐνηλίκων, Ἑλλήνων πολιτῶν καὶ μὴ ἐξαιρετέων ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐπίσης γνωστοὶ ἐμοὶ τε καὶ τοῖς μάρτυσι καὶ μὴ ἐξαιρετέοι Ἀντώνιος Δημ. Χατζάκος, ἀρχιεργάτης τῶν θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων, κάτοικοι Βελεστίνου καὶ πρόεδρος τῆς Κοινότητος Βελεστίνου ἐνεργῶν εὐπροσκεიმένως ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ταύτην ἀφ' ἑνός καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ Βασίλειος Ἰωάννου Πάσχος γεωργός κάτοικος ἐπίσης Βελεστίνου καὶ Γεώργιος Βασιλείου Κοντογιάννης μιλωθρὸς κάτοικος ἐπίσης Βελεστίνου καὶ συνωμολόγησαν τὰ ἐξῆς: ὁ Βασίλειος Πάσχος ἐδήλωσεν ὅτι ἐνεργηθείσῃ ἐνταῦθα πλειοδοτικῆς δημοπρασίας περὶ ἐνοικιάσεως *διὰ μίαν πενταετίαν τοῦ ἐνταῦθα κοινοτικοῦ ὑδρομύλου «Δριστέλλα» μετὰ τῶν μετ' αὐτοῦ συνεχομένων ποτιστικῶν ἀγρῶν συγκεκριμένων ἀμφοτέρων ἐκ στρεμμάτων τεσσάρων* ὡς ἐγγιστα καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ καθαριστηρίου καὶ μιᾶς μιλόπετρας, ἀνεδείχθη οὗτος τελευταῖος πλειοδότης προσενεγκῶν δραχμὰς δώδεκα χιλιάδας (12.000) δι' ἕκαστον ἔτος καὶ ἐγκριθέντων τῶν πρακτικῶν διὰ τῆς συνημμένης ὄψε ἐκ ἀντιπεφωνημένῳ ἀντιγράφῳ ὑπ' ἀριθμὸν 21154 τῆς 14 Δεκεμβρίου 1929 ἐγκριτικῆς διαταγῆς τῆς Νομαρχίας Λαρίσσης δηλοῖ καὶ διὰ τοῦ παρόντος ὅτι ἀποδέχεται τὴν μίσθωσιν ταύτην συμφώνως μὲ τούς ὄρους καὶ ὑποχρεώσεις τῆς συνημμένης τῷ παρόντι διακηρύξεως τοῦ προέδρου τῆς Κοινότητος Βελεστίνου ὑπ' ἀριθμὸν 1168 τῆς ὀγδόης Ὀκτωβρίου 1929, ἧς ἔλαβε πλήρη γνῶσιν καὶ ὑπόσχεται καὶ ὑποχρεοῦται νὰ συμμορφωθῇ πληρέστατα πρὸς ταύτην καὶ ἧς οἱ κυριώτεροι ὄροι εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) Ἡ ἐνοικίασις τοῦ εἰρημένου ὑδρομύλου ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἐνάτης Νοεμβρίου παρελθόντος ἔτους 1929 καὶ θέλει λήξει μετὰ πέντε συνεχῆ ἔτη ἦτουν τὴν ὀγδόην Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἔννεακοσιοστοῦ τριακοστοῦ τετάρτου ἔτους, ὅποτε ὀφείλει ὁ μισθωτὴς νὰ παραδώσῃ τὸν ἐν λόγῳ ὑδρομύλον μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων ἀγρῶν παραρτημάτων του, παρακολουθημάτων του κλπ. εἰς τὴν κοινότητα ἄνευ τινος προειδοποιήσεως. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται ὁ ἐνοικιαστής ν' ἀρνηθῇ τὴν παράδοσιν τοῦ ἐνοικιαζομένου ὑδρομύλου, ἄλλως ἀποβάλλεται διὰ τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς παραιτούμενος ἀπὸ τῆς προσφορᾶς του πάσης προσφυγῆς εἰς τὰ Δικαστήρια κατὰ τῆς πράξεως ταύτης. 2) *Τὸ ἐτήσιον μίσθωμα πληρωθήσεται εἰς τέσσαρας ἴσας δόσεις καὶ εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριμηνίας* ἀνυπερθέτως εἰς τὸν εἰσπράκτορα τῆς Κοινότητος καὶ ἐλλείψει τούτου εἰς τὸν Ταμίαν Βόλου ἐκτελοῦντος καὶ χρεὴ κοινοτικοῦ τοιοῦτου, τὸ αὐτὸ δέ θέλει πράττει καθ' ἕκαστον ἔτος τῆς ἐνοικιάσεως καὶ ἡ καθυστέρησις δόσεώς τινος κατὰ τὰς προβλεπομένας προθεσμίας συνεπάγεται οὐ μόνον τόκον ὑπερημερίας πρὸς 12% ἐτησίως μέχρις ἐξο-

φλήσεως αλλά και τήν έξωσιν τοῦ μισθωτοῦ συμφώνως μέ τόν Νόμον περί δυστροποῦντων μισθωτῶν. 3) Ὁ ἐνοικιαστής οὐδέν δικαίωμα μειώσεως τοῦ μισθώματος δύναται νά ἔχη ἐξ οἰουδήποτε λόγου καί αἰτίας ἤ θεομηνίας ἤ ἔνεκεν διαταράξεως ἤ καταπατήσεως ἀλλ' ὀφείλει νά καταβάλλῃ τοῦτο εἰς τό ἀκέραιον. 4) Ὁ ἐνοικιαστής ὀφείλει νά παραλάβῃ τόν εἰρημένον ὑδρόμυλον ὡς εἶναι καί εὐρίσκεται ἐν καλῇ καταστάσει, ὑποχρεοῦται δέ νά ἐπισκευάζῃ τά πρός κατοικίαν δωμάτια ὡς καί νά ἐκτελῇ πᾶσαν ἄλλην ἐπισκευήν χρῆζουσαν τῷ ὑδρόμυλῳ, νά πληρώνη τόν φόρον κλπ. μή εὐθνομένης διά ταῦτα τῆς Κοινότητος. 5) Ὁ ἐνοικιαστής οὐδέν δικαίωμα ἔχει νά μεταβάλλῃ τόν ὑδρόμυλον καί τόν ῥοῦν αὐτοῦ ὡς καί τήν δριστεύσαν ἤ ἄλλο τι μηχανήμα, ὃ ἤθελε σκεφθῆ ἀλλά ν' ἀφήσῃ τοῦτον ὡς εἶναι ἤ εὐρίσκεται ἀλλέθον μόνον δημητριακοῦς καρπούς, ἀπαγορευομένης τελείως τῆς μή λειτουργίας τοῦ ὑδρόμυλου, ἔχει δέ τήν ἐλευθερίαν τῇ θελήσει του νά κατασκευάσῃ καί μανδάνιον, ὅπερ μετά πενταετῆ ἐκμετάλλωσιν ὑπό τοῦ ἐνοικιαστοῦ θέλει παραμείνῃ τῇ Κοινότητι ὡς θά ἔχη. 6) Ἐν ἡ περιπτώσει ἡ Κοινότης θελήσει νά ἐγκαταστήσῃ ἐν τῷ ὑδρόμυλῳ τούτῳ μηχανήν παραγωγῆς ἠλεκτρικοῦ ρεύματος οἰανδήποτε χρονολογίαν τῆς ἐνοικιάσεως διά λογαριασμόν τῆς Κοινότητος, θελήσῃ παραλαμβάνουσα τόν ὑδρόμυλον νά ἐγκαταστήσῃ τοιαῦτα μηχανήματα ἐν τῷ ὑδρόμυλῳ τότε τό συμβόλαιον ἐνοικιάσεως τοῦ ὑδρόμυλου θεωρηθήσεται λελυμένον καί θά ἀποζημιωθῇ ὁ ἐνοικιαστής διά τεσσάρων χιλιάδων δραχμῶν χωρίς νά ἔχη ὁ μισθωτής ἄλλην τινά ἀπαίτησιν περί ἀποζημιώσεως. Τότε θέλει δέ καταβάλλῃ μόνον τά μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθ' ἣν θά λυθῇ ἡ μίσθωσις διά τῶν ἠλεκτρικῶν ἐγκαταστάσεων δεδουλευμένα ἐνοίκια. Ταῦτα συνομολογησάντων καί συναποδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων συντάξα τῇ αἰτήσει των τό παρόν δι' ὅπερ εἰσέπραξα διά τέλη καί δικαιώματα δραχμάς χιλίας τριακοσίας εἴκοσι ἑννέα καί ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τῶν συμβαλλομένων καί τῶν μαρτύρων καί προσηκόντως βεβαιωθέν ὑπογράφεται ὡς ἔπεται παρά πάντων καί ἐμοῦ.

Οἱ μάρτυρες ...

Οἱ συμβαλλόμενοι ...

Ὁ Συμβολαιογράφῶν Εἰρηνοδίκης Φερῶν ...

ΥΦ, ἀριθ. 88. Πωλητήριο ἀκινήτου δραχμῶν 100.000.

Ἐν Βελεστίνῳ καί ἐν τῇ οἰκίᾳ τῶν κληρονόμων Γουσίου Ντόντου, ἔνθα καί τό γραφεῖον μου, σήμερον τήν δευτέραν (2) τοῦ μηνός Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ τριακοστοῦ δευτέρου (1932) ἔτους, ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Σάββατον, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Φερῶν Ἰωάννου Ἀντωνίου Σαμαρᾶ, κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα, ἐπί παρουσίᾳ καί τῶν μαρτύρων Φωτίου Γεωργίου Παπαρρίζου, ἐμπόρου, καί Στεργίου Ἀποστόλου Παπατόλια, παντοπώλου, κατοίκων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι πολιτῶν Ἑλλήνων ἐνηλίκων καί μή ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί μοι καί εἰς τοὺς ἀνωτέρω μάρτυρας καί μή ἐξαι-

ρετέοι, ἀφ' ἑνός Στέργιος Δημητρίου Μιχολίτσης, Ἀπόστολος Δημητρίου Μιχολίτσης καί Ἰωάννης Δημητρίου Μιχολίτσης, καί ἀφ' ἑτέρου ὁ Μιχαήλ Δημητρίου Μπαλαμώτης, κτηματοκτηνοτρόφοι ἅπαντες καί κάτοικοι Βελεστίνου, καί συνωμολόγησαν τά ἑξῆς. Οἱ πρῶτοι τούτων Στέργιος Δ. Μιχολίτσης, Ἀπόστολος Δ. Μιχολίτσης καί Ἰωάννης Δ. Μιχολίτσης ἐδήλωσαν ὅτι ἔχουσι κοινῶς καί ἀδιαιρέτως εἰς τὴν ἀπόλυτον νομὴν, κατοχὴν καί κυριότητά των, ἐξ ἀγορᾶς, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11508 τῆς πέμπτης Μαΐου χίλια ἑννεακόσια εἴκοσιν ἕξ (1926) ἔτους, πωλητηρίου συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Βόλου Κωνσταντίνου Αὐλωνίτου, νομίμως μεταγεγραμμένου ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν Μεταγραφῶν τοῦ τέως Δήμου Φερῶν ἐν τόμῳ δεκάτῳ τετάρτῳ (14) καί ἀριθμῷ τετρακόσια τεσσαράκοντα πέντε (445), τὸ ἥμισυ ἐξ ἀδιαιρέτου ἑνός ὑδρομύλου δι' ὕδατος κινουμένου, καί τοῦ ὕδατος τούτου, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ μηχανημάτων καί μυλολίθων, ἐν κανονικῇ λειτουργίᾳ, τῆς ἠλεκτρικῆς ἐγκαταστάσεως, τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ καί τῶν συνεχομένων ἀποθηκῶν, κατοικίας (διωρόφου οἰκοδομῆς) τῆς συνεχομένης περιοχῆς καί οἰκοπέδου, ὄσης ἐκτάσεως καί ἂν εἶναι καί λοιπῶν παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων καί τοῦ δικαιώματος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ δι' οὐ ἔκπαλαι κινεῖται ὕδατος, κειμένου ἐν τῇ κωμοπόλει Βελεστίνου τοῦ τέως δήμου Φερῶν καί ἐν τῇ θέσει «Κεφαλόβρυσος» καί γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μπᾶς Μύλος» συνορευομένου δέ γύρωθεν μὲ ἀκίνητα ἀδελφῶν Μπατακόγια, Χαραλάμπους Βισβίκη, Βασιλείου Ἀγγελῆ Μπαζούκη, ὑδρόμυλον Κοινότητος Βελεστίνου καί δρόμον. Ὅταν τὸ ἥμισυ ἐξ ἀδιαιρέτου τοῦ ὡς ἀνωτέρω περιγραφέντος ὑδρομύλου των μεθ' ὄλων ἐν γένει τῶν ἐξαρτημάτων του, μηχανημάτων, οἰκοδομῶν, παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων του, ἐλευθέρου παντός βάρους, χρέους, ὑποθήκης, προσημειώσεως, κατασχέσεως, προικώου δικαίου, οἱ εἰρημένοι Στέργιος Δ. Μιχολίτσης, Ἀπόστολος Δ. Μιχολίτσης καί Ἰωάννης Δ. Μιχολίτσης ἐπώλησαν, μετεβίβασαν καί παρέδωκαν τὴν πρώτην (1) Μαρτίου ἐνεστῶτος ἔτους (1932) μεθ' ὄλων ἐν γένει τῶν ὑπ' αὐτοῦ καί ἐξ αὐτοῦ δικαιωμάτων των, προσωπικῶν τε καί πραγματικῶν καί συναφῶν ἀγωγῶν, ὡς καί τῶν τῆς ἐξώσεως τοιούτων, ἅς ἀγωγᾶς καί ἐκχωροῦσι πρὸς τὸν εἰρημένον συμβαλλόμενον ἀγοραστήν Μιχαήλ Δ. Μπαλαμώτην, ἀντὶ τοῦ μεταξύ των συμφωνηθέντος ὀλικοῦ τιμήματος τῶν δραχ. 100.000, ἅς οἱ πωληταὶ ἔλαβον καί ἐπληρώθησαν πρότερον καί ἐκτός τοῦ γραφείου μου, ὡς ἐνώπιον ἐμοῦ καί τῶν μαρτύρων ὡμολόγησαν, καί οὕτω παραιτοῦνται ἐφεξῆς παντός ἐν γένει δικαιώματός των κατοχῆς καί κυριότητος ὡς καί πάσης ἐνστάσεως περὶ διαρρηξέως τοῦ παρόντος δι' ὑπέρογκον βλάβην καί τῆς σχετικῆς ἀγωγῆς, ἀποκαθιστῶντες τέλειον κύριον καί κάτοχον τὸν εἰρημένον ἀγοραστήν, δυνάμενον ἀπὸ τοῦδε νᾶ διαθέτῃ τὸν περιγραφέντα ὡς ἄνω ὑδρόμυλον μετὰ τῶν παραρτημάτων του, ἐλευθέρως ὡς βούλεται καί ἔχει, πλήρες ἰδιοκτησίας δικαίωμα. Ὁ δὲ ἀγοραστής Μιχαήλ Δ. Μπαλαμώτης ἀποδέχεται τὴν προκειμένην ἀγοράν τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων ὑδρομύλων μετὰ τῶν παραρτημάτων του παρέλαβε ταῦτα εἰς τὴν κατοχὴν καί κυριότητά του ἐν κανονικῇ λειτουργίᾳ... πλὴν τῶν τριῶν δωματίων ἀνωγείου οἰκίας. Δηλοῦνται ὅτι συμφῶνως τῷ νόμῳ 4225 διὰ τὴν προκειμένην πώλησιν ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 φύλλον προσδιορισμοῦ τῆς ἀξίας τοῦ μεταβιβαζομένου ἀκινήτου, δι' οὗ ἔκανονίσθη πληρωτέος φόρος ἐξ ἡμισείας ὑφ' ἑκατέρων τῶν συμβαλλομένων, τὸ ἥμισυ τοῦ

κανονικοῦ φόρου, δηλ. πρὸς ἓν ἐπὶ τοῖς ἑκατόν (1%) καθ' ὅσον διὰ τὸ αὐτὸ πωλούμενον ἐπληρώθη φόρος ὑπερτιμῆματος κατὰ τὴν ἀγορὰν του ἐν ἔτει 1926 ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 11508 τῆς πέμπτης Μαΐου 1926 πωλητηρίου συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Βόλου Κων/νου Αὐλωνίτου, ἤτοι 1) ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμείου δραχμαὶ χίλια (1000) καὶ λόγῳ ἀναγκαστικοῦ δανείου δραχμαὶ τετρακόσιοι (400) 2) ὑπὲρ τῆς κοινότητος Βελεστίνου δραχμαὶ τριακόσιοι (300) καὶ 3) ὑπὲρ τοῦ ταμείου ὁδοποιΐας Βόλου δραχμάς πενήτηκοντα (50) καὶ ὅτι ἐπληρώθη ὁ φόρος οὗτος εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐπισυναπτομένου ἐν τῷ παρόντι ὑπ' ἀριθμ. 68 διπλοτύπου εἰσπράξεως τοῦ Δημοσίου εἰσπράκτορος Ταμείου Βόλου Ἀναστασίου Χατζησωτηρίου. Ἐγὼ ὁ Συμβολαιογράφος ὑπέμνησα τοῖς συμβαλλομένοις τὴν κατὰ τὸ ἄρθρον 5 §2 τοῦ αὐτοῦ νόμου 4225 ἀλληλέγγυον αὐτῶν ὑποχρέωσιν πρὸς πληρωμὴν τοῦ τυχόν ἐλλιπῶς καταβληθέντος φόρου μεταβιβάσεως ὡς καὶ τὰς ποινικὰς αὐτῶν εὐθύνας καὶ συνεπειὰς ἐν περιπτώσει ἀνακριβοῦς δηλώσεως τῆς ἀξίας τοῦ μεταβιβαζομένου ἀκινήτου. — Ταῦτα συνομολογησάντων καὶ συναποδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων, πρὸς οὓς ὑπέμνησα καὶ τὰς διατάξεις τοῦ περὶ μεταγραφῆς Νόμου, καὶ τὰς συνεπειὰς τῆς παραλείψεώς του, συντάξα τῇ αἰτήσει των τὸ παρόν, δι' ὅπερ εἰσέπραξα διὰ τέλη καὶ δικαιώματα δραχμάς χιλίας ἑννεακοσίας εἴκοσι μίαν ἐξ ὧν δραχμαὶ 40,50% ὑπὲρ τοῦ Ταμείου Συντάξεων Νομικῶν, καὶ ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον τῶν μαρτύρων καὶ τῶν συμβαλλομένων καὶ βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καὶ ἐμοῦ.

Οἱ μάρτυρες
Στέργιος Παπατόλιας, Φώτιος Παπαρρίζος

Οἱ Συμβαλλόμενοι
Ἀπόστολος Δ. Μιχολίτσης,
Ἰωάννης Δ. Μιχολίτσης,
Στέργιος Δ. Μιχολίτσης
Μιχαὴλ Μπαλαμώτης

Ὁ Συμβολαιογράφος Φερῶν
(Τ.Σ.) Ἰωάννης Ἀντ. Σαμαρᾶς
Ἀκριβὲς Ἀντίγραφον
Ἐν Βελεστίνῳ αὐθημερόν
Ὁ Συμβολαιογράφος Φερῶν
(ὑπογρ.)

Βεβαιοῦται ὅτι μετεγράφη εἰς τόμον 15ον καὶ ἀρ. 289 τῶν βιβλίων Μεταγραφῶν τοῦ τέως Δήμου Φερῶν.

Ἐν Βελεστίνῳ τῇ 2α Ἀπριλίου 1932
Ὁ μεταγραφοφύλαξ
Ἀν. Σαμαρᾶς

ΥΦ, Βιβλίο Μεταγραφῶν, τ. 16, ἀρ. 227/1937. Δωρεά ἐν ζωῇ ἀκινήτων ἐπὶ δραχ. 40.000.

Ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Μπλέτσα, ἔνθα καὶ τό γραφεῖον μου, σήμερον τὴν εἰκοστὴν ἐβδόμην (27) τοῦ μηνός Ἰανουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ τριακοστοῦ ἐβδόμου <1937> ἔτους, ἡμέραν Τετάρτην, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Φερῶν Ἰωάννου Ἀντωνίου Σαμαρᾶ κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν μαρτύρων Τριανταφύλλου Ἰωάννου Κανάρη, δημοσίου εἰσπράκτορος καὶ Ζήση Δημητρίου Τσέκου, κτηματίου, κατοίκων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι πολιτῶν Ἑλλήνων, ἐνηλίκων καὶ μὴ ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ ἄγνωστοι μὲν εἰς ἐμέ, γνωστοὶ δὲ εἰς τοὺς ἀνωτέρω μάρτυρας οἵτινες μὲ ἐβεβαίωσαν καὶ περὶ τῆς ταυτότητός των καὶ μὴ ἐξαιρετέοι, ἀφ' ἑνός ὁ Μιχαὴλ Νόζα Τσουμπέκος, κτηματίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ Εὐαγγελὴ σύζυγος Μιχαὴλ Βαρδούλη τὸ γένος Ἐμμανουήλ Στ. Τσουμπέκου, οἰκοκυρά, κάτοικοι ἀμφοτέρω Βελεστίνῳ καὶ συνωμολόγησαν τὰ ἑξῆς: Ὁ πρῶτος τούτων Μιχαὴλ Νόζα Τσουμπέκος ἐδήλωσεν ὅτι ἔχει εἰς τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀποκλειστικὴν του κατοχὴν καὶ κυριότητά του ἐξ ἀγορᾶς δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3586 τοῦ 1906 πωλητηρίου Συμβολαίου τοῦ Συμβολαιογραφείου Φερῶν καὶ 13561 τοῦ 1931 ἔτους ἑτέρου πωλητηρίου Συμβολαίου τοῦ αὐτοῦ Συμβολαιογραφείου Φερῶν, νομίμως μεταγεγραμμένων 1) *Τὸ ἡμισυ ἐξ ἀδιαίρετου ἑνός ὑδρομύλου μετὰ τῶν παραρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων του, μηχανημάτων καὶ τῶν συνεχομένων οἰκιῶν, σταύλων, πυργίσκου καὶ τῆς αὐλῆς, καὶ συνορευομένων γύρωθεν μὲ αὐλακας καὶ ἀγρούς Ἐμμανουήλ Τσουμπέκου, καὶ ἰδίου δωρητοῦ, εἰς θέσιν «Τσουμπέκου μύλος» τῆς κτηματικῆς περιφερείας Βελεστίνου τοῦ τέως Δήμου Φερῶν.* 2) *Τὸ ἡμισυ ἐξ ἀδιαίρετου ἑνός ἀγροῦ τοῦ ὄλου στρεμμάτων ὀκτώ περίπου, ἤδη κεχωρισμένου ἐκ στρεμμάτων τεσσάρων ἢ ὄσου καὶ ἂν εἶναι, πρὸς τὸ μέρος τοῦ μύλου, καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ θέσει καὶ συνορευομένου μὲ τὸν ἄνω ὑδρόμυλον, μὲ αὐλακα, μὲ ἀγρόν Γ. Νασίκα, ὅμοιον Ἐμμανουήλ Τσουμπέκου καὶ δρόμον τῆς αὐτῆς κτηματικῆς περιφερείας του τέως Δήμου καὶ* 3) *Τὸ ἡμισυ ἐξ ἀδιαίρετου τοῦ ἑτέρου ἀγροῦ ἐκ στρεμμάτων τοῦ ὄλου ὀκτώ (8) ἤδη κεχωρισμένου στρεμμάτων τεσσάρων, ἢ ὄσου καὶ ἂν εἶναι, κειμένου εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἢ περιφέρειαν, κάτωθι τοῦ δρόμου καὶ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ὄλου, καὶ συνορευομένου γύρωθεν μὲ δρόμον, μὲ ἀγρόν Ἐμμανουήλ Τσουμπέκου, ὅμοιον Ἰωάν. Χριστοδούλου καὶ Σιδέρη Κατσαρδάνη. Τ' ἀνωτέρω ἀκίνητα κτήματα ὁ διαληφθεὶς Μιχαὴλ Νόζα Τσουμπέκος, μὴ ἔχων κατιόντας ἢ ἀνιόντας κληρονόμους, δωρεῖται πρὸς τὴν δευτέραν Εὐαγγελὴν, σύζυγον Μιχαὴλ Βαρδούλη, τὸ γένος Ἐμμανουήλ Τσουμπέκου, ἀνεψιάν του, σήμερον διὰ δωρεᾶς ἐν ζωῇ, ἰσχυρᾶς καὶ ἀμετακλήτου, καὶ παραχωρεῖ ταῦτα εἰς αὐτὴν ἀπὸ τοῦδε παραιτούμενος τοῦ δικαιώματος τῆς ἀνακλήσεως ταύτης δι' οἰονδήποτε λόγον καὶ αἰτίαν καὶ λόγῳ ἀχαριστίας, ἀποκαθιστῶν ἀπὸ σήμερον καὶ ἐφεξῆς ἀπόλυτον καὶ ἀποκλειστικὴν κυρίαν νομέα καὶ κάτοχον καὶ δωρεοδόχον τὴν ἀνεψιάν του καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς διατροφῆς τοῦ δωρητοῦ καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ ἐν περιπτώσει ὁ δωρητὴς οὗτος ἤθελε νά παρα-*

μένη μακράν τῆς δωρεοδόχου, νά τῷ καταβάλῃ ἡ δωρεοδόχος αὐτῇ δραχμάς ὀκτώ χιλιάδας τετρακοσίας (8.400) ἑτησίως, καί καθ' ἑκάστην διμηνεῖαν ἀνά δραχμάς χιλίας τετρακοσίας (1.400). Ἐάν δέ ἀποβιώσῃ ὁ ἀνωτέρω δωρητής πρό τῆς σύζυγου του Μαρίας, ὑποχρεοῦται ἡ δωρεοδόχος νά διατρέφῃ αὐτήν ἢ νά καταβάλῃ αὐτῇ δραχμάς ἕξ χιλιάδας (6.000) ἑτησίως καί ταῦτα πάντα ἐφ' ὄρου ζωῆς ἀμφοτέρων.

Ἀπό κοινοῦ δέ καί ἐκ συμφώνου οἱ συμβαλλόμενοι ἀπετίμησαν ἤδη τὰ δωρηθέντα ἀκίνητα εἰς δραχμάς μὲν δέκα πέντε χιλιάδας (15.000) τόν ὑδρόμυλον, μετά τῶν συνεχομένων οἰκιῶν, παραρτημάτων καί μηχανημάτων, εἰς δραχμάς δώδεκα χιλιάδας πεντακοσίας (12.500) τόν δεύτερον ἀγρόν, ἥτοι ἐν ὅλῳ εἰς δραχμάς τεσσαράκοντα χιλιάδας (40.000). Ἡ δέ δωρεοδόχος Εὐαγγελή, σύζυγος Μιχαήλ Βαρδούλη, ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται εὐγνωμόνως τὴν δωρεάν ταύτην καί εὐχαριστεῖ τόν δωρητήν, ὑποσχομένη τὴν καταβολὴν ἐφ' ὄρου ζωῆς εἰς τόν δωρητήν τῶν ὀκτῶ χιλιάδων τετρακοσίων δρχ. ἑτησίως, καί ἐν περιπτώσει θανάτου τούτου εἰς τὴν σύζυγον του [Μαρίαν] τῶν ἕξ χιλιάδων δρχ. καί ὅτι παρέλαβεν εἰς τὴν κυριότητα καί κατοχὴν τῆς τὰ δωρηθέντα αὐτῇ ἀκίνητα κτήματα καί ὅτι ἀποδέχεται πάντα τὰ προεκτεθέντα καί τὰς δηλώσεις τοῦ δωρητοῦ. Γίνεται μνεῖα ὅτι ἡ προκειμένη δωρεά εἶναι κατὰ νόμον φορολογητέα λόγῳ ποσοῦ καί κατέβαλον τόν φόρον δωρεᾶς ἥτοι δραχμάς 1.856 καί 25% κύριον φόρον, δραχμάς 975 διὰ τέλη καί φόρον ὁδοποιίας δραχμάς 130, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ συνημμένου διπλοτύπου ὑπ' ἀριθμ. 2135 τοῦ εἰσπράκτορος Τριανταφύλλου Κανάρη.

Γίνεται ἐπίσης μνεῖα ὅτι κατ' ἐρώτησίν μας ἐβεβαίωσεν ὁ δωρητής ὅτι ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Περιβολίῳ Γρεβενῶν καί ὅτι εἰς ζητηθείσας παρ' ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων πληροφορίας μου, μεθ' ὑπόμνησίν μου πρὸς αὐτοὺς τῶν συνεπειῶν τοῦ ἄρθρου 55 τοῦ νόμου 1641 περὶ φορολογίας κληρονομιῶν, δωρεῶν καί προικῶν, ἀμφοτέροι ἀπήντησαν ὅτι προγενεστέρα δωρεά πλὴν τῆς παρουσίας δέν ἐγένετο ἐκ μέρους τοῦ ἤδη δωρητοῦ πρὸς τὴν ἀνωτέρω δωρεοδόχον. Ἐπίσης ὑπέμνησα αὐτοῖς καί τόν νόμον περὶ μεταγραφῆς καί τὰς συνεπειᾶς τῆς παραλείψεώς του. Ταῦτα συνωμολογησάντων καί συμπαραδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων πρὸς βεβαίωσιν καί τῇ αἰτήσει των συνέταξα τὴν παροῦσαν δι' ἣν εἰσέπραξα διὰ τέλη καί δικαιώματα δραχμάς χιλίας ἑβδομήκοντα μίαν καί ἦτις ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων καί βεβαιωθεῖσα ὑπογράφεται παρ' ὄλων καί ἐμοῦ.
(ὑπογραφές)

ΥΦ, Βιβλίον Μεταγραφῶν, τ. 17, ἀρ. 107. Πωλητήριον ἀκινήτων δραχ. 49.540.

Ἐν Βελεστίνῳ καί ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Μπλέτσα, ἔνθα καί τό γραφεῖον μου, σήμερον τὴν δεκάτην ἑβδόμη (17) τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ τεσσαρακοστοῦ (1940) ἔτους ἡμέραν Τρίτην, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Φερῶν Ἰωάννου Ἀντωνίου Σαμαρᾶ κατοικοεδρεύοντος

ένταῦθα, ἐπί παρουσίᾳ καὶ τῶν μαρτύρων Νικολάου Δημητρίου Νιμπῆ καὶ Δημητρίου Γεωργίου Μπακάλη, κτηματιῶν, κατοίκων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι πολιτῶν Ἑλλήνων ἐνηλίκων καὶ μὴ ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοὶ μοι καὶ τοῖς μάρτυσι καὶ μὴ ἐξαιρετέοι ἀφ' ἑνός ἢ Εὐαγγελῆ σύζυγος Μιχαὴλ Βαρδούλη τό γένος Ἐμμανουὴλ Τσουμπέκου, οἰκοκυρά καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Γεώργιος Ἐμμανουὴλ Τσουμπέκος, κτηματίας, κάτοικοι ἀμφοτέροι Βελεστίνου καὶ συνωμολόγησαν τὰ ἑξῆς: Ἡ πρώτη τῶν συμβαλλομένων Εὐαγγελῆ σύζυγος Μιχ. Βαρδούλη ἐδήλωσεν ὅτι ἔχει εἰς τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀποκλειστικὴν τῆς κατοχῆν καὶ κυριότητά τῆς δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2114 τῆς 27ης Ἰανουαρίου τοῦ 1937 ἔτους δωρητηρίου ἐν ζωῇ συμβολαίου μου νομίμως μεταγραφέντος εἰς τόμον 16 καὶ ἀριθ. 227 τῶν βιβλίων μεταγραφῶν τοῦ τέως Δήμου Φερῶν, τό ἡμισυ ἐξ ἀδιαιρέτου ἑνὸς ὑδρομύλου μετὰ τῶν παραρτημάτων καὶ παρακολουθημάτων του, μηχανημάτων καὶ τῶν συνεχομένων οἰκιῶν, σταύλων, πυργίσκου καὶ τῆς αὐλῆς κειμένου εἰς θέσιν «Τσουμπέκου μύλος» τῆς κτηματικῆς περιφερείας Βελεστίνου τοῦ τέως Δήμου Φερῶν, ἦτοι μετὰ τῆς δριστέας, μαντανίου καὶ γενικῶς ὄλων τῶν κτιρίων, καὶ συνορευομένων γύρωθεν με αὐλακας καὶ ἀγρούς τῶν συμβαλλομένων, γνωστῶν ἀπάντων εἰς αὐτοὺς διὰ τὴν ἐν γένει κατάστασιν των. Ἐν ἀνωτέρω ἀκίνητα ὡς περιεγράφησαν ἢ διαληφθεῖσα Εὐαγγελῆ, σύζυγος Μιχ. Βαρδούλη, ὑπεσχέθη διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3537 τῆς 3 Ἰουλίου ἐ.ἔ. (1940) προσυμφώνου συμβολαίου μου νὰ πωλήσῃ ταῦτα πρὸς τὸν δεύτερον τῶν συμβαλλομένων Γεώργιον Ἐμμ. Τσουμπέκον καὶ μέ τοὺς ἐν αὐτῷ ὄρους καὶ συμφωνίας, ἦτις σήμερον, ὑποσχομένη ταῦτα ἐλεύθερα παντός βάρους ὑποθήκης, προσημειώσεως, κατασχέσεως, δουλείας, προικῶν δικαίου καὶ τρίτου ἐκνικήσεως, καὶ μεθ' ὄλων τῶν συμπαραομαρτούντων δικαιωμάτων τῆς προσωπικῶν καὶ πραγματικῶν καὶ τῶν συναφῶν ἀγωγῶν, ὡς καὶ τῶν τῆς ἐξώσεως τοιούτων, ἅς ἐκχωρεῖ διὰ τοῦ παρόντος πωλεῖ καὶ μεταβιβάζει πρὸς τὸν δεύτερον τοῦτον συμβαλλόμενον Γεώργιον Ἐμμ. Τσουμπέκον ἀντὶ τοῦ συμπεφωνημένου τιμήματος τῶν δραχμῶν τεσσαράκοντα ἐννέα χιλιάδων πεντακοσίων τεσσαράκοντα (49.540) δραχμᾶς εἴκοσι χιλιάδας (20.000) κατέβαλεν ὁ ἀγοραστὴς καὶ παρέλαβε ἢ πωλήτρια κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς συντάξεως τοῦ ἀνωτέρω προσυμφώνου, τὰς δὲ ὑπολοίπους δραχμᾶς εἴκοσι χιλιάδας πεντακοσίας τεσσαράκοντα θέλει καταβάλλει ὡς ἑξῆς: 1) Τὴν πρώτην Νοεμβρίου 1940 ἔτους δραχμᾶς ἐννέα χιλιάδας πεντακοσίας τεσσαράκοντα (9540) καὶ τὴν πρώτην Νοεμβρίου τοῦ ἐλευσομένου 1941 ἔτους τὰς ὑπολοίπους εἴκοσι χιλιάδας (20.000) δραχμᾶς, ἐντόκως ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς συντάξεως τοῦ προσυμφώνου (3 Ἰουλίου 1940) ἄχρις ἐξοφλήσεως καὶ ἐν περιπτώσει καθυστερήσεως τῆς πρώτης δόσεως καθίσταται ἀπαιτητὸν ὀλόκληρον τό χρέος τῶν εἴκοσι ἐννέα χιλιάδων πεντακοσίων τεσσαράκοντα δραχμῶν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν διὰ τὴν ἔγκαιρον πληρωμὴν τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν τόκων ἐν γένει καὶ ἐξόδων τυχόν ἐκτελέσεως ἄχρις ἐντελοῦς ἐξοφλήσεως, εἰσπραχθησομένων ἀπάντων ἐν περιπτώσει καθυστερήσεως δυνάμει τοῦ παρόντος συμβολαίου κηρυσσομένου ἐν ἀπογράφῳ ἐκτελεστοῦ, χορηγεῖ εἰς αὐτὴν τὴν ἐντολήν καὶ τό δικαίωμα ὅπως αὕτη μονομερῶς καὶ ἄνευ μεσολαβήσεως τινος τοῦ ὀφειλέτου οὐδὲ γνωστοποιήσεως τινος πρὸς αὐτὸν ἐγγράφῳ εἰς τὰ βιβλία τῶν ὑποθηκῶν τοῦ τέως Δήμου Φερῶν πρώτην ὑποθήκην ἐπὶ τε τῶν ἀνωτέρω πωλουμένων καὶ ἐπὶ ἑνὸς ἀγροῦ τοῦ ὀφειλέτου

τούτου κειμένου εις τήν αὐτήν θέσιν «Τσουμπέκου μύλος» τῆς κτηματικῆς περιφέρειας Ριζομύλου, τοῦ τέως Δήμου Ἰασηνίου, στρεμμάτων πέντε καί συνορευομένου γύρωθεν μέ δρόμον Ριζομύλου, μέ ἀγρούς Γ. Νασίκα, Μιχ. Τσουμπέκου καί δρομίσκον διευθυνόμενον πρός τό χωρίον Ριζόμυλον καί 2) ἐπί ἐτέρου ποτιστικοῦ ὡς τούτου ἀγροῦ κειμένου εις ἰδίαν θέσιν καί περιφέρειαν στρεμμάτων τριῶν καί συνορευομένου γύρωθεν μέ ὁμοίους Ἰω. Χριστοδοῦλου, Μιχ. Τσουμπέκου, μέ ἀυλόγυρον τοῦ ἄνω ὑδρομύλου καί μέ δρόμον διευθυνόμενον πρός τό χωρίον Ριζόμυλος. Κατά συνέπειαν ἡ μέν πωλήτρια ἀποξενοῦται καί ἀπεκδύεται παντός ἐν γένει δικαϊμάτων τῆς κατοχῆς καί κυριότητος ἐπί τῶν πωλουμένων ὑδρομύλου μετά τῶν παραρτημάτων του, ὁ δέ ἀγοραστής ἀποκαθίσταται τέλειος κύριος καί κάτοχος αὐτῶν δυνάμενος τοῦ λοιποῦ νά διακατέχη, νέμεται καί διαθέτῃ αὐτά ἐλευθέρως καί ὡς βούλεται καί κατά πλήρες ἰδιοκτησίας δικαίωμα. Ἐδήλωσε προσέτι ἡ αὐτή πωλήτρια ὅτι παραιτεῖται καί τῆς περὶ ὑπερόγκου βλάβης ἀγωγῆς τῆς καί πάσης ἄλλης ἐνστάσεώς τῆς κατά τῆς παρουσίας ἀγοροπωλησίας. Ὁ δέ ἀγοραστής Γεώργιος Ἰμμ. Τσουμπέκος ἐδήλωσεν ὅτι μετρήσας ἐναντι τοῦ τιμήματος τὰ ἄνω ποσά, ὑποσχεθεῖς τήν πληρωμή τῶν ὑπολοίπων ὀφειλουμένων, καί παραλαβῶν εις τήν κατοχήν καί κυριότητά του τὰ ἀγορασθέντα ἀκίνητα συνομολογεῖ καί ἀποδέχεται πάντα τὰ προεκτεθέντα. Γίνεται μνεῖα ὅτι προσαρτᾶται τῷ παρόντι τό ὑπ' ἀριθ. 671 ἐ.ξ. φύλλον προσδιορισμοῦ τῆς ἀξίας τῶν μεταβιβαζομένων, ἐκδοθέν παρ' ἐμοῦ, δι' οὗ καθωρίσθη πληρωτέος φόρος δραχμῶν ἐν ὄλῳ χιλίων ἑπτακοσίων πενήκοντα πέντε (1755), ἃς κατέβαλον τὰ συμβαλλόμενα μέρη ἐξ ἡμισείας εις τό Δημόσιον Ταμεῖον Βόλου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ συνημμένου τῷ παρόντι ὑπ' ἀρ. 1409 ἐ.ξ. διπλότυπον τοῦ ἐπιμελητοῦ εἰσπράξεως Τριαντ. Κανάρη, ὑπομνήσας αὐτοῖς τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου καί τὰς ποινικάς αὐτῶν εὐθύνas ἐν περιπτώσει ἀνακριβοῦς δηλώσεως τῆς ἀξίας τοῦ μεταβιβαζομένου. Ἐπίσης ὑπέμνησα αὐτοῖς καί τόν Νόμον περὶ μεταγραφῶν καί τὰς συνεπείas τῆς παραλείψεώς του. Ταῦτα συνομολογησάντων τῶν συμβαλλομένων πρός βεβαίωσιν καί τῇ αἰτήσει των συνέταξα τό παρόν δι' ὃ εἰσέπραξα διά τέλη καί δικαίωματα δραχμᾶς ἐννεακοσίας εἴκοσι μίαν, καθόσον τὰ ὑπόλοιπα εἰσεπράχθησαν κατά τήν σύνταξιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3537 ἐ.ξ. προσυμφώνου Συμβολαίου μου, καί ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εις ἐπήκοον πάντων καί βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' ὄλων καί ἐμοῦ.

Οἱ Μάρτυρες
Νικόλαος Νιμπῆς
Δημήτριος Μπακάλης

Οἱ συμβαλλόμενοι
Εὐαγγελία Μ. Βαρδούλη
Γεώργιος Τσουμπέκος

Ὁ Συμβολαιογράφος Φερῶν
(Τ.Σ.) Ἰωάννης Α. Σαμαρᾶς

ΣΦ, ἀριθ. 8816. Μίσθωσις Κοινοτικού Ὑδρομύλου ἀξίας δραχμῶν 24.020.

Ἐν Βελεστίνῳ καί ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δημητρίου Παπαγεωργίου ἐνθα καί τό γραφεῖον μου, σήμερον τήν δεκάτην Ὀγδόην (18) τοῦ μηνός Σεπτεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐννεακοσιοστοῦ πεντηκοστοῦ πέμπτου 1955 ἔτους, ἡμέραν Κυριακήν, ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Φερῶν Παναγιώτου Δημητρίου Παπαγεωργίου, κατοικοεδρεύοντος ἐνταῦθα, ἐπί παρουσία καί τῶν μαρτύρων, Χρήστον Κωνσταντίνου Καραβᾶ καρροποιοῦ καί Γεωργίου Ζήση Ντόντου, κτηματίου, κατοίκων ἀμφοτέρων Βελεστίνου, γνωστῶν μοι πολιτῶν, ἐλλήνων, ἐνηλίκων καί μὴ ἐξαιρετέων, ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί μοι καί μὴ ἐξαιρετέοι ἀφ' ἑνός Γεώργιος Νικολάου Παπαποστόλου δικολάβος, ἐνεργῶν ἐν προκειμένῳ ὡς Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Βελεστίνου, ἀφ' ἑτέρου Στέργιος Ἀποστόλου Σιουμουρέκης, μωλωθρός καί ἐκ τρίτου Κωνσταντῖνος Μιχαήλ Ἀγροκόστας, κτηματίας, κάτοικοι ἅπαντες Βελεστίνου καί συνωμολόγησαν καί συναπεδέχθησαν τά ἐπόμενα. Ὁ δεύτερος τῶν συμβαλλομένων Στέργιος Ἀπ. Σιουμουρέκης ἐδήλωσεν ὅτι ἐνεργηθείσης ἐνταῦθα τήν 10ην Ἰουλίου ἐνεστῶτος ἔτους (1955) ἐπαναληπτικῆς πλειοδοτικῆς δημοπρασίας περὶ τετραετοῦς ἐνοικιάσεως τοῦ ἐνταῦθα εὐρισκομένου Κοινοτικού ὕδρομύλου ὑπὸ τήν ὀνομασίαν «Ταμπακόμυλος» ἀνεδείχθη τελευταῖος πλειοδότης προσενεγκῶν τό ποσόν τῶν δραχμῶν ἕξ χιλιάδων πέντε (6.005) ἐτησίως, ἦτοι δι' ὄλον τό τετραετές χρονικόν διάστημα τό ποσόν τῶν δραχμῶν εἴκοσι τεσσάρων χιλιάδων εἴκοσι (24.020), ἐγκριθέντων τῶν πρακτικῶν τῆς δημοπρασίας ταύτης 1) Διά τήν ὑπ' ἀριθ. 42 τῆς 31ης Ἰουλίου ἐ. ἔτους ἀποφάσεως τοῦ Κοινοτικού Συμβουλίου Βελεστίνου, καί 2) Διά τῆς ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 15126/5 τῆς 26ης Αὐγούστου ἐ. ἔτους ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως τοῦ κ. Νομάρχου Μαγνησίας, ἀμφοτέρων προσαρτωμένων ὧδε ἐν ἀντιγράφῳ καί συμφώνως μέ τούς ὅρους καί ὑποχρεώσεις τῆς ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 444 τῆς 12ης Ἰουνίου ἔτους (1955) διακηρύξεως τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος Βελεστίνου, ὧν ἔλαβε πλήρη γνῶσιν ὁ τελευταῖος πλειοδότης καί ὑπόσχηται καί ὑποχρεοῦται τήν πλήρη, ἀκριβῆ καί ἔγκαιρον ἐκπλήρωσιν αὐτῶν καί τῆς ὁποίας οἱ κυριώτεροι ὅροι εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) Ἡ ἐνοικίασις τοῦ εἰρημένου ὕδρομύλου θέλει ἀρχίσει ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠθελεν ὑπογραφῆ τό μισθωτήριον συμβόλαιον καί θέλει λήξει μετά τέσσαρα (4) συνεχῆ ἔτη ἀπό τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς τοῦ παρόντος συμβολαίου, ὅποτε ὀφείλει ὁ μισθωτής νά παραδώσῃ τόν ἐν λόγῳ ὕδρομυλον εἰς τήν Κοινότητα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως καί ἄνευ τινός προειδοποιήσεως. Ἐπ' οὐδενί λόγῳ δύναται ὁ ἐνοικιαστής ν' ἀρνηθῆ τήν παράδοσιν τοῦ ἐνοικιαζομένου ὕδρομύλου, ἄλλως ἀποβάλλεται διά τῆς δικαστικῆς Ἀρχῆς, παραιτούμενος πάσης προσφυγῆς του εἰς τά Δικαστήρια κατὰ τῆς πράξεως ταύτης. 3) Τό ἐτήσιον μίσθωμα τοῦ ἐν λόγῳ ὕδρομύλου πληρωθήσεται εἰς τέσσαρας ἴσας δόσεις καί εἰς τό τέλος ἐκάστης τριμηνίας, ἐκάστου ἔτους τῆς ἐνοικιάσεως ἀνυπερθέτως εἰς τό Ταμεῖον τῆς Κοινότητος καί ἡ καθυστέρησις δόσεως τινός εἰσπραχθήσεται ἀναγκαστικῶς συμφώνως τῷ νόμῳ «περὶ εἰσπράξεως δημοσίων ἐσόδων μετά τοῦ νομίμου τόκου ὑπερμερίας ἀπό τῆς ἡμέρας λήξεως ἐκάστης δόσεως ἄχρις ἐξοφλήσεως,

ἀλλά καί τήν ἔξωσιν αὐτοῦ συμφώνως μέ τόν Νόμον περί δυστροποῦντων μισθω-
τῶν. 3) Ὁ ἀναδειχθισόμενος ἐνοικιαστής θά παραλάβῃ τόν εἰρημένον ὑδρόμυ-
λον ὡς εἶναι καί εὑρίσκεται ἀνευ οὐδεμιᾶς ὑποσχέσεως τῆς Κοινότητος διά τήν
ἐπισκευήν τούτου, ὑδροχρωματίζων κατ' ἔτος τό πρὸς κατοικίαν εὑρισκόμενον
δωμάτιον καί ἐπισκευάζων τοῦτο ἐάν χρήζη τοιαύτης ἀνευ ἀποζημιώσεως ἐκ μέ-
ρους τῆς Κοινότητος διά τό τοιοῦτον, ὡς καί πᾶσαν ἄλλην τυχόν ἐπισκευήν
χρήζουσιν τῷ ὑδρομύλῳ κατά τήν κρίσιν πάντως τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου
ἐάν πρόκειται περί μικρᾶς, ὁπότε ὑποχρεοῦται ὁ ἐνοικιαστής διά ταύτην ἢ μεγά-
λης ὑποχρεουμένης τῆς Κοινότητος διά ταύτην, ἐπιφυλασσομένης τῆς Κοινότη-
τος καί ὡς πρὸς τοῦτο. 4) Ὁ τελευταῖος πλειοδότης οὐδέν δικαίωμα ἔχει νά μετα-
βάλλῃ τόν ὑδρόμυλον, τόν ροῦν αὐτοῦ εἰς ἄλλο τί μηχανήμα ὃ ἤθελε σκεφθῆ ἄλ-
λά ν' ἀφήσῃ τοῦτον ὡς ἔχει καί εὑρίσκεται ἀλέθων μόνον δημητριακοῦς καρ-
πούς, ἀπαγορευμένης τελείως τῆς μὴ λειτουργίας τούτου. 5) Ὁ τελευταῖος πλειο-
δότης οὐδέν δικαίωμα μειώσεως τοῦ μισθώματος δύναται νά ἔχη ἐξ οἴουδῆποτε
λόγου καί αἰτίας, περί διαταράξεως, καταπατήσεως ἢ κατασχέσεως, ὡς καί Νό-
μων περί ἐνοικιοστασίου, ἀλλ' ὀφείλει νά καταβάλλῃ τοῦτο εἰς τό ἀκέραιον. 6) οἱ
φόροι τῶν ἐπιτηδευμάτων καθ' ὄλον τό χρονικόν διάστημα τῆς ἐνοικιάσεως ἐπι-
βαρύνουσι τόν ἐνοικιαστήν πλὴν τοῦ φόρου Οἰκοδομῶν ἐπιβαρύνοντος τήν Κοι-
νότητα. 7) Τά Κηρύκεια δικαίωματα συμφώνως τῷ νόμῳ, τά ἔξοδα τοῦ μισθωτη-
ρίου συμβολαίου, δύο ἀντιγράφα αὐτοῦ ὡς καί πᾶν ἄλλο ἔξοδον τῆς προκειμέ-
νης μισθώσεως ἐπιβαρύνουσι τόν τελευταῖον πλειοδότην. Ὅτι ὁ ἐκ τρίτου συμ-
βαλλόμενος Κωνσταντῖνος Μιχ. Ἀγροκόστας ἐδήλωσεν ὅτι ἐγγυᾶται ὑπέρ τοῦ
μισθωτοῦ Στεργίου Ἀπ. Σιουμουρέκη καί ἀναλαμβάνει ἀλληλέγγυον ὑποχρέω-
σιν μετ' αὐτοῦ διά τήν πλήρη, ἀκριβή καί ἐγκαιρον ἐκπλήρωσιν πάντων τῶν
ὄρων τῆς ὡς ἄνω διακηρύξεως τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος Βελεστίνου καί
τοῦ παρόντος συμβολαίου, παραιτούμενος τοῦ εὐεργετήματος τῆς διζήσεως καί
διαιρέσεως. Ὁ δὲ Γεώργιος Ν. Παπαποστόλου καί ὑπὸ τήν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητάν
του δηλοῖ ὅτι συνομολογεῖ καί ἀποδέχεται πάντα τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα. Εἰσπρα-
κτέα διά τέλη καί δικαίωματα εἰσὶν δραχμαὶ 599.20 τοῦ ἀναλογικοῦ τέλους χαρ-
τοσήμου τριῶν ἐπὶ τοῖς ἑκατόν (3%) καταβληθησομένου εἰς τό Δημόσιον Τα-
μεῖον Β' Βόλου ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ. Ὑπέμνησα εἰς τόν ἐκμισθωτὴν καί πρόεδρον
τῆς Κοινότητος Βελεστίνου ὅπως ὑποβάλλῃ τήν προσήκουσαν δήλωσιν εἰς τόν
ἀρμόδιον Οἰκονομικόν Ἐφορον. Ταῦτα συνομολογησάντων τῶν συμβαλλομένων
πρὸς βεβαίωσιν καί τῇ αἰτήσει των συνέταξα τό παρόν, ὅπερ ἀναγνωσθέν εὐκρι-
νῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων καί βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ'
ὄλων καί ἐμοῦ.

Οἱ Μάρτυρες
Κ. Καραβασίλης
Γ. Ζήσης

Ὁ συμβολαιογράφος
Π. Δ. Παπαγεωργίου

Οἱ Συμβαλλόμενοι
Γ. Ν. Παπαποστόλου
Στ. Σιουμουρέκης
Κ. Ἀγροκόστας

Ἐν Βελεστίνῳ τῇ 12 Ἰουνίου 1955
Ὁ Πρόεδρος Κοινότητος Βελεστίνου

Διακηρύττει ὅτι:

Ἐκτίθεται εἰς πλειοδοτικὴν δημοπρασίαν τετραετοῦς ἐκμισθώσεως ὁ ἐνταῦθα εὐρισκόμενος κοινοτικὸς ὑδρόμυλος «Ταμπακόμυλος», Κοινότητος Βελεστίνου, ὑπὸ τούς ἐξῆς ὅρους καὶ ὑποχρεώσεις:

1) Ἡ ἐνοικίασις τοῦ εἰρημένου ὑδρομύλου θέλει ἀρχίσει ἀφ' ἧς ἡμέρας ἤθελε ὑπογραφῆ τὸ μισθωτήριον συμβόλαιον τούτου καὶ θέλει λήξει μετὰ 4 συνεχῆ ἔτη ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ μισθωτηρίου συμβολαίου, ὁπότε ὀφείλει ὁ μισθωτὴς νὰ παραδώσῃ τὸν ἐν λόγῳ ὑδρόμυλον εἰς τὴν Κοινότητα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως καὶ ἄνευ τινὸς προειδοποιήσεως. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται ὁ ἐνοικιαστὴς ν' ἀρνηθῆ τὴν παράδοσιν τοῦ ἐνοικιαζομένου ὑδρομύλου, ἄλλως ἀποβάλλεται διὰ τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς, παραιτούμενος πάσης προσφυγῆς του εἰς τὰ Δικαστήρια κατὰ τῆς πράξεως ταύτης.

2) Τὸ ἐτήσιον μίσθωμα τοῦ ἐν λόγῳ ὑδρομύλου πληρωθήσεται εἰς τέσσαρας ἴσας δόσεις καὶ εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριμηνίας ἐκάστου ἔτους τῆς ἐνοικιάσεως ἀνυποθέτως εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Κοινότητος καὶ ἡ καθυστέρησις δόσεως τινὸς εἰσπραχθήσεται ἀναγκαστικῶς συμφώνως τῷ νόμῳ περὶ εἰσπράξεως δημοσίων ἐσόδων μετὰ τοῦ νομίμου τόκου ὑπερμερίας ἀπὸ τῆς ἡμέρας λήξεως ἐκάστης δόσεως ἄχρις ἐξοφλήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ συμφώνως μὲ τὸν νόμον περὶ δυστροποῦντων μισθωτῶν.

3) Ἐλάχιστος ὅρος προσφορᾶς διὰ τὴν ἐνοικίασιν τοῦ εἰρημένου ὑδρομύλου ὀρίσθη ὑπὸ τῆς Κοινότητος, εἰς δραχ. 6.000 ἐτησίως.

4) Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ γίνονται δεκτοὶ εἰς τὴν δημοπρασίαν ταύτην οὔτε ὡς πλειοδόται οὔτε ὡς ἐγγυηταὶ ὀφειλέται τῆς Κοινότητος.

5) Ἴνα γίνῃ τις δεκτὸς εἰς τὴν δημοπρασίαν ταύτην ὀφείλει νὰ παρουσιάσῃ καὶ ἀξιόχρεον κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ κ. Προέδρου ἐγγυητὴν, ἀλληλέγγυον μετ' αὐτοῦ πληρωτὴν, ὅστις θέλει συνυπογράψῃ εἰς τε τὰ πρακτικὰ τῆς δημοπρασίας καὶ εἰς τὸ συνταχθησόμενον συμβόλαιον παραιτούμενος τῆς διαιρέσεως καὶ διζήσεως.

6) Ὁ ἀναδειχθησόμενος ἐνοικιαστὴς νὰ παραλάβῃ τὸν εἰρημένον ὑδρόμυλον ὡς εἶναι καὶ εὐρίσκεται ἄνευ οὐδεμιᾶς ὑποσχέσεως τῆς Κοινότητος διὰ τὴν ἐπισκευὴν τούτου, ὑδροχρωματίζων κατ' ἔτος τὸ πρὸς κατοικίαν εὐρισκόμενον δωμάτιον καὶ ἐπισκευάζων τοῦτο ἐάν χρήζει τοιαύτης ἄνευ ἀποζημιώσεως ἐκ μέρους τῆς Κοινότητος διὰ τὸ τοιοῦτον, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην τυχόν ἐπισκευὴν χρήζουσαν τῷ ὑδρομύλῳ κατὰ τὴν κρίσιν πάντως τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου ἐάν πρόκειται περὶ μικρᾶς, ὁπότε ὑποχρεοῦται ὁ ἐνοικιαστὴς διὰ ταύτην ἢ μεγάλης ὑποχρεουμένης τῆς Κοινότητος διὰ ταύτην, ἐπιφυλασσομένης τῆς Κοινότητος καὶ ὡς πρὸς τοῦτο.

7) Ὁ τελευταῖος πλειοδότης οὐδέν δικαίωμα ἔχει νὰ μεταβάλλῃ τὸν ὑδρόμυλον, τὸν ῥοῦν αὐτοῦ εἰς ἄλλο τὸ μὴχάνημα, ὃ ἤθελε σκεφθῆ ἀλλὰ ν' ἀφήσῃ τοῦτον ὡς

ἔχει καί εὑρίσκεται ἀλέθων μόνον δημητριακοὺς καρπούς, ἀπαγορευομένης τελείως τῆς μὴ λειτουργίας τούτου.

8) Ὡσαύτως ὁ τελευταῖος πλειοδότης οὐδέν δικαίωμα ἀποζημιώσεως κέκτηται ἐκ τῆς τυχόν μὴ ἐγκαίρου κοινοποιήσεως τῶν πρακτικῶν τῆς δημοπρασίας ἅτινα ὑπόκεινται εἰς τὴν γνωμοδότησιν τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου καὶ τὴν ἐγκρισιν τῆς Νομαρχίας Μαγνησίας.

9) Ὁ ἀναδειχθησόμενος ἐνοικιαστής οὐδέν δικαίωμα μειώσεως τοῦ μισθώματος δύναται νὰ ἔχη ἐξ οἴουδήποτε λόγου καὶ αἰτίας, περὶ διαταράξεως, καταπατήσεως ἢ κατασχέσεως, ὡς καὶ Νόμων περὶ ἐνοικιοστασίου κλπ. ἀλλ' ὀφείλει νὰ καταβάλῃ τοῦτο εἰς τὸ ἀκέραιον.

10) Οἱ φόροι τῶν ἐπιτηδευμάτων καθ' ὅλον τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἐνοικιάσεως ἐπιβαρύνουσι τὸν ἐνοικιαστὴν πλὴν τοῦ φόρου οἰκοδομῶν ἐπιβαρύνοντος τὴν Κοινότητα.

11) Ἄμα τῇ κοινοποιήσει τῆς ἐγκρίσεως τῶν πρακτικῶν ὀφείλει νὰ προσέλθῃ μετὰ τοῦ ἐγγυητοῦ του καὶ δύο μαρτύρων πρὸς σύνταξιν τοῦ οἰκείου μισθωτηρίου συμβολαίου ἐντὸς τριῶν (3) ἡμερῶν ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως ἄλλως ἐνεργηθήσεται ἀναπλειστηριασμός τούτου καὶ ἂν μὲν τὸ ἐνοίκιον εἶναι ἐπὶ πλεόν ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐνοικιαστοῦ προσφερθέντος, θὰ εἶναι πρὸς ὄφελος τῆς Κοινότητος, ἐὰν δέ ἔλαττον θὰ εἶναι εἰς θάρος αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐγγυητοῦ του, εἰσπραχθησομένου τοῦ ὑπολοίπου τούτου μισθίου τῆς πρώτης προσφορᾶς αὐτοῦ, συμφώνως τῷ Νόμῳ περὶ δημοσίων ἐσόδων.

12) Πᾶσα προσφορὰ ἀνωτέρα τῆς ὑπὸ τῆς Κοινότητος ὀρισθείσης προσφερομένη κατὰ τὴν δημοπρασίαν, εἶναι δεκτὴ.

13) Τὰ κηρύκεια δικαιώματα συμφώνως τῷ Νόμῳ, τὰ ἔξοδα τοῦ μισθωτηρίου συμβολαίου, δύο ἀντιγράφων αὐτοῦ, ὡς καὶ πᾶν ἔξοδον τῆς προκειμένης μισθώσεως, ἐπιβαρύνουσι τὸν τελευταῖον πλειοδότην, καὶ

14) Ἡ δημοπρασία ἐνεργηθήσεται ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ συνήθει τῶν δημοπρασιῶν τόπῳ τὴν 26ην Ἰουνίου 1955, ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ἀπὸ ὥρας 10-12 π.μ.

Ὁ Πρόεδρος

Ἀριθμ. 10396. Μίσθωσις κοινοτικοῦ ὑδρομύλου, δρ. 22.750.

Ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐν τῷ Κοινοτικῷ Καταστήματι σήμερον τὴν 31ην τοῦ μηνός Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1955 ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Κυριακὴν καὶ ὥραν 6 μ.μ. συνήλθεν τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον Κοινότητος Βελεστίνου εἰς Α' νόμιμον συνεδρίασιν κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 568 ἐ. ἔ. ἐγγράφου προσκλήσεως τοῦ κ. Προέδρου νομίμως καὶ ἐμπροθέσμως κοινοποιηθείσης πρὸς ἅπαντα τὰ μέλη αὐτοῦ, παρόντων τῶν 1) Χρήστου Καραβασίλη, 2) Νικολάου Τριανταφυλλοπούλου, 3) Ρήγα Μπαντέκα, 4) Γεωργίου Βαρδούλη, 5) Ἀνδρέου Σίγουρα καὶ 6) Στεργίου Παπατόλια, ἀπόντων τῶν Γεωργίου Νιμπῆ καὶ Ἰωάννου Ἀκριβούση καὶ ἐπελήφθη

τοῦ ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάζει θέματος «Περὶ ἐγκρίσεως τῶν πρακτικῶν τῆς κατὰ τὴν 10/7/55 ἐνεργηθείσης ἐπαναληπτικῆς πλειοδοτικῆς δημοπρασίας. Διὰ τοῦτο: Ὁ κ. Πρόεδρος ὑπέβαλε ὑπὸ κρίσιν τῷ Συμβουλίῳ τὰ πρακτικά τῆς κατὰ τὴν 10-7-55 ἐνεργηθείσης ἐπαναληπτικῆς πλειοδοτικῆς δημοπρασίας τετραετοῦς ἐκμίσθωσης τοῦ Κοινοτικοῦ ὕδρομύλου ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ταμπακόμυλος» καθ' ἃ συμφώνως τῶν ὄρων καὶ ὑποχρεώσεων τῆς ὑπ' ἀριθ. 444/55 διακηρύξεως ἀνεδείχθη τελευταῖος πλειοδότης ὁ Στέργιος Ἀπ. Σιουμουρέκης προσενεγκῶν τῇ ἐγγυήσει τοῦ Κων/τίνου Μιχ. Ἀγροκόστα δι' ἐτήσιον ἐνοίκιον τοῦ ἐν λόγῳ ὕδρομύλου τό χρηματικόν ποσόν τῶν δραχ. 6.005. Τό Συμβούλιον λαβόν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν λόγῳ πρακτικά, ἀκούσασα καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Προέδρου ἐκτεθέντα. Ἀποφαίνεται ὁμοφώνως.

Ἐγκρίνει ταῦτα ὡς ἔχωσι καὶ ἀνατίθῃσι τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν τῷ κ. Προέδρῳ.

Ὁ Πρόεδρος

(Τ.Σ.) Γεώργιος Παπαποστόλου

Τά Μέλη

Χρήστος Καραβασίλης, Ρήγας Μπαντέκας,

Γεώργιος Βαρδούλης, Ἀνδρέας Σίγουρας,

Στέργιος Παπατόλιας, Νικόλαος Τριαντ/πουλος

32

Ἐν Βόλῳ τῇ 26 Αὐγούστου 1955

ΠΡΟΣ

Τόν κ. Πρόεδρον Κοινότητος Βελεστίνου

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 198 τοῦ Κ.Ν.Δ.Κ. ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἀπὸ 15-6-55 Β.Δ., «Περὶ κανονισμοῦ διατυπώσεων ὑφ' οὗ ἐνεργοῦνται αἱ δημοπρασίαι διὰ τὴν ἐκμίσθωσιν ἢ ἐκποίησιν ἀκινήτων κτημάτων τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων, ἐγκρίνομεν τὴν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 599 ἐ. ἔ. ἀναφορᾶς σας ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ὑπ' ἀριθμ. 42 ἐ.ἔ. ἀπόφασιν τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου, δι' ἧς τοῦτο ἐγκρίνει τὰ πρακτικά τῆς κατὰ τὴν 10 Ἰουλίου 1955 διενεργηθείσης ἐπαναληπτικῆς πλειοδοτικῆς δημοπρασίας διὰ τὴν τετραετὴ ἐκμίσθωσιν τοῦ Κοινοτικοῦ ὕδρομύλου, καθ' ἣν τελευταῖος πλειοδότης ἀνεδείχθη ὁ Στέργιος Ἀποστ. Σιουμουρέκης προσενεγκῶν τίμημα δραχ. ἑξ̄ χιλιάδων πέντε (6005) ἐτησίως, ὅπερ κρίνεται συμφέρον τῇ Κοινότητι ἐν συγκρίσει μὲ τό μίσθωμα ἐνοικιοστασίου ἐκ δραχ. 250 μηνιαίως, διότι παρά τὴν ἐπανάληψιν τῆς δημοπρασίας δὲν ἐπετεύχθη μείζων προσφορά ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ Κων/τίνου Μ. Ἀγροκόστα.

Συνημένως ἐπιστρέφομεν τὰ πρακτικά τῆς δημοπρασίας καὶ παρακαλοῦμεν, ὅπως καλέσητε τόν τελευταῖον ἀναδειχθέντα πλειοδότην μετὰ τοῦ ἐγγυητοῦ του, πρὸς σύνταξιν καὶ ὑπογραφήν τοῦ οἰκείου μισθωτηρίου συμβολαίου, συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους καὶ διατάξεις τῆς σχετικῆς διακηρύξεως, ἀποστείλητε δέ εἰς τό Ταμεῖον ἀντίγραφον τούτου μετὰ τῶν λοιπῶν βεβαιωτικῶν στοιχείων.

Ὁ Νομάρχης

(Τ.Σ.) Γ. ΠΑΠΑΔΑΚΟΣ

Ἄριθ. 20015 ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΛΕΙΣΤΗΡΙΑΣΜΟΥ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Ἐν Βελεστίνῳ σήμερον τήν ἑνδεκάτην (11) τοῦ μηνός Ἰουνίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑννεακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου (1972) ἔτους ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ὥραν δεκάτην (10) πρό μεσημβρίας, ὁ ὑπογεγραμμένος συμβολαιογράφος Φερῶν Παναγιώτης Δημητρίου Παπαγεωργίου, κατοικοεδρεύων ἐν Βελεστίνῳ, ὡς ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλληλος, λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὰ κάτωθι ἔγγραφα κατατεθέντα ἔμοι ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίμου Χρήστου Μάτσου, ἀφορῶντα τὴν προδικασίαν τοῦ πλειστηριασμοῦ ἀκινήτων κτημάτων τῆς ὀφειλέτιδος καὶ ἐν Βελεστίνῳ – Βόλου ἐδρευούσης ὁμορρυθμοῦ ἐμπορικῆς ἐταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοὶ Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.», νομίμως ἐκπροσωπούμενην, ἐπισπεύσει τοῦ δανειστοῦ Θεοφίλου Θεοδώρου Τουμανίδου, κατοικοῦ Κιλκίς, ἦτοι: 1) Τὸ ἐκτελεστόν ἀπόγραφον τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 1.404 καὶ ἀπὸ 24ης Ἰουνίου τοῦ 1969 ἔτους διαταγῆς πληρωμῆς τοῦ μονομελοῦς πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης, φέροντος ἀριθμὸν ἐκτελεστοῦ ἀπογράφου χίλια τετρακόσια ἑννεήκοντα ἕνα (1.491) ἔτους 1969. 2) Τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 21516 τῆς 28ης Ἰουνίου τοῦ 1969 ἔτους ἔκθεσιν ἐπιδόσεως τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ πρωτοδικῶν Γερασίμου Χρήστου Μάτσου, ἐξ' ἧς προκύπτει ὅτι ἀκριβῆς ἀντίγραφον ἐξ' ἀπογράφου πρώτου ἐκτελεστοῦ τῆς ὡς ἄνω διαταγῆς πληρωμῆς μετ' ἐπιταγῆς πρὸς πληρωμὴν ἐκοινοποιήθη νομίμως πρὸς τὴν ἄνω διωκομένην ὀφειλέτιδα καὶ ἐν Βελεστίνῳ Βόλου ἐδρευούσαν ἐταιρείαν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοὶ Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.» ἐπιταχθεῖσαν, ἵνα καταβάλλῃ εἰς τὸν ἄνω ἐπισκεπύδοντα Θεόφιλον Θεοδώρου Τουμανίδην κάτοικον Κιλκίς, α) δραχμάς δέκα πέντε χιλιάδας (15.000) δι' ἐπιδικασθεῖσαν ἀπαίτησιν, β) δραχμάς τριακοσίας ὀγδοήκοντα (380) διὰ δεδουλευμένους τόκους ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς συναλλαγματικῆς μέχρι τῆς ἡμέρας συντάξεως τῆς ἐπιταγῆς πρὸς πληρωμὴν, γ) δραχμάς χιλίας πεντακοσίας (1.500) δι' ἐπιδικασθεῖσαν δικαστικὴν δαπάνην, νομιμοτόκως ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἐπιταγῆς μέχρι ἐξοφλήσεως, δ) δραχμάς ὀκτακοσίας (800) δι' ἀπόγραφον, δύο ἀντίγραφα ἐξ' αὐτοῦ, σύνταξιν ἐπιταγῆς καὶ δύο ἐπιδόσεις, νομιμοτόκως ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἐπιταγῆς μέχρι ἐξοφλήσεως, ὡς καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ πλειστηριασμοῦ ἐν γένει μέχρι πέρατος αὐτοῦ. 3) Τὰς ὑπ' ἀριθμούς 3.125 τῆς 27ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1967 ἔτους καὶ 3.126 τῆς 27ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1967 ἔτους δύο ἐκθέσεις ἐπιδόσεως τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ §Φ§=φ[Γερασίμου Χρήστου Μάτσου, ἐξ' ὧν προκύπτει ὅτι ἐπισπεύσει τῶν πρώην ἐπισπευδόντων, δανειστῶν τῆς αὐτῆς διωκομένης ὀφειλέτιδος ἐταιρείας «Ἀδελφοὶ Ἀντ. Πάντου Ο.Ε.», Κωνσταντίνου Νικ. Ζησοπούλου, κατοικοῦ Βόλου καὶ Ἀποστόλου Παναγιώτου Ἀρναούτογλου, κατοικοῦ ὠσαύτως Βόλου καὶ δυνάμει καὶ εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' ἀριθμούς 32 ἔτους 1966, 96 ἔτους 1966 καὶ 83 ἔτους 1967 ἀποφάσεων τοῦ κατὰ τὸν ν. 1968/1944 πρωτοδικοῦ Βόλου, κατεσχέθησαν ἀναγκαστικῶς τὰ κάτωθι ἀκίνητα κτήματα τῆς ἄνω διωκομένης ὀφειλέτιδος ἐταιρείας «Ἀδελφοὶ Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.», ἦτοι Α) Τὰ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3.125/1967 ἐκθέσεως ἀναγκαστικῆς κατασχέσεως τοῦ δικαστικοῦ

κλητῆρος των ἐν Βόλῳ πρωτοδικῶν Γερασίμου Χρήστου Μάτσου κατασχεθέντα 1) ἐν (1) συγκρότημα οἰκοδομῶν χρησιμοποιουμένων ὡς ἀποθηκῶν σίτου, συγκείμενον α) Ἐκ μιᾶς νεοκτίστου καὶ ἐκ μετεὶν ἀρμέ ἀποθήκης σίτου (SILOS) διαστάσεων μέτρων ὀκτώ καὶ ὀγδοήκοντα ἑκατοστῶν ἐπὶ ὀκτώ καὶ ὀγδοήκοντα ἑκατοστῶν (8,8 × 8,80) καὶ ὕψους μέτρων δώδεκα (12) περίπου καὶ β) Ἐκ μιᾶς ξυλίνης καὶ λαμαρινοσκεποῦς ἀποθήκης (παράγκας) διαστάσεων μέτρων δέκα ἐπτὰ ἐπὶ πέντε καὶ πενήκοντα ἑκατοστῶν (17 × 5,50) καὶ γ) ἐξ ἑνὸς ὑπογείου διαμερίσματος ἀναρροφήσεως σίτου (χοάνη) διαστάσεων μέτρων τεσσάρων καὶ δέκα ἑκατοστῶν ἐπὶ μέτρων τριῶν καὶ ἑβδομήκοντα ἑκατοστῶν (4,10 × 3,70). Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω συγκροτήματος χρησιμοποιουμένου ὡς ἀποθήκη σίτου εὑρίσκονται ἐγκατεστημένα καὶ μονίμως προσηρμοσμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰ ἐξῆς μηχανήματα, ἦτοι 1) ἐν σύστημα παραλαβῆς σίτου, 2) Εἰς κεκλιμένους σιδηροῦς μεταφορέυς πλήρης, 3) Εἰς ἀναβατήρ ὕψους εἴκοσι δύο (22) μέτρων, σιδηροῦς μετὰ συστήματος κινήσεως πλήρους, 4) Ἐν (1) σύστημα ὑποδοχῆς σίτου εἰς αὐτόματον ζυγόν, 5) Εἰς αὐτόματος ζυγός ἑκατόν (100) χιλιογράμμων, 6) ἐν (1) σύστημα μεταφορᾶς ζυγισθέντος σίτου εἰς σιλὸ μεθ' ἑνὸς σιδηροῦ μεταφορέως, 7) ἐν σύστημα ἀερισμοῦ σιλὸ, 8) (1) σύστημα κινήσεως τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σιλὸ μεθ' ἑνὸς μοτέρ ΕΛΒΙΜΑ δυνάμεως ἐπτὰ (7) ἵππων, 9) Ἐν σιδηροῦν ΤΟΛ καλύπτον ἐπιφάνειαν τεσσαράκοντα (40) μέτρων καὶ ὕψους δύο μέτρων καὶ τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου (2,40), 10) Ἐν σύστημα μεταφορᾶς σίτου ἀπὸ κυψέλας εἰς τὸ σύστημα ζυγοῦ, 11) ἐν σύστημα τελικῆς μεταφορᾶς σίτου μεθ' ἑνὸς μεταφορέως, 12) ἐν σύστημα κινήσεως τοῦ κάτω μέρους τοῦ σιλὸ, 13) Εἰς ἄξων κεντρικός τῶν πενήκοντα (50) χιλιοστῶν, μήκους δέκα (10) μέτρων μετὰ τεσσάρων (4) τροχαλιῶν καὶ ἱμάντων. καὶ 14) ἐν σύστημα μεταφορᾶς σίτου ἀπὸ σιλὸ εἰς μύλον. Τὸ οἰκόπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι σήμερον ἐκτισμένοι αἱ ἀνωτέρω οἰκοδομαὶ εἶναι ἐκτάσεως πεντακοσίων (500) τετραγωνικῶν μέτρων ἢ ὄσης ἐκτάσεως καὶ ἂν εἶναι πλέον ἢ ἔλαττον καὶ εὑρίσκεται εἰς τὴν κτηματικὴν θέσιν *σπαϊλίκι ἢ μπέη*» τῆς κτηματικῆς περιφερείας τοῦ Δήμου Βελεστίνου, τοῦ τέως Δήμου Φερῶν καὶ ἀποτελεῖ τμῆμα μεγαλυτέρας ἐκτάσεως. Συνορεύεται δὲ τὸ τμῆμα τοῦτο γύρωθεν ὡς ἐξῆς. Ἀνατολικῶς καὶ ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων τριάκοντα ἑνὸς καὶ δέκα ἑκατοστῶν (31,10) μετὰ δρόμον ἄγοντα ἀπὸ Βελεστίνου εἰς δημοσίαν ὁδὸν Βόλου Λαρίσης (*Καναλιώστρατα*), ἀρχομένης τῆς γραμμῆς ταύτης ἀπὸ τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ ἀνοίγματος τῆς ὑπαρχούσης πρὸς τὴν ὁδὸν ταύτην (*Καναλιώστρατα*) δευτέρας κατὰ σειρὰν τῶν κατερχομένων τὴν ὁδὸν ταύτην ἐκ Βελεστίνου πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν κεντρικὴν θύραν τοῦ γηπέδου, τῆς θύρας ταύτης χωριζομένης εἰς δύο ἀνοίγματα διαστάσεων μέτρων τεσσάρων καὶ ἐνενηκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου (4,90) ἕκαστον καὶ ἐκτεινομένης τῆς γραμμῆς ταύτης πρὸς νότον μέχρι τῆς πρώτης θύρας εἰς ἣν καταλαμβάνει ἐξ' αὐτῆς ἀνοίγμα μέτρων δύο καὶ τριάκοντα ἑκατοστῶν (2,30). Δυτικῶς καὶ ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων τριάκοντα ἑνὸς καὶ δέκα ἑκατοστῶν (31,10) μετὰ ὑπόλοιπον τμῆμα τοῦ αὐτοῦ γηπέδου τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἐταιρείας, ἔνθα εὑρίσκεται καὶ ὁ νέος κυλινδρομύλος παραγωγῆς τριάκοντα ἑννέα (39) τόννων ἀνά 24ωρον, τῆς ὀροθητικῆς ταύτης γραμμῆς ἐφαπτομένης τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου τοῦ ἠλεκτροστασίου καὶ τοῦ κτιρίου τοῦ νέου κυλινδρομύλου τῆς ὀφειλέτιδος ἐταιρείας τῆς ὀροθητικῆς ταύτης γραμμῆς

διακοπτομένης εἰς τι σημεῖον καί σχηματιζούσης μικράν γωνίαν 0,60 μέτρων. Βορείως καί ἐπί πλευρᾶς μέτρων δέκα πέντε καί πενήκοντα ἑκατοστῶν (15,50) μέ συνεχόμενον γήπεδον τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἑταιρείας ἔνθα ὑπάρχει ὁ νέος κυλινδρόμυλος τῶν τριάκοντα ἑννέα (39) τόννων κατά 24ωρον καί ἦτις εὐθεία γραμμὴ ὀροθετικὴ ἄρχεται ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἀνοίγματος τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν (Καναλιώστρατα) δευτέρας καί κεντρικῆς θύρας τοῦ γηπέδου τούτου κατὰ τρόπον ὥστε εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνοίγματος τῆς κεντρικῆς θύρας νά σχηματίζῃ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὀρθὴν γωνίαν καί ἐκτεινομένης τῆς βορείας ταύτης ὀροθετικῆς γραμμῆς εἰς μῆκος μέτρων δέκα πέντε καί πενήκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου (15,50), ὅπου συναντᾷ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ περιγραφομένου κτήματος (γηπέδου) καί σχηματίζει οὕτω τὴν ἑτέραν ὀρθὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν αὐτοῦ. Νοτίως καί ἐπί πλευρᾶς μέτρων δέκα ἕξ καί τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν (16,40) μέ ὑπόλοιπον γήπεδον τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἑταιρείας, τῆς ὀροθετικῆς ταύτης γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ σταθερὸν σημεῖον εὐρισκόμενον εἰς τὸ ἀνοίγμα τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν ταύτην πρώτης θύρας τοῦ γηπέδου καί ἀπέχοντος τοῦ σημείου τούτου ἀπὸ τὸ δεξιὸν τῶ εἰσερχομένων ἄκρον τῆς θύρας ταύτης δύο μέτρων καί τριάκοντα ἑκατοστῶν (2,30) εἰς τρόπον ὥστε νά σχηματίζῃ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὀρθὴν γωνίαν καί ἐκτεινομένη ἢ νοτιὰ πλευρᾶς πρὸς δυσμᾶς φθάνει μέχρι τῆς συναντήσεως τῆς γωνίας τοῦ κυλινδρόμυλου, ὅπου ὑπάρχει ἡ ὑπ' ἀριθ. 13 ἀποθήκη μεθ' ἧς γωνίας σχηματίζει τὴν νοτιοδυτικὴν ὀρθὴν γωνίαν τοῦ περιγραφομένου τμήματος γηπέδου. Τὸ ἀκίνητον τοῦτο κτῆμα εἶναι ἐκτάσεως πεντακοσίων (500) τετραγωνικῶν μέτρων περίπου ἢ ὄσης ἐκτάσεως καί ἂν εἶναι πλέον ἢ ἕλαττον καί ἐξετιμήθη κατὰ τὴν κατάσχεσιν μετὰ τῶν παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων του ἀντὶ δραχμῶν πεντακοσίων χιλιάδων (500.000). 2) Τὸ κατασχεθὲν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν τρεῖς χιλιάδες ἑκατόν εἰκοσι (3126) τῆς εἰκοστῆς ἐβδόμου (27) τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ ἐξηκοστοῦ ἐβδόμου (1967) ἔτους ἐκθέσεως ἀναγκαστικῆς κατασχέσεως τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ πρωτοδικῶν Γερασίμου Χρήστου Νάτσου ἀναγκαστικῶς κατασχεθὲν ἀκίνητον κτῆμα, ἦτοι ἐν συγκρότημα οἰκοδομῶν λιθασβεστοκτίστων καί κεραμοσκεπῶν, χρησιμοποιουμένων ὡς κυλινδρόμυλος παραγωγῆς ἀλεύρων 39 τόννων κατά 24ωρον, εὐρισκόμενος ἐν πλήρει λειτουργίᾳ καί συγκείμενος α) ἐκ μιᾶς ἰσογείου οἰκοδομῆς (παράγκας) ἦτις χρησιμοποιεῖται ὡς ἠλεκτρικὸν ἐργοστάσιον, β) ἐκ μιᾶς διωρόφου οἰκοδομῆς μεθ' ἑνὸς παταρίου, παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων τῆς, διαστάσεων 16,30 × 42 μέτρων περίπου, οὔσης λιθασβεστοκτίστου ἐν μέρει καί ἐν μέρει ἐκ χαρτονέου καί λαμαρινῶν, ἡ δὲ στέγη τῆς εἶναι ξυλίνη, λαμαρινοσκεπῆς, χρησιμοποιουμένη ὡς κυλινδρόμυλος, μετὰ τῆς συνεχόμενης τοιαύτης χρησιμοποιουμένης ὡς ἀποθήκης ἀλεύρων καί γ) ἐκ μιᾶς ἑτέρας αὐτοτελοῦς ἰσογείου, τουβλοτισμεντοκτίστου καί κεραμοσκεποῦς, ἀντισεισμικῆς οἰκοδομῆς, διαστάσεων 6,70 × 7,80 μέτρων, χωριζομένη εἰς τρία δωμάτια χρησιμοποιούμενα ὡς γραφεῖα τῆς ὀφειλέτιδος ἑταιρείας. Ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρω οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος τοῦ χρησιμοποιουμένου ὡς κυλινδρόμυλος καί τῶν παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων αὐτοῦ, ὑπάρχουσι ἐγκατεστημένα καί μονίμως προσηρμοσμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τῶν τοίχων καί τῶν παταρίων τὰ ἑξῆς μηχανήματα 1) εἰς ἠλεκτροκινη-

τήρ (μοτέρ) κατασκευής έργοστασίου ELIN Αυστρίας ύπ' αριθμόν κατασκευής 554736, 220/360 ΒΟΛΤ 160 ΗΡ μετά τοῦ πίνακος διανομής, ἀντιστάσεως καί αὐτομάτων διακοπῶν, εἰς κειωρισμένους πίναξ διανομής μετ' αὐτομάτων διακοπῶν καί ἀντιστάσεως. Τ' ἀνωτέρω μηχανήματα εὐρίσκονται εἰς τήν ἰσόγειον οἰκοδομήν τήν χρησιμοποιοιμένην ὡς ἠλεκτρικόν έργοστάσιον. Εἰς τήν διώροφον οἰκοδομήν μετά παταρίου εὐρίσκονται έγκατεστημένα τά εξής μηχανήματα, ἤτοι α) ΙΣΟΓΕΙΟΝ 1) Τέσσαρα σιλό σίτου, έκ μετόν ἀρμέ, συνολικῆς χωρητικότητος 60 τόννων σίτου διαστάσεων έκάστου μ. $1,35 \times 1,80$ καί ὕψους 8 μέτρων μετά τεσσάρων (4) μετρητῶν διαστάσεων έκάστου $0,40 \times 0,40$ μέτρων καί ἀντιστοιχῶν μηχανισμῶν μεταφορᾶς σίτου, τριπλή βίδα Ἀρχιμήδης διατομῆς 24×55 έκαστων τοῦ μέτρου καί μήκους μέτρων ἑπτὰ (7). 2) ἔν πλυντήριον σίτου κατασκευής έργοστασίου Μαυροκεφάλου Πειραιῶς, διαστάσεων μήκους 2 μέτρων, πλάτους τεσσαράκοντα έκαστων τοῦ μέτρου καί ὕψους ἑξήκοντα έκαστων, ὠριαίας ἀποδόσεως δύο (2) τόννων σίτου, 3) ἔν στεγνωτήριον σίτου κατασκευής έργοστασίου Μαυροκεφάλου Πειραιῶς διαστάσεων ὕψους 2,50 μέτρων, διαμέτρου ἑξήκοντα (60) έκαστων τοῦ μέτρου, ὠριαίας ἀποδόσεως δύο (2) τόννων, 4) Τέσσαρα (4) ἀναβατόρια σίτου έκάστου διατομῆς μέτρων $2 \times 0,20 \times 0,20$ καί μήκους μέτρων δώδεκα καί πενήκοντα έκαστων (12,50) ἑξοπλισμένων διἀτέρμονος ἱμάντος μετά πολυαριθμῶν κουβαδακίων, μετά τῶν ἀντιστοιχῶν συστημάτων μεταφορᾶς καί λουκίων (σωληνώσεων), 5) Μία κοσκίνα κατασκευής έργοστασίου ΠΟΡΙΧΗ Πειραιῶς, διαστάσεων μήκους μέτρων 1,50, πλάτους 0,75 τοῦ μέτρου καί ὕψους 0,95 τοῦ μέτρου καί ὠριαίας ἀποδόσεως τεσσάρων (4) τόννων σίτου, 6) Εἰς ἄξων κινήσεως μήκους δέκα (10) μέτρων καί διαμέτρου ἑξήκοντα χιλιοστῶν (0,060) φέρων δέκα (10) τροχαλίας διά τήν κίνησιν τῶν διαφόρων μηχανημάτων καί τῶν ἀντιστοιχῶν δερματίνων ἱμάντων κινήσεως, 7) εἰς διαβροχεύς σίτου κατασκευής Μαυροκεφάλου Πειραιῶς, 8) ΠΡΩΤΟΣ ΟΡΟΦΟΣ: 1) Εἰς ἠλεκτροκινητήρ έργοστασίου ELIN Αυστρίας ύπ' αριθμόν κατασκευής 478957, 220/330 ΒΟΛΤ, ΗΡ 27 μετ' ἀντιστάσεως καί κινήσεως, 2) ἔν πλήρες καθαριστήριον σίτου (κοσκίνα), τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευής ΝΑΝΣΚΑΜ, διατομῆς μέτρων ἑνός καί τεσσαράκοντα έκαστων ἐπί ἑνός καί τεσσαράκοντα έκαστων ($1,4 \times 1,40$) καί ὕψους 1,80 μέτρων καί ὠριαίας ἀποδόσεως τεσσάρων (4) τόννων, 3) Δύο κοιλίαι καθαρισμοῦ σίτου, 4) Μία ΕΥΡΗΚΑ σίτου διαστάσεων μέτρων $1 \times 1 \times 1$, γ) ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΟΡΟΦΟΣ. 1) ἔν συγκρότημα τεσσάρων (4) τριερίων τύπου ΟΥΛΤΡΑ ΜΑΓΙΕΡ έργοστασίου ΜΑΓΙΕΡ καί Σία, διαστάσεων βάσεως χιλίων διακοσίων πενήκοντα (1250) ἐπί χιλίων ἔννεακοσίων πενήκοντα πέντε (1.955) χιλιοστῶν καί ὕψους δύο χιλιάδων (2.000) χιλιοστῶν ὠριαίας ἀποδόσεως τεσσάρων (4) τόννων, 2) εἰς ἀνεμιστήρ (βαντιλατέρ) τύπου ΜΙΑΓΚ, έργοστασίου κατασκευής Φρονίμου Πειραιῶς διαστάσεων $400 \times 1000 \times 800$ χιλιοστῶν μετά τῶν ἀντιστοιχῶν σωληνώσεων ἀπορροφήσεως ἀέρος, 3) Μία αὐτόματος πλάστιγξ ΚΡΙΝΟΣ τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, 20 χιλιογράμμων διαστάσεων μέτρων $0,75 \times 9,75 \times 0,65$ ύπ' αριθμόν κατασκευής 26075, 4) Τρεῖς κυκλῶνες ἀνακινήσεως ὑποπροϊόντων κατασκευής έργοστασίου Φρονίμου Πειραιῶς, διαστάσεων $0,85$ τοῦ μέτρου καί ὕψους $1,43$ τοῦ μέτρου μετά τῶν ἀντιστοιχῶν σωληνώσεων, 5) Εἰς ἄξων κινήσεως διαμέτρου πενήκοντα χιλιοστῶν καί μήκους 12 μέτρων

μετά τῶν τροχαλιῶν καί ἀντιστοιχῶν δερματίνων ἱμάντων μεταφορᾶς κινήσεως, 6) Εἰς δεύτερος διαβροχεύς σίτου, 7) Μία μεταλλική θίδα ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ διπλή, μεταφορᾶς σίτου εἰς τό σιλό, διατομῆς 250 χιλιοστῶν καί μήκους ἕξ (6) μέτρων.

ΤΜΗΜΑ ΚΥΛΙΝΔΡΩΝ ΠΛΑΝΣΙΣΤΕΡ. Α) ΙΣΟΓΕΙΟΝ 1) Εἰς ἄξων κινήσεως μήκους δέκα (10) μέτρων καί διαμέτρου ἑννενήκοντα χιλιοστῶν μετά δύο τροχαλιῶν, τῆς μιᾶς Δ-1200 Β-220 καί τῆς ἐτέρας Δ800-305) μετά τῶν ἱμάντων καί τῶν ἐδράνων, 2) εἰς ἄξων κινήσεως μήκους δέκα πέντε (15) μέτρων καί διαμέτρου ἑννενήκοντα χιλιοστῶν μετά εἴκοσι τεσσάρων (24) τροχαλιῶν κινήσεως εἰς τὰς κυλινδρομηχανάς καί λοιπά ἐξαρτήματα, 3) Ἐνδέκα (11) ἀναβατόρια ἕξ ὧν τὰ δέκα (10) διπλά καί τό ἕν ἄπλοῦν, διατομή διπλῶν ἀναβατορίων 185 χιλιοστῶν ἐπὶ 600 χιλιοστῶν, διατομή ἄπλοῦ ἀναβατορίου εἴκοσι χιλιοστῶν ἐπὶ ἑξακοσίων χιλιοστῶν, μήκους ἐκάστου 12,50 μέτρων. Πάντα δέ ταῦτα εἶναι ἐξωπλισμένα δι' ἀτερμόνων ἱμάντων μετά πολυαριθμῶν βουβαδακίων ὡς καί μετά τροχαλιῶν διά τὰς μεταφορᾶς τῶν προϊόντων τῆς ἀλέσεως ἀπό μηχανήματος εἰς μηχανήμα, 4) Μία ἀερόθιδα κυλινδρομηχανῶν μήκους ἕξ μέτρων καί διατομῆς 300 × 400 χιλιοστῶν, 5) Τέσσαρες (4) θίδες ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ μεταφορᾶς προϊόντων διατομῆς 24 × 25 ἑκατοστῶν καί μήκους 2,50 μέτρων, 6) ΠΡΩΤΟΣ ΟΡΟΦΟΣ. 1) Τέσσαρες (4) κυλινδρομηχαναί τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευῆς ἐργοστασίου Φρονίμου Πειραιῶς, ἐξωτερικῶν διαστάσεων δύο μέτρων ἐπὶ ἑνός καί πενήκοντα τοῦ μέτρου (2 × 1,50), ἐκάστης φερούσης δύο ζεύγη ρολῶν κυλίνδρων, μήκους ἐκάστου ἑνός μέτρου καί διατομῆς 240 χιλιοστῶν, δύο τροχαλίας καί τούς ἱμάντας κινήσεως. 2) Μία κυλινδρομηχανή ἐργοστασίου ΜΙΑΓΚ Γερμανίας ὑπ' ἀριθμόν κατασκευῆς 12484 ἔτους 1951 ἐξωτερικῶν διαστάσεων δύο (2) μέτρων ἐπὶ ἑνός καί πενήκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, φέρουσα δύο ζεύγη ρολῶν καί κυλίνδρων μήκους ἐκάστου ἑνός μέτρου, διατομῆς 240 χιλιοστῶν, μετά δύο τροχαλιῶν κινήσεως καί τῶν ἀντιστοιχῶν ἱμάντων. 3) Μία κυλινδρομηχανή ἐργοστασίου ΜΕΚΑΝΤΙΚΑ ΛΑΜΠΑΡΤΑ Ἰταλίας Νο 2127 ἐξωτερικῶν διαστάσεων δύο μέτρων ἐπὶ ἑνός καί πενήκοντα ἑκατοστῶν, φέρουσα δύο ζεύγη ρολῶν καί κυλίνδρων ἐπὶ ἑνός (1) μέτρου καί διατομῆς 240 χιλιοστῶν μετά δύο τροχαλιῶν κινήσεως καί ἀντιστοιχῶν ἱμάντων. 4) τρεῖς κυλινδρομηχαναί ἐργοστασίου ΜΠΟΥΛΕΡ Ἑλβετίας, ὑπ' ἀριθμόν κατασκευῆς 55854, 55849 καί 55853 ὕψους 1,15 τοῦ μέτρου, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευῆς ἐργοστασίου Πορίχη, 3) ἕν πλανσίστερ (ΓΚΡΟΣ ΠΛΑΝΣΙΣΤΕΡ) ὀκτώ (8) εἰσαγωγῶν ἐκ δύο κιβωτιδίων ἐκάστου διατομῆς μέτρων 1,60 X 1,30 μέτρων καί ὕψους μέτρων 1,15 τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευῆς ἐργοστασίου Πορίχη Πειραιῶς, 4) Μία συμιγδαλίστρα διατομῆς μέτρων 1,38 × 2,75 καί ὕψους 1,50 μέτρου, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευῆς ἐργοστασίου Πορίχη Πειραιῶς, 5) Μία συμιγδαλίστρα διατομῆς μέτρων 1,30 × 2,75 καί ὕψους 1,50 μέτρων τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευῆς ἐργοστασίου Πορίχη Πειραιῶς, 6) Μία συμιγδαλίστρα διατομῆς μέτρων 1,30 × 2,75 καί ὕψους 1,50 μέτρων, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ ἐργοστασίου κατασκευῆς Πορίχη Πειραιῶς, 7) Μία συμιγδαλίστρα διατομῆς μέτρων 1 × 2,68 καί ὕψους 1,50 τοῦ μέτρου κατασκευῆς ἐργοστασίου ΜΠΟΥΛΕΡ, 8) Δύο ἀνεμιστήρες 500 κυβικῶν μέτρων μετά τῶν ἀντιστοιχῶν σωληνώσεων διαστάσεων 400 × 1000 × 800 χιλιοστῶν, 9) ἕν ἀνοικτόν φίλτρον ἀνακτήσεως ἀερίζομένων προϊόντων ἐκ τῶν συμιγδαλιστριῶν μέ 144 μένικας, διατο-

μῆς μέτρων $1,45 \times 1,45$ καὶ ὕψους τριῶν (3) μέτρων μετὰ τροχαλιῶν κινήσεως καὶ ἱμάντων, 10) ἕξ (6) τριφτῆρες (βουρτσες) τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ διαστάσεων $300 \times 400 \times 300$ χιλιοστών, 11) εἷς μαγνήτης ἀφαιρέσεως μαγνητικῶν ἀντικειμένων ἐκ τοῦ σίτου, 12) Εἷς ἄξων διαμέτρου 70 χιλιοστών, μετὰ 23 τροχαλιῶν καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἱμάντων κινήσεως, μήκους ἕνδεκα (11) μέτρων, 13) εἷς ἄξων κινήσεως, μήκους ἕνδεκα (11) μέτρων, 13) εἷς ἄξων κινήσεως δύο μέτρων μετὰ δύο τροχαλιῶν 0,50 τοῦ μέτρου, 14) Εἷς ἄξων βουρτσελῶν διαμέτρου 0,50 μέτρου μετὰ ἑπτὰ (7) τροχαλιῶν καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἱμάντων μεταδόσεως τῆς κινήσεως, 15) Μία ἀερόβιδα μετὰ τροχαλίας καὶ λουκίων διατομῆς 30 χιλιοστών καὶ μήκους ἑπτὰ (7) ΤΜΗΜΑ ΧΑΡΜΑΝΙΕΡΩΝ. 1) Τρεῖς χαρμανιέραι χωρητικότητος 100 τόννων ἐκ μπετόν ἀρμέ, 5,70 ἐπὶ 5,70 μέτρων, 2) Τρεῖς μηχανισμοὶ χαρμανιερῶν τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ ἐκάστης διαστάσεων $3,70 \times 0,40 \times 0,60$ μέτρων, 3) τρία ἀναβατόρια διατομῆς δύο μέτρων ἐπὶ $1,24 \times 0,24$ καὶ μήκους δέκα πέντε (15) μέτρων ἐξωπλισμένων δι' ἑνὸς ἀτέρμονος ἱμάντος ἐκάστου μετὰ πολυαριθμῶν κουβαδακίων, μετὰ τῶν τροχαλιῶν καὶ τῶν ἱμάντων κινήσεως. 4) Εἷς ἄξων διαμέτρου 60 χιλιοστών καὶ μήκους ἕξ (6) μέτρων καὶ μετὰ ἑπτὰ τροχαλιῶν, 5) Εἷς ἄξων διαμέτρου 60 χιλιοστών καὶ μήκους δύο (2) μέτρων μετὰ δύο (2) τροχαλιῶν, 6) Δύο (2) μοτέρ κινήσεως τῶν 6 καὶ 10 ἵππων ἐργοστασίου κατασκευῆς ΕΛΒΙΜΑ, ὑπ' ἀριθμούς κατασκευῆς 4001 καὶ 2269, 7) Τρεῖς θίδες Ἀρχιμήδους μικρές, 8) ἕν διπλοῦν ἀναβατόριον εἰς τὸ τμήμα κυλινδρομηχανῶν, 9) μία κυλινδρομηχανὴ ΜΠΟΥΛΕΡ 0,50 μ. 10) Μία πλάστιγξ ἀλεύρων ἐργοστασίου ΛΙΜΠΡΑ 25 κιλῶν, 11) ἕν ἀναβατόριον ἀπλοῦν, 12) Εἷς διανομὴς ἀλεύρων μετ' ἀκρόβιδος, 13) ἕν σιλό ξύλινον σίτου πλυμμένου, 14) Μία βούρτσα καθαρισμοῦ πιτύρων εἰς κύλινδρον, 15) ἕν παραντόξ κεντρόφυγον κατασκευῆς ἐργοστασίου ΛΙΝΟΥ, 16) ἕν σύστημα μεταφορᾶς σίτου ἀπὸ σιλό εἰς μύλον, καὶ 18) ἕν κεντρόφυγον μπουράτο, 18) Εἷς αὐτόματος ζυγὸς 25 κιλῶν ἐργοστασίου κατασκευῆς ΛΙΜΠΡΑ. Αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι οἰκοδομαὶ φέρουσι θλάβας ἐκ τῶν σεισμῶν, πλὴν τῆς οἰκοδομῆς ἐντός τῆς ὁποίας στεγάζονται τὰ γραφεῖα, ἡ ὁποία εἶναι νεόκτιστος καὶ ἀντισεισμικῆς κατασκευῆς. Τὸ οἰκόπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένοι αἱ ἀνωτέρω οἰκοδομαὶ μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ τῆς ἐν γένει περιοχῆς τῆς εἶναι ἐκτάσεως τριῶν χιλιάδων διακοσίων (3,200 τ. μέτρων περίπου ἢ ὅσης ἐκτάσεως καὶ ἂν εἶναι πλέον ἢ ἕλαττον καὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν κτηματικὴν θέσιν «ΣΠΑΪΛΙΚΙ ἢ ΜΠΙΕΗ» τῆς κτηματικῆς περιφέρειας τοῦ Δήμου Βελεστίνου καὶ συνορεύεται γύρωθεν ἀνατολικῶς ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων 25,40 μέτρον ἄγοντα ἀπὸ Βελεστίνου εἰς δημόσιον δρόμον Βόλου, Λαρίσης (Καναλιώστρατα) τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀρχομένης ἀπὸ γωνίαν τοῦ κτήματος Δάμτσα, πρώην ὀφειλέτιδος καὶ ἐξικνουμένης μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ ἀνοίγματος τῆς μεγάλης θύρας ἐκ τῆς ὁποίας καταλαμβάνει ἀνοίγμα 4,90 μέτρων ἐπὶ ἐτέρας πλευρᾶς 31,10 μέτρον ἕτερον γήπεδον τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἐταιρείας, ἐντός τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένον τὸ σιλό, ὡς καὶ ἐπὶ ἐτέρας πλευρᾶς μέτρων 3,30 μέτρον ἄγοντα ἐκ Βελεστίνου πρὸς δημοσίαν ὁδὸν Βόλου-Λαρίσης (Καναλιώστρατα), βορείως ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων 57,70 μέτρον ἰδιοκτησίαν Δάμτσα πρώην ὀφειλέτιδος ἐταιρείας καὶ μέ δευτερεύοντα αὐλακα καὶ πέραν τούτου μέ ἀγρὰν Βαρελοπούλου καὶ ἐπὶ παραλλήλου πλευρᾶς μέ γήπεδον σιλό τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἐταιρείας, δυτικῶς ἐπὶ εὐθείας πλευρᾶς μέτρων 58,50

μέ δευτερεύοντα αύλακα καί ἐκεῖθεν μέ ἰδιοκτησίαν Βαρελοπούλου καί νοτίως ἐπί εὐθείας πλευρᾶς μέτρων 58,30 μέ γήπεδον ἰδίας ὀφειλέτιδας ἐταιρείας ἐντός τοῦ ὁποῖου εὐρίσκεται ὁ παλαιός μύλος καί ἀρχομένης τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀπό τό ἀριστερόν τῷ εἰσερχομένῳ ἄκρον τῆς ὑπαρχούσης πρώτης πρὸς τὴν ὁδὸν θύρας καί ἐφαπτομένης ὀλοκλήρου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς καρούτας, καταλήγει εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὴν ὀριζομένην μέ τό ἀγρόκτημα Βαρελοπούλου, καθὼς ἐπίσης καί ἐπὶ ἐτέρας πλευρᾶς παραλλήλου γραμμῆς μήκους 15,50 μέτρων μέ γήπεδον ἰδίας ὀφειλέτιδος ἔνθα εὐρίσκεται τό σιλό, ἐκτιμηθέντος τοῦ ἄνω ἀκινήτου ἀντὶ δραχμῶν ὀκτακοσίων χιλιάδων (800.000) τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίου Μάτσου περὶ κοινοποιήσεως ἀντιγράφων αὐτοῦ νομίμως.

8) Τὰ ἐν συνεχείᾳ ἐκδοθέντα προγράμματα πλειστηριασμῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος Γερασίου Μάτσου, ὑπ' ἀριθμ. 3677/11.9.1969 ὀρισθέντος τοῦ πλειστηριασμοῦ διὰ τὴν 23.11.1969 καί ἀναβληθέντος διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 18227/69 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθ. 3716/16.11.1969 Β' ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίζεται ὁ πλειστηριασμός διὰ τὴν 1.2.1970, ἀναβληθεὶς ἐκ νέου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 18328/1970 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθμ. 3764/23.1.1970 Γ' ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίσθη πλειστηριασμός διὰ τὴν 3.5.1970 ἀναβληθεὶς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 18506/70 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθ. 3805/23.4.1970 Δ' ἐπαναληπτικοῦ, δι' οὗ ὀρίσθη ὁ πλειστηριασμός διὰ τὴν 19.7.1970, ἀναβληθεὶς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 18626/1970 πράξεώς μου. Μετὰ τὸν ὀρισμὸν ἐκ νέου διὰ τὴν 10.1.71 καί ἀναβολὴ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 18844/70 πράξεώς μου, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 3879/1970 ΣΤ' ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίσθη ὁ πλειστηριασμός διὰ τὴν 10.11.1971 ἀναβληθεὶς ἐκ νέου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 19057/1970 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθ. 3920/31.12.70 Ζ' ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίσθη ὁ πλειστηριασμός διὰ τὴν 9.5.71, ἀναβληθέντος ἐκ νέου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 19226/1971 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθ. 3971/14.5.1971 Η' ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίσθη ὁ πλειστηριασμός αὐτοῦ διὰ τὴν 22.8.1971 ἀναβληθέντος ἐκ νέου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 19390/1971 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθ. 3994/1971 Θ' ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίσθη πλειστηριασμός διὰ τὴν 21.11.1971 ἀναβληθέντος καί τούτου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 19611/1971 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθ. 4048/1971 Ι' ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίσθη πλειστηριασμός διὰ τὴν 23.1.1972 ἀναβληθεὶς ἐκ νέου διὰ ὑπ' ἀριθ. 19718/1972 πράξεώς μου, ὑπ' ἀριθ. 4087/1972 ΙΙου ἐπαναληπτικοῦ δι' οὗ ὀρίσθη πλειστηριασμός διὰ τὴν 2.4.1972 ἀναβληθεὶς ἐκ νέου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 19881/1972 πράξεώς μου διὰ τὴν σήμερον 11ην Ἰουνίου 1972, ὅτε καί ἐξεδόθη τό ὑπ' ἀριθ. 4.126 τῆς 24ης Μαρτίου τοῦ 1972 ἔτους 12ον ἐπαναληπτικὸν πρόγραμμα ἀναγκαστικοῦ πλειστηριασμοῦ τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίου Μάτσου, δι' οὗ ὀρίζεται ὅτι ὁ πλειστηριασμός τῶν ἐκπαιδευμένων περιουσιακῶν στοιχείων τῆς ὀφειλέτιδας ἐταιρείας «Ἀδελφοὶ Ἄντ. Πάντου Α.Ε.» ἐνεργεῖται σήμερον 11ην Ἰουνίου 1972 ἐνώπιόν μου ἢ τοῦ νομίμου μου ἀναπληρωτοῦ, ἐν Βελεστίνῳ καί ἐντός ἢ ἔξωθι τοῦ παρά τὴν κεντρικὴν ἀγορὰν κειμένου ἐστιατορίου τοῦ Γεωργίου Λιόλιου ἰδιοκτησίας πρώην Κωνσταντίνου Ζουζούκη καί νῦν προικῶν Γεωργίου Ραῖσάκη, ὅτι τιμὴν πρώτης προσφορᾶς ὀρίζεται τό ἐν τέταρτον (1/4) τῆς ἐκτιμήσεως ποσόν, ὅτι ἕκαστος τῶν παρόντων δικαιούται νά πλειοδοτήσῃ ἐφ' ὅσον προσφέρει τὴν ἀναγκαίαν ἀσφάλειαν. "Ὅτι ἡ κατακύρωσις γε-

νήσεται εις τόν τά πλείονα προσφέροντα τελευταίον υπερθεματιστήν τρία λεπτά τῆς ὥρας ἀπό τῆς τελευταίας προσφορᾶς, διδομένου τοῦ σημείου τῆς κατακυρώσεως ὑπ' ἐμοῦ διά σκηπανίου, ὅτι ὁ τελευταῖος υπερθεματιστής ὑποχρεοῦται νά καταθέσῃ τό ἐκπλειστηρίασμα εἰς τό ἀρμόδιον Ταμεῖον παρακαταθηκῶν καί δανείων παρ' ἐμοί δέ τό γραμματίον ἐμπροθέσμως, ὅτι ἡ μή ἐμπρόθεσμος καταβολή τοῦ ἐκπλειστηριασμοῦ καί πᾶσα παράβασις τῶν ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων ἐπισύρει ἀναπλειστηριασμόν εἰς βάρος τοῦ πλειοδότου, ὅτι τό φερέγγυον καί ἀξιοχρεόν τῶν πλειοδοτούντων ἐπαφίεται εἰς τήν κρίσιν μου, ὅτι τά κηρύκεια δικαιώματα συμφώνως τῷ νόμῳ καί τά διακαιώματά μου ἔσονται εἰς βάρος τοῦ ἀγοραστοῦ καί καταβάλλονται εὐθύς μετά τό πέρας τοῦ πλειστηριασμοῦ, ὅτι ὁ ἐπισπεύδων δέν εὐθύνεται διά τυχόν κακήν περιγραφὴν τοῦ πωλουμένου ἀκινήτου, οὔτε διά τυχόν ἐκνίκησίν του ὑπό τρίτου τινός ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, καί ὅτι προσκαλοῦνται οἱ βουλόμενοι νά γίνωσι ἀγορασταί, ὅπως προσέλθωσι καί πλειοδοτήσωσι κατά τόν ὡς ἄνω τόπον καί χρόνον, συμμορφούμενοι μέ τάς διατάξεις τοῦ νόμου καί μέ τούς ὅρους τοῦ ἄνω προγράμματος πλειστηριασμοῦ. 9) Τάς ὑπ' ἀριθμούς 3134/19.5.1972, 3132/17.5.1972 ἐκθέσεις ἐπιδόσεως τῆς δικαστικῆς κλητῆρος Γεωργίας Κ. Μαγκλάρα, 6289/9.5.1972, 5967, 5966/8.5.1972, 6324/17.5.1972 ἐκθέσεις ἐπιδόσεως τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος Γερασίμου Χρήστου Μάτσου, ἐξ' ὧν προκύπτει ὅτι ἀκριβῆ ἀντίγραφα τοῦ ἄνω ὑπ' ἀριθ. 4126/1972 12ου ἐπαναληπτικοῦ προγράμματος πλειστηριασμοῦ ἐκοινοποιήθησαν νομίμως πρὸς τούς ἐν Βόλῳ διευθυντήν τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐνυποθήκου δανειστρίας, ὀφειλέτιδα, Εἰρηνοδικειακόν Κατάστημα Βόλου, Δημαρχειακόν Κατάστημα Βελεστίνου, διευθυντήν Β' Δημοσίου Ταμεῖου Βόλου, καί διευθυντήν τῆς ΑΤε Βόλου. 10) Τήν ὑπ' ἀριθ. 4.169 τῆς 4ης Ἰουνίου τοῦ 1972 ἔτους ἐκθεσιν κηρύξεως τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος Γερασίμου Χρήστου Μάτσου, ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι τήν προηγουμένην τοῦ πλειστηριασμοῦ Κυριακῆν, 4ην Ἰουνίου 1972, ὁ κῆρυξ Ἰωάννης Σκαρβέλης κάτοικος Βόλου ἐκήρυξε τό περιεχόμενον τοῦ ἄνω προγράμματος πλειστηριασμοῦ εἰς τόν τόπον τοῦ πλειστηριασμοῦ καί εἰς ἄλλα δημόσια μέρη τῆς κωμοπόλεως Βελεστίνου. 11) Τά ὑπ' ἀριθμούς 23.113 τῆς 3ης Ἰουνίου 1972 καί 23114 τῆς 4ης Ἰουνίου 1972 φύλλα τῆς ἐν Βόλῳ ἐκδιδομένης ἑφημερίδος «Ἡ ΘΕΣΣΑΛΙΑ» ἐν' οἷς ἐδημοσιεύθη συνοπτικὴ περίληψις τοῦ ἄνω προγράμματος πλειστηριασμοῦ ὑπ' ἀριθ. 4126/1972 τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος Γερασίμου Χρ. Μάτσου. 12) Τήν ὑπό σημερινήν χρονολογίαν ὑπ' ἀριθ. 4.179 ἐκθεσιν κηρύξεως ἐνάρξεως πλειστηριασμοῦ τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίμου Χρ. Μάτσου ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πλειστηριασμοῦ ἐγένετο νέα δηλοποίησις αὐτοῦ εἰς τόν τόπον τοῦ πλειστηριασμοῦ, ὅτι ἐκποιεῖται δημοσίως, ἐνώπιόν μου καί μέ τούς ὅρους τοῦ ἄνω προγράμματος πλειστηριασμοῦ, τό προπεριγραφέν ἀκίνητον κτῆμα τῆς ἄνω ὀφειλέτιδος ἐταιρείας, μετά τῶν ἐν αὐτῷ μηχανημάτων καί ἐγκαταστάσεων. Ἐπειδὴ ἐκ πάντων τούτων συνάγεται ὅτι ἐτηρήθησαν ἅπασαι οἱ νόμιμοι διατυπώσεις καί προθεσμῖαι διά τήν ἐνέργειαν τοῦ πλειστηριασμοῦ, προσέλαβον δύο μάρτυρας ἦτοι τούς Ἰωάννην Χρήστου Ἀγγελῆς αὐτοκινητιστήν καί Βασίλειον Γεωργίου Ἀποστολίαν, κρεοπώλην κατοίκους Βελεστίνου, καί περί ὥραν 10ην πρὸ μεσημβρίας ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν μετέβην αὐθω-

ρεί εις τόν διά τοῦ προγράμματος ὀρισθέντα τόπον τοῦ πλειστηριασμοῦ, ἤτοι εις τό ἐν τῇ κεντρικῇ ἀγορᾷ Βελεστίνου κειμένῳ ἐστιατορίῳ τοῦ Γεωργίου Λιόλιου, ἰδιοκτησίας πρώην Κων. Ζουζούκη καί ἤδη προικῶν Γεωργίου Ραισάκη, ἔνθα ἐπελήφθη ἀυτοῦ, διατάξεις τόν παρόντα κήρυκα Ἰωάννην Θ. Σκαρβέλην κάτοικον Βόλου, ἵνα κηρύξη αὐτόν δημοσίᾳ. Ὁ Κῆρυξ οὗτος ἤρξατο κηρύσσων καί καθ' ὄλην τήν διάρκειαν αὐτοῦ τά ἐξῆς. «Πλειστηριάζεται δημοσίως 1) ἐν συγκρότημα οἰκοδομῶν ἀποτελούμενον ἐκ μιᾶς νεοκτιστοῦ ἀποθήκης (SILOS), μιᾶς λαμαρινοσκεποῦς ἀποθήκης καί ἐνός ὑπογείου διαμερίσματος, μετά τῶν μηχανημάτων καί ἐγκαταστάσεων καί τοῦ ὑπ' αὐτῶν καί μή οἰκοπέδου ἐκτάσεως πεντακοσίων (500) τ. μέτρων, εις θέσιν «Σπαϊλίκι ἢ Μπέη» περιφερείας Δήμου Βελεστίνου, ἐκτιμηθέντος ἀντί δραχμῶν πεντακοσίων χιλιάδων (500.000) καί 2) ἕτερον συγκρότημα οἰκοδομῶν χρησιμοποιουμένων ὡς κυλινδρόμυλος παραγωγῆς 39 τόννων σίτου κατά 24ωρον, ἀποτελούμενον ἐκ μιᾶς ἰσογείου οἰκοδομῆς χρησιμοποιουμένης ὡς ἠλεκτρικόν ἐργοστάσιον, ἑτέρας διωρόφου οἰκοδομῆς ὡς ἠλεκτρικόν ἐργοστάσιον, ἑτέρας διωρόφου οἰκοδομῆς χρησιμοποιουμένης ὡς κυλινδρόμυλος καί ἑτέρας ἰσογείου ἀντσεισμικῆς οἰκοδομῆς χρησιμοποιουμένης ὡς γραφεῖα, μετά τῶν ἐν αὐτοῖς μηχανημάτων καί ἐγκαταστάσεων καί τοῦ ὑπ' αὐτῶν καί μή οἰκοπέδου ἐκτάσεως 3.200 τ. μέτρων, κειμένων ἐν τῇ θέσει «Σπαϊλίκι ἢ Μπέη» περιφερείας Δήμου Βελεστίνου ἐκτιμηθέντων ἀπάντων ἀντί δραχμῶν ὀκτακοσίων χιλιάδων (800.000). Πρώτη προσφορά τό 1/4 τῆς ἐκτιμησεως ποσόν, ἤτοι δι' ἀμφοτέρα δραγμαί 325.000. Ἐνταῦθα ἐνεφανίσθη ὁ Ἰωάννης Μιχ. Τίτσιας, κάτοικος Βελεστίνου, ὅστις προσέφερεν διά μέν τό πρῶτον κτῆμα (σιλό) δραγμαίς ἑκατόν τεσσαράκοντα πέντε χιλιάδας (145.000), διά δέ τό δεύτερον κτῆμα (κυλινδρόμυλος-γραφεῖα), δραγμαίς διακοσίας εἴκοσι χιλιάδας (220.000). Ὁ κ. Νικόλαος Κ. Ζήσης, ὑπδιευθυντής τοῦ ἐν Βόλῳ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, κάτοικος Βόλου, ὡς πληρεξούσιος καί ἀντιπρόσωπος τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης ἀνωλύμου τραπεζιτικῆς ἐταιρείας ὑπό τήν ἐπωνυμίαν «Ἐθνική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος» δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀρ. 24038/70 πληρεξουσίου συμβολαίου τοῦ Συμβολ/φου Ἀθηνῶν Ἰωάννου Β. Κογκούλου, προσηρητημένου ὧδε ἐν κεκυρωμένῳ φωτοαντιγράφῳ καί ὑπό τήν ὡς ἄνω ιδιότητά του προσέφερεν, διά μέν τό πρῶτον κτῆμα δραγμαίς 160.000 καί διά τό δεύτερον δραγμαίς 250.000. Ὁ κ. Ἰωάννης Μιχ. Τίτσιας προσέφερεν διά τό πρῶτον κτῆμα δραγμαίς ἑκατόν ὀγδοήκοντα χιλιάδας (180.000) καί διά τό δεύτερον κτῆμα δραγμαίς διακοσίας ἑβδομήκοντα χιλιάδας (270.000). Ὁ κ. Νικ. Κ. Ζήσης ὑπό τήν ὡς ἄνω ιδιότητά του, διά τό πρῶτον κτῆμα δραχ. 200.000 καί διά τό δεύτερον κτῆμα δραχμαίς 300.000. Ὁ κ. Ἰωάννης Μιχ. Τίτσιας προσέφερεν διά τό πρῶτον κτῆμα (σιλό) δραγμαίς 250.000. Ὁ κ. Νικ. Κ. Ζήσης ὑπό τήν ἄνω ιδιότητά του προσέφερεν διά πρῶτον κτῆμα (σιλό) δραχ. 280.000. Ὁ κ. Ἰωάννης Μιχ. Τίτσιας προσέφερεν διά τό πρῶτον κτῆμα (σιλό) δραχ. 290.000. Ὁ κ. Νικ. Κ. Ζήσης ὑπό τήν ἄνω ιδιότητά του προσέφερεν διά τό σιλό δρ. 310.000. Ὁ Ἰωάννης Μιχ. Τίτσιας προσέφερεν διά τό σιλό δρχ. 320.000. Ὁ κ. Νικ. Κ. Ζήσης ὑπό τήν ἄνω ιδιότητά του προσέφερεν διά τό σιλό δρχ. 350.000. Ὁ Ἰωάννης Τίτσιας προσέφερεν διά τό σιλό δρχ. 360.000. Ἡ ἐθνική Τράπεζα Ἑλλάδος διά τοῦ πληρεξουσίου τῆς προσέφερεν διά τό σιλό δρ. 400.000. Ὁ Ἰωάννης Μ. Τίτσιας

διά τό δεύτερον κτήμα προσέφερεν δρχ. 350.000. Ἡ Ἐθνική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος προσέφερεν δρχ. 400.000 διά τό δεύτερον κτήμα (κυλινδρόμυλος). Ὁ Ἰωάννης Μ. Τίτσιας προσέφερεν διά τό σιλό δρχ. 410.000. Τό πρῶτον κτήμα (σιλό) μετά τῶν μηχανικῶν ἐγκαταστάσεων καί τοῦ ὑπ' αὐτοῦ οἰκοπέδου 500 τ.μ. κατεκυρώθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰωάννου Μιχ. Τίτσια κατοίκου Βελεστίνου ἀντί ποσοῦ δραχμῶν τετρακοσίων δέκα χιλιάδων (410.000) μετά τήν παρέλευσιν τῆς 12ης ἔδρας καί τριῶν εἰσέτι λεπτῶν τῆς ὥρας, ὅστις ἐδήλωσεν ὅτι ἐπλειοδότησεν δι' ἑαυτόν καί διά λογαριασμόν τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου Μ. Τίτσια κατοίκου Βελεστίνου καί ἕκαστος κατά τό 1/2 ἐξ ἀδιαίρετου. Ὡσαύτως παρελθούσης τῆς 12ης ὥρας τῆς μεσημβρίας καί τριῶν εἰσέτι λεπτῶν τῆς ὥρας καί μή ἐμφανισθέντος οὐδενός ἄλλου, τό δεύτερον κτήμα (κυλινδρόμυλος μετά τῶν μηχανικῶν ἐγκαταστάσεων καί τοῦ οἰκοπέδου), κατεκυρώθη ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης «Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.» ἀντί ποσοῦ δραχμῶν τετρακοσίων χιλιάδων (400.000), δοθέντος ἐπί τούτῳ τοῦ σημείου τῆς κατακυρώσεως, δι' ἀμφοτέρα τά κτήματα, διά σκηπανίου ὑπό τοῦ κήρυκος Ἰωάν. Σκαρβέλη, τῆς ἐντολῆς μου, τῶν τελευταίων πλειοδοτῶν, ὡς παρίστανται καί ἐκπροσωποῦνται, δηλωσάντων, ὅτι θέλουσι συμμορφωθῆ μέ τάς διατάξεις τῆς Πολ. Δικονομίας καί μέ τούς ὅρους τούς ἀναφερομένους ἐν τῷ προγράμματι πλειστηριασμοῦ καί ταῖς περιλήψεσι τῶν δημοσιευθεισῶν ἐν τῇ ἐφημερίδι «ἡ Θεσσαλία». Ἐφ' ᾧ συνετάγη ἡ παροῦσα ἔκθεσις εἰς ἕνδεκα (11) φύλλα χαρτοσήμου, δι' ἣν εἰσεπράχθησαν διά τέλη καί δικαιώματα δρχ. 1288 ἐξ ὧν δρχ. 500 ὑπέρ τοῦ Τ.Σ.Ν., ἧτις ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον καί τῶν προσληφθέντων μαρτύρων παραμεινάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι πέρατος τοῦ πλειστηριασμοῦ, τοῦ κήρυκος, τῶν τελευταίων πλειοδοτῶν καί ἐμοῦ, τοῦτε ἐπισπεύδοντος καί τῆς καθ' ἧς ὁ πλειστηριασμός μηδόλως ἐμφανισθέντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ πλειστηριασμοῦ.

Οἱ Μάρτυρες

Ὁ Κήρυξ

Οἱ τελευταῖοι πλειοδόται

Ὁ Συμβολαιογράφος

34

Ἄριθμ. 20045

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΛΕΙΣΤΗΡΙΑΣΜΟΥ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Ἐν Βελεστίνῳ σήμερον τήν εἰκοστήν πέμπτην (25) τοῦ μηνός Ἰουνίου τοῦ χιλιοστοῦ ἔνεακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου (1972) ἔτους, ἡμέραν Κυριακήν καί ὥραν δεκάτην (10) πρό μεσημβρίας, ὁ ὑπογεγραμμένος Συμβολαιογράφος Φερῶν Παναγιώτης Δημητρίου Παπαγεωργίου, κατοικοεδρεύων ἐν Βελεστίνῳ, ὡς ἐπί τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλληλος, λαθῶν ὑπ' ὄψιν τά κάτωθι ἔγγραφα κατατεθέντα ἐμοί ὑπό τῆς ἐκτελέσεως δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Μάρκου Κωνσταντίνου Σκούρη, ἀφορῶντα τήν προδικασίαν τοῦ πλειστηριασμοῦ ἀκινήτου κτήματος τῆς ὀφειλέτιδος καί ἐν Βελεστίνῳ – Βόλου

έδρευούσης όμορρύθμου έμπορικης έταιρείας ύπό τήν έπωνυμίαν «Άδελφοί Άντανίου Πάντου Ο.Ε.», νομίμως έκπροσωπούμένης, έπισπεύσει τοϋ Άποστόλου Δημητρίου Άλεξίου, κατοίκου Βόλου, ήτοι 1) Τό έκτελεστόν άπόγραφον τής ύπ' άριθ. 167 και άπό 10.11.1964 άποφάσεως τοϋ κατά τόν Ν. 1968/1964 πρωτοδίκου Βόλου, φέροντος άριθμόν έκτελεστοϋ άπογράφου 172/1965. 2) Τό ύπ' άριθ. 15623 τής 25ης Ίουλίου τοϋ 1968 έτους άποδεικτικόν έπιδόσεως τοϋ δικαστικού κλητήρος τών έν Βόλω Πρωτοδικών Μάρκου Κωνσταντίνου Σκούρτη, έξ οϋ προκύπτει ότι άκριβές άντίγραφον έξ άπογράφου πρώτου έκτελεστοϋ τής ώς άνω άποφάσεως μετ' έπιταγής πρός πληρωμήν έκοινοποιήθη νομίμως και προσηκόντως πρός τήν άνω διωκομένην όφειλέτιδα έταιρίαν έπιταχθείσαν ίνα καταβάλλη εις τόν έπισπεύδοντα Άπόστολον Δημ. Άλεξίου, κάτοικον Βόλου α) δι' ύπόλοιπον άπαιτήσεως έκ τής έπιδικασθείσης διά τής ώς άνω άποφάσεως και μέχρι σήμερον τόκων και λοιπών έξόδων, δραχμάς έξήκοντα πέντε χιλιάδας διακοσίας όγδοήκοντα (65.280), β) δι' έξοδα και άμοιβήν δευτέρας έπιταγής δραχμάς χιλίας (1.000) και γ) διά σύνταξιν παραγγελίας έκτελέσεως δραχμάς τετρακοσίας (400), νομιμοτόκως τοϋ πρώτου κονδυλίου μέχρις έξοφλήσεως, ώς και τά έξοδα τοϋ πλειστηριασμοϋ έν γένει μέχρι πέρατος αϋτοϋ, έκπιπτομένων δραχμών τεσσαράκοντα όκτώ χιλιάδων (48.000) καταβληθεισών έναντι τών έν γένει όφειλομένων θάσει άποδείξεων. 3) Τήν ύπ' άριθμόν 3.124 τής 27ης Ίοκτωβρίου τοϋ 1967 έτους έκθεσιν άναγκαστικής κατασχέσεως τοϋ δικαστικού κλητήρος τών έν Βόλω πρωτοδικών Γερασίμου Χρήστου Μάτσου, έξ' ής προκύπτει ότι έπισπεύσει τοϋ πρώην έπισπεύδοντος Δημητρίου Σαραντοπούλου, κατοίκου Βόλου και δυνάμει και εις εκτέλεσιν τής ύπ' άριθμ. 92/1964 όριστικής και τελεσιδίκου άποφάσεως τοϋ κατά τόν Ν. 1968/1944 Πρωτοδίκου Βόλου, κατεσχέθη άναγκαστικώς τό κάτωθι άκίνητον κτήμα τής άνω διωκομένης όφειλέτιδος και έν Βελεστίνω έδρευούσης όμορρύθμου έταιρείας ύπό τήν έπωνυμίαν «Άδελφοί Άντ. Πάντου Ο.Ε.», ήτοι ένα γήπεδον, κείμενον εις τήν κτηματικήν θέσιν «σπαίλικι ή μπέη» τής κτηματικής περιφέρειας τοϋ Δήμου Βελεστίνου, τέως Δήμου Φερών, μετά τών παραρτημάτων και τών επ' αϋτοϋ κτισμάτων, συνολικής εκτάσεως χιλίων έπτακοσίων (1.700) τ. μέτρων ή όσης εκτάσεως και άν ειναί πλέον ή έλαττον περιπίου. Έπί τοϋ γηπέδου τούτου ύπάρχει συγκρότημα οίκοδομών όπερ έχρησιμοποιείτο παλαιότερον ώς κυλινδρόμυλος παραγωγής εΐκοσι πέντε (25) τόννων άλεύρου κατά 24ωρον, οϋχι έν λειτουργία σήμερον, άποτελούμενον α) εκ δύο συνεχομένων ίσογείων οίκοδομών τουβλοκτίστων και κεραμοσκεπών, έξ' ών ή μία έχρησιμοποιείτο ώς μηχανοστάσιον, έχουσα διαστάσεις 7,35 × 7,10 και ή έτέρα ώς ήλεκτρικόν έργοστάσιον έχουσα διαστάσεις 4,70 × 5,50 μέτρων, β) εκ μιās πρώην διωρόφου λιθοκτίστου και κεραμοσκεποϋς οίκοδομής, ήτις έχρησιμοποιείτο ώς κυλινδρόμυλος, διαστάσεων 10,50 × 19,20. και γ) έξ' ενός αϋτοτελοϋς οίκισκου, κεραμοσκεποϋς εκ κεραμοπλέγματος, διαστάσεων 6,80 × 5,40 μέτρων χωριζομένου εις τέσσαρα δωματιάκια, χρησιμοποιούμενα πρότερον ώς γραφεία και χημείον. Έντός τών οίκοδομών και ειδικότερον έντός τών ύπό στοιχεία α' και β' τοιούτων ύπάρχουσι έγκατεστημένα και μονίμως προσηρμοσμένα επί τοϋ έδάφους αϋτάν τά κάτωθι μηχανήματα, ήτοι: α) Έπί τών ίσογείων οίκοδομών τών χρησιμοποιουμένων παλαιότερον ώς μηχανοστάσιον και ήλεκτρικόν έργο-

στάσιον εϋρίσκονται: 1) Μία γεννήτρια έργοστασίου κατασκευής ELIN 45 KW, μετά τοϋ πίνακος διανομής, αντίστώσεως και αϋτομάτου διακόπτου, 2) Είς κινήτηρ (μοτέρ) έργοστασίου κατασκευής ELIN 95 HP, μετά τοϋ πίνακος διανομής, αντίστώσεως και αϋτομάτου διακόπτου, 3) Μία πετρελαιομηχανή SEMILDIESEL, έργοστασίου κατασκευής Άξελου 16 × 30, 4) Μία πετρελαιομηχανή SEMILDIESEL έργοστασίου κατασκευής Γκλαβάνη, 36 × 660, 5) Είς κεντρικός και είς δευτερεύων άξονες κινήσεως μετά τών αντίστοίχων τροχαλιών και ίμάτων, και 6) Έπί τής πρώην διωρόφου και ήδη μονωρόφου λιθασβεστοκτίστου και κεραμοσκεποϋς οίκοδομής τής χρησιμοποιουμένης παλαιότερον ως κυλινδρόμυλος, ύπάρχουσι έγκατεστημένα και μονίμως προσηρμοσμένα επ' αϋτής 1) Ένα καθαριστήριον καμπινέ, μετά δύο άναβατήρων, 2) Έν πλυντήριον σίτου, όφριαίας άποδόσεως 3.000 κιλών, 3) Έν στεγνωτήριον σίτου 3.000 κιλών, 4) Δύο άναβατήρες μετά τών αντίστοίχων κοχλιωτών μεταφορέων και σωληνώσεων, 5) Πέντε (5) σιλó σίτου ξύλινα, ΟΡΕΓΚΟΝ ΠΑΪΝ, βιδωτά, χωρητικότητος 30 τόννων, μετά δύο άναβατήρων και τών αντίστοίχων κοχλιωτών μεταφορέων και σωληνώσεων, 6) Είς κύλινδρος έργοστασίου κατασκευής ΜΙΛΟΣ τών 0,60 τοϋ μέτρου, 7) Είς κύλινδρος έργοστασίου κατασκευής LOMLARDO τοϋ ένός μέτρου, 8) Είς κύλινδρος έργοστασίου κατασκευής BULER τών 0,50 τοϋ μέτρου, 9) Δύο (2) ζεύγη μυλοπετρών, 10) Είς τρίπτυς, 11) Μία θουρτσέλα πιτύρων, 12) Μία θούρτσα πιτύρων, 13) Μία θουρτσέλα πιτύρων, 12) Μία θούρτσα πιτύρων, 13) Είς κεντρικός άξων κινήσεως μήκους είκοσι (20) μέτρων μετά τών τροχαλιών, 14) Δύο δευτερεύοντες άξονες κινήσεως μετά τών τροχαλιών, 15) Δύο μηχανισμοί χαρμανιεράν τύπου BULME, 16) Δύο χαρμανιέραι χωρητικότητος 30 τόννων, 17) Είς κοχλιωτός μεταφορέϋς, 18) Μία κεντρόφυγος ύδραντλία, 19) Είς άξων κινήσεως μεθ' ίμάντος, 20) Είς ύδροστρόβιλος 40 Πρ. 180 στροφών, κατασκευής τοϋ έργοστασίου GRUNEDAL, μετά τοϋ άξονος κινήσεως και τοϋ αϋλακος. "Απαντα τ' άνωτέρω μηχανήματα εϋρίσκονται έν πλήρει άκινήσεια και έν άχρησεια. Τó κτίριον όπου έστεγάζετο ó κυλινδρόμυλος ήτο παλαιότερον διώροφον και λόγω βλαβών άτινας υπέστη εκ τών σεισμών κατεδαφίσθη ó άνω όροφος αϋτοϋ, ήδη δέν χρησιμοποιειται ó κυλινδρόμυλος, τό δέ οικόπεδον εκτάσεως 1.700 τ. μέτρων περίπου ή όσης και άν είναι συνορευεται γύρωθεν άνατολικώς και κατά τό μέγιστον μέρος αϋτοϋ μέ δρόμον άγοντα από Βελεστίνον εις Δημοσιαν όδόν Βόλου Λαρίσης (καναλιώστρατα) και κατά μικρόν μέρος μέ ιδιοκτησιαν Βαρελοπούλου και επί τεθλασμένης γραμμής συνολικου μήκους μέτρων 31,40 άρχομένης από συρματοπλεγμα όριου άδελφών Βαρελοπούλου και επί πλευράς μέτρων 13,70, βορείως και επί πλευράς μέτρων 58,30 ύπόλοιπον τμήμα τής όφειλέτιδος εταιρείας, τής πλευράς ταϋτης άρχομένης από τό νότιον άκρον τής πρώτης θύρας τής εϋρισκομένης εις τήν όδόν άριστερά τῶ εισερχομένῳ από Βελεστίνον και κατ' εϋθειαν γραμμήν προς δυσμάς και έφαπτομένης όλοκλήρου τής νοτίας πλευράς τής καρούτας, καταλήγει εις τι σημειον τής δυτικῆς πλευράς τοϋ κτήματος τής συνορευομένης μέ τό άγρόκτημα τών άδελφών Βαρελοπούλου, νοτίως και επί πλευράς μέτρων 58 μέ άγρόκτημα άδελφών Βαρελοπούλου και νοτιοδυτικώς επί έτέρας πλευράς μέτρων 43,80 μέ δευτερεύοντα αϋλακα (ξαϋλακα) και πέραν αϋτοϋ μέ άγρόκτημα έπίσης τών άδελφών Βαρελοπούλου, εκτιμηθέ-

ντος του άνω κτήματος κατά την κατάσχεσιν άντί δραχμών τριακοσίων χιλιάδων (300.000). 4) Τά ύπ' αριθμούς 15190, 15191, 15192, 15200 της 1ης Νοεμβρίου 1967 έτους και 3162 της 2ας Νοεμβρίου 1967 έτους άποδεικτικά άποδόσεως του δικαστικού κλητήρος των έν Βόλφ Πρωτοδικών Γερασίμου Χρ. Μάτσου, έξ' ών προκύπτουσι ότι άκριβή άντίγραφα της ώς άνω κατασχετηρίου εκθέσεώς του ύπ' αριθ. 3124/1967 έκοινοποιήθησαν νομίμως προς τους ύποθηκοφύλακα Φερών, ειρηνοδίκην Φερών, δήμαρχον Βελεστίνου, όφειλέτιδα έταιρείαν «'Αδελφοί 'Αντ. Πάντου Ο.Ε.» και διευθυντήν του Β' Δημοσίου Ταμείου Βόλου. 5) Τήν ύπ' αριθμόν 17185 της 17ης Αύγούστου του 1968 έτους δήλωσίν μου συνεχίσεως πλειστηριασμού, δι' ης ό άνω έπισπεύδων 'Απόστολος Δημ. 'Αλεξίου, κάτοικος Βόλου έσυνέχισεν τόν πλειστηριασμόν του άνω άκινήτου, ώς δανειστής και ούτος της αυτης όφειλέτιδος έταιρείας και δυνάμει της αυτης ώς άνω κατασχετηρίου εκθέσεως. 6) Τάς ύπ' αριθμούς 15821, 15822, 15823 της 17ης Αύγούστου 1968 έτους και 18824 της 19ης Αύγούστου 1968 έτους εκθέσεις έπιδόσεως (άποδεικτικά) του αυτου δικαστικού κλητήρος Μάρκου Κωνσταντίνου Σκούρτη, έξ' ών προκύπτει ότι άκριβή άντίγραφα της ώς άνω ύπ' αρ. 17185/1968 δηλώσεώς μου συνεχίσεως πλειστηριασμού έκοινοποιήθησαν νομίμως προς την όφειλέτιδα έταιρείαν, έμέ ώς επί του πλειστηριασμού υπάλληλον, ύποθηκοφύλακα Φερών και Δημ. Σαραντόπουλον, πρώην έπισπεύδοντα.

7) Τά εκδοθέντα ύπ' αριθ. 1164/1968 πρόγραμμα πλειστηριασμού του άνω δικ. κλητήρος Μ. Σκούρτη, μετά των ύπ' αριθ. 15879 15846, 15877, 15878, 15876, 15875, 1689 και 1684/68 άποδεικτικών του αυτου δικ. κλητήρος, β) ύπ' αριθμόν 1216/1968 πρώτον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, γ) ύπ' αριθ. 1236/1968 δεύτερον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, δ) ύπ' αριθ. 1329/1969 τρίτον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, ε) ύπ' αριθ. 1431/1969 Τέταρτον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, στ' ύπ' αριθ. 1565/1969 πέμπτον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, ζ) ύπ' αριθμόν 1684/1970 έκτον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, η) ύπ' αριθμόν 1771/1970 έβδομον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, θ) ύπ' αριθμόν 1876/1971 όγδοον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, ι) ύπ' αριθμόν 2003/1971 ένατον έπαναληπτικόν πρόγραμμα πλειστηριασμού, άπαντα του αυτου δικαστικού κλητήρος Μάρκου Σκούρτη και των οικείων εκθέσεων έπιδόσεως του αυτου δικαστικού κλητήρος Μάρκου Σκούρτη περί κοινοποιήσεως νομίμως άντιγράφων των άνω προγραμμάτων. 8) Τό μετ' αναβολήν, διά της ύπ' αριθμ. 9122/1972 πράξεως του συμβολαιογράφου Βόλου Δημοσθένους Δρυμωνίτου, εκδοθέν ύπ' αριθ. 2175 της 14ης 'Απριλίου του 1972 έτους δέκατον έπαναληπτικόν πρόγραμμα αναγκαστικού πλειστηριασμού άκινήτου, του αυτου δικαστικού κλητήρος Μάρκου Κωνσταντίνου Σκούρτη, δι' ού δηλοποιείται ότι, ό πλειστηριασμός των άνω περιουσιακών στοιχείων της όφειλέτιδος έταιρείας ένεργείται σήμερα Κυριακήν είκοστήν πέμπτην (25) του μηνός 'Ιουνίου του έτους 1972, και από της ώρας 10ης πρό μεσημβρίας μέχρι της 12ης της μεσημβρίας της αυτης ήμέρας, ένώπιόν μου, έν Βελεστίνω και έντός η έξωθι του παρά την κεντρικήν άγοράν κειμένου έστιατορίου του Γεωργίου Λιόλιου, ιδιοκτησίας πρώην Κων. Ζουζούκη και νυν προικών Γεωργίου Ραϊσάκη, ότι τιμή πρώτης προσφορας όρίζεται τό 1/

4 τῆς ἐκτιμῆσεως ποσόν, ἤτοι δραχμαί 75.000, ὅτι ἡ πώλησις τοῦ ἄνω ἀκινήτου καί ἐνυποθήκου κτήματος γενήσεται τοῖς μετρητοῖς, ὅτι τό φερέγγυον καί ἀξιόπιστον τῶν πλειοδοτούντων ἐπαφίεται εἰς τήν κρίσιν μου, ὅτι ὁ διά τρίτον τυχόν πλειοδοτήσας ὑπερθεματιστής ὀφείλει ἀμέσως μετά τήν κατακύρωσιν νά δηλώσῃ εἰς ἐμέ διά λογαριασμόν τίνος ἐπλειοδότησεν, ὅτι ὁ τελευταῖος πλειοδότης ὑποχρεοῦται ὅπως μετά τήν κατακύρωσιν καί ἐντός τῆς ὑπό τοῦ νόμου ὀκταημέρου προθεσμίας καταβάλλῃ τό ἐκπλειστηριάσμα εἰς μετρητά εἰς τό Δημόσιον Ταμεῖον Παρακαταθηκῶν καί Δανείων παρ' ἐμοί δέ τό γραμματίον παρακαταθήκης, ὅτι ἡ μή ἐμπρόθεσμος καταβολή τοῦ ἐκπλειστηριασμοῦ ὡς καί πᾶσα παράβασις τῶν ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων ἐκ μέρους τοῦ τελευταίου πλειοδότου, ἐπισύρει ἀναπλειστηριασμόν εἰς βάρος του καί οὗτος εἶναι ὑπεύθυνος διά τούς περραιτέρω τόκους, διά τό τυχόν ἐπί ἔλλαττον τοῦ ἐκπλειστηριασμοῦ καί διά τά ἔξοδα συμφώνως τῷ νόμῳ, ὅτι ὁ ἐπισπεύδων δανειστής οὐδεμίαν ἀναλαμβάνει εὐθύνην ἔναντι τῶν ἀγοραστῶν διά τήν κακήν περιγραφὴν τοῦ ἐκποιουμένου ἀκινήτου, ὅσον ἀφορᾷ ἕκτασιν καί ὄρια αὐτοῦ, καί διά τήν τυχόν ἐκνίκησίν του ὑπό τρίτον τινός ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει, ὅτι τά κηρύκεια δικαιώματα, τά δικαιώματά μου καί ὁ φόρος μεταβιβάσεως τῶν ἀκινήτων βαρύνουσι τόν τελευταῖον ὑπερθεματιστήν καί καταβάλλονται εὐθύς μετά τό πέρας τοῦ πλειστηριασμοῦ, ὅτι προσκαλοῦνται ὅθεν οἱ βουλόμενοι νά γίνωσι ἀγορασταί, ὅπως προσέλθωσι καί πλειοδοτήσωσι συμμορφούμενοι μέ τούς ὅρους τοῦ ἄνω προγράμματος καί μέ τὰς διατάξεις τοῦ Νόμου, ὡς ἐπίσης καί οἱ ἀξιούντες δικαιώματα ὑποθήκης ἢ ἄλλα, ὅπως προσέλθωσι καί ἐνασκήσωσι αὐτά. 9) Τάς ὑπ' ἀριθμούς 10197 τῆς 15ης Ἀπριλίου 1972, 10229, 10230, τῆς 21ης Ἀπριλίου 1972, 10260, 10261, 3319, 3320 τῆς 22ας Ἀπριλίου 1972 καί 10321 τῆς 29ης Ἀπριλίου 1972 ἐκθέσεις ἐπιδόσεως τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Μάρκου Κ. Σκούρτη, ἐξ' ὧν προκύπτει ὅτι ἀκριβῆ ἀντίγραφα τοῦ ἄνω προγράμματός του πλειστηριασμοῦ ὑπ' ἀριθ. 2175/1972 ἐκοινοποιήθησαν νομίμως πρὸς τούς ἐμέ ὡς ἐπί τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλληλον, ὀφειλέτιδα ἑταιρείαν, πρῶην ἐπισπεύδοντα Δημ. Σαραντόπουλον, εἰρηνοδικειακόν κατάστημα Βόλου, Δημαρχιακόν Κατάστημα Βελεστίνου, διευθυντήν τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Βόλου καί διευθυντήν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Βόλου. 10) Τήν ὑπ' ἀριθ. 2263 τῆς 18ης Ἰουνίου 1972 ἔτους ἔκθεσιν κηρύξεως προγράμματος πλειστηριασμοῦ τοῦ αὐτοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος Μάρκου Κ. Σκούρτη ἐξ' ἧς προκύπτει ὅτι ὁ κῆρυξ Σεραφεῖμ Βασ. Εὐθυμίου ἐκήρυξε τό περιεχόμενον τοῦ ἄνω προγράμματος εἰς τόν συνήθη τόπον τοῦ πλειστηριασμοῦ ἐν Βελεστίῳ. 11) Τό ὑπ' ἀριθ. 17665 τῆς 17ης Ἰουνίου 1972 ἔτους καί 17666 τῆς 18ης Ἰουνίου 1972 φύλλα τῆς ἐν Βόλῳ ἐκδιδομένης ἡμερηίδος «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ» ἐν' οἷς ἐημοσιεύθη περίληψις τοῦ ἄνω προγράμματος πλειστηριασμοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2175/1972 τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος Μάρκου Σκούρτη, συνταγέντων τῶν περιλήψεων τούτων ὑπ' ἐμοῦ. 12) Τήν ὑπό σημερινήν χρονολογίαν ὑπ' ἀριθ. 2.715 ἔκθεσιν κηρύξεως ἐνάρξεως πλειστηριασμοῦ τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ πρωτοδικῶν Στεφ. Μαλαμίτση ἐξ' ἧς προκύπτει ὅτι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πλειστηριασμοῦ ἐγένετο νέα δηλοποίησις αὐτοῦ εἰς τόν τόπον τοῦ πλειστηριασμοῦ, ὅτι ἐκποιεῖται δημοσίως, ἐνώπιόν μου καί μέ τούς ὅρους τοῦ ἄνω προγράμματος πλειστηριασμοῦ, τό προ-

περιγραφέν ακίνητον κτῆμα τῆς ἄνω ὀφειλέτιδος ἑταιρείας, μετά τῶν ἐν αὐτῷ κτισμάτων, μηχανημάτων καί ἐγκαταστάσεων. Ἐπειδή ἐκ πάντων τούτων συνάγεται ὅτι ἐτηρήθησαν ἅπασαι αἱ νόμιμοι προθεσμίαι καί διατυπώσεις διά τήν ἐνέργειαν τοῦ πλειστηριασμοῦ, προσέλαβον δύο μάρτυρας ἦτοι τοὺς Ἰωάννην Μιχαήλ Τίτσιαν ἔμπορον καί Λεωνίδαν Στυλιανοῦ Γιαννακόπουλον αὐτοκινητιστήν κατοίκους ἀμφοτέρους Βελεστίου, καί περί ὥραν 10ην πρὸς μεσημβρίας ἐπὶ παρουσία αὐτῶν μετέβην αὐθωρεῖ εἰς τόν διά τοῦ προγράμματος πλειστηριασμοῦ, ἦτοι εἰς τό ἐν τῇ κεντρικῇ ἀγορᾷ κειμένῳ ἐστιατορίῳ τοῦ Γεωργίου Λιόλιου, ἰδιοκτησίας πρώην Κων. Ζουζούκη καί ἤδη προικῶν Γεωργίου Ραϊσάκη, ἔνθα ἐπελήφθην αὐτοῦ, διατάξας τόν παρόντα κήρυκα Σεραφεῖμ Βασιλείου Εὐθυμίου κάτοικον Βόλου, ἵνα κηρύξῃ τοῦτον δημοσίᾳ. Ἡ Κῆρυξ οὗτος ἤρξατο κηρύσσων καί καθ' ὄλην τήν διάρκειαν αὐτοῦ τά ἐξῆς: «Πλειστηριάζεται δημοσίως καί ἀναγκαστικῶς ἐν συγκρότημα οἰκοδομῶν ὅπερ παλαιότερον ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κυλινδρόμυλος παραγωγῆς 25 τόννων ἀλεύρου κατὰ 24ωρον, ἀποτελούμενον ἐκ δύο συνεχομένων οἰκοδομῶν χρησιμοποιουμένων ὡς μηχανοστάσιον καί ἠλεκτρικόν ἐργοστάσιον, ἐκ μιᾶς πρώην διωρόφου καί ἡδὴ μονορόφου οἰκοδομῆς χρησιμοποιουμένης παλαιότερον ὡς κυλινδρόμυλος καί ἐξ ἐνός αὐτοτελοῦς οἰκίσκου, ὅσπερ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς γραφεῖο καί χημεῖον, ἁπάντων οὐχί ἐν λειτουργίᾳ σήμερον, μετά τοῦ ὑπ' αὐτῶν καί μή γηπέδου, ἐκτάσεως χιλίων ἑπτακοσίων (1.700) τ. μέτρων περίπου ἢ ὅσης ἐκτάσεως καί ἂν εἶναι, κειμένου ἐν τῇ θέσει «Σπαίλικι ἢ Μπέη» τῆς κτηματικῆς περιφερείας Δήμου Βελεστίου, ἐκτιμηθέντων ἁπάντων ἀντὶ δραχμῶν 300.000. Πρώτη προσφορά τό 1/4 τῆς ἐκτιμῆσεως ποσόν ἦτοι δραχμαὶ 75.000». Ἐνταῦθα ἐνεφανίσθη ὁ Νικόλαος Κ. Ζήσης ὑποδιευθυντής τοῦ ἐν Βόλῳ ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐνεργῶν ὡς πληρεξούσιος καί ἀντίκλητος τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης ἀνωνύμου Τραπεζιτικῆς ἑταιρείας ὑπὸ τήν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.» δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 240938/70 πληρεξουσίου συμβολαίου τοῦ συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Ἰωάννου Κογκούλου, οὗτινος ἀντίγραφον προσηρτήθη εἰς τήν ὑπ' ἀριθ. 20.015/72 πρᾶξι μου (ἐκθεσιν πλειστηριασμοῦ), ὅστις προσέφερεν τό ποσόν τῶν δραχμῶν ὀγδοήκοντα χιλιάδων (80.000). Ὁ Κωνσταντῖνος Ἡλ. Παλάντζας, κάτοικος Βόλου, προσέφερε δρχ. 81.000. Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς (Ἐθνικῆς διαγράφεται μία λέξις) Ἑλλάδος, διά τοῦ πληρεξουσίου της προσέφερεν δραχμάς ἑκατόν χιλιάδας (100.000). Ὁ Ἀθανάσιος Κων. Ἀργυράκος προσέφερεν τό ποσόν τῶν δραχμῶν ἑκατόν μιᾶς χιλιάδων (101.000), Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, διά τοῦ πληρεξουσίου της, προσέφερεν τό ποσόν τῶν δραχμῶν ἑκατόν εἴκοσι χιλιάδων (120.000). Ὁ Ἀθανάσιος Κων. Ἀργυράκος προσέφερεν τό ποσόν τῶν δραχμῶν ἑκατόν εἴκοσι μιᾶς χιλιάδων (121.000). Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος προσέφερεν δραχμάς ἑκατόν τεσσαράκοντα χιλιάδας (140.000). Ὁ Ἀθανάσιος Κων. Ἀργυράκος προσέφερεν δραχμάς ἑκατόν τεσσαράκοντα μία χιλιάδας (141.000). Ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος προσέφερεν δραχμάς ἑκατόν ἐξήκοντα χιλιάδας (160.000). Παρελθούσης τῆς 12ης ὥρας τῆς μεσημβρίας καί τριῶν εἰσέτι λεπτῶν τῆς ὥρας, τό ἄνω ἀκίνητον κτῆμα κατεκυρώθη ἐπ' ὀνόματι τῆς νομίμως ἐκπροσωπούμενης Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Α.Ε. ἀντὶ ποσοῦ δραχμῶν ἑκατόν ἐξήκοντα χιλιάδων (160.000), δοθέντος ἐπὶ

τούτω τοῦ σημείου τῆς κατακυρώσεως διά σκηπανίου ὑπό τοῦ κήρυκος Σεραφεῖμ Εὐθυμίου τῆ ἐντολῆ μου, τῆς πλειοδοτρίας Τραπεζῆς, ὡς ἐκπροσωπεῖται, διά τοῦ παρισταμένου πληρεξουσίου της, δηλωσάσης ὅτι θέλει συμμορφωθῆ μέ τάς διατάξεις τῆς Πολ. Δικονομίας καί μέ τούς ὅρους τούς ἀναφερομένους ἐν τῷ προγράμματι πλειστηριασμοῦ καί ἐν ταῖς περιλήψεσι τῶν δημοσιευθεισῶν ἐν τῇ Ἐφημερίδι «Ταχυδρόμος». Ἐφ' ᾧ συνετάγη ἡ παρούσα ἐκθεσις εἰς ἕξ (6) φύλλα χαρτοσήμου, δι' ἣν εἰσεπράχθησαν διά τέλη καί δικα. ὄματα δρ. 1167 ἐξ ὧν δρχ. 500 ὑπέρ τοῦ Τ.Σ.Ν., ἥτις ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς καί μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον καί τῶν προσληφθέντων μαρτύρων παραμενάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ πλειστηριασμοῦ, τοῦ κήρυκος, τοῦ τελευταίου πλειοδότου καί ἐμοῦ, τοῦ τε ἐπισπεύδοντος ἐμφανισθέντος ἀλλά μή ὑπογράψαντος τήν παρούσαν ἐκθεσιν, τῆς δέ ὀφειλέτιδος μηδόλας ἐμφανισθείσης.

Ἄριθ. 20.069 ΠΙΝΑΞ ΚΑΤΑΤΑΞΕΩΣ

Ὁ ἐν Βελεστίνῳ, κατοικοεδρεύων Συμβολαιογράφος Φερῶν Παναγιώτης Δημητρίου Παπαγεωργίου, ὡς ἐπί τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλληλος,

Δηλοποιῶ ὅτι:

Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.015 τῆς 11ης Ἰουνίου τοῦ 1972 ἔτους ἐκθέσεώς μου πλειστηριασμοῦ, ἐπλειστηριάσθησαν, νομίμως ἐνώπιόν μου, τά ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ ἀναφερόμενα καί περιγραφόμενα ἀκίνητα κτήματα, τῆς διωκομένης ὀφειλέτιδος καί ἐν Βελεστίνῳ ἐδρευούσης ὁμορρυθμοῦ ἐμπορικῆς ἐταιρίας ὑπό τήν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοί Ἀντωνίου Πάκτου Ο.Ε.», νομίμως ἐκπροσωπούμενης ἐπισπεύσει τοῦ Θεοφ. Τουμανίδου, κατοικοῦ Κιλκίς, ἥτοι Α) 1) Ἐν συγκρότημα οἰκοδομῶν χρησιμοποιοιμένων ὡς ἀποθηκῶν σίτου, συγκείμενον α) ἐκ μιᾶς νεοκτίστου καί ἐκ μπετόν ἀρμέ ἀποθήκης (SILOS) διαστάσεων μέτρων 8,80 × 8,80 καί ὕψους μέτρων δώδεκα (12) περίπου καί β) Ἐκ μιᾶς ξυλίνης καί λαμαρινοσκεποῦς ἀποθήκης (παράγκας) διαστάσεων μέτρων 17 × 5,50 καί γ) Ἐξ ἑνός ὑπογείου διαμερίσματος ἀναρροφήσεως σίτου (χοάνη) διαστάσεων μέτρων 4,10 × 3,70. Ἐπί τοῦ ἀνωτέρω συγκροτήματος εὐρίσκονται ἐγκατεστημένα καί μονίμως προσηρμοσμένα ἐπί τοῦ ἐδάφους τά ἐξῆς μηχανήματα ἥτοι 1) ἐν σύστημα παραλαβῆς σίτου, 2) Εἰς κεκλιμένους σιδηροῦς μεταφορεῦς πλήρης, 3) Εἰς ἀναβατήρ ὕψους 22 μέτρων, σιδηροῦς μετά συστήματος κινήσεως πλήρους, 4) Ἐν σύστημα ὑποδοχῆς σίτου εἰς αὐτόματος ζυγόν, 5) Εἰς αὐτόματος ζυγός 100 χιλιογράμμων, 6) Ἐν σύστημα μεταφορᾶς ζυγισθέντος σίτου εἰς σιλό μεθ' ἑνός σιδηροῦ μεταφορέως, 7) Ἐν σύστημα ἀερισμοῦ σιλό, 8) ἐν σύστημα κινήσεως τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σιλό μεθ' ἑνός μοτέρ ΕΛΒΙΜΑ δυνάμεως 7 ἵππων, 9) Ἐν σιδηροῦν ΤΟΛ καλῶπτον ἐπιφάνειαν 40 μέτρων καί ὕψους δύο μέτρων καί τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν (2,40), 10) Ἐν σύστημα μεταφορᾶς σίτου ἀπό κυπέλας εἰς τό σύστημα ζυγοῦ, 11) Ἐν σύστημα τελικῆς μεταφορᾶς σίτου μεθ' ἑνός μεταφορέως, 12) Ἐν σύστημα κινήσεως τοῦ κάτω μέρους τοῦ σιλό, 13) Εἰς ἄξων κεντρικός τῶν 50 χιλιο-

στῶν, μήκους 10 μέτρων μετά 4 τροχαλῶν καί ἰμάντων, καί 14) Ἐν σύστημα μεταφορᾶς σίτου ἀπό σιλῶ εἰς μύλον. Τό οἰκόπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι σήμερον ἐκτισμένα αἱ ἀνωτέρω οἰκοδομαὶ εἶναι ἐκτάσεως πεντακοσίων (500) τ. μέτρων ἢ ὄσης ἐκτάσεως καί ἄν εἶναι πλέον ἢ ἔλαττον καί εὐρίσκεται εἰς τὴν κτηματικὴν θέσιν «Σπαίλικι ἢ Μπέη» τῆς κτηματικῆς περιφερείας Δήμου Βελεστίνου, τέως Δήμου Φερῶν ὀριζομένου γύρωθεν ἀνατολικῶς ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων 31,10 μέ δρόμον ἄγοντα ἀπὸ Βελεστίνου εἰς δημοσίαν ὁδὸν Βόλου-Λαρίσης (Καναλιώστρατα), ἀρχομένης τῆς γραμμῆς ταύτης ἀπὸ τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ ἀνοίγματος τῆς ὑπαρχούσης πρὸς τὴν ὁδὸν ταύτην δευτέρας κατὰ σειρὰν τῶ κατερχομένων τὴν ὁδὸν ταύτην ἐκ Βελεστίνου πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν, κεντρικῆς θύρας τοῦ γηπέδου, τῆς θύρας ταύτης χωριζομένης εἰς δύο ἀνοίγματα διαστάσεων μέτρων 4,90 ἕκαστον, καί ἐκτεινομένης τῆς γραμμῆς ταύτης πρὸς νότον μέχρι τῆς πρώτης θύρας εἰς ἣν καταλαμβάνει ἐξ' αὐτῆς ἀνοίγμα 2,30 μ. Δυτικῶς καί ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων 31,10 μέ ὑπόλοιπον γήπεδον τῆς αὐτῆς ὀφειλέτιδος ἔνθα εὐρίσκεται ὁ κυλινδρόμυλος τῶν 30 τόννων παραγωγῆς ἀνά 24ῶρον, τῆς ὀροθητικῆς ταύτης γραμμῆς ἐφαπτομένης τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου τοῦ ἠλεκτροστασίου καί τοῦ κτιρίου τοῦ νέου κυλινδρόμυλου τῆς ὀφειλέτιδος, τῆς ὀροθητικῆς ταύτης γραμμῆς διακοπτομένης εἰς τι σημεῖον καί σχηματίζουσης μικρὰν γωνίαν 0,60 μ. Βορείως καί ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων 15,50 μέ συνεχόμενον γήπεδον τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἑταιρείας, ἔνθα ὑπάρχει ὁ νέος κυλινδρόμυλος τῶν 39 τόννων παραγωγῆς ἀνά 24ῶρον καί ἣτις εὐθεία γραμμὴ ὀροθητικὴ ἄρχεται ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἀνοίγματος τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν (Καναλιώστρατα) δευτέρας καί κεντρικῆς θύρας τοῦ γηπέδου τούτου, κατὰ τρόπον ὥστε εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνοίγματος τῆς κεντρικῆς θύρας νά σχηματίζη εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ μετά τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὀρθὴν γωνίαν καί ἐκτεινομένης τῆς βορείας ταύτης ὀροθητικῆς γραμμῆς κατὰ μήκος μέτρα 15,50, ὅπου καί συναντᾷ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ περιγραφομένου κτήματος (γηπέδου) καί σχηματίζει οὕτω τὴν ἐτέραν ὀρθὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν αὐτοῦ. Νοτίως καί ἐπὶ μέτρων 16,40 μέ ὑπόλοιπον γήπεδον τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἑταιρείας, τῆς ὀροθητικῆς ταύτης γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ σταθερὸν σημεῖον εὐρισκόμενον εἰς τὸ ἀνοίγμα τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν ταύτην πρώτης θύρας τοῦ γηπέδου καί ἀπέχοντος τοῦ σημείου τούτου ἀπὸ τὸ δεξιὸν τῶ εἰσερχομένων ἄκρον τῆς θύρας ταύτης μ. 2,30, εἰς τρόπον ὥστε νά σχηματίζη μετά τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὀρθὴν γωνίαν καί ἐκτεινομένη ἢ νοτιὰ πλευρὰ πρὸς δυσμὰς φθάνει μέχρι τῆς συναντήσεως τῆς γωνίας τοῦ κυλινδρόμυλου, ὅπου ὑπάρχει ἡ ὑπ' ἀριθ. 13 ἀποθήκη, μεθ' ἧς γωνίας σχηματίζει τὴν νοτιοδυτικὴν ὀρθὴν γωνίαν τοῦ περιγραφομένου τμήματος γηπέδου καί Β) Ἐν συγκρότημα οἰκοδομῶν λιθασβεστοκτίστων καί κεραμοσκεπῶν, χρησιμοποιουμένων ὡς κυλινδρόμυλος παραγωγῆς ἀλεύρων 39 τόννων κατὰ 24ῶρον, εὐρισκόμενος ἐν πλήρει λειτουργίᾳ καί συγκείμενος α) ἐκ μιᾶς ἰσογείου οἰκοδομῆς (παράγκας), ἣτις χρησιμοποιεῖται ὡς ἠλεκτρικὸν ἐργοστάσιον, β) ἐκ μιᾶς διωρόφου οἰκοδομῆς μεθ' ἑνός παταρίου, παραρτημάτων καί παρακολουθημάτων τῆς, διαστάσεων 16,30 × 42 μέτρων περίπου, οὔσης λιθασβεστοκτίστου ἐν μέρει καί ἐν μέρει ἐκ χαρτονέ καί λαμαρινῶν, ἡ δὲ στέγη τῆς εἶναι ξυλινὴ καί λαμαρινοσκεπῆς, χρησιμοποιουμένη ὡς ἀποθήκη ἀλεύρων. καί γ) ἐκ μιᾶς ἐτέρας αὐτοτελοῦς ἰσογείου, τουβλοκτίστου καί κεραμοσκεποῦς, ἀντισεισμικῆς οἰκοδο-

μής διαστάσεων 6,70 × 7,80 μέτρων, χωριζόμενη εις τρία δωμάτια χρησιμοποιούμενα ως γραφεία της οφειλέτιδος εταιρίας. Ἐντός τοῦ ἀνωτέρω οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος καί τῶν παραρτημάτων αὐτοῦ ὑπάρχουσι ἐγκατεστημένα καί μονίμως προσηρμοσμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τῶν τοίχων καί τῶν παταριῶν τὰ ἐξῆς μηχανήματα, 1) Εἰς ἠλεκτροκινητήρ (μοτέρ) κατασκευῆς ἐργοστασίου ELIN Αὐστρίας, ὑπ' ἀριθμόν κατασκευῆς 554736, 220/360 ΒΟΛΤ, 160 ΗΡ, μετὰ τοῦ πίνακος διανομῆς, ἀντιστάσεως καί αὐτομάτων διακοπτῶν, εὑρισκομένων εἰς τὴν οἰκοδομὴν τὴν χρησιμοποιουμένην ὡς ἠλεκτρικόν ἐργοστάσιον. Εἰς τὴν διάροφον οἰκοδομὴν εὑρίσκονται ἐγκατεστημένα τὰ ἐξῆς μηχανήματα:

α) ΙΣΟΓΕΙΟΝ 1) Τέσσαρα (4) σιλό σίτου ἐκ μπετόν ἀρμέ, συνολικῆς χωρητικότητος 60 τόννων σίτου, διαστάσεων ἐκάστου μ. 1,35 × 1,80 καί ὕψους 8 μέτρων, μετὰ τεσσάρων μετρητῶν ἐκάστου 0,40 μ. καί ἀντιστοιχῶν μηχανισμῶν μεταφορᾶς σίτου, τριπλῆ βίδα Ἀρχιμήδης, διατομῆς 24 × 55 ἐκ. τοῦ μέτρου καί μήκους ἑπτὰ (7) μέτρων, 2) ἓν πλυντήριον σίτου κατασκευῆς ἐργοστασίου Μαυροκεφάλου Πειραιῶς, διαστάσεων μέτρων 2 εἰς μῆκος, πλάτους 0,40 μ. καί ὕψους 0,60 μ., ὠριαίας ἀποδόσεως δύο (2) τόννων σίτου, 3) Ἐν στεγνωτήριον σίτου κατασκευῆς ἐργοστασίου Μαυροκεφάλου Πειραιῶς, διαστάσεων 2,50 μέτρων, διαμέτρου ἐξήκοντα ἑκατιστῶν τοῦ μέτρου, ὠριαίας ἀποδόσεως δύο (2) τόννων, 4) Τέσσαρα (4) ἀναβατόρια σίτου ἐκάστου διατομῆς μέτρων 2 × 0,20 × 0,20 καί μήκους μέτρων 12,50, ἐξωπλισμένων δι' ἀτέρμονος ἱμάντος μετὰ πολυαριθμῶν κουβαδακίων, μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν συστημάτων μεταφορᾶς καί λουκίων (σωληνώσεων), 5) Μία κοσκίνα κατασκευῆς ἐργοστασίου ΠΟΡΙΧΗ Πειραιῶς, διαστάσεων μέτρων μήκους 1,50, πλάτους 0,75 καί ὕψους 0,95 καί ὠριαίας ἀποδόσεως τεσσάρων (4) τόννων σίτου, 6) Εἰς ἄξων κινήσεως μήκους 10 μέτρων καί διαμέτρου ἐξήκοντα χιλιοστῶν (0,060), φέρων δέκα (10) τροχαλίας διὰ τὴν κίνησιν τῶν διαφόρων μηχανημάτων καί τῶν ἀντιστοιχῶν δερματίνων ἱμάντων κινήσεως, 7) Εἰς διαβροχεῦς σίτου κατασκευῆς ἐργοστασίου Μαυροκεφάλου Πειραιῶς. β) ΠΡΩΤΟΣ ΟΡΟΦΟΣ, 1) Εἰς ἠλεκτροκινητήρ ἐργοστασίου ELIN Αὐστρίας, ὑπ' ἀριθμόν κατασκευῆς 478957, 220/380 ΒΟΛΤ, ΗΡ 27, μετ' ἀντιστάσεως καί κινήσεως, 2) ἓν πλῆρες καθαριστήριον σίτου (κοσκίνα) τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευῆς ΝΑΣΚΑΜ, διατομῆς μέτρων 1,40 × 1,40 καί ὕψους 1,80 μέτρων καί ὠριαίας ἀποδόσεως τεσσάρων (4) τόννων, 3) Δύο κοχλίας καθαρισμοῦ σίτου, 4) Μία ΕΥΡΗΚΑ σίτου διαστάσεων μέτρων ΙΧΙΧΙ, γ) ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΟΡΟΦΟΣ 1) Ἐν συγκρότημα τεσσάρων (4) τριερίων τύπου ΟΥΛΤΡΑ ΜΑΓΙΕΡ, ἐργοστασίου ΜΑΓΙΕΡ καί ΣΙΑ, διαστάσεων βάσεως 1.250 × 1.955 χιλιοστῶν καί ὕψους 2.000 χιλιοστῶν, ὠριαίας ἀποδόσεως τεσσάρων (4) τόννων, 2) Εἰς ἀνεμιστήρ (βαντιλατέρ), τύπου ΜΙΑΓΚ, ἐργοστασίου κατασκευῆς Φρονίμου Πειραιῶς, διαστάσεων 400 × 1000 × 800 χιλιοστῶν μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν σωληνώσεων ἀπορροφήσεως ἀέρος, 3) Μία αὐτόματος πλάστιγξ ΚΡΙΝΟΣ, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, 20 χιλιοστῶν μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν σωληνώσεων ἀπορροφήσεως ἀέρος, 3) Μία αὐτόματος πλάστιγξ ΚΡΙΝΟΣ τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, 20 χιλιογράμμων, διαστάσεων μέτρων 0,75 × 0,75 × 0,65, ὑπ' ἀριθμόν κατασκευῆς 26075, 4) Τρεῖς (3) κυκλῶνες ἀνακινήσεως ὑποπροϊόντων κατασκευῆς ἐργοστασίου Φρονίμου Πειραιῶς, διαστάσεων 0,85 τοῦ μέτρου καί ὕψους 1,43 τοῦ μέτρου μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν σωληνώ-

σεων, 5) Εἰς ἄξων κινήσεως διαμέτρου πενήκοντα χιλιοστῶν καὶ μήκους δώδεκα (12) μέτρων, μετὰ τῶν τροχαλιῶν καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν δερματίνων ἱμάντων μεταφορᾶς κινήσεως, 6) Εἰς δεύτερος διαβροχεύς σίτου, 7) Μία μεταλλικὴ θίδα ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ διπλῆ μεταφορᾶς σίτου εἰς τὸ σιλό, διατομῆς 250 χιλιοστῶν καὶ μήκους ἕξ (6) μέτρων. ΤΜΗΜΑ ΚΥΛΙΝΔΡΩΝ ΠΛΑΝΣΙΣΤΕΡ. α) ΙΣΟΓΕΙΟΝ. 1) Εἰς ἄξων κινήσεως μήκους δέκα (10) μέτρων καὶ διαμέτρου ἑννεήκοντα (90) χιλιοστῶν, μετὰ δύο τροχαλιῶν, τῆς μιᾶς Δ-1200 Β-220 καὶ τῆς ἐτέρας Δ800-Β305, μετὰ τῶν ἱμάντων καὶ τῶν ἐδράνων, 2) Εἰς ἄξων κινήσεως, μήκους δέκα πέντε (15) μέτρων καὶ διαμέτρου 90 χιλιοστῶν, μετὰ εἴκοσι τεσσάρων (24) τροχαλιῶν κινήσεως μιᾶς κυλινδρομηχανῆς καὶ λοιπῶν ἐξαρτημάτων, 3) Ἐνδεκα (11) ἀναβατόρια, ἕξ ὧν τὰ δέκα (10) διπλά καὶ τὸ ἓν ἀπλοῦν, διατομὴ διπλῶν ἀναβατορίων 185 χιλιοστῶν ἐπὶ 600 χιλιοστῶν, διατομὴ ἀπλοῦ ἀναβατορίου 20 × 600 χιλιοστῶν καὶ μήκους ἐκάστου 12,50 μέτρων. Πάντα δὲ ταῦτα εἶναι ἐξωπλισμένα δι' ἀτερμόνων ἱμάντων μετὰ πολυαριθμῶν κουβαδακίων ὡς καὶ μετὰ τροχαλιῶν διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν προϊόντων τῆς ἀλέσεως ἀπὸ μηχανήματος εἰς μηχανήμα, 4) Μία ἀερόθιδα κυλινδρομηχανῶν μήκους ἕξ (6) μέτρων καὶ διατομῆς 300 × 400 χιλιοστῶν, 5) Τέσσαρες (4) θίδες ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ, μεταφορᾶς προϊόντων διατομῆς 24 × 24 ἑκατοστῶν καὶ μήκους 2,50 μέτρων, 6) ΠΡΩΤΟΣ ΟΡΟΦΟΣ. 1) Τέσσαρες (4) κυλινδρομηχαναὶ τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ κατασκευῆς ἐργοστασίου Φρονίμου Πειραιῶς, ἐξωτερικῶν διαστάσεων μέτρων 2 × 1,50, ἐκάστης φερούσης δύο ζεύγη ρολῶν κυλίνδρων, μήκους ἐκάστου ἑνὸς μέτρου καὶ διατομῆς 240 χιλιοστῶν, δύο τροχαλίας καὶ τὸς ἱμάντας κινήσεως. 2) Μία κυλινδρομηχανὴ ἐργοστασίου ΜΙΑΓΚ Γερμανίας ὑπ' ἀριθμὸν κατασκευῆς 12484 ἔτους 1951 ἐξωτερικῶν διαστάσεων μέτρων 2 × 1,50, φέρουσα δύο ζεύγη ρολῶν κυλίνδρων, μήκους ἐκάστου ἑνὸς μέτρου καὶ διατομῆς 240 χιλιοστῶν, μετὰ δύο τροχαλιῶν κινήσεως καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἱμάντων. 3) Μία κυλινδρομηχανὴ ἐργοστασίου ΜΕΚΑΝΤΙΚΑ ΛΑΜΠΑΡΤΑ Ἰταλίας Νο 2127, ἐξωτερικῶν διαστάσεων μέτρων 2 × 1,50, φέρουσα δύο ζεύγη ρολῶν κυλίνδρων, μήκους ἐκάστου ἑνὸς μέτρου καὶ διατομῆς 240 χιλιοστῶν, μετὰ δύο τροχαλιῶν κινήσεως καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ἱμάντων, 4) Τρεῖς (3) κυλινδρομηχαναὶ ἐργοστασίου ΜΠΟΥΛΕΡ Ἑλβετίας, ὑπ' ἀριθ. κατασκευῆς 55854, 55849 καὶ 55853, ἐξωτερικῶν διαστάσεων μέτρων 2,50 × 1,50, ἐκάστης φερούσης δύο ζεύγη ρολῶν κυλίνδρων, ἐκάστου 0,50 τοῦ μέτρου καὶ διατομῆς 220 χιλιοστῶν καὶ δύο τροχαλίας, μετὰ τῶν ἱμάντων κινήσεως, 5) Τρία (3) ταϊστήρια, ὕψους 0,85 τοῦ μέτρου μετὰ τροχαλίας καὶ ἱμάντων κινήσεως. γ) ΠΡΩΤΟΣ ΟΡΟΦΟΣ. Μία αὐτόματος πλάστιγξ τῶν δέκα (10) χιλιογράμμων, τύπου ΛΙΜΠΡΑ, διαστάσεων βάσεως 0,55 × 0,55 μ. καὶ ὕψους 0,50 τοῦ μέτρου, ὑπ' ἀριθμὸν κατασκευῆς 26074. 2) Τρεῖς βοῦρτσαι πιτύρων, τύπου ΛΙΕΜΠΕΞ, διαστάσεων ἐκάστης 1,10 × 0,62 × 1,10, ὑπ' ἀριθμούς κατασκευῆς 2358, 2359 καὶ 2360, 3) Μία βοῦρτσα πλυμένου σίτου τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, ἐργοστασίου κατασκευῆς ΠΟΡΙΧΗ Πειραιῶς, διαστάσεων μέτρων 1,32 × 1,35 × 2,16, μετὰ ἀνεμιστήρος καὶ τροχαλιῶν κινήσεως, 4) Ἐν κλειστὸν φίλτρον ἀνακτήσεως ἀλεύρων τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, κατασκευῆς ἐργοστασίου Πορίχη Πειραιῶς, διαστάσεων βάσεως 2,40 × 1,60 καὶ ὕψους πέντε (5) μέτρων, μετὰ τροχαλίας κινήσεως καὶ ἱμάντων (μέ μάνικας 72), 5) Μία κεντρικὴ διπλῆ θίδα μεταφορᾶς ἀλεύρων ἀπὸ πλαν-

σίστερ εις χαρμανιέρας διατομής μέτρων $38,5 \times 0,35$ καί μήκους είκοσι τριών (23) μέτρων μετά τροχαλίας κινήσεως. 6) Είς άξων κινήσεως διαμέτρου 60 χιλιοστών καί μήκους έπτά (7) μέτρων, μετά έπτά (7) τροχαλιών καί άντιστοιχών δερματίνων ιμάντων μεταφοράς κινήσεως. 7) Τρείς (3) θίδες ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ, μεταφοράς προϊόντων μετά τροχαλιών. 8) ΜΕΣΟΡΟΦΟΣ. 1) Έν πλανσίστερ πέντε (5) είσαγωγών έκ δύο κιβωτιδιών έκάστης διατομής μέτρων $1,60 \times 0,97$ καί ύψους μέτρων 1,15, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, κατασκευής έργοστασίου Πορίχη Πειραιώς. 2) Έν πλανσίστερ τεσσάρων (4) είσαγωγών, έκ δύο κιβωτιδιών, έκάστης διατομής μέτρων $1,60 \times 0,97$ καί ύψους 1,15 του μέτρου, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, κατασκευής έργοστασίου Πορίχη Πειραιώς. 3) Ένα πλανσίστερ (ΓΚΡΟΣ ΠΛΑΝΣΙΣΤΕΡ) όκτώ (8) είσαγωγών έκ δύο κιβωτιδιών, έκάστου διατομής μέτρων $1,60 \times 1,30$ καί ύψους μέτρων 1,15, τύπου Μπουϋλερ κατασκευής έργοστασίου Πορίχη Πειραιώς. 4) Μία σιμιγδαλίστρα διατομής μέτρων $1,38 \times 2,75$ καί ύψους 1,50 μέτρων, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, κατασκευής έργοστασίου Πορίχη Πειραιώς. 5) Μία σιμιγδαλίστρα διατομής μέτρων $1,30 \times 2,75$ καί ύψους 1,50 μέτρων, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ, κατασκευής έργοστασίου Πορίχη Πειραιώς. 6) Μία σιμιγδαλίστρα διατομής μέτρων $1,30 \times 2,75$ καί ύψους 1,50 μέτρων, τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ έργοστασίου κατασκευής Πορίχη Πειραιώς. 7) Μία σιμιγδαλίστρα διατομής μέτρων $1 \times 2,68$ καί ύψους 1,50 του μέτρου, κατασκευής έργοστασίου ΜΠΟΥΛΕΡ. 8) Δύο άνεμιστήρες 500 κυβικών μέτρων, μετά τών άντιστοιχών σωληνώσεων, διαστάσεων $400 \times 1000 \times 800$ χιλιοστών. 9) Έν άνοικτόν φίλτρον άνακτήσεως άεριζομένων προϊόντων έκ τών σιμιγδαλιστριών μέ 144 μάνικας, διατομής μέτρων $1,45 \times 1,45$ καί ύψους τριών (3) μέτρων, μετά τών τροχαλιών κινήσεως καί ιμάντων. 10) Έξ (6) τριφτήρες (βουρτσες), τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ διαστάσεων $300 \times 400 \times 300$ χιλιοστών. 11) Είς μαγνήτης άφαιρέσεως μαγνητικών άντικειμένων έκ του σίτου. 12) Είς άξων διαμέτρου 70 χιλιοστών, μετά 23 τροχαλιών καί τών άντιστοιχών ιμάντων κινήσεως, μήκους ένδεκα (11) μέτρων. 13) Είς άξων κινήσεως δύο (2) μέτρων μετά δύο τροχαλιών $0,50$ του μέτρου. 14) Είς άξων βουρτσελών διαμέτρου $0,50$ του μέτρου μετά έπτά τροχαλιών καί τών άντιστοιχών ιμάντων μεταδόσεως κινήσεως. 15) Μία άερόβιδα μετά τροχαλίας καί λουκίων, διατομής 30 χιλιοστών καί μήκους έπτά (7) μέτρων. ΤΜΗΜΑ ΧΑΡΜΑΝΙΕΡΩΝ. 1) Τρείς χαρμανιέρας χωρητικότητος 100 τόννων έκ μετόν άρμέ, $5,70 \times 5,70$ μέτρων. 2) Τρείς μηχανισμοί χαρμανιερώων τύπου ΜΠΟΥΛΕΡ έκάστης διαστάσεων $3,70 \times 0,40 \times 0,60$ μέτρων. 3) Τρία (3) άναβατόρια διατομής μέτρων $2 \times 1,24 \times 0,24$ καί μήκους δέκα πέντε (15) μέτρων, έξωπλισμένων δι' ένός έτέρμονος ιμάντος έκάστου μετά πολυαρίθμων κουβαδακίων, μετά τών τροχαλιών καί τών ιμάντων κινήσεως. 4) Είς άξων διαμέτρου 60 χιλιοστών καί μήκους έξ (6) μέτρων μετά έπτά τροχαλιών. 5) Είς άξων διαμέτρου 60 χιλιοστών καί μήκους δύο (2) μέτρων μετά δύο (2) τροχαλιών. 6) Δύο (2) μοτέρ κινήσεως τών 6 καί 10 ίππων, έργοστασίου κατασκευής ΕΛΒΙΜΑ, ύπ' άριθμούς κατασκευής 4001 καί 2269. 7) Τρείς θίδες ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ, μικρές. 8) Έν διπλόν άναβατόριον εις τό τμήμα κυλινδρομηχανών. 9) Μία κυλινδρομηχανή ΜΠΟΥΛΕΡ $0,50 \mu$. 10) Μία πλάστιγξ άλεύρων έργοστασίου ΛΙΜΠΡΑ 25 κιλών. 11) Έν άναβατόριον άπλοϋν. 12) Είς διανομεύς άλεύρων μετ' άκρόβιδος. 13) Έν σιλό ξύλινον σίτου πλυμμένου. 14) Μία βούρτσα κα-

θαρτισμού πιτύρων εις κύλινδρα, 15) ἔν σαραντόξ κεντρόφυγγον κατασκευῆς ἐργοστασίου ΛΙΝΟΥ, 16) ἔν σύστημα μεταφορᾶς σίτου ἀπό σιλό εις μύλον καί 18) ἔν κεντρόφυγγον μπουράτο. 19) Εἰς αὐτόματος ζυγός 25 κιλῶν ἐργοστασίου κατασκευῆς ΛΙΜΠΡΑ. Τό οἰκόπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένοι αἱ οἰκοδομαί, αἵτινες φέρουσι βλάβας ἐκ τῶν σεισμῶν, πλὴν τῆς οἰκοδομῆς πού στεγάζονται τὰ γραφεῖα καί ἡ ὁποία εἶναι ἀντισεισμικῆς κατασκευῆς μετὰ τῆς αὐτῆς καί ἐν γένει περιοχῆς, εἶναι ἐκτάσεως τριῶν χιλιάδων διακοσίων (3.200) τ. μέτρων περίπου ἢ ὄσης ἐκτάσεως καί ἄν εἶναι, εὐρίσκεται εις τὴν αὐτὴν θέσιν «Σπαϊλίκι ἢ Μπέη» τῆς κτηματικῆς περιφερείας Δήμου Βελεστίνου, τέως Δήμου Φερῶν καί συνορεύεται γύρωθεν ἀνατολικῶς καί πλευρᾶς μέτρων 25,40 μέ δρόμον ἄγοντα ἐκ Βελεστίνου εις δημοσίαν ὁδόν Βόλου-Λαρίσης (Καναλιώστρατα), τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀρχομένης ἀπό γωνίαν τοῦ κτήματος Δάμτσα καί ἐξικνουμένης μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ ἀνοιγματος τῆς μεγάλης θύρας ἐκ τῆς ὁποίας καταλαμβάνει ἀνοιγμα 4,90 μέτρων, ἐπὶ ἐτέρας πλευρᾶς μέτρων 31,10 μέ ἔτερον γήπεδον τῆς αὐτῆς ὀφειλέτιδος ἐντός τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τό σιλό καί ἐπὶ ἐτέρας πλευρᾶς μέτρων 3,30 μέ δρόμον ἄγοντα ἐκ Βελεστίνου πρὸς δημοσίαν ὁδόν Βόλου-Λαρίσης (Καναλιώστρατα) βορείως ἐπὶ πλευρᾶς μέτρων 57,70 μέ ἰδιοκτησίαν Δάμτσα, πρώην ὀφειλέτιδος ἐταιρίας καί μέ δευτερεύοντα αὐλακα καί πέραν τούτου μέ ἀγρόν Βαρελοπούλου καί ἐπὶ παραλλήλου πλευρᾶς μέ γήπεδον σιλό τῆς ἰδίας ὀφειλέτιδος ἐταιρίας, δυτικῶς ἐπὶ εὐθείας πλευρᾶς μέτρων 58, 50 μέ δευτερεύοντα αὐλακα καί πέραν αὐτοῦ μέ ἰδιοκτησίαν Βαρελοπούλου καί νοτίως ἐπὶ εὐθείας πλευρᾶς μέτρων 58,30 μέ γήπεδον ἰδίας ὀφειλέτιδος ἐντός τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται ὁ παλαιός μύλος καί ἀρχομένης τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀπό τό ἀριστερόν τῷ εἰσερχομένῳ ἄκρον τῆς ὑπαρχούσης πρώτης πρὸς τὴν ὁδόν θύρας καί ἐφαπτομένης ὀλοκλήρου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς καρούτας, καταλήγει εις τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὴν ὀριζομένην μέ τό ἀγρόκτημα Βαρελοπούλου, καθὼς ἐπίσης καί ἐπὶ ἐτέρας πλευρᾶς παραλλήλου γραμμῆς μήκους 15,50 μέτρων μέ γήπεδον ἰδίας ὀφειλέτιδος ἐταιρίας ἔνθα εὐρίσκεται τό σιλό καί ἅτινα κτήματα κατεκυρώθησαν τὰ μὲν ὑπό στοιχείον (Α) ἤτοι τό σιλό μετὰ τῶν παραρτημάτων καί οἰκοπέδου 500 τ. μέτρων, ἐπ' ὀνόματι τοῦ τελευταίου ὑπερθεματιστοῦ Ἰωάννου Μιχαήλ Τίτσια, κατοικοῦ Βελεστίνου, ἐνεργοῦντος δι' ἑαυτόν καί διὰ λογαριασμόν τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου Μιχαήλ Τίτσια, κατοικοῦ ὡσαύτως Βελεστίνου, κατ' ἰσομοιρίαν, διὰ δραχμᾶς τετρακοσίας δέκα χιλιάδας (410.000), τῶν δέ ὑπό στοιχείον (Β), ἤτοι ὁ νέος κυλινδρόμυλος παραγωγῆς 39 τόννων ἀνά 24ωρον μετὰ τῶν παραρτημάτων καί τῆς νεοκτίστου οἰκοδομῆς τῆς χρησιμοποιουμένης ὡς Γραφεῖα, μετὰ τοῦ οἰκοπέδου τῶν ἐκτάσεως 3.200 τ. μέτρων, ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης ἀνωνύμου τραπεζιτικῆς ἐταιρίας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.», νομίμως ἐκπροσωπούμενην, διὰ δραχμᾶς τετρακοσίας χιλιάδας (400.000), οἵτινες ὑπερθεματισταί, κατέβαλον τό ἄνω ἐκπλειστηρίασμα εις ἐμέ, ἐγὼ δέ ἐν συνεχείᾳ, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ φόρου μεταβιβάσεως καί τῆς εἰδικῆς ὑπὲρ τοῦ Δήμου εἰσφορᾶς (ἄρθρον 37 Ν.Δ. 3033/1954) κατέθεσα εις τό ἐν Βόλῳ Δημόσιον Ταμεῖον Παρακαταθηκῶν καί Δανείων τοῦτο ἐντός τῆς νομίμου προθεσμίας α) δραχμᾶς μὲν τριακοσίας ἐβδομήκοντα μία χιλιάδας ἔνενακοσίας ἔννενηκοντα τρεῖς (371.993) τὴν 16ην Ἰουνίου 1972 ἔτους, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ

ἄνω Ταμείου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 14106 ταυτοχρόνου γραμματίου συστάσεως παρακαταθήκης καί β) δραχμᾶς δέ τριακοσίας ἐξήκοντα δύο χιλιάδας ἑννεακοσίας εἴκοσι (362.920) τήν 19ην Ἰουνίου 1972 ἔτους, ἐκδοθέντος ὑπό τοῦ ἄνω Ταμείου τοῦ ὑπ' ἀριθμόν 14109 ταυτοχρόνου γραμματίου συστάσεως παρακαταθήκης. Ὅτι ἡ κατάσχεσις τῶν ἄνω πλειστηριασθέντων ἀκινήτων κτημάτων, ἐγένετο, ἀρχικῶς, ἐπισπεύσει τῶν Κωνσταντίνου Ν. Ζησοπούλου καί Ἀποστόλου Π. Ἀρναούτογλου, κατοίκων Βόλου, διά τῶν ὑπ' ἀριθ. 3125/1967 καί 3126/1967 ἐκθέσεων κατασχέσεως τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίου Χρήστου Μάτσου, εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' ἀριθ. 32/1966 καί 96/1966 ἀποφάσεων τοῦ κατὰ τόν Ν. 1968/1944 Πρωτοδίκου Βόλου καί ὑπ' ἀριθ. 83/1967 ἀποφάσεως τοῦ κατὰ τόν Ν. ΓΠΟΔ Πρωτοδίκου Βόλου, ματαιωθείσης τοῦ πλειστηριασμοῦ αὐτῶν. Ἐσυνέχισεν δέ τοῦτον, δυνάμει τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω κατασχετηρίων ἐκθέσεων καί εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 1404/24.6.1969 διαταγῆς πληρωμῆς τοῦ Μονομελοῦς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης καί τῆς σχετικῆς ἐπιταγῆς πρὸς πληρωμὴν, ὁ Θεόφιλος Θεοδ. Τουμανίδης, κάτοικος Κιλκίς, συνταξίσης πρὸς τοῦτο τῆς ὑπ' ἀριθ. 17926 τῆς 1ης Αὐγούστου τοῦ 1969 ἔτους πράξεώς μου (Δηλώσεως συνεχίσεως πλειστηριασμοῦ), ἐνεργηθέντος τοῦ πλειστηριασμοῦ αὐτῶν κατὰ τήν ἄνω ἀναφερομένην χρονολογίαν (11.6.1972) διά τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.015 ἐκθέσεώς μου πλειστηριασμοῦ.

Ἐπί τοῦ ἐκπλειστηριασμοῦ τούτου, τῶν δραχμῶν συνολικῶς 734.913 (μετά τήν ἀφαίρεσιν τοῦ φόρου μεταβιβάσεως καί τῆς εἰδικῆς ὑπὲρ τοῦ Δήμου εἰσφορᾶς) ἀνηγγέλθησαν οἱ ἐξῆς δανεισταί. 1) Ὁ ἐπί τῆς ἐκτελέσεως δικαστικὸς κλητῆρ τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γεράσιμος Χρήστου Μάτσος, κάτοικος Βόλου, διά τῆς ἀπὸ 15 Ἰουνίου 1972 αἰτήσεώς του καί τοῦ παρά πόδας ταύτη ἀναλυτικοῦ πίνακός του ἐξόδων καί δικαιωμάτων κατατεθέντος μοι τήν 21ην Ἰουνίου 1972 ἔτους καί ἐκκαθαρισθέντος ὑπ' ἐμοῦ διά ποσόν δραχμῶν τεσσαράκοντα ἐπτὰ χιλιάδων (47.000) καί ἠτήσατο οὗτος ἵνα ἐκ τοῦ ἐκπλειστηριασμοῦ ἀποδώσω τὸ ἄνω ποσόν προνομιακῶς συμφώνως τῷ νόμῳ. 2) Ὁ αὐτὸς δικαστικὸς κλητῆρ τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γεράσιμος Χρήστου Μάτσος διά τῶν ἀπὸ 17 Ἰουνίου 1972 αἰτήσεών του καταθέσας τήν 19ην Ἰουνίου 1972 παρ' ἐμοὶ τοὺς συνημμένους δύο πίνακας του κηρυχθέντας ἐκτελεστοὺς ὑπὸ τοῦ κ. Εἰρηνοδίκου Βόλου διά τῶν ὑπ' ἀριθ. 57 καί 58 πράξεών του τοῦ πρώτου διά ποσόν δραχμῶν ἑξ χιλιάδων ἑβδομήκοντα ὀκτώ (6.078) πράξις Εἰρηνοδίκου ὑπ' ἀριθ. 58/1968) καί τοῦ ἑτέρου διά ποσόν δραχμῶν τεσσάρων πενήκοντα δύο (4.052) (πράξις Εἰρηνοδίκου ὑπ' ἀριθ. 58/1968) καί ἀμφότεροι δι' ἑξοδα ἐκτελέσεως καί τῆς προδικασίας τοῦ πλειστηριασμοῦ τῶν πρώην ἐπισπευδόντων Κωνσταντίνου Νικ. Ζησοπούλου, κατοίκου Βόλου καί Ἀποστόλου Παν. Ἀρναούτογλου, κατοίκου Νέας Ἰωνίας Βόλου καί ἠτήσατο ὅπως συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 914 τῆς Πολ. Δικονομίας καταταγῆ διά ποσοστὸν 2/5 ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς ἄνω πίναξι ἀναγραφομένων ποσῶν. 3) Ἡ ἐν Ἀθῆναις ἐδρεύουσα ἀνώνυμος τραπεζικὴ ἐταιρία ὑπὸ τήν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὴ τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.» νομίμως ἐκπροσωπούμενη ἐν Βόλῳ ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Λέττιου, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Βόλῳ Ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Α.Ε., διά τῆς ἀπὸ 6 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἀναγγελίας της, κοινοποιηθείσης μοι τήν 11ην Ἰουνίου 1972 ἔτους, διά τὰς κάτωθι ἀπαιτήσεις της, στηριζομέ-

νας εις τούς κάτωθι τίτλους της, οὗς ἐμπροθέσμως κατέθεσεν ἐμοί διά τῆς ὑπ' ἀριθ. 20026 τῆς 16ης Ἰουνίου 1972 πράξεώς μου (τῶν λοιπῶν ἐν τῇ ἀναγγελίᾳ τίτλων μὴ κατατεθέντων) I) Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 8442/7256 συμβάσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως δι' ἀνοικτοῦ (ἀλληλοχρέου) λογαριασμοῦ, ὑπό ἡμερομηνίαν 2.4.1958, τῆς προσθέτου ταύτη πράξεως καί ἀπό 24.7.1958, τοῦ πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ποσοῦ της συμβάσεως ὑπ' ἀριθ. 8401/1958 συμβολαίου παροχῆς ὑποθήκης τοῦ συμβολαιογράφου Βόλου Δημ. Παπαδόπουλου δρχ. 1.000.000, ἐν συνδυασμῷ καί πρὸς τό ὑπ' ἀριθ. 12956/62 συμβόλαιον τοῦ αὐτοῦ συμβολαιογράφου, ἐγγραφείσης τῆς ὑποθήκης ἐν τόμῳ 27, ἀριθ. 72 τῶν βιβλίων ὑποθηκῶν τοῦ Ὑποθηκοφυλακείου Φερῶν α) δραχμᾶς 342.525,10 ἐντόκως πρὸς 9% ἐτησίως ἀπὸ 8.9.1964 μέχρι πληρωμῆς, β) δραχμᾶς 330.195,90, ἐντόκως πρὸς 9 % ἐτησίως ἀπὸ 31.12.1964 μέχρι πληρωμῆς καί γ) δραχμᾶς 300.083, ἐντόκως πρὸς 11 % ἐτησίως ἀπὸ 22.3.1966 μέχρι πληρωμῆς. II) Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 8904/7712 συμβάσεως ἐπὶ προσωπικῇ ἀσφαλείᾳ πιστώσεως δι' ἀνοικτοῦ (ἀλληλοχρέου) λογαριασμοῦ ὑπό ἡμερομηνίαν 17.7.1959, τῆς ἀπὸ 20.7.1963 προσθέτου πράξεως καί δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11538/1961 συμβολαίου παροχῆς ὑποθήκης δραχ. 1.500.000, τοῦ συμβολαιογράφου Βόλου Δημ. Παπαδοπούλου, ἐγγραφείσης τῆς ὑποθήκης ταύτης εις τόμον 30 καί ἀριθ. 133 τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω βιβλίων ὑποθηκῶν, ἐφ' ἀπάντων τῶν πλειστηριασθέντων ἀκινήτων τῆς ἄνω ὀφειλέτιδος, δραχμᾶς ἐν ἑκατομμύριον πεντακοσίας χιλιάδας ὀγδοήκοντα τέσσαρας (1.500.084) ἐντόκως πρὸς 11% ἐτησίως ἀπὸ 22.3.1966 ἄχρις ἐξοφλήσεως. III) Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 9612/8418 συμβάσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως δι' ἀνοικτοῦ (ἀλληλοχρέου) λογαριασμοῦ, ὑπό ἡμερομηνίαν 17.4.1962, τροποποιηθεὶς διά τῆς ἀπὸ 17.4.1962 προσθέτου πράξεως, τῆς ἀπὸ 24.7.1962 προσθέτου πράξεως, τῆς ἀπὸ 19.10.1963 συμβάσεως ἀυξήσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως καί τῆς ἀπὸ 9.12.1963 προσθέτου συντάξεως, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 12915/1962 συμβολαίου παροχῆς ὑποθήκης τοῦ αὐτοῦ συμβολαιογράφου Βόλου Δημητρίου Παπαδόπουλου, πρὸς ἀσφάλειαν ἀπαιτήσεως δραχ. 500.000 (παροχὴ ὑποθήκης δραχ. 550.000), ἐγγραφείσης ταύτης εις τόμον 31 καί ἀριθμόν 186 τῶν αὐτῶν βιβλίων ὑποθηκῶν, δραχμᾶς ἑξακοσίας ὀγδοήκοντα μία χιλιάδας ἑπτακοσίας ὀκτώ (681.708), ἐντόκων πρὸς 9 % ἐτησίως ἀπὸ 8.9.1964 μέχρις ἐξοφλήσεως. IV) Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 9284/8090 καί ἀπὸ 12.1.1961 ἰδιωτικῆς συμβάσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως δι' ἀνοικτοῦ (ἀλληλοχρέου) λογαριασμοῦ, τῆς ἀπὸ 18.1.1961 συμβάσεως ἀυξήσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως, τῆς ἀπὸ 9.7.1963 προσθέτου συμβάσεως ἀυξήσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως καί τῶν δύο ἐτέρων ἀπὸ 9.7.1963 προσθέτων πράξεων. V) Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 9411/8217 καί ἀπὸ 21.7.1961 ἰδιωτικῆς συμβάσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως δι' ἀνοικτοῦ (ἀλληλοχρέου) λογαριασμοῦ, τῆς ἀπὸ 28.11.1962 προσθέτου πράξεως ἀυξήσεως βιομηχανικῆς πιστώσεως, τροποποιηθείσης διά τῶν ἀπὸ 21.7.1961, 28.11.1962, 1.12.1962 καί 20.7.1963 προσθέτων αὐτῆς πράξεων, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 14142/1962 συμβολαίου μου παροχῆς ὑποθήκης δραχ. 3.000.000, πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἄνω ὑπὸ στοιχεῖα IV καί V ἀπαιτήσεων ταύτης, ἐγγραφείσης τῆς ὑποθήκης ἐν τόμῳ 32 καί ἀριθμῷ 89 τῶν αὐτῶν βιβλίων ὑποθηκῶν, α) δραχμᾶς ἑξακοσίας ἑννεήκοντα ἑπτὰ χιλιάδας ἑξακοσίας δύο (697.602) ἐντόκως πρὸς 11 % ἐτησίως ἀπὸ 8.9.1964 μέχρις ἐξοφλήσεως. καί β) δραχμᾶς ἐν ἑκατομ-

μύριον ἑπτακοσίας ἑβδομήκοντα ἕξ χιλιάδας ἑξακοσίας ἑννεήκοντα τρεῖς (1.776.693) ἐντόκως πρὸς 9 % ἑτησίως ἀπὸ 8.9.1964 μέχρις ἐξοφλήσεως καὶ δυνάμει τῆς ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1971 ἐπιταγῆς πρὸς πληρωμὴν τῆς ἄνω δανειστρίας Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Α.Ε. ἐγγραφείσης εἰς τόμον 8 καὶ ἀριθμὸν 1 τῶν βιβλίων κατασχέσεων τοῦ Ὑποθηκοφυλακείου Φερῶν τὴν 16.10.1971 καὶ βητήσατο ἡ ἄνω δανειστρία «Ἐθνικὴ τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.» νά καταταγῆ προνομιακῶς, συμφώνως τῷ νόμῳ, ὡς ἐνυπόθηκος πιστώτρια πρὸ πάντων τῶν ἐτέρων πιστωτῶν. 4) Ὁ Ἰάσων Δημητρίου Κυρίτσης, δικηγόρος, κάτοικος Βόλου, διὰ τῆς ἀπὸ 14 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἀναγγελίας του, κοινοποιηθείσης μοι τὴν 15ην Ἰουνίου 1972 ἔτους, διὰ ποσὸν δραχμῶν ἑννεήκοντα ἑννέα χιλιάδων ἑκατὸν πέντε (99.105), πλέον τόκων, στηριζομένης τῆς ἀπαιτήσεώς του εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 64/1967 ἀπόφασιν τοῦ κ. Προέδρου τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν, δι' ἧς ἐκηρύχθη ἐκτελεστός ὁ ἀπὸ 11.9.1967 πίναξ δικηγορικῶν ἀμοιβῶν καὶ ἐξόδων τοῦ ἄνω δανειστοῦ, μετὰ τῶν ἐξόδων κοινοποιήσεως δύο ἐπιταγῶν κατὰ τῆς ὀφειλέτιδος ἐταιρίας, καταθέσας οὗτος ἐμπροθέσμως τοὺς τίτλους του διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.021 τῆς 16ης Ἰουνίου 1972 ἔτους πράξεώς μου καὶ ἠτήσατο ὅπως καταταγῆ προνομιακῶς συμφώνως τῷ νόμῳ. 5) Ὁ Κωνσταντῖνος Νικολάου Ζησόπουλος, κάτοικος Βόλου (Σταγιατῶν 14), διὰ τῆς ἀπὸ 13 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἀναγγελίας του κοινοποιηθείσης μοι τὴν 15ην Ἰουνίου τοῦ 1972 ἔτους, διὰ ποσὸν δραχμῶν ἑβδομήκοντα χιλιάδων ὀκτακοσίαν δέκα πέντε (70.815) πλέον τόκων ἐξόδων καὶ δαπανῶν, στηριζομένης τῆς ἀπαιτήσεώς της ταύτης εἰς τὰς ὑπ' ἀριθ. 96/1966 ἀποφάσεως τοῦ κατὰ τὸν Ν. 1968/44 Πρωτοδίκου Βόλου καὶ 83/1967 ἀποφάσεως τοῦ κατὰ τὸν Ν. 1968/44 Πρωτοδίκου Βόλου, καταθέσας οὗτος ἐμπροθέσμως ἅπαντας τοὺς τίτλους του, ἦτοι ἀπόγραφα τῶν ἄνω ἀποφάσεων, ἀποδεικτικά κοινοποιήσεως ἀντιγράφων ἐξ' ἀπογράφων μετ' ἐπιταγῶν πρὸς πληρωμὴν πρὸς τὴν ὀφειλέτιδα καὶ ἀποδεικτικά περὶ κοινοποιήσεως τῆς ἄνω ἀναγγελίας εἰς ἐμέ, τὸν ἐπισπεύδοντα καὶ τὴν ὀφειλέτιδα, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.031 τῆς 20ης Ἰουνίου 1972 ἔτους πράξεως καὶ ἠτήσατο νά καταταγῆ προνομιακῶς καθ' ὅσον αἱ ἀπαιτήσεις του προέρχονται ἐξ ὀφειλομένων μισθῶν. 6) Ὁ Ἀπόστολος Δημητρίου Ἀλεξίου, κάτοικος Βόλου (Γαζῆ 258), διὰ τῆς ἀπὸ 14 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἀναγγελίας του, κοινοποιηθείσης μοι τὴν 15ην Ἰουνίου τοῦ 1972 ἔτους, διὰ ποσὸν ἀπαιτήσεώς του δραχμῶν συνολικῶς ἑξήκοντα ἕξ χιλιάδων ἑξακοσίαν ὀγδοήκοντα (66.680), πλέον τόκων, στηριζομένης τῆς ἀπαιτήσεώς του ταύτης εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 167 τῆς 20ῆς Νοεμβρίου τοῦ 1964 ἔτους ἀπόφασιν τοῦ κατὰ τὸν Ν. 1968/1944 Πρωτοδίκου Βόλου καὶ τὴν σχετικὴν ἐπιταγὴν πρὸς πληρωμὴν, κατατεθέντων ἐμπροθέσμως ἀπάντων τῶν τίτλων του, ἦτοι φωτοαντιγράφου ἐξ' ἀπογράφου τῆς ἄνω ἀποφάσεως, ἀποδεικτικοῦ κοινοποιήσεως ἀντιγράφου ἐξ' ἀπογράφου μετ' ἐπιταγῆς πρὸς πληρωμὴν καὶ ἀποδεικτικῶν κοινοποιήσεως τῶν ἀναγγελιῶν εἰς ἐμέ, τὸν ἐπισπεύδοντα καὶ τὴν ὀφειλέτιδα, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.025 τῆς 16ης Ἰουνίου 1972 ἔτους πράξεώς μου καὶ ἠτήσατο ὅπως καταταγῆ προνομιακῶς συμφώνως τοῖς ἄρθροις 940 ἐδ. 4 καὶ 991 ἐδ. 1 τῆς Παλαιᾶς Πολ. Δικονομίας. 7) Ὁ Ἀπόστολος Παναγιώτου Ἀρναούτογλου, κάτοικος Νέας Ἰωνίας Βόλου, διὰ τῆς ἀπὸ 13 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἀναγγελίας του, κοινοποιηθείσης μοι τὴν 15ην Ἰουνίου 1972 ἔτους, διὰ ποσὸν ἀπαιτήσεως, μετὰ δι-

καστικής δαπάνης, δραχμών πενήντα οκτώ χιλιάδων εξηκοσίων εβδομήκοντα
 ἕξ καὶ πενήντα λεπτῶν (58.676,50), πλέον τόκων καὶ ἐξόδων, στηριζομένης
 τῆς ἀπαιτήσεώς του ταύτης εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 32/1966 ἀπόφασιν τοῦ κατὰ τὸν Ν.
 1968/1944 Πρωτοδικίου Βόλου καὶ τῆς σχετικῆν ἐπιταγὴν πρὸς πληρωμὴν, κατα-
 θέσας οὗτος, ἐμπροθέσμως ἅπαντας τοὺς τίτλους του, ἦτοι ἀντίγραφον ἕξ ἀπο-
 γράφου τῆς ἄνω ἀποφάσεως, ἀποδεικτικόν περὶ κοινοποιήσεως εἰς τὴν ὀφειλέτι-
 δα ἀντιγράφου ἕξ ἀπογράφου μετ' ἐπιταγῆς πρὸς πληρωμὴν καὶ τὰς οἰκείας ἐκθέ-
 σεως ἐπιδόσεως περὶ κοινοποιήσεως τῆς ἀναγγελίας, εἰς ἐμέ, τὸν ἐπισπεύδοντα
 καὶ τὴν ὀφειλέτιδα, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.030 τῆς 19ης Ἰουνίου 1972 πράξεώς μου
 καὶ ἠτήσατο ὅπως καταταγῆ προνομιακῶς συμφώνως τῷ νόμῳ, καθ' ὅσον αἱ
 ἀπαιτήσεις του προέρχονται ἕξ ὀφειλομένων μισθῶν. 8) Τὸ Ἴδρυμα Κοινωνικῶν
 Ἀσφαλίσεων (Ι.Κ.Α.), ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ταμειακῆς
 Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑποκαταστήματος Ι.Κ.Α. Βόλου κ. Ἑλ. Σταυροπούλου, διὰ τῆς
 ἀπὸ 15 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἀναγγελίας του, κοινοποιηθείσης μοι τὴν αὐτὴν ἡμε-
 ρομηνίαν (15.6.1972, διὰ ποσόν δραχμῶν συνολικῶς εἴκοσι ἑννέα χιλιάδων ὀκτα-
 κοσίων ἐξήκοντα ὀκτώ (29.868), προερχομένης τῆς ἀπαιτήσεώς του ταύτης ἕξ
 ὀφειλομένων πρὸς τὸ Ἴδρυμα ὑπὸ τῆς ὀφειλέτιδος εἰσφορῶν τῶν οἰκ. ἐτῶν 1964
 καὶ 1965 καὶ ἠτήσατο, ὅπως καταταγῆ ἐν τῷ πίνακί μου προνομιακῶς συμφώνως
 τῷ νόμῳ. 9) Τὸ Ἑλληνικόν Δημόσιον ἐκπροσωπούμενον νομίμως ὑπὸ τοῦ διευ-
 θυντοῦ τοῦ Δημοσίου Ταμείου Β' Βόλου κ. Ἰωάννου Καρβελά α) Διὰ τῆς ἀπὸ 12
 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἀναγγελίας του, κοινοποιηθείσης μοι τὴν 13ην Ἰουνίου 1972
 ἔτους, διὰ ποσόν δραχμῶν πεντακοσίων ἐξήκοντα ὀκτώ χιλιάδων διακοσίων τεσ-
 σαράκοντα τεσσάρων (568.244), προερχομένων ἐκ χαρτοσήμου, τελῶν κυκλοφο-
 ρίας, εἰσφορῶν γεωργικῶν προϊόντων κ.λ.π. τῶν ἐτῶν 1961, 1962, 1963, 1964,
 1965 καὶ 1966 καὶ ἕξ ἐξόδων κατασχέσεως καὶ ἐπιδόσεως (ποσόν δραχμῶν 611)
 τῶν ἐτῶν 1970 καὶ 1969. β) Διὰ τῆς ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἐτέρας ἀναγγελίας
 του, κατὰ τοῦ ἐκ τῶν ὁμορρυθμῶν μελῶν τῆς ὀφειλέτιδος Ἀντ. Γ. Πάντου, κοι-
 νοποιηθείσης μοι τὴν 13ην Ἰουνίου 1972 ἔτους, διὰ ποσόν δραχμῶν ὀκτώ χιλιά-
 δων τετρακοσίων πενήντα οκτώ (8.458) προερχομένων ἐκ φόρων εἰσοδήμα-
 τος, χαρτοσήμου, τελῶν κυκλοφορίας κ.λ.π., τῶν ἐτῶν 1967, 1968, 1970, 1971 καὶ
 1972. καὶ διὰ τῆς ἀπὸ 12 Ἰουνίου 1972 ἔτους ἐτέρας ἀναγγελίας του, κοινοποιη-
 θείσης μοι τὴν 13ην Ἰουνίου 1972, κατὰ τοῦ ἐκ τῶν ὁμορρυθμῶν μελῶν τῆς ὀφει-
 λέτιδος Εὐσταθίου Γεωργ. Πάντου, διὰ ποσόν συνολικῶς δραχμῶν δέκα χιλιά-
 δων πεντακοσίων τεσσαράκοντα ὀκτώ (10.548), προερχομένων ἐκ φόρων εἰσοδή-
 ματος χαρτοσήμου κ.λ.π. τῶν ἐτῶν 1970, 1971 καὶ 1972. Ὡς δὲ προκύπτει ἐκ τοῦ
 κατατεθέντος μοι ἐν ἀντιγράφῳ, ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 7605/12.6.1972 ἐγγράφου τῆς Β'
 Οἰκ. Ἐφορίας Βόλου, ἀπευθυνομένου πρὸς τὸ Β' Δημόσιον Ταμεῖον Β' Βόλου,
 εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 5714/1972 ἐγγράφου τοῦ ἄνω Ταμείου, ἐκ τῶν ἄνω
 πρὸς τὸ Δημόσιον ὀφειλῶν, τὰ κάτωθι ποσὰ προέρχονται ἕξ εἰσοδημάτων σχετι-
 κῶν πρὸς τὰ ἐκπλειστηριασθέντα ἀκίνητα τῆς ἄνω ὀφειλέτιδος, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐκ-
 μεταλλεύσεως αὐτῶν, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐκμισθώσεώς των, ἦτοι, ὀφειλαὶ Ἀντ. Γ. Πά-
 ντου δραχμαὶ δύο χιλιάδες τριακόσαι ἐβδομήκοντα (2.370) τῶν ἐτῶν 1970, 1971
 καὶ 1972 καὶ ὀφειλαὶ Εὐστ. Γ. Πάντου, δραχμαὶ πέντε χιλιάδες διακόσια τεσσα-
 ράκοντα ὀκτώ (5.248) τῶν ἐτῶν 1970, 1971 καὶ 1972. Ἐπὶ τῶν ἀναγγελιῶν τῶν

αναγγελθέντων δανειστών 1) Ἀποστόλου Παν. Ἀρναούτογλου, κατοίκου Νέας Ἰωνίας Βόλου, 2) Κωνσταντίνου Νικολάου Ζησοπούλου, κατοίκου Βόλου, 3) Ἀποστόλου Δημητρίου Ἀλεξίου, κατοίκου Βόλου, καὶ 4) Ἰάσονος Δημητρίου Κυρίτη, δικηγόρου, κατοίκου Βόλου, καὶ 5) τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου διευτυπώθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσης ἀνωνύμου τραπεζιτικῆς ἐταιρίας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.», διὰ τοῦ πληρεξουσίου τῆς δικηγόρου κ. Ἀποστόλου Λιθανοῦ, ἀντιρρήσεις καὶ παρατηρήσεις διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 20.054 τῆς 30ης Ἰουνίου 1972 ἔτους πράξεώς μου, 1) Ὅτι αἱ ὡς ἄνω ἀναγγελίαί τῶν τεσσάρων πρώτων, πλὴν τοῦ Δημοσίου, εἶναι ἄκυροι καὶ δὲν δύναται νὰ ληφθῶσι ὑπ' ὄψιν, καθ' ὅσον αὐταὶ ἔπρεπε νὰ ἐπιδοθῶσιν, ὡς ἔδει, κατὰ τὸ ἄρθρον 984 ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸ ἄρθρον 909 ἐδ. 3 τῆς Πολ. Δικονομίας, καὶ πρὸς τὴν ὀφειλέτιδα καὶ δὴ πρὸς ἓνα ἕκαστον τῶν διαχειριστῶν αὐτῆς Δημητρίου Ἀντωνίου Πάντου, κάτοικον Ἀθηνῶν, Ἀντώνιον Γεωργίου Πάντου, κάτοικον ποτέ Βόλου καὶ ἤδη Ἀθηνῶν καὶ Εὐστάθιου Γεωργίου Πάντου, κάτοικον ποτέ Βελεστίνου καὶ ἤδη Ἀθηνῶν, καθ' ὅσον ἡ διάρκεια τῆς ὀφειλέτιδος ἐταιρίας ἔληξε τὴν 31ην Δεκεμβρίου τοῦ 1971 ἔτους (σχετικὸν τὸ ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1961 ἔτους ἰδιωτικὸν συμφωνητικόν, νομίμως καταχωρισθὲν τὴν 29ην Αὐγούστου 1963 ἐν τοῖς βιβλίοις ἐταιριῶν τοῦ Πρωτοδικείου Βόλου, ἐν τόμῳ 26ῳ καὶ ἀριθμῷ 128ῳ), τελοῦσης δὲ τῆς ὡς ἄνω ἐταιρίας κεν ἐκκαθαρίσει, εἰς ὃ στάδιον εὐρίσκομένη αὕτη, ἐκπροσωπεῖται νομίμως ὑπ' ἀπάντων τῶν ἐκκαθαριστῶν καὶ μόνον καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον ὑπ' ἑκάστου τῶν ποτέ διαχειριστῶν καὶ ὁμορρυθμῶν μελῶν τῆς, οἵτινες δὲν δύνανται πλέον κεχωρισμένως νὰ ἐνεργοῦν καὶ παριστῶσιν τὴν ὑπὸ διάλυσιν ἐταιρίαν, ἀλλὰ δέον νὰ συμπράττουν, τῆς τοιαύτης ἀκυρότητος οὐσης ἀπολύτου καὶ μὴ ἐξηρημένης ἐξ' ἐνδεχομένης βλάβης τοῦ διαδίκου (ΑΔ ΗΟC Ἐφ. Ναυπλίου 401/1932 Θεμ. μδ' 693). 2) Ὅς πρὸς τοὺς τρεῖς πρώτους δανειστάς ἢ ἀπαιτήσις τῶν οὐδόλως ἐκ τῶν κατατεθέντων τίτλων ἀποδεικνύεται ὅτι ἐρείδεται ἐπὶ τελεσιδίκων ἀποφάσεων καὶ συνεπῶς δὲν δύναται αὐταὶ νὰ καταταγῶσιν. 3) Ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τῶν αὐτῶν τριῶν πρώτων ἀναγγελθέντων δανειστῶν δὲν τυγχάνουσι προνομιακαὶ κατ' ἄρθρον 12 παρ. 2 τοῦ ν. 3252/1955 καθ' ὅσον αἱ ἀποδοχαὶ τῶν εἰρημένων πιστωτῶν δὲν ἀφορῶσιν εἰς τὸ τρέχον καὶ τὸ παρελθόν ἔτος τοῦ πλειστηριασμοῦ. 4) Ὅτι ἡ κατάταξις τῶν τεσσάρων πρώτων ἀναγγελθέντων δανειστῶν εἰς τὸν πίνακα διανομῆς τοῦ πλειστηριασμοῦ πρέπει νὰ γίνῃ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νέου Κώδικος Πολ. Δικονομίας καὶ ἔτι ἡ ἐκτέλεσις εἶχεν ἀρχίσει ὑπὸ τὸ Κράτος τῆς προϊσχύουσας Πολ. Δικονομίας, ὁπότε αὐταὶ δὲν τυγχάνουσι προνομιακαὶ καὶ 5) Ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Δημοσίου δὲν εἶναι προνομιούχοι κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ἁρθρῶν 940, παρ. 7 τῆς Πολ. Δικονομίας καὶ 58 τοῦ Νόμου περὶ εἰσπράξεως Δημοσίων Ἐσόδων καὶ δέον ν' ἀπορριφθῶσι αἱ γενόμεναι ὑπ' αὐτοῦ ἀναγγελίαί. Ὅς πρὸς τὰ ἄνωτέρω παρατηρήσεις καὶ ἀντιρρήσεις, παρατηρητέον τὰ ἑξῆς:

Ἐκ τοῦ ληφθέντος ὑπ' ἐμοῦ ἐπικυρωμένου φωτοαντιγράφου ἐκ τοῦ Πρωτοδικείου Βόλου, τῆς ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1961 ἔτους τροποποιήσεως καταστατικοῦ τῆς ἄνω ἐμπορικῆς ἐταιρίας, ἐν Βελεστίνῳ ἐδρευούσης ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοὶ Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.», προκύπτει ὅτι διαχειρισταὶ καὶ ταμίαι αὐτῆς ὀρίζονται οἱ Δημήτριος Ἀντωνίου Πάντος, Ἀντώνιος Γεωργίου Πάντος καὶ Εὐστάθιος

Γεωργίου Πάντος, Ἀντώνιος Γεωργίου Πάντος καί Εὐστάθιος Γεωργίου Πάντος, οἵτινες, εἴτε πάντες ὁμοῦ, εἴτε ἕκαστος τούτων, ἐκπροσωποῦσι τὴν ἐταιρίαν ταύτην ἐνώπιον πάσης ἀνεγνωρισμένης Ἑλληνικῆς ἢ Ξένης Τραπεζῆς κ.λ.π., ἡ δὲ διάρκεια τῆς ὡς ἄνω ἐταιρίας, διὰ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω τροποποιήσεως τοῦ καταστατικοῦ τῆς, παρετάθη μέχρι τῆς 31ης Δεκεμβρίου τοῦ 1971 ἔτους. Ὡς δὲ προκύπτει ἐκ τοῦ ληφθέντος ὑπ' ἐμοῦ ὑπ' ἀριθ. 1140 τῆς 6ης Ἰουλίου τοῦ 1972 ἔτους πιστοποιητικοῦ τοῦ Γραμματέως τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν, ἡ ἰσχὺς τῆς ἄνω ἐταιρίας δὲν παρετάθη ἐτι περαιτέρω, καθ' ὅσον, οὐδεμία ἐτέρα πράξις, μεταγενεστέρα τῆς ἄνω τροποποιήσεως, ἀφορῶσα τὴν εἰρημένην ἐταιρίαν, φαίνεται καταχωρισμένη ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ ἄνω Πρωτοδικείου. Συνεπῶς ἐκ τῶν ἄνω παρατηρήσεων καὶ ἀντιρρήσεων τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.», 1) εἶναι ὀρθαί καὶ γίνονται δεκταί, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον σκέλος αὐτῶν, ἥτοι τὴν ἀκυρότητα τῶν ἀναγγελιῶν τῶν τεσσάρων πρώτων δανειστῶν, ἐκ τῆς μὴ κοινοποιήσεως τούτων εἰς ἅπαντας τοὺς διαχειριστάς τῆς ὀφειλέτιδος ἐταιρίας. Κατὰ τὸ ἄρθρον 777 καὶ ἐπ. τοῦ Α.Κ., ἔχοντος ἐφαρμογὴν ἐν προκειμένῳ, ἡ ἐταιρία λογίζεται ἐξακολουθοῦσα καὶ μετὰ τὴν λύσιν, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀπαιτεῖται διὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκκαθαρίσεως, ἥτις, ἂν δὲν συνεφωνήθη ἄλλο τι (καὶ τοιαύτη ἐτέρα συμφωνία δὲν ὑφίσταται), ἐνεργεῖται ὑπὸ τῶν ἐταίρων ἀπὸ κοινοῦ ἢ ὑπὸ ἐκκαθαριστοῦ ὑπ' αὐτῶν διορισθέντος δι' ὁμοφώνου ἀποφάσεως καὶ ἐν διαφωνίᾳ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, αἰτήσῃ ἐνός τούτων (Ἀρχ. Ν. Θ. 462, Π. Περι. 3058/1958, Ἀρχ. Ν. Ι 290, Ε Θ 171/60 Π. Πειρ. 2360/54). Ὅμοίως κατὰ τὸ ἄρθρον 788 Α.Κ., λυθείσης τῆς ἐταιρίας ἡ ἐκκαθάρισις ἂν δὲν συνεφωνήθη ἄλλο τι, ἐνεργεῖται ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ πάντων τῶν ἐταίρων. Συνεπῶς αἱ ἀναγγελίαι τούτων εἶναι ἄκυροι, καθ' ὅσον δὲν ἐπεδόθησαν ὡς ἔδει καὶ εἰς τοὺς τρεῖς διαχειριστάς οἱ ὅποιοι τυγχάνουσι καὶ ἐκκαθαρισταί (Κ. Παμπούκης Δίκαιον Ἐμπορικῶν ἐταιριῶν Γενικὸν μέρος, σελ. 252). Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ ἄρθρα 777, 778 καὶ ἐπ. Α.Κ. ἔχουσι ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῆς ὁμορρυθμοῦ ἐταιρίας, ἐπειδὴ τυγχάνει αὕτη νά κέκτηται νομικὴν προσωπικότητα (Λεξικὸν Νομικῆς Γ. Κώνστα – Τόμος 6ος, σελ. 56, παρ. 425). Ἐξ ἄλλου οἱ αὐτοὶ ἐταῖροι, οἵτινες ἅπαντες ἦσαν διαχειρισταί τῆς ἐταιρίας καὶ ὡς ἐντολοδόχοι ἐγκύρως ἐνήργουν κεχωρισμένως ἐταιρικός πράξεις, γενόμενοι ἅπαντες ἐκκαθαρισταί, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐταιρίας, δὲν δύνανται πλέον κεχωρισμένως νά ἐνεργοῦν καὶ παριστῶσι τὴν ὑπὸ διάλυσιν ἐταιρίαν, ἀλλὰ δέον νά συμπράττουν (ὄρα Κροκιδᾶ, Παρ. 657 καὶ Πανδέκτην Ἐμπορικοῦ Δικαίου Σιφναίου, ἔκδοσις 1935 σ. 470). Ὡς πρὸς τὸ δεῦτερον σκέλος τῶν ἀντιρρήσεων, ἀφορῶσάν τούς τρεῖς πρώτους τῶν ἀναγγελθέντων δανειστῶν τυγχάνουσι ἀπορριπτέαι, καθ' ὅσον αἱ ἀπαιτήσεις ἀπάντων τῶν ἄνω δανειστῶν στηρίζονται ἐπὶ τίτλων ἐκτελεστῶν καὶ οὐχὶ τελεσιδίκων, μὴ ἀπαιτουμένου ὑπὸ τοῦ νόμου διὰ τὴν κατάταξιν τῶν ἐν τῷ πίνακί μου, τελεσιδίκων ἀποφάσεων. 3) Ὅτι πράγματι αἱ ἀπαιτήσεις τῶν τριῶν πρώτων τῶν ἄνω ἀναγγελθέντων δανειστῶν δὲν ἀφοροῦν εἰς τὸ ἐνεστώδες καὶ τὸ παρελθόν ἔτος τοῦ πλειστηριασμοῦ, πλὴν ὁμως, γενομένης τῆς ἐν προκειμένῳ κατατάξεως κατὰ τὰ διατάξεις τῆς Πολ. Δικονομίας (παλαιᾶς), διὰ τὴν ἀπολαυτὴν τοῦ προνομίου, τῶν ἄνω ἀπαιτήσεων, ἀπαιτεῖται, νά εἶναι αὐταὶ οὐχὶ τοῦ ἐνεστώτος καὶ προηγουμένου ἔτους τοῦ πλειστηριασμοῦ, ἀλλὰ τοῦ τελευταίου ὑπηρετικοῦ ἔτους καὶ τοῦ ἐνεστώτος τῆς κατασχέσεως (Ν.

ΓΦΝΔ' 1910 και άρθρον 940 Πολ. Δικ.), "Όθεν αὐται ὡς πρὸς τὸ σκέλος τοῦτο τυγχάνουσι ἀπορριπτέαι. 4) Ὡς πρὸς τὸ σκέλος τῶν παρατηρήσεων, ὅτι αἱ ἀναγγελίαι τῶν τεσσάρων πρώτων ἀναγγελθέντων δανειστῶν, Ἀποστ. Π. Ἀρναούτογλου, Κωνσταντίνου Ν. Ζησοπούλου, Ἀποστ. Δημ. Ἀλεξίου καὶ Ἰάσονος Δ. Κυρίτση (δέον. διαγράφεται μία λέξις) ὅτι δέν τυγχάνουσι αὐταὶ προνομακαὶ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἡ κατατάξις τούτων δέον νά γίνη κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νέου Κώδικος Πολ. Δικονομίας, αὐταὶ τυγχάνουσι ἀπορριπτέαι, ἐπειδὴ ἡ σειρά κατατάξεως τῶν δανειστῶν θά ρυθμισθῆ βάσει τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων τῆς προΐσχυούσης Πολ. Δικονομίας, ὕψ' ἦν ἤρξατο ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἐνεργήθη ὁ πλειστηριασμός. Συνεπῶς ἡ ἐπίδοσις ἐκ μέρους ἐτέρου δανειστοῦ ἐπιταγῆς πρὸς τὸν καθ' οὗ ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ δῆλωσις του πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλληλον περὶ συνεχίσεώς του, δέν ἀποτελεῖ ἐναρξίν νέας ἐκτελεστικῆς διαδικασίας, ἀλλὰ συνέχισιν τῆς παλαιᾶς, ἣτις ἐφ' ὅσον ἤρξατο ὑπὸ τὸ κράτος τῆς προΐσφυσάσης Πολ. Δικονομίας θά συνεχισθῆ συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις αὐτῆς καὶ οὐχὶ τῆς νέας (Κώδ. Πολ. Δικ.). Ἡ κατάληψις τῶν πρὸ τοῦ Κώδικος Πολ. Δικ. ἀρξαμένων ἐκτελέσεων ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ δικαίου, δέν ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν διαδικαστικὴν ἐξέλιξιν καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ ὀλόκληρον τὸ σύστημα κανόνων οἵτινες ἀναρτίζουσι τὴν ἐκτέλεσιν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως μέχρι τῆς περατώσεως αὐτῆς καὶ ἀναμφιβόλως καὶ ἐκεῖνας τὰς διατάξεις αἰτίνας, ὡς περὶ προνομίων, ρυθμίζουσι τὰ τῆς κατατάξεως τῶν ἀπαιτήσεων καὶ τὴν σειράν ἱκανοποιήσεως αὐτῶν. Ἐκεῖ ἔνθα ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νά διασπάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς παλαιᾶς Πολ. Δικονομίας ρύθμισιν τῶν ἀρξαμένων πρὸ τοῦ Κώδ. Πολ. Δικ. ἐκτελέσεων, ὥρισε τοῦτο ρητῶς. Οὕτω εἰς τὸ ἄρθρον 50 παρ. 2 Εἰσ. Νόμου Κώδ. Πολ. Δικονομίας ἀναφέρεται εἰδικῶς ποῖαι ἐκ τῶν νέων διατάξεων τυγχάνουσι ἐφαρμογῆς καὶ ἐπὶ τῶν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Κώδ. Πολ. Δικ. ἀρξαμένων ἐκτελέσεων, μεταξύ δέ τούτων περιλαμβάνονται καὶ αἱ περὶ προνομίων διατάξεις (Πρωτ. Θηβῶν 20 1968, σχ. Δεληκωστόπουλος-Σινανιώτης ἐν Ε Ε Ν 36, 137 8, Νο Β 17, 198 9). Ἡ ἐντίθετος ἀποψις ἐκτός τοῦ ὅτι ἀπομακρύνεται τοῦ σαφοῦς γράμματος τοῦ νόμου, ποιεῖται καὶ διάκρισιν μὴ προκύπτουσαν ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς περὶ ἧς πρόκειται διατάξεως καθ' ὅσον ἐάν ὁ νομοθέτης ἤθελε τὴν ἐξαίρεσιν τῶν οὐσιαστικοῦ περιοχομένου διατάξεων ἐκ τῶν διὰ τοῦ ἄρθρου 50 παρ. 1 τοῦ Εἰσ. Νόμου εἰσαγομένου γενικοῦ κανόνος, ρητῶς θά ὥριζε τοῦτο ὡς ἐπραξε δι' ἄλλας διατάξεις, ἥτοι τῶν ἄρθρων 1064, 1070, 1076 καὶ 1805-1095 εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται μάλιστα καὶ διατάξεις οὐσιαστικοῦ περιεχομένου οἵαι αἱ τῶν ἄρθρων 1095 παρ. 2 καὶ 1073 Κώδ. Πολ. Δικ. (ὄρα Πρωτ. Βόλου ἀριθ. 55 1970, ὑπ' ἀριθ. 72855 5.12.68 γνωμοδότησιν (ἐγγραφον) Εἰσ. Πρωτ. Ἀθηνῶν εἰς Δελτίον Συμβολαιογραφικοῦ Συλλόγου Ἐφετείων Ἀθηνῶν. Αἰγαίου, Δωδεκανήσου – τόμος 6ος ἀριθ. φύλ. 8 τεύχος Νοεμβρίου – Δεκεμβρίου 1968, ὑπ' ἀριθ. 616 1971 Α.Π., 654 1971 Α.Π.). 5) Ὡς πρὸς τὰς ἀντιρρήσεις διὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Δημοσίου, αὐταὶ γίνονται ἐν μέρει δεκταί, καθ' ὅσον, ἐκ τῶν προσκομισθέντων μοι ἐγγράφων προκύπτει ὅτι τινὰ τῶν ἀπαιτήσεων εἶναι προνομιοῦχοι κατὰ τὴν ἐννοίαν τοῦ ἄρθρου 940 τῆς Πολ. Δικονομίας. Ὅτι αἱ προθεσμῖαι ἀναγγελιῶν, κοινοποιήσεων αὐτῶν, προσαγωγῆς τῶν τίτλων καὶ ἐν γένει αἱ ἀφορῶσαι τὴν διαδικασίαν τῆς κατατάξεως ἐτηρήθησαν παρ' ὄλων τῶν δανειστῶν. Ἡδη προ-

κειμένου νά προβῶ εἰς τήν κατάτάξιν τῶν δανειστῶν καί διανομήν μεταξύ αὐτῶν τοῦ ἐκπλειστηριάσματος, ἔλαβον ὑπ' ὄψιν μου ἅπαντα τά ἀνωτέρω ἐγγραφα καί τίτλους καί ἐσκέφθην οὕτω: Ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐκπλειστηριάσματος ἀξιουσῶν ἀπαιτήσεων, κρίνονται προνομιακῶς κατακτάει: 1) Τά κατά τό ἄρθρον 991 ἐδ. I τῆς Πολ. Δικονομίας, τά κατά τήν τάξιν τοῦ ἄρθρου 940 ἔδρ. I τῆς Πολ. Δικονομίας ἔξοδα τῆς διαδικασίας τῆς ἐκτελέσεως, ἀνερχόμενα ταῦτα, ὡς ὁ ὑπ' ἐμοῦ ἐκκαθαρισθεῖς καί ἀπό 15 Ἰουνίου 1972 ἔτους πίναξ ἐξόδων καί δικαιωμάτων τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίου Χρ. Μάτσου, εἰς δραχμάς τεσσαράκοντα ἐπτὰ χιλιάδας (47.000). 2) Τά ἔξοδα ἐκτελέσεως καί τῆς διαδικασίας τῶν πλειστηριασμῶν τῶν πρώην ἐπισπευδόντων Κων. Ζησοπούλου καί Ἀποστ. Π. Ἀρναούτογλου, ὑπολογισθέντα ταῦτα εἰς τά δύο πέμπτα (2/5) τοῦ συνόλου αὐτῶν, κατά ρητὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 914 τῆς Πολ. Δικονομίας καί ἀνερχόμενα, ὡς οἱ κηρυχθέντες ἐκτελεστοὶ διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 57 καί 58/1968 πράξεων τοῦ κ. Εἰρηνοδίκου Βόλου δύο πίνακες τοῦ ἄνω δικαστικοῦ κλητῆρος Γερ. Χρ. Μάτσου, εἰς δραχμάς (τῶν 2/5 αὐτῶν) τέσσαρας χιλιάδας πενήκοντα μία (4.051). 3) Τά ἔξοδα τῆς διαδικασίας τῆς κατατάξεως, κατά τό ἄρθρον 940 ἐδ. I τῆς Πολ. Δικονομίας καί 991 ἐδ. I τῆς Πολ. Δικ., ἀνερχόμενα συνολικῶς εἰς δραχμάς χιλίας ὀκτακοσίας ὀγδοήκοντα τρεῖς (1.883), ἅτινα ἀναλυτικῶς ἔχουσι ὡς ἑξῆς: Διὰ τήν σύνταξιν τοῦ παρόντος πίνακος μετὰ τελῶν καί δικαιωμάτων δραχμαὶ ἑξακόσαι (600), διὰ τήν σύνταξιν τῆς προσκλήσεως δραχμαὶ ἑβδομήκοντα ἑννέα (79), δι' ἑκδοσιν ἑνδεκα (11) ἀντιφράφων αὐτῆς, ἐξ' ὧν τά δύο ἀτελῶς, δραχμαὶ τριακόσαι ὀγδοήκοντα δύο (382), διὰ κοινοποίησιν τῆς προσκλήσεως δραχμαὶ ἑπτακόσαι (780) καί διὰ λήψιν φωτοαντιγράφου ἐκ τοῦ Πρωτοδικείου Βόλου τῆς ἀπὸ 1.9.1961 τροποποιήσεως καταστατικοῦ τῆς ὀφειλέτιδος ἐταιρίας «Ἀδελφοὶ Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.» ἐδρευούσης ἐν Βελεστίῳ καί τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1140/1972 πιστοποιητικοῦ τοῦ Πρωτοδικείου Βόλου δραχμαὶ ἑκατόν (100). 4) Τά ἔξοδα τῆς κοινοποιηθείσης ἐπιταγῆς ὑπὸ τοῦ ἐπισπεύδοντος Θεοφίλου Θεοδώρου Τουμανίδου, κατοικοῦ Κιλκίς, κατά τό ἄρθρον 940 τῆς Πολ. Δικονομίας, ἀνερχόμενα εἰς δραχμάς χιλίας τεσσαράκοντα (1.040), ἐξ' ὧν δραχμαὶ 240 τόκοι. 5) Αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Δημοσίου, κατά τό ἄρθρον 58 ἐδ. I τοῦ κώδικος «περὶ εἰσπράξεως Δημοσίων ἐσόδων», ἐν συνδυασμῷ πρὸς τό ἄρθρον 940 ἐδ. 7 τῆς Πολ. Δικονομίας, καί μόνον διὰ ποσόν δραχμῶν ἐπτὰ χιλιάδων ἑξακοσίων δέκα ὀκτώ (7.618), προερχομένων τῶν ἄνω ἀπαιτήσεων κατά τό ἄνω ἀναφερθέν ἐγγραφὸν τῆς Οἰκ. Ἐφορίας, ἐξ εἰσοδημάτων σχετικῶν πρὸς τὰ πλειστηριασθέντα ἀκίνητα τῆς ὀφειλέτιδος. Αἱ ὑπόλοιποι ἀπαιτήσεις τοῦ Δημοσίου οὐδόλως κατατάσσονται, καθ' ὅσον αἱ ἐν ταῖς ἀναγγελίαις ἀναφερόμεναι ἀπαιτήσεις α) δέν προέρχονται ἐξ' εἰσοδημάτων τῶν πλειστηριασθέντων ἀκινήτων. καί β) ὡς πρὸς τήν περίπτωση τοῦ χρόνου γενέσεώς των δέν περιλαμβάνεται εἰς τὰς περιπτώσεις τοῦ ἐδαφ. 7 τοῦ ἄρθρου 940 τῆς Πολ. Δικονομίας. 6) Μὴ ὑπαρχόντων ἐτέρων προνομίων τῶν ἄρθρων 940 καί 941 τῆς Πολ. Δικονομίας, προνομιακαὶ κρίνονται αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ ἄρθρου 991 παρ. 4 τῆς Πολ. Δικονομίας ἤτοι αἱ ἐνυπόθηκαι ἀπαιτήσεις τῆς «Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.», ἐχούσης ἐν προκειμένῳ ἐμπράγματον ἀσφάλειαν, ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν ἄνω προαναφερθέντων καί κατατεθέντων ἐμοὶ τίτλων διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.026/1972 πράξεώς μου καί τῶν διὰ

της αὐτῆς πράξεως κατατεθέντων ὑπ' ἀριθ. 2156/1962, 38/1962, 1139/1972 καί ἀπό 7.5.1958, 6.6.1962 καί 27.4.1961 πιστοποιητικῶν τοῦ Ὑποθηκοφύλακος Φερῶν περί ἐγγραφῆς ὑποθηκῶν ἐπὶ τῶν πλειστηριασθέντων καί ὑπὲρ τῆς Ὑποθηκοδανειστρίας Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καί αἰτινες ἀπαιτήσεις τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος Α.Ε. δέν καλύπτονται ὑπὸ τοῦ ὑπολοιπομένου πρὸς διανομὴν ἐκπλειστηριάσματος. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν λοιπῶν ἀναγγεληθέντων δανειστῶν κρίνονται ἀπορριπτέαι 1) τοῦ Ἰάσονος Δημ. Κυρίτση, παρ' ὅτι ἡ ἀπαιτήσις του στηρίζεται εἰς ἐκτελεστὴν καί τελεσίδικον ἀπόφασιν (ὑπ' ἀριθ. 64/1967 Προέδρου Πρωτοδικῶν Βόλου καί ὑπ' ἀριθ. 1001/15.6.1972 πιστοποιητικόν Γραμματέως Πρωτοδικείου Βόλου) ἐν τούτοις αὕτη ἀπορρίπτεται, ἐκ τοῦ λόγου τῆς μὴ κοινοποιήσεως τῆς ἀναγγελίας εἰς ἅπαντας τοὺς διαχειριστάς τῆς ἐν ἐκκαθαρίσει τελοῦσης ὀφειλέτιδος ἐταιρίας, μετὰ τὴν διάλυσιν ταύτης, ὡς ἀνωτέρω λεπτομερῶς διαλαμβάνεται. 2) Τῶν Κωνσταντίνου Νικολάου Ζησοπούλου, Ἀποστόλου Δημητρίου Ἀλεξίου καί Ἀποστόλου Παναγιώτου Ἀρναούτογλου, διὰ τοὺς αὐτοὺς ὡς ἄνω λόγους, ἤτοι τῆς μὴ κοινοποιήσεως τῶν ἀναγγελιῶν των, εἰς ἅπαντας τοὺς διαχειριστάς τῆς διαλυθείσης καί ἐν ἐκκαθαρίσει τελοῦσης ἐταιρίας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοὶ Ἀντ. Πάντου Ο.Ε.», ὡς ἀνωτέρω λεπτομερῶς διαλαμβάνεται καί 3) Τοῦ Ἰδρύματος Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων (Ι.Κ.Α.), νομίμως ἐκπροσωπούμενου, μὴ τυγχανουσῶν προνομιακῶς κατατακτέων τῶν ἀπαιτήσεών του, καθ' ὅσον ἀφορῶσι ὀφειλομένας εἰσφοράς τῶν ἐτῶν 1065 καί 1965 καί διότι, κατὰ τὸ ἄρθρον 27 παρ. 6 τοῦ Α.Ν. 1846/1951, ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Ι.Κ.Α. καί ἡ παραπομπή εἰς τὸ ἄρθρον 940 παρ. 4 τῆς Πολ. Δικονομίας γίνεται οὐ μόνον κατὰ τὴν τάξιν καί βαθμὸν, ἀλλὰ καί κατὰ χρονικὴν ἔκτασιν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις αὗται τοῦ ἄρθρου 940, παρ. 4 τῆς Πολ. Δικονομίας, ἀπολαύουσι τοῦ προνομίου, ἤτοι ἐκ τοῦ τρέχοντος ἔτους (τῆς κατασχέσεως) καί τοῦ προηγουμένου τοιούτου, οὐχὶ δὲ καί προγενεστέρων (Ἄπ. Α.Π. 733/1958 ἐν' ἐφημ. Ἑλλήνων Νομικῶν, Τόμος 26, σελ. 117) καί συνεπῶς αὗται κρίνονται ἀπορριπτέαι. Ἀφαιρουμένων τῶν ἐξόδων ἐκτελέσεως τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίμου Χρήστου Μάτσου, ὡς ὁ ἐκκαθαρισθεὶς πίνακας του, ἐκ δραχμῶν τεσσαράκοντα ἐπτὰ χιλιάδων (47.000) τῶν δαπανῶν τῶν προκοινοποιήσεων τῶν ματαιωθέντων πλειστηριασμῶν, κατὰ τὰ 2/5 τοῦ συνόλου αὐτῶν, ὡς οἱ ἐκκαθαρισθέντες καί κηρυχθέντες ἐκτελεστοὶ δύο πίνακες τοῦ δικαστικοῦ κλητῆρος τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Γερασίμου Μάτσου, δυνάμει τῶν ὑπ' ἀριθ. 57 καί 58/1968 πράξεων τοῦ κ. Εἰρηνοδίκου Βόλου, ἐκ δραχμῶν τεσσάρων χιλιάδων πενήκοντα μιᾶς (4.051), τῶν ἐξόδων τῆς διαδικασίας τῆς κατατάξεως, ὡς λεπτομερῶς ἀνωτέρω ἐκτίθενται, ἐκ δραχμῶν χιλίων ὀκτακοσίων ὀγδοήκοντα τριῶν (1.883) ἐπ' ὀνόματί μου, ὡς ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπαλλήλου, τῶν ἐξόδων τῆς κοινοποιηθείσης ἐπιταγῆς ὑπὸ τοῦ ἐπισπεύδοντος Θεοφίλου Τουμανίου, κατοίκου Κιλκίς ἐκ δραχμῶν χιλίων τεσσαράκοντα (1040), ἐξ' ὧν δραγμαὶ 240 τόκοι καί τοῦ φόρου μεταβιβάσεως, μετὰ τῆς εἰδικῆς ὑπὲρ τοῦ Δήμου εἰσφορᾶς ἐκ δραχμῶν συνολικῶς ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδων ὀγδοήκοντα ἐπτὰ (75.087), ἤτοι ἐν συνόλῳ ποσοῦ δραχμῶν 129.061, διὰ τὸ ὑπόλοιπον ποσὸν τοῦ ἐκπλειστηριάσματος ἀνερχόμενον εἰς δραχμάς ἑξακοσίας ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἑνεακοσίας τριάκοντα ἑννέα (680.939) κατατάσσω ὀριστι-

κῶς τούς ἐξῆς: 1) Τό Ἑλληνικόν Δημόσιον, νομίμως ἐκπροσωπούμενον, διά ποσόν δραχμῶν ἑπτὰ χιλιάδων ἑξακοσίων δέκα ὀκτώ (7.618). καί 2) Τήν ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσαν ἀνώνυμον Τραπεζιτικὴν ἑταιρίαν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὴ τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.», διά τὸ ὑπόλοιπον ποσόν τῶν δραχμῶν ἑξακοσίων ἑβδομήκοντα τριῶν χιλιάδων τριακοσίων εἴκοσι μιᾶς (673.321). Ἐγένετο ὁ παρὼν πίναξ κατατάξεως ἐν Βελεστίῳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἔνθα καὶ τὸ γραφεῖον μου, σήμερον τὴν Ἐνδεκάτην (11) τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑννεακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου (1972) ἔτους, ἡμέραν Τρίτην, ὅστις βεβαιωθείς ὑπεγράφη παρ' ἐμοῦ ὡς ἔπεται.—

Ὁ Συμβολαιογράφος

37

Ἄριθ. 20.113 ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ

Ὁ Συμβολαιογράφος Φερῶν Παναγιώτης Δημητρίου Παπαγεωργίου, κατοικοεδρεύων ἐν Βελεστίῳ, ὡς ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλλληλος, τοῦ πλειστηριασθέντος ἀκινήτου κτήματος τῆς ἐν Βελεστίῳ ἐδρευούσης ὁμορρύθμου ἐμπορικῆς ἑταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοί Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.», τῇ ἐπισπεύσει τοῦ Ἀποστόλου Δημ. Ἀλεξίου, κατοικοῦ Βόλου. Πρὸς τούς 1) Δημήτριον Ἀντωνίου Πάντον, κάτοικον Ἀθηνῶν, διαχειριστὴν τῆς ἐν Βελεστίῳ ἐδρευούσης ὁμορρύθμου ἐμπορικῆς ἑταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοί Ἀντ. Πάντου Ο.Ε.», ὀφειλέτιδος, 2) Ἀντώνιον Γεωργίου Πάντον, κάτοικον ποτέ Βόλου καὶ ἤδη Ἀθηνῶν διαχειριστὴν τῆς ἐν Βελεστίῳ ἐδρευούσης ὁμορρύθμου ἐμπορικῆς ἑταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοί Ἀντ. Πάντου Ο.Ε.», ὀφειλέτιδος, 3) Εὐστάθιον Γεωργίου Πάντον, κάτοικον ποτέ Βελεστίου καὶ ἤδη Ἀθηνῶν, διαχειριστὴν τῆς ἐν Βελεστίῳ ἐδρευούσης ὁμορρύθμου ἐμπορικῆς ἑταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοί Ἀντ. Πάντου Ο.Ε.», ὀφειλέτιδος, 4) Ἀπόστολον Δημητρίου Ἀλεξίου, κάτοικον Βόλου, ἐπισπεύδοντα, 5) Ἐν Ἀθήναις ἐδρευούσαν ἀνώνυμον τραπεζιτικὴν ἑταιρίαν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.», νομίμως ἐκπροσωπούμενην, 6) Κωνσταντῖνον Νικολάου Ζησόπουλον, κάτοικον Βόλου 7) Ἐν Ἀθήναις ἐδρεῦον Ἴδρυμα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων (Ι.Κ.Α.), νομίμως ἐκπροσωπούμενον, 8) Ὑπουργόν τῶν Οἰκονομικῶν, ὡς ἐκπρόσωπον τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, 9) Διευθυντὴν τοῦ Δημοσίου Ταμείου Β' Βόλου, ὡς ἐκπρόσωπον τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, 10) Μάρκον Κων. Σκούρτην, δικαστικόν κλητῆραν, κάτοικον Βόλου καὶ 11) Γεράσιμον Χρήστου Μάτσον, δικαστικόν κλητῆραν, κάτοικον Βόλου. Καλῶ Ὑμᾶς, Κύριοι, ἵνα ἐντός προθεσμίας δέκα (10) ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς παρουσίας, λάβητε γνῶσιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 20.112 ὑπὸ σημερινὴν χρονολογίαν πίνακός μου κατατάξεως ἐπὶ τοῦ ἐκ δραχμῶν ἑκατὸν ἐξήκοντα χιλιάδων (160.000) ἐκπλειστηριάσματος, τοῦ ἐνώπιον ἐμοῦ, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 20.045 τῆς 25ης Ἰουνίου τοῦ 1972 ἔτους ἐκθέσεώς μου πλειστηριασμοῦ πλειστηριασθέντος ἀκινήτου κτήματος τῆς ἄνω ὀφειλέτιδος καὶ ἐν Βελεστίῳ ἐδρευούσης ὁμορρύθμου ἐμπορικῆς ἑταιρείας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν

«Ἀδελφοί Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.» καί ἐπιφέρητε τὰς τυχόν ἀντιρρήσεις σας. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν ὅτι κατετάχθησαν κατὰ σειρὰν οἱ ἐξῆς δικαιοῦχοι: 1) Ἐγὼ ὁ συμβολαιογράφος, ὡς ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ὑπάλληλος, διὰ τὰς δαπάνας τῆς διαδικασίας τῆς κατατάξεως διὰ δραχμὰς χιλίας ἑπτακοσίας δέκα ἕξ (1.716), ὡς ἐν τῷ πίνακί μου λεπτομερῶς ἀναφέρονται, 2) Ὁ ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως δικαστικός κλητὴρ τῶν ἐν Βόλῳ Πρωτοδικῶν Μάρκος Κων. Σκούρτης, κάτοικος Βόλου, διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτελέσεως διὰ δραχμὰς τριάκοντα ἑπτὰ χιλιάδας τετρακοσίας (37.400), 3) Ὁ δικαστικός κλητὴρ τῶν ἐν Βόλῳ πρωτοδικῶν Γεράσιμος Χρ. Μάτσος, κάτοικος Βόλου, διὰ τὰς δαπάνας τῶν προκοινοποιήσεων τοῦ ματαιωθέντος πλειστηριασμοῦ διὰ δραχμὰς δύο χιλιάδας τετρακοσίας εἴκοσι ὀκτώ (2.428), 4) Ὁ Ἀπόστολος Δημ. Ἀλεξίου, κάτοικος Βόλου, διὰ τὰ ἔξοδα τῆς κοινοποιηθείσης ἐπιταγῆς, διὰ δραχμὰς χιλίας ὀκτακοσίας (1.800), ἕξ ὧν δραχ. 400 τόκοι καὶ 5) Ἡ ἐν Ἀθήναις ἐδρεύουσα ἀνώνυμος τραπεζιτικὴ ἐταιρεία ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος Α.Ε.», νομίμως ἐκπροσωπούμενη διὰ τὸ ὑπόλοιπον ποσὸν τῶν δραχμῶν ἑκατὸν δέκα ἕξ χιλιάδων ἑξακοσίων πενήκοντα ἕξ (116.656). Καθιστῶ ἐπίσης γνωστὸν ὑμῖν ὅτι πᾶσα τυχόν ἀντίρρησης ἐκ μέρους ὑμῶν ὑποβαλλομένη μετὰ τὴν πάροδον τῆς ἄνω προθεσμίας εἶναι ἀπαράδεκτος. Ἀρμόδιος δικαστικός κλητὴρ ἐπιδότω νομίμως ἀντίγραφον τῆς παρούσης πράξεως εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν ἄνω ἀναγραφομένων. Ἐγένετο ἡ παρούσα ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἔνθα καὶ τὸ γραφεῖόν μου, σήμερον τὴν εἰκοστὴν πέμπτην (25) τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑννεακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου (1972) ἔτους, ἡμέραν Τρίτην καὶ πρὸς θεβαίωσιν ὑπογράφεται παρ' ἐμοῦ νομίμως ὡς ἔπεται.

Ὁ συμβολαιογράφος

36

Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Ἀριθ. 20072 ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΚΑΤΑΚΥΡΩΤΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ.

Ὁ Συμβολαιογράφος Φερῶν Παναγιώτης Δημητρίου Παπαγεωργίου, κατοικοεδρεύων ἐν Βελεστίνῳ,

Δηλοποιῶ ὅτι:

Τὸ εἰς τὴν ὀφειλέτιδα ὁμόρρυθμον ἐμπορικὴν ἐταιρείαν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀδελφοί Ἀντωνίου Πάντου Ο.Ε.» ἐδρεύουσαν ἐν Βελεστίνῳ, ἀνήκον κατὰ πλήρη κυριότητα ἀκίνητον κτῆμα, ἥτοι ἐν γήπεδον, κείμενον εἰς τὴν κτηματικὴν θέσιν «σπαϊλίκι» ἢ «μπέη» τῆς κτηματικῆς περιφέρειας τοῦ Δήμου Βελεστίνου, τέως Δήμου Φερῶν, μετὰ τῶν παραρτημάτων καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ κτισμάτων, συνολικῆς ἐκτάσεως χιλίων ἑπτακοσίων (1.700) τ. μέτρων ἢ ὄσης ἐκτάσεως καὶ ἂν εἶναι πλέον ἢ ἕλαττον, μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ γηπέδου ὑπάρχοντος συγκροτήματος οἰκοδομῶν, ὅπερ ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερον ὡς κυλινδρόμυλος παραγωγῆς εἴκοσι πέντε (25) τόννων ἀλεύρου κατὰ 24ωρον, οὐχὶ ἐν λειτουργίᾳ σήμερον, ἀποτελουμένου α) ἐκ δύο συνεχομένων ἰσογείων οἰκοδομῶν τουβλοκτίστων καὶ

κεραμοσκεπῶν, ἐξ ὧν ἡ μία ἐκρησιμοποιεῖτο ὡς μηχανοστάσιον, ἔχουσα διαστάσεις $7,35 \times 7,10$ μ. καὶ ἡ ἑτέρα ὡς ἠλεκτρικὸν ἐργοστάσιον ἔχουσα διαστάσεις $4,70 \times 5,50$ μέτρων, β) ἐκ μιᾶς πρῶν διωρόφου λιθοκτίστου καὶ κεραμοσκεποῦς οἰκοδομῆς, ἣτις ἐκρησιμοποιεῖτο ὡς κυλινδρόμυλος διαστάσεων $10,50 \times 19,20$ μέτρων. καὶ γ) Ἐξ ἑνὸς αὐτοτελοῦς οἰκίσκου, κεραμοσκεποῦς ἐκ κεραμοπλέγματος, διαστάσεων $6,80 \times 5,40$ μέτρων, χωριζομένου εἰς τέσσαρα δωματιάκια, χρησιμοποιούμενα πρότερον ὡς γραφεῖα καὶ χημεῖον. Ἐντὸς τῶν οἰκοδομῶν καὶ εἰδικώτερον ἐντὸς τῶν ὑπὸ στοιχεῖα α' καὶ β' τοιούτων ὑπάρχουσι ἐγκατεστημένα καὶ μονίμως προσηρμοσμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῶν τὰ κάτωθι μηχανήματα, ἧτοι α) Ἐπὶ ἰσογειῶν οἰκοδομῶν τῶν χρησιμοποιουμένων παλαιότερον ὡς μηχανοστάσιον καὶ ἠλεκτρικὸν ἐργοστάσιον εὐρίσκονται: 1) Μία γεννήτρια ἐργοστασίου κατασκευῆς ELIN 45 KW, μετὰ τοῦ πίνακος διανομῆς, ἀντιστάσεως καὶ αὐτομάτου διακόπτου, 2) Εἰς κινητήρ (μοτέρ) ἐργοστασίου κατασκευῆς ELIN 95 HP, μετὰ τοῦ πίνακος διανομῆς, ἀντιστάσεως καὶ αὐτομάτου διακόπτου, 3) Μία πετρελαιομηχανὴ SEMILDIESEL ἐργοστασίου κατασκευῆς Γκλαβάνη, 36×660 , 4) Μία πετρελαιομηχανὴ ἐργοστασίου κατασκευῆς Ἀξελοῦ SEMILDIESEL 16×30 , 5) Εἰς κεντρικὸς καὶ εἰς δευτερεύων ἄξονες κινήσεως μετὰ τῶν ἀντιστοίχων τροχαλιῶν καὶ ἱμάντων, καὶ β) Ἐπὶ τῆς πρῶν διωρόφου καὶ ἤδη μονωρόφου λιθασβεστοκτίστου καὶ κεραμοσκεποῦς οἰκοδομῆς τῆς χρησιμοποιουμένης παλαιότερον ὡς κυλινδρόμυλος, ὑπάρχουσι ἐγκατεστημένα καὶ μονίμως προσηρμοσμένα ἐπ' αὐτῆς 1) Ἐν καθαριστήριον κομπινέ, μετὰ δύο ἀναβατήρων, 2) Ἐν πλυντήριον σίτου, ὄριαίας ἀποδόσεως 3.000 κιλῶν, 3) Ἐν στεγνωτήριον σίτου 3.000 κιλῶν, 4) Δύο ἀναβατήρες μετὰ τῶν ἀντιστοίχων κοχλιωτῶν μεταφορέων καὶ σωληνώσεων, 5) Πέντε (5) σιλὸ σίτου ξύλινα ΟΡΕΓΚΟΝ ΠΙΑΪΝ, βιδωτὰ χωρητικότητος 30 τόννων, μετὰ δύο ἀναβατήρων καὶ τῶν ἀντιστοίχων κοχλιωτῶν μεταφορέων καὶ σωληνώσεων, 6) Εἰς κύλινδρος ἐργοστασίου κατασκευῆς LOMBARDO τοῦ ἑνὸς μέτρου, 7) Εἰς κύλινδρος ἐργοστασίου κατασκευῆς MILOS τῶν 0,60 τοῦ μέτρου, 8) Εἰς κύλινδρος ἐργοστασίου κατασκευῆς BULER τῶν 0,50 τοῦ μέτρου, 9) Δύο ζεύγη μυλοπετρῶν, 10) Εἰς τρίφτης, 11) Μία βουρτσέλα πιτύρων, 12) Μία βούρτσα πιτύρων, 13) Εἰς κεντρικὸς ἄξων κινήσεως μήκους εἴκοσι (20) μέτρων μετὰ τῶν τροχαλιῶν, 14) Δύο δευτερεύοντες ἄξονες κινήσεως μετὰ τῶν τροχαλιῶν, 15) Δύο μηχανισμοὶ χαρμανιερῶν τύπου BULME, 16) Δύο χαρμανιέραι χωρητικότητος 30 τόννων, 17) Εἰς κοχλιωτὸς μεταφορέυς, 18) Μία κεντρόφυγος ὑδραντλία, 19) Εἰς ἄξων κινήσεως μεθ' ἱμάντος, 20) Εἰς ὑδροστρόβιλος 40 Πρ. 180 στροφῶν, κατασκευῆς τοῦ ἐργοστασίου GRUNEDAL, μετὰ τοῦ ἄξονος κινήσεως καὶ τοῦ αὐλακος. Ἄπαντα τ' ἀνωτέρω μηχανήματα εὐρίσκονται ἐν πλήρει ἀκινήσεια καὶ ἐν ἀχρηστεία. Τὸ κτίριον ὅπου ἐστεγάζετο ὁ κυλινδρόμυλος ἦτο παλαιότερον διώροφον καὶ λόγῳ βλαβῶν ἀτινας ὑπέστη ἐκ τῶν σεισμῶν κατεδαφίσθη ὁ ἄνω ὄροφος αὐτοῦ καὶ ἤδη δέν χρησιμοποιεῖται ὁ κυλινδρόμυλος, τὸ δὲ οἰκόπεδον ἐκτάσεως 1.700 τ. μέτρων περίπου ἢ ὄσης ἐκτάσεως καὶ ἂν εἶναι, συνορεύεται γύρωθεν ἀνατολικῶς καὶ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος αὐτοῦ με δρόμον ἄγοντα ἀπὸ Βελεστίνον εἰς δημοσίαν ὁδὸν Βόλου-Λαρίσης (*Καναλιώστρατα*) καὶ κατὰ μικρὸν μέρος με ἰδιοκτησίαν Βαρελοπούλου καὶ ἐπὶ τεθλασμένης πλευρᾶς συνολικοῦ μήκους 31,40 μέτρων ἀρχομένης

ἀπό συρματόπλεγμα ὀρίου ἀδελφῶν Βαρελοπούλου καί ἐπί πλευρᾶς μέτρων 13,70, βορείως καί ἐπί πλευρᾶς μέτρων 58,30 μέ ὑπόλοιπον τμήμα ὀφειλέτιδος ἑταιρείας, τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀρχομένης ἀπό τό νότιον ἄκρον τῆς πρώτης θύρας τῆς εὐρισκομένης εἰς τήν ὁδόν ἀριστερά τῶ εἰσερχομένῳ ἀπό Βελεστίνου καί κατ' εὐθείαν γραμμὴν πρὸς δυσμᾶς καί ἐφαπτομένης ὀλοκλήρου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς καρούτας, καταλήγει εἰς τι σημεῖον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κτήματος τῆς συνορευομένης μέ τό ἀγρόκτημα τῶν ἀδελφῶν Βαρελοπούλου, νοτίως καί ἐπί πλευρᾶς μέτρων 58 μέ ἀγρόκτημα ἀδελφῶν Βαρελοπούλου καί νοτιοδυτικῶς ἐπί ἐτέρας πλευρᾶς μέτρων 43,80 μέ δευτερεύοντα αὐλακα (ξαύλακο) καί πέραν αὐτοῦ μέ ἀγρόκτημα ἐπίσης τῶν ἀδελφῶν Βαρελοπούλου, ὅπερ ἀκίνητον περιῆλθεν εἰς τήν ἄνω ὀφειλέτιδα μετά μείζονος ἐκτάσεως ἐξ ἀγορᾶς, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμόν 10197 τῆς 16ης Μαΐου τοῦ 1957 ἔτους πωλητηρίου συμβολαίου.

Ἐντέλλεται πρὸς πάντα μὲν κλητῆρα νά ἐκτελέσῃ ζητηθεῖς τό παρόν συμβόλαιον, πρὸς πάντας δέ τούς εἰσαγγελεῖς νά ἐνεργήσωσι τό καθ' ἑαυτούς καί πρὸς ἅπαντας τούς Διοικητάς καί ἄλλους ἀξιωματικούς τῆς δημοσίας δυνάμεως νά δώσωσι χεῖρα βοηθείας, ὅταν νομίμως ζητηθῶσιν.

Πρὸς θεβαίωσιν τό πρωτότυπον τοῦ παρόντος ὑπεγράφη παρ' ἐμοῦ τοῦ ἰδίου Συμβολαιογράφου καί ἐσφραγίσθη. Ἐν Βελεστίνῳ τῇ δεκάτῃ τρίτῃ (13) τοῦ μηνός Ἰουλίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου (1972) ἔτους.

Ὁ Συμβολαιογράφος Φερῶν

Ἐδόθη πρῶτον ἀπόγραφον ἐκτελεστόν ὑπ' ἀριθμόν εἴκοσι πέντε (25) ἑνεστώτος 1972 ἔτους.

5. Τό ἱστορικόν τοῦ μύλου τοῦ Πάντου ἀπό τήν Αἰκ. Γιαννοπούλου¹

Ἦταν ἐλευθερώθηκε ἡ Θεσσαλία ὁ πατέρας μου Γεώργιος Γιαννόπουλος ἀγόρασε ἐκεῖνην τήν περιοχὴν, ἐπειδὴ εἶχε κρέμαση γιὰ νά γίνει μύλος. Ἀπὸ ἕναν μπέη πού τό κατεῖχε τότε. Μέ τά δύο ἀδέρφια του ὁ πατέρας μου ἔκτισαν τό μύλο καί τόν κατέστησαν μεγάλη βιομηχανία, μέ μακαρονοποιία καί συγχρόνως ὑποκαταστήματα στή Λάρισα καί στόν Βόλο σέ ιδιόκτητα μεγάλα κτίρια. Ἦταν μιὰ βιομηχανία ἀξιόλογος γιὰ ἐκεῖνη τήν ἐποχὴ καί ἴσως ἡ μοναδική γιὰ τήν Ἑλλάδα. Ἦταν ἔγινε ὁ ἀτυχής πόλεμος τό '97 ὁ πατέρας μου ὑπέγραψε συμβόλαιο μέ τόν ἀρχιστράτηγο Κων/νο ὅτι ἀναλάμβανε τήν τροφοδοσίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀλλά δέν ἔβαλαν τήν ρήτρα «ἐν περιπτώσει» καί ὀπισθοχωρήσεως νά ἀποζημιώνεται, καί ἔτσι ὁ πατέρας μου δέν πῆρε τίποτε ἀπὸ τό ἑλληνικό δημόσιο. Συγχρόνως ὁμως ὁ Γεώργιος Γιαννόπουλος καπάρωσε καί ὅλα τά σιτάρια τῆς Θεσσαλίας πού τά κατεῖχαν τότε Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι ζητοῦσαν ἀποζημίωση ἀφοῦ φυσικά δέν μποροῦσε νά πάρει τό σιτάρι ἢ νά ἐκπληρώσει τίς ὑποχρεώ-

1. Τό σημεῖομα ἔγραψε ἡ Αἰκατερίνη Γιαννοπούλου, θυγατέρα τοῦ Γ. Γιαννοπούλου. Τό ἔστειλε σέ μᾶς ὁ π. Γεώργιος Ἀλοξίου τόν ὁποῖο καί ἀγαπᾶμε. Ἡ Αἰκατερίνη Γιαννοπούλου πέθανε τό 1988.

σεις. Μετά, αφού έφυγαν οί Τουρκοί, ό μύλος πλέον ήταν ένα έρείπιο, γιατί οί Τουρκοί είχαν καταστρέψει τά πάντα. 'Αλλά επειδή ό πατέρας μου αγαπούσε τόν μύλο πήρε δάνειο από τήν Τράπεζα 'Αθηνών 100.000 δρχ. γιά νά τό ξαναλειτουργήσει. 'Αλλά ύπήρχε τόση φτώχεια καί τόση άνέχεια πού δέν μπόρεσε νά τόν επαναλειτουργήσει καλά καί έτσι μās τό πήρε ή Τράπεζα 'Αθηνών γιά 100.000 μόνο. Καί έτσι χάθηκε μιά βιομηχανία πού τό Κράτος φτωχό δέν μπορούσε νά βοηθήσει καί χάθηκαν όλοι οί κόποι τού πατέρα μου καί ή ζωή του.

Παραδόσεις γιά τό Κεφαλόβρυσο

1. Σπ. Λάμπρου, 'Η Πατρίς τού Ρήγα, Ν. 'Ελληνομνήμων, τ. 15 (1921), σ. 56.

«Είς τόν καιρόν εκείνον, μοί διηγήθη ό συνοδευών με αφελής ιερέυς, έβασκε ένας τσοπάνης τό ποιμνιόν του εις τά βουνά έδώ γύρω, εις τήν Μαλούκαν καί πέρα. 'Ηταν καλοκαιρί καί διψούσαν τά ζώα. 'Εξαφνα βλέπει μίαν ήμέραν ότι τά γίδια του εφαινοντο ποτισμένα. Ποϋ καί πώς δέν ήξευρεν. 'Επρόσεξε καί άλλην ήμέραν καί ειδε τόν τράγον νά σκύφτη χαμηλά στήν γήν. Είχε βρεϊ νερό καί έπινεν, έπινεν άχόρταγα. Βάζει τ' αυτί ό πιστικός στήν γήν, εκεί πού ειδε σκυμμένον τόν τράγον καί άκουει νά κοχλάζη νερό. Κανείς δέν ήξευρεν από ποϋ ήρχονταν εκείνο τό νερό τό κρυμμένο καί ποϋ έπήγαινε. 'Ηθελε νά τό κρατήση κι εκείνος μυστικό. 'Αλλά εκεί πού έσκυψε κι αυτός νά πιη τού πέφτει στό νερό ή φλογέρα. Σε λίγες μέρες ή φλογέρα του ευρέθηκε κάτω στον πλάτανο (εις τόν πλάτανον παρά τήν λίμνην τής 'Υπερείας). Τό μαθαίνει ό αγās. Ζητā νά μάθη ποιανου ήτον ή φλογέρα καί πώς ευρέθηκε εκεί. Μαθαίνει από τά πολλά πώς ή φλογέρα ήταν τού τσοπάνη. Διατάζει νά τού τόν φέρουν μπροστά του. Τόν εξετάζει καί μαθαίνει πώς τού έπεσεν ή φλογέρα εκεί πού έσκυψε νά πιη από τό νερό πού ειχεν εβρει τό τραγί. 'Ο αγās θέλησε νά μάθη κι αυτός τήν πηγή γιά νά φέρη τό νερό στό παλάτι του. Στέλνει τόν τσοπάνη συντροφευμένο μέ δύο άραπάδες στό βουνό, κι εκεί τούς δείχνει εκείνος τήν πηγή πού ειχε πέσει ή φλογέρα. Οί άραπάδες έρχονται καί τό λένε τού αγā, αφού πρώτα έσκότωσαν τόν τσοπάνη, όπως τούς ειχε διατάζει ό αγās. Σε λίγο βρέθηκαν καί οί άραπάδες σκοτωμένοι, γιατί έτσι διάταξε ό αγās. 'Εμεινε κείνος μονάχος νά τό ξέρη ποϋ ήταν τό κεφαλάρι. 'Επειτα πέθανε κι εκείνος χωρίς νά τό πη κανένος. Γι' αυτό κανείς άκόμα ώς τά σήμερα δέν τό ξέρει ποϋ πρωτοβγαίνει τό νερό, πού χύνεται από τούς βράχους κοντά στον πλάτανο».

2. Διήγηση Καλλιόπης Κ. Τάσιου, Ζαγορά.

'Επί Τουρκοκρατίας, μιά μέρα, κει πού πήγαν οί γυναϊκες νά πάρουν νερό στό Κεφαλάρ', είδανε νά βγαίν' μέσ άπ' τήν πηγή μιά φλογέρα. Τήν πήραν καί τήν πήγαν στον πασά τού χωριου. Κατάλαβε ό πασās ότι τό νερό έρ'ται από μακριά, καί γιά νά μάθ' από ποϋ, ειπε τς Βελεστινλιώτες νά πάνι ν' αφήκ'νι τή φλογέρα δίπλα στό νερό, αλλά νά τήνε φ'λάνε. 'Όπως κι' έγινε. Στ'ς 8 Σεπτεμβριου γινόταν πανηγύρ' στό Βελεστίνο κατέβαζαν καί ζώα νά πουλάνε, κι' ένα σωρός κόσμος άπ' τά γύρου χουριά πάηνε κι άγόραζε. Πήγε κι' ένας τσοπάνος άπ' τή Ζαγορά· ήτανι αυτός, πού έχασε τ' φλογέρα

πάνου στό β'νό (Πήλιο) κεί άπ' έσκυψε νά πιει νερό σέ μιά πηγή. 'Η πηγή τράβηξε τή φλογέρα μέσα καί τήν έβγαλε στό Βελεστίνο, περνώντας την κάτω άπ' τή γή, έπειδή τό νερό στό Βελεστίνο έρ'ται άπ' τό Πήλιο. 'Ο τσοπάνος άπ' τή Ζαγορά δίψασι κι πήγε νά πιει νερό στό Κεφαλάρ'. Βλέπ'τ' φλογέρα, τή γνώρισε κι' έτρεξε νά τήν πάρ'.

– 'Ε, τ'λένε οί φύλακες. Πώς παίρνεις τή φλογέρα;

– Είμαι δικιά μου, άπαντάει αυτός, έχ'άπán'τ'όνομά μ'!

– 'Ελα δώ, – τότε τ'ζαναλέν' – σέ θέλ' ό πασάς.

Τόνε πάνε στό πασα, τ'λέει ό πασάς:

– Ποϋ έχασες τ'φλογέρα;

– Νά, άπαντάει. Πήγα νά πουτίσου τά γίδια, όπως τά πότ'ζα πάντα, όσο καιρό ζούσα κεί πάν'. 'Κεί, πού έσκυψα νά πιου νερό κι' έγώ, μου έπεσε ή φλογέρα. 'Εσείς πού τή θρήκατε δώ κάτω;

Του λέει ό πασάς:

– Θέλω νά μέ πάρετε νά μέ πάτε στό μέρος του θουνοϋ, πού είναι αυτή ή πηγή.

Παίρν' ό πασάς τ'φρουρά τ' κι ξεκίν'σαν. 'Ανέβ'καν στό β'νό, είδανι τ' πηγή. Κοίταξε καλά ό πασάς κι' ύστερα ειπε στό τσομπάνο:

– Μπρός, μάσε τά γίδια, πάρε τ' φαμίλια σ' κι κάτ' στό Βελεστίνο οϋλ'.

Τί νά κάν' κι' αυτός, κατέβ'κε μέ οϋλου τό νοικοκυριό τ'.

Κεί, όμως, στό Βελεστίνο, ό πασάς πούλ'σε τό κοπάδ' κι σκότουσε τό τσομπάνο. "Υστερα πήρε στρατιώτες κι ζαναπήγε στό θουνό, στό μέρος άπού 'ταν ή πηγή καί σκέπασε τό νερό καί τό 'κρυψε, γιά νά μή μπορέσ' κανένας νά τό ζαναβρεί καί τό κόψ' καί χάσ' τό Βελεστίνο ένα τέτοιο πλοϋτο.

...Γι' αυτό, καί τό χουριό αυτό, πρέπ' νά έχ' εδεργέτ' τό πασα αυτόνι, γι' αυτό, πού έκανε, κι έτσ' τό νερό τρέχ' κι θά τρέχ', γιά πάντα, στό Βελεστίνο».

(Έφημ. 'Η Θεσσαλία τής 27.6.1976, σελ.6)

3. «'Ενας τσομπάνος, θόσκοντας τά γιδοπρόβατά του στην πλαγιά του όρους Καραντάου πού βλέπει πρός τό Χαλκωδόνιο (Μουσαφακλί), είδε μιά μέρα θρεγμένο τό γένι ενός τράγου του. 'Εκεί κοντά δέν υπήρχε νερό κι' αυτό τόν έκανε νά ψάξει, γιά νά βγή άπ' τήν άπορία. 'Ανάμεσα σέ δύο βράχια κοιτάζει καί τί βλέπει; Μιά υπόγεια φλέβα νεροϋ, πού κυλοϋσε πρός άγνωστη κατεύθυνση. Ταραγμένος όπως ήταν άπ' τήν ανακάλυψη, δέν κατάλαβε πώς του 'πεσε ή φλογέρα του. Αυτήν τήν παρέσυρε τό ρεϋμα καί τήν έβγαλε στό Κεφαλόθρυσο Βελεστίνο. 'Ο Τουρκος φύλακας τής κόφτρας τήν άνέσυρε άπό τό νερό καί τήν πήγε στον άγá. 'Εξυπνος ό τελευταίος, πρόσταξε νά τήν κρεμάσουν σέ μιά άκακία στό παζάρι κι έβαλε φρουρούς, τήν Παρασκευή πού γινόνταν αυτό, νά συλλάβουν τόν κάτοχο, πού θά ρχονταν άπαραιτήτως νά ψωνίση. Καί πράγματι. 'Ο τσομπάνος κατέθηκε στό Βελεστίνο ν' άγοράση – τί άλλο; – μιά φλογέρα.

Τήν είδε κρεμασμένη, ζύγωσε νά τήν παζαρέψη, τή γνώριζε, τόν κατάλαβαν οί Τουρκοι καί τόν πήγαν στον άφέντη τους νά τόν ανακρίνη. Τά 'πε όλα, όσα ήξερε γιά τό νερό, πού έτρεχε κάτω άπό τό χώμα, πήρε τά δώρα του κατευχαριστημένου άγá καί κίνησε νά φύγη. Λίγο δρόμο έξω άπό τό Βελεστίνο τόν πρόλαβαν οί Τουρκοι καί τόν σκότωσαν. Γιατί; Γιά νά μή μαρτυρήση τήν πηγή, πού άνήκε στην περιοχή τής δικαιοδοσίας του άγá των Φαρσάλων».

(ΚΑ, χφο 4077, τ.ΙV, σ. 31-32, Βελεστίνο, 1978, Δ.Β. Στεργιόπουλος)

4. Τό νερό ἀπ' τό Κεφαλόβρυσσο δέν ἔρχεται ἀπ' τά δικά μας σύνορα. Ἐνας τζομπάνος βοσκοῦσε γίδια. Ἔβλεπε γιατί πήγαινε ἓνα τραῖ κάθε μέρα μέ τά μουστάκια του βρεμμένα ἀπό νερό.

– Ποῦ πηγαίνει, ποῦ τό βρίσκει τό νερό, ἐγώ νερό δέν εἶχα νά πιῶ. Μιά μέρα τό πήρε ἀπό κοντά καί τό βρήκε. Ἐκεῖ πού ἔσκυψε νά πιῇ νερό, εἶχε καί τή φλογέρα του κοντά καί τοῦ πέφτει. Τοῦ ἔπεσε ἡ φλογέρα καί βγήκε στό Κεφαλόβρυσσο ἡ φλογέρα. Τήν πήραν τή φλογέρα καί τήν κρέμασαν στόν πλάτανο. Ἐρχεται ὁ τζομπάνος στό Βελεστίνο, βρίσκει τή φλογέρα του. Πηγαίνει στήν Ἀστυνομία καί λέει:

– Νά σοῦ πῶ ἀπό ποῦ ἔρχεται αὐτό τό νερό, λέει, ἀπό ποιά σύνορα; Ἐγώ τό νερό τ' ἀνακάλυψα μέ τή γίδα μου, λέει. Πηγαίνει ὁ ἀστυνόμος καί τοῦ λέει νά πᾶν μέ τόν χωροφύλακα, νά βρῆτε τήν πηγὴ καί νά τήν σκεπάσετε. Ἐνας χωροφύλακας, ὁ τζομπάνος κι ἓνας μάστορας. Ξεκίνησαν, πήγαν ἐπάνω, σκεπάσαν τήν πέτρα. Στέλνει ἄλλον χωροφύλακα ὁ ἀστυνόμος, σκοτώνει τόν τζομπάνο, σκοτώνει τόν χωροφύλακα, σκοτώνει καί τόν μάστορα. Ἐνας τρίτος χωροφύλακας, τόν ἔστειλε ὁ ἀστυνόμος, σκότωσε τόν δεύτερο χωροφύλακα. Σκοτώθηκε κόσμος γιά τό νερό ἀπ' τό Κεφαλόβρυσσο. Καί ποῦθε ἔρχεται τό νερό εἶναι ἄγνωστο.

Εἶναι γνωστό ὅτι γιά τό δικό μας τό νερό ἔχουν πέσει πολλά θύματα.

(Κλ. ἀρ. 4189, σ. 350-52. Βελεστίνο Βόλου, συλλ. Βασ. Φάτση, 1982
Πληροφ. Ζωή Κουσκουρίδα, ἐτῶν 54)

5. Ἦταν ἐκεῖ στό Σαριγκέλι, κοντά στό Κράνοβο μιά γούρνα μεγάλη, γεμάτη νερό, ἀλλά ἦταν τά πουρνάρια καί δέν τήν θυμόνταν. Κι αὐτό τό νερό σκορποῦσε παντοῦ ἐκεῖ στό Σαριγκέλι. Σκορποῦσε. Δέν εἶχαν νερό ἐκεῖ. Γιατί οἱ Τοῦρκοι τό εἶχαν φέρει τό νερό μέ κιούγκια καί εἶχαν κάνει βρύσες ὄχι ὅμως Κεφαλόβρυσσο, ἀλλά βρύσες. Ἐπειτα χάθηκε τό νερό. Λοιπόν ἓνα τσοπανόπουλο κατέβαζε στό Κράνοβο πιό κοντά καί πότιζε τά γίδια του. Ἀλλά, ἓνα τραγί τινάζονταν κάθε μεσημέρι πού ἦταν ἡ ὥρα γιά τό νερό. Τό τσοπανόπουλο τό εἶπε στ' ἀφεντικό του. Τοῦ λέει ὅτι ἓνα τραγί κάθε μέρα χάνεται καί ξαναπαρουσιάζεται. Ποῦ πηγαίνει; Δέν μπορεῖς τοῦ λέει, νά τό παρακολουθήσεις; – Δέν μπορῶ, λέει τό τσοπανόπουλο.

Λοιπόν, μιά μέρα τό παραμόνευε τήν ὥρα πού γύριζε ἀπό τό νερό τό τραγί καί εἶχε τά γένεια βρεγμένα καί στάζανε. Πηγαίνει, τό κοιτάει, στάζανε. Τρέχει τό τσοπανόπουλο καί τό λέει στό ἀφεντικό του. Ὅτι τόσες μέρες τό ἔχει προσέξει ὅτι πηγαίνει καί πίνει νερό τό τραγί ἀπό κάπου, γιατί ὅταν ἔρχεται στάζουν τά γένεια του νερό. Πῆγε ὕστερα τό ἀφεντικό του καί στήν ἀρχή σ' αὐτούς τούς μεγάλους καί τοὺς εἶπε μήπως συμβαίνει τίποτα ἐκεῖ. Τότε δέν εἶχαν νερό ἐκεῖ τρεχοῦμενο, εἶχαν πηγάδια. Πῆγαν τότε καί παραμόνευαν τό τραγί καί εἶδαν ὅτι ὑπῆρχε ἐκεῖ νερό. Δέν τό εἶχαν δεῖ τόσο καιρό ὅτι ὑπῆρχε ἐκεῖ νερό, γιατί ἦταν πουρνάρια καί τό ἔκρυβαν.

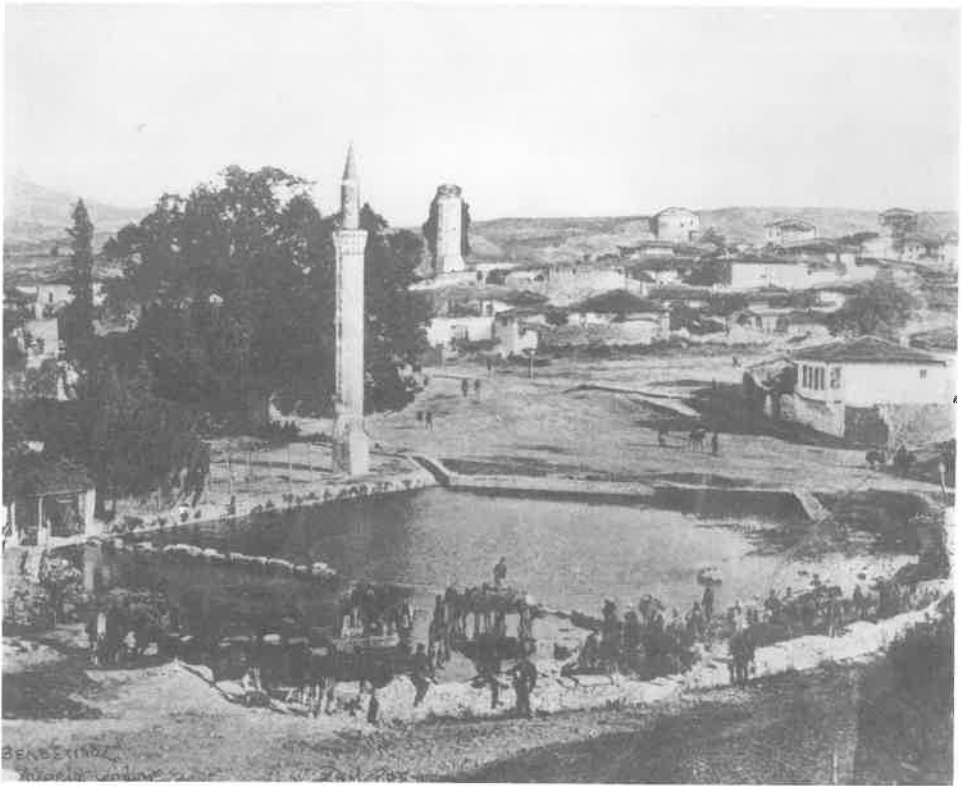
Πιάσανε, λοιπόν, καί τό καθαρίσανε ἐκεῖνο τό μέρος ἀπό τά πουρνάρια καί τοὺς θάμνους. Καί τί νά δοῦνε! Μιά στέρνα νερό ἔβγαυε ἀπό ἐκεῖ. Αὐτό τό νερό ὕστερα τό ἔφτιαξαν, ἔβαλαν κιούγκια καί ἀνέθηκε στό Κεφαλόβρυσσο. Ἐτσι ἔχομε ἄφθονο νερό ἐδῶ στό Βελεστίνο.

(Κλ. ἀρ. 4189 σ. 246-48 (Βελεστίνο Βόλου, συλλ. Βασ. Φάτση, 1982).

2. *Εἰκόνες*

1. Ὑπέρεια Κρήνη.

ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ - ΥΠΕΡΕΙΑ ΚΡΗΝΗ

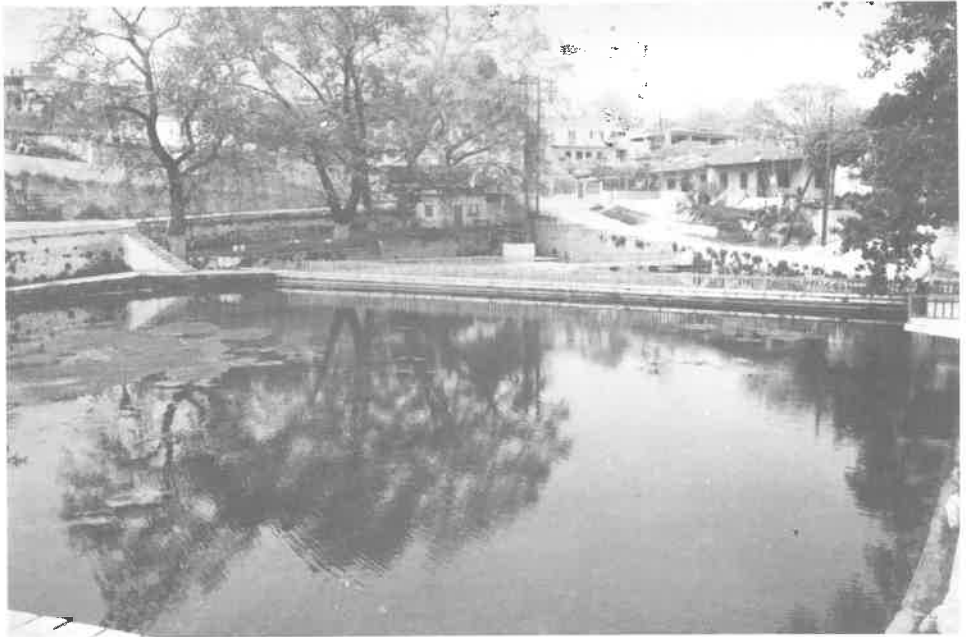
ΖΗΜΕΡΗΣ

2. Ὑπέρεια Κρήνη.

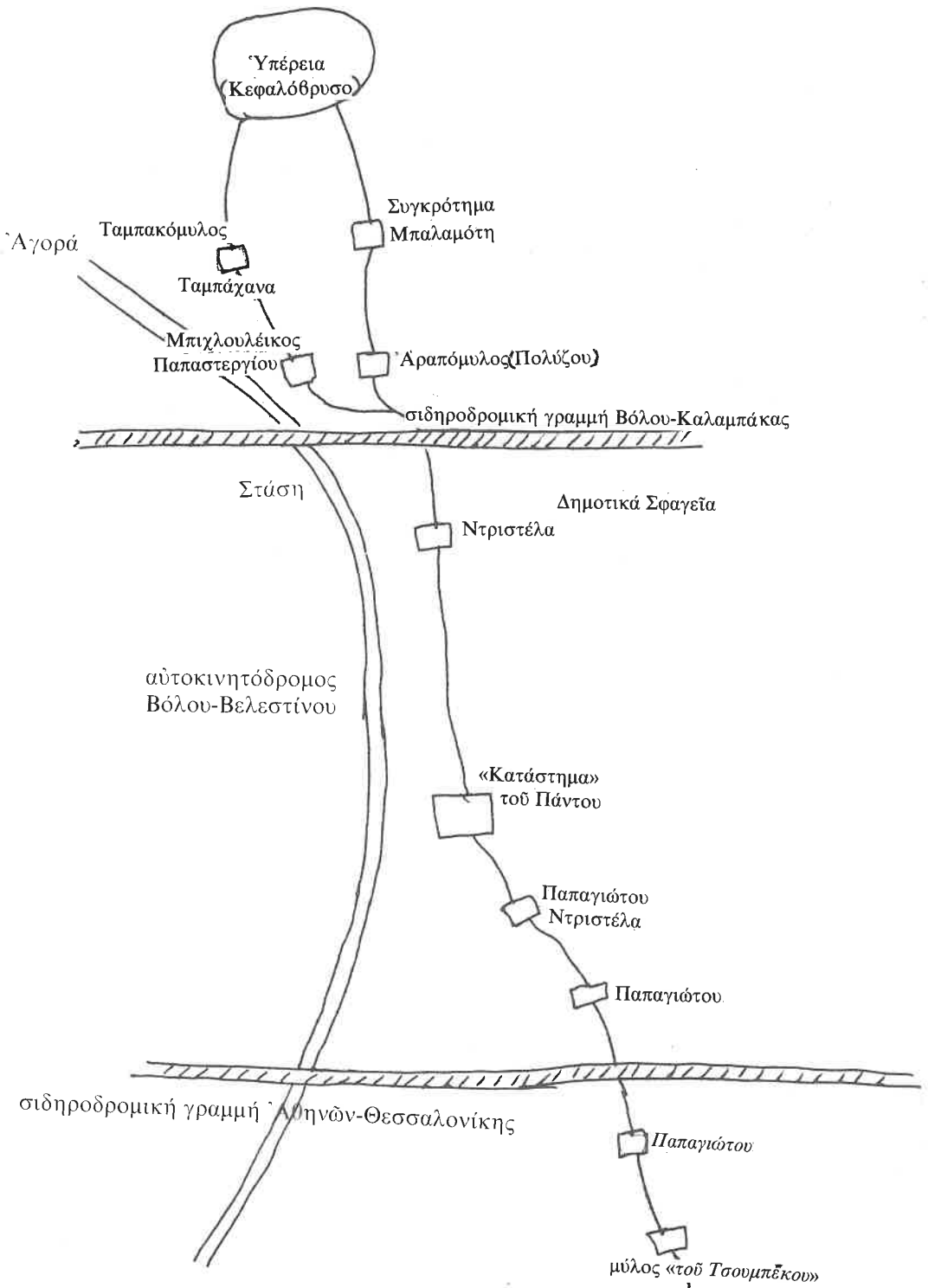

ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ – Ύπερεία Κρήνη

2α. Ύπερεία Κρήνη.

3. Κεφαλόβρυσο, όπως είναι σήμερα (1989)

4. Σκίτσο που δείχνει την πορεία του νερού από τό Κεφαλόβρυσος προς τούς μύλους, μέχρι τά σύνορα μέ τόν Ριζόμυλο.

Ὁδὸς Φερῶν ἀνοίγουσα ἀπὸ τῆς Βυθιτικῆς ἁμῆς. Π.

Ἐν μέρει τῆς Φερῶν οὐκ ἔστιν ἀπορία ἀλλὰ ἐστὶν ἡ ἀπορία ἀπὸ τῆς Βυθιτικῆς ἁμῆς. Π. 5 φύλ. 100.

ἢ τῆς ἀπορίας ἀνοίγουσα ἀπὸ τῆς Βυθιτικῆς ἁμῆς. Π. 5 φύλ. 100.

ἢ τῆς ἀπορίας ἀνοίγουσα ἀπὸ τῆς Βυθιτικῆς ἁμῆς. Π. 5 φύλ. 100.

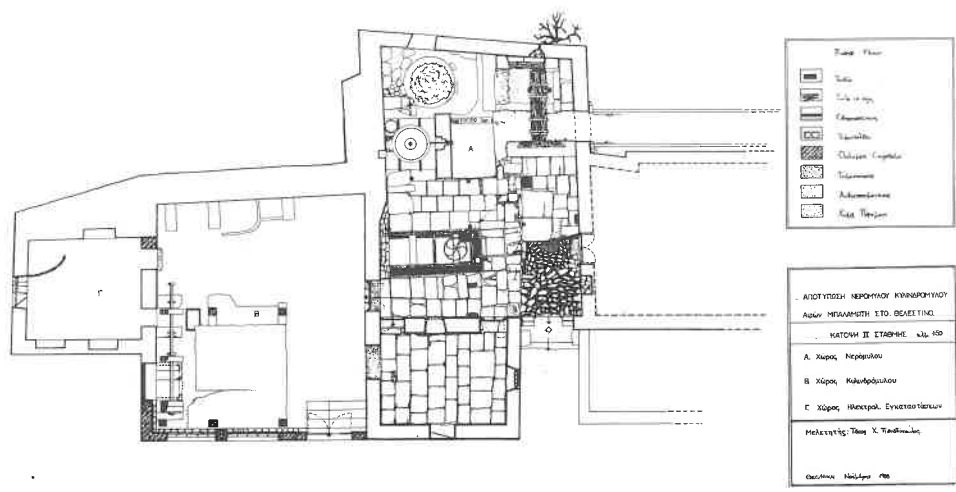
ἢ τῆς ἀπορίας ἀνοίγουσα ἀπὸ τῆς Βυθιτικῆς ἁμῆς. Π. 5 φύλ. 100.

**Ἐπιτομογραφία τῆς
ΦΕΡῶΝ
λεγομένης καὶ
ΒΕΛΒΕΣΤΙΝΟΣ**

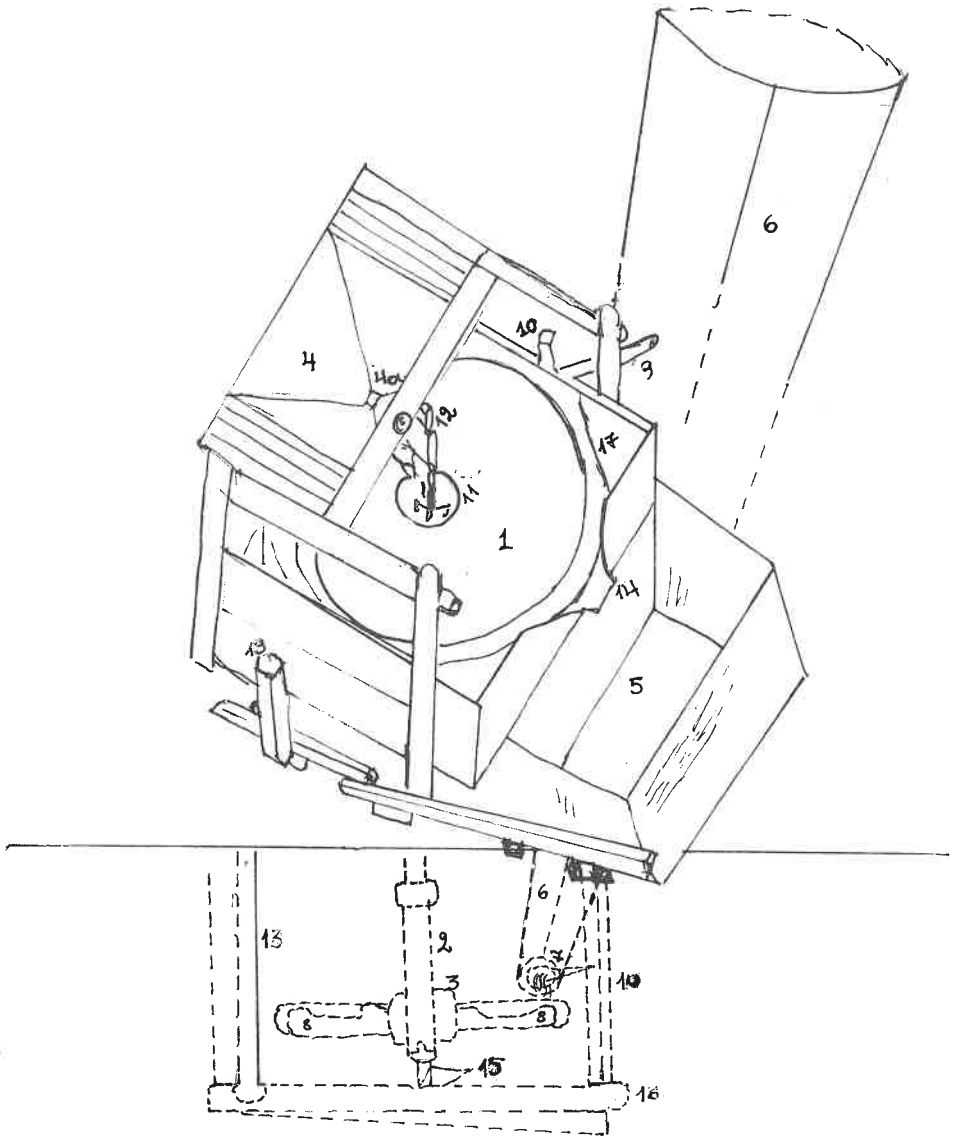
1. Στάσιον λεγόμενον ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
2. Ἐκδοτικὸν καὶ ἐπιπέδον ἀπορίας.
3. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
4. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
5. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
6. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
7. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
8. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
9. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
10. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
11. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
12. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
13. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
14. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
15. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
16. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
17. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
18. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
19. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.
20. Ἐκδοτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπορίας.

5. Ἐπιτομογραφία Φερῶν. Μὲ ἀστερίσκους σημειώνονται «Μύλοι μέ μαρμαρόκτιστὰ δδραγωγεία».

6. Ἀποτύπωση νερόμυλου – κυλινδρόμυλου ἀδελφῶν Μπαλαμότη.

1. πανώπετρα (κινείται)	10. σταματήρα
2. άδράχτι	11. καρδιά
3. φτερωτή	12. βαρδάρια
4. κοφίνι, -ίδα	13. σηκωτήρα
4α. καρύκι, γούλα	14. στόμα
5. άλευροθήκη ή κασόνι ή πόθος	15. κεντρί
6. καρούτα	16. μπάμπω (άκίνητη)
7. σ'φούνι	17. κόθρος, κασόνι, κουβούκλι
8. κουτάλα	Σκαρίφημα νερόμυλου άδελφών Μπαλαμότη
9. φούρκα	

7. Σκαρίφημα νερόμυλου άδελφών Μπαλαμότη.

8. Τό κτίριο του μύλου τών αδελφών Μπαλαμότη.

9. Τιμολόγιο κρεμασμένο ακόμη στόν τοίχο του νερόμυλου τών αδελφών Μπαλαμότη.

10. Μαρμάρινο πέρασμα αύλακιού στην αυλή του συγκροτήματος των αδελφών Μπαλαμότη.

11. Ντριστελά. Τό τέρμα του άγωγού του νερού καί ή «κρέμαση τής νεροτριβής.

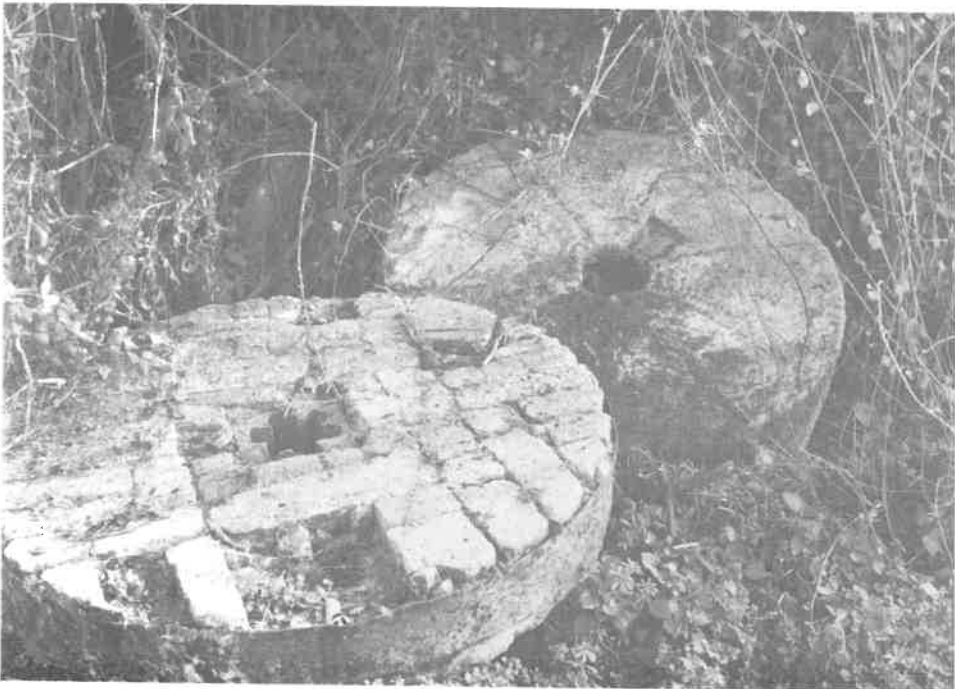
12. Ντριστέλα. Τμήμα του άγωγού, όπου διακρίνεται ή λιθοδομή.

13. Ντριστέλα. Ύπολείμματα του άγωγού του νερού. Στη λιθοδομή του θρέθηκε τμήμα άρχαιου άγάλματος.

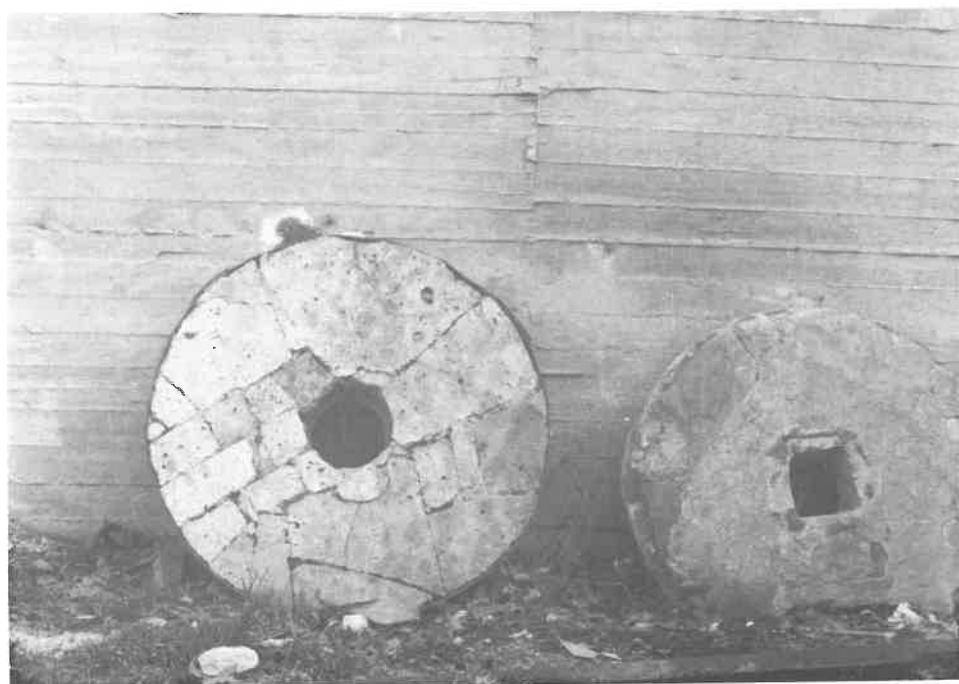
14. Ντριστέλα. Τά ἐρείπια τοῦ μύλου.

15. Ντριστέλα. Οἱ μυλόπετρες χωμένες μέσα στήν ἄγρια βλάστηση τῆς περιοχῆς.

16. Μύλος Παπαστεργίου, όπως είναι σήμερα. Διακρίνεται το αυλάκι από το οποίο φεύγει το νερό.

17. Μύλος Παπαστεργίου. Μυλόπετρες στην αυλή του νερόμυλου.

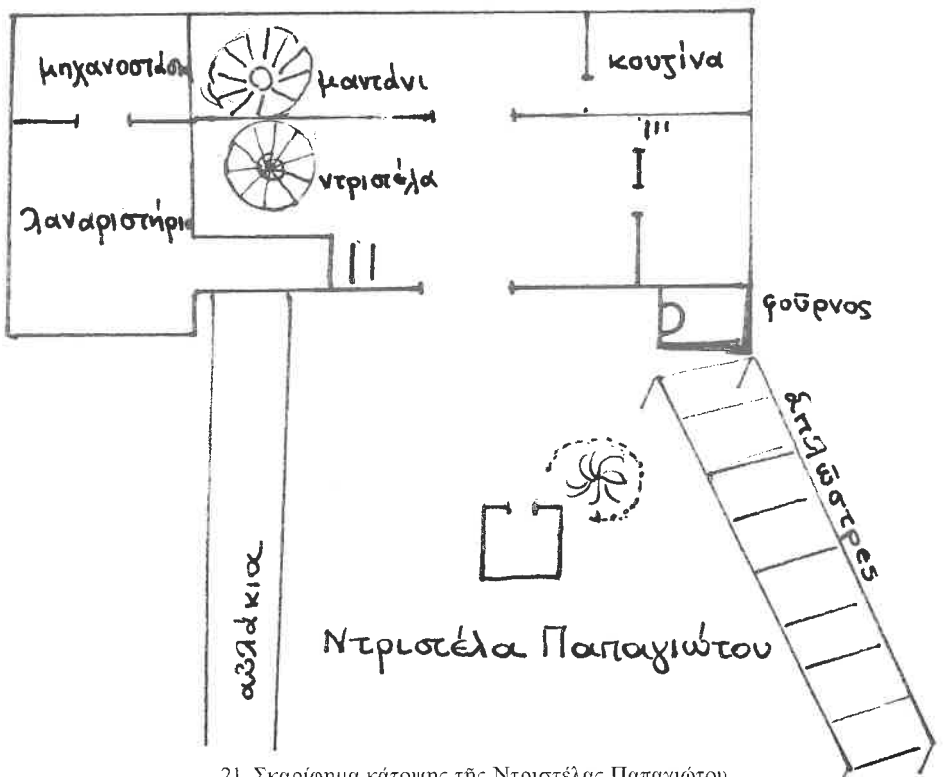
18. Αραπόμυλος, όπως είναι σήμερα. Στη θέση του λειτούργησε κυλινδρόμυλος και παγοποιείο.

19. Ντριστελά Παπαγιώτου. Έξωτερική άποψη.

20. Ντριστεύλα Παπαγιώτου.

21. Σκαρίφημα κάτωψης της Ντριστεύλας Παπαγιώτου.

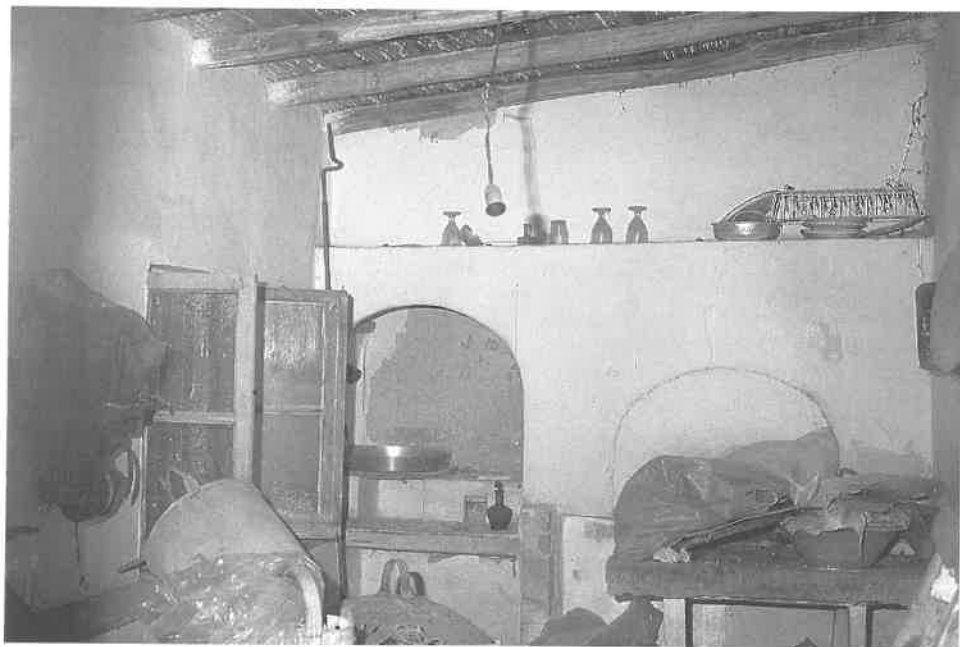
22. Ντριστέλα Παπαγιώτου. Νεροτριβή σε λειτουργία.

23. Ντριστέλα Παπαγιώτου. Λαναριστήριο.

24. Ντριστέλα Παπαγιώτου. "Απλωμα τῶν ρούχων.

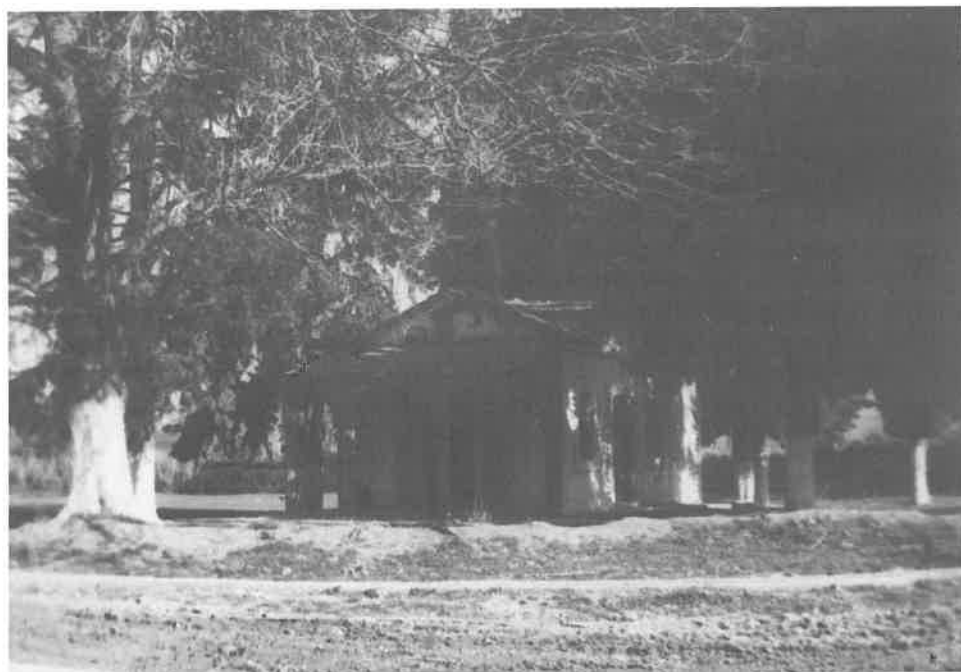
24α. Ντριστελά Παπαγιώτου. Κουζίνα μλωνά.

25. Μύλος Παπαγιώτου.

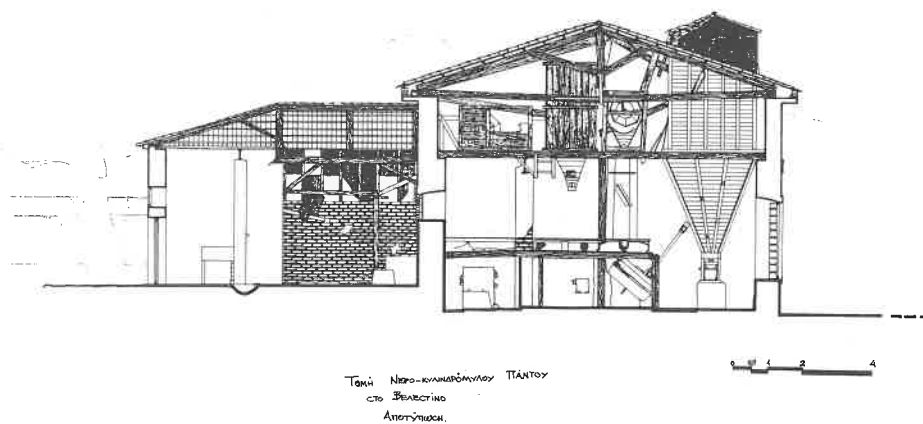
26. Στο χώρο του μίλου μετά τό σεισμό.

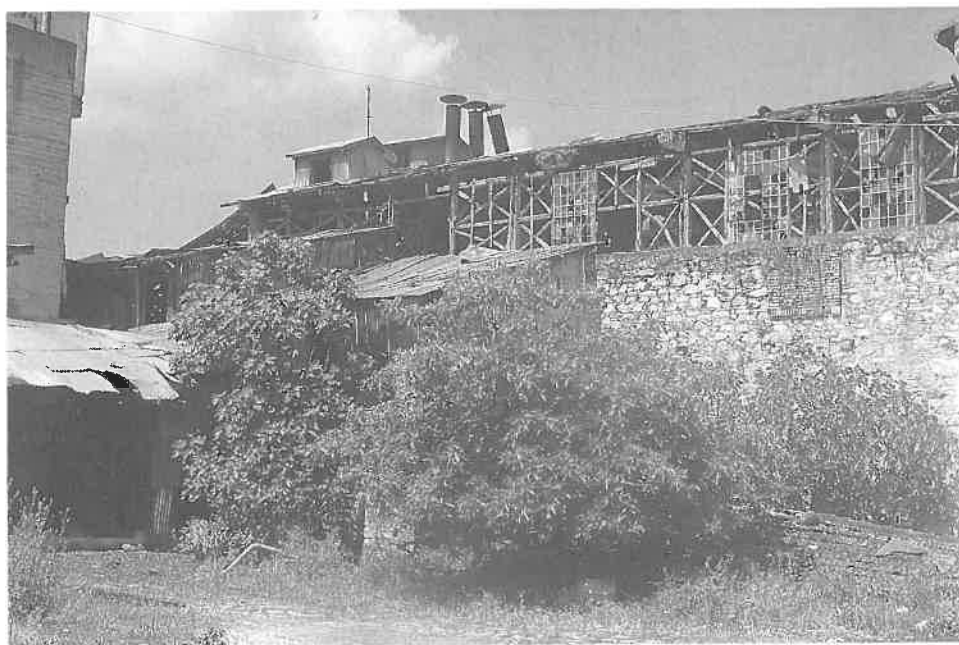
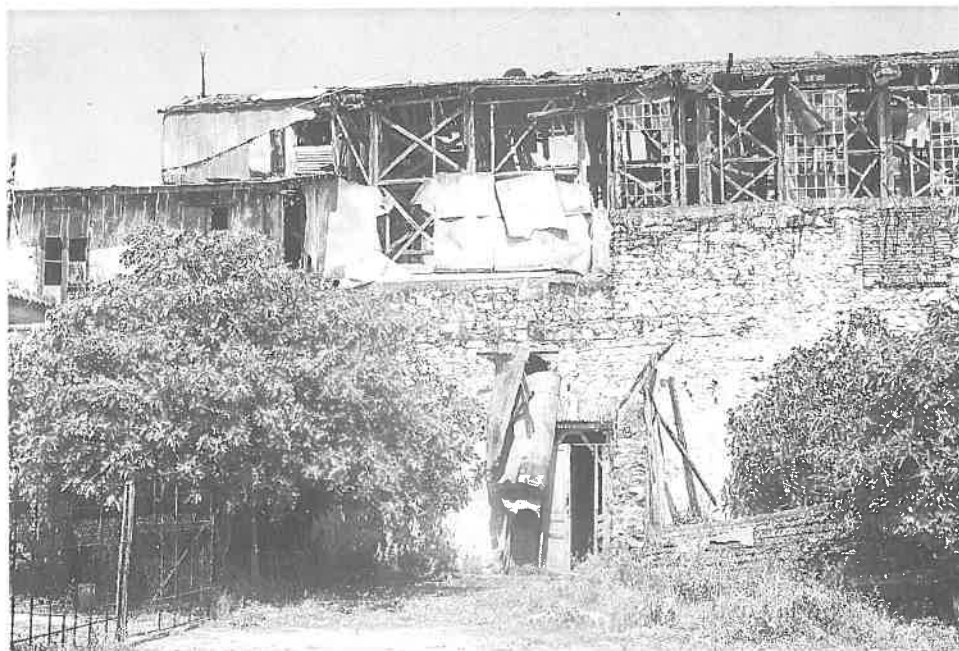
27. Ό Άγιος Μηνάς.

28. Τό παλιό κτίριο τοῦ νερο-κυλινδρόμου τοῦ Πάντου.

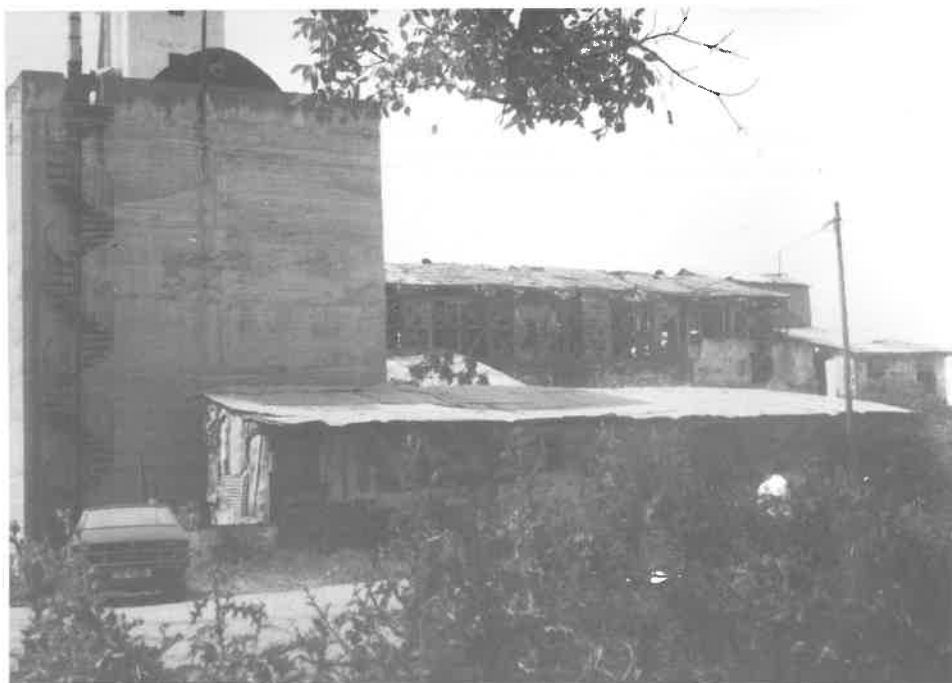
29. Τομή τοῦ νερο-κυλινδρόμου τοῦ Πάντου (Ἀποτύπωση: Τάσος Παπαδόπουλος).

30-31. Τό κτίριο τού ἐργοστασίου, ὄπως εἶναι σήμερα.

32. "Αποψη του εργοστασίου, όπως είναι σήμερα (1989).

32α. Άποψη του εργοστασίου όπως είναι σήμερα (1989)

33. Ο Εδστάθιος Πάντος μπροστά στο σπίτι τους (περ. 1950).

34. Ο Ευστάθιος Πάντος στο χώρο του «Καταστήματος».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πλαίσιο έρευνας	
Πηγές-Βιβλιογραφία-Συντομογραφίες	
Ίστορικό πλαίσιο	
Ή Ύπείρια Κρήνη	
Χωροταξική κατανομή τών ύδροκίνητων έργασηριών	
Συγκρότημα ύδροκίνητων έργασηριών αδελφών Μπαλαμότη	
Ταμπακόμυλος	
Ντριστελά (κοινοτική)	
Μύλοι Παπαγιώτου	
α) Μπιχλουλείκος-΄Αραπόμυλος	
β) Ντριστελά	
γ) Μύλος (Μαγούλα)	
δ) Μύλος (΄Ορμάν)	
Μύλος Τσουμπέκου	
΄Ατμοϋδρόμυλοι Γιαννοπούλου. «Κατάστημα» Πάντου.	
Περιγραφή του νερόμυλου	
α) Γενικά	
β) Λειτουργία	
Λεξιλόγιο ὄρων σχετικῶν με τον ὕδρόμυλο.	
΄Ο μύλος στην κοινωνική ζωή της περιοχής	
Μυλωνάδες	
Νεροτριβές	
1. Μαντάνι	
2. Ντριστελά	
Συμπερασματικά	
Summary	
Παράρτημα	

Δημογραφικά Βελεστίνου (τ.δ. Φερών) 1881-1981

Είναι γνωστό ότι η δημογραφική ιστορία, η κατεξοχήν ποσοτική, μελετώντας τη γενικότερη εξέλιξη του πληθυσμού συμβάλλει στη γνώση του χθες, αλλά και στον προγραμματισμό, μέχρι ενός βαθμού, του σήμερα και του αύριο. Μια πολυδιάστατη όμως ανίχνευση αυτής της μορφής απαιτεί χρόνο, συλλογικό μόχθο και, σε κάποια στάδια, συνδυασμένη προσπάθεια των ειδικών, του κράτους, τοπικής αυτοδιοίκησης, επαγγελματικών και συνδικαλιστικών φορέων, εκπολιτιστικών και συντοπίτικων οργανώσεων, του τύπου, όλων των άμεσα και έμμεσα ενδιαφερόμενων.

Με τις σκέψεις αυτές και την προσδοκία γίνεται η κατάθεση των όσων συνοπτικά θ' ακολουθήσουν, ως συμβολή μου στο όλο θέμα.* Στης περιοχής τ' αρχαία – Δημόσια, Εκκλησιαστικά και ιδιωτικά – υπάρχουν όχι ευκαταφρόνητα στοιχεία, έτσι ώστε η έρευνα ν' αναπτυχθεί σε βάθος και πλάτος (γεννητικότητα, ηλικιακή διαστρωμάτωση, θνησιμότητα, θρησκευτικές πεποιθήσεις, ομιλούμενες γλώσσες, επαγγελματικές ασχολίες των κατοίκων, αστική τους κατάσταση, εκπαίδευση κ.λπ.).

Η Θεσσαλία ενσωματώνεται στο Ελληνικό Κράτος με την απόφαση της 10/24ης Μαΐου 1881 της πρεσβευτικής συνδιάσκεψης της Κωνσταντινούπολης¹. Από την πικρόχολη φράση του Σεΐχούλ Ισλάμ «επειδή η ελεημοσύνη είναι θεία εντολή, επιτρέπεται ν' αποσπασθεί τεμάχιο τι εκ της μεγάλης Οθωμανικής αυτοκρατορίας και δοθή εις γειτονικόν εθνάριον όπως ζήση εν τω μέλλοντι ανέτως» διαφαίνεται πέρα από τ' αριθμητικά και άλλα δεδομένα η σημασία της ένταξης της Θεσσαλίας στον εθνικό κορμό.

* Τον φίλο Παναγιώτη Πουλόπουλο, μαθηματικό, με τον οποίο συζητήσαμε θέματα στατιστικής και διατύπωσε σχετικές βελτιωτικές προτάσεις κι από τη θέση αυτή ευχαριστώ.

1. Ευάγγελος Κωφός, Η συνθήκη για την εκχώρηση της Θεσσαλίας και η προσάρτησή της, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Εκδοτικής Αθηνών), τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 364-365.

Σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού, που γίνεται σταδιακά στις προσαρτούμενες περιοχές, οι κάτοικοι του δήμου Βελεστίνου [τον οποίο οι Τούρκοι το 1880 είχαν αναβαθμίσει σε καζά]² ανέρχονται σε 2.175 (1.121 άρνες, 1.054 θήλειες)³. Και για να έχουμε ένα μέτρο σύγκρισης πρέπει να θυμηθούμε ότι το 1880 στο Βελεστίνo έμεναν 1.000 Μωαμεθανοί και 150 Χριστιανοί. Είναι ο οικισμός, όπως χαρακτηριστικά γράφει τον καιρό εκείνο ο Ν. Γεωργιάδης – αναλογιζόμενος προφανώς την αρχαιότητα – «μικρόν και άσημον νυν χωρίον». Σημαντική πληθυσμιακά είναι η παρουσία των Βλάχων, που παραχρειαζαν εδώ και ενίσχυναν την οικονομική ζωή διακινώντας κτηνοτροφικά αγαθά κυρίως στα εβδομαδιαία παζάρια.

Με τον προσωρινό νόμο «Περί εισαγωγής της ελληνικής νομοθεσίας εις τας άρτι προσαρτηθείσας Θεσσαλικάς και Ηπειρωτικές Επαρχίας», της 19ης-3-1882 [Ν.ΠΜ', άρθρο 2, ΦΕΚ 16/20-3-1882, σ. 71] το Βελεστίνo υπάγεται στην επαρχία Βόλου⁴ του νομού Λάρισας και με το Β.Δ. 17-5-1882 [ΦΕΚ 50/19-6-1882, σ. 226] η δημοτική αρχή Βελεστίνου οριοθετείται από το ομώνυμο χωριό, τον Άγιο Γεώργιο⁵, Γερμή, Μουσαφακλή, Νταμπεγλή, Ουζλάρ, Περσεφλή, Σέσκλο, Τακταλασμάν, Σεραστή (που συναποτελέσαν από το 1883 το δήμο Φερών), Κανάλια, Κάπουρνα. Οι δύο τελευταίοι οικισμοί μαζί με την Κερασιά συγκρότησαν το δήμο Βοίθης. Η επαρχία Βόλου καταργείται λίγο αργότερα [Ν. ΑΦΞΑ' 27-5-1887] στα πλαίσια γενικής διοικητικής αναδιάρθρωσης της χώρας και η περιοχή διοικείται πλέον από το Νομάρχη Λάρισας.

Νέα απογραφή, πανελλήνια τη φορά αυτή, διενεργείται στις 16 Απριλίου 1889. Τ' αποτελέσματα φέρουν το Δήμο σαφώς ενισχυμένο (πίν. Ι) τόσο σ' αυτοδύναμο, όσο και σ' επαρχιακό επίπεδο⁶. Πιο συγκεκριμένα, από τους δέκα οικισμούς του, οι εννέα παρουσιάζουν αύξηση. Μοναδική εξαίρεση το Νταμπεγλή (Άγιος Γεδεών). Επισημαίνεται ότι η αύξηση στο Βελεστίνo φτάνει το 279%.

Στο μεσοαπογραφικό διάστημα 1889-1896 για δεκαπέντε μήνες [Ν.Α. ΟΓ' 1/2.5.1891 – Ν. ΒΚΖ' 14/22.7.1892, άρθρο Ι] επανασυστήνεται προσωρινά το επαρχείο Βόλου με αρμοδιότητα βέβαια και στο Βελεστίνo.

2. Έφης Αλλάμάνη, Θεσσαλία, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Εκδοτικής Αθηνών), όπ., σ. 394.

3. Φ.Ε.Κ. 112/27-11-1881.

4. Πολύτιμα στοιχεία για τη διοικητική υπαγωγή της περιοχής αντλήθηκαν κατ' αρχήν από το έργο του Μιχαήλ Χουλιαράκη, Γεωγραφική, Διοικητική και Πληθυσμιακή Εξέλιξις της Ελλάδος 1821-1971, τ. Α'1, Αθήναι 1973, σ. 182, 191, 192, 194, 196, 201, 202, 210, 211 τ.Β', Αθήναι 1975, σ. 15, 45, 46, 199, 310, 311, 326 τ. Γ', Αθήναι 1976, σ. 42, 44, 61, 190. Η έρευνά μου συνεχίστηκε στη Βιβλιοθήκη της Βουλής (Γραφείο Φ.Ε.Κ.).

5. Γιάννης Κ. Κορδάτος, Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς, Αθήνα 1960, σ. 576: «Όπως είπαμε, από την εποχή της τουρκοκρατίας αρχίζει να διαλύεται το φεουδαρχικό σύστημα στο Πήλιο... Ωστόσο έμειναν εδώ εκεί, μερικές περιοχές που ως το τέλος της τουρκοκρατίας ήταν τσιφλίκια. Από τις γραφτές πηγές που έχουμε, ξέρουμε πως τα τσιφλίκια αυτά ήταν... και ο Άγιος Γεώργιος, Περσουφλί και Σεραντζί περιοχής Βελεστίνου».

6. Ministère de l' Interieur, Statistique de la Grèce; Population – Recensement général a la date 15-16 Avril 1889, Deuxième partie, tableau I, Athènes 1890, p. 142.

Η επεξεργασία του απογραφικού υλικού της προηγούμενης απογραφής δεν περατώθηκε, ως ώφειλε, εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας και έτσι πριν παρέλθει δεκαετία η Κυβέρνηση Θεόδωρου Δηληγιάννη αποφάσισε τη διενέργεια άλλης απογραφής στις 6 Οκτωβρίου 1896. «Κατά την επεξεργασίαν όμως των απογραφικών δελτίων», γράφει ο Μιχαήλ Χουλιάρακης, «συνέβη λυπηρόν γεγονός. Πυρκαϊά... κατέστρεψεν άπαν το απογραφικόν υλικόν. Ούτω... δεν ήλθον εις φως... παρά μόνον απλά πληθυσμιακά στοιχεία»⁷. Η επαρχία Βόλου του νομού Λάρισας περιλαμβάνει δεκαπέντε (15) δήμους με συνολικό πληθυσμό 70.709. Ο δ. Φερών είναι από τους ασθενέστερους, μόλις ενδέκατος [έπονται οι δ. Βοίθης, Αφετών, Κισσού, Αιαντείου], αφού έχουν καταμετρηθεί σ' αυτόν 1.663 άρρενες και 1.355 θήλεις, 3.018 άτομα συνολικά⁸.

Των αποτελεσμάτων η δημοσίευση βρήκε το Βελεστίνο κατεστραμμένο, ακόμη σχεδόν με της φωτιάς τους καπνούς. Η πόλη έγινε παρανάλωμα του πυρός στις 24/25 Απριλίου 1897 κατά τη διάρκεια του Ελληνοτουρκικού πολέμου, του Μαΐου 97. Είχε προηγηθεί βέβαια η σθεναρή κι αποτελεσματική επιτόπια δεκαήμερη αντίσταση του συνταγματάρχη Πυροβολικού Κ. Σμολένσκη⁹.

Δεν έσβησε το Βελεστίνο. Σταδιακά και ασφαλώς ανασυγκροτείται, όπως άλλωστε επιβεβαιώνει και η απογραφή της 27ης Οκτωβρίου 1907. Κατά την αναφερόμενη απογραφή συλλέχθηκαν πολλαπλά στοιχεία αφορώντα το ονοματεπώνυμο, την ηλικία, τη μορφωτική, θρησκευτική, γλωσσική, σωματική, επαγγελματική και αστική κατάσταση των απογραφόμενων.

Η καθ' ύλην Υπηρεσία του Υπουργείου Εσωτερικών ανακοίνωσε για τον υπό έρευνα χώρο τ' ακόλουθα¹⁰:

1. Συνολικός πληθυσμός: 4.021 (Άρρενες [Αρ] 2.148, θήλεις [Θλς] 1.873).

2. Γλώσσα: α) Ελληνική 3.587-89,20% (I. Αγράμματοι. Αρ. 842, Θλς 1.508. II. Εγγράμματοι: Αρ. 1072, Θλς 165), β) Κουτσοβλαχική 395-9,82% (I. Αγράμματοι: Αρ. 152, Θλς 191. II. Εγγράμματοι: Αρ. 52), γ) Τουρκική 18-0,44% (Αγράμματοι: Αρ. 15, Θλς 3, δ) Αλθανική 10-0,24% (Αγράμματοι: Αρ. 8, Εγγράμματοι Αρ. 2).

3. Παιδεία: Εγγράμματοι είναι το 32,11% (Αρ.: 1.126, Θλς 165, συν. 1.291. Οι άρρενες αγγράμματοι ανέρχονται σε 1.022 και οι θήλεις 1.708).

4. Αστική κατάσταση: α) Έγγαμοι 1567-38,97% (Αρ. 817, Θλς 750), β) Άγαμοι 2.147-53,39% (Αρ. 1237, Θλς 910), γ) Χήροι 307-7,63% (Αρ. 94, Θλς 213).

5. Θρήσκευμα: α) Ορθόδοξοι 3.985-99,10% (Αρ. 2174, Θλς 1.861), β) Μωαμεθανοί 25-0,62% (Αρ. 17, Θλς 8), γ) Ισραηλίτες 11-0,27% (Αρ. 7, Θλς 4).

Πληθυσμιακά ο δήμος Φερών κατατάσσεται έκτος στην επαρχία Βόλου του νομού Μαγνησίας. Ο νομός δημιουργήθηκε δι' αποσπάσεως των επαρχιών Βόλου και Αλμυρού από το νομό Λάρισας και της επαρχίας Σκοπέλου από το νομό

7. Μιχαήλ Χουλιάρακης, ό.π. (4), τ. Α'1, σ. 251.

8. Φ.Ε.Κ. 59 δις/17-6-1897/σ. 22.

9. Γιάννης Κ. Κορδάτος, ό.π. (5), σ. 521.

10. Royaume de Grèce, Ministère de l' Interieur Résultats Statistiques du recensement général de la population effectuè le 27 Octobre 1907 par dr. Georges Chomatianos, Athènes 1909, t. I, p. 17, 55, 70, 100, 101, 135, 152· t. II p. 88, 89, 90, 422.

Εύβοιας, διατηρήθηκε δε μέχρι το 1909 [Ν. ΓΥΑΔ' 16-11-1909, άρθρο 2, ΦΕΚ 282/4-12-1909, σ. 1197], οπότε η επαρχία Βόλου επανυπάγεται στο νομό Λάρισας. Σύμφωνα με το ειδικό Β.Δ. της 31-8-1912 [ΦΕΚ 292/21-8-1912] «Περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων εν των νομών Λαρίσης», η αναφερόμενη επαρχία συγκροτήθηκε από το δήμο Παγασών και πενήντατέσσερις (54) κοινότητες. Στα πλαίσια γενικότερων ανακατατάξεων ο δήμος Φερών υποβαθμίζεται και μετονομάζεται σε κοινότητα Βελεστίνου, αποτελούμενη από το Βελεστίνο, Κόνιαρη¹¹ (Χλόη), Νταμπεγλί (Άγιος Γεδεών), Περσεφλή (Αερ(ε)ινό), Γερμί (Ξερολίθι), Ντομουζλάρ (Παλαιό).

Οι οικισμοί Άγιος Γεώργιος Φερών, Ταχταλισμάν – το μετέπειτα Μικρό Περιβολάκι, Σεραντζή (Περίθλεπτο), που συσσωματώνει γύρω του Μουσαφακλή, Αρδουάν (Κοκκινόβραχο), Ουσλάρ (Άγιο Δημήτριο), ανεξαρτητοποιούνται σε κοινοτικό επίπεδο¹². Το ίδιο συμβαίνει και με το Σέσκλο.

Κανονικά, η επόμενη απογραφή πληθυσμού είχε προγραμματιστεί να γίνει το 1915, αλλ' η παραγμένη εκείνη περίοδος αρχικά τη μετέθεσε¹³ το 1918, για να γίνει τελικά και υποδειγματικά την 19η Δεκεμβρίου 1920.

Στην Κοινότητα Βελεστίνου απογράφονται 634 οικογένειες που αριθμούν συνολικά 2.922 άτομα¹⁴. Αναμφισβήτητα ο πληθυσμός είναι σαφώς μικρότερος από την προηγούμενη καταμέτρησή του.

Όμως εδώ, πρέπει να συνεκτιμηθούν κι άλλοι δυο παράγοντες: αφ' ενός μεν η αποδесоμοποίηση των οικισμών που αποτέλεσαν ιδιαίτερες κοινότητες, αφ' ετέρου δε, οι απώλειες σε ανδρικό δυναμικό από την εποχή των Βαλκανικών πολέμων, αλλά και η αποστολή του ελληνικού στρατού στη Μικρασία, πράγμα που μείωσε αισθητά – περίπου ισοστάθμισε¹⁵ – την υπερ των ανδρών τοπική αναλογία¹⁶ και μίκρυνε σχετικά το απογραφόμενο σώμα.

Παρά ταύτα, η Κοινότητα Βελεστίνου, συντελούντος και του κατακερματισμού των «παλιών» δήμων, είναι η δεύτερη κατά σειρά κοινότητα, σε απόσταση αναπνοής από την πρώτη Ζαγορά (2.932).

11. Γιάννης Κ. Κορδάτος, ο.π. (5), σ. 192: «Πολλούς αιώνες πριν από την τουρκική κατάκτηση της Θεσσαλίας οι Σλάβοι ονομάσανε Κονιάρια τα χωριά που έβγαζαν πολλά και καλά άλογα. Άρα στα σλαβικά Κονιάρι θα πει αλογότοπος. Αυτικά του Βελεστίνου, ως τις μέρες μας υπήρχε χωριό με τ' όνομα Κονιάρι, που πριν από λίγα χρόνια, μετονομάστηκε Χλόη».

12. Για τις μετονομασίες βλ. Δ. 19-7-1928 «Περί μετονομασίας Κοινοτήτων και συνοικισμών».

13. Μιχαήλ Χουλιάρκης, ό.π. (4), τ. Β', σ. 425.

14. Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας – Διεύθυνσις Στατιστικής, Πληθυσμός του Βασιλείου της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 19 Δεκεμβρίου 1920, Εν Αθήναις 1921, σ. 202, 203, 204, 205. – Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος κατά την 19 Δεκεμβρίου 1920 (π.η.), Π. Στατιστικά αποτελέσματα δια την Θεσσαλίαν και Άρταν, Εν Αθήναις 1921, σ. 10.

15. Άνδρες 50,10% – Θήλειες 49,89%.

16. Η αναλογία των φύλων προγενέστερα ήταν: Απογραφή 1881: Αρ. 51,54%, Θ. 48,45%. Απογραφή 1889: Αρ. 54,51%, Θ. 45,48%. Απογραφή 1896: Αρ. 55,10%, Θ. 44,89%. Απογραφή 1907: Αρ. 53,41%, Θ. 46,58%.

Η Μικρασιατική καταστροφή σφραγίζει την πορεία του Ελληνισμού και τον συρρικνώνει στη δυτική πλευρά του Αιγαίου και τα νησιά. Την τραγωδία επιβεβαιώνουν τα κύματα των προσφύγων, των οποίων η Έξοδος θα ολοκληρωθεί με την ανταλλαγή πληθυσμών. Και στο Βελεστίνο βρίσκουν καταφύγιο αρκετοί πρόσφυγες. Τον Απρίλιο του 1923 κατά την οικειοθελή – και γι' αυτό όχι αναντίρρητης ακρίβειας – καταμέτρηση των προσφύγων απογράφονται εδώ 463 πρόσφυγες (Αρ. 205, Θλς 258)¹⁷.

Έγκυρα και ασφαλή είναι τα μετά πενταετία αποτελέσματα, που έδωσε η Γενική Απογραφή της 15-16ης Μαΐου 1928¹⁸. Η προσφυγική συνοίκηση του Βελεστίνου είναι η δεύτερη της επαρχίας, μετά της Αγριάς (377 εκατρισεμμένοι ομοεθνείς). Οι 248 πρόσφυγές του (Αρ. 124, Θλς. 124) αναλογούν στο 7,67% των κατοίκων της ερευνοούμενης περιοχής που συνολικά ανέρχονται σε 3.233 (Αρ. 1.635, Θλς 1.598), δύναμη η οποία την κατατάσσει πρώτη στο επαρχιακό κοινοτικό επίπεδο. Έπεται, πλέον, η Ζαγορά (2.971 κατ.) και η Αργαλαστή (2.889 κατ.).

Η εικόνα μεταβάλλεται το 1940, όταν η Κοινότητα Βελεστίνου οπισθοχωρεί στην τρίτη θέση, μετά τη Ζαγορά (3.233), Αργαλαστή (3.021) και πιο μπροστά από το Λαύκο (2.527).

Του πληθυσμού η απογραφή διεξάγεται στις 16 Οκτωβρίου, μόλις δώδεκα ημέρες πριν από την Ιταλική επίθεση, ενώ τα νέφη ακατάπαυστα πυκνώνουν στη Βαλκανική. Τα επακολούθησαντα οδυνηρά γεγονότα (κατοχή, εμφύλιος) δεν επέτρεψαν την παρουσίαση όλων των συλλεχθέντων πολυτιμωτάτων στοιχείων¹⁹, παρά μόνο των αυστηρά πληθυσμιακών και μάλιστα στο κλείσιμο της δεκαετίας, το 1950²⁰. Η Κοινότητα είχε πληθυσμό 2.984 άτομα και περιέκλειε, κατά σειρά δύναμης, τους οικισμούς Βελεστίνο, με ποσοστό κοινοτικής κατοίκησης 77,98% (Αρ. 1.158, Θλς 1169· συν. 2.327), Αερινό 12,46% (Αρ. 198, Θλς 174· συν. 372), Χλόη 5,12% (Αρ. 82, Θλς 71· συν. 153), Άγιος Γεδεών 4,42% (Αρ. 72, Θλς 60· συν. 132).

Το 1949 [Β.Δ. 5-10-1949, άρθρο 2, ΦΕΚ 246/8-10-1949, σ. 1560] ξαναδημιουργείται ο νομός Μαγνησίας με τις επαρχίες Βόλου, Αλμυρού και με το Βόλο έδρα του νομάρχη, ο οποίος επιφορτίζεται τη δευτεροβάθμια εποπτεία της απογραφής της 7ης Απριλίου 1951²¹. Το Αερινό τώρα απογράφεται χωριστά, αφού ήδη είχε

17. «Απογραφή προσφύγων διενεργηθείσα κατ' Απρίλιον 1923· Υπουργείο Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντιλήψεως – τμήμα στατιστικής», σ. 5.

18. Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γ.Σ.Υ.Ε., Στατιστικά αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928, Εν Αθήναις 1933, σ. 75-76.

19. Μιχαήλ Χουλιάρκης, ό.π. (4), τ. Β', σ. 441-442.

20. Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γ.Σ.Υ.Ε., Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940, Εν Αθήναις 1950, σ. 264. Είχε πάντως προηγηθεί το 1946 το δημοσίευμα της Γ.Σ.Υ.Ε. «Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940», όπου δεν γίνεται μνεία των οικισμών και η διάκριση σε άρρενες και θήλειες.

21. Μιχαήλ Χουλιάρκης, ό.π. (4), τ. Γ', σ. 309-319.

αναγνωριστεί ως ομώνυμη Κοινότητα [Β.Δ. 27-6-1950, ΦΕΚ. 152/10-7-1960, σ. 759].

Μετά την πινακογράφηση και επικύρωση των αποτελεσμάτων²² η Στατιστική Υπηρεσία τα εμφανίζει σε τρίτομη έκδοσή της. Βεβαιώνεται κατά την απογραφή ότι η ημιαστικού χαρακτήρα κοινότητα Βελεστίου έχει τον υψηλότερο πληθυσμιακό δείκτη, 3.096 κατοίκους, στο κοινοτικό επαρχιακό επίπεδο. Ακολουθούν Αγριό (2.846 κατ.), Αργαλαστή (2.558 κατ.). Τελευταία, πεντηκοστή ένατη, η Κοινότητα Λαμπινούς (κατ. 134)²³.

Αύξηση, πάλι, του τοπικού πληθυσμού διαπιστώνεται στην επόμενη απογραφή, την απογραφή της 19-3-1961, όταν τίθεται εκτός των άλλων ως σκοπός «η οριστικοποίησης των διοικητικών ορίων των δήμων και κοινοτήτων και ο καθορισμός των αυτοτελών οικισμών»²⁴. Οι κάτοικοι γίνονται 3.442 (Βελεστίνο 2.945 και η Χλόη συνενωμένη οικιστικά με τον Άγιο Γεδεών 497)²⁵. Της κοινότητας Βελεστίου προηγείται μόνο ο Άγιος Γεώργιος Ιωλκού (3.483), ενώ στην τρίτη και τέταρτη θέση βρίσκονται αντίστοιχα Ζαγορά (3.350) και Αγριά (3.296).

Το 1964 σημειώνεται σημαντική διοικητική μεταβολή. Η Κοινότητα αναβαθμίζεται και μετά από πενήντα τέσσερα χρόνια ξαναγίνεται δήμος, ο δήμος Βελεστίου [Ν.Δ. 4398, άρθρ. 12, ΦΕΚ. τ. Α' φ. 185/30-10-1964].

Νέα απογραφή πραγματοποιήθηκε στις 14 Μαρτίου 1971. Ζητούμενα κατ' αυτήν ήταν ο μόνιμος, νόμιμος, πραγματικός πληθυσμός, η ηλικιακή και φυσική κατάσταση των απογραφόμενων, τα θρησκευτικά, εκπαιδευτικά, οικογενειακά και επαγγελματικά τους χαρακτηριστικά. Δυστυχώς η δημοσίευση των αποτελεσμάτων έμεινε ατελής. Περιορίστηκε στον πραγματικό πληθυσμό, στον αριθμό κατοικιών και σε έκδοση του 25% των δειγματολογικά επεξεργασμένων στοιχείων.

Στατιστικά η κατοίκηση του δήμου Βελεστίου²⁶ παρουσιάζει μείωση 8,5% (3.151 κάτοικοι διαμένοντες στις 885 κατοικίες της περιοχής)²⁷. Το μεσονύχτιο της 13ης προς 14 Μαρτίου έμειναν στο ίδιο το Βελεστίνο 2.370 άτομα, στη Χλόη 421.

Η πλέον πρόσφατη απογραφή έγινε στο κλείσιμο της εκατονταετίας από την

22. Για το Νομό Μαγνησίας η επικύρωση έγινε στο ΦΕΚ 167/31-7-1954.

23. Ε.Σ.Υ.Ε., Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 7ης Απριλίου 1951, Εν Αθήναις 1955, σ. 141-143 και Ε.Σ.Υ.Ε., Αποτελέσματα της απογραφής του πληθυσμού της 7ης Απριλίου 1951, τ. Α', Εν Αθήναις 1961, σ. 39, 246.

24. Μιχαήλ Χουλιαράκης, ό.π. (4), τ. Γ', σ. 149.

25. Ε.Σ.Υ.Ε., Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 19ης Μαρτίου 1961, Εν Αθήναις 1962, σ. 137-138. – Ε.Σ.Υ.Ε., Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19 Μαρτίου 1961, τ. Β', τεύχος 6, Αθήναι 1963, σ. 6.3.17. – Ε.Σ.Υ.Ε., Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19 Μαρτίου 1961, τ. Α', Αθήναι 1964, σ. 184-185.

26. Ε.Σ.Υ.Ε., Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 14ης Μαρτίου 1971, Αθήναι 1972, σ. 133-134.

27. Ε.Σ.Υ.Ε., Προσωρινά συνοπτικά αποτελέσματα της γενικής απογραφής κατοικιών 14ης Μαρτίου 1971, Ε: 3 – οικοδόμησις και οικισμός, Αθήναι 1973, σ. 25.

ενσωμάτωση της Θεσσαλίας, στις 5 Απριλίου 1981. Μέχρι στιγμής, ενώ ήδη διανύουμε το μεσοαπογραφικό διάστημα, έχει γνωσθεί μόνο ο πραγματικός πληθυσμός. Η ενίσχυση της δημοτικής Βελεστινιώτικης πληθυσμιακής δύναμης είναι πάντως εμφανής²⁸, αφού οι απογραφέντες ανήλθαν σε 3.536, εκ των οποίων οι 372 καταμετρήθηκαν στη Χλόη.

Συμπεράσματα - Διαπιστώσεις

1. Πρέπει εκ προοιμίου να ομολογηθεί ότι υπάρχει σχετική δυσχέρεια, αφού συχνά λείπουν ομοιογενή συγκριτικά στοιχεία και παρατηρείται «αταξία» σε δημοσιεύματα της Στατιστικής Υπηρεσίας.

2. Η οικιστική ζώνη του δήμου Βελεστίνου καταλαμβάνει μικρότερο ζωτικό χώρο απ' ό,τι οι αρχαίες Φερές²⁹.

3. Σημαντικό ποσοστό των κατοίκων του είναι Βλάχοι.

4. Ομιλούμενες σήμερα γλώσσες: Ελληνικά, Βλάχικα.

5. Κατά το θρήσκευμα, οι Βελεστινιώτες είναι ορθόδοξοι. Στο παρελθόν συνυπήρχαν εδώ επιπλέον μουσουλμανική και εβραϊκή μειονότητα.

6. Αριθμητικά το ανδρικό δυναμικό υπερτερεί του γυναικείου στις απογραφές, τουλάχιστον η Στατιστική Υπηρεσία παρέχει, στοιχεία (πίν. II).

7. Ο πληθυσμός του δήμου Βελεστίνου αυξήθηκε από την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας κατά 62,6% (πίν. III).

8. Θα ήταν παράλειψη να μην επισημανθεί η αστάθεια στις μεταβολές του πληθυσμού (πίν. III και ραβδόγραμμα συχνότητων). Μέχρι το 1951, η αύξηση εναλλάσσεται με την μείωση και μάλιστα η αύξηση έχει πάντοτε μικρότερη τιμή από την εκάστοτε μείωση. Αλλεπάλληλη αύξηση παρατηρείται σε μια μόνο περίπτωση: το 1951, 1961. Για πρώτη φορά, εξάλλου, το 1981 – κι αυτό είναι ασφαλώς ελπιδοφόρο στατιστικά – η αύξηση, η μεγαλύτερη των τελευταίων 75 ετών, υπερβαίνει την προηγούμενη μείωση.

9. Το ίδιο το Βελεστίνo ως πληθυσμιακός πυρήνας της ομώνυμης μονάδας τοπικής αυτοδιοίκησης, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν έχουν ήδη αποσπασθεί οι προαναφερθείσες Κοινότητες, κυμαίνεται σε ποσοστό άνω του 80% με εξαίρεση το 1940 και κορύφωση της αύξουσας βαρύτητάς του την πρόσφατη απογραφή (πιν. IV και ημικυκλικά διαγράμματα α).

10. Η πληθυσμιακή αναλογία του δήμου Βελεστίνου στην επαρχία υπαγωγής του μετά το 1940 είναι μικρότερη από τις μέχρι τότε – όλες βέβαια κατιούσες – μετρήσεις, παραμένει όμως σε καιρούς έντονης αστυφιλίας, περίπου σταθερή, με τάσεις συρρίκνωσης. Η διαπίστωση αυτή, αν συσχετιστεί με την ενθαρρυντική τιμή αύξησης της τελευταίας απογραφής (12,2%), χαρακτηριστικά σηματοδοτεί

28. Ε.Σ.Υ.Ε., Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 5 Απριλίου 1981 κατά νομούς, επαρχίες, δήμους, κοινότητες και οικισμούς, Αθήνα 1982, σ. 143.

29. Βλ. και Ο. Αποστολοπούλου - Κακαβογιάννη, Τοπογραφία της περιοχής των Φερών Θεσσαλίας κατά την προϊστορική περίοδο, *Αρχαιολογικόν Δελτίον*, τ. 34 (1979), Μελέτες, Αθήνα 1986, σ. 174-206.

και σημασιοδοτεί την ανάγκη και τις δυνατότητες του χώρου (πίν. V και ημικυκλικά διαγράμματα β)· ανάγκη που θεραπεύεται, δυνατότητες που θ' αξιοποιηθούν με την κοινή συμβολή, με τη λαϊκή συμμετοχή.

Πιν. Ι. Ο πληθυσμός δήμου Βελεστίνου (τ.δ. Φερών) κατά οικισμούς 1881 – 1889

Οικισμός	Απογραφή 1881			Απογραφή 1889		
	Άρρενες	Θήλεις	Σύνολο	Άρρενες	Θήλεις	Σύνολο
Βελεστίνος	436	420	856	1293	1096	2389
Αγ. Γεώργιος	153	158	311	262	183	445
Γερμή	18	9	27	20	20	40
Μουσαφακλή	28	22	50	76	78	154
Νταμπεγλή	107	83	190	52	58	110
Ουζλάρ	42	43	85	126	74	200
Περσεφλή	24	16	40	54	37	91
Σεραντζή	91	72	163	116	96	212
Σέσκ(ου)λο	160	175	335	362	291	653
Τακταλασμάν	62	56	118	146	159	305
Σύνολο	1121	1054	2175	2507	2092	4599

Πιν. ΙΙ. Ο πληθυσμός του δήμου ή της κοινότητας Βελεστίνου (τ.δ. Φερών) 1881 – 1981

Απογραφή	Άρρενες	Θήλεις	Σύνολο
1881	1121	1054	2175
1889	2507	2092	4599
1896	1663	1355	3018
1907	2148	1873	4021
1920	1464	1458	2922
1928	1635	1598	3233
1940	1510	1474	2984
1951			3096
1961			3442
1971			3151
1981			3536

Πιν. III Ποσοστιαίες απογραφικές μεταβολές του δήμου ή της κοινότητας Βελεστίνου (τ.δ. Φερών)

Απογραφή	Πληθυσμός	Ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού από απογραφή σε απογραφή %	Ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού κατά τις απογραφές σε σχέση με την πρώτη απογραφή.
1881	2175		
1889	4599	α. 111,4	α. 111,4
1896	3018	μ. 34,3	α. 38,8
1907	4021	α. 33,2	α. 84,9
1920	2922	μ. 27,3	α. 34,3
1928	3233	α. 10,6	α. 48,7
1940	2984	μ. 7,7	α. 37,2
1951	3096	α. 3,7	α. 42,3
1961	3442	α. 11,2	α. 58,2
1971	3151	μ. 8,5	α. 44,9
1981	3536	α. 12,2	α. 62,6

– α αύξηση

– μ μείωση

Πιν. IV. Η πληθυσμιακή αναλογία του Βελεστίνου στον ομώνυμο δήμο (τ.δ. Φερών) ή κοινότητα.

Απογραφή	Βελεστίνο	Δήμος ή κοινότητα Βελεστίνου (τ.δ. Φερών)	%
1881	856	2175	39,4
1889	1293	4599	28,1
1896		3018	
1907	2032	4021	50,5
1920	2367	2922	81
1928	2603	3233	80,5
1940	2327	2984	78
1951	2659	3096	85,9
1961	2945	3442	85,6
1971	2730	3151	86,6
1981	3164	3536	89,5

Πιν. V. Η πληθυσμιακή αναλογία του δήμου ή κοινότητας Βελεστίνου (τ.δ. Φερών) στην επαρχία Βόλου.

Απογραφή	Πληθυσμός		Αναλογία πληθυσμού δήμου Βελεστίνου σε σχέση με πληθυσμό επαρχίας %
	δήμος Βελεστίνου	Επαρχία	
1881	2175	56500	3,9
1889	4599	64555	7,1
1896	3018	71071	4,2
1907	4021	78164	5,1
1920	2922	81220	3,6
1928	3233	102827	3,1
1940	2984	112012	2,7
1951	3096	122312	2,5
1961	3442	128649	2,7
1971	3151	131268	2,4
1981	3536	151741	2,3

HARRIS BABOUNIS

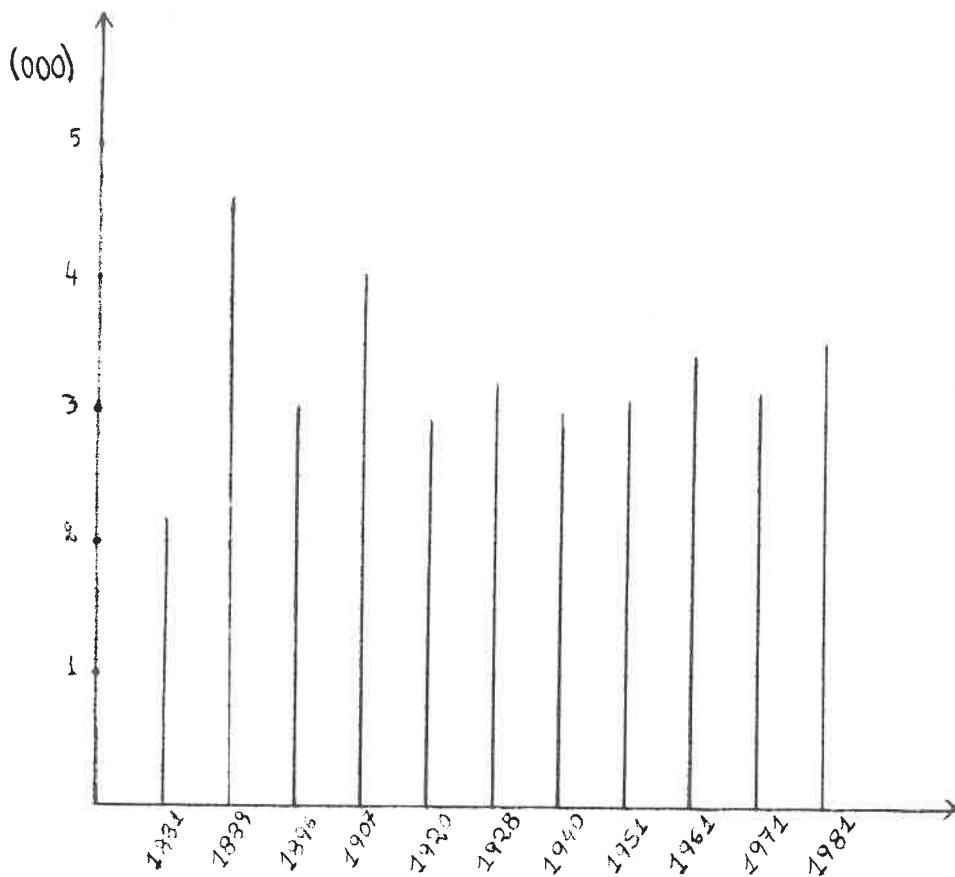
Eléments démographiques de Velestino

C' est l' Union de Thessalie (1881) qui a pris sous son autorité administrative la commune de Velestino (l' ex-commune de Ferai).

Malgré une fréquente manque des éléments comparatifs sur la population de Velestino, on essaie maintenant une première estimation de son dynamisme populaire par rapport les résultats de recensement entre les ans 1881-1984.

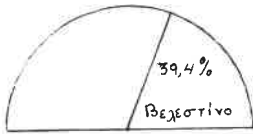
En resumé on peut dire que la ville moderne est moins étendue que la ville ancienne, qu' on y parle la langue grecque et Vlachica, que les habitants sont chrétiens orthodoxes, que les hommes sont plus nombreux que les femmes, que la population a été augmentée de 62,6% depuis 1881. Alors on peut aussi ajouter que le recensement dernier donne beaucoup d' espoirs.

En plus: a) Plus de 80% d' habitants de la commune habite la ville même de Velestino après la P.G.M. b) L' analogie populaire entre la commune et sa province, reste presque la même mais avec des tensions d' une petite diminution.

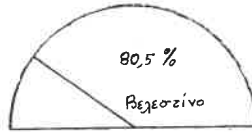

Ραβδόγραμμα συχνοτήτων πληθυσμού του Δήμου ή της Κοινότητας Βελεστίνου (τ. Δήμου Φερών) 1881-1981.

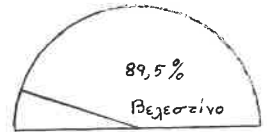
Ημικυκλικά διαγράμματα (β) της πληθυσμιακής αναλογίας του Δήμου ή της Κοινότητας Βελεστίνου (τ. Δήμου Φερών) στην επαρχία Βόλου.

Απογραφή 1881.

Απογραφή 1928.

Απογραφή 1981.

Ημικυκλικά διαγράμματα (α) της πληθυσμιακής αναλογίας του Βελεστίνου στον ομώνυμο Δήμο (τ. Δήμο Φερών) ή Κοινότητα.

Απογραφή 1881.

Απογραφή 1928.

Απογραφή 1981.

Γραμμοσκιασμένο τμήμα: πληθυσμός Δήμου Βελεστίνου.

*Φεραί - Βελεστίνο - Βελεστινλής.
Ετυμολογική επισκόπηση*

Η ανακοίνωση αυτή αποτελεί την εισαγωγή και περιέχει τον προβληματισμό και τις βασικές γραμμές μιας ευρύτερης και κατά το δυνατόν πληρέστερης έρευνας των πηγών για την ετυμολογία του τοπωνύμιου Βελεστίνο, που χρησιμοποιούσε ο εθνομάρτυρας Ρήγας στην προσωνυμία «Βελεστινλής», για να δηλώσει την καταγωγή του.

Το «Φεραίος» του αποδόθηκε εκ των υστέρων, επειδή το Βελεστίνο ταυτίζεται αρχαιολογικά και ιστορικά με τη γνωστή αρχαία θεσσαλική πόλη των Φερών. Η αλλαγή του προσωνύμιου του Ρήγα είχε το πνεύμα μιας αποκατάστασης του ονόματός του «επί το αρχαιοπρεπέστερον», όπως συμβαίνει, όταν αποκαλέσουμε τον Σμυρλή «Σμυρναίο», τον Λεψινιώτη «Ελευσίνιον» ή τον Ρωμίο «Ρωμαίον».

Όπως ο Ρήγας εξετάζεται ιστορικά ως προσωπικότητα βαλκανική, υπερεθνική για την εποχή του, με το να καλεί ανεξαιρέτως όλους τους υπόδουλους στην Οθωμανική αυτοκρατορία λαούς¹ να ξεσηκωθούν και από κοινού να αποτινάξουν τα δεσμά της δουλείας, έτσι και γλωσσολογικά «από κοινού» η ελληνική και οι άλλες βαλκανικές γλώσσες μαζί με τις διαλέκτους, ιδιώματα, που προήλθαν από αυτές, προσφέρουν το υλικό για την ιστορικοσυγκριτική εξέταση του τοπωνύμιου Βελεστίνο.

Το παμβαλκανικό λοιπόν πνεύμα του Ρήγα αποτελεί τον οδηγό αυτής της ετυμολογικής έρευνας. Αυτό το πνεύμα πρέπει πάντοτε να πρυτανεύει μεταξύ των σημερινών βαλκανιολόγων, για να αποφεύγονται οι διάφοροι εθνικισμοί που υπεισέρχονται σε τέτοιου είδους εργασίες με αποτέλεσμα να μη λαμβάνονται υπόψη οι γνώμες όλων των πλευρών.

Αυτό έχει συμβεί και στην περίπτωση της ετυμολόγησης του Βελεστίνο από σλαβικής πλευράς. Στη σχετική με το τοπωνύμιο αυτό σλαβική βιβλιογραφία,

1. Βλ. Ρήγας, Θούριος, στ. 45-46: «*Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί, αράπηδες και άσπροι, με μια κοινή ορμή, για την ελευθερίαν να ζώσωμεν σπαθί...*»

που αρχίζει από τους Τάφελ, Σάφαρικ και φθάνει το 1940 στο Μ. Φάσμερ², το Βελεστίνιο έχει καταχωρηθεί στα σλαβικής προέλευσης τοπωνύμια του ελλαδικού χώρου και έχει συσχετισθεί με παρόμοια που απαντούν σε χώρες με σλαβική γλώσσα σήμερα ως επίσημη κρατική, π.χ. με το Βέλες στη Γιουγκοσλαβία, το Βιελέστοβο στη Πολωνία³.

Έχει δε προταθεί η προέλευσή του από τα ονόματα σλαβικών φύλων του 7ου αιώνα που αναφέρονται στις βυζαντινές ιστορικές πηγές να πέρασαν ή να εποίκισαν θεσσαλικές περιοχές – όπως τη Μαγνησία – και που έφεραν τα ονόματα: Βελεγιζίται⁴, Βελεγλίται, Βερζίται, Βελζίται, Βιελέσται και Βελεσίται. Με αυτά οι σλαβολόγοι προσπάθησαν να ετυμολογήσουν τη ρίζα Βέλεστ. Την κατάληξη δε -ινος ο Ζάιμοβ σε έργο του, που περιέχει τα σλαβικά κατ' αυτόν τοπωνύμια της Βαλκανικής χερσονήσου για να δικαιολογήσουν και τον τίτλο: Εγκαταστάσεις Βουλγάρων Σλάβων στη Βαλκανική (έκδ. Ακαδημίας Σόφιας 1967), τη θεωρεί επαρκές στοιχείο της σλαβικής προέλευσης του τοπωνύμιου Βελεστίνιο αφού ως -ιν, -ινα απαντά σε πολλά σλαβικά τοπωνύμια.

Είναι εμφανής όμως η μονομέρεια αυτών των εργασιών και εμφανής ο εθνολογικός σκοπός τους, αφού θεωρούν τα σλαβικά τοπωνύμια ως στήριγμα θεωριών εθνολογικής αλλοίωσης των περιοχών, όπου αυτά απαντούν και εν προκειμένω της Θεσσαλίας.

Τα εθνολογικά όμως συμπεράσματα πρέπει να απορρέουν και από τη συνεξέταση των δεδομένων και άλλων σχετικών επιστημών, όπως της αρχαιολογίας, που δεν προσφέρει τεκμήρια σλαβικής εγκατάστασης, της ιστορίας, που ξεχωρίζει λόγω συμπεριφοράς τους Βελέστες από τα άλλα σλαβικά φύλα και πρωτίστως της συγκριτικής βαλκανικής γλωσσολογίας, που οδηγεί στα δεδομένα όλων των βαλκανικών γλωσσών⁵.

Στην περίπτωση λοιπόν της ετυμολόγησης του Βελεστίνου από σλαβικής πλευράς (και όχι μόνο αυτού, αλλά και πλήθους άλλων τοπωνυμίων του ελλαδικού χώρου) και στις εργασίες των ανωτέρω επιστημόνων, που περιλαμβάνουν το τοπωνύμιο αυτό στα σλαβικά γενικώς, αλλά και αβασάνιστα για μια τέτοια κατάταξη και χαρακτηρισμό του, δεν έχουν γίνει οι ακόλουθες απαραίτητες συγκριτικές θεωρήσεις και κυρίως δεν έχουν εξετασθεί όλες οι προϋποθέσεις της τοπωνυμολογίας, αλλά μερικές από αυτές.

Για παράδειγμα ο Φάσμερ αφιερώνει 6-7 γραμμές για την προέλευση του Βελεστίνου και λέγει ότι δεν πρέπει να προέρχεται από το Βελεγιζίται, ούτε από το

2) M. V a s m e r, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1940, λήμμα Βελεστίνον.

3) Βλ. εις βιβλιογραφία του Παλαιοσλαβικού Λεξικού της Πολωνικής Ακαδημίας (Polska Akademia Nauk, Słownik Prasłowiański) Βαρσοβία 1974, και στην εισαγωγή για τα επιθήματα. Κατά προφορική υπόδειξη του καθ. Φ. Μαλινγκούδη πρέπει να συγκριθεί με το (τοπωνύμιο του ν. Τρικελών) Βελεμίσι.

4) Βλ. Εκδοτικής Αθηνών, Μακεδονία 4000 χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, Αθήνα 1982, τα σχετικά λήμματα και σχέσεις Μακεδονίας - Θεσσαλίας ιστορικές, γλωσσικές)

5) Βλ. σχέσεις των βαλκανικών γλωσσών εις: Cahiers Balkaniques, τ. 10, Paris 1986.

Βελζιτία, όνομα περιοχής που ο ιστορικός Βασίλειφ συσχετίζει με το Βελεστίνo. Παρ' όλα αυτά το κατατάσσει στα θεσσαλικά σλαβικά, χωρίς να απαντά στα ακόλουθα ερωτήματα - προϋποθέσεις της τοπωνυμολογίας: 1) Σχέση του τοπωνύμου με τη φύση, 2) Σχηματισμός από γεωγραφικό όρο, 3) Σχηματισμός του από λέξη που δείχνει ομοιότητα του εδάφους με διάφορα αντικείμενα, 4) Σχέση του τοπωνύμου με το φυσικό κόσμο: χλωρίδα, πανίδα, 5) Σχέση με ονόματα ανθρώπων (αυτό το απέκλεισε ως προς το Βελεγιζίται, χωρίς να αποκλείσει ή να δεχθεί την προέλευσή του από τα άλλα, όπως από το Βελέσται, Βερζίται κλπ.), 6) Σχέση του τοπωνύμου με οχυρό μέρος, 7) Σχέση με στοιχεία της λαϊκής οικονομίας, 8) Σχέση με άλλα εθνικά ονόματα, 9) Σχέση με θρησκεία, 10) Σχέση με τύπους κατοικημένων χώρων⁶.

Κι ακόμη από καθαρά γλωσσολογική ιστορικοσυγκριτική πλευρά δεν έχουν λάβει υπόψη: τις διαλεκτικές σχέσεις, ομοιότητες, διαφορές της ελληνικής γλώσσας και των διαλέκτων της, εν προκειμένω της αρχαίας θεσσαλικής και της νεώτερης ιδιοματικής (βορειοελλαδικό ιδίωμα ή απλώς βόρειο της νεοελληνικής) με την παλαιοσλαβική και την νότια ομάδα των σλαβικών γλωσσών (βαλκανικών) και τις διαλέκτους αυτών. Χρονολογικά η σύγκριση αυτή πρέπει να αρχίζει από τον 6ο τουλάχιστον αιώνα μ.Χ., από τότε δηλαδή που χρονολογείται η επαφή ελληνικής και σλαβικής γενικά με την κάθοδο σε ελληνόφωνες βαλκανικές περιοχές σλαβοφώνων (παλαιοσλάβων αρχικά και εκσλαβισμένων γλωσσικά Βουλγάρων αργότερα). Η προφορική όμως παράδοση του τοπωνυμίου είναι αδύνατο, λόγω ελλείψεως γραπτών μαρτυριών, να παρακολουθηθεί από τον 6ο έως τον 13ο αιώνα, οπότε έχουμε τον λατινικό του τύπο *Valestinum*⁷.

6) Σύμφωνα με αυτά τα κριτήρια (1-10) από ελληνικής και σλαβικής πλευράς έχουμε τα τοπωνύμια (1) Αιγιαλία - Γιάλτα, (2) Χελμός - Χλεμούτσι, (3) Κερπινή - Τσέρπινη, (4) Αρτεμισία - Τσέρνιτσα, (5) Νίκων - Σφεντενικό, (6) Πύργος - Μπουργκάς, (7) Κερασούντα - Τσερέσνιτσα, (8) Κουμάνο - Κουμάνοβο (9) Λιά - Αϊλιά, (10) Χώρα - Σέλο, ενώ οι τύποι Βέλες, Βελεσσά, Μπέλες κλπ. ανήκουν σε διάφορες σημασιολογικές κατηγορίες: λευκός, εξέχων, μεγάλος, παρόχθιος κλπ. που δεν μπορούν να συσχετισθούν άμεσα με μια από τις πιο πάνω κατηγορίες στις οποίες ανήκουν τα χαρακτηριστικά ελληνικά και σλαβικά παραδείγματα.

7) Πληροφορία του Αχ. Λαζάρου, ρωμανιστή - βαλκανιολόγου, που ανέφερε: «Ο κ. Ντελόπουλος τοποθέτησε το θέμα διερευνησεως της ετυμολογίας των θεωρουμένων ως τώρα σλαβικής προελεύσεως τοπωνυμίων κατά τρόπο απόλυτα σαφή. Προσθέτω μόνο τούτο, ότι Βαλκάνιοι και μάλιστα δυτικο-Ευρωπαίοι ειδικοί σλαβολόγοι σήμερα διατυπώνουν τις ακόλουθες απόψεις: αναφέρω μόνο τον Ρουμάνο σλαβολόγο Εμίλ Πέτροβιτς, ο οποίος διερευνώντας ολόκληρη τη σλαβική επίδραση από τα Καρπάθια μέχρι το Ταϊναρο, λέγει ότι η παρουσία η σλαβική είναι περιορισμένη και ελάχιστη και ο καθηγητής του πανεπιστημίου του Στρασβούργου Αλ. Ράντα επαναλαμβάνει το αυτό.

Συνεπώς κάθε φορά που αναζητούμε την ετυμολογία ενός τοπωνυμίου θα πρέπει να τηρούμε όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που έθεσε ο κ. Ντελόπουλος. Δεν είναι κάτι σλαβικό αν δεν απαντάει στην καρδιά του σλαβικού κόσμου, αν απαντάει στο βαλκανικό χώρο, τότε αναζητείστε την ετυμολόγησή με όλες τις άλλες επιδράσεις που ασκήθηκαν και φυσικά ξεκινώντας από την ελληνική με όλους τους δυνατούς τρόπους φωνητικών φαινομέ-

Αυτή η αδυναμία παρακολούθησης της διαχρονικής πορείας (προφορικά - γραπτά) ενός θεωρούμενου ως σλαβικού τοπωνύμιου είναι και το μεγαλύτερο πρόβλημα της σλαβολογίας ως επιστήμης θεωρητικής, που το υλικό της δεν είναι μόνο γλωσσικό, αλλά και αρχαιολογικό, εθνολογικό, ανθρωπολογικό, ιστορικό έτσι ώστε η απουσία τεκμηρίων από ένα επιστημονικό κλάδο να συμπληρώνεται για εξαγωγή συμπερασμάτων με υλικό άλλου κλάδου.

Αυτό συμβαίνει στη σλαβολογία γιατί από τη μαρτυρούμενη στις βυζαντινές πηγές κάθοδο Σλάβων στα Βαλκάνια τον 6ο αιώνα και μέχρι την καταγραφή της γλώσσας τους σε γραπτά μνημεία, όταν είχαν αποκτήσει και αλφάβητο, το γλαγολιτικό και κατόπιν το κυριλλικό, πέρασαν τρεις αιώνες. Και από την απόκτηση, του βασιζόμενου στο ελληνικό, αλφάβητο μέχρι το πρώτο χειρόγραφο, που να αποδίδει σλαβική γλώσσα (παλαιοεκκλησιαστική) και να σώθηκε μέχρι σήμερα πέρασαν άλλοι 2 αιώνες (9ος - 11ος). Έτσι έχουμε ένα κενό στη γραπτή τουλάχιστον παράδοση 5 αιώνων που ισχύει φυσικά και για τη γραπτή παράδοση των τοπωνυμίων, τα οποία διασώθηκαν μόνο από την προφορική παράδοση.

Η προφορική όμως παράδοση έχει τους δικούς της νόμους και τις δικές της απαιτήσεις που είναι κυρίως διαλεκτολογικές-διαχρονικές και ανήκουν στον τομέα όχι μόνο των ελληνοσλαβικών γλωσσικών σχέσεων στο εξεταζόμενο τοπωνύμιο, αλλά και στις ελληνολατινικές.

Η σύγκριση, που πρέπει να γίνει, πρέπει απαραίτητα να στηριχθεί σε υλικό από την ελληνική γλώσσα στην περιοχή της Θεσσαλίας, όπως θα ομιλείτο τον 6ο τουλάχιστον αιώνα μ.Χ. και σε υλικό της παλαιοσλαβικής, όπως προσφέρεται μόνο από την καταγραμμένη παλαιοεκκλησιαστική σλαβική του 11ο αιώνα από πλευράς γραπτών πηγών. Γι' αυτό και η σύγκριση, για να μην είναι τόσο «ετεροχρονισμένη», όπως θα λέγαμε σήμερα, στηρίζεται στα βασικά φωνητικά χαρακτηριστικά των δύο γλωσσών μαζί με τα αντίστοιχα της νεολατινικής των Αρωμούνων (Βλάχων) που πρέπει για τη Θεσσαλία να λαμβάνονται πάντοτε υπόψη λόγω της ιστορίας των φορέων της και των χαρακτηριστικών της γνωρισμάτων, που προέκυψαν από τον εκλατινισμό ελληνοφώνων, φορέων βορειοελλαδικών αρχαιοελληνικών ιδιοματικών στοιχείων.

Έτσι από την ελληνική πλευρά έχουμε: α) στοιχεία φωνητικά της αρχαίας ελληνικής θεσσαλικής διαλέκτου, β) την επιβίωσή τους στη μεταγενέστερη νεοελληνική θεσσαλική απόγονο της Κοινής των ελληνιστικών χρόνων, και σαν υπόστρωμα φωνητικό στη νεολατινική (αρωμουνική). Από τη σλαβική πλευρά έχουμε: α) τα κοινά στοιχεία ελληνικής-σλαβικής λόγω της κοινής καταγωγής των δύο γλωσσών (ινδοευρωπαϊκής), β) την προφορά ελληνικών λέξεων από σλαβοφώνους, αλλά και την προφορά σλαβικών από ελληνοφώνους⁸.

νων και αν αυτό δεν ικανοποιεί μπαίνουμε μέσα στη ρωμαϊκή επίδραση και η λύση θα είναι πιο εφικτή».

8) Ως τέτοιο παράδειγμα έχουμε στην ίδια περιοχή το τοπωνύμιο *Κράνοβο*. Αυτό διατηρεί την αρχαία θεσσαλική (δωρική) προφορά του -α- στη λέξη Κρήνη-Κράνα (όπως και είναι τόπος με νερά) μαζί με την κατάληξη -οβο. Αυτή μπορεί να είναι εδώ σλαβική (ως κοινή σ' όλες τις σλαβικές γλώσσες), αλλά και ελληνική από τον μαρτυρούμενο τύπο του

Τα πιο πάνω στοιχεία διασώζει η σημερινή προφορική παράδοση σε τοπωνύμια-λέξεις που ανήκουν ιστορικά στο χώρο, όπου ομιλούντο οι διάλεκτοι θεσσαλική, αιολική, αιολοδωρική (αρχαία ελληνική μακεδονική) και νοτιοσλαβικά ιδιώματα, που ανήκουν στην σλαβική βουλγαρική, αλλά έχουν έντονα διαφοροποιηθεί λόγω της επαφής τους με τις άλλες βαλκανικές γλώσσες (ελληνική, τουρκική, αλβανική, νεολατινική-αρωμουνική).

Απομονώνουμε όσα σχετίζονται με την προφορά του Βελεστίνου από τις προαναφερθείσες, σχετικές ιστορικά με την περιοχή, γλώσσες και ιδιώματα στα γράμματα Β και Λ. Σύμφωνα με τα δεδομένα της ελληνικής γλώσσας (διαλεκτολογικά) το Φ στα βορειοελλαδικά ιδιώματα ελληνικά και σλαβικά προφέρεται Β, όπως έχουμε στα Βίλιππος από το Φίλιππος, Βερενίκη από το Φερενίκη κλπ., δηλαδή τα λεγόμενα δασέα σύμφωνα γίνονται μέσα ή ψιλά όπως και στα σημερινά πεταίνω<πεθαίνω, κόμα<χώμα, αλλά και τα αρχαία Φέλλα<Πέλλα, Φερόη<Βερόη. Σύγχρονη με την κάθοδο των Σλάβων επιγραφή σε όστρακο από το Ζάγκρεμπ της Γιουγκοσλαβίας λέγει: Τεέ (Θεέ), βοήτι (βοήθει) τους Ρωμαίους. Στις ελληνοσλαβικές δε γλωσσικές σχέσεις έχουμε και τα Μπιλ>φύλλο, αλλά και το αιολικό (θεσσαλικό) φράτης (αδελφός λατινικά Frater) να αποδίδεται με το σλαβικό Μπρατ και είναι γνωστό ότι οι βυζαντινοί απέδιδαν λόγω αττικισμού το σλαβικό Μπ με το Β.

Κατά τα ανωτέρω φωνητικά στοιχεία που απαντούν και στα θεσσαλικά ελληνικά και στα νοτιοσλαβικά (παλαιοσλαβικά) – όπως συνάγεται από τις επιβιώσεις χαρακτηριστικών του μέχρι σήμερα – το αρχαίο τοπωνύμιο Φεραί⁹-Φερές

τοπωνύμιου Κρανόβιο. Κατά τον Αχ. Λαζάρου πρέπει να ληφθεί υπόψη και η νεολατινική της (αρωμουνική) εξέλιξη του τύπου Κράνα -νόβο (α) (νέα κρήνη) >Κράνοβο.

Ενώ η αντικατάσταση του ποιμενικού θεού των Σλάβων, *Βέλες* (όταν εκχριστιανίσθηκαν οι Σλάβοι από το Βυζάντιο), με τον *Άγιο Βλάσιο* από την Καισάρεια, προστάτη επίσης των ποιμένων, ερμηνεύεται και φωνητικά κατά το σχήμα Βέλες (ή Βάλες απ' όπου και ο τύπος Βαλεστίνου, αν δεν είναι από την παρετυμολογία Vales (λατ. = πεδιάδα)) που προφέρεται Βάλεσ(ι)>Βλάσ(ι)>Βλάσι-ος. (Παράβαλε και τα Valto>Vlato, Zolot>Zlato (= ο θάλτος και ο χρυσός αντίστοιχα που ως ονόματα στη νέα ελληνική έδωσαν τα Ζολότας και Ζλατάνος). Στην απόδοσή του, ως τυπωνύμιου στη βουλγαρική του ελληνικού χωριού στον Εύξεινο Πόντο Αγίου Βλασίου, σήμερα προφέρεται *Σβετ* (άγιος), *Βλας* (Βλάσιος) (Βλέπε Βουλγαρικός Διαλεκτικός Άτλας, Νοτιοανατολικής Βουλγαρίας, Σόφια 1964, σ. 20 (μετάφραση Γ. Ντελόπουλος, Αρχείο Ιστορικού Λεξικού Ακαδημίας Αθηνών).

9. Ο κ. Λ. Βρανούσης, τ. Διευθυντής του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Μεσαιωνικού Ελληνισμού (Ακαδημίας Αθηνών) ανέφερε: «Μας άνοιξε μια νέα προοπτική, τώρα το σκέφτομαι και εγώ, ο κ. Ντελόπουλος. Σ' αυτό τον τόπο υπήρχε πάντοτε μια εξουσία: Ρωμαίοι, Βυζαντινοί, ένα οργανωμένο κράτος και αν με τις διαδοχικές αλλαγές - αλλοιώσεις των πληθυσμών, νέες εγκαταστάσεις, ξεκλήρισμα των μεν κλπ. ξεχνιόταν το παλιό όνομα, η κεντρική διοίκηση, δηλ. όταν ερχόταν κάποιος αξιωματούχος περσικός, έλεγε ότι σ' αυτόν τον τόπο ήταν οι Φερές ή παραπάνω ήταν η Λάρισα... δεν λησμονήθηκαν η Θήβα κ.ά. τέτοια μεγάλα ονόματα της αρχαιότητας. Γι' αυτό βρίσκω πολύ πιθανή την πρόταση η «υπόθεση εργασίας» (hypothese de travaillie) όπως λένε οι Γάλλοι, να αναθούμε,

μπορεί να προφερθεί Βελαί-Βελές και ο κάτοικος (Φεραίος)-Φερέστης να προφερθεί τον 7ο τουλάχιστον μ.Χ. αιώνα Βελέστης-Βιέλεστης που μας θυμίζει και την αντίστοιχη θεσσαλική λέξη πενέστης.

Το Λ στη λέξη αυτή μπορεί να προέρχεται από αρχικό Ρ και η εναλλαγή του Ρ με Λ όπως στην ελληνική στο αμέργω-αμέλω είναι κοινό φαινόμενο όπως δείχνει και το Βερζίται-Βελζίται, Μπερεγκίται-Βελεγιζίται (από το Μπέλεγκ-Μπέλεγκ - όχθη).

Φωνητικά λοιπόν οι Βελέσται διαφέρουν από τα αναφερόμενα με τις πιο πάνω ονομασίες σλαβικά φύλα και η παραγωγή του ονόματός τους από το Φερέστες εκ του Φερές<Φεραί ενισχύεται και από την ιστορική μαρτυρία για την πολιορκία της Θεσσαλονίκης τον 7ο αιώνα από σλαβικά φύλα μεταξύ των οποίων και οι Βελέστες.

Αναφέρεται λοιπόν ότι οι Βελέστες πολέμησαν εναντίον των άλλων Σλάβων. Η μαρτυρία αυτή μπορεί να μας οδηγήσει στο εξής συμπέρασμα: α) ότι δεν ήταν Σλάβοι, β) ότι θεωρούντο Σλάβοι λόγω της αλλαγής του ονόματός τους, λόγω θεσσαλικής ελληνικής προφοράς, αλλά και σλαβικής, (περίπτωση διγλωσσίας ή επικράτησης της σλαβικής προφοράς στο Φ-Β και Ρ-Λ) και γ) ότι ήταν εκσλαβισμένοι γλωσσικά Θεσσαλοί από τις Φερές, που διατηρούσαν στην ονομασία Βελέσται την εξέλιξη φωνητικά της αρχικής των προέλευσης από τις Φερές>Βελές> Βελεστίν (όπου το -ιν αποδίδει την κατάληξη του τοπωνυμίου στη νέα του απόδοση, ενώ με το -ίνος έχουμε τον εξελληνισμό του, όταν η διγλωσσία υποχώρησε εις βάρος της σλαβικής και υπέρ της ελληνικής ή τουλάχιστον της τοπικής νεολατινικής-αρωμουνικής, αφού και στη λατινική είναι κοινή η κατάληξη ινουμ (inum) στα τοπωνύμια.¹⁰

Η επιβίωση δε μέχρι τον 13ο αιώνα του τύπου Valestinum, που δίνει τη σημασία του πεδινός (Vales) της λατινικής, φωνητικά - γλωσσολογικά μπορεί να ερ-

χωρίς σωβινιστικά να λέμε ότι «ντε και καλά» ότι βρήκαμε, ότι αυτή είναι η ετυμολογία, να αναχθούμε στο αρχαίο Φερές, το οποίο πραγματικά, γιατί να είχε εκλείψει;

Πάντοτε υπήρχε η κρατική οργάνωση και η λόγια παράδοση. Επίσης ξέρουμε ότι δεν είναι απαραίτητο φορείς σλαβικών τοπωνυμίων να είναι πάντοτε οι Σλάβοι».

Σημείωση: Η τελευταία πρόταση του κ. Λ. Βρανούση αναφέρεται στην περίπτωση π.χ. Ελλήνων - φορέων ξένου (εδώ σλαβικού) τοπωνυμίου από το οποίο να παίρνουν και την ονομασία καταγωγής τους π.χ. το «Ντρομπολιτσιώτες» (κάτοικοι της Τρίπολης) αν θεωρηθεί 100% σλαβικό εκ του Ντόμπρο-πόλιτσα, δεν μπορούν να θεωρηθούν Σλάβοι και μάλιστα όταν ελέγοντο έτσι οι Τριπολιτσιώτες το 1821.

Πλησιέστερο όμως προς το να αποκληθεί Βελέστης, λόγω προφοράς του Φερές-Βελές, λόγω σλαβοφώνων ή λόγω ιδιωματικού λόγου Θεσσαλών, ο Θεσσαλός Φερέστης (Φεραίος) είναι το παράδειγμα του ελληνικού τοπωνυμίου Χάνδαξ (Ηράκλειο Κρήτης - χαντάκι - τάφος που περιβάλλει τείχη) το οποίο στην ιταλική έγινε Κάντια (Candia) και έδωσε το Καντιώτης με ελληνική πλέον μορφή και κατάληξη, όπως ακριβώς και στο Βελεστινής που ανάγεται (δια του Βελεστίνου) στο αρχικό Φεραί-Φερές, έτσι και το ιταλοελληνικό Καντιώτης ανάγεται στο αρχικό ελληνικό Χάνδαξ.

10. Πρβ. Τάρας - Ταραντίνο, Ακράγας - Ακραγαντίνο και τα νεολατινικά Ferentino, Turin (Τορίνο) κλπ.

μηνευθεί ως εξής: α) το α στο Vales σε περίπτωση προφοράς του στην σλαβική του Βέλες είναι διαλεκτικό φαινόμενο εναλλαγής του Ε σε Α, β) στην ελληνική είναι επίσης αρχαίο χαρακτηριστικό της Θεσσαλικής και της αρχαίας Μακεδονικής, π.χ. στα φερέτρα-φαρέτρα, Φεραί-Φαραί, βέρεθρον-βάραθρον και στη νεοελληνική που είχε διαμορφωθεί πλέον το 13ο αιώνα έχουμε την ίδια εναλλαγή στο παράδειγμα βελανίδι, βαλανίδι, βελανιδιά, βαλανιδιά κλπ¹¹.

Τα μεγάλα κενά στη διαχρονική εξέταση του τοπωνύμιου Βελεστίνου αναπληρώνονται μόνο με διεπιστημονική θεώρηση του σχετικού υλικού των βαλκανικών γλωσσών με βάση νόμους φωνητικούς όπως εδώ της αναλογίας που εξηγεί τέλος και το αρσενικό γένος στον τύπο Βελεστίνος. Αυτός αντιστοιχεί με το αρχαίο Θεσσαλικό Πέλινον>Πέλινος αλλά και τα Φάρσαλος, Βόλος και είναι προφανής ο εξελληνισμένος τύπος που λήγει σε -ος, αν οι κάτοικοι θέλουν να αποβάλλουν τον παράλληλο τύπο, αλλά με ξένη κατάληξη -ιν (σλαβική π.χ. Berlin που δίνει σήμερα στα ελληνικά το Βερολίνο Dublin-Δουβλίνο κλπ.)

Έτσι καταλήγουμε στην υπογραφή του Ρήγα «Βελεστινλής», η οποία συνοψίζει και τα πρώτα συμπεράσματα αυτής της εργασίας, αποτέλεσμα της φράσης-ρητού του Φεραίου «όποιος ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά».

Κι αυτά είναι: 1) Δεν μπορεί να αποκλεισθεί η παραγωγή του τοπωνυμίου Βελεστίνου από τη φωνητική εξέλιξη του αρχαίου Φερέσ κατά το σχήμα: Φεραί - Φερέσ - Φερέστης - Βελέστης - Βελεστίνος - Valestinum - Βελεστίνου, 2) Δεν υπάρχουν επαρκή διαχρονικά τεκμήρια για να στηριχθεί η σλαβική καταγωγή του τοπωνυμίου, 3) Η σύγκρισή του με ομόηχα σλαβικά (Βέλες - Βελέστοβο) δεν ικανοποιεί τις σημασιολογικές απαιτήσεις του τοπωνυμίου, 4) Η σύγκριση της ρίζας του με σλαβικές ρίζες αποκαλύπτει τις ελληνοσλαβικές γλωσσικές σχέσεις (φωνητικές) προ της εμφανίσεως στη Θεσσαλία σλαβοφώνων, 5) Η σύγκριση της προφοράς του Φερέσ - Βελέσ αποκαλύπτει το αρχαίο θεσσαλικό υπόστρωμα, το νεώτερο βορειοελλαδικό νεοελληνικό και τα κοινά στοιχεία νότιων σλαβικών ιδιωμάτων με τα βόρεια ελληνικά. Αυτά εξηγούνται γλωσσολογικά ή με την επιβίωση των κοινών στοιχείων που προϋπήρχαν στην ελληνική και τη σλαβική γενικά ή με την αλληλεπίδραση λόγω συμβίωσης, εκσλαβισμού, εξελληνισμού, όσων διατηρούσαν αυτήν ακριβώς την προφορά. Και η σλαβολογία ως επιστήμη λόγω του κενού 5 αιώνων στη γραπτή>προφορική της παράδοση δεν μπορεί να τεκμηριώσει ποια περίπτωση ισχύει κάθε φορά που έχουμε τέτοια φαινόμενα αλλαγών στα τοπωνύμια από φωνητικής πλευράς.

Είναι λοιπόν οι Βελέσται, οι θεσσαλικοί Φερέσται κάτοικοι των Φερών του 7ου αιώνα μ.Χ., ελληνόφωνοι με όνομα που λαμβάνεται ως σλαβικό ή σλαβόφω-

11. Εδώ έχουμε για σύγκριση υλικό από τις ελληνοσλαβικές σχέσεις λόγω κοινής καταγωγής των δύο γλωσσών από την ινδοευρωπαϊκή το σλ Valiu-(κατα¹) βάλλω-φάλλω-σφάλλω (λατ. fallo) και το σλ Velii (μέγας) - βέλιος-βαλιός και βαλαιός του Ησυχίου-μέγας, πολύς, ταχύς, ποικίλος (αρχ. βαλιός ο έχων λευκά στίγματα, ποικίλος πρβ. λατ. Vagius (όπου Λ>R).

Στα παραδείγματα αυτά της συγκριτικής ινδοευρωπαϊκής γλωσσολογίας (Ελληνικής - Λατινικής - Σλαβικής) παρατήρησε τις εναλλαγές Ε-Α και Λ-Ρ και Φ-Β.

νοι, πιστοί Ρωμαίοι υπήκοοι του Βυζαντίου που πολεμούν σε μια δεδομένη στιγμή κατά των άλλων Σλάβων, Βελεγιζιτών, Βερζιτών κλπ.;

Εάν οι Βελέστες ήταν σλαβόφωνοι, είναι σίγουρα οι πρώτοι Γκραικομάνοι, που κι αυτοί τον 19ο - αρχές 20ού αιώνα πολέμησαν στη Μακεδονία, αν και σλαβόφωνοι, κατά των Βουλγάρων - σλαβοφώνων, αφού πίστευαν ότι ήσαν Γκραικοί- Έλληνες. Γι' αυτό και τους αποκαλούσαν Γκραικομάνους, δηλαδή μανιώδεις στα ελληνικά τους φρονήματα. Και δεν τους ενοχλούσε η γλώσσα και πολύ περισσότερο η θεωρούμενη σλαβική ονομασία του χωριού προελεύσεως τους στην εκδήλωση των ελληνικών τους φρονημάτων.

Όπως, φαντάζομαι, δεν θα ενοχλείτο ο Ρήγας αν κάποιος γλωσσολόγος του μιλούσε για την τουρκική κατάληξη στην υπογραφή του ως «Βελεστινλής». Γιατί πράγματι το -λής προέρχεται από το δηλωτικό της καταγωγής -λι της τουρκικής που εξελληνίσθη σε -λής, όπως και στα Γιουναν-λί (Ίωνας - Έλληνας της Ιωνίας της Μ. Ασίας) σε αντίθεση με το Ρουμ-λί-Ρουμελιώτης (Έλληνας της κυρίας Ελλάδας) από το Ρουμ<Ρωμαίος>Ρωμός (Έλληνας).

Η πολιτική απελευθέρωση της Ελλάδας και των Βαλκανικών κρατών, για την οποία ο Ρήγας θεωρείται πρωτοπόρος με τους αγώνες του και το τραγικό του τέλος, έφερε μετά από δεκαετίες συγκρούσεων των βαλκανικών λαών (όχι μόνο στα πεδία των μαχών, αλλά και στα πολιτιστικά πράγματα, όπου οι διάφοροι «εθνικισμοί» επηρέασαν ακόμα και τις τοπωνυμικές έρευνες) το σημερινό φιλελεύθερο επιστημονικό πνεύμα¹². Αυτό το πνεύμα πρέπει να κάνει τους γλωσσολόγους τουλάχιστον να προτιμούν το «Βελεστινλής» από το Φεραίος. Κι αυτό γιατί το Βελεστινλής δίνει την αφορμή για μια συνεξέταση α) αρχαίας θεσσαλικής και μακεδονικής (αιολοδοωρικής) β) νεώτερης ελληνικής - θεσσαλικής, γ) ελληνοσλαβικών γλωσσικών σχέσεων, δ) ελληνο-λατινικών (ελληνικής - αρωμουνικής)¹³, ε) ελληνοτουρκικών γλωσσικών σχέσεων¹⁴.

Το «Φεραίος» όμως από το αρχαίο θεσσαλικό Φεραί θα θυμίζει πάντοτε την πολιτιστική αναβίωση στον χώρο αυτό που ήταν αποτέλεσμα μακρών πολιτικών και στρατιωτικών αγώνων όλων των βαλκανικών λαών.

Αγώνων για να αναβιώσει η πολιτιστική κληρονομιά των βαλκανικών λαών, την οποία αποτύπωσε ο Ρήγας στη Χάρτα του μαζί με τα μεγάλα ονόματα της αρχαιότητας, μεταξύ των οποίων και τη γενέτειρά του Φεραί, αλλά που δεν χρησιμοποιήσε στο όνομά του υπογράφοντας ως «Βελεστινλής» ελεύθερα, για να συλλογιόμαστε και εμείς σήμερα ελεύθερα με το παράδειγμά του¹⁵.

12. Η κ. Μαντουβάλου, λέκτωρ του Πανεπιστ. Αθηνών, κατά τη συζήτηση που ακολούθησε την ανακοίνωση, ανέφερε: Ο Ρήγας είχε σαν ιδεώδες την ένωση των Βαλκανίων. Η ανακοίνωση του κ. Ντελόπουλου ανοίγει πολλά παράθυρα για διεπιστημονική βαλκανική συνεργασία, για να περάσει το ιδεώδες του Ρήγα για βαλκανική συνεργασία.

13. Βλ. σχετικές συγκρίσεις εις: Α.χ. Λαζάρου, Η Αρωμουνική και αι μετά της ελληνικής σχέσεις αυτής. Β' έκδ., Αθήνα 1986.

14. Χ. Συμεωνίδης, (Ο φωνηεντισμός των ελληνικών δανείων στην τουρκική. Θεσσαλονίκη 1976) στη γερμανική: Der Vokalismus der griechischen Lehnwörter im türkischen; Institute for Balkan Studies).

15. Με αυτό το πνεύμα είναι γραμμένη και η επιγραφή στο άγαλμα του Ρήγα Φεραίου

*Pherai (Φεραί), Velestino, Velestinlis.
An etymological survey.*

Modern thessalian town Velestino lies on the site of ancient Pherai. It was supposed that Velestae (one of the medieval slavic tribes which passed or dwelled in Thessaly in the 7th c.A.D.) had given this name to the town.

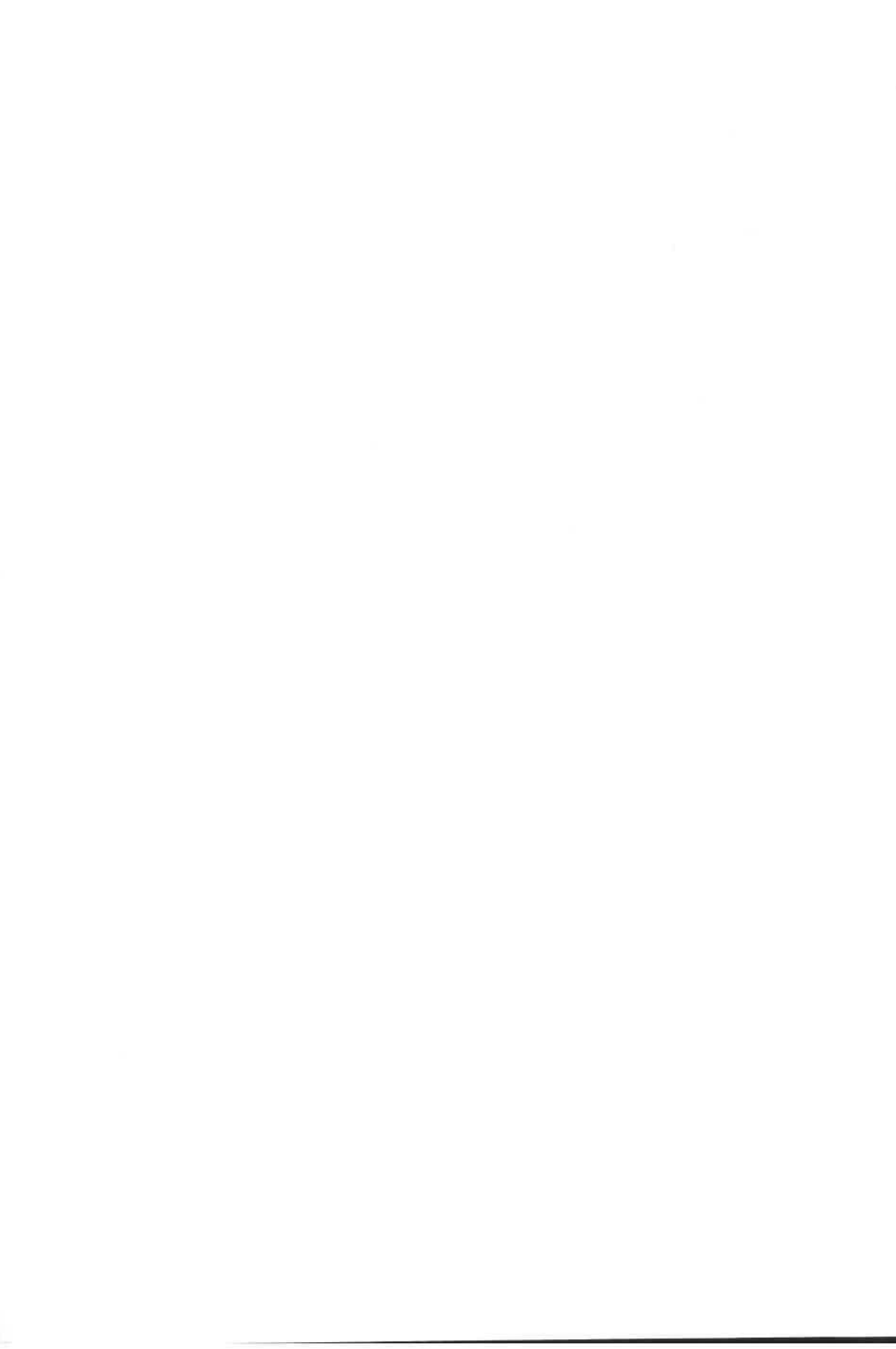
According to phonetic changes F>V and R>L, the inhabitant of Pherai (Feres) called Ferestis (in local dialectical form found also in thessalian penestis) can be pronounced Velestis (pl. Velestae). The ending -ino (Velestino) is common to slavic-in, latin-inum and greek -inon, inos (masc.).

The oral tradition of this place-name resulted in greek Velestinos and latin (13th c.A.D.) Valestinum. Therefore, the examination of Velestino involves balkan linguistics, especially the ancient and modern thessalian dialect of greek together with south slavic idioms and the language of latinized linguistically Greeks in Thessaly, i.e. the Aromuns (Vlachs). The above mentioned phonetic changes are common features to all these languages and dialects.

The name Velestinlis, meaning that who comes from Velestino, used by Rigas is a dialectic form of ancient Pherai>Feres>Veles>Velestino with greek, latin, slavic ending -in plus the turkish ending -li turned into hellenized -lis. So when Feraios (from Ferai-Pherae) was attributed to Rigas to remind the ancient name of his birthplace, it was not known that even Velestinlis (from Velestino) could be identical to Pherae (Feres) plus the centuries old phonetic changes of the oral tradition of this place name.

Besides that, there is no archaeological evidence of slavic remains in Velestino, while in the 7th c.A.D. the so called Velestae fought against the other slavic tribe Velegizites, whose name meaning «people of the river banks», is excluded by semantics and phonetics as the root of the word Velestino.

που βρίσκεται αριστερά των Προπυλαίων του Πανεπιστημίου Αθηνών: «Σπέρματ' ἐλευθερίας σπείρειν Ρήγας καὶ αὐτὸς μὲν ὄλετο, φεῦ, τὸ δὲ σπέρμα ἔβλαστε μέγα». (Ο Ρήγας έσπειρε τον σπόρο της ελευθερίας κι αυτός μεν, αλίμονο, χάθηκε, ο σπόρος όμως βλάστησε έτσι, ώστε να γίνει μέγας).

ΣΤΑΘΗΣ ΠΑΛΙΑΣ

Η λαϊκή παιδεία στην περιοχή Βελεστίνου από την Τουρκοκρατία μέχρι σήμερα

Η εργασία που σας παρουσιάζω είναι ανακοίνωση της Νομαρχιακής Επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης του Νομού Μαγνησίας.

Την ανακοίνωση συντάξα και σας παρουσιάζω λαμβάνοντας υπόψη τόσο την βιβλιογραφία που είχαμε στη διάθεσή μας όσο και στατιστικά και άλλα στοιχεία που βρίσκονται στην υπηρεσία μας.

Σκοπός μας είναι να παρουσιάσουμε όχι αυτό που λέμε τα «γράμματα» ή την σχολική ή με σχολικές μεθόδους παιδείας στην περιοχή. Όχι δηλαδή την παιδεία που διδάσκεται μέσα από οργανωμένα σχολεία συστηματικά με συγκεκριμένο πρόγραμμα και μέθοδο, αλλά τη λαϊκή παιδεία. Αυτή δηλαδή που γίνεται και διαδίδεται έξω από τους σχολικούς οργανισμούς και απευθύνεται στις πλατιές λαϊκές μάζες, που πηγάζει πολλές φορές μέσα από τις ανάγκες, τους πόθους και τους καημούς του λαού. Διαδίδεται γραπτά ή προφορικά μέσα από τον ίδιο το λαό με την παρέμβαση ή όχι των διανοουμένων της εποχής.

Για μια καλύτερη παρουσίαση του θέματος σε μια ερευνητική βάση και με την επιθυμία να γίνει η παρουσίαση αυτή πρόκληση και αφορμή για περαιτέρω έρευνα του θέματος από τον ακροατή και όχι παθητική απορρόφηση δοσμένων στοιχείων από την εισήγηση, θεωρούμε αναγκαίο να αποφύγουμε να φορτώσουμε την παρουσίαση αυτή με πολλές ημερομηνίες, στατιστικά στοιχεία και αριθμούς που θα κούραζαν τον ακροατή. Επίσης για τεχνικούς λόγους χωρίσαμε την όλη ιστορική περίοδο σε τρεις υποπεριόδους:

Α. Από την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας μέχρι την απελευθέρωση της Θεσσαλίας από τους Τούρκους.

Β. Από το 1881 μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Γ. Από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι σήμερα.

Αμέσως μετά την κατάκτηση από τους Τούρκους, όπως είναι γνωστό, όλα τα σχολεία παύουν να λειτουργούν και οι διανοούμενοι και δάσκαλοι απ' όλη την

Ελλάδα φεύγουν στην Ευρώπη. Σε όλη την Ελλάδα λοιπόν, και στην περιοχή μας επομένως, δεν υπάρχουν σχολεία.

Η Εκκλησία, ξεκινώντας από την ανάγκη να διαβάζεται ο λόγος του Ευαγγελίου και με βάση τα προνόμια που της έχουν δοθεί από τον κατακτητή, αρχίζει γρήγορα μια προσπάθεια για να μπορέσει να έχει στη διάθεσή της και για τις ανάγκες της ανθρώπους που να γνωρίζουν ανάγνωση. Η προσπάθεια αυτή στα χέρια ορισμένων φωτισμένων κληρικών θα δώσει τα πρώτα σχολεία.

Ήταν όμως τα σχολεία αυτά σχολικοί Οργανισμοί; Όχι βέβαια. Τόσο για το περιεχόμενο της διδασχής που είναι κατά βάση εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης, εκλαϊκευμένη ερμηνεία των ιερών κειμένων, λίγη αριθμητική, ιστορία δοσμένη σε θρύλος που μεταφέρεται από στόμα σε στόμα, παραποιημένη ίσως, έτσι όμως ώστε να εκφράζει τον πόθο για τη λευτεριά και την ύπαρξη του Έθνους των Ελλήνων και τα κατορθώματα των προγόνων. Όσο και για τις σχέσεις μεταξύ διδασκόντων και διδασκόμενων που στηρίζονται στην ισοτιμία όλων στα πλαίσια μιας ομάδας που συνεισφέρει και αυτομορφώνεται. Πρόκειται χωρίς άλλο για μια λαϊκή παιδεία που πηγάζει και εξυπηρετεί τις ανάγκες και τους πόθους του ίδιου του λαού. Αυτές όμως οι ανάγκες του λαού θα διαφοροποιήσουν τα πρώτα αυτά «σχολεία» σε ορισμένες περιοχές και θα δημιουργήσουν τις πρώτες σχολές. Πέρα από τον πόθο για λευτεριά των καταπιεζομένων και την ανάγκη έκφρασής του ως έθνους μέσα από τη δική του γλώσσα, πράγμα που έκανε και μέσα από τα δημοτικά του τραγούδια, μετά το πρώτο τέταρτο της Τουρκικής κατοχής, παρουσιάζονται και άλλες ανάγκες. Αυτές προέρχονται από τις εμπορικές συναλλαγές που αναπτύσσουν οι Έλληνες με τον υπόλοιπο κόσμο, έξω από τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τη δημιουργία μιας βιοτεχνίας που γρήγορα ανθίζει, από την ανάγκη αναπλήρωσης μορφωμένων τεχνιτών από λαϊκούς τεχνίτες κ.λπ. Οι ανάγκες αυτές ώθησαν ορισμένους οικονομικά εύρωστους εμπόρους να βοηθήσουν στη δημιουργία σχολών με ευρύτερο φάσμα γνώσεων, στην αρχή μέσα από τα υπάρχοντα σχολεία της εκκλησίας και κατόπιν όλο και περισσότερο αυτόνομων, τόσο ως προς το περιεχόμενο διδασκαλίας όσο και ως προς τους διδάσκοντες.

Η περιοχή του Πηλίου και των Αμπελακίων ήταν χώροι όπου αναπτύχθηκαν τέτοιες σχολές αρχίζοντας από τη σχολή της Ζαγοράς.

Ας έρθουμε όμως στην περιοχή του Βελεστίου, σε στενότερο γεωγραφικό πλαίσιο, την περίοδο αυτή. Κατά την τουρκοκρατία εξελίσσεται σιγά-σιγά σε κεφαλοχώρι, το σημερινό Βελεστίνο. Χωρισμένο σε δύο συνοικίες, τη μια που μένουν χριστιανοί, το Βαρούσι, και την άλλη Τούρκοι, το Γενί-Τζαρί, βρίσκονταν σε θέση συγκοινωνιακού κόμβου για τη Θεσσαλική πεδιάδα και το Πήλιο. Για λόγους σίγουρης και σταθερής κατοχής οι Τούρκοι καταπιέζουν σκληρά τους χριστιανούς, οι οποίοι και μεταξύ τους τρώγονται για την επικράτηση μιας πατρίδας πάνω στις άλλες. Φυσικό είναι σε μια τέτοια κατάσταση να μην μπορεί να δημιουργηθεί ελληνικό σχολείο.

Η περιοχή όμως γύρω από την Κάρλα και στους πρόποδες του Πηλίου, τα χωριά Κανάλια, Μεγάλη Κάπουρνα και Πέτρα παρουσιάζουν μεγάλη οικονομική και πολιτιστική ακμή. Στα Κανάλια και στην Κάπουρνα υπήρχαν ελληνικά scho-

λεία. Όπως είδαμε μέχρι εδώ, στο ίδιο το Βελεστίνο δεν λειτούργησε καθ' όλη την Τουρκοκρατία ελληνικό σχολείο και όμως αναφέρεται ότι ο ίδιος ο Ρήγας Φεραίος έμαθε τα πρώτα γράμματα στην ιδιαίτερα του πατρίδα. Τι συμβαίνει, δεν αληθεύει η πληροφορία για τη ζωή του Ρήγα; Η αλήθεια βρίσκεται, αν δούμε και πάλι τη γνώση σαν αγαθό που μπορεί να παρασχεθεί και έξω από τους κανόνες ενός συγκροτημένου σχολείου. Είναι πιθανό ότι στο Βελεστίνο, αν και δεν δημιουργήθηκε ποτέ ελληνικό σχολείο, λειτούργησε αυτό που λέμε «κρυφό σχολειό». Επίσημες μαρτυρίες έχουμε από τα χειρόγραφα των Γενικών Αρχείων του Κράτους, ότι κατά την επανάσταση του Εικοσιένα δύο αδέρφια, οι Βελεστινλήδες παπα-Γιώργης Σακελλάριος και Ιωάννης Σακελλάριος δίδασκαν την ελληνική γλώσσα στην περιοχή και βοήθησαν «παντί τρόπω» τον εθνικό αγώνα.

Ο ίδιος ο Ρήγας Φεραίος ήταν μια ζωντανή μαρτυρία της ύπαρξης λαϊκού σχολείου στην περιοχή. Αλλά και το συγγραφικό έργο του δείχνει αμέσως ότι απευθύνεται κατά το μεγαλύτερο μέρος του για χρήση ενός μη συγκροτημένου σχολείου. Αποτελεί υλικό για όσους θα θελήσουν να γίνουν φορείς μιας λαϊκής παιδείας. Γραμμένο στη γλώσσα που μιλάει ο λαός και υφασμένο με τις λαϊκές επιθυμίες, τα θέματα και τους καημούς της περιοχής του, δείχνει ότι απευθύνεται στον κάθε Έλληνα χωρίς ιδιαιτερότητες και διακρίσεις μόρφωσης, φύλου ή κοινωνικής τάξης.

Αυτή ήταν η κατάσταση από πλευράς λαϊκής παιδείας μέχρι τις 2 Νοέμβρη 1881, όταν ο Ελληνικός στρατός μπήκε στο Βόλο απελευθερώνοντας την περιοχή.

Γράφει ο Γιάννης Κορδάτος στην «Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς»:

«Ο Ελληνικός στρατός από τη Λαμία είχε ανέβει στο Δομοκό και απεκεί στα Φάρσαλα και προχώρησε στο εσωτερικό της Θεσσαλίας. Παντού έγινε δεκτός με απεριόριστο ενθουσιασμό. Δεν πέρασαν όμως πολλές μέρες και οι Θεσσαλοί αγρότες – οι κολλίγοι – έτριβαν τα μάτια τους. Ο Ελληνικός στρατός έγινε φρουρός των τσιφλικάδων. Όταν οι αγρότες διατύπωσαν το αίτημα για το μοίρασμα των τσιφλικιών, οι Ελληνικές αρχές, στρατιωτικές και πολιτικές, άρχισαν άγρια τρομοκρατία».

Περάσαμε έτσι στη δεύτερη υποπερίοδο με μια διάπιστωση: η λαϊκή παιδεία είχε δώσει στο λαό, πέρα από την εκμάθηση γραφής και ανάγνωσης, σε περιορισμένο αριθμό ατόμων φυσικά, τις ιδέες μιας λαϊκής κυριαρχίας. Ενός κράτους όπου οι τσιφλικάδες δεν θα έπαιρναν την θέση των Τούρκων, όπως έγινε, αλλά στηριγμένοι στην ισότητα και την ισοπολιτεία, στο δικαίωμα όλων στην εργασία, στη μόρφωση και στην ιδεολογική ελευθερία. Σε τρεις άξονες κινήθηκε βασικά η λαϊκή παιδεία της περιόδου αυτής:

- των ίσων δικαιωμάτων όλων στην μόρφωση
- του δικαιώματος στην εργασία και των δικαιωμάτων των εργαζομένων
- της συμβολής της στο λεγόμενο Αγροτικό ζήτημα.

Τα σχολεία που δημιουργήθηκαν μετά την απελευθέρωση είναι ταξικά σχολεία που απευθύνονται μόνο στην τάξη των ευπόρων εμπόρων και των τσιφλικάδων. Για να αποκοπεί δε ακόμη περισσότερο η λαϊκή τάξη απ' αυτά υιοθετούν επίσημα σαν γλώσσα την καθαρεύουσα με στοιχεία αρχαϊζουσας.

Μια προσπάθεια για ένα διαφορετικό σχολείο ήταν εκείνη του Βολιώτη γιατρού Δημήτρη Σαράτση. Με πρωτοβουλία του ιδρύεται στο Βόλο το φθινόπωρο του 1908 το «Ανώτερο Παρθεναγωγείο» με σκοπό να δοθεί πραγματική μόρφωση στα κορίτσια του Βόλου αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Διευθυντής αναλαμβάνει ο Αλέξανδρος Δελμούζος. Τόσο οι δύο άνδρες όσο και ο δικηγόρος Κ. Ζάχος, πρόεδρος του μόλις δημιουργηθέντος Εργατικού Κέντρου, που συνέβαλε στην προσπάθεια, ήταν δημοτικιστές και προοδευτικοί, πρόδρομοι της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που υιοθέτησε το 1917 ο Ελ. Βενιζέλος.

Η καθυστερημένη όμως αστική κοινωνία του Βόλου και ολόκληρης της περιοχής είδε μεγάλο κίνδυνο από ένα σχολείο για όλους με γλώσσα τη «μαλλιαρή», τη γλώσσα του λαού δηλαδή. Κατηγορήθηκαν λοιπόν οι δημιουργοί του στην αρχή, αλλά και όλοι οι δημοτικιστές δάσκαλοι και διανοούμενοι της περιοχής σε δεύτερη φάση, ως «άθεοι» που υπονομεύουν τα χρηστά ήθη των νέων. Έτσι το θέμα των «Αθεικών του Βόλου» πέρασε στην ιστορία σαν μια ακόμη αντίδραση στη λαϊκή παιδεία και μόρφωση.

Με την βιομηχανική ανάπτυξη του Βόλου στα τέλη του προηγούμενου αιώνα δημιουργήθηκε και η εργατική τάξη. Ποιοι ήταν οι εργάτες αυτοί είναι εύκολο να μαντεύσει κανείς. Κολλίγοι από όλη την περιοχή που προτίμησαν την μουντζούρα του εργοστασίου απ' τη λάσπη της ξένης γης που δούλευαν. Γρήγορα όμως η τάξη αυτή συνειδητοποιεί τη θέση της και αρχίζει να παίζει πρωτοπόρο ρόλο σε όλο το εργατικό κίνημα της χώρας. Στα 1893 κυκλοφόρησε στο Βόλο η πρώτη δημοκρατικοσοσιαλιστική εφημερίδα, η «Ισότης». Βγήκαν μόνο επτά φύλλα, αλλά έριξε το σπόρο που βρήκε το κατάλληλο έδαφος. Έτσι το 1908 ιδρύεται ο «Πανελλήνιος Σύλλογος ή Αδερφότης» με πρόεδρο τον δικηγόρο Κ. Ζάχο, και λίγο αργότερα το «Εργατικό Κέντρο» του Βόλου που αρχίζει να προπαγανδίζει συστηματικά δημοκρατικές, σοσιαλιστικές, προοδευτικές ιδέες.

Το Αγροτικό πρόβλημα, όπως ονομάστηκε στη χώρα μας το θέμα των «τσιφλικιών» στην κατοχή ελάχιστων μεγαλογαιοκτημόνων, έχει τις ρίζες του στην τουρκοκρατούμενη ακόμη Ελλάδα πριν το 1821. Στη Θεσσαλία μετά την απελευθέρωσή της το ζήτημα έγινε οξύτατο. Εδώ υπήρχαν τα μεγαλύτερα και τα πλουσιότερα τσιφλίκια.

Η ιστορία του Αγροτικού ζητήματος είναι γνωστή και δεν θα την επαναλάβουμε. Θέλουμε όμως να σημειώσουμε σαν λαϊκή παιδεία τις κυριότερες προσπάθειες διαφώτισης των κολλίγων, έστω και επί τροχάδην.

Ο πρώτος που έθιξε και επίσημα το πρόβλημα ήταν ο βουλευτής Αγίας Μιλτιάδης Δάλλας που υποστήριξε το 1892 στη Βουλή την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Η φωνή του πνίγηκε από τους τσιφλικάδες, ο ίδιος όμως κάνοντας πράξη τα λεγόμενά του μοίρασε στους κολλίγους την περιουσία του.

Ο Μαρίνος Αντύπας δεν υπήρξε ούτε αγρότης ούτε Θεσσαλός στην καταγωγή. Έγινε όμως το σύμβολο και ο κύριος ιδεολογικός πατέρας του Αγροτικού κινήματος. Τα κηρύγματά του έγιναν η κύρια αιτία να καταλάβουν οι κολλίγοι τη θέση τους και το ότι δεν μπορούσαν και δεν έπρεπε να περιμένουν βοήθεια από κανέναν· μόνη λύση η μαχητική διεκδίκηση για τη διανομή των τσιφλικιών.

Σημειώνουμε ακόμη τη συμβολή της εφημερίδας «Πανθεσσαλική» και του

Σοφ. Τριανταφυλλίδη που αρθρογραφοῦσε σ' αυτή, καθώς και τις συνεχείς προσπάθειες, με συγκεκριμένα προγράμματα του Εργατικού Κέντρου Βόλου από το 1908, προκειμένου να συνειδητοποιήσει τη θέση του ο αγροτικός κόσμος της περιοχής.

Στο Βόλο έγινε στις 9 Σεπτέμβρη 1912 το Β' Γεωργικό Συνέδριο. Συμμετείχαν, θεωρητικοί ηγέτες από την πλευρά των τσιφλικιάδων και του φεουδαρχισμού οι: Δ. Τσοποτός και Κ. Ζωγράφος. Υπερασπιστές των κολλίγων ήταν οι: Αλεξ. Παπαναστασίου, Κ. Ζάχος, Δ. Σαράτσης, Σοφ. Τριανταφυλλίδης και Αλεξ. Βαμβέτσος, οι οποίοι, αφού διέλυσαν τα επιχειρήματα των αντιδραστικών και των συντηρητικών καθώς και την άρνηση θέσεως πολλών αναποφάσιστων, διακήρυξαν ότι «Το Αγροτικό ζήτημα δεν μπορεί να λυθεί με ρωμαιοβυζαντινή νομοθεσία, είναι ζήτημα κοινωνικό, και θα λυθεί οριστικά μόνο όταν οι αγρότες συνειδητοποιήσουν τη θέση τους και με την ομαδική δύναμή τους επιβάλουν το δίκαιο τους».

Σπουδαίο ρόλο παίζουν, στη μόρφωση και συνειδητοποίηση των λαϊκών μαζών την περίοδο αυτή, οι εφημερίδες που εκδίδονται στο Βόλο.

Η πρώτη εφημερίδα που εκδόθηκε ήταν η «Φωνή του Λαού» που βγήκε στις 2 Νοέμβρη 1881, την ίδια δηλαδή μέρα της Απελευθέρωσης. Ακολούθησαν το 1882 ο «Αστήρ της Θεσσαλίας», η «Ελευθερία» το 1883, ο «Βόλος» το 1884 και άλλες. Η πρώτη εφημερίδα με λαϊκό πρόγραμμα ήταν «Ο Ρήγας» (12 Μάρτη 1885). Χτύπησε τα «τζάκια» και προσπάθησε να χαράξει ένα καινούργιο δρόμο στην πολιτική ζωή, γι' αυτό χτυπήθηκε και ύστερα από 12 φύλλα σταμάτησε.

Οι εφημερίδες που διαβάστηκαν και είχαν επιρροή σε μεγάλες μάζες ήταν: Η «Θεσσαλία», ο «Τύπος», η «Πανθεσσαλική» ο «Κήρυξ» και από τα 1917 ο «Ταχυδρόμος».

Σημειώνουμε ακόμη την εφημερίδα «Εργάτης», 1908-10, όργανο του Εργατικού Κέντρου Βόλου, πρώτη σοσιαλιστική εφημερίδα της Θεσσαλίας.

Πριν περάσουμε στην τρίτη υποπερίοδο οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι αφήνουμε εν γνώσει μας ένα κενό μη αναφερόμενοι στη λαϊκή παιδεία που αναπτύχθηκε στην περιοχή κατά την περίοδο της κατοχής 1941-44.

Η βιβλιογραφία που έχουμε στη διάθεσή μας αναφέρεται γενικά σε όλη την Ελλάδα και δεν δίνει την δυνατότητα να εξειδικεύσουμε κάποια συμπεράσματα για την περιοχή. Έγιναν σίγουρα πολλά κατά την περίοδο αυτή που αφορούν τόσο τη λαϊκή παιδεία, όσο τη λαϊκή συνείδηση του λαού μας.

Ένα πράγμα είναι βέβαιο. Την περίοδο αυτή κάτω από τις ανώμαλες συνθήκες της Κατοχής έγινε συνείδηση η ανάγκη για την συνεχή ενεργή συμμετοχή του ατόμου στη μόρφωση και τη δημιουργία ενός φορέα που θα αναλάμβανε το έργο της Λαϊκής Επιμόρφωσης των ενηλίκων σε πανελλήνια κλίμακα.

Για την τρίτη υποπερίοδο θα αναφερθούμε μόνο επιγραμματικά στη δημιουργία και την εξέλιξη του θεσμού της Λαϊκής Επιμόρφωσης σαν οργανωμένη υπηρεσία μέσα από την αναφορά των σχετικών Νομοσχεδίων. Τέλος θα κάνουμε μια σύντομη παρουσίαση της ίδρυσης και δράσης του Κέντρου Λαϊκής Επιμόρφωσης Βελεστίνου.

- Η Διεύθυνση Επιμόρφωσης του Υπουργείου Παιδείας συστήθηκε με το Νόμο 837 του 1943.
- Οκτώ χρόνια αργότερα, το 1951, ξανάρχεται στο προσκήνιο, αυτή τη φορά ως Τμήμα Λαϊκής Επιμόρφωσης.
- Το 1954 αποκτά ευρύτερες αρμοδιότητες, ενώ γίνονται οι πρώτες προσπάθειες μιας λαϊκής συμμετοχής με την δημιουργία επιτροπών σε επίπεδο νομού, κάνοντας έτσι και τα πρώτα βήματα για αποκέντρωση.
- Το 1969 θα προσκολληθεί στη Διεύθυνση Δημοτικής Εκπαίδευσης έχοντας υποβαθμιστεί ως θεσμός από την Επταετία.
- Το 1976 προάγεται ξανά σε ανεξάρτητη Διεύθυνση.
- Το 1982 ο θεσμός ολόκληρος αναβαθμίζεται: Τόσο όσον αφορά τη σύνθεση των επιτροπών σε Κεντρικό και Νομαρχιακό επίπεδο, όπου εισάγεται μια πραγματική λαϊκή συμμετοχή με την εκπροσώπηση στις επιτροπές αυτές, που είναι τα αποφασιστικά όργανα λαϊκών μαζικών φορέων, όσο και στα προγράμματα που διαχωρίζουν το περιεχόμενό τους τελείως από εκείνα των σχολικών οργανισμών, που έρχονται να καλύψουν λαϊκές ανάγκες που φθάνουν στο Νομαρχιακό όργανο μέσω της ανίχνευσης προβλημάτων που γίνεται για κάθε περιοχή χωριστά και σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς.

Και δυο λόγια για το Κέντρο Λαϊκής Επιμόρφωσης του Βελεστίνου. Δημιουργήθηκε τον Φεβρουάριο του 1984. Λειτουργήσαν μέχρι σήμερα 31 τμήματα και τα παρακολούθησαν 500 άτομα σε όλη την περιοχή του Βελεστίνου.

Έγιναν επίσης πολιτιστικές εκδηλώσεις μέσα από το ίδιο το πολιτιστικό δυναμικό της περιοχής σε όλα σχεδόν τα χωριά.

Παρέμβαση του Λάζ. Αρσενίου στην εισήγηση του κ. Στάθη Παλιά:

Ο Μαρίνος Αντύπας ήλθε στη Θεσσαλία το 1906 και το 1907 δολοφονήθηκε. Έζησε, δηλαδή, επτά περίπου μήνες στην περιοχή. Στο διάστημα αυτό ανέπτυξε για την διανομή των τσιφλικιών δράση, μέσα στους κόλπους του αγωνιστικού κινήματος που κυριολεκτικά «έβραζε» στην Θεσσαλία και που είχε αρχίσει αμέσως μετά την απελευθέρωση της περιοχής από τους Τούρκους το 1881, δηλαδή 25 χρόνια πριν από τον ερχομό του Αντύπα στην Θεσσαλία. Στο διάστημα αυτό των 25 χρόνων το αγωνιστικό κίνημα της Θεσσαλίας έδωσε αμέτρητους νεκρούς και άπειρους φυλακισθέντες και βασανισθέντες κολλήγους. Όσον αφορά το ιδεολογικό περιεχόμενο του αγώνα αυτού, το είχαν διατυπώσει με ρεαλισμό και μαχητικότητα από το 1890 δηλαδή δεκαπέντε χρόνια πριν από τον ερχομό του Αντύπα, οι Θεσσαλοί επιστήμονες, μεταξύ των οποίων ο γιατρός Ν. Γεωργιάδης, οι δικηγόροι Σ. Τριανταφυλλίδης και Γεώργιος Σακελλαρίδης και άλλοι με βιβλία και με μαχητικά άρθρα σε εφημερίδες, που σώζονται. Σε όλο αυτό το διάστημα των 25 χρόνων ο Βόλος παραμένει το ιδεολογικό κέντρο του θεσσαλικού αγώνα για την διανομή των τσιφλικιών – ο όρος απαλλοτρίωση, χρησιμοποιήθηκε πολύ αργότερα από την δολοφονία του Αντύπα. Η πρώτη, τέλος, σοσιαλιστική εφημερίδα στην Θεσσαλία εκδόθηκε στα Τρίκαλα το 1883 με τίτλο «Οι Εργάται». Στον Βόλο εκδόθηκε το 1910 δηλαδή μετά 17 περίπου χρόνια «Ο Εργάτης».

STATHIS PALIAS

*The Popular education in the area of Velestino since the
Turkish occupation until today*

The study comprises a report by the provincial Committee of Popular Education of the province of Magnesia. It is focused on its own statistical data, and the known bibliography.

A brief historical review of the education condition during the Turkish occupation is made, with a special reference to Velestino for the period of 1881-1940.

From 1940 until today reference is made to the institution of «Popular education» and its work in Velestino.

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΙΑΝΟΣ

*Άγνωστοι Βελεστινιώτες αγωνιστές του 1821:
Η οικογένεια του Χατζη-Κυριαζή Αναγνώστου*

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Από την περιοχή του Βελεστίνου, μας είναι γνωστοί έως τώρα οι παρακάτω 5 αγωνιστές του 1821:

1) Ο Απόστολος Καραγκούνης ή Προκοπίου, ο οποίος πολέμησε ως δεκανέας με τον Καρατάσο στην Κασσάνδρα, στο Τρίκερι, στη Σκιάθο, στο Ξηροχώρι-Ιστιαιά, στα Βρυσάκια, στην Αταλάντη και στον Σχοινόλακα της Μεσσηνίας. [Βλέπε γι' αυτόν: Ν.Κ. Γιαννούλης, Θεσσαλοί αγωνιστές του 1821, στο περ. «Θεσσαλικά Χρονικά» 12 (1977-1979) 248].

2) Ο φιλικός και ξάδερφος του Ρήγα, παπα-Γιώργης Σακελλαρίου, από τον Άγιο Γεώργιο του Βελεστίνου, ο οποίος πρόσφερε στον Αγώνα τη μεγάλη-του περιουσία: 800 γιδοπρόβατα, 150 βόδια, 2 μουλάρια, 2 άλογα, αρκετά πολεμοφόδια στη μάχη του Βελεστίνου (11-5-1821) και 10.000 γρόσια. Μετά την αποτυχία της επανάστασης στη Μαγνησία ο παπα-Γιώργης κατέφυγε στη νότια Ελλάδα, αφήνοντας στη διάθεση των Τούρκων την ακίνητη περιουσία του: 500 στρέμματα χωράφια και 30 στρέμματα αμπέλια. Στα 1836 υπηρετούσε ως εφημέριος στην επαρχία της Λοκρίδας. Πέθανε στα 1858. [Βλέπε γι' αυτόν: Ν.Κ. Γιαννούλης, Θεσσαλοί αγωνιστές, ό.π., σελ. 250-251, και Γιώργος Θωμάς, Δύο άγνωστοι πατριώτες του Βελεστίνου στα 1821 από 3 ανέκδοτα κείμενα του 1836, στο περ. «Αργοναύτες» 1 (1975) 67-76].

3) Ο Ιωάννης Σακελλαρίου, αδερφός του παπα-Γιώργη, ο οποίος πολέμησε ως ανθυπολοχαγός της φάλαγγας στη Μονεμβασιά, στους Μύλους του Ναυπλίου, στη Μεσσηνία, στην Αταλάντη, και στο Τρίκερι. Στην αίτησή-του του 1865, προς την επιτροπή των αγωνιστών, αναφέρει ανάμεσα στα άλλα κι ότι ήταν ανεπιθύς του Ρήγα, κι ότι η οικογένειά-του, για να γλυτώσει τα αντίποινα των Τούρκων, άλλαξε το επώνυμό της, που πρέπει να ήταν το ίδιο με του Ρήγα. [Βλέπε γι' αυτόν: Ν.Κ. Γιαννούλης, Θεσσαλοί αγωνιστές, ό.π., σελ. 251-253 και Γιώργος Θωμάς, Δύο άγνωστοι πατριώτες του Βελεστίνου στα 1821, ό.π., σελ. 67-76].

4) Ένας άλλος Σακελλαρίου, αδερφός των δύο προηγούμενων, του Ιωάννη και του παπα-Γιώργη, ο οποίος σκοτώθηκε στη μάχη του Βελεστίου (11-5-1821). [Βλέπε γι' αυτόν: Ν. Κ. Γιαννούλης, Θεσσαλοί αγωνιστές, ό.π., σελ. 252].

5) Ένας άλλος Βελεστινιώτης, ο Κυριαζής Κωνσταντίνου Κώστογλου, στην αίτησή του του 1846 προς την επιτροπή των αγωνιστών, με την οποία ζητούσε κάποια αρωγή, αναφέρει ανάμεσα στα άλλα ότι, στα 1821, μάλλον στη μάχη του Βελεστίου (11-5-1821), οι Τούρκοι σκότωσαν τον πατέρα του και κρέμασαν τη μητέρα του.

Για τον πραγματικό αριθμό των θυμάτων της μάχης του Βελεστίου η έρευνα δεν έχει προσφέρει τίποτα έως σήμερα.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΧΑΤΖΗ-ΚΥΡΙΑΖΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

Ο Νίκος Γιαννούλης, στην εργασία-του: Θεσσαλοί αγωνιστές του 1821 (βλ. «Θεσσαλικά Χρονικά», ό.π., σελ. 265) και στο κεφάλαιο «Αγωνιστές γενικά από τη Θεσσαλία», μιλώντας για τον αγωνιστή «Αναγνώστου Χατζή Κυριαζή», αναφέρει τα παρακάτω:

Η «Επιτροπή, για τις υπηρεσίες του προς την πατρίδα, τον κατέταξε στην τέταρτη τάξη των αξιωματικών, ταγματάρχη. «Υπηρέτησε κατά τον αγώνα πολυειδώς την πατρίδα και ως πληρεξούσιος εις την Εθνικήν συνέλευσιν και βουλευτής. Συνεισέφερεν και χρήματα». Ο φάκελός του δεν βρέθηκε στο Αρχείο των Αγωνιστών».

Εμείς είχαμε την τύχη να εντοπίσουμε τον φάκελο αυτό και χάρη στο περιεχόμενό του να παρουσιάσουμε εδώ τον Χατζη-Κυριαζή Αναγνώστου και την οικογένειά του.

Ό,τι μαθαίνουμε για την οικογένεια του Χατζη-Κυριαζή Αναγνώστου, το οφείλουμε στο γιο του Δημήτρη Χατζηκυριαζή. Αυτός βρισκόταν στην Αδριανούπολη, στα 1865, για εμπορικούς λόγους. Από κει, και διαμέσου του Ελληνικού Προξενείου της πόλης αυτής, υπέβαλε στην επιτροπή των αγωνιστών μια αίτηση και τα δικαιολογητικά του για να χαρακτηριστεί αγωνιστής, για να λάβει το εθνόσημο του Αγώνα και για να αποζημιωθεί για την οικονομική προσφορά του πατέρα του στον Αγώνα.

Με βάση, λοιπόν, την αίτησή- του μπορούμε να δώσουμε σε αδρές γραμμές τη συνεισφορά της οικογένειας του Χατζη-Κυριαζή Αναγνώστου στην επανάσταση του 1821.

Ο Χατζη-Κυριαζής Αναγνώστου ήταν ένας ευκατάστατος Βελεστινιώτης μεγαλοκτηνοτρόφος. Με την κήρυξη της επανάστασης στην ανατολική Θεσσαλία, πήρε μέρος σ' αυτήν και πολέμησε στη μάχη του Βελεστίου (11-5-1821). Μετά την αποτυχία της επανάστασης στη Μαγνησία κατέφυγε με την οικογένειά του στη Σκόπελο. Με ένα έγγραφο (που δεν σώζεται στο φάκελό του) του Αρείου Πάγου της «Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος» και με ημερομηνία 22-11-1821 διορίστηκε σ' αυτόν «ως συνήγορος της Θεσσαλίας διά τὰ επαρχιακά». Αμέσως, μετά ορίστηκε πληρεξούσιος αντιπρόσωπος της Θεσσαλίας στην Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1822). Για τη συμμετοχή του σ' αυτήν του απονεμήθηκε το εθνόσημο της Επιδαύρου, με το έγγραφο 467/13-3-1822 της «Προσωπινής Διοικήσεως της Ελλάδος», το οποίο επίσης δεν σώζεται στο φάκελό του.

Για τις υπηρεσίες του αυτές στην πατρίδα ο Όθωνας απένειμε στην οικογένειά του, στις 3-2-1837, το «αργυρούν νόμισμα».

Στα 1823 βρισκόταν στην Πελοπόννησο ως βουλευτής. Το Μάρτη της ίδιας χρονιάς, με συστατικά έγγραφα του αντιπροέδρου της «Προσωρινής Διοικήσεως» και της «Βουλής των Ψαρών» από το Άστρος και από το Ναύπλιο αντίστοιχως, γύρισε στη Σκόπελο, με σκοπό να πάρει μαζί του στην Πελοπόννησο την οικογένειά του. Το ταξίδι όμως αυτό της επιστροφής στη νότια Ελλάδα δεν έγινε ποτέ. Τα γεγονότα των Τρικέρων τον ανάγκασαν να παραμείνει εκεί και να πάρει μέρος σ' αυτά ως πολιτικός πληρεξούσιος της Θεσσαλίας στο πλευρό των στρατιωτικών αρχηγών: του Καρατάσου και του Περραιβού.

Οι κακουχίες των Τρικέρων, για ένα τετράμηνο, υπόσκαψαν την υγεία του και έγιναν αιτία να πεθάνει την ίδια χρονιά στη Σκόπελο, στην οποία πήγε μετά την πτώση των Τρικέρων τον Ιούλιο του 1823.

Από τα πιστοποιητικά του γιου του Δημήτρη Χατζηκυριαζή πληροφορούμαστε ότι ο Χατζη-Κυριαζής Αναγνώστου είχε προσφέρει και γενναία οικονομική συνδρομή στην επαναστατημένη πατρίδα. Σε ένα έγγραφο (δεν σώζεται κι αυτό στο φάκελό του) του υπουργού του Πολέμου, με ημερομηνία 9-9-1823, πιστοποιούνταν ότι συντήρησε τον στρατό «διά χορηγήσεως προβάτων». Ο γιος του στην αίτησή του ζητεί να αποζημιωθεί για 2.760 γίδια και για 5.500 γρόσια, που είχε προσφέρει ο Χατζη-Κυριαζής Αναγνώστου στην πατρίδα παίρνοντας 13 ομολογίες.

Ο Χατζη-Κυριαζής είχε τρεις γιους: το Γιώργο, τον Ιωάννη και το Δημήτρη, που ήταν ο πιο μικρός. Ο Γιώργος Χατζηκυριαζή Αναγνώστου πήρε μέρος στη μάχη του Βελεστίνο (11-5-1821) με τον πατέρα του και τραυματίστηκε. Στη συνέχεια πήρε μέρος πάλι με τον πατέρα του στα γεγονότα των Τρικέρων. Πέθανε κι αυτός από τις κακουχίες του πολέμου των Τρικέρων στα 1823 ένα μήνα μετά το θάνατο του πατέρα του χωρίς να αφήσει απογόνους.

Ο Ιωάννης Χατζηκυριαζή Αναγνώστου στις παραμονές της μεγάλης επανάστασης βρισκόταν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, ίσως για σπουδές. Εκεί κατατάχτηκε στον «Ιερό Λόχο» και πήρε μέρος στις μάχες που έδωσε αυτός. Μετά την αποτυχία της επανάστασης στη Μολδοβλαχία, πέρασε από την Αυστρία και διαμέσου της Ιταλίας έφτασε στην Ελλάδα. Σε όλο το διάστημα του μεγάλου Αγώνα πρόσφερε τις υπηρεσίες του ως στρατιώτης. Μετά την ανεξαρτησία της Ελλάδας, χωρίς να ξέρουμε πότε ακριβώς, εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλία, όπου και πέθανε στα 1863, χωρίς να αφήσει κι αυτός απογόνους. Δεκαοχτώ χρόνια νεώτερα, στα 1845, είχε πεθάνει στη Θεσσαλία η μητέρα του.

Ο Δημήτρης Χατζηκυριαζή Αναγνώστου ή Φεραίος, γεννήθηκε στο Βελεστίνο το έτος 1814. Όταν πέθανε ο πατέρας του στα 1823, ήταν μόλις 9 ετών. Συνεπώς δεν μπορεί να γίνει λόγος για συμμετοχή του στην Επανάσταση.

Πότε αποχωρίστηκε από τη μητέρα του δεν το γνωρίζουμε. Είναι, πάντως, βέβαιο ότι δεν μπορούσε να γυρίσει μαζί της στο Βελεστίνο, για να αποφύγουν τα αντίποινα των Τούρκων. Έτσι πρέπει να έμειναν στη Σκόπελο όλο το διάστημα έως το 1845 (;) μια κι αυτή δεν περιλαμβανόταν στην επικράτεια των Τούρκων.

Κατεβαίνοντας στη νότια Ελλάδα, εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και ασχολήθη-

κε με το εμπόριο. Έτσι στα 1865 για εμπορικούς λόγους θρέθηκε στη μακρινή Αδριανούπολη.

Η αίτησή του «σάχνιαζε» στα συρτάρια των γραφειοκρατών της Αθήνας μέχρι το Μάη του 1872. Στο τέλος του φακέλου ο πρόεδρος της επιτροπής των αγωνιστών (;) σημείωσε:

«Να καταταχτή ο Χατζή Κυριαζής εις την 4ην τάξιν. Να σημειωθώσι και αι απαιτήσεις του εκ γρο(σίων) 5.000. Εν Αθήναις την 26 Φεβρουαρίου 1871». Και ο Γραμματέας του τμήματος Κ. Καλαμίδας βεβαίωσε ότι όντως ο Χατζη-Κυριαζής είχε συνεισφέρει στην πατρίδα 4.500 γρόσια:

«Εκ των χρηματικών απαιτήσεων πληρώθησαν γρ(όσια) 4.500 καθά γνωρίζομεν εις εθνικάς ομολογίας του 1822. Αθήναις 29 Μαΐου 1872».

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΦΑΚΕΛΟΥ «ΧΑΤΖΗ-ΚΥΡΙΑΖΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ»

Τα έγγραφα του φακέλου Χατζη-Κυριαζής Αναγνώστου είναι συνολικά 8.

1. Ένα πιστοποιητικό του Ελληνικού Προξενείου της Αδριανούπολης υπογραμμένο από τον πρόξενο Α. Δόσκο, στις 5-6-1865. Πιστοποιεί την ηλικία, το επάγγελμα και την πατρίδα του Δημήτρη Χατζηκυριαζή, του γιου δηλ. του Χατζη-Κυριαζή Αναγνώστου.

2. Μια κατάσταση του Δημήτρη Χατζηκυριαζή συνταγμένη στις 5-6-1865, στην οποία απαριθμούνται οι αξιώσεις του πατέρα του από την Πολιτεία, δηλ. η συνεισφορά του σε χρήματα και σε ζώα στον μεγάλο Αγώνα και η απώλεια της περιουσίας του στην ιδιαίτερη πατρίδα.

3. Αναφορά του Δημήτρη Χατζηκυριαζή συνταγμένη στην Αδριανούπολη στις 5-6-1865 και σταλμένη στην Επιτροπή «των στρατιωτικών και πολιτικών εκδουλεύσεων» του Ιερού Αγώνα. Ο Χατζηκυριαζής δικαιολογείται που καθυστέρησε στην υποβολή των δικαιολογητικών του, καθώς τέτοια επιτροπή είχε συσταθεί άλλες δύο φορές, στα 1834-1835 και στα 1845, θέλοντας να συγκεντρώσει πολλά αποδεικτικά στοιχεία για τη συμμετοχή του πατέρα του στην επανάσταση του 1821. Με την ευκαιρία αυτή, συνθέτει με όσα στοιχεία κατείχε, την ιστορία της οικογένειάς του.

4. Ένα έγγραφο του Προξενείου της Αδριανούπολης, σε αντίγραφο, υπογραμμένο από τον πρόξενο Α. Δόσκο στις 5-6-1865.

Ο πρόξενος βεβαιώνει ότι ο Χατζηκυριαζής του παρέδωκε 14 ομολογίες του πατέρα του με τις οποίες είχε προσφέρει στην Πολιτεία 5.500 γρόσια και άλλα 7 πιστοποιητικά της δράσης του, από τα οποία σώζονται στο φάκελό του αυτά με τα στοιχεία Α, Ε και Η.

5. Ένα έγγραφο της Βουλής των Ψαρών, συνταγμένο στο Ναύπλιο στις 11-3-1823 και υπογραμμένο από 3 Ψαριανούς πληρεξούσιους. Με αυτό διευκολυνόταν ο βουλευτής Χατζη-Κυριαζής Βελεστίνιος, να ταξιδέψει έως τη Σκόπελο. (Πρόκειται για το έγγραφο με το στοιχείο Ε' στην κατάσταση του Δημ. Χατζηκυριαζή).

6. Ένα έγγραφο της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδας, με αριθμό 2776, συνταγμένο στο Άστρος της Κυνουρίας στις 5-3-1823 και υπογραμμένο από τον

αντιπρόεδρό της Ιωάννη Ορλάνδο. Με αυτό παρακαλούνταν ο αντέπαρχος και οι έφοροι της Σκοπέλου να βοηθήσουν χρηματικώς τον «ευγενέστατο βουλευτή κύριον Χατζή Κυριαζή» με 1.000 γρόσια, στην περίπτωση που τα είχε ανάγκη. (Πρόκειται για το έγγραφο με το στοιχείο Α/14 στην κατάσταση του Δημ. Χατζηκυριαζή).

7. Ένα δίπλωμα του βασιλιά Όθωνα με ημερομηνία 3 Φεβρουαρίου 1837, με το οποίο απονεμήθηκε στην οικογένεια του Χατζηκυριαζή Αναγνώστου το αργυρό νόμισμα για τη συμμετοχή του στις εργασίες της Α' Εθνοσυνέλευσης της Επιδάουρου. (Πρόκειται για το έγγραφο με το στοιχείο Η' στην κατάσταση του Δημ. Χατζηκυριαζή).

8. Ένα πρόχειρο χαρτί της Επιτροπής του Αγώνα με διάφορα σημειώματα χρονολογημένα στις 26-2-1871 και στις 29-5-1872. Περιέχει την οριστική απόφαση της Επιτροπής: κατάταξη του Χατζη-Κυριαζή στην 4η τάξη και αναγνώριση των οικονομικών απαιτήσεών-του για 5.000 γρόσια.

Ας δούμε τώρα ένα-ένα τα έγγραφα αυτά:

1.
ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΙ

Πρ. Αρ. 93

Πιστοποιητικόν

Συμφώνως με τα ψηφισθέντα υπό της/ Βας Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως και τους/ όρους των βασιλικών διαταγμάτων και οδηγιών της/ επί των αγώνων και θυσιών Εξεταστικής Επιτροπής, πισ/τοποιούμε ότι ο προς ον επαφίεται το παρόν Δημήτριος/ Χατζή Κυριαζή, υπήκοος Έλλην, παρεπιδημών ενταύθα,/ μετερχόμενος τον έμπορον, ετών πενήκοντα και/ ενός, είναι υιός του Χατζή Κυριαζή Αναγνώστου εκ/ της επαρχίας Βελεστίνου της Θεσσαλίας, σημαντικός προσενεγκόντος/ εκδουλεύσεις κατά τα πρώτα τρία έτη της Επαναστάσεως/ εις τον ιερόν αγώνα, καθά προσμαρτυρούσι τα/ εις χείρας αυτού του Δημητρίου Χα(τζη) Κυριαζή υπάρχοντα/ πιστοποιητικά.

Προς πίστωσιν όθεν εξεδόθη το παρόν/ πιστοποιητικόν ταυτότητος, σήμερον την// [σελ. 2] πέμπτην Ιουνίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού/ εξηκοστού πέμπτου έτους, εν Αδριανουπόλει.

Ο Πρόξενος της Ελλάδος
(Τ.Σ.) Α. Δόσκος

★ ★ ★

2.

[Αξιώσεις του Χατζη-Κυριαζή Αναγνώστου]

Α) Αξιώσεις του κατά τον ιερόν αγώνα εν Σκοπέλω αποβιώσαντος αγωνιστού/Χα[τζη] Κυριαζή Αναγνώστου, διατελέσαντος Μέλους του Αρείου Πάγου, Κεντρι/κής Αρχής της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, κατόπιν δε πληρεξουσίου/Αντιπροσώπου της Θεσσαλίας εν τη Αη Εθνική των Ελλήνων Συνελεύσει/ εν Επιδαύρω κατά το 1822, βουλευτού καθ' όλην την πρώτην περίοδον/ της Ελληνικής Κυβερνήσεως, και κατά το 1823 πολιτικού πληρεξου/σίου της Θεσσαλίας μετά του εν τη αυτή Επαρχία πολεμικού Αρχηγού Γέ/ροντος Καρατάσου καθ' όλον το τετράμηνον διάστημα του εν Τρικέροις πολέ/μου, προσέτι δε και πολυειδώς συντελέσαντος προς θεραπείαν των χρη/ματικών αναγκών του Έθνους κατά τον ιερόν αγώνα. Αμοιβή απέναν/τι των αξιώσεων τούτων είτε εις εθνικάς γαίας είτε εις ό,τι άλλο η επί/ του αγώνος Σεβαστή Επιτροπή ήθελεν εγκρίνει, δικαιωματικώς μεταβαίνου/σα προς όφελος του μόνου επιζώντος υιού και νομίμου κληρονόμου – του Δημητρίου Χα(τζή) Κυριαζή.

Β) Απαιτήσεις δυνάμει δεκατριών εθνικών ομολόγων φερόντων/ομού κεφάλαιον – γρόσια	4.500
διά τόκους αυτών προς 8 τοις % επί 42 έτη	
δηλ. από τον 1823-1865 – γρόσια	15.120
Διά τα κατά το έγγραφον το υπ' αριθ. 2776 και ημερομηνίαν	
5 Μαρτίου 1823 πληρωθέντα υπ' αυτού και μη επιστραφέντα αυτά	1.000
Διά τόκους αυτών επί 42 έτη προς 8 τοις %	3.360
	[σύνολο] γρόσια 23.980

Γ) Απαιτήσεις δι' αίγας 2.760.

Δ) Δι' απώλειαν της εν τη πατρίδι του κτηματικής και χρηματικής περιου/σίας αυτού εγκαταλιπόντος αυτήν, καθό μετενεγκόντος και την οικογέ/νειάν του κατά Ιούνιον του 1821 εις Σκόπελον.

Εκτός των ανωτέρω ατομική απαίτησις του Δημητρίου Χα(τζή) Κυριαζή ως υιού τοιούτου πατρός και ως παρακολουθήσαντος τον πατέρα αυτού και/ συμμερισθέντος συνάμα τα του αγώνος η απονομή του Εθνοσήμου του αγώνος/ καθώς και παρασήμου τιμής, οποίον ήθελε κανονίσει η Σεβαστή αύτη/ επί του αγώνος Επιτροπή.

Εν Αδριανουπόλει την 5 Ιουνίου 1865

Δ.Χ. Κυριαζής

★ ★ ★

3.

Εν Αδριανουπόλει την 5 Ιουνίου 1865

Προς την εν Αθήναις επί της Εξελέγγεως
των κατά τον ιερών αγώνα στρατιωτικών
και πολιτικών εκδουλεύσεων Επιτροπήν

Καίτοι εν καιρώ έλαβον γνώσιν των ευεργετικών Διατάξεων της Κυ/βερνήσεως του λαοποθήτου και Σεβαστού ημών Βασιλέως προς εκτέλεσιν/ των της τελευταίας Εθνοσυνελεύσεως αποφάσεων, των αφορωσών την εξέ/λεγγιν των δικαιωμάτων των αγωνισθέντων κατά την εποχήν του υπέρ/ της ανεξαρτησίας ιερού αγώνος.

Καίτοι είχαν πρόχειρα έγγραφα μέσα αποδείξεως πατρικών, αδελφι/κών και προσωπικών εκδουλεύσεών μου, μολαταύτα προτιθέμενος να/συνοδεύσω ταύτα και με έτερόν τι σπουδαίον έγγραφον, δι' ου αποδεικνύε/ται ότι κατά τα πρώτα έτη του ελληνικού αγώνος ο πατήρ μου Χα[τζη] Κυριαζής/ Αναγνώστων διετέλεσε Μέλος του Αρείου Πάγου, Κεντρικής Αρχής της Ανα/τολικής Χέρσου Ελλάδος, κατόπιν δε πληρεξούσιος αντιπρόσωπος της Θεσ/σαλίας εν τη Αη Εθνική των Ελλήνων Συνελεύσει εν Επιδαύρω κατά το 1822/ Βουλευτής καθ' όλην την πρώτην περίοδον της Ελληνικής Κυβερνήσεως και/ κατά το 1823 πολιτικός πληρεξούσιος της Θεσσαλίας καθ' ον καιρόν εν/ τη αυτή Επαρχία διετέλει πολεμικός αρχηγός ο Γέρων Καρατάσος, και/ ενασχοληθείς επί πολύ ανεπιτυχώς προς τούτο εις την έρευναν πολυαριθμων/ εγγράφων, εβράδυνα μέχρι της σήμερον να υποβάλω διά του αρμοδίου Σε/βαστού Προξενείου την παρούσαν αίτησίν μου.

Τα εσώκλειστα εν πρωτοτύπω πιστοποιητικά υπό Στ(οιχεία) Α-Ε προσέτι (;)/ μαρτυρούσι τας εκδουλεύσεις του μακαρίτου αγωνιστού και Σεβαστού πατρός [μας]/ το δε τελευταίον υπό Στ(οιχείον) Ζ' Δίπλωμα του πρώην Βασιλέως Όθωνος, δι' ου/ συναδά προς τα ψηφισθέντα απενεμήθη εις εμέ τον εν δικαιώματι κληρο// [σελ. 2] νόμον του πατρός μου το δια τους πληρεξούσιους της εν Επιδαύρω Συνελεύσεως/ Νομισματοσήμον, αποδεικνύει την ταυτότητά μου.

Και ο μεν πατήρ μου υστάτην φοράν παρευρεθείς κατά το 1823 έτος/ εις τον εν Τρικέροις τετράμηνον αιματηρόν πόλεμον ως πολιτικός Αντιπρόσω/πος της Θεσσαλίας στρατηγούντων του Καρατάσου και Περραιβού, και μετά/ την πτώσιν των Τρικέρων εκ των πολεμικών εκείνων κακουχιών καταβληθείς/ απεβίωσε το αυτό έτος εν Σκοπέλω.

Εκ δε των ανταδέλφων μου ο μεν εις Γεώργιος ονομαζόμενος, άμα τη/ υψώσει της σημαίας της ελευθερίας δραμών υπ' αυτήν και πληρωθείς εις/ την πολιορκίαν των Φερών, ηγωνίσθη στρατιωτικώς και εις τον εν Τρικέ/ροις κατά το 1823 πόλεμον, μετά το ατυχές τέλος του οποίου και απεβίωσεν εν/ Σκοπέλω το αυτό έτος, ένα μήνα μετά τον πατέρα μου άνευ απογόνων,/ ο δε έτερος Ιωάννης εγκαταταχθείς εις τον Ιερών λόχον υπό τον αείμνηστον/ Αλέξανδρον Υψηλάντην εν Δακία, τότε μεν εσώθη από της γενικής εκείνης/ καταστροφής, έπειτα δε διά του Αυστριακού Κράτους μεταβάς εις Αγκώνα/ και εκείθεν εις την Ελλάδα ηγωνίσθη στρατιωτι-

κώς άχρι της λήξεως του Ιε/ρού αγώνος και απεβίωσε κατά το 1863 εν Θεσσαλία άνευ απογόνων.

Ο δε υποφαινόμενος πανταχού παρακολουθήσας κατά τας μάχας τον/ μακαρίτην πατέρα μου και τας τύχας αυτού συμμερισθείς διεσώθην ως το μό/νον λείψανον πολυπαθούς οικογενείας, αφιερωθείσης εις τον βωμόν της Πατρί/δος, και ειμί επομένως ο μόνος επιζών νόμιμος κληρονόμος αυτής, καθόσον/ και η μήτηρ μου απεβίωσε κατά το 1845 εν Θεσσαλία.

[σελ. 3]. Αφετέρου δε επιθυμών λόγω πατρικής στοργής και καθήκοντος ιερού να/ καταστήσω τα φίλτατά μου τέκνα μέτοχα των ηθικών και υλικών αμοιβών,/ εις ας δικαιούται η οικογένειά μου ένεκα του πολυωδύνου παρελθόντος/ αυτής, υποβάλλω ευσεβάστως τα εσώκλειστα έγγραφα, εν οις και δεκατρείς/εθνικάς ομολογίας εκ γροσ(ίων) 4.500 έτι δε και μίαν διαταγήν της Προσω/ρινής Κυβερνήσεως προς τους εφόρους Σκοπέλου εκ γροσίων 1.000, άτινα/ δεν εμετρήθησαν, και εξαιτούμαι τας ως δικαίαις κριθησομένας αποζη/μιώσεις, λαμβανομένου υπ' όψιν του επισυναπτομένου περιληπτικού κα/ταλόγου των προτάσεών μου.

Προς δε τούτοις υπέρ εμαυτού ατομικώς, ως δραμόντως ως ειρήται/ κατόπιν του πατρός μου εις τας μάχας του Ιερού Αγώνος, μεγίστην ηθικήν/ ικανοποίησιν θεωρών την εις τους αγωνιστάς κατάρταξίν μου, επικαλούμαι/ την δικαιοσύνην της Σεβαστής Επιτροπής και ως απόδειξις αυτής παρα/καλώ διά των αρμοδίων συστάσεών της να μοι χορηγηθή το Εθνόσημον/ του Αγώνος, εκτός δε τούτου και το οποίον μέλλει να κανονίση η Σεβαστή/ αύτη Επιτροπή Παράσημον Τιμής.

Εκ των γνωσκόντων εμπειριστατωμένους την τύχην και τας περι/πετείας της οικογενείας μου οπλαρχηγών και διασήμων ανδρών,/ και δυναμένων επομένως να βεβαιώσωσι τα περί αυτής, ολίγοι βεβαίως/επιζώσιν. Αλλά και εξ αυτών ένεκα της προ καιρού από της Ελλάδος/απομακρύνσεως και εις το εμπορικόν επάγγελμα ενασχολήσεώς μου ουδέ/να άλλον γινώσκω ως επιζώντα εκτός του αξιοτίμου κυρίου Φιλίππου// [σελ. 4] Ιωάννου, όστις δύναται να αναμνησθή και δώση όπου ανήκει λεπτομερείς πληροφορ/ρίας εις τα καθέκαστα της οικογενείας μου.

Διατελώ δε/ ευπειθέστατος
ο πολίτης Έλλην
Δ. Χ(ατζή) Κυριαζής

★ ★ ★

4.

Προξενείον της Ελλάδος εν Αδριανουπόλει

Αντίγραφον εξαχθέν εκ των Αρχείων του Γραφείου
του Β(ασιλικού) τούτου Προξενείου.

Σήμερον την πέμπτην Ιουνίου του χιλιοστού οκτακοσιοστού εξηκοστού/ πέ-

μπου [1865] έτους, ημέραν Σάββατον της εβδομάδος, εν ώρα δεκάτη προ/ μεσημ-
βρίας εν Ανδριανουπόλει, εμφανισθείς ενώπιον ημών Αναστα/σίου Δόσκου Προ-
ξένου της Ελλάδος ο Δημήτριος Χα(τζή) Κυριαζής, κα/ταγόμενος εκ Θεσσαλίας, με-
τανάστης δημότης Αθηνών και μοι/ παρέδωκε τα κάτωθι σημειούμενα πιστο-
ποιητικά και λοιπά έγγραφα/ του αποβιώσαντος πατρός του Χα(τζή) Κυριαζή
Αναγνώστου όλα εν πρωτοτύ/πω όπως αποσταλώσι προς την εν Αθήναις επί των
θυσιών και αγώνων/ εξεταστικήν Επιτροπήν.

Α. Ομολογίαι του Εθνικού δανείου φερούσας ομού το ποσόν γροσίων τεσ/σάρων
χιλιάδων πεντακοσίων, και υπό ημερομηνίαν 25 Απριλίου/ 1823 και υπό τους
αριθμούς.

Αριθ.	Γρόσια
1.17	750
2.18	750
3.58	500
4.58	1.000
5.147	250
6.148	250
7.149	250
8.150	250
9.846	100

[σύνολο] 4.100

σελ. 2

Μεταφορά 4.100

Αριθ.
10.847
11.848
12.849
13.850

Γρόσια

100

100

100

100

[σύνολο] 4.500

14. Καθώς και διά του υπ' αριθ. 2776
και από 5 Μαρτίου 1823
εγγράφου της Προσωρινής Κυβερνήσεως

1.000

[σύνολο] 5.500

Β/15. Έγγραφον του πληρεξουσίου Θεσσαλίας του 1821 εν Σαλώνι [=Αμφίση],
δι' ου εκλέγεται ο Χα[τζη] Κυριαζής πολεμικός πληρεξούσιος εν τη Εθνο/συνε-
λεύσει.

Γ/16. Έγγραφον Αρείου Πάγου εν Σαλώνι 22 Νοεμβρίου 1821, δι' ου προσ/κα-
λείται ο αυτός να μεταβή ως συνήγορος της Θεσσαλίας διά τα/ επαρχιακά.

Δ/17. Έγγραφον υπ' αριθ. 467 από 13 Μαρτίου 1822 της προσωρινής/ Διοική-
σεως της Ελλάδος, δι' ου απονέμεται τω αυτό ατόμω το Ε/θνόσημον της Επιδαύ-
ρου.

Ε/18. Έγγραφο 14 Μαρτίου 1823 της Βουλής Ψαρρών συστατικών/ υπέρ του αυτού ατόμου.

ΣΤ/19. Έγγραφο του υπουργού του πολέμου της 9 7θρίου 1823 δι' ου πι// [σελ. 3] <πι>στοποιείται ότι το εν λόγω άτομον συνειήτησεν τον στρατόν διά χορηγίσεως προβάτων.

Ζ/20. Έγγραφο του Μινιστερίου [=υπουργείου] της Οικονομίας υπ' αρ. 768/ και από 13 Μαΐου 1822, δι' ου το αυτό άτομον ειδοποιείται/ περί παραλαβής συνεισφορών παρ' αυτού αποσταλεισών.

Η/21. Δίπλωμα του πρώην Βασιλέως υπό ημερομηνίαν 3/ Φεβρουαρίου 1837, διά του οποίου απονέμεται τη οικογενεία του αυ/τού το Νομισματόσημον της εν Επιδάυρω Εθνοσυνελεύσεως.

Πάντα ταύτα τα έγγραφα αριθμηθέντα εν προς εν συνηρμό/σθησαν και εσφραγίσθησαν διά της επισήμου σφραγίδος του Προ/ξενείου τούτου μονογραφηθέντα παρ' ημών και του καταθέσαντος, αυ/τά, αποστέλλονται δε σήμερον με αντίγραφο του παρόντος πρωτο/κόλλου, όπερ εν πρωτοτύπω κατατίθεται εν τοις Αρχείοις του Βα/σιλικού τούτου Προξενείου προς την εν Αθήναις εξεταστικήν Επιτροπήν των θυσιών και αγώνων. Όθεν συνετάχθη το παρόν/ Πρωτόκολλον αυθημερόν και υπεγράφη παρ' ημών και του παρου/σιάσαντος τα περιών ο λόγος έγγραφα Δημητρίου Χα(τζή) Κυριαζή.

Ο Πρόξενος
(υπογ.) Α. Δόσκος

Ο παραδούς
(υπογ.) Δ. Χ'' Κυριαζής

Διά το ακριβές της αντιγραφής
Αυθημερόν εν Αδριανουπόλει
Ο Πρόξενος της Ελλάδος
(Τ.Σ.Υ) Α. Δόσκος

★ ★ ★

5.

Η ημετέρα Βουλή Ψαρρών

Ο επιφέρων το παρόν μας κύριος *Χατζή Κυριαζής βελεστίνιος* βου/λευτής όστις στέλετε εκ μέρους της υπερτάτης διοικήσεως διά ηποθέσις/ σας περηκαλούμεν να ήθελε τον επημεληθήτε διά ημπάρκον [= να μαρκάρει] έως/ εις [Σ]κόπελον.

Εκ Ναυπλίου την 11 Μαρτίου 1823

Πληρεξούσιοι και παραστά/τε Ψαρρών
Η κοσταντις ανδρεα ζησι
Νηκόλαος «Τ» λουμάκη

★ ★ ★

6.

Αρ. 2776

Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος
Προς τον κύριον αντέπαρχον, και εφόρους Σκοπέλου

Ο ευγενέστατος βουλευτής κύριος *Χατζή Κυριαζής* μεταβαίνει αυτόσε δια να με/ταφέρη την οικογένειάν-του παρά τη Διοικήσει, επειδή δε ενδεχόμενον να λάβη χρείαν/ χρημμάτων διορίζεσθαι, ό τε αντέπαρχος και οι έφοροι αν ήθελε σας ζητήσει χρήματα ο/ ειρημένος βουλευτής, να μετρήσητε αυτώ άνευ μικράς αναβολής γρόσια Ν. 1000/ και να κρατήσητε το παρόν εις ένδειξιν αφ' ου υπογραφεί παρά του ειρημένου, φροντίσετε να/ μην προξηνηθή παραμικρά αναβολή, αλλά ακολουθούντες κατά την παρούσαν διαταγήν να/ μετρήσετε την ποσότητα ταύτην.

Εν Άστρει τη 5 Μαρτίου αωκγ^ω [=1823]

Ο Αντιπρόεδρος
(Τ.Σ.) *Ιω(άννης) Ορλάνδος*

Ο Αρχιγραμματεύς της Επικρατείας
Μινίστρος των εξωτερικών υποθέσεων
Θ. Νέγρης

★ ★ ★

7.

Αρ. 3594

Όθων
ελέω Θεού Βασιλεύς της Ελλάδος

Κατά το από 18/30 Σεπτεμβρίου 1835 Ημέτερον διάταγμα απονέμο/νεν το αργυρούν νόμισμα εις την οικογένειαν του *Χα(τζή) Κυριαζή/* μέλους της Εθνικής Συνελεύσεως συγκροτηθείσης εν Επιδαύρω κατά το 1822.

Δεν επιτρέπεται εις κανέν των μελών της να φέρη αυτό, αλλά θέλει φυλλάτ/τεσθαι (!) ως κειμήλιον.

Προς πιστοποίησιν παρέχομεν το παρόν Δίπλωμα υπογεγραμμένον παρ'/Ημών ίδια χειρί και σφραγισμένον με την Ημετέραν μεγάλην σφραγίδα/ του Κράτους.

Αθήναις την 3 Φεβρουαρίου 1837

Ο επί των Εσωτερικών
(Τ.Σ.) *Όθων* Γραμματεύς της Επικρατείας
(υπογραφή δυσανάγνωστη)

★ ★ ★

8.

Αριθ. 3594
Δ. 3594

Τμήμα Γ'
Θ. 3η

Σ. 28/αρ. 3

Δ. Χα(τζη) Κυριαζής
Αιτεί αποζημιώσιν των αγώνων αυτού/ και του πατρός του.
Αρ. την χρ. 76

αρ. 71

Αίτησις από 5 Ιουνίου 1865
Διευθύνεται προς το Γ' τμήμα
ο/ Γραμματεύς
(Τ.Σ) Α. Φιλήμων

Να καταταχθή ο Χατζη/Κυριαζής εις την 4ην τάξιν. Να/ σημειωθώσι και αι απαιτήσεις του εκ γρο(σίων) 5.000.

Εν Αθήναις την 26 Φεβρουαρίου 1871
Ο Πρόεδρος

Αρ. Μητρ(ώου) 211.

Σ. 97/αρ. 7

Εκ των χρηματικών απαιτήσεων πληρώθησαν/ γρο(όσια) 4.500 κατά γνωρίζο-
μεν εις εθνικάς/ ομολογίας του 1822.

Αθήναις 29 Μαΐου 1872
Ο Γραμματεύς του Τμήματος
Κ. Καλαμήδας

COSTAS SPANOS

*Des combattants de 1821 Vélestiniotes inconnus: la famille
de Hadji-Kyriazis Anagnostou*

L'auteur de cet article publie des documents inédits provenant des Archives des Combattants de la Bibliothèque Nationale d'Athènes. Ces documents fournissent des enseignements sur la vie des combattants de la Révolution grecque de 1821 originaires de Vélestino en Thessalie: Hadji-Kyriazis Anagnostou, Georges Anagnostou fils de Hadji-Kyriazis et Jean Anagnostou, fils de Hadji-Kyriazis.

Βελεστίνο 1941-1944

Το θέμα είναι μια αναφορά στα χρόνια εκείνα που σφραγίστηκαν ανεξίτηλα από τη δίψα του λαού για απελευθέρωση και του μέχρι εσχάτων αγώνα του.

Η συγκέντρωση ιστορικού υλικού για την Αντίσταση στην περιοχή, δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Τα αρχεία χάθηκαν ή καταστράφηκαν τα μεταπολεμικά χρόνια.

Η προσπάθεια αυτή στηρίζεται κυρίως στις αφηγήσεις στελεχών, που υπεύθυνα χειρίστηκαν τα ζητήματα της Αντίστασης στην πόλη του Βελεστίνου. Επίσης βασίζεται σε ανακοινώσεις και περιγραφές παράνομων εντύπων ή χειρόγραφων εφημερίδων της εποχής.

Πριν ακόμα από τον πόλεμο του 1940, στο Βελεστίνο υπήρχε η υποδομή της Αντίστασης. Μια δικτατορία όπως αυτή του Μεταξά δεν ήταν δυνατό να υποδουλώσει το φρόνημα των κατοίκων της γης που γέννησε κι ανάθρεψε φλογερούς πατριώτες του ύψους ενός Ιάσονα Φεραίου κι ενός Ρήγα Βελεστινλή.

Έτσι μετά την κατάρρευση του Μετώπου και την αποστράτευση, το Μάη του 1941, αμέσως με την επιστροφή των πολεμιστών από την Αλβανία, δημιουργήθηκε η «Επιτροπή Εθνικού Μετώπου».

Ένα ανώτατο αντιστασιακό στέλεχος ο Μιχάλης Παπαδάμος (Φεραίος) γράφει: «Τον Ιούνη του 1941 μαζί με τον Ιωαννίδη Λάζαρο και τον Νικολαΐδη Θανάση, οργανώσαμε παράνομη πλατειά σύσκεψη σε μια γέφυρα (τούνελ) της σιδηροδρομικής γραμμής, ανάμεσα στο Βελεστίνο και Αερινό, στην οποία πήραν μέρος τριάντα άτομα. Στη σύσκεψη αυτή, αφού έγινε ενημέρωση και εκτίμηση της καινούργιας κατάστασης που δημιουργήθηκε στον τόπο, πάρθηκε ομόφωνα η απόφαση για την οργάνωση Εθνικής Αντίστασης και την προετοιμασία για όλες τις μορφές αγώνα στην περιοχή.

Έπειτα από συνεχείς προσπάθειες, που χρειάστηκαν για να ξεπεραστούν οι προκαταλήψεις, ιδρύθηκε η «Επιτροπή Εθνική Μετώπου» στην οποία μετείχαν πατριώτες από διάφορες πολιτικές παρατάξεις όπως: ο Δημήτρης Κουντούρης, πρώην βουλευτής Φιλελευθέρων, ο συμβολαιογράφος Γιάννης Σαμαράς, του κόμματος Παπαναστασίου, ο Νεμπής Ματούσιος, κτηματίας, ο Τσιούρικας Γιάννης, εμπορομεσίτης, Σταμούλης Γιάννης, επαγγελματίας, Κατσαγιώργης

Θανάσης, Παπαδάμος Γιώργος και Παπαδάμος Μιχάλης ως εκπρόσωποι του ΚΚΕ, του κόμματος που είχε αναλάβει και την πρωτοβουλία για το Εθνικό Μέτωπο.

Η οργάνωση αυτή μετονομάστηκε κατόπιν σε ΕΑΜ και ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα σε διάφορους τομείς όπως:

1) Να ματαιώσει την προσπάθεια εισχώρησης της Λεγεώνας των Βλάχων στο Βελεστίνο, όπου ως γνωστό κατοικούσαν πολλοί Περιβολιώτες Βλάχοι. Απ' αυτούς αρκετοί ήταν και παράγοντες της τοπικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της περιοχής. Και είχε τόσο μεγάλη επιτυχία η προσπάθεια αυτή, ώστε η Λεγεώνα δεν βρήκε εκεί ούτε έναν Βλάχο πρόθυμο να γίνει μέλος της. Και όταν ο Ραποτίκας επισκέφτηκε το Βελεστίνο οι Βλαχόφωνοι τον έδιωξαν.

2) Η οργάνωση ανέλαβε να ενημερώνει τους κατοίκους για την εξέλιξη του πολέμου, με δελτία ειδήσεων, έντυπα χειρόγραφα ή δακτυλογραφημένα που κυκλοφορούσαν κρυφά.

Τον Απρίλη του 1942, μετά από προδοσία, η οργάνωση χτυπήθηκε και μερικοί από τον καθοδηγητικό πυρήνα (Νικολαΐδης, Αραμπαντζής κ.ά.) πιάστηκαν από τους Ιταλούς. Μέσα από τον κλοιό των Ιταλών καταφέρνει να ξεφύγει ο Παπαδάμος με τη βοήθεια του ανθυπασιπιστή Παπασταφίδα τον οποίο είχε ο ίδιος προσωπικά μνήσει στο κίνημα.

Και συνεχίζει ο Μ. Παπαδάμος: «Από τους πρώτους μήνες της κατοχής (Ιούνη 1941) μαζί με το Γιάννη Γούση και με την έγκριση της καθοδήγησης Μαγνησίας των Αντιστασιακών Οργανώσεων, ασχολήθηκα και με τη διαφύλαξη παράνομων στελεχών του κινήματος και Άγγλων στρατιωτών, εφοδιάζοντάς τους με ταυτότητες πλαστές. Με έγκρισή μας μπήκε στο 3ο αστυνομικό τμήμα της Νέας Ιωνίας Βόλου ο Γιάννης Γούσης, ο οποίος με προτάσεις δικές μου εξέδιδε τέτοιες πλαστές ταυτότητες. Για τη δραστηριότητά μας αυτή, που εκτιμήθηκε από το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής των συμμαχικών δυνάμεων, τιμηθήκαμε με την απονομή ειδικών διπλωμάτων (ευχαριστιών) που τα υπέγραψε ο στρατάρχης Αλεξάντερ».

Αρχές του 1943 η οργάνωση Βελεστίνου αριθμεί κάπου 500 μέλη και η επιρροή της απλώνεται στα ευρύτερα στρώματα των κατοίκων ανεξάρτητα από την πολιτική τους τοποθέτηση.

Ο Παναγιώτης Οικονόμου γνωστός ως καπετάν Διάκος εξιστορεί: «Στα τέλη του Γενάρη του 1943 με εντολή του αρχηγείου Σώματος Κισσάβου του ΕΛΑΣ, ο αντιπρόσωπος - κομιστής της εντολής, Ανέστης Στάθης Σκουφάς, γιατρός, και εγώ ως καπετάνιος δέκα ανταρτών, συστήνουμε την πρώτη Επιτροπή Προστασίας Ανταρτών (ΕΠΑ) στο Βελεστίνο, πρώτη σ' όλη την περιοχή Μαγνησίας».

Κάνοντας μια ανασκόπηση μετά από 39 χρόνια ο «Ταχυδρόμος» Βόλου γράφει: *«Την εποχή εκείνη αρχίζει να ανυψώνεται το αγωνιστικό πνεύμα των σκλαβωμένων. Τη μεγάλη ώθηση σ' αυτό έδωσε η ήττα των Γερμανών στο Στάλινγκραντ. Οι μάχες που προηγήθηκαν στην Οξύνεια Καλαμπάκας, όπου λίγοι αντάρτες με κατοίκους των Χασίων εξόντωσαν ολόκληρο Ιταλικό Τάγμα, παρακίνησαν την Τοπική Οργάνωση Βελεστίνου να προετοιμαστεί ώστε σε πρώτη ευκαιρία να αναλάβει κι αυτή πολεμική ενέργεια. Η εμφάνιση λίγο νωρίτερα των πρώτων ανταρτών εκεί κοντά, με επικεφαλής*

τον Διονύση Καραντάου-Γκογκούση, θεωρήθηκε ευνοϊκός παράγοντας για τέτοιο σκοπό».

Και η ευκαιρία δεν άργησε να δοθεί.

Εκτροχιασμός της αμαξοστοιχίας

Το πρωί της 21ης Μαρτίου 1943 ειδοποιείται με τον τηλεγράφο ο υποσταθμάρχης Βελεστίνου Ερμόλαος Παπαφωτίου ότι στις 3 το απόγευμα θα ξεκινήσουν από το Βόλο δύο στρατιωτικές αμαξοστοιχίες με πολεμοφόδια. Μόλις αυτές περάσουν τον ανήφορο του Λατομείου και φτάσουν στο Βελεστίνο θα ενωθούν σε μία με 37 βαγόνια και αυτή θα συνεχίσει προς Λάρισα. Ο Ερμόλαος μέλος της ΕΑΜικής Οργάνωσης των σιδηροδρομικών, κατάλαβε αμέσως τη σημασία της πληροφορίας. Αμέσως ειδοποιεί τον Μιχάλη Παπαδάμο (Φεραίο), αντιπρόσωπο της Περιφερειακής Επιτροπής του εφεδρικού ΕΛΑΣ, που τότε είχε συσταθεί. Ο Φεραίος θεώρησε την ευκαιρία μοναδική για λαφυραγώγηση του τραίνου και με τη σύμφωνη γνώμη των συναγωνιστών του *με ποδήλατο* πάει και βρίσκει σε κοντινό *αγροκήπιο* μια ομάδα με τους δέκα πρώτους αντάρτες που λημέριαζαν εκεί. Αυτοί διστάζουν να πάρουν μέρος στην επιχείρηση. Διαθέτουν ένα οπλοπολυβόλο του 1915 με 40 σφαίρες, τρεις γκράδες με 5-6 σφαίρες ο καθένας, 2-3 άλλα όπλα παμπάλαια και αυτά και μερικούς αντάρτες άοπλους. Με τέτοια «μέσα πυρός» που διέθεταν ήταν αδιανόητο να πάρουν μέρος σε μάχη, όταν μάλιστα οι Ιταλοί διέθεταν τέλειο, σύγχρονο και πλήρη εξοπλισμό. Επακολουθεί πολύωρη συζήτηση χωρίς αποτέλεσμα, οπότε καταφθάνει σύνδεσμος με την πληροφορία ότι το τρένο θα ξεκινήσει από το Βόλο στις 6 το απόγευμα αντί για τις τρεις (3). Αυτό σήμαινε ότι θα έφτανε νύχτα στο Βελεστίνο, πράγμα που διευκόλυνε τη δράση άοπλων. Μετά από αυτό η ομάδα δέχτηκε να μετάσχει στην επιχείρηση. Έτσι ειδοποιούνται και οι οργανώσεις στα γύρω χωριά να ετοιμάσουν κρυφά οργανωμένους πατριώτες με κάρρα που στην κατάλληλη στιγμή να βρίσκονται κοντά στη γραμμή. Ο Φεραίος πάει και βρίσκει τον Χαράλαμπο Αραμπαντζή, τεχνίτη στη συντήρηση της γραμμής των τρενών και στέλεχος του ΕΑΜ, με σκοπό να οργανώσουν το κυρίως εγχείρημα. Πάνε για αναγνώριση κι εκεί επί τόπου διαλέγουν ως καταλληλότερο το σημείο της στροφής που παίρνει η γραμμή μετά το Βελεστίνο, κοντά στο Γκαζέλο αριθμός 21, είκοσι χιλιόμετρα από το Βόλο και σαράντα από τη Λάρισα. Ο Αραμπαντζής ξεβιδώνει μια ράγια και την παραμερίζει.

Με το σούρουπο ο Φεραίος οδηγεί την ομάδα στο σημείο εκτροχιάσεως, την τοποθετεί σε θέσεις ενέδρας, 50 μέτρα από τη γραμμή. Στο μεταξύ καταφθάνουν οι ομάδες με επικεφαλής τους Στέργιο Γούση και Νίκο Πολύζο και μαζί μ' αυτούς και τα ειδοποιημένα κάρρα. Και τότε διαπιστώθηκε πως αντί για μερικές δεκάδες κάρρα έφτασαν πάνω από 150. Με όσες προφυλάξεις κι αν τα ετοίμασαν οι ειδοποιημένοι ΕΑΜίτες για να μην τους αντιληφθούν οι Ιταλοί, τους είδαν όμως οι συγχωριανοί τους και ετοίμασαν κι αυτοί τα δικά τους κάρρα και τους ακολούθησαν με σκοπό να προσφέρουν στον αγώνα αυθόρμητα ότι μπορούσαν.

Νύχτα κατά τις 8 η αμαξοστοιχία με μηχανοδηγό τον Κ. Αβαράκη, ξεκίνησε

από το Βελεστίνο, φτάνοντας στη στροφή εκτροχιάζεται η μηχανή. Στη στιγμή οι πατριώτες ορμούν και αιχμαλωτίζουν τη φρουρά που αιφνιδιάστηκε. Οι αντάρτες πήραν τους Ιταλούς και όσο οπλισμό και ιματισμό μπορούσαν κι έφυγαν. Αμέσως πλησιάζουν οι πατριώτες με τα κάρρα και αρχίζουν να ξεφορτώνουν πυρετωδώς το τραίνο. Μέσα στην αναμπουμπούλα πολλοί δεν κατάλαβαν που έπρεπε να πάνε, άλλοι τράβηξαν για τα Κανάλια και το Περιβόλι και άλλοι για τα σπίτια τους. Κανένας δεν ήξερε τι είχε πάρει, όλοι όμως τα παρέδωσαν στην τοπική Οργάνωση. Κυριαρχούσε το «όλα για τον αγώνα». Όπως αποδείχτηκε με τα κάρρα μεταφέρθηκαν μερικές χιλιάδες αρβύλες, στολές, κουβέρτες, φάρμακα και άλλα υλικά πολύτιμα για τον αγώνα. Η λαφυραγώγηση όλου του τραίνου ήταν αδύνατο να γίνει σε μια νύχτα. Το πρωί κατά τις 3 πυρπολούν το τραίνο, και τότε ο τόπος τραντάζεται από εκρήξεις. Τα τελευταία 4 βαγόνια ήταν φορτωμένα αυτομαχικά. Από τις εκρήξεις καταστράφηκαν και οι γραμμές. Το εγχείρημα αυτό είχε διεθνή απήχηση. Μεταδόθηκε από τους Ραδιοφωνικούς σταθμούς Λονδίνου και Μόσχας.

Το υπ' αριθμό 13 ανακοινωθέν του στρατηγείου Θεσσαλίας του ΕΛΑΣ την 1-4-43 κάνει γνωστή ανά την Ελλάδα την τολμηρή αυτή επιχείρηση.

Κατάληψη Ιταλικού Φρουρίου

Αμέσως μετά την είδηση της συνθηκολόγησης των Ιταλών (8 Σεπτέμβρη 1943) το Επιτελείο της Μεραρχίας που είχε έδρα το Βελεστίνο έβαλε σε εφαρμογή ένα σχέδιο επιχειρήσεων. Έπρεπε με κάθε θυσία να εμποδιστεί η ένοπλη έξοδος των Ιταλών και η έξοδος των Γερμανών, έπρεπε δηλαδή να εξαναγκάσουν τη φρουρά του οχυρού του Βελεστίνου να παραδοθεί.

Ο τοπικός αγωνιστής Γιάννης Γούσης (Ξάνθος) περιγράφει: «Μια ομάδα της διμοιρίας-φάντασμα πήρε θέση στο Λατομείο με την εντολή να παρενοχλήσει τυχόν έξοδο Ιταλών. Η άλλη ομάδα αναπτύχθηκε κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό. Άλλες ομάδες απ' τα γύρω χωριά είχαν πάρει οδηγίες για να βοηθήσουν όταν και όπως χρειάζονταν βάσει σχεδίου.

Το οχυρό-φρούριο που βρίσκονταν κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό, είχε θώρακατσιμεντένιο πάχους 2 μέτρων. Ήταν αδύνατο να καταληφθεί με τις λιγοστές αντάρτικες δυνάμεις, έπρεπε όμως να καταληφθεί».

Και συνεχίζει ο Φεραίος: «...γι' αυτό μπήκε σ' εφαρμογή σχέδιο Οδύσειας πονηριάς... Αφού φορέσαμε τα πιστόλια στη ζώνη μας για να φαίνονται, με ένα χωνί στο χέρι, την ΕΛΑΣίτικη παληκαριά και τα λίγα Ιταλικά που ήξερε ο Ξάνθος, καβάλα σ' ένα μοτοσακό αστραπιαία βρεθήκαμε στο κέντρο της αυλής του φρουρίου. Εκεί σαν εκπρόσωποι του Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, τους αναγγείλαμε την κήρυξη του πολέμου της Ιταλίας εναντίον της Γερμανίας, που ανακοίνωσε ο Μπαντόλιο, τους ζητήσαμε να παραδοθούν μαζί με τον οπλισμό τους και εμείς θα τους βοηθούσαμε να αποφύγουν την αιχμαλωσία από τους Γερμανούς προωθώντας τους στα βουνά της Ελεύθερης Ελλάδας, αλλιώς, καθώς ήταν περικυκλωμένοι από μεγάλες αντάρτικες δυνάμεις, κινδύνευαν να σκοτωθούν.

Οι Ιταλοί ζήτησαν πίστωση χρόνου μέχρι το άλλο πρωί. Φεύγοντας δώσαμε

εντολή στη φρουρά μας να συλλάβουν τους Ιταλούς που θα έβγαιναν το άλλο πρωί για να πάρουν νερό».

Την ίδια ώρα ο τηλεφωνητής από το Λατομείο ειδοποιεί ότι πέρασε ένα τζιπ με 2-3 Ιταλούς αξιωματικούς και 2 στρατιώτες. Αμέσως τότε ο Νίκος Πολύζος, ο Ξάνθος, ο Φεραίος και ο Στέργιος Γκαρέλιας πλησίασαν το δρόμο και κρύφτηκαν στους θάμνους. Μόλις πλησίασε το τζιπ πετάχτηκε ο Πολύζος¹ και πρότεινε το Στεν του. Τότε ένας από τους αξιωματικούς προσπάθησε να βγάλει πιστόλι, οπότε πετάχτηκαν όλοι με τα όπλα στα χέρια. Οι Ιταλοί δεν πρόβαλαν αντίσταση και τότε έκπληκτοι οι αντάρτες είδαν ότι ανάμεσά τους βρίσκονταν και ο Ιταλός στρατηγός διοικητής φρουράς Βόλου.

Στα αμπέλια του Βελεστίνου βρίσκονταν κι ένας ουλαμός του ιππικού με επικεφαλής τον Μίμη Μπουκουβάλα που είχε έλθει για βοήθεια. Σ' αυτούς παραδόθηκαν οι αιχμάλωτοι.

Αργότερα και χωρίς μάχη παραδόθηκαν και οι Ιταλοί του Οχυρού, μόλις έμαθαν για την αιχμαλωσία του στρατηγού τους. Αιχμάλωτοι ένας υπολοχαγός, δυο ανθυπολοχαγοί, 115 υπαξιωματικοί και στρατιώτες.

Στις 10 Σεπτέμβρη 1943 δόθηκε και η νικηφόρα μάχη με τους Γερμανούς κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό Βελεστίνου που ανάγκασε τους Γερμανούς να καθυστερήσουν την είσοδό τους στο Βόλο.

Κι άλλη Μάχη με τους Γερμανούς

Μετά την Ιούνη του 1944 οι Γερμανοί για να προετοιμάσουν την αποχώρηση των στρατευμάτων τους, αποφάσισαν να αρπάξουν και να μεταφέρουν έξω απ' την Ελλάδα την καλοκαιρινή σοδειά. Κάτι τέτοιο όμως είχαν διαταγή να αποτρέψουν οι αντάρτες. Γράφει ο Θόδωρος Καλλίνος (Αμάρμπεης): «Μπροστά στον ΕΛΑΣ μπήκε το σοβαρό καθήκον να προστατεύσει τους αγρότες να μαζέψουν και να μεταφέρουν στις ορεινές περιοχές τη σοδειά. Συνεργάστηκα, συνεχίζω, με την οργάνωση και τον Εφεδρικό ΕΛΑΣ του Βελεστίνου. Μου έδωσαν ακριβείς πληροφορίες, οδηγούς, συνδέσμους και σωφέρ. Ο λαός του Βελεστίνου μας εξασφάλισε μεταφορικά μέσα, πολλά κάρρα για τη μεταφορά του πεζικού, των τραυματιών και λαφύρων». Βασικός αντικειμενικός σκοπός τους ήταν να πάρουν τα φορτηγά αυτοκίνητα και το πολεμικό υλικό των Γερμανών, για να μη μπορούν να κάνουν εξορμήσεις στον κάμπο και να αναγκαστούν να φύγουν. Και ο σκοπός τους επιτεύχθηκε.

Στην εφημερίδα «Ρήγας» της 17ης Αυγούστου 1944 δίνεται η περιγραφή της μάχης από τον απεσταλμένο της δημοσιογράφου Κώστα Παπαδόπουλο που υπο-

1. Στο συνέδριο παραβρίσκονταν και δυο από τους πρωταγωνιστές της Αντίστασης στο Βελεστίνο ο Μιχάλης Παπαδάμος και ο Γιάννης Γούσης. Ο τελευταίος διόρθωσε μια παράλειψη στην περιγραφή που έκανε ο ίδιος σχετικά με την αιχμαλωσία του Ιταλού στρατηγού έξω από το Βελεστίνο. Συμπλήρωσε ότι μαζί με τον Πολύζο κι άλλος ένας πατριώτης πρότεινε το Στεν του, ο Στεφανάκος Σκουφονίκος, ο οποίος δεν αναφέρονταν καθόλου στη σχετική περιγραφή.

γράφει με το ψευδώνυμο «Ρηγινός».

«Μπορεί να χαρακτηριστεί εξαιρετική σε τόλμη και εκτέλεση η επιχείρηση Βελεστίνου, τη νύχτα της 1ης προς 2αν Αυγούστου. Διάλεξε την «διεθνή αντιπολεμική μέρα» το απόσπασμα Ανατολικής Θεσσαλίας - Όθρυος», το ονομαστό ΑΑΘΟ, να χτυπήσει τον κατακτητή. Χρησιμοποιήθηκαν δυνάμεις δύο θρυλικών μονάδων μας: του 54ου συντάγματος και του 3/7 συντάγματος ιππικού. Η όλη επιχείρηση καταστράφηκε από τον επικεφαλής Θόδωρο Αμάρμπεη. Πάνω από 150 Γερμανοί ΕΣ-ΕΣ με βαριά όπλα βρίσκονταν μέσα στο Βελεστίνο. Η επιχείρηση άρχισε στις 11 τη νύχτα. Με την πολεμική κραυγή αέρα... ορμούν οι αντάρτες μας. Δρασκελίζουν τα συρματοπλέγματα και ρίχνονται στη φωτιά». Και ενώ φουντώνει η μάχη ειδικά συνεργεία σωφέρ βάζουν σε κίνηση και παίρνουν τα γερμανικά αυτοκίνητα, ενώ άλλα συνεργεία φορτώνουν το πολεμικό υλικό των αποθηκών. Και συνεχίζει: «Τη χαρραγή έχει τελειώσει η μάχη. Νεκροταφείο των Γερμανών το Βελεστίνο. Πέντε μόνο φασίστες πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Όλοι οι άλλοι, εξόν από 8-9 που ξέφυγαν στ' αμπέλια, σκοτώθηκαν ή κήκαν. Το ίδιο έγινε και στο φυλάκειο του Λατομείου που χτυπήθηκε ταυτόχρονα.

Λάφυρα: Ένα αλυσοφόρο με ένα αντιαρματικό, ένα αυτοκίνητο – συνεργείο με πολύτιμα εργαλεία, 6 μεγάλα φορτηγά, 3 κούρσες, τρίκυκλες μοτοσυκλέτες, όπλα και αυτόματα, 110 κιβώτια πυρομαχικά, αφθονία ανταλλακτικών πυροβολικού, ραδιόφωνα, τηλεμέτρα και 30 κάσες υλικού, χάρια πόσα κήκαν, γιατί δεν ήταν εύκολο να παρθούν.

Κι έτσι συντελέστηκε το θαύμα που προφήτεψε ο Βάρναλης, «για να τρώνε ψωμί τα παιδιά χωρίς το φόβο πως θα πεθάνει η μάνα τους», που έλεγε και ο λαός.

Παρέμβαση του κ. Λάζ. Αρσενίου, στην εισήγηση της Έφης Φιλίππου:

Πρέπει να συγχαρούμε την Έφη Φιλίππου για την ιδέα της να ερευνηθεί η επίδραση των ιδεών του Ρήγα στην γενέτειρά του το 1941-44, δηλαδή 150 περίπου χρόνια μετά τον θάνατό του. Αλλά η επίδραση αυτή δεν περιορίζεται στο Βελεστίνο. Οι πρώτοι Θεσσαλοί αντάρτες, στην πρώτη επίσημη, πανηγυρική, εμφάνισή τους τον Ιούνιο 1942, στην Καρυά Ολύμπου, μπήκαν στο χωριό ψάλλοντας τον θούριο του Ρήγα «Ως πότε παλλικάρια θα ζούμε στα στενά». Σε όλη την Ελλάδα, σε όλες τις αντιστασιακές συγκεντρώσεις του ΕΑΜ, του ΕΛΑΣ, της ΕΠΙΟΝ και όλων των άλλων πατριωτικών οργανώσεων, ψάλλονταν ο θούριος αυτός, δηλαδή στη διάρκεια της κατοχής ψάλλθηκε εκατοντάδες χιλιάδες φορές. Όλοι μας μαθητές προπολεμικά, τον ψάλλαμε, αλλά τον ψάλλαμε μηχανιστικά, εορταστικά. Στην κατοχή, όμως, οι στίχοι του και η μελωδία του είχαν άλλη σημασία και έδιναν άλλες συγκινήσεις. Συγκλόνιζαν τους πάντες και τα πάντα και έδιναν ορμή για αντιστασιακό αγώνα και θυσίες, για την λευτεριά και την δημοκρατία. Σε προκηρύξεις, σε όλα σχεδόν τα αντιστασιακά κείμενα, έγινε, επίσης, εκατοντάδες χιλιάδες φορές αναφορά στις ιδέες του Ρήγα. Η διδασκαλία στα σχολεία, προπολεμικά για τον Ρήγα, προετοίμασε τα Ελληνόπουλα για το τι έπρεπε να κάνουν όταν βρέθηκαν και αυτά σκλαβωμένα. Ειδικά στην Θεσσαλία, όταν το καλοκαίρι του 1941, ανέλαβε το ΚΚΕ πρωτοβουλία για οργάνωση αντι-

στασιακού αγώνα, οι Θεσσαλοί, όπως και οι άλλοι Έλληνες, βρέθηκαν προετοιμασμένοι για τέτοιον αγώνα. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι οι ιδέες του Ρήγα, για λευτεριά και για δημοκρατία, γαλούχησαν την γενιά που η ιστορία της ανέθεσε να αναλάβει το 1940-44 πατριωτικό αγώνα. Είναι σπάνιες οι περιπτώσεις στην παγκόσμια ιστορία που πολιτικές και επαναστατικές ιδέες ενός ηγέτη, όπως του Ρήγα, διατήρησαν την αξία τους και την επικαιρότητά τους σε ένα τόσο μεγάλο βάθος χρόνου, από ενάμισυ και πλέον αιώνα.

EFI FILIPPOU

“Velestino 1941-1944”

The subject is a report on those years which were indelibly marked by the thirst of the people for freedom, and their struggle to the end.

The gathering of historical material of the area about the Resistance was not very easy. The records were lost or destroyed in the post-war years. This attempt is mainly based on narrations of members of staff of the Resistance who responsibly handled the matters of the Resistance in the city of Velestino. It is also based on announcements and descriptions of the illegal press and the hand-written papers of that period.

The facts, having been confirmed and checked, are mentioned in chronological order.

June 1941: It was unanimously agreed to create the “Committee of the National Front” in Velestino, in which patriots of all the political parties participated. (It was told by a top member of the staff of the Resistance, Mr. Michael Papadamos. (Fereos).

21 March 1943: After a sabotage the derailment and plundering of an Italian train take place. (It is mentioned in the announcement number 13 of Thessaly Head-quarters of ELAS – the Resistance Army – which was issued on 1-4-43 and it is also described by Mr. Michael Papadamos and by Mr. Panagiotis Economou (Diakos).

8-10 September 1943: The occupation of the Italian fortress in Velestino is achieved and the General-Commander of the Italian armed forces in Volos is captured. (From a text written by Mr. Mimis Boucovalas, chief of the cavalry brigade of ELAS. It was read in Velestino on 9th October 1983. From the description of Mr. Giannis Gousis (Xanthos) and Confirmati of Mr. Michael Papadamos (Fereos).

1-2 August 1944: The big victorious battle against the Germans takes place. (Description from the chief of the 16th Division of ELAS Theodoros Kallinos (Amarbeis). Announcement and description from the journalist Costas Papadopoulos (Riginos), who was sent by the illegal newspaper “Rigas” which was issued on 17 August 1944.

Γ'
ΡΗΓΑΣ

Η Ξένη επίδραση στο έργο του Ρήγα

Δεν πρόκειται να εκθέσω όσα αφορούν την προσωπικότητα και την μεγαλωσύνη του Ρήγα. Θα επισημάνω μόνο, πως ο Ρήγας ήταν για μακρό χρονικό διάστημα συνεργάτης και Γραμματέας στην Αυλή του Υψηλάντη, γεγονός που είχε ως συνέπεια, ο Αλεξ. Υψηλάντης να γαλουχηθεί και να βαπτισθεί με τα νάματα της πηγής του. Κακώς σήμερα τον λέμε Φεραίο· ο ίδιος ποτέ δεν χρησιμοποίησε όπως είναι γνωστό, το όνομα αυτό. Στο Επαναστατικό του Μανιφέστο, που κατασχέθηκε από την Αυστριακή Αστυνομία και που αποτέλεσε το ντοκουμέντο όπου στηρίχθηκε το κατηγορητήριό του, άρχιζε με το πανανθρώπινο σύνθημα Liberté-Egalité-Fraternité. (Ελευθερία-Ισότητα-Αδελφότητα). Ως το 1870 δεν υπήρχε κανένα γραπτό κείμενο από το περισπούδαστο σύνταγμα του Ρήγα, που τυπώθηκε σε 3.000 αντίτυπα στη Βιέννη κατά το 1797. Άλλα είχαν κατασχεθεί από την Αυστριακή αστυνομία και άλλα καταστράφηκαν. Άγνωστος όμως ανέγραψε από το πρωτότυπο όλο το πολίτευμα του Ρήγα και το φύλαξε. Το χειρόγραφο αυτό βρέθηκε στη Βιβλιοθήκη του καθηγητή Νικολάου Μανιάκη και ο ιστοριοδίφης Χιώτης το δημοσίευσε στο περιοδικό «Παρθενών» στα 1871. Από τότε άρχισε να γίνεται λόγος για το πολίτευμα του Ρήγα. Κορυφώθηκε όμως στα χρόνια 1923-1935 με το άρθρο του Π. Αραβαντινού στα 1923 «Αι πρώται ρίζαι της Ελληνικής Δημοκρατίας» στις εφημερίδες «Δημοκράτης» και «Έθνος» τα δύο άρθρα του Γ. Υπερείδου και Θ. Βελλιανίτη. «Περί των Προδρόμων της Δημοκρατίας» και «Οι μάρτυρες της Δημοκρατίας». Επίσης ο καθηγητής του Συνταγματικού δικαίου Αλ. Σβάλος στο σύγγραμά του «Το νέον Σύνταγμα και αι βάσεις του πολιτεύματος» του 1928 κάνει σύντομη αναφορά στο Πολίτευμα του Ρήγα. Παρατηρούμε πως τα τρία αυτά Εθνικά κειμήλια, η Επαναστατική του Προκήρυξη, το Σύνταγμα και ο Θούριος, πρέπει να αποτελέσουν το ευαγγέλιο κάθε Έλληνα. Νεώτεροι ιστορικοί χαρακτηρίζουν τον Ρήγα, συνωμότη, παράφρονα και άλλοι ονειροπόλο και ουτοπιστή. Αλλά και για ποιόν οι Έλληνες ιστορικοί δεν εναντιώθηκαν και για ποιόν δεν έγραψαν; Μπορούμε όμως να αρνηθούμε πως ο πρώτος που δίδει σάρκα και οστά στην εκκολαπτόμενη νεοελληνική επανάσταση ήταν ο Ρήγας; Φλογερός πατριώτης και με προσόντα πολιτικού ηγέτη, συνω-

μοτικός και δραστήριος είναι ένας ακατάβλητος μαχητής. Μορφωμένος και προικισμένος με οξύ πολιτικό αισθητήριο, καταλαβαίνει πως άρχισαν να τρίζουν τα θεμέλια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Διαισθάνεται την σύμπτυξη μιας παμβαλκανικής εξέγερσης. Αυτό τον έκαμε «Να βλέπει μακρυνά» όπως ο λαός μας λέει. Επηρεασμένος από την Γαλλική Επανάσταση του 1789 για τις δημοκρατικές ιδέες και κατέχοντας το τυπικό των συνομοτικών οργανώσεων των Καρμπονάρων της Ιταλίας ιδρύει τη δική του οργάνωση. Παράλληλα φτιάχνει τον μεγάλο Χάρτη της Βαλκανικής. Επηρεασμένος εδώ πάλι από τους Γερμανικούς στρατιωτικούς κανονισμούς τυπώνει το στρατιωτικό εγκόλπιο. Γνωρίζει πως ένας επαναστάτης θα πρέπει να είναι και κάτοχος των βασικών κανόνων της πολεμικής τέχνης. Γνωρίζει επίσης, κατά τα Γαλλικά πρότυπα, πως οι μάζες χρειάζονται ιδεολογικό εξοπλισμό. Γι' αυτό στην εξόρμησή τους χρειάζονται πολεμικά εμβατήρια. Έτσι το σάλπισμα του ξεσηκωμού αποτελεί ο Θούριος. Όλες οι ιδέες του Ρήγα περικλείονται στους στίχους του. Συντάσσει τον Καταστατικό χάρτη, το Σύνταγμα, όπως θα λέγαμε σήμερα, σύμφωνα με το οποίο θα διοικούνταν η ελευθερωμένη Βαλκανική Συμπολιτεία. Τον τιτλοφορεί «Νέα πολιτική διοικήσις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων νήσων και της Βλαχομπογδανίας». Είναι αλήθεια πως ο Ρήγας στα κυριώτερα σημεία του πολιτεύματός του, συγκλονισμένος από το γεγονός της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης, ακολουθεί τις αρχές της. Γίνεται κήρυκας του Γαλλικού Δημοκρατισμού. Εμπνέεται από τις συνταγματικές αρχές των Γάλλων και αντιγράφει τις διακηρύξεις του 1793 έως 1795. Στη μετάφρασή του βέβαια δεν ακολουθεί πιστά τα Γαλλικά κείμενα, αλλά τα παραφράζει και τα συμπληρώνει, προσαρμόζοντάς τα στο δικό του σχέδιο που ταιριάζει στις ανάγκες και συνθήκες των υπό εξέγερση λαών της Βαλκανικής. Όλα τα άρθρα της προκήρυξης και του Συντάγματός του έχουν πολύ ενδιαφέρον για έναν μελετητή. Σ' αυτά βλέπει πόσο ρεαλιστής, πόσο ελεύθερος στοχαστής και πόσο αδιάλλακτος δημοκράτης ήταν ο Ρήγας. Σε κάθε άρθρο του βάζει τις βάσεις ενός Δημοκρατικού Πολιτεύματος, όπως διαμορφώθηκε από τις αρχές της μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ιδιαίτερα, πως ο Ρήγας δεν αντιγράφει τους Γάλλους, παρά προσαρμόζει τις διακηρύξεις τους στην ελληνική πραγματικότητα. Ξέροντας καλά τις επικρατούσες συνθήκες, τοποθέτησε το ζήτημα του Εθνικού ξεσηκωμού σε Βαλκανική κλίμακα και σε επαναστατική βάση. Όλοι οι Λαοί της Βαλκανικής πρέπει να ξεσηκωθούν για να σπάσουν τις αλυσίδες της σκλαβιάς των, βροντοφωνούσε κι έγραφε. Αν ο Ρήγας όπως κατακρίνεται, ονομάζει Ελληνική Δημοκρατία το νέο καθεστώς που θα δημιουργούνταν μετά την απελευθέρωση, εδώ κάμει την αντιδιαστολή του. Αναγνωρίζει ίσα δικαιώματα σε όλες τις Εθνότητες της Βαλκανικής. Δίδει το προβάδισμα στα Ελληνικά στοιχεία και το κάμει αυτό γιατί τόσο στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, όσο και στην Βαλκανική και την Μικρά Ασία, οι Έλληνες κυριαρχούν στα αστικά κέντρα και πρωτοπορούν στο Εμπόριο, στην Ναυτιλία, στα Γράμματα και στις Τέχνες. Επίσης η Ελληνική γλώσσα είναι εκείνη που μιλιέται από όλες τις εθνότητες των πόλεων αυτών. Γι' αυτό και στηρίζει την επιτυχία της εξέγερσης στις ίδιες δυνάμεις του. Με τις ιδέες αυτές ο Ρήγας έρχεται σε σύγκρουση με την ορ-

γανωμένη τότε κοινωνία. Μάλιστα ο λόγιος Μιχαήλ Περδικάρης, έγραψε ολόκληρο βιβλίο σε αρχαίζουσα γλώσσα με τον τίτλο «Κατά ψευδοφιλελλήνων» για να σπιλώσει το έργο του Ρήγα, όπως και ο ιερωμένος Κύριλλος Λαυριώτης από το Βουκουρέστι. Αντίθετα, όμως, ο μεγάλος Κοραΐς στάθηκε ο πιο εύγλωττος υποστηρικτής και θαυμαστής του έργου του Ρήγα.

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε πως, αν ο Ρήγας δεν μπόρεσε να βάλει σε πράξη τα απελευθερωτικά του σχέδια, γιατί προδόθηκε και εκτελέστηκε, μπορούμε να πούμε πως ο μαρτυρικός του θάνατος φανάτισε και εμπύχωσε τους Έλληνες ραγιάδες και τους άλλους λαούς της Βαλκανικής σε πόλεμο και εξέγερση. Τα τραγούδια του αποτέλεσαν το εγερτήριο σάλπισμα για τους υποδούλους. Η επίδρασή τους ήταν τεράστια. Από τον Δούναβη μέχρι το Ταΐναρο, ο «Θούριος» είχε γίνει το πολεμικό εμβατήριο των σκλάβων που ετοιμάζονταν για τον Εθνικό ξεσηκωμό. Τόση ήταν η επίδραση του Θουρίου, ώστε και πριν και μετά από τον θάνατό του, κάθε πατριωτικό ποίημα να θεωρείται πως ήταν του Ρήγα. Ίσως οι πατριώτες της εποχής εκείνης να διαδίδανε πως κάθε πατριωτικό και δημεγερετικό ποίημα ήταν του Βελεστινλή. Φως φανερό, λοιπόν, πως ο Ρήγας ήταν η μεγαλύτερη βαλκανική φυσιογνωμία του 18ου αιώνα. Ήταν ο μεγάλος ηγέτης που έβαλε για σκοπό της ζωής του να ξεσκλαβώσει τις εθνότητες της Βαλκανικής. Ήταν ο εμπνευσμένος απόστολος και κήρυκας της Ελευθερίας. Ήταν ο πρωτόπορος στοχαστής. Ήταν ο πατριώτης που με την φλογερή δράση του και το μαρτυρικό θάνατό του, έγραψε τον πρόλογο όχι μόνο στο δικό μας Εικοσιένα, αλλά στις εθνικές επαναστάσεις και των άλλων Βαλκανικών Λαών.

Όσον ευρύς είναι ο ιδεολογικός ορίζοντας που προβλέπει το έργο του, τόσο βαθιές είναι οι ρίζες που τρέφεται η κοσμοθεωρία του. Η έκταση και το περιεχόμενο των προσπαθειών του επιβάλλει για την διάγνωση της σημασίας τους, να αξιολογηθεί υπό γενικότερο χρονικό και ουσιαστικό πρίσμα για να διαπιστωθεί ο σύνδεσμός του με ανάλογες προγενέστερες προσπάθειες και η ένταξή του στην ιστορική πραγματικότητα. Οι ιδέες του Ρήγα αποτελούν πάντα αντικείμενο έρευνας. Ένα πρώτο ερώτημα είναι: Ποιες οι διασυνδέσεις του στην Ευρώπη και κυρίως μεταξύ των μεγαλουπόλεων Παρισίων-Βιέννης και Βουκουρεστίου, όπου συνεχώς κινείται. Ένα δεύτερο γιατί ο Ρήγας αποδέχεται αποκλειστικά τη Γαλλική επίδραση; Θα προσπαθήσω όσο τα χρονικά όρια το επιτρέπουν να δώσω την απάντηση. Πολλοί συγγραφείς αποδέχονται τους δεσμούς του Ρήγα με μυστικές εταιρείες που δούλευαν για την απελευθέρωση. Στις αρχές του 1790 τον εντοπίζουμε στη Βιέννη. Φεύγοντας από τη Βλαχία είχε αφήσει πίσω του μια οργανωμένη Μυστική Εταιρεία που έπαιρνε τις εντολές της για το Ελληνικό παραδουνάβειο στοιχείο. Στο σημείο αυτό διχάζονται οι γνώμες των Ελλήνων ιστορικών και προκλήθηκαν ατέλειωτες συζητήσεις μεταξύ των οπαδών του Κων/νου Άμαντου και του Γ. Κορδάτου. Ο απόηχος των συζητήσεων αυτών υπάρχει και στους νεότερους ιστορικούς. Χωρίς αμφιβολία ο Ρήγας είχε δεσμούς με μυστικές Εταιρείες. Εξ άλλου αυτή την εποχή η Ευρώπη ήταν γεμάτη από τέτοιες Εταιρείες, με επίκεντρο την Βιέννη, όπου ήταν περισσότερο μυστικοπαθείς και λιγότερο μυστικές. Ο μεγάλος αριθμός τους κατεβάζει τη σημασία τους. Ήταν ένα είδος περισσότερο κοινωνικής παρά πολιτικής ανάγκης. Το θέμα αυτό χρή-

ζει περαιτέρω έρευνας συστηματικής γιατί δελτίο μήσής του δεν υπάρχει πουθενά. Αντίθετα του συντρόφου του Γεωργίου Πούλιου, βρέθηκε. Οι άνθρωποι των Εταιριών αυτών χρησιμοποιούν παντού και πάντα σαν έμβλημά τους την Ελευθερία και την Χρηστοθήεια. Αυτά διακηρύττει και ο Ρήγας. Βγαίνει επομένως το συμπέρασμα, βάσει των κινήσεών του, των συναναστροφών του, των δοξασιών του και των γραφομένων του, πως αν δεν ήταν μέλος αυτών, εδέχθη όμως την επίδρασή των. Εδώ μιλάμε για τις τεκτονικές στοές. Νομίζω πως το σημερινό συνέδριο, μια που υπάρχουν εδώ και τόσοι βιογράφοι του, θα πρέπει να δώσουν την συγκεκριμένη απάντηση. Ήταν τέκτων ο Ρήγας ή δεν ήταν; Η αποκήρυξη του Συντάγματος του Ρήγα από τον Πατριάρχη Γρηγόριο τον Ε΄, μήπως ανάγεται στη δογματική διαφορά του τεκτονισμού και της Ορθοδοξίας; Στο δεύτερο σκέλος, ο άνθρωπος αυτός πρεσβεύει την βασική αρχή της Ελευθερίας, εκτός της ισότητος και της αδελφосύνης, που τάσσονταν υπέρ κάθε δούλου ή καταδυναστευόμενου, ανεξάρτητα της εθνικότητός του, του χρώματος ή της φυλής. Επηρεασμένος από το πνεύμα του Βίκτωρος Ουγκώ, του Μοντεσκιέ, του Βολταίρου και τόσων άλλων που ενστερνίστηκε ο Ρήγας, κατεύθυνε τον προγραμματιζόμενο αγώνα υπέρ της Ελευθερίας τόσον της πατρίδας μας, όσον και ολοκλήρου της Βαλκανικής. Τον απόλυτο δογματικό χαρακτήρα της Διακήρυξης, αντιλαμβάνεται κανείς από το προοίμιο της που λέει: «Οί αντιπρόσωποι τοῦ Γαλλικοῦ Λαοῦ εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένοι συνέλευσιν, θεωροῦντες ὅτι ἡ ἄγνοια, ἡ λήθη καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι αἱ μόναι αἰτίαι τῆς δημοσίας κακοδαιμονίας καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν Κυβερνήσεων, ἀπεφάσισαν νά ἐκθέσωσι ἐν ἐπισημῶ διακηρύξει τὰ φυσικά ἀναπαλλοτρίωτα καὶ ἱερά τοῦ ἀνθρώπου δικαιώματα... Ὅθεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἀναγνωρίζει καὶ διακηρύσσει ἐνώπιον καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὑπερτάτου ὄντος τὰ ἀκόλουθα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου». Είναι δυνατόν ύστερα από το μεγαλείο της διακήρυξης, το έντονο κοινωνικό γεγονός της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 να αφήσουν ασυγκίνητον τον Ρήγα και να μην τον επηρεάσουν;

Στον πρόλογο της Φυσικής του, που εκδόθηκε στη Βιέννη το 1790, καλεί όλους όσους μπορούν να συμβάλλουν στην ανόρθωση του έθνους ώστε «*Βοηθούμενος πανταχόθεν νά ἀναλάβῃ τό πεπτωκός Ἑλληνικόν Γένος*». Μεγάλης σημασίας ντοκουμέντο αποτελεί το «Στρατιωτικό εγκόλπιο». Το βιβλίο αυτό τυπωμένο σε χίλια αντίτυπα είχε κατασχεθεί και καταστραφεί από την Αυστριακή Αστυνομία, μετά τη σύλληψή του στην Τεργέστη. Βρέθηκε όμως το γερμανικό πρωτότυπό του που είναι γραμμένο από τον στρατάρχη της Μαρίας Θηρεσίας κόμητα Ανδρέα Κέφενχυλλερ. Το βιβλίο αυτό αποτελεί το επιστέγασμα της όλης εργασίας του Ρήγα. Για λόγους ιστορικούς και μόνο θα πρέπει να μεταφρασθεί στην νεοελληνική και να κυκλοφορήσει. Θα αποτελέσει δίδαγμα για τους μαθητές των παραγωγικών στρατιωτικών σχολών. Και όλη αυτή η εκδοτική δουλειά έγινε στη Βιέννη στο τυπογραφείο των Αδελφών Πούλιου από την Σιάτιστα. Το ιστορικό αυτό τυπογραφείο βρίσκονταν κοντά στις δύο Ελληνικές Εκκλησίες της Βιέννης και όχι πολύ μακριά από το κτίριο της Αυστριακής Αστυνομίας, στις φυλακές της οποίας επρόκειτο να ριφθούν αργότερα ο Ρήγας και οι σύντροφοί του. Γι' αυτό όταν βρεθεί κανείς στα μέρη εκείνα, ας αναλογισθεί την λυπη-

μένη Ρωμιοσύνη, στην οδό της Βιέννης κοντά στην Ελληνική Εκκλησία. Ας θυμηθεί για λίγο την πενθούσα ρωμιοσύνη του Ρήγα, που τόσα μας διδάσκει.

GIANNIS ADAMOS

Resumé

La Communication entiere Contient l'influence etrangere sur l'oeuvre de Riga et surtout la Française. Aussi recherche l'influence des loges maconiques sur son oeuvre et pour la premiere fois discite au congrés.

ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Ο Δραστικός λόγος του Ρήγα

Ο σκοπός μου στην ανακοίνωση αυτή είναι να διατυπώσω και να συζητήσω μερικές παρατηρήσεις για τη δραστικότητα του λόγου του Ρήγα. Ελπίζω να δείξω πως οι παρατηρήσεις αυτές, αν και αναφέρονται σε θέματα ποιητικά, δεν ξεφεύγουν από τα θεματικά πλαίσια του συνεδρίου μας, αφού ο θάνατος διέκοψε πρόωρα την επαναστατική δράση του Ρήγα και η τεράστια συμβολή του στην Επανάσταση του 1821, που οραματίστηκε και προετοίμασε με το έργο του, χρωσιέται, ως ένα μεγάλο βαθμό, στην απήχηση που είχε ο επαναστατικός λόγος του, ένας λόγος δραστικός, δονούμενος από το μεγαλόπνοο πάθος της Ελευθερίας, της Ιστοιμίας και της Δικαιοσύνης, καθαγιασμένος και επαληθευμένος από τη θυσία αυτού του μεγάλου Πρωτομάρτυρα της Ελευθερίας μας.

Με αναφορά στην εποχή για την οποία μιλώ, μεταχειρίζομαι το επίθετο «δραστικός» για να προσδιορίσω και να ξεχωρίσω το λόγο που είχε επαναστατική παρόρμηση και μετουσιώθηκε σε επαναστατική δράση, από το λόγο που είχε καλλιτεχνική παρόρμηση, έδωσε μια ποιητική έκφραση της Επανάστασης και μετουσιώθηκε σε πνευματική δράση. Θα προσδιοριστεί καλύτερα η διαφορά αυτή, αν συγκρίνουμε τα «Επαναστατικά τραγούδια» του Ρήγα και ιδιαίτερα το «Θούριο», με τον «Ύμνο εις την Ελευθερίαν» ή τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» του Σολωμού, και με τις «Ωδές» του Κάλβου, που πηγάζουν από το ίδιο μεγάλο ιστορικό γεγονός, την Επανάσταση του 1821, και αποτελούν την πιο σημαντική ποιητική της έκφραση. Δεν μιλώ, φυσικά, για αισθητική σύγκριση. Τα έργα του Σολωμού και του Κάλβου είναι υψηλή, και στις κορυφαίες στιγμές τους, τέλεια ποίηση, ενώ τα έργα του Ρήγα δεν είναι. Ωστόσο, ο δραστικός λόγος της Επανάστασης ήταν οι άτεχνοι στίχοι του Ρήγα και όχι οι στίχοι του Σολωμού και του Κάλβου. Είναι το φαινόμενο αυτό που στάθηκε αφορμή της ανακοίνωσής μου.

Ο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» γράφτηκε το 1823, μέσα στη θράση της Επανάστασης, τυπώθηκε στο Μεσολόγγι, το 1824, και μελοποιήθηκε από το Μάντζαρο, το 1828. Από τον Πολυλά χαρακτηρίζεται ως «ο πρώτος γνήσιος καρπός της ελληνικής φαντασίας, ύστερ' από είκοσι αιώνες του μαρασμού της»¹. Ο ίδιος μας

1. Βλ. Διονυσίου Σολωμού, Άπαντα, τόμος Α', Ποιήματα, Επιμ.-Σημ. Λίνου Πολίτη, έκδ. «Ίκαρου», 1948, σ. 19. Η γνώμη αυτή του Πολυλά είναι, βέβαια, αβάσιμη

πληροφορεί πως το έθνος «εδέχτηκε» με ενθουσιασμό «το σοφό και αρμονικότατο άσμα»². Με ενθουσιασμό τον δέχτηκαν και οι φιλέλληνες της εποχής, γι' αυτό και μεταφράστηκε σε πολλές ξένες γλώσσες, κυκλοφόρησε πλατιά και θαυμάστηκε από λογοτέχνες και διανοούμενους³. Όμως το τραγούδι του Αγώνα δε στάθηκε ο «Ύμνος» του Σολωμού, ο κατοπινός «Εθνικός Ύμνος», αλλά ο «Θούριος» του Ρήγα.

Με εξαίρεση τον «Φιλόπατρι»⁴, όλες οι «Ωδές» του Κάλβου γράφτηκαν στα χρόνια της Επανάστασης και απηχούν τα συμβάντα της. Οι πρώτες δέκα δημοσιεύτηκαν στη Γενεύη, το 1824, και οι άλλες δέκα στο Παρίσι, το 1826. Μεταφράστηκαν αμέσως στα γαλλικά και θαυμάστηκαν από τους ελληνικούς και φιλελληνικούς κύκλους του Παρισιού, που είδαν στον αρχαιοπρεπή Κάλβο έναν «νέο Πίνδαρο»⁵, έναν νέο «κλασικό ποιητή», «άξιο ψάλλτη όλων των ηρωϊκών αγώνων» και όλων «των ανήκουστων συμφορών» της Ελλάδας⁶. Ούτε οι «Ωδές» αυτές έγιναν τα τραγούδια του μεγάλου Αγώνα που τις ενέπνευσε, και ούτε θα μπορούσαν να γίνουν, αφού η αρχαιοπρέπιά τους τις έκανε απρόσιτες στον αγράμματο μαχόμενο λαό. Είναι, ίσως, κι αυτός ένας από τους λόγους που συνετέλεσαν για να παραμείνουν ουσιαστικά άγνωστες στην Ελλάδα, ίσαμε το 1888, που ο Παλαμάς αποκάλυψε τη μεγάλη ποιητική αξία τους στο ευρύτερο κοινό.

Τα «Επαναστατικά Τραγούδια» του Ρήγα τυπώθηκαν στη Βιέννη, το 1796-1797⁷. Πρόκειται για τον αθάνατο «Θούριο», που χαρακτηρίζεται από τον ίδιο «ορμητικός Πατριωτικός Ύμνος πρώτος, εις τον ήχον Μια Προσταγή Μεγάλη»⁸, και το πο-

γιατί παραγνωρίζει τα δημοτικά τραγούδια, την Κρητική λογοτεχνία κι ένα αριστούργημα σαν τον «Ερωτόκριτο».

2. Βλ. Διονυσίου Σολωμού, όπ.π., σ. 20.

3. Βλ. Ε. Κριγρά, Διονύσιος Σολωμός, Ο Βίος-Το Έργο, Β' έκδ. «Εστίας», 1969, σ. 49.

4. Οι μαρτυρίες που υπαγορεύουν αυτή την εξαίρεση είναι εσωτερικές, της ωδής, και σχετίζονται με το περιεχόμενό της. Ο ποιητής που έγραψε την «Ωδή εις Ιονίους», το 1814, όπου καταδίκαιζε τους συμπατριώτες του και τους αποκαλούσε δειλούς και οκνηρούς γιατί δέχονταν τη σκλαβιά και δεν ξεσηκώνονταν, όταν ξέσπασε η Επανάσταση γράφει μια ωδή για τη Ζάκυνθο, όπου το συγκλονιστικό αυτό γεγονός, που εμπνέει όλες τις άλλες ωδές του, αγνοείται ολότελα. Λεπτομερέστερη συζήτηση για το θέμα αυτό περιέχεται σε ανέκδοτη εργασία μου με τίτλο «Η ποιητική και ιδεολογική εξέλιξη του Κάλβου», 1972, όπου καταλήγω στο συμπέρασμα πως ο «Φιλόπατρις» είναι το πρώτο καλλιτεχνικά ώριμο έργο του ποιητή και είναι καρπός μιας εσωτερικής διεργασίας στα χρόνια της σιωπής του, που μεσολαβούν ανάμεσα στις «Δαναΐδες» (1815), και στις ωδές που έγραψε ύστερ' απ' το ξέσπασμα της Επανάστασης, έχοντας βρει με την ωδή αυτή την ποιητική του γλώσσα.

5. Ιουλιέτα Λαμπέρ, Παρίσι 1881, βλ. Ανδρέα Κάλβου, Άπαντα (Λύρα-Ωδαί), Εισαγωγή Σπύρου Μυλωνά, Αθήνα 1962, Κριτική Ανθολογία (1824-1962), σ. 122.

6. Κωνσταντίνος Νικολόπουλος, Πρόλογος στην παρισινή έκδοση του 1824, βλ. Ανδρέα Κάλβου, Άπαντα, όπ.π., σελ. 46.

7. Βλ. Ρήγας, Έρευνα, Συναγωγή και Μελέτη Α. Ι. Βρανούση, Βασιική Βιβλιοθήκη 10, έκδ. «Αετού», Αθήνα 1953, σ. 61.

8. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 391.

λύστροφο τραγούδι που χαρακτηρίζεται «*Ύμνος Πατριωτικός της Ελλάδος και όλης της Γραικίας προς ξαναπόκτησιν της αυτών Ελευθερίας*»⁹.

Η γραφή του «*Θούριου*» ακροβατεί ανάμεσα στο θρύλο και στην πραγματικότητα της ζωής του Ρήγα. Ο θρύλος λέει πως έπνιξε κάποιον Τούρκο αγά, επειδή τον πρόσβαλε βαριά κι έφυγε για τον Όλυμπο, άγνωστο πότε, όπου έσμιξε με την κλεφτουριά και μαζί της πρωτοτραγούδησε το «*Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή...*»¹⁰. Η ιστορία μαρτυρεί πως το Σεπτέμβρη του 1796, ένα μήνα μετά τον ερχομό του στη Βιέννη, στο σπίτι του Χιώτη πραματευτή Ευστράτιου Αργέντη, που βρήκε αργότερα μαρτυρικό θάνατο μαζί του, και μπροστά σε μια συντροφιά από συμπατριώτες του, που τον ακούν με ενθουσιασμό και κατάνυξη, ο Ρήγας τραγουδάει το «*Θούριο*» παίζοντας «*με μια καλαμένια φλογέρα τον ορμητικό ρυθμό του*»¹¹. Δεν υπάρχουν μαρτυρίες για το πότε ακριβώς γράφτηκε, ούτε για το αν τραγουδήθηκε για πρώτη φορά σ' αυτό το φιλικό σπίτι. Αλλά ξέρουμε πως από τότε, ακούγεται σε κάθε συγκέντρωση ομογενών, κι από στόμα σε στόμα, ή από χέρι σε χέρι, διαδίδεται σ' όλους τους πατριωτικούς κύκλους της Βιέννης, της Τερζέστης, της Πέστης και του Σεμλίνου, φτάνει στη γενέτειρα πατρίδα και το Μάη του 1797 ακούγεται στη Σιάτιστα της Μακεδονίας¹². Στα χρόνια που ακολουθούν ίσαμε την Επανάσταση, ο «*Θούριος*» απλώνεται σε όλο τον απόδημο και υπόδουλο Ελληνισμό και τραγουδιέται από μεγάλους και μικρούς, άντρες και γυναίκες, αρματωλούς και κλέφτες, θαλασσινούς και στεριανούς μέσα κι έξω απ' την Ελλάδα, «*εις παν συμπόσιον και εις πάσαν συντροφιάν*», καθώς γράφει ο Κούμας¹³.

Την απήχηση που είχε στο σκλαβωμένο λαό τη φανερώνει ένα περιστατικό που αφηγείται ο Φωριέλ προλογίζοντας την έκδοση του «*Θούριου*», ελληνικά και γαλλικά, στη γνωστή συλλογή ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, που δημοσίευσε το 1824-1825. Το 1817, λέει, ένας από τους Έλληνες φίλους του ταξίδευε με κάποιον καλόγερο στη Μακεδονία. Φτάνοντας σ' ένα χάνι σταμάτησαν να κολατσίσουν και να ξεκουραστούν. Μέσα στο χάνι βρισκόταν κι ο παραγιός του φούρναρη, ένας Ηπειρώτης, νέος μ' έξοχη κορμοστασιά και με μια περήφανη ομορφιά. Κοίταζε προσεχτικά τους ταξιδιώτες και κάποια στιγμή γυρνάει προς τον πολίτη και τον ρωτάει αν ξέρει να διαβάξει. Όταν του είπε πως ξέρει, τον παίρνει στο διπλανό χωράφι, τον καθίζει σ' ένα θράχο κι ύστερα χώνει το χέρι

9. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 395.

10. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 52 και Δημήτρη Φωτιάδη, Η Επανάσταση του Εικοσιένα, τόμ. Α', έκδ. «Μελίσσας», 1971, σ. 207. Ο Ρήγας πήγε για πρώτη φορά στη Βιέννη τον Ιούνιο του 1790, όπου και έμεινε ως τις αρχές του 1791 που έφυγε για τη Βλαχία. Στα τέλη Ιουλίου ή στις αρχές Αυγούστου του 1796 αποχαιρετά τη Βλαχία και ξαναγυρίζει στη Βιέννη. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 30-35 και 48.

11. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 52 και Δημ. Φωτιάδη, Η επανάσταση του εικοσιένα, τ. Α', έκδ. «Μελίσσας» 1971, σ. 207. Ο Ρήγας ως τις αρχές του 1791 που έφυγε για τη Βλαχία. Στα τέλη Ιουλίου ή στις αρχές Αυγούστου του 1796 αποχαιρετά τη Βλαχία και ξαναγυρίζει στη Βιέννη. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 30-35 και 48.

12. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 52.

13. Βλ. Δημήτρη Φωτιάδη, όπ.π., σ. 208.

στο στήθος του και τραβάει ένα βιβλιαράκι που το 'χε δεμένο με σπάγγο στο λαιμό του, σα φυλαχτό. Ήταν ο «Θούριος» κι άλλα ποιήματα του Ρήγα. Ο ταξιδιώτης τ' ανοίγει και αρχίζει να τα τραγουδάει αντί να τ' απαγγέλλει. Όταν σε λίγο σηκώνει τα μάτια του βλέπει έκπληκτος το νέο να στριφογυρίζει και ν' αναταράζεται ξανααμμένος και συνεπαρμένος.

«Για πρώτη φορά ακούς να σου διαβάζουν τούτο το βιβλίο;» τον ρωτάει.

«Όχι, του αποκρίνεται. Παρακαλώ όλους τους ταξιδιώτες να μου διαβάζουν κάτι απ' αυτό. Όλ' αυτά τα 'χω πολλές φορές ακούσει».

«Και με την ίδια όπωσ τώρα συγκίνηση;»

«Με την ίδια», του απαντάει¹⁴.

Την απήχηση που είχε ο «Θούριος» στους αγωνιστές του Εικοσιένα μας τη φανερώνουν τα ακόλουθα λόγια του Κολοκοτρώνη: «Το "Ως τότε παλλικάρια να ζώμεν εις τα στενά", από τα πολεμικά του τραγούδια το τελειότερο, περιέχει μιαν επιθεώρηση των δυνάμεων της πατρίδος, όλοι είναι παρόντες εις την επιθεώρηση, κανένας απών, τα ξεφτέρια των Αγράφων, οι σταυραετοί του Ολύμπου, τα καπλάνια του Μανροβουσιού, τα λεοντάρια του Σουλιού, Μάνης και Μακεδονίας και τα δελφίνια της θαλάσσης, οι νησιώτες, και οι Χριστιανοί του Δουνάβεως και Σάβα ποταμού. Εφύλαξα πίστιν εις την παραγγελίαν του, και ο Θεός με αξίωσεν και εκρέμασα φούντα εις το γένος μας, ως στρατιώτης του¹⁵».

Οι ιστορικοί του Εικοσιένα ολοκληρώνουν την εικόνα αυτής της καταπληκτικής απήχησης. Ο Πουκεβίλ γράφει πως «οι Έλληνες πολεμούσαν έχοντας στα χείλια τους τις τρομερές στροφές του Ρήγα»¹⁶. Ο Τερτσέτης χαρακτηρίζει το «Θούριο» ως «το ιερότερο άσμα της (ελληνικής) φυλής» και προσθέτει: «Τα κοινά τραγούδια του αδικοθάνατου Ρήγα εγκρέμισαν ως οι σάλπιγγες εις την Ιερική τα τείχη της Τριπολιτσάς, ετίναξαν εις τον αέρα με τους αλλοφύλους τα φρούρια της Μονεμβασιάς, του Ναυπλίου, των Αθηνών και τα τρικάρτα του εχθρού. Τα λογιωτατίστικα άσματα, πιστεύσατέ μου, δεν εγκρέμισαν ποτέ, δεν σαλεύουν ούτε την αράχνην του κοκόρου της καμινάδος»¹⁷.

Δε χωράει καμιά αισθητική σύγκριση ανάμεσα στον «Ύμνο» του Σολωμού και στο «Θούριο» του Ρήγα. Παρά τα σημαντικά ελαττώματά του¹⁸, ο «Ύμνος» είναι σημαντικό ποίημα, ενώ ο «Θούριος» δεν είναι¹⁹. Μα την επίδραση που άσκησε

14. Βλ. Claude Fauriel, Δημοτικά Τραγούδια της Συγχρόνου Ελλάδος, Εισαγωγή Νίκου Α. Βέη, Μετάφραση Απ.Δ. Χατζηγεωργαντή, έκδ. «Νίκη», Αθήνα 1956, σ. 207.

15. Βλ. Δημήτρη Φωτιάδη, όπ.π., σ. 208.

16. Βλ. Δημήτρη Φωτιάδη, όπ.π., σ. 209.

17. Βλ. Δημήτρη Φωτιάδη, όπ.π., σ. 207-208.

18. Ο Παλαμάς, λόγω χάρη, βρίσκει στον «Ύμνο» σημάδια του βιαστικού και του απροετοίμαστου, «ευκολία του αυτοσχεδιαστή», «θόρυβο της πολιτικής» και «ρητορική περισσολογία». Βλ. Κωστή Παλαμά, Σολωμός, Η Ζωή και το Έργο του, Άπαντα, τόμος ΣΤ', έκδ. «Γκοβότση» χ.χ., σ. 56.

19. «Και τι περίεργον!», γράφει ο Παλαμάς, «Η ποίησις αυτή που δεν δύναται από της απόψεώς του απολύτου και του ιδεώδους εν τη καλλιτεχνική δημιουργία μήτε καν να ονομάζεται

στην Επανάσταση ο «Θούριος» δεν την άσκησε ο «Ύμνος». Πού χρωστίεται αυτό; Την απάντηση θα την αναζητήσουμε στα ίδια τα ποιήματα.

Ο «Ύμνος» αρχίζει με τις έξοχες τούτες στροφές, που δίνουν μια πολυδύναμη ποιητική μορφή στην έννοια της Ελευθερίας, εμπνευσμένη από τους ηρωϊσμούς και τις θυσίες για την Ελευθερία στα χρόνια της Επανάστασης και στο σύνολο της ελληνικής ιστορίας:

*Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
Σε γνωρίζω από την όψη
Που με βία μετράει τη γη.*

*Απ' τα κόκκαλα θγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
Και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
Χαίρε, ω χαίρε Ελευθερία²⁰!*

Στις 156 στροφές που ακολουθούν, ο ποιητής περιγράφει τα περασμένα βάσανα της σκλαβιάς, τα κατορθώματα αυτής της Ελευθερίας, που θγαίνει σαν προγονική δύναμη από τα ιερά κόκκαλα των Ελλήνων, και με ακονισμένη ρομφαία μάχεται στην Τριπολιτσά, στην Κόρινθο, στο Μεσολόγγι και στον Αχελώο, με μian ορμή που καταπλήσσει, συγκινεί, ξαφνιάζει, χαροποιεί, οργίζει τον κόσμο, από τη μακρινή Αμερική ως την Ισπανία, την Αγγλία κι ως τα πέρατα της Ρωσίας, και τις μεγάλες θυσίες που γίνονται στο βωμό της. Με το στόμα αυτής της Ελευθερίας, ο ποιητής δίνει συμβουλές στους αγωνιστές να μην παρασυρθούν από τη Διχόνοια για να μη σκεφτούν «τα ξένα έθνη» πως:

*Εάν μισούνται ανάμεσό τους
Δεν τους πρέπει ελευθερία²¹,*

κρίνει τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και, τέλος, απευθύνει έκκληση στους μονάρχες της χριστιανικής Ευρώπης για την Ελευθερία των Ελλήνων. Στην ανάπτυξη της περιγραφής της, η Ελευθερία αυτή γίνεται «μια φλογερή θεότητα που την κυκλώνει υπεργίγνo φως»:

*Α! το φως που σε στολίζει,
Σαν ηλίου φεγγοβολή,
Και μακρόθεν σπινθηρίζει,
Δεν είναι, όχι, από τη γη·*

ποίησης, ατημέλητος και κυριολεκτούσα μέχρι πεζότητας, η χωρίς άνθη και ψιμίθια, η βαίνουσα ευθέως προς τον σκοπόν· η ποίησης της οποίας οι μονότονοι και στοιχειώδεις ρυθμοί διαδέχονται ο εις τον άλλον ως οι κτύποι της σφύρας επί του άκμονος· η ποίησης αυτή, όσω δεν είναι πλαστική, τόσω είναι εθνοπλαστική». Βλ. Κωστή Παλαμά, Η Ποίησης του Ρήγα, 'Απαντα, τόμος Β', έκδ. «Γκοβότση», χ.χ., σ. 18.

20. Στροφές 1-2.

21. Στροφή 147.

*Λάμπριν έχει όλη φλογώδη
Χείλος, μέτωπο, οφθαλμός·
Φως το χέρι, φως το πόδι,
Κι όλα γύρω σου είναι φως*²².

Στους στίχους αυτούς γίνεται κιόλας φανερή μια ιδεατή έννοια της Ελευθερίας, που θ' αποχτήσει αργότερα πλάτος και βάθος και θα πάρει ένα πολυσήμαντο μεταφυσικό περιεχόμενο στους «*Ελεύθερος Πολιορκημένους*», τόσο πολυσήμαντο και τόσο μεταφυσικό, που ο ποιητής θα λυγίσει, μη μπορώντας να το γεφυρώσει με το φυσικό περιεχόμενο της Ελευθερίας, και θα μας αφήσει αυτά τα «*λαμπρά απομεινάρια των σκληρών αγώνων του*»²³, τα τρία Σχεδιάσματα και τους Στοχασμούς του. Αυτή η ιδεατή έννοια της Ελευθερίας, μπορεί να κινηήσει το στοχασμό ενός πνεύματος καλλιεργημένου και να οδηγήσει σε πνευματική δράση, μα δεν μπορεί να κινηήσει ένα λαό σε μαχητική δράση και να τον σπρώξει στα ολοκαυτώματα που απαιτεί ο αγώνας για την Ελευθερία.

Ο Κάλβος προλογίζει τις «*Ωδές*» του με μια έκκληση στις Μούσες να γυρίσουν στην Ελλάδα απ' όπου είχαν φύγει στα χρόνια της δουλείας, για να παραμείνει μαζί τους και η Αρετή, μια ηθική έννοια, που ο Κάλβος την ταυτίζει με τις γενναίες πράξεις, το υψηλό φρόνημα, την αποστροφή της τυραννίας και την Ελευθερία:

*Ήλθεν η ποθητή ώρα· στολίζουσι
την κεφαλήν της Ελλάδος
η δάφναι, φύλλα αμάραντα θριάμβων·
και σεις χρυσά, σεις αμβροσίοδμα ρόδα
του παραδείσου ελικωνίου, συμπλέξατε
σήμερον τον αγρόν στέφανον· μόνη,
αμάργαρος, ολόγυμος, αυτάγγελτος,
το καθαρόν του ουρανού αναβαίνει
η Αρετή· αλλ' αν η Πιερίδες
την λαμπράν της χαρίσωσιν ακτίνα,
αφθόνητος τιμάται· επαινουμένη
τους επιγείους χορούς τότε δεν φεύγει*²⁴.

Αυτή η ιδέα της Αρετής, με την έννοια που της έδιναν οι Γάλλοι διαφωτιστές, ο φιλελευθερισμός, με το περιεχόμενο που του έδιναν οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, και η πίστη στον επαναστατικό και καθοδηγητικό ρόλο του ποιητή, όπως τον καταλάβαιναν οι επαναστάτες διανοούμενοι της εποχής του, τρέφουν τον επαναστατικό ρομαντισμό από τον οποίο δονείται όλη η ποίηση του Κάλβου. Ο τόνος και το ήθος αυτής της ποίησης ορίζονται από τον ίδιο στο

22. Στροφές 94-95.

23. Γιώργος Σεφέρης, *Ελληνική Γλώσσα*, βλ. *Δοκίμες*, τόμος Α' (1936-1947), Γ' έκδ. «*Ίκαρος*», 1974, σ. 72.

24. Βλ. *Ανδρέα Κάλβου*, *Ωδαί*, κριτική έκδοση Filippo Maria Pontani, «*Ίκαρος*», 1970, σ. 27, [Πρόλογος] στιχ. 10-20.

προοίμιο της ωδής «εις Πάργαν», που είναι εμπνευσμένη από την απόφαση των Παργινών να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους, όταν οι Άγγλοι την πούλησαν στους Τούρκους, καίγοντας πρώτα τα κόκκαλα των προγόνων τους στην πλατεία της αγοράς²⁵:

Σοβαρόν, υψηλόν
δόσε τόνον ω Λύρα·
λάβε αστραπήν, και ήθος
λάβε νοός, υμνούμεν
ένδοξον έργον²⁶.

Το ύψος και το ήθος αυτού του κλασικότροπου τόνου συνοδεύονται από ένα πλήθος αναφορές σε μύθους, ιστορικά γεγονότα και σύμβολα του αρχαίου ελληνικού κόσμου· οι «Παρνάσιαι κόραι χορεύουν» στην Αυσονία, «οι αιώνιοι Ζέφυροι εχάιδευσαν το στήθος της Κυθερείας» στη Ζάκυνθο, «η ροδόπεπλος κόρη» θα δροσίξει πάντα «το χώμα το μακάριον» που σκεπάζει τους ιερολοχίτες στο Δραγατσάνι, οι «ζεφυρόποδες χάριτες» θ' αλλάξουν τις χορδές της λύρας και θα φυλάξουν «τους ύμνους» και «τους χρυσούς στεφάνους» δια τους δικαίους, «ο Άρης υπερεφίλει» τους Παργινούς και η «Δάματρα» τους «εχάριζε τον δαυιλήν χρυσόν», η «Ελευθερία», «λαμπρότατη κόρη Διός», «κατέβη εις τα παραθαλάσσια κλειτά της Χίου... και κλαίουσα λέγει τοιάδε» στον Ωκεανό, τον Βύρωνα «εὐτολμον λειτουργόν των παρθένων Ελικωνίων φιλούσιν η Μούσαι», στη Σάμο η Μούσα εγέμιζε «του τέιου Ανακρέοντος χαρμόσυνον κρατήρα». Οι κλασικές αναφορές, η ιδιότυπη, αρχαιΐζουσα και δημοτικίζουσα γλώσσα και ο αυστηρός κλασικότροπος τόνος δημιουργούν αυτήν την αρχαιότροπη γοητεία που σφραγίζει την ποίηση του Κάλβου. Κάτω απ' το ψυχρό της περιβλήμα κινείται ένας φλογερός και ασυμβίβαστος επαναστατικός ρομαντισμός, κι ένας μεγαλόπνοος λυρισμός που «διαλάμπει», καθώς είπε ο Παλαμάς, «ως άπεφθος χρυσός»²⁷. Η ωδή «Εις Χίον», λόγου χάρη, αρχίζει με μια εικόνα των Ωκεανίδων να θρηνούν για την καταστροφή:

Ως ότε από το στόμα
κρέμεται των θνητών
αυλός λελυπημένος
και η φωνή του με κόπον
τρέμουσα εκθαίνει·

Ως μέσα εις τα πολύδεντρα
δάση το βράδυ εισπνέει
το τεθλιμμένον φύσημα

25. Από το ιστορικό αυτό γεγονός πηγάζουν και τα δημοτικά τραγούδια «Της Πάργας». Θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα μια σύγκρισή τους με την ωδή αυτή, βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού, αριθ. 9, όπου και σχετική σημείωση.

26. Βλ. Στροφή α', Ωδαι, όπ., σ. 68.

27. Βλ. Κ ω σ τ ή Παλαμά, Κάλβος ο Ζακύνθιος, Άπαντα, τόμος Β', όπ.π., σ. 51.

*Μεσημβρινόν και φαίνεται
θρήνος ανθρώπων·*

*Εἰς τὸν ἠρημωμένον
αιγιαλὸν τῆς νήσου
οὕτω φέρνουν τὰ κύματα
καὶ τὸ παράπονόν τους
ἡ Ὠκεανίδαί²⁸.*

Αυτή η ωραία, αλλά ψυχρή, ελεγειακή σκηνογραφία, θερμαίνεται από ανθρώπινο πάθος, όταν, στην εξέλιξη της οδής, ο ποιητής στρέφεται στις Εριννύες και τις καλεί να τιμωρήσουν άγρια τους τυράννους για τη σφαγή των αθώων παιδιών, των σεβάσμιων μητέρων και των γερόντων:

*Στεναζούσης νυκτός
καὶ τοῦ θαθέως ἄδου
τρομεραὶ θυγατέρες,
εσὰς φωνάζω, εσὰς
τὰς Εριννύας.*

*Τὰς λαμπάδας αὐτοῦ
τινάξατε, αὐτοῦ ρίψατε
βροχὴν πεπυρωμένην,
αὐτοῦ, Εριννύες, πέτάξατε
χιλίας ἐχίδνας²⁹.*

Αλλά η μυθολογική εικόνα εξακολουθεῖ να το σκεπάζει με την ψυχρότητά της.

Η δωδέκατη οδή, που είναι εμπνευσμένη από την καταστροφή των Ψαρών, αρχίζει με μια σειρά μυθολογικές εικόνες που ξετυλίγουν μια σκηνογραφία ξεγνοιαστής, αρχαίας ζωής με διασκεδάσεις και άδολα όργια, όπου μόλις φέξει η «ερατεινή, γλυκεία, χρυσοβλέφαρος θυγάτηρ Υπερίωνος», η μέρα, καλούνται όλοι οι άνθρωποι, ελεύθεροι ή δούλοι, να χαρούν τη ζωή, όσο ζουν, γιατί «είναι η γη παράδεισος και η ζωή μία». Και να τη χαρούν παίζοντας στην «τρυφερά κιθάρα» τραγούδια της «Κύπριδος», πίνοντας με «τον μέγαν μελίφρονα αμφορέα του Βασσαρέως», χορεύοντας, ντυμένοι «με χιτώνα σιδώνιον» και «με σάνδαλα χρυσόδετα», και τραγουδώντας «την στροφήν την λέσβιον», ή το «τέιον μέλος», ώσπου «υπό τον πολύφυλλον και δροσερόν κεδρόνα», έχοντας «τ' άνθη δια στρώμα», ο Έρωτας να εξαπλώνει τα «αιώνια πτερά» του και να σκεπάζει «το μυστήριον της εορτής» του³⁰. Απέναντι σ' αυτή τη ζωή, που θεωρεί ότι πηγάζει από «αναίσχυντα φρονήματα των αγεννέων ανθρώπων»³¹, ο ποιητής της Αρετής τοποθετεί τη ζωή των «δικαιοτάτων Ψαρών», όπου δεν ακούγεται «κιθάρα φθοροποιός», ούτε γίνονται «όργια Μαινά-

28. Βλ. Στροφές α', β', γ', Ωδαί, όπ.π., σ. 61.

29. Βλ. Στροφές ιβ', ιε', Ωδαί, όπ.π., σ. 64.

30. Βλ. Στροφές α' - η', Ωδαί, όπ.π., σ. 101-104.

31. Βλ. Στροφή ι', Ωδαί, όπ.π., σ. 104.

δων», ούτε «Έρωτος παιγνίδια τον νουν συγχίζουν»³², γιατί ο «σιδηροχάρμης Άρης κινεί την νήσον» και «μία βοή σηκώνεται», «μία μόνη επιθυμία»,

«Υπέρ γονέων και τέκνων,
υπέρ των γυναικών,
υπέρ πατρίδος πρόκειται
και πάσης της Ελλάδος
όσοιος αγώνας³³.

Αλλά,

Χαίρετ' ελπίδες. Ήλθε
της Άγαρ το υπερήφανο
σπέρμα· επάνω εις τας όχθας
των Ψαρών, αλαλάζον
σφόδρα, κατέβη.

Ω πατρίς, την εκούσιον
δέξου θυσίαν... Αστράπτει.
Σεισμός πολέμου ακούεται.
Υπό τύμβον υψήνορα
ήρωες κοιμώνται.

Επί το μέγα ερείπιον
η Ελευθερία ολόρθη
προσφέρει δύο στεφάνους·
έν' από γήινα φύλλα
κ' άλλον απ' άστρα³⁴.

Αυτή η τελευταία στροφή είναι, καθώς είπε ο Παλαμάς, «άπεφθος χρυσός». Συναγωνίζεται ως ποιητική σύλληψη την εικόνα που έπλασε η φαντασία του Σολωμού εμπνευσμένη από την ίδια ηρωϊκή τραγωδία:

Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη
Μελετά τα λαμπρά παλληκάρια
Και στην κόμη στεφάνι φορεί
Γεναμένο από λίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη³⁵.

και την ξεπερνάει σε λιτότητα, σε μεγαλοπρέπεια και σε πνευματικό νόημα. Και είναι μόνο σ' αυτή τη στροφή που εκφράζεται όλο το μεγαλείο της τραγωδίας

32. Βλ. Στροφές ιδ', ιε', Ωδαί, όπ.π., σ. 105.

33. Βλ. Στροφές ιθ', κ', Ωδαί, όπ.π., σ. 106-107.

34. Βλ. Στροφές κθ', κγ' και κδ', Ωδαί, όπ.π., σ. 107-108.

35. Βλ. Διονυσίου Σολωμού, Η Καταστροφή των Ψαρών, Άπαντα, όπ.π., σ. 139.

των Ψαρών, που στις εικοσιτρείς προηγούμενες στροφές βουλιάζει μέσα στις ψυχρές και άσχετες κλασικές αναμνήσεις. Ακριβώς αυτό παρατηρεί ένας Γάλλος κριτικός σε μια κριτική ανάλυση των πρώτων δέκα «Ωδών» που δημοσιεύτηκε τότε στην «Εγκυκλοπαιδική Επιθεώρηση» του Παρισιού, όπου, ενώ δεν αρνιέται την αξία του υμνητή της Ελληνικής Επανάστασης, τον επικρίνει για την επίμονη χρησιμοποίηση αρχαίων μύθων. «Θα έπρεπε ίσως να τον ψέξουμε», λέει, «που χρησιμοποίησε τόσους παλιούς μύθους της πατρίδας του, τη στιγμή που εξυμνεί σύγχρονα γεγονότα... Η χριστιανική Ελλάδα που τινάζει τις αλυσίδες της και μόνη, εγκαταλειμμένη και προδομένη από κείνους που είχαν χρέος να την υπερασπιστούν, ξαναπαίρνει τη θέση της ανάμεσα στα ελεύθερα έθνη της Ευρώπης, αποδειχνει ότι δε χρειάζεται στολίδια από την ειδωλολατρική αρχαιότητα. Νιώθει κανείς κάποια κρνώδα με το να φαντάζεται πάνου στα καπνίζοντα ερείπια της Χίου και στις απαρατημένες ακτές της Πάργας, εκείνες τις θεότητες που από πολύν καιρό έχουν διωχτεί από το πνεύμα του λαού, όπου εγεννήθηκαν και που τώρα ζουν μόνο στις βιβλιοθήκες και στα μουσεία μας»³⁶.

Ο Κάλβος προσπάθησε να εκφράσει τα ρομαντικά επαναστατικά ιδανικά της Ελευθερίας, της Δικαιοσύνης και της Αρετής, χρησιμοποιώντας μυθολογικά στοιχεία και μια νεοκλασική μορφή στη στιχουργία και στη γλώσσα. Αυτό αποτελεί μια αντινομία μέσα στην οποία ταλαντεύθηκε. Αληθινά επαναστατικός και πραγματικά πρωτότυπος λυρικός ποιητής αναδεικνύει όπου κατορθώνει να ελευθερωθεί από τον κλασικισμό του, όπως, λόγου χάρη, στις «Ευχές»:

*Της θαλάσσης καλήτερα
φουσκωμένα τα κύματα
να πνίζουν την πατρίδα μου
ωσάν απελπισμένην,
έρημον θάρκαν.*

*Σ' την στεριά, 'ς τα νησία
καλήτερα μίαν φλόγα
να ιδώ παντού χυμένην,
τρώγουσαν πόλεις, δάση,
λαούς και ελπίδας.*

*Καλήτερα, καλήτερα
διασκορπισμένοι οι Έλληνες
να τρέχωσι τον κόσμον,
με εξαπλωμένην χείρα
ψωμοζητούντες**

Παρά προστάτας 'νάχωμεν.

36. Βλ. Mario Vitti, Ο Κάλβος ανάμεσα στις αντινομίες του καιρού του (μετ. Κ. Πορφύρη), περ. «Επιθεώρηση Τέχνης», τεύχη 115-116, Ιούλιος-Αύγουστος 1964, σ. 19.

Μέ ποτέ δεν εθάμβωσαν
πλούτη ή μεγάλα ονόματα,
μέ ποτέ δεν εθάμβωσαν
σκήπτρων ακτίνες.

Αν οπότεν πεθαίνη
πονηρός βασιλεύς
έσθην' η νύκτα έν' άστρον,
ήθελον μείνει ολίγα
ουράνια φώτα.

Το χέρι οπού προσφέρετε
ως προστασίας σημείον
εις ξένον έθνος, έπνιξε
και πνίγει τους λαούς σας,
πάλαι, και ακόμα.

Δεν με θαμβώνει πάθος
κανένα· εγώ την λύραν
κτυπάω, και ολόρθος στέκομαι
σιμά εις του μνήματός μου
τ' ανοικτόν στόμα³⁷.

Είναι με στίχους σαν αυτούς, που ο Κάλβος θα μπορούσε να επικοινωνήσει, τουλάχιστον μ' εκείνους ανάμεσα στον αγωνιζόμενο λαό, που μπορούσαν να διαβάσουν. Αλλά δεν υπάρχουν μαρτυρίες πως οι «Ωδές» διαβάστηκαν έστω στην Ελλάδα στα χρόνια της Επανάστασης. Μια αξιόλογη παρατήρηση του Μιχάλη Παπαϊωάννου απαντά στο παράδοξο αυτό φαινόμενο κι από μίαν άλλη άποψη, που επίσης δεν είναι άσχετη με τον κλασικισμό του. «Ο Κάλβος», λέει, «είναι ο προπαγανδιστής ποιητής της Επανάστασης και μέσα στους Έλληνες της δυτικής Ευρώπης και μέσα στους λαούς της... Έγραψε τις "Ωδές" του για να εξηγητήσει τα φιλελληνικά κομιτάτα της Ευρώπης. Αυτά τα φιλελληνικά κομιτάτα μετάφρασαν αμέσως στα γαλλικά τις "Ωδές" του. Για κάθε γεγονός σημαντικό του αγώνα, ο Κάλβος έφτιαχνε και μια ωδή για να το εκλαϊκέψει, να εξάρει τον ηρωισμό των αγωνιστών και να προκαλέσει τον ενθουσιασμό των φιλελεύθερων Ευρωπαίων και τη συμπάθειά τους για τον ελληνικό αγώνα»³⁸. Η άποψη αυτή δεν αποκλείει την άποψη πως η επαναστατική ιδεολογία του Κάλβου, και η τεχνητή κλασικότητα ποιητική του αποτελούν μια αντίφαση που ήταν αντίφαση της εποχής του, όπως έδειξε ο Μάριο Βίττι στη μελέτη του «Ο Κάλβος ανάμεσα στις αντινομίες του καιρού του»³⁹. Από

37. Βλ. Στροφές α', β', γ', δ', ε', ς', ιη', Ωδαί, όπ.π., σ. 134-138.

38. Βλ. Μιχάλη Παπαϊωάννου, Φαινόμενα ακμής και παρακμής στη νεοελληνική ποίηση, περ. «Επιθεώρηση Τέχνης», τεύχος 15, Μάρτιος 1956, σ. 217.

39. Βλ. Mario Vitti, όπ.π., σ. 8-26.

την αντίφαση αυτή ο ποιητικός του λόγος κέρδισε ίσως σε γοητεία⁴⁰, αλλά ο επαναστατικός του λόγος έχασε σε δραστηριότητα. Μια αντίφαση διαφορετικής φύσης υπάρχει και στην ποίηση του Σολωμού, ανάμεσα στην πραγματικότητα της Επανάστασης και στη μεταφυσική της θεώρηση, εκφρασμένη ιδιαίτερα στους «*Ελεύθερος Πολιορκημένους*»⁴¹.

Αντίθετα απ' το Σολωμό και τον Κάλβο, ο Ρήγας δεν έχει καμιά αντινομία· δεν παρακολουθεί την Επανάσταση που ξέσπασε, για να την περιγράψει ή για να εκφράσει το πνεύμα της· δεν απευθύνεται σ' αυτούς που θα βοηθούσαν, αλλά σ' αυτούς που θα έκαναν την Επανάσταση· και δεν απασχολείται με μεταφυσικά νοήματα ή με προβλήματα ποιητικής έκφρασης. Ο Ρήγας είναι ο μεγάλος Πρόδρομος της Επανάστασης, που και με το λόγο του κάνει μια επαναστατική πράξη. Γι' αυτό και με τα τραγούδια του προσκαλεί, υποδειχνει, παροτρύνει και προστάζει όλους τους λαούς που ζουν κάτω απ' τη σουλτανική τυραννία, μαζί και τους Τούρκους, να ξεσηκωθούν για να γλυτώσει ο κόσμος απ' αυτή την πληγή. Ο «*Θούριος*» του δεν είναι λόγος ποιητικός, παρά τις κάποιες λυρικές εξάρσεις του, είναι αυτό που λέει ο ίδιος, «*μια προσταγή μεγάλη*», «*ένα ανοιχτό κι απροκάλυπτο επαναστατικό μανιφέστο, σάλπισμα ξεσηκωμού και προσκλητήριο δυνάμεων, μελετημένο πρόγραμμα ενεργείας και συνδυασμένων επιχειρήσεων, σύνθημα επαναστατικού συναγερμού για όλη την τουρκοκρατούμενη Βαλκανική και Εγγύς Ανατολή*», καθώς λέει ο Α. Βρανούσης⁴², γραμμένο σε στίχους και μελοποιημένο για να τραγουδιέται και να διαδίδεται εύκολα από στόμα σε στόμα, που έχει τη δύναμη ν' αναδουλίζει τις λαχτάρες των σκλάβων, ν' ανάβει πυρκαϊά στις ψυχές τους και να τους παρασύρει στον αγώνα και στη θυσία. Και το κατορθώνει αυτό γιατί είναι ένας απλός, λαϊκός λόγος στη γλώσσα και στο ρυθμό του, πυρωμένος από τα συγκεκριμένα ιδανικά μιας γήινης Λευτεριάς, που βγήκε απ' την ψυχή ενός αληθινού επαναστάτη, ενός ανθρώπου της δράσης, δηλαδή, με αποκλειστικό σκοπό να δια φωτίσει το λαό, να τον κατηχήσει στην Επανάσταση και να τον παρασύρει μαζί του στη δράση. Γι' αυτό ο «*Θούριος*» δεν περιέχει αλληγορικές εικόνες και σύμβολα, όπως συμβαίνει με τον «*Ύμνο*» του Σολωμού και τις «*Ωδές*» του Κάλβου, αλλά δείχνει μια σκληρή πραγματικότητα πολύ γνωστή στο λαό που τη ζει και του βάζει την αμείλικτη ερώτηση, ως πότε πια θα την υπομένει:

*Ως πότε παλληκάρια, να ζούμε στα στενά,
μονάχοι σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα θονά;
σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπουμεν κλαδιά,*

40. Βλ. Mario Vitti, όπ.π., σ. 17-18. Εξετάζοντας περισσότερο τα μορφολογικά συστατικά της ποίησης του Κάλβου και λιγότερο το περιεχόμενό της, ο Κ. Θ. Δημαράς, βρίσκει πως η γοητεία αυτή θρίσκεται στη δραματική σύγκρουση ανάμεσα στη ρομαντική του διάθεση και στα κλασικά διδάγματα που εξέθρεψαν τη νεότητά του. Βλ. Οι Πηγές της έμπνευσης του Κάλβου, περ. «*Νέα Εστία*», τεύχος αριθ. 467, Χριστούγεννα 1946, Αφιέρωμα στον Κάλβο, σ. 107-133.

41. Για το θέμα αυτό βλ., τη λαμπρή μελέτη του Κώστα Βάρναλη, Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική, Β' έκδ. αναθεωρημένη, στον τόμο Σολωμικά, «*Κέδρος*», 1957.

42. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 52.

να φεύγωμ' απ' τον κόσμο, για την πικρή σκλαβιά;
να χάνωμεν αδέρφια, Πατρίδα και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς⁴³;

Όλα όσα λέει εδώ αποτελούν τη σκληρή εμπειρία ενός καταπιεσμένου λαού, που ξεριζώθηκε απ' τα χώματά του και πήρε τα βουνά ή τους δρόμους της ξενιτιάς για να σωθεί, και που κάθε θύμιση της σκλαβιάς του τον συγκλονίζει και τον αναταράζει. Τα ερωτήματα που θέτει ο Ρήγας του είναι γνωστά, είναι δικά του. Αυτό το «ως τότε» του καίει σαν κάρβουνο τα σωθικά αιώνες. Μα και η απάντηση που ακολουθεί:

*Καλλιό 'ναι μιας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή⁴⁴!*

δεν του είναι άγνωστη. Ακριβώς αυτή την εκλογή έκαναν όσοι απ' το λαό έπαιρναν τα βουνά και γίνονταν κλέφτες. Έτσι αυτός ο απλός και άμεσος επαναστατικός λόγος εκφράζει τα πάθη, τους καημούς, τα όνειρα και τις λαχτάρες ενός καταπιεσμένου λαού. Μα ο Ρήγας δε στέκεται εκεί. Δεν είναι ο ποιητής που θέτει ζητήματα, αλλά ο άνθρωπος της δράσης, που επιχειρεί να τα λύσει, κι ο σκοπός του, με το «Θούριο» είναι να σπρώξει το λαό στην επανάσταση:

*Τι σ' ωφελεί αν ζήσεις και ζήσεις στη σκλαβιά
Στοχάσου πως σε ψένουν καθ' ώρα στη φωτιά.*

*Ελάτε μ' έναν ζήλο σε τούτον τον καιρόν,
να κάμωμεν τον όρκον επάνω στον σταυρόν*

*και τότε με τα χέρια ψηλά στον ουρανόν,
ας πούμ' απ' την καρδιά μας ετούτα στον Θεόν⁴⁵:*

Όταν πρωτοδιαβάστηκε ο «Ύμνος» του Σολωμού, μερικοί βρήκαν λαθεμένη τη στιχουργία του, κι όταν δημοσιεύτηκε, ο Σολωμός τον συνόδεψε με σημειώσεις όπου αντικρούει τους επικριτές του, συζητώντας για μέτρα, πόδια, συλλαβές, για την «τέχνη της αληθινής αρμονίας», όπως λέει⁴⁶. Ο Κάλβος επίσης, συνοδεύει τις «Ωδές» του με «επισημειώσεις» για τη στιχουργία τους, που ακολουθεί «την γνωστήν εις τους παλαιούς μόνον πολύτροπον αρμονίαν» και όχι «το μονότονον των κρητικών επών»⁴⁷. Ο Ρήγας δεν σκοτίζεται για τέτοια πράγματα. Ο «Θούριος» του δεν είναι ποίημα, είναι μια προκήρυξη σε στίχους, και μαζί ένα σύμβολο γι' αγώνα ζωής και θανάτου, που καλεί το λαό να το υπογράψει και να το τηρήσει. Έτσι ανάμεσα στους παραπάνω και στους παρακάτω στίχους βάζει ετούτο το ασυμβίβαστο με την τέχνη της αρμονίας πεζό:

43. Θούριος, στίχ. 1-6, βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 392.

44. Θούριος, στίχ. 7-8, βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 392.

45. Θούριος, στίχ. 9-10, 21-22, 29-30, βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 392.

46. Βλ. Σημειώσεις του ποιητή, Διο ν υ σ ί ο υ Σ ο λ ω μ ο ύ, Άπαντα, όπ.π., σ. 98-100.

47. Βλ. Επισημειώσεις, Α ν δ ρ έ α Κ ά λ β ο υ, Ωδαι, όπ.π., σ. 168-173.

*«Εδώ σηκώνονται οι πατριώται ορθοί και, υψώνοντες
τας χείρας προς τον ουρανόν, κάμνουν τον όρκον:*

*«Ω Βασιλεύ του κόσμου, ορκίζομαι σε Σε,
στην γνώμην των τυράννων να μην ελθώ ποτέ!*

*Κι αν παραβώ τον όρκον, ν' αστράψει ο ουρανός,
και να με κατακάψει, να γένω σαν καπνός⁴⁸!*»

Ίσως καταλαβαίνουμε καλύτερα τώρα τι εννοούσε ο Κολοκοτρώνης όταν έλεγε «εφύλαξα πίστιν εις την παραγγελίαν του», ή γιατί, στο Δραγατσάνι, οι Ιερολοχίτες πήγαιναν στο θάνατο τραγουδώντας το «Θούριο»⁴⁹. Όταν ο λαός τραγουδούσε το «Θούριο» αισθανόταν πως έδινε όρκο ιερό κι απαραβίαστο να ζήσει ελεύθερος ή να πεθάνει. Αυτή η τεράστια ψυχοκινητική δύναμη του «Θούριου» χρωσιέται στο περιεχόμενο της ελευθερίας, που ευαγγελίστηκε ο Ρήγας, και στη μορφή με την οποία το εξέφρασε.

Ο Σολωμός υπογραμμίζει στον «Ύμνο» του την αντίδραση των λαών και των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής απέναντι στην Επανάσταση, βάζοντας την Αμερική και την Ισπανία να χαίρονται και την Αγγλία ν' αλαφιάζεται και να σέρνει μουγκρίσματα οργής προς τη Ρωσία που την υπερασπίζει⁵⁰. Αυτή είναι η πιο ξεκάθαρη πολιτική θέση μέσα στον «Ύμνο». Κατά τα άλλα, η ελευθερία που χαιρετίζει, η βγαλμένη από τα ιερά κόκκαλα των Ελλήνων, είναι μια εθνική ελευθερία χωρίς συγκεκριμένο πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο, με προέλευση μεταφυσική. Γι' αυτό και στους «Ελεύθερους πολιορκημένους», η Ελευθερία, η «μεστή από το χρέος, δηλαδή απ' όσα περιέχει η ηθική, η θρησκεία, η πατρίδα, η πολιτική κ.ά.», αποτελεί μια έκφραση της απόλυτης ιδέας «η οποία απορρέει από τον Θεό, και αφού σωματοποιηθεί εις τα όργανα του καιρού, τόπου, εθνικότητας, γλώσσας, με τους διαφορετικούς στοχασμούς, αισθήματα, κλίσεις κ.ά., τέλος επιστρέφει εις τον Θεόν»⁵¹. Το πνευματικό περιεχόμενο αυτής της ελευθερίας είναι βαθύ, αλλά δεν το προσεγγίζει εύκολα, και δεν θυσιάζεται γι' αυτό ο λαός.

Το περιεχόμενο της ελευθερίας στις «Ωδές» του Κάλβου διαγράφεται έμμεσα ως φυσική αντίθεση στο περιεχόμενο της τυραννίας. Στην ωδή «Εις Αγαρηνούς», λόγου χάρη, οι τύραννοι καταδιώκουν τη δικαιοσύνη και την αρετή, περιφρονούν, το νόμο, πίνουν τον ιδρώτα των ξωμάχων της στεριάς και της θάλασσας, οδηγούν τους λαούς σε άδικους πολέμους και σφαγές για τα συμφέροντά τους:

*Όχι μόνον τον ιδρώτα,
αλλά και τ' αίμα οι τύραννοι
ζητούσαν από σας·*

48. Θούριος, εμβόλιμο πεζό και στίχ. 31-32, 39-40, Ρήγας, όπ.π., σ. 391-392.

49. Βλ. Δημήτρη Φωτιάδη, όπ.π., σ. 209.

50. Βλ. Στροφές 22, 23, 24, Διονυσίου Σολωμού, Άπαντα, όπ.π., σ. 74-75.

51. Βλ. Στοχασμοί του ποιητή, Διονυσίου Σολωμού, Άπαντα, όπ.π., σ. 210, 209.

κι αφού ποτάμια εχύσατε,
μήπως τους φθάνει;

Την πνοήν σας αχόρταστοι
επιθυμούν· αλλοίμονον
αν ποτέ επί τα σφάγια
των τυράννων αναστε-
νάξει η ψυχή σας.

Και τοιούτοι, εμπρός σας
εγώ να γονατίσω!
η γη ας σχισθεί, εις το βάραθρον
η βροντή τ' ουρανού
ας με τινάξει·

προτού σας ατιμήσω,
ω γόνατά μου. Ατάρακτον
έχω το βλέμμα, οπότεν
το καταβάσω εις πρόσωπον
ενός τυράννου⁵².

Η ελευθερία «λαμπρότατη κόρη Διός⁵³» του Κάλβου, έχει εδώ ένα πολύ συγκεκριμένο κοινωνικό πρόσωπο, γίνεται πραγματικά κόρη του ανθρώπου, αφού αποτελεί την άρνηση αυτής της τυραννίας, αλλά η αρχαϊκή «πολύτροπος αρμονία» του καλβικού λόγου δεν μιλούσε στην ψυχή του λαού, που προτιμούσε «το μονότονον των κρητικών επών» και των κλέφτικων τραγουδιών του.

Η ελευθερία του Ρήγα πηγάζει κατευθείαν από τις εμπειρίες της σκλαβιάς και τα μεγάλα ανθρωπιστικά ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης, και δεν είναι ελληνική, ούτε μονάχα εθνική ελευθερία. Ο «Θούριος» αποτελεί το τελευταίο μέρος του «επαναστατικού μανιφέστου», που αποτελείται από την «επαναστατική προκήρυξη», «Τα Δίκαια του Ανθρώπου» και «το Σύνταγμα» της «Ελληνικής Δημοκρατίας», που θ' αποτελούσε ουσιαστικά τη δημοκρατία των ελευθερωμένων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο «Πατριωτικός Ύμνος», αντίθετα, αποτελεί το πρώτο μέρος στο «Στρατιωτικόν Εγκόλλιον», όπως επιγραφόταν μια συλλογή από στρατιωτικούς κανονισμούς, προορισμένη να διδάξει στους επαναστάτες την τέχνη του πολέμου⁵⁴.

Στο «Θούριο» ο Ρήγας προτάσσει τις λέξεις «ελευθερία-ισότης» και με τους στίχους του καλεί όλους τους καταπιεσμένους λαούς, από το Δούναβη ως την Αίγυπτο, να ξεσηκωθούν, προβάλλοντάς τους το όραμα μιας ομοσπονδιακής πατρίδας όπου μέσα της θα ζούσαν όλοι ελεύθεροι και κατά την πίστη τους:

52. Βλ. Στροφές ιζ', ιη', κα', κβ', Ωδαί, όπ.π., σ. 77-78.

53. Βλ. Ο Ωκεανός, στροφή ιη', Ωδαί, όπ.π., σ. 87.

54. Βλ. Ρήγας, όπ.π., σ. 97.

*Σ' Ανατολή και Δύση και Νότο και Βοριά
για την πατρίδα όλοι να 'χουμεν μια καρδιά,
στην πίστη του καθέννας ελεύθερος να ζει,
στην δόξαν του πολέμου να τρέζωμεν μαζί,
Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί,
αράπηδες και άσπροι, με μια κοινή ορμή,
για την Ελευθερία να ζώσωμεν σπαθί.*

Σ' αυτή την πατρίδα έχει θέση, όχι μόνο για τους χριστιανικούς λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και για τους Τούρκους.

*Λοιπόν, γιατί αργείτε; τι στέκεστε νεκροί;
Ξυπνήσατε, μην είσθε ενάντιοι κ' εχθροί.*

*Να σφάζωμεν τους λύκους, που τον ζυγόν βαστούν
και χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν.*

*Ο κόσμος να γλυτώση απ' αυτήν την πληγή
κι ελεύθεροι να ζώμεν, αδέρφια, εις την Γη⁵⁵!*

Είναι φανερό πως για τον Ρήγα αυτή η πληγή των λαών, αυτοί οι λύκοι, που τυραννούν τους λαούς, χριστιανούς και Τούρκους, δεν είναι ο τουρκικός λαός, αλλά το τυραννικό σουλτανικό καθεστώς, κι αυτό χτυπάει. Έτσι η ελευθερία του «Θούριου», χωρίς να έχει την ποιητική μεγαλοπρέπεια της ελευθερίας του «Ύμνου» του Σολωμού, ή της ωδής «Στα Ψαρά» του Κάλβου, έχει ένα πλατύτερο περιεχόμενο, πιο βαθύ, πιο ουσιαστικό και πιο ανθρώπινο. Αντί να είναι μια ελληνική ελευθερία, όπως στον «Ύμνο» είναι μια ελευθερία των καταπιεσμένων λαών, κι αντί να είναι μια αφηρημένη, ιδεαλιστική και θεϊκή ελευθερία, είναι μια ελευθερία συγκεκριμένη, εθνική, θρησκευτική, πολιτική και κοινωνική ελευθερία, «που είν' από τη γη». Το όραμα μιας τέτοιας ελευθερίας, μπορεί να κινήσει το λαό και να τον ρίξει στη φωτιά και στο θάνατο για την απόκτησή της.

Ένα τέτοιο κάλεσμα στη φωτιά για τη λευτεριά είναι και ο «Πατριωτικός Ύμνος» ένα ορμητικό πολεμικό εμβατήριο, που ο ποιητής το φανταζόταν να το τραγουδάνε οι φάλαγγες των επαναστατών την ώρα της μάχης στον ήχο της πασίγνωστης γαλλικής «Καρμανιόλας»:

*Όλα τα έθνη πολεμούν
και στους Τυράννους τους ορμούν,
εκδίκησιν γυρεύουν
και τους εξολοθρεύουν·
και τρέχουν για την δόξαν
με χάρά στη φωτιά!*

Ως πότε' ημείς υπομονή,

55. Βλ. Θούριος, στίχ. 41-47, 115-116, 121-122, 125-126, Ρήγας, όπ.π., σ. 392-393.

και να μη θγάνωμεν φωνή;
Σα να 'μαστε δεμένοι,
ζούμεν τυραννισμένοι,
και καταφρονημένοι,
στη φωτιά, μπρε παιδιά!

Τα παλληκάρια τα καλά
ποτέ δεν στέκουν σφαλιστά.
Αλλά με την ανδρείαν
τινάζουν Τυραννίαν
και ζουν μ' Ελευθερίαν
στο δουνιά, μπρε παιδιά⁵⁶!

Αυτός ο λαϊκός επαναστατικός λόγος του Ρήγα πηγάζει από την ίδια πηγή που έβγαλε τα λεβέντικα τραγούδια της κλεφτουριάς, ή τα κείμενα των αγωνιστών του Εικοσιένα. Παραθέτω σαν παράδειγμα ένα απόσπασμα από το φημισμένο γράμμα που έστειλε ο καπετάνιος της Ρούμελης Οδυσσέας Ανδρούτσος στους Γαλαξιδιώτες, στις παραμονές της Επανάστασης, καλώντας τους να ξεσηκωθούν:

«Αγαπητοί μου Γαλαξιδιώται,

Ήτανε βέβαια από το Θεό γραμμένο να δράζωμε τα άρματα μια μέρα και να χυθούμε κατεπάνω στους τυράννους μας, που τόσα χρόνια ανελεύθημα μας τυραγνέουν. Τι τη θέλουμε, βρε αδέρφια, τούτη την πολυπικραμένη ζωή, να ζούμε αποκάτω στη σκλαβιά και το σπαθί των Τούρκων, ν' ακονιέται εις τα κεφάλια μας; Δεν τηράτε πού τίποτα δεν μας απόμεινε; Η εκκλησιές μας γενήκανε τζαμιά και αχούρια των Τούρκων. Κανένας δεν μπορεί να πη πως τάχα έχει τίποτε εδικό του, γιατί το ταχύ βρίσκεται φτωχός σα διακονιάρης στη στρατά. Η φαμελιές μας και τα παιδιά μας είναι στα χέρια και στη διάκρισι των Τούρκων. Τίποτα, αδέρφια, δεν μας έμεινε. Δεν είναι πρόπον να σταυρώσουμε τα χέρια και να τηράμε τον ουρανό. Ο Θεός μας έδωσε χέρια, γνώσι και νου. Ας ρωτήσουμε την καρδιά μας και ό,τι μας απανταχάινει ας το βάλωμε γρήγορα σε πράξιν και ας είμεθα, αδέρφια, βέβαιοι πως ο Χριστός μας ο πολυαγαπημένος θα βάλη το χέρι απάνω μας. Ό,τι κάμωμε, πρόποντας είναι να το κάμωμε μια ώρα αρχύτερα, γιατί ύστερα θα χτυπάμε το κεφάλι μας. Τώρα η Τουρκία είναι μπερδεμένη σε πολέμους και δεν έχει ασκέρια να στείλη κατεπάνω μας. Ας ωφεληθώμεν από την περίστασι, όπου ο Θεός ακούοντας τα δίκαια παράπονά μας έστειλε δια ελόγου μας. Μια ώρα πρόποντας είναι να ξεσπάση αυτό το μαράζι, όπου μας τρώγει την καρδιά. Και βέβαια καλύτερο θάνατο δεν μπορεί να προτιμήση κάθε Χριστιανός και Έλληνας»⁵⁷.

Η συγγένεια αυτού του λόγου στο περιεχόμενο, στο ύφος και στο ήθος, με τα τραγούδια του Ρήγα, δείχνει γιατί ο «Θούριος» είχε μια τόσο βαθιά απήχηση σαν ψυχοκινητική δύναμη στους αγωνιστές του Εικοσιένα.

56. Ύμνος Πατριωτικός, στροφή α', δ', ια', όπ.π., σ. 395.

57. Βλ. Δ η μ ή τ ρ η Φ ω τ ι ά δ η , όπ.π., τόμος Β', σ. 39-40.

Η σύγκριση αυτή έδειξε, ελπίζω, τη διαφορά της δραστικότητας του λόγου, που ανάφερα στην αρχή της ανακοίνωσής μου. Τα επαναστατικά ποιήματα του Σολωμού και του Κάλβου είναι λόγος ποιητικός – καθώς είπε ο Πολυλάς για τον «Ύμνο», καρπός της φαντασίας –, και η δραστικότητά τους είναι πνευματική. Τα επαναστατικά ποιήματα, του Ρήγα είναι καρπός μιας ψυχής που κατέχεται από το πάθος της δράσης και όχι της τέχνης, και ο λόγος του έχει δραστικότητα συναισθηματική και ψυχική. Εδώ πρέπει να σημειωθεί και η σχέση λόγου και ανθρώπου.

Ο Σολωμός ήταν άνθρωπος της θεωρίας και όχι της πράξης. Άκουγε από τους λόφους της Ζάκυνθος τις κανονιές του Μεσολογγιού κι έκλαιγε. Δεν πολέμησε με το καριοφίλι στο μεγάλο αγώνα, μα τον έκλεισε μέσα στην ψυχή του κι έγραψε τον «Ύμνο εις την Ελευθερίαν» και τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους». Στο δικό του μετερίζι, ο αγώνας δεν είχε μικρότερη σημασία⁵⁸. Με το έργο του «χάραξε μια για πάντα την πορεία της ελληνικής γλώσσας» κι έγινε ο γενάρχης της νεοελληνικής λογοτεχνίας⁵⁹.

Ο Κάλβος ανακατεύθηκε και στην επαναστατική δράση, ως μέλος της επαναστατικής εταιρείας των Καρμυονάρων⁶⁰ και ως μνημένος στα επαναστατικά και φιλελληνικά κινήματα της Ευρώπης⁶¹, και το καλοκαίρι του 1826 κατέβηκε στην Ελλάδα να πολεμήσει με το καριοφίλι. Μα ήταν, ουσιαστικά, κι αυτός άνθρωπος της θεωρίας και όχι της πράξης, γι' αυτό και η πραγματική Ελλάδα της Επανάστασης δεν ανταποκρινόταν στην ιδανική που είχε πλάσει με την φαντασία του και τραγουδήσει στις Ωδές του κι έφυγε απογοητευμένος, το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου, για να μην ξαναγυρίσει ποτέ⁶². Εξήντα χρόνια αργότερα, ο πρώτος μεγάλος ποιητής μας ύστερ' απ' την Επανάσταση, ο Παλαμάς, θα δεχτεί τη γόνιμη επίδραση της φωνής του⁶³. Θα περάσουν άλλα σαράντα χρόνια για ν' ανθο-

58. Βλ. για το θέμα αυτό, Κώστας Βάρναλης, Ποιητική ανδραγαθία, στον τόμο Σολωμικά, όπ.π., σ. 158-163.

59. Βλ. Γιώργου Σεφέρη, Ελληνική Γλώσσα, όπ.π., σ. 74, 71.

60. Για την ενεργό συμμετοχή του Κάλβου στο κίνημα των Καρμυονάρων, βλ. Κ. Πορφύρη, Ο Ανδρέας Κάλβος Καρμυονάρος, «Θεμέλιο», 1975.

61. Για το θέμα αυτό βλ. Γιώργου Ανδρειωμένου, Ο Ανδρέας Κάλβος και τα επαναστατικά κινήματα της εποχής του, περ. «Διαβάζω», τεύχος 140 [Αφιέρωμα στον Κάλβο] 26 Μαρτίου 1986, σ. 12-20. Γιώργος Ανδρειωμένος, Η «μύηση» του Κάλβου στο επαναστατικό και φιλελληνικό κίνημα της εποχής του, περ. «Περίπλους» τεύχος 8, Ζάκυνθος 1986, σ. 2017-2032. Γιώργος Ανδρειωμένος, Η συμμετοχή του Κάλβου στα επαναστατικά και φιλελληνικά κινήματα της Ευρώπης, περ. «Τετράμηνα», τεύχος 30, Άμφισσα 1986, σ. 1995-2025.

62. Βλ. Γεωργίου Θ. Ζώρα, Ανδρέας Κάλβος, περ. «Νέα Εστία», τεύχος 467 [Αφιέρωμα στον Κάλβο], Χριστούγεννα 1946, σ. 37.

63. Η επίδραση αυτή είναι φανερή στους «Ίαμβους και Ανάπαιστους», αναγνωρίζεται από τον ίδιο τον Παλαμά και επισημαίνεται από τους μελετητές. Βλ. Κωστή Παλαμά, Η ποιητική μου, Β', Άπαντα, τόμος Ι', έκδ. «Μπίρη», χ.χ., σ. 553· Κ. Θ. Δημαρά, Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ΣΤ', έκδ. «Ίκαρου» 1975, σ. 394· Λίνου Πολίτη, Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, έκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., 1978, σ. 194.

φορήσει η δραστικότητα του τολμηρού και πρωτοποριακού λυρισμού του⁶⁴, και ν' αναγνωριστεί απ' την τρίτη γενιά των μεγάλων ποιητών της σύγχρονης Ελλάδας, τη γενιά του '30, σαν ένας από τους πατέρες της νεοελληνικής ποίησης⁶⁵.

Ο Ρήγας, αντίθετα, ήταν άνθρωπος της πράξης και όχι της θεωρίας. Γεννήθηκε πριν απ' το Σολωμό και τον Κάλβο, έφυγε νέος απ' το Βελεστίνο, γύρισε στην Πόλη, στα Βαλκάνια και στην Αυστρία, έγραψε προκηρύξεις, τύπωσε βιβλία, χάρτες, συντάγματα, προετοίμασε ιδεολογικά την Επανάσταση κι, όταν είδε πως έφτασε η ευλογημένη ώρα, κίνησε να έρθει στην Ελλάδα, για να την ξεσηκώσει στ' άρματα. Στο δρόμο του τον πιάνουν οι Δυνάμεις της τότε Ιερής Συμμαχίας ενάντια στην Επανάσταση, τον παραδίνουν στους Τούρκους κι αυτοί τον στραγγαλίζουν, μαζί με τους συντρόφους του και πετούν τα κουφάρια τους στον Δούναβη. Με τον δραστικό του λόγο, ωστόσο, και με τη θυσία του, στάθηκε ο γενάρχης της Ελευθερίας μας. Ηρώες του πνεύματος ο Σολωμός και ο Κάλβος, ήρωας της δράσης ο Ρήγας. Η διαφορά αυτή καθρεφτίζεται και στη δραστικότητα του λόγου τους. Η ποίηση του Σολωμού και του Κάλβου έδρασε πνευματικά: διαφώτισε, διαφωτίζει και θα διαφωτίζει πάντα το έθνος για την αξία του ιδανικού της Ελευθερίας· επηρέασε, επηρεάζει και θα επηρεάζει πάντα την εξέλιξη της νεοελληνικής ποίησης! Μα στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης, που η Ελλάδα «*ανασταίνονταν σε νέο Εικοσιένα*», όπως έγραψε ο Σικελιανός, ο λαός και οι αντάρτες του – περ' απ' τις στιγμές που επέβαλαν τον «*Εθνικό Ύμνο*» – δεν τραγουδούσαν τον «*Ύμνο*» του Σολωμού, ή τις «*Ωδές*» του Κάλβου, τραγουδούσαν το «*Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή / παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή*» του Ρήγα! Ο αθάνατος «*Θούριος*» ήταν, είναι και θα είναι πάντα ένα φλογερό σάλπισμα εξέγερσης, ένας δραστικός επαναστατικός λόγος⁶⁶.

CHRISTOS ALEXIOU

Rigas' drastic speech

My intention in the present paper is to express some observations concerning Rigas' drastic speech. With reference to the period in question I use the adjective «drastic» in order to define and distinguish the speech of a revolutionary incitement which was transformed in revolutionary action from the speech incited by

64. Βλ. για το θέμα αυτό τη σημαντική μελέτη του Οδυσσέα Ελύτη, Η αληθινή φυσιογνωμία και η λυρική τόλμη του Ανδρέα Κάλβου, περ. «*Νέα Εστία*», τεύχος 467 [Αφιέρωμα στον Κάλβο] Χριστούγεννα 1946, σ. 84-106.

65. Ο άλλος είναι ο Σολωμός. Βλ. Γιώργου Σεφέρη, Κωστής Παλαμάς, στον τόμο Δοκιμές, Α', όπ.π., σ. 217.

66. Για την επαναστατική επικαιρότητα του λόγου του Ρήγα, βλ. ακόμα την πρόσφατη μελέτη του Λουκά Αξελού, Η αισθητική και πολιτική διάσταση στα τραγούδια του Ρήγα, περ. «*Τετράδια*», τεύχος 14, άνοιξη-καλοκαίρι 1986, σ. 59-65.

an artistic stimulus which secured poetic expression to the Revolution of '21 and was transformed in spiritual action. This distinction might be better defined if we compare the «Revolutionary Songs» of Rigas and in particular Thurios, with the «*Hymn to Liberty*» of Solomos and the «*Odes*» of Kalvos which spring from the same great historical event and constitute its most important poetic expression. Naturally, I do not speak about a comparison on an aesthetic level. Solomos' and Kalvos' works are sublime poetry while Rigas' are not. Nevertheless, the drastic speech of the Revolution was expressed in the awkward verses of Rigas and not in the beautiful verses of Solomos and Kalvos. This phenomenon has an explanation.

The revolutionary poems of Solomos and Kalvos constitute a poetic speech – fruit of imagination, according to Polylas' expression concerning the «*Hymn to Liberty*» – and their effectiveness is of a spiritual kind. The revolutionary poems of Rigas are the fruits of a soul possessed by the passion of action and not art. His speech has a drastic effectiveness of an emotional and psychological order. This is by no means irrelevant to the personality and experiences of the poets in question.

Solomos was a man of meditation and not action. He used to stand on the cliffs of Zacythos, listen and weep over the bombardment of Missolonghi. He never fought at the great revolution but closed it in his heart and wrote the «*Hymn to Liberty*» and the «*Free Besieged*». The strife was of no less importance from his own fighting position. With his work «he traced once for all the evolution of Greek language» and became «the founder of modern Greek literature».

Kalvos was involved in revolutionary action as a member of the revolutionary brotherhood of Carbonati in Italy and was initiated to the revolutionary as well as the Philhellenic movements of Europe. During the summer of 1826 he came to Greece to fight gun at hand. However he was a man of theory too and not of action. That is why the real Greece of the Revolution did not correspond to the ideal one which he created in his imagination and sang in his odes. Thus he left disappointed in the autumn of the same year not to return ever. Sixty years later on our first great poet after the revolution, Palamas accepted the influence of his poetry. It was only after forty more years that the effectiveness of his bold and pioneering lyricism was recognised by the third generation of great poets of contemporary Greece and he was hailed as one of the fathers of modern Greek poetry.

On the other hand Rigas was a man of action and not of Theory. He was born before Solomos and Kalvos, still young he left Velesino and travelled extensively through Poli, the Balkans and Austria, he wrote pamphlets, printed books, maps and constitutions and prepared ideologically the revolution. When he saw that the blessed hour of the revolution had arrived he started for Greece to raise the arms. On his way he was arrested by the Powers of the Holy Alliance, handed over to the Turks and subsequently strangled to death along with his fellow – revolutionaries and their bodies were thrown to Danube.

However Rigas with his awkward but revolutionarily effective speech as well as with his sacrifice he became the father of our freedom.

Solomos and Kalvos were heroes of the spirit, Rigas was a hero of action. This difference is reflected in the effectiveness of their speech. Solomos' and Kalvos' poetry has a priritual effectiveness it has illuminated, it illuminates and it will always illuminate the nation with the values of the ideal of Liberty. It has influenced, it influences and it will always influence the evolution of modern Greek poetry!

Nevertheless, during the years of German occupation and resistance, when Greece was «resurrected to a new '21», as Sikelianos put it Greek people and their guerilla bands – beyond moments which imposed the singing of the National Anthem – did not sing Solomos' Hymn or Kalvos' Odes but: «Better a single hour of life in liberty/rather than forty years' prison and slavery» by Rigas.

The immortal Thurios was, is and will ever be an arduous call to a rebellion, a drastic revolutionary speech.

Ἡ ἰδεολογική σημασία τῶν κρίσεων τοῦ Κυρίλλου Λαυριώτη ἐναντίον τοῦ Ρήγα

Στόν γνωστό «αὐτόγραφο κατάλογο ἀλληλογραφίας» τοῦ Ρήγα, πάνω στόν ὁποῖο ἡ αὐστριακὴ ἀστυνομία εἶχε στηρίξει τὰ περί «μυστικῆς Ἑταιρείας» ἐπιχειρήματά της, μεταξύ τῶν 21 ὀνομάτων διαβάζουμε καί τό ὄνομα «Κυρίλλος ὁ Πατρεύς»¹.

Τό περιοδικό «Θεολογία» εἶχε δημοσιεύσει, στά 1951-1955, ἀπό τὰ κατάλοιπα τοῦ Κ. Δυοβουνιώτη, μιά σειρά ἀποσπάσματα ἀπό τήν «Ἑρμηνεία στήν Ἐποκάλυψη» τοῦ Κυρίλλου Λαυριώτη τοῦ Πατρινού. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπό τὰ ἀποσπάσματα αὐτά ἀναφέρονται σέ κρίσεις τοῦ Λαυριώτη μοναχοῦ σέ Ἑλληνας λογίους καί πρῶχοντες τῆς ἐποχῆς του. Ἀνάμεσά τους καί ὁ Ρήγας, γιά τόν ὁποῖο διαβάζουμε τρία κριτικά σημειώματα. Μ' αὐτά ἀκριβῶς τὰ κείμενα θά ἤθελα νά ἀπασχολήσω τήν προσοχή σας σήμερα. Ὁχι πῶς τὰ κείμενα αὐτά δέν προσεῖλκυσαν μέχρι σήμερα τήν προσοχή τῶν εἰδικῶν. Ὁ Δυοβουνιώτης, ὁ Ἄμαντος, ὁ Κορδάτος, ὁ Δημαράς, ὁ Βρανούσης καί ἄλλοι, ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα. Νομίζω ὅμως πῶς πρέπει νά τό ἐξετάσουμε κάπως διεξοδικότερα καί ἀντικειμενικότερα.

Τό θέμα μου δέν ταιριάζει βέβαια μέ τοῦτο τό Συνέδριο πού πολύ εὐλόγα ἔχει πάρει χαρακτήρα πανηγυρικό καί ἐορταστικό, γιά νά τιμήσει τό τέκνο τοῦ Βελεστίνου τό πιό ἐνδοξο, τό θάρδο τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων τόν πιό ἐνθερμο καί τόν πιό μεγαλόπνοο. Γιατί οἱ κρίσεις πού ὁ Κύριλλος ἐκφέρει ἐναντίον τοῦ Ρήγα εἶναι τόσο σκληρές καί τόσο ἄδικες πού προκαλοῦν τήν ἀγανάκτηση τοῦ ὁποιοῦδήποτε Ἑλληνα καί σήμερα ἀκόμα, δύο σχεδόν αἰῶνες ὕστερ' ἀπό τό μαρτυρικό θάνατο τοῦ Βελεστινλή. Πιστεύω, ὥστόσο, πῶς οἱ χαιρέκακες κρίσεις τῶν ἀντιπάλων της, ἀντί νά τήν ἀμαυρώνουν, κάνουν ἀκόμα πιό φωτεινὴ τή μεγαλωσύνη τοῦ ἀνδρός πού εἶναι ἄξιος τῆς δόξας του.

1. Γιά τή σχετικὴ βιβλιογραφία βλέπε: Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ: Ρήγας Φεραῖος, «Βασικὴ Βιβλιοθήκη» II, 10, Ἀθήνα 1957. Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ: *Les Exégètes grecques de l'Apocalypse à l'époque turque (1453-1821)*, Thessalonique 1982, pp. 587-645.

Στήν προκειμένη περίπτωση ή άρνητική έναντι τοῦ Ρήγα θέση τοῦ Λαυριώτη μοναχοῦ παρουσιάζει τοῦτο τό ιδιαίτερο ένδιαφέρον: Μᾶς βοηθεῖ νά συλλάβουμε σ' ὄλο τό τραγικό τους βάθος τίς κοινωνικές καί ιδεολογικές αντίθέσεις τῶν Ἑλλήνων λογίων τήν ἐποχή τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καί τῶν προετοιμασιῶν τῆς Ἐπανάστασης. Συγχρόνως μᾶς ἐπιτρέπουν νά προσέξουμε τήν πολυπλοκότητα τῶν ιδεολογικῶν ρευμάτων τήν ἴδια ἐποχή.

Στή σύντομη ἀνακοίνωσή μου παρουσιάζω τά τρία κριτικά σημειώματα τοῦ Κυρίλλου, προσπαθώντας νά τά σχολιάσω ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ιδεολογικοῦ τους περιεχομένου καί τῆς κοινωνικῆς τους τοποθέτησης. Πιο μπροστά ὅμως θά ἤθελα νά κάνω, σχετικά μέ τόν Κύριλλο, τρεῖς πληροφοριακές παρατηρήσεις πού θά μᾶς βοηθήσουν νά ξετεάσουμε τό θέμα μας μέ μεγαλύτερη ἄνεση.

1) Ἡ «Ἑρμηνεία στήν Ἀποκάλυψη» τοῦ Κυρίλλου εἶναι ἓνα ὀγκωδέστατο χειρόγραφο σύγγραμμα ἀπό 5.256 σελίδες, δεμένες σέ ὄχτώ τόμους. Ὁ Λαυριώτης μοναχός εἶχε ἀρχίσει τή συγγραφή της στά 1792, ἀμέσως μετά τή Συνθήκη τοῦ Ἰασίου, καί τήν ἀποπεράτωσε στά 1825, δηλαδή 33 χρόνια ἀργότερα. Κατά τό χρονικό αὐτό διάστημα ὁ Κύριλλος ἔγραψε καί ξανάγραψε τό ἔργο του ἔντεκα φορές. Τό χειρόγραφο πού διασώθηκε μέχρι σήμερα εἶναι ἀκριβῶς ἡ ένδέκατη γραφή καί μορφή τῆς Ἑρμηνείας. Ἀρχισε στίς 11 Ἰουνίου 1817, τέλειωσε στίς 30 Μαΐου 1821 καί διορθώθηκε στά 1825, πράγμα πού σημαίνει πῶς ὁ Κύριλλος ἐπιμένει στήν ἄρνητική του γιά τό Ρήγα κρίση ὡς τό τέλος.

2) Ἀπό τά 1780/81 ὡς τό θάνατό του, στά 1829, ὁ Κύριλλος κατοικεῖ στό Βουκουρέστι, ὅπου ἐργάζεται ὡς οἰκοδιδάσκαλος στά σπίτια τῶν βογιάρων κι ὅπου ἔχει στενές ἐπαφές μέ τούς Ἑλληνας λογίους πού μένουν μόνιμα ἡ εὐκαιρικά στήν πρωτεύουσα τῆς Βλαχίας. Πνεῦμα ἀνήσυχο, περίεργο καί φιλεριστικό, ὁ Πελοποννήσιος μοναχός παίρνει μέρος στίς κάθε εἴδους διαμάχες μεταξύ τῶν λογίων πού πολλές φορές προκαλεῖ ὁ ἴδιος. Ἐτσι, ἔξω ἀπό τήν καθαρά ἐρμηνευτική καί ἐσχατολογική ἀξία της, ἡ Ἑρμηνεία τοῦ Κυρίλλου ἀποτελεῖ ἓναν ἀνεκτίμητο κι ἀκόμα ἀνεξερευνήτο θησαυρό πληροφοριῶν γιά πρόσωπα καί πράγματα τῆς πεντηκονταετίας πρὶν ἀπό τήν Ἐπανάσταση, πληροφορίες πού προέρχονται ἀπό αὐτόπτη καί αὐτήκοο μάρτυρα, ὁ ὁποῖος ὅμως βλέπει καί κρίνει πρόσωπα καί πράγματα ἀπό μιᾶ ὀρισμένη μόνο κοινωνική καί ιδεολογική σκοπιά.

3) Πρέπει νά θεωρήσουμε ὡς κάτι τό ἀπόλυτα βέβαιο τό γεγονός ὅτι ὁ Κύριλλος καί ὁ Ρήγας εἶχαν συνάψει γνωριμίες καί ἴσως καί σχέσεις, τουλάχιστο κατά τή δεύτερη περίοδο τῆς παραμονῆς τοῦ Φεραίου στό Βουκουρέστι. Οἱ δύο ἄνδρες εἶχαν δυό κοινά μεταξύ τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα: Τήν ἀκατάσχετη δίψα τους γιά μάθηση καί τόν ἄσβεστο πόθο τους νά δοῦν τούς Ἑλληνας νά σπάζουν τά δεσμά τῆς σκλαβιάς καί νά γίνονται ἔθνος ἐλεύθερο. Οἱ ἄρνητικές λοιπόν κρίσεις τοῦ Κυρίλλου ἐναντίον τοῦ Ρήγα πρέπει νά τοποθετηθοῦν σ' ἄλλο ἐπίπεδο, νά ἐξεταστοῦν καί νά ἐκτιμηθοῦν ἀπό ἄλλη ὀπτική γωνία καθαρά ιδεολογικά.

Ἄς δοῦμε ὅμως πρῶτα τά τρία κριτικά σημειώματα τοῦ Κυρίλλου ἐναντίον τοῦ Ρήγα.

Τό ἓνα, πολύ σύντομο (τρεῖς γραμμές) καί χωρίς ιδιαίτερη σημασία, ἀναφέρει ὡς παράδειγμα τῶν ἄθεων φλυαριῶν τῶν λογᾶδων τήν «ἀφύσικον Φυσικήν ἓνός ἀ-

των Ρήγα καλουμένον». Όπως ξέρουμε, τό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα» τυπώθηκε στη Βιέννη στά 1790. Ἡ ἀοριстіα μέ τήν ὁποία γίνεται ἡ ἀναφορά στό πρόσωπο τοῦ συγγραφέα της σημαίνει ὅπωςδῆποτε ὅτι τό σημεῖωμα αὐτό γράφτηκε πρίν ἀπό τήν ἐνθεγερτική δράση καί τό θάνατο τοῦ Ρήγα.

Τά δύο ἄλλα κείμενα ἀφοροῦν τό ἐνθεγερτικό ἔργο τοῦ Βελεστινλῆ κι ἔχουν ἰδιαίτερη σπουδαιότητα.

«Θεωρεῖται τοίνυν τό ἔρχομαι μερικῶς, γενικῶς καί καθολικώτατα. Μερικῶς μέν ἐπί τῶν καθ' ἕκαστα, ὡς ἐπί τοῦ παράφρονος Ρήγα, ὅς ἐκδούς ἐγκύκλια γράμματα διεγερτικά κατά τῶν νῦν τυράννων ἀνευ τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐδοκίας κακῶς ὡς κακός τό ζῆν ἀπεστέρηται, θοῖνη προσήκουσα τοῖς τῷ ποταμῷ Ἰστρω ἰχθύσι γενόμενος μετά τῶν αὐτοῦ συνωμοτῶν, καί ὕλη τῆς αἰώνιου κολάσεως κατά τοῦ Χριστοῦ λυττήσας· ὅς οὔτε χριστιανός οὔθ' ἔβραῖος, ἀλλά διάβολος ἦν, ἀνθρώπου μορφήν ἐνδεικνύμενος».

Στή συνέχεια τοῦ ἴδιου σημειώματος ὁ Κύριλλος ἀναφέρεται στόν αἰφνίδιο καί ὀδυνηρό θάνατο τοῦ ἐπισκόπου Μυρέων, τοῦ Πατριμοῦ. Ἐρμηνεύοντας, λοιπόν, τά λόγια τοῦ Χριστοῦ πρὸς τήν Ἐκκλησία τῆς Ἐφέσου: *«Μνημόνευε τοίνυν πόθεν πέπτωκας καί μετανόησον καί τά πρῶτα ἔργα ποιήσον· εἰ δέ μή, ἔρχομαί σοι ταχύ καί κινήσω τήν λυχνίαν σου...».* (Ἄπ. 11,5), ὁ Λαυριώτης μοναχός ἀναφέρει τό θάνατο τοῦ Ρήγα καί τοῦ Ματθαίου ὡς τυπικά παραδείγματα θείας τιμωρίας ἀνθρώπων πού ἀπαρνήθηκαν τήν ὀρθόδοξη πίστη καί παράδοση καί προσηλωθήκαν, ὁ ἕνας, ὁ Ματθαῖος, στήν ἄθεη διδασκαλία τοῦ Βολταίρου, ὁ ἄλλος, ὁ Ρήγας, στήν ἐξίσου ἄθεη ἀλλά καί τυραννική ὑλική δύναμη τοῦ Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Βέβαια ὁ θάνατος τοῦ Ματθαίου ἦταν θάνατος φυσικός, ἐνῶ ὁ Ρήγας εἶχεν ὑποστῆ τό μαρτύριο ἀπό μέρος τῶν τυράννων. Τέτοιες ὁμως λεπτομέρειες δέν ἔχουν σημασία σ' ἕνα λόγο κηρυγματικό σάν αὐτόν τοῦ σημειώματος, πού σκοπόν ἔχει νά ἐντυπωσιάσει τόν ἀναγνώστη καί νά τόν πείσει σχετικά μέ τό «ἀδιάψευστον» τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Θεοῦ.

Τό τρίτο κείμενο εἶναι ἀκόμα πιό χαρακτηριστικό, ἀκόμα πιό ἐνδιαφέρον. Γράφει λοιπόν ὁ Κύριλλος: *«Ὁρᾶτε καλῶς, προσέχετε ἀκριβῶς, λάβετε πρόνοιαν ἐν ἑαυτοῖς, μή πλάνη παραρρήητε Ἐνετῶν ἢ Ἰσπανῶν ἢ Γερμανῶν ἢ Γάλλων ἢ Ἀγγλων ἢ καί αὐτῶν τῶν ὁμογενῶν ὑμῖν Ρώσσων ἐπαγγελίαις τήν ἀρχαίων ὑμῶν βασιλείαν ὄπλοις ἀνακτήσασθαι... Μή τοίνυν κλαπῆτε τάς φρένας τοῖς λόγοις αὐτῶν. Ἀνατρέπονται ἄρα πολλοί ἡμῶν ὄντες ἐλαφροί καί ὀρνεώδεις, ἐφ' ὄπλοις καί πλήθει στρατιωτικῶν σωματῶν καί ἰπικῆ δυνάμει τήν τοῦ Θηρός (Τούρκων) καταστροφὴν γενήσασθαι προσδοκῶντες καί κατ' αὐτοῦ ὑπαλείφοντες τοὺς κειμένους ἡμᾶς, μᾶλλον δέ παροξύνοντες· οἱ ἀπαξιῶνται ἡμᾶς, εὐρίσκοντες ἀνδράποδα αὐτοῦ κάλλιστα, καί πῖονα ποίμνια προσαγορεύουσιν· ὡς αὐταῖς ταῖς ἑμαυτοῦ ἀκοαῖς ἀκούσας ἐκ περιουσίας, ἠλέησα τήν ἑαυτῶν παράνοιαν, καίτοι ἐπισταμένων ἄγαν ἀψευδεῖς. Οἱ πεπόνθησιν ὁ διεφθαρμένος τήν φρένα Ρήγας καί οἱ περὶ αὐτόν ἀκαίρως καί ἀφρόνως σπουδάσαντες. Καί πρό γε τούτων ἄλλοι συχνοί ἐπιχειρήσαντες μέν, μηδέν μέγα ἢ μικρόν κατορθώσαντες, ἀλλά πρὸς τό κακῶς δραμεῖν, καί σφᾶς αὐτούς παρέδωσαν θανάτῳ ἀσχῆμονι, τοὺς ὁμογενεῖς δέ πιστοὺς μεγάλους πειρασμοῖς καί ζημίαις ἐμβαλόντες».*

Σύμφωνα μέ τόν Κύριλλο, οἱ ξένες δυνάμεις δέν εἶχαν, ποτέ τήν πρόθεση νά ἐλευθερώσουν τοὺς Ἕλληνας. Οἱ κατά τῶν Τούρκων πόλεμοί τους εἶχαν πάντα ὡς κύριο καί μοναδικό σκοπό, ὄχι τήν ἀπελευθέρωση τῶν ραγιάδων, ἀλλά τήν

ένδυνάμωση και επέκταση της δικιᾶς τους κυριαρχίας. "Όσοι από τούς Έλληνες σκέφτηκαν ἢ ἐπιχείρησαν νά ἐπαναστατήσουν ἐλπίζοντας στήν ξένη βοήθεια, ἀπατήθηκαν οἰκτρά. Κι ὄχι μόνο δέν πέτυχαν τό σκοπό τους, ἀλλά και τή ζωή τους τέλειωσαν μέ θάνατο οἰκτρό. Ἐπί πλέον, περιφρονώντας τό λαό και θεωρώντας τον σάν ἕνα κοπάδι πού μποροῦν νά ὀδηγοῦν ὅπου θέλουν, τόν παρέσυραν στά ἀπερίσκεπτα ἐπαναστατικά σχέδιά τους και τοῦ προξένησαν ζημιές και συμφορές μεγάλες. Τέτοια ἦταν και ἡ περίπτωση τοῦ Ρήγα.

Ἐτσι, ἀπό τά τρία σημειώματα πού διαβάσαμε, μποροῦμε νά καταλήξουμε στό συμπέρασμα ὅτι οἱ κατηγορίες πού ὁ Κύριλλος διατυπώνει ἐναντίον τοῦ Ρήγα εἶναι κυρίως δύο:

Α) Ὁ Βελεστινλής μέ πολλή ἐλαφρότητα και ἀπερικοσκεψία εἶχε πιστέψει πώς ἡ καταστροφή τοῦ τούρκου τυράννου ἦταν δυνατό νά γίνει *«ὄπλοισ και πλήθεσι στρατιωτικῶν σωμάτων και ἱππικῇ δυνάμει»*, *«ἄνευ τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐδοκίας»* και βοήθειας.

Ἀπό τό τέλος τῶν ρωσοτουρκικῶν πολέμων κυρίως, δηλαδή ὕστερ' ἀπό τή Συνθήκη τοῦ Ἰασίου στά 1792, οἱ ραγιαδες πού πίστευαν πώς ἔπρεπε νά ἀναλάβουν ἀπό μόνοι τους τόν ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωσή τους, χωρίς νά ἐλπίζουν στήν ὕλική και ἠθική βοήθεια ξένης Δύναμης, γίνονταν ὄλο και περισσότεροι. Ἐτσι διαμορφώθηκε ἕνα πολύ ἰσχυρό ἰδεολογικό ρεύμα. Μέσα ὁμως σ' αὐτό ἐντάσσονταν ἄνθρωποι ἢ ὀμάδες ἀνθρώπων διαφόρων ἐπί μέρους ἰδεολογικῶν τάσεων. Συναντάμε π.χ. στό ἰδεολογικό αὐτό ρεύμα ἀνθρώπους πού ζοῦσαν μέ τό ὄραμα τῆς ἐλευθερίας, καθώς ἐπίσης κι ἐκείνους πού ἀντιπροσώπευαν τήν πιό συντηρητική και τήν πιό ἐθελόδουλη τάση στοῦς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ και τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ὅταν ἄρχισε νά δρᾷ στό ἐλληνικό ἔδαφος ἡ γαλλική προπαγάνδα τοῦ Ναπολέοντα, ἡ σύσταση τοῦ ρεύματος αὐτοῦ ἄλλαξε οὐσιαστικά. Οἱ Ἕλληνες πού ἦταν κάθε φορά ἔτοιμοι νά πιστέψουν στίς ὑποσχέσεις τῶν ὀποιωνδήποτε ξένων Δυνάμεων, ξέχασαν ξαφνικά τήν ἀπαγοήτευσή τους ἀπό τό ρωσοτουρκικό πόλεμο και τάχτηκαν ἀνεπιφύλακτα και μέ πολύ ἐνθουσιασμό ὑπέρ τῆς γαλλικῆς βοήθειας και τοῦ Ναπολέοντα, τόν ὀποῖον εἶδαν ὡς τό μέλλοντα σωτήρα τοῦ Γένους. Μεταξύ αὐτῶν πρωτεύοντα και ἡγετικό ρόλο ἔπαιζαν οἱ λόγιοι πού εἶχαν σαγηνευτεῖ ἀπό τό περί ἐλευθερίας και δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου κήρυγμα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης και πού ἦταν διαποτισμένοι ἀπό τό φιλελεύθερο πνεῦμα τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὅσοι πίστευαν στόν μεσσιανικό ρόλο τῆς ὀμόδοξης Ρωσσίας (π.χ. ἕνα μέρος τῶν Φαναριωτῶν και τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας) και πού εἶχαν κάθε λόγο νά ἐναντιώνονται πρὸς τό ἰσχυρό ἰδεολογικό ρεύμα πού ἀναφέραμε, ἔσπευσαν ξαφνικά νά ἐνταχτοῦν σ' αὐτό, γιατί ἔτσι μποροῦσαν νά καταπολεμήσουν πιό ἀποτελεσματικά τό Ναπολέοντα και τοῦς θιασῶτες του. Οἱ πιό ἀμείλικτοι ἐχθροί τοῦ Βοναπάρτη ἦταν οἱ ρωσοφίλοι Ἕλληνες πού, στή συνέχεια, ἀκολουθώντας τήν πολιτική τῶν Ρώσων, ἀναδείχτηκαν σέ φανατικούς ἀντιπάλους τοῦ Διαφωτισμοῦ.

Ὁ Κύριλλος ἦταν ἀπό τούς ἀνθρώπους πού ζοῦσαν μέ τό ὄραμα τῆς ἐλευθερίας *«τό ἀναφαίρετο αὐτό δῶρο τοῦ Θεοῦ στόν ἀνθρώπο»*, ὅπως γράφει. *«Πάντως πατάξει και κατάρξει ὁ Χριστός τήν Μωαμεθανιστῶν τυραννίδα»*, διακηρύσσει κάπου και ση-

μειώνει : «*Τούτων ἀκούοντες οἱ τὸν Μωάμεθ κομιδῇ στέργοντες, ἐπὶ τῇ ἀδίκῃ ἡγεμονίᾳ, τῇ ἀσελγεῖ ἐμπορία, ταῖς μηνιαίαις ἀδραῖς λήψεσι τῶν ἀργυρίων καὶ ἄλλοις ἀσελγεσί δώροις ἀρσεσκόμενοι, διὰ τὴν τῆς τυραννίδος αὐτοῦ (τοῦ Τούρκου) ἀπώλειαν δυσφοροῦσιν*». Παράλληλα ὁμως πίστευε ἀκράδαντα πῶς ἡ ἀνάσταση τοῦ Γένους καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας μόνο μέ τῆ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, χωρίς ξένη βοήθεια, ἦταν δυνατό νά ἐπέλθει. Κι αὐτὴ ἡ ὁμόδοξη Ρωσσία μόνο τα δικά της συμφέροντα ἐπεδίωκε. Ἄλλωστε ἡ διαγωγή τῶν ἀρχόντων της ἦταν ἐξίσου τυραννική ὅσο καὶ ἡ διαγωγή τῶν Τούρκων. Καὶ ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ Ρήγα πού εἶχε τὴν ἀφέλεια νά πιστέψει στὴ βοήθεια τῶν ξένων ὄπλων. Κι ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ προσπάθησε νά παρασύρει τὸ λαὸ στὰ ἐπαναστατικά του σχέδια μέ διεγερτικά γράμματα.

Β) Ἡ δευτέρη κατηγορία πού διατυπώνει ὁ Κύριλλος εἶναι ἡ ἐξῆξ : Ὁ Ρήγας ὄχι μόνο πίστευε στὴ βοήθεια τῶν ξένων Δυνάμεων, ἀλλὰ εἶχεν ἐναποθέσει ὅλες του τίς ἐλπίδες στὴν πιὸ ἄθεη καὶ τὴν πιὸ τυραννική ξένη Δύναμη, στὴ Γαλλία τοῦ Ναπολέοντα. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βοναπάρτη, ὁ Λαυριώτης μοναχὸς ἀναφωνεῖ : «*Ἀπόλετο ὁ τρόμος τῆς οἰκουμένης, ἐκεῖνος ὁ μέγας ἄθεος καὶ πλάνος καὶ τυραννος Ναπολέων, ὁ καὶ Μποναπάρτης ὀνομαζόμενος*».

Ἄν ὁ Λαυριώτης μοναχὸς ζοῦσε μέ τὸ ὄραμα τῆς ἐλευθερίας, ἦταν συγχρόνως ἕνας καλόγερος μέ βαθύτατη πίστη στό Θεό τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ στὴν εὐαγγελική δικαιοσύνη. Γι' αὐτόν κάθε σκέψη καὶ προσπάθεια συνεργασίας μέ τὸ Ναπολέοντα ἦταν ἐνδειξη ἀθείας κι ἐπομένως παραφροσύνης καὶ διαβολικῆς διαγωγῆς. Ἦταν ἐπίσης μιὰ τρομερὴ βλασφημία ἐναντι τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ προαιώνιο σχέδιο ἦταν νά ἀναστήσει τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία καὶ νά τὴν ἀναδείξει σὲ Αὐτοκρατορία Οἰκουμενική.

Στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ Κύριλλος γίνεται ὁ ἐκφραστής καὶ ὁ πιὸ ἐνθερμος ὑπερασπιστὴς ἐνὸς ἄλλου ἰσχυροῦ ἰδεολογικοῦ ρεύματος, τοῦ λεγόμενου ἐσχατολογικοῦ ρεύματος. Γιὰ τὸ ἰδεολογικὸ ὁμως αὐτὸ ρεῦμα καὶ γιὰ τοὺς βαθύτατα θρησκευτικούς ἐκφραστὲς του ἡ ἐθνεγερτικὴ δράση τοῦ Ρήγα, πού εἶχε ὡς ἔρεισμά της τὴ βοήθεια τῶν ἄθεων Γάλλων, μόνο ὡς ἄθεη καὶ βλάσφημη μπορούσε νά ἐκληφθεῖ, ὡς ἐνέργεια διαβολική, γιατί μόνο ὁ Διάβολος τολμᾷ νά βλασφημεῖ τὸ Θεό καὶ νά ἀντιτίθεται στό προαιώνιο σχέδιό του.

Σὲ πολλά σημεῖα τῆς Ἑρμηνείας του ὁ Κύριλλος ἐπαινεῖ καὶ χειροκροτεῖ τοὺς Ἰθῆρες (Γεωργιανούς) πού ἀγωνίζονται γιὰ νά ἐπανακτήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους, ὕστερ' ἀπὸ τὴν προσάρτηση τῆς χώρας τους καὶ τῆς Ἐκκλησίας τους στὴ ρωσσικὴ αὐτοκρατορία. Ἐπαινεῖ καὶ χειροκροτεῖ τοὺς Σέρβους πού ἀπὸ μόνοι τους, χωρίς ξένη βοήθεια, ἀποφάσισαν νά ἀγωνιστοῦν γιὰ νά ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Κι ὅταν στὰ 1821 ξεσπᾷ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ὁ γέρος πιά καλόγερος δὲ βρῖσκει λόγια γιὰ νά ἐπαινέσει τοὺς συμπατριῶτες του, τοὺς ἄξιους αὐτοὺς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ καρδιά του ξεχειλίζει ἀπὸ χαρὰ, ἀπὸ θαυμασμὸ κι ἀπὸ περηφάνεια γιὰ τὰ κατορθώματά τους : «*Ὀλίγα χιλιάδες ὀρθοδόξων, γράφει, Ἑλλήνων ἀπόγονοι, ἄοπλοι, ἀνιπτοι, πενέστατοι, κατεσκληκότες ἐκ τῆς πενίας καὶ τῆς τυραννικῆς δουλείας, ἀγύμναστοι τὰ πολεμικά, γυμνητεύοντες, ἀνυπόδυτοι, ἀνεπιστήμονες, πάντῃ ἀγράμματοι, ἄκρως χυδαῖοι, οὐδεμίαν καταφυγὴν, οὐδέ ἀνθρωπίνην βοήθειαν ἔχοντες, ἐγερθέντες τοῦ πολυχρονίου πτώματος (τῆς δουλείας), τῇ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει ἀντιστήσονται καὶ τὸν ἄκαμπτον αὐτῶν (τῶν*

Τούρκων) και τυραννικόν τράχηλον καταπατήσουν». Έκείνο επομένως πού ο Κύριλλος κατηγορεί στό Ρήγα είναι ότι παραγνώρισε τή θεία βοήθεια και πίστεψε στή βοήθεια του ἄθεου Ναπολέοντα. Καί μέ μιá τέτοια πίστη κι ἐλπίδα ἐπιχείρησε τό ἐπαναστατικό του κίνημα και θέλησε νά παρασύρει και τό λαό.

Έτσι λοιπόν οί κρίσεις πού ο Κύριλλος διατυπώνει ἐναντίον του Ρήγα μάς θέτουν μπροστά σέ μιá ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα και πολύπλοκη πραγματικότητα: Τήν υπαρξή ιδεολογικῶν ρευμάτων κατά τήν τριακονταετία πρίν ἀπό τήν Ἐπανάσταση. Ἰδεολογικά ρεύματα πού ἀντιτίθενται μέ πάθος και σκληρότητα και πού ὡστόσο, ἤ μάλλον ἀκριβῶς γιατί λειτουργοῦν σέ ἄμεση σχέση μέ τήν πολιτική και ιδεολογική πραγματικότητα τῆς Εὐρώπης και τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦν νά βυθίσουν τίς ρίζες τους στήν παράδοση του Ἑλληνισμοῦ και τῆς Ὀρθοδοξίας.

Στά δύο βασικά, υπαρξιακά γιά τόν Ἑλληνισμό και τήν Ὀρθοδοξία θέματα, τήν παιδεία και τήν ἐλευθερία, ο Ρήγας και ο Κύριλλος ἀνήκουν, θά μπορούσε νά πεί κανείς, στό ἴδιο ιδεολογικό ρεύμα. Κι ὅμως τό κάθε τι τους διαφοροποιεῖ και τους θέτει ἀντιμέτωπους τόν ἕνα πρὸς τόν ἄλλο.

Ποτισμένοι μέ τίς ἀξίες τῆς Ἀρχαιότητας και τῆς βυζαντινῆς παράδοσης, ο Ρήγας πίστευε ὡστόσο πὸς οί ραγιαδες ὤφειλαν νά μορφωθοῦν στό πνεῦμα και στήν ἐπιστήμη τῆς σύγχρονης τους Εὐρώπης, ὥστε νά ἀναδειχτοῦν και αὐτοί σέ ἔθνος πεφωτισμένο και ἰσχυρό. – Χωρίς νά περιφρονεῖ ὅ,τι καλό και ὠφέλιμο μπορούσε νά προσφέρει ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη στήν Ὀρθοδοξία, ο Κύριλλος ἔμενε βαθιά προσκολλημένος στήν ὑπέρτατη γι' αὐτόν ἀξία, τήν ὀρθόδοξη βυζαντινή παράδοση, και ἀπέριπτε ἀσυζητητί και μέ βιαιότητα ὅ,τι κατά τή γνώμη του ἦταν ἀντίθετο πρὸς τήν ὀρθόδοξη πίστη.

Ὁ Ρήγας και ο Κύριλλος ζοῦσαν μέ τό δράμα τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Βελεστινλής δραματιζόταν τό γενικό ξεσηκωμό ὅλων τῶν λαῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας και τήν ἴδρυση μιᾶς Βαλκανικῆς Δημοκρατίας πού θά εἶχε ὡς ἱερή και ἀπαρβίαστη βάση τῆς τήν ἰσότητα μεταξύ ὅλων τῶν πολιτῶν σ' ὀποιαδήποτε ἐθνικότητα και θρησκεία κι ἂν ἀνήκαν. Τό νέο του Κράτος ἦταν μιá φιλελεύθερη και προοδευτική Δημοκρατία. – Ὁ Λαυριώτης μοναχός ἀνέμενε μιá νέα ἐπέμβαση του Θεοῦ στήν Ἱστορία πού θά ἐρχόταν νά στέψει τό νέο αὐτοκράτορα τῆς Πόλης, τόν προορισμένο νά ἐγκαθιδρύσει τή νέα Ὀρθόδοξη Ἀνατολική Αὐτοκρατορία μέ διαστάσεις οἰκουμενικές. Ἡ συνταγματική βάση τῆς μεσσιανικῆς αὐτῆς αὐτοκρατορίας θά ἦταν ἡ εὐαγγελική δικαιοσύνη και ἡ ὀρθόδοξη πίστη και παράδοση. Τό νέο του Κράτος ἦταν μιá θεοκρατική πεφωτισμένη δεσποτεία.

Ξεκινώντας ἀπό μιá λογική ἀνάλυση τῆς διεθνούς πολιτικῆς κατάστασης τῆς ἐποχῆς του, ο Ρήγας εἶχε καταλήξει στό πολιτικό συμπέρασμα ὅτι ἡ πτώση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μόνο μέ τή δύναμη τῶν ὀπλων θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεῖ: Τά ὀπλα τῶν ἐπαναστατημένων λαῶν τῆς Αὐτοκρατορίας και τά ὀπλα τῶν ξένων Δυνάμεων και ἰδιαίτερα τῆς πανίσχυρης τότε Γαλλίας του Ναπολέοντα. Ὁ Θεός τῆς δικαιοσύνης δέ μπορούσε παρά νά σταθεῖ βοηθός τῶν λαῶν πού ἀγωνίζονται γιά τήν ἐλευθερία και τή δικαιοσύνη. – Στηριζόμενος πάνω σέ μιá ὑπέρ – λόγον και παρά – λόγον πίστη στό Θεό τῆς Ὀρθοδοξίας, ο Κύριλλος εἶχε ἐγκολπῶθεῖ τή θεολογική δοξασία ὅτι ἡ πτώση του ὀθωμανικοῦ

Θηρίου θά ήταν έργο άποκλειστικό τών όρθοδόξων ραγιαδών, μέ μόνο σύμμαχο καί συναγωνιστή τους τό Θεό τών όρθοδόξων. Κάθε ξένη επέμβαση καί βοήθεια δέ μπορούσε νά είναι παρά βλασφημία έναντι τής παντοδυναμίας του Θεού καί τών πιστών του δούλων. 'Ο Ρήγας ήταν ένας πολιτικός όραματιστής, ό Κύριλλος ένας θεολόγος όραματιστής.

Τό όραμα του Ρήγα έσθθησε όχι μέ τό θάνατο του μεγάλου όραματιστή αλλά μέ τήν έγκαθίδρυση στό νεοσύστατο καί αδύναμο έλληνικό Κράτος μιās ξένης καί ξενόφερτης βασιλείας. 'Η ίδια αυτή βασιλεία καί οί ύποστηρικτές της θά χρησιμοποιήσουν τό όραμα του Κυρίλλου καί επί ένα σχεδόν αιώνα θά νανουρίσουν τόν έλληνικό λαό μέ τό τραγούδι τής Μεγάλης 'Ιδέας.

Αυτά κι άλλα πολλά ήταν τά κοινά καί συγχρόνως τά διαχωριστικά σημεία μεταξύ Ρήγα καί Κυρίλλου. Σημεία που φανερώνουν πάνω άπ' όλα τήν πολυπλοκότητα τών ιδεολογικών τάσεων καί ζυμώσεων τής έποχής τους.

'Απομένει νά εξετάσουμε ένα τελευταίο σημείο. Οί ιδεολογικές διαφορές φτάνουν νά δικαιολογήσουν τήν τόσο πικρόχολη χαιρεκακία του Κυρίλλου έναντι ενός ανθρώπου που υπέστη θάνατο μαρτυρικό αγωνιζόμενος για τήν πραγματοποίηση του όράματος τής έλευθερίας; 'Η άπάντηση στό έρώτημα αυτό μπορεί νά είναι θρησκευτική, ψυχολογική καί κοινωνική.

'Από άποψη καθαρά θρησκευτική, οί κρίσεις για τό Ρήγα, όσο σκληρές καί άδικες κι άν είναι, δέν παρουσιάζουν καμιά ιδιαιτερότητα. Οί χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιεί ό Κύριλλος είναι δανεισμένοι άπό τό λεξιλόγιο μιās όρισμένης έκκλησιαστικής παράδοσης καί χρησιμοποιούνται έναντίον όλων όσοι θεωρούνται άθεοι ή αίρετικοί. 'Από τή στιγμή που ό Ρήγας κρίθηκε ως άθεος, αυτόματα θεωρείται παράφρων, διάβολος, αντίχριστος, κλπ.

Στήν περίπτωση όμως του Κυρίλλου παρεμβαίνουν καί δυό άλλοι παράγοντες, ό ψυχολογικός καί ό κοινωνικός.

'Ο Κύριλλος είχε ζήσει επί έννέα χρόνια αιχμάλωτος τών Τούρκων στό Ναύπλιο. Αιχμαλωσία σκληρή καί άπάνθρωπη. Στή συνέχεια, ή επί μισό σχεδόν αιώνα ζωή του στό Βουκουρέστι υπήρξε πάντα μίζερη καί άθλια. "Όλα αυτά του είχαν προκαλέσει ένα βαθύτερο ψυχικό τραύμα. Περιφρονημένος καί περιπαιζόμενος άπό τους λογίους ό Κύριλλος είχε σιγά σιγά καταντήσει ένα ιδιότροπο γεροντάκι, φιλεριστικό καί μνησικάκο. Στήν 'Ερμηνεία του στήν 'Αποκάλυψη καταφέρεται έναντίον όλων σχεδόν τών λογίων που γνώρισε, καί οί χαρακτηρισμοί του είναι πάντα σκληροί, άδικοι καί άνυπόφοροι. Τους κατηγορεί βέβαια γιατί τόν περιφρονούν, αυτόν καί τίς ιδέες του, καί γιατί άσπάζονται τήν άθεη έπιστήμη τών Δυτικών. Τους κατηγορεί επίσης καί κυρίως γιατί συχνάζουν στά παλάτια τών ευγενών, έλλήνων καί ρουμάνων. Καί ό Κύριλλος επιτίθεται μέ μιá άφάνταστη δριμύτητα έναντίον όλων αυτών τών ευγενών, φαναριστών καί βογιάρων, καθώς επίσης κι έναντίον όλων τών εμπόρων καί τών πλουσίων. Πιστεύει πώς όλη αυτή ή άρχουσα τάξη (οί έμποροι, οί ήγεμόνες, οί διερμηνείς, οί μογιάρηδες, οί σερδάροι, οί στόλνικοι, οί ποστέλνικοι, κλπ) όφείλει τή δύναμή της, τόν πλούτο της καί τήν ευγένειά της στή συνεργασία της μέ τό όθωμανικό 'Θηρίο. Καί πώς οί άνθρωποι αυτοί δέν επιθυμοούν επ' ουδενί λόγω μιá όποιαδήποτε άλλαγή τών πραγμάτων, καί πολύ περισσότερο τήν πτώση του τούρκου τυράννου

πού είναι ο προστάτης τους και ο εδεργέτης τους.

Είπα παραπάνω πώς ο Κύριλλος γνώριζε τό Ρήγα. "Αν ο Βελεστινλής είχε συλλάβει τό επαναστατικό του σχέδιο όντας ακόμα στό Βουκουρέστι, είναι αδύνατο νά μήν είχε ενδιαφερθεϊ νά γνωρίσει τόν παράξενο εκείνο καλόγερο πού όλος ο κόσμος ήξερε ότι συγγράφει μιá Έρμηνεία στην Έποκάλυψη για νά αποδείξει ότι ο καιρός της ελευθερίας τών Έλλήνων «έγγύς ήν». Από τήν άλλη μεριά, ο Κύριλλος πού έπιζητούσε πάντα τή γνωριμία και τή συμπάρασταση τών λογίων και τών προυχόντων είχε ασφαλώς επιδιώξει νά γνωρίσει τό Ρήγα. Ο Κύριλλος ήξερε επίσης ότι ο Ρήγας εργαζόταν ως γραμματικός τών αρχόντων του Βουκουρεστίου και πώς ο ίδιος κατείχε αξιόλογη κτηματική περιουσία. Χωρίς άμφιβολία, για τό ρακένδυτο μοναχό ο Βελεστινλής γραμματικός και γαιοκτημόνας ανήκε όχι μόνο στην κατηγορία τών άθεων λογάδων αλλά ακόμα στην κάστα τών έθελόδουλων προυχόντων. Έπομένως δέ μπορούσε νά εξηγήσει τήν έθνεγερτική του δράση στη Βιέννη παρά ως παραπλάνηση. Ο Ρήγας είχε άπατηθεϊ από τόν πλάνο Βοναπάρτη. Κι από τήν εκδούλευσή του στους έθελόδουλους όρθοδόξους προυχόντες είχε περάσει στην ύπηρεσία του άθεου τυράννου τών Γάλλων. Νομίζω πώς ένα τέτοιο, αυθαίρετο βέβαια και ασύστατο, συλλογιστικό κατασκεύασμα είχε ώθήσει τόν κατά πάντα άκέραιο και άσυμβίβαστο Λαυριώτη μοναχό νά διατυπώσει τούς χαρακτηρισμούς πού είδαμε έναντίον του Ρήγα. Χαρακτηρισμοί πού είναι πράγματι πικρόχολοι, χαιρέκακοι, άπαίσιοι, άνυπόφοροι.

Έλπίζω νά κατόρθωσα, μέ τή σύντομη αυτή ανακοίνωση, νά διαλευκάνω κάπως περισσότερο τίς ιδεολογικές και κοινωνικές σχέσεις και διαφορές μεταξύ τών δύο άνδρών. Και συγχρόνως νά έπιστήσω τήν προσοχή σας σχετικά μέ τήν πολυπλοκότητα τών ιδεολογικών τάσεων και ζυμώσεων τήν έποχή εκείνη στους κόλπους του Έλληνισμού και της Όρθοδοξίας. Από θρησκευτικό φανατισμό, από ψυχοπάθεια κι από αντίθεση ιδεολογική και κοινωνική, ο Κύριλλος καθύβρισε και βλασφήμησε τήν ιερή μνήμη του πρώτου μεγαλομάρτυρα της έθνικής μας παλιγγενεσίας. Όστόσο καμιά άρνητική κρίση δέ θά σταθεϊ ποτέ ίκανή νά άμαυρώσει τή δόξα του μεγαλόπνοου βάρδου της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας τών Έλλήνων.

ARGYRIOU ASTERIOS

*La signification idéologique de la critique que Cyrille
Lavriotis formulait contre Rhigas.*

Dans sa monumentale «Exégèse de l'Apocalypse», le moine Cyrille Lavriotis consacre trois notices à la personne et aux activités insurrectionnelles de Rhigas Phéréos. Il s'agit de propos fort désobligeants, voire même insultants envers la mémoire du grand chantre de la liberté des Grecs.

Cependant ces mêmes propos nous placent devant un problème particulièrement intéressant: ils nous renseignent sur la complexité des courants idéologiques au sein de l'Hellénisme et de l'Orthodoxie à la veille de la guerre pour l'indépendance; ils nous font connaître l'âpreté avec laquelle ces divers courants s'affrontent, alimentés qu'ils sont par la situation politique et idéologique internationale.

C'est sur ce problème de confrontation idéologique que la présente communication a voulu attirer l'attention.

Μερικά συμπεράσματα από την μεγάλη Χάρτα του Ρήγα

Για ευχερέστερη ανάπτυξη το θέμα χωρίσθηκε στο διαφωτιστικό-παιδαγωγικό μέρος του και στο τεχνικό-γεωγραφικό. Υπενθυμίζεται ότι η Χάρτα του Ρήγα εκδόθηκε το 1797 σε χαλκογραφία, σε 12 φύλλα, που ενώνονται και συνθέτουν μια ενιαία επιφάνεια διαστάσεων 2μ. × 2,7μ. ή 4 τετραγωνικά μέτρα. Για την σχεδίασή της ο Ρήγας κατέβαλε επίπονη και μακρόχρονη εργασία, όταν ζούσε στις Παραδουνάβιες περιοχές. Για την εκτύπωσή της στην Βιέννη χρειάστηκε ένας περίπου χρόνος. Από άποψη μεγέθους είναι πραγματικά μεγάλη, ακόμα και για την εποχή μας, που, με όλα τα υπεραυτόματα μέσα της, αποφεύγει τέτοιες διαστάσεις. Σαν πρώτο συμπέρασμα πρέπει να εξαχθεί ότι ο Ρήγας επέλεξε αυτό το μέγεθος, γιατί μόνο αυτό εξυπηρετούσε τους σκοπούς, για τους οποίους την εξέδωσε. Και η έκδοσή του αποτέλεσε εκδοτικό άθλο, για τα περιορισμένα μέσα της εποχής του.

Αλλά η Χάρτα είναι πραγματικά μεγάλη και από άποψη περιεχομένου, δηλαδή ως έργο πνευματικής συλλήψεως. Σ' αυτήν απεικονίζεται η ελληνική περιοχή, που άρχιζε από τα Καρπάθια και από τον Δούναβη και έφτανε ως την Κρήτη και από την Βιθυνία της Μ. Ασίας και τον Εύξεινο Πόντο μέχρι το Ιόνιο και την Αδριατική. Έτσι στον θεατή υποβάλλεται η εικόνα μιας Ελλάδας που δεν ήταν αυτή που είναι στον 18ο αιώνα, περιορισμένη στο ακρωτήριο της Βαλκανικής με τα νησιά του, αλλά απλώνονταν σε πολύ ευρύτερο χώρο. Εκτός, όμως, από τα καθαρά γεωγραφικά στοιχεία, στην Χάρτα, απεικονίζονται και πολιτιστικά, πράγμα ασυνήθιστο ακόμα και στην εποχή μας για σύνθετους χάρτες. Από την άποψη αυτή αποτελεί κάτι περισσότερο από γεωγραφικό χάρτη και αποβλέπει στην παροχή γνώσεων, πολύ πέρα από τις γεωγραφικές. Ειδικότερα:

Στην Χάρτα απεικονίζονται και 161 νομίσματα χάλκινα, ασημένια και χρυσά, 102 ελληνικών πόλεων της αρχαιότητας, που κάθε μια αποτελούσε ιδιαίτερο, ελεύθερο κρατίδιο. Τα νομίσματα είναι τοποθετημένα σε όλα τα σημεία, όπου ο χάρτης είχε κενά, σε στεριές και θάλασσες. Από αυτά 27 είναι θεσσαλικών πόλεων. Οι παραστάσεις των νομισμάτων, όπως έχουν επισημάνει ειδικοί, προέρ-

χονται από το βιβλίο του νομισματολόγου Ekkel, ο οποίος είχε παρουσιάσει τότε τα νομίσματα του Μουσείου της Βιέννης. Στην Χάρτα είναι τοποθετημένα σε τόσο κατάλληλη οπτικά θέση, ώστε χτυπούν αμέσως στο μάτι του θεατή και του υποβάλλουν την ιδέα του πλούτου που διέθετε τόσο κάθε μία πόλη-κρατίδιο, όσο και όλη η ελεύθερη Ελλάδα της αρχαιότητας, σε αντιπαράθεση με την φτώχεια που έφερε η τουρκοκρατία στην υπόδουλη Ελλάδα.

Σε άλλα, επίσης, κατάλληλα επιλεγμένα οπτικά σημεία, απεικονίζονται μυθολογικές παραστάσεις, όπως π.χ. η Αργοναυτική εκστρατεία, που υπενθυμίζει την αρχαιότατη καταγωγή των Ελλήνων, καθώς και ορισμένα μνημειώδη έργα τέχνης της αρχαιότητας, που φανερώνουν τη μεγάλη πνευματική της ανάπτυξη, σε αντιπαράθεση και αυτά με τον σκοταδισμό της τουρκοκρατίας. Συγκεκριμένα, στη Χάρτα, απεικονίζονται η Ακρόπολη, ο Παρθενώνας, το άγαλμα της Αθηνάς, το Θησείο, οι Δελφοί, ο Κολοσσός της Ρόδου και άλλα, που προκαλούν και σήμερα τον θαυμασμό της ανθρωπότητας. Ακόμα, απεικονίζονται και τεχνικά έργα, όπως τα αντιπλημμυρικά της Κωπαΐδας, τα Μακρά Τείχη των Αθηνών και ο Ισθμός της Κορίνθου, που πιστοποιούν το ύψος της τεχνικής ανάπτυξης της Ελλάδας στην αρχαιότητα, σε αντίθεση με την έλλειψη τεχνικών έργων της τουρκοκρατίας.

Στο επάνω και στο κάτω περιθώριο της Χάρτας αναγράφονται, χρονολογικά, 270 ονόματα ιστορικών προσώπων. Από αυτά 119 αφορούν σοφούς, ποιητές, συγγραφείς, ήρωες, στρατηγούς και άλλους μεγάλους άντρες της αρχαιότητας· 30 αφορούν ποιητές, πολιτικούς, στρατηγούς και αυτοκράτορες Ρωμαίους· 87 αυτοκράτορες, συγγραφείς, στρατηγούς και άλλα πρόσωπα του Βυζαντίου. Για την περίοδο της τουρκοκρατίας αναγράφονται 24 σουλτάνοι μόνο και κανένα άλλο πρόσωπο γραμμάτων ή τεχνών, γιατί δεν υπάρχουν. Από τα 270 αυτά ονόματα, ο Ρήγας ανέγραψε με κεφαλαία μόνο δύο: Τον Μ. Αλέξανδρο και τον Ιουλιανό.

Με την Πνύκα, τον Άρειο Πάγο και την Αγορά των Αθηνών, που σημειώνονται στην Χάρτα, υπενθυμίζεται στον θεατή η λειτουργία της δημοκρατίας στην αρχαιότητα. Η πολιτιστική ανάπτυξη απεικονίζεται με σχέδια και κατόψεις από αρχαίο θέατρο, από ωδείο, από την Ολυμπία, με γυμναστήριο και αθλητές και με άλλες παραστάσεις εκδηλώσεων, από τις οποίες καμιά δεν συνηθίζεται πλέον στην τουρκοκρατία. Σε σχεδιαγράμματα επιπεδομετρίας απεικονίζονται στην Χάρτα, η Αθήνα, η Σπάρτη, η Κωνσταντινούπολη και το Βελεστίνο, καθώς και οι τοποθεσίες των Θερμοπυλών, των Πλαταιών και της Σαλαμίνας, όπου οι Έλληνες έδωσαν τις ενδοξότερες μάχες για ελευθερία και δημοκρατία.

Από όλες, όμως, τις παραστάσεις της Χάρτας εντυπωσιάζει ο Ηρακλής με ροπαλο, που αρπάζει για να καταβάλει έφιππη Αμαζόνα με το περσικό δόρυ της, για να υποδηλώσει, όπως το παρατήρησε πρώτος ο Λεάνδρος Βρανούσης, τη νίκη του πνεύματος της ελευθερίας και της δημοκρατίας των αρχαίων Ελλήνων επί της ασιατικής βαρβαρότητας. Και για να μεταδώσει στους νέους Έλληνες την πίστη ότι μπορούν και αυτοί να νικήσουν τη νέα ασιατική βαρβαρότητα των Τούρκων, αν αγωνισθούν και οι ίδιοι, όπως οι πρόγονοί τους, για την ελευθερία και την δημοκρατία.

Η Χάρτα, λοιπόν, όπως γράφει ο Λ. Βρανούσης στο βιβλίο του «Ρήγας» σελ.

49, έκδοση «*Βασικής Βιβλιοθήκης*» είναι έργο του Ρήγα «*μεγαλόπνοο, ἀκατάβλητο ὑπομονῆς καί ἐργατικότητας, πολύχρονης μελέτης καί καταπληκτικῆς πολυμαθείας*», που «*ἔρχονταν νά δείξει παραστατικότερα τήν ἔκταση καί τήν ἀκτινοβολία τοῦ ἀρχαίου καί νέου Ἑλληνισμοῦ... νά διδάξει στόν ὑπόδοιλο ἑλληνισμό τί ἔχασε, τί ἔχει καί τί τοῦ πρέπει*». Με άλλα λόγια η Χάρτα δεν είναι απλώς μια συνηθισμένη χαρτογραφία, αλλά μια καλά μελετημένη και καλά σχεδιασμένη πνευματική δημιουργία, για να δείχνει οπτικά στους Έλληνες, ακόμα και στους αγράμματους, ποια ήταν η δοξασμένη πατρίδα τους. Να τους γεμίζει υπερηφάνεια για το μεγαλείο της. Να αφυπνίζει έτσι και να καλλιεργεί την ελληνική συνείδηση. Και να παρακινεί τους Έλληνες στο να μιμηθούν τους προγόνους τους σε αγώνα για λευτεριά ενισχύοντας την πίστη τους να νικήσουν, αν και λιγώτεροι από τους δυνάστες τους, όπως και οι πρόγονοί τους νίκησαν πολυαριθμότερο αντίπαλο.

Ο Ρήγας γράφει ότι εξέδωσε τη Χάρτα του «*χάριν τῶν Ἑλλήνων καί φιλελλήνων*». Στους Έλληνες, κεντρίζει την φιλοπατρία με την εικόνα, τους πλημμυρίζει με υπερηφάνεια και τους διεγείρει την επιθυμία για ελεύθερη πατρίδα. Τους φιλέλληνες, και αν ακόμα δεν είναι σε θέση να διαβάζουν την ελληνική, τους παρακινεί και αυτούς με την εικόνα να αγαπήσουν περισσότερο την Ελλάδα και να της συμπαρασταθούν στον αγώνα της για την ελευθερία. Έτσι, ο Ρήγας με την Χάρτα του λέει περισσότερα με την «εικόνα» παρά με λέξεις. Από την άποψη αυτή, κατατάσσεται στους πρώτους που κατάλαβαν και χρησιμοποίησαν τη μαγεία της εικόνας. Με την οξυδέρκειά του και με το αισθητήριο του ηγέτη διείδε πολλά από εκείνα που μόλις τώρα στην εποχή μας, διακόσια περίπου χρόνια μετά τον θάνατό του, έγιναν αντικείμενο μελέτης μεγάλου αριθμού ειδικών επιστημών, ειδικών τεχνών και προχωρημένης τεχνολογίας και που όλες μαζί αποβλέπουν στο να υποβάλουν στον ανύποπτο και συχνά ανυπεράσπιστο θεατή μηνύματα, που συνήθως ούτε με τις υψηλές ιδέες ούτε με τις ηθικές αξίες σχετίζονται.

Ο Ρήγας σχεδίασε τη Χάρτα του σε ηλικία 35 χρόνων περίπου. Την τύπωσε σε 1.200 αντίτυπα. Με αυτά εφοδιάσθηκαν και όλα σχεδόν τα σχολεία της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας, για διδασκαλία. Ένα αντίτυπο σώζεται ακόμα και στο χωριό Καπέσοβο Ιωαννίνων. Ο διευθυντής του Δημοτικού του σχολείου Ευάγγελος Δελημήτρος γράφει ότι την χρησιμοποιεί και τώρα και ότι αυτή «*αποτελεί άριστον εποπτικόν μέσον διδασκαλίας των ιστορικών γεγονότων που διαδραματίζονται στα Βαλκάνια, από τους μηδικούς πολέμους μέχρι την εποχή του Ρήγα*» και προτείνει την «*ανατύπωσίν της και διανομήν της σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα*». Και δεν υπερβάλλει. Η διδασκαλία της Χάρτας στη Μέση Εκπαίδευση, σε συνδυασμό με τον «*Νέο Ανάχαρσι*», παρέχει ολοκληρωμένη εικόνα για τα επιτεύγματα του πνεύματος και των τεχνών στην αρχαιότητα, για το έργο και για τον τρόπο της καθημερινής ζωής των μεγάλων της ανδρών, για την κοινωνική και οικονομική ζωή της καθής και για όλες σχεδόν τις εκδηλώσεις της. Αποτελεί, όπως γράφει στο ίδιο βιβλίο του ο Βρανούσης, «*πραγματική πατριδογνωστική ἐγκυκλοπαίδεια, κατάφορτη ἀπό κάθε λογῆς πληροφορίες*». Με άλλα λόγια η Χάρτα με τον «*Νέο Ανάχαρσι*» δημιουργούν την κατάλληλη θεμελίωση για καλύτερη κατανόηση των επιτευγμάτων της αρχαιότητας, από τα οποία ξεκίνησε η ανθρωπότη-

τα την αναγέννησή της. Είναι απορίας άξιο γιατί η πατρίδα μας επέλεξε την κάπως αποσπασματική διδασκαλία της αρχαιότητας, που δεν ευκολύνει τον μαθητή να την πλησιάσει όσο ο «Νέος Ανάχαρισ» με τον πλούτο των γνώσεων, τον ευχάριστο αφηγηματικό του τρόπο και με την καθολικότητα στην οποία αποβλέπει. Εκτίμησε πολύ καλά την αξία του βιβλίου αυτού ο Ρήγας, όταν το μετέφρασε στην ελληνική.

Τη Χάρτα την σχεδίασε ο Ρήγας και την χάραξε ο Φρανσουά Μύλλερ με βάση υπάρχοντες τότε χάρτες. Από αυτούς, φαίνεται, πήρε τα γεωγραφικά σημεία και όσους κατοικημένους τόπους ανέγραφαν. Οι υπόλοιποι τοποθετήθηκαν με υπόδειξη του Ρήγα και αναγράφηκαν με το αρχαίο τους όνομα, όπως και στο «Νέο Ανάχαρσι», και δίπλα αυτό που φέρουν στην τουρκοκρατία. Μερικοί κατοικημένοι τόποι δεν βρίσκονται στην ακριβή τους θέση τόσο στην Χάρτα του Ρήγα, όσο και σε άλλους παλιούς χάρτες, πράγμα αναπόφευκτο τότε με την έλλειψη ειδικών οργάνων. Τα χωριά π.χ. Πράμαντα και Άγναντα Ηπείρου στην Χάρτα είναι τοποθετημένα βόρεια των Ιωαννίνων, στην Κόνιτσα, ενώ βρίσκονται νότια, στην Άρτα. Αυτές, όμως, οι ασυμφωνίες δεν μειώνουν διόλου την διαφωτιστική και παιδαγωγική σημασία της Χάρτας και δεν περιορίζουν διόλου τους σκοπούς που επεδίωξε ο Ρήγας με την έκδοσή της. Μερικές εγγραφές στην Χάρτα δεν συμφωνούν με νεότερα συμπεράσματα των ιστορικών και των αρχαιολόγων. Θα επισημανθούν εδώ κάποιες που αφορούν την Θεσσαλία, επειδή μόνο για την περιοχή αυτή διαθέτουμε στοιχεία. Μια τέτοια εγγραφή π.χ. αφορά τον Παγασητικό Κόλπο. Ο Ρήγας τον σημειώνει για «Πελασγικό». Αλλά ο Θ. Αξενίδης και άλλοι θεωρούν περιοχή των Πελασγών την Κεντρική Θεσσαλία, με πρωτεύουσά τους την Λάρισα, και όχι την Ανατολική. Επί πλέον οι Πελασγοί δεν φαίνεται να ξανοίγονταν στις θάλασσες. Συνεπώς χρειάζεται κάποια έρευνα για την ονομασία αυτή.

Ο Ρήγας θεωρεί, όπως ο «Νέος Ανάχαρισ», το Πήλιο ως βουνό των Κενταύρων και απλώνει την κατοικούμενη από αυτούς περιοχή ως τους κάμπους της Κεντρικής Θεσσαλίας, νότια και ανατολικά από την Λάρισα. Αυτό ασφαλώς είναι ορθό. Οι Κένταυροι συμβολικά παριστάνονται μισός άνθρωπος και μισός άλογο, πράγμα που ερμηνεύεται με το ότι το άλογο αποτελούσε το μοναδικό μέσο στην καθημερινή ζωή τους. Αλλά τα άλογα ήταν αδύνατο να χρησιμοποιούνται και να διατηρούνται σε τόση ευρύτητα σε βουνό, όπως το Πήλιο, και ασφαλώς οι Κένταυροι κατείχαν και μεγάλο μέρος των κάμπων της Λάρισας. Όμως ο Ρήγας στη Χάρτα του σημειώνει τους Κενταύρους και ως Καραγκούνηδες, πράγμα που δεν φαίνεται να είναι ορθό. Οι Καραγκούνηδες συνθέτουν σήμερα ένα πληθυσμό από 100.000 περίπου κατοίκους, ίσως και 120.000 και είναι εγκατεστημένοι ανέκαθεν, μόνιμα, στον κάμπο της Δυτικής Θεσσαλίας, που φράζεται από ανατολικά από το βουναλάκι Τομπρούζι και ανήκει στις περιοχές: Καλαμπάκας-Τρικάλων-Καρδίτσας-Σοφάδων-Παλαμά και Φαρκαδόνας. Στον κάμπο, όμως, αυτόν οι Καραγκούνηδες χρησιμοποιούν ανέκαθεν, για καλλιέργεια και για μεταφορές, το βόδι, ενώ στον κάμπο της Κεντρικής και της Ανατολικής Θεσσαλίας χρησιμοποιείται ανέκαθεν μέχρι και την εποχή των τρακτέρ, το άλογο και για καλλιέργεια και για μεταφορές. Δηλαδή, ο Ανατολικός και ο Κεντρικός κά-

μπος των Κενταύρων είναι ανέκαθεν ιπποτρόφος, ενώ ο Δυτικός κάμπος των Καραγκούνηδων είναι, ανέκαθεν, βοοτρόφος. Τα ήθη και τα έθιμα και γενικά οι συνήθειες των Καραγκούνηδων της Θεσσαλίας, που τις μελέτησε ο καθηγητής Γεώργιος Καββαδίας, διαφέρουν τελείως από τις συνήθειες των άλλων καμπισίων της Θεσσαλίας. Αποτελούν οι Καραγκούνηδες μια ιδιαίτερη μικρο-κοινωνία. Οι χοροί τους είναι απλοί, τα τραγούδια τους απλά, οι δραστηριότητές τους κυριαρχούνται από κινήσεις αργές αλλά σταθερές, σε αντίθεση με την ορμητικότητα και τα σκέρτσα των ιππέων. Από την άποψη αυτή οι Καραγκούνηδες είναι Δωριείς. Είναι και αυτό ένα θέμα για έρευνα.

Ο Ρήγας ονομάζει τους Χασιώτες Λαπίθες. Οι Λαπίθες φέρεται να κατοικούσαν βόρεια της Λάρισας μέχρι τον Όλυμπο. Φυσικά τίποτε δεν αποκλείει να επεκτείνονταν και στα Χάσια ή να απωθήθηκαν σ' αυτά. Οι Χασιώτες, κάπου 70-80.000 σήμερα, αποτελούν και αυτοί μια άλλη μικρο-κοινωνία της Θεσσαλίας, με δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Συνήθως έχουν κανονικό ανάστημα, είναι ξανθοί, γαλανοί, εύστροφοι και ταχείς, εύθυμοι και σβέλτοι στους χορούς τους, φιλόξενοι και προπαντός πολεμιστές, με σπουδαία δράση στην τουρκοκρατία. Τα χαρακτηριστικά τους αυτά θυμίζουν κάπως εκείνα που μας μετέδωσαν οι αρχαίοι συγγραφείς για τους Λαπίθες, αλλά χρειάζεται κάποια ειδική μελέτη, για να δοθεί κατηγορηματική απάντηση για την ονομασία που δίνει ο Ρήγας.

Υπάρχουν ασφαλώς και άλλες ασυμφωνίες, αλλά επαναλαμβάνεται, δεν μειώνουν διόλου την σημασία του έργου του Ρήγα. Και στο Συμπόσιο υποβάλλεται η πρόταση να ζητηθεί να αρχίσει να χρησιμοποιείται και τώρα για μορφωτικούς σκοπούς η διδασκαλία της Χάρτας σε συνδυασμό με τον «Νέο Ανάχαρσι».

LAZ. ARSENIU

Some of the conclusions of Riga's «Great Chart»

Rigas Velestinlis finished his Great Chart at the age of about 35 after long and persistent effort. He himself published it in Vienna in 1797 engraved on twelve copper plates that come together to form a solid surface of 2mX2,07 or 4m². From the size point of view the «Chart» is really big even to our highly sophisticated technology in terms of contents it is great and insiting too.

Apart from the geographic points it presents intellectual, cultutal, historic and other events. Especially with the representation of the ancient Greek region from Carpathia-Danube down to Crete and from the Black Sea to the Andriatic-Ionian Sea he presents to the viewer a picture of Greece which is not the 18th century Greece, limited by the turkish occupation on the Balcan peninsula. By the presentation of 161 coins of 102 ancient Greek cities it is reminded to the viewer the wealth of the Greek race in contrast to the poverty brought by the Turkish occupation.

Pictures from the mythology point out the long descent of the Greeks. Acropolis, Parthenon, Thession and Delphi represent the spiritual development in contrast to the darkness of the Turkish occupation. Pnyka, Arios Pagos, Odio, the Stadium with athletes etc. represent the efficiency of democracy and the culture of human being. The epipedometric presentation of Thermopiles, Platees and Salamina show the great victories of the Greeks for freedom while Hercules who had beaten the «Amazon» with a «persion spear» conveys the Greeks the belief that they can beat the new asian atrocity of the Turks as well, as the ancestors had done with the Persians Though they were outnumbered by them.

Roughly speaking the whole appearance of the chart tells us that Rigas was among the First to conceive the magic of the picture and he used it to show the superiority of the Greek element to the Turkish one and to show the viewer, too, the «extent of the influence of the ancient greek race... to teach the enslaved Greeks what they had, what they have, what they deserve» according to L. Vranousis. The chart gives the Greeks, even to the illiterate people the image of their glorious country. It fills them with pride for its grandeur. It arouses and cultivates the Greek conscience and urges the Greeks to imitate their ancestors in their fight for freedom and democracy.

Some places in the chart are not in their actual place, which does not reduce meaning and at that time such ambiguities on maps were inevitable due to lack instruments of measurement.

Moreover some of Riga's interpretations for the Pelasgi, the Centaurs and the Karagounides do not agree to more recent conclusions of historians, which also does not reduce the meaning of the chart.

Some Schoolteachers believe that Riga's «Great Chart» is an «excellent visual means of teaching» and the impression and distribution to schools has been suggested in conjunction with the «News Anacharsis» that Rigas had used for his chart.

Η «Επιπεδογραφία της Φεράς» του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη αρχαιολογική

Η «Επιπεδογραφία της Φεράς», ανήκει, ως γνωστό, στα παραπληρωματικά στοιχεία της θαυμαστής «Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα Βελεστινλή¹, εν τούτοις όμως είναι ένα έργο αυθύπαρκτο και συνάμα πολύτιμο, επειδή, κατά τη γνώμη μου, αποτελεί μια ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών και για τα μνημεία των αρχαίων Φερών και για το Βελεστίνο του τέλους του 18ου αιώνα και για την προσωπικότητα του δημιουργού της.

Από την πτώση του Βυζαντίου ως την εθνεγερσία του 1821 ο διακαής και άσβεστος πόθος των Ελλήνων ήταν η αποτίναξη του φοβερού ζυγού της δουλείας, που οδήγησε σε πλήθος τοπικών εξεγέρσεων, κατά τον Ρήγα όμως, καθώς και άλλους εξέχοντες λογίους της εποχής του, για να επαναστατήσει το έθνος σύσσωμο και να ανακτήσει την πολιτική ελευθερία του, έπρεπε προηγουμένως, αφ' ενός μεν να βγει απ' τα σκοτάδια της αμάθειας, στα οποία το είχε ρίξει η Τουρκική καταδυνάστευση, και αφ' ετέρου να μάθει να εκτιμήσει το περικλεές παρελθόν του². Η αφύπνιση της εθνικής μνήμης βοηθούσε βέβαια αποτελεσματικά την πνευματική αναγέννηση, επειδή η παιδαγωγική δύναμη της «Ελληνομάθειας» είναι μεγάλη.

Υπηρετώντας την εκπλήρωση αυτών των τελείως απαραίτητων προϋποθέσεων της ανάστασης της υπόδουλης πατρίδας ο Ρήγας μνημονεύει συχνά στα έργα του τα κατορθώματα των προγόνων, επειδή ασφαλώς θα πίστευε ότι το έθνος, αν

1. Λ. Ι. Βρανούσης: Ρήγας, «Βασική Βιβλιοθήκη», αριθ. 10, Αθήνα 1953, σελ. 49. Γεώργ. Λάιος: Οι Χάρτες του Ρήγα, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, 14 (1960), σελ. 245 εξ.

Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων: Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασικών, Ρήγας (Συναγωγή κειμένων, Φιλολογική επεξεργασία και παρουσίαση Λ. Βρανούσης), Αθήνα 1968, том. 2, σελ. 569 εξ.

2. «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (Εκδοτική Αθηνών), τόμος ΙΑ', Αθήνα 1975, σελ. 435 και 441 (Λ. Βρανούσης).

συνέκρινε την τότε κατάστασή του με εκείνη που ζούσε, όταν ήταν ελεύθερο, θα συνειδητοποιούσε ευκολότερα το «...τι έχασε, τι έχει, τι του πρέπει»³ και θα δρούσε ανάλογα. Ο Ρήγας ήταν βαθύς γνώστης της Ελληνικής Ιστορίας και Φιλολογίας, διαποτισμένος λοιπόν από τα διδάγματά τους, δεν βλέπει τη λαμπρή αρχαία Ελλάδα μόνο ως μία ακένωτη δεξαμενή για την άντληση επαναστατικών κεντρισμάτων των ραγιάδων, αλλά παράλληλα τη θαυμάζει και τη λατρεύει. Η αρχαιολατρεία του μεγάλου Θεσσαλού, που είναι ολοφάνερη σε διάφορα έργα του, κορυφώνεται με ένα εκρηκτικό ξέσπασμα στη «Χάρτα της Ελλάδος», η οποία για τον πλούτο ακριβώς του αρχαιολογικού περιεχομένου της έχει χαρακτηριστεί πολύ εύστοχα ως μία «...αληθινή αρχαιογνωστική εγκυκλοπαίδεια»⁴. Η Χάρτα βέβαια δεν είχε μόνο αρχαιογνωστικούς σκοπούς, παρά ταύτα τον πραγματικό προορισμό της⁵ τον παραλείπω ως πασίγνωστο. Για τον ίδιο λόγο θα παραλείψω επίσης και τα αρχαιολογικά στοιχεία της και θα υπενθυμίσω μόνο, όσα νομίζω ότι βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση της «Επιπεδογραφίας της Φεράς».

Το 1788, μέσα στα γενικότερα πλαίσια του Γαλλικού Διαφωτισμού, εκδόθηκε στο Παρίσι το πολύτομο σύγγραμμα του Jean Barthélemy «Ταξείδι του Νέου Ανάχαρση στην Ελλάδα», που είναι μια φανταστική περιήγηση στα μεγάλα κέντρα του Ελληνισμού κατά τα μέσα του Δ' π.χ. αι. βασισμένη εξ ολοκλήρου στις μαρτυρίες των αρχαίων συγγραφέων⁶. Το σύγγραμμα διακρίνεται όχι μόνο για την επιστημονική του τεκμηρίωση αλλά και για τη λογοτεχνική του αξία. Ο «περιηγητής» μας δίνει ολοζώντανες εικόνες του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου του αρχαίων Ελλήνων, περιγράφει τόπους, εξιστορεί τα σπουδαία γεγονότα της εποχής, μνημονεύει τις ιστορικές προσωπικότητες και γενικά διαπνέεται από θαυμασμό προς τον κλασσικό κόσμο και από αγάπη προς την ελευθερία. Αμέσως σχεδόν μετά την έκδοσή του το «Ταξείδι» διαδόθηκε ευρύτατα και γνώρισε διαδοχικές εκδόσεις. Παράλληλα μεταφράστηκε σε διάφορες Ευρωπαϊκές γλώσσες. Στην Γαλλική του έκδοση το έργο το συμπλήρωσε ένας Άτλας με ιστορικούς χάρτες και τοπογραφικά διαγράμματα ορισμένων διάσημων για την ιστορία τους πόλεων ή περιοχών, που είχαν σχεδιασθεί από τον περίφημο Γάλλο χαρτογράφο Barbier du Boccage.

Όπως ήταν επόμενο, οι Έλληνες, ιδίως εκείνοι της Διασποράς, που μιλούσαν ξένες γλώσσες, πρόσεξαν αμέσως το σύγγραμμα του Barthélemy και θέλησαν να το μεταφράσουν στη δική τους, επειδή, όπως συμπεραίνουν αργότερα οι Αυστριακοί ανακριτές του εθνομάρτυρα, «...ήτο προορισμένον να δείξει εις το Ελληνικόν Έθνος πόσον μεγάλη ήτο άλλοτε η πατρίς του⁷». Ο πρώτος που

3. Α.Ι. Βρανούσης: όπ. π.

4. Α.Ι. Βρανούσης: όπ. π.

5. Πολυχρ. Κ. Ενεπεκίδης: Ρήγας - Υψηλάντης - Καποδίστριας (Πηγαί και έρευνα περί της Ιστορίας του Ελληνισμού από τον 1453, τόμος Ι), Αθήναι 1965, σελ. 29 εξ. (Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»).

6. Α.Ι. Βρανούσης: όπ. π., σελ. 50 εξ.

Απ. Β. Δασκαλάκης: Μελέται περί Ρήγα Βελεστινλή, Αθήναι 1964, σελ. 361 εξ.

7. Α.Ι. Βρανούσης: όπ. π., σελ. 51.

επιδόθηκε σ' αυτό το έργο, ήταν ο φοιτητής της Ιατρικής στην Βιέννη Γεώργιος Σακελλάριος, από την Κοζάνη, ο οποίος μετέφρασε τους τρεις πρώτους τόμους, αλλά δεν συνέχισε και δεν τύπωσε την εργασία του, επειδή εμποδίστηκε από άλλες υποχρεώσεις. Την ολοκλήρωση του εγχειρήματος και την έκδοσή του ανέλαβαν τελικά ο Ρήγας και οι σύντροφοί του στην Βιέννη κατανέμοντας μεταξύ τους το μη μεταφρασμένο ακόμη μέρος του έργου. Ο τέταρτος τόμος μεταφράστηκε από τον Ζακύνθιο Γεώργιο Βεντότη και από το Ρήγα, ενώ με τους λοιπούς ασχολήθηκε ο γιατρός Δημήτριος Νικολίδης, που μαρτύρησε ακολούθως μαζί με τον Βελεστινλή. Εν κατακλείδι, οι τέσσερις πρώτοι τόμοι του «Ανάχαρση», δηλ. οι τρεις του Σακελλάριου, που ανήκε επίσης στον κύκλο των συντρόφων του εθνομάρτυρα, και ο τέταρτος των Βεντότη και Ρήγα, τυπώθηκαν εν τάχει στη Βιέννη και μάλιστα σε διαφορετικά τυπογραφεία και κύκλοφόρησαν το 1797⁸. Κατά την εν λόγω ελληνική έκδοση ο συνοδευτικός 'Ατλας του Barbier Du Boccage δεν ανατυπώθηκε.

Το 1797, επίσης, ο Ρήγας τυπώνει στην Βιέννη το μνημειώδες έργο του «*Η Χάρτα της Ελλάδος*», που εκφράζει τους πολιτικούς οραματισμούς του και περιέχει «...κάθε τι που μπορούσε να ανακαλέσει στη μνήμη των ραγιάδων την προγονική τους ιστορία και δόξα»⁹. Η έκδοση είχε ως πρόφαση τη διευκόλυνση των αναγνωστών της ελληνικής μετάφρασης του συγγράμματος του Barthélemy. Στους χώρους της Χάρτας που δείχνουν την ανοιχτή θάλασσα έχουν τοποθετηθεί «...9 Επιπεδογραφίαι τινών περιφήμων πόλεων και τόπων αυτής συντεινούσαι εις την κατάληψιν του Νέου Αναχάρσιδος», όπως αναγράφεται στην προμετωπίδα. Ανάμεσά τους η «*Επιπεδογραφία της Φεράς λεγομένης νυν Βελεστίνος*» (εικ. 1), δηλ. το τοπογραφικό διάγραμμα της γενέτειρας του χαρτογράφου, στο οποίο εικονίζεται σε οριζοντιογραφία η ομώνυμη πολίχνη με την ευρύτερη περιοχή της και ορίζεται η θέση των λειψάνων διαφόρων μνημείων των Φερών, δηλ. της αρχαίας πόλης που απλωνόταν κάποτε στον ίδιο χώρο. Οι Φερές ήταν ένας από τους σταθμούς του ταξειδιού του Ανάχαρση, όχι κατά τύχη, αλλά επειδή, με τα έργα των τυράννων τους που εξιστορεί ο «περιηγητής», είχαν αναδειχθεί σε πρωτεύουσα δύναμη της Θεσσαλίας κατά τον Δ' π.χ. αι.¹⁰

Η Επιπεδογραφία της Φεράς έχει ασφαλώς τον ίδιο προορισμό με τις άλλες, συνάμα όμως διαφέρει ουσιαστικά απ' αυτές, κυρίως επειδή είναι εκείνη που αποκαλύπτει μιαν ακόμη σημαντική πτυχή της δραστηριότητας του Ρήγα. Οι 7 από τις 9 Επιπεδογραφίες της Χάρτας, ήτοι της Αθήνας, της Σπάρτης, της

8. Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων: όπ.π., τόμος 2, σελ. 429 εξ.

9. Λ. Ι. Βρανούσης: όπ.π., σελ. 49.

10. Fr. Stählin: Das hellenische Thessalien, Stuttgart 1924, σελ. 105.

Y. Béquignon: Recherches archaéologiques a Phères de Thessalie (Publication de la faculté des lettres de l' Université de Strasbourg, fasc. 78), Paris 1937, σελ. 5 εξ.

E. Kirsten: Realencyclopädie der Klassischen Altertumswissenschaft, Supplement, VII (1940), στ. 933 εξ. (λ. Pherai).

Θεόδ. Αξενίδης: Η Πελασγίς Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία, τόμ. Α', Αθήναι 1947, σελ. 180 εξ.

Ολυμπίας, των Δελφών, των Θερμοπυλών, της Σαλαμίνας και των Πλαταιών, είναι ανατύπωση των αντίστοιχων διαγραμμάτων του Barbier du Boccage από τον Άτλαντα που συνόδευε τη Γαλλική έκδοση του «Ταξειδίου» με μεταγλώττιση φυσικά των ονομασιών και με ορισμένες προσθήκες, αναγράφεται μάλιστα και στις 7 ότι σχεδιάστηκαν «... διά τον Ανάχαρσιν». Οι υπόλοιπες 2, αντίθετα, ήτοι η Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως και εκείνη της Φεράς, δεν μνημονεύουν τον Ανάχαρση και επειδή επίσης δεν περιλαμβάνονται στο σχετικό Γαλλικό Άτλαντα, προφανώς δεν είναι δάνεια, όπως οι άλλες, αλλά έργα του ίδιου του δημιουργού της Χάρτας. Το ότι ο Ρήγας είχε την ικανότητα και επιδιδόταν σε παρόμοιες ασχολίες, τεκμηριώνεται αναμφισβήτητα από την επικεφαλίδα της Επιπεδογραφίας της Κωνσταντινουπόλεως, όπου αναγράφεται ότι σχεδιάστηκε «...παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θεταλού».

Το τοπογραφικό διάγραμμα του Βελεστίνου, ως έργο ενός ανθρώπου που είχε τα απαραίτητα εφόδια και γνώριζε καλά τον τόπο, είναι χωρίς αμφιβολία μια αξιοπρόσεκτη ιστορική μαρτυρία, ένα πολυεδρικό ντοκουμέντο της εποχής· οφείλουμε λοιπόν ως εκ τούτου να εξετάσουμε την αξία του λεπτομερώς και, αν αποδειχθεί αξιόπιστο, να αντλήσουμε απ' αυτό όσες τυχόν πληροφορίες περιέχει. Φυσικά το εν λόγω σχέδιο του Ρήγα δεν τίθεται υπό έλεγχο για πρώτη φορά, απλώς τώρα «δοκιμάζεται» κάτω από το φως των αρχαιολογικών ευρημάτων στην περιοχή που εικονίζει.

Ο πρώτος που θέλησε να διαπιστώσει τη σχεδιαστική πιστότητα της Επιπεδογραφίας συγκρίνοντας το σχέδιο με το σχεδιασθέν είναι, όσο γνωρίζω, ο Σπυρίδων Λάμπρος¹¹, όταν το 1895 περιηγήθηκε το Βελεστίνo με το εν λόγω τοπογραφικό διάγραμμα στα χέρια για οδηγό. Γράφει ο επιφανής ερευνητής: «Δύο τινά πορίσματα εξάγονται αμέσως εκ της ταυτότητος εκείνης μεταξύ του χάρτου των Φερών κατά το 1797 και της σημερινής καταστάσεως της πολίχνης: πρώτον μιν η μικρά μεταβολή, η επέλθουσα κατά το διάστημα ενός όλου αιώνας, έπειτα δε η μεγάλη ακρίβεια του Ρήγα ως πινακογράφου, ως επιπεδογράφου, δια να μεταχειρισθώμεν την ιδίαν αυτού λέξιν. Εις την ευγνωμοσύνην της πατρίδος προς τον μέγαν πατριώτην ας προστεθεί, λοιπόν, η ευγνωμοσύνη της αρχαιολογικής επιστήμης προς τον φιλότατον Ρήγαν, ήτις θα διατρανωθεί βεβαίως προς αυτόν, όταν επί τη βάση αυτού του χάρτου επιχειρηθώσι ποτέ συστηματικά ανασκαφαί προς αποκάλυψιν των σωζομένων λειψάνων των αρχαίων Φερών». Κατά τον Λάμπρο, λοιπόν, η αξιοπιστία της Επιπεδογραφίας είναι απόλυτη και πρέπει να σημειώσουμε ότι, όταν επισκέφθηκε την περιοχή, τα σωζόμενα επιφανειακά λείψανα αρχαίων κτισμάτων θα ήταν χωρίς άλλο πολύ περισσότερα από όσα σώζονται στις μέρες μας.

Τα χρόνια που ακολούθησαν δεν δικαίωσαν τον ενθουσιασμό του Λάμπρου, αλλά αυτό οφείλεται αποκλειστικά στο ότι «αι συστηματικά ανασκαφαί», που πρόβλεψε ο ιστορικός, δεν έχουν ακόμη «επιχειρηθεί» στο Βελεστίνo. Οι αρχαιολόγοι που επιδόθηκαν στην έρευνα των Φερών, έλληνες και ξένοι, είναι

11. Σ π . Λ ά μ π ρ ο ς : Η πατρίς του Ρήγα, ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ XV (1921), σελ. 56 εξ.

δυστυχώς πολύ λίγοι και οι εκεί εργασίες τους, προσανατολισμένες σε άλλα σημαντικά ζητούμενα ή αφιερωμένες σε ευρήματα που τυχαία ήλθαν στο φως, δεν απέβλεπαν στην ανακάλυψη των αρχαιοτήτων που παρουσιάζει ο Ρήγας. Όσοι εξάλλου μελέτησαν γενικά την «...Φεραϊαν γην» και έγραψαν για τα σωζόμενα μνημεία της, δεν εκμεταλλεύτηκαν, νομίζω, πλήρως τις μαρτυρίες της Επιπεδογραφίας, δεν έλειψε μάλιστα η διατύπωση άμεσων ή έμμεσων σοβαρών επιφυλάξεων για την επιστημονική αξία της¹². Έχω τη γνώμη ότι το συνολικό περιεχόμενο του εν λόγω σχεδίου του Ρήγα, ορισμένες τοπογραφικές παρατηρήσεις καθώς και τα ευρήματα της αρχαιολογικής σκαπάνης, που σχετίζονται με αυτό, μας επιτρέπουν να καταλήξουμε σε ασφαλή πλέον συμπεράσματα για την αξιοπιστία του έργου.

Το περιεχόμενο της Επιπεδογραφίας διακρίνεται σαφώς σε τρεις ανεξάρτητες αλλά και αλληλένδετες ενότητες, που είναι:

- α. Η εδαφική μορφολογία της περιοχής, που παραμένει φυσικά και σήμερα, σε γενικές γραμμές, η ίδια.
- β. Τα κτίσματα και τα άλλα λειτουργικά μέλη του τότε Βελεστίνου, όπως π.χ. δρόμοι, πλατείες, συνοικίες, νεκροταφεία κ.λ.π. και
- γ. Τα οριζόμενα λείψανα των αρχαιοτήτων.

Η ακρίβεια της απόδοσης της κάθε ενότητας τεκμηριώνεται ασφαλώς από τα στοιχεία εκείνα, τα οποία αφ' ενός μεν τα αναγνωρίζουμε στο σχέδιο και αφ' ετέρου διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν και τώρα στο ίδιο σημείο του εικονιζόμενου χώρου. Όπως είναι ευνόητο, η εξεικόνιση δεν χαρακτηρίζεται από φωτογραφική πιστότητα ή από σχεδιαστική τελειότητα, επειδή τότε δεν χρησιμοποιούσαν τα μέσα της εποχής μας και ο επιπεδογράφος μας δεν ήταν βέβαια «επαγγελματίας». Τα πράγματα εδώ αποδίδονται μόνο σε γενικές γραμμές και περιληπτικά, αλλά κατά τρόπο που εξασφαλίζει την χωρίς αμφιβολίες αναγνώρισή τους.

Ανάμεσα σ' αυτά που εικονίζονται στην κάθε ενότητα υπάρχουν και μερικά που δεν μπορούμε να τα ταυτίσουμε με κάτι από εκείνα που βλέπουμε σήμερα στο αντίστοιχο τμήμα της περιοχής, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η Επιπεδογραφία είναι φανταστική ή ότι, μαζί με ορισμένα πραγματικά, περιέχει και στοιχεία φανταστικά. Από τότε που σχεδιάστηκε, έχουν περάσει δύο ολόκληροι αιώνες και κατά τη διάρκειά τους αναμφίβολα πολλά καταστράφηκαν ή αλλοιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Παρά ταύτα, αυτά που εικονίζονται στην κάθε ενότητα και μπορούμε να τα αναγνωρίσουμε σήμερα επί του πεδίου είναι πολλά και αποδεικνύουν την αξία της εργασίας του Ρήγα. Από αυτά θα δούμε κάπως αναλυτικά μόνο τα σπουδαιότερα, επειδή ο χρόνος της ανακοίνωσης είναι δεδομένος.

Η πρώτη ενότητα, ήτοι η μορφολογία του εδάφους της περιοχής και τα φυσικά χαρακτηριστικά της, αποδίδεται με πολλές μεν σχηματοποιήσεις των όγκων και των περιγραμμάτων, αλλά πάντως πιστότατα. Ταυτίζονται εύκολα το Χαλκοδώνιον όρος, που δεσπόζει του Βελεστίνου από τα Δυτικά, ο λόφος του Αγίου Αθανασίου και το συνεχόμενο ύψωμα της Μαγούλας Μπακάλη, που τότε

12. E. Kirsten: όπ.π., στ. 993 και 1025.

λεγόταν Σούγλος, η λίμνη Υπέρεια και άλλες πηγές¹³ καθώς και τὰ ρυάκια που πήγάζαν απ' αυτές, οι δύο μεγάλοι χειμάρροι, ο ένας στα Βόρεια (το Μαχαλιόρεμα) και ο άλλος στα Νότια της πολίχνης, τα περιβόλια και τα χωράφια τριγύρω της με τα σχηματικά σύνορά τους, επίσης τα δάση, που δηλώνονται με συστάδες συμβολικών δένδρων. Εδώ σαφέστατα δεν πρόκειται για μια απλή, σχηματική παράσταση της περιοχής, αλλά για μια κανονική τοπογράφηση, η οποία, με τα μέτρα της εποχής της μπορεί να θεωρηθεί ακριβής, υπάρχει μάλιστα και το σύμβολο του προσανατολισμού, άνω δεξιά, καθώς και κλίμακα, για να υπολογίζει κανείς τα μεγέθη και τις αποστάσεις. Η τελευταία βρίσκεται κάτω-κάτω και ορίζεται ως «Μέτρον δύο τετάρτων της ώρας», ισούται δηλαδή με την απόσταση που διανύει ένας πεζός σε 30' λεπτά, ήτοι με δύο περίπου χιλιόμετρα. Η ακρίβεια της απόδοσης της πρώτης ενότητας μας δείχνει ασφαλώς ότι και η απόδοση των άλλων θα πρέπει να είναι το ίδιο ακριβής, επειδή δεν είναι δυνατό στη μια ενότητα ο επιπεδογράφος να εικονίζει, όσο μπορεί, την πραγματικότητα και στις άλλες πράγματα ανύπαρκτα.

Η ακρίβεια της δεύτερης ενότητας, ήτοι της τότε πολίχνης του Βελεστίνου, δεν μπορεί δυστυχώς να δοκιμαστεί στον ίδιο βαθμό με την προηγούμενη, επειδή δεν σώζονται ικανά συγκριτικά στοιχεία, παρά ταύτα όμως ορισμένες αποκαλυπτικές ενδείξεις πιστοποιούν ότι και εδώ τα πράγματα αποδίδονται, σε γενικές γραμμές, όπως ακριβώς είχαν. Από το εικονιζόμενο σύνολο της πολίχνης διακρίνονται καθαρά τα περιγράμματα των οικοδομημένων χώρων, γεμάτα με πυκνή διαγράμμιση, οι συνοικίες, οι «πλατείες», οι «αστικοί» και οι αγροτικοί δρόμοι, οι μεγάλες οδικές αρτηρίες προς τα πλησιόχωρα ή πιο μακρυνά αστικά κέντρα, όπως τη Λάρισα, το Βόλο, τα Φάρσαλα και τον Αλμυρό, οι χριστιανικές εκκλησίες και τα τζαμιά, το ελληνικό και το τουρκικό νεκροταφείο, οι υδρόμυλοι που άλεθαν τα δημητριακά της περιοχής και, καθώς είδαμε, τα περιβόλια, τα χωράφια και τα παρακείμενα δάση.

Τα οικοδομήματα των χρόνων της Τουρκοκρατίας έχουν εξαφανιστεί σχεδόν στο σύνολό τους, αλλά από τη γενικότερη διάταξη των περιγραμμάτων των οικοδομημένων χώρων στην Επιπεδογραφία είναι ευδιάκριτο ότι το Βελεστίνο απαρτιζόταν από δύο συνοικίες, τη Δυτική και την Ανατολική, απ' τις οποίες η δεύτερη ήταν μεγαλύτερη και αγκάλιαζε την Υπέρεια. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τον περιηγητή William M. Leake¹⁴, που επισκέφθηκε την πατρίδα του Ρήγα το 1809 και μαρτυρεί ότι στη Δυτική συνοικία, που λεγόταν Βαρούσι, κατοικούσαν οι Χριστιανοί, ενώ στην Ανατολική οι Μουσουλμάνοι, που αποτελούσαν και την πλειοψηφία του πληθυσμού. Από την Τουρκική συνοικία ελάχιστα κτίσματα σώζονται σήμερα, επειδή μετά την απελευθέρωση το νεώτερο Βελεστίνο αναπτύχθηκε κυρίως στον χώρο της. Η Ελληνική συνοικία, όπως είναι γνωστό, ισοπεδώθηκε κυριολεκτικά από τους Τούρκους και μεταβλήθηκε σε χωράφια αμέσως μετά την κατάπιξη της Επανάστασης του 1821 στην Μαγνη-

13. Y. Béquignon: όπ.π., σελ. 21 εξ.

14. William Martin Leake: Travels in northern Greece, London 1835, τόμ. IV, σελ. 437 εξ.

σία¹⁵, εν τούτοις όμως διασώθηκε ένα ταπεινό και σεβάσμιο απομεινάρι της, άγνωστο ως πριν μερικά χρόνια, επειδή το σκέπαζε στοργικά η Φεραία γη. Το 1977, στα πλαίσια ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος μελέτης της αρχαίας πόλης, πραγματοποιήσαμε (μια μικρή ομάδα αρχαιολόγων της ΙΓ΄ Εφορείας Αρχαιοτήτων) ανασκαφική έρευνα στον αγρό του κ. Βασιλή Σαβθανάκη, για να αποκαλύψουμε τα εκεί μόλις διακρινόμενα στην επιφάνεια του εδάφους λείψανα του κλασσικού τείχους των Φερών, και προς μεγάλη μας έκπληξη φέραμε στο φως το τμήμα ενός δρόμου, που είχε κατασκευαστεί κατά μήκος και πάνω στο αρχαίο ερείπιο, δηλ. πάνω στα λείψανα του τείχους, χρησιμοποιώντας το ως υπόβαθρο¹⁶. Το κατάστρωμα του δρόμου καλύπτεται από πλακοειδείς λίθους, όπως τα καλντερίμια του Πηλίου, και στην επίχωση που το έκρυβε, βρέθηκαν τεμάχια διαφόρων πήλινων αγγείων, με ωραία διακόσμηση, χρονολογούμενα στα τέλη της Τουρκοκρατίας. Αυτό το απλό καλντερίμι, που πάνω του ο Ρήγας ασφαλώς θα είχε περπατήσει πολλές φορές, είναι τμήμα του δρόμου που εικονίζεται στην Επιπεδογραφία αμέσως Ανατολικά του λόφου του Αγίου Αθανασίου και αποτελεί το πρώτο ανασκαφικό, επομένως αναμφισβήτητο, τεκμήριο της επιμέλειας, με την οποία ο επιπεδογράφος σχεδίασε το Βελεστίνο των ημερών του.

Αλλά εκτός απ' το καλντερίμι υπάρχουν και πολλά άλλα στοιχεία της Επιπεδογραφίας, τα οποία είναι απολύτως βέβαιο ότι ανταποκρίνονται προς την τότε πραγματικότητα, επειδή τα λείψανα ή οι επιθιώσεις τους αναγνωρίζονται εύκολα στις ίδιες θέσεις της πολίχνης. Τα κυριότερα απ' αυτά είναι τα εξής:

α. Οι οδικές αρτηρίες προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της ευρύτερης γειτονικής περιοχής, ήτοι ο «δρόμος Λαρίσης», ο «Λαρίσης δρόμος εις Βόλον» (η γνωστή Βελεστινόστρατα¹⁷), ο «δρόμος του Αρμυρού» και ο «δρόμος των Φερσάλων», που λειτουργούν ακόμη ως χωματόδρομοι. Φυσικά, επειδή το οδικό δίκτυο στην εποχή μας έχει αλλάξει ριζικά, δεν χρησιμοποιούνται πλέον για την μετάβαση στις αναφερόμενες πόλεις, αλλά για τη διακίνηση των αγροτών και των ποιμένων στα περιχώρα του Βελεστίνου.

β. Η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου, που δηλώνεται με ένα μικρό ναόσχημο κτίσμα επιστεφόμενο με τον σταυρό και συνοδευόμενο από τον αριθμό 3. Βρίσκεται πάνω στον αυχένα που ενώνει τον ομώνυμο λόφο με την Μαγούλα Μπακάλη. Η εκκλησία που παρουσιάζει η Επιπεδογραφία, θα καταστράφηκε ασφαλώς, όπως όλο το Βαρούσι, το 1821, αλλά στη θέση της οικοδομήθηκε το 1865 άλλη προς τιμήν της Παναγίας. Η τελευταία καταστράφηκε επίσης από τον σεισμό του 1957, σώθηκε όμως η πλάκα με την κτητορική

15. Γιάννης Κορδάτος: Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς, Αθήνα 1960, σελ. 667 εξ.

16. Ε. Κακαβογιάννης: Ένας δρόμος της εποχής του Ρήγα στο Βελεστίνο, *ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ*, τεύχος 5 (1979), σελ. 415 εξ.

17. Άννα Π. Αθραμέα: Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204, εν Αθήναις 1974, σελ. 112 (Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαρπόλου, 27).

επιγραφή, που την βρήκαμε στο σωρό των ερειπίων της¹⁸. Διάδοχος της εκκλησίας της Παναγίας είναι η σημερινή ομώνυμη, που οικοδομήθηκε στην ίδια περίπου θέση το 1972. Κατά την παράδοση στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου λειτουργούσε «Κρυφό Σχολείο» και εκεί ο Ρήγας έμαθε τα «πρώτα γράμματα».

γ. Η εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους, εκεί ακριβώς όπου υψώνεται και η σημερινή. Το εν λόγω οικοδόμημα λατρείας των χριστιανών θα καταστράφηκε, όπως είναι ευνόητο, κατά το 1821 μαζί με όλη τη συνοικία τους· αργότερα όμως, αλλά άγνωστο πότε, ανοικοδομήθηκε στην ίδια θέση προς τιμήν του ιδίου αγίου.

δ. Το χριστιανικό νεκροταφείο, που δηλώνεται με συμβολική παράσταση των τάφων και επεξηγείται με τη λέξη «Μνήματα». Στην ίδια θέση, δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου (Παναγίας), απλώνεται ως σήμερα.

ε. Το Τουρκικό νεκροταφείο, στο νότιο μέρος της πολίχνης, που δηλώνεται με την ίδια συμβολική παράσταση των τάφων και με τις λέξεις «Μνήματα τούρκ.» (δηλ. τουρκικά). Σήμερα δεν διακρίνεται ούτε ίχνος του, σώζεται όμως το τοπωνύμιο «Τούρκικα Μνήματα» για τον ίδιο χώρο και εκεί βρήκαμε μian επιτύμβια Μουσουλμανική στήλη¹⁹, που φυλάγεται τώρα στην Αρχαιολογική Συλλογή Βελεστίνου (αριθ. Καταλόγου 4, εικ. 2). Κατά πληροφορίες κατοίκων, παρόμοιες στήλες έχουν βρεθεί και παλαιότερα στην περιοχή, θραύσμα δε από μian άλλη εκτίθεται στη μικρή Αρχαιολογική Συλλογή του Δημοτικού Σχολείου. Ας σημειωθεί ότι η άμεση γειτνίαση του Τουρκικού νεκροταφείου με την οδό Βελεστίνου-Βόλου, που δείχνει η Επιπεδογραφία, μαρτυρείται και από τον περιηγητή Ed. Dodwell²⁰, που «μπήκε» στην πατρίδα του Ρήγα απ' αυτό το σημείο, όταν την επισκέφθηκε ερχόμενος από τον Βόλο το 1805.

στ. Οι 12 υδρόμυλοι, που άλεθαν τα δημητριακά και είχαν κατασκευαστεί κατά μήκος των ρυακιών που διέσχιζαν το Βελεστίνο με αφετηρία την Υπέρεια. Η θέση του καθενός ορίζεται με ένα μικρό άστρο καθώς και με την επεξηγηματική επιγραφή «Μύλοι με μαρμαρόκτισμα υδραγωγεία». Η ύπαρξή τους είναι αναμφισβήτητη, όχι μόνο επειδή μαρτυρούνται και από τον περιηγητή W. M. Leake²¹, κατά τον οποίο όλοι τους ανήκαν στους Τούρκους, αλλά και επειδή τα ερείπια αρκετών απ' αυτούς διατηρούνται ως σήμερα.

ζ. Τα τζαμιά: Σε μικρή σχετικά απόσταση νοτιότερα της Υπέρειας υπάρχει ένα μικρό κυβικό σύμβολο με την ημισέληνο πάνω του. Δίπλα του ο αριθμός 10, που επεξηγείται στο Υπόμνημα ως «Αγ. Παρασκευή Ντζαμί». Ασφαλώς θα πρόκειται για χριστιανική εκκλησία που μεταβλήθηκε από τους

18. Ε. Κακαθογιάννης: Η παλαιά εκκλησία της Παναγίας στο Βελεστίνο και η παράδοση για τον Ρήγα, *KEIMENA TOY BOΛOY*, τεύχος 7 (1980), σελ. 622 εξ., εικ. 1.

19. Η στήλη είναι του έτους 1727.

20. Ed. Dodwell: A Classical and Topographical Tour through Greece during the years 1801, 1805, and 1809, London 1819, τομ. II, σελ. 93.

21. W. M. Leake: όπ.π., σελ. 436 εξ.

καταχτητές σε Μουσουλμανικό τέμενος. Στο ίδιο περίπου σημείο υψώνεται σήμερα η εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου, πράγμα που δείχνει τη διαχρονική ιερότητα του χώρου. Ένα άλλο υψηλόκορμο κτίσμα με την ημισέληνο μάλλον στην κορυφή του, αλλά όχι και τόσο σαφές, υπάρχει επίσης κοντά στη ΝΑ. ακτή της Υπέρειας και φαίνεται πως εικονίζει ένα ακόμη τζαμί. Για την ύπαρξη Μουσουλμανικών τεμενών στο Βελεστίνο, που άλλωστε είναι ευνόητη, έχουμε και τις μαρτυρίες διαφόρων περιηγητών, η πιο εύλωτη όμως ανήκει στον Ed. Dodwell²². Στον ίδιο οφείλουμε επίσης και μια θαυμάσια έγχρωμη γκραβούρα, σχεδιασμένη το 1805, που εικονίζει την Υπέρεια και την περιοχή που απλώνεται στα νότια. Σ' αυτήν δεσπόζουν στον ορίζοντα δύο υψηλοί μιναρέδες, στις ίδιες περίπου θέσεις όπου κατά την Επιπεδογραφία υπήρχαν τα Μουσουλμανικά ιερά. (Εικ. 3). Ο μιναρές της ακτής της Υπέρειας, όπως δείχνουν επιστολικές κάρτες της εποχής, σωζόταν ακέραιος ως τις αρχές του αιώνα μας.

Όσα ειπώθηκαν ως τώρα, τεκμηριώνουν, νομίζω, ότι η απόδοση της δεύτερης ενότητας, ήτοι του τότε Βελεστίνου, δεν υπολείπεται σε ακρίβεια από εκείνη της πρώτης, καιρός όμως να εξετάσουμε και την τρίτη ενότητα, ήτοι τις αρχαιότητες που παρουσιάζει ο επιπεδογράφος. Η ενότητα αυτή είναι κατά τη γνώμη μου η σημαντικότερη, επειδή αποτελούσε τον κύριο λόγο της σχεδίασης της Επιπεδογραφίας της Φεράς.

Για τον ορισμό των σημείων όπου σώζονταν αρχαιότητες στο Βελεστίνο καθώς και για την στοιχειώδη ερμηνεία τους, ο Ρήγας ακολουθεί δύο τρόπους. Κατά τον ένα, σχεδιάζει στα αντίστοιχα σημεία της Επιπεδογραφίας κατάλληλα μικρά συμβολικά σκίτσα συνοδευόμενα από αριθμούς ή γράφει μόνο αριθμούς. Και τους μεν και τους δε τους επεξηγεί σ' ένα Υπόμνημα στα αριστερά του σχεδίου. Κατά τον άλλο, σχεδιάζει πάλι ανάλογα σκίτσα, χωρίς να τα αριθμεί, και τα επεξηγεί με λέξεις που τις γράφει πάνω στο σχέδιο δίπλα στο καθένα. Ας δούμε την κάθε ομάδα χωριστά και πρώτα την πρώτη:

α. Στο νότιο μέρος της πλατείας του Βαρουσιού υπάρχει η κάτοψη ενός τεράστιου κτίσματος με σχήμα επίμηκες και ωοειδές, που έχει δύο παράλληλες σειρές μικρών γραμμών στο εσωτερικό του, κάθετων στον μεγάλο του άξονα. Ανάμεσά τους είναι γραμμένος ο αριθμός I, που επεξηγείται στο Υπόμνημα ως «Στάδιον λεγόμενον αμυγδαλαιάς σώζεται». Από το εν λόγω κτίσμα δεν διακρίνονται ίχνη στο αντίστοιχο μέρος του πεδίου, ο εκεί χώρος όμως παρουσιάζει ένα παρόμοιο σε σχήμα και μέγεθος κοίλωμα, που γεμίζει σιγά-σιγά με επιχώσεις. Η ύπαρξη σταδίου στις Φερές πρέπει να θεωρηθεί πολύ πιθανή, ιδίως κατά τον Δ' π.χ. αι., οπότε η πόλη έφτασε στο απόγειο της ακμής της κατά τους ιστορικούς χρόνους. Συγκινητική είναι η διαβεβαίωση του Ρήγα ότι το Στάδιο «σώζεται», στην οποία ασφαλώς ενυπάρχει μια έμμεση έκκληση για τη σωτηρία του μνημείου²³.

22. Ed. Dodwell: όπ.π., σελ. 94.

23. Σχετικά με το «Στάδιον» πρέπει να εξεταστεί και μια άλλη εκδοχή με αφορμή μια πληροφορία για τον αιμοσταγή τύραννο των Φερών Αλέξανδρο, που παραδίδει ο Πλούταρχος (Πελοπίδας, XXIX): «...Τραγωδόν δέ ποτε θεώμενος (ο Αλέξανδρος) Ευριπίδου

β. Στο κέντρο σχεδόν της ίδιας πλατείας και πάνω σ' ένα ευρύ έξαρμα του εδάφους υπάρχει ένα τετράγωνο κτίσμα συνοδευόμενο από τον αριθμό 2 και εκεί, κατά το Υπόμνημα, υπήρχε «*Ερύπιον ναού και αγορά ονομαζόμενον) Αυλαγίας*». Απ' αυτά τα κτίσματα, όπως παρατήρησε ήδη ο Υ. Bequignon²⁴, δεν σώζονται σήμερα ίχνη, πάνω στο έξαρμα όμως έχει κατασκευαστεί, άγνωστο πριν από πόσα χρόνια, ένα πολυβολείο, που φαίνεται ότι κατέστρεψε η κάλυψε τα αρχαία ερείπια. Ναοί και Αγορά βέβαια είναι πολύ φυσικό ότι θα είχαν ανεγερθεί στις Φερές.

γ. Η εκκλησία στο χριστιανικό νεκροταφείο φέρει τον αριθμό 3, στο δε Υπόμνημα αναγράφεται αντίστοιχα «*Άγιος Αθανάσιος. Είναι τρόπαια εις τον Γυναικωνίτην*». Τα αναφερόμενα τρόπαια οπωσδήποτε θα ήταν είτε εντοιχισμένα ως οικοδομικό υλικό στους τοίχους της εκκλησίας είτε τοποθετημένα στο Γυναικωνίτη για φύλαξη. Η περίπτωση είναι πράγματι εκπληκτική, επειδή ο Ρήγας δεν σημειώνει μόνο τα αρχαία ερείπια, αλλά και κινητές αρχαιότητες εντοιχισμένες ή φυλαγμένες σε κτίσματα του τόπου του. Ο Άγιος Αθανάσιος καταστράφηκε, καθώς είδαμε, κατά την Επανάσταση του 1821 και έτσι δεν γνωρίζουμε αν με τη λέξη τρόπαιο ο εθνομάρτυρας ονομάζει τα γνωστά γλυπτικά δημιουργήματα των αρχαίων, πράγμα πιθανότατο, εμείς όμως βρήκαμε κοντά στον Άγιο Αθανάσιο, εντοιχισμένο σε μαντρότοιχο, ένα μαρμάρινο τρόπαιο. Δυστυχώς δεν μπορούμε να βεβαιώσουμε ότι το αρχαίο προέρχεται από την κατεστραμμένη εκκλησία, η ανεύρεσή του όμως δεν θα 'πρεπε, νομίζω, να μείνει απαρατήρητη. Το εν λόγω τρόπαιο (εικ. 4, 4α) βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο του Βόλου (Αριθμός Καταλόγου Β.Ε. 1546).

δ. Με τον αριθμό 4 δηλώνεται η «*Υπέρεια Κρήνη λεγομένη Κεφαλόβρυσον*», κατά το Υπόμνημα, δηλ. η μικρή λίμνη που σχηματίζεται στην καρδιά του Βελεστίνου απ' το αιωνίως αναβλύζον νερό και αποτελεί την κύρια αιτία της κατοίκησης και της ακμής της περιοχής σε όλες τις περιόδους της Ιστορίας και της Προϊστορίας της²⁵. Έχω τη γνώμη ότι η διάσημη κατά την αρχαιότητα πηγή δεν παρουσιάζεται στην Επιπεδογραφία ως ένα φυσικό μόνο χαρακτηρι-

Τρωάδας υποκρινόμενον όχητο απιών εκ του θεάτρου, και πέμψας προς αυτόν εκέλευε θαρρείν και μηδέν αγωνίζεσθαι δια τούτο χείρον, ου γαρ εκείνον καταφρονών απελθείν, αλλ' αισχυνόμενος τους πολίτας, ει μηδένα πόποτε των υπ' αυτού φονεομένων ηληκώς επί τοίς Εκάθης και Ανδρομάχης κακοίς οφθήσεται δακρύων». Δυστυχώς δεν μνημονεύεται ο τόπος της διδασκαλίας της τραγωδίας, κατά πάσα πιθανότητα όμως αυτό συνέβει στις Φερές, επειδή ο Αλέξανδρος μόνο τους συμπολίτες του είχε λόγους να ντρέπεται για τα έργα του. Οι κάτοικοι των άλλων πόλεων, στους οποίους έδειξε επίσης την απάνθρωπη φύση του, αν και Θεσσαλοί οι περισσότεροι, ήταν οπωσδήποτε ετερόχθονες. Εάν η υπόθεση αυτή είναι ορθή, τότε, κατά την ως άνω μαρτυρία του Πλουτάρχου, οι Φερές του Δ' π.χ. αιώνα διέθεταν θέατρο, δεν αποκλείεται λοιπόν εκείνο που ο Ρήγας το θεωρεί ως «*Στάδιον*» να είναι στην πραγματικότητα τα ερείπια του θεάτρου των Φερών.

24. Υ. Βέ quignon : ό.π., σελ. 26

25. Όλγα Κακαθογιάννη : Τοπογραφία της περιοχής των Φερών Θεσσαλίας κατά την Προϊστορική περίοδο, *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ* 34 (1979): Μελέτες, σελ. 175 εξ.

στικό του τόπου, αλλά και ως ένα αρχαίο μνημείο. Η πηγή κατά τους κλασσικούς χρόνους είχε μνημειακή διαμόρφωση, εικονίζεται μάλιστα ως σύμβολο της αρχαίας πόλης στα Φεραϊκά νομίσματα και συγκεκριμένα ως ένας κρουνός με τη μορφή λεοντοκεφαλής, απ' το στόμα της οποίας τρέχει το νερό²⁶. Πενιχρά λείψανα της γενικότερης διαμόρφωσης του χώρου είναι σήμερα ορατά μόνο κατά τη βόρεια πλευρά της, φυσικά όμως κατά τα χρόνια του Ρήγα θα σώζονταν περισσότερα. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περιηγητές Ed. Dodwell²⁷ και W.M. Leake²⁸ προσπαθώντας να ερμηνεύσουν τις εκεί αρχαιότητες, υποθέτουν ότι δίπλα στην ακτή της λίμνης είχε αναγερθεί ένας μικρός ναός.

ε. Λίγο νοτιότερα της Αγίας Παρασκευής εικονίζεται ένα φαρδύ αντικείμενο πάνω σε κωνική βάση, που φαίνεται ελαφρά κοίλο. Δίπλα του ο αριθμός 5 και η επεξήγηση στο Υπόμνημα «*Ωρολόγι του ηλίου αρχαιότατον*». Ως γνωστό, τα ηλιακά ωρολόγια ήταν συνήθη στις αρχαίες πόλεις, ιδίως των Ελληνιστικών χρόνων, τα δε σχετικά παραδείγματα είναι πολλά και από πολλούς τόπους.

στ. Ο αριθμός 6, στα Νότια της Υπέρειας, βρίσκεται δίπλα σ' ένα όρθιο αντικείμενο σχεδόν κυλινδρικό, που αποδίδεται προοπτικά και χαρακτηρίζεται στο Υπόμνημα ως «*Τρόπαιον*». Παρά το μικρό του μέγεθος στο σχέδιο, το άνω μέρος του δίνει την εντύπωση θώρακα, δεν αποκλείεται λοιπόν να εικονίζει ένα πραγματικό τρόπαιο, ιδρυμένο σε ανάμνηση κάποιας νίκης κάποιου από τους τυράννους των Φερών.

ζ. Ο μεγάλος τετράπλευρος χώρος με τον αριθμό 7 στα βορειοανατολικά της Υπέρειας ερμηνεύεται από τον Ρήγα ως «*Τα σίτια των βασιλέων*». Ο χώρος αυτός, που διατηρείται πολύ καλά ως τις μέρες μας, είναι ένας από τους σημαντικότερους των Φερών. Πρόκειται για μια υψηλή έξαρση του εδάφους που περιβάλλεται από πολυγωνικό αναλημματικό τοίχο χρονολογούμενο στην κλασσική τουλάχιστον περίοδο. Στην άνω επιφάνεια του εξάρματος έχουν κτιστεί δυστυχώς διάφορα οικήματα, ανάμεσά τους όμως διακρίνει κανείς ακόμη γωνιόλιθους αρχαίων κτηρίων, κίονες, κατώφλια κ.ά. (εικ. 5-6) που φανερώνουν ότι εκεί υψώνονταν κατά τους αρχαίους χρόνους σπουδαία οικοδομήματα. Τα εν λόγω ερείπια στο σύνολό τους είναι πράγματι εντυπωσιακά και σ' αυτό ασφαλώς οφείλεται η άποψη του επιπεδογράφου ότι εκεί κατοικούσαν οι Φεραίοι βασιλείς. Η υπόθεση δεν φαίνεται και τόσο απίθανη, είναι χαρακτηριστικό άλλωστε ότι ο χώρος ονομάζεται Καστράκι και Φρούριο. Όπως παρατήρησε ο Y. Béquignon²⁹, το Καστράκι πρόσφερε μια θέση κατάλληλη για τη δημιουργία μιας δεύτερης ακρόπολης. Ας σημειωθεί επίσης ότι έχει διαπιστωθεί εκεί και η ύπαρξη προϊστορικών επιχώσεων³⁰.

η. Νοτιότερα από το Τρόπαιον απλώνεται ένα μεγάλο κτήριο, που συνοδεύε-

26. B r. Helly: Des Lions dans L' Olympe, *REVUE DES ETUDES ANCIENNES LXX* (1968), σελ. 273.

27. Ed. Dodwell: *οπ.π.*, σελ. 95.

28. W. M. Leake: *οπ.π.*, σελ. 441 (πρβλ. Y. Béquignon: *οπ.π.*, σελ. 24)

29. Y. Béquignon: *οπ.π.*, σελ. 25.

30. Όλγα Κακαβογιάννη: *οπ.π.*, σελ. 181.

ται από τον αριθμό 8 και χαρακτηρίζεται στο Υπόμνημα ως «Δημόσιος Αγορά». Μιαν άλλη Αγορά συναντήσαμε στον αριθμό 2. Κατά τον E. Kirsten³¹ εκείνη με τον αριθμό 8 είναι η Αγορά του τότε Βελεστίνου, δηλ. το Τούρκικο παζάρι, νομίζω όμως ότι και κάτι άλλο είναι δυνατό. Όπως μας διδάσκει ο Αριστοτέλης³², η κάθε Θεσσαλική πόλη διέθετε κατά κανόνα δύο Αγορές, μία για τις συνελεύσεις των αρχόντων, στην οποία σύχναζαν οι αριστοκράτες και οι πλούσιοι, και μία εμπορική, όπου παινόβγαινε ο λαός. Ο Ρήγας γνώριζε ασφαλώς αυτή τη λεπτομέρεια, δεν αποκλείεται λοιπόν αυτή να είναι η αιτία που μας δίνει δύο Αγορές, απ' τις οποίες μάλιστα τη δεύτερη την χαρακτηρίζει «Δημόσιον», επειδή πιθανώς την ερμηνεύει ως την εμπορική Αγορά των Φερών.

θ. Με τον αριθμό 9 ορίζεται η αφητηρία ενός δρόμου που οδηγεί «...εις την μικρήν Φεράν λεγομένην Άγιος Γεώργιος», δηλ. στο πλησιόχωρο ομώνυμο χωριό στα νότια του Βελεστίνου. Εκεί υπήρχαν (και ορισμένα υπάρχουν ακόμη) σημαντικά αρχαία ερείπια³³, για τα οποία ο Ρήγας μιλάει συνοπτικά σε υποσημείωση της μετάφρασης του «Ανάχαρση»³⁴, είναι λοιπόν φανερό ότι δεν αρκείται στο να δείξει μόνο τα μνημεία του χώρου που «αποτυπώνει», αλλά μνημονεύει έμμεσα και εκείνα που βρίσκονται σε αρκετή απόσταση, επειδή κατά την γνώμη του σχετίζονται με τις Φερές.

ι. Η εκκλησία της Αγ. Παρασκευής που είχε μετατραπεί σε τζαμί (Αριθμ. 10), σχολιάστηκε ήδη, ας προστεθεί όμως και μια άλλη παρατήρηση: Όλα τα μνημεία που απαριθμούνται στο Υπόμνημα, ανήκουν αποκλειστικά στους αρχαίους χρόνους αλλά η Αγ. Παρασκευή είναι κτίσμα χριστιανικό και κατά πάσα πιθανότητα Βυζαντινό, ως εκ τούτου λοιπόν έχουμε μια παρέκκλιση, που δεν πρέπει να είναι τυχαία. Η αναζήτηση των πιθανών αιτιών της εν λόγω παρέκκλισης οδηγεί στις ακόλουθες υποθέσεις: 1) Εικονίζεται μια ακόμη χριστιανική εκκλησία του Βελεστίνου, η αρχαιότερη μάλλον από τις άλλες, που δεν λειτουργούσε πια. 2) Επιδιώκεται η υποδαύλιση του μίσους των ραγιάδων εναντίον του κατακτητή με την υπενθύμιση της τύχης πολλών κέντρων της χριστιανικής λατρείας μετά την υποδούλωση στους Τούρκους. 3) Ως μνημεία θεωρούνται από τον Ρήγα και οι Βυζαντινοί ναοί, κάτι δηλ. τελείως πρωτοποριακό την εποχή αυτή και 4) Δεν αποκλείεται η παρουσιάση της Αγ. Παρασκευής στο Υπόμνημα (θα μπορούσε να ορίζεται μόνο στο σχέδιο, όπως π.χ. ο Άγ. Χαράλαμπος) να γίνεται επειδή θα υπήρχαν εκεί λείψανα αρχαιοτήτων, τα οποία δεν είχε τη δυνατότητα να τα εξετάσει από κοντά ο επιπεδογράφος. Οι Τούρκοι του Βελεστίνου ήταν γνωστοί για την αγριότητά τους³⁵, και δεν θα 'βλεπαν βέβαια με καλό μάτι ένα ραγιά να εξεταάζει το χώρο γύρω απ' το ιερό κτίσμα τους. Όταν κατασκευάστηκε το κωδωνοστάσιο του Αγίου Κωνσταντίνου, δηλ. της διάδοξης εκκλησίας, διαπιστώθη-

31. E. Kirsten: οπ.π.

32. Θ. Αξενίδης: οπ.π., σελ. 70 εξ.

33. E. Κακαθογιάννης: *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ* 32 (1977), Μέρος Β' 1 (Χρονικά), σελ. 125 εξ.

34. Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων: οπ.π., σελ. 461, Σημ. α.

35. Βλ. Σημείωση 34 (Πρβλ. W. M. Lake: οπ.π., σελ. 437 εξ.).

κε η ύπαρξη Μυκηναϊκών και Πρωτογεωμετρικών τάφων³⁶ και σε λιθοσωρό μερικά μέτρα βορειότερα βρήκαμε αρχαίο λίθο με την επιγραφή ONE [ΘΗΚΕ]³⁷ καθώς και άλλους μεγάλους λίθους προερχόμενους από αρχαία κτήρια. Εάν η αναθηματική επιγραφή και το άλλο υλικό δεν έχει μεταφερθεί από άλλο σημείο της πολίχνης, έχουμε τότε μια σαφή ένδειξη ότι εκεί υπήρχε κατά τους προχριστιανικούς χρόνους ένα ακόμη ιερό των Φερών.

ια. Στο σημείο με τον αριθμό 11, κοντά στη συμβολή των δύο χειμάρρων που περιβάλλουν το Βελεστίνο, εικονίζεται ένα «...Γεφύρι, όπου και μάρμαρον μέγα με την επιγραφήν Φιλίππα Έλενον τον ίδιον άνδρα μνείας χάριν ήρωσ χρηστέ χαιρε», όπως αναγράφεται στο Υπόμνημα. Το αρχαίο θα ήταν κατά πάσα πιθανότητα εντοιχισμένο, ο Ρήγας επομένως και εδώ, όπως στον Άγιο Αθανάσιο με τα τρόπαια στον Γυναικωνίτη, εφαρμόζει την πρακτική ερευνητή-αρχαιολόγου με τη σημερινή έννοια του όρου, καταγράφει δηλ., ορίζει την θέση τους και σχολιάζει τις κάθε είδους αρχαιότητες που ανακαλύπτει σε έναν ορισμένο χώρο. Η αντιγραφή της επιγραφής φαίνεται ακριβέστατη, επειδή, όπως γνωρίζουμε από τις επιγραφές του είδους που ανακαλύφθηκαν και δημοσιεύτηκαν κατά τους μεταγενέστερους χρόνους, και τα ονόματα (Φιλίππα³⁸ - Έλενος³⁹) είναι συνήθη στην Θεσσαλική προσωπογραφία και το τυπικό του κειμένου το κανονικό. Η εν λόγω επιγραφή, που θα είχε μάλλον χρησιμοποιηθεί ως οικοδομικό υλικό, θα είχε βρεθεί χωρίς αμφιβολία εκεί κοντά. Αμέσως βορειότερα του Βόρειου χειμάρρου, που καλείται Μαχαλιόρεμα, εκτείνεται και μάλιστα σε τεράστια έκταση ένα από τα μεγαλύτερα νεκροταφεία των κλασικών και μετακλασικών Φερών και εκεί έρχονται κάθε τόσο στο φως⁴⁰, ιδίως με την άρωση των χωραφιών, αρχαίοι τάφοι και στήλες επιτύμβιες ανάγλυφες, ενεπίγραφες κ.λ.π. Η χρησιμοποίηση αρχαίων λίθων για το κτίσιμο νεότερων κτισμάτων ήταν συνηθέστατη σε όλες τις εποχές και βέβαια όχι μόνο στο Βελεστίνο. Ο W.M. Leake⁴¹ αναφέρει ότι, όταν επισκέφθηκε την πατρίδα του Ρήγα, είχε μόλις τελειώσει η κατασκευή ενός γεφυριού στο ίδιο περίπου μέρος (και, όπως εικάζω, πλησιέστερα προς το ναό του Θαυλίου Διός), στο οποίο είχαν χρησιμοποιηθεί πολλοί αρχαίοι λίθοι, που αφθονούσαν τριγύρω. Ο μάστορης που το έκτισε, διαβεβαίωσε τον περιηγητή ότι ορισμένους λίθους, απ' αυτούς που συνέλεγε για το κτίσιμο, τους έθαψε, επειδή είχαν ανάγλυφες μορφές και στολίδια.

Στην περιοχή που αντιστοιχεί με τον αριθμό 11 της Επιπεδογραφίας σώζεται

36. Ε. Κακαθογιάννης: *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ* 32 (1977), Μέρος Β' 1 (Χρονικά), σελ. 123 εξ., πίν. 74.β.

37. Η επιγραφή μεταφέρθηκε στην Αρχαιολογική Συλλογή Βελεστίνου

38. I.G. IX², 1227, στ. 11.

39. I.G. IX², 159.

40. Ε. Κακαθογιάννης: *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ* 32 (1977), Μέρος Β' 1 (Χρονικά), σελ. 124 εξ.

Β. Αδρύμη-Σισμάνη: Τύμβος Φερών, *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ* XVI (1983), σελ. 23 εξ.

41. W.M. Leake: *όπ.π.*, σελ. 440

σήμερα ένα παλαιό γεφύρι δίτοξο (Εικ. 7), το οποίο όμως κατά τη νεότερη εποχή έχει αποκτήσει τσιμεντένιο κατάστρωμα και έχει διαπλατυνθεί κατά τη Νότια πλευρά του. Οι μετασκευές αυτές δεν επιτρέπουν δυστυχώς να διαπιστώσει κανείς αν υπάρχει εντοιχισμένο αρχαίο υλικό ιδιαίτερα μάλιστα η επιγραφή που έχει αντιγράψει ο Ρήγας, και έτσι δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για το γεφύρι της Επιπεδογραφίας, για εκείνο που μνημονεύει ο Leake ή για κάποιο άλλο μεταγενέστερο.

ιβ. Ο αριθμός 12, τέλος, στα βορειοανατολικά της πολίχνης βρίσκεται δίπλα σε μια σχηματική παράσταση συστάδας δένδρων, που χαρακτηρίζεται στο Υπόμνημα ως «*Ιερόν δάσος δρυών*». Η περιοχή αυτή ως πριν μερικά χρόνια είχε παραπολλά δένδρα αυτού του είδους και εκεί αποκαλύφθηκε με τις ανασκαφικές έρευνες του Απ. Αρβανιτόπουλου και του Υ. Bequignon⁴² ο πασίγνωστος ναός του Θαυλίου Διός. Κατά πάσα πιθανότητα ο Ρήγας θα υπέθετε την ύπαρξη ιερού του πατέρα των θεών εκεί γύρω, επειδή ενεπίγραφοι λίθοι με την τυπική ανάθεση «*Διί Θαυλίω*» ανακαλύφθηκαν αργότερα από τους αρχαιολόγους εντοιχισμένοι σε μαντρότοιχους ή στην επιφάνεια του εδάφους σε μικρή σχετικά απόσταση από το ναό⁴³ και επομένως δεν θα είχαν ξεφύγει από την ερευνητική ματιά του επιπεδογράφου. Τα τεμένη του Διός ήταν κατά κανόνα κατάφυτα από δρυς, το «*ιερόν δάσος δρυών*» λοιπόν, που εικονίζει ο Ρήγας, έχει κι αυτό αρχαιολογική έννοια, επειδή θα το θεώρησε ως κατάλοιπο του αρχαίου τεμένους.

Το κύριο χαρακτηριστικό της δεύτερης ομάδας των αρχαιοτήτων της Επιπεδογραφίας, ήτοι εκείνων που δηλώνονται με μικρά σκίτσα επεξηγούμενα όχι στο Υπόμνημα αλλά με λέξεις γραμμένες πάνω στο σχέδιο δίπλα στο καθένα, είναι το ότι ο επιπεδογράφος αποφεύγει να ορίσει το είδος τους, επειδή προφανώς η κατάστασή τους και οι αρχαιολογικές γνώσεις της εποχής (ή οι δικές του) δεν επέτρεπαν την χωρίς αμφιβολίες αναγνώρισή τους. Σ' αυτή την ομάδα περιλαμβάνονται τα ακόλουθα:

α. Τα μικρά κανάλια που τροφοδοτούσαν με το νερό της Υπέρειας τους μύλους του Βελεστίνου, χαρακτηρίζονται ως «...*μαρμαρόκτιστα υδραγωγεία*». Κατά το λεξιλόγιο των Νεοελλήνων η λέξη μάρμαρα, γενικά, έχει την έννοια των αρχαιοτήτων⁴⁴, εδώ λοιπόν ο Ρήγας θέλει ασφαλώς να μας πληροφορήσει ότι κατά το κτίσιμο των «υδραγωγείων» χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικό υλικό (και ότι ήταν βέβαια εμφανή) μέλη αρχαίων οικοδομημάτων. Το γεγονός μαρτυρείται και από τον W. Leake⁴⁵.

β. Το ύψωμα που δεσπόζει των Φερών από τα Δυτικά χαρακτηρίζεται ως «*όρος του Χαλκωδονίου*». Σήμερα ονομάζεται Μαλούκα, είναι δε αξιοσημείωτο ότι ο Ρήγας δεν μνημονεύει το τοπωνύμιο της εποχής του, που θα ήταν κατά πιθανό-

42. Υ. Βέκινγκον: όπ.π., σελ. 29 εξ.

43. Ν. Παπαχατζής: Ζεύς άφριος, ΚΕΡΝΟΣ (Τιμητική προσφορά στον Καθηγητή Γεώργιο Μπακαλάκη), Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 119 εξ.

44. Πρβλ. Ι. Θωμόπουλος: Μελέτη τοπωνυμική της νήσου Κέω, ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ, Γ' (1963), σελ. 112.

45. W. M. Leake: όπ.π., σελ. 440 εξ.

τητα το ίδιο, μάλλον επειδή δεν ήταν ελληνικό. Η ταύτιση βασίζεται ασφαλώς στην μαρτυρία του Απολλωνίου του Ροδίου ότι οι Φερές βρίσκονταν «...υπό σκοπήν όρεος Χαλκωδονίου»⁴⁶, την οποία ο επιπεδογράφος παραθέτει πάνω από το Υπόμνημα, αλλά και στο ότι στην κορυφή του «όρους» σώζονται τα ερείπια μεγάλου αρχαίου κτίσματος. Κατά τον W. Leake⁴⁷ πρόκειται περί οχυρού και πράγματι ένα μικρό οχυρό ή τουλάχιστον ένα παρατηρητήριο θα ήταν αναγκαίο να υπάρχει εκεί, επειδή ο όγκος του «όρους» εμποδίζει τον οπτικό έλεγχο του ορίζοντα προς τα Δυτικά και η πόλη θα μπορούσε να δεχτεί απ' αυτή την πλευρά μian απροσδόκητη επίθεση. Δυστυχώς η κατάσταση των ορατών ερειπίων στην κορυφή του Χαλκωδονίου (Εικ. 8.8α) δεν επιτρέπει τη διατύπωση οριστικού συμπεράσματος για το είδος του κτίσματος που υψωνόταν εκεί, σε δοκιμαστικές τομές όμως που ανοίξαμε στο εσωτερικό του, βρήκαμε πολλά πήλινα ειδώλια⁴⁸, που πιστοποιούν ότι κατά τους κλασσικούς χρόνους τουλάχιστον λειτούργησε και ως ιερό.

γ. Στην επίπεδη κορυφή της Μαγούλας Μπακάλη έχει σχεδιαστεί ένα ορθογώνιο κτίσμα που επεξηγείται ως «*Ερύπιον εις τον Σούγλον*». Η Μαγούλα Μπακάλη, ως γνωστό, έχει αναγνωριστεί ως ένας από τους σπουδαιότερους προϊστορικούς οικισμούς της Θεσσαλίας⁴⁹, αναμφισβήτητα όμως και κατά τους ιστορικούς χρόνους αποτελούσε το πιο στρατηγικό και πιο νευραλγικό τμήμα των Φερών⁵⁰, επειδή περιλαμβάνονταν στην Ακρόπολη της πόλης⁵¹. Στις ακροπόλεις κατά κανόνα ανεγείρονταν σημαντικά κτήρια, ιδίως ιερά, εκείνο επομένως που παρουσιάζει ο επιπεδογράφος πρέπει να ανήκει σε κάποιο απ' αυτά, του οποίου τα ερείπια ήταν τότε ορατά. Η αρχαιολογική έρευνα της εποχής μας επιβεβαίωσε πλήρως την αξιοπιστία της Επιπεδογραφίας ως προς τη Μαγούλα Μπακάλη. Ο Δημήτρης Θεοχάρης βρήκε εκεί σε δοκιμαστική τομή ένα μεγάλο τοίχο με παρολίθους που τον θεώρησε ότι ήταν το θεμέλιο ναού, καθώς και όστρακα αγγείων του Ε' π.χ. αιώνα⁵². Η σπουδαιότητα της Μαγούλας εξάλλου αποδεικνύεται και από τις κινητές αρχαιότητες που ανασύρει το άροτρο κατά την καλλιέργεια και κατακυλάνε στις πλαγιές της, όπου και ανακαλύπτονται κατά καιρούς. Αναφέρω συνοπτικά μόνο τις χαρακτηριστικές:

1. Κορμός αγάλματος Αθηνάς⁵³ του 460 π.χ. περίπου (Μουσείο Βόλου, αριθ. Καταλόγου Λ 738)

46. Απολλώνιος ο Ρόδιος: I, 49-50.

47. W. M. Leake: όπ.π., σελ. 442.

48. Όλα τα σχετικά ευρήματα φυλάσσονται στο Μουσείο του Βόλου.

49. Όλγα Κακαθογιάννη: όπ.π., σελ. 181.

50. Υ. Βέκνιγκον: όπ.π., σελ. 9 εξ.

51. Ε. Κακαθογιάννης: Ανασκαφικές έρευνες στις Φερές της Θεσσαλίας το 1977, *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ* X (1977), σελ. 174 εξ.

52. Δημ. Θεοχάρης: *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ* 22 (1967), Μέρος Β' 2 (Χρονικά), σελ. 297.

53. Γ. Μπακαλάκης: Φεραία Αθηνά, *ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ* Β' (1973), σελ. 1 εξ., εικ. 1-8.

2. Μεγάλος ενεπίγραφος θωμός, αφιερωμένος σε διάφορες θεές, του Δ' π.χ. αιώνα⁵⁴ (Μουσείο Βόλου, αριθ. Καταλόγου Ε 1270).

3. Κεφάλι μαρμάρινου αγάλματος, κατά πάσα πιθανότητα Αφροδίτης, του Δ' π.χ. αιώνα (Μουσείο Βόλου, αριθ. Καταλόγου Λ 769, εικ. 9).

4. Μαρμάρينو δωρικό κιονόκρανο (Αρχαιολογική Συλλογή Βελεστίνου, αριθ. 1, εικ. 10)⁵⁵.

5. Από την Μαγούλα προέρχεται πιθανότατα και ο μαρμάρινος σπόνδυλος δωρικού κίονα που χρησιμοποιείται, τρυπημένος κάθετα, ως επιστόμιο του πηγαδιού μέσα στο χώρο του λεγόμενου «Σπιτιού του Ρήγα», όπου έχει στηθεί η προτομή του εθνομάρτυρα.

6. Σπόνδυλος πάρινο δωρικού κίονα, που τον βρήκαμε πάνω στη Μαγούλα Μπακάλη, κοντά στο ΝΔ χείλος της επίπεδης κορυφής της (εικ. 11).

Όλα αυτά τα αρχιτεκτονικά μέλη πρέπει να σχετίζονται με το μεγάλο κτήριο που εντόπισαν οι δοκιμαστικές τομές του Δ. Θεοχάρη, ήτοι με το «Έρύπιον εἰς τόν Σουῦλον» του σχεδίου του Ρήγα.

δ. Στα Βόρεια και τα Ανατολικά της Μαγούλας Μπακάλη ανοίγεται ένα χαμηλότερο τεράστιο πλάτωμα, που ο επιπεδογράφος το αποδίδει ευκρινέστατα. Πάνω σ' αυτό έχει σχεδιάσει αραιά, ορθογώνια περίπου, στίγματα, τα οποία τα επεξηγεί γενικά ως «Έρύπια». Και αυτή η περιοχή είναι πολύ σημαντική με πλήθος ερείπιων κλασσικών χρόνων αλλά και άλλων εποχών, θα μπορούσε δε να χαρακτηριστεί ως η «Άνω πόλη» των Φερών. Και εδώ ο Ρήγας δείχνει ασφαλώς μόνο τα κλασσικά ερείπια, ας μου επιτραπεί όμως να προσθέσω ότι στο πλάτωμα έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη άφθονων λειψάνων Μεσοελλαδικού οικισμού με καταπληκτικής ποιότητας κεραμική⁵⁶. Συγκριτικά με τα μεγέθη άλλων οικισμών της ίδιας εποχής (2.000 - 1.600 π.χ. περίπου), και όσο γνωρίζω τουλάχιστον, τολμώ να πω ότι στο εν λόγω πλάτωμα η αρχαιολογική σκαπάνη μπορεί να αποκαλύψει τον μεγαλύτερο ως τώρα γνωστό οικισμό της Μεσοελλαδικής Περιόδου όλου του Ελλαδικού χώρου.

ε. Λίγο νοτιότερα του προηγούμενου πλατώματος, κοντά στη σημερινή ομώνυμη εκκλησία, αναγράφεται «Έρύπιον του Αγ. Χαράλαμπος». Εδώ οι ανασκαφές του Απ. Αρβανιτόπουλου εντόπισαν ένα κτίσμα, που ο ίδιος το χαρακτήρισε ως Ιερό του Ηρακλή⁵⁷. Ο πανελλήνιος ήρωας ήταν πολύ αγαπητός στους Φεραίους⁵⁸, επειδή σχετιζόταν με τον μυθικό βασιλιά τους Άδμητο, πρόσφατα μάλι-

54. St. G. Miller: The altar of the six goddesses in thessalian Pherai, CALIFORNIA STUDIES IN CLASSICAL ANTIQUITY 7 (1974), σελ. 231 εξ.

55. Ε. Κακαθογιάννης: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 32 (1977), Μέρος Β' 1 (Χρονικά), σελ. 122, β.

56. Όλγα Κακαθογιάννη: ό.π., σελ. 181 εξ.

57. Απ. Αρβανιτόπουλος: ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1907, σελ. 158 εξ.

58. Ε. Κακαθογιάννης: Ομηρικοί σκύφοι Φερών Θεσσαλίας, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ XIII (1980), σελ. 275 εξ.

στα βρέθηκε πάνω στην Ακρόπολη μια μαρμάρινη στήλη αφιερωμένη στον Ηρακλή από τους «υλορρείσαντες», δηλ. από τους αξιωματούχους των Φερών που επέβλεπαν τους αγρούς και τα δάση της γύρω από την πόλη περιοχής⁵⁹. Κατά πάσα πιθανότητα τα λείψανα του κτίσματος που εντόπισε ο Αρβανιτόπουλος, θα ήταν ορατά στην επιφάνεια του εδάφους στα τέλη του 18ου αιώνα, ο Ρήγας λοιπόν εδώ δεν δηλώνει τα τυχόν ερείπια της ομώνυμης χριστιανικής εκκλησίας, αλλά κάποιο αρχαίο ερείπιο που βρισκόταν δίπλα στον Άγιο Χαράλαμπο και του οποίου δεν γνώριζε το είδος.

Κυρίες και Κύριοι, σας κούρασα ασφαλώς με την παράθεση τόσων λεπτομερειών, ήθελα όμως να αποδείξω τα συμπεράσματα στα οποία με έχει οδηγήσει η μακρόχρονη και συστηματική μελέτη της περιοχής του Βελεστίνου: Η Επιπεδογραφία της Φεράς είναι αναμφισβήτητα ένα κανονικό (για τα μέτρα της εποχής του) αρχαιολογικό-τοπογραφικό σχέδιο, που «αποτυπώνει» τις τότε ορατές αρχαιότητες της πατρίδας του Ρήγα και μπορεί να χρησιμεύσει ως οδηγός για όσους θα αποφάσιζαν να μελετήσουν και να ερευνήσουν την αρχαία πόλη των Φερών. Ο κύριος σκοπός της σχεδιάσής της, ενταγμένος βέβαια στην γενική προσπάθεια της εθνικής αναγέννησης του δουλωμένου έθνους, ήταν η τοπογραφική αποτύπωση των τότε σωζόμενων αρχαίων ερειπίων της περιοχής, που γίνεται με επιστημονική μέθοδο, δηλ. με τον συσχετισμό τους με στοιχεία του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος, για να είναι εύκολη η ανεύρεσή τους από εκείνον που θα τα αναζητούσε ακολουθώντας το εν λόγω σχέδιο. Όπως είναι γνωστό, στις αρχαιολογικές τοπογραφήσεις εφαρμόζεται ως σήμερα η ίδια αρχή.

Ο μελετητής της Επιπεδογραφίας που γνωρίζει παράλληλα και τα μνημεία του Βελεστίνου, αναρωτιέται αμέσως αν ο Ρήγας «αποτυπώνει» σ' αυτήν όλες τις τότε ορατές αρχαιότητες ή τις κατά τη γνώμη του σπουδαιότερες και μόνο. Το δεύτερο είναι πλησιέστερο προς την πραγματικότητα. Τα ερείπια των τειχών π.χ. ήταν, όπως μας βεβαιώνουν οι περιηγητές⁶⁰, ορατά σε πολλά σημεία, παρά ταύτα όμως ο Ρήγας δεν ασχολείται μαζί τους. Το ότι γνώριζε το είδος αυτών των ερειπίων είναι βέβαιο, επειδή στη Χάρτα η Φερά-Βελεστίνος δηλώνεται με σύμβολο που ερμηνεύεται στην εξήγηση «...των εν τω Χάρτη Σημείων» ως «Πόλις οπού ήτον το πάλαι με τείχη». Η εκλεκτική εργασία του Ρήγα στην Επιπεδογραφία δεν μειώνει φυσικά σε τίποτε την αξιοπιστία της. Ο επιπεδογράφος και λόγω μεγέθους του έργου του και για άλλους λόγους δεν μπορούσε να δείξει σ' αυτό τα πάντα, ο σκοπός του άλλωστε ήταν να παρουσιάσει τα υλικά τεκμήρια του λαμπρού παρελθόντος της πατρίδας του και με όσα «διάλεξε» εξυπηρέτησε το σκοπό του θαυμάσια.

Ο δημιουργός της Επιπεδογραφίας σαφώς δεν είναι μόνο ένας «τοπογράφος», δεν αποδίδει δηλ. σχεδιαστικά εκείνο μόνο που βλέπει, αλλά «ανακαλύπτει» αρ-

59. Ε. Κακαβογιάννης: Φεραίοι υλορρείσαντες, *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ* 33 (1978), Μέρος Α' (Μελέτες), σελ. 318 εξ.

60. Ed. Dodowell: όπ. π., σελ. 95.

W. M. Leake: όπ. π., σελ. 439 εξ.

χαιότητες και, όσο δύναται, τις ερμηνεύει, με άλλα λόγια δηλ. κάνει κανονική δουλειά αρχαιολόγου. Η αρχαιογνωσία του Ρήγα, όπως φαίνεται από τα έργα του, ήταν βαθειά⁶¹, αλλά στην εποχή του η Αρχαιογνωσία σήμαινε κυρίως την γνώση των αρχαίων κειμένων. Ο Ρήγας παράλληλα με τα κείμενα μελετά και τα αρχαία μνημεία, τον άλλο απέραντο τομέα σπουδής της Αρχαιότητας, και ταυτόχρονα αγωνίζεται για την διάσωσή τους⁶², είναι λοιπόν χωρίς αμφιβολία ένας μεγάλος πρωτοπόρος. Η Αρχαιολογία, τότε, η μελέτη δηλ. των υλικών δημιουργημάτων των αρχαίων, βρισκόταν ακόμη διεθνώς στα πρώτα της βήματα.

Η Επιπεδογραφία της Φεράς είναι έργο πολύπλευρο και η σύλληψή της φανερώνει ένα νου που σκέπτεται επιστημονικά. Αυτό προϋποθέτει φυσικά ότι ο Επιπεδογράφος θα είχε την κατάλληλη ηλικία, το εν λόγω σχέδιο επομένως είναι μια ασφαλής ένδειξη για το τότε περίπου πρέπει ο Ρήγας να έφυγε από την Θεσσαλία και δικαιώνει, νομίζω, όσους υποστηρίζουν ότι δεν έφυγε μικρός⁶³. Το αν η τελική μορφή του έργου σχεδιάστηκε επί τόπου ή από μνήμης⁶⁴ στην Βλαχία ή την Αυστρία δεν έχει μάλλον και τόση σημασία. Σημασία έχει μόνο η αρχαιολογική μελέτη του Βελεστίνου και η λήψη των απαραίτητων στοιχείων, που δεν θά ήταν βέβαια δυνατό να συντελεσθούν, εάν ο επιπεδογράφος δεν είχε την απαιτούμενη φυσική και πνευματική ωριμότητα. Αλλά και κάτι άλλο αξιοσημείωτο: Ο J. Barthélemy ετύπωσε το «Ταξείδι του Νέου Ανάχαρση» για πρώτη φορά το 1788, ο Ρήγας όμως είναι βέβαιο ότι έφυγε από τη Θεσσαλία αρκετά χρόνια πριν και δεν γύρισε ποτέ, ανεξάρτητα λοιπόν απ' το αν σχεδίασε το Βελεστίνο επί τόπου ή από μνήμης στην αυτοεξορία του, η αρχαιολογική μελέτη της περιοχής, ίσως και το σχέδιο σε μια πρώτη μορφή, έγινε αναμφισβήτητα όχι για τον Ανάχαρση, αφού ακόμη δεν είχε δημοσιευθεί, αλλά αποκλειστικά για χάρη των αρχαιοτήτων.

Η Επιπεδογραφία προσφέρει «πρώτης τάξεως» υλικό όχι μόνο στους αρχαιολόγους αλλά και στους ιστορικούς. Οι αρχαιολόγοι ασφαλώς θα αναζητήσουν κάποτε με τη σκαπάνη τους συστηματικά τις αρχαιότητες που επεσήμανε ο πρώτος ερευνητής των Φερών, επειδή το οφείλουν όχι μόνο στην επιστήμη τους και στην Ιστορία της Ελληνικής Αρχαιολογίας, αλλά και στον σεπτό σπορέα της Ελευθερίας της Νεώτερης Ελλάδας, ήδη όμως ο Ρήγας δικαιούται την ευγνωμοσύνη μας, όχι επειδή ήταν φιλόργαιος, όπως τον χαρακτήρισε ο Σπ. Λάμπρος, αλλά επειδή υπήρξε αληθινά ένας από τους πρώτους αρχαιολόγους του Νεώτερου Ελληνισμού.

61. Απ. Δασκαλάκης: όπ.π., σελ. 306 εξ.

62. Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων: όπ.π., σελ. 566.

63. Πρβλ. Λ.Ι. Βρανούσης: όπ.π., σελ. 10 εξ.

64. Απ. Δασκαλάκης: όπ.π., σελ. 308 εξ.

The «Επιπεδογραφία της Φεράς» of Rhigas Velestinlis archeological view

The «Επιπεδογραφία της Φεράς» that is included in the famous «Χάρτα της Ελλάδος» of Rhigas Velestinlis is a topographical plan of Velestino during the middle of the 18th century.

In this, Rhigas defines the place of many antiquities that survived in his time and were the most important in his opinion. Furthermore he attempts a brief explanation. As it was found in the archeological research during the years 1977-1980 the topographical work is quite precise, the «Επιπεδογραφία της Φεράς» can be used as a guide to archeologist for the discovery of important monuments of ancient Pheres.

Ὡς δὲ Φεράς ἐνέμοντο παρὰ
Βοιθητῶν Λάμνην. 1λ. 6:

Ἐν μέσῃ τῇ Φεραίων πόλει κρήνη παρὰ
μὸς ἐξ ἑνὴν Ἰταρείαν γαλιόσι τραβῶν.
Ὀδ. 9. φύλ. 439:

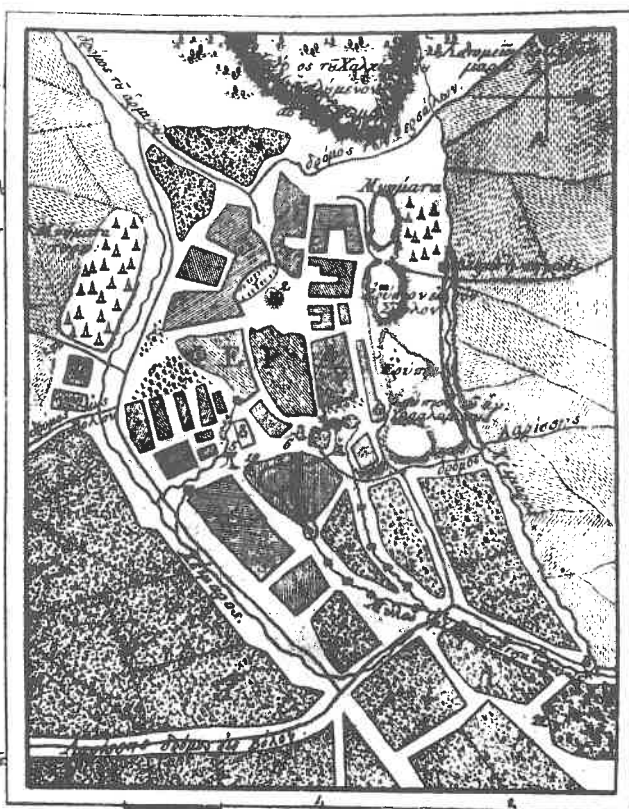
Ἡ γῆ τῆ Φεραϊαῖ κείνη, σύγγονοι 3 ὕδασι,
Ἰταρεία κρήνη, νάμα Ἰσοφίλιος τῶν Σαρακῶν.

Ὡς δὲ Φεραῖς Ἀθηναῖοι εὐκρήνησαν ἀνάσ-
των, Ἰμῶν ἐπὶ σκεπὴν ὄρους
Χαλκωδοτίου. Απολλ. 90δ: ἄγγον: α.

Ἐπιπεδογραφία τῆς ΦΕΡΑΣ

λεγομένης νῦν
ΒΛΕΣΤΙΝΟΣ

1. Στάδιον, λεγόμεν ἀμφοδελιαῖς
σφίξεσαι.
2. Ἐξουσιον ναῦ, ἔξ ἀγορᾶ ὀνομαζῶν
ἀελαγιάς.
3. Ἁγ. Ἀθανάσιος, εἶναι τρόπαια
εἰς τὸν Πυθαγορείου.
4. Ἡ Ἰταρεία κρήνη, λεγομένη
Καραλόβουσον.
5. ἀφολογὸν τῶ ἡλίου ἀρχαῖοτάτων.
6. Τρόπαιον.
7. τὴ στήλια τῶν βασιλέων.
8. Δημόσιος ἀγορά.
9. Ἰσθμὸς εἰς τὴν μικρὴν Φεράν
λεγομένην ἀγ. γεώργι.
10. ἀγ. Παρασκευῆ, ν. τζαμῶν.
11. Τερεῖα, ὅπου ἔξ ἀμφοδελιαῖς, μέγα μὲν
ἐπιγραφὴν. Φαλιππα Βελεστίνο τὸν
Ἰδὸν ἀνδρα μιν εἰς Χρον. ἤρωε χρησάμενος.
12. Τερεῖν δάσος ἀνῶν.

μέχρι δύο τεσσάρτων τοῦ ὕψους.

Εικ. 1. Η «Επιπεδογραφία της Φεράς».

Εικ. 2. Μουσουλμανική επιτύμβια στήλη από τα «Τούρκικα Μνήματα» του Βελεστίου

Εικ. 3. Η λίμνη Υπέρεια στις αρχές του 19ου αιώνα (Λιθογραφία του περιηγητή Ed. Dodwell)

Εικ. 4. Μαρμάρινο τρόπαιο από την «Άνω πόλη» των Φερών

Εικ. 4α. Η πίσω πλευρά του τροπαιού της εικ. 4

Εικ. 5. Μαρμάρινο αρχαίο κατόφλι στο Καστράκι

Εικ. 6. Αρχαίος ραβδωτός κίονας από πορόλιθο στο Καστράκι

Εικ. 7. Δίτοξο γεφύρι της περιόδου της Τουρκοκρατίας στο βόρειο μέρος του Βελεστί-
νου.

Εικ. 8. Ερείπια αρχαίου κτίσματος στην κορυφή του Χαλκωδόνιου

Εικ. 8α. Μια άλλη άποψη του κτίσματος της εικ. 8

Εικ. 9. Κεφάλι μαρμάρινου αγάλματος Αφροδίτης (;) από την Μαγούλα Μπακάλη

Εικ. 10. Μαρμάρινο δωρικό κιονόκρανο από τους πρόποδες της Μαγούλας Μπακάλη

Εικ. 11. Σπόνδυλος πωρινού δωρικού κίονα πάνω στην επίπεδη κορυφή της Μαγούλας Μπακάλη

*Ανασκόπηση των ερευνών για τον Ρήγα Φεραίο
που γράφτηκαν κατά την περίοδο 1973-1985*

Το 1973 η συνάδελφος του Βουκουρεστίου κ. Cornelia Papacostea-Danielopolu δημοσίευσε στο γνωστό περιοδικό *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* μια μικρή, αλλά ενδιαφέρουσα μελέτη τιτλοφορούμενη *Rigas Velestinlis et les recherches contemporaines*, vol. 11, σσ. 563-567. Εκεί η εκλεκτή συνάδελφος και φίλη παρουσίασε τα βιβλιογραφικά δεδομένα τα σχετικά με τον Ρήγα Φεραίο που αφορούσαν στην περίοδο 1953-1973 χωρίς βέβαια, όπως σημείωσε η ίδια, να εξαντλεί τη βιβλιογραφία της υπόψη περιόδου. Ωστόσο, το μελέτημά της αυτό έδινε μια σαφή εικόνα των ερευνών για τον Βελεστινλή, όπως πρόβαλε την εποχή εκείνη. Στην ίδια αυτή κατεύθυνση κινείται και η παρούσα μελέτη που φιλοδοξεί να παρουσιάσει τις έρευνες για το ίδιο θέμα κατά την περίοδο 1973-1985.

Ας θυμηθούμε, καταρχήν, ότι το έργο του Ρήγα Φεραίου έχει μια πολυμορφία ενδιαφερόντων και, επομένως, μια σειρά ερευνητών, φιλόλογοι, ιστορικοί, νομικοί κ.ά. ασχολήθηκαν με τα θέματα που γεννά η μελέτη του βίου και του έργου του εθνομάρτυρα της Εθνικής Παλιγγενεσίας. Το 1973 η Λουκία Δρούλια σε σύντομο άρθρο της¹ μας πληροφορούσε ότι ο Eugène Villeneuve στο έργο του «*Journal fait en Grèce en 1825 et 1826*», Bruxelles 1827, αναδημοσίευσε στις σ. 251-253 το γαλλικό κείμενο του Θουρίου που το είχε λάβει από το βιβλίο του Ιακωβάκη Ρίζου-Νερουλού, *Cours de littérature grec moderne*, Lausanne 1825, γεγονός που δείχνει, βέβαια, τόσο την εξάπλωση του Θουρίου στον επαναστατημένο ήδη Ελληνισμό, όσο και το ενδιαφέρον των ξένων που ασχολούνταν με τα συναφή θέματα. Τον ίδιο χρόνο ο καθηγητής Νικόλαος Πανταζόπουλος σε μελέτη του, που αποτελούσε διάλεξή του στο Δικηγορικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης, με αφορμή τον εορτασμό της επετείου της 25ης Μαρτίου, εξέθετε τις πολιτικές ιδέες του Ρήγα με παράλληλη αναφορά των παραδοσιακών ελληνικών πηγών και αυτών που κυκλοφορούσαν στην Ευρώπη της εποχής του, συνδυασμό στον

1. Οι μνείες του Σολωμού και του Ρήγα στο «*Journal*» του Villeneuve, *Ο Εραμιστής*, 10 (1973) 208-209.

οποίο, άλλωστε, στόχευε ο Ρήγας με το έργο του². Στο ίδιο πλαίσιο της νομικής θεωρίας είδε το έργο του Ρήγα Φεραίου και ο Τιμόθεος Κοντομέρκος³. Τον επόμενο χρόνο η Ariadna Camariano-Cioran, βασισμένη σε πληροφορίες του Ρουμάνου ιστορικού V.A. Urechia, τις οποίες και θεωρεί αξιόπιστες, υπεστήριξε την άποψη ότι ο Ρήγας Φεραίος διετέλεσε καθηγητής της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου⁴. Τον ίδιο χρόνο ένα μικρό μελέτημα του Κωστή Μπάλλα προσπάθησε να προσεγγίσει το συσχετισμό του Ρήγα με την αστική τάξη⁵. Όσο για το 1975, η χρονιά αυτή υπήρξε φτωχή από την άποψη παρουσίασης νέων ερευνών για το Ρήγα· μόνο ένα δημοσίευμα αναφέρεται, απ' όσο γνωρίζουμε, και αυτό χωρίς πρωτοτυπία, αφού παρουσιάζει επιλεκτικά διάφορα δημοκρατικά κείμενα με αφειτηρία το έργο του Βελεστινλή πρωτοπόρου. Πρόκειται για το βιβλίο των Γ. Κατσούλη - Ι. Μαρκάκη⁶. Βέβαια, το 1975 ο Λεάνδρος Βρανούσης παρουσίασε, στον ενδέκατο τόμο της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτικής Αθηνών, τη συμβολή του Ρήγα στις ιδεολογικές ζυμώσεις προ του 1821, ενώ ο καθηγητής Απόστ. Βακαλόπουλος την επαναστατική κίνηση της εποχής του Ρήγα⁷. Το 1976 ο Νέστωρ Camariano δημοσίευσε στο περιοδικό της Θεσσαλονίκης *Μακεδονική Ζωή*⁸ μικρή εργασία αναφερόμενη στο χρόνο έλευσης του Ρήγα στη Βλαχία, στην ενδεχόμενη υπηρεσία του κοντά στο φιλότουρκο Μαυρογένη (την οποία ο Camariano απορρίπτει), στην απόρριψη της θέσης ότι ο Ρήγας ίδρυσε την «Εταιρεία των Φίλων» στο Βουκουρέστι, στην υπηρεσία του στη γραμματεία της αυλής του Μουρούζη και τέλος στην άποψη ότι έγραψε τα τραγούδια του στο Βουκουρέστι⁹. Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο ίδιος ερευνητής σε εκτενέστερη

2. Νικόλαος Πανταζόπουλος, Ελληνικά καταβολαί και ξενικά επιδράσεις εις το έργον του Ρήγα Βελεστινλή, Έκδοσις Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, Ανάτυπον εκ της Νομικής Επιθεωρήσεως *Αρμενόπουλος*, έτος 24ον, Μάρτιος 1974. Πρβλ. τον ίδιο, Ρήγας Βελεστινλής Ελληνικά καταβολαί και ξενικά επιδράσεις εις το έργον του, στο: *Μορφαί της Μαγνησίας*, έκδ. Νομαρχίας Μαγνησίας, Βόλος 1973, 323-351+3 πιν.

3. Τιμόθεος Κοντομέρκος (επίσκοπος), Ελευθερία και νόμοι κατά τον Ρήγα Φεραίο, έκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1973, σ. 29 (ανάτυπο από το περιοδ. *Πάντανος*).

4. A. Camariano-Cioran, Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs, έκδ. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1974, 447-449.

5. Κωστής Μπάλλας, Ο Ρήγας και η άνοδος της αστικής τάξης, έκδ. περιοδ. *Νέα Σκέψη*, Αθήνα 1974, σ. 15.

6. Γ. Κατσούλη - Ι. Μαρκάκη, Νεοελληνικά δημοκρατικά κείμενα. Από το Ρήγα Φεραίο ως τον Γεώργιο Παπανδρέου, Αθήνα 1975.

7. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11, Αθήνα 1975, 433-451 (ιδιαίτερα 403-404, 442, 446, 447, 450).

8. Στον τόμο του Αυγ. 1976, σ. 8-9 και με τον τίτλο: Η διαμονή και δράση του Ρήγα Βελεστινλή στη Βλαχία.

9. Απ. Β. Δασκαλάκης, Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή (Πρώτον Σύνταγμα ελληνικής Δημοκρατίας και ελευθέρως διαβιώσεως των βαλκανικών λαών. Ιστορική και κριτική επισκόπηση μετά του κειμένου του Συντάγματος και των αντιστοιχών της Γαλλικής Επαναστάσεως), Σχόλια και ερμηνευτικά σημειώσεις, Έκδοσις νέα μετά προσθηκών, έκδ. Ε.Γ. Βαγιονάκη, Αθήνα 1976, σ. 144.

μελέτη του επανήλθε παρουσιάζοντας μια σειρά ερωτημάτων αναφερομένων σε βιογραφικά και εργογραφικά του Ρήγα, αλλά γι' αυτά ο λόγος στη συνέχεια. Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Απ. Δασκαλάκης, που για μισό αιώνα μελέτησε τη σύνολη προσφορά του Ρήγα στο Έθνος και στη γραμματεία του, εξέδωσε το 1976 το Πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή επισημαίνοντας, ταυτόχρονα, ότι ο Ρήγας πουθενά δε μιλούσε για συνασπισμό ή ομοσπονδία κρατών, αλλά στο σύνταγμα, που συνέταξε, υπεγράμμισε ότι το κράτος που οραματιζόταν έπρεπε να είναι καθαρά ελληνικό. Να σημειώσουμε ότι το 1974 είχε κυκλοφορήσει σε δεύτερη έκδοση, η πρώτη χρονολογείται ήδη από το 1945, η εργασία του Γιάννη Κορδάτου για το Ρήγα Φεραίο και τη Βαλκανική Ομοσπονδία. Βέβαια, ο Κορδάτος εξέτασε σφαιρικά το ρόλο του Ρήγα και τα όσα αφιερώνει στο οικείο Ζ' κεφάλαιο με τον τίτλο «Τα πολιτικά σχέδια του Ρήγα και η βαλκανική Ομοσπονδία» δεν αναφέρονταν στην ίδρυση παμβαλκανικού κράτους, αλλά στην ανάγκη για μια παμβαλκανική αντιτουρκική κίνηση¹⁰. Ορθά, άλλωστε, επισημαίνει ο Κορδάτος τη σημασία των επαναστατικών τραγουδιών του Βελεστινλή, στην προσπάθεια των βαλκανικών λαών για την εθνική τους ανεξαρτησία, όπως θα δούμε στη συνέχεια, θα το επισημάνει (δυστυχώς χωρίς να προχωρήσει σε ευρύτερη ανάλυση) η Cornelia Papacostea-Danielopolu.

Το 1977 η I. Rosenthal Kamarinea μελέτησε την επίδραση του Καλλίνου και του Τυρταίου στο Θούριο του Ρήγα παραθέτοντας μάλιστα κείμενά τους με αντίστοιχα του Ρήγα απ' όπου, πράγματι, προκύπτει φανερή η επίδραση¹¹. Την ίδια χρονιά ο καθηγητής Απ. Β. Δασκαλάκης ασχολήθηκε για μια ακόμη φορά με το έργο του Ρήγα: πρώτον εξέδωσε σε ένα σύνολο τα εθνεγερτικά τραγούδια του Βελεστινλή και δεύτερον μια γενικότερη μονογραφία για τον πρωτομάρτυρα του Αγώνα¹². Το 1978 η Άννα Αβραμέα, που είχε την τύχη να ανακαλύψει στο Παρίσι ένα αυτόγραφο χάρτη του Ρήγα που απεικόνιζε τη Βλαχία, όμοιο με εκείνο που εξέδωσε το 1797 στη Βιέννη, παρουσίασε τον τρόπο με τον οποίο τον επεξεργάστηκε ο συντάκτης του: λίγο αργότερα η κ. Αβραμέα θα επανέλθει με το ίδιο θέμα¹³. Τον ίδιο εκείνο χρόνο ο Αθαν. Καραθανάσης δημοσίευσε στο περιοδικό *Μακεδονικά* μια επιστολή Έλληνα της Βιέννης που έκανε λόγο για τις συλλήψεις των συνεργατών του Ρήγα και του «ρωμαϊκού τυπογράφου», του Πούλιου

10. Γιάννης Κορδάτος, Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία, Αθήνα 1974, εκδ. Επικαιρότητα.

11. I. Rosenthal-Kamarinea, Einflüsse Kallinos und Tyrtaios auf den Thuriot Rigas στο περιοδ. *Folia* 2(1977) 127-136.

12. Απ. Β. Δασκαλάκης, Τα εθνεγερτικά τραγούδια του Ρήγα Βελεστινλή (Ο Θούριος, ο Πατριωτικός Ύμνος, η Ελληνική Μασσαλιώτις, Το άγνωστο τραγούδι «Χάρητε τη ζωή», Στρατιωτικοί κανονισμοί, Δημοκρατική Κατήχησις, υποτιθέμενα και αποδιδόμενα). Κείμενα, σχόλια, ερμηνευτικά σημειώσεις, Έκδοσις νέα μετά προσθηκών, Εκδ. Ε.Γ. Βαγιονάκη, Αθήνα 1977.

13. Άννα Αβραμέα, «Η Νέα Χάρτα της Βλαχίας» του Ρήγα και η αυτόγραφος επεξεργασία της, Σχόλιον Δ. Ζακυθηνού, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 53(1978) 375-407+1πιν.

δηλ., και που αποτελεί μια σύγχρονη μαρτυρία από τις ελάχιστες που έχουμε¹⁴. Το 1978, επίσης, ο ιστορικός Τάσος Βουρνάς επανεξέδωσε μια ωραία μυθιστορηματική βιογραφία του Ρήγα, που η πρώτη έκδοσή της κυκλοφορήθηκε το 1956¹⁵.

Σημαντική, για την πληθώρα των ανεκδότων στοιχείων της, είναι η μελέτη της κ. Όλγας Κατσιαρδή που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Μνήμων* πρόκειται για δημοσίευση, συνοδευόμενη και με σχόλια, νέων στοιχείων για τη σύλληψη του Ρήγα στην Τεργέστη, την ανάκριση και τη δραματική πορεία του στα χέρια της αυστριακής αστυνομίας¹⁶. Συναφής, χωρίς όμως νέα στοιχεία, πάντως χρήσιμη, ήταν η εργασία που το 1979 εξέδωσε ο Απ. Β. Δασκαλάκης, για τα επαναστατικά σχέδια του Ρήγα, την ανακάλυψη της συνωμοσίας, τη σύλληψή του και το μαρτύριό του¹⁷. Τον ίδιο χρόνο φάνηκε σε επανέκδοση η βιογραφία του Ρήγα που είχε συντάξει ο φίλος και συναγωνιστής του Χριστόφορος Περραιβός¹⁸. Σε μικρό μελέτημα η Cornelia Paracostea-Danielopolu επεσήμανε την επίδραση των επαναστατικών τραγουδιών του Ρήγα στους Ρουμάνους και Βουλγάρους λογίους κατά τη διάρκεια του αιώνα των εθνοτήτων· ως κύρια χαρακτηριστικά τους η Danielopolu επεσήμανε το προσκλητήριο στον αγώνα και την εξιδανίκευση του ενδόξου παρελθόντος¹⁹ – πρόκειται για τη μελέτη που υπαινίχθηκα στο δημοσίευμα του Κορδάτου (1974). Το 1979 επίσης, ο αρχαιολόγος Ευάγγελος Κακαβογιάννης σε μια πολύ ωραία μελέτη του και με αφορμή ένα δρόμο της εποχής του Ρήγα στο Βελεστίνο, τόνισε τη σημασία της Επιπεδογραφίας των Φερών στη Χάρτα του Ρήγα, η οποία διέσωσε τη μορφή της γενέτειράς του στα χρόνια του με τις ποικίλες αρχαιοτητές της, τις οποίες μάλιστα αναλύει ο συγγραφέας της²⁰.

Ο Θούριος του Ρήγα, που συγκλόνιζε την εποχή εκείνη τις ψυχές των Ελλήνων, θα ιδούμε και στη συνέχεια, απετέλεσε αντικείμενο ειδικών ερευνών· έτσι το 1980 ο Ούγγρος ελληνιστής Odon Füves παρουσίασε ένα χειρόγραφο του Θουρίου που κατείχε ο Έλληνας έμπορος Miklos Constantin de Tolesva και που

14. Αθ. Ε. Καραθανάσης, Μια ελληνική μαρτυρία από τη Βιέννη για τις πρώτες συλλήψεις των συνεργατών του Ρήγα Βελεστινλή, *Μακεδονικά* 18(1978) 92-102.

15. Τάσος Βουρνάς, Ο πολίτης Ρήγας Βελεστινλής, εκδ. Πυξίδα, Αθήνα 1956.

16. Όλγα Κατσιαρδή, Ο Ρήγας Φεραίος. Νέα στοιχεία από τα αρχεία της Τεργέστης, *Μνήμων* 7(1978-1979) 150-174.

17. Απ. Β. Δασκαλάκης, Ρήγας Βελεστινλής. Επαναστατικά σχέδια και μαρτυρικών τέλος. Το όραμα της ελληνικής ελευθερίας. Η ανακάλυψη της συνωμοσίας και η σύλληψις των συνωμοτών. Η αυστριακή ανάκρισις. Αι διπλωματικά διαπραγματεύσεις. Η έκδοσις και το μαρτύριον. Έκδοσις νέα με προσθήκες, εκδ. Βαγιονάκης, Αθήνα 1979, σ. 184.

18. Χριστόφορος Περραιβός, Βιογραφία Ρήγα Φεραίου, επιμ. Αποστόλου Χαρίση, εκδ. Μπάυρον, Αθήνα 1979, σ. ιδ'+98.

19. C. Paracostea-Danielopolu, La conscience nationale des peuples balkaniques et les chants revolutionnaires de Rigas, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 17(1979) 782-785.

20. Ε. Χ. Κακαβογιάννης, Ένας δρόμος της εποχής του Ρήγα στο Βελεστίνο, στο περιοδικό *Κείμενα του Βόλου*, τεύχος 5, άνοιξη 1979, 415-429.

ήταν πολύ διαφορετικό από το γνωστό κείμενο που είχε εκδώσει ο Fauriel²¹. Σημαντική από κάθε άποψη πρέπει να θεωρηθεί η συμβολή του Νέστορα Camaritano που αναφερόταν σε συμπληρώσεις και διορθώσεις γύρω από τη ζωή και τη δράση του Ρήγα· η μελέτη αυτή, που δημοσιεύτηκε σε δύο συνέχειες στο περιοδικό όργανο του Βαλκανολογικού Ινστιτούτου του Βουκουρεστίου, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, εξέταζε ποικίλα προβλήματα, όπως: ο χρόνος της γέννησης του Ρήγα, οι σπουδές του, ο χρόνος της άφιξής του στο Βουκουρέστι, το ερώτημα αν διετέλεσε καθηγητής της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, γραμματικός του Γρηγορίου Μπραγκοβάνου και του Μαυρογένη, καίμακάμης Κραϊόβας και συνεργάτης του βαρώνου de Langenfeld. Στο δεύτερο μέρος της μελέτης ο Νέστορ Camaritano, εξέτασε τα προβλήματα της υπηρεσίας του Ρήγα ως γραμματέα του πρίγκηπα Σούτζου και δραγουμάνου του Γαλλικού Προξενείου του Βουκουρεστίου, του σχηματισμού από τον ίδιο μυστικής εταιρείας, των εμπορικών και φιλολογικών δραστηριοτήτων του· σε όλα αυτά ο Νέστορ Camaritano προέτεινε με πειστικότητα τις δικές του απόψεις²². Το 1980 είδε, επίσης, το φως της δημοσιότητας στο Βουκουρέστι το βιβλίο του Λ. Βρανούση, «*Ρήγας, ένας Έλληνας πατριώτης των πριγκιπάτων*», γραμμένο στη ρουμανική, όπου ο κ. Βρανούσης παρουσιάζει το βίο και αποσπάσματα από το έργο του Ρήγα· στο βιβλίο, που ήταν συμπληρωμένο με τα νέα αποτελέσματα των ερευνών για το Ρήγα, συνεργάστηκε και ο Ρουμάνος ποιητής Ion Brad, πρόεδρος τότε της χώρας του στην ελληνική πρωτεύουσα²³. Το 1980, επίσης, στον τόμο *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Αφιέρωμα στον Κ.Θ. Δημαρά*, σημειώθηκαν πολλές αναφορές στο έργο του Ρήγα, μολοντί δεν απαντά κανείς εκεί ειδικότερη μελέτη²⁴. Είναι σημαντικό ότι στα 1862 ιδρύθηκε, μετά την ανατροπή του Όθωνα, πολιτικός σύλλογος με φιλελεύθερο προσανατολισμό και με την επωνυμία Ρήγας Φεραίος^{24α}. Το 1981 ο Λ. Βρανούσης παρουσίασε μια ενδιαφέρουσα ανακάλυψη: πρόκειται για τρία σπάνια έντυπα αναφερόμενα σε δύο επαναστατικά τραγούδια του Ρήγα (το *Θούριο* και τον *Ύμνο Πατριωτικό*) και σε ένα του Περραιβού (*Ύμνος του Μποναπάρτε*), τα οποία τυπώθηκαν το 1798 στη γαλλοκρατούμενη Κέρκυρα πιθανότατα πριν από το θάνατο του εθνομάρτυρα. Όσο για την αξία τους, αυτή είναι αυτο-

21. Odon Fűves, Le manuscrit de la chanson révolutionnaire de Rhigas en Hongrie, *Μακεδονικά* 20(1980) 494-497. Ο ίδιος ερμηνευτής είχε και παλαιότερα ασχοληθεί με το Ρήγα Φεραίο: The Philiki Hetairia of Rhigas and the Greeks of Pest, *Balkan Studies* 12(1971) 117-122 και A Rigasz-fele Barati Társaság és a pesti gőnörük, *Századok* 104 (1970) 75-77.

22. Nestor Camaritano, Rhigas Belestinlis, Complètement et corrections concernant sa vie et son activité, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 18(1980) 687-719 και 19 (1981) 41-69.

23. L. Vranoussis, Rigas un patriot grec din Principate, ed. Eminescu, σειρά Klepsidra, Bucuresti.

24. Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Αφιέρωμα στον Κ.Θ. Δημαρά, Αθήνα 1980 [*Ο Εραμιστής* 11, 1974].

24α. Αντώνης Λιάκος, Οι φιλελεύθεροι στην επανάσταση του 1862. Ο πολιτικός Σύλλογος «Ρήγας Φεραίος», *Μνήμων*, 8 (1980) 9-46.

νόητη, αν ληφθεί υπόψη ότι από όσα είχε τυπώσει ο Ρήγας στη Βιέννη στα τέλη του 1797 δεν έχει διασωθεί ούτε ένα αντίτυπο²⁵, και βέβαια αυτά τα δύο έντυπα είναι τα μόνα σωζόμενα και από αυτήν την έκδοση της Κέρκυρας. Το 1981 η Άννα Αβραμέα επανήλθε στο θέμα της χειρόγραφης χάρτας της Βλαχίας του Ρήγα και ασχολήθηκε, τούτη τη φορά, με το ειδικότερο πρόβλημα των τοπωνυμίων της Βλαχίας και τον τρόπο με τον οποίο τα μεταγλώττισε ο συντάκτης τους²⁶.

Τον επόμενο χρόνο ο Κ.Θ. Δημαράς στο βιβλίο του «*Ελληνικός Ρομαντισμός*» συμπεριέλαβε την ανατύπωση της μελέτης του για μια τραγωδία του Ι. Ζαμπέλιου με θέμα τον Ρήγα, της οποίας η παράσταση είχε απαγορευθεί το 1842· ο λόγος της απαγόρευσης από τις οθωνικές αρχές οφειλόταν στο μήνυμα της εθνικής αποκατάστασης που περιείχε η τραγωδία και την οποία αποκατάσταση συμβόλιζε η μαρτυρική θυσία του Βελεστινλή²⁷. Το 1982 εντοπίσαμε δύο μόνο μελέτες: ανήκουν και οι δύο σε Ρουμάνους συναδέλφους. Η πρώτη περιέχεται στο βιβλίο της C. Paracostea-Danielopolu για την ελληνική φιλολογία στις ηγεμονίες και όπου γίνεται λόγος για την κυκλοφορία στις ηγεμονίες του αισθηματικού μυθιστορήματος και της νουβέλας σε συνάφεια με το «*Σχολείον των ντελικάτων εραστών*» του Ρήγα καθώς και για το πρότυπο των Ύμνων του Ρήγα²⁸. Από την άλλη η Alexandra Anastasiu-Popa σε μελέτημά της αναφερόμενο στο Σύνταγμα του Ρήγα και ειδικότερα στον ελληνικό και διαβαλκανικό χαρακτήρα του· η Popa υποστηρίζει ότι ο Ρήγας είχε συλλάβει την ιδέα ενός ελληνοβαλκανικού κράτους που θα βασιζόταν στις δημοκρατικές αρχές και στις φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης²⁹. Τον επόμενο χρόνο ο καθηγητής Μ. Μερακλής επεσήμανε την επίδραση του Γάλλου Rétif de la Bretonne στο «*Σχολείον των ντελικάτων εραστών*» του Ρήγα (1790), για το οποίο σημείωσε ότι μπορεί να θεωρηθεί το πρώτο παράδειγμα παραλογοτεχνίας στην Ελλάδα³⁰. Τον ίδιο χρόνο παρουσιάστηκε η μελέτη του Ελβετού ελληνιστή και μουσικολόγου Samuel Baud-Bonny που εξέτασε το μουσικό σκοπό του Θουρίου του Ρήγα· μετά από τις θαυμάσιες συμβολές του Π. Πίστα στην αναζήτηση των προτύπων των ύμνων του Ρήγα, τώρα ο Bonny προέτεινε να αναζητήσουμε το μουσικό σκοπό του Ρήγα σε ένα τύπο αργού χασάπικου χορευτικού που στα 1959 επεβίωνε, ακόμη, στην Ιερισσό της Χαλκιδικής. Ο Baud-Bonny προέβαλε το επιχείρημα ότι ο σκοπός αυτός ήταν ο

25. Λ. Β ρ α ν ο ύ σ η ς, Θούρια του Ρήγα (τυπωμένα το 1798) και χειρόγραφα του Βηλαρά, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, 56 (1981) 299-312.

26. Ά ν ν α Α β ρ α μ έ α, Τα τοπωνύμια της Βλαχίας στον χειρόγραφο Χάρτη του Ρήγα, *Ο Εραμιστής*, 19 (1981) 100-119.

27. Κ. Θ. Δ η μ α ρ ά ς, *Ελληνικός Ρομαντισμός*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1982, 157-164 (Ρήγας Θεσσαλός, Αθησαύριστη έκδοση της τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπέλιου).

28. C. P a r a c o s t e a - D a n i e p o l o p u, *Literatura în limba greacă din Principatele Române, 1774-1830*, Bucuresti 1980, 205-215, 217-220.

29. A l e x a n d r a A n a s t a s i u - P o p a, *En marge de la Constitution de Rhigas*, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 20 (1982) 425-429.

30. Μ. Γ. Μ ε ρ α κ λ ή ς, *Παραλογοτεχνία, Παρνασσός* 25 (1983) 567-587 (ιδιαίτερα σσ. 569-572).

αγαπητός χορός των ελληνικών πληρωμάτων που αλώνιζαν την Αδριατική, το Αιγαίο, τη Μαύρη Θάλασσα κατά τα τέλη του 18ου αι³¹. Το 1983 ο Γιάννης Παπαδριανός παρουσίασε στο ελληνικό κοινό την οδό Ρ. Φεραίου στο Βελιγράδι, με την οποία οι φίλοι γείτονες τίμησαν το μάρτυρα της ελευθερίας των βαλκανικών λαών· ο Παπαδριανός δημοσίευσε την αναμνηστική πλάκα που εντοιχίστηκε στην αρχή της οδού και παρέθεσε και την ελληνική μετάφρασή της.

Για την σχέση του Ρήγα με το νεοελληνικό θέατρο ασχολήθηκε ο V. Puchner εξετάζοντας ειδικότερα το ρόλο της μεταρραστικής παράδοσης στην υπόψη περίοδο³³. Με τον Ρήγα Φεραίο ασχολήθηκε τελευταία και ο ιστορικός Θ. Φωτιάδης³⁴.

Το 1984 ο γνωστός Σέρβος νεοελληνιστής Miodrag Stojanovic ανακοίνωσε την ύπαρξη ενός χειρογράφου του 1803 με το Θούριο του Ρήγα· η σημασία του χειρογράφου αυτού είναι αυτονόητη, γιατί το ως τότε γνωστό χειρόγραφο με το Θούριο χρονολογούνταν το 1807³⁵. Ανοίγουμε εδώ μια παρένθεση για να σημειώσουμε ότι το ενδιαφέρον του Γιουγκοσλάβου συναδέλφου για το έργο του Ρήγα υπήρξε πάντοτε ζωντανό· άλλωστε εκεί άφησε και την τελευταία του πνοή ο φλογερός Βελεστινλής, στον Ατρόμητο Πύργο, κοντά στη σημερινή οδό Ρήγα Φεραίου του Βελιγραδίου. Ας θυμηθούμε επίσης ότι ανάμεσα στους συνεργάτες του Ρήγα ήταν και ο Σέρβος Πέτροβιτς. Δικαιολογημένα, ταυτόχρονα με την έναρξη του ενδιαφέροντος των Ελλήνων ερευνητών για το έργο του Ρήγα, εκδηλώθηκε και το αντίστοιχο σερβικό και ένας λόγιος της εποχής, ο Svetomir Nikolajevic (1844-1922), πληροφορούσε τους συμπατριώτες του για τον εθνομάρτυρα και οραματιστή Ρήγα Βελεστινλή³⁶. Θα θυμήσουμε επίσης τον D. Pantelić, που στο Μεσοπόλεμο μας έδωσε μια πολύ ωραία μονογραφία για το Ρήγα³⁷.

31. S. Baud-Bovy, Ο σκοπός του Θουρίου του Ρήγα, στα *Πρακτικά του Δ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*, Ιωάννινα 10-12 Οκτ. 1979, Θεσσαλ. 1983, έκδ. ΙΜΧΑ, 11-16.

32. Γιάννης Παπαδριανός, Οδός Ρ. Φεραίου στο Βελιγράδι, εφ. *Θεσσαλονίκη*, 19 Νοεμ. 1983, 6.

33. V. Puchner, Ιστορικά νεοελληνικού θεάτρου, Έξι μελετήματα, Αθήνα 1984· βλ. ειδικότερα το κεφάλαιο «Ο Ρήγας και το θέατρο. Ο ρόλος της μεταρραστικής παράδοσης στην περίοδο του προεπαναστατικού ελληνικού διαφωτισμού», σσ. 109-119.

34. Θ. Φωτιάδης, Ρήγας-Καραϊσκάκης-Κόχραν. Μια απίστευτη συνοδοιπορία σε δύο αιώνες, στο περιοδ. *Τετράμηνα*, 25, 26, 1984, 1657-1676.

35. Miodrag Stojanovic, Fanariotsko i Srpsko Gračansko Penistvo στο *Poseban otisak iz Sbornika Gradska Kultura na Balkani (XV-XIX vek.)*, Beograd 1984, 201-221+4 πίν.

36. Svetomir Nikolajević, Riga iz Fere, pesnik i patriota griki (Ο Ρήγας Φεραίος, ποιητής και Έλληνας πατριώτης), Beograd 1889. Ο Nikolajević στηρίχθηκε σε ελληνικές πηγές και ανήκε στους σπουδαίους Σέρβους λογίους και πολιτικούς της εποχής του· διητέλεσε μάλιστα και μαθητής του Θεσσαλού δασκάλου Π. Παπακωστόπουλου, για τον οποίο βλ. Ioannis Papadrianos, Der griechische Gelehrte Panagiotis Papakostopoulos und die Serben (1820-1879) στο *Collection of Reports from the second Greek Serbian Symposium; Greek-Serbian Cooperation 1830-1908*, Belgrade 1982, 120, σημ. 17.

37. D. Pantelić, Pogibija Riga iz Fere, *Brastvo*, vol. 25 (1931) 130-174.

Τελευταία υποστηρίχθηκε από τον Π.Μ. Κιτρομηλίδη ότι ο Ρήγας υπήρξε μαθητής του Ιώσηπου Μοισιόδακα, γι' αυτό και η επίδραση του Μοισιόδακα στο έργο του Βελεστινλή είναι προφανής: ο Κιτρομηλίδης θεωρεί ότι ο Μοισιόδακας έστρεψε το Ρήγα προς τη μελέτη της φυσικής και της γεωγραφίας και ότι η επίδραση αυτή είναι διάχυτη στο έργο του Ρήγα: την ίδια επίδραση συναντά κανείς, πάντα κατά τον Κιτρομηλίδη, και στη γλώσσα, στο λεγόμενο «απλούν ύφος», στο ιδεώδες της «υγιούς φιλοσοφίας», του πολιτικού ουμανισμού, του επαναστατικού ριζοσπαστισμού³⁸. Ενδιαφέρουσες απόψεις, αλλά με νύξεις μονάχα, απαντά κανείς στο μελέτημα του Ιουλίου Κέρπη για την αρχαιογνωσία του Ρήγα³⁹.

ATHANASSIOS E. KARATHANASSIS

*Review of research for Rhigas Pheraios
written during 1973-1985*

In this article the author presents a series of 40 studies written during 1973-1985 by greek and foreign researchers concerning the life and the work of Rhigas. This article complements the work of Ms. C. Papacostea-Danielopolu published in "Revue des Etudes Sud Est Européennes" vol. 11(1973) 563-567 about the same subject, but for the chronological period of 1950-1973.

38. Π. Κιτρομηλίδης, *Ι. Μοισιόδαξ*, έκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985, passim.

39. Ιούλιος Κέρπης, *Η αρχαιογνωσία του Ρήγα*, Αθήνα 1985, έκδ. Συλλόγου Βελεστινιωτών Αθηνών «Ρήγας Βελεστινλής».

Ίατρικές γνώσεις τοῦ Ρήγα Βελεστινλή
στό ἔργο του «Φυσικῆς ἀπάνθισμα»

Διαβάζοντας τό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα»¹ καί ἰδιαίτερα τό τελευταῖο κεφάλαιο «Περί ἀνθρώπου ζῶων καί ἐτέρων τινῶν»² ἐντυπωσιάζεται κανεῖς γιά τίς ἱατρικές γνώσεις ἀνατομίας καί φυσιολογίας, πού διέθετε ὁ συγγραφέας του, ὁ Ρήγας Βελεστινλή.

Οἱ γνώσεις τοῦ Ρήγα στό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», ὅπως σημειώνει καί ὁ Ἄπ. Δασκαλάκης, ἦταν «κατά τό πλεῖστον ξένα πρός τάς συνήθεις φιλολογικάς ἀσχολίας» του³.

Στό περιβάλλον ὅπου ζοῦσε ὁ Ρήγας ὑπῆρχαν, ὅπως εἶναι γνωστό, καί γιατροί. Εἶναι, ἐπίσης, γνωστό ὅτι ἀπό τούς συντρόφους του πού τόν συνόδευσαν στό μαρτύριο, ὁ Δημήτριος Νικολίδης, ἀπό τά Γιάννενα ἦταν γιατρός καί ὁ Ἰωάννης Ἐμμανουήλ ἀπό τήν Καστοριά φοιτητής τῆς ἱατρικῆς⁴.

Ἄλλωστε ἀπό τό 1751 εἶχε ἀρχίσει νά ἐκδίδεται καί ἡ γνωστή Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, στίς σελίδες τῆς ὁποίας ἦταν καταχωρημένες οἱ πρόσφατες, τότε, ἀνακαλύψεις καί πρόοδοι τῆς ἀνατομίας καί τῆς φυσιολογίας. Ὁ Ρήγας χρησιμοποιοῦσε τήν Ἐγκυκλοπαιδεία ἐφ' ὅσον τήν μνημονεύει δύο φορές στό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», «...θεωρώντας εἰς τήν ἐγκυκλοπαιδείαν...»⁵ καί

1. Ρήγα Βελεστινλή Θετταλοῦ, Φυσικῆς ἀπάνθισμα, ἐν Βιέννῃ, 1790, φωτοτυπική ἀντιγραφή του εἰς τήν Ἐθνικήν Βιβλιοθήκην μοναδικοῦ σωζομένου ἀντιτύπου, ὑπ' ἀρ. 1288. Ἔκδοσις τοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Φυσικῶν «ὁ Φυσικός κόσμος», Ἀθήναι 1971.

2. Γιά ἱατρικά θέματα γίνεται λόγος καί στά κεφάλαια ΚΑ', ΚΒ' καί ΚΓ'.

3. Ἄπ. Δασκαλάκης, ὁ Ρήγας Βελεστινλή ὡς διδάσκαλος τοῦ Γένους, ἐκδ. Βαγιονάκη, Ἀθήναι 1977, σ. 81.

4. Λέα ν δ. Βρανοῦ ση, Ρήγας Φεραῖος, Βασική Βιβλιοθήκη, ἀρ. 10, Ἀθήνα 1953, σ. 104.

5. Ρήγα Βελεστινλή, ὀ.π., σ. 31.

«...ās κοιτάξη εις τήν Φραντζέζικη Ἐγκυκλοπαιδειαν...»⁶.

Σχετικά μέ τίς πηγές πού χρησιμοποίησε ὁ Ρήγας κατά τήν συγγραφή τοῦ βιβλίου, ὁ Λέαν. Βρανούσης σημειώνει ὅτι «πηγές καί πρότυπα τῆς «Φυσικῆς» τοῦ Ρήγα εἶναι δύσκολο νά βρεθοῦν καί νά καθοριστοῦν. Δέν μεταφράζει ἄλλωστε αὐτοῦσιο τό ἔργο, ἀλλά μονάχα «ἐρανίζεται» τά στοιχεῖα πού θά τοῦ χρειαθοῦν ἐκ τῆς «Γερμανικῆς καί τῆς Γαλλικῆς διαλέκτου»⁷.

Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ΚΔ' κεφαλαίου τοῦ «Φυσικῆς ἀπάνθισμα» ἀναφέρεται στόν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος «εἶναι τό ἀξιολογώτερο ζῶον τοῦ παντός», καί ἰδιαίτερα στήν σύλληψη καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμβρύου, στόν τοκετό καί τά προβλήματα του, στήν κυκλοφορία τοῦ αἵματος, στήν ἄδηλο ἀναπνοή κ.ἄ.

Μέχρι τόν 17ο αἰώνα ἐπικρατοῦσε, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἄποψη τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἱατρῶν⁸ ὅτι καί οἱ δύο γονεῖς συνεισφέρουν γιά τόν σχηματισμό τοῦ ἐμβρύου. Στά χρόνια τοῦ Ρήγα, ὁ Μεσγέρος στήν Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία του ἔγραφε ὅτι «οἱ παλαιοί ἐπίστευον οὐχί ἀπιθάνως εἰς τήν μίξιν τοῦ ἀνδρείου καί γυναικεῖου σπέρματος»⁹.

ἽΟ σχηματισμός καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμβρύου κατά τόν 18ο αἰώνα ἀπασχόλησε ἔντονα τούς ἐπιστήμονες μέ ἀποτέλεσμα νά διαμορφωθοῦν δύο θεωρίες, ἐμβρυολογικές σχολές, ἀνάλογα μέ τήν σημασία καί τόν κύριο ρόλο πού ἀπέδωσαν στό σπερματοζῶριο ἢ στό ὠάριο. Ἐν, δηλαδή, τό ἐμβρυο βρισκότανε στό σπερματοζῶριο ἢ στό ὠάριο. Γι' αὐτό καί ἀνάλογα οἱ ἐπιστήμονες χαρακτηρίστηκαν ὠτοκιστές ἢ ζωοαριστές¹⁰.

Σημαντικό ρόλο στίς ἀνωτέρω διαμάχες ἔπαιζαν οἱ ἐκπληκτικές ἀνακαλύψεις πού εἶχαν, ἐν τῷ μεταξύ, ἀνακοινωθεῖ. Γιά πρώτη φορά, στά 1679, παρατηρήθηκαν ἀπό τόν Λεβενχούκ (A. van Leeuwenhoek, 1632-1723) τά σπερματοζῶρια στό σπέρμα κριαριοῦ, καί τέσσερα χρόνια ἀργότερα ἀπό τόν μαθητή του Χάμ (Γιόχαν Χάμμ, 1650-1723) στό ἀνθρώπινο σπέρμα¹¹. Ἡ ὄνομασία δόθηκε ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἡ οὐρά δημιουργεῖ συνεχῆ κίνηση στό σπερματοζῶριο¹². Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς στό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα» μνημονεύει τόν Λεβενχούκ δύο φορές, στήν σ. 123 καί στή σ. 155.

Τήν ἴδια ἐποχή ὁ Ρενιέ ντέ Γκράαφ (Regnier de Graaf, 1641-1673) γιά πρώτη φορά περιέγραψε τά ὠοθυλάκια στήν ὠοθήκη τῶν ζῶων, πού τά θεωροῦσε ὡς ὠά-

6. Ρήγα Βελεστινλῆ, ὀ.π., σ. 157.

7. Λέανδ. Βρανούσης, ὀ.π., σ. 254.

8. Διονυσίου Π. Τουλιάτου, Ἡ ἑλληνική ἱατρική διά μέσου τῶν αἰώνων, Ἀθήναι (α.χ.), σ. 172 καί σ. 226.

9. Ἰωάννου Δανιήλου Μεσγέρου, Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ, μετά προσθήκης τινῶν ὑποσημειώσεων, ὑπό Ἀναστασίου Γεωργιάδου, Φιλιππουπολίτου ἱατροῦ καί χειρουργοῦ, 1810, σ. 78.

10. Arturo Castiglioni, Ἱστορία τῆς ἱατρικῆς, εἰσαγωγή, ἐπιμέλεια, συμπλήρωμα, Ν.Ε. Παπασπύρου, τ.2, Ἀθήναι 1961, σ. 526.

11. Ζήσης Παπαθανασίου-Μαίρη Σπυριδογιαννάκη, Τό κυνήγι τῆς γονιμότητας, ἕνα παιδί μέ κάθε θυσιά, ἐκδόσεις Καραμπερόπουλος, Ἀθήναι 1985, σ. 26.

12. Νικολάου Κ. Λούρου, Μαιευτική καί Γυναικολογία, Ἀθήναι 1971, σ. 109.

ρια¹³. Καί στά 1780 ἀπό τόν Σπαλλατσάνι (Lazzaro Spallanzani, 1729-1799) ἀνακαλύφθηκε ἡ γονιμοποιός δύναμις τοῦ σπέρματος, ὅτι δηλαδή εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐπαφή τοῦ σπέρματος μέ τό ὄαριο γιά τήν σύλληψη¹⁴.

Ἄσ Ρήγας ὀνομάζει τά σπερματοζῳάρια «σκουληκάκια», τά ὠοθυλάκια «αὐγά» καί τήν ὠοθήκη «αὐγοθήκη». Οἱ ὄροι αὐτοί χρησιμοποιοῦνταν τήν ἐποχή ἐκεῖνη, μάλιστα ἀναφέρονται στό ἔργο τοῦ Ἄντόνιο Βαλλισινιέρι (1661-1730) «Ἱστορία τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν ζῳῶν»¹⁵ (Βενετία 1739). Ἐπίσης, ὡς «μικρά ζῳα» χαρακτηρίζονται στό βιβλίο τοῦ Βενιαμίν Μαρτίνου (Benjamin Martin, 1704-1782) πού ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς μετέφρασε στά 1799, «Θαυμάζει τινάς, ὅταν βλέπει τόσα ἄπειρα μικρά ζῳα ὅπου πλέουσι μέσα εἰς τήν σποράν ὄλων τῶν ἀρσενικῶν ζῳῶν»¹⁶.

Τά ὄαρια ὀνομάζονται «ὠῖδια» σέ ὑποσημείωση τοῦ Ἀναστασίου Γεωργιάδη, μεταφραστή τοῦ ἔργου τοῦ Μεσγέρου¹⁷, καί ὁ Διονύσιος Πύρρος χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «αὐγό»¹⁸ ἐνῶ ὡς «σπερματοζῳῶφια» ἀναφέρονται τά σπερματοζῳάρια στό λεξικό τοῦ Καρυοφύλλη¹⁹.

Ἄσ Ρήγας ἀρχίζει τό ΚΔ' κεφ. μέ τήν «ἀρχή», τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος «δέν διαφέρει κατ' οὐσίαν ἀπό τήν ἀρχή τῶν λοιπῶν ζῳῶν». Ὅπως φαίνεται εἶναι ἀρκετά ἐνημερωμένος. Παραθέτει καί τίς δύο θεωρίες, τά ἐπιχειρήματα καί τά «ἐνάντια» τῶν. Ξεκινᾷ μέ τήν θεωρία πού ὑποστήριξε ὅτι «τό ἐμβρυον ὑπάρχει εἰς τήν σποράν τοῦ ἀνδρός»²⁰, τήν θεωρία τοῦ προσχηματισμοῦ.

13. Ζήσης Παπαθανασίου, ὁ.π., σ. 24.

14. Ι.Π. Γεωργίου, Ἱστορία τῆς ἱατρικῆς, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1978, σ. 212. – Βλ. καί Arturo Castiglioni ὁ.π., τ.2, σ. 598.

15. «Τό θέμα πού τόν ἀπασχολεῖ στό βιβλίο αὐτό εἶναι ἄν ἡ γένεσις τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν ζῳῶν ὀφείλεται στά «σκουληκάκια τοῦ σπέρματος», δηλ. τά σπερματοζῳάρια ἢ στά «αὐγά» προφανῶς στά ὄαρια». Πάπυρος, Ἱστορία τῆς ἱατρικῆς, Ἀθήνα 1968, μετάφραση τοῦ «Storia Della Medicina» Fratelli Fabri Editori, Milano, 1968, τ.2., σ. 219.

16. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἢ σύντομος ἀνάλυσις τῆς πειραματικῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, κατ' ἐρωταπόκρισιν, συγγραφεῖσα μέν παρά τοῦ Ἄγγλου Βενιαμίν Μαρτίνου, νῦν δέ τό πρῶτον ἐκδοθεῖσα εἰς τήν κοινήν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον, καί μετά πλείστων σημειωμάτων ἐπαυξηθεῖσα παρά Ἄνθιμου Γαζῆ Θεταλομάγνητος, τόμος Β', ἐν Βιέννῃ 1799, σ. 577.

17. «ἄν τά τῶν γυναικῶν ὠῖδια κατά τινα τρόπον βλαβῶσιν». Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 77.

18. «ἄν κατά τύχην ἤθελε πέση... κα'νέν αὐγόν ἔξω τῆς μήτρας τῆς γυναικός, τότε τό βρέφος ἀφεύκτως σχηματίζεται ἔξωθεν». – Πρβλ. Ἀριστοτέλους Χρ. Εὐτυχιάδου, Εἰσαγωγή εἰς τήν ἑλληνικήν θεραπευτικήν ἀπό τοῦ 1453 μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος, Ἀθήνα 1985, σ. 55. – Ἐπίσης τόν ὄρο «αὐγό», χρησιμοποιεῖ καί ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς σέ ὑποσημείωση τοῦ ἔργου πού μεταφράζει. Βλ. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ὁ.π., σ. 579.

19. Γ. Καρυοφύλλη, Λεξικόν Ἱατρικῆς, χειρουργικῆς, φαρμακολογίας, θεραπευτικῆς καί τῶν συναφῶν αὐταῖς ἐπιστημῶν, τ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1895.

20. «Ἡ σπορά, ἥτις καί θορός καί θορή κατά τόν Ἀρεταῖον καλεῖται, εἶναι ἐκεῖνη ἡ ζῳηροτάτη ὕλη, ἥτις ἐκ τοῦ αἵματος ἐκκρίνεται, καί ὡς ἄνθος τούτου ἐν τοῖς ὄρχεσιν ἐπεξεργάζεται. Διαιτητικῆς παραγγέλματα, οἷς προέτακται ἱστορία συνοπτική περὶ ἀρχῆς

Ἡ θεωρία τοῦ προσχηματισμοῦ ἀναπτύχθηκε μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῶν σπερματοζωαρίων. Τόσος ἦταν ὁ ἐνθουσιασμός τῶν ἐπιστημόνων, πού ἐβλεπαν τὰ σπερματοζωάρια στό μικροσκόπιο ὡς μικρογραφία τοῦ ἀνθρώπου μέ ὅλα τὰ ὄργανά του. Χαρακτηριστικό εἶναι τὸ κείμενο τῆς ἐποχῆς, «οἱ νεώτεροι σοφοὶ εὐρον μέ τὸ μικροσκόπιον αὐτῶν ὅτι ὄχι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καί ὅλα τὰ ζῶα, ὑφίστανται πραγματιῶδως (καθὲν εἰς τὸ ἀρμόδιον του εἶδος, καί μέ ὅλα τῶν τὰ μέρη τοῦ σώματος ἐντελῆ) εἰς τὴν σποράν τοῦ ἀρσενικοῦ ζῶου πρό τῆς γεννήσεως»²¹. Ἀντίθετα κατακρίνονται σέ ἄλλο βιβλίον. «Οἱ νεώτεροι ὑπὸ τοῦ νεωτερισμοῦ τῶν μικροσκοπικῶν παρατηρήσεων πλανηθέντες, ἔπεσον ἐνθερμος εἰς τὴν θεωρίαν τῶν σπερματικῶν ζωδίων, ὑπολαμβάνοντες ταῦτα ὡς τοῦ μέλλοντος ζῶου ἀρχήν»²².

Φανατικός θιασώτης τῆς θεωρίας τοῦ προσχηματισμοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἦταν ὁ διάσημος Χάλερ (Albrecht von Haller, 1708-1777) τοῦ ὁποίου τὸ κύρος προσέδιδε ἰσχὺ καί στήν θεωρία πού ὑποστήριζε²³.

Σύμφωνα μέ τὴν θεωρία τοῦ προσχηματισμοῦ μετὰ τὴν συνουσία τὸ σπέρμα εἰσέρχεται στήν «αὐγοθήκη»²⁴ τῆς γυναικός καί «κάννει τὴν φωλεάν» του σέ ἓνα «αὐγόν», ὠοθυλάκιο καί ἐκεῖ αὐξάνει σιγά-σιγά. Οἱ ὑποστηρικτές τῆς θεωρίας ἐνίσχυαν τὴν ἄποψίν τους λέγοντας ὅτι παρατήρησαν μέ τὸ μικροσκόπιο στό σπέρμα ἄπειρα «σκουληκάκια», τὰ σπερματοζωάρια, τὰ ὁποῖα ζοῦσαν δύο ἕως τέσσερες ἡμέρες.

Ὁ Ρήγας παραθέτει στή συνέχεια τὰ «ἐνάντια» τῆς θεωρίας καί πρῶτα τὴν λογικὴ ἀπορία, γιατί ἓνα μόνο ἢ δύο ἀπὸ τὰ σπερματοζωάρια νά «γίνωνται ἄνθρωποι». Ἐπιστρατεύει ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν ἀνατομία καί τὴν φυσιολογία ἐναντίον τῆς θεωρίας τοῦ προσχηματισμοῦ. Γράφει χαρακτηριστικά «ἰξεύρομεν ἀπὸ τὴν ἀνατομίαν...» ὅτι τὸ «σακουλάκι»²⁵ ὅπου συνάζεται ἡ σπορά ἀφ' οὗ ὄργανο

καί προόδου τῆς ἱατρικῆς συνερανισθέντα ὑπὸ τοῦ ἐν ἱατροῖς ἐξοχωτάτου Κωνσταντίνου Μιχαήλ τοῦ ἐκ Καστορίας, ἔκδοσις πρώτη, ἐν Βενετία, 1809, σ. 214, – Πρὸς Γ. Καρρᾶς, Οἱ φυσικὲς-θετικὲς ἐπιστῆμες στὸν ἑλληνικὸ 18ο αἰῶνα, Ἀθήνα 1977, σ. 105, ὅπου παρατηρεῖ ὅτι ἡ πρώτη ἔκδοσις ἦταν τοῦ 1794 καί ἀκολούθησαν τοῦ 1809 καί τοῦ 1819.

21. Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὁ.π., σ. 577.

22. Ἱατροφιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 78.

23. Πάπυρος, ὁ.π., τ. 2, σ. 354, – Βλ. καί Hugo Glaser, Ὁ ἄνθρωπος, μέ τὸ μάτι τῶν μεγάλων γιαιτρῶν, μετάφρασις Γιάννη Δυριώτη, Ἀθήναι (α.χ.) σ. 144.

24. Οἱ λέξεις «αὐγοθήκη» καί «ῶοθήκη» δὲν ὑπάρχουν στό λεξικὸ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ. Ἀνθίμου Γαζῆ, Λεξικὸν ἑλληνικὸν πρὸς χρῆσιν τῶν περὶ τοὺς παλαιούς συγγραφεῖς ἑνασχολομένων, ἔκδοσις πρώτη, ἐπιστάσις καί δωροθῶσις Σπυρίδωνος Βλαντιῆ. Ἐν Βενετία, Α-Θ 1809, Ι-Π 1812, Ρ-Ω 1816.

25. «ἐγείρεται αὐτὴ ἡ ὀρμὴ καί ἡ πρὸς τὴν μίξιν ὄρεξις ἀπὸ τὸν ἐρεθισμόν, τὸ ὁποῖον προξενεῖ ἡ σπορά εἰς τὰς σπερματικὰς κύστεις ἠθροισμένη, ἥτις ἐκ τοῦ αἵματος διὰ τῆς σπερματικῆς ἀρτηρίας ἐκκρινομένη, καθ' ὃν τρόπον καί αἱ λοιπὰ ἐπιτελοῦνται ἐκκρίσεις, ἐν τοῖς ὄρχεσιν ἐπεξεργάζεται, καί ἀπ' ἐκεῖ φέρεται εἰς τὰς σπερματικὰς ἐκείνας κύστεις εἰς τὰς ὁποίας καί διαφυλάττεται ἕως οὗ νά γίνῃ ἡ ταύτης ἐγχοσις», Διαιτητικῆς παραγγέλματα, ὁ.π., σ. 194.

νισθη από τα σπερματικά άγγεϊα²⁶» δηλαδή ή σπερματοδόχος κύστις, έχει μικρά χωρητικότητα. Καί συμπληρώνει, «ή φυσιολογία μās διδάσκει...» πώς τό σπέρμα παράγεται συνεχώς καί άφου ή χωρητικότητα τής σπερματοδόχου κύστεως εϊναι μικρά, τότε τό σπέρμα πρέπει νά «εύγη διά τής συνουσίας, ή με άλλον μηχανικόν καί βιαστικόν τρόπον, ή πρέπει νά διαμοιρασθη εις τά λοιπά άγγεϊα του σώματος». Για νά ύποστηρίξει τό τελευταίο σημειώνει ότι «ή ανατομική παρατήρησις άπέδειξεν...» ότι ή σπερματοδόχος κύστις, « τό σακουλάκι», επικοινωνεί με τά άγγεϊα με δύο «τρυπίτσες» καί διερωτάται «αν τό σπέρμα εϊχεν τά ανθρώπινα σκουληκάκια, τί γίνονται όταν έμβουν εις τό αίμα» για νά καταλήξει ότι εϊναι άπίθανον νά συμβαίνει κάτι τέτοιο.

Χρησιμοποιεί βασικές έννοιες τής βιολογικής θεωρίας του Μπουφόν (Buffon 1707-1788), όπως τά «μόρια». Κατά τόν Μπουφόν τά σπερματοζώαρια ήσαν «συγκρίματα όργανικων μοριων»²⁷. Ο Ρήγας αναφέρει τρεις φορές τόν όρο «μόρια» (σ. 145 καί 146) καί μνημονεύει δύο φορές τόν Μπουφόν (σ. 127 καί 135), πού σημαίνει ότι θά εϊχε μελετήσει τό έργο του.

Η δεύτερη θεωρία τής άρχής του ανθρώπου πού ύποστήριζε ότι «εύρίσκεται τό έμβρυον εις τά αυγά τής γυναικός»²⁸ ήταν ή **θεωρία τής επιγενέσεως**²⁹, ή όποία αναπτύχθηκε από τόν Χάρβεϋ (William Harvey, 1578-1657) με τήν έργασία του «*exercitationes de genetatione animalium*» (1651)³⁰. Ύποστήριζε ότι τό έμβρυο αναπτύσσεται από τό ώάριο με τήν διαδικασία τής επιγενέσεως, δηλαδή με μία διαδοχική εμφάνιση των διαφόρων κατασκευών³¹. Χαρακτηριστική παρέμεινε ή έκφρασή του «*omne vivum ex ovo*», πού επιβεβαιώθηκε με τήν ανακάλυψη τϋ ώαρίου στα 1827 από τόν Μπέρ (K.E Von Baer, 1792-1876)³².

Από τόν Ρήγα μνημονεύεται (σ. 162-163) ή ανατομική διερεύνηση του Χάρβεϋ³³ στα έλάφια του Βασιλιά τής Άγγλίας Καρόλου Ι, πού σκοπό εϊχε, όπως σημειώνει, «νά εύρη πώς γίνεται ή σύλληψις». Έντυπωσιάζεται από τήν τεολογική διαδικασία αναπτύξεως του έμβρύου γράφοντας «καί όλον τό θαυμαστόν αυτό τεχνούργημα, όταν άρχίση μίαν φορά γλύγωρα τελειούται».

Στό ίδιο θέμα, για νά δώσει παραστατικά πόσο πτυχωτά εϊναι άρχικά τά σαρκίδια του έμβρύου μέσα στη μήτρα του έλαφιου χρησιμοποιεί ως παράδειγμα

26. «Άγγεϊα σπερματικά» παρ' ανατομ. τά φυλάττοντα τό σπέρμα. Άνθίμου Γα-ζή, Λεξικόν, ό.π.

27. Πάπυρος, Ίστορία τής Ίατρικής, ό.π., τ. 2, σ. 338.

28. ό Ρήγας στο ΚΓ' κεφ. «Περί πουλιών» σ. 139 σημειώνει: «Βεβαιώνουν κοινώς οι φυσικοί φιλόσοφοι πώς όλα τά θηλυκά ζώα (χωρίς νά εξαιρέσουν τόν άνθρωπον) έχουν τά έμβρυα μέσα τους, καί ή συνουσία του άρσενικου προξενεί μόνον τήν ζωογονίαν».

29. Arturo Castiglioni, ό.π., τ. 2, σ. 526.

30. Encyclopedia Britannica, 1964, vol II, p. 145, λήμμα Harvey.

31. «Ο Γουλιέλμος ό-Χαρβαίος... εξέδωκεν άκόμη καί μίαν διατριβήν περί γεννήσεως, εις τήν όποιαν αυτός πρώτος περιγράφει καί έξηγεί περιστατικώς καί μετά μεγαλης άκριβείας τήν γέννησιν των ζώων». Διαιτητικής παραγγέλματα, ό.π., σ. 72.

32. Hugo Glasser, ό.π., σ. 150.

33. Ζήσης Παπαθανασίου-, ό.π., σ. 24.

τήν ανατομική εξωτερική κατασκευή του ἐγκεφάλου πού καλύπτεται ἀπό τήν μήνιγγα, «καθώς ἡ μεμβράνα ὁποῦ ακολουθεῖ καί ἐναγκαλιζέται τήν περιστροφὴν τοῦ ἐγκεφάλου».

Τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρήγα ἐπικρατοῦσα ἄποψη γιὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐμβρύου ἦταν ἡ θεωρία τοῦ προσχηματισμοῦ, μέ κύριο ὑποστηρικτὴ τὸν Χάλλερ. Ὅμως στὰ 1759 δημοσιεύθηκε ἡ ἐργασία τοῦ Βόλφ (Casler Friedrich Wolff, 1732-1794) «Theoria Genetationis» πού θεωρεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς σύγχρονης Βιολογίας³⁴. Ὁ Βόλφ ἐπαναφέρει τὴν θεωρία τῆς ἐπιγενέσεως ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ διάπλαση τοῦ γονιμοποιημένου ἐμβρύου γίνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καί ὄχι μέ τὴν ἀνάπτυξη ὀργάνων πού βρίσκονται σέ μικρογραφία μέσα στό σπέρμα³⁵.

Ἀναφέροντας ὁ Ρήγας τὴν δευτέρη θεωρία ἀρχῆς τοῦ ἐμβρύου, τὴν θεωρία τῆς ἐπιγενέσεως διαφαίνεται ὅτι συντάσσεται μέ αὐτὴν μιά καί σημειώνει χαρακτηριστικὰ τὴ φράση «ἡ δευτέρα λοιπὸν καί πιθανωτέρα δόξα τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνθρώπου», ἐνῶ ὁ Ἄνθιμος Γαζής, σέ ὑποσημείωση τοῦ ἔργου πού μεταφράζει, ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολία του γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς κάθε θεωρίας. Γράφει σχετικὰ: «Μέ ὄλας τὰ ἐφευρέσεις ὁποῦ ἔκαμον εἰς τοὺς ὑστερινούς καιροὺς ἡ σύλληψις καί ἡ γένεσις εἶναι πρᾶγμα τόσον δύσκολον, τόσον σκοτεινὸν καί τόσον ἀμφίβολον, ὁποῦ δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νά εἰπῆ τίποτε μέ βεβαιότητα· ἄλλοι μὲν ἔχουσιν ὅτι τό μικρὸν ζῶον ἐξ ἀρχῆς εἶναι εἰς τό αὐγὸν τοῦ θηλυκοῦ, ἄλλοι δὲ τό ἀρνοῦνται εἰδικῶς καί θέλουσιν ὅτι δὲν ὑφίσταται, παρά ἀφ' οὗ ὀριμάση τό αὐγὸν ἀπὸ τὸν σπῆρον τοῦ ἀρσενικοῦ εἰς τὴν συνουσίαν»³⁶.

Ὅταν τό ἐμβρυο γίνῃ ἐνός μηνός, σημειώνει ὅτι «ἔχει μίαν καί τὴν αὐτὴν κυκλοφορίαν μέ τὴν μητέρα». Τό αἷμα ἀπὸ τὴν μητέρα περνᾷ διὰ τοῦ ὀμφαλοῦ στό ἐμβρυο καί τό θρέφει «ἕως εἰς τὸν καιρὸν τῆς γέννας». Προσπαθεῖ νά δώσει ἐξηγήσιν στό γιατί ἐπισυμβαίνουν ἀποβολές τοῦ ἐμβρύου κατὰ τὸν δευτέρον μῆνα λέγοντας ὅτι «τὰ δεσμίματα ὁποῦ κρατοῦν τὴν μήτραν εἶναι ἐκνευρωμένα»³⁷.

Ὁ Ρήγας ἀναφέρει τὴν ὠσθήκην ὡς «μικρὸν σακουλάκι» πού βρίσκεται ἐκατέρωθεν τῆς μήτρας καί ὅπου ὁ «δημιουργὸς τοῦ παντός» ἔβαλε ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ «αὐγῶν», πού τό καθένα περιέχει ἕνα ἐμβρυο, πολὺ μικρὸ. Ὁ ρόλος τῶν σπερματοζωαρίων, σημειώνει, εἶναι μόνον νά θέσουν σέ κίνηση τὰ «αὐγά» νά τὰ «θάλπου» καί νά τὰ βοηθήσουν νά πέσουν στὴν μήτρα. Εἶναι οἱ δοξασίες τῆς θεωρίας τῆς ἐπιγενέσεως.

Γιὰ νά δεχθεῖ ἡ μήτρα τό ἐμβρυο, γράφει, πρέπει νά εἶναι προετοιμασμένη «ἤγουν ἂν δὲν ἔχη κἀνένα πάθος», ἀρρώστεια καί νά μὴν εἶναι «πρισμένη ἀπὸ τὰ

34. Arturo Castiglioni, ὀ.π., τ. 2, σ. 562. Βλ. ἐπίσης, Fielding H. Garrison, An introduction to the history of Medicine, forth edition reprinted, 1967, σ. 334.

35. Hugo Casler, ὀ.π., σ. 144.

36. Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὀ.π., σ. 579.

37. «Οἱ περισσότερες ἀποβολές γίνονται τίς σαράντα πρῶτες ἡμέρες». Ἱπποκράτους, Ἄπαντα τὰ ἔργα, Ἐκδότης Α. Μαρτίνος, θεώρησις μεταφράσεως καί προεισαγόμενα εἰς ἕκαστον ἔργον τῆς Ἱπποκρατείου συλλογῆς ὑπὸ Γεωργίου Κ. Πουρναροπούλου, μετάφρασις ὑπὸ Καίσαρος Ἑμμανουήλ, Ἀθήνα, τ. Δ', Περὶ ἑπταμήνου ἐμβρύου, σ. 473.

καταμήνια», τήν ἐμμηνορυσία³⁸. Γιά τήν ἐμφύτευση τοῦ ἐμβρύου στήν μήτρα, ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ παραστατικές ἐκφράσεις πού θά ἦταν κατανοητές ἀπό τοὺς ἀναγνώστες του. Γράφει ὅτι τὸ ἔμβρυο «ξεδιπλώνει μικραῖς ῥίζαις ὅπου εὐγαίνουον ἀπό τόν ὀμφαλόν» καί «τά στόματα τῶν ὁποίων εἶναι κολλημένα εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς μήτρας».

Δίδεται καί μία ἐξήγηση στό γιατί οἱ εὐνοῦχοι εἶναι παχεῖς καί μεγαλόσωμοι ἀλλά ἰσχνότεροι. Ὁ Ρήγας γράφει ὅτι αἰτία τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι ἡ ἔλλειψη τῶν ὄρχεων, τῶν «ὀργάνων κατασκευῆς τοῦ σπέρματος» μέ ἀποτέλεσμα νά παραμένει στό αἷμα ἐκεῖνη ἡ «βαλσαμική ὕλη, διά τῆς ὁποίας κατασκευάζεται τὸ σπέρμα»³⁹.

Τοκετός. Ὁ Ρήγας ἀναφέρεται μέ ἀπλά λόγια στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο γεννιέται τὸ παιδί. Στήν κοιλιά τῆς μητέρας τὸ ἔμβρυο ἔχει ἤδη μεγαλώσει καί ἔχοντας «ἀποκτήσῃ ἐκεῖνο τὸ μέγεθος ὅπου χρειάζεται διά νά ζήσῃ εἰς τόν κόσμον», προσπαθεῖ νά ἐξέλθῃ τῆς μήτρας ἀνοίγοντας «τρόπον τινά τὸ στόμα τῆς» δηλ. τόν τράχηλο, ἀφοῦ ἔχει πάρει μιὰ σωστή θέση μέσα στήν μήτρα καί ἔχει πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐμπέδωση τοῦ ἐμβρύου στήν λεκάνη. Χαρακτηριστικά γράφει ὅτι τὸ ἔμβρυο «ἀκουμπᾷ τὸ κεφάλι του εἰς τὸ στόμα τῆς μήτρας»⁴⁰. Δίνει ἐξήγηση στό γιατί τὸ ἔμβρυο ὅταν φθάσει σέ ὄριμότητα, μέσα στήν μήτρα, ἀναποδογυρίζει «κἀμνωντας ὡσάν ἕναν τακλά»⁴¹. Τοῦτο συμβαίνει διότι «τὸ κεφάλι τοῦ ἐμβρύου εἶναι πολλά μεγαλύτερον κατ' ἀναλογίαν τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ σώματος», κί ἔτσι «μὴν ἠμπορῶντας νά μείνῃ ὄρθιον τὸ κεφάλι πίπτει κἀμνωντας ὡσάν ἕναν τακλά».

Ἄν δέν ἔχει γίνει ἡ ρήξη τοῦ θυλακίου, τὸ ὁποῖο ὀνομάζει «σακουλάκι» τότε «χρειάζεται ἡ μαμή» νά βοηθήσῃ, νά σπάσει τὸ θυλάκιο. Ἡ μαμμή ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων⁴² ἦταν βασικός συμπαραστάτης, βοηθός τῆς γυναίκας στή γέννα

38. «οὔτε πάντοτε, οὔτε ἐν πάσαις ταῖς γυναιξὶ παύει ἡ ῥῦσις τῶν καταμηνίων...» γράφει σέ ὑποσημείωση ὁ ἰατρός Ἰαναστάσιος Γεωργιάδης, Ἰατροφιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 77.

39. Οἱ ὄροι «βαλσαμικός χυλός» καί «βαλσαμώδεις χυμοί» ἀναφέρονται στήν Ἰατροφιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 76 καί 104.

40. «Τὸ κεφάλι τοῦ ἐμβρύου ἔχει ἀκουπήσει.. πάνω στήν εἴσοδο τῆς λεκάνης καί κάποτε εἶναι «ἐμπεδωμένο» μέσα στήν κοιλότητα τῆς λεκάνης». Ν. Λοῦροῦ, ὁ.π., σ. 210.

41. ντακλᾶς (Κων/πολη), νταρκλᾶς (Ἡπ.) ἢ τακλᾶς (ὀ) = 1) τὸ ἀναποδογύρισμα τοῦ σώματος μέ τὸ κεφάλι κάτω καί τὰ πόδια πάνω, 2) τὸ κουτροβάλισμα: «τῶδοῦκι μιὰ κί τοῦν ἔκαν' ν' ἄρο δέκα νταρκλᾶδες» (Γιάν.) t. takla (= ἡ κυβίστηση). Εὐάγγ. Μπόγκα, Τουρκικὲς λέξεις σέ παλιότερα ἑλληνικά κείμενα, Ἀθήναι, 1958. Ὁ Εὐάγγ. Μπόγκας ἔχει παρατηρήσει ἤδη ὅτι καί ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ τουρκικὲς λέξεις.

42. «καὶ μαῖαι τὰς τικτούσας οὐκ εὐθύς ἀνιστᾶσιν οὐδ' ἐπὶ τόν δίφρον καθίζουσιν, ἀλλ' ἄπτονται πρότερον ἀνοιγυμένον τοῦ στόματος κατὰ βραχὺ καί πρῶτον μὲν, ὥστε τόν μικρόν δάκτυλον καθιέναι, διεστηκέναι φασίν, ἔπειτ' ἤδη καί μείζον καί κατὰ βραχὺ δὴ πυνθανομένοις ἡμῖν ἀποκρίνονται τὸ μέγεθος τῆς διαστάσεως ἐπαυξανόμενον. Ὅταν δ' ἱκανόν ἦ πρὸς τήν τοῦ κουυμένου δίοδον, ἀνιστᾶσιν αὐτάς καί καθίζουσι καί προθυμίσθαι κελεύουσιν ἀπόσασθαι τὸ παιδίον». Γαληνοῦ, Περί φυσικῶν δυνάμεων, ἐκδ. LOEB, 1979, σ. 234.

καί στήν λοχεία⁴³.

Γιά νά ἐξέλθει τελικά τό παιδί πρέπει νά βοηθήσει ἡ γυναίκα, «κρατώντας τήν ἀναπνοή της καί σφίγγοντας πρὸς τὰ κάτω μέρη⁴⁴ τότε εὐγαίνει τό νήπιον εἰς τὰ χέρια τῆς μητῆς». Σημειώνει ὅτι τό παιδί γεννιέται μέ εὐκολία ὅταν ἔρθει μέ τό κεφάλι δηλ. ἔχει κεφαλική προβολή⁴⁵, καί καταλήγει «οὗτος εἶναι ὁ φυσικός τρόπος τῆς γεννήσεως».

Προβλήματα δημιουργοῦνται κατά τόν τοκετό ὅταν τό παιδί «πέση μέ τό κεφάλι πλαγίως, ἢ μέ τόν λαιμόν ἢ μέ τό στήθος... ἀνάποδα ἢ μέ τὰ ὀπίσθια ἢ μέ τὰ ποδάρια» καί σημειώνει ὅτι κινδυνεύει ἡ ζωή τοῦ παιδιοῦ καί τῆς μητέρας⁴⁶. Ἡ ἄποψη τοῦ Ρήγα εἶναι ὅτι σ' αὐτήν τήν περίπτωση θά πρέπει νά σωθεῖ ἡ μητέρα.

Στίς δύσκολες περιπτώσεις τοκετοῦ, παρατηρεῖ, ὅτι θά πρέπει νά βοηθήσει «μία προκομμένη μημή» γιά νά φέρει τό ἔμβρυο «ἴσια»⁴⁷, νά κάνει τόν λεγόμενο μετασχηματισμό καί νά τό βγάλει, κι ἔτσι νά «ἐλευθερωθεῖ ἀπό τόν μέγα αὐτόν κίνδυνον ἢ μητέρα».

Στίς παθολογικές, ὅμως, καταστάσεις κατά τίς ὁποῖες εἶναι ἀδύνατον νά προ-

43. Περισσότερα βλ. στή διατριβή τῆς Ἀγλαΐας Μπίμπη-Παπασπυροπούλου, Παραδοσιακή ἰατρική στήν Πελοπόννησο, Ἀθήνα 1985, σ. 53 κ. ἐξ. – «Αἱ ἀμαθεῖς μαῖαι εἶναι μία ὀλέθριος πανώλης τῶν ἐγκατοίκων ἑνός τόπου· καί τό πρῶτον ἀναγκαῖον κίνημα, τό ὁποῖον δύναται νά κάμῃ μία διοίκησις περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐγκατοίκων αὐτῆς, εἶναι τό νά προμηθεύῃ πᾶσαν πόλιν καί πᾶν χωρίον μετά μιάς ἀρκετῆς ποσότητος καλῶς γεγυμνασμένων μαῖων». Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὅ.π., σ. 139. – Πρβλ. Σ. Ν. Ἀρδαβάνη-Λυμπεράτου, Ἡ ἰατρική εἰς τήν Ἑλλάδα κατά τόν 18ον αἰῶνα, Νεοελληνικά Γράμματα, 2 Φεβρ. 1936, σ. 2 καί 15. – Κατά τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ μαῖα ἐκαλεῖτο «μαμμή», βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καί πολιτισμός, 1951, τ. 4, σ. 21.

44. «Ἐὰν ἀνοίξει ὀλότελα τό μητρικό στόμιο καί σπάσει τό θυλάκιο.. περνᾷ στή δεύτερη περίοδο... τῆς ἐξωθήσεως. Τώρα οἱ ὠδῖνες μεγαλώνουν... μέ τό θεληματικό σφίξιμο τῆς γυναίκας. Ἡ γυναίκα... μαζεύει ὅλες τίς δυνάμεις της καί ἀφοῦ πάρει βαθειά ἀναπνοή προσπαθεῖ... νά σφίγγεται καλύτερα». Ν. Λούρου, ὅ.π., σ. 203.

45. «Τά περισσότερα ἔρχονται στόν κόσμο μέ κεφαλική προβολή· αὐτός ὁ τοκετός εἶναι ἀσφαλέστερος ἀπό τόν τοκετό μέ προβολή τῶν ποδιῶν». Ἰπποκράτους, Περὶ ὀκταμήνου ἔμβρυου, τ. 4, σ. 483, καί 549.

Στίς δυσκολίες τοῦ τοκετοῦ ἀναφέρεται ὁ Ἡρόφιλος «ἐν τῷ Μαιωτικῷ» ὅπως γράφει ὁ Σωρανός καί ὁ Παῦλος Αἰγινήτης. Βλ. Heinrich von Staden, Herophilus, the art of Medicine in early Aecadria, Cambridge University Press, 1989, p. 367-8.

46. «ἐάν ἔρθῃ μέ σχῆμα πλάγιο ἢ σχῆμα ἐπὶ πόδας... ἡ γυναίκα γεννᾷ μέ δυσκολία· πολλές φορές μάλιστα ἢ ἡ μητέρα πεθαίνει ἢ τό παιδί ἢ καί οἱ δύο μαζί». Ἰπποκράτους, ὅ.π., τ. 4, σ. 549.

47. Ὁ Sonnini (1801) ρώτησε τῆ μημῆ πῶς θά ἐνεργήσει ἐάν ἡ ἐξοδος τοῦ παιδιοῦ δέν γίνεται κανονικά. Τοῦ ἐξήγησε ὅτι θά προσπαθήσει νά τό φέρῃ στήν κανονική θέση. Κυριάκου Σιμόπουλου, Ἐννοὶ ταξιδιωτῆς στήν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1984, τ.2, σ. 401-407. – Περισσότερα βλ. Sandra Thompson, Ἡ μαιευτική κατά τίς ἀρχές τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, Μαιευτικά χρονικά, τεύχος 7, 1988, σ. 4-6. – Ἀριστ. Εὐτυχιάδου, Εἰσαγωγή εἰς τήν Βυζαντινὴν θεραπευτικὴν, Ἀθήναι, 1983, σ. 74, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «εἰδικῶς ἐπὶ ἀνωμάλου θέσεως τοῦ ἔμβρυου, ἐφαρμόζεται ὑπὸ τῆς Ἀσπασίας «μετασχηματισμός»... ἢ ἐπὶ κεφαλῇ ἢ ἐπὶ πόδας». – Ι. Π. Τσοῦρα, Ἱστορία τῆς ἰατρι-

χωρήσει ὁ τοκετός, ὅπως στήν περίπτωση δυσαναλογίας μεταξύ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεογνοῦ, λόγω «ιδρώπηκος»⁴⁸, ἢ ἄλλου «φουσκώματος» καί τῆς λεκάνης τῆς μητέρας, τότε σημειώνει «διά νά μήν ἀποθάνῃ ἡ μητέρα» πρέπει νά «συντριφθῇ τό κεφάλι τοῦ νηπίου», νά γίνεῖ ἡ λεγομένη κρानιοτομία καί ἐμβρυοτομία⁴⁹.

Ἐπίσης μέ παραστατικό τρόπο παρομοιάζει τό ἔμβρυο πού περιβάλλεται ἀπό τά ὑγρά καί τούς ὑμένες, μέ τήν «τζίπαν ὁποῦ εἶναι εἰς τό αὐτόν, ὑπό κάτω ἀπό τό τζέφλι». Ὑπάρχουν «πολλά ὑγρά», τό ἐνάμνιο ὑγρό, «μεταξύ τοῦ ἐμβρύου καί τοῦ σακουλίου». Ἐτσι τό νήπιο βρίσκεται «μέσα εἰς τό νερόν δέν ἔμπορεῖ νά κολλήσῃ μέ τήν μήτραν καθ' ὅλα τά μέρη», ἀφήνοντας νά ὑπονοηθεῖ ὅτι ἕνα μέρος εἶναι κολλημένο μέ τόν πλακοῦντα, μέσω τοῦ ὀμφαλίου λώρου.

Τόν Ρήγα ἀπασχόλησε καί ἡ διαδεδομένη δοξασία ὅτι τά «ὀκταμηνιάτικα παιδιά ἀποθνήσκουν» καί τά «ἐπταμηνιάτικα ζοῦν». Ἡ δοξασία αὕτη ἔχει τίς ρίζες στούς ἀρχαίους⁵⁰ καί ὅπως σημειώνει ὁ Κ. Μητρόπουλος σέ σχόλιό του «αἱ ἐσφαλμένα ἀπαιτῶν ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν καί εἰς τούς Ἰπποκρατικούς καί εἰς ὅλους τούς ἀρχαίους Ἑλληνας ἰατρούς καί εἰς τόν Ἀριστοτέλη, καί διεδόθησαν καί εἰς τόν σημερινόν λαόν μας»⁵¹.

«Εἶναι ἀπάτη καί πλάνη τοῦ κοινοῦ λαοῦ» γράφει μέ ἔμφαση ὁ Ρήγας, ὅτι τά ὀκταμηνιάτικα ἀποθνήσκουν ἐνῶ τά ἐπταμηνιάτικα ζοῦν. Αἰτιολογεῖ τήν θέση του αὕτη ὅτι δέν εἶναι ἄλλη αἰτία πού ἀποθνήσκουν τά ὀκταμηνιάτικα, παρά τό ὅτι τό στήθος τῆς μητέρας τους εἶναι δυσανάλογα μεγάλο μέ τό στόμα τοῦ παιδιοῦ, μέ τά «γούλια» του ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικά. Παρατηρεῖ ὅτι τό γάλα πού ἔχει ἡ μητέρα τοῦ ὀκταμηνιάτικου παιδιοῦ «τρέχει εἰς τό θυζί, σφίγγει τή ρόγα, καί τήν κατασταίνει τόσον σκληράν, ὁποῦ τό καίμενο τό νήπιον δέν ἔμπορεῖ νά τήν πιάσῃ» μέ ἀποτέλεσμα νά μή θηλάζει καί νά ἀποθνήσκῃ.

Ἐπίσης καταλήγει στό συμπέρασμα αὐτό, παραθέτοντας καί ἐπιχειρήματα, τά ὁποῖα πιθανότατα βρῆκε στά ἐπιστημονικά βιβλία καί περιοδικά πού μελετοῦσε. Δίνει τήν πληροφορία ὅτι τό πρόβλημα τοῦ θανάτου τῶν ὀκταμηνιάτικων νεογνῶν ἀπασχόλησε καί τήν «Ἱατρικήν Ἀκαδημίαν τῆς Φράντζας», ἡ ὁποία, μάλιστα, εἶχε ἐκδόσει ἀνακοίνωση μέ τήν ὁποία προσκαλοῦσε τούς γονεῖς νά φέρνουν τά ὀκταμηνιάτικα νεογνά στό Νοσοκομεῖο τῶν Παρισίων γιά νά τά ἐξετάσουν εἰδικοί χειρουργοί, οἱ ὁποῖοι «εἶχον διορισθῆ» γι' αὐτόν τόν σκοπό. Νά ἐξετάσουν, δηλαδή, τά «γούλια» τοῦ μωροῦ καί νά τό δώσουν σέ «θυζάστρα» πού κῆς, Ἀθήνα 1978, τεῦχος Α', σ. 107. – Διονυσίου Τουλιάτου, Ἡ ἑλληνική ἱατρική διά μέσου τῶν αἰώνων, Ἀθήναι, σ. 381.

48. Thompson, ὁ.π., σ. 5.

49. «Σέ περίπτωση θανάτου τοῦ ἐμβρύου, τοῦ ὁποίου τό χέρι του ἢ τό πόδι του προβάλλει ὠθεῖτε πρὸς τά μέσα τά μέλη· διαφορετικά συνθλίβετε τήν κεφαλὴν τοῦ ἐμβρύου, τά πλευρά του καί τό τεμαχίζετε». Ἰπποκράτους, ὁ.π., τ. 5, σ. 107. – Ἐπίσης βλ. Ἀρ. Εὐτυχιάδου 1983, ὁ.π., σ. 74 καί Κ. Μητρόπουλου, Ἀρχαῖαι ἱατρικαὶ γνώσεις ὡς σύγχρονοι ἐπινοήσεις, ἔκδοσις δευτέρα, ἐν Ἀθήναις, 1954, σ. 83.

50. «Τά ἔμβρυα τῶν ὀκτώ μηνῶν δέν ἐπιζοῦν». Ἰπποκράτους, ὁ.π., Περὶ ὀκταμηνίου ἐμβρύου, τ. 4, σ. 483.

51. «ὥστε οὐχὶ μόνον δέν ζοῦν τά ὀκτάμηνα, ἀλλὰ καί ἀποθανόντων αὐτῶν κινδυνεύουν καί αἱ γυναῖκες». Ἀριστοτέλους, Περὶ ζῶων ἱστορίαι, Ἀθήνα 1983, ἐκδόσεις ὠφελίμου βιβλίου, τ. 7, σ. 260. Εἰσαγωγή, μετάφρασις, σχόλια, Κ. Μητρόπουλου.

είχαν στό νοσοκομείο, μέ ανάλογο μέγεθος ρόγας του στήθους, έτσι ώστε τό νεογνό νά μπορέσει νά θηλάσει. Ὁ Ρήγας συμπληρώνει τήν ἐπιχειρηματολογία του παραθέτοντας καί στατιστικό ἀριθμό, ὅτι δηλαδή, πέθαιναν μόνο ἐπτά στά ἑκατό τῶν ὀκταμηνιάτικων νεογνῶν, πού οἱ χειρουργοί τά ἔδιναν σέ ανάλογες τροφούς, βυζάστρες νά θηλάσουν.

Στήν παράγραφο αὐτή τῶν ὀκταμηνιάτικων, ὁ Ρήγας θίγει καί ἓνα σοβαρό κοινωνικό φαινόμενο, τῆς βυζάστρας (ἢ τροφοῦ ἢ παραμάνας), πού ὑφίστατο ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων καί μέχρι πρό ὀλίγων δεκαετιῶν⁵², ἔως ὅτου ἄρχισε ἡ χρήση τῶν κονιοποιημένων γαλάτων ἀγελάδος.

Ὁ θεσμός τῆς βυζάστρας εἶχε μεγάλη διάδοση, συνοδευόταν ὁμως μέ πολλαπλά προβλήματα γιά τούς γονεῖς, οἱ ὅποιοι θά ἔπρεπε νά ἀνεύρουν τήν πιό κατάλληλη τροφή, καθώς καί γιά τήν ἴδια τήν «βυζάστρα», ἡ ὁποία συνήθως εἶχε καί αὐτή παιδί ἀπό τό ὁποῖο πολλές φορές στεροῦσε τό πολύτιμο γάλα τῆς⁵³.

Τά ἱατρικά ἐγχειρίδια τῆς ἐποχῆς εἶχαν ὀδηγίες σχετικά μέ τήν ἐκλογή τῆς βυζάστρας⁵⁴ καί ἀποτελοῦσε σταθερό κεφάλαιο ὄλων τῶν βιβλίων τῆς μαιευτι-

52. «Ὁ θεσμός τῆς προσλήψεως τροφοῦ, συνήθης κατά τό παρελθόν, τείνει σήμερον νά ἐξαφανισθεῖ πλήρως». Κ. Χωρέμη, Παιδιατρική, Ἀθήναι 1966, τ. 1, σ. 215.

53. «προκειμένου περί προσλήψεως τροφοῦ ἀνακύπτουν ὀρισμένα ζητήματα, τά ὁποῖα εἶναι δύσκολον νά παρορῶνται... Ἡ ἡλικία τοῦ βρέφους, ὅπερ πρόκειται νά θηλάσει, πρέπει νά εἶναι περίπου ἡ αὐτή πρὸς τήν ἡλικία τοῦ τῆς τροφοῦ». Κ. Χωρέμη, ὅ.π., σ. 215. – Βλ. ἐπίσης, «Τήν ἐνάτην Μαρτίου 1929 ἐδημοσιεύθη εἰς τήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ὡς ψηφισθεῖς ὑπό τῆς Βουλῆς ὑπ' ἀρ. 4061 νόμος κατά τόν ὅποιον ἡ μητρότητα καί αἱ παιδικαὶ ἡλικίαι τίθενται ὑπό τήν προστασίαν τοῦ Κράτους... Κατά τό ἄρθρον 6 γιά νά ἐξασκήση οἰαδήποτε τό ἐπάγγελμα παραμάνας πρέπει νά φέρῃ πιστοποιητικόν τῆς Ἀρχῆς ὅτι τό ὑπ' αὐτῆς γαλουγηθέν καί ζῶν τέκνον συνεπλήρωσε τοῦλάχιστον τόν τρίτον μῆνα, εἴτε ὅτι τό γεννηθέν ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου. Πᾶς ὁ δεχόμενος παραμάναν ἀνευ τοιοῦτου πιστοποιητικοῦ τιμωρεῖται μέ 500-1000 δραχμάς, ἂν τό τέκνον ἐκείνης ἔχει ἀποθάνῃ καί μέ 1500-5000 δραχμάς ἂν τό τέκνον ἐκείνης ζῆ καί δέν συνεπλήρωσε τρίμηνον γαλούχησιν. Μητέρα ἡ ὁποία ἔρριψε ἔκθετον τό τέκνον τῆς διά νά γίνῃ παραμάναν τιμωρεῖται μέ φυλάκισιν ἐξ μηνῶν μέχρι τριῶν ἐτῶν. Ὁ Εἰσαγγελεύς διατάσσει τήν κράτησιν τῆς κατηγορουμένης ἐν βρεφοκομείῳ καί ἐνόσω αὐτή ἔχει γάλα θά θηλάξῃ τά διαιτώμενα ἐκεῖ βρέφῃ». Νικ. Βασιλειάδου, ὅταν γίνεις μητέρα, Ἀθήνα 1929, σ. 167-168. – Πρβλ. Ruth A. Lawrence, Breastfeeding, second edition, 1985. – Mosby Company, p. 2-4.

54. «Ἐρωτώντας με ἓνας ὁποῖαν βυζάστραν νά διαλέξῃ εἰς τά παιδιά του, τόν εἶπα ἐπιτηδαιοτάτην, καί καθαρὴν καί εὐγενὴ καί νέαν. Οὔτε ὀργίλη νά εἶναι, οὔτε πρόγλωσσος, οὔτε μέθυσος, οὔτε λαγνεύουσα...». Ἀναστ. Περδικάρης, Ἀποφθέγματα, Ὑποθήκαι καί προγυμνάσματα, ἐν Κοσμοπόλει (Βιέννη) 1785, σ. 102. – Βλ. ἐπίσης, Ἀρ. Εὐτυχιάδου, Εἰσαγωγή εἰς τήν Βυζαντινὴν θεραπευτικὴν ὅ.π., σ. 175. – Valerie Fildes, ὁ Θηλασμός στήν Ἀγγλία τῶν Tudor καί τῶν Stuart, Μαιευτικά Χρονικά, Ἀθήνα, τεῦχος 8, 1988, σ. 4-7. – Ἱατροφιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία. ὅ.π., σ. 103. – Χρ. Οἰκονομόπουλος, Ὁ θηλασμός στήν Ἑλλάδα κατά τήν τουρκοκρατία, Δελτίο Ἀ' Παιδιατρικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τ. 29, 1982, σ. 420-442. – Νικ. Βασιλειάδου, ὅ.π., σ. 149-152. – Πανθεσσαλικὸ Λεύκωμα, Βόλος 1927, ὅπου καταχωροῦνται: Γ.Δ. Σταματόπουλου, Μερικαὶ ἱατρικαὶ συμβουλαὶ διὰ τὰς μητέρας, σ. 42 καί Κ.Γ. Κωτσῆς, Ἐκκλησις πρὸς τὰς ἑλληνίδας μητέρας, σ. 114.

κῆς. Ἐπρεπε ἡ βυζάστρα νά εἶναι ὑγιής, νά μήν εἶναι ἄνω τῶν 30-35 χρόνων οὔτε κάτω τῶν 20, νά μήν ἔχει σημαντικό ἐλάττωμα, νά ἔχει γεννήσει τόν ἴδιο περίπου καιρό μέ τό πρὸς γαλούχησιν βρέφος.

Ἄξιζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ρήγας στόν πρόλογό του στό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», σ. ζ', ἀναφέρει ἕνα κείμενο τοῦ Ρουσσώ στά γαλλικά καί σέ μετάφραση στά ἑλληνικά: «ὁ μαθητῆς ἀκούει τήν ὁμιλίαν τοῦ διδασκάλου του εἰς τήν παράδοσιν καθὼς εἰς τά σπάργανα ἤκουε τήν πολυλογίαν τῆς τροφοῦ του»⁵⁵. Ὁ Ρουσσώ συχνά κάνει λόγο γιά τήν ἀνάγκη τοῦ θηλασμοῦ τοῦ νεογνοῦ καί τῆς ἐκλογῆς κατάλληλης παραμάνας⁵⁶.

Ὁ Ρήγας ἀναφέρει καί ἕνα τρόπο μέ τόν ὁποῖο θά μπορέσει ἡ μητέρα νά κρατήσει στή ζωῆ τὸ γεννημένο ὀκταμηνιακό μωρό, μέχρι νά δυναμώσει, νά «βυζάξει καί γάλα». Συνιστᾷ στή μητέρα νά δώσει στό μωρό της νά «βυζαίνει μέ τό νερό μαζί καί ψύχαις παξιμαδιοῦ» πού τό εἶχε πρῶτα κοπανήσει καί τοποθετήσει σέ «τουλπάνι ὡσάν ρόγα βυζιοῦ»⁵⁷ καί τό εἶχε προσαρμόσει σέ γυάλινο «ἰμπρικάκι» μέ νερό ἕως τό μέσον. Καθὼς θά τό γυρίζει νά θηλάσει τῆ ρόγα τοῦ παξιμαδιοῦ θά «ὄγραινεταί τό παξιμάδι» καί μέ τό νερό θά βυζαίνει καί τίς ψύχες τοῦ παξιμαδιοῦ καί «οὔτω ζῆ τρεῖς καί τέσσερας μήνας» μέχρι νά δυναμώσει «νά ἠμπορεῖ νά βυζάξῃ καί γάλα».

Σέ τέσσερεις γραμμές ὁ Ρήγας, ἐπιγραμματικά, ἀναφέρεται σέ **ὀρισμένες ἐκδηλώσεις τοῦ νεογέννητου**. Στίς πρῶτες ἡμέρες τῆς ζωῆς τοῦ μωροῦ παρουσιάζεται διόγκωση τῶν μαστῶν του μέ ἐκροή γάλακτος, ἴσως κατά τήν πίεση τῶν. Ὁ Ρήγας σημειώνει ὅτι «ἔχει γάλα εἰς τ' εὐζιά του, τό στραγγίζον μέ τά δάκτυλα». Ἡ πίεση τῶν μαστῶν του νεογέννητου ἦταν συνήθεια παλιά πού ἔφτασε ὡς τίς μέρες μας. Δυνατόν νά προκαλέσῃ φλεγμονή, μαστίτιδα στό μωρό⁵⁸.

Γιά τό χρῶμα τοῦ δέρματος πού ἔχει τό νεογνό τήν πρώτη καί τήν τρίτη ἡμέρα γράφει ὅτι εἶναι ἀρχικά «κοκκινωπόν, πλήν μετά τρεῖς ἡμέρας ἀρχινᾷ καί γίνε-

55. Ζάν-Ζάκ Ρουσσώ, Αἰμίλιος ἢ γιά τήν ἐκπαίδευση, ἐκδόσεις Ἐναγνώστειδη (α.χ.) τ. 1, σ. 71. – Πρβλ. Ρ. Ἀργυροπούλου-Λουγγῆ, Ἡ ἀπίχηση τοῦ ἔργου τοῦ Ρουσσώ στόν Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Στόν τόμο: Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ἀφιέρωμα στόν Κ.Θ. Δημαρᾶ, Ἀθήνα 1980, σ. 207, καί Λέα νδ. Βρανοῦσης, Ρήγας Φεραίος, 1953, σ. 254.

56. Ρουσσώ, ὅ.π., σ. 51-52.

57. Ἀνάλογη εἶναι ἡ χρήση τοῦ βυζοσφόνδουλο, βλ. Χρ. Οἰκονομόπουλος, ὅ.π., σ. 420-442. «Τό βυζοσφόνδουλο εἶναι ἕνα μικρό σφοντήλι πέτρινο ἢ ἀπό ἔλεφαντοστοῦν... πού ἔφερνε μαζί της ἡ μαμή... ἔβαζε σέ ψιλό τουλουπάνι λίγο κάντιο (Βενέτικη ζάχαρη γερονιά), τό περνοῦσε ἀπό τήν τρύπα τοῦ σφονδουλιῦ σάν «ρογοβύζι» καί τό ἔδινε στό βρέφος γιά νά τρώει τρεῖς φορές τήν ἡμέρα μέχρι τά μεσάνυχτα τῆς τρίτης ἡμέρας».

58. Χρ. Οἰκονομόπουλος, ὅ.π., σ. 431, καί Κ. Παδιατέλλη, Γιά τή μητέρα, Ἀθήναι 1972, σ. 67.– «Μόλις γεννηθεῖ τό μωρό τοῦ πιέζουν τά στηθάκια του γιά νά θγει τό ὑγρό, ὥστε νά μή κατέβει κάτω στά ὄργανά του καί πρηστοῦν», Πληροφορία ἀπό τόν κ. Παν. Σπυρόπουλο πού κατάγεται ἀπό τήν περιοχή τοῦ Πύργου Ἡλείας.– «Στή Δαύλεια Βοιωτίας μόλις γεννηθεῖ τό μωρό τοῦ πιέζουν τίς ρόγες τῶν μαστῶν προληπτικά γιά νά μήν πρηστοῦν» (πληροφορία τοῦ κ. Παν. Καμηλάκη).

ται κιτρινωπόν», παρουσιάζει τόν λεγόμενο φυσιολογικό ίκτερο⁵⁹. Επίσης παρατηρεί ότι τό νεογνό αρχίζει φυσιολογικά νά γελᾷ «μετά σαράντα ἡμέρας» καί κλαίει «μέ δάκρυα», πράγμα πού σημειώνεται ἤδη ἀπό τόν Ἀριστοτέλη, «τά δέ παιδιά, ἕως ὅτου γίνουν τεσσαράκοντα ἡμερῶν... οὔτε γελοῦν οὔτε δακρύουν»⁶⁰.

Σχετικά μέ τόν **ρυθμό αὐξήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ**, κατά τά διάφορα στάδια τῆς ἀναπτύξεως του, ὁ Ρήγας σημειώνει ὅτι ἡ ἐνδομήτριος αὐξησης συγκριτικά μέ τήν αὐξηση κατά τήν βρεφική ἡλικία, εἶναι μεγαλύτερα. Γράφει ὅτι «τό ἀνθρώπινον βρέφος ἀφ' οὗ γεννηθῆ δέν μεγαλώνει τόσον γλύγωρα καθώς εἰς τήν κοιλίαν»⁶¹. Γιά νά συνεχίσει μέ τήν παρατήρηση ὅτι κατά τήν ἐφηβική ἡλικία ἐπισυμβαίνει ταχυστά ἀνάπτυξη⁶² καθώς καί ἀνάπτυξη τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἐμφάνιση τῶν μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ φύλου. Συμπληρώνει δέ ὅτι τά κορίτσια ἀναπτύσσονται «γλυγωρότερα» ἀπό τά ἀγόρια⁶³.

Γιά τό μέγεθος τῆς κεφαλῆς συγκριτικά μέ τό ὅλο σῶμα τοῦ νεογνοῦ, παρατηρεῖ ὅτι εἶναι «καθώς τό ἕν, πρὸς τά ὀκτώ, ἐννέα ἢ δέκα» ἐνῶ ἀργότερα μέ τήν ἐνηλικίωση ἡ κεφαλή καλύπτει μικρό μέρος τοῦ συνολικοῦ ὕψους τοῦ ἀτόμου⁶⁴. Γιά τή σχέση τοῦ μεγέθους τῆς καρδιάς τοῦ ἐμβρύου πρὸς τό ὅλο σῶμα του, σημειώνει ὅτι εἶναι «τετραπλασίως μεγαλύτερα, ἀπ' ὅσον εἶναι ἡ καρδιά τοῦ μαιρακίου πρὸς τό σῶμα του»⁶⁵. Μάλιστα ἀποδίδει τήν ταχεῖα αὐξηση τοῦ σώματος τοῦ ἐμβρύου στό μέγεθος τῆς καρδιάς του (σ. 153).

Μετά τήν ἀναγραφή τῶν σχετικῶν με τήν σύλληψη καί τόν τοκετό, ὁ Ρήγας ἀσχολεῖται μέ τήν **γέννηση τῶν τεράτων**. Σημειώνει ὅτι «ἕνα νήπιον ἠμπορεῖ νά ἔχη τέσσερα ἢ τρία χέρια, δύο κεφαλᾶς ἀντί μιᾶς, ἕνα κεφάλι καί δύο σώματα»⁶⁶. Διάφορα καί παράξενα, γράφει, σχήματα δυνατόν νά λάβουν τά ἔμβρυα ἀνάλογα μέ τούς τρόπους κατά τούς ὁποίους «τό σπέρμα θά θάλψη ἐκεῖνα τά πρῶτα αὐγά».

59. «Ὁ φυσιολογικός ίκτερος ἐμφανίζεται συχνά στό νεογέννητο. Στή συνηθισμένη του μορφή ἡ κιτρίνη χρώση ἀρχίζει νά γίνεται φανερή τήν τρίτη ἡμέρα τῆς ζωῆς». Ν.Κ. Λοῦροῦ, Μαιευτική καί Γυναικολογία, Ἀθήναι 1971, σ. 492.

60. Ἀριστοτέλους, Περὶ ζῶων ἱστορίαι, ὀ.π., σ. 267.

61. «Ὁ αὐξητικός ρυθμός (κατά τήν ἐνδομήτριο περίοδο) ὄντως εἶναι ἰλλυγιώδης. Ὑπολογίζεται ὅτι τό βάρος τοῦ γονιμοποιηθέντος ὠαρίου μέχρι τῆς γεννήσεως αὐξάνεται κατά 220 ἑκατομμύρια φορές» Ν. Μαιτσανιώτη, Παιδιατρική, Ἀθήναι 1972, τ. 1, σ. 34.

62. Ν. Μαιτσανιώτη, ὀ.π., σ. 34.

63. «Εἰς τό θῆλυ ἡ ἐνήθωσις ἄρχεται δι' ἀναπτύξεως τῶν μαστῶν, συνηθῶς 1-2 ἔτη ἐνωρίτερον ἢ εἰς τό ἄρρεν». Ν. Μαιτσανιώτη, ὀ.π., σ. 159.- Πρβλ. Iris F. Litt-Victor C. Vaughan, Growth and development during adolescence, in Nelson Textbook of Pediatrics, Thirteenth edition, 1987, p. 20.

64. Ἡ σχέση τῆς κεφαλῆς πρὸς τό σῶμα εἶναι διπλασία ἀπό ὅτι πραγματικά εἶναι κατά τήν νεογνική περίοδο. «Ἡ κεφαλή τοῦ νεογνοῦ ἀντιστοιχεῖ εἰς τό 1/4 τοῦ μήκους τοῦ σώματος» Ν. Μαιτσανιώτη, ὀ.π., σ. 39.- Βλ. καί Κ. Χωρέμη, Παιδιατρική, Ἀθήναι 1966, Τ. 1, σ. 30.

65. «Ἡ καρδιά εἰς τό νεογνόν κεῖται ὑψηλότερον... τό δέ βάρος τῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τό τοῦ ἐνηλίκου εἶναι μεγαλύτερον». Κ. Χωρέμη, ὀ.π., σ. 60

66. Arturo Castiglioni, Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς, 1961, τ. 1, σ. 415.

Οί αντίληψεις της εποχής του Ρήγα, σχετικά με την σύλληψη, έχουν αντίκτυπο και στον τρόπο έρμηνείας του σχηματισμού των τεράτων. «'Αν τό σπέρμα άρπάξη τρία ή τέσσερα αυγά, ή και περισσότερα, ή μήτρα δέν έχει δύναμιν νά τά θάλψη όλα έξ ίσου» και έτσι του ενός «ζωογονεί» τό κεφάλι, του άλλου τό χέρι, τό πόδι και προσκολλώνται μεταξύ των και εκείνο πού αναπτύχθηκε περισσότερο προσδίδει τά μορφολογικά χαρακτηριστικά στό έμβρυο. 'Επίσης δίδει εξήγηση στό γιατί μερικά έμβρυα γεννώνται άμορφα και άσχημάτιστα. Συμβαίνει αυτό, γράφει, διότι ή γυναίκα έχοντας «πλήθος αυγών» «άρπαξε» τό σπέρμα σέ πολλά «αυγά» και δέν ήταν σέ θέση νά θραφεί κανένα, «έμειναν όλα μικρά αυγά», και έτσι γεννήθηκαν άμορφα και άσχημάτιστα έμβρυα.

'Εντύπωση προκαλεί στον Ρήγα ή ένότητα του βιολογικού κόσμου και οί κοινοί νόμοι πού διέπουν τά έμβια όντα, τον άνθρωπο, τά ζώα και τά φυτά. Γι' αυτό σημειώνει ότι «τόν αυτόν τρόπον σχεδόν μεταχειρίζεται ή φύσις» σ' όλα τά έμβια όντα. Στην άρχή, μάλιστα, του ΚΔ' κεφ. ξεκινά με έναν καθοριστικό άφορισμό της ένότητας των εμβίων όντων, «ή άρχή του (του ανθρώπου) δέν διαφέρει κατ' ουσίαν από την άρχήν των λοιπών ζώων». Και για νά δώσει ένα παράδειγμα καταληπτό στους αναγνώστες του προκειμένου νά εξηγήσει τον όρο «δισωματομονοκέφαλο», δηλαδή τέρας έμβρύου με δύο σώματα και ένα κεφάλι, δανείζεται τό παράδειγμα από τον φυτικό κόσμο και γράφει: «μέ φαίνεται πώς είδεν ό καθ' είς πολλαίς φοραίς δύο δαμάσκηνα ή μήλα ένωμένα μαζί, και νά έχουν ένα κοτζάνι».

'Ιδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει τό έκτάσεως μιās σελίδος κείμενο του Ρήγα, τό αναφερόμενο στην **κυκλοφορία του αίματος** και στην λειτουργία της καρδιάς, πού υποθέτουμε ότι άποτελεί «άπάνθισμα» σχετικών έργασιών και δημοσιευμάτων της «έγκυκλοπαιδείας», του «Journal des Scavants» και σχετικών βιβλίων⁶⁷.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ό Ρήγας δέν μνημονεύει τον Χάρβεϋ στό περί καρδιάς και κυκλοφορίας του αίματος, όπως έκαναν άλλοι συγγραφείς, αλλά τον αναφέρει στην σ. 162 για τίς έρευνές του στα έλάφια, για τό πώς «γίνεται ή σύλληψις».

Με εύχαριστίες αναφέρεται στον Χάρβεϋ ό άνώνυμος συγγραφέας του 525 χειρογράφου⁶⁸. 'Επίσης ό ιατρός Κων/νος Μιχαήλ, τέσσερα χρόνια μετά τον Ρήγα, στό κεφ. 'Ιατρικής ιστορία γράφει ότι ό Χάρβεϋ «εύρηκε την κυκλοφορία του αίματος, δηλαδή την διηνεκή και παντοντινήν του αίματος κίνησιν». Χαρακτηριστικά σημειώνει ότι ή ανακάλυψη αυτή άποτελέσε όρόσημο, με άποτέλεσμα νά όνομάζονται οί πρό του Χάρβεϋ ιατροί, παλαιότεροι και νεώτεροι μετά τουτον⁶⁹. Στο βιβλίο του Μεσγέρου, «'Ιατροφιλοσοφική άνθρωπολογία» πού κυκλοφόρησε στα έλληνικά είκοσι χρόνια μετά τό «Φυσιικής άπάνθισμα» ό Χάρβεϋ

67. Βλ. Γιά ν ν η ς Κ α ρ ρ ᾶ ς, Οί φυσικές-θετικές επιστήμες στον έλληνικό 18ο αιώνα, 'Αθήνα 1977, σ. 82.

68. Γ. Κ α ρ ρ ᾶ, ό.π., σ. 82.

69. Περισσότερα βλ. Κ ω ν / ν ο υ Μ ι χ α ή λ, Διαιτητικής παραγγέλματα, ό.π., σ. 71-72.

ἀποκαλείται ἀθάνατος γιά τήν «ύπονοηθεῖσαν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος»⁷⁰.

Ἡ μεγάλη προσφορά τοῦ Χάρβεϋ ἐγκείται στό ὅτι συγκέντρωσε σέ ἓνα ὄργανωμένο σύστημα ὄλες τίς παρατηρήσεις τῶν πρό αὐτοῦ ἱατρῶν δίδοντας μία ἰδιοφυῆ ἐρμηνεῖα⁷¹.

Ὁ Ρήγας ἀρχίζει πρῶτα μέ τήν διαπίστωση ὅτι στόν ζωντανό ὄργανισμό ὑπάρχει «μία κυκλοφορία τοῦ αἵματος»⁷² διά τῆς ὁποίας τό αἷμα «ἀκαταπαύστως»⁷³ προωθείται ἀπό τήν καρδιά σ' «ὄλα τά μέρη τοῦ σώματος διά τῶν ἀρτηριῶν» καί μέ τίς φλέβες ἐπιστρέφεται στήν καρδιά.

Ὁμοίως καί ὁ Κήρυκας Χαιρέτης προτάσσει τό τί καλεῖται «παρά τοῖς φυσιολόγοις κυκλοφορία τοῦ αἵματος»⁷⁴, καί στήν «Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία» δίδεται συνοπτικά ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος καταλήγοντας «αὕτη εἶναι ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος πρό 150 χρόνων ἀνακαλυφθεῖσα»⁷⁵.

70. Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 128.

71. Πάπυρος, ὁ.π., τ. 1, σ. 124 – Θά πρέπει νά γίνει μνεῖα τῆς προσπάθειας συγγραφέων καί μελετητῶν τῆς ἱστορίας τῆς ἱατρικῆς, νά ἀποδοθεῖ τό μερίδιο τῆς προσφορᾶς στήν ἀνακάλυψη τῆς κυκλοφορίας στούς ἀρχαίους Ἑλληνας ἱατρούς. Βλ. Κ. Μ η τ ρ ὀ π ο υ - λ ο υ, Ἱαρχαῖα ἱατρικά γνῶσεις ὡς σύγχρονοι ἐπινοήσεις, 1954, σ. 21 καί Κ.Γ. Λ α μ ἔ ρ α, εἰσαγωγή στό βιβλίο τοῦ Γ α λ η ν ο ὕ, Περί Κράσεων, 1938, Βιβλιοθήκη Παπύρου, σ. 12-15. Πρβλ. Π λ ᾶ τ ω ν, Τίμαιος, Βιβλιοθήκη ἀρχαίων συγγραφέων «Ι. Ζαχαρόπουλος», σ. 195 «ἡ καρδιά ἡ ὁποία εἶναι ὁ δεσμός τῶν φλεβῶν καί ἡ πηγή τοῦ αἵματος, τό ὁποῖον κυκλοφορεῖ ταχέως εἰς ὄλα τά μέλη τοῦ σώματος». Ὁ Κοραῆς ὑποστήριξε ὅτι ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος θά ἦταν γνωστή στόν Πλάτωνα. Βλ. Ν ί κ ο ς Ν ι κ ο λ ᾶ ο υ, Ἡ ἱπποκρατική φιλολογία καί ὁ Κοραῆς, στό Διήμερο Κοραῆ, Ἀθήναι 1984, Κ.Ν.Ε., Ε.Ι.Ε., σ. 95.

72. «Τό αἷμα εἶναι ἓνα ὑγρόν ἀναγκαῖον εἰς τήν ζωήν, τό ὁποῖον εὐγαινεί ἀπό τήν καρδίαν ὡς ἀπό τήν πηγὴν του, καί κυκλοφορεῖ χωρίς νά σταματήσῃ εἰς ὄλον τό σῶμα διά τῶν σωλήνων τῶν ἀρτηριῶν καί φλεβῶν· ὅταν τό θεωρήσῃ τινάς μέ τό μικροσκόπιον φαίνεται συνθεμένον ἀπό μικρά κόκκινα σφαιρίδια ὅπου πλέουσιν εἰς ἓνα ὑγρόν λεπτόν καί διαφανές». Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὁ.π., σ. 571.

Βλ. ἐπίσης Ἄ ρ ι σ τ. Εὐ τ υ χ ι ᾶ δ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τήν ἑλληνικὴν θεραπευτικὴν, Ἀθήναι 1985, σ. 21, ὅπου σημειώνεται ὅτι πρῶτος ὁ Κήρυκας Χαιρέτης (1798) ἀναφέρει τήν ὑπαρξίν τῶν ἐρυθρῶν αἰμοσφαιρίων ὡς «κόκκινα σφαιρίδια».

73. «Ἐν τῷ ζῶντι σώματι δέν ἡσυχάζει τό αἷμα ποτέ, ἀλλ' εὐρίσκεται εἰς μίαν διηνεκὴν κίνησιν». Σημείωση τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ στό Περί Καρδίας κεφ. τοῦ Ἱεροθέου στοῦ Ν ι κ ο δ ῆ μ ο υ Ἀ γ ι ο ρ ε ῖ τ ο υ, Ἑγχειρίδιον Συμβουλευτικόν..., 1801, σ. 289.– Πρβλ. Δ. Γ. Ἀ π ο σ τ ο λ ὀ π ο υ λ ο ς, Γιά τήν προϊστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, Στοιχεῖα φυσιολογίας τόν 17ο αἰῶνα στήν Κωνσταντινούπολη. Περιλαμβάνεται στόν τόμο Νεοελληνικός διαφωτισμός, Ἀθήνα 1980, σ. 296-310, ὅπου στό χειρόγραφο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος σημειώνει «ὥστε ἀληθῶς κύκλω φέρεσθαι τό αἷμα καί τήν ἀθάνατον κίνησιν μμεῖσθαι».

74. Ἑγχειρίδιον τῆς τῶν ζῶων οἰκονομίας, τουτέστιν ἡ περί ἀνθρώπους καί περί τά ἄλογα ζῶα αἰτία τοῦ ζῆν, ποιηθέν παρά τοῦ ἐξοχωτάτου ἱατροφιλοσόφου κυρίου Κ η ρ ὕ - κ ο υ Χαιρέτου τοῦ Κ ρ η τ ὀ ς, Ἐνετίησι, 1798, σ. 48.

75. Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 63.

Κατά τόν Ρήγα, ή καρδιά άποτελεί τό «πρώτον όργανον» τής κυκλοφορίας⁷⁶. Ἐπί τήν καρδιά «λαμβάνουν τήν άρχήν τους» οί άρτηρίες καί εἰς τήν καρδιά «αἱ φλέβαις χύνονται». Ὁ άνωτέρω όρισμός διαχώριζε τούς παλαιούς άπό τούς νεώτερους άνατόμους, όπως άναφέρεται στό περί καρδίας κεφ. τοῦ Ἱεροθέου⁷⁷.

Γιά τήν λειτουργία τής καρδίας ό Ρήγας σημειώνει ότι έχει ή καρδιά «έν ταυτῶ μίαν ένέργειαν όνομαζομένην διαστολήν καί συστολήν» πού τό άποτελεσμα τους εἶναι νά δέχεται καί νά ώθει τό αίμα «άλληλοδιαδόχως». Ὁμοίως καί ό Ἄνθιμος Γαζής παρατηρεῖ ότι «αὐτός ό μῦς (τής καρδίας) έχει κυρίως δύο κινήσεις όνομαζομένας συστολή καί διαστολή»⁷⁸.

Ὁ Ρήγας έχει τήν ίκανότητα νά καταγράφει τά σημαντικά στοιχεῖα σέ κάθε θέμα πού διαπραγματεύεται, δίδοντας στόν άναγνώστη τήν βασική γνώση, τήν νέα γνώση^{78α}, χωρίς νά τόν κουράζει καί νά τόν ταλαιπωρεῖ, όπως γράφει ό ίδιος στόν πρόλογό του. Καί φαίνεται αὐτό ξεκάθαρα στήν περιγραφή τής κυκλοφορίας τοῦ αίματος, όπου σέ δέκα γραμμές καταγράφει πολύ περιεκτικά τήν νέα γνώση, τήν κυκλοφορία τοῦ αίματος⁷⁹. Συγκεκριμένα, γράφει ότι τό αίμα άπό τό «δεξιόν γαστρίδιον» διά τής «πνευμονικῆς άρτηρίας» πηγαίνει στό «πνευμόνι», άπό όπου διά τών «πνευμονικῶν φλεβῶν» μετάγεται στό «άριστερόν αὐτάκι της»⁸⁰ καί μετά στό «άριστερόν γαστρίδιον», άπό όπου μέ τήν συστολήν διοχετεύεται στήν «άρτηρίαν λεγομένην άόρτην»⁸¹, ή όποία διαμοιράζει τό αίμα σ' όλο τό σῶμα καί επιστρέφει μέ τήν «φλέβαν λεγομένην κοίλην» στό «δεξιόν αὐτάκι της». Καί καταλήγει, έτσι τό αίμα «τελειώνει τήν κυκλοφορίαν»⁸².

76. «Ἡ καρδιά εἶναι ή όργανική αίτία τής κυκλοφορίας τοῦ αίματος». Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν έπιστημῶν ό.π., σ. 557.

77. Νικόδημου Ἁγιορείτου, σ. 290.

78. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν έπιστημῶν, ό.π., σ. 556.

78α. Ε. Νικολαΐδης, Η υποδοχή των δυτικών θετικών και φυσικών επιστημῶν στην Ελλάδα την περίοδο του διαφωτισμού: μια προσέγγιση μέσω του έντυπου βιβλίου. Πρακτικά Συνεδρίου «Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στην Θεσσαλία πριν την επανάσταση, 1985, σ. 41.

79. Ἐπί όσο γνωρίζω, ή άναφορά τοῦ Ρήγα Βελεστινλή στήν κυκλοφορία τοῦ αίματος εἶναι ή πρώτη πού δημοσιεύεται σέ βιβλίο στά έλληνικά. Μία άναφορά ύπάρχει στό έργο τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη «Στοιχεῖα Φυσικῆς», 1767, τ.2, σ. 175: «Τά έμβρυα οὐκ άναπνεύουσι, τό δέ αίμα αὐτῶν φέρεται εκ τοῦ δεξιου τής καρδίας μικροῦ ότιου εἰς τό άριστερόν διά τοῦ ύπό τῶν άνατομικῶν καλουμένου ώσειδοῦς πόρου».

80. Ὁ Ἄνθιμος Γαζής άναφέρει «τέσσερες φλέβες τῶν πνευμόνων» καί όνομάζει «μικρά κυκλοφορία» «τόν δρόμο τοῦ αίματος άπό τοῦ δεξιου θαλάμου τής καρδίας διά τῶν πνευμόνων εἰς τόν άριστερόν». Νικόδημου Ἁγιορείτου, ό.π., σ. 289-290.

81. «Αόρτη άρτηρία» άναφέρεται καί άπό τόν Κήρυκα Χαιρέτη, ό.π., σ. 50 καί 53.

82. Λεπτομερῆ άναφορά γιά τήν καρδιά καί τήν κυκλοφορία τοῦ αίματος βλ. Κήρυ. Χαιρέτου, Ἐγχειρίδιον τής τῶν ζῶων οίκονομίας, 1798 κεφ. Γ', Περί τής τοῦ αίματος κυκλοφορίας, σ. 48-60.- Βεν. Μαρτίνοῦ, Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν έπιστημῶν, 1799, σ. 555-557 καί 571-574.

Ἱεροθέου, κεφ. Περί καρδίας, ποῖον σχῆμα έχει ή καρδιά τοῦ ανθρώπου κατά τούς άνατόμους τῶν νεωτέρων, μέ δύο σχήματα τής καρδίας καί ύποσημειώσεις τοῦ Ἄνθιμου Γαζή, στό Βιβλίο τοῦ Νικόδημου Ἁγιορείτου, Ἐγχειρίδιον συμβουλευτικόν,

Γιά τήν λειτουργία τῆς καρδιάς, ὁ Ρήγας γράφει, ὅτι «χτυπᾷ 2.000 φορές τήν ὥραν», ἐνῶ ὁ Ἰανθίμος Γαζής σημειώνει ὅτι ἡ «καρδία συστέλλεται 4.000 φορές εἰς μία ὥραν»⁸³ καί ὁ Ἰεροθέος παρατηρεῖ ὅτι «ὁ σφυγμός τῆς καρδίας κτυπᾷ ἐξηγντατέσσαρες φοραῖς εἰς κάθε πρῶτον λεπτόν»⁸⁴, δηλ. 3.600 κτύπους. Φαίνεται ὅτι ὁ Ρήγας ἤ ἐκ λάθους κατέγραψε τόν ἀριθμό 2.000 ἢ ἦταν λανθασμένη ἡ πηγή ἀπό τήν ὁποία ἔλαβε τήν πληροφορία.

Σχετικά μέ τήν ποσότητα τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, ὁ Ρήγας σημειώνει ὅτι τό αἷμα «δέν εἶναι παραπάνω ἀπό 24 λίτραις», καί κάθε ὥρα τό αἷμα κάνει «7 ἢ 8 κυκλοφορίας». Ἐνῶ σέ 15 ἕως 25 λίτρα ἐκτιμᾶται στό βιβλίο τοῦ Μαρτίνου⁸⁵, καί σέ 28-30 λίτρα τό ἀναβιβάζει ὁ Ἰανθίμος Γαζής σέ ὑποσημείωση του στό περί καρδίας κεφ. τοῦ Ἰεροθέου, ὁ ὁποῖος εἶχε σημειώσει ὅτι «κάθε ἄνθρωπος ἔχει δέκα λίτρας αἷμα»⁸⁶.

Σέ τριάντα λίτρα ἀναβιβάζεται ἡ ποσότητα τοῦ αἵματος καί στήν «Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία», ἄν καί βέβαια ὁ μεταφραστής, ἱατρός Ἰαναστάσιος Γεωργιάδης παρατηρεῖ μέ σκεπτικισμό ὅτι εἶναι «ἀδύνατον ἀκριβῶς νά προσδιορισθῶσι»⁸⁷.

Ἡ ἄδηλος διαπνοή ἐθεωρεῖτο μία λειτουργία ἀπαραίτητος γιά τήν υἰεία τοῦ σώματος, διότι δι' αὐτῆς, ὅπως ὁ Ρήγας σημειώνει, «τά περιττά ὑγρά τοῦ σώματος διώκονται ἔξω ἀπό τοὺς πόρους τοῦ δέρματος». Μέ λεπτομέρεια γράφει γιά τήν διαπνοή τήν ὁποία διακρίνει σέ «αἰσθητική», ὅταν γίνεται ἀντιληπτή ἀπό τίς αἰσθήσεις καί «ἄδηλο» ὅταν «κρύπτεται ἀπό τάς αἰσθήσεις». Ἡ ἄδηλος διαπνοή ὀνομάζετο καί ἄδηλος διαφόρησις⁸⁸.

Ὁ Ρήγας μεταφέρει τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του⁸⁹, τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἐντυπωσιασθεῖ ἀπό τά πειράματα τοῦ «κύρ Σανκτόριου» (Santono Sancto-

1801, σ. 289-294.— Με σ γ έ ρ ο υ, Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, 1810, σ. 62-66 πρώτη ἔκδοση 1794.

83. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν..., ὁ.π., σ. 572.

84. Νικολοδῆμου Ἰατροφιλίας, ὁ.π., σ. 291.

85. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὁ.π., σ. 572.

86. Νικολοδῆμου Ἰατροφιλίας, ὁ.π., σ. 291.

87. Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 93.

88. Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὁ.π., σ. 69 καί 102. Ἐπίσης, Διαιτητικῆς παραγγέλματα, ὁ.π., σ. 106 καί 220. «Ἀνεπαίσθητος διαφόρησις» ἀναφέρεται ἀπό τόν Κωνσταντῖνο Μιχαήλ στό Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐν Ἱατροῖς σοφωτάτου Τιτσότου. Διαλαμβάνον περί τῆς τῶν πεπαιδευμένων τε καί ἄλλων ἀνθρώπων υἰείας, Βιέννη 1785, σ. 59.— Καί ὡς «ἀνεπαίσθητος ἐκπνοή» ἀπό τόν Χριστόδουλο ἀπό τήν Ἀκαρνανία, Περί Φιλοσόφου, φιλοσοφίας, φυσικῶν, μεταφυσικῶν, πνευματικῶν, Βιέννη 1786, σ. 79.

89. «Ἡ φύσις θέλουσα νά φυλάττη τό σῶμα μας πάντοτε ὑγιές, ἔδωκεν εἰς αὐτό καί ἕνα δέγμα τετρυπημένον μέ διαφόρους ὀπᾶς, μικράς τε δηλαδή καί μεγάλας, οὗς πόρους ὀνομάζουσι, διά νά ἐμπορῶσι δι' αὐτῶν νά ἐξατμίζωνται ἀπό ὅλην τήν τούτου ἐπιφάνειαν τά λεπτά περιττώματα, καί αἱ ἀκαθαρσίαι, αἵτινες δύνανται νά προξενήσωσιν εἰς τόν ἄνθρωπον ὀλέθρια, καί λίαν ἐπικίνδυνα νοσήματα, ἄν ἤθελον διαμῆναι μέσα εἰς τό σῶμα». Διαιτητικῆς παραγγέλματα, ὁ.π., σ. 209.

rius, 1561-1636). Ὁ Σανκτόριος μέ ὑπομονή καί ἐπιμονή πάνω ἀπό τριάντα χρόνια ἀσχολήθηκε μέ τά πειράματά του, τά ὁποῖα περιέγραψε στό ἔργο του «De Statica Medicina» (Βενετία 1614) καί τό ὁποῖο εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία καί μεταφράσθηκε σέ πολλές γλωσσές⁹⁰. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐρώτηση στό βιβλίο τοῦ Μαρτίνου «εἶμαι περίεργος νά μάθω αὐτό τό ἐξαισίον μέρος τῆς φιλοσοφίας, γιά τοῦτο ἐπιθυμῶ νά ἀποκτήσω τό βιβλίο τοῦ Σανκτόριου»⁹¹.

Κατά τήν ἐποχή τοῦ Ρήγα πεποιθήση ἦταν ὅτι ἡ ἀδηλος διαπνοή, ἀνακαλύφθηκε κατά τόν δέκατον ἐβδομον αἰώνα. Ὅμως ἦταν γνωστή στους ἰατρούς τῆς ἀρχαιότητος. Ἀναφέρεται, χαρακτηριστικά, ἀπό τόν Γαληνόν, «κατά τήν ἀδηλον ὑπό τῶν ἰατρῶν ὀνομαζομένην διαπνοήν», πού σημαίνει ὅτι ἡ διαπνοή ἦταν γνωστή καί στους παλαιότερους ἰατρούς. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀποδίδεται στόν ἰατρό Διοκλή τόν Καρύστιο⁹².

Ὁ Ρήγας ἀναφέρει καί ὀρισμένα συμπεράσματα τοῦ Σανκτόριο ὁ ὁποῖος βρῆκε ὅτι διά ἓνα ἄνθρωπο μέ μετρία διατροφή, μέση ἡλικία καί ἡσυχη ζωή ἡ «ὕλη τῆς ἀδήλου διαπνοῆς ἦτον πέντε ὄγδοα» ἐνῶ τά «τρία ὄγδοα» εἶναι γιά τίς ὑπόλοιπες ἐκκρίσεις. Φαίνεται ὅτι ὁ Ρήγας θά εἶχε μελετήσει τό ἔργο τοῦ Σανκτόριο γιά νά ἀναφέρει τα ἀνωτέρω ποσοστά. Τά ἴδια ποσοστά ἀναφέρονται καί ὑπό τοῦ ἰατροῦ Κων/νου Μιχαήλ στό βιβλίο του πού κυκλοφόρησε μετά τέσσερα χρόνια, τό 1794⁹³.

Σχετικά μέ τήν λειτουργία τῆς διαπνοῆς ὁ Ρήγας σημειώνει ὅτι τά «ἀγγεῖα δι' ὧν γίνεται ἡ διαπνοή, ἀνοίγουν ὑπό κάτω εἰς τά λέπια τῆς ἐπιδερμίδος, ἅπερ εἶναι μιᾶς ἀκαταλήπτου μικρότητος» τόσο μικρά, γράφει χαρακτηριστικά, πού ὁ Λεβενχοῦκ «ἀπέδειξεν» ὅτι εἶναι σέ θέση νά σκεπάσει μέ ἓνα κόκκο «ἄμμου 125.000 στόματα τῶν ἀγγείων τούτων». Τόν ἴδιο ἀριθμό γράφει καί ὁ Ἄγγλος ἰατρός Μαρτίνος, «ἓνας μικρός κόκκος ἄμμου ἤμπορεῖ νά σκεπάσει... ἑκατόν εἴκοσι πέντε χιλιάδες τουλάχιστον»⁹⁴.

Στό κεφάλαιο «περί θαλασσίων ὀστρακοδέρμων» (σ. 131), ὁ σχηματισμός τοῦ μαργαριταριοῦ στό κέλυφος τῶν στρειδιῶν παρομοιάζεται μέ τόν σχηματισμό «τῆς πέτρας εἰς τήν φούσκαν τοῦ ἀνθρώπου», δηλ. τῆς οὐροδόχου κύστεως⁹⁵.

90. Arturo Castiglioni, ὀ.π., τ. 2, σ. 518-520 καί Πάπυρος, Ἱστορία τῆς ἱατρικῆς, Ἀθήναι 1968, τ. 1, σ. 132.

91. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὀ.π., σ. 564.

92. Γαληνοῦ, Περί φυσικῶν δυνάμεων, ἐκδ. LOEB βιβλ. II, σ. 152.- Πρβλ. Κ. Μητρόπουλου ὀ.π., σ. 20. - Ὁ ἰατρός Διοκλῆς ὁ Καρύστιος (4ος αἰ. π.χ.) ἔθεωρεῖτο ὁ δεύτερος μετά τόν Ἱπποκράτη διάσημος Ἑλληνας ἰατρός. Τό «περί ἀνατομικῆς» ἔργο του θεωρεῖται τό παλαιότερο περί ἀνατομίας βιβλίο. Βλ. Μεγάλη ἑλληνική ἐγκυκλοπαίδεια «Πυρσοῦ», τ. 9, λήμμα Διοκλῆς ὁ Καρύστιος.

93. Διαιτητικῆς παραγγέλματα, ὀ.π., σ. 210.

94. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὀ.π. σ. 564.

95. Ὁ ὄρος «φούσκα» ἀναφέρεται ἀπό τόν Ρήγα καί στήν σ. 155 περί τῆς ἀδήλου διαπνοῆς. Ἐπίσης ἀναφέρεται καί ἀπό τόν ἰατρό Κων/νο Μιχαήλ στό Διαιτητικῆς παραγγέλματα, ὀ.π., σ. 207. Ὅμως χρησιμοποιεῖται καί ὁ ὄρος «κύστις». «Τό συνεχές κώλυμα τοῦ οὔρου ποιεῖ λίθους τῆς κύστεως καί τῶν νεφρῶν», στό Ἱατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, ὀ.π., σ. 102 καί στό Ἐγχειρίδιο τοῦ ἐν ἰατροῖς σοφωτάτου Τισσότου, ὀ.π., σ. 75.

Γιά τήν μορφολογία τοῦ λίθου γράφει ὅτι «ἂν θεωρήσῃ τινάς ἀνατομικῶς μίαν πέτραν τῆς φούσκας, βλέπει ὅτι εἶναι συνθεμένη ἀπό διάφορα στρώματα...». Φαίνεται ὅτι ἡ λιθίασις τῆς οὐροδόχου κύστεως θά ἦταν συχνό πρόβλημα τῆς ἐποχῆς⁹⁶, γιά νά χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τόν Ρήγα, ὡς στοιχεῖο συγκρίσεως καί παράδειγμα γιά τά μαργαριτάρια τῶν στρειδιῶν μέ τήν μορφολογία τοῦ λίθου τῆς οὐροδόχου κύστεως.

Στό Ζ' κεφ. «περί ἀέρος» (σ. 54) σημειώνει πῶς οἱ **κωφοί γιά νά ἀκούσουν** ἀνοίγουν τό στόμα τους καί τοῦτο διότι «ἀπό ταῖς τρύπαις ὅπου εὐγαίνει ἡ ἀναπνοή εἰς τήν μήτην ἐμβαίνει ὀργανιζόμενος ὁ ἀήρ, καί κοινολογούμενος εἰς τό τύμπανον τοῦ αὐτίου, ἀκούουν». Ἡ ἀποψη αὐτή, ὁμως, ἀμφισβητεῖται. Συγκεκριμένα στό βιβλίον τοῦ Μαρτίνου ἀναφέρεται ὅτι «εἶναι ἀμφισβητήσιμον ἂν ὁ ἀνθρώπος ἀκούει καί διά τῆς σάλπιγγος τοῦ εὐσταχίου, ὡς τινές διατείνονται, φέροντες παράδειγμα τούς κωφοῦς, ἀνοίγοντες τό στόμα τους πρὸς εὐηκοῖαν»⁹⁷. Ὡς ἀντεπιχείρημα φέρεται τό ὅτι ὁ ἤχος τοῦ ρολογιοῦ πού «αἰσθανόμεθα» ὅταν κρατεῖται τό ρολοῖ μεταξύ τῶν ὀδόντων καί ἔχουν ἀποφραχθεῖ τά ὄτα «παράγεται ἀπό μόνον τό ἐλαστικόν τῶν ὀστέων τοῦ κρανίου».

Στό ΚΑ' κεφ. «περί σκολήκων καί φλέτρων» (σ. 120) ὁ Ρήγας σημειώνει γιά τό **«σκουλήκι τενία»** ὅτι «καθώς λέγουν ὅλοι οἱ ἰατροί» βρίσκεται στά ἔντερα τοῦ ἀνθρώπου καί ἔχει μήκος «ἕξι ἕως εἰς ταῖς ἕνδεκα ὀργυιαῖς». Δέν ἀναφέρει κάτι σχετικό γιά τήν αἰτία τῆς παρουσίας τῆς ταινίας, ὅπως ἀναφέρεται στόν «Αἰμίλιον» τοῦ Ρουσσώ⁹⁸, κείμενο τό ὁποῖο ὁ Ρήγας περιλαμβάνει στόν πρόλογό του, ἢ γιά τόν τρόπο ἀποφυγῆς ἀναπτύξεως τῶν ταινιῶν, οὔτε καί γιά τήν θεραπεία πού ὑπῆρχε καί στήν λαϊκή θεραπευτική⁹⁹.

Ἡ θεωρία τῆς αὐτομάτου γενέσεως¹⁰⁰ ἦταν σημαντικό πεδίο διαμάχης μεταξύ τῶν ἐπιστημόνων καί τῶν φιλοσόφων κατά τόν 18ο αἰώνα. Εἶχε τίς ρίζες τῆς στήν ἀρχαιότητα καί τήν σφραγίδα τῆς ἀθηνικότητος τοῦ Ἀριστοτέλη¹⁰¹. Παρόλο πού οἱ ἐπιστημονικές ἐργασίες τοῦ Φ. Ρέντι (1626-1687) καί τοῦ Α. Βαλλισνιέρι¹⁰² (166-1730) ἔδειχναν τό ἀναληθές τῆς θεωρίας τῆς αὐτομάτου γενέσεως, ἐντούτοις ἄρχισε νά ὑποχωρεῖ μετά τήν δημοσίευσή τῶν πειραμάτων τοῦ Σπαλ-

96. Στά 1768 ὁ Γερμανός J. Riedesel πού βρέθηκε στήν Ἀθήνα ἐντυπωσιάσθηκε ἀπό τήν δεξιότητά μέ τήν ὁποία ἕνας Ἕλληνας γιατρός ἀφαιροῦσε «τήν πέτρα ἀπό τήν κύστιν μέ ἐλαφράδα καί μαστοριά ἀπίστευτη. Εἶχε χειρουργήσει ἑκατοντάδες...». Κυριακοῦ Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιώτες στήν Ἑλλάδα, 1984, τέταρτη ἐκδοσις, τ.2, σ. 306.

97. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὁ.π., σ. 568.

98. Ρουσσώ, Αἰμίλιος, ὁ.π., σ. 53.

99. «Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγουν καθουρδισμένον κολοκυθόσπορον μέ ἄλας. Ἐπίσης συνθιζοῦν νά τρώγουν ρέγκαν καί κολοκῦθα ἢ μελιτζάνες τηγανιτές μέ σκορδαλιά καί τήν ἐπομένην πρῶτῃ λαμβάνουν καθάρσιον». Γ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεῦχος 2, σ. 109.

100. Arturo Castiglioni, ὁ.π., σ. 598.

101. Ἀριστοτέλους, Περί ζώων ἱστορία, Ἀθήνα 1983, ἐκδόσεις ὠφελίμου βιβλίου, τ. 7, σ. 168. – Πρβλ. Ἰωσήπου Μοισιόδακος, Ἀπολογία, 1780, Νέα ἐλληνική Βιβλιοθήκη, 1980, σ. 110.

102. Arturo Castiglioni, ὁ.π., σ. 527 καί 598.

λατσάνι στην εργασία του «Φυλλάδια φυσικής τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν» (Μοδένα 1776)¹⁰³.

Στή θεωρία τῆς αὐτομάτου γενέσεως ὁ Ρήγας ἀναφέρεται στό ΚΒ' κεφ. «περὶ θαλασσίων ὄστρακοδέρμων»¹⁰⁴ γιὰ τὰ ὁποῖα ὑποστήριζαν ὅτι «γεννῶνται αὐτομάτως, χωρὶς συνουσίαν ἢ σποράν». Ὁ Ρήγας ἀναφέρει παραφθαρμένο τό «omne vivum ex ovo» (κάθε ζῶν ἐξ αὐγοῦ) μέ τὴν φράση «κάθε γέννησις γίνεται ἢ ἀπὸ αὐγόν, ἢ ἀπὸ ἄλλο τίποτε ἀνάλογον». Ἐπίσης παραθέτει ὅλες τίς ἀπόψεις, τίς σχετικές μέ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς τῶν ὄστρακοδέρμων. Δέν εἶναι ἀπόλυτος ὅπως ὁ δάσκαλός του Ἰώσηπος Μοισιόδαξ¹⁰⁵, ὁ ὁποῖος στήν «Ἀπολογία» του γράφει «τινά γεννιῶνται ἐκ σπέρματος, τινά ἐξ ὠῶν, καὶ ὅτι οὐδεν ἐκ τῆς σήψεως, καθὼς ἐπρέσβευεν ἢ ἐπιπολαιότης τῶν ἀρχαίων, καὶ καθὼς πρεσβεύουσιν ἔτι καὶ νῦν¹⁰⁶ ὅσοι σέβονται περιττῶς τὴν ἀρχαιότητα»¹⁰⁷.

Τό **μικροσκόπιο**¹⁰⁸, τό ὁποῖο ὡς ὄργανο εἶχε γίνει ἀπαραίτητο στήν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀναφέρεται ἀρκετές φορές ἀπὸ τὸν Ρήγα (σ. 113 περὶ δένδρων καὶ φυτῶν, σ. 119 περὶ σκωλήκων καὶ φλέτρων, σ. 123 περὶ ψαριῶν, σ. 128 καὶ 133 περὶ θαλασσίων ὄστρακοδέρμων, σ. 143 καὶ 146 περὶ ἀνθρώπου, ζώων ἐτέρων τινῶν).

Σχετικά μέ τό **Φωσφόρο** πού σχηματίζεται «ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου οὔρου ἐξατμί-

103. Πάπυρος, Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς, τ. 2, σ. 342.

104. «Τὰ θαλάσσια ὄστρακοδερμα, λέγουν μερικοὶ φιλόσοφοι ὅτι, γεννῶνται αὐτομάτως, χωρὶς συνουσίαν ἢ σποράν. Ἄλλοι προσθέτουν, ὅτι λαμβάνουν τό εἶναι ἀπὸ μίαν λασπώδη ὕλην. Καὶ ἄλλοι δοξάζουν (εἰς ὧν τὸν ἀριθμὸν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης) πὼς γεννῶνται ἀπὸ μίαν διεφθαρμένην ὕλην, διὰ τῆς συνδρομῆς μερικῶν ἀτόμων. Ἐνας φυσικὸς παρατηρῶντας τὴν διεφθαρμένην αὐτὴν ὕλην, εἰς τὴν ὁποῖαν δίδουν τὴν ἀρχὴν τῶν ὄστρακοδέρμων εἶπεν ὅτι δέν εἶναι ἄλλο, παρά στρίδια νεωστὶ γεννημένα, ὁ Μπιουφρών καὶ ὁ Λίστερ, δέν καταπεῖθονται εἰς καμμίαν ἀπ' αὐταῖς ταῖς δόξαις, ἀλλὰ λέγουν πὼς κάθε γέννησις γίνεται ἢ ἀπὸ αὐγόν ἢ ἀπὸ ἄλλο τίποτε ἀνάλογον. Καὶ φέρουν εἰς μαρτυρίαν τοὺς σαλιάγγους τῆς γῆς, λέγοντες πὼς καὶ τὰ ὄστρακοδερμα εἶναι ἔρμαφρόδιτα ὡσάν ἐκεῖνους. Ρήγας Βελεστινλῆ, Φυσικῆς ἀπάνθισμα, ὁ.π., σ. 127.

105. Π.Μ. Κιτρομηλιόη, Ἰώσηπος Μοισιόδαξ, Ἀθήνα 1985, σ. 146.

106. «Περὶ τοῦ φιλοσόφου Δωροθέου Μυτιληναίου, τοῦ μεγάλῃ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ παρά τοῖς συγχρόνοις ὑπόληψιν ἀραμένου... ὅστις καὶ πραγματεῖαν ἔγραψε φιλοσοφικὴν «ὅτι οὐκ ἐκ σπέρματος τὰ ἔντομα, κατὰ τοὺς νεωτέρους, ἀλλ' ἐκ σήψεως»... Καὶ οὐδ' αὐτὴν ἄρα τὴν τοῦ μεσαιῶνος ἐπιστήμην ἔστεργεν ὁ ἀνὴρ εἰποῦσαν, βέλτιον αὐτοῦ, omne vivum ex ovo». Μ. Ι. Γεδεών, Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα, 1976, σ. 265.

107. Ἰωσηπου Μοισιόδακος, ὁ.π., σ. 143.

108. Arturo Castiglioni, ὁ.π., τ.2, σ. 493, 511-513. Πρῶτη ἀναφορὰ τοῦ μικροσκοπίου γίνεται ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Θεοτόκη, Στοιχεῖα φυσικῆς 1767, τ.2, σ. 125. Εἰδικότερα γιὰ τὸν ἐλληνικὸ χῶρο βλ. Ἄρ. Κ. Σταυρόπουλος, Μικροσκοπία στὸν ἐλληνικὸ χῶρο τῆν ἐποχῆ τῆς Τουρκοκρατίας (στὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ ἀρχῆς τοῦ 19ου αἰῶνα), Materia Technica Graeca, 1984, τ. 12, σ. 200-204.

Πρβλ. Ἀριστ. Εὐτυχιάδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐλληνικὴν θεραπευτικὴν ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος, 1985, σ. 95. Καὶ Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ὁ.π., σ. 572 καὶ 576.

ζοντάς το» και πού είναι «ένα ἄλας κίτρινον διαφανές... μαλάσσεται και κόπτεται ὡσάν κερι» ἀπασχόλησε τόν Ρήγα και τό καταγράφει πρὸς τό τέλος τοῦ ΚΔ' κεφ. τοῦ «Φυσικῆς ἀπάνθισμα».

Περιγράφει τίς ιδιότητες τοῦ φωσφόρου και τόν τρόπο παρασκευῆς του. Γράφει, «ὅσον παλαιότερον εἶναι τό οὔρος (ἦγουν ἑνός και δύο χρόνων) τόσον εὐκολώτερα γίνεται φωσφόρος». Μάλιστα, ὁ Ρήγας δίδει τήν πληροφορία ὅτι κάθε «σπετζιάρης», δηλαδή φαρμακοποιός, ξέρει νά παρασκευάζει τόν φωσφόρον ἀπό τά οὔρα. Ἀλλά συμπληρώνει ὅτι ἂν κάποιος θέλει και ἄλλος του νά τόν παρασκευάσει τοῦ συνιστᾶ νά «κοιτάξη τήν Φραντζέζικη Ἐγκυκλοπαιδεῖαν τήν λέξιν φωσφόρος, και θέλει μάθη τήν τέχνην». Ἡ ἀντίληψη αὐτή τῆς παρασκευῆς τοῦ φωσφόρου ἀπό τά οὔρα τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ἀρκετά διαδεδομένη. Γι' αὐτό και καταχωρήθηκε στήν «ἐγκυκλοπαιδεῖα», και ὁ Ρήγας κατέγραψε σχετικά περί φωσφόρου στό ΚΔ' κεφ. Ἀνάλογα εἶναι καταχωρημένη και στό βιβλίον τοῦ Μαρτίνου, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «ἀφ' οὗ θράση τό οὔρος, εὐγάζουσιν ἐξ αὐτῶν διά τῆς στραγγίσεως μία φωτεινώδη ὕλη ὀνομαζομένην φωσφόρος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἦτοι στερεός ἢ ὑγρός»¹⁰⁹.

Μετά ἀπό ὅσα ἀναφέρθηκαν, μπορεῖ νά λεχθεῖ συμπερασματικά ὅτι ὁ Ρήγας ἦταν ἀρκετά ἐνημερωμένος πάνω στά ἰατρικά θέματα. Εἶναι κι αὐτό δεῖγμα τῆς δυναμικότητος τοῦ πνεύματός του, ἐντασσόμενο μέσα στό εὐρύτερο περιβάλλον τοῦ διαφωτισμοῦ, ὅπου ὁ Ρήγας κινεῖται και δρᾷ.

DEMETRIOS KARABEROPOULOS

Rhigas Veletinlis' medical knowledge in the «Φυσικῆς Ἀπάνθισμα»

Rhigas Veletinlis had a good knowledge of anatomy and physiology, as seen in his issue «Φυσικῆς Ἀπάνθισμα». More specifically Rhigas refers to: the conception and growth of the fetus; the delivery and its abnormal condition; the eight months newborns and their ability to survive; the circulation of the blood and the function of the heart (as far as I know it is the first time that this subject is treated in a Greek edition); the cutaneous respiration; the theory of spontaneous generation; the bladder stone etc.

109. Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ὁ.π., σ. 575.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΦΥΣΙΚΗΣ

ἈΠΑΝΘΙΣΜΑ

Διὰ τῆς ἀγγλικῆς καὶ φιλομαθεῖς Ἑλλήνας,

Ἐκ τῆς Γερμανικῆς καὶ Γαλλικῆς διαλέκτου ἐρράνιδέν

Παρά τῆ

Ῥ Ἡ Γ Α

ΒΕΛΕΣΤΙΝΛῆ ΘΕΤΤΑΛῶΤ.

Οὗτος ἀναλώμασιν ἐξεδόθη, πρὸς ὠφέλειαν
τῶν ὁμογενῶν.

ἘΝ ΒΙΕΝΝΗ.

Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τῆ Εὐγενῆς ΤΡΑΪΤΝΕΡ:

1 7 9 0.

Τό ἐξώφυλλο τοῦ πρωτοτύπου βιβλίου τοῦ Ρήγα «ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ» ποῦ βρίσκεται στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Κ Δ ' .
Π Ε Ρ Ι '
Α Ν Θ Ρ Ω Π Ο Τ Ζ Ω Ω Ν ,
Κ Α Ι ' Ε Τ Ε Ρ Ω Ν Τ Ι Ν ῶ Ν .

Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ εἶναι τὸ ἀξιολογώτερον ζῶον τῶ παντός, πρέπει νὰ ἐκταυθῶμεν ὀλίγοι ὁμιλῶντες περὶ αὐτῶ. Ἡ ἀρχὴ τῶ λοιπῶν δὲν διαφέρει κατ' ἕσιν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶ λοιπῶν ζῶων.

„ Δύο εἶναι αἱ πρωτεύουσαι γινῶμαι περὶ τῆς κατὰ τῆς φιλοσόφου. Ἡ μία, ὅτι τὸ ἔμβρυον ὑπάρχει εἰς τὴν σπορῶν τῶ ἀνδρῶς, καὶ ὅτι μετὰ τὴν συνουσίαν, εἰσερχόμενοι τὸ σπέρμα εἰς τὴν αὐγοθήκη τῆς γυναικῶς, ἐγκολπιζέται ἕνα ἀπ' ἐκεῖνα τὰ αὐγά, κάμνει τὴν φωλεάντη, λαμβάνει τὴν τροφήν τῶ, καὶ αὐξάνει ἀπ' ὀλίγου ὀλίγοι.

„ Εἰς ἀπόδειξιν τῆς λέγουσιν, ὅτι ἐπαρτήρησαν μὲ τὸ μικροσκοπίον τὴν σπορῶν, ὅπως ἐφάνησαν ἅπειρα σκελετικαῖα νὰ ἐπιπλέουσι, τὰ ὅποια ἐξῆσαν δύο, τρεῖς, ἢ καὶ τέσσαρες ἡμέραις. ἔπειτα ἐνεκρῶνοντο διαλυομένης τῆς σπορῶς.

„ Ἡ δόξα αὐτῆ, ἔχει πολλὰ ἐκείτια. Καὶ πρῶτο μὲν, διατι ἀπὸ τόσα σκελετικάκια ἓνα μόνον ἢ δύο νὰ λαμβάνῃ τὴν εὐτυχίαν νὰ γίνωται ἄνθρωποι, ἢ τὰ λοιπὰ νὰ χάσονται; ἢ πῶς τὸ προπερισμένον αὐτὸ σκελετικάκι εἰς τὴν φθάσῃ εἰς τὴν ἀνορθόκλην τῆς γυναικὸς, δὲν βλέπεται, ἀλλ' ἀκολουθεῖ τὴν φράσιν τε, ἢ εἰσέρχεται ἀφ' ἑσῶς εἰς τὴν φουλιάντε;

„ Προσέτι ἂν τὸ σπέρμα ἦτοιν γεμάτον ἀπὸ σκελετικάκια, ἔπρεπε κάθε ἄνθρωπος νὰ ἔχη ἓνα ἀναριθμητὸν πλῆθος. Ἰξύρομεν ἀπὸ τὴν ἀνατομίαν ὅτι, τὸ σακελάκι ὅπου συνάγεται ἢ σπορὰ ἀφ' ἧ ὀργανισθῆ ἀπὸ τὰ σπερματικὰ ἀγγεῖα, εἶναι μικρὸν, ἢ δὲν δέχεται μεγάλην ποσότητα Ἡ φυσιολογία μᾶς ἀδιδάκει πῶς, ἀφ' ἧ συναχθῆ μίση ποσότης σπέρματος ἢ γυνήσῃ ἐκεῖνο, τότε πρέπει ν. εὐγῆ, ἢ κα παραχωρήσῃ τὸν τόπον εἰς τὸ ἀκόλουθον σπέρμα, ὅπως συνάγεται νεοσι, μὲ τὸ νὰ θρίφεται πάντα ὁ ἄνθρωπος, ἢ εἶναι ἢ αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ περιπτώματα τῆς φύσεως. Ὅθεν τὸ νέον σπέρμα ὅπῃ ἔρχεται, κῆτα τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὸ σακελάκι, ἢ τὸ ἀναγκάζει νὰ εὐγῆ, διὰ τὴν πάσῃ ἐκεῖνο τὸν τόπον τε, ἢ πάλιν τὸν τόπον τῆσ, τὸ κκοπιόντε. Ἐκεῖνο τὸ σπέρμα ὅπῃ ἀναγκάζεται νὰ εὐγῆ ἀπὸ τὸ σακελάκι, τί γίνεται; ἢ πρέπει νὰ εὐγῆ διὰ τῆς συνουσίας, ἢ μὲ ἄλλον μηχανικὸν ἢ βιαστικὸν τρόπον, ἢ πρέπει νὰ διαμοιρασθῆ εἰς τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα τῆσ σώματος.

„ Ἡ ἀνατομικὴ παρατήρησις ἀπέδρξεν ὅτι, τὸ σακελάκι τῆσ ἔχει δύο μικραῖς τρυπίτξαις, ἢ μία ἀντικρύζει τὰ σπερματικὰ ἀγγεῖα, ἀπὸ τὰ ὅποια λαμβάνει τὸ σπέρμα, ἢ ἡ ἄλλη μὲ τὰ αἱματικὰ ἀγγεῖα τῆσ σώματος, ὅπῃ ἐμβάλλει εἰς τὸ αἷμα ἢ κυκλοφορεῖ μαζίτε, ἀνακινώονται

μὲ τὰ μέρια τς, τὰ ἐνδυναμώνει, αὐξάνει τὴν κίνησιν ἢ δρασικότητά τς.

„ Ἴδὲ ἡ αἰτία ὅπῃ οἱ εὐνέχοι εἶναι πλεονεχέεις ἢ μεγαλόσωμοι, ἀδυνατώτεροι ὅμως. Ὅχι διατὶ τὸ σπέρμα τς πυκλοφορεῖ μὲ τὸ αἷμα ἢ τὸ ἐνδυναμώνει, ἀλλ' ὑσερέμειοι τῶν ὀργάνων τῆς κατασκευῆς τῆ σπέρματος, μένει εἰς τὸ αἷμα τς ἐκείνη ἢ βαλσαρικὴ ὕλη, διὰ τῆς ὁποίας κατασκευάζεται τὸ σπέρμα. Εἰς δὲ τς μὴ εὐνέχους, λαγαριζόμενοι τὸ αἷμα μὲ τὴν κατασκευὴν τῆ σπέρματος, ὑσερεῖται ἀπὸ τὰ εὐγενικώτερα μέρια τς, ἢ τότε, τὸ μὲν σῶμα δὲν λαμβάνει τὴν αὐξήσιν ἐκείνην ὅπῃ βλέπομεν εἰς τς εὐνέχους, ἀποκτᾷ ὅμως μίαν ἐλασικὴν δύναμιν ἀπὸ ἐκείνα τὰ κατεσκευασμένα μέρια εἰς σποράν, ὅπῃ κατακαίνει τὸ σῶμα τόσον εὐρωσον, ὅσον σαθεὸν ἢ μαλακὸν εἶναι τὸ τῶν εὐνέχων, ἢ ὅσον ἐκνευρωμένοι εἶναι τὸ τῶν ἀτελεγῶν, οἱ ὁποῖοι μὴ τὴν κατάχρησιν τῆς συνουσίας, χάνου τὸ σπέρμα, ἢ ὑσερεῖ τὸ αἷμα τς ἀπὸ τῆν μεγαλύτεραν δύναμίν τς, ἢ τέλος τς ἐπισυμψύχου μέρια ἀθίνου, ἢ ὁ θάνατος αὐτός.

„ Τώρα ἂν τὸ σπέρμα εἶχεν (ὡς λέγουσιν) τὰ ἀνθρώπινα σκελετικὰ, τί γίνουσι ὅταν ἔμψυξιν εἰς τὸ αἷμα, τὰ πῆξιν ἢ τὰ ἀφανιδῶν, εἶναι ἀπίθανον, τὰ μείνου πάντα ζωντανὰ ἢ πλεόντα εἰς τὸ αἷμα, ἔπρεπε τὰ αὐξήσῃ το πλῆθος τς εἰς τόσον βαθμὸν, ὅπῃ οἱ ἐγκρατεῖς ἢ σώφρονες, τὰ ἔχου ἀπὸ αἵματος, εἶνα ὑπερὸν ἀνθρώπινον σκελετικόν.

„ Δι' αὐτὰς τὰς αἰτίας μερικοὶ φυσικοὶ παρακινούμενοι, ἐπακατέρησαν προσεκτικώτεροι τὸ σπέρμα, ἢ ἀπὸ σκελετικόν, εἶδον ὅτι τὸ λεπτότερον ἢ ζωογονητικὸν μέρος τς, εἶναι συγκείμενον ἀπὸ πολλὰ ἐλασικὰ μέρια κινούμενα σχεδὸν παντοτενὰ. Ἡ κίνησις αὐτὴ ἠπάτησε τὸ

πρώτης, ἢ ἐνόμισαν πῶς εἶναι ζωντανὰ σώματα. Ἡ ἔλαστικὴ δύναμις τῶν εἶναι ἢ αἰτία τῆς ζωογονήσεως τῶν ἐμβρύων.

„ Ἡ δευτέρα λοιπὸν ἢ πιθανωτέρα δόξα τῆς ἀρχῆς τῆ ἀθρώπυ, εἶναι ἡ γνάμη ἐκείων ὅπῃ πεισθέν να εὐρίσκειται τὸ ἐμβρυον εἰς τὰ αὐγά τῆς γυναικός.

„ Εἰς τὸ πλάγι τῆς μήτρας παρατηρεῖν ὡι αὐατόμοι εἶνα μικρὸν σακχλάκι, μέσα εἰς τὸ ὅποιον ὁ δημιουργὸς τῆ παντὸς ἔβαλεν εἶνα κάποιον ἀριθμὸν μικρῶν αὐγῶν, ἕκαστοι τῶν ὀποιων περιέχει εἶνα ἐμβρυον τόσον μικρὸν, ὅπῃ χρειάζεται εἶνα ἐντελὲς μικροσκόπιον διὰ να τὸ ἰδῆ τινάς.

„ Μετὰ τὴν συνίσιαν, ἀν τὸ σπέρμα τῆ ἀνδρὸς φθάσῃ εἰς τὸ σακχλάκι αὐτὸ, ἐκεῖνα τὰ λεπτὰ ἢ ἐλαστικὰ μέρη τῆ, περιτερυγρίζου εἶνα ἢ δύο ἀπ' ἐκεῖνα τὰ αὐγά, τὰ βάλλου εἰς κίνησιν, τὰ θάλλου, τὰ ἐκτείνου, ἢ τὰ κάμνου ὀλίγοντι μεγαλήτερα, εἰς τρόπον ὅπῃ συγχίζεται τὸ ζύγι, ἢ εὐγαίνοντας τὸ αὐγὸν ἔξω ἀπὸ τὸ σακχλάκι, πέφτει μέσα εἰς τῆς γυναικὸς τὴν μήτραν, ἣτις ἀν εὐρεθῆ προετοιμασμένη (ἦγυν ἀν δὲν ἔχῃ κἀνέιν πάθος, εἴῃ δὲν εἶναι περισμένη ἀπὸ τὰ καταμήνια) θίχεται ἐκεῖνο τὸ αὐγὸν, τὸ ὀποιον προσκολλάται, ἢ ξεδιπλώνει μικραῖς ῥίζαις ὅπῃ εὐγαίνου ἀπὸ τὸν ὀμφαλὸν τῆ ἐμβρύου, ἢ ἔτω γίνεται ἡ σύλληψις.

„ Ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀγγεῖα τῆς μήτρας, ἐξέρχεται παντοτινὰ μία λεπτοτάτη γλοιώδης ὕλη, ἣτις ῥεφάται ἀπὸ ταῖς λεπταῖς ἐκείων ῥίζαις τῆ ἐμβρύου, τὰ σώματα τῶν ὀποιων εἶναι κολλημένα εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς μήτρας.

„ Ἐπὶ ἐκτείνονται τὰ μέλη τῆ, ἢ μεγαλώνει μετὸν καιρὸν. Δὲν ἀρκεῖ ὁμως τὸ λεπτὸν μόνον ὕγρὸν ἐκεῖ-

το, διὰ τῆτο ἡ φύσις ἀποτελεῖ νὰ συντρέχει πολλὰ υγρὰ εἰς τὴν μήτραν τῆς γυναίκος, πρὸς αὔξησιν τῶ ἔμβρυου, τὸ ὁποῖον ὅταν γένη ἐνὸς μηνός, ἔχει μίαν ἕ τὴν αὐτὴν κυκλοφορίαν μὲ τὴν μητέρα, ἐπειδὴ ἕ ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα τῆς μήτρας, ἀπερὶὰ τὸ αἷμα διὰ τῶ ομφαλῶ, ἕ κυκλοφοροῦν εἰς τὸ ἔμβρυον θρέφοντάς το, τὸ δὲ περιττὸν γυρίζει ὀπίσω, ἕ ἀκολουθεῖ ὅτως ἡ κυκλοφορία ταύτη, ἕως εἰς τὸν καιρὸν τῆς γέννας, ἕ τότε εὐγαίνει εἰς τὸ φῶς τὸ ἥπιον σχηματισμένοι ὡς ἄνθρωπος.

„ Ἄν τύχη τὰ δεσμίματα ὅπῃ κρατῶν τὴν μήτραν ἕ εἶναι ἐκτερωμένα, τότε αὐτὴ μὴν ἠμπορῶντας νὰ κρατήσῃ τὸ ἔμβρυον ὅταν πλησιάσῃ πρὸς τῆς δύο μῆνας, τὸ ἀποβάλλει. Προσέτι μ' ὅλοι ὅπῃ μία γυναῖκα εἶναι γερὰ ἕ ἀνδρεία, ἕχωντας πολλὰ ἕ διάφορα ξένα υγρὰ εἰς τὴν μήτραν, πρὸξενὸν μίαν τοιαύτην ἀτονίαν εἰς αὐτὴν, ὅπῃ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κρατήσῃ τὸ ἔμβρυον ἀφ' ἕ γνησὶ πομάματι μεγαλῆττικον, ἕ γυνὴ ὑπερέβῃ τὸν πρῶτον μῆνα. Ὅθεν πρέπει νὰ πάσῃ ἰατρικὰ.

„ Τὸ κεφάλι τῶ ἔμβρυου εἶναι πολλὰ μεγαλῆτερον κατ' ἀναλογίαν τῶν ἄλλων μελῶν τῆ σώματος, διὰ τῆτο ὅταν φθάσῃ ὁ ἔξδομος μῆνας, ἡ ὁ ὄγδος, ἕ πολλὰκις ὁ ἔννατος, μὴν ἠμπορῶντας νὰ μείνῃ ὀρθοῖν τὸ κεφάλι πῶπτι κάτω κάμνωτας ὡσὰν εἶναι τακτῶ. Ὅταν λοιπὸν τοιαυτοτρόπως αὔξησῃ τὸ ἔμβρυον, ἕ ἀποκτήσῃ ἐπέυο τὸ μέγεθος ὅπῃ χρειάζεται διὰ τὰ ζήσῃ εἰς τὸν κόσμον, τὸ ὁποῖον συμβαίνει πρὸς τὰ τέλη τῶ ἔνάτου μηνός, ἀπὸ τῶ κεφάλι εἰς τὸ σῶμα τῆς μήτρας, ἕ ὡρίσσωντας ἐν ἀπέμεισμα, κεντῶ μὲ αὐτὸ σφραγίσσωτας τὸ πῶδαριον εἰς τὴν βῆσιν τῆς μήτρας, ἕ ἀνοίγω τρόπον τινὰ τὸ σῶματις.

Κ ρ

„ *Αν δὲν ἔχη τόσῃν δύναμιν τὸ νήπιον νὰ σπάσῃ τὸ σακκλάκι εἰς τὸ ἴπιόν εὐρίσκεται, ὁ χρειάζεται ἡ μαμὴ νὰ συμφοηθῆσῃ ἢ νὰ τὸ σπάσῃ. Τότε εὐγαίνῃ τὰ νερά ὅπῃ ἐπερικύκλωναν τὸ νήπιον, ἢ καταβρέχῃν ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη. Βιάζει τὴν ἐξοδόν τε ἢ ἡ μητέρα κρατῶντας τὴν ἀναπνοήν της, ἢ σφίγγωντας πρὸς τὰ κάτω μέρη, ἢ τότε εὐγαίνει τὸ νήπιον εἰς τὰ χέρια τῆς μαμῆς, ἕτος εἶναι ὁ φυσικὸς τρόπος τῆς γεννήσεως.

„ *Ἄλλαις ὁμως γεννῶν μὲ εὐκολίαν, ἄλλαις μὲ δυσκολίαν, ἄλλαις κινδυνεύον, ἢ ἄλλαις ἀποθάνουν. Ἡ δὲ αἰτία εἶναι αὐτή.

„ *Ὅταν τὸ ἔμβρυον κάμνη τὸν τακλᾶ, ἂν πῶσῃ μὲ τὸ κεφάλι ἴσια πρὸς τὸ σῶμα τῆς μήτρας, τότε γεννᾶται μὲ εὐκολίαν, ἂν πῶσῃ μὲ τὸ κεφάλι πλαγίως, ἢ μὲ τὸν λαιμὸν ἢ μὲ τὸ σῆθος, τότε τυραννείται ἡ μητέρα, ἕως ὅπῃ ἡ μαμὴ νὰ τὴν συμφοηθῆσῃ, ἢ νὰ γυρίσῃ τὸ κεφάλι διὰ νὰ πῶσῃ ἴσια τὸ ἔμβρυον. *Αν πάλιν κάμνωντας τὸν τακλᾶ πῶσῃ ἀνάποδα, ἢ μὲ τὰ ὀπίθια, ἢ μὲ τὰ ποδάρια πρὸς τὸ σῶμα τῆς μήτρας, τότε κινδυνεύει ἡ μήτηρ, ἂν δὲν συμφοηθῆσῃ μία πρσκομμένη μαμὴ, εὐγώνωντας τὸ παιδί ἀπὸ τὰ ποδάρια.

„ *Αν κατὰ δυσυχίαν τὸ νήπιον εἶναι πολλὰ μεγάλον ὡς πρὸς τὸ σῶμα τῆς μήτρας, ἢ γυν ἂν ἔχη κεφάλι καθ' ὑπερβολὴν μεγάλον (συγκρινόμενον μὲ τὸ ἐπιλοιπον σῶμα τε) ἐξ αἰτίας τινὸς πάθους, ὡς ἰδρωπικα, ἢ ἄλλο φύσκωμα, τότε ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον πρέπει νὰ ἀποθάνῃ ἡ μήτηρ, ἢ τὸ νήπιον. Διὰ νὰ μὴν ἀποθάνῃ ἡ μητέρα, παντοίῳ τρόπῳ πρέπει νὰ συντριφῆ τὸ κεφάλι τῆς ἡπίε, ἢ νὰ εὐγαλθῇ κομμάτια κομμάτια, ἢ ἕτω νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸν μίγαν αὐτὸν κίνδυνον ἡ μητέρα.

„ Όλα τὰ ἔμβρυα γεννῶνται εἰς τὸ τέλος τῆ ἑνάτου μηνός. Μερικὰ ὅμως εἰς τὸν ἔβδομον, καὶ ἄλλα εἰς τὸν ὄγδοον, καὶ ἡ αἰτία εἶναι, ἢ ἀπὸ συλλάβῃς ἢ γυνῆ, καὶ θρέψῃ τὸ βρέφος χωρὶς καμμίαν ἐναντιότητα ἕως εἰς τὸν ἑνάτου μῆνα, εὐγαίνει εἰς τὸ φῶς χωρὶς βλάβην τῆς μητρός. Ἄν τύχη δὲ καὶ ἡ δι' αἰφνίδιον φόβον, ἢ διὰ κανένα ἀνακάτωμα τῶ ἔμβρυου καὶ σφιγθῇ ὁ ὀμφαλὸς, καὶ πλείον δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἐλευθέρως ἢ συνηθῆς κυκλοφορία, ἢ δι' ὑπερβολικὸν κόπον ταραχθῇ ἢ ἔγκυος, καὶ εἶναι εἰς τὴς πρώτης μῆνας, κόπτονται ἐκεῖναις ἢ ῥίξαις ἀπὸ ταῖς ὁποῖαις κρέμεται τὸ ἔμβρυον, καὶ μὴν ἔχοντας πλείον ἐνωσιν κυκλοφορίας, εὐγαίνει μὲ ὀλιγοσῶς πόνους τῆς μητρός ὡς ἀπεξέριμμένον μέλος, καὶ τότε λέγομεν ὅτι, ἡ γυναῖκα ἀπεξάλληκεν.

„ Ἄν εἶναι μετὰ τὸν πέμπτον μῆνα, τότε κινδυνύει ἡ μήτηρ, ἐπειδὴ ἔσται μεγάλη αἰ ῥίξαι τῶ ἔμβρυου, ἔπεται ἀφύκτως μία μεγάλη αἰμοραγία, ἣτις ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ τὸν θάνατον. Καὶ ἂν ζήσῃ ἡ μήτηρ, τὸ ἔμβρυον μ' ὄλον ὅπῃ εἶναι ἐντελῶς σχηματισμένον, δὲν ζῆ, παρὰ ὀλιγοσῶς ὥρας. Ὅταν ὅμως ἡ ἔγκυος ἔμβρυον εἰς τὸν ἔβδομον μῆνα τῆς ἐγγαστρίας τῆς, ἠμπορεῖ καὶ νὰ ἀποξυλθῇ, καὶ νὰ γεννήσῃ φυσικῶ τῶ τρίτῳ. Ἄν εἶναι ἀπόξυλμα, κινδυνύει καὶ τὰ δύο, εἰδὲ μὴ, δὲν ἔχῃ κινεῖν φόνον.

„ Εἶναι ἀπάτη καὶ πλάτη τῶ κοινῷ λαῷ, ὅτι τὰ ὀκτωμηναῖα παιδιὰ ἀποθνήσκουσι, καὶ τὰ ἑπταμηναῖα ζοῦσι. Τῆγο προέρεχεται ὅτι, τὰ ὀκτωμηναῖα ὑπερῶνται τροφῆς, καὶ τὰ ἑπταμηναῖα θρέφονται.

„ Ὅταν εἶναι ἡ γυνὴ εἰς τὸν ἔβδομον μῆνα, ἢ ἔσθαι γαῖς τῶ βυζιῶ τῆς εἶναι μαλακαῖς, καὶ ἀνάλογαῖς πρὸς

τὰ γυάλια τῆ νηπίου, διὰ τῆτο τὰ ἑπτὰ μηνῶν πιάνειν τὸ βυζι, ἢ τραβῶν ἐκείνη τὴν ὀλίγην τροφήν ὅπῃ τὰ χρειάζεται. Ἰξ ἐναντίας ὅταν ἔμειν εἰς τὸν ὄγδοον μῆνα, ἢ πλεονάζειν πρὸς τὸν ἕνατος, τότε ἡ ποσότης τῆ γάλατος ὅπῃ τρέχει εἰς τὸ βυζι σφίγγει τὴν ῥόγα, ἢ τὴν κυτταίνει τόσοι σκληρὰν, ὅπῃ τὸ καίμενο τὸ νηπιον δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὴν πιάσῃ, ἢ ἔτω μὴ βυζάωντας ἀποθνήσκει.

„ Ἡ ἰατρικὴ Ἀκαδημία τῆς Φραντζας ἐπέροσαξεν ὅτι, ὅσα παιδιὰ γεννῶνται εἰς τὸν ὄγδοον μῆνα, ἢ δὲν ἔμπορεῖν νὰ πιάσῃ τὸ βυζι, νὰ τὰ φέρον εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ἐκεῖ εἶχον διορισθῆ χειρῶν ὅπῃ ἐξέταξαν τὰ γυάλια τῶν βρεφῶν, εἶχαν ἢ διαφόρους βυζάσρας, ἢ ἰδιαλεγειν ἐκείνην, τῆς ὁποίας ἡ ῥόγα ἦτο ἀνάλογη μὲ τὰ γυάλια τῆ βρέφους. Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν λοιπὸν αὐτὴν εὗρεθη, ὅτι μόνον ἑπτὰ εἰς τὰ ἑκατὸν ἀπέθνησκον. Ὅθεν δὲν κρέμεται ἀπὸ ἄλλῃ αἰτίας ὁ θάνατος τῶν ὀκτωμηνιάτικων παιδιῶν, παρὰ μὲ τὸ νὰ μὴ ἔμπορεῖν νὰ πιάσῃ τὸ βυζι.

„ Μία μητέρα ὅπῃ νὰ ἔχη ἕνα ὀκτωμηνιάτικον παιδί, ἢ δὲν ἔμπορεῖ νὰ πιάσῃ τὴν ῥόγα, τὸ ὠφελιμότερον μέσον ὅπῃ ἔμπορεῖ νὰ μεταχειρισθῆ εἶναι τὸ νερὸν, κατὰ τὸν ἀκόλυθον τρόπον. Ἄς πάρῃ ἕνα γυάλι ὡσαν ἰμπρικίου, ἄς τὸ μεσογεμίσῃ νερὸν, ἢ δένωντας εἰς τὸ σόπιτῃ ἕνα κομμάτι τὴλπάνι καμωμένον ὡσαν ῥόγα βυζιῦ, ἢ γεμάτον ἀπὸ παξημάδι κοπανισμένον πασερικόν, ἄς γυρίσῃ τὸ ἰμπρικίον τόσον, ὅσον νὰ ὑψαίνεται τὸ παξημάδι, ἢ βάλλοντάς το εἰς τὸ σῶμα τῆ παιδιῶ, ἐκεῖνο μὲ τὸ νερὸν μαζί, βυζάνει ἢ ψύχαις παξημαδιῦ, ἢ

ἔτι ζῆ τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, ἐν ὅσῳ νὰ δυναμωσῶν τὰ γόλια τῆ, νὰ ἠμπορῆ νὰ βυζαῖξῃ ἢ γάλα.

„ Τὸ ἔμβρυον εἶναι περιτειλυγμένον εἰς ἓνα σακῆλι ὡσὺ ἐκείνη τὴν τρέπαν ὅπῃ εἶναι εἰς τὸ αὐγὸν ὑποκάτω ἀπὸ τὸ τρέφλι. Τὰ πολλὰ ὑγρά ὅπῃ ἡ φύσις ἔκαμε νὰ τρέξῃ εἰς τὴν μήτραν, κατασαιὺν ἓνα νερὸν μεταξὺ τῆ εμβρυῦ, ἢ τῆ σακῆλι, ὅθεν τὸ νήπιον εὐρισκόμενον μέσα εἰς ἓνα νερὸν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ κολλήσῃ μὲ τὴν μήτραν καθ' ὅλα τὰ μέρη.

„ Ἄν τύχη τὸ παιδί νὰ εἶναι πολλὰ μεγάλο, ἢ νὰ ἔχη χεῖρα, ἢ ποδάκια μακρὰ, τότε ἠμπορεῖ νὰ κλοτῶ ἀπὸ κάμμιαν φορὰν τὴν μήτραν, ἢ αὐτοὶ εἶναι οἱ πόνοι ὅπῃ αἰδάνεται ἡ μήτηρ εἰς καιρὸν τῆς ἐγγαστριῆς τῆς.

„ Ὅταν ἔχη νὰ γενήσῃ ἡ γυνὴ, πρέπει νὰ σπάσῃ τὸ σακῆλι, νὰ τρέξῃ τὰ νερά, ἢ νὰ εὐγῇ τὸ παιδί. Ἐτυχε πολλαῖς φοραῖς ὅτι, αὐτὸ τὸ σακῆλι ἐκόλλησε τρόπον τινὰ εἰς τὸ κορμὶ τῆ παιδιῦ, μὲ τὸ νὰ ἀπέρασε πολὺς καιρὸς μεταξὺ τῆ σπασίματος αὐτῆ, ἢ τῆς γενέτας, τὸ ὅποῖον οἱ ἀπλοῖ ἄνθρωποι νομίζῃν ὡς εἶναι πῶ-κάμισον τῆ νηπίῦ.

„ Τελευταῖον, τὰ τέρατα γενιῶνται μὲ τὸ νὰ ἀρπάξῃ τὸ σπέρμα ὄντας πολλὰ δραστήιον, ἢ ἐνεργητικὸν, τρεῖς, τέσσαρα, ἢ ἢ περισσότερα αὐγὰ μαζι, τὰ θάλλει, ἐκτείνει τὰ μέλη τῆς, ἢ γενῶ τότε ἡ γυναῖκα τρεῖς, τέσσαρα, ἢ ἢ περισσότερα παιδιὰ. Ὅσοι ὁμῶς περισσότερα εἶναι, τόσοι ὀλιγώτεροι θρέφονται, ἢ δὲν ζῆν, διατὶ δὲν φθάνῃ εἰς τὸ ἀναγκαῖόν τῆς μεγάλωμα. ἔχομεν παραδείγματα ὅπῃ ἐγένησαι ἢ ὑπὲρ τὰ δέκα παιδιὰ, κανένα δὲν ἔζησεν ὁμῶς. Ἐτερα παραδείγματα

πάλιν ὅπῃ μᾶς βεβαιώσῃν πῶς ἡ θνητὰ ἔχοντας πλῆθος αὐγῶν, μὴ τὸ νὰ ἀρπάξῃ τὸ σπέρμα πολλὰ ἐνταυτῷ, ἔδῃ ἡμπόρεσε νὰ θραφῇ κἀνένα, ἔμειναι ὅλα ὡς μικρὰ αὐγά. καὶ ἔτσι ἐγεννήθησιν εἰς τὸ κόσμον ἄμορφα καὶ ἀχημάτιστα.

„ Ἄν τὸ σπέρμα ἀρπάξῃ τρία ἢ τέσσερα αὐγά, ἢ καὶ περισσότερα, ἡ μήτρα δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τὰ θάλψῃ ὅλα ἕξ ἰσῶ, ἀλλὰ τινὸς μὲν ζωογονεῖ τὸ κεφάλι, τινὸς τὰ χεῖρα, καὶ ἄλλω τὰ ποδάρια, προσκολλῶνται ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἐκεῖνο ὅπῃ ἔλασθε περισσότερα θάλψῃ, ἔχει τὸ πρῶτον σχῆμα, καὶ πησιέζουσαν τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, τὰ δὲ ἄλλα κατασάνονται ὡς μέλη, ἐπειδὴ καὶ δὲν ἔλασθῃ ὀλοκλήρως τὴν ἕκτασίν τῆς.

„ Ἐνὰ νήπιον ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ τέσσερα ἢ τρία χεῖρα, δύο κεφαλὰς ἀντι μᾶς, ἓνα κεφάλι καὶ δύο σώματα, καὶ τὰ ἕξῃς. Ἐπειδὴ εἰς χιλιάδες καὶ μυριάδες τρόπους ἡμπορεῖ τὸ σπέρμα νὰ θάλψῃ ἐκεῖνα τὰ πρῶτα αὐγά, χιλια καὶ μύρια σχήματα παράξεναι καὶ ἀλλόκοτα γεννῶνται.

„ Ὅ, τι συμβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον, συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ζῶα, ἐπειδὴ κατὰ τὸτο, τὸν αὐτὸν τρόπον σχεδὸν μεταχειρίζεται ἡ φύσις, ἡ ὁποία δὲν διαφέρει ἕτε εἰς τὸν ὄργανισμὸν τῶν φυτῶν, καὶ μὲ φαίνεται πῶς εἶδεν ὁ καθ' εἰς πολλαῖς φοραῖς δύο δαμάσκηνα, ἢ μήλα ἐνωμένα μαζι, καὶ νὰ ἔχῃν ἓνα κοτράκι, ἂν αὐτὸ ἐσυνέβαιεν εἰς τὴν μήτραν, ἐγένετο ἓνα τέρας δισωματομοιοκέφαλον.

„ Τὸ ἀνθρώπινον βρέφος ἀφ' ἧς γεννηθῆ, δὲν μεγαλῶναι τὸσον γλυγγωρεα καθὼς εἰς τὴν κοιλίαν. Καὶ πάλιν, τὸ βρέφος δὲν ἔχει τὸσοι ταχέαι τὴν αὔξησιν,

ὅσον ὁ πρόσηφος νέος, ὡσάν ὅπῃ τότε μὲ ταχύτητα λαμβάνει τὴν τελείαν ξεδιπλωτικὴν τὰ ἀγγεῖα λεγόμενα γεννητικὰ, τὰ ὁποῖα εἰς τὰ θηλυκὰ ἐκτείνονται γλυγωρότερα.

„ Εἰς τὸ νεογνὸν ἡ κεφαλὴ εἶναι κατὰ τὸ μέγεθος ὡς πρὸς ὅλον τὸ σῶμα, καθὼς τὸ ἐν, πρὸς τὰ ὀκτῶ, ἐννέα, ἢ δέκα.

„ Ἡ καρδιά τῷ ἔμβρυσί συγκρινομένη μὲ τὸ σῶμα τῷ εἶναι, τετραπλάσιος μεγαλητέρα, ἀπ' ὅσον εἶναι ἡ καρδιά τῷ μωρικίῳ πρὸς τὸ σῶμα τῷ. Ὅθεν αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία τῆς ταχείας αὐξήσεως τῷ ἔμβρυσί. Τὰ μάτια εἶναι μέγιστα εἰς τὸ ἔμβρυον, μόνον τὸ πνευμόνι εἶναι τὸ μικρότερον ἀπ' ὅλα τὰ μέλη, καὶ γίνεται ὄρατον εἰς ταῖς ἐκείναις εἰκοσιν ὥραις μετὰ τὴν σύλληψιν.

„ Τὸ παιδί ἀρ' ἔ γεννηθῆ μετὰ σαράντα ἡμέρας γελᾷ, ὁμοίως καὶ κλαίει μὲ δάκρυα, ἔχει γάλα εἰς τὴν εὐζιάτῃ, τὸ σφραγγίζον μὲ τὰ δάκτυλα, γεννᾶται κοκκωπὸν, πλὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀρχιστὰ καὶ γίνεται πτυρωπὸν.

„ Εἰς ἓνα ξερῶσι ὁ κὶρ Δαμπιέρ εὐρῆκεν ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐζῆσαν μὲ τὰ ψάρια ὅπῃ ἔρριπτει ἡ θάλασσα εἰς τὸ περιγιάλι, καὶ δὲν εἶχον κάμμαι συτομίλαι, ἀλλὰ πετιέξι διαφόρους ρωϊὰς. μὲ τὰς ὁποῖας ἴδιον εἶδησι ἀναμεταξύτωι ὡς ἦτοι καιρὸς νὰ φάγωι, νὰ φύγωι, νὰ συναχθῆν, νὰ ἀπηγήσων, νὰ κοιμηθῆν, καὶ νὰ ξυπνήσων.

„ Ὅλοι οἱ ἄθροιστοι (λέγει ὁ κὶρ Προντεῖλ) εἰμθα μέσα εἰς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ καρδίῃ, ἡγοῦν ἐπάνω εἰς τὴν γῆν. Μὲ ὅλον τῆγο ἐκεῖνοι ὅπῃ κἀθονται εἰς τὴν πρῶταν, διαφέρου ἀπ' ἐκεῖνους ὅπῃ εὐρίσκονται εἰς τὴν πρῶτην.

Ο ξανθός ή μακρομέτρητος Λαπωνέζος, έχει διαφορὰ ἀπὸ τὸν μαυροὺς ή πλατομήτην Ἀραβὰ, ή ο κοκκινὸς πὸς ή σπαῖος Ἀμερικάνος, ἀπὸ τὸν ἀσπροδερὸν ή μακρογέννη Εὐρωπαϊοί. Εἶναι μεταβολαί ή εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, καθὼς ή εἰς τὸ τῶν σπύλων. Τὰ χρώματα, τὸ μέγεθος, ή εὐρυία, ή συμμετρία τῶν μελῶν ή ἕτερα, διαφέρειν ἐπ' ἄπειρον. Ὁ ἥλιος, ή ψύχρα ή ή εὐκρασία τῷ αἶρος ἔχου πολλήν δύναμιν ἐπάνω τους.

„ Μία κυκλοφορία φυσική τῆ αἵματος εἶναι εἰς τὸ ζωντανὸν ζῶον, διὰ τῆς ὁποίας ἀκαταπαύτως τὸ ὑγρὸν αὐτὸ μεταφέρεται ἀπὸ τὴν καρδίαν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆ σώματος διὰ τῶν Ἀρτηριῶν, ή ἐπιζέφεται ἐκ τῶν ἰδίων μερῶν αὐτῶν ἀπὸ ταῖς φλέβαις.

„ Τὸ πρῶτον ὄργανον τῆς ζωτικῆς αὐτῆς ἐνεργείας εἶναι ή καρδία, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι αἱ φλέβαις χύνονται ή ἔλαι αἱ ἀρτηριαὶ λαμβάνου τὴν ἀρχήν της. Ἡ καρδία ἔχει ἐταύτῳ μίαν ἐνεργίαν ὀνομαζομένην Διαστολήν ή Συστολήν.

„ Τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς παντοτεινῆς κινήσεως αὐτῆς, εἶναι ὅτι ή καρδία δέχεται ή διώχει τὸ αἷμα ἀλλοδαδῶχος. Τὸ διαγμένο αἷμα ἀπὸ τὸ δεξιὸν γαστριδίον της περὶεὶ νὰ φερθῆ ἀπὸ τὴν πνευμονικὴν ἀρτηρίαν εὐγαήσασαν εἰς τὸ πνευμόν, ἀφ' ὅπου νὰ μετακομιθῆ πάλιν ἀπὸ τὰς πνευμονικὰς φλέβας εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτάκι της, ή ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὸ ἀριστερὸν γαστριδίον. Ἀφ' εὖ τὸ αἷμα ξαναγερθῆ ἐκεῖ, κεντεῖται ἀπὸ τὴν συστολήν τῆ γαστριδίου τῆς εἰς τὴν ἀρτηρίαν λεγομένην Ἀόρτην, ἣτις τὸ διαμοιράζει εἰς ὅλον τὸ ἐπίλοιπον σῶμα, ή ἐκεῖθεν ἐπιζέφεται ἔπειτα εἰς τὸ δεξιὸν αὐτάκι της ἀπὸ τὴν φλέβαν λεγομένην Κεφλήν, ἣτις τελειώνει τὴν κυκλοφορίαν.

„ Ἡ καρδία χτυπᾷ περίπου : 2000 : φορές τὴν ὥραν , εἰς κάθε χτύπημα διώχνει μίαν ὑγιάν αἵματος. Καὶ ἐπειδὴ ὅλον τὸ αἷμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν εἶναι παραπάνω ἀπὸ 24 : λίτραις , πρὸς 133 : δράμια ἐκάστη , ἴπεται ἡ κάμνη : 7 : ἡ : 8 : κυκλοφοραῖς τὴν κάθε ὥραν.

„ Ἡ διαπνοή , εἶναι μία ἐνέργεια , διὰ τῆς ὁποίας τὰ περιττὰ ὑγρά τῆ σώματος διώκονται ἔξω ἀπὸ τῆς πόρτης τῆ δέρματος. Εἶναι εἰς τὸ δέρμα πόροι ἄπειροι , ἃς ἔσται ἡ διαπνοή εἶναι ἰκανὴ διὰ ἡ διακριτῆ ἀπὸ τὰς αἰθήσεις , καθὼς ὁ ἰδρῶς , ὀνομάζεται αἰθαντικῆ διαπνοή , ἔσται ὁμοῦς κρύπτεται ἀπὸ τὰς αἰθήσεις , καθὼς εἰς τὴν ἐπλήν κατάστασιν τῆ σώματος , λαμβάνει τὸ ὄνομα ἀδῆλος.

„ Τὰ ἀγγεῖα δι' ἧν γίνεται ἡ διαπνοή , ἀνοίγῃ καμπύλως ὑποκάτω εἰς τὰ λείπια τῆς ἐπιδερμίδος , ἅπερ εἶναι μιᾶς ἀκαταλήπτου μικρότητος. Ὁ κύρ Λεγεινοῖκ ἀπέδειξεν , ὅτι ἡμπορεῖ ἡ σκεπάτη τινὰς μὲ ἕνα κοινὸν σπυρὶ ἄμμος : 125000 : κόματα τῶν ἀγγείων τέτων.

„ Μία βεβαιωτάτη πείρα ἰδιόξει ὅτι , ἡ ποσότης τῆς διωγμένης ἔξω ὕλης δι' αὐτῆς τῆς ἰδῆ εἶναι περισσοτέρα , παρὰ ὅση εὐγαίνει ἀπ' ἕλας τὰς ἄλλας.

„ Ἐποθέτως μετρίαν δίδεται , μεσαίαν ἡλιάν , ἢ ζωὴν ἡσυχίαν εἰς ἕνα ἄνθρωπον , ὁ κύρ Σαιντόριος εὐρήκει εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅτι , ἡ ὕλη τῆς ἀδῆλος διαπνοῆς ἦτον πέντε ὄγδοα ἀπ' ὅσα ἔπερε διὰ τροφήν. Εἰς τρόπον ὅπῃ δὲν ἔμενον περισσότερα ἀπὸ τρεῖς ὄγδοα διὰ τροφήν , ἢ διὰ περιττώματα τῆς μάτης , τῶν αὐτιῶν , ἰντέρω , τῆς φέσκας , ἢ τῶν λοιπῶν.

„ Ὁ ἰδιος συηγεραεὺς ἀπέδειξεν ὅτι , εἰς ἕνα ἡμέραν χάει τινὰς μὲ τὴν ἀδῆλον διαπνοὴν τσσον , ὅσον εἰς

δεκατέσσερις ἡμέραις εὐγαίωστας εἰς τὸ ἀναγκαῖον. Ἐτι, εἰς μιαν νύκτα χάνει τινὰς : 16 : ἔργαίς δὲ τῆ ἕρας, 4 : διὰ τῆ ἀναγκαίᾳ, ἢ περισσότερον ἀπὸ 40 : διὰ τῆς ἀόηλῆ διαπνοῆς.

„ Ἐίας ἄνθρωπος ὅπῃ φάγη ὀκτῶ λίτρας φαγητῶ μιαν ἡμέραν, μετὰ πέντε ὥρας τῆ φαγιᾶ χάνει μίαν, ἀπὸ ταῖς πέντε ἕως εἰς ταῖς δώδεκα, τρεῖς λίτρας, ἢ ἀπὸ ταῖς δώδεκα ἕως εἰς ταῖς δεκάξι, σχεδὸν μιτῆο λίτραν.

„ Ἡ διαπνοὴ εἶναι ἀναγκαία εἰς τὴν ζωὴν τῆ ζῴου, ἐπειδὴ ἢ καθαρίζει τὸ αἷμα ἀπὸ δόξαρον ἑτερογενῆ μέρη. τὰ ὁποῖα ἠμπορεῖσαι νὰ τὸ φθίρῃ, ἢ ὅταν δὲν γίνηται, προξενεῖ διαρρέας ἀθινείας, καθὼς εἶναι οἱ παροξυσμοί.

„ Ἡ ὑπερβολικὴ διαπνοὴ φέρει ἐκνευρισμὸς, λιγοθυμίας, ἢ αἰρηθίδος θανάτους. Ἡ ποσὸς ὀλίγη, ξηραίνει τὰ τριχώδη ἀγγεῖα (ἰχθῶρας.) ἢ ἰσοαικίαις διαπνοῖαν λιγώτερον ἀπὸ τῆς ἄνδρας. Ὅταν ἰδρῶσαι τινὰς εἶναι ὀλιγωτέρη ἢ διαπνοή.

„ Ἐκ τῆ ἀνθρωπίνῃ ἕρας ἔξατμίζονται τὸ εἰς λαμπῶν, κατσκευάζων οἱ χυμικοὶ τῶν φωτῶρον, ὅς τις εἶναι ἕνα ἄλλας κίτρωνον, διαφανῆς, ἀναλῶ, μαλάσσεται, ἢ κόπτεται ὡσὰν κερὶ. Ἄσ τὸν κοιτάξῃ κάποις μὲ τὸ μικροσκόπιον, φαίνονται ὅλα τὰ μέρητα βελμένια εἰς μίαν δραστήριον κίνησιν ἀναβράσεως. Ὅταν ἀρεθῇ εἰς τὸν αἶρα, καίεται, ἢ φθίρεται ὡσὰν ἕνα κάρβουνον, εὐγανόντας καπνὸν ἄσπρον, ἢ μυρωδιῶν ὡσὰν ἐκείνη μιᾶς λιπῆς κλωσῆς ὅταν καίεται χωρὶς φλόγα. Διὰ νὰ μὲν ἀνάψῃ, τὸν βαρῶν μίση εἰς γυαλί μὲ νερόν.

„ Ὅσον παλαιότερον εἶναι τὸ ἔξος, (ἤγουν ἐνὸς ἢ δύο χρόνων) τόσον εὐκολώτερα γίνεται ὁ φωσφόρος, ἐπειδὴ κατασαλεύωντας μὲ τὴν πολυκαιρίαν κάποια γεώδη μόρια τῆ, μένει λαμπρότερον. Κάθε σκευζιάρης ξεύρει τὴν κατασκευὴν, ἂν θέλῃ ὁμοῦς κἀνεὶς νὰ κάμῃ ἢ μόγις τῆ, ἄς κοιτάξῃ εἰς τὴν Φραντζέζικην Ἐγκυκλοπαιδείαν τὴν λέξιν φωσφόρος, ἢ θέλει μάθῃ τὴν τέχνην.

„ Μὲ αὐτὸν γράφει κἀνεὶς εἰς χαρτί, ἢ εἰς τεῖχος, ὡσὰν μὲ κονδύλι, ἢ φαίνονται αἱ γραμμαὶ φωτεινὰ εἰς τὸ σκότος, τὰς ὁποίας ὁ ψυχρὸς ἢ ὁ ὑγρὸς ἀέρας σβύνει.

„ Ἀλείφῃν τὸ φυτῆλι μιᾶς κονδύλας, ἢ ὁποία εἰς ὀλίγον διάστημα καιρῶ ἀνάπτει μόνητης, τριζόμενος ἀναμεταξὺ εἰς χαρτί, εὐγάνει φλόγα ἢ τὸ καιεῖ. Πολλὰ τετρατεργήματα κάμνῃν οἱ ἀκατεῶνες μὲ αὐτὸν; γελῶντες τὲς χυδαῖς, ἢ πέρνοντες τὸν φωσφόρον ὅπῃ λάμπει εἰς τὸ πῦργγιτῆς.

„ Ὁ φωσφόρος μισγόμενος μὲ κάποια λάδια, γίνεται λαμπρὸς πῶλλά, ἢ δὲν ἐξατμίζεται ἔτζι εὐκολά, ἢ δὲ σύθεσις γίνεται ἕτω. Τρίψῃ μαζὶ εἰς μάγματος ἀνακατώνοντας ἀκριβοῦς τρεῖς δράμια λάδι γαροφάλλου ἢ κανέλλας, μισὸν δράμι κάμφορας, ἢ τρεῖς σπυρὰ φωσφόρου. Ἦμπορεῖ νὰ ἀλείψῃ τιὰς μὲ τὸ μίγμα αὐτὸ τὰ γένεια τῆ, τὰ μαλιά τῆ, τὸ πρόσωπον, ἢ τὰ ῥῆχά τῆ, ἢ ὅ, τι ἄλλο σῶμα θέλῃ, χωρὶς νὰ φοβῆθῃ ὅτι καιόνται. Ἦμπορεῖ νὰ γράψῃ γεράματα ὅπῃ νὰ φαῖνῃ λαμπρὰ εἰς το σκότος. Ὁ φωσφόρος ἔτζι ἐνέμενος φαίνεται λαμπρότερος, παρὰ ὅταν εἴκῃ ἀμιγῆς.

„ Πολλοὶ ἀλείφουτες τὸν ἑαυτοῦ τῆς ἢ τὰ ῥῆχά τῆς, ἠπάτησαν τὲς χυδαῖς, κηρύττοντες τὸν ἑαυτοῦ τῆς δι

ἀγγελὸς τὴν νύκτα, ἢ ἕκαμα ἔργα δαιμόνων. Ἄλλοι ἀνάπτει φωτιά μετὸν φωσφόρον ἐκεῖ ὅπῃ δὲν νύκτι, ἢ τὰ μάτια τῶν ἀπλῶν τὸς ἐκλαμβάνου διὰ τερατοβροχίας.

„ Τὰ ζῶα, λέγουσιν οἱ φυσικοὶ πῶς εἶναι δεῖρα ὅπῃ ἔχου ταῖς ῥίζαις τρεῖς μέσα εἰς τὸν ἑαυτοῦ τρεῖς, ἢ ὅτι καθὼς ἐκεῖνα διὰ τῶν ῥιζῶν τρέφονται ἀπὸ διάφορα ἄλατα ἢ ὑγρά, ἔτσι αὐτὰ διὰ τῆς κοιλίας ἀπὸ διαφόρων καρπῶν, χέρια ἢ κρέατα, ὅπῃ ὅλα ἔχου ἄλατα. Ἐπειὴ τὴν ἀνοξίαν ἀπὸ τῆς κοιλίας, ἢ αὐτὰ ὁμοίως τότε ἔχου περισσοτέρην ῥοπήν εἰς τὴν παιδοποιίαν. Ἡ διαφορὰ εἶναι, ὅτι τὰ μὲν εἶναι ἀκίνητα, τὰ δὲ κινητὰ, ἢ εἰς κάθε μέρος μετασάτα.

Πολλοὶ εἶπον ὅτι τὰ ζῶα δὲν ἔχου διακριτικὸν ἢ συλλογισμὸν, ἢ πῶς μόνον ὅ, τι πρῶγμα ζητήσῃ ἢ ὀρεξίς τρεῖς κάμνου, ἢ ὅτι ἐνεργῶν χωρὶς κανένα τέλος, ἢ ὅχι καθὼς ὁ ἄνθρωπος ὅπῃ ξεύρει πῶς βαδίζει. Ὅθεν ἀπεκρίθησαν ἄλλοι, πῶς ὅλα τὰ ζῶα ἔχου λογισμὸν, φαντασίαν, ἢ μνήμην κατὰ τὸ μῶλλον ἢ ἥττον. Διὰ τὴν δὲν ἰξεύρει ὁ σκύλος πῶς αὔριον δὲ νὰ πεινάσῃ, δὲν ἔκρυψε τὸ σημερινὸν περισσεύμα τῆς φαγητῆτος, μήτε ἐνθυμῆτο τὴν αὔριον πῶς τὸ ἔβαλε, δὲν ὑλακτῶσεν ὀνειρευόμενος πῶς κινήσῃ λαγῶς ὅταν κοιμᾶται, ἢ δὲν ἐχρεμέτιζε τὸ ἄλογον εἰς τὸν ὑπνον. Ἐπειὴ λοιπὸν νὰ ἔχου ἢ αὐτὰ νῦν, πλὴν ὅχι τόσον, ὅσον ὁ ἄνθρωπος.

„ Ἡμεῖς ἰξεύρομεν πῶς ἡ δεῖρα πρῶτοια δὲν ἕκαμα κανένα πρῶγμα πρῶτον εἰς τὸν κόσμον (μὲ ὅλον ὅπῃ μᾶς φαίνονται πολλὰ διὰ πρῶτα, μετὸ νὰ μὴν ἰξεύρωμεν τὴν χρῆσιν τρεῖς) λοιπὸν διὰ τὴν ἔδωκε τὰ μάτια, τὴν μνήμην, τὰ αὐτιά, ἢ τὸν ἐγκέφαλον εἰς τὸ πρῶτον;

διὰ τὰ μὴν βλέπη, τὰ μὴν μυρίζη, τὰ μὴν ἀκῆ, ἢ τὰ μὴ συλλογᾶται; ἢ πρέπει νὰ εἰπῶμεν πῶς εἶναι τὰ μέλη αὐτὰ τῶ κακῶ, ἢ πῶς ἀποτελεῖν ἐκεῖνο ὅπῃ ἢ τὰ ἰδικά μας.

„ Αἱ αἰδήσεις μερικῶν ζώων εἶναι πλέον ἰτελέσμενα ἀπὸ τὰς ἰδικὰς μας, ἢ ὄσφρησις τῷ σκύλῳ, ἢ ἀκοὴ τῷ ὄντι ἢ ποντικῷ, ἢ ὄρασις τῷ ἀετῷ, τῷ λυγρῷ ἢ ἄλλῳ, μᾶς ὑπερτερῶν, δὲν ἤμπορῶν ὅμως νὰ μᾶς φθάσῃ εἰς τὴν ἀφῆν ἢ τὸ συλλογιστικόν.

„ Ἐνα σκυλί χαίρεται ὅταν βλέπη τὸν αὐθέντην του, λυπεῖται εἰς τὴν ἀπῆσιάν του, φοβεῖται ὅταν τὸ ἐπιλήξῃ, ἢ ἀνδρίζεται ὅταν τὸ ἐγκαρδιώσῃ. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, εἶχε κίνησι πᾶσῶν.

„ Ὅταν κηλαδῇ τὸ πῶλι ἀκαταπαύτως διὰ τὰ εὐφραστῇ τὸ τέριόν του, ἢ πλησιάζῃ κοιτᾶν μετ' ὑπόκλισιν διὰ τὰ τὸ καταπέσῃ εἰς τεκνογονίαν, τότε ἰσως παρακαλῇ, ἀγανακτῇ, γελᾷ, ἢ ἀπελπίζεται. Ἄν εἶχε τὸ πρόσωπόν μας, ἠθέλαμεν διακρίνῃ ὅλως αὐτὸς τὰς διαφορὰς χαρακτῆρας, ἢ κοκαλένια μῆτην ὅμως, μᾶς ἐμποδίζει ἀπὸ τῶ νὰ τὰς παρατηρήσωμεν.

„ Ἄν ὁ ὄργανισμὸς τῶν χειρῶν τῶν ζώων τὸ ἐσυγχωρῶσεν, εἶναι πιθανὸν πῶς ἤμπορῶσαν νὰ γράψω. Καὶ ἂν ἡ γλῶσσα τῆς ἦτο καμωμένη καθὼς ἡ ἰδική μας, ἔσυντύχαναν. Μετὰ τὸ νὰ μὴν ξεύρωμεν τὴν διάλεκτόν της, δὲν πρέπει νὰ ἀποφασίσωμεν πῶς δὲν συντυχαίνο ἀναμεταξύ της. Ἐπειδὴ βλέπομεν ἄλλο φῶταγμα εἶναι τῆς χαρᾶς, ἢ ἄλλο τῆς λύπης των, ἢ καθ' ἑξῆς.

„ Ἐνας φιλόσοφος Εὐρωπαϊκὸς καταγίνεται νὰ συνθέσῃ ἕνα βιβλίον περὶ συνομιλίας τῶν ζώων, τὸ ὅποιον ἰσως

Δείλει δώσει πολὺ φῶς εἰς τὰ κινήματα τῶν συγκατοίκων αὐτῶν τῆς γῆς μας.

„ Τὸ φιλόπονον ζῶον ὁ ἵππος, ἀφ' ἧς κοπιάσῃ πολὺ, κρατεῖται τὸ ἔβρος τε, φροσπῶνει, πῆφτει νὰ κλιδοῖῃ, ἢ γογγυῖ. Τῦτο ἤμπορεῖ νὰ προξενήσῃ ἢ τὸν θάνατόν τε. Ἄν πάσῃ τινὰς ὁμοῦς τὴν ρίζαν τῆς Χράνου εὐθὺς, τὴν πελεκήσῃ κάμνωιτάς τῃν ὡσὰν τὸ κονδύλι ὁπῆ γράφομεν, τὸ μῆκος ἕως μίαν πωθαμῆν, ἔπειτα βυτῶντας τῃν εἰς κερὸν, τὴν πασαλείψῃ μαῦρον πιπέρι, ἢ τὴν βάλῃ εἰς τὴν ἕρῆθραν τῆς ζῶος, εὐθὺς κατρεῖ, ἢ ἰάται.

„ Ἡ τίγρης εἶναι ἀγριώτατος ζῶον τετράποδον, μικρότερον ἀπὸ τὸν λέοντα, ἔχει αὐτιά κοντά, ἢ σρογγυλά, ἕρῃ μακρὰν ὡσὰν ἐκείνη, ἢ τέσσαρα βυζιά. Τε καλῆτης εἶναι κοντόν ἢ κίτρυνωπὸν μὲ σιγμαῖς μαῦραις, εὐρίσκειται εἰς τὴν Ἀσίαν ἢ Ἀφρικὴν τὰ χερίάτης εἶναι καμωμένα διὰ τ' ἀνεξαινή εἰς τὰ δένδρα.

„ Ὁ Πλίνιος περιγράφει τὸν τρόπον ὁπῆ ἐμεταχειρίζοντο εἰς τὸν καιρόν τε διὰ τ' ἀρπάξῃ τὴς μικρῆς τίγρης ἀπὸ τὴν μητέρα τῆς ἢ νὰ τὴς φέρῃ εἰς τὴν Ῥωμῆν. Οἱ Ἰσκανοὶ ἢ οἱ Ἰνδοὶ (λέγει) ἀναγκάζονται ὅταν πέρῃν τὴς μικρῆς τίγρης νὰ τὴς βάλῃν γλύγωρα ἐπάνω εἰς τὸ ἄλογον, ἢ νὰ τρέχῃν, ἐπειδὴ ὅταν ἡ μητέρα δὲν τὴς εὐρίσκει πλέον, μυρίζει τὰ ἴχνη τῆς, ἀκολουθεῖ μὲ μίαν θρηικὴν ταχύτητα, ἢ ὁ ἄνθρωπος ὁπῆ τὴς βιασῆ δὲν ἔχει νὰ κάμῃ ἄλλο τι καλλίτερον ὅταν φθάσῃ ἢ τιγρῆσσα, παρὰ νὰ ρίψῃ ἐν ἀπὸ τὰ μικράτης εἰς τὴν γῆν. Τότε αὐτὴ τὸ πέρῃ εἰς τὸ σόματης, τὸ φέρει εἰς τὸ σπῆλαιόντης, ἢ ξαναέρχεται πάλιν γλύγωρα. Τὴν ἀργοπορῶν ἐπαιαλαμζάνωιτας τὸ ἴδιον κάμωμα, ἕως

ὁπῶ νὰ ρθᾶσιν εἰς τὸ κερᾶσι, δὲνθεν ἀκύνει τὴν τιγρίσσαν, (ἥτις δὲν τολμᾷ νὰ πῶσῃ εἰς τὸ νερὸν) νὰ εὐγάσῃ ἐρλιώσματα τρομερὰ εἰς τὸ περιγιάλι.

„ Τὰ Ἐλάφια ἐμφαίνου εἰς τὴν ζίσιν τῆς συνουσίας πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶ Σεπτεμβρίου, ἵναοτε ὁπῶ ἢ ἰπία ἡμέρας προτῆτερα ἢ ὑστερώτερα. Τὰ ἴσχηται μία μελαγχολία πρῶτον, ἥτις συγχίζει τὴν φρονημίδα τῆς διαγωγῆστος, βάλῃ τὸ πφάλι κίτω, περιπατῶν ἡμίραν ἢ νύκτα, κατασῆνεται μαπόμεια, ἢ πικρὸν τὸν ἀφροσπον. Τῦτο βασᾶ πέντε ἢ ἑξ ἡμέρας, ἵπικτω ἐμφαίνου εἰς τὴν ἀνατὴν ζίσιν τῆς ἐπιθυμίας, μετῶγγίζου, ζητῶν τὰς Ἐλάφους, τὰς ἀπολεθῶν, ἢ τὰς βασανίζου. μετὰ τὴν ἐπιθυμίας τῶν φερῶντων, ἀρχῶν ἰπία τῶν νύων, οἷσπες σφετερίζονται τὰς Ἐλάφους τῶν φερῶντων λιπότων, ἢ εὐχαρισθῶνται εἰς τὰ καταλείμματα ἰπικῶν.

„ Ἡ ἀμὲ τῆς ἐπιθυμίας τῶν, εἶναι ἀπὸ τὰς 8 : πῆρας τῆς ἡμέρας, ἕως εἰς ταῖς : 2 : τὸ πῆρὸν, τότε ἔχου πολέμους ἀναμεταξύ τῶν, πῆργῶντων, ἢ χερῶν σκτωῶντων, τὰ κίρατᾶ τῆς ἐμπειρῶντων, μέτῶν πιασμένα κεφάλι με κεφάλι, ἢ κατασιζισῶσπονται ἀπὸ τῆς λύπης.

„ Ἡ ἐπιθυμία μῶν μεγάλῃ Ἐλάφῶν διαρεῖ τρεῖς ἐβδομάδας, εἰς ταῖς ὁπῶσαις ἔχου 16 : ἡμέρας πῶλην ζίσιν, τῶν δὲ νύων διαρεῖ δεκαπέντε, ἢ δεκαῖξ ἡμέρας, ἢ ἑτῆ ὁ καιρὸς τῆς ἐπιθυμίας τῶν βασᾶ πῆρῶν ἐβδομάδας πῆτε. Ἡ Ἐλάφος μετὰ ὁπῶ μῆνας φετᾶ. Πρὸς δὲ τὸ τέλος τῶ Φεβρουαρίου, πῆρῶν τὰ κίρατα τῶν ἀφροσπῶν.

„ Τὸ καλύτερον φαγί τῷ κρέατος τῆς Ἐλαφῆ εἶναι ὁ λαμὸς, ἢ τὰ τρία πλευράτης ὅπῃ πλησίαζον εἰς αὐτὸν, τὸ ἐπιλοιπὸν εἶναι τραχύ. ὅσον νεώτερον εἶναι τὸ Ἐλάφι, τόσον καλύτερον εἶναι διὰ φαγί.

„ Κάρλος ὁ πρῶτος, τῆς Ἰγγλιτέρας βασιλεὺς, ἔδωκε τῇ ἀδελφῇ εἰς τὸν ἰατρούτε Χαρξίη, διὰ τὰ κάμη τῇ ἀνατομίαι εἰς ὅλας τὰς ἐλάφης ὅπῃ εἶχτο εἰς τῆς βασιλικῆς μπαγτζέδες τε, ἢ τὰ εὖρη πῶς γινεται ἢ σύλληψις.

„ Τὸν Σεπτέμβριον ἢ Ὀκτώβριον ὅπῃ δίδονται αἱ Ἐλαφοὶ τὰ ἀρσενικά ὄλ' ἡμέρα, διὰ τῆς δοκιμῆς πολλῶν χρόνων, ὁ Χαρξίη δὲν ἤμπόρῃσι ποτὶ τὰ διακρίνη εἰς ὅλας τὰς μήτρας, μήτε μίαν σαλαγματίαν γεννητικῆ ὑγρῆ.

„ Τὸν Νοέμβριον, τὸ φέσκωμα τῆς Μήτρας ὀλιγοσενε, ἢ τὰ σφυγγαμῶδη σαρκίδια τῆς ἐμαραίνοντο. Ἐμῖνο ὅμως ὅπῃ ἔγινε θίαμα ἰόν διὰ τὸν παρατηρητῆν, ἦτον κάποια ξάμματα ἐκλελυμένα ἢ ξαπλωμένα ἀπὸ τὸ ἴνα κίρας τῆς Μήτρας, ἕως εἰς τὸ ἄλλο, ἐχημάτιζαν ἴνα εἶδος δικτύου, παρόμοιον μὲ τὰ τανιά τῆς Ἀράχνης, ἢ προσηλωμένοι μεταξὺ τῶν ζαρωματιῶν τῆς ἐνδοτέρω μεμβράνας τῆς Μήτρας, αὐτὰ περιεπλέκοντο τραγύσω εἰς τὰ σαρκίδια, σχεδὸν καθὼς ἢ μεμβράνα ὅπῃ ἀκόλυθθῆ ἢ ἐναγκαλίζεται τῇ περιεσροφῇ τῆ ἐγκεφάλου.

„ Τὸ δικτυ αὐτὸ ἐχημάτισεν ἐντὸς ὀλίγου μίαν τζεππῆ, τῆς ὀποιᾶς τὰ ἐντὸς ἦτον περιτελιγμένα ἀπὸ μίαν βρωμερῶ ὑλην, τὰ δὲ ἐντὸς λεία, ἢ περιελάμβανον

ἓνα ὑγρὸν ὡσαν τὸ ἀσπερίδι τῆ ἀύγῃ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκαλυμθῆσεν ἐν ἄλλο σκέπασμα σφαιρικόν, γεμάτου ἀπὸ ἓνα λαμπρότερον ἢ κρυσταλλῶδες ὑγρὸν. Εἰς τὸ ὑγρὸν αὐτὸ εἶδεν ἓνα νέον τεράσιον, δὲν ἦτοιν ζῶον ὠργανισμὸν καθὼς τὸ σοχάζεται κἀνεῖς, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τῆ ὀργανισμῷ αὐτῷ, μία **ΣΙΓΜῆ** ζωντανῆ ἐφαίντο εἰς τὸ κρυσταλλῶδες ὑγρὸν πῶς ἐπηδῶσε ἢ ἐχτυπῶσε, τραβῶντας τὴν αὐξησίαν τῆς ἀπὸ μίαν φλίξιν, ἣτις ἐχῶντο εἰς τὸ ὑγρὸν, ὅσα ἐκαλυμθῆσε.

„ Κατὰ πρῶτον ἀνατέμνωτας τὸ σφαιρίδιον τῆτο, ἦτον δύο μέρη μιξῶδη, ἐξ ὧν τὸ ἐν εἰδοποιεῖ τὴν κεφαλήν, τὸ δ' ἄλλο τὸ σῶμα. Πρὸς τὸ τέλος τῆ Νοεμβρίου τὸ ἔμβριον εἶναι σχηματισμένον, ἢ ὅλον τὸ θραυστὸν αὐτὸ τεχνίτηγμα, ὅταν ἀρχίσῃ μίαν φορὰν, γλυγῶρα τελειῖται. Μετὰ ὀκτῶ ἡμέρας τῆς ἐμφυτήσεως τῆ ζωντανῆ σημεῖα, τὸ ζῶον εἶναι τόσον προχωρημένον, ὅπῃ γνωρίζεται ἂν εἶναι θηλυκόν, ἢ ἀρσενικόν. Τὰ εἰδὸν μέλη γίνονται προσητέρα τῶν ἐκτός. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ πῶς Χαρξίη δὲ, λέγει πῶς εἶναι δυνατὸν ἔτι εὐα γίνεταί ἢ σύλληψις ὅλων τῶν τετραπόδων, μὲ τὸ εὐα ἔκαμε τὴν ἀνατομίαν ἢ εἰς ἄλλα ζῶα διαφόρων εἰδῶν.

*Κοινωνικές και ιστορικές δομές του νεότερου Ελληνισμού
μέσ' από θεατρικά έργα με πεδίο αναφοράς τη ζωή και τη
δράση του Ρήγα Βελεστινλή*

Ο θεατρικός λόγος έναντι των υπόλοιπων λογοτεχνικών ειδών κερδίζει σε αμεσότητα επικοινωνίας και αποτελέσματος. Το θεατρικό κοινό – κατά την αριστοτελική κλασική αντίληψη – μετέχει στη δράση των ηρώων και μεθίσταται τραγικά στην εποχή τους εσωτερικεύοντας μέσ' από το νόμο της βίωσης ένα τεράστιο κεφάλαιο πολιτισμικών αξιών. Παράλληλα η ζωηρότητα των εντυπώσεων δε μετουσιώνεται αισθητικά στα διαλεγόμενα πρόσωπα μόνο, αλλά περιέχεται και στη στάση ή την αντιμετώπιση του θεατρικού συγγραφέα προς τις ιστορικές και κοινωνικές δομές της εποχής του. Το θέατρο είναι περισσότερο διάλογος θεατών και εποχής παρά επίπεδα δοσμένων σκηνικών εικόνων. Το τελευταίο σχήμα κυριάρχησε στην ερμηνεία των προθέσεων του εκάστοτε θεατρικού δημιουργού, προκειμένου να επιλέξει πρωταγωνιστικά κατά εποχές την προσωπικότητα του Θεσσαλού εθνομάρτυρα Ρήγα Φεραίου.

Έτσι, απ' όσο τουλάχιστο μπορούμε να γνωρίζουμε, κατά περιόδους παραστάθηκαν πέντε θεατρικά κείμενα με πεδίο αναφοράς τη ζωή και τη δράση του Ρήγα: 1) «Ρήγας Θεσσαλός» (τραγωδία) του Λευκάδιου ποιητή Ιωάννη Ζαμπελίου (χρονολογία επεξεργασίας από τις 4 Ιουνίου 1831 μέχρι τις 14 Αυγούστου 1832 με αναθεωρήσεις από τον ίδιο το συγγραφέα το 1840)¹, 2) «Ο Ρήγας» του Σιφναίου ποιητή Αριστομένη Προβελέγγιου (Ιούλιος- Αύγουστος 1888), 3) «Ρήγας ο Βελεστινλής» του Βασίλη Ρώτα, τραγωδία συνθεμένη το 1936², 4) «Ρήγας Βελεστινλής», ιστορικό δράμα του Σπύρου Μελά, το τελευταίο από τα έργα του, που

1. Δες έκδοση: Τραγωδία Ιωάννου Ζαμπελίου, Λευκαδίου, έκδοσις Σεργίου Χ. Ραφτάνη, τόμος πρώτος, εν Ζακύνθω 1860, τόμος Πρώτος, τραγωδία τετάρτη, σ. 220 και άρθρο Γλυκερία Πρωτοπαπά-Μπουμπουλίδου, Περί το δραματικών έργων του Ιω. Ζαμπελίου (Επτά ανέκδοτοι επιστολαί), Αθήνα 1964.

2. Έργα Βασίλη Ρώτα, Θέατρο Α', Ίκαρος, 1964 και Θέατρο Β', Ίκαρος, 1966.

παραστάθηκε στο θέατρο το 1962³ και 5) «Ρήγας ο πρωτομάρτυρας» του Δημήτρη Χρονόπουλου, ιστορικό δράμα, που γράφτηκε το 1979⁴.

Το σύνολο επομένως της θεατρικής παραγωγής με κέντρο και ακτίνα δράσης το Ρήγα και τις σχέσεις με το περιβάλλον του, ενδιαφέρει περισσότερο κοινωνιολογικά παρά θεατρικά.

Σαν ποιητής και νομομαθής⁵ ο Ζαμπέλιος έχει το χάρισμα να μιλά και να σκέπτεται επικαιρικά προς την εποχή του. Πρώτα-πρώτα μνημένος στη Φιλική Εταιρία προσφέρει υπηρεσίες στην Επανάσταση, γνωρίζει πολλούς πρωταγωνιστές της, που εύκολα μπορεί και τους ανεβάζει στο θεατρικό σανίδι, αποκτά συνείδηση του ελληνο-ευρωπαϊκού πνεύματος, που βασίζεται στη φωνή ενός ασύνορου ανθρωπισμού θεμελιωμένου πάνω στην κοινωνική εντιμότητα και δικαιοσύνη⁶. Αν ο Ιωάννης Ζαμπέλιος διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους Επτανήσιους στην προσήλωσή του πάνω σε πρότυπα κλασικιστικά, που σήμερα τον απομονώνουν και τον περιθωριοποιούν σαν θεατρικό συγγραφέα, η αναζήτηση της εποχής του δεν έχει τη μικρότερη ευθύνη. Λογοτεχνικά η επίδραση του Alfieri πάνω στη ρητορικότητα και το ηχηρό του στίχου, δεμένου σε μια καθαρεύουσα πομπώδη⁷, και ταυτόχρονα η επιδίωξη του επαναστατικού ρομαντισμού⁸ αμβλύνει το εκζητημένο και αποκηρυγμένο ύφος του νεοκλασικισμού. Γιατί το τελευταίο δεν αποτελεί έξοδο και φυγή από την πραγματικότητα, αλλά πρόκληση προς αυτή την εποχή που τα ιταλικά πανεπιστήμια αποτελούσαν κέντρα φιλελευθέρων ιδεών και φυτώρια μελλοντικών κινημάτων. Άλλωστε η ρίζα του φιλελευθερισμού είναι δίχως άλλο ο ιταλικός ρομαντισμός⁹. Αυτά για το κλίμα της Ευρώπης που μπολιάζει με δυναμικότητα την ελληνική σκέψη. Έτσι ο ρητορικός διάλογος στις τραγωδίες του Ζαμπέλιου για την ελευθερία, οι φρικιαστικές και ωμές σκηνές που προκαλούν απέχθεια για τον αποτρόπαιο τύραννο¹⁰ βρίσκουν τη δικαιολογία της εποχής του γενικότερου ξεσηκωμού στο χώρο της Ευρώπης που μονάχα ο θεατρικός δημιουργός μέσ' από το Ρήγα του μπορεί να εμπνεύσει. Ειπώθηκε και παραπάνω: ο Ιωάννης Ζαμπέλιος έχει το ευτύχημα να σημαδεύει τη θεατρική του εποχή με το αντιστασιακό πνεύμα της δημιουργικής του περιόδου: η εγκατάσταση της ξενικής κυριαρχίας του Όθωνα στην Ελλάδα, η περιφρόνηση των Βαυαρών στους αγωνιστές της επανάστασης, η καταδίκη μάλιστα σε θάνατο, το 1834, του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και του Δημήτρη Πλαπούτα ως ενόχων για την οργάνωση αντικυβερνητικής συνωμοσίας, καθώς και η ανικανότητα των κομμάτων να εξυγιάνουν την πολιτική ζωή, να την απαλλάξουν

3. *Νέα Εστία*, Σπύρος Μελάς, τεύχ. 947, Χριστούγεννα 1966, σ. 59 και Σπύρου Μελά, *Ιστορικό Θέατρο*. Το 1821 σε 14 έργα και σκετς, εκδ. Μπίρης, σ. 9.

4. Για την ημερομηνία του έργου δεσ εφημ. *Έθνος*, Κυριακή 30.3.86.

5. Δημήτρη Σιατόπουλου, *Το Θέατρο του Εικοσιένα*, εκδ. Αλκαίος, σ. 140.

6. Του ίδιου, σ. 52.

7. Mario Vitti, *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, σ. 207.

8. Γιάννη Κορδάτου, *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, σ. 210.

9. Ε. Κριαρά, *Διονύσιος Σολωμός*, σ. 18 και σ. 21.

10. Mario Vitti, δ.π.π. σ. 161.

από αυλικές πιέσεις, όλα αυτά ενισχύουν τα αντιοθωνικά, φιλελεύθερα, λαϊκά αισθήματα του λαού και του πολιτικού κόσμου.¹¹ Στο προσκήνιο οι ξένες πρεσβείες να αυξήσουν τις πιέσεις και την επιρροή τους στην Ελλάδα. Η συνθήκη της 7ης Μαΐου του 1832 για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος και τα σύνορά του, υπογραμμένη από τις τρεις προστάτιδες δυνάμεις, με αποφάσεις αντίθετες προς την ιδεολογία του αγώνα, της Φιλικής Εταιρίας και τις διακηρύξεις του Ρήγα, καθώς και η εμφάνιση του Μακρυγιάννη το 1835 με τα οργανωμένα στη Ρούμελη τμήματα¹² αποτελούν την πορεία μιας σειράς γεγονότων που τα βιώνει η ευαισθησία της ποιητικής δεκαετίας του Ζαμπέλιου. Αν μάλιστα πιστέψουμε πως το θέμα της τραγωδίας «Ρήγας Θεσσαλός» απασχολούσε ποιητικά το συγγραφέα από το 1818, οπότε και το συνέλαβε ζωηρά στη φαντασία του, πόσο τότε το ωρίμασμα της ιστορικής του συνείδησης προχωρούσε με το αδιάψευστο κριτήριο της ολοκλήρωσης του θεατρικού του χαρακτήρα, που ξεπερνούσε τα σύνορα της σκηνής και γινόταν πνεύμα μαχητικό και πράξη αντιστασιακή στην κρίσιμη δεκαετία του 1840.

Ο Ζαμπέλιος έχει την ικανότητα να βλέπει τους ήρωές του με τους φακούς της εποχής του, της επαναστατημένης Ελλάδας, αλλά και οι ήρωες καθώς και τα γεγονότα μπορούν και διακρίνουν στο έργο του την πραγματιστική όψη της εποχής τους: Η διπλωματία της Αυστρίας στο έργο, και κατά τη σκηνική του διδασκαλία το 1840, υποβάλλει τους διπλωματικούς της χειρισμούς. Συγκεκριμένα η Αυστριακή πρεσβεία μετά την πρώτη μέρα της παράστασης του έργου, διαμαρτυρήθηκε για τη διδασκαλία του πως την έθιγε και παρενέβη για τη μη συνέχισή του σε αθηναϊκή σκηνή. Η φιλελεύθερη νεολαία κατηγορήσε τον Όθωνα ότι έπαιρνε οδηγίες από την Αυστρία στην άσκηση της εξωτερικής του πολιτικής¹³. Το ανδρείο φρόνημα των Ελλήνων που φαίνονται να εργάζονται για τον Τούρκο, ενώ στην πραγματικότητα ενδιαφέρονται για την τύχη των υπόδουλων, εμπνέει τον χαρακτήρα της λεβεντιάς και του επαναστατικού ήθους των ραγιάδων. Η αγωνία του ποιητή μήπως και το έργο της Επανάστασης κινδυνέψει από τους ίδιους τους αγωνιστές, την απειθαρχία και την αταξία της φυλής μας, αιώνια ελαττώματα, τον κάνει περισσότερο διδακτικό και αποστολικό. Ο αγώνας δεν μονοπωλείται από τις τάξεις ορισμένων. Είναι κοινός αγώνας όλων καθώς υποστηρίζει ο Οθωμανός Στρατάρχης: *«Δεσπόται, προεστώτες, έμποροι, ναύται, / ως απεικάζω, είν' ηκουσμένοι όλοι»*.

Η σχέση με το παρελθόν αποτελεί σημαντικό πυρήνα της επεξεργασίας του μύθου. Και παράλληλα φωτίζει την αφετηρία της δράσης του Ρήγα. Δεν είναι τυχαίο ότι το ξέσπασμα αρχίζει από τον Όλυμπο. Πίσω από αυτή την επιλογή του χώρου των θεών, ο ποιητής ομολογεί θαυμασμό προς τα περασμένα, το πνεύμα των οποίων συντηρεί το τωρινό πρόσωπο του νεοελληνισμού: *«Και επιμόνω, τηρούμεν έως τώρα, / Την γλώσσα, την θρησκείαν, πολλά μας ήθη, / τον ένθερμόν μας,*

11. Βασιλή Κρεμμυδά, Νεότερη Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή, 1984,² σ.σ. 210-11.

12. Χρήστου Θεοδώρου, Ιστορικές και πολιτικές αλήθειες, 1986, σσ. 22-26.

13. Κ.Θ. Δημαρά, Ελληνικός Ρομαντισμός, Ερμής, 1982, σ. 163.

προς την πατρίδα ζήλον, / Και το, δια σας πάντα, άσβεστον μίσος». Άλλωστε το όνομα «Έλληνες» καλύπτει με διαστάσεις επικές το κλασικό σχήμα της τραγωδίας του Ζαμπέλιου. Όλα δίνονται απλά και ξεκάθαρα: Το σχέδιο του Ρήγα, «Σκοπός, να σείσω, να ρίψω τον ζυγόν σας· / Μέσα; εσκέφθην, κι επεχειρίσθην όλα», τα όπλα των ξένων, συγκρινόμενα με το πνεύμα του ελληνισμού είναι άσχετα με το δίκαιο και τις αξίες του, η εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ο αιώνας των φώτων της Ευρώπης «μετακενωμένος» κατά το δόγμα του Κοραή «... Και φαίνονται αι Μούσαι, μ' ανοικτάς χείρας, / την παλαιάν των καθέδραν, να ζητώσι...», «η νέα γλώσσα», της εποχής του Ζαμπέλιου, «δανειζόμενη, της παλαιάς τα πλούτη, / ενθύμιζε, κ' εκάλει, την πάλοι δόξαν». Ακόμα ο Ρήγας αναφέρεται με το στόμα του Ζαμπέλιου, κατά θεατρική σύμβαση, στον πρώτο φιλελεύθερο «Οργανικό Νόμο», σύνταγμα του 1822, κατά το πρότυπο των γαλλικών Συνταγμάτων και του Συντάγματος του Ρήγα¹⁴. «Άλλ' εν τω μέσω, υψούται, αερίζει, / Λαμπρά Σημαία, με τον Σταυρόν και φέρει, / Γράμματα χαραγμένα «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ». / Εις το πλευρόν, η Θέμις, Δέλτα προσφέρει. / Εδώ η Νίκη, με δάφνας στεφανώνει· / Κ' εκεί η φήμη, την έγερσιν κηρύττει.»

Αν στο έργο του Ζαμπέλιου ο Ρήγας είναι ο εθναπόστολος που οδηγεί τους ραγιαδες από τον Όλυμπο και τρέφει μέσα του το πάθος για την απελευθέρωση, το προαιώνιο μίσος για τους εχθρούς του Ελληνικού γένους, στον Προβελέγγιο ο Ρήγας είναι «ο θρυλικός ήρωας» που σκοτώνει τον τύραννο δράκο, «ο άγιος, που μες στην καρδιά σου / οι πόθοι οι αγιώτεροι μυροβολούν του Γένους». Η παρουσία του έχει κάτι από τη θεία ώρα της πασχαλινής λαμπρότητας, που πλημμυρίζει αγαλλίαση. Ρήγας ο τραγουδιστής, εκείνος που με την παιδεία του μπορεί να διαμορφώσει την εποχή και την κοινωνία του, μιλά και σκέφτεται σαν νησιώτης συνεργάτης των θαλασσομάχων και των καπεταναίων, οραματιστής και ηγέτης μιας μεγάλης ομοσπονδίας αλύτρωτων φυλών των Βαλκανίων, εκλεκτός του Θεού, αριστοκρατικά επιλεγμένος για να χαράξει τη Μοίρα του Έθνους.

Όλα αυτά τα στοιχεία του δράματος δεν είναι άσχετα με την εξέλιξη των δομών κοινωνικών-πολιτικών και ιστορικών που χαρακτηρίζουν την εποχή του Προβελέγγιου. Και μονάχα η ημερομηνία στο τέλος του έργου από το συγγραφέα, είναι το ανόθευτο μαρτύριο αυτής της ιστορικής περιόδου. Ο ποιητής ζει μέσα σε καινούργιους ιδεολογικούς προσανατολισμούς που σημαδεύουν στιγματικά την ιδεολογική πάλη ανάμεσα στον παλαιό κόσμο της διοικητικής αριστοκρατίας και την ανερχόμενη αστική τάξη¹⁵.

Από τη μια μεριά η νεαρή βιομηχανική και χρηματιστική αστική τάξη που υποστηρίζει το φιλελεύθερο κίνημα, από την άλλη ο συντηρητισμός στην παλαιά ηγετική τάξη των μεγαλογαιοκτημόνων¹⁶. Ο ποιητής οσμίζεται αυτήν την αλλαγή, τον αγγίζει, αλλά δεν τον αλλάζει βασικά¹⁷. Κινείται ανάμεσα στο προγονόπληκτο και το καινούργιο. Το δίλημά του εκφράζει και τα αδιέξοδα της

14. Βασίλη Κρεμμυδά, δ.π.π., σσ. 182-183.

15. Του ίδιου, σ. 216.

16. Κ. Τσουκαλά, Η Ελληνική Τραγωδία, σσ. 12-13.

17. Λίνο Πολίτη, Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, 1979², σ. 188.

εποχής της γενιάς του¹⁸: Γλώσσα αρχαϊζουσα, πνεύμα προγονοπληξίας, θέματα παρμένα απ' το αρχαίο και μεσαιωνικό παρελθόν· η σύγχρονη πραγματικότητα όχι μόνο αγνοείται αλλά και σαν χυδαία περιφρονείται. Χρειάζεται ο Νικόλαος Πολίτης με τις λαογραφικές του μελέτες ν' ανακαλύψει το λαό και τη γνησιότερη έκφρασή του που είναι το δημοτικό τραγούδι.

Το 1888, ημερομηνία του έργου, συμπίπτει με την έκδοση στο Παρίσι του «Ταξιδιού» του Ψυχάρη, έργου επαναστατικού για τη γλώσσα, δυναμίτη στο ξεχαρβαλωμένο χτίριο της καθαρεύουσας του λογιωτατισμού. Ένας προοδευτικός εθνικισμός¹⁹, που καταδικάζει τις διεκδικητικές χίμαιρες της Μεγάλης Ιδέας και ορίζει το πρόβλημα της μόρφωσης του λαού σαν άμεσο με την αντιμετώπιση του εθνικού ζητήματος, προβάλλεται από τη γενιά του 1880: «*Πατρίδα μας, συ εφώτισες και ημέρωσες τον κόσμο, / αλλά τον φωτοδότη του λησιμόνησεν ο κόσμος. / Της τέχνης, της σοφίας σου τα θαύματα συναάζουν, / στολίζουν τα μουσεία των, το πνεύμα των στολίζουν. / Αλλ' όμως ποιος θυμήθηκε ποτέ, ποιος εστοχάσθη, / ότι το αίμα της φυλής εκείνης, που θαυμάζουν, / ζη μέσ' στους απογόνους της και χύνετ' από Τούρκους; / Πως ζει ακόμη η γλώσσα της κ' ελευθερία κράζει.*» Πνεύμα, αγώνας, γλώσσα, νους αποτελούν τους κοινωνικούς και ιστορικούς πυρήνες αυτής της εποχής. Παράλληλα η ελπίδα και η υπόσχεση, παροπλιστικά σωσίβια του νεότερου Ελληνισμού, επιτρέπουν τη διατήρηση της Μνήμης, την κυκλοφορία της υπερβολής, τη διαιώνιση των θρύλων: «*Αν εγώ λείψω μια φορά, μέσα σ' ένα άλλο Ρήγα / θα ενσαρκωθεί νικήτρια η δύναμις του έθνους. / Αυτή που εγέννησε εμέ, θε να γεννήσει κι άλλους.*»

«*Το έργο*» – κατά μία ανέκδοτη επιστολή του Γρυπάρη²⁰, γενικού Διευθυντή του Εθνικού Θεάτρου, με ημερομηνία 2 Απριλίου 1935 – «έκράτησε τήν σκηνήν επί ολόκληρον την εβδομάδα εν μέσω ειλικρινούς ενθουσιασμού των αγών ιδίως λαϊκών μαζών κατά τας απογευματινάς παραστάσεις μας...».

Το έργο του Προβελέγγιου πρόβαλε τον ειλικρινή ενθουσιασμό των αγών ιδίως λαϊκών – κατά τον επιστολογράφο – μαζών σε μια θεατρική εποχή που δε θ' αργήσει τον επόμενο χρόνο, να δώσει ο Βασίλης Ρώτας με την ποιητική του τραγωδία «Ρήγας ο Βελεστινλής» το συγκλονισμό και το δυναμισμό της φυλής μας. Μετουσιωμένη η γενιά της Αντίστασης σε Τέχνη θα βρει στο Ρήγα, τον πρωτοπόρο διεθνιστή, το θριαμβικό κήρυγμα κατά της φθαρτότητας της ζωής, την έννοια της αξιοπρέπειας σε αντιπαράθεση με τη βία, την συμπορεία ελευθερίας και Γλώσσας σ' ένα σάλπισμα σοσιαλισμού, την αδερφοσύνη στην ιδέα της παγκοσμιότητας, την εκμετάλλευση της νιότης από την αδίσταχτη ολιγαρχία

18. Η λ ί α Πα πα σ τ ε ρ ι ό π ο υ λ ο υ , Κωστής Παλαμάς, ένας επαναστάτης στον καιρό του, σσ. 25-26.

19. Ν ε ο ε λ λ η ν ι κ ό ς Λ ό γ ο ς : αφιέρωμα στο Γιάννη Ψυχάρη, τεκμήριο, σσ. 15-16 του άρθρου της Ά ν ν α ς Φ ρ α γ κ ο υ δ ά κ η : «Η αστική ιδεολογία στο ταξίδι του Ψυχάρη».

20. Φ α ί δ . Μ π ο υ μ π ο υ λ ί δ ο υ , Ανέκδοτοι Επιστολαί προς τον Αριστ. Προβελέγγιον, ανάπτυπο από το περιοδ. *Παρνασσός*, τομ. Θ', αριθμ. 3, Αθήνα 1967, επιστολή αριθμ. 12.

και τον εχθρό του κάθε προοδευτισμού. Η έννοια της ελευθερίας συναδελφώνεται με την εργασία και η κοινωνία της βίας και της απανθρωπιάς γκρεμίζεται από τον αποπνευματωμένο έρωτα προς την πατρίδα. Ο Ρήγας δεν είναι κομμάτι από το σύνολο, από την ομάδα, είναι η ίδια η ελληνική γενιά στηριγμένη στις δικές της δυνάμεις. Ο νους του ανθρώπου και μόνο αυτός είναι ο δημιουργός της ιστορίας. Ο Ρήγας παρουσιάζεται φορέας ιδεολογίας με πίστη στις αρχές της συνεργασίας και αλληλεγγύης ανάμεσα σε όλα τα Έθνη και τους λαούς του κόσμου. «*Δεύτερος άνθρωπος δεν είναι ο κύριος δούλων / κι ούτ' όποιος δεν μπορεί να υποταχτεί στο νόμο*». – «*Ω, μη φοβάσαι. Είμαστε ολόκληρος λαός. Κόσμος πολύς που η μια μας γνώμη μας ενώνει τόσο σφιχτά, που δεν μπορεί κανένας δράκος να μας νικήσει*». – «*Ο Θεός, είναι το πνεύμα του λαού*». «*Η θεωρία μου συμβαδίζει με τις πράξεις μου κι είναι στο είναι μου αρμονία*». Αυτή είναι η ιδεολογία του Ρήγα-ποιητή ή του ποιητή-Ρήγα, που θέλει τη λευτεριά όχι μόνο εθνική, αλλά και κοινωνική. Ο αγώνας στρέφεται όχι εναντίον του ξένου κατακτητή μόνον, αλλά και κατά του ντόπιου τύραννου, προδότη, ληστή της αιμοθόρας βίας, του φόβου. Τη λεύτερη Ελλάδα, θγαλμένη απ' τα κόκκαλα του Ελληνισμού, ο ποιητής τη θέλει δυνατή, για να μπορεί να πει το λόγο της, αλλά και ειρηνική με «*κλωνάρι ελιάς στεφανωμένη*». Μόνο η ζωή χωρίς βία και σκλαβιά, ζωή χωρίς φόβο, που κερδίζεται με αγώνα, γίνεται ωραία και θεία σαν ένα τραγούδι, γίνεται χαρά και χορός, όμοια με τη ζωή των παλιών στους ανθισμένους κήπους της άνοιξης... Ο Ρώτας γίνεται ποιητής λαϊκός-εθνικός²¹.

Η καταργηση της προσωπικής ελευθερίας και ελευθεροτυπίας, με τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, της ελευθερίας να εκφράζει κανείς και να δημοσιεύει τους στοχασμούς του, του απαραβίαστου του οικογενειακού ασύλου καθώς και του απόρρητου των επιστολών²² συσπείρωναν τις λαϊκές δυνάμεις σε ολικό συναγερμό. Άλλωστε ξέρουμε την τύχη του έργου²³: διαβάστηκε στα 1937 από την καλλιτεχνική επιτροπή του Εθνικού Θεάτρου, αλλά για τον ιδεολογικό του χαρακτήρα διατυπώθηκαν από τον κυβερνητικό επίτροπο της Κρατικής Σκηνης κάποιες επιφυλάξεις, μ' αποτέλεσμα να απορριφθεί. Στα 1938 τυπώθηκε σε βιβλίο. Στα 1940 με την κήρυξη του ελληνο-ιταλικού πολέμου είχε αρχίσει να το προετοιμάζει το Εθνικό Θέατρο για να το παρουσιάσει, αλλά ενδοθιασικές διαφορές το ματαιώσαν. Την εποχή της Αντίστασης παραστάθηκε από το θεατρικό όμιλο της ΕΠΟΝ Θεσσαλίας. Ας ακούσουμε τον ίδιο το Ρώτα να αφηγείται μερικές αράδες από το βιβλίο του «Θέατρο και Αντίσταση»²⁴: «*Προσοχή, προσοχή. Εδώ η φωνή της ΕΠΟΝ. Ο θεατρικός όμιλος ΕΠΟΝ Θεσσαλίας, έφτασε σήμερα στο χωριό μας (Νεοχώρι)*²⁵ και απόψε δίνει την πρώτη του παράσταση στο προαύλιο του σχολείου. Θα παραστήσει το ηρωικό δράμα «Ρήγας ο Βελεστινλής». Η παράσταση θ'

21. Περικλή Καλοδίκη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τ. 3, εκδ. Gutenberg, σ. 217.

22. Χρήστου Θεοδώρου, δ.π., σσ. 94-97.

23. Μήτσου Λυγίζου, Το Νεοελληνικό πλάι στο παγκόσμιο θέατρο, τομ. Β' σ. 500, σημ. 147, Δωδώνη 1980.²

24. Βασίλη Ρώτα, Θέατρο και Αντίσταση, Σύγχρονη Εποχή, 1981, σσ. 60-61.

25. Επιθεώρηση Τέχνης, Μάρτης-Απρίλης 1962, τευχ. 87-88, σ. 379, 380, 381.

αρχίσει στις εφτά το βράδυ και θα τελειώσει στις δέκα. Όλοι θα πληρώσουνε εισιτήριο, γιατί η είσπραξη πάει στον αγώνα... Απόψε, ημέρα Κυριακή, το βράδυ στις εφτά...» Με τέτοια έργα σ' αλήθεια η Τέχνη πηγαίνει μπροστά. Ο κάθε καλλιτέχνης έχει δικαίωμα, όταν η ζωή χάνει το νόημά της και το ανθρώπινο στοιχείο ξεπέφτει, να μην παραιτείται. Με την τεχνική του συγκεκριμένου στρέφεται, αγωνίζεται και μυκτηρίζει. Τα χρόνια της Κατοχής σε τούτο βοήθησαν και εξέθρεψαν το ωρίμασμα του Νεοελληνισμού: Η αναζήτηση των πηγών και η εκτίμηση του λαϊκού τραγουδιού, της λαϊκής μουσικής, του Μακρυγιάννη, των λαϊκών ξυλογραφιών ή λιθογραφιών σ' αυτή την κίνηση απόμέρους του λαού εντάσσονται²⁶.

Η περίπτωση του Μελά μας εκπλήσσει κυριολεκτικά. Αν πιστέψουμε πως το έργο είναι από τα τελευταία του δημιουργού²⁷, τότε η ρηχή του θεατρικότητα κάπως δικαιολογείται. Οι αντιφάσεις όμως και οι ασυνέπειες του ήρώα του; Άλλοτε εκπίπτει σ' ένα συναισθηματικό λυρισμό, σε άλλες περιπτώσεις καθιερώνεται μπροστάρης των αλύτρωτων Βαλκανικών λαών και φαίνεται να θυσιάζει τον έρωτά του μπροστά στην αποστολή του, καμιά φορά τον διακατέχει ένας επαναστατισμός στη δράση, αρκετά αμφιταλαντεύεται στο ίδιο του το έργο και επιτρέπει στους άλλους συγκατηγορούμενούς του να θυμίσουν τα λάθη του. Την ίδια αστάθεια δηλώνει και η ιδεολογία του: Ενώ παρουσιάζεται ο άνθρωπος δημιουργός της ιστορίας, ο Ρήγας «φέρεται σταλμένος από το Θεό κάθε εκατό, κάθε διακόσια χρόνια στους ανθρώπους για να τους θυμίζει πως είναι πλασμένοι από πάστα ανώτερη». Πιστεύει στην ενσάρκωση ενός δαιμονικού πνεύματος που κρύβει μέσα τους ο ήρωας, διδάσκει την οφειλή «στους πλούσιους Γραικούς της Βιέννας και της Ευρώπης, που ξεσήκωσαν τους Ραγιάδες...».

Αναζητεί την Ελλάδα του χτες και βλέπει με κάποια ελληνοκεντρικότητα το μετασχηματισμό των κοινωνικών δομών της εποχής του. Είναι αλήθεια πως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο απασχολεί τον Μελά το πρόβλημα των ιδεολογικών μεταμορφώσεων του νεοελληνικού αστισμού, που παρουσιάζει μια απροκάλυπτη ταχύτητα. Από τη μια μεριά είχε και δίκαιο. Ο μεταπολεμικός Έλληνας έβγαине νικημένος και απογοητευμένος από έναν κόσμο σαπισμένο και ηθικά ανεργάτιστο. Πίστεψε τους αρχηγούς του και ξεγελάστηκε, κοροϊδέωσε και απατήθηκε. Αυτός ο εσωτερικός διχασμός της φρίκης υποστασιοποιείται στη Μεταπολεμική Λογοτεχνία. Εύκολα λοιπόν εγκαταλείπει πολύ γρήγορα τα παλιά είδωλα και αναζητεί καινούργια. Ο Μελάς ορθολογιστικά στάθηκε άέναντι σ' αυτό το πρόβλημα και μέτρησε το ύψος των επιλογών του ως λύσεων: Εθνισμός ή διεθνισμός-ελληνικότητα ή οικουμενισμός; Δυστυχώς δεν μπόρεσε να ξεπεράσει το πρόβλημα και γεμάτος ενοχές άλλαξε γρηγορότερα προσωπεία. Έτσι κατάντησε «ο συνεπέστερος των ασυνεπών»²⁸, πράγμα που σήμαινε ότι κατέγραφε άλλοτε τα μηνύματα του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού ή σ' εθνικιστικότερες εποχές της ελλη-

26. Σ ό ν ι α Ι λ ί ν σ κ α γ ι α , Η μοίρα μιας γενιάς, 1976, σ. 28.

27. Δες σημείωση 3.

28. Δ η μ . Γ ρ . Τ σ ά κ ω ν α , Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τ. 3, Αθήνα 1981, σ. 959.

νικότητας, χωρίς να τα συναναμειγνύει, γι' αυτό και τα γραφτά του είναι γεμάτα αντίθετες τάσεις εθνισμού, σοσιαλισμού, παράδοσης και επανάστασης. Ακόμη και τα εθνικά ονόματα στο έργο έχουν κάποια διαφοροποίηση: Εκεί που μιλάει ο Ρήγας ονομάζει Γραικούς τους σύγχρονούς του, όταν στρέφεται στο μεγαλείο του παρελθόντος η ελληνοκεντρικότητα του Μελά ρητορικά εκφράζεται με την ονομασία «Έλληνες». «*Μέσα μου ζουν – ομολογεί ο ίδιος – ο Ρωμός κι ο Έλληνας σε μιαν ανελέητη πάλη, σ' έναν ατέλειωτο αγώνα αλληλοεξόντωσης*». Μόνο που το κορύφωμα της πάλης δεν προκαθορίζεται από μεταφυσικές αναζητήσεις, αλλά είναι το αποτέλεσμα των νέων εξελικτικών σχημάτων της Κοινωνίας.

Το έργο του Χρονόπουλου «Ρήγας ο πρωτομάρτυρας» έρχεται σε μια εποχή, μεταδικτατορικά, στην οποία ομαλά λειτούργησε ο κοινοβουλευτισμός με πίστη και σεβασμό στις ατομικές ελευθερίες²⁹. «*Την ελευθερία του ανθρώπου ασφαρίζει το δικαίωμα του καθενός να φανερώνει τη γνώμη του και τους συλλογισμούς του με την τυπογραφία*». Παράλληλα «*η έννοια της ελευθερίας αποκτιέται με θέληση, γνώση, απόφαση*». «*Η ελεύθερη ιδεολογία είναι ο μεγαλύτερος εχθρός κάθε τυραννίας*». Διακρίνουμε έναν ανθρωπισμό πολιτικό που ξεκινάει από την απόφαση για δίκαιο αγώνα.

Η προσπάθεια του καθενός για θέληση, γνώση, απόφαση αποτελεί αυτό το μονοπάτι που οδηγεί στις απαιτήσεις της σημερινής κοινωνίας από τους ανθρώπινους ρόλους. Η έννοια της γνώσης συμπορεύεται με την αφύπνιση των ψυχών. Πάνω σ' αυτούς τους κατευθυντήριους άξονες ο καθένας ψυχικά προετοιμασμένος μπορεί να οικοδομήσει το μέλλον του. Μπορεί σήμερα οι κατακτήσεις των ισχυρών να μην προσγράφονται στους μικρότερους λαούς, που αγωνίζονται πολιτικά και αποκλειστικά για το δικαίωμα της κυριαρχίας να ψηφίζουν νόμους, ακόμα οι μικροί να μάχονται για τα από πριν καταρτισμένα σχέδια των μεγάλων, οι οποίοι σύμφωνα με την πολιτική αρχή του ιμπεριαλισμού προβάλλουν αλάθευτα το εγώ τους πάνω από την ιστορία, αλλά πολλές φορές η απόφαση για δράση, εγρήγορση γνωρίζει αναστολές και μεταπήδηση σε χώρους ανορθολογιστικής πρακτικότητας. Τα παγκόσμια προβλήματα στη χώρα μας παραμένουν ακόμα στην ημερήσια διάταξη της λαϊκής ευαισθησίας. Το κάθε εθνικό είναι παράλληλα και ελληνικό. Οποιαδήποτε γωνιά της Οικουμένης στενάζει κάτω από τα δεσμά της καταπίεσης, η κραυγή του Ρήγα γίνεται το βάλσαμο της φυλακής της. Κι αυτός ο ίδιος ο εθνομάρτυρας λαός της Ελλάδας, που έχει την ικανότητα να διεθνοποιεί και να παγκοσμιοποιεί το παράδειγμά του, πριν από τη μετουσίωση σε δράση υφίσταται τις αντιφάσεις και αντιθέσεις των μεγάλων του αποφάσεων: συγκεντρώνει πάνω τους τους επινοητικούς μηχανισμούς της «ξενικής» προστασίας για εθνικό ξεπούλημα, αναμοχλεύει τις μικροαστικές παρεξηγήσεις και ευθιξίες του φιλότιμου του, μπορεί ακόμα να ξεχάσει το αριστοτελικό εγκόλπιο του δημοκρατικού πολίτη για κάποιο άλλο αντιστάθμισμα ή στοχαστικά ένοχα να προσαρμοστεί σε κομματικά συνθήματα, αλλά πάντως ένα είναι το σίγουρο: όταν οι συνθήκες το επιβάλλουν, αναθυμάται το γνωστό στίχο του Εγγονόπουλου: Είσαι του Ρήγα Φεραίου παιδί.

29. Βασίλη Κρεμμυδά, δ.π.π., σ. 272.

J. KERPIS

Social and historical structure from theatrical plays with reference to the life and the action of Rigas Velesinlis

The target of the introduction is to connect the theatrical writing of the creator with the time he lives. If we isolate each play with the characteristic of its time, it isn't difficult from transubstantiating to see the different social, historical events with their ideology to theatrical action.

1. Rigas Thessalos by Ioannis Zampelios (a Lefkadia poet) chronological written in 1832. Zampelios with the talent of opportuneness isn't rebellious from the events of rerevolutionary Greece and the problems the country is facing: unredeemed areas, ingratitude towards the fighters, party benefits, foreign government. Rigas by Zampelios symbolizes the rebels passion which displays (demonstrates) the hate against the Greek enemy.

2. Rigas by Aristomenys Proveleggios (1888). The poet lives in the space between two opposing armies, the old which is going (Aristocratic manager fanarionton, first Athenian School) and the one which is rising (Trikoupiis – Psyharis – 1880 generation). Rigas of Proveleggios is an enlightened man of vision, of a world, who has to fight so that the spirit and the language will survive.

3. Rigas the Velesinlis by Basil Rota (1936). A play event in the rerevolutionary life of our land. Hit by the Metayan criticisms he organised performances all around the country in the age of the resistance in the occupied Greece. Rigas is a ideology carrier, a representative of the social justice, solidarity and cooperation among all the people and races of this earth.

4 Rigas Velesinlis by Spiros Melas (1962). One of the last plays written by Melas with a hero having a contradiction and opposition character. It symbolises a transitive world in the decade of 1960 who after the war was contradict and defeated.

5. Rigas the first martyr' by Dimitri Chronopoulos (1979). A play which shows the journey of today's greek-man to find himself and to meet original humanity, which is based on the knowledge and readiness on the will of decision, and the decision of action.

Ο δάσκαλος του Ρήγα

Ο θρύλος του Ρήγα και η κορυφαία του θέση στο πάνθεον της νεοελληνικής παλιγγενεσίας έχουν επιβάλει προθύστερα σχήματα στην ερμηνεία της σκέψης του. Τα σχήματα αυτά έχουν συσκοτίσει το επαναστατικό περιεχόμενο των ιδεών του με την ιδεολογικά προκαθορισμένη προσπάθεια να συνδεθούν με το τρίσημο σχήμα της ελληνικής ιστορίας που επεξεργάστηκε ο νεοελληνικός ρομαντικός ιστορισμός, πολλές δεκαετίες μετά τη θυσία του πρωτομάρτυρα. Η απόπειρα ανίχνευσης αρχαιοελληνικών, βυζαντινών και νεοελληνικών στοιχείων που αρθρώνονται σε εθνική σύνθεση στο έργο του Ρήγα, αποτελεί σύμπτωμα αυτής της ιδεολογικά προκαθορισμένης προσέγγισης. Στην ουσία της όμως η σκέψη του Ρήγα είναι ξένη προς τη βυζαντινή κληρονομιά του μεταγενέστερου ελληνισμού και σ' αυτό το στοιχείο έγκειται ο επαναστατικός της χαρακτηρισμός. Καλύτερα από κάθε άλλον αντιλήφθηκε την επαναστατική υπόσταση της σκέψης του Ρήγα και την καταδίκασε απερίφραστα η Ορθόδοξη Εκκλησία, αυθεντικός διερμηνευτής της βυζαντινής παράδοσης. Το κλασικίζον λεξιλόγιο του Ρήγα άλλωστε είναι δάνειο από τον πολιτικό ουμανισμό του Διαφωτισμού, που κορυφώθηκε στα Ιακωβινικά πολιτειακά πρότυπα. Αυτά ακριβώς τα πρότυπα δοκίμασε να μετακενώσει στην «καθ' ημάς Ανατολή» ο Ρήγας, σημαίνοντας έτσι το τέλος μάλλον της μεταβυζαντινής πολιτικής παράδοσης παρά την συντήρησή της με την ένταξή της στο υποθετικό σχήμα μιας πρώιμης διατύπωσης της βυζαντινίζουσας Μεγάλης Ιδέας. Η απόδοση τέτοιων προθέσεων στον Ρήγα δεν είναι τίποτε άλλο, παρά το προϊόν ιδεολογικών αναγνώσεων της ιστορίας. Η πρόοδος των ερευνών γύρω από τον Ρήγα δεν έχει τολμήσει να αμφισβητήσει ανοικτά αυτά τα σχήματα με αποτέλεσμα η αποκατάσταση του χαρακτήρα των ιδεών του να παραμένει σοβαρό αίτημα της νεοελληνικής επιστήμης.

Η προώθηση των γνώσεών μας προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να επιχειρηθεί με τη μέθοδο της ανίχνευσης των ιστορικά διακριθώσιμων επιδράσεων που δέχτηκε ο Ρήγας ώστε να αποκατασταθεί, με βάση πραγματικά τεκμήρια, το ιδεολογικό περίγραμμα των συγγραφικών του επιλογών και της πολιτικής του δράσης. Προσεγγίσεις αυτού του τύπου μπορούν να αντικαταστήσουν τη μυθο-

λογική αναγωγή με ιστορική κατανόηση. Χαρακτηριστική περίπτωση ιστορικά ελέγξιμης πνευματικής επίδρασης που αποκαλύπτει τη διάσταση της σκέψης του Ρήγα προς την παράδοση της «καθ' ημάς Ανατολής», συνιστά η συνάφεια των ιδεών του με εκείνες του Ιωσήπου Μοισιόδακα. Είναι ενδεικτικό ότι η συνάφεια αυτή εντοπίζεται ιδίως στους χώρους των επιστημονικών ιδεών και της πολιτικής σκέψης, που συνιστούν ακριβώς τα σημεία αιχμής της αντιπαράθεσης των εκσυγχρονιστικών ρευμάτων του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού με την παράδοση της ελληνικής Ανατολής.

I

Η σχέση του Ρήγα Βελεστινλή με τον κορυφαίο εκπρόσωπο του Διαφωτισμού στις παραδουνάβιες ηγεμονίες Ιώσηπο Μοισιόδακα, είναι γνωστή στους μελετητές του έργου και της σκέψης του Θεσσαλού βάρδου της ελευθερίας.¹ Οι σχετικές μαρτυρίες είναι έμμεσες αλλά κατά τη γνώμη μου εύλωτες και αποκαλυπτικές γιατί προέρχονται από τα ίδια τα κείμενα του Ρήγα. Πρόκειται για «εσωτερικά» μάλλον παρά «εξωτερικά» τεκμήρια, δηλαδή μαρτυρίες των ίδιων των πηγών παρά πληροφορίες που να προέρχονται από έγγραφα ή άλλες ενδείξεις άμεσης επαφής του Ρήγα με τον Μοισιόδακα.

Η σημαντικότερη μαρτυρία της σχέσης του Ρήγα με τον Ιώσηπο Μοισιόδακα προέρχεται από τη *Χάρτα της Ελλάδος*. Στο δωδέκατο φύλλο της *Χάρτας* που εικονίζει τμήμα της Δοβρουτζάς στη σημερινή νοτιοανατολική Ρουμανία, συναντούμε κοντά στη νότια όχθη του Δούναβη, ακριβώς στο σημείο όπου ο μεγάλος ποταμός της Βαλκανικής παίρνει τη βόρεια στροφή που οδηγεί προς το δέλτα των εκβολών του, μια πράγματι αξιοσημείωτη και ασυνήθιστη με τα χαρτογραφικά δεδομένα της *Μεγάλης Χάρτας* μνεία. Ο Ρήγας σημειώνει τη μικρή πολίχνη *Τζερναβόδα* προσθέτοντας την επεξήγηση: *Πατρίς Ιωσήπου του Μοισιόδακος*.² Η μνεία είναι εξαιρετική και ασυνήθιστη, γιατί σ' αυτό το πανόραμα του ιστορικού χώρου του ελληνισμού που χωροθετεί στη *Χάρτα της Ελλάδος* ο Ρήγας, συνιστά τη μοναδική αναφορά σ' ένα σύγχρονό του λόγιο. Δεν μνημονεύεται ο «κλεινός» Ευγένιος Βούλγαρης, «ο μέγας ανήρ» της μορφωτικής παλιγγενεσίας του ελληνισμού, ούτε ο «κατά πάντα περίπυστος» Νικηφόρος Θεοτόκης, ούτε ο Νικόλαος Ζερζούλης, «οι πρώτοι λογάδες, άξιοι και οι τρεις να συγγράφουν και να παραδίδουν με ακρίβειαν πάσαν επιστήμην», κατά τη διαπίστωση του ίδιου του Μοισιόδακα³ σαράντα σχεδόν χρόνια πριν την έκδοση της *Χάρτας*. Αναφέρεται

1. Η επισήμανση της πνευματικής σχέσης μεταξύ των δύο αγωνιστών του φωτισμού του γένους οφείλεται στον Λεάνδρο Βρανούση, πρωτεργάτη των σύγχρονων ερευνών για τη ζωή και το έργο του Ρήγα. Βλ. Λέανδρος Βρανούσης, *Ρήγας, Βασική Βιβλιοθήκη* αρ. 10, Αθήνα 1953, σσ. 257-259.

2. Ρήγας Βελεστινλής, *Χάρτα της Ελλάδος*, Βιέννη 1797, φ. 12.

3. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, *Ηθική Φιλοσοφία*, τόμ. Α', προοίμιο (Βενετία 1761). Το κείμενο αναδημοσιεύεται στο Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*. Οι συντεταγμένες της Βαλκανικής σκέψης τον 18ο αιώνα, Αθήνα 1985, σ. 326.

ωστόσο ο ταπεινός Ιώσηπος, «ο δύσκολος, ο υποχονδριακός, ο ακατάστατος»⁴ φιλόσοφος, που ξεχασμένος και παραμερισμένος περνούσε τα τελευταία χρόνια της ζωής του στο Βουκουρέστι. Η προτίμηση του Ρήγα είναι πράγματι εντυπωσιακή και δεν μπορεί πιστευώ να ερμηνευθεί παρά ως εκδήλωση της βούλησής του να αποδώσει ιδιαίτερη τιμή και να εξάρει την προσωπικότητα ενός ανθρώπου που έκρινε ξεχωριστό.

Το ερώτημα που ανακύπτει σε σχέση προς την εκδήλωση αυτή του Ρήγα προς το πρόσωπο του Ιωσήπου στρέφεται φυσικά προς το περιεχόμενο της σχέσης μεταξύ των δύο διαφωτιστών. Η σύγκλιση των βιογραφικών λεπτομερειών μας οδηγεί να εντοπίσουμε τη γνωριμία του Ρήγα με τον Ιώσηπο στη δεκαετία του 1780, οπωσδήποτε μετά το έτος 1782 που θεωρείται ως πιθανό έτος ανόδου του πρώτου στη Βλαχία⁵ και πριν το 1788 που ο ίδιος αναφέρει ρητά ότι βρισκόταν στο Γιούργεβο της Βλαχίας.⁶ Την ίδια περίοδο, μετά το 1781 ο Μοισιόδαξ ύστερα από τη δεύτερη τριετή περιοδεία του στην Ευρώπη και έχοντας πραγματοποιήσει στη Βενετία και τη Βιέννη τις εκδόσεις των σημαντικότερων έργων του,⁷ ζει στο Βουκουρέστι και κινείται στον κύκλο του Καταρτζή, Μεγάλου Κλουτζιάρη της αυλής της Βλαχίας. Στον κοινωνικό αυτό περίγυρο τη δεκαετία του 1780 συντελείται έντονη πολιτισμική ζύμωση με έναυσμα τις απηγήσεις του γαλλικού εγκυκλοπαιδισμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.⁸ Στον κύκλο αυτό δεσπόζει η μορφή του Μοισιόδακα, αν κρίνουμε από τις επιδράσεις των απόψεών του που μπορούν να ανιχνευθούν στα έργα νεότερων μελών του κινήματος του Διαφωτισμού στο Βουκουρέστι.⁹ Μεταξύ αυτών των εκπροσώπων του Διαφωτισμού είναι ο Ρήγας, καθώς και δυο άλλοι σημαντικοί Θεσσαλοί λόγιοι, οι Πηλιορείτες Γρηγόριος Κωνσταντάς και Δανιήλ Φιλιππίδης.¹⁰

Ένα άλλο σημείο τομής της πορείας του Ρήγα με εκείνην του Μοισιόδακα υπήρξε ασφαλώς η σχέση τους με το σημαντικότερο εκπαιδευτικό ίδρυμα της εποχής στις παρίστριες ηγεμονίες, την Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου, όπου δίδαξε σποραδικά ο Ιώσηπος κατά την τελευταία εικοσαετία του δέκατου όγδοου αιώνα και στις οποίες το διδακτικό προσωπικό σύμφωνα με μια μαρτυρία συγκαταλέγεται και ο Ρήγας.¹¹ Στο Βουκουρέστι εξακολουθεί να μαρ-

4. Βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σ. 119.

5. Λ. Βρανούσης, Ρήγας, σ. 19 και του ίδιου, Rigas. Un patriot grec din Principate, Βουκουρέστι 1980, σ. 28.

6. Βλ. *Νέος Ανάχαρις*, τόμ. Δ', μετάφρ. Γεωργίου Βεντότη και Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797, σ. 295, σημ.

7. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σ. 142 κ. εξ.

8. Κ. Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Αθήνα 1977, σσ. 236-237.

9. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σσ. 145-148.

10. Άλλοι Θεσσαλοί λόγιοι που μαρτυρούνται στο Βουκουρέστι την ίδια εποχή είναι ο Πανταζής «εκ Τυρνάβου Λαρίσης», ο Γεώργιος Ιωάννου από τα Αμπελάκια και ο Νικόλαος Μοσχοβάκης. Βλ. Α. Camariano - Cioran, Les académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs, Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 431-432, 447-449, 463-464.

11. Α. Camariano - Cioran, *Les académies princières*, σσ. 447-449, βάσει σχε-

τυρείται ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ¹² και κατά τη δεύτερη εκεί παραμονή του Ρήγα από το 1791 έως το 1796, ύστερα από το ταξίδι του στη Βιέννη το 1790. Μια τελευταία βιογραφική λεπτομέρεια, που μπορεί να θεωρηθεί ότι στοιχειοθετεί σημείο επαφής του Ρήγα και του Μοισιόδακα, είναι η εύνοια που έδειξε και στους δύο ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ηγεμόνας της Βλαχίας (1774-1782, 1796-1797), στο περιβάλλον του οποίου μπορεί να θεωρήσουμε ότι εδραιώθηκε η γνωριμία που ίσως συντελέστηκε στον κύκλο του Καταρτζή.¹³

II

Αν οι επάλληλες πορείες του Ρήγα και του Μοισιόδακα στις παραδουνάβιες χώρες μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε το ενδεχόμενο της γνωριμίας τους μάλλον ως βεβαιότητα, η υπόθεση για κάποια ιδιαίτερη πνευματική σχέση μεταξύ τους μπορεί να θεμελιωθεί στα ίδια τα έργα του Ρήγα. Το ενδιαφέρον του για τη Φυσική, τη Γεωγραφία και τη Χαρτογραφία, διαγράφει ένα πνευματικό προσανατολισμό που οδηγεί άμεσα στο κλίμα της σκέψης του Μοισιόδακα. Αυτή η ταύτιση δεν αποκαλύπτεται μόνο στα κοινά επιστημονικά τους ενδιαφέροντα αλλά και στην πρόκριση του «κοινού ύφους» ως εκφραστικού μέσου, που παρουσιάζει τον Ρήγα οπαδό των γλωσσικών απόψεων που ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ είχε διεξοδικά διατυπώσει στα προλεγόμενα της *Θεωρίας της Γεωγραφίας*.¹⁴ Οι συμπτώσεις όμως στον πνευματικό προσανατολισμό των δύο λογίων δεν εξαντλούνται στο γενικό επίπεδο μιας κοινής στάσης, που σε τελική ανάλυση κατόπτριζε τους κοινούς ιδεολογικούς παρονομαστές του Διαφωτισμού. Στα έργα του Ρήγα μπορούμε να ιχνηλατήσουμε στενότερες πνευματικές συγγένειες με τη σκέψη του Μοισιόδακα. Ενδεικτικό στοιχείο της πνευματικής αυτής συγγένειας είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Ρήγας στη *Φυσική* του επιχειρεί να ανασκευάσει τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες του «ιδιωτικού λαού» κατά το χαρακτηρισμό του Μοισιόδακα,¹⁵ παρουσιάζοντας την επιστημονική ερμηνεία φυσικών φαινομένων για να αναιρέσει τις λαϊκές δοξασίες για τους θρυκόλακες.¹⁶ Στο συγκεκριμένο αυτό θέμα ακολουθεί πιστά τον Ιώσηπο ή καλύτερα το διανοητικό κλίμα που εκφράζει τόσο στην *Απολογία* όσο και στην *Παιδαγωγία*.¹⁷ Μια άλλη θεματολογική συνέχεια μεταξύ της *Φυσικής* του Ρήγα και του έργου του Μοισιόδακα συνάπτεται με

τικών πληροφοριών του V.E. Urechia.

12. Ενθ. ανωτ., σ. 464 και Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σσ. 162-164.

13. Λ. Βρανούσης, Ρήγας, σ. 17 και Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σ. 146.

14. Βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σσ. 357-368.

15. Βλ. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, Σημειώσεις Φυσιολογικά (Βουκουρέστι 1784), αναδημ. στο Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σ. 291.

16. Βλ. Ρήγας Βελεστινλής, Φυσικής Απάνθισμα δια τους αγχίνους και φιλομαθείς Έλληνες, Βιέννη 1790, σσ. 106-107.

17. Βλ. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, Πραγματεία περί παιδων αγωγής ή Παιδαγωγία, Βενετία 1779, σσ. 100-102.

ένα επίμαχο ζήτημα των επιστημονικών συζητήσεων της εποχής, το θέμα των παλιρροιών. Ο Μοισιόδαξ διαπραγματεύεται το θέμα στο φυλλάδιό του του 1784 *Σημειώσεις Φυσιολογικά*, όπου αναφέρει φαινόμενα παλιρροιών στη Μεσόγειο.¹⁸ Η αναφορά αυτή του Μοισιόδακα απηχείται στον έλεγχο που ασκεί ο Ρήγας στην άποψη του Βολταίρου ότι δεν παρατηρούνται παλίρροιες στη Μεσόγειο.¹⁹ Εξ άλλου η έμφαση που αποδίδει ο Μοισιόδαξ, τόσο μεθοδολογικά όσο και παιδαγωγικά, στη χαρτογραφία για την ορθή μελέτη και εμπέδωση της Γεωγραφίας,²⁰ φαίνεται ν' αποτελεί την επιστημονική υποθήκη που υλοποιεί στις πράγματι σημαντικές χαρτογραφικές του εκδόσεις ο Ρήγας.²¹ Η σύμπτωση μάλιστα των χαρτογραφικών ενδιαφερόντων του Ρήγα με εκείνα του Μοισιόδακα οδήγησε παλαιότερα τον Νικόλαο Jorga να υποθέσει ότι η *Χάρτα της Βλαχίας* του Ρήγα βασιζόταν σε επιστημονική προεργασία του Μοισιόδακα.²² Ως φορέας του επιστημονικού πνεύματος του Διαφωτισμού ο Ρήγας μπορεί λοιπόν να θεωρηθεί μαθητής του Μοισιόδακα. Η μαθητεία του ωστόσο δεν εξαντλείται στο χώρο της επιστημονικής σκέψης.

III

Η μνεία του Μοισιόδακα στη *Μεγάλη Χάρτα* προδίδει κατά τη γνώμη μου μια σχέση βαθύτερη και ουσιαστικότερη από εκείνην που στοιχειοθετούν τα κοινά επιστημονικά ενδιαφέροντα, ακόμη και η συστράτευση στον δύσκολο αγώνα της μετακένωσης των επιστημονικών ιδεών του Διαφωτισμού στην «καθ' ημάς Ανατολή». Επίδραση από τον Μοισιόδακα στον προσανατολισμό των επιστημονικών του ενδιαφερόντων δέχθηκε και ο νεαρός Παναγιωτάκης Κοδρικάς, ο οποίος όμως αργότερα επικρίνει με κακεντρέχεια τον Μοισιόδακα.²³ Άλλωστε εκτός από τον Μοισιόδακα, στον κόσμο των φωτισμένων λογίων του Βουκουρεστίου την ίδια εποχή, δεσπόζει και ο Δημήτριος Καταρτζής, του οποίου όμως η επιβλητική σκέψη δεν συνάρπασε τη φαντασία του Ρήγα για να του εξασφαλίσει μια θέση στη *Μεγάλη Χάρτα*. Γιατί λοιπόν ο Ιώσηπος; Διευρύνοντας τη σχετική επιχειρηματολογία για τη σχέση του Ρήγα με τον Μοισιόδακα που έχω πρόσφατα αναπτύξει στο βιβλίο μου και συνόψισα εδώ, θα ήθελα να υποστηρίξω την άποψη ότι οι λόγοι της πρόσδεσης του Ρήγα προς τον Ιώσηπο είναι κυρίως πο-

18. Βλ. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, *Σημειώσεις Φυσιολογικά*, αναδημ. στο Π.Μ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σ. 299 κ.εξ. ιδίως σ. 320.

19. Ρήγας Βελεστινλής, *Φυσικής Απάνθισμα*, σ. 64.

20. Βλ. Ιώσηπος Μοισιόδαξ, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σσ. 163-166.

21. Βλ. Γεώργιος Λάιος, «Οι χάρτες του Ρήγα», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, τόμ. ΙΔ' (1960), σσ. 231-312.

22. Βλ. A. Camarriano - Cioran, *Les académies princières*, σσ. 596-597, σημ. (176).

23. Π. Κοδρικάς, *Μελέτη της κοινής ελληνικής διαλέκτου*, Παρίσι 1818, σσ. 252-253. Πρβλ. Π.Μ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σσ. 104, 144-145 και σημ. 14.

λιτικοί. Μόνο κάτω από αυτό το πρίσμα πιστεύω μπορεί να γίνει κατανοητή η μαρτυρία της *Χάρτας της Ελλάδος*, με δεδομένες μάλιστα τις πολιτικές και ιδεολογικές προθέσεις του χαρτογραφικού εγχειρήματος του Ρήγα.

Δύο είναι τα έκδηλα στοιχεία της πολιτικής σκέψης του Μοισιόδακα στη δεκαετία του 1780 μετά την επιστροφή του στο Βουκουρέστι από τη Βιέννη. Αφ' ενός διακρίνουμε τον κοσμοπολιτικό ανθρωπισμό του Διαφωτισμού, που ευαγγελίζεται την κοινότητα όλων των ανθρώπων, απαλλαγμένων από μερικότερες ταυτότητες και αναμορφωμένων με την ηθική αγωγή της παιδείας των φώτων.²⁴ Αφ' ετέρου ο Μοισιόδαξ εισάγει την προβληματική της μη μοναρχικής πολιτείας των ελεύθερων θεσμών, ως πρότυπο της οποίας προβάλλει τα παραδείγματα της Ελβετίας και της Ολλανδίας.²⁵ Η θέση αυτή, όπως είναι γνωστό, συνάπτεται με τις ριζοσπαστικές και προωθημένες πολιτικά απόψεις του Διαφωτισμού. Αυτά τα στοιχεία πιστεύω ήταν που συνάρπασαν τον Ρήγα και μορφοποίησαν ιδεολογικά τις πολιτικές του αναζητήσεις. Η πολιτική διαπαιδαγώγησή του από τον Μοισιόδακα με αυτές τις αρχές μπορεί νομίζω να εξηγήσει και το ενδιαφέρον του για το έργο του Montesquieu, τον οποίο απασχολεί σοβαρά το πρόβλημα του μη μοναρχικού πολιτεύματος (république) και μάλιστα τα καθεστώτα της Ολλανδίας και της Ελβετίας, ως εμπειρικές περιπτώσεις πολιτειών ελεύθερων θεσμών.²⁶ Η συμβολή του Μοισιόδακα στην πολιτική σκέψη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης συνίσταται στη διασύνδεσή της με αυτούς τους προβληματισμούς. Ο γέροντας Μοισιόδαξ έφτασε σ' αυτές τις αντιλήψεις μέσα από το δρόμο της κοινωνικής σύγκρουσης και της ιδεολογικής διάστασης προς το κοινωνικό του περιβάλλον. Ο Ρήγας θα έχτιζε πάνω στα θεμέλια της σκέψης του Μοισιόδακα οικοδομώντας τα δικά του πολιτικά οράματα. Στο έργο του η πολιτική θεωρία επιζητεί να γίνει επαναστατική πράξη, με την ώθηση που δέχτηκε από τις δονήσεις της Γαλλικής Επανάστασης. Οι αναζητήσεις του αυτές κατέληξαν στην εντυπωσιακή – για τα δεδομένα της βαλκανικής κοινωνίας της εποχής του – ιδέα του υπερεθνικού δημοκρατικού κράτους.²⁷ Η πληρέστερη επεξεργασία και ανάπτυξη των πολιτειακών ιδεωδών του ευρωπαϊκού ριζοσπαστισμού που επιχειρεί ο Ρήγας, μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει ως θεμελιώδεις προϋποθέσεις της τις πολιτικές ιδέες του Μοισιόδακα. Ο ανθρωπιστικός κοσμοπολιτισμός που ζωογονεί τη σκέψη του ευρωπαϊκού ριζοσπαστισμού πριν την εποχή των εθνικισμών, είχε οδηγήσει τον Μοισιόδακα να ελπίζει ότι μια γενικότερη κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική αναμόρφωση στην Ανατολή θα μπορούσε να προκύψει από τη δυνατότητα εξημέρωσης και φωτισμού των «κρατούντων» Οθωμανών.²⁸ Αυτή την προσδοκία διερευνεί στο παμβαλκανικό του όραμα ο Ρήγας, συνδυάζοντας

24. *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σ. 217.

25. *Ενθ. ανωτ.*, σσ. 220-222.

26. *Montesquieu*, *De l' esprit des lois*, Βιβλίο IX, κεφ. 1-2.

27. Η πολιτική σκέψη του Ρήγα αναλύεται διεξοδικά στην εργασία μου *Tradition, Enlightenment and Revolution. Ideological Change in Eighteenth and Nineteenth Century Greece*, Ph. Diss., Harvard University, Cambridge Mass. 1978, σσ. 271-319.

28. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, σσ. 214-217.

την μορφωτική ανάπλαση με την ριζική ηθική μεταμόρφωση που θα επιτυγχανόταν με τη μεταβολή των δούλων υπηκόων, ανεξάρτητα από επί μέρους θρησκευτικές ή άλλες ταυτότητες, σε ελεύθερους πολίτες ενός ενιαίου κράτους με εκσυγχρονισμένους νόμους και ελεύθερους θεσμούς. Αυτή η ηθική επανάσταση φυσικά δεν θα ήταν απότοκο μόνο παιδευσιακής αγωγής αλλά και πολιτικής αλλαγής. Από τις αρχικές διαπιστώσεις του Montesquieu, όπου κατά κάποιον τρόπο είχε σταθεί ο Ιώσηπος, ο Ρήγας, ακολουθώντας το ρεύμα των καιρών, πέρασε στον βουλησιαρχιακό ριζοσπαστισμό του Rousseau.

Η απήχηση των ιδεών του Μοισιόδακα στον κύκλο και το ιδεολογικό περιβάλλον του Ρήγα τεκμηριώνεται και από μια ακόμη αξιοπρόσεκτη μαρτυρία. Η *Είδησις*, το μονόφυλλο δηλαδή που αναγγέλλει στις 16 Οκτωβρίου 1790 την επικείμενη κυκλοφορία της *Εφημερίδος*, που εξέδωσαν στη Βιέννη οι αδελφοί Μαρκιδάι-Πουλίου, αντλεί το κείμενο των δύο πρώτων του παραγράφων σχεδόν κατά λέξη από την εισαγωγική παράγραφο του προοιμίου της *Ηθικής Φιλοσοφίας* του Μοισιόδακα.²⁹ Τρεις δεκαετίες μετά την έκδοσή του, το έργο του Ιωσήπου λειτουργεί ακόμη ως η πηγή, όπου διατυπώνονται με εγκυρότητα τα αιτήματα της πνευματικής αναδημιουργίας και του πολιτισμικού εκσυγχρονισμού του ελληνισμού. Το εθνεγερτικό κήρυγμα του μονοφύλλου των αδελφών Πουλίου, αποκαλύπτει τις επαναστατικές ιδεολογικές λειτουργίες που μπορούσε να επιτελέσει η σκέψη του Μοισιόδακα. Στην περίπτωση του Ρήγα ο σπόρος των αρχικών ιδεών του Ιωσήπου καρποφόρησε τελικά σε επαναστατική πράξη. Από τον Μοισιόδακα στον Ρήγα και τους συνεργάτες του φαίνεται να κλείνει ένας κύκλος ριζοσπαστικής διανοητικής και πολιτικής ζύμωσης στη Νοτιοανατολική Ευρώπη την εποχή του Διαφωτισμού.

Στην ενότητα των πολιτικών τους ιδεών μπορεί συνεπώς να εντοπιστεί η κοινωμία των αξιών και των οραμάτων που εξηγεί την ιδιαίτερη σχέση του Ρήγα με τον Μοισιόδακα. Σφυρηλατημένες στα οράματα του Ρήγα οι πολιτικές ευαισθησίες του Ιωσήπου λειτούργησαν ιδεολογικά με τρόπους που δεν θα μπορούσε να υποπτευθεί το τέκνο της Τζερναβόδας. Αποτέλεσαν το σπόρο απ' όπου βλάστησε ο πολιτικός ριζοσπαστισμός στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, που βρήκε στο γυιό του Βελεστίνου τον πολιτικό του προφήτη. Οι ιδέες του αρθρώθηκαν σε μια παράδοση πολιτικού λόγου που μετέφερε στη θεώρηση των πολιτειακών, εθνικών και κοινωνικών προβλημάτων της ελληνικής Ανατολής τις έννοιες και τις αξίες του αναζωογονημένου πολιτικού ουμανισμού του Διαφωτισμού και πρόσφερε στην πολιτική σκέψη του αναγεννώμενου ελληνισμού το συμβολικό λεξιλόγιο για τη σύνθεση μερικών από τα σημαντικότερα θεωρητικά της μνημεία.³⁰

29. Η *Είδησις* αναδημοσιεύεται από τον Γεώργιο Λάιο, Ο Ελληνικός τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821, Αθήνα 1961, σσ. 28-29. Αξίζει να αντιπαραβληθούν οι εισαγωγικές παράγραφοι στη σ. 28 με τις αντίστοιχες παραγράφους του προοιμίου της *Ηθικής Φιλοσοφίας* του Μοισιόδακα, που αναδημοσιεύεται στο Π. Μ. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σ. 323. Η ταύτιση των δύο κειμένων οφείλεται στον Λεάνδρου Βρανούση, που μου την υπέδειξε και την επισημαίνει αναλυτικότερα στη Γενική Εισαγωγή που προτάσσει στην επανέκδοση της *Εφημερίδος* από την Ακαδημία Αθηνών.

30. Για το όλο ζήτημα στις ευρύτερες θεωρητικές του αναφορές βλ. Π. Μ. Κιτρο-

Rhiga's Master

In order to fully grasp the revolutionary content of Rhigas Velestinlis' s ideas it is essential to retrace the intellectual influences he absorbed in his thinking and writings. One such channel of influences which had a formative impact in Rhiga's thought, were the work and ideas of Iossipos Moisioudax, the embattled and controversial scientist, educator and political thinker active in the Danubian principalities during the closing decades of the eighteenth century.

The influence exercised by Moisioudax on Rhigas' s ideas was twofold. First it can be traced in the domain of scientific ideas. In this field not only Moisioudax' s unequivocal espousal of the idea of modern science constitutes a position fully shared by Rhigas, but the older man' s specific research interests and projects can be systematically traced in Rhigas' s scientific and cartographic publications as well.

Secondly in the domain of political ideas it can be argued that Rhigas' s political radicalism and especially his vision of a democratic republic encompassing all Balkan nationalities, should be connected with a tradition of republican political thought initiated by Moisioudax. The origins of this ideological tradition can be safely traced in Moisioudax' s projection of the republican model of the Swiss cantons as a political ideal embodying the aspirations of freedom, civic virtue and the rule of law. Furthermore Moisioudax' s cosmopolitan humanism can be seen as a precondition of Rhigas' s supra-national pan-Balkan vision.

The close affinity in their scientific and political ideas can explain the extraordinary fact that Iossipos Moisioudax is the only modern intellectual whose name and place of birth are recorded by Rhigas in the *Great Chart* of Southeastern Europe, which in a way codifies his revolutionary political projects (1797). This exceptional honour which places Moisioudax' s humble name along the illustrious names of Greek antiquity, is an indication of a special recognition by Rhigas of his indebtedness to Iossipos' s pioneering teaching.

μηλίδης, «Πολιτικός ουμανισμός και Διαφωτισμός», Φιλοσοφία και Πολιτική, Αθήνα 1982, σ. 291-304, ιδίως σ. 298-300, για τον ελληνικό ριζοσπαστισμό.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ

Η εισαγωγή του πολιτειακού στοχασμού στον ελληνικό χώρο και ο Ρήγας

Διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του Ρήγα

Τα θέματα που σχετίζονται με την κοινωνική και την εθνική αφύπνιση του υπόδουλου και παροικιακού Ελληνισμού διερευνώνται από τη σύγχρονη ιστοριογραφία στο ευρύτερο πλαίσιο της πνευματικής αναγέννησης του ευρωπαϊκού χώρου κατά το 18ο αιώνα. Ιδιαίτερα το έργο και η δράση των ελλήνων λογίων και των άλλων φορέων του νεοελληνικού Διαφωτισμού εκτείνεται και σε αιτήματα θεσμικής και οργανωτικής αναδιάρθρωσης της ελληνικής κοινωνίας. Οι τάσεις αυτές των ανανεωτικών προσπαθειών του Ελληνισμού συνδέθηκαν και με το πρόβλημα της απελευθέρωσής του από τον τουρκικό ζυγό, πράγμα το οποίο είναι δυνατόν να θεωρηθεί και ως φυσική προέκτασή τους. Η συνειδητοποίηση ακόμη των εθνικών προβλημάτων, εξαιτίας κυρίως των νέων οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, οδηγεί τον Ελληνισμό στη διαμόρφωση μιας επαναστατικής ιδεολογίας, η οποία κορυφώνεται στη στροφή του 18ου προς το 19ο αιώνα. Σ' ένα πλαίσιο μάλιστα αλληλεπιδράσεων η κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα του παροικιακού και ντόπιου Ελληνισμού πραγματοποιείται επίσης κατά τη διάρκεια των κοινωνικών και εθνικών αναζητήσεων της ευρωπαϊκής γενικά αστικής τάξης¹.

Σε ό,τι αφορά κυρίως τις τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, όπου σε ένα κλίμα ιδεολογικών συγκρούσεων και διαφορετικών προσανατολισμών η συντηρητική θέση αντιστρατευόταν τη φιλελεύθερη των αστικών στρωμάτων, η κοινωνική πραγματικότητα της ανερχόμενης ελληνικής αστικής κοινωνίας απαιτούσε τη λύση του εθνικού προβλήματος με επανα-

1. Ν. Σθορώνος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1976, σσ. 51 κ.ε. Τ. Βουρνάς, *Ελληνική Νομαρχία...*, εκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα, 1982, σσ. 7 κ.ε. Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ: Οι συντεταγμένες της Βαλκανικής τον 19ο αιώνα*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985, σσ. 209 κ.ε., και Α. Albaster, *The Rise and Decline of Western Liberalism*, Basil Blackwell, 1984, σ. 220.

στατική εξέγερση². Σ' αυτό συνέβαλαν οι ιδεολογικές συγκρούσεις του ελληνικού χώρου, οι συχνές εξεγέρσεις του τουρκοκρατούμενου και βενετοκρατούμενου ελληνισμού, οι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι και ο αντίκτυπος της Γαλλικής Επανάστασης καθώς και στη συνέχεια η ίδια η παρουσία των Γάλλων στα Επτάνησα, η οποία και ενδυνάμωσε τις συνειδήσεις των Ελλήνων για εθνική απελευθέρωση³. Στα Επτάνησα, τη μόνη άλλωστε μη τουρκοκρατούμενη σ' αυτή την περίοδο ελληνική περιοχή, η κοινωνική εξέγερση και επανάσταση είναι περισσότερο εκτεταμένη, επειδή η κοινωνική διαστρωμάτωση της εποχής, σε συνδυασμό με την παρακμή της εμπορευματικής οικονομίας του βενετικού κράτους και τη σταδιακή οικονομική διαφοροποίηση των χαμηλότερων εισοδηματικά κοινωνικών τάξεων, είχε αρχίσει να υφίσταται ρωγμές. Επιπλέον, η ειδική γεωγραφική θέση των νησιών του Ιονίου και η μακρόχρονη σύνδεση της πολιτικής τους κατάστασης με τη Δύση συνέβαλαν στην ευχερέστερη διακίνηση των ιδεών, η οποία μάλιστα ενισχύθηκε με την κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας από τους Γάλλους (1797)⁴.

Κατά τη διάρκεια της επαναστατικής δράσης του υποδουλωμένου ελληνισμού (Νησιών του Ιονίου και λοιπής Ελλάδας) διαπιστώνεται η ανάγκη θεωρητικής και πρακτικής θεμελίωσης της πολιτικής βούλησης και σκέψης των εκπροσώπων της ανερχόμενης ελληνικής αστικής τάξης. Ο διάχυτος πολιτειακός στοχασμός της εποχής, με σημεία αναφοράς τις επαναστάσεις του 18ου αιώνα και τα σχετικά πολιτειακά τους κείμενα [Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (1776), Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789), συνταγματικά κείμενα της Γαλλικής Επανάστασης κυρίως των ετών 1793 και 1795, ή τα κείμενα πολιτειακού στοχασμού του νεοελληνικού Διαφωτισμού [Νέα Πολιτική Διοίκηση του Ρήγα, Ελληνική Νομαρχία και τα διαδοχικά συντάγματα των Επτά Νησιών του Ιονίου (1800-1817)], επηρεάζει το διαφωτισμένο τμήμα του Ελληνισμού, το οποίο εκτιμά τις πραγματικές του ανάγκες με λύσεις διαφόρων επιπέδων και με στόχο κοινωνικά και εθνικά αιτήματα. Η πολιτειακή διακήρυξη και οι προσπάθειες για ενεργό πολιτική αφύπνιση συνιστούν ένα από τα επίπεδα αυτά⁵.

2. Δ. Α. Ζακυθηνός, *Η πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, εκδ. Εστίας, εν Αθήναις 1965, σσ. 44 κ.ε. και του ίδιου, *The Making of Modern Greece from Byzantium to Independence*, Basil Blackwell-Oxford, σσ. 157 κ.ε.

3. Ν. Σβορώνος, *ό.π.*, σσ. 61-64.

4. Αυτόθι, σσ. 60-64, και Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα 1977, σσ. 52-53. Βλ. G. N. Leontsinis, *The Island of Kythera: A Social History (1700-1863)*, (Ph. D. Thesis, University of East Anglia, 1981), εκδ. National and Capodistrian University of Athens, Faculty of Arts (S. Saripolos' Library), Athens 1987, σσ. 113 κ.ε.

5. Τ. Βουρνάς, *ό.π.*, και Α. Δ. Σιδέρης, *Ελληνικά συντάγματα προ της*

Ως άμεσα συνδεδεμένη με την επαναστατική κίνηση της εποχής θεωρείται η σύνταξη από τον Ρήγα Βελεστινλή πολιτικών κειμένων, που είχαν ως άμεσο στόχο τη διοχέτευσή τους στην υποδουλωμένη Ελλάδα και τη διεύρυνση της πολιτικής συμμετοχής σε επαναστατικό αγώνα των ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων⁶. Η κορύφωση μάλιστα του πολιτειακού στοχασμού του Ρήγα διαπιστώνεται στο «Σύνταγμα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας» και είναι δυνατό να λεχθεί ότι ο Ρήγας υλοποιεί για τον ελληνικό χώρο ένα από τα συστατικά και τις φιλελεύθερες θέσεις του ευρωπαϊκού γενικά Διαφωτισμού και ειδικότερα του γαλλικού, που θεωρεί τη λειτουργία των συνταγματικών διαδικασιών αναγκαία προϋπόθεση για μια φιλελεύθερη πολιτεία. Η σταδιακή, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, εμφάνιση στον ελληνικό χώρο μιας σειράς συνταγματικών κειμένων, ανιχνεύεται με αφητηρία τα κείμενα του Ρήγα στο πλαίσιο και άλλων ιδεολογικών αναζητήσεων⁷ του παροικιακού και ντόπιου Ελληνισμού⁷.

Η εισαγωγή άλλωστε του πολιτειακού στοχασμού στον ελληνικό χώρο από τον Ρήγα βρίσκει τη συνέχειά της στην «Ελληνική Νομαρχία», κάτω από άλλες πολιτικές συγκυρίες, στα διαδοχικά συντάγματα των επτά νησιών του Ιονίου και αργότερα στα συνταγματικά κείμενα του Αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας, κείμενα συνδεδεμένα με τις αρχές και τα αποτελέσματα του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το σώμα των πολιτικών θεωριών του Ρήγα, παρά τις ατέλειες που παρουσιάζει, συμβάλλει στην εισήγηση του πολιτειακού στοχασμού στον ελληνικό χώρο, η οποία ήταν αναγκαία στη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή για τις τοπικές

ελληνικής επαναστάσεως, Σύμμεικτα εις μνήμην Α. Σβάλου, Αθήνα, 1961, σσ. 375 κ.ε. Βλ. Α. Ι. Βρανούσης, Ρήγας Βελεστινλής 1757-1798, εκδ. «Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων», Αθήναι, 1957, σσ. 45 κ.ε., και Ρήγας Βελεστινλής, Χάρτα της Ελλάδας, Βιέννη, 1797. Βλ. Α.Ι.Γ. (Αρχείο Ιονίου Γερουσίας, Κέρκυρα), Γνωστοποίησις αποφάσεως της Ιονίου Γερουσίας προς τον διοικητή της Γαλλικής Διοικήσεως, και αυτόθι, Επιστολή του κόμιστος Σορδίνα προς Καποδίστρια (9/21 Μαΐου 1814) και απάντησις αυτού.

6. Σημαντική συμβολή στην ανάλυση του πολιτικού στοχασμού του Ρήγα αποτελεί η διδακτορική διατριβή του Π. Κιτρομηλίδη (P. M. Kitromilides, Tradition, Enlightenment and Revolution: Ideological Change in Eighteenth and Nineteenth Century Greece, Ph. D. thesis, Harvard University, Cambridge, Mass. 1978, σσ. 271 κ.ε.)

7. Τ. Βουρνάς, Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, Εκδ. Αφοι Τολίδη, Γ' έκδοση, σσ. 39 κ.ε., και Α. Ι. Βρανούσης, «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. ΙΑ', σσ. 436 κ.ε. Βλ. Η. Γ. Κυριακόπουλος, Τα συντάγματα της Ελλάδος, Αθήναι, 1960, σσ. 660 κ.ε. και D. Djordjevic - St. Fisher - Galati, The Balkan Revolutionary Tradition, εκδ. Columbia University Press, New York, 1981, σ. 67 κ.ε.

ανάγκες του ελληνικού έθνους, το οποίο κατά την περίοδο αυτή φαινόταν προετοιμασμένο να την αποδεχτεί⁸.

Το πολιτειολογικό πνεύμα της Γαλλικής Επανάστασης και οι σχετικές επιδράσεις στην πολιτειακή σκέψη του Ρήγα.

Η επαναστατική δραστηριότητα του Ρήγα και η αγροτική εξέγερση της Θεσσαλίας με τον Ευθύμιο Βλαχάβα (1808-1809) καθώς και τα επαναστατικά κινήματα των νησιών του Ιονίου στη στροφή του 18ου προς το 19ο αιώνα εκλαμβάνονται ως αντανάκλαση των επιδράσεων της Γαλλικής Επανάστασης στον ελληνικό χώρο⁹. Το κοινωνικό και πνευματικό κλίμα της εποχής, τα νέα ιδεολογικά πλαίσια τα οποία οριοθετούσαν την εποχή του Διαφωτισμού, είναι δυνατό να λεχθεί ότι αντανακλώνται στην πολιτική σκέψη και την προσωπικότητα του Ρήγα. Οι εμπειρίες του άλλωστε από τη σταδιοδρομία του στις αυλές των παραδουναβίων περιοχών επενεργούν θετικά και του προσφέρουν τη δυνατότητα να αναπτύξει κάθε είδους επαναστατική δραστηριότητα. Ύστερα, οι πνευματικές του ανησυχίες, η πολιτική του στάση και η γλωσσομάθειά του τον κρατούν κοντά στο γαλλικό πνεύμα και τη σύγχρονη επαναστατική ιδεολογία. Οι ιδεολογικές και πολιτικές ζυμώσεις της Γαλλίας τον επηρεάζουν, γι' αυτό και προσεγγίζει άμεσα το γαλλικό Διαφωτισμό με μεταφράσεις των κυριοτέρων εκπροσώπων του (Montesquieu, Rousseau, Voltaire και τους Εγκυκλοπαιδιστές) με στόχο τη «μετακένωση» των ιδεών στο σύγχρονο Ελληνισμό¹⁰.

Ο Ρήγας στο κεφάλαιο «Περί της τάξεως των πολιτών» του *Συντάγματος* παίρνει θέση στο πρόβλημα της εποχής για την αναγκαιότητα της «μετα-

8. Α. Ι. Βρανούσης, Ρήγας, Βασιική Βιβλιοθήκη (10), Αθήνα, 1953, σσ. 40 κ.ε., και Α. π. Β. Δασκαλάκης, Το πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα Βελεστινλή, Αθήνα, 1962, σσ. 9 κ.ε. Βλ. Γ. Δ. Δασκαλάκης, «Το συνταγματικόν καθεστώς των Ιονίων νήσων (από της αποικιοκρατικής αυτονομίας εις την δημοκρατικήν ανεξαρτησίαν)», *Νέα Εστία*, 76 (Χριστούγεννα, 1964), σσ. 239 κ.ε. και Α. Σβώλος, Τα ελληνικά συντάγματα, 1822-1952, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1972, σ. 10.

9. Ν. Σθορόνος, ό.π., σσ. 61-62 και Α. Albaster, ό.π. Βλ. G. N. Leontsinis, ό.π., σσ. 113 κ.ε. Βλ. Του Ίδιου, «Το αστικοαγροτικό κίνημα στα Κύθηρα και ο καταστατικός χάρτης της πολιτικής διοικήσεως των χωρικών», *Πρακτικά Δ' Πανιόνιου Συνεδρίου I* (1980), σσ. 223 κ.ε. και 229 κ.ε.

10. Α. Ι. Βρανούσης, Ρήγας Βελεστινλής, ό.π., σσ. 38 και 45 κ.ε., και Α. Σβώλος, Τα ελληνικά συντάγματα..., ό.π., σσ. 17-18. Βλ. Ν. Botzaris, *Visions balkaniques dans la préparation de la révolution Grecque (1789-1821)*, εκδ. Librairie E. Droz, Genève-Paris, 1962, σ. 17 κ.ε.

κένωσης» των ιδεών του ευρωπαϊκού χώρου στον ελληνικό, γι' αυτό και προχωρεί πιο πέρα από το αντίστοιχο κείμενο του γαλλικού συντάγματος, το οποίο και αποδίδει ελεύθερα στα ελληνικά, για να αναφερθεί στις τοπικές ανάγκες του Νεότερου Ελληνισμού για την ανάγκη αναγνώρισης απ' αυτόν της ευρωπαϊκής προσφοράς¹¹. Δραστηριοποιείται και αγωνίζεται ως ένας ιδεολόγος αστός του παροικιακού ελληνισμού, που έχει συλλάβει τα μηνύματα της εποχής του και την ανάγκη ενεργού συμμετοχής του στις πολιτικές εξελίξεις της πατρίδας του. Εδώ επίσης είναι δυνατό να λεχθεί ότι ο Ρήγας ειδικότερα ενσαρκώνει το ανήσυχο πνεύμα του παροικιακού και ντόπιου ελληνισμού, ενός ελληνισμού που, κάτω από νέες οικονομικές συνθήκες, προβάλλει στην εποχή του απαιτήσεις κοινωνικής προόδου και πολιτικής και εθνικής ανεξαρτησίας. Ο «γραμματικός» των ηγεμονικών αυλών της βόρειας Βαλκανικής αξιοποιεί τις δυνάμεις του μέσα στο οικονομικά και κοινωνικά ανερχόμενο ευρωπαϊκό περιβάλλον αλλά κυρίως μέσα στην κοινωνία του παροικιακού ελληνισμού, που αριθμούσε στις περιοχές αυτές μερικές εκατοντάδες χιλιάδες πληθυσμό¹². Διαπιστώνεται μάλιστα ότι η δράση εκεί του Ελληνισμού, υπό συνθήκες ζωής με πολλές ιδιαιτερότητες, προκαλούσε προβλήματα ταξικών και εθνικών αντιθέσεων στην περιοχή, τα οποία τελικά επηρέαζαν την ελληνική σκέψη με αποτελέσματα που ευνοούσαν λύσεις σχετικές με τα κοινωνικά και εθνικά προβλήματα του ντόπιου ελληνισμού. Σ' αυτό το κλίμα και υπό την επίδραση των νέων συνθηκών ζωής, των νέων αξιών, των οικονομικών ειδικότερα μεταβολών και των αλλαγών γενικά της ευρωπαϊκής κοινωνίας διαμορφώνεται η πολιτική σκέψη του Ρήγα και της ομάδας με την οποία συνεργάζεται και δραστηριοποιείται¹³.

Η πολιτική ιδεολογία του Ρήγα συναρτάται με έναν επαναστατικό τρόπο σκέψης, που επηρεάζεται από τη σύγχρονη επαναστατική ευρωπαϊκή ιδεολογία και προσεγγίζει τις θέσεις του γαλλικού Διαφωτισμού. Συνδυάζει τη

11. Α. Β. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 88 και Α. Papaderos, Metakenosis, Verlag Anton Hain-Meisenheim am Glan, Germany, 1970, σ. 189. Χαρακτηριστικά ο Ρήγας στο «Πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας» προσθέτει: «Ένας ξένος φιλόσοφος ή τεχνίτης εὐρωπαϊός, όπου αφήση τὴν πατρίδα του καὶ ἔλθῃ νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, μέ σκοπὸν νὰ μεταδώσῃ τὴν σοφίαν του ἢ τὴν τέχνην του, ὄχι μόνον θεωρεῖται ὡς καθαυτὸ πολίτης, ἀλλὰ καὶ μέ δημόσια ἔξοδα νὰ τῷ ἐγείρῃται ἕνας ἀνδριὰς μαρμαρένιος μέ τὰ παράσημα τῆς διδασκαλίας ἢ τῆς τέχνης του, καὶ ὁ πλέον σοφὸς ἑλληνικὸς κάλαμος νὰ γράφῃ τὴν ἱστορίαν τῆς ζωῆς του». (Α. Β. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 88).

12. Λ. Ι. Βρανούσης, Ρήγας Βελεστινλής, ό.π., σ. 29.

13. Ν. Σβορώνος, ό.π., σ. 62, και Τ. Βουρνάς, Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, ό.π., σσ. 39 κ.ε. Βλ. Ο. Κατσιαρδής - Hering, Η ελληνική Παροικία της Τεργέστης (1751-1830), εκδ. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Βιβλιοθήκη Σ.Ν. Σαριπόλου, Αθήνα, 1986, τ. 1, σσ. 321-323.

θεωρητική ενασχόληση με την επαναστατική δράση. Η ροπή του προς την πολιτική είναι συνδυασμός των πολιτικών επιδιώξεών του για την εθνική αναγέννηση του ελληνικού έθνους. Γι' αυτό συνδυάζει την επαναστατική του δραστηριότητα με τη σύνταξη θεωρητικών πολιτειακών κειμένων, επειδή πιστεύει ότι με την προώθησή τους στις συνειδήσεις των Ελλήνων θα ήταν δυνατό να συμβάλει πιο αποδοτικά στην εξάπλωση της ενεργού επαναστατικής δράσης. Γι' αυτό θεωρία και πράξη εκλαμβάνονται από τον Ρήγα ως στοιχεία συνδεδεμένα άμεσα μεταξύ τους. Οι πολιτικές του συλλήψεις επισημαίνουν την ανάγκη επαφής του σύγχρονου ελληνισμού με τα σημαντικότερα πολιτειακά κείμενα του γαλλικού Διαφωτισμού. Η πρώτη του προσπάθεια, που τελικά δεν τελεσφόρησε, να μεταφράσει το «Πνεύμα των Νόμων» του Montesquieu¹⁴, δηλώνει τη θέλησή του να αρχίσει την υλοποίηση της εθνοδιαφωτιστικής του προσπάθειας σε επίπεδο μετακένωσης της σύγχρονης ευρωπαϊκής πολιτικής ιδεολογίας, με ένα έργο στο οποίο παρέχονταν ερμηνείες και αναλύσεις που σχετίζονταν με τη φθορά της απόλυτης μοναρχικής εξουσίας.

Το πολιτειολογικό πνεύμα του Ρήγα βρίσκεται κατατεθειμένο σε μια σειρά κείμενα [Προκήρυξη, Τα Δίκαια του Ανθρώπου, το Σύνταγμα, ο Θούριος (Επαναστατικό Μανιφέστο) και Χάρτα της Ελλάδος]. Συνιστούν μια ολοκληρωμένη προσπάθεια πολιτικού διαφωτισμού, η οποία άλλωστε εντάσσεται στο ευρύτερο σώμα των επαναστατικών του οραμάτων και της ιδεολογικής του συνεισφοράς σε μια περίοδο μάλιστα που η ελληνική αστική τάξη στην επαναστατική της φάση διεκδικεί την πολιτική εξουσία και αγωνίζεται για την απελευθέρωση της Ελλάδας από την ξενική κυριαρχία, ευρωπαϊκή (Επτάνησα) και οθωμανική καθώς και από τους ντόπιους συμμάχους της¹⁵. Τα κείμενα αυτά προορίζονται για την προετοιμασία της μετάβασης των λαών που έπρεπε να επαναστατήσουν σε ένα οργανωμένο πολιτικό καθεστώς. Η σύλληψη μιας παμβαλκανικής πολιτικής συναρτάται με ένα σχέδιο προσπάθειας για εξέγερση των υποδούλων λαών της Βαλκανικής εναντίον του τουρκικού ιμπεριαλισμού και τη δημιουργία μιας παμβαλκανικής ομοσπονδίας, στην οποία την πρώτη πολιτική θέση καθοριζόταν ότι μπορούσε να έχουν οι Έλληνες. Ο σχεδιασμός μάλιστα από τον Ρήγα ενός εθνικού κινήματος στην περιοχή των Βαλκανίων περιλαμβάνει καθορισμένους στόχους. Η «Πολιτεία» του Ρήγα μπορούσε να συσταθεί, επειδή πίστευε ότι το ελληνικό στοιχείο, όπως το έβλεπε ο ίδιος, είχε τη δυνατότητα να δράσει αποτελεσματικά υπέρ της πολιτικής οργάνωσης όλων των λαών της Βαλκανικής και μάλιστα σαν το «προζύμι», επειδή,

14. Λ. Ι. Βρανούσης, Ρήγας Βελεστινλής, ό.π., σ. 38.

15. Πθ. Τ. Βουρνάς, Ελληνική Νομαρχία, ό.π., σσ. 7-8.

σύμφωνα με τη διατύπωσή του, το «ελληνικό προζύμι εξαπλώθη και εις τα δυο ημισφαίρια»¹⁶.

Η σύλληψη από τον Ρήγα της ιδέας της πολιτικής οργάνωσης των λαών, που ήταν υπόδουλοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, είναι δυνατό να θεωρηθεί ως ένας υπερεθνικός οραματισμός, που συνδέθηκε με την ανάγκη θεμελίωσης ενός ενιαίου κράτους με ελληνικό χαρακτήρα. Κρίνεται ακόμη ως μια σύλληψη της εποχής, που διέθετε πολιτική ευθυγράμμιση και συνέπεια στις αρχές και τα χαρακτηριστικά της ανερχόμενης αστικής κοινωνίας, της οποίας οι ιδέες ήταν σχετικές με τη γένεση των πολιτικών εκείνων αντιλήψεων, που είχαν αναγάγει την αρχαία Ελλάδα σε πρότυπο για μίμηση και αναπαραγωγή. Οι οραματισμοί ωστόσο του Ρήγα γονιμοποιούνται σε ένα έδαφος, το ευρωπαϊκό, που το συνέχουν αυτή η κλασική δόξα του Ελληνισμού και οι ιδέες της επαναστατικής Γαλλίας. Απόδειξη άλλωστε είναι η απήχηση μια γενιά αργότερα της Ελληνικής Επανάστασης στους Φιλέλληνες. Εξάλλου και η λοιπή ιστορική πορεία του Ελληνισμού (εποχή Μ. Αλεξάνδρου – Ελληνιστικοί χρόνοι και Βυζαντινή περίοδος)¹⁷ δε φαίνεται να μένει στο περιθώριο της σκέψης του Ρήγα, ο οποίος την συναρτά με την εποχή και τις κατακτήσεις του Βοναπάρτη που πραγματοποιούνται άλλωστε εν ονόματι των επαναστατικών, προοδευτικών και εκπολιτιστικών ιδεών της εποχής. Βασικά οι ιδεολογικές και πολιτικές αντιλήψεις του Ρήγα διαμορφώνονται με βάση τις μνήμες από το Βυζάντιο, όπως τις διαφυλάττει η ελληνική παράδοση, καθώς και τις αντανakλάσεις του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού μέσω των επιδράσεων από τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Ο Ρήγας ωστόσο δε διαθέτει τη δυνατότητα να αντιληφθεί όλες τις πτυχές του περιεχομένου της εξέλιξης της Γαλλικής Επανάστασης και των εκτός Γαλλίας ιμπεριαλιστικών εξορμήσεων του Βοναπάρτη. Τον συνέχει ο ενθουσιασμός ενός αγνού και αυθόρμητου ιδεολόγου, ο οποίος φέρεται άμεσα επηρεασμένος από τις αρχές της σύγχρονης με αυτόν αστικής ιδεολογίας και των θεωρητικών διατυπώσεών της¹⁸.

Γενικά, επηρεάζεται από τη σύγχρονη πολιτική αντίληψη της εποχής στην οποία όμως, ενώ είχαν σταδιακά κατισχύσει τα σπέρματα ενός αστικού ιμπεριαλισμού, ο Ρήγας δε φαίνεται να κατανοεί τα εμφανή και αφανή

16. Α. Β. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 87. Βλ. γενικά για την επαναστατική δραστηριότητα του Ρήγα και των συγχρόνων του Ν. Βotzaris, ό.π.

17. Δ. Α. Ζακυνθινός, «Ο Ρήγας και το όραμα του οικουμενικού κράτους της Ανατολής», *Εκλογή* (6), 1948, σσ. 670 κ.ε. και Α. Β. Δασκαλάκης, «Η βυζαντινή παράδοση εις την επαναστατικήν απόπειραν του Ρήγα», *Ελληνική Δημογραφία* (8) 1951, σσ. 183 κ.ε. Βλ. Α. Ι. Βρανούσης, «Ο εμμανής της Ελευθερίας», *Ελληνική Δημογραφία* (147) 1954, σσ. 335 κ.ε.

18. Τ. Βουρνάς, *Ελληνική Νομαρχία*, ό.π., σσ. 12 κ.ε. και Κ. Μπάλλας, «Ο Ρήγας και η άνοδος της αστικής τάξης», *Νέα Σκέψη*, 1974, σ. 15. Βλ. Ν. Βotzaris, ό.π.

μηνύματα που μεταφέρουν από δω και μπρος έξω από το γαλλικό έδαφος οι στρατιές του Βοναπάρτη. Ο επαναστατικός του αυθορμητισμός και ο αυτογενής του γενικά αγώνας διαπιστώνεται να είναι εναρμονισμένος με το διάχυτο πνεύμα της ορμής των επαναστατικών ομάδων της ευρωπαϊκής αστικής τάξης. Οι θέσεις του γαλλικού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης ασκούσαν ισχυρή επίδραση στον χώρο των διανοουμένων της εποχής και σε επέκταση στους επαναστατικούς κύκλους της ελληνικής αστικής τάξης¹⁹, τόσο του επανησιακού όσο και του τουρκοκρατούμενου ελληνικού χώρου, γεγονός που εντοπίζεται και στο έργο και τη δραστηριότητα του Ρήγα. Σ' αυτό το πλαίσιο είναι δυνατό να ερμηνευθεί το πολιτικό και ιδεολογικό υπόβαθρο του Ρήγα, που θέλει το ελληνικό στοιχείο ως προέχον της δημοκρατικής «Πολιτείας» του στη Βαλκανική.

Ο Ρήγας άλλωστε και ο κόσμος στον οποίο απευθύνεται βρίσκεται στο στάδιο των οραματισμών, που απορρέουν από τις βασικές μεταβολές στη δομή της ευρωπαϊκής κοινωνίας και δένονται με μια σύλληψη για εθνοδιαφωτιστική δραστηριότητα, ενώ ήδη η επαναστατική Γαλλία είχε περάσει σε σφαίρες πρωτοβουλιών και «κατακτήσεων» με τη μορφή ενός αστικού κράτους, που οδηγούσε βασικά στην ανακατανομή της εξουσίας και του πλούτου και γενικότερα στην αστική διαχείριση της εξουσίας. Στη φάση δηλαδή που λειτουργεί ο Ρήγας διαπιστώνεται ότι είναι ένας επαναστάτης της εποχής του που συγκροτεί την επαναστατική του ιδεολογία και οργανώνει τα συνωμοτικά του σχέδια στις ελληνικές παροικίες της Διασποράς. Οι οραματισμοί του ερμηνεύονται ως αντανάκλαση ποικίλων εξωτερικών επιδράσεων, οι οποίες συναρτώνται με τη σύλληψη μιας ιδέας για οικουμενικό ελληνικό κράτος. Η στροφή του Ρήγα προς τη γαλλική νομοθεσία εκδηλώνεται ως αποτέλεσμα διαπίστωσης της ανάγκης για πολιτική αφύπνιση του ελληνικού έθνους. Οι επιδράσεις που δέχεται προέρχονται από εξωελληνικούς κατά κανόνα παράγοντες, επειδή άλλωστε απουσίαζε στον ελληνικό χώρο υποδομή θεωρητικής θεμελίωσης μιας πολιτειακής δομής.

Το πολιτειακό ωστόσο περιεχόμενο των πολιτικών κειμένων του Ρήγα δε συνιστά απλή αναπαραγωγή του αντίστοιχου γαλλικού. Ο πολιτικός στοχασμός του περιλαμβάνει το κύριο μέρος της εικόνας της επαναστατικής του δραστηριότητας, η οποία συνδέεται με ιδέες που αυτοδύναμα σχεδόν διακινούνται στο χώρο που δραστηριοποιείται ο Ρήγας αλλά και στον κόσμο για τον οποίο εργάζεται. Προετοιμάζει έτσι στο χώρο του παροικιακού ελληνισμού ένα επαναστατικό κίνημα που συμβαδίζει με μια αντίστοιχη ντόπια ελληνική επαναστατική κίνηση. Η κίνηση αυτή θεμελιωνόταν με τις αρχές του νεοελληνικού Διαφωτισμού, ο οποίος άλλωστε συνδέθηκε με μια συγκεκριμένη επαναστατική θεωρία, που φανερώνεται με περισσό-

19. Κ. Μπάλλας, ό.π.

τερο σαφή χαρακτήρα στην «Ελληνική Νομαρχία»²⁰. Το πολίτευμα του Ρήγα αποτελεί ωστόσο μια προσπάθεια πολιτικής διαπαιδαγώγησης των Ελλήνων, καθώς στους στόχους του εντάσσεται αφενός η επιθυμία να διαδώσει στο ευρύτερο ελληνικό κοινό πιστά το μήνυμα και τα νοήματα του γαλλικού κειμένου, προσαρμόζοντάς το στην ελληνική πραγματικότητα, και αφετέρου να ορίσει παράλληλα τους θεσμούς της μελλοντικής διακυβέρνησης των χωρών της Βαλκανικής και, σ' αυτό το πλαίσιο των συνειδητών του προσπαθειών για πολιτικό διαφωτισμό του Γένους, να καταστήσει καταληπτά με μια εύληπτη γλώσσα τα κείμενα στα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα αυτής της ευρύτερης περιοχής, η οποία στερούνταν μέχρι τότε της σχετικής θεωρητικής πολιτειακής υποδομής.

Επιδράσεις της πολιτειακής σκέψης του Ρήγα στην πολιτειολογική κίνηση του Νέου Ελληνισμού

Οι πολιτικές ιδέες του Ρήγα, στο πλαίσιο μιας αντίστοιχης ιδεολογικής διαπάλης και στο εσωτερικό, συνάντησαν γόνιμο έδαφος και ενίσχυσαν την ανάπτυξη και καλλιέργεια της πολιτικής και εθνικής συνείδησης των υποδούλων. Στα Επτάνησα, όπου ο χώρος είναι περισσότερο επιρρεπής, λόγω της άμεσης παρουσίας εκεί των Γάλλων μετά τις νίκες του Βοναπάρτη στο εξωτερικό και την κατάλυση της βενετικής κυριαρχίας σ' αυτά, υφίστανται οι ιδεολογικές και κοινωνικές προϋποθέσεις για πολιτική οργάνωση. Η πολιτική σκέψη του Ρήγα, ομοιογενής ιδεολογικά με εκείνη της ντόπιας διανόησης, και οι επιδράσεις στα νησιά του Ιονίου της γενικότερης ευρωπαϊκής πολιτειακής σκέψης, επηρεάζουν ευρύτερα στρώματα και οδηγούν στη γένεση του επτανησιακού πολιτειακού στοχασμού²¹, τα κείμενα του οποίου είναι δυνατόν να χωριστούν σε δυο ομάδες.

Στην πρώτη εντάσσονται τα συνταγματικά κείμενα της Επτανήσου Πολι-

20. Τ. Βουρνιάς, ό.π., σσ. 16 κ.ε., και 37 κ.ε.

21. Ν. Β. Μάνησης, *Le tre Costituzione (1800, 1803, 1817) delle sette Isole Ionnie, ed i Relativi Documenti*, Corfu, 1849, σσ. 7 κ.ε. και Η.Γ. Κυριακόπουλος, ό.π., σσ. 660 κ.ε. Βλ. Α.Μ. Ιδρωμένος, *Ο υπέρ αποκαταστάσεως των Επτανησίων, αγών, έκδ. Β'*, Κέρκυρα, 1935, σσ. 15 κ.ε., και Α.Δ. Σίδερισ, *Ελληνικά συντάγματα προ της Ελληνικής Επανάστασεως*, ό.π., σσ. 373 κ.ε. Βλ. Γ.Δ. Δασκαλάκης, «Το συνταγματικόν καθεστώς των Ιονίων νήσων...», ό.π., σσ. 244 κ.ε. και Α.Σ. Μάτσης, *Περί του Ιονίου Πολιτεύματος του 1803 και του θεσμού της τιμητείας, «Πρακτικά Α' Πανιονίου Συνεδρίου»* (1914), Αθήνα, 1915, σσ. 80 κ.ε. Σχετικά με τα συντάγματα της Επτανήσου βλ. ακόμη: Α.Ι.Γ. (Αρχείο Ιονίου Γερουσίας), Ιονικό Κράτος, Έγγρ. 12630, Δεσμίδα 127, 10ο Κοινοβούλιο (αναφορές - εκθέσεις - αλληλογραφία - διάφορα).

τείας καθώς και εκείνο της Βρετανικής Προστασίας (1817), τα οποία, καθώς εμφανίζονται σε ένα πλαίσιο κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών στην περιοχή, συνιστούν παράλληλα συνέπεια της ανάγκης που προέκυπτε για αναστολή του παραπέρα κλονισμού της αριστοκρατικής δομής των νησιών του Ιόνιου χώρου. Τα κείμενα στο σύνολό τους έχουν ως χαρακτηριστικό τη συνταγματική στήριξη της Επτανήσου Πολιτείας, στο πλαίσιο της οποίας ωριμάζουν άλλωστε οι πολιτικές και πολιτειακές μεταβολές που οδηγούν σταδιακά στην απελευθέρωση του επτανησιακού χώρου από το αποικιοκρατικό καθεστώς των ευρωπαϊκών δυνάμεων υπό τις συγκυρίες μιας διαδοχικής πολιτικής εναλλαγής στην περιοχή²². Είναι τα κείμενα που απορρέουν από το καθεστώς της Επτανήσου Πολιτείας, αμέσως ύστερα από τη λήξη της Α΄ Γαλλικής Διοίκησης στα Επτάνησα, και οδηγούν τελικά στο αποτέλεσμα της κατοχύρωσης με συνταγματική επένδυση της συντήρησης του παλιού καθεστώτος (συνταγματική ευγένεια με τιμοκρατική δομή)²³.

Στη δεύτερη ομάδα εντάσσονται τα κείμενα που σχετίζονται με μια ευρύτερη απαίτηση του επτανησιακού πληθυσμού για συνταγματική χειραφέτηση του νέου καθεστώτος, η οποία μάλιστα έρχεται ως αντίδραση προς το «Βυζαντινό Σύνταγμα» και των τάσεων της τάξης των ευγενών για επαναφορά σε παλιές διαδικασίες και καταστάσεις²⁴. Αυτά ή στηρίζονται σε διαδικασίες που επιδιώκουν σταδιακή μετάβαση σε μια σύγχρονη συνταγματική λειτουργία της Επτανήσου Πολιτείας (Καταστατικός Χάρτης της Πολιτικής Διοίκησης των Κυθίων)²⁵ ή συνιστούν κείμενο συντάγματος που φέρει τα χαρακτηριστικά ενός συνταγματικού καθεστώτος με ευρύτερη λαϊκή βάση [Σύνταγμα της Εντίμου Αντιπροσωπείας, (Onoranda)]²⁶. Τα

22. Γ. Δ. Δασκαλάκης, Το συνταγματικόν καθεστώς των Ιονίων νήσων...», ό.π. σ. 239 κ. J. Mc Knight, Ushakov and the Ionian Republic; The Genesis of Russia's First Balkan Satellite, Ph. D. Thesis, University of Wisconsin, 1965, σσ. 191 κ.ε. Βλ. C.O. (Colonial Office) 136, 294, Papers relative to Russian Protection, 1802-1805.

23. Πθ. Η. Ζερβός - Ιακωβάτος, «Η επί της Αγγλικής Προστασίας Επτανήσιος Πολιτεία και τα κόμματα», *Πρακτικά Γ' Πανιονίου Συνεδρίου*, Αθήναι 1969 (Παράρτημα), σσ. 41 κ.ε.

24. G. N. Leontsinis, *The Island of Kythera: A Social History (1700-1863)*, σσ. 189 κ.ε. και Μ. Θεοτόκης, *Ο Καποδίστριας εν Κεφαλληνία και αι στάσεις αυτής εν έτεσι 1800, 1801, 1802*, εν Κερκύρα, 1889, σσ. 11 κ.ε.

25. Γ. Ν. Λεοντσίνης, «Το αστικοαγροτικό κίνημα των Κυθίων και ο Καταστατικός Χάρτης της πολιτικής διοικήσεως των χωρικών», ό.π.

26. Ν. Β. Μάνεσης, *Le tre Costituzioni...*, ό.π., σ. 22 κ.ε. και Α. Δ. Σίδερης, ό.π., σσ. 379 κ.ε. Βλ. Γ. Μαυρογιάννη, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων*, τ. Α', Αθήναι 1889, σσ. 414 κ.ε., και Π. Χιώτης, *Ιστορικά Απομνημονεύματα Επτανήσου*, τ. Γ', Κέρκυρα, 1863, σσ. 778 κ.ε.

τελευταία αυτά συνταγματικά κείμενα συνδέονται με επιδράσεις που ξεκινούν αφενός από τον απόηχο των αποτελεσμάτων της Γαλλικής Επανάστασης αλλά και από την παρουσία παράλληλα των πολιτικών ιδεών του Ρήγα στον ευρύτερο πληθυσμό της Επτανήσου, ο οποίος απαιτούσε σε ένα πλαίσιο επιδράσεων της ευρωπαϊκής συνταγματικής πολιτειακής σκέψης, κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα με τις απαιτήσεις των καιρών. Ο ίδιος πληθυσμός, επηρεασμένος από την ιδεολογία του αστικού φιλελευθερισμού, αναζητούσε την εφαρμογή των αρχών του σε ένα ελεύθερο ελληνικό έδαφος (Επτάνησα)²⁷.

Η λειτουργία ωστόσο του συνταγματικού καθεστώτος στα Επτάνησα με την τιμοκρατική του δομή (συνταγματικά κείμενα πρώτης ομάδας) δεν είναι δυνατό παρά να εξετάζεται στο γενικότερο πλαίσιο γένεσης και ανάπτυξης του πολιτειακού στοχασμού στον ευρωπαϊκό χώρο με αφετηρία για τον ελληνικό τις πολιτειακές αντιλήψεις και τα σχετικά κείμενα του Ρήγα²⁸. Σ' αυτή τη φάση των πολιτειακών μεταβολών της Επτανήσου η επίδραση του Ρήγα διαπιστώνεται και από την απήχηση που είχαν γενικά τα επαναστατικά έργα του στον επτανησιακό πληθυσμό. Είναι φανερή η ιδεολογική επίδραση των ασμάτων του Πρωτομάρτυρα στον πληθυσμό κατά την περίοδο των διαδοχικών πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών της Επτανήσου (1797-1817)²⁹. Υστερα, η καταφυγή στη γαλλοκρατούμενη Κέρκυρα του Χριστόφορου Περραιβού, συντρόφου του Ρήγα, και η εκτύπωση εκεί κειμένων του (Θούριος, 1800)³⁰ οδήγησαν ασφαλώς σε μια αμεσότερη γνωριμία και διάδοση της επαναστατικής του σκέψης στον ευρύτερο πληθυσμό των Ιονίων νησιών, που εκείνη την εποχή αποδέχονταν ευνοϊκά τις επαναστατικές ιδέες της Γαλλίας³¹. Παράλληλα όμως και οι Επτανήσιοι διανοούμενοι της εποχής διακρίνονταν από την τάση για διάδοση των ιδεών της αστικής δημοκρατίας. Η κοινωνική άλλωστε επαναστατική δραστηριότητα του πληθυσμού στη στροφή του 18ου προς τον 19ο αιώνα στα Επτάνησα και η αντίδραση των φορέων της συντήρησης προς αυτήν προσ-

27. Τ. Βουρνάς, Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας, ό.π., σσ. 38 κ.ε. και J. McKnight, ό.π., σσ. 221 κ.ε.

28. Τ. Βουρνάς, Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, ό.π., σ. 60, και Γ.Θ. Ζώρας Ποίησης και πεζογραφία της Επτανήσου, Βασική Βιβλιοθήκη, 14 (1958), σσ. 33-34. Πθ. Α.Ι. Βρανούσης, Ρήγας, Βασική Βιβλιοθήκη, ό.π., σσ. 75 κ.ε.

29. Αυτόθι.

30. Α.Ι. Βρανούσης, «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π., σ. 447, και Α.π. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», αυτόθι, σ. 404 και Γ.Θ. Ζώρας, Ποίησης και πεζογραφία της Επτανήσου, ό.π., σ. 33.

31. Α.Π. Βακαλόπουλος, «Επαναστατικές κινήσεις και ζυμώσεις», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π., σσ. 403-404, και Α.Ι. Βρανούσης, «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», ό.π., σ. 447.

φέρουν μια σειρά τεκμήρια που αποδεικνύουν την επίδραση της πολιτικής σκέψης του Ρήγα στον επαναστατημένο πληθυσμό της Επτανήσου καθώς και τη συνειδητή πρόσληψη και αποδοχή των εξωτερικών ιδεών σε ένα χώρο που διέθετε κοινά σημεία αναζητήσεων, απαιτήσεων και προβληματισμών με τις εστίες των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων του λοιπού ευρωπαϊκού χώρου. Ακόμη η θεματική της προεπαναστατικής ποίησης της Επτανήσου και οι κρίσεις της επανησιακής γενικότερα διανόησης πάνω στο έργο και την προσφορά του Ρήγα³² υποδηλώνουν με σαφήνεια τη διάδοση των επαναστατικών ιδεών του και τον ταυτισμό της ιδεολογίας του με την προοδευτική κίνηση της εποχής στα Επτάνησα³³.

Το πολιτειακό έργο του Ρήγα, καθώς μάλιστα αυτό προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής πραγματικότητας, συνεισφέρει σε μια περίοδο αγωνιστικής κορύφωσης στην πορεία και το δύσκολο δρόμο της εθνικής ανέλιξης. Στο ευρύτερο άλλωστε απελευθερωτικό και πνευματικό κίνημα του ελληνικού γενικά χώρου, όπως αυτό σφυρηλατήθηκε από την προοδευτική διανόηση της εποχής, εμπειρικλείεται η δυναμική του Ρήγα και της ομάδας με την οποία συνεργάζεται, καθώς μάλιστα και κοινωνικό απελευθερωτικό της πρόγραμμα. Αξιοσημείωτο άλλωστε είναι το γεγονός ότι ο συντάκτης του πρώτου ελληνικού συντάγματος προόριζε τα πολιτειακά του κείμενα για ένα λαό του οποίου ο εθνικός ξεσηκωμός δεν είχε ακόμη ξεκινήσει. Κατά κανόνα συμβαίνει το αντίθετο. Ωριμάζουν οι πολιτικές συνθήκες και στη συνέχεια προβάλλει η συνταγματική διατύπωση. Ο Ρήγας καθώς και ο συντάκτης της «Ελληνικής Νομαρχίας», όπως αποδεικνύεται από το περιεχόμενο των κειμένων αυτών, θεωρούν ως άμεση συνάρτηση του επαναστατικού τους προγράμματος την παρουσίαση ενός καταστατικού χάρτη που θα μπορούσε, με τις θεσμικές αλλαγές που εισηγούνται και με λύσεις που προτείνουν, να οδηγήσει την Ελλάδα στην εθνική της απελευθέρωση καθώς και στην επικράτηση των δημοκρατικών θεσμών και του Φυσικού Δικαίου³⁴. Ως προϋπόθεση γι' αυτήν την ανάγκη πολιτικής και κοινωνικής διαφοροποίησης του ελληνικού χώρου και στο πλαίσιο παρακμής του ξενικού καθεστώτος προβάλλει η θεωρητική πολιτειακή θεμελίωση και ο ευρύτερος προβληματισμός του υποδούλου έθνους. Η θεωρητική ενασχόληση του Ρήγα με τη συνταγματική θεμελίωση ενός ευρέος φάσματος οραμάτων του ελληνικού λαού συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση στόχων

32. Γ. Θ. Ζώρας, Ποίησης και πεζογραφία της Επτανήσου, ό.π., σσ. 33-34.

33. G. N. Leontsinis, The Island of Kythera: A Social History..., ό.π., σσ. 118 κ.ε., και Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 404. Βλ. Γερ. Χυτήρης, «Ένα άγνωστο κείμενο των Ιδρωμένου και Περαιθού», *Κερκυραϊκά Χρονικά*, 15 (1981), σσ. 58-59.

34. Τ. Βουρνάς, Ελληνική Νομαρχία, ό.π., σσ. 16 κ.ε., και 37 κ.ε.

και αρχών, που θα οδηγούσαν σε λύσεις δομικής αναδιάρθρωσης της ελληνικής κοινωνίας, αφού σ' αυτή την περίοδο το αίτημα για εθνική απελευθέρωση είχε συνδυαστεί με την οικονομική και κοινωνική διαφοροποίηση του ελληνικού χώρου καθώς και με πνευματική πρόοδο, ιδεολογική πάλη και τα επαναστατικά κινήματα στα Επτάνησα και τον υπόλοιπο ελληνικό χώρο³⁵.

Η συνδρομή των επιδράσεων του πολιτειακού έργου του Ρήγα στον ευρύτερο ελληνισμό, από την πλευρά της θεωρητικής διατύπωσης και της συστηματικής εισήγησης στην ελληνική επικράτεια των πολιτειακών ιδεών που διακινούνταν στον ευρωπαϊκό χώρο και είχαν συνδεθεί με επαναστατική πράξη (Γαλλική Επανάσταση), είναι δυνατό να κριθεί ως καθοριστική³⁶. Καταρχήν ο πολιτειακός του στοχασμός και γενικά οι πολιτικές ιδέες καθώς και η προσωπική του επαναστατική δράση γίνονται αποδεκτές, επειδή ταυτόχρονα η εγγενής πραγματικότητα του επανησιακού και του ευρύτερου ελληνικού πληθυσμού εμφανίζει κοινότητα αντιλήψεων και ιδεολογική ταύτιση.

Το υλικό άλλωστε τεκμηρίωσης της επαναστατικής δράσης του Ελληνισμού είναι δυνατό να λεχθεί ότι ταυτίζεται στο ιδεολογικό του υπόβαθρο με τις πολιτικές ιδέες και τον πολιτειακό ιδιαίτερα στοχασμό του Ρήγα και των συνεργατών τους. Η προσεκτική μελέτη των επαναστατικών εγγράφων και των κάθε είδους τεκμηρίων της εποχής τόσο στα Επτάνησα όσο και στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο αποδεικνύει ότι η επαναστατική δράση διαθέτει ενιαία δομή και επηρεάζεται από την τρέχουσα διάνοηση της εποχής, όπως αυτή εμφανίζει τη θεωρητική της διατύπωση στα κείμενα των εκπροσώπων του νεοελληνικού Διαφωτισμού. Τα συνταγματικά κείμενα του αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας, καθώς και εκείνα της Επτανήσου που προηγήθηκαν, είναι δυνατό να λεχθεί ότι ως προς το περιεχόμενο και τη δομή τους έχουν δεχτεί ποικίλες επιδράσεις στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και εκείνη που ανακύπτει από τη θεωρητική εισήγηση του πολιτειακού στοχασμού του Ρήγα. Ο δημοκρατικός και φιλελεύθερος χαρακτήρας των συνταγματικών κειμένων του, όπως αυτός εντοπίζεται στην εποχή που συντάσσονται, αντικατοπτρίζει μια πτυχή της επαναστατικής δραστηριότητας του Ελληνισμού. Τα συστατικά της συνταγματικής λειτουργίας που εισηγείται ο Ρήγας και οι συνεργάτες του προβάλλουν και επικυρώνουν μνήμες και ζητήσεις των συγχρόνων του από την ελληνική αρχαιότητα, στοιχεία ελληνικά και διεθνή που σχετίζονται με τη δομή και τη λειτουργία της κοινοτικής αυτοδιοίκησης στο χώρο διαβίωσης αλλά κυρίως τα νέα ιδανικά μιας τάξης, η οποία επιζητούσε την πολιτική εξουσία με επαναστατική διαδικασία και μορφοποιημένη ιδεολογία για το χώρο της δραστηριότητάς

35. Ν. Σβορώνος, ό.π., σσ. 55 κ.ε., και Α.π. Βακαλόπουλος, ό.π.

36. Πθ. Α. Δ. Σιδέρης, ό.π., σσ. 397-398.

της. Η προβολή ωστόσο αυτή, με τη συστηματική της μορφή, ενισχύει τις προοδευτικές συνειδήσεις καθώς δημοσιοποιεί ιδεολογικά τις αρχές εθνικού κινήματος για ελληνική ανεξαρτησία και κοινωνική χειραφέτηση³⁷.

G.N. LEONTSINIS

RIGAS AND THE COMING OF POLITICAL THOUGHT TO GREECE

During the period of the modern Greek Enlightenment and the growing movement in the Ionian Islands and Turkish-occupied Greece, it became clear that there was a need for the political and social thinking of the representatives of the burgeoning Greek middle class to have both a theoretical and practical basis. The general political thinking of the time, which was marked by the revolutions of the 18th century and the political tracts that refer to them – the American Declaration of Independence (1776), the French Declaration of Human and Civil Rights (1789), various constitutional treatises pertaining to the French Revolution (mainly those dated 1793 and 1795), the political tracts produced by the modern Greek Enlightenment (Rigas' Modern Political Administration, the Greek Prefecture and the successive constitutions of the "Septinsular Republic" (1800-1817) – had considerable influence on the enlightened element in Hellenism, which assessed the real needs and offered solution at various different levels aimed at meeting social and national demands.

This paper examines the attempts by Rigas Pheraios to introduce into Greece the political concepts prevailing in Europe, and establishes that Rigas' revolutionary activity, the agrarian uprising in Thessaly (1808-1809) under Efthimios Vlachavas and the revolutionary movements in the Ionian Islands at the end of the 18th and the beginning of the 19th centuries all a reflection of the impact which the French Revolution had on Greece.

Rigas' political ideas found fertile ground in which to grow and encouraged the development and cultivation of the political and national conscience of the enslaved Greeks. Indeed, the immediate arrival of the French in the Ionian Islands following Napoleon's victories abroad and the overthrow of Venetian domination in that area resulted in the creation of the ideological and social conditions necessary for political organisation and social emancipation, which in turn affected the broader strata of society and led to the birth of political thought in the Ionian Islands and the mainland Greece.

37. Π8. Ν.Ι. Πανταζόπουλος, «Κοινοτικός βίος εις την Θετταλομαγνησίαν επί Τουρκοκρατίας», *Επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών*, ΙΔ'-γ' (1967), σσ. 61-62 (Ανάτυπο) και Ν. Botzaris, ό.π.

Η φιλία Ρήγα - Κοραή

Τόσο το θέμα των συντρόφων και συνεργατών του Ρήγα, όσο και πολλά άλλα, σχετικά με τη ζωή και το έργο του, παραμένουν ακόμη ανοιχτά στην έρευνα¹. Και ενώ έχουμε κάποιες ασφαλείς γνώσεις γύρω από τους άτυχους συντρόφους του Ρήγα, συνοδούς του στο μαρτυρικό θάνατό του, εντούτοις μας διαφεύγει σχεδόν τελείως ο αριθμός των «τυχερών» εκείνων, που, ενώ υπήρξαν σύντροφοι και συνεργάτες του, κατόρθωσαν να διαφύγουν τη σύλληψη ή ακόμη και το βίαιο

1. Η δυσκολία στη διερεύνηση του θέματος γενικά των σχέσεων του Ρήγα έγκειται στην αυτονόητη, λόγω των τραγικών περιστάσεων, έλλειψη πηγών. Στην περίπτωση των σχέσεων Ρήγα-Κοραή ο αποπροσανατολισμός της έρευνας έγινε από παλιά, γιατί στηρίχτηκε σε διαβεβαιώσεις του τύπου «επισταμένη έρευνα των πηγών» και στο κύρος που μπορεί να διαθέτει ο ιεραρχικά κάτοχος υψηλής θέσης και μάλιστα πανεπιστημιακής. Έτσι, παρά τη διαβεβαίωση *επισταμένης έρευνας* φαίνεται ότι ούτε απλή φυλλομέτρηση δεν έγινε των έργων-πηγών. Στις ατυχείς αυτές περιπτώσεις ανήκουν τα δημοσιεύματα των α) Α. Δασκαλάκη, Κοραής και Ρήγας, *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Περίοδος Δευτέρα, Τόμος ΙΑ', Αθ. 1960-61, σ. 361-390 (= Α. Δασκαλάκης, Κοραής και Ρήγας, Αθ. 1961, σ. 1-32. Πρόκειται για το ίδιο άρθρο χωρίς να αναφέρεται η δημοσίευσή του στην Επετηρίδα) β) Ν. Τωμαδάκη, Είναι συγγραφέας της Ελληνικής Νομαρχίας (Ανωνύμου του Έλληνας) ο Αδαμάντιος Κοραής; Ανάτυπο από τον Β' τόμο του περ. *Νεοελληνικόν Αρχείον*, Αθ. 1985, κυρίως βλ. σ. 57. Στην κατηγορία των αβασάνιστων παρατηρήσεων ανήκει και το δημοσίευμα του Κ. Παπαχρίστου, Ποιός έγραψε την Ελληνική Νομαρχία, Αθήνα 1987, κυρίως βλ. σ. 63. Επειδή το θέμα των σχέσεων Ρήγα-Κοραή συνδέεται και με τη *Νομαρχία*, ως ένα από τα έργα του, βλ. Μ. Μαντουβάλου, Ο συγγραφέας της Ελληνικής Νομαρχίας. *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 53, Αθήνα 1978, σ. 248-253, Της ίδιας, Ελληνική Νομαρχία Α' Εκδόσεις Β' Κριτική Βιβλιογραφία, Γ' Forschungsbericht, *Μαντατοφόρος*, τεύχ. 13, ετ. 1979, σ. 12-25 και Μ. Mantuvalu, Adamantios Korais (1748-1833), Der Verfasser der Schrift "Die griechische Nomarchie oder Rede über die Freiheit. Von einem Anonymen Griechen. In Italien 1806". Die ideologische Begründung des neuen Griechentums (im 18 und 19 Jh.), Βερολίνο 1984, σελ. 585 (δακτυλογραφημένο στο Πανε-

θάνατο. Στην περίπτωση αυτή ανήκει ο φίλος του Ρήγα, Κοραΐς². Η απόδειξη του τελευταίου ισχυρισμού είναι το θέμα αυτού του άρθρου.

Από την πρώτη στιγμή της σύλληψης του Ρήγα έχουμε παράλληλα προς τα ισχνά βιογραφικά στοιχεία και τις πρώτες πληροφορίες για τους συντρόφους και φίλους του. Εδώ θα δώσω μόνο τα στοιχεία που, κατά τη γνώμη μου, τεκμηριώνουν την άποψή μου για συνεργασία και φιλία Ρήγα-Κοραΐ.

Moniteur, Nicolo-Poulo, Κοραΐς

Η *Gazette Nationale ou le Moniteur*, της 19 Ιουν. 1798, δίνει στους αναγνώστες της τις πρώτες πληροφορίες για τη σύλληψη του Ρήγα και των συντρόφων του. Αυτό, άλλωστε, το έκανε συχνά η εφημερίδα και σε προηγούμενα άρθρα της, αφιερωμένα στην επαναστατική προετοιμασία των Ελλήνων³. Εδώ θα παραθέσω το κείμενο για τη σύλληψη του Ρήγα⁴, γιατί, ενώ όλοι σχεδόν οι έγκυροι βιογράφοι του Ρήγα παραπέμπουν σ' αυτό και μάλιστα παράλληλα μνημονεύουν και το δημοσίευμα του Κ. Νικολόπουλου *Για τη ζωή και το έργο του Ρήγα*, όπου ανα-

πιστήμιο Humboldt, του Βερολίνου, Sektion Romanistik, Bereich Latinistik/Gräzistik) (υπό δημοσίευση όλο στην ελληνική). Ατεκμηρίωτη άποψη διατυπώνει και ο Φ. Ηλιού, «Άσμα Πολεμιστήριον». Ανώνυμο έργο του Κοραΐ, έκδ. *Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο*, Αθήνα 1982, σ. 61, σημ. 15.

2. Γενικά για το θέμα των συντρόφων του Ρήγα βλ. Α. Βρανούσης, Ρήγας, *Βασική Βιβλιοθήκη*, τ. 10, 1953, σ. 71 κ.ε. 91 και για τυχόν αλληλογραφία του Ρήγα σ. 82 κ.ε., όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία, κυρίως σ. 83, σημ. 1.

3. Βλ. π.χ. *Gazette Nationale ou le Moniteur Universel*, 13-2-1798, n. 145, 27-2-1798, n. 159, 27-4-1798, n. 218 10-6-1798 κ.λπ.

4. *Gazette*, 19-6-1798, η. 271 (l'an 6, Primedi, 1er messidor). Η ανταπόκριση έχει τίτλο κάτω από τη ρουμπρίκα *Politique*. Α. Βρανούσης, Ρήγας, ό.π., σ. 383, σημ. 1· σ. 8, σημ. 3· σ. 55, σημ. 2 κ.ά. Κ. Βακαλόπουλος, Τρία ανέκδοτα ιστορικά δοκίμια του φιλικού Γεωργίου Λασσάνη, Θεσσαλονίκη 1973, λήμμα: Ρήγας. Ι. Βασδραβέλλης, Οι Μακεδόνες κατά την Επανάστασιν του 1821, Θεσσαλ. 1976, εκδ. τρίτη, σ. 55. Γ. Λάιος, Οι αδελφοί Πούλιου, ο Γεώργιος Θεοχάρης και άλλοι σύντροφοι του Ρήγα. (Ανέκδοτα έγγραφα από τα Αρχεία της Βιέννης), *ΔΙΕΕΕ ΙΒ'*, 1957-58, σ. 202-270. Α. Οικονομίδης, Ο Ρήγας Φεραίος εν Βλαχία, *Αθηνά* 53 (1949) 130-146. Ο ίδιος, Λάμπρος Φωτιάδης (1752-1805), *Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου* 1(1939) 116 κ.ε. Ν. Βέης, Δημητρίου Νικολάου του Δαρβάρεως Αφιέρωμα εις Ρήγαν Βελεστινλήν-Φεραίων μετ' αυτογράφων σημειωμάτων του πρωτομάρτυρος. *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 18 (1943) 367, Αθ. 1950. Κ. Milutinović *Les insurrections grecques dans la littérature Serbe*. *ΔΙΕΕΕ* 15 (1961) 102. Γ. Κρέμος, Επιστολαί Γ. Κρέμου και Ηθική Στιχουργία Α. Βυζαντίου. Εν Λειψία 1870, σ. XII. Ν. Camariano, *Nouvelles données sur Alexandre Calfoglou de Buzance et ses Vers Moraux*. Ανάτυπο από τον τόμο *«L' époque Phanariote»*, Θεσσαλ. 1974, σ. 110. Σ. Θεοτόκης, Οι τελευταίοι χαιρετισμοί του Ρήγα εξ ανεκδότων χειρογράφων του Αρχείου του Ι.Α. Καποδίστρια, *χ.τ.* 1931, σ. ε'. Γ. Λάιος, Δεν είναι ο σύντροφος του Ρήγα, εφ. *«Η Καθημερινή»*, 31-1-1975. Ν. Βέης, Σύντροφοι του Ρήγα, εφ. *«Ελευθερία»* 25-12-1948, σ. 1. Γ. Μπόντας, Οι συνεργάτες του Ρήγα Φεραίου *«Εφημερίς»* (Σιάτιστα), Φεβρ. 1984, φύλλο 2, χρ. 4ος.

δημοσιεύεται το κείμενο του *Moniteur*⁵, εντούτοις κανείς δεν παρατήρησε ότι το κείμενο αυτό τροποποιείται σημαντικά στην αναδημοσίευση Νικολόπουλου, αν και τυπογραφικά δηλώνει ότι είναι πιστή μεταφορά του, αφού εμφανίζεται μέσα σε εισαγωγικά.

Θα δώσω πρώτα το κείμενο του Νικολόπουλου, το υποτιθέμενο ως αναδημοσίευση από τον *Moniteur*:

Voici comment le *Moniteur* (an VI, 1798, no 271) en a parlé, sous la rubrique de Semlin. «Nous avons vu passer par cette ville les huit Grecs qui avaient été arrêtés à Vienne, comme auteurs d'écrits séditionnaires, et livrés à la Porte, comme sujets du Grand Seigneur. Ils étaient liés deux à deux, et escortés par vingt-quatre soldats, deux caporaux, un officier supérieur et un commissaire. L'âme du parti auquel ces Grecs appartenaient, était Rhigas, riche négociant, natif de Thessalie, passionné jusqu'au délire pour la délivrance de sa malheureuse patrie, jadis habitée par des hommes libres. Quelque tems avant que la police de Vienne eût donné des ordres pour l'arrêter, Rhigas, averti par quelque pressentiment, s'éloigna de cette ville; mais il fut pris à Trieste, où il se donna un coup de poignard. Son bras trahit sa volonté: le coup ne fut pas mortel. Il est au nombre des huit Grecs arrêtés, donc cinq seront livrés à la Porte, les trois autres, en qualité de sujets de l'empereur, ayant été condamnés à un bannissement perpétuel⁶. Rhigas n'était

5. C. Nicolò-Poulo, Notice sur la vie et les écrits de Rhigas, l'un des principaux auteurs de la Révolution qui a pour but l'Indépendance de la Grèce. Extrait de la *Revue Encyclopédique*. 62e Cah. T. XXI. Sixième année. Seconde série. Février 1824, σ. 1-7, για το κείμενο της *Gazette*, βλ. σ. 4-5. Είναι επτά οι σελίδες και όχι οκτώ, όπως έγραψε ο Σπ. Λάμπρος, Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων, υπό Αιμ. Λεγράνδ μετά μεταφράσεως ελληνικής υπό Σ.Α. Αθ. 1891, σ. α, σημ. 1. = Σ. Λάμπρος, Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα, Αθ. 1892, σ. 99. Ακόμα να πούμε ότι ο Νικολόπουλος υπογράφεται *Nicolo-Poulo* και όχι όπως συνήθως γράφουν (*Nicolopoulo*), (Απ. Δασκαλάκης, Μελέται περί Ρήγα Βελεστινλή, Αθ. 1964, σ. 192, 219 και Ο ίδιος, Κοραΐς και Ρήγας, ό.π., σ. 383, σημ. 1. Το ίδιο, και στα άλλα έργα του). Για τη μυστική αλληλογραφία του Ρήγα βλ. *Nicolo-Poulo*, σ. 3. Ακόμη κανείς ερευνητής απ' όσους χρησιμοποιούν τον *Moniteur* για το Ρήγα, δεν πρόσεξε τη διαφορά του κειμένου από την αναδημοσίευσή του στο Νικολόπουλο. Βλ. π.χ. Λάμπρος, Αποκαλύψεις, σ. 81, γεγονός που αποδεικνύει ότι δεν διάβασαν το ίδιο το κείμενο της α' δημοσίευσης, αλλά τις αναδημοσιεύσεις. Ο Λάμπρος, π.χ. Αποκαλύψεις, ενώ παραπέμπει στον *Moniteur* (σημ. 213), έχει τις μετατροπές του κειμένου του Νικολόπουλου στη μετάφραση ενός αποσπάσματος που δημοσιεύει (σ. 81). Το ίδιο ισχύει και για το άρθρο του Ι. Δημάκη, Η συνεργασία του Κ. Νικολόπουλου στο γαλλικό τύπο από το 1821 ως το 1824, *Ερανιστής* 2 (1964) 195, 198, που δεν είδε και αυτός πού τελειώνει το άρθρο, αφού παραλείπεται το τέλος σε μερικές ανατυπώσεις. Στις μέχρι τώρα γνωστές ανατυπώσεις να προστεθεί και μία Ολλανδική *VADERLAMDSCHÉ LETTEROFEFEMINGEM* 1825, τ. II, σ. 13-19.

6. Ακόμη από την αναδημοσίευση του Νικολόπουλου παραλείπεται και το ακόλουθο μέρος του *Moniteur*, που βρίσκεται μετά το «perpétuel» γρ. 13 και πριν από το «Rhigas n'était pas» κ.λπ. Αυτό είναι: «Parmi ces derniers se trouve Pietin, qui fit pendant quelques

pas seul à la tête du parti qu' il avait formé, il etait puissamment secondé par Mawroyeni, neveu du fameux Hospodar de ce nom; mais Mawroyeni, qui partit l' an passé, est tranquille à Paris, tandis que l' infortuné Rhigas marche au supplice».

Σε σχέση με το υποτιθέμενο αυτό κείμενο από τον *Moniteur*, ας δούμε και το πραγματικό. Παραλείπω τα όμοια σημεία και σημειώνω τις διαφορές ή παραλείψεις από το κείμενο Νικολόπουλου.

Moniteur⁷

Γραμμή 4: du grand - seigneur, sur la réquisition de l' ambassadeur ottoman.

Γραμμή 6: était un certain Riga, riche marchand de Valachie qui joignait à des connaissances extraordinaires une passion presque délirant pour l' affranchissement de sa Patrie.

Γραμμή 8: des hommes libres. L' ancienne littérature de la Grèce échauffait son imagination. Rigas écrivait également bien en grec et en français; il était à la fois poète et musicien. Sa plus agreable occupation était la géographie comparée. Il fit une carte de toute la Grèce, et il y désigna non seulement par les actuels, mais encore par les noms antiques, tous le lieux célèbres dans les annales de l' ancienne Grèce⁸.

Γραμμή 15: Morojeni, neveu du hospodare, qui est immortalisé dans la dernière guerre; mais Maurojeni.

Γραμμή 16: tandis que Riga.

Όλα τα τμήματα που ο Νικολόπουλος έχει παραλείψει ή τροποποιήσει από την αναδημοσίευση του *Moniteur* τα ενσωματώνει κατά λέξη στο υπόλοιπο σώμα της Βιογραφίας του Ρήγα, που υποτίθεται ότι συντάσσει ο ίδιος, χωρίς να το δηλώνει πουθενά.

Τον *Moniteur* διαβάσει ο Κοραής και μάλιστα χρησιμοποιεί σε έργο του και δημοσίευμα αυτής της εφημερίδας⁹. Η *Revue Encyclopédique* εξάλλου, όπου δημοσιεύεται το άρθρο για το Ρήγα, του είναι πολύ οικεία, όπως θα δούμε και αργότερα. Επειδή, λοιπόν, το άρθρο αυτό του ήτανε ασφαλώς γνωστό και επειδή οι αλλαγές στο άρθρο αυτό δεν αφορούν μόνο τον *Moniteur*, αλλά και την *Αδελφική Διδασκαλία*, όπως θα δούμε, επειδή ακόμη οι αλλαγές σ' αυτήν είναι σημαντικές και επειδή τέλος δεν ήταν δυνατόν σε καμιά περίπτωση να τις αποτολμούσε ο

temps un journal grec, et qui traduisit, avec beaucoup de succès, plusieurs ouvrages en grec moderne».

7. Από το κείμενο του *Moniteur* γράφω μόνο τις διαφορές ή τις ελλείψεις που έχει στην αναδημοσίευση ο Νικολόπουλος. Ελληνική μετάφραση του δημοσιεύματος του *Moniteur*, βλ. *Δασκαλάκης*, Κοραής και Ρήγας, ό.π. σ. 376.

8. Όλο αυτό το τμήμα από L' ancienne έως Grèce παραλείπεται στο Νικολόπουλο. Παντού στον *Moniteur* έχουμε Riga και στον Νικολόπουλο Rhigas.

9. Πρβλ. *Το Ελληνικό Βιβλίο 1476-1830*, Αθήνα 1986, έκδοση Εθν. Τράπεζας Ελλ., σ. 222, σημ. 27. Βλ. *Ισοκράτης*, έκδοση Α. Σοφιανοπούλου, Αθήνα 1840, σ. κβ'-κγ'.

Νικολόπουλος ερήμην του Κοραή, πιστεύω ότι το άρθρο αυτό δεν είναι του Νικολόπουλου, αλλά του Κοραή. Το έγραψε ο Κοραής και έβαλε το Νικολόπουλο να το υπογράψει. Άλλο ένα σημείο για τεκμηρίωση:

Αδελφική Διδασκαλία – Ο φίλος του Ρήγα, Κοραής

Όλοι σχεδόν οι ερευνητές του Ρήγα και του Κοραή αναφέρονται στην *Αδελφική Διδασκαλία*, για να επισημάνουν το γεγονός ότι το πρώτο δάκρυ για την τραγική μοίρα του Ρήγα έπεσε από τον Κοραή¹⁰. Κανείς όμως δεν αναρωτήθηκε, γιατί άραγε είναι ο Κοραής που θρηνεί το Ρήγα και μάλιστα αμέσως με τη σύλληψή του και πριν από το μαρτυρικό θάνατό του. Βέβαια η ανώνυμη τύπωση – όχι ψευδώνυμη όπως λάθος γράφουν μερικοί – και ο ψευδότοπος εξασφάλιζαν κάπως το συντάκτη της από τον άμεσο κίνδυνο, ώστε το δάκρυ του για το Ρήγα να μη έχει τις πιθανές συνέπειες. Ο Κοραής θρηνεί όχι μόνο τον επαναστάτη νεομάρτυρα, αλλά και το φίλο του, Ρήγα. Ότι ο Κοραής ήταν φίλος του Ρήγα το λέει ο Νικολόπουλος. Παρακάτω θα δούμε ότι τα ίδια λέει και ο διδάκτορας της ιατρικής Ξάνθος. Αλλά τώρα ας ξαναγυρίσουμε στο προκλητικό φιλολογικά και ιστορικά άρθρο για τη ζωή του Ρήγα. Είπα ότι ο Νικολόπουλος, προκειμένου να δώσει μαρτυρία της πρώτης γραπτής αντίδρασης για το θάνατο του Ρήγα, μνημονεύει την *Αδελφική Διδασκαλία* και παραθέτει σε γαλλική μετάφραση ένα μέρος από αυτή και το δίνει και αυτό μέσα σε εισαγωγικά.

Πρώτα να δώσω το κείμενο της Α.Δ. που μεταφράζεται, ώστε να είναι ευχερείς στη συνέχεια οι παρατηρήσεις.

Αδελφική Διδασκαλία: Προ ολίγου έτι της Γερμανίας ο Αυτοκράτωρ¹¹, αγκαλά βασανιζόμενος από οδυνηράν και θανάσιμον νόσον, η οποία καν έπρεπε να τον διδάξει την φιλανθρωπίαν και την συμπάθειαν, παρέδωκεν ασπλάγγως εις τον τύραννον της Ελλάδος οκτώ Γραικούς, οι οποίοι εν Βιέννη της Αουστρίας εζήτουν ησύχως τα αρμόδια μέσα του να φωτίσωσι, και από τον ζυγόν της δουλείας να ελευθερώσωσι τους ιδίους ομογενείς. Παρίστανται ίσως ταύτην την ώραν δέσμοι έμπροσθεν του τυράννου οι γενναίοι ούτοι της ελευθερίας μάρτυρες· ίσως ταύτην την ώραν καταβαίνει εις τας ιεράς κεφαλάς των η μάχαιρα του δημίου, εκχέεται το γενναίον ελληνικόν αίμα από τας φλέβας των και ίσταται η μακαρία ψυχή των δια να υπάγη να συγκατοικήσει με όλων των υπέρ ελευθερίας αποθανόντων τας αιδιμίους ψυχάς.

Αλλά του αθώου αίματος η έκχυσις αύτη αντί του να καταπλήξη τους Γραικούς θέλει μάλλον τους παροξύνει εις εκδίκησιν¹².

10. Βλ. ενδεικτικά Βρανούσης, Ρήγας, ό.π., σ. 104. Σ. Λάμπρος, Αποκαλύψεις, ό.π., σ. 81-82 και 141 σημ. 218. Ν. Βέης (Εισαγωγή στην έκδοση: Κοραή, Εκλεκτές Σελίδες, επιμέλεια Μ. Οικονόμου, Αθ. 1951). σ. 5-6.

11. «Γερμανίας Αυτοκράτωρ»: Βλ. Σ. Λάμπρος, Αποκαλύψεις, ό.π., σ. 141, σημ. 219 και Ρήγα, Φυσικής Απάνθισμα, σ. δ'.

12. *Αδελφική Διδασκαλία προς τους ευρισκομένους κατά πάσαν την Οθωμανικήν Επικράτειαν Γραικούς, εις αντίρρησιν κατά της ψευδωνύμως εν ονόματι του Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ιεροσολύμων εκδοθείσης εν Κωνσταντινουπόλει Πατρικής Διδασκαλίας*. Εν Ρώμη, Εν έτει Α. της Ελευθερίας (1798), σ. IV-V.

Και τώρα τα προβλήματα. Της *Αδελφικής Διδασκαλίας* δεν γνωρίζουμε παρά μια μόνη έκδοση από τον ίδιο τον Κοραή. (Εδώ δεν μας ενδιαφέρουν οι μεταγενέστερες ανατυπώσεις). Η μετάφραση της όμως από τον προπαγανδιστή των ιδεών του Κοραή και συνεργάτη του Νικολόπουλο δημιουργεί ενδιαφέροντα φιλολογικά αλλά και ιστορικά προβλήματα. Πριν περάσουμε σ' αυτά να πω ότι ο Ν. στο άρθρο αυτό¹³ δίνει πολύτιμες πληροφορίες, κατά μεγάλο μέρος φιλολογικά αναξιοποίητες, παρά τη φαινομενική πολυχρησιμοποίηση του άρθρου από το Legrand¹⁴ μέχρι το Λάμπρο και από το Βέη και τον Άμαντο ως το Δασκαλάκη και άλλους νεότερους¹⁵. Εδώ, λοιπόν, έχουμε την πληροφορία ότι η *Αδελφική Διδασκαλία* ήταν απάντηση και απολογία για λογαριασμό του Ρήγα από ένα φίλο του, τον Κοραή. Ο Κοραής δεν κατονομάζεται, αλλά αναφέρεται ως *Φίλος του Ρήγα*. Ο Νικολόπουλος με σαφήνεια γράφει ότι η *Πατρική Διδασκαλία* ήταν έργο γραμμένο κατά του Ρήγα και ότι ο Κοραής αναλάμβανε την υπεράσπισή του. Ασφαλώς ο Νικολόπουλος ήξερε ποιός ήταν ο συγγραφέας της *Αδελφικής Διδασκαλίας*, αφού λέει ότι γράφτηκε από φίλο του και αφού παραπέμπει ακόμη και στην κριτική γι' αυτή του Chardon de la Rochette, στην *Décade Philosophique*¹⁶, το περιοδικό που, όπως θα το δούμε στη συνέχεια, έδενε Πούλιους - Βασιλείου - Κοραή¹⁷. Ακόμη αποκαλύπτει και τον τόπο τύπωσης, εκτός από τη φιλία με τον Κοραή. Ας υπενθυμίσω ότι εδώ είναι που δίνει ο Νικολόπουλος και την πληροφορία για την Ελληνική Νομαρχία¹⁸. Ας επιστρέψουμε όμως, στο τμήμα της μετάφρασης της *Αδελφικής Διδασκαλίας*, το σχετικό με το Ρήγα, από το Νικολόπουλο, για να δούμε τα ζητήματα που προκαλεί.

Αδελφική Διδασκαλία: Rhigas n'était alors âgé que de quarante-cinq ans. Après cet événement funeste, Anthime, patriarche de Jérusalem, doyen des prélats grecs, jouissant de la plus grande vénération et d'une puissante influence, publia, par ordre de la Porte, *une circulaire paternelle adressée à tous les Grecs*, et imprimée à Constantinople¹ (1. Voyez la *Décade philosophique*, VIIe année, 4e trim., p. 218). Dans cet écrit, dicté par Sélim III, alors empereur des Turcs, le patriarche conseillait à ses coreligionnaires de l'Orient de rester fidèles à la Sublime Porte, de regarder le grand seigneur comme leur souverain légitime, etc. Cette circu-

13. Βλ. εδώ σημ. 5.

14. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα*, ό.π., σ. α'.

15. Δασκαλάκης, *Μελέται περί Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π., σ. 192. Ο ίδιος, *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθ. 1976, σ. 19, 11.

16. «*Décade philosophique*, VIIIe année, 4e trim, p. 218».

17. Φυσικά ο φίλος του Κοραή Chardon de la Rochette γνώριζε ποιός είναι ο συγγραφέας της *Αδελφικής Διδασκαλίας*, αλλά από φόβο δεν τον κατονόμαζε. Ο Νικολόπουλος τον αναφέρει ως «φίλο του Ρήγα». Βλ. για την *Décade Φ. Ηλιού*, «Άσμα Πολεμιστήριον», σ. 60, σημ. 5, και σ. 45, 65, 66 κ.ά. Για την αποστολή του περιοδικού στον Βασιλείου μέσω Πούλιου - και ίσως από Κοραή - βλ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα*, σ. 111, 179, σημ. 14. Λάμπρος, *Αποκαλύψεις*, σ. 63. Α. Κουμαριανού, *Ο Κοραής και η «Société des observateurs de l'homme» στον τόμο «Διήμερο Κοραή»*, Αθ. 1984, σ. 129, σημ. 33.

18. Βλ. εδώ σημ. 1 σχετικά με το δημοσίευμα Παπαχρίστου.

laire fur complètement réfutée par un AMI DE RHIGAS¹⁹. La réfutation portait le titre suivant: «CIRCULAIRE FRATERNELLE à tous les Grecs soumis à l'empire othoman, en réponse à la CIRCULAIRE PATERNELLE publiée à Constantinople, sous le nom supposé du vénérable patriarche de Jérusalem. Rome (Paris), 1798. In 8° de 58 pages.» Dans sa préface, l'auteur s'écrit avec une fierté digne des beaux tems de la Grèce.

Πριν προχωρήσω, να δώσω συνοπτικά τα προσόντα του Ρήγα, όπως περιγράφονται εδώ: γεννημένος στο Βελεστίνο (π. 1753), τη μικρή πόλη της Θεσσαλίας, κύριος υποκινητής της πρώτης εξέγερσης που προπαρασκεύασε την επανάσταση και τον αγώνα της ανεξαρτησίας των Ελλήνων, κατείχε το χάρισμα του λόγου στον υπέρτατο βαθμό, τον εκτιμούσαν πολύ οι πιο διακεκριμένοι άνθρωποι του έθνους του, δημιουργός της πατριωτικής εταιρίας - μυστικής (société patriotique, société secrète) (σ. 2), στην οποία προσέλκυσε και σοφούς άνδρες (il entraîna des savans). Προσέλκυσε μ' ένα λόγο ό,τι το εκλεκτό του Ελληνικού Έθνους (en un mot, l'élite de la nation grecque) (σ. 2) και πολλούς επιφανείς ξένους (il entraîna... plusieurs étrangers de distinction). Ιδιαίτερα επιμένει στην Εταιρεία του Ρήγα, ιδρυμένη στο Βουκουρέστι, απ' όπου, μετά την ίδρυσή της, έφυγε και εγκαταστάθηκε στη Βιέννη. «Après la formation de cette société, Rhigas alla s'établir à Vienne, en Autriche» (σ. 3). Από κει είχε μυστική αλληλογραφία με τους κύριους συνεταιρούς του στην Ελλάδα και την Ευρώπη (σ. 3).

Γι' αυτόν, λοιπόν, τον προικισμένο επαναστάτη ο Κοραής χύνει δάκρυα πόνο: L'auteur déplore ensuite la mort de Rhigas et de ses compagnons. «Je crois, dit-il²⁰, voir les anges descendre du ciel, tenant des palmes immortelles pour couronner ces martyrs de la religion et de la liberté». («Φαντάζομαι, λέει (εννοεί ο Νικολόπουλος με το λέει τον συγγραφέα της *Αδελφικής Διδασκαλίας*) τους αγγέλους να κατεβαίνουν από τον ουρανό, κρατώντας δάφνινα στεφάνια αθανασίας, για να στεφανώσουν αυτούς τους μάρτυρες της θρησκείας και της ελευθερίας»).

Αυτή η διατύπωση όμως και ιδιαίτερα το τμήμα «οι άγγελοι που κατεβαίνουν από τον ουρανό κρατώντας δάφνινα στεφάνια στα χέρια, για να στεφανώσουν αυτούς τους μάρτυρες της θρησκείας» δεν υπάρχει στην *Αδελφική Διδασκαλία*. Η διατύπωση εκεί είναι «Ίσως ίπταται η μακαρία ψυχή των δια να υπάγη να συγκατοικήση με όλων των υπέρ ελευθερίας αποθανόντων τας αιοδίμους ψυχάς». Τρεις εκδοχές υπάρχουν εδώ α) έγινε η προσθήκη αυτή για το Ρήγα σε συνεργασία με τον Κοραή 2) είναι δεύτερη έκδοση της *Αδελφικής Διδασκαλίας*, άγνωστη μέχρι τώρα ή 3) το άρθρο για το Ρήγα το έγραψε ο Κοραής και το έδωσε για δικούς του λόγους στο Νικολόπουλο να το υπογράψει και να το δημοσιεύσει. Ο Νικολόπουλος δεν κινδύνευε με τη βιογραφία και την αναφορά στο Ρήγα (1824), όποια και αν ήταν η έκβαση της επανάστασης. Τον απάλλαξε από κάθε κίνδυνο η έλλειψη επαναστατικής φήμης, αντίθετα με τον Κοραή, που η Αυστριακή αστυνομία του λογόκρινε τα βιβλία. Αυτά είναι πράγματα γνωστά από τις έρευ-

19. Η υπογράμμιση δική μου.

20. Υπογραμμίζω εγώ, γιατί με το «dit-il» δεν αφήνει περιθώρια να σκεφτούμε ότι διασκευάζει το κείμενο.

νες του Πολ. Ενεπεκίδη²¹. Άλλωστε δε θα μπορούσε ο ίδιος να γράφει για ανώνυμα και ψευδώνυμα έργα του, όπως την *Αδελφική Διδασκαλία* και τη *Νομαρχία* και ούτε να διατυμπανίζει ότι ήταν φίλος του Ρήγα και ότι πρότος θρήνησε το θάνατό του. Αλλά και όχι μόνο γι' αυτούς τους λόγους. Ήθελε κυριότερα το έργο του Ρήγα, που έφερνε στην επιφάνεια με αυτό το άρθρο, καθώς και οι ιδέες των δύο δικών του έργων να λειτουργήσουν ανεξάρτητα από την όποια προκατάληψη για το πρόσωπό του. Άλλωστε το έτος δημοσίευσης αυτού του άρθρου αυτό το στόχο είχε: το 1824 ήταν έτος δημιουργίας πολιτείας εδραιωμένης σε πολίτευμα ελεύθερο και νόμους. Γι' αυτούς τους λόγους πιστεύω ότι το άρθρο είναι του Κοραή. Υπάρχουν και δυο άλλα σημεία αυτού του άρθρου που με κάνουν να συγκλίνω σ' αυτή την άποψη. Αυτά είναι: α) η αυστηρή επιστημονική κριτική στη σελίδα 4 για το κύριο έργο του Ρήγα και το πιο φημισμένο του, τους *Χάρτες*. Εκεί αφού δοθεί η περιγραφή της *Χάρτας* με πολλές λεπτομέρειες, όπως 1) ότι ήταν μεγάλος Χάρτης όλης της Ελλάδας 2) ότι είχε 12 φύλλα 3) ότι εκτυπώθηκε στη Βιέννη με έξοδα των συναδελφών του (*aux frais de ses confrères*) 4) ότι ονόμασε (*désigna*) όχι μόνο με τα τωρινά τους ονόματα, αλλά ακόμη και με τα παλαιά (*anciens*), όλους τους ονομαστούς στα χρόνια της Ελλάδας τόπους 5) ότι περιείχε, μεταξύ άλλων διακοσμήσεων, ένα μεγάλο αριθμό από μετάλλια (*médaille*) αρχαία (*antiques*) 6) ότι αυτός ο Χάρτης στερέωσε τη φήμη του Ρήγα, μεταξύ των σοφών όλης της Ευρώπης, ακολουθεί «*Nous sommes cependant bien loin de regarder ce grand travail comme exempt de fautes et d'incorrections*» (σελ. 4). Μου φαίνεται αδιανόητο να τολμούσε ο «άσημος» επιστημονικά Νικολόπουλος να κάνει μια τέτοια κριτική για ένα έργο τόσο πολυφημισμένο και που είχαν συνεργαστεί τόσο σοφοί. Μόνο ο Κοραής θα μπορούσε να το πει, όπως κάτι ανάλογο είπε και για ασημότερα έργα του Ρήγα, αργότερα, τη μετάφραση δηλ. του Μεταστάσιου. Γι' αυτή την κριτική θα είχαμε αποδεικτικό στοιχείο αφέλειας μας αν ισχυριζόμαστε ότι αποτελούσε σημάδι έλλειψης σεβασμού του κριτή απέναντι στο νεκρό²² και τιμημένο ήρωα, αφού ο ίδιος τον τιμούσε με αυτό τον βιογραφικό ύμνο, όπως άλλωστε τον τίμησε σε όλα του τα έργα, όπως θα δούμε λίγο ακόμη, στη συνέχεια. β) Το δεύτερο επί πλέον αποδεικτικό στοιχείο είναι ότι και εδώ, όπως και στην *Αδελφική Διδασκαλία* ο Φραγκίσκος Β' Ιωσήφ Κάρολος ονομάζεται με τον τίτλο του «της Γερμανίας ο Αυτοκράτωρ» (*L'empereur d'Allemagne*). Ακόμη να προστέσω ότι τόσες ανατυπώσεις και μεταφράσεις αυτού του άρθρου δε θα είχαν γίνει αν δεν ήταν σιωπηρά γνωστό ως έργο του Κοραή ή αν ο ίδιος ο Κοραής δε φρόντιζε για τη διάδοσή του. Άλλωστε ο μεταφραστής του Schott είναι γνωστός και αγαπητός στον Κοραή μεταφραστής των έργων του και μάλιστα των επαναστατικών, όπως θα δούμε.

Το 1824 που δημοσιεύεται αυτό το άρθρο και μάλιστα στις αρχές του χρόνου (Φεβρουάριο) η διχόνοια και οι εμφύλιοι σπαραγμοί στην Ελλάδα φουντώνουν,

21. Π. Ενεπεκίδης, Κοραής-Κούμας-Κάλβος, Αθ. 1967, σ. 39-40, 42. Ο ίδιος, Ο Κοραής και οι Αψβούργοι, εφ. *Καθημερινή*, 28-10-82. Βλ. και Κοραής, Αλληλογραφία, εκδ. ΟΜΕΔ, Γ20, για το ρόλο του Πολυζώη Κοντού.

22. Εννοώ τις παρατηρήσεις Τωμαδάκη και Παπαχρίστου, όπου εδώ σημ. 1.

τα οράματα του Ρήγα για πολίτευμα Δημοκρατίας και ισονομίας κινδυνεύουν να μείνουν για πάντα ανεκπλήρωτα και αδικοχαμένο το αίμα του. Ο φίλος που τον έκλαψε το 1798, τον ύμνησε το 1806, τον ξανατιμά και τον ξαναπροβάλλει ως πρότυπο το 1824. Ξαναθυμίζει και διαδίδει τη ζωή και το έργο του. Ποιά άλλη απόδειξη θέλουμε ότι είναι δικό του δημιούργημα το επτασέλιδο για το Ρήγα; Ας προσθέσω και τις υπόλοιπες αλλαγές της έντυπης *Αδελφικής Διδασκαλίας* και της γαλλικής μετάφρασής της σ' αυτό το επτασέλιδο. Τις παραθέτω χωρίς σχόλια.

το: κατά των τυράννων μίσος (Α.Δ., IV)

γίνεται: la haine pour les féroces musulmans (σ. 6)

το: η ζηλοτυπία πολλών Ηγεμόνων της Ευρώπης, οι οποίοι κολακεύοντες αναισχύντως τον ημέτερον τύραννον βραδύνουσι την ελευθερίαν ημών (Α.Δ., IV)

γίνεται: C' est la jalousie seule de quelques puissances de l' Europe qui retarde pour nous l' heure de la liberté (σ. 6).

το: απόγονοι των παλαιών εκείνων Ηρώων (Α.Δ., V)

γίνεται: descendans des antiques Grecs! (σ. 6)

το: της ελευθερίας αγάπην (Α.Δ., V)

γίνεται: l' amour de la patrie (σ. 6)

Τέλος αλλαγές παρουσιάζει και ο τίτλος της *Αδελφικής Διδασκαλίας*, όπως:

το: Προς τους ευρισκομένους κατά πάσαν την οθωμανικήν Επικράτειαν

γίνεται: à tous les Grecs soumis à l' empire othoman

το: εις αντίρρησιν

γίνεται: en reponse

το: Εν Ρώμη, Εν έτει Α. της Ελευθερίας (α ψ υ η)

γίνεται: Rome (Paris), 1798

Το άρθρο αυτό είναι δημοσιευμένο στο γαλλικό περιοδικό *Revue Encyclopédique*. Σ' αυτό συνεργάζεται ο Νικολόπουλος, αλλά και ο Κοραής πολύ συχνά και το παρακολουθεί και παραπέμπει σε δημοσιεύματά του, όπως το κάνει για τον τόμο αρ. XXI, που δημοσιεύεται αυτό το άρθρο για το Ρήγα. Αυτό γίνεται την ίδια χρονιά της δημοσίευσής του, το 1824, στα προλεγόμενα με τίτλο *Περί των Ελληνικών Συμφερόντων Διάλογος δύο Γραικών*, που προτάσσει στην έκδοση των *Πολιτικών* του Πλουτάρχου²³. Στο *Διάλογο* αυτό περνάει το μεγαλύτερο μέρος

23. Παρέργων της Ελλ. Βιβλιοθήκης, τόμ. ΣΤ' Πλουτάρχου τα Πολιτικά. Παρίσιοι 1824, σ. 155, σημ. ΑΑ. Βλ. για τη χρήση της *Revue* από Κοραή και μετατύπωση του *Διαλόγου* (Εκ της εν Ύδρα Ελληνικής Τυπογραφίας 1825), φωτοαντύπωση Ε.Ι.Ε. (1983), σ. 163, 151 κ.ά. Για άλλα δημοσιεύματα του Νικολόπουλου βλ. Σ. Κ α θ β á δ α ς, Αφιερώσεις προς Κοραήν, Έρανος προς Α. Κοραήν, Αθ. 1965, σ. 218.

Το 1826 έχουμε την έμμεση κριτική του Κοραή για την ποιότητα των δημοσιευμάτων της *Revue Enc.* Βλ. Ανέκδοτοι Επιστολαί Αδαμαντίου Κοραή προς την οικογένειαν Πρασσάκκη. Εν Λειψία, 1885, σ. 33. Και *Σημειώσεις* στο *Προσωρινό Πολίτευμα*, έκδ. Βολίδη, σ. 58 κ.ά. Βλ. και *Αλληλογραφία*, ΟΜΕΔ, Ε 329, Σ. Κ α θ β á δ α ς, Η εν Χίω Βιβλιοθήκη

των *Σημειώσεων εις το Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*. Δημοσιεύτηκε λίγους μόλις μήνες μετά το άρθρο για το Ρήγα, δηλαδή τον Αύγουστο του 1824. Σ' αυτόν αναλύεται το πολιτικό έργο του Ρήγα και υποβάλλεται ως πρότυπο το πολίτευμα της *Δημοκρατίας* και της κυριαρχίας των Νόμων, δηλαδή της *Νομοκρατίας*. Ήταν ακριβώς η στιγμή που έπρεπε να κοινοποιήσει ο Κοραΐς ευρύτερα το πολίτευμα της Νομαρχίας, δηλαδή το είδος πολιτεύματος του Ρήγα, τη στιγμή που τυπωνόταν στην Ύδρα το «Προσωπινό Πολίτευμα» του 1822. Ίσως η επανατύπωση του *Διαλόγου* με τις πολιτικές θέσεις του Ρήγα κατά γράμμα, όπως θα δούμε, και με πλαστή ένδειξη τόπου την Ύδρα, αποτελούσε μια προσπάθεια του Κοραΐ να αναβιώσει απ' όλες τις πλευρές, ζωή - θάνατο - έργο, το Ρήγα και με τη φωνή και τη σκέψη εκείνου να κρίνει το «Προσωπινό Πολίτευμα», που τυπώθηκε παραμονές των εκλογών του 1824 και κυκλοφόρησε παράλληλα με το *Διάλογο*. Ήθελε με τη φωνή του Ρήγα και τη δική του, που ήταν συνέχεια εκείνης, να προλάβει τη θεμελίωση του νέου κράτους και να το στηρίξει σε έδαφος κοινωνικών αλλαγών, όπως τις έγραψε ο Ρήγας και όπως τις διέδωσε ο Κοραΐς. Δηλαδή να στηρίζει συνταγματικά τη Νέα Ελλάδα πάνω στην *ανεξιθρησκεία*, την χωρίς διακρίσεις *πολιτογράφηση*, την *αξιοκρατία*, με ένα λόγο τη κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Στην περίοδο του εμφυλίου έδινε το παράδειγμα της ανιδιοτέλειας και της θυσίας. Στη *φιλαρχία* των Ελλήνων του 1824 έδινε το πρότυπο της *νομαρχίας*, κύριο θέμα του *Διαλόγου*²⁴. *Αδελφική Διδασκαλία - Νομαρχία, Ρήγας - Κοραΐς* είναι οι άξονες του δημοσιεύματος για το Ρήγα. Ο Κοραΐς, που τον θεωρώ συντάκτη του άρθρου, φρόντισε να μη μείνει μόνο στο περιοδικό, αλλά να κοινοποιηθεί ευρύτερα και έτσι τυπώνεται χωριστά. Έγινε πολύ γνωστό και με την κυκλοφορία του σε ανάτυπο αλλά και με τις πολλαπλές ανατυπώσεις του²⁵. Ουσιαστικά το άρθρο βιογραφεί δύο φίλους: Ρήγα - Κοραΐ. Σ' αυτό προβάλλουν τα έργα του Ρήγα, μερικά από χειρόγραφα, άλλα από έντυπα: *Voyage du jeune Anacharsis, Traité de la Tactique militaire, Chanson montagnarde, Traité élémentaire de Physique à l'usage des gens du monde, École des Amans délicats, imitation de la Marseillaise (Allons, enfans de*

Κοραΐ, Αθ. 1933, σ. 132, αρ. χφ 360 (με αυτόγραφες σημειώσεις του Κοραΐ από τη *Revue Encyclopédique* 1829, 1830). Μ. Γεδεών, Η πνευματική κίνηση του Γένους κατά τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα. Εκδοτική φροντίδα Άλκης Αγγέλου-Φίλιππος Ηλιού, Αθήνα 1976, σ. 139 και 276, σημ. 173. Στις σελίδες της *Revue* γράφονται και άφθονες επαινετικές κριτικές για τον Κοραΐ εκτός από το Νικολόπουλο και από ξένους φίλους του, όπως ο *Dupin* (*Revue Enc.*, tome XI, Juillet 1821, σ. 469: Πρβλ. Ε. Φραγκίσκος, Ο Κοραΐς και η Ιονική Ακαδημία (1808-1814), *Ερανιστής* 3 (1965) 190. Ο Κοραΐς γίνεται και «πράκτορας» της *Revue* το 1821 και πληροφοριοδότης της (βλ. πρόχειρα Κοραΐς Άπαντα, εκδ. Γ. Βαλέτα, τ. Β2, σ. 255).

24. Πρόχειρη ανάλυση του *Διαλόγου* βλ. Κοραΐς Άπαντα, ό.π., τ. Α1, σ. 559. Ειδικότερα για όλα τα θέματα που σχετίζονται με τη Νομαρχία και τα άλλα έργα του Κοραΐ βλ. Μ. Mantuvalu, Ad. Korais, ό.π. σημ. 1.

25. Πρβλ. και Λεγκράνδ, Ανέκδοτα έγγραφα, ό.π., σ. α', σημ. 1, Διασκαλάκης, Μελέται περί Ρήγα Βελεστινλή, ό.π., σ. 192 σημ. 1. Βλ. εδώ και σημ. αρ. 5 (δηλ. στο άρθρο μου).

*la patrie), la Bergère des Alpes de Marmontel, une grande carte*²⁶.

Παράλληλα έρχονται τα έργα του Κοραή: *Circulaire Fraternelle, Nomocratia*. Και ταυτόχρονα, πάλι με ψευδώνυμο, ο Κοραής βάζει το Ρήγα να μιλάει στο Πολίτευμα του *Διάλογου*. Και αυτό το έργο φροντίζει πάλι ο Κοραής να κάνει ευρύτατα γνωστό με την απόσπασή του από τα *Πολιτικά* του Πλουτάρχου και την αναδημοσίευσή του σε χωριστό τομίδιο²⁷. Ακριβώς ό,τι είχε κάνει και με το δημοσίευμα για το Ρήγα. Κάτοχος έργων του Ρήγα, που δεν έφτασαν ως εμάς και που μας διασώζει τους τίτλους όπως, η *Πραγματεία Στρατιωτικής Τακτικής* και άλλα. Φαίνεται ότι ο Κοραής θέλησε να ολοκληρώσει τα ημιτελή ή αποσυρμένα έργα του Ρήγα και έτσι δίνει τον *Στρατηγικό* του Ονήσανδρου (1822) με λιθογραφίες πολιορκητικών μηχανημάτων και με το Θούριο του Τυρταίου σε μετάφραση²⁸, αντίστοιχο της Στρατιωτικής Τακτικής του Ρήγα, τη μετάφραση του *Νέου Ανάχαρση*, όπως θα δούμε, (το 1821), το *Άσμα Πολεμιστήριον* (1800), το *Σάλπισμα Πολεμιστήριον* (1801), και για το πολίτευμα όλα σχεδόν τα έργα του.

Ας δούμε τώρα ένα ελάχιστο δείγμα των τελευταίων ισχυρισμών μου.

Πολίτευμα Ρήγα – Σημειώσεις στο Προσ. Πολίτευμα – Διάλογος

Ο Κοραής περνάει πολλές από τις *Σημειώσεις* του στο «Προσωρινό Πολίτευμα» του 1822 στο *Διάλογο* (1824-25)²⁹. Ένα από τα θέματά τους είναι η πολιτογράφηση των ξένων, δηλαδή για τον ορισμό του όρου *πολίτης*. Είπα ότι αποτελούν μεταφορά του Συντάγματος του Ρήγα πολλές από τις *Σημειώσεις* του Κοραή στο Προσ. Πολίτευμα και σε ανάπτυξή τους στο *Διάλογο*. Ας το δούμε.

ΡΗΓΑΣ

Περί της τάξεως των πολιτών

Κάθε άνθρωπος γεννημένος και κατοικών εις αυτό το βασίλειον εικοσιενός χρόνου ηλικίας είναι πολίτης³⁰.

ΚΟΡΑΗΣ

*Ποίος αληθώς είναι και λογίζεται πολίτης
Πολίτης είναι*

Οι γεννημένοι και κατοικούντες την Ελλάδα είναι πολίται³¹.

Όστις έχει την νόμιμον ηλικίαν,

26. Nicolò-poulo, Notice ..., σ. 3.

27. Πρβλ. Λ. Δρούλια, Πολιτικά φυλλάδια του Αδαμαντίου Κοραή, Αθήνα 1983, σ. 16, 25 (= «Διήμερο Κοραή» 29 και 30 Απριλίου 1983, ΚΝΕ-ΕΙΕ, Αθήνα 1984, σ. 224-232).

28. Δ. Θερειανός, Αδαμάντιος Κοραής, Τεργέστη 1890, τ. τρίτος, σ. 62-66.

29. Βλ. για τις περιπέτειες των *Σημειώσεων* αυτών Γ. Λαδάς, Βιβλιογραφικά έρευνα αναφερόμενα εις τα έργα του Α. Κοραή, Αθήνα 1934, σ. 34-38.

30. Δασκαλάκης, Το πολίτευμα του Ρήγα, ό.π., σ. 87, άρθρα 4-6.

31. Βλ. Κοραής, Άπαντα, ό.π., σ. 378 (όπου το άρθρο α' του Προσ. Πολ. που τροποποιεί ο Κοραής, κυρίως τη λέξη *αυτόχθων* βλ. και σ. 307-8.

Εκείνου το όνομα να καταγράφεται εις τον δημόσιον κώδικα ως πολίτου.

Πολίτης είναι... εκείνος όστις διατρίψας εις ξένους τόπους έμαθε μίαν τέχνην, ή εσπούδασε μίαν επιστήμην και επιστρέφει εις την πατρίδα.

Ένας ξένος φιλόσοφος ή τεχνίτης ευρωπαϊός, οπού αφήση την πατρίδα του και έλθη να κατοικήση εις την Ελλάδα, με σκοπόν να μεταδώση την σοφίαν του ή την τέχνη του... θεωρείται ως καθαυτό πολίτης.

Κάθε ξένος... όστις κατοικώντας εις αυτό το βασίλειον προ ενός χρόνου ζή με το εργόχειρόν του είναι πολίτης.

Εκείνος οπού νυμφεύεται μίαν Ελληνίδα είναι πολίτης.

Εκείνος οπού αγοράζει ένα υποστατικό είναι πολίτης.

Χάνει τα δίκαια του πολίτου εκείνος, οπού έγινε εντόπιος εις ξένον βασίλειον. Ομοίως και εκείνος οπού δέχεται οφίκιον ή δούλευσιν ή χαρίσματα

ήγουν επλήρωσε το εικοστόν πρώτον έτος της ηλικίας³².

Όστις κατεγράφη εις το πολιτικόν γραμματείον της πόλεως.

Εις τον νεωστί ερχόμενον ξένον, η μονή δεν πρέπει να συγχωρήται παρεκτός αν φέρη καμμίαν επιστήμην, τέχνην, ή τέχνης μέθοδον νέαν, ωφέλιμον εις την πολιτείαν.

»

Ο λόγος εδώ είναι περί ξένων³³ όσοι όχι μόνον την κατοικούν, αλλά και επιθυμούν να απολαύωσιν ως οι Έλληνες όλα τα δίκαια, εις ένα λόγον να πολιτογραφηθώσιν... εις τον προ πολλού διατρίβοντα συγχωρείται να κατοική τας ελληνικάς πόλεις και χώρας, όσον αγαπά, εάν έχη ή εμπορή να κερδαίνη με τους κόπους του τα προς ζωήν αναγκαία.

Αν εσυνοίκησε με γυναίκα Γραικήν³⁴

Έηγόρασε κτήματα ακίνητα ή συνέστησε κανέν εργοστάσιον

Χάνει τα δίκαια του πολίτου.

1. Ο πολιτογραφηθείς εις ξένον έθνος
2. Όστις διακρίνεται με τίτλους ταγμάτων ξένων.

32. Σημειώσεις, ό.π., σ. 387-8.

33. Σημειώσεις εις το Προσωρινόν Πολίτευμα, Κοραής, ό.π., σ. 385-387.

34. Δασκαλάκης, Το πολίτευμα, ό.π., σ. 87-89.

από χέρι τυράννου.

Να αποχωρισθῆ διόλου από την πολιτείαν ἢ πατρίδα του... να παύση να λαμβάνη σύνταξιν να μη φέρη κανένα τίτλον... τους οποίους ἔλαβεν από το πρότερον πολίτευμα.

Προσέτι τα χάνει και ένας οπού ἔπταισε και κατά τον νόμον καταδικάζεται εις κρίσιν, εν ὅσω ν' αθωωθῆ

3. Ο καταδικασθεὶς εις ατιμωτικὰς ποινὰς εν ὅσω δεν αποκατασταθῆ... εν ὅσω δεν εξαλειφθῆ ἡ κρίσις.

Ἡ χρήσις των δικαίων του πολίτου μένει ανενέργητος τότε, όταν εἶναι εγκαλεσμένος εις την κρίσιν, και ὅσον καιρόν ἤθελε θαστάξῃ ἡ κρισολογία, εν ὅσω να τελειώσῃ προς ὄφελός του.

»

Νομίζω ὅτι εἶναι περιττός ο σχολιασμός, ἀλλὰ και ἡ εμμονή να συνεχίσουμε τὴ σύγκριση, γιατί ὅλα τα ἄρθρα του Πολιτεύματος του Ρήγα ἔρχονται στην ἐπιφάνεια με τον Κοραή, σα να εἶχαν και οἱ δύο τα ἴδια χειρόγραφα, που διεκδικοῦν τώρα να αποτελέσουν το θεμέλιο τῆς νέας πολιτείας, το 1824, ὁπότε και ἀνασύρονται. Ὅλα μοιάζουν σαν παραλλαγές στο ἴδιο θέμα. Εἶναι τα θέματα που ἀφοροῦν τα φυσικά και πολιτικά δικαιώματα του ἀνθρώπου. Ο *Διάλογος* επαναλαμβάνει και διευκρινίζει ἢ διευρύνει ὅσα ἀναφέραμε ἀπὸ τῆς *Σημειώσεις*³⁵.

Τα ἴδια κατὰ γράμμα γράφονται για τὴν *ανεξιθρησκεία*, τὴν *ιδιοκτησία*, τὴν *νομοκρατία*³⁶.

Ο Κοραῆς ξαναζωντάνευε ὄχι μόνο τὴ σκέψη του Ρήγα, ἀλλὰ και τα σύμβολά του. Διακοσμεί με ἓνα ἀπὸ αὐτὰ το ἐξώφυλλο του *Διαλόγου δυο Γραικῶν*, τυπωμένο πραγματικά στο τυπογραφεῖο του Firmin Didot, στο Παρίσι. Κεφαλή συχνὰ επαναμβανόμενη στη *Χάρτα του Ρήγα* σε παραλλαγές³⁷.

35. Περὶ των Ἑλληνικῶν Συμφερόντων *Διάλογος* κ.λπ., ὁ.π., σ. 87-88 (φωτ. ἀνατύπ. ΕΙΕ). Ρήγας (Δ α σ κ α λ ά κ η ς , Πολίτευμα, σ. 103, αρ. 85): Δεν εἶναι μεγάλος και μικρός ἐνώπιον του νόμου. Ὅλοι ἐξίσου παιδεύονται και ἀνταμείβονται.

Κοραῆς, Προσωρινό Πολίτευμα (Β α λ έ τ α ς , Α1 384): Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οποιονδήποτε βαθμόν ἢ τάξιν ἔχωσιν εις τὴν πολιτείαν, εἶναι ἴσοι ἐμπροσθεν του νόμου και ὅταν κολάζῃ και ὅταν ἀνταμείβῃ.

36. Σε ἄλλο δημοσίευμα θα γίνεῖ ἐκτενέστερη ἀνάπτυξη αὐτῶν των θεμάτων. Τὴ σχέση του Ρήγα με τὴ Νομαρχία ἐπισήμανε ο Ν. Πανταζόπουλος σε δύο δημοσιεύματά του για το Ρήγα α) Ἑλληνικά καταβολαὶ και ξενικά ἐπιδράσεις εις το ἔργον του Ρήγα Βελεστινλή, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 54-59 και β) Ρήγας Βελεστινλή. Ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία του Ἑλληνισμοῦ *πρόαγγελος* τῆς ἐπαναστάσεως, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 11.

37. Γίνεται λόγος στο *Διάλογο* για τὴ σφραγίδα τῆς Ἑλλ. Δημοκρατίας (βλ. σ. 66) και για τὴν εἰκόνα τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ νόμισμα τῆς Χάρτας βλ. Γ. Λάιος, Οἱ χάρτες του Ρήγα, (ἀνάτυπο ἀπὸ ΔΙΕΕ 14 (1960) 262/38 ἀριθμ. 56.2). Πιστεύω ὅτι εἶναι μια ἀπὸ τῆς παρα-

Νομοκρατία

Ο Ρήγας στο άρθρο 9 *Περί της αυτοκρατορίας του λαού* γράφει ότι ο λαός διαλέγει τους δημόσιους νομοκράτορες³⁸ και ο Κοραΐς ολοκληρώνει την «αυτοκρατορία του λαού» μέσα στη *Νομαρχία*. Αυτήν υπενθυμίζει καθώς την ξαναφέρει στη δημοσιότητα με το άρθρο για το Ρήγα. Για τον ίδιο σκοπό αναφερόταν στην *Αδελφική Διδασκαλία*. Το θέμα της *Ανεξιθρησκείας* που υπάρχει στη βάση και των δύο αλλά και όλου του έργου Ρήγα - Κοραΐ, έπαιρνε τροπές όχι ικανοποιητικές για τις προσδοκίες και των δύο. Η Νομοκρατία του Κοραΐ αποτελεί την τελική, ίσως, μορφή του Πολιτεύματος του Ρήγα, αν προλάβαινε, γιατί δεν μπορώ να εξηγήσω πώς ο Κοραΐς ενώ κάνει λεπτομερή λόγο για όλα τα έργα του Ρήγα, και γι' αυτά ακόμα που μας είναι άγνωστα σήμερα (*Tactique, Marseillaise*), εν τούτοις αποσιωπά τελείως τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση υπέρ της Ελευθερίας και των Νόμων*. Μήπως το έργο αυτό το είχε αναλάβει ο Κοραΐς; Πώς εξηγείται η σύμπτωση σε μορφή δεύτερης και τρίτης γραφής των άρθρων του Ρήγα στο έργο του Κοραΐ; Και βέβαια εδώ είδαμε μόνο ένα δείγμα. Αντιγραφέας ο Κοραΐς δεν υπήρξε ποτέ του ούτε και λογοκλόπος. Τι μπορεί να συμβαίνει; Το γεγονός ότι ο Κοραΐς είναι εκείνος που απαντάει με τη γνωστή του δριμύτητα στην *Πατρική Διδασκαλία*, ένα έργο δηλ. που χτυπάει το Πολίτευμα της *Νέας Πολιτικής Διοίκησης* του Ρήγα, προϋποθέτει ότι όχι μόνο το ξέρει ο Κοραΐς αλλά και ότι αναγνωρίζει τη βαθειά σημασία του καθώς και ότι είναι σύμφωνος με αυτό. Τη στάση αυτή την κρατάει με συνέπεια μέχρι το θάνατό του. Στο νέο χτύπημα του Πάριου, το *Νέο Ραγάκη*, θα απαντήσει με τη Νομαρχία, στην οποία ενσωματώνει τα προγενέστερα έργα του και ρίχνει τα σημάδια των μελλοντικών. Η Νομαρχία φέρνει ολόσωμη στις σελίδες της την παρουσία του Ρήγα. Στο σημείο αυτό έχουν διατυπωθεί εύστοχες παρατηρήσεις³⁹, όπως του *N. Πανταζόπουλου*, που μεταξυ άλλων παρατηρεί ότι «υπό την άμεσον επίδρασιν του Ρήγα τελεί ο Ανώνυμος συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας*. Κεντρικός στόχος του συγγραφέως είναι η συγκρότησις Κράτους δικαίου... αι ιδέαι αυταί εμπνέονται από τον Θού-

στάσεις της κεφαλής Αθηνάς δαφνηφόρου. Όσο για τη μεγάλη προσοχή που έδινε ο Κοραΐς στο συμβολισμό των παραστάσεων, βλ. «Τι συμφέρει εις την ελευθερωμένην από Τούρκους Ελλάδα να πράξει εις τα παρούσας περιστάσεις για να μη δουλωθή εις Χριστιανούς Τουρκίζοντας. Διάλογος Δύο Γραικών. Εκδομένος από τον Γ. Πανταζίδην, Εν Παρισίοις 1830», σ. 14 και «Περί των Ελληνικών Συμφερόντων Διάλογος δύο Γραικών. Εκ της εν Ύδρα Ελληνικής Τυπογραφίας 1825», σ. 147, σημ. Υ. Εδώ να διορθωθεί η παραπομπή είναι στη σελ. 66 και όχι 70, που αντιστοιχεί στην έκδ. του 1824, όπου ο *Διάλογος* πρωτοδημοσιεύτηκε στα *Πολιτικά* του Πλουτάρχου.

38. *Νομοκράτορες*, βλ. Δασκαλάκης, Πολίτευμα, ό.π., σ. 89, άρθρο 9.

39. Βλ. εδώ σημ. 36. Πρόσθεσε και Μ. Μαντοβαλόου, Adamantios Korais, ό.π., εδώ σημ. 1, (όπου γίνεται συγκριτική έρευνα της Νομαρχίας με όλο το υπόλοιπο έργο του Κοραΐ και με τις πηγές ελληνικές και ξένες του κοραϊκού έργου) καθώς και την εκεί αναφερόμενη βιβλιογραφία. Όσοι ασχολήθηκαν με τη Νομαρχία κάνουν και αναφορά στο Ρήγα, αφού είναι αφιερωμένη στη μνήμη του. Σε μεγάλο μέρος όμως σ' αυτά τα άρθρα υπάρχει απαράδεκτη σπουδή.

ριον. Όπως ο Ρήγας εσχεδιάζε την *Νέαν Πολιτικήν Διοίκησιν* προς κατοχύρωσιν της Ελευθερίας, ούτω και ο συγγραφεύς της *Νομαρχίας* αναζητεί εις αυτήν μίαν νέαν διοίκησιν, διότι είναι η *καλλιοτέρα* προς το ευ ζην. Εις αυτήν απαντώμεν πολλάς από τας κεντρικάς ιδέας του»⁴⁰.

Ο Βρανούσης εξάλλου πολύ σωστά γράφει ότι «Θεματοφύλακας της μνήμης του πρωτομάρτυρα ο Ανώνυμος Έλληνας που έγραψε την *Ελληνική Νομαρχία*, θεωρητική θεμελίωση και ολοκληρωμένη προέκταση του εθνεγερτικού κηρύγματος των ιδεών και των σχεδίων του Ρήγα»⁴¹. Ο Κορδάτος, τέλος, σημειώνει ότι ο συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας* είναι ένας από τους οπαδούς του Θεσσαλού Εθνομάρτυρα⁴². Και η έρευνα σταμάτησε στις γενικές παρατηρήσεις της συγγένειας Ρήγα - Ανώνυμου Έλληνα, χωρίς να κάνει και το συσχετισμό με το σπουδαιότερο νομοθέτη και πολιτικό φιλόσοφο της νεότερης Ελλάδας, τον Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος στο Σύνταγμα του '22 πρότεινε το Σύνταγμα του Ρήγα. Τώρα πρέπει να πω ότι οι παραπάνω παρατηρήσεις για τις σχέσεις Ρήγα - Ανώνυμου μπορούν να θεμελιωθούν ευχερέστερα, αφού υπάρχει πια η δυνατότητα της συνεξέτασης της Νομαρχίας με το υπόλοιπο έργο του Κοραή. Δεν θα επιμείνω, λοιπόν, εδώ σ' αυτό το θέμα. Θα πω μόνο ότι και ο όρος *Νομοκρατία* που χρησιμοποιεί ο Κοραής στο βιογραφικό του Ρήγα, αντί *Νομαρχία*, αποτελεί υποδήλωση πρόθεσης για αναπομπή στο ίδιο το έργο του Ρήγα και επισήμανση της σχέσης του βιβλίου της Νομοκρατίας με αυτόν. Ο όρος, είδαμε, προέρχεται από το άρθρο 9 *Περί της αυτοκρατορίας του λαού*, στα πλαίσια της Νέας Πολιτικής Διοίκησης των Νόμων⁴³. Το άρθρο 9 είναι για τις εκλογές⁴⁴. Η Νομαρχία έχει ταυτόσημο τίτλο με το νέο είδος πολιτεύματος, τη Νομαρχιακή Διοίκηση του Ρήγα με τα ίδια συστατικά στοιχεία και ταυτόσημους στόχους, όπως 1) νέα πολιτική διοίκηση 2) ελευθερία 3) επαναστατική προκήρυξη 4) αιτίες δουλείας 5) εκδίκηση 6) συγκριτική πολιτευμάτων. Όπως ήταν φυσικό αφιερώνεται στον τύμβο του Ρήγα. Ακόμη και η αφιέρωση γίνεται σε αντίστιξη με την αφιέρωση του Ρήγα από το *Φυσικής Απάνθισμα*.

Ρήγας – Φυσικής Απάνθισμα

Προς τίνα δ' άλλον έπρεπε να προσφωνηθή το νεοφανές τουτί ποίημα, ή μη εις ένα τοιούτον, οίος ει.

Κοραής – Νομαρχία

Εις ποίον άλλον έπρεπε να αναθέσω εγώ το παρόν μου πονημάτιον, παρά εις σε, όπου κ.λπ.

40. Ν. Πανταζόπουλος, *Ελληνικά καταβολαί...*, ό.π., σ. 57, 58, 59.

41. Λ. Βρανούσης, Ρήγας Βελεστινλής-Φεραίος. Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, τ. 2 [1968-9], σ. 747 και Ο ίδιος, Ρήγας ΒΒ, ό.π., σ. 16 και Ο ίδιος, Ο κώδικας της αλληλογραφίας του Περραιβού, *Πρακτικά του Γ' Πανιονίου Συνεδρίου*, τ. Α', Αθ. 1967, σ. 49.

42. Γ. Κορδάτος, Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία, Αθήνα 1974, Β' έκδ, σ. 62.

43. Β'ρανούσης, Ρήγας, Β.Β., ό.π., σ. 370, Δασκαλάκης, Πολίτευμα, σ. 13, σημ. 1 και 11, 12-13.

44. Ρήγα, άρθρ. 9.

Δέχθητι ουν αυτό ως μικρόν σημείον ευ-
γνωμοσύνης

Δέξει το λοιπόν ως... χάριν ευγνωμοσύ-
νης ο συγγραφεύς τόδε το πονημάτιον
ως δώρον ανατίθησιν.

Στο Βιογραφικό για τον Ρήγα ο Κοραΐς ολοκληρώνει το τρίπτυχο των αφιερωμάτων του σ' αυτόν. *Αδελφική Διδασκαλία - Νομαρχία - Notice sur la vie...* Στο τελευταίο έγραψε γι' αυτόν.

*La mort de Rhigas fit naître quelques opuscules, écrits en grec moderne, dont le plus remarquable est celui qui porte le titre de Nomocratie, et qui est dédié aux mânes de Rhigas, de cet homme infortuné, mais vraiment extraordinaire, qui a laissé dans les annales de la Grèce moderne un nom justement immortel*⁴⁵.

Το 1824 παρατηρείται τάση καταποντισμού των ελευθεριών, και φόβος επανεμφάνισης των κέντρων εκπόρευσης της πολεμικής προς τις ιδέες του Ρήγα και του Κοραή. Αυτός είναι ο λόγος ότι ξανατονίζεται η ύπαρξή τους. Για τη Νομαρχία δεν είναι εδώ ο χώρος να κάνω λόγο. Θα προσθέσω ελάχιστα σε όσα είπα πιο πάνω για την *Αδελφική Διδασκαλία*. Σ' αυτήν γίνεται προσπάθεια της Δημοκρατικής Διοίκησης⁴⁶ κατά το πρότυπο του Ρήγα, ή ακριβέστερα, με τη μεταφορά σ' αυτήν του πολιτικού του συντάγματος.

Στις παρατηρήσεις και την κριτική της *Πατρικής Διδασκαλίας* για το Πολίτευμα του Ρήγα, με σκεπτικό όπως αυτό,

«Ας τεχνολογήσωμεν και επιστημονικότερον το όνομα αυτό της «Ελευθερίας» δια να ιδώμεν αν ημπορεί να συμβιβασθή με καμμίαν από τας πολιτικάς διοικήσεις, εις τας οποίας διαμένει η ευταξία, η χρηστοθήεια και η ασφάλεια των πολιτών. Ας παρατρέξωμεν δια συντομίαν την Μοναρχικήν και Αριστοκρατικήν διοίκησιν, ωσάν οπού εις αυτάς τοιαύτη ελευθερία δεν δίδεται· και ας εξετάσωμεν αν τη αληθεία δίδεται ελευθερία εις μίαν καλώς διοικουμένην δημοκρατικήν διοίκησιν⁴⁷», και συνεχίζει για τους: νεοφανείς τρόπους πολιτείας και διοικήσεως και τέλος: «το νυν θρυλλούμενον σύστημα ελευθερίας⁴⁸», ο Κοραΐς απαντάει προσφέροντάς μας το πολιτικό σύνταγμα του Ρήγα πολλά χρόνια πριν το βρούμε, και αυτό από αντίγραφο. Γράφει: «Εις ποίαν από τας πολιτικάς διοικήσεις έχει

45. Nicolò-poulo, Notice ... ό.π., σ. 7. Το αντίτυπο αυτό της Νομαρχίας που χρησιμοποιεί ο Κοραΐς, φαίνεται ότι είναι αυτό που πέρασε μέσω Κανατσούλη, όπως τα άλλα βιβλία του Κοραή, όσα τελικά έφτασαν, στη Βιβλιοθήκη Χίου «Ο Κοραΐς». Εκεί για πρώτη φορά το βρήκα μετά από επίμονη έρευνα, γιατί ήταν τελείως άγνωστη μέχρι τότε η ύπαρξή του.

46. *Πατρική Διδασκαλία*, βλ. *Αδελφική Διδασκαλία*, σ. 17. Ο Κοραΐς στις Σημειώσεις στο Προσ. Πολ. (Βαλ. Α1, σ. 384), έλεγε: «ημείς σήμερα συντάσσουμε νέαν πολιτείαν».

47. *Πατρική Διδασκαλία*, ό.π., σ. 3.

48. *Πατρική Διδασκαλία*, σ. 13. Στις σ. 17-20 δίνει ορισμούς της ελευθερίας. Οι υπογραμμίσεις όλες δικές μου.

μάλιστα χώραν αὐτὴ ἡ νομιζομένη Ἐλευθερία; Εἰς τὰς ἐλευθέρους, ἀρα ὑπὸ τῶν Νόμων κυβερνωμένας Δημοκρατίας, ἢ εἰς τὰς αυτογνώμονας ηγεμονίας καὶ τυραννίας⁴⁹. Μόνον ἀσφαλὲς πολίτευμα εἶναι ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον οἱ νόμοι μόνον δεσπύουσι με ἀπροσώπολητον ἰσότητα ἐπάνω εἰς ὅλους καὶ ὄχι αἰ θελήσεις τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν. ...Εἰς τὸ τοιοῦτον μόνον πολίτευμα ἔχει χώραν ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία· ἡ ὁποία ἄλλο δὲν εἶναι πλὴν «ἡ ἐξουσία τὴν ὁποῖαν ἔχει πᾶς ἓνας πολίτης νὰ πράττῃ ὅσα οἱ νόμοι δὲν ἐμποδίζουσιν», ἡ γοῦν νὰ πράττῃ ὄχι ὅτι θέλει, ἀλλ' ὅτι ἠθέλησε τὴν πρώτην φοράν ὁπότεν ἐνώθη με τοὺς συμπολίτας του εἰς μίαν πολιτικὴν κοινωνίαν». Ἀπὸ τὸν Ρήγα μεταφέρεται ἀκριβῶς ἀκόμη καὶ τὴν ὁρολογία, ὅπως ἀπροσώπολητος⁵⁰.

Νέος Ραψάκης

Τὸ *Ρόπαλον τοῦ Ηρακλέους* θα το δεχτεῖ ὁ Πάριος ἀπὸ τὸν Κοραῖ ἡ λογαριασμό τοῦ Ρήγα κυρίως στὴ *Νομαρχία*, ὅπου θα βρουν θέση γιὰ ἀπάντηση καὶ ὁ *Ραψάκης*, πού δὲν δημοσιεύτηκε, ἀλλὰ ἦταν γνωστός στὸν Κοραῖ ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1806, καὶ τὸν ἀναιρεῖ στὴ *Νομαρχία* καὶ ἡ *Ἀντιφώνηση* (1802) καθὼς καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ Πάριου. Ὁ ἴδιος θα ἀπαντήσῃ στὴ *Νομαρχία* με τὸ *Ἀλεξίκακον φάρμακον* (Λειψία 1818). Εἶναι γνωστὴ ἡ στάση καὶ οἱ ἐνέργειες τοῦ Κοραῖ γιὰ τὴν καθυστέρηση ἢ καὶ ματαίωση τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Πάριου⁵¹. Ὁ Λόγος στὸ *Νέο Ραψάκη* εἶναι πάλι περὶ Ἐλευθερίας καὶ γιὰ τὸ εἶδος τοῦ Πολιτεύματος τοῦ Ρήγα⁵². Γράφει ὁ Πάριος στὸ «*Νέο Ραψάκη*» γιὰ τὸ *Ρόπαλον τοῦ Ηρα-*

49. *Ἀδελφικὴ Διδασκαλία*, σ. 50-53.

50. Ρήγας, Βρανούσης, ΒΒ 370, 391, 385 ἀρθρ. 85, 384 ἀρθρ. 78, 386, 387, ἀπροσώπολητος Βρανούσης ΒΒ 385, ἀρ. 96, 371 Εἰσαγωγή-Προκήρ. Δασκαλάκης, Πολίτευμα, σ. 75. Κοραῖς ἀκόμη Διάλογος (Υδρα), σ. 161, Προσωρ. Πολίτ. Βαλέτας, Α 1 σ. 384. Ἀκόμη Ἐγκλημα Α.Δ. 36, Ρήγας: ἐγκληματικῶν νόμων (Δασκ. Πολ. 103, 105 ἀρ. 96, 97) κ.λπ.

51. Δ. Οικονομίδης, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1721-1813) *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν*, τ. Α', 1961, 347-422. Ἰδιαιτέρως σελ. 386-389, 361, 380, 420-1, 414-5, 389, 407 (Ραψάκης), 378 (Ρήγας), 373. Χ. Τζώγας, Ἡ περὶ μνημοσύνων ἐρίς ἐν Ἀγίῳ Ὀρει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 34. Μ. Γεδεών, Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους, ὅ.π., σ. 90, 91, 266.

52. Νέος Ραψάκης, βλ. Δ. Οικονομίδης, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, ὅ.π. σ. 389, 407, Αικ. Κουμαριανοῦ, Ὁ «Νέος Ραψάκης», *Ὁ Ἐρανιστής*, 6 (1968), τεύχ. 31, 32, 33, σ. 1-18. Στις σ. 9-10, ὅπου ὁ τίτλος ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, πρέπει νὰ ἀποκατασταθοῦν μερικὰ λάθη: τὸ ἀντιθέτους νὰ γίνῃ ἀντιθέους, μετὰ τὸ εὐσεβῶς νὰ προστεθεῖ τε, μετὰ τὸ πρὸς πάντας νὰ φύγῃ τὸ τους καὶ νὰ γίνῃ τε. (Σελ. 10) τὸ ἀποβάλλοντας νὰ γίνῃ ἀποβάλλοντες, τὸ πάντη νὰ γίνῃ πάντη, τὸ (ὡς φασί) νὰ γίνῃ (ὡς φασί). (Βεβαίως σ' αὐτὸ τὸ ἀρθρὸ γράφονται ὅλα στὸ μονοτονικό). Ἀκόμη στὴ σελ. 10 στὸ κείμενο τοῦ δευτέρου τίτλου μετὰ τὸ πατρικῆς διδασκαλίας, νὰ φύγῃ τὸ και καὶ νὰ γίνῃ τῆς (χάριν ἀσφαλείας κ.λπ.). Ἀκόμη νὰ διορθωθοῦν στὴ σελ. 12 τὰ ἀκόλουθα λάθη: γραμμὴ κειμένου χειρόγρ 1. Ἀντὶ ἤτοι γράφε ἦτε. Γραμμὴ κειμένου χειρόγρ. 8: ἀντὶ συμπάσχειν γράφε συμπάσχει. Γραμμὴ κειμένου χειρόγρ. 18 ἀντὶ ἀλκῆν γράφε ἀλκήν. Γραμμὴ κειμένου χειρόγρ. 26: ἀντὶ ἀδελφοῦ γράφε ἀδελφού: Γραμμὴ κειμένου χειρόγρ. 29: ἀντὶ ἀπὸ μίας γράφε ἀπομιάς. (Σελ. 13). Γραμμὴ κειμέ-

κλέους⁵³, το γνωστό του Ρήγα έμβλημα της μελλοντικής επαναστατικής σημαίας και των παρασήμων. Δεν αποκλείεται να ήταν και τίτλος του πολιτικού manifestου: «Βιβλιάριον εξέδωκαν, ρόπαλον του Ηρακλέους αυτό ονομάσαντες· οι Έλληνόφρονες»⁵⁴ (υπογρ. εγώ) και «θεοστυγή έργα, εις τα οποία παρώξυναν οι παράφρονες εκείνοι με το ρόπαλον»⁵⁵.

Ο Κοραής απαντάει στο *Νέο Ραγάκη*, όπως το έκανε και στην *Πατρική Διδασκαλία*, γιατί έχει στα χέρια του τα έργα του Ρήγα και ιδιαίτερα το *Σύνταγμα*. Ο *Νέος Ραγάκης* αποτελεί πηγή γνώσης του πολιτικού έργου του Ρήγα, γιατί η Νέα Πολιτική Διοίκηση δε σώθηκε στην έντυπη μορφή της, αλλά μας έγινε γνωστή από ένα χειρόγραφο - αντίγραφο, που δημοσιεύτηκε μόλις το 1871⁵⁶. Πέρασε όμως μέσα στα έργα της έντονης πολιτικής πολεμικής και προάσπισης του έργου του Ρήγα από τον Κοραή. Το 1830 π.χ., στο *Διάλογο δύο Γραικών*, το κύριο θέμα είναι το *πολιτικό Σύνταγμα*⁵⁷, η *ισόνομος πολιτεία*⁵⁸, η *ιδιότητα του πολίτη Έλληνα*⁵⁹, ο *Νόμος και ο κυρίαρχος λαός*⁶⁰. Στο έργο αυτό του Κοραή υπάρχει και ο ισοδύναμος του *Ροπάλου* συμβολισμός: το *Δρέπανον*⁶¹.

Mémoire

Πέντε περίπου χρόνια μετά το θάνατο του Ρήγα ο Κοραής βρίσκει την ευκαιρία στο *Υπόμνημά* του (25 Δεκ. 1802) να διατρανώσει και πάλι την αγανάκτησή του για την τύχη του Ρήγα, να καυτηριάσει τους φωτισμένους λάτρεις της ελευθερίας του καιρού του για την ανοχή τους αλλά και να εκφράσει, ανεξάρτητα απ' αυτά, δημόσια και σε προφορικό λόγο και σε γραπτή κατάθεση την επιστημονική του κριτική για το επιστημονικό έργο του Ρήγα. Και γνωρίζουμε ότι ο Κο-

νου χειρόγρ. 37: αντί *κοχλάζοντα* γράφε *καχλάζοντα*. Γραμμή κειμένου χειρόγρ. 48: αντί *τόσην μοι* γράφε *πόσην μοί*. Γραμμή κειμένου χειρόγρ. 50: αντί *μετά το νομίζω όμως*, έχει παραλειφθεί: *πως δεν θέλει φανή περιττός, και ο ειδικός μου ζήλος*. Γραμμή 53 αντί *λυπή*, γράφε *λυπέ*. (Οι παραπομπές γίνονται στο ανάτυπο).

53. *Νέος Ραγάκης*, χειρόγρ, αρ. φ. 2,6.

54. *Νέος Ραγάκης*, χφ. αρ. 2. Για το *Ρόπαλο* βλ. *Δασκαλάκης*. Μελέται, σ. 111, 138, 12. *Βρανούσης*, Ρήγας, σ. 388, 96, 69, 70. *Δασκαλάκης*, Πολίτευμα, σ. 12, σημ. 1. Το ρόπαλο του Ηρακλέους με το λιοντάρι, σύμβολα στη Χάρτα, έγιναν τυπογραφικό σήμα του τυπογραφείου του Δημ. Μεσθενέως, στο Μεσολόγγι. Τυπογράφος ο Μεσθενεύς είχε γίνει στο Παρίσι. Βλ. «Το Ελληνικό Βιβλίο 1476-1830», ό.π., σ. 299. Η εικόνα στη σελ. 174. Για τις αναπαραστάσεις στα νομίσματα της Χάρτας βλ. Γ. Λάιος, *Οι Χάρτες του Ρήγα*, ό.π., σ. 51, αρ. 162, 50 αρ. 147, 49 αρ. 134 (οι παραπομπές στο ανάτυπο). Το *Ρόπαλο* στην *Εξήγηση των Σημείων* από το Ρήγα σημαίνει: ελληνική δύναμη.

55. *Νέος Ραγάκης*, χφ. αρ. 6.

56. Βλ. *Βρανούσης*, Ρήγας, σ. 370.

57. *Τι Συμφέρει ... Διάλογος δύο Γραικών*, 1830, σ. 15.

58. *Διάλογος*, ό.π., σ. 41.

59. *Διάλογος*, ό.π., σ. 27, 45.

60. *Διάλογος*, ό.π., σ. 4.

61. *Διάλογος*, ό.π., σ. 8, 41, 35 (*καιρός του Δρεπάνου*), σ. 18 (*η επί του δρεπάνου εποχή*).

ραής ήταν και στην κριτική όπως και σε κάθε άλλη επιστημονική του δραστηριότητα, πολύ προσεκτικός και αυστηρός, αφού άλλωστε σ' αυτή αντανakλούσε το δικό του επιστημονικό κύρος. Έγραφε λοιπόν για το Ρήγα: «Η μετάφραση του Ταξιδιού του Ανάχαρση, αρχινισμένη και σταματημένη (προσωρινά) για λόγους που, για την τιμή του αιώνα που ζούμε, οφείλω να περάσω σιωπηρά, θα συνεχιστεί»⁶². Εδώ ο Κοραής δίνει την πολύτιμη πληροφορία, δημόσια, ότι, μετά το θάνατο του Ρήγα, συνεχίζεται η μετάφραση του *Νέου Ανάχαρση*. Η συνέχεια αυτή γίνεται από τον ίδιο τον Κοραή, όπως θα δούμε. Ας παρακολουθήσουμε όμως και τη συνέχεια του κειμένου, για να δούμε την έμμεση αλλά σαφέστατη αναφορά πάλι στο Ρήγα. Γράφει: «Γεωγραφικοί χάρτες στη νέα ελληνική είναι ήδη γνωστοί από μερικά χρόνια». Δίνω το όλο γαλλικό κείμενο από το *Mémoire*:

*La traduction du Voyage d' Anacharsis*⁶³, commencée, et suspendue par des causes que, pour l' honneur du siècle où nous vivons, je dois passer sous silence, va se continuer... Des cartes géographiques en grec moderne sont déjà connues depuis quelques années»⁶⁴.

Η διαθήκη του Κοραή και ο νέος Ανάχαρσις

Ο Κοραής είχε σαφή γνώση τόσο των μεταφράσεων του έργου *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* του J. Barthélemy, όσο και της τύχης αυτών των μεταφράσεων⁶⁵. Είδαμε πριν από λίγο τι έγραφε στο *Υπόμνημα* και γνωστοποιούσε δημόσια. Στο Βιογραφικό του Ρήγα σημειώνει ότι ο Ρήγας «traduisait le *Voyage du jeune Anacharsis*, dont' il parut quelques volumes»⁶⁶. Τώρα έχουμε με τη Διαθήκη του μια νέα αναφορά σε μετάφραση του *Νέου Ανάχαρση*. Περιλαμβάνεται στο σχέδιο διαθήκης που στέλνει στον Αλ. Βασιλείου, στη Βιέννη, γιατί ο όρος ο σχετικός με τη μετάφραση του Ταξιδιού τον αφορά. Με τη διαθήκη πληροφορούνται οι εκτελεστές της διαθήκης του, φίλοι του Clavier και Thurot, ότι βρίσκεται σε χειρόγραφο μεταφρασμένη στη δημοτική η *Εισαγωγή* του Ταξιδιού του Ανάχαρση και θα έπρεπε να παραδοθεί στο Βασιλείου. Η διαθήκη είναι γραμμένη στα γαλλικά. Στο Βασιλείου ο Κοραής την στέλνει 16 Ιαν. 1809 με ένα γράμ-

62. *Mémoire sur l' état actuel de la civilisation dans la Grèce* par Coray, σ. 55. Για τις μεταφράσεις και τα εκδοτικά προβλήματα του Ανάχαρσι βλ. Λεγρόνδ, *Ανέκδοτα Έγγραφα*, σ. 13, 61, 63, 75, 81, 101. Λάμπρος, *Αποκαλύψεις*, σ. 111, *Άμαντος, έγγραφα*, σ. 20, *Βρανούσης*, Ρήγας σ. 50, 51, 331, σημ. 2. Πρβλ. και Δασκαλάκης, *Μελέται* σ. 371, σημ. 1. Λάιος, *Χάρτες* σ. 18-21, 77, 69. Δασκαλάκης, *Μελέται* 361-372, κυρίως βλ. σ. 370, σημ. 2 και σ. 371, σημ. 1. Ο ίδιος, Ρήγας-Κοραής, σ. 364, 385. Στο άρθρο αυτό σπάνια βρίσκει κανείς μια σωστή παρατήρηση. Γεδεών, *Η πνευματική κίνηση του Γένους*, ό.π., σ. 129, 136.

63. Υπογραμμίζει ο Κοραής.

64. Η υπογράμμιση δική μου.

65. *Mémoire*, σ. 55.

66. *Nicolo-Poulo, Notice*, σ. 3.

μα του⁶⁷. Στη διαθήκη, ακριβώς έγραφε: «une pareille⁶⁸ traduction non achevée de l' introduction au voyage d' Anacharsis de l' abbé Barthelemy».

Ο Κοραΐς, λοιπόν, όχι μόνο μας πληροφορεί ότι μετάφραζε το *Voyage*, αλλά και ότι του έδινε τόση σημασία, ώστε άφηνε εντολή και στη διαθήκη του ακόμη για την μετά το θάνατό του τύχη της. Ακόμη να προσέξουμε τη δήλωση του Κοραΐ ότι μεταφράζει από τον *Ανάχαρση* την *Εισαγωγή* στο «Ταξίδι». Αφού, όμως την *Εισαγωγή* την είχε μεταφράσει ο Γ. Σακελλαρίου και δημοσιεύσει στους Πούλιους από το 1797⁶⁹, και ο Κοραΐς σίγουρα ήξερε τον τόμο⁷⁰, ποιός ο λόγος της νέας μετάφρασης; Ή μήπως η δική του ήταν παλαιότερη του 1797; Ο Βρανούσης γράφει ότι «Στο τυπογραφείο των Πούλιου αρχίζουν να τυπώνονται οι τρεις πρώτοι τόμοι, οι μεταφρασμένοι από τον Γ. Σακελλάριο, ενώ σ' άλλο τυπογραφείο, ταυτόχρονα, τυπώνεται ο τέταρτος, μεταφρασμένος από το Γ. Βεντότη και το Ρήγα, κι ετοιμάζονται οι υπόλοιποι πέντε για να ολοκληρωθεί και να κυκλοφορήσει γρήγορα το έργο»⁷¹. Ο ίδιος ο Σακελλαρίου στην αρχή της μεταφραστικής του προσπάθειας έμαθε ότι κάποιος άλλος κάνει τη μετάφραση. Ποιός ήταν αυτός; Μήπως ο Κοραΐς; Ίσως ο Ρήγας είχε αναθέσει στον Κοραΐ. Πάντως ο Κοραΐς συνεχίζει τη μετάφραση, όπως θα δούμε, από κει που την άφησε ο Ρήγας. Όσο για τη μετάφραση της *Εισαγωγής* του *Ανάχαρση* από τον Κοραΐ θα δούμε τι συμβαίνει.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ και ο νέος *Ανάχαρσις*

Η εξαγγελία του Κοραΐ στο *Υπόμνημα*, ότι η μετάφραση του *Ανάχαρση* συνεχίζεται μετά το θάνατο του Ρήγα, θρίσκει, στην έκδοση των *Πολιτικών* του Αριστοτέλη, την απόδειξή της. Πενήντα σελίδες των εκεί Προλεγομένων είναι μετάφραση του Κοραΐ από το κεφάλαιο LXII (= MB) του Barthelemy⁷². Διευκρινίζει ο Κοραΐς: «Δια να ευκολύνω, όσον δυνατόν, την κατάληψιν του εις πολλά μέρη δυσνοήτου συγγράμματος τούτου, εκθέτω πρώτον την ανάλυσιν ή μάλλον παρεκβολήν αυτού την εξής, διηρημένην εις δύο μέρη, και μεταφρασμένην πλέον κατά διάνοιαν παρά κατά λέξιν, από το κομψόν του Αββά Βαρθελεμύ σύγ-

67. Ν. Δαμαλάς, *Επιστολαί Α. Κοραΐ*, τ. Β', 1885, σ. 25. Σημείωση του Δαμαλά: Σχέδιον Διαθήκης Κοραΐ σταλέν προς Αλ. Βασιλείου μετά της προηγουμένης επιστολής της 16 Ιανουαρίου 1809. Στην *Αλληλογραφία* εκδ. ΟΜΕΔ παραλείπεται η Διαθήκη, βλ. τη Διαθήκη και στον Βαλέτα, *Άπαντα Κοραΐ*, τ. Β2 σ. 665.

68. Με το *pareille* ο Κοραΐς εννοεί ότι η μετάφραση του *Νέου Ανάχαρσι* είναι μία ανάμεσα σε άλλες στη νεοελληνική γλώσσα σε χειρόγραφη μορφή.

69. Βρανούσης, *Άπαντα Ρ.Φ.*, τ. Β', σ. 430, όπου και η προμετωπίδα της μετάφρασης σ. 429.

70. Βλ. εδώ σημ. 66.

71. Βρανούσης, *Ρήγας*, σ. 51. Σύγκριση υπάρχει στον αριθμό των τόμων του *Ανάχαρση*, αν είναι τόμοι εννέα (όπως η *Εισαγωγή* Σακελλαρίου) ή επτά (*Δασκαλάκης*, *Μελέται*, σ. 365), ή οκτώ. Εξαρτάται, φαίνεται, από τη μετάφραση. Στην ελληνική π.χ. θα γινόταν δώδεκα τόμοι (*Δασκαλάκης*, *Μελέται*, σ. 370, σημ. 2).

72. Αριστοτέλους *Πολιτικών* τα σωζόμενα, Παρίσι 1821, σ. ε'νθ'.

γραμμα *Voyage du jeune Anacharsis*. chap LXII»

Ο Ρήγας είχε σταματήσει τη μετάφρασή του στο κεφ. LIX (ΛΘ'). Ο Κοραής δίνει τμήμα της μετάφρασής του, στον Αριστοτέλη, από το κεφ. ΜΘ'.

Όσο για το θέμα, τώρα, της έκδοσης των μεταφρασμένων τόμων του Ανάχαρση, πριν από το θάνατο του Ρήγα, έχουμε μεταξύ των άλλων, και απλά την υπενθυμίζω, την πληροφορία από το 1803 ότι μεταφράστηκαν ο α' και δ' τόμος και είχαν μεγάλη διάδοση. Όσο για τους β' και γ' είχαν εκτυπωθεί αλλά με τη σύλληψη όλα τα αντίτυπα κατασχέθηκαν και κήκκαν. Αυτό είναι μαρτυρία «από τα χαρτιά ενός άνδρα που έμεινε πολύ καιρό στην Οθωμανική Αυτοκρατορία»⁷³.

ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ

SYLVESTRE DE SACY-FRANZ KARL ALTER - MAGASIN ENCYCLOPÉDIQUE - ALLGEMEINER LITERARISCHER ANZEIGER

Από τα 1799 στο περιοδικό *Magasin Encyclopédique* βρίσκουμε αποκαλυπτικές πληροφορίες για τον *Ανάχαρσι* του Ρήγα, για χειρόγραφα από τη Θεσσαλία καθώς και για τη σύλλησή του. Όλα αυτά προέρχονται από το φιλικό τύπο και το στενό κύκλο των ξένων φίλων του Κοραή. Οι φίλοι αυτοί του Κοραή γνώριζαν και το Ρήγα και ίσως είχαν και συνεργαστεί μαζί του. Πρόκειται για τους Sylvestre de Sacy, Franz Karl Alter και τα περιοδικά *Magasin (z) Encyclopédique* και *Allgemeiner literarischer Anzeiger* της Λειψίας.

Ο *Sylvestre de Sacy*, ακαδημαϊκός και ικανός γλωσσολόγος, μέλος της Εταιρείας των Ανθρωποτηρητών με τον Κοραή, ίσως και αρωγός στην εκλογή του ως μέλους σ' αυτή την Εταιρεία (*Société des observateurs de l' homme*)⁷⁴. Δημοσιεύει στο *Magasin Encyclopédique* τις πληροφορίες του για το Ρήγα.

Ο *Franz Karl Alter*, δάσκαλος στη Βιέννη της ελληνικής διαλέκτου, όπως ο ίδιος αυτοχαρακτηρίζεται στην έκδοσή του του *Χρονικού* του Γεωργίου Φραντζή, είναι αυτός του οποίου τα δημοσιεύματα για το Ρήγα μεταφέρονται συχνά στο *Magasin Encyclopédique*. Στο ίδιο περιοδικό προβάλλονται και κρίνονται εγκωμιαστικά τα έργα του. Εκεί έχουμε δημοσιευμένα και μερικά βιογραφικά στοιχεία γι' αυτόν, όπως π.χ. ο συντάκτης του άρθρου για τη *Νεοελληνική Λογοτεχνία* Winckler γράφει: «Plusieurs savans à Vienne, tâchent de répandre les lumières

73. Βλ. Nachricht von der Neugriechen. Aus den Papieren eines Mannes, der sich lange im Türkischen Reiche aufgehalten hat. I Ueber die Berschwörung einiger Griechen in Wien, im Jahre 1797 δημοσιευμένο στο *Neue Berlinische Monatschrift*, Herausgegeben von Biester, Neunter Band: Jänner bis Junius 1803. Berlin und Stettin, bei Friedrich Nicolai, σ. 382. Το όλο άρθρο για το Ρήγα είναι σελ. 381-388. (Πρβλ. και Πετράκος, Κοινοβουλευτική Ιστορία τ. Α', Αθήνα 1935, σ. 104 κ.ε. Ο τίτλος είναι αυθαίρετος). Ενδιαφέρουσες και οι πληροφορίες του II μέρους για τον Πρόξενο της Πρωσίας στη Μολδαβία, τον Köpzig και την «τύχη» που του επιφύλαξε το 1787 ο «Πρίγκηπας της Μολδαβίας, γερο-Υψηλάντης, ο πατέρας του σημερινού Πρίγκηπα» (σ. 388-391 του γερμανικού κειμένου), καθώς επίσης και όσα γράφει για τον κλήρο και τον *Χριστόδουλο*, στο III μέρος (σ. 390-392).

74. Α. Κουμαριανού, Ο Κοραής και η Société, σ. 137, 142, 126.

res parmi les Grecs, et de réveiller de plus chez eux le goût de la lecture, soit en traduisant de bons ouvrages en grec moderne, soit en publiant des ouvrages grecs, inédits ou publiés seulement par fragmens. Un de ces hommes et M. Alter, professeur de langue grecque à Vienne, qui a publié, il y a un an, la *Chronique de Phrantza* (Το Χρονικό του Γεωργίου Φραντζή εκδ. των *Μαρκίδ. Πούλιου* 1796)⁷⁵. Στο σημείο αυτό να ανοίξω μια παρένθεση για να πω ότι ο Κοραής μελετούσε ιδιαίτερα τον Φραντζή και αυτόν χρησιμοποιεί στην απάντησή του στον Πάριο για την υπεράσπιση του Ρήγα. Περνάει στην *Αδελφική Διδασκαλία* άποψη του Φραντζή πολύ σημαντική. Αφορμή στη σκέψη αυτή μου έδωσε ακριβώς αυτή η δημοσιευμένη κριτική για την έκδοση του *Φραντζή* από τον Alter. Δίνω, επειδή είναι ενδιαφέρον, το σχετικό χωρίο, όπως το παίρνω από το βιβλιοκριτικό σημείωμα του Winckler στο *Magasin*⁷⁶. «*Est-ce donc l'orthodoxie des Musulmans, qui leur a valu ce bonheur? Et si nos dogmes nous ont attiré ce malheur, d'où vient que la Russie, qui a adopté les mêmes dogmes, est cependant florissante?*».

*Αδελφική Διδασκαλία*⁷⁷: *Αν ημείς εχωλάναμεν εις τα της θρησκείας, οι Ρώσοι βέβαια, επειδή πάντοτε κατ' ίχνος ηκολούθησαν τα φρονήματα της Ανατολικής εκκλησίας ήτον αδύνατον να μη χωλάνωσιν ως ημείς· και με όλον τούτο αντί του να μεθέξωσι και αυτοί απ' αυτό το φρικτόν μυστήριο, ηλευθέρωθησαν από τον αισχρόν ζυγόν των Σκυθών, εις καιρόν όταν οι Γραικοί έκλιναν τον αυχένα υπό τον ζυγόν της Τουρκικής τυραννίας».*

Ο Alter, λοιπόν, διδάκτορας φιλοσοφίας και καθηγητής της Αρχαίας και Νέας Ελληνικής γλώσσας στη Βιέννη, κατά μία άποψη είχε παραστάτη στην έκδοση του *Χρονικού*, στο τυπογραφείο των Πούλιου, το *Ρήγα*⁷⁸. Είναι γεγονός ότι τον είχε γνωρίσει προσωπικά και ότι πρώτος αυτός ανακοίνωσε τη *Χάρτα* στις 26

75. *Magasin Encyclopédique* ou Journal des Sciences, des Lettres et des Arts, par. A.L. Millin, IV. Année. Tome sixième, A Paris, An VII 1799, σ. 302. Βλ. και πληροφορίες για τον Alter στο άρθρο του Sylvestre de Sacy (S.d.S.) *Magasin*, V. Année, Tome sixième, An VIII 1799, σ. 453 (ο Alter, στενός συνεργάτης του Holmes. Για λογαριασμό του Alter κάνει αντιβολές χειρογράφων. Ο Alter έχει εκδώσει έργα για τη ρώσικη (Γεωργιανή) Λογοτεχνία (1798), τη Σανσκριτική (1799) και Σύμμικτα Κριτικά-Φιλολογικά (1799). Για την εξέλιξη του Alter σε λογοκριτή βλ. *Magasin Encyclopédique VIe année*. Tome cinquième. A Paris. An IX. 1801, σ. 392.

Nouvelles littéraires. Autriche. Livres français défendus par la censure impériale à Vienne, au mois de janvier 1801.

M. le professeur Alter, à Vienne, a été nommé à la place de *custos* (ou *garde*) de la bibliothèque I.R. de l' université, où il est chargé de la partie philologique. Cette bibliothèque n'a point de manuscrits; ce qu'elle en possédoit autrefois, a été réuni. Για τον Alter βλ. και *Ενεπεκίδης*, Κοραής, ό.π., σ. 39, 163 και Εφ. *Καθημερινή*, ό.π.

76. *Magasin*, σ. 305. Η έκδοση του *Χρονικού* του Γ. Φραντζή έχει πρόλογο 27 σελ. στα ελληνικά από Alter.

77. *Αδελφική Διδασκαλία*, σ. 31. Για το Φραντζή βλ. στον Κοραή έκδ. Β α λ έ τ α , 'Απαντα τ. Β., μέρος 1, σ. 606, 636-8.

78. Β ρ α ν ο ύ σ η ς, Ρήγας BB, 110-111 και 'Απαντα Εταιρείας Ελλην. Εκδόσεων, τ. Α, σ. κγ'.

Ιουλίου 1797⁷⁹. Ο Alter είχε γνωρίσει στη Βιέννη και τον Μοισιόδακα, το 1780, για τον οποίο ο Ρήγας κάνει ξεχωριστή μνεία στη Χάρτα του και ο Alter ευνοϊκή κριτική⁸⁰.

Το *Magasin Encyclopédique* είναι το περιοδικό στα δημοσιεύματα του οποίου αναφέρεται στα έργα του ο Κοραΐς⁸¹ και στο οποίο ο ίδιος δημοσιεύει από το 1796⁸². Ακόμη σ' αυτό δημοσιεύονται ευνοϊκές κριτικές για το έργο του Κοραΐ⁸³. Σ' αυτό δημοσιεύει επίσης κριτικές και ειδήσεις ο Κ. Νικολόπουλος⁸⁴. Στο ίδιο δημοσιεύει ο Chardon de la Rochette για τον Κοραΐ⁸⁵. Ο Διευθυντής του περιοδικού Α. Millin, μόνος εκδότης μετά το 1796, με τους πολλούς άλλους τίτλους που τους παραθέτει στην προμετωπίδα του *Magasin*, είναι ιστορικός, αρχαιολόγος, μέλος πολλών *Εταιρειών των Φυσικών Επιστημών* στη Ζυρίχη, τη Γένα κ.ά. Είναι και μέλος αλλά και καλός αγωγός των σχετικών πληροφοριών της *Εταιρείας των Ανθρωποποιητητών*⁸⁶, που, για να μη το ξεχνάμε, ο Κοραΐς μίλησε και για το Ρήγα στο *Υπόμνημά του*.

Μετά την παρένθεση αυτή ας γυρίσουμε στον *Ανάχαρσι* του Ρήγα. Δημοσιεύεται στο *Magasin* η ακόλουθη πληροφορία⁸⁷: Μια ελληνική μετάφραση του *Ταξιδιού του Ανάχαρσι* είχε αρχίσει να τυπώνεται στη Βιέννη, αλλά ο μεταφραστής δεν γνωρίζω για ποιό λόγο, μετά από πολλές εναντίον του διώξεις στο τέλος παραδόθηκε στο Διβάνι, που τον καταδίκασε σε θάνατο· έτσι αυτό το έργο δε θα δημοσιευτεί.

Στη συνέχεια γράφει: «Στον *Παγκόσμιο Φιλολογικό Οδηγό*» (*Allgemeiner literarischer Anzeiger*) του Ιαν. 1798, σελ. 68, εφημερίδα που βγαίνει στη Λειψία, ο Μ. Alter μεσολάβησε ώστε να παραισφύσει η ακόλουθη είδηση, που νομίζω ότι πρέπει να προσθέσω σ' αυτά που είπα. Μεταφέρω το κείμενό του:

79. Λάιος, Χάρτες, σ. 18. Βλ. και στο άρθρο αυτό παρακάτω, σημ. 81.

80. Π. Κιτρομηλίδης, Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθν. Τράπεζας, Αθ. 1985, σ. 34, 128, 259, σημ. 13.

81. *Το Ελληνικό Βιβλίο 1476-1830, ό.π., σ. 222 σημ. 27. Βλ. Magazin VIII Année, Tome cinquième, An XI 1803, σ. 367 με τίτλο Catalogue des manuscrits apportés de la Grèce. Βλ. και το γράμμα του φίλου του Κοραΐ Clavier προς τον Κοραΐ στο Magazin VII Année, Tome sixième, An IX-1801, σ. 22-32: Au Coray, sur une nouvelle traduction de Pausanias. Από ομολογία εδώ του Clavier φαίνεται πως ο Κοραΐς επηρεάζει τους ξένους φίλους του και στο τι θα δημοσιεύσουν. Ο Κοραΐς, λέει ο Clavier, τον συμβούλευσε να μεταφράσει στα Γαλλικά την Περιήγηση της Ελλάδας του Πausανία. Συνεργάτης και ο Barbié du Bocage (σ. 24).*

82. Βλ. Φ. Ηλιού, *Ανέκδοτα και ξεχασμένα γράμματα από την αλληλογραφία του Κοραΐ, Έρανος, ό.π., σ. 56, 118.*

83. Φ. Ηλιού, Έρανος, σ. 116. Πρόστεσε *Magasin tom. III, 1805, σ. 241-255. Οι αναγγελίες των έργων του Κοραΐ είναι πυκνότερες στο Magazin π.χ. 6λ. Troisième Année, L' an sixième, 1797, σ. 279, tome I, 1815, σ. 314, και 1797, τ. 50, σ. 279, έτος Γ'.*

84. *Magasin, Année, 1813, Tome I, σ. 424-428 (Κριτική στην έκδοση του Ισοκράτη από Μουστοξύδη).*

85. *Magasin, Année VIII, Tome deuxième, An X-1802, σ. 145-151.*

86. Α. Κοουμαριανού, Ο Κοραΐς και η Société, σ. 125, 126.

87. *Magasin, IV. Année, Tome Sixième, A Paris, An VII, 1799, σ. 311.*

«Une traduction grecque du Voyage d' Anacharsis avoit déjà été commencée à être imprimée à Vienne en Autriche, mais le traducteur, je ne sais pas pour quelle raison, après plusieurs persécutions dirigées contre lui, a enfin été livré par la cour de Vienne au Divan, qui l' a condamné à mort; de Sort que cet ouvrage ne paroîtra pas.» και προσθέτει⁸⁸:

«Dans l' Indicateur littéraire universel (*Allgemeiner literarischer Anzeiger*), janv. 1798, p. 68, journal qui paroît à Leipzig, M Alter a fait insérer la notice suivante, que je crois ajouter à ce que j' ai déjà dit.

«Les manuscrits suivans, envoyés de la Thessalie, sont prêts à être imprimés chez les frères Puliu, à Vienne.

(Εδώ παραθέτω όλα τα έργα του καταλόγου Alter που επαναδημοσιεύει ο Winkler).

I. Τα κατά Βεφά και Μεχρήν συμβεηκότα, ιστορία αραβική. Tel est le titre extérieur. On trouve encore après le titre suivant: διήγησις των συμβάντων τω τε βεφά και μεχρή βασιλέων περσίας. συγγραφείσα, και μεταγλωττισθείσα εκ της οθωμανών γλώττης δια στίχων πολιτικών προς χάριν των αναγινοσκότων υπ' ανωνύμου τινός. Ce manuscrit est un grec vulgaire ou moderne, écrit dans le dix-huitième siècle. La reliure, est en parchemin, et consiste en un fragment d' un *Menologium grec*, écrit, selon toute apparence, dans le treizième siècle.

II. Οι μεγαλοπρεπείς ερασταί, κωμωδία. (Les Amans généreux, comédie). On ne dit pas si cette pièce est originale ou traduite*.

[* C'est peut être une traduction des *Amans généreux* de Rochon de Chabanne, pièce imitée de Minna von Barnhelm d'Ephraïm Lessing; il paroît que les Grecs modernes traduisent plutôt des ouvrages français que des ouvrages allemands].

III. Η των αλπέων βοσκοπούλα ποίημα του Μαρμοντέλ εκ του γαλλικού μεταφρασθέν και στιχουργηθέν εις το Κοινόν ελληνικόν ιδίωμα. Μετάφρασις εκ της γαλλικής εις την ημετέραν η βοσκοπούλα των άλπεων του μουσίου Μαρμοντέλ.*

[* *Μούσιος* est le mot français Monsieur; il ne se trouve pas dans *le Glossarium infimae graecitatis de du Cange*].

IV. Η καλλιδόσιος κωμωδία, ό ποίημα του Βολταίρου. Μεταφρασθείσα εκ της γαλλικής διαλέκτου εις το ημέτερον κοινόν ιδίωμα. (L' Ecossaise, comédie de Voltaire). Cette comédie de Voltaire est traduite en grec vulgaire; car Marmontel et Voltaire sont deux autres favoris des Grecs de nos jours».

Ο κατάλογος αυτός, έργων χειρογράφων σταλμένων από τη Θεσσαλία για να δημοσιευτούν στο τυπογραφείο των Πούλιου, συνεχίζεται με ένα *Επιστολόριο* του ιερομόναχου από την Αθήνα Σαμουήλ Γεωργιάδου, με ένα αφιερωμένο στον Λάμπρο Φωτιάδη έργο με τίτλο *Αγάπη ομογενής* και 27 επιστολές του π. αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Δανιήλ. Τέλος στον κατάλογο αναγγελιών του Alter περιλαμβάνεται και μια *Γραμματική του Δημ. Πολύζου*.

Το εκτενέστατο αυτό άρθρο, από το οποίο έδωσα ένα μέρος, υπογράφεται από

88. *Magasin*, ό.π., σ. 311-313.

το φίλο του Barbîé de Bocage, Winckler⁸⁹.

Ο *Sylvestre de Sacy* σε ένα βιβλιογραφικό σημείωμά του για τον Alter στο ίδιο περιοδικό γράφει⁹⁰: Parmi ces notices, j' ai remarqué l' annonce d' une traduction en grec vulgaire, du *Voyage du jeune Anacharsis*, accompagnée de 12 cartes. Cette traduction est sans doute imprimée, quoique ne soit pas dit expressément dans l' endroit que je cite».

Τέλος, ας δούμε και ένα ανυπόγραφο άρθρο του *Magasin* του 1801, μάλλον του S.d.S.⁹¹

«Sur la traduction d' ANACHARSIS en grec vulgaire.

Citoyen,

La traduction du *Voyage du jeune Anacharsis* en grec vulgaire, dont on a parlé dans ce journal (An V, t. VI, p. 455), n' a jamais été publiée en entier. Le Ier vol. a paru à Vienne, en 1797, in 8° de 379 pages, sans la préface de l' auteur, et celle du traducteur Sacellarius, médecin grec, sous le titre suivant:

Περιήγησις του νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα περί το μέσον του τετάρτου αιώνας προ Χριστού. Συντεθείσα εν τη γαλλική διαλέκτω παρά του κυρίου Βαρτολομαίου και μεταφρασθείσα παρά Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου του εκ Κοζάνης, τύποις δε εκδοθείσα δαπάνη φιλελλήνων. Τόμος πρώτος, εν Βιέννη παρά Μαρκ. Πούλιου⁹².

Le tome II n' a jamais été imprimé en entier, mais seulement jusqu' à la feuille N. Le IIIe, imprimé jusqu' à la feuille P. n' a jamais paru: ils sont l' un et l' autre, comme le premier, de l' imprimerie des frères Puliu; le IVe tome a paru à Vienne, en 1797, in 8° de 361 pages, chez Pichler. En voici le titre:

Νέος Ανάχαρσις. Τόμος τέταρτος. μεταφρασθείς, τα μεν 32, 33, και 34 κεφάλαια, παρά του Γεωργίου Βεντότη Ζακυνθίου. τα δε 35, 36, 37 38 και 39 παρά του Βελεστινλή Θεταλού. διωρθωθείς και εκδοθείς παρά του αυτού. εν Βιέννη.

Ce tome a été interdit, à cause de quelques remarques⁹³.

Depuis ce temps, on a nnoncé à Trieste, en 1799, une nouvelle traduction de cet ouvrage en grec vulgaire. Ce sont trois grecs de Trieste, Dimitrio Venieri, Giovanni Marmarotari* et Spiridione Preveto qui ont entrepris cette traduction, qui doit être faite, non sur l' original français, mais sur la traduction italienne, impri-

89. *Magasin*, ό.π., σ. 292. Ο τίτλος του εκτενούς άρθρου του είναι «Litterature Grecque. Notice sur les Grecs modernes, sur leur langue, et sur quelques ouvrages écrits dans cet idiôme».

90. *Magasin*, ό.π., σ. 455. Πρβ. και Λάιος, Οι Χάρτες του Ρήγα, ό.π., σ. 71.

91. *Magasin*, VIe Année, tome cinquième, An IX-1801, σ. 98.

92. Ο Βρανούσης, (Ρήγας, σ. 331), δημοσιεύει και Εισαγωγή. Εδώ όμως έχουμε την πληροφορία ότι θγήκε ο Α' τόμος χωρίς πρόλογο Συγγρ. και Μεταφραστή. Μήπως ο θεωρούμενος ως Α' τόμος είναι θ' έκδοση με μεταγενέστερη προσθήκη των εισαγωγών; Και ο τίτλος του Δ' Τόμου έχει μικροδιαφορές: Βαρτ-θ, λείπει το έτος έκδ., δεν αναφέρει το όνομα του Ρήγα.

93. Και εδώ διαφορές από Βρανούση, σ. 330.

mée à Venise en 1791, en 12 volumes, sous ce titre: *Viaggio d' Anacarsi il giovane verso la metà del quarto secolo avanti l' era volgare*, tradotto dal francese. Venezia, Presso Antonio Zatta e figli. La nouvelle traduction grecque vulgaire doit être imprimée à Trieste, dans l' imprimerie des Méchitaristes⁹⁴.

[* αντί Μαρμαροτuri]

Ο στενός αυτός κύκλος του Κοραή, οι φίλοι του Ρήγα, έδωσαν τις πληροφορίες για τον ίδιο και το έργο του. Ο σύνδεσμος μεταξύ τους, εκτός των άλλων, ο φίλος του Κοραή Barbié du Bocage⁹⁵, ο σχεδιαστής του Χάρτη της Σκυθίας και της Αιγύπτου για τον *Ιπποκράτη* του Κοραή (1800), ο σχεδιαστής του *Άτλα* του *Ανάχαρσι*, που χρησιμοποιούσε ο Ρήγας.

Ο Dr. Medic. Xanthos για το Ρήγα και τον Ανάχαρσι

Ο A. Schott περιλαμβάνει στους δυο ογκώδεις τόμους του άρθρου του *Ξάνθου* για το Ρήγα, όπου διαβάζουμε ότι η μετάφραση του *Ανάχαρσι* του Ρήγα συνεχίζεται από ένα φίλο του.

Ο Schott συνδέεται με σεβασμό και φιλία με τον Κοραή και δίνει και τεκμήρια δημόσια ο ίδιος της τρυφερότητας που ένοιωθε για τον Κοραή. Έχει ακριβή γνώση του έργου του, αφού δεν περιορίζεται στις δημοσιευμένες γι' αυτόν πληροφορίες, αλλά φροντίζει να ενημερώνει τον αναγνώστη του και με νέες. Είναι ο ίδιος που έκανε τη μετάφραση του άρθρου για *τη ζωή και το έργο του Ρήγα* του Κοραή, (επιμένω σ' αυτό), στα Γερμανικά, το πλούτισε και με άλλες πληροφορίες από τον Fauriel κλπ. και το έβαλε ως παράρτημα της μετάφρασης της *Ιστορίας* του Rouqueville (δ' τόμος), που έκανε με τον M. Mebold το 1825 και σε μια πιο βολική έκδοση το 1828.

Και τώρα η πληροφορία του Ξάνθου για το Ρήγα και τον *Ανάχαρσι*.

«*Die Uebersetzung des Anacharsis, welche zwar durch das bekkante unglückliche Schicksal des Uebersetzers unterbrochen wurde, aber später durch einen seiner Freunde fortgesetzt worden ist; neulich wurde Anacharsis von einem gewissen Kuropalatis in Wien mit schönen Kupfern herausgegeben, und eine Uebersetzung der Entdeckung Amerikas*»⁹⁶.

94. Βλ. Λάιος, Χάρτες, σ. 77-79. Από τη γαλλική αναδημοσίευση λείπουν τα περί Βουκόλη και Γαζή (Λάιος, σ. 78).

95. *Magasin*, τ. II, 1811, σ. 207.

96. Dr. A. Schott-M. Mebold, Beiträge zur Geschichte des Griechischen Volkes älterer und neuerer Zeit. Erstes Bändchen. Heidelberg 1828, τ. 2, σ. 258. Βλ. ακόμη για το Ρήγα, τ. 1, σ. 92: «Man hatte zugleich nicht unterlassen, mit Frankreichs Kaiser in Einverständniß sich zu setzen, und Riga betrieb die grosse Angelegenheit auf das Thätigste. Aber er sah sich leider bald durch den Missbrauch, der mit seinen poetischen Erzeugnissen zur Unzeit getrieben wurde, in die Nothwendigkeit versetzt, nach Oesterreich zu flüchten. Der Divan erhielt Kenntniß von den geheimen Umtrieben, und wusste ihn aus seinem Asyl nach Belgrad zu locken; dort ward er plötzlich gefangen gesetzt, nach Konstantinopel geführt und enthauptet. Gleichwohl lebte und wirkte er in seinen Gedichten im-

Θεόφραστος - Ανάχαρσις

Στο *Θεόφραστο* (1799) ο Κοραΐς επαναλαμβάνει τα επιχειρήματα υπεράσπισης του Ρήγα από την *Αδελφική Διδασκαλία*⁹⁷, κάνει λόγο για τη *Νέα Πολιτική Διοίκηση* σε αντίθεση με το πολίτευμα της Ολιγαρχίας.

Σε όλο το βιβλίο πλημμυρίζουν ο πόνος και η αγανάκτηση για το αίμα του Ρήγα και τα αίτια της δουλείας⁹⁸.

Στο «*Περί Φιλοπονηρίας*» ξεσπάει σε λοιδορία των πονηρών και βαθύ μίσος γι' αυτούς, σαν γνήσιος *μισοπόνηρος*⁹⁹. *Φιλοπόνηρος* είναι ο κακούργος, ο ανόσιος (*scélérat*)¹⁰⁰. Στα σχόλια του για τον *Μισοπόνηρο* παραπέμπει στον *Barthélemy*¹⁰¹, που φαίνεται πως από πολύ νωρίς τον μελετούσε. Ακολουθεί τον *Ανάχαρση* σε όλες τις σημειώσεις που αναφέρεται σε *αρχαία νομίσματα*¹⁰². Η φωνή του Ρήγα τέλος βρίσκεται και στην αφιέρωση «*Aux Grecs libres de la Mer Ionienne*»

Ιπποκράτης (1800) - Ρήγας

Ο *Ιπποκράτης*¹⁰³ είναι το κείμενο, που ξεχειλίζει στα Προλεγόμενά του η οργή για το μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα και όπου δίνεται η υπόσχεση της εκδίκησης. Σ' αυτό θεμελιώνεται επιστημονικά το Πολίτευμα του Ρήγα, η Νομοκρατία, (*gouvernés par leurs propres loix*)¹⁰⁴ στο ίδιο οι χαρακτηρισμοί για τους Τούρκους αναπέμπουν στη δολοφονία του Ρήγα, όπως *brigandages*¹⁰⁵, *assassinats*¹⁰⁶, *la barbarie d' une nation féroce*¹⁰⁷.

merfort noch auf das Volk, und immer mehr und mehr verbreitete sich der Keim zu einem baldigen allgemeinen Aufstand».

97. *Αδελφική Διδασκαλία*, σ. VI, σημ. 1. = *Θεόφραστος*, σ. XXVIII. Βλ. και σελ. 308 για το κεφ. XXVI όπου *Περί Ολιγαρχίας*.

98. *Les Caractères de Théophraste...* par Coray, A Paris, L' an VII (1799), σ. 333-334.

99. *Théophraste*, σ. 333.

100. *Théophraste*, σ. 334.

101. *Théophraste*, σ. 334, σημ. 3.

102. Αποφεύγει το όνομά του. Γράφει «L' Auteur du *Voyage du jeune Anacharsis* que je suivrai dans tout le cours de ces notes, toutes les fois qu'il s' agira de monnoies anciennes» (σ. 201). Βλ. και σ. 176, σημ. 3, σ. lxxv, σημ. 1: «Ce traité est si riche en allusions de cette espèce, que l' Auteur du *Voyage du jeune Anacharsis* n'a pu se dispenser de citer la plus grande partie des chapitres qui le composent».

103. Βλ. Μ. Μαντουβάλου, *Adamantios Korais*, ό.π., σημ. 1. Βλ. *Magasin* VIII année, t. deuxième, An X.-1802, σ. 145-51 κριτική παρουσίαση του Chardon de la Rochette, όπου τονίζει και μεταφράζει το τμήμα το συγγενές με το Ρήγα (= *Traité d' Hippocrate*, τ. 1, σ. 79), όπου η «φύση των νόμων», οι «μικρόψυχοι Ασιάτες». Αυτή η υπογράμμιση αποτελεί μάλλον υπόδειξη Κοραή.

104. *Ιπποκράτης*, σ. XCIX. Όλα τα Προλεγόμενα είναι γι' αυτό το θέμα: *la nature de Gouvernement* (σ. 254).

105. *Ιπποκράτης*, σ. cxxi.

106. *Ιπποκράτης*, σ. cxxi.

107. *Ιπποκράτης*, σ. clxx-clxxj

Εδώ το μίσος των Ελλήνων για τους Τούρκους περιγράφεται με τον πιο έντονο τρόπο. Οι Έλληνες είναι οι γνήσιοι απόγονοι (στο φρόνημα και στο σθένος) «*Le sang grec coule encore dans vos veines*»¹⁰⁸ τους βεβαιώνει ο Κοραΐς με τα λόγια της προκήρυξης του Ρήγα και τους προτρέπει σε επανάσταση. Τους βεβαιώνει ότι θα σπάσουν τις αλυσίδες τους «*ce sera vous qui les briserez*»¹⁰⁹ και το αποκορύφωμα ο όρκος εκδίκησης στο Ρήγα: «Θα μπορείτε να πείτε στους τυράννους σας:

*Κήν με φάγης επί ρίζαν, όμως έτι καρποφορήσω όσον επισπείσαι σοι, τράγε, θυομένω*¹¹⁰».

Τον ίδιο όρκο έδινε ο Κοραΐς στο Ρήγα συνεχώς: α) *Ποινήν συ τίσεις Γραικών στρατώ, ουδ' υπαλύξεις*

(*Άσμα Πολεμιστήριον*)

β) *Exoriare aliquis ex ossibus ultor*

(*Νομαρχία*) κ.λπ.

Εφημερίδα

Ο Κοραΐς μετά το κλείσιμο της *Εφημερίδας* των Πούλιων προτρέπει για την έκδοση *δεύτερης Εφημερίδας* (Ιαν. του 1812)¹¹¹.

Από το 1808 ζητούσε την έκδοση *Εφημερίδας* πολιτικοφιλογικής, όπου μεταξύ των άλλων να γράφει και για τους *Άσπλαχνους της Ευρώπης Ηγεμόνες*, εάν είναι ακίνδυνος η ιστορία, ει δε μή ας σιωπά περί αυτών¹¹². Είναι σε όλα αυτά έντονη η μνήμη και ο σύνδεσμος με το Ρήγα.

La Marseillaise

Allons, enfans de la patrie

Το θέμα αυτού του τραγουδιού του Ρήγα έχει προκαλέσει άφθονες συζητήσεις αλλά παραμένει ακόμη με ερωτηματικό. Το άρθρο για το Ρήγα της *Revue* γράφει ότι πραγματική λαϊκή απήχηση μεταξύ των πατριωτικών ποιημάτων του Ρήγα, εκτός από το *Chanson montagnarde*, δηλ. το Θούριο, είχε και «*son imitation de la Marseillaise (Allons, enfans de la patrie)*»¹¹³. Οι νέοι, προσθέτει, άκουγαν με θαυμασμό «*les hauts faits des Miltiade, des Themistocle, des Cimon et des Périclès*»¹¹⁴. Αυτό σημαίνει ότι ο Ρήγας έγραψε ποίημα με πρώτο στίχο Εμπρός, παιδιά της πατρίδος (= συμπατριώτες), γιατί, βέβαια, ο στίχος μέσα στην παρέν-

108. Ιπποκράτης, σ. clxxviii.

109. Ιπποκράτης, σ. clxxx.

110. Ιπποκράτης, σ. clxxx.

111. Κοραΐ *Άλληλογραφία*, ΟΜΕΔ, Γ' 174, στ. 26 και σ. 190.

112. Πλουτάρχου, *Παράλληλοι Βίοι*, τ. Α', σ. μζ'-μη', σημ. αρ. 1.

113. Nicolò-Poulo, *Notice*, ό.π. σ. 3.

114. Nicolò-Poulo, *Notice*, ό.π., σ. 3-4.

θεση δεν μπήκε για να θυμήσει το 1824 τον πασίγνωστο πρώτο στίχο της *Marseillaise* και ούτε το *imitation* σημαίνει μίμηση του περιεχομένου των στίχων της Μασσαλιώτισας, μίμηση εννοεί του ήχου, του σκοπού. Ακόμη τα σχόλια γι' αυτό του γαλλικού άρθρου δείχνουν ότι το ποίημα αυτό είχε στίχους με ονόματα: Θεμιστοκλής, Περικλής, Μιλτιάδης, Κίμων, στον πληθυντικό, που σημαίνει, το θεωρούμενο ως «*Marseillaise*» του Ρήγα, πρέπει να έχει αυτά τα ονόματα. Επειδή κανένα από τα γνωστά μου ποιήματα που φέρονται ως *Marseillaise* του Ρήγα δεν έχει αυτά τα στοιχεία, θα δώσω από το *Beiträge* των Schott και Mebold το δημοσιευόμενο ελληνικά και σε γερμανική μετάφραση ως έργο του Ρήγα¹¹⁵.

Γραικοί ανδρειωμένοι
Ωρμήσατ' ευπειθείς,
Κι όλοι ενωμένοι
σ' τα όπλα παρευθύς.

Εδώ ο Μιλτιάδης
Νικά προς το παρόν,
Τον εύγαλεν ο 'Αδης
Κι εις τούτον τον καιρόν.

Κρημνίσατε τυράννους
Αυτούς τους αμαθείς,
Κακούς, υπερηφάνους,
Δυσώδεις, εμπαθείς.

Εδώ κι ο Λεωνίδης
Μας δείχνει το στενόν,
Ως λέγει Ευριπίδης,
Να μην βρεθή κενόν.

Ως πότε ω αδελφοί
Εις τόπους ιερούς
Να είναι οι αχρείοι
Με τρόπους φοβερούς;

Εδώ οι στρατηγοί μας
Με άρματα φρικτά.
Προβαίνουν οδηγοί μας
Οι πάντες τρομακτικά.

Οι Πλάτωνές μας ζώσι,
Σωκράτεις οι κλεινοί,
Και θέλουν να ιδώσι
Την δόξαν την κοινήν

Εδώ θροντά ο 'Αρης
Κι ο Ζευσ συγκεραυνεί
Κι αυτή η θεία χάρις
Μαζί μας συμφωνεί

Οι Σόλωνες, Λυκούργοι
Με νόμους μας καλούν,
Και νομικοί καινούργοι
Ιδού μας προσκαλούν.

Ας ρίψωμεν ουν τώρα
Τυράννους προ ποδών,
Με όπλα τα πυρφόρα
Να πίπτουν σωρηδόν.

Μίνωες, Δημοσθένεις
σ' την γην μας κατοικούν,
Κι εις θρόνους αναβάντες
Ομοίως διοικούν.

Ημείς οπού τους νόμους
Εδίδαμεν σ' το παν,
Εκείνους τους συντόμους
Με μόνον το νικάν.

Εδώ σοφοί γενναίοι
Και ρήτορες πολλοί,
Υπέργεροι και νέοι
Ευρίσκονται καλοί

Ως πότε σκορπισμένοι
σ' τον κόσμον μπρε παιδιά,
Κι όλοι υβρισμένοι
Δια την πικράν σκλαβιάν

115. *Beiträge*, ό.π., τ. 2, σ. 304-308. Μοιάζει κάπως το δημοσιευόμενο στου *N. Camariano*, 'Άσματα και Πονημάτια διαφόρων. Bucarest 1966, σ. 55. Βλ. και όσα γράφει σ. 20.

Ως πότε πατριώται	Απόφασιν τελείαν
Εἰς ταῦτα τα δεινά	Ἄς κάμη ο καθεῖς,
Γένητε συνομώται	Ἡ ζῶ χωρίς δουλείαν
Λοιπόν παντοτεινά.	Ἡ θνήσκω παρευθός.

Ἡ ζώμεν ἔς την Ελλάδα,
 Ως Ἕλληνες φρικτοί,
 Ἡ ὄλοι ἔς την ἀράδα
 ἔς τον Πλούτωνα δεκτοί.

Θ. Παντελίδης, Ρήγας-Κοραΐς

Στη Μασσαλία, το 1873, οι ακροατές του ιερέα Θ. Παντελίδη άκουγαν σε ομιλία του για τον Κοραή, ότι οι μεγάλοι αντάρτες του ελληνικού γένους, Ρήγας και Κοραΐς ήταν και σύντροφοι και φίλοι. Έλεγε¹¹⁶:

Κοινώς πιστεύεται ότι ήτο μεμνημένος τα της Φιλικής Εταιρείας. Εικάζεται μάλιστα, ότι είχαν αλληλογραφίαν μετά του ενδόξου Ρήγα του Φεραίου και των συν αυτώ Αργέντη και Κορωνιού, και ότι πρώτος αυτός συνέλαβε την ιδέαν του σχηματισμού τιαύτης εταιρίας· αλλ' ουδεμία περί τούτου εσώθη αλληλογραφία. Είναι δε πολύ πιθανόν, ότι η τύχη του Ρήγα και των περι αυτόν συλληφθέντων υπό της Αυστρίας και παραδοθέντων εις χείρας της Τουρκίας, ήτις εθανάτωσεν αυτούς δια του αισχροτάτου και απηνεστάτου θανάτου εις Βελιγράδιον και η έλευσις του Α' Ναπολέοντος εις τα της Γαλλίας πράγματα, ανεχαίτισαν την ορμήν αυτού, και εθεώρησεν, ότι ούπω ήκει η ώρα.

Στη συνέχεια φέρνει τις αποδείξεις του για την κατά τη γνώμη του βάσιμη άποψη της συνεργασίας Ρήγα - Κοραΐ: *Πολλά τα διδόμενα, τα ικανώς υποστηρίζοντα την γνώμην τού ότι ο αοίδιμος Κοραΐς και συνήργησε και συνειργάσθη εκ συνεννοήσεως μετά των τριών πρωτομαρτύρων Ρήγα, Αργέντη και Κορωνιού· και α) Ο Κοραΐς πρέπει να είχαν ιδιαίτεραν σχέσιν μετά των δύο συνεταίρων και συνεργατών του Ρήγα, επειδή και συμπατριώται αυτού ήσαν, και αμφοτέροι ιατροί, ως εκείνος· ων ο μιν Κορωνιός συνέγραψε περί νεύρων, τον δ' Αργέντην αναφέρει ως ιατρόν εν των τότε γνωστών ασμάτων "Ρήγαν, Αργέντην ιατρόν, και Κορωνιόν τον θαυμαστόν". Επόμενον όθεν ότι ως συνεργαζόμενοι προς τον αυτόν σκοπόν και αλληλογραφίαν είχαν και εκ συνεννοήσεως ειργάζοντο· αλλ' η αλληλογραφία εξηφανίσθη ότε οι τρεις προυδόθησαν εν Βιέννη της Αυστρίας. Πιθανώτατον δ' ότι ο Κοραΐς ιδόν τον σκοπόν ματαιωθέντα, αυτός ούτος εξηφάνισε την ιδίαν αλληλογραφίαν, και ούτε ανέφερε τι πλέον περί τούτου. β) την ιδέαν, ότι ήκεν η ώρα της απελευθερώσεως του Ελληνικού έθνους, εγέννησεν η Γαλλική επανάστασις, ήτις και ανεζωπύρησεν αύθις τας των Ελλήνων ελπίδας».*

116. Θ. Παντελίδης, Λόγος περί Κοραή εκφωνηθείς εν τω της Μασσαλίας Ελληνικό Συλλόγω την 7/19 Ιανουαρίου 1873. Εν Μασσαλία 1873, σ. 19. Για αλληλογραφία Κοραΐ με Φιλικούς βλ. Βαλερίου-Μέξα, Οι Φιλικοί, Αθ. 1937, σ. 57, 79, 121, 349, 507. Για σύγκριση με Ρήγα βλ. Ε. Φραγκίσκος, Το Χρονικό και τα παρακόλουθα του θανάτου του Α.Κ., Εποχές, τ. 16, Αύγ. 1964, σ. 97.

L'amitié entre Rhigas et Coray

Adamandios Coray est le *premier* à annoncer au monde entier l'arrestation et, par la suite, l'exécution de Rhigas Pheraios, martyr de la liberté hellénique, révolutionnaire aussi bien national que social.

Coray, tant dans des oeuvres signées par lui, que dans des pamphlets anonymes, en grec comme en français, dès l'arrestation de Rhigas, et jusqu'à sa propre mort, ne cessera pas de se rapporter, soit directement, soit indirectement, au martyr.

Dans sa *Circulaire Fraternelle*, dans la *Nomarchie Hellénique*, dans ses *Notes sur la Constitution Provisoire de la Grèce*, dans son *Mémoire*, dans l'édition de la *Politique* d'Aristote, Coray revient, à plusieurs reprises, tantôt pour se lamenter sur le supplice et la mort de Rhigas, tantôt pour fustiger l'hypocrisie de l'Europe civilisée et son silence coupable devant le crime. Dans sa *Circulaire Fraternelle* il croyait encore qu'il pourrait prévenir le malheur, mais l'épaisse indifférence de la politique européenne ne pouvait pas s'emouvoir de si peu, à savoir de l'arrestation et de l'extradition d'un «révolutionnaire grec de Vienne». D'ailleurs, la Révolution Française n'avait cure de protéger des révolutionnaires étrangers et, qui plus est, hors de son territoire, d'autant plus qu'elle glissait elle-même vers un pouvoir d'ordre et de stabilité.

C'est ainsi que Coray, citoyen français, par ses cris désespérés sur la mort de Rhigas, dédaignant le danger d'être filé par les sbires de la police autrichienne et de ses collaborateurs grecs à Paris, prend en charge le devoir de faire connaître au monde et à la postérité aussi bien Rhigas que son oeuvre. Il est le premier à s'occuper de sa biographie, en grec, dans l'anonymat de la *Nomarchie Hellénique*, que sous un pseudonyme dans une seconde version en français, dans l'article jusqu'à présent attribué à Nicolopoulos, une publication relatant la vie et l'oeuvre du martyr.

Il fournit, d'autre part, en informations concernant Rhigas, ses amis étrangers, les incitant ainsi à les publier dans leurs revues scientifiques de grande diffusion, ainsi que dans d'autres publications où ils avaient pied. Il se charge enfin lui-même à poursuivre l'oeuvre de Rhigas, soit en continuant la traduction du *Jeune Anacharsis*, soit en se l'appropriant et l'incorporant dans son oeuvre même, et diffusant ainsi ce qui restait d'inédit de Rhigas.

L'amitié et collaboration étroite entre Rhigas et Coray, ainsi qu'il est prouvé dans cet article, nous mène à considérer que peut-être Coray donnait à Rhigas, et en recevait en contre-partie, des remarques et avis manuscrits sur la préparation idéologique de l'insurrection de l'hellénisme asservi.

Cette collaboration et échange de points de vue s'est arrêté net avec la mort prématurée de Rhigas. Mais il est plus que probable qu'une partie de l'oeuvre de ce dernier ou, au moins, de ses idées, conformes, par ailleurs, à celles de Coray,

sont arrivées jusqu'à nous grâce à Coray. La *Nomarchie Hellénique* de Coray constitue, pour ainsi dire l'incarnation de Rhigas. L'érudit de Paris visait à faire revivre la voix du martyr national dans les âmes des Grecs de son temps.

C'est pourquoi nous devons jeter un nouveau regard sur les oeuvres respectives des deux grands de la renaissance de l'Hellénisme.

Κ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

*Οι απαραίτητες γνώσεις αστρονομίας
για τη μόρφωση του δούλου Γένους
κατά τον Ρήγα Φεραίο*

1. Εισαγωγικά.

Ο διορατικός νους και το ανήσυχο πνεύμα του εθνεγέρτη συμπατριώτη μας Ρήγα Φεραίου, δεν παρέλειψε να ασχοληθεί και με τις τόσο δύσκολες για την εποχή του φυσικές επιστήμες. Διαβάζοντας γερμανικά και γαλλικά συγγράμματα της εποχής, κατόρθωσε να τα συνοψίσει σ' ένα «*Φυσικής Απάνθισμα*» από 180 σελ. που το εξέδωσε στη Βιέννη το 1790 με δικά του χρήματα. Ένα μοναδικό αντίτυπο του βιβλίου αυτού βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη των Αθηνών¹ και επανεκδόθηκε το 1971 σε πιστή φωτοτυπική αντιγραφή από την Ένωση Ελλήνων Φυσικών με την επέτειο των 150 χρόνων από την εθνεγερσία του 1821.

Τα πρώτα εξ από τα δεκατέσσερα συνολικά κεφάλαια του βιβλίου αποτελούν μια θαυμάσια εισαγωγή στη στοιχειώδη αστρονομία, στην οποία αναφέρεται η εισήγηση αυτή.

2. Σκοπός της συγγραφής.

Το σκοπό της συγγραφής αυτής μας τον δίνει ο ίδιος ο Ρήγας στον τίτλο του βιβλίου του και στον πρόλόγό του. «Έγραψα το βιβλίον αυτό, λέγει, δια τους αγχίνους (δηλ. τους εύστροφους, τους έξυπνους) και τους φιλομαθείς Έλληνας, οι οποίοι ως απόγονοι του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη δικαιούνται μια ανάλογη πνευματική τροφοδοσία. Δεν αρκέστηκά, λδιπόν, απλώς να θρηνήσω την κατάσταση του γένους μου, που τόσα χρόνια τώρα βρίσκεται σε πλήρη απαιδευσία, αλλά θέλησα να το συνδράμω, ώστε να βγει από το λήθαργο αυτό.

Σκοπός μου, λοιπόν, είναι, όχι να κάνω επίδειξη γνώσεων, αλλά να ωφελήσω το γένος μου, για να μπορέσει έτσι να αναλάβει και να ανόρθωθεί». Διότι, θα προσθέταμε εμείς, η πνευματική αφύπνιση του δούλου Ελληνισμού, θα έφερνε

1. Με α/α 1288 και σφραγίδα «ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ».

σιγά-σιγά και το γενικό ξεσηκωμό για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και την απόκτηση της πολυπόθητης ελευθερίας, πράγμα το οποίο έγινε λίγα χρόνια αργότερα.

3. Η διδακτική αξία του βιβλίου.

Μεγάλη είναι η διδακτική αξία του μέρους του βιβλίου που ασχολείται με την αστρονομία, ιδιαίτερα από το γεγονός, ότι παρουσιάζει μια διαλογική συζήτηση ερωταποκρίσεων μεταξύ δασκάλου και μαθητή. Τί το καλύτερο και αποδοτικότερο για τη διδασκαλία της αστρονομίας θα μπορούσε να κατορθωθεί, από το να πάρει ο δάσκαλος το μαθητή του και να τον «σεργιανίσει», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, στο ύπαιθρο, για την άμεση παρατήρηση του φεγγαριού και των αστέρων του ουρανού;

Τί το καταληπτότερο, από το να εγκαταλείψει ο συγγραφέας την ακατάληπτη εκείνη γλώσσα των λογίων, την οποία άριστα εγνώριζε, όπως πολύ καθαρά φαίνεται στον πρόλογό² του και να ακολουθήσει την ομιλουμένη δημοτική γλώσσα, που την καταλάβαιναν όλα τα λαϊκά στρώματα του υπόδουλου Ελληνισμού;

Αν σ' αυτά προστεθεί, η ζωντανή παραστατική και πειραματική³ μέθοδος διδασκαλίας, την οποία χρησιμοποιεί, η αναφορά του στους αρχαίους Έλληνες σοφούς, όπως τον Αρίσταρχο, τον Πτολεμαίο κ.ά., για να τονίσει το πατριωτικό στοιχείο, αλλά και στους μεγάλους Ευρωπαίους αστρονόμους, όπως το Γαλιλαίο, τον Κοπέρνικο κ.ά., για να προσδώσει εγκυρότητα στα λεγόμενά του, και τόσα άλλα, αντιλαμβάνεται κανείς, την εξαιρετική σπουδαιότητα και πληρότητα που είχε η διδασκαλία του.

4. Το περιεχόμενο.

Και ας έρθουμε να εξετάσουμε το περιεχόμενο της αστρονομίας του. Δεν θα τα δούμε αυτά κυρίως από την επιστημονική άποψη, αφού είναι φανερό ότι προορίζονται για μαθητές ηλικίας 8-15 ετών, χωρίς ιδιαίτερες απαιτήσεις, αλλά και χωρίς δυνατότητες για διείσδυση σε δυσκολότερες αστρονομικές έννοιες.

2. Ο Πρόλογος «πρός τούς ἀναγνώστας» ἀρχίζει ὡς ἑξῆς: «Κάθε νουνεχῆς φιλόπατρις λυπεῖται βλέπωντας τοὺς δυστυχεῖς ἀπογόνους τῶν εὐκλεεστάτων Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, ἢ πάντη γεγνημένους ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς φιλοσοφίας, ἢ ἀφ' οὗ ἐγήρασαν ἐπικεκυφότες εἰς μόνά τὰ σπάνια τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου βιβλία, νὰ ἐκαρποφορήθησαν πολλὰ ὀλίγον, ἢ παντελῶς».

3. Στη σελ. 4 προκειμένου να κάνει περισσότερο κατανοητούς τους μεσημβρινούς και τους παράλληλους κύκλους μιας σφαίρας (της Γης, του ουρανού κλπ.), αναφέρει: «Πᾶρε ἓνα καρπούζι, καὶ σούβλισέ τὸ ὁποῦ νὰ εὐγῆ τὸ σουβλί ἀπὸ τὸ τζουνὶ εἰς τὸ λουλούδι του, βάλε ἔμπροσθέν του ἓναν τέντζερε, ἀκούμπισε ταῖς δύο ἄκραις τῆς σούβλας εἰς τὰ χεῖλη του. Τότε θε νὰ εἶναι τὸ μισόν καρπούζι εἰς τὸ ἀγγεῖον, καὶ τὸ μισόν ἔξω... σφαῖρα εἶναι τὸ καρπούζι, τὸ δὲ σουβλί ἄξων αὐτῆς... τὰ χεῖλη τοῦ τέντζερε ὁ ὀρίζων, τὸ γύρισμα λέγεται κίνησις περὶ τὸν ἄξωνα. Τὸ λουλούδι τοῦ πορικοῦ εἶναι ὁ ἀρκτικός πόλος, τὸ τζουνὶ, ὁ ἀνταρκτικός, ἢ πράσινη φλούδα, ἐπιφάνεια τῆς σφαίρας. Χώρισέ το ἀπὸ τὸ λουλούδι πρὸς τὸ τζουνὶ κατ' εὐθείαν εἰς τριανταεξ φιλιά ἰσοπλατῆ, ἐκεῖνα τὰ χωρίσματα τοῦ μαχαιρίου λέγονται μεσημβρινοί...» (Φ.Α. σελ. 4).

Θα επισημάνουμε ιδιαίτερα τις ορθές αστρονομικές απόψεις του Ρήγα, παραθεωρώντας τα λεπτομερειακά σφάλματα, ιδιαίτερα στα μεγέθη και τις αποστάσεις, και τονίζοντας την παιδαγωγική και διδακτική σπουδαιότητα των αναφερομένων θεμάτων.

Ποια είναι η πρώτη εντυπωσιακή παρατήρηση που μπορεί να κάνει ένας μικρός παρατηρητής, που βγαίνει με το δάσκαλό του στο ύπαιθρο και παρατηρεί το φεγγαρόλουστο έναστρο ουρανό; Αναμφισβήτητα η παρατήρηση του ολόγιου φεγγαριού που δεσπόζει στον ουράνιο θόλο. Γι' αυτό και ο Ρήγας αρχίζει το Α' κεφάλαιο της αστρονομίας του από τη μελέτη της Σελήνης με την αυθόρμητη και τόσο απλοϊκή ερώτηση του μαθητή: *«Αὐθέντη μου, (δάσκαλέ μου, θα λέγαμε σήμερα), φαίνεται πώς νά είναι μεγαλοπρεπές πράγμα ἢ πανσέλληνος. Πιστεύω πώς τό λιγότερο πρέπει νά είναι ἴσια μέ ἕναν ταλέρι (δηλ. ένα κόσκινο, μάλλον) μεγάλη».*

Η Σελήνη, όμως, είναι πάρα πολύ μεγάλη και για να εξηγήσει αυτό ο δάσκαλος στο μαθητή του, του λέγει: *«Δεν παρατήρησες πώς ένας μεγάλος άνδρας, όντας μισό μίλι μακριά από λόγου σου, σε εφάινονταν ωςάν ένα μικρό παιδί;»*

Έτσι μαθαίνει ο μαθητής πως η Σελήνη και πολύ μακριά είναι και πολύ μεγάλη. Με παρόμοιο τρόπο μαθαίνει ότι είναι σώμα ετερόφωτο, αντανακλώντας προς τη Γη το φως που παίρνει από τον Ήλιο, ότι οι φάσεις της οφείλονται στην περιφορά της γύρω από τη Γη⁴, ότι η νύχτα στους τόπους της Σελήνης διαρκεί 15 μέρες, ότι η επιφάνειά της είναι στερεή σαν την επιφάνεια της Γης και επί πλέον έχει κρατήρες, πεδιάδες, όρη και χαράδρες, ότι οι ανωμαλίες αυτές δεν διακρίνονται με γυμνό μάτι αλλά με τηλεσκόπιο και ότι οι εκλείψεις της Σελήνης οφείλονται στη σκιά της Γης, όταν αυτή η τελευταία παρεμβάλλεται μεταξύ Ήλιου και Σελήνης.

Μετά από τη Σελήνη, ο δάσκαλος στρέφει την προσοχή του μαθητή του προς τους αστέρες του ουρανού, οι οποίοι αποτελούν το Β' κεφάλαιο της αστρονομίας του Ρήγα. Κατευθύνει δε το κατάπληκτο βλέμμα του μαθητή προς το Σείριο, τον λαμπρότερο αστέρα του ουρανού, που είναι πάρα πολύ μεγάλος, χιλιάδες φορές μεγαλύτερος από τη Σελήνη και παρόμοιος με το δικό μας Ήλιο, αφού έχει δικό του φως. Φαίνεται δε τόσο πολύ μικρός, επειδή βρίσκεται σε εξαιρετικά μεγάλη απόσταση.

Μεγάλη επίσης λαμπρότητα έχει και η Αφροδίτη, η οποία, φαινομενικά, μόνο, μοιάζει με το Σείριο, ενώ στην πραγματικότητα είναι πλανήτης όπως η Γη μας, ο Ερμής, ο Άρης, ο Δίας και ο Κρόνος, οι οποίοι αντανακλούν το φως του Ήλιου. Αν εξαιρέσουμε λοιπόν τους πλανήτες, που κινούνται γύρω από τον Ήλιο, όλοι οι άλλοι αστέρες του ουρανού είναι ήλιοι και αυτοί, παρόμοιοι με το δικό μας και δεν αποκλείεται να φωτίζουν και αυτοί τους δικούς τους πλανήτες.

Τότε είναι που ο μαθητής τα χάνει και φωνάζει με θαυμασμό: *«Θεέ μου πόσοι*

4. Δεν παραλείπει δε ο Ρήγας να αναφέρει και τη δεύτερη και ανεπαίσθητη εκείνη κίνηση της περιστροφής της Σελήνης γύρω από τον άξονά της, λέγοντας ότι αυτή *«είναι ωςάν νά ἐγύριζε κανείς μίαν σφαιραν, καί τό κάτω μέρος της νά ἤρχετο νά σταθῆ ἔπάνω».* Σύμφωνα δε με την υποσημείωση που αναφέρει (βλ. παραπομπή 3), εννοεί τον άξονα της Σελήνης οριζόντιο, ώστε το κάτω μέρος αυτής να έρθει πάνω και αντίστροφα.

πολλοί ήλιοι, πόσοι πολλοί κόσμοι!». Και ο δάσκαλός του, απαντώντας σε άλλες απορίες του, του εξηγεί την ημερήσια κίνηση των άστρων και τη σταθερή απόσταση που έχουν μεταξύ τους, τον πληροφορεί ότι ο Γαλαξίας είναι ένα άλλο αμέτρητο πλήθος αστέρων-ηλίων του ουρανού με πλανητικά συστήματα, και τέλος τον καλεί να συγκρίνει τη διάμετρο⁵ της ετήσιας κίνησης της Γης προς την παμμέγιστη απόσταση των άστρων.

Στο σημείο αυτό, όμως, ο μαθητής αντιλαμβάνεται ότι δεν ήταν αρκετά όλα εκείνα που του είπε ο δάσκαλός του για τους πλανήτες και έτσι τον παρακαλεί, τώρα που του άνοιξε η όρεξη να του πει και άλλα περισσότερα για τον καθένα από αυτούς. Και ο δάσκαλος δεν χάνει την ευκαιρία να του εξηγήσει, στο Γ' κεφάλαιο του βιβλίου ότι ο Ερμής είναι μικρότερος από τη Γη, βρίσκεται πιο κοντά στον Ήλιο και δεν έχει δορυφόρους. Λίγο πιο μακριά βρίσκεται η Αφροδίτη, που είναι μεγαλύτερη από τον Ερμή και έχει 112 ημέρες καλοκαιρι και άλλες τόσες χειμώνα. Ο Άρης είναι λίγο μικρότερος από την Αφροδίτη και μεγαλύτερος από τον Ερμή, κινείται δε σε κυκλική τροχιά γύρω από τον Ήλιο, πιο έξω από τη Γη⁶.

Ο Δίας είναι ο μέγιστος των πλανητών και φωτίζεται τη νύχτα από τέσσερα φεγγάρια⁷. «*Άραγε, όμως, διερωτάται ο μαθητής, οι πλανήτες φωτίζουν τα φεγγάρια τους, με το πλούσιο και εκτυφλωτικό φως τους;*» Δίνοντας δε ο ίδιος την αυτονόητη απάντηση πλημμυρίζει από ενθουσιασμό και αναφωνεί: «*τί εὔμορφη θεωρία, τί ώραϊον κοίταγμα διά τούς κατοίκους τῆς Σελήνης, ἄν βλέπουν ἕνα τοιοῦτον λαμπρόν σῶμα εἰς τόν οὐρανόν καθώς εἶναι ἡ γῆ μας*»⁸.

Μακρύτερα από όλους τους πλανήτες βρίσκεται ο Κρόνος, που είναι λίγο μικρότερος από το Δία και έχει πέντε φεγγάρια⁹. Το αξιοπρόσεκτο, όμως, γι' αυτόν είναι ο θαυμάσιος δακτύλιός του, που είναι μοναδικός¹⁰ για όλους τους πλανήτες.

5. Για να του εξηγήσει δε τα στοιχεία του κύκλου, του λέει: «*Πᾶρε ἕνα πιργέλι (εἶδος διαβήτη) ἄνοιξέ το, καί βαστώντας τό ἕνα ποδάρι του ἤσυχον ἐπάνω εἰς ἕνα γυαλιστερόν σανίδι, γύριζε τό ἄλλο γράφοντας ἕως ἐκεῖ ὅπου ἄρχισες, τό σχῆμα ὅπου γραφθῆ λέγεται κύκλος, καί ἡ γραμμῆ ἢ γυριστῆ περιφέρειά του, ἡ στιγμῆ δέ ὅπου ἐστέκετο τό ἤσυχον ποδάρι, κέντρον τοῦ κύκλου, καί ἄν τραθῆξῃς μίαν ἴσιαν γραμμῆν ὅπου νά περνᾷ ἀπό τό κέντρον, καί νά φθάνη ἕως εἰς ταῖς δύο ἄκραις τῆς περιφέρειας, ἐκεῖνη λέγεται διάμετρος*». (Φυσικῆς Ἀπάνθισμα, σελ. 11).

6. Για τον Άρη ο Ρήγας αναφέρει ότι «*δέν ἔχει καμίαν Σελήνην*». Πραγματικά ο Φόβος και ο Δείμος, οι δύο δορυφόροι του Άρη, ανακαλύφθηκαν πολύ αργότερα, το 19ο αιώνα (1877).

7. Πρόκειται για τους τέσσερεις δορυφόρους του Γαλιλαίου. Από τότε όμως μέχρι τη δεκαετία του 1970 ανακαλύφθηκαν 12 δορυφόροι του Δία. Το διαστημόπλοιο δε «*Βόγιατζερ*» ανακάλυψε και άλλους δορυφόρους του Δία μικροτέρου μεγέθους.

8. Και η έκρηξη του ενθουσιασμού συνεχίζεται: «*Άραγε δέν ἠθέλαμεν θαυμάση, ὅταν ἤθελεν φανῆ ἕνα τόσον μεγάλο φεγγάρι εἰς τόν οὐρανόν μας*» ὡσάν το φεγγάρι του Δία πού είναι πολύ μεγαλύτερο από το δικό μας; (Φ.Α. σελ. 15).

9. Μέχρι και τη δεκαετία του '70 είχαν ανακαλυφθεί 10 δορυφόροι του Κρόνου. Ἡδη, όμως, με το διαστημόπλοιο «*Βόγιατζερ*» ανακαλύφθηκαν πολύ περισσότεροι.

10. Στη δεκαετία του '70 ανακαλύφθηκε ότι εκτός από τον Κρόνο, αμυδρούς δακτύλιους έχει και ο Ουρανός με το Δία.

Στη συνέχεια, ο δάσκαλος συζητάει με το μαθητή του για τη θερμοκρασία της επιφάνειας των πλανητών, που είναι τόσο μικρότερη, όσο μεγαλύτερη είναι η απόστασή τους από τον Ήλιο¹¹. Παρόμοιοι δε με τους πλανήτες, του λέγει, είναι και οι κομήτες, που έχουν την ουρά σαν ιδιαίτερο γνώρισμά τους. Δεν είναι λοιπόν πύρινοι οι κομήτες, όπως πιστεύουν οι πολλοί, αλλά ουράνια σώματα, που κινούνται γύρω από τον Ήλιο, όπως οι πλανήτες.

Παράλληλα με όλα αυτά, ο δάσκαλος δίνει στο μαθητή του και πολλές πληροφορίες σχετικά με τις εξαιρετικά μεγάλες αποστάσεις των ουρανίων σωμάτων¹², τις αποστάσεις των πλανητών από τον Ήλιο, το μέγεθος, την ταχύτητα και την περίοδο αυτών και τόσα άλλα.

Κλείνοντας δε την αναφορά του στους πλανήτες, ο δάσκαλος πληροφορεί το μαθητή του για την καινούργια ανακάλυψη του πλανήτη Ουρανού που έγινε στην εποχή του, αναφέροντας ότι *«αὐτό τό νέον ἄστρον εἶναι τό πλέον περιέργον, πρᾶγμα πού ἀνεπίστως εὐρήκαν εἰς τόν οὐρανόν οἱ νεώτεροι καί τό ἀποφάσισαν ὅλες ἡ Ἀκαδημίες πώς εἶναι πλανήτης»*¹³.

Υστερα από αυτά ο δάσκαλος καλεί το μαθητή του να εξετάσουν μαζί τη Γη ως ουράνιο σώμα, θέμα το οποίο αποτελεί αντικείμενο του Δ' κεφαλαίου του βιβλίου. Η πρώτη αξιολογή παρατήρησή του είναι ότι η Γη δεν είναι ακίνητη όπως νομίζουν πολλοί, αλλά κινείται γύρω από τον Ήλιο κατά τη διάρκεια του έτους.

Δεν παραλείπει δε να καταγράψει σε υποσημείωση ο Ρήγας, ότι το ηλιοκεντρικό αυτό σύστημα είχε αναπτυχθεί από τους αρχαίους Έλληνες, όπως π.χ. τον Αρίσταρχο το Σάμιο κ.ά., πολύ πριν ο Γαλιλαίος και ο Κοπέρνικος το επαναφέρουν στην επικαιρότητα¹⁴. Και είναι φυσικό ένα μικρό σώμα, όπως είναι η Γη, να περιφέρεται γύρω από ένα μεγάλο ουράνιο σώμα, όπως είναι ο Ήλιος. Πώς άλλωστε θα μπορούσαν μέσα σε μια μέρα να περιστραφούν γύρω από τη Γη τα ουράνια σώματα που βρίσκονται τόσο μακριά από αυτή; Η Γη λοιπόν περιστρέφεται γύρω από ένα νοητό άξονα που περνάει από τους πόλους της και έτσι έχουμε την ημέρα και τη νύχτα.

Αλλ' οι απορίες του μαθητή δεν έχουν τελειωμό. Πώς στέκεται η Γη αφού δεν

11. Διαπιστώνοντας έτσι ο μαθητής ότι οι πλησιέστεροι πλανήτες προς τον Ήλιο είναι πιο θερμοί από τη Γη και οι μακρυνότεροι πιο ψυχροί, παρακαλεί το δάσκαλό του: *«Ἄς μή βάλωμεν κανέναν κάτοικον εἰς αὐτούς τούς δύο πλανήτας, διατί θέλει εὐρίσκονται ὡσάν εἰς τόν ἄδην, καί νά τυραννοῦνται οἱ μὲν διά τῆς φωτιᾶς, οἱ δέ διά τῆς ψυχρᾶς.»* (Φ.Α. σελ. 17).

12. Και πάλι στο σημείο αυτό ο μαθητής ξεσπάει σε θαυμασμό αναλογιζόμενος το ατελεύτητο μέγεθος του σύμπαντος και αναφωνεί: *«Ἄχ αὐθέντη μου, ποίαν ἄπειρον ἰδέαν μέ ἐμπνέει ἡ διδασκαλία σας διά τόν κτίστην ὅπου ἔκτισεν αὐτόν τόν κόσμον, τοῦ ὁποίου τό τέλος μήτε μέ τήν διάνοιάν μας δέν ἠμποροῦμεν νά φθάσωμεν κᾶν.»* (Φ.Α. σελ. 20).

13. Φ.Α. Σελ. 21.

14. Είναι δε άξιο ιδιαίτερης προσοχής το γεγονός ότι ο Ρήγας είναι ανεπιφύλακτα υπέρμαχος της επαναστατικής για την εποχή του ηλιοκεντρικής θεωρίας, ενώ ακόμα δεν είχε εκτοπιστεί από τα συντηρητικότερα στρώματα της ευρωπαϊκής διανόησης και πολύ περισσότερο, ούτε από το σκλαβωμένο ελληνικό Γένος η πτολεμαϊκή γεωκεντρική θεωρία.

ακουμπά πουθενά και πώς στέκονται πάνω στην επιφάνειά της οι άνθρωποι που βρίσκονται κάτω από μας; Έτσι δίνεται η ευκαιρία στο δάσκαλο να αναπτύξει πολύ μεθοδικά τη βαρύτητα και την παγκόσμια έλξη, την κεντρομόλο και τη φυγόκεντρο δύναμη και τόσα άλλα αξιόλογα και πρωτάκουστα θέματα.

«Πλήν, επιλέγει ο δάσκαλος, ἀργήσαμεν πολύ εἰς τό σεργιάνι, καί εἶναι καιρός πλέον νά πηγαίνωμεν σπῆτι». Ένα θαυμάσιο κλείσιμο και του μαθήματος αυτού για λίγη ξεκούραση, λίγη περισυλλογή και λίγη προετοιμασία για το επόμενο μάθημα του Ε' κεφαλαίου, που αναφέρεται στα παρεπόμενα της ημερήσιας και της ετήσιας κίνησης της Γης. Και πρώτα-πρώτα η Γη συμπαρασύρει μαζί της στις κινήσεις αυτές και ολόκληρη την ατμόσφαιρά της. Έπειτα είναι σφαιρική, αν και έχει τα ψηλά βουνά, διότι το μέγεθος των βουνών αυτών είναι ανεπαίσθητο, μπροστά στο υπέρογκο μέγεθός της. Η σφαιρικότητά της δε αυτή, αποδεικνύεται ακόμη από την κυκλική σκιά της που ρίχνει πάνω στη Σελήνη, όταν έχουμε έκλειψη αυτής της τελευταίας.

Εξάλλου η Γη περιστρεφόμενη γύρω από τον εαυτό της, στρέφει προς τον Ήλιο το ένα ημισφαίριό της, το οποίο έτσι έχει ημέρα ενώ το άλλο νύχτα. Περιφερόμενη δε γύρω από τον Ήλιο στρέφει τότε τον ένα πόλο της προς αυτόν και τότε τον άλλο, οπότε έχουμε διαδοχικά τις τέσσερις εποχές του έτους.

«Αὐτά εἶχα νά σοῦ πῶ καί γιά τίς κινήσεις τῆς Γῆς, λέει τελειώνοντας ο δάσκαλος, καί ἄν δέν μπόρεσες νά τά καταλάβεις εἶμαι ἔτοιμος νά τά ἐπαναλάβω ὅταν πᾶμε στό σπίτι». Και ο φιλομαθέστατος μαθητής αποκρίνεται: *«Τά κατάλαβα μὲν ὅλα, ὁμως, σᾶς παρακαλῶ νά μοῦ τά πείτε στό σπίτι γιά νά τά γράψω καί νά τά μελετῶ συχνά μέχρις ὅτου τά κάνω ἀπόλυτα κτῆμα μου.»*

Η νύχτα πέρασε, η επόμενη μέρα ήρθε και το καινούργιο μάθημα άρχισε. Ήταν το μάθημα για το άστρο της ημέρας, τον Ήλιο, που αποτελεί το θέμα του ΣΤ' κεφαλαίου, που είναι το τελευταίο κεφάλαιο της αστρονομίας του Ρήγα.

Πρέπει να μιλήσουμε για τον Ήλιο, αρχίζει ο δάσκαλος, γιατί είναι το μεγαλύτερο άστρο του ουρανού και χωρίς αυτό δεν θα μπορούσε να κατοικηθεί κανένα άλλο ουράνιο σώμα, οπότε τι θα χρησημευαν αυτά χωρίς κατοίκους;

Το σοβαρότερο πρόβλημα που τίθεται για τον Ήλιο, είναι η πηγή από την οποία αντλεί τη μέγιστη και μακραιώνη αυτή θερμαντική του δύναμη. Μήπως ο Ήλιος καίγεται; Όχι. Ο Ρήγας είναι κατηγορηματικός σ' αυτό. Εάν ο Ήλιος ήταν πύρινος, όλος φωτιά, θα είχε σβήσει προ πολλού, γιατί το οποιοδήποτε εύφλεκτο υλικό του θα είχε εξαντληθεί. Πού βρίσκει, λοιπόν, την τόσο μεγάλη και τόσο θερμαντική του δύναμη; Δεν το ξέραμε ακόμα, συμπεραίνει. Ερευνούμε να το μάθουμε. Για την ώρα πάντως *«ἐκεῖνος ὅπου τόν ἔκτισεν, ἐκεῖνος ξεύρει καί τήν ἄσβεστον φλόγα τοῦ Ἡλίου, ποίου εἶδους εἶναι».*

Αλλά και η θερμαντική ικανότητα του Ήλιου, είναι διαφορετική από εκείνη της φωτιάς, αφού δεν κατακαίει τους υποτιθέμενους κατοίκους του Ερμή, και δεν κάνει να ξεπαγιάσουν οι κάτοικοι του Κρόνου. Αυτό δε γιατί δεν οφείλεται στη δύναμη της καύσης, αλλά σε μια άλλη δύναμη που ονομάζεται ηλεκτρική δύναμη. Το υλικό της δύναμης αυτής, εκτείνεται τόσο γύρω από τον Ήλιο, όσο και στον ευρύτερο χώρο και κατακλύζει όλους τους πλανήτες και τους δορυφόρους.

Έτσι, με τη ηλεκτρική ύλη, έλυσε και ο Ρήγας με το δικό του τρόπο το πρό-

βλημα της μεσοαστρικής ύλης, όπως το έλυσε στην αρχαιότητα ο Αριστοτέλης με τον αιθέρα και το 19ο αιώνα ο Θεόφιλος Καΐρης με το «ένυλον» στην ανέκδοτη ακόμα αστρονομία του¹⁵.

Υστερα και από άλλες ιδιότητες της ηλεκτρικής ύλης που τις ακούει με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ο μαθητής, ομολογεί ότι κατάλαβε απόλυτα τα αποτελέσματα, τη φύση και τις ιδιότητες του Ήλιου και δεν του χρειάζεται πλέον άλλη διδασκαλία. Γι' αυτό και ο δάσκαλός του τον προτρέπει να αφήσουν πλέον την αστρονομία¹⁶ και να ασχοληθούν ελεύθερα με άλλα θέματα της επιφάνειας της Γης, όπως είναι ο αέρας, το νερό, οι παλίρροιες κ.ά.

Οι παλίρροιες, όμως, αποτελούν αστρονομικό φαινόμενο και γι' αυτό ας δούμε σε γενικές γραμμές τις δοξασίες του Ρήγα γι' αυτές, που αποτελούν το Θ' κεφάλαιο του βιβλίου του. Τα αίτια των παλιρροιών της Γης, βρίσκονται στις έλξεις που ασκούν, τόσο στους ωκεανούς, όσο και στις μεγάλες θάλασσες, ο Ήλιος και η Σελήνη. Μάλιστα δε οι παλίρροιες είναι μεγαλύτερες κατά την περίοδο της νέας Σελήνης, οπότε τα δύο αυτά ουράνια σώματα, βρίσκονται προς το ίδιο μέρος της Γης, και επομένως έλκουν περισσότερο τις θάλασσες που είναι προς το μέρος τους, με αποτέλεσμα τα νερά να ανεβοκατεβαίνουν περισσότερο στις ακτές. Σ' αυτό το λόγο οφείλονται και οι παλίρροιες, τόσο στη Μεσόγειο¹⁷, όσο και στον πορθμό του Ευρίπου στην Εύβοια.

5. Επίλογος.

Αυτές είναι οι αστρονομικές γνώσεις που θεωρούσε απαραίτητες ο Ρήγας Φεραίος για τη μόρφωση της νεολαίας του δούλου Γένους. Γνώσεις, οι οποίες και σήμερα ακόμη θεωρούνται βασικές και απαραίτητες για τη μόρφωση των μαθητών του Δημοτικού και του Γυμνασίου, συμπληρωμένες, φυσικά και με τις νεότερες αστρονομικές ανακαλύψεις. Γνώσεις, οι οποίες άνοιγαν τους ορίζοντες των ελληνοπαιδών, έσπαζαν το φράγμα του στατικού γεωκεντρικού συστήματος και άφηναν ελεύθερους τους ουρανούς να τους απολαύσουν να τους κατοικήσουν και να τους εξερευνήσουν οι ανθρώπινες διάνοιες.

15. Βλ. περιοδ. «Λόγος και Πράξη» της ΟΛΜΕ, τόμος Στ', τεύχος 26, σελ. 52, όπου καταχωρείται άρθρο με τίτλο: «Η Αστρονομία του Θεόφιλου Καΐρη».

16. Δεν παραλείπει, όμως, ο δάσκαλος να συστήσει στο μαθητή του: «*ήμπορείς καί μόνος σου νά προχωρήσης κατόπιν εις τά στοιχειά τής αστρονομίας του συγγραφέως Φεργουζόν (πρόκειται για τον James Ferguson, 1710-1776), έως όπου νά πλουτήσης απ' όλίγον όλίγον μέ μαθηματικές επιστήμας, καί τότε νά ήμπορής πλέον νά διαβάξης βαθύτερα βιβλία περί αυτής τής επιστήμης*» (Φ.Α. σελ. 45). Έτσι και οι μαθητές που διαβάζουν το βιβλίο του και έχουν μεγαλύτερη έφεση για μελέτη, παροτρύνονται προς διεύρυνση των γνώσεών τους. Τέτοιοι μαθητές εξελίχτηκαν αργότερα σε μεγάλους δάσκαλους του Γένους μας, που διέσωσαν τον Ελληνισμό από τον αφανισμό στην τουρκοκρατία.

17. Στο σημείο αυτό ο Ρήγας εκπλήσεται πως ο διάσημος Βολταίρος έχει αντίθετη γνώμη και γράφει: «*Αναγινώσκοντας τά συγγράμματα του περιφήμου Βολταίρ, είδον εις σαράντα μέρη άποφασιστικώς νά λέγη, πως εις τήν μεσόγειον θάλασσαν, δεν είναι παλίρροιαι καί άπόρησα πως έκαμε τοιοϋτον λάθος, ένα τόσον μεγάλο πνεύμα; πλην συγχωρητέος, επειδή πάντοτε επισφαλής αί επίνοιαι καί τών πλέον σοφών ανθρώπων*». (Φ.Α. σελ. 64).

Γνώσεις, οι οποίες, λίγα χρόνια αργότερα, εμπύχωσαν το σκλαβωμένο Ελληνισμό για να σπάσει και το φράγμα του τουρκικού ζυγού και να αποκτήσει έτσι την πολυπόθητη ελευθερία του. Γνώσεις, τέλος, που καθοδήγησαν τον κάθε Έλληνα να συλλογάζεται ελεύθερα και επομένως να συλλογάζεται καλά.

Σπουδαιότερα βοηθήματα

1. Ρήγα Βελεστινλή, Φυσικής Απάνθισμα (επανεκδοση), Αθήνα 1971.
2. Δημητρίου Κωτσάκη, Νέοι ορίζοντες στην αστρονομία, Αθήνα 1977.
3. Κων. Μαυρομμάτη, Η αστρονομία του Αριστοτέλη, Αθήνα 1973.
4. Ο.Α.Μ.Ε., «Λόγος και Πράξη» (περιοδ.), τ. 26, Αθήνα 1985.
5. Έν. Ελλ. Φυσικών (Παράρτ. Λάρισας), Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα: «Φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα (Θεσσαλία) πριν από την επανάσταση», Λάρισα 1986.
6. Ελλ. Μαθημ. Εταιρ., Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Μαθηματικής Παιδείας, όπου αναπτύσσεται το θέμα: «Το εγχειρίδιο αστρονομίας του Θ. Καϊρη», Αθήνα 1984.

K. MAVROMMATIS

Resumé

En ce qui concerne le développement de l'astronomie, Righas Fèraios consacre le quart presque de son livre intitulé «Anthologie de la physique» à faire introduire les petit élèves aux quel il s'adresse, aux merveilles de la creation.

Tout d'abord il parle de la Lune et des étoiles – soleils du ciel. Puis il étudie les planètes, les mouvements de la Terre, le Soleil et enfin il s'occupe de l'étude des marées.

La matière instructive se partage en 7 chapitres et constitue une introduction merveilleuse à l'astronomie pratique destinée aux jeunes grecs pendant la période de l'occupation de la Grèce par les Turcs.

ΦΥΣΙΚΉΣ

ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ

Διὰ τὰς ἀγχίνεσ κ' φιλομαθεῖς Ἑλλήνας,

Ἐκ τῆς Γερμανικῆς κ' Γαλλικῆς διαλέκτου ἐρράνιδέν

Παρά τῷ

ΡΗΓΑ

ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΉ ΘΕΤΤΑΛΩΤ.

Οὗτοσ ἀναλώμασιν ἐξεδόθη, πρὸσ ὠφέλειαν
τῶν ὁμογενῶν.

ἘΝ ΒΙΕΝΝΗ.

Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τοῦ Εὐγενῆ ΤΡΑΪΤΙΝΕΡ:

1 7 9 0.

Το ἐξώφυλλο τοῦ «Φυσικῆς Απάνθισμα» τοῦ Ρήγα, ποῦ βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν . Α΄
Π Ε Ρ Ι Σ Ε Λ Η Ν Η Σ .

ΑΤΘΕΝΤΗΜΟΥ (μὲ εἶπεν ὁ μαθητὴς μὲ ὅταν ἐσεργιανίζαμεν τὴν νύκτα εἰς τὴν λάμπην τῷ φειγγαριῶν καὶ ἐθεωρήσαμεν τὴν πανσέληνον) φαίνεται πῶς νὰ εἶται μεγαλοπρεπὲς πρᾶγμα καὶ ἡ πανσέληνος· πικρῶς πῶς τὸ λεγώτερον πρέπει νὰ εἶται ἴσια μὲ δια ταλέρι μεγάλη.

„ Ναι παιδίμω, τὸν ἀπεκρίθηκα, πλὴν τὸ φειγγάρι δὲν εἶται μεγάλου μόνου ἴσια μὲ ταλέρι, ἀλλὰ πολλὰ μεγαλύτερον, τόσο ὅπῃ ἐσὺ δὲν ἄμπορεῖς νὰ καταλάβῃς τὴν ποσότητα τῷ μεγέθεισθε ὅταν ἤθελα σὲ τὴν ἐπὶ

„ Λοιπὸν τὸ φειγγάρι εἶται τόσο μεγάλου, ἀφ' ὃ ἐγὼ τὸ βλέπω ἴσια μὲ ταλέρι; μὲ ξαναεἶπε Ναι (ἀπεκρίθηκα) αὐτὸ ὅπῃ σὲ φαίνεται μόνου ἴσια μὲ τὸ ταλέρι, εἶται σῶμα, τῷ ὅποιε ὁ γῆρος ἔχει κοιτὰ ἐβδομήντα χιλιάδες μιλια γερμανικά. *

* Τὸ γερμανικὸν μίλι, εἶναι δύο ὥρων δρόμος ἢ ὅταν ὀμιλῶμεν περὶ μιλίων εἰς τὸ ἕξτε, τὰ γερμανικά ἐγγούμεν.

Α

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Α' κεφαλαίου τῆς Αστρονομίας τοῦ Ρήγα που ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ «Απανθίσματος» τοῦ.

Ἡ νεανική ζωὴ τοῦ Ρήγα ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὴ λογοτεχνία

Τοὺς αἰῶνες ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης μέχρι τίς μέρες τοῦ Ξεσηκωμοῦ τοῦ 1821 οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες ἔζησαν πολιτιστικά μέσα σέ βαθύ σκοτάδι. Σ' αὐτό τό σκοτάδι, σάν τό καντήλι μέ τὴ φλόγα πού τρεμοσθίνει, ἡ Ἐκκλησία βοήθησε τό Γένος νά πορευτεῖ. Δέν ἀρκοῦσε ὅμως αὐτό γιὰ νά φτάσουμε στό '21. Χρειάστηκαν ἀκόμα οἱ θεόπνευστοι λόγιοι, πού μέ τά κηρύγματά τους καὶ τὴν ἴδρυση σχολείων, βιβλιοθηκῶν κλπ., βοήθησαν στήν ἀφύπνιση τῆς Ἑλληνικῆς συνείδησης. Ἀπὸ αὐτούς ὁ σπουδαιότερος ἐθνικός δάσκαλος καὶ ἐθνεγέρτης ἦταν ὁ Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς.

Ὁ λόγιος Ρίζος-Νερούλος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Ρήγας ὑπῆρξε ὁ ἀναγεννητής τοῦ Γένους, πού τό ὀδήγησε στήν ἀπελευθέρωση καὶ ὅτι τά σπουδαιότερα ἐκπαιδευτικά κέντρα τῆς ἐποχῆς του ἰδρύθηκαν μέ δική του ἄμεση ἢ ἔμμεση συμβολή.

Ὁ μελετητής τοῦ Ρήγα ὅσο περισσότερο ἐμβαθύνει στό ἔργο του τόσο περισσότερο μένει ἐκστατικός μπροστά στόν ὄγκο καὶ τό περιεχόμενό του· ἰδίως ἂν λάβει ὑπόψη τίς συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Ὁ Θούριος τοῦ Ρήγα γίνεται κατὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὁ Ἐθνικός Ὑμνος τῶν Ἑλλήνων. Τόν Θούριο ἔψαλλαν οἱ αἰχμάλωτοι Ἕλληνες μετά τὴν καταστροφή στό Δραγατσάνι, ὅταν τοὺς ὀδηγοῦσαν στή σφαγή...

Χαρισματικές μορφές, ὅπως ὁ Ρήγας, παραδειγματίζουν τοὺς σύγχρονους τους καὶ καθοδηγοῦν τίς μελλοντικές γενιές.

Γενικά ὁ λαός ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τά ἔργα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Διηγεῖται τά κατορθώματά τους. Πολλές φορές ὑπερβάλλει. Οἱ σύγχρονοί τους καὶ περισσότερο οἱ μεταγενέστεροι μέ τὴν φαντασία τους καὶ ἀνάλογα μέ τὴν πνευματικότητά τους ἀναπλάθουν τά ἱστορικά γεγονότα ἔτσι, ὥστε δέν μπορεῖ κανεὶς νά εἶναι βέβαιος ὅτι ἔχουν συμβεῖ ὅσα οἱ παραδόσεις διασώζουν, ἰδίως ὅταν λείπουν γραπτὰ στοιχεῖα. Γι' αὐτό ὁ μελετητής τοῦ Ρήγα Λ.Ι. Βρανούσης ὑποστηρίζει ὅτι: «δέ σημαίνει ὅτι μποροῦμε γιὰ ν' ἀναπληρώσουμε τά κενά νά καταφεύγουμε πάντα στήν Παράδοση...». Ὁ λαογράφος ὅμως ἔχει τό μεράκι νά καταγράφει τίς διηγῆσεις, πού πλάθει ὁ λαός, ἀνάλογα μέ τίς δοξασίες του, γιατί φανερόνουν

τίς ἔθνικές ἰδιοτυπίες του, τὴν φαντασία του, τὴν ψυχοσύνθεσή του καὶ τὴν πνευματικότητά του.

Ὁ πρωτομάρτυρας τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγας, ὁ ἐμψυχωτῆς τοῦ λαοῦ, ἔγινε θρύλος. Ἔτσι τὸν ἀντιμετωπίζουν Παράδοση καὶ Λογοτεχνία. Μὲ τὴν εὐκαιρία ἀναφέρεται τὸ τετράστιχο, πού μαθαίνουν τὰ παιδιά στό Βελεστίνο:

Στό Βελεστίνο ἡ γέννηση,
στή Ζαγορά ἡ σπουδὴ σου
καὶ στήν Αὐστρία ἡ προδοσιά,
αὐτὴ ἦταν ἡ ζωὴ σου...

Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ δραστηριότητες τοῦ Ρήγα ἔδωσαν φήμη στή μικρὴ κωμόπολη ἀπὸ ὅπου ὁ μεγάλος αὐτός Θεσσαλός ξεκίνησε: στό Βελεστίνο.

Ὅπως συμβαίνει ὁμως στοὺς περισσότερους μεγάλους, κι ἄλλοι τόποι διεκδικοῦν τὴν καταγωγὴ τοῦ Ρήγα.

Οἱ Περιβολιώτες, στηριζόμενοι σέ ὑστερογενή, κατὰ τὸν Λ.Ι. Βρανούση, θρύλο ἐπειδὴ τὸ σπῖτι τοῦ Ρήγα θρυσκόταν στή νότια πλαγιά τῆς ἀκρόπολης τοῦ Βελεστίνου – στή συνοικία τῶν Βλάχων – κι ἐπειδὴ οἱ Βλάχοι τῆς κωμόπολης αὐτῆς προέρχονταν ἀπὸ τὸ Περιβόλι, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ πατέρας του, πού ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ «κιρατζῆ» (ἀγωγιάτη), ἦταν Περιβολιώτης. Ἐπισημαίνουν ἀκόμη ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ρήγα ὀνομαζόταν Ἀσήμω, ὄνομα συνηθισμένο στοὺς Περιβολιώτες καὶ ὄχι στοὺς γηγενεῖς τοῦ Βελεστίνου. Ἐνδεικτικὰ παραθέτω παράγραφο τοῦ Ἐνισλείδου: «... Ἡ παράδοσις τῶν μερῶν τούτων (χωριῶν τῆς Πίνδου) θέλει καλὰ καὶ σώνει Περιβολιώτην, δηλαδή ἀπὸ τὸ Περιβόλι καταγόμενον, τὸν Ρήγαν τὸν Βελεστινλῆ ἢ Φεραῖον. Δέν ἀποκλείεται ὁ μεγάλος αὐτός Ἕλληνα πατριώτης, ὡς Θεσσαλός, νὰ ἐπεσκέπτετο μαζί μὲ συγχωριανούς του τὰ μέρη αὐτὰ τὸ καλοκαίρι...» Μὲ τὴν εὐκαιρία ἀκολουθεῖ ἄλλη παράδοση τοῦ Περιβολιοῦ ὅτι παλιὰ βρισκονταν στήν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ δύο εἰκόνες, στό πίσω μέρος τῶν ὁποίων ἦταν γραμμένα μηνύματα τοῦ Ρήγα: ἐπίσης λέγεται ὅτι ἡ μητέρα του γεννήθηκε στό χωριό¹. Κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» (1806) σημειώνεται ὅτι ὁ Ρήγας «ἐξ ἀρχῆς ἐπιχειρίσθη τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα», ὅταν κατέφυγε στήν Κωνσταντινούπολη. Πρῶτο μαγαζί, ὅπου ἐργάστηκε ὡς λογιστής, ἦταν τοῦ Ἰακωβάκη τοῦ Χιώτη στὸν Γαλατά. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Φ. Μιχαλοπούλου ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, παππούς τῶν Ὑψηλάντηδων τοῦ 1821, προσέλαβε τὸν Ρήγα «γραμματικὸς» τὸ 1785 «ὡς νέον νοήμονα» κατὰ τὸν Περραιβὸν καὶ τὸ σπουδαιότερον ὡς *βλαχομαθῆ*, δυνάμενον νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν Βλαχίαν...».

1. Ρίζος Νερουλόγος, «Histoire de Grèce, Genève 1828, σ. 242. Βλ. ἐπ. Λ.Ι. Βρανούσης, Ρήγας Βελεστινλῆς, Ἀθήναι 1963, σ. 6, Δ. Λουκάτος, Εἰσαγωγή στήν Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Ἀθήναι 1978, σ. 151. Ἀφηγητῆς Νάκος Γούσης, Θ. Σαράντης, Τὸ χωριὸ Περιβόλι Γρεβενῶν, Ἀθήναι 1977, σ. 100, Χρ. Ἐνισλείδης, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της, Ἀθήναι 1951, σ. 86. Ἀφηγήτρια Μίνα Μουσιοπούλου, ἀφηγητῆς Δ. Καλογήρου.

Ἐξάλλου οἱ Βωθουσιῶτες διασώζουν τὴν παράδοση ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Ρήγα Μαρία ἦταν ἀπὸ τὸ χωριὸν τους. Τελευταῖα ἡ ἐφημερίδα τους γράφει ὅτι ὁ Ρήγας γεννήθηκε στὴ Βωθούσα².

Σχετικὰ μὲ τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα: Ἀντώνιος Κυριαζῆς:

Ὅπως γράφει ὁ Θ. Σαράντης «τὰ ὀνόματα Κυρίτζης καὶ Κυριαζῆς, πού ἀναφέρουν οἱ διάφοροι βιογράφοι καὶ ἱστορικοί, εἶναι ἐφευρήματα ἢ λόγιες παραποιήσεις τοῦ «κυρατζῆς» πού εἶναι «ἐπαγγελματικόν»³. Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος ὑποστηρίζει ὅτι ἀποφάσισε νὰ πάρει τὸ ὄνομα «Ρήγας» στὸν Ἄθω, ὅπου κατέφυγε καταδιωκόμενος μετὰ τὸν φόνο τοῦ Τούρκου. Στὴ Βιέννη ἀργότερα, κατὰ τὴν τότε συνήθεια, πρόσθεσε τὸ Βελεστινλῆς. Στὸν πρόλογο τοῦ «Ἀπανθίσματος τῆς φυσικῆς» ὑπογράφεται Ρήγας Βελεστινλῆς, στὴ «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος» Ρήγας Βελεστινλῆς ὁ Θεσσαλός. Ὁ «Λόγιος Ἑρμῆς (1811) τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς καὶ τὸν ὀνομάζει: «Ρήγας ὁ Θεσσαλός», ὁ Περραιβός, φίλος τοῦ Ρήγα, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἀρχαιοπληξία του: «Ρήγας Φεραῖος». Σημειώνεται ὅτι μόνο μετὰ τὴ σύλληψή του σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Γάλλο Πρόξενο τῆς Τεργέστης ὑπογράφεται Ἀντώνιος Ρήγας Βελεστινλῆς⁴.

Τὰ πρῶτα γράμματα τὰ ἔμαθε ὁ Ρήγας στὸ Βελεστῖνο ἀπὸ τὸν παπὰ-Στέφανο. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀδερφή του. Κατὰ τὸν Βουρνᾶ ὁ πατέρας του ἦταν «πρόκριτος μὲ δασίματα γιὰ σχολεῖα, ἐκκλησίες καὶ γιὰ νὰ βγαίνουν φυλλάδες πού ἱστοροῦνε τὰ πρωτινὰ μεγαλεῖα τῶν Γραικῶν στίς τυπογραφίες τῆς Βενετίας, τῆς Βιέννης, τοῦ Τριεστιοῦ, τῆς Πόλης καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας...⁵. Εἶχε κτήματα, τρία χάνια, ταμπαχανάδικο, βαφεῖο καὶ τὸ ἀργαλεῖο πού φκιάνουν τὰ σκουτιά τὰ βλάχικα...». Ἐπιθυμοῦσε λοιπὸν νὰ σπουδάσει τὸν γιό του. Μία παράδοση λέγει ὅτι τὸν ἔστειλε στὴ Ζαγορὰ ὅπου εἶχε δάσκαλο τὸν Κ. Λογιώτατο, σύμφωνα μὲ ἐγγραφα τῆς οἰκογενείας Κασσαβέτη. Συμμαθητὲς του ἦταν ὁ Νικ. Κασσαβέτης, ὁ Ἰωάννης Ρήγας Πάντος, πατέρας τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας Φιλ. Ἰωάννου, οἱ κουνιάδοι τοῦ Πρίγκου Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος Καλαφάτης. Ὁ Ν. Πολίτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Ρήγας εἶχε δάσκαλο τὸν Ἰωανᾶ Σπαρμιώτη, πού ἐρμήνευσε στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ τὴν ἀριθμητικὴ καὶ τὴν ἄλγεβρα τοῦ ἀββᾶ Καϊλέ⁶. Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος παραδέχεται ὡς ἱστορικὰ γεγονότα ὅσα γράφει ὁ Πολίτης: «Ἡ τοπικὴ ἔρευνα γενομένη μὲ ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα τῆς λαογραφίας ἔφερε σὲ φῶς ἀρκετὰ νέα στοιχεῖα καὶ συγχρόνως ἐκύρωσε τίς πληροφορίες Σκορδέλλη καὶ τοῦ Δραγοῦμη...». Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Βλάσιος Σκορδέλλης πῆγε στὸ Βελεστῖνο καὶ συνέγραψε τίς ζῶσες ἀκόμη τοπικὲς ἀναμνήσεις γιὰ στὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ Ρήγα⁷. Ἐπίσης ὁ Χριστοφ. Περραιβός δίνει πολὺτιμες πλη-

2. Ἀφηγητὲς: Εὐανθία Κρανίδη, Ζήσης Γιαννακόπουλος, Γούσης Νάκος.

3. Θ. Σαράντης, ὁ.π.

4. Φ. Μιχαλόπουλος, Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς, *Θεσσαλικά Χρονικά* 1930, σ. 4. Βλ. ἐπ. Ἰ. Φιλήμονας, Φιλικὴ Ἐταιρεία, Ἀθήναι 1834, σ. 90.

5. Τ. Βουρνᾶς, Ὁ πολίτης Ρήγας Βελεστινλῆς, Ἀθήναι 1978, σ. 7.

6. Ν. Πολίτης, Ἡ νεότης τοῦ Ρήγα, «Ἐστία» ΙΘ', Ἀθήναι 1885, σ. 13. Βλ. ἐπ. Β. Σκουβαράς, Ἰω. Πρίγκος (1725-1789) Ἀθήναι 1964, σ. 124, Φ. Μιχαλόπουλος, ὁ.π. Ἰ. Δραγοῦμη, Ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ρήγα Φεραίου.

7. Βλ. Σκορδέλλης, «Οἱ Γονεῖς τοῦ Ρήγα», Περὶ ἐθνικῆς ἀγωγῆς, 1879.

ροφορίες για τὰ νεανικά χρόνια τοῦ Ρήγα. Ὁ Ρήγας δίδαξε νεώτατος στὸν Κισσό. Ὁ Δασκαλάκης ἀναφέρει: «Λόγω δὲ τῆς μεγίστης ἐλλείψεως ἐκπαιδευτικῶν στελεχῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεπτύσσεται ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις ἀνά τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἦτο ἀσύνηθες φαινόμενον ἢ πρόσληψις δεκαεπταετοῦς ἢ δεκαεξαετοῦς νεανίου, ἐνὸς καλῶς καὶ ὑπὸ καλοῦ διδασκάλου λειτουργοῦντος σχολείου ὡς διδασκάλου εἰς ἄλλο σχολεῖον...». Τὸ αὐτὸ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Γ. Ἀγιοπετρίτης, φύλακας τῆς Βιβλιοθήκης Ζαγοράς, δηλαδὴ ὅτι μπορεῖ, ἐνῶ ἦταν μαθητὴς στὸ σχολεῖο Ζαγοράς νὰ πῆγαινε στὸν Κισσό νὰ μάθει γράμματα σὲ μικρότερα παιδιὰ τοῦ χωριοῦ⁸.

Ἄλλη παράδοση ἀναφέρει ὅτι ὁ Ρήγας φοίτησε στὴ σχολὴ τῶν Ἀμπελακίων, ὅπου δίδαξαν ὀνομαστοὶ δάσκαλοι. Μπορεῖ ὅμως νὰ πῆγε καὶ στὰ δύο σχολεῖα. Ὁ Νικαρούσης γράφει: «...ἀλλὰ καὶ ἡ παράδοσις περὶ φοιτήσεως τοῦ Ρήγα εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀμπελακίων δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐκπαίδευσως αὐτοῦ ἐν Ζαγορᾷ...», διότι συνήθιζαν νὰ στέλνουν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὰ παιδιὰ τοὺς σὲ διάφορα σχολεῖα γιὰ νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς γνώσεις καλῶν δασκάλων⁹.

Ὁ Χρ. Περραιβὸς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ρήγας ἔφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα του 17 χρονῶν¹⁰. Ὁ Λ. Βρανούσης, πού ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὸν Ρήγα, προσθέτει ὅτι ἔμεινε στὸν Κισσό μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς του ὁ Ρήγας ἔχει σημειώσει στὸν πρόλογο τῆς «Φυσικῆς» του (1790 σ.ζ.). «Ἡ αἰτία ὅπου μετεχειρίσθη ἀπλοῦν ὕφος (τὴν ἀπλὴ γλώσσα), ἦτον διὰ νὰ μὴν προξενήσω μὲ τὴν γριφότητα τοῦ ἐλληνισμοῦ (τοῦ γλωσσικοῦ ἀρχαϊσμοῦ) εἰς τοὺς ἄλλους ἐκεῖνο ὅπου ὁ ἴδιος ἔπαθα σπουδάζοντας...» καὶ προσθέτει ὁ Βρανούσης: «Ἡ γενικὴ κι ἀόριστη αὐτὴ παρατήρησις δὲν μπορεῖ, φυσικά, νὰ μᾶς διαφωτίσει σὲ τίποτε. Τὰ γεωγραφικὰ του ἔργα ὅμως, ἡ Χάρτα μὲ τὶς “ἐπιπεδογραφίες” καὶ τὶς ἄλλες ἀξιοθαύμαστες τοπογραφικὰς λεπτομέρειες, καθὼς καὶ πολλὰς ἀπὸ τὶς ὑποσημειώσεις στὸν “Νέον Ἀνάχαρση” μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνομε ὅτι δὲν ἔφυγε πολὺ μικρὸς ἀπ’ τὴν πατρίδα του. Γνωρίζει τὸν τόπο του κι ὀλόκληρη σχεδὸν τὴ Θεσσαλία, σὰν νὰ τὴν ἔχει περπατήσει ὁ ἴδιος σπιθαμὴ πρὸς σπιθαμὴ. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, βγαλμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο, εἶναι μιὰ θετικὴ ἐνδειξη ὅτι ὁ Ρήγας μεγάλωσε καὶ σπούδασε στὴ Θεσσαλία καὶ ὅτι ἀρκετὰ ἀργά, παλληκάρι πιά μεστὼμένο, εἴκοσι χρονῶν ἴσως, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο ἄφησε τὴν πατρίδα του... γύρω στὰ 1777-1780...». Στὴ Θεσσαλία ἔζησε μεγάλα γεγονότα, δύσκολα χρόνια, τὰ Ὀρλωφικά (1769-1774). Γιὰ τὴν σκλη-

8. Ἀ. Π. Δασκαλάκης, Σπουδαὶ καὶ γνώσεις τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, Παρνασσός, τόμ. Ε' (1963) ἀρ. 1 σελ. 70. Ἀφηγητὴς Γεώργιος Ἀγιοπετρίτης, φύλακας Βιβλιοθήκης Ζαγοράς.

9. Α. Νικαρούσης, Ὁ Ρήγας, ἡ Σχολὴ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ζαγοράς, Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1929, σ. 53.

10. Χρ. Περραιβός, Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα, σ. 54, Βιογραφία τοῦ Ρήγα 1860· βλ. ἐπ. Δ. Π. Πασχάλης, Ρήγας Φεραῖος, Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, Ἀθῆναι 1930, τόμ. ΚΑ', σ. 125, Λ. Βρανούσης, Ρήγας Βελεστινλή, Ἀθῆναι 1957, σ. 7, ἀφηγητὴς Νάκος Γούσης.

ρότητα τῶν Τούρκων στήν πατρίδα του γράφει στήν μετάφραση τοῦ «Νέου Ἀνάχαρση»: «Οἱ συχνοί ἄδικοι φόνοι κατά τῶν χριστιανῶν, ὅπου γίνονται τήν σήμερον ἐδῶ, ἤθελον ἐρημώσει ἐξ ὀλοκλήρου αὐτήν τήν πόλιν, ἄν αἱ φυσικά χάριτες τῆς δέν ἤθελον τοὺς ἀναγκάζει νά ὑπομένουν ὅλα, διὰ ν' ἀφήσωσι κἄν τά κόκκαλά των ἐκεῖ ὅπου ἐτάφησαν καί οἱ προπάτορές των...».

Γιά τά περιστατικά πού ἀνάγκασαν τό Ρήγα νά φύγει ἀπό τήν πατρίδα του ὁ Λ. Βρανούσης παρατηρεῖ: «...δέν εἴμαστε σέ θέση νά καθορίσουμε... Οἱ τοπικές παραδόσεις ἔχουν ὅλες τό χαρακτήρα τῶν ὑστερογενῶν θρύλων. Κάποια ἀπειλή, βαρύντατη προσβολή του ἢ ἐξευτελισμός ἐκ μέρους τῶν Τούρκων τοῦ χωριοῦ του – τό περιστατικό στίς λεπτομέρειές του ἔχει διάφορες ἐκδοχές – ἔφερε, λένε, τό φιλελεύθερο παλικάρι τοῦ Βελεστίνου σέ τέτοια ἔξαψη, ὥστε ἀναγκάστηκε νά σκοτώσει ἢ νά πνίξει στό ποτάμι κάποιον ἀπό αὐτούς τοὺς βδελυροῦς τυραννίσκουσ...». Λέγεται ὅτι ὁ φόνος τοῦ Τούρκου ἐγινε μέσα στό Βελεστίνο¹¹.

Ἐν τῷ Ν. Πολίτης κατέγραψε πολλά στοιχεῖα γιά τή νεανική ζωή τοῦ Ρήγα μέ τήν βοήθεια τοῦ δημοδιδασκάλου Βαῖουτοπούλου. Ἀναφέρει δύο ἐκδοχές γιά τήν ἱστορία μέ τόν Τούρκο: α) Στό Βελεστίνο λένε ὅτι μετά τήν ἐπάνοδό του ἀπό τόν Κισσό, ὁ Ρήγας παλικάρι 25 χρονῶν, συνόδεψε τόν πατέρα του στό Νταμπιγλί (σ. Χλόη), χωριό κοντά στό Βελεστίνο. Ἐκεῖ κατοικοῦσαν συγγενεῖς τους. Συνάντησαν τόν Μουσταφᾶ Σουλεϊμάν, Τούρκο ἀπό τό Βελεστίνο, ἐχθρό τοῦ πατέρα τοῦ Ρήγα. Ζητώντας ἀφορμή γιά μάλωμα, ὁ Μουσταφᾶς πρόσταξε τόν πατέρα νά τοῦ δώσει ρακί καί 3 εἰκοσούφραγκα. Τόν ἀπειλήσε ὅτι ἄν δέν τό κάνει, θά τοῦ καρφώσει τό γιαταγάνι του. Ὁ Ρήγας ὀργίστηκε καί τοῦ εἶπε: «Κάμε γρήγορα ὅ, τι ἔχεις νά κάμεις καί ἄσε τίς φοβέρες». Ὁ Τούρκος ἔβγαλε τό μαχαίρι του καί ὤρμησε στόν Ρήγα καί στόν πατέρα του. Οἱ παρευρισκόμενοι προσπάθησαν νά τόν καταπραῦνουν. Αὐτά ἔγιναν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τόν Ἰανουάριο. Τήν ἐπομένην πατέρας καί γιός ἀποχαιρέτησαν τοὺς δικούς τους καί κατευθύνθηκαν στό Βελεστίνο. Κοντά στό χειμάρρο Νταμπεγλίτικο ἐφθασε ἐφιππος ὁ Μουσταφᾶς μέ ἄλλους πέντε ὀθωμανούς. Κατέβηκε ἀπό τό ἄλογο κι ἀνάγκασε τόν Ρήγα νά φορτωθεῖ μερικά πράγματα (πού πήρε ἀπό τό ἄλογο). Ὁ Μουσταφᾶς καθαλλίκευε τόν πατέρα τοῦ Ρήγα, πού τόν μετέφερε ὡς τό Κεφαλόβρυσο (Ἵπερεία Κρήνη). Καί μετά τό γεγονός αὐτό ὁ Τούρκος διατηροῦσε τό μίσος του. Πέρασε ἀρκετός καιρός χωρίς νά γίνει τίποτε, γιατί μουδέρης στό Βελεστίνο ἦταν ὁ Ἀχμέτ ἀγάς, φίλος τοῦ Ρήγα. Μόλις ὁμως μετατέθηκε ὁ μουδέρης, ὁ Μουσταφᾶς ἀφοῦ συνεννοήθηκε μέ φίλους του, προσκάλεσε τόν πατέρα τοῦ Ρήγα νά φάνε μαζί σέ μουσουλμανική γιορτή στό Κράνοβο, τόπο μέ ἄφθονα νερά κοντά στό Βελεστίνο. Ὁ ἠλικιωμένος Κυριαζής, ἐλπίζοντας ὅτι τά πράγματα εἶχαν ἐξομαλυνθεῖ δέχτηκε τήν πρόσκληση. Στό δρόμο ἕνας ὀθωμανός κρατοῦσε τό σφαχτό. Παραπονέθηκε ὅτι κουράστηκε. Τότε πρότεινε ὁ πατέρας τοῦ Ρήγα νά τό φορτωθεῖ. Σέ λίγο συνάντησε ἐργάτη του ὀθωμανό, πού ἴσως ἤξερε τίς προθέσεις τοῦ Μου-

11. Ν. Πολίτης, Ἡ Νεότης τοῦ Ρήγα, «Ἐστία», τόμ. ΙΘ', Ἀθήναι 1885, σ. 13. Βλ. ἐπ. Ἰ. Δραγούμης, Ἀπό τόν βίον καί τό ἔργον Ρήγα τοῦ Φεραίου, Ἀπ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 316 π.Χ.-1983, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 288, ἀφηγήτρια Ἑλλη Χαραλαμποπούλου.

σταφᾶ καὶ τοῦ ἔκανε νόημα νά φύγει. Ὁ Κυριαζῆς ἄρχισε νά τρέχει γιά νά ξεφύγει ἀπό τήν παγίδα. Ὁ Μουσταφάς καί οἱ σύντροφοί του τόν καταδίωξαν πυροβολώντας. Αὐτός ὅμως σόθηκε. Ἐφθασε στό χωριό Κεραμίδι, στίς ὑπώρειες τῆς Ὑσσας, καί κρύφθηκε στούς συγγενεῖς του. Ὅταν πληροφορήθηκε ὁ Ρήγας τό γεγονός ἀποφάσισε νά πάει ὅπου τόν βγάλει ἡ τύχη. Κατέφυγε στό Λιτόχωρο τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου εἶχε ἐξάδερφο ἀρματολό τόν Ζήρα. Αὐτός τόν παρακίνησε νά πάει στόν Ἄθω νά συμβουλευθεῖ τόν ἡγούμενο Βατοπεδίου Κοσμᾶ. Γιά πρώτη φορά στό μοναστήρι, τό βράδυ πού γευμάτιζαν, ὁ Ρήγας τραγούδησε: «Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωή...». Ἦταν Μάρτιος. Ὁ ἡγούμενος τοῦ ἔδωσε συστατική ἐπιστολή γιά τόν πρεσβευτή τῆς Ρωσίας στήν Κωνσταντινούπολη. Μέ τήν εὐκαιρία ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ρήγας ἐπισκέφθηκε ἀρκετές φορές τήν Ἀδριανούπολη.

β) Ὁ ἴδιος ὁ Ν. Πολίτης ἄκουσε τήν ἀκόλουθη ἐκδοχή ἀπό τόν ἀγωγιάτη του καθῶς πῆγαινε ἀπό τή Ζαγορά στή Μακρυνίτσα: «Ὁ Ρήγας γύριζε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη νά ἐπισκεφθεῖ τούς συγγενεῖς του. Κοντά στό Βελεστίνο, στήν ὄχθη χειμάρρου, ὀπλισμένος Τούρκος, θρίζοντας καί ἀπειλώντας, τόν διέταξε νά σκύψει γιά ν' ἀνεβεῖ στούς ὄμους του καί νά τόν περάσει στήν ἀπέναντι ὄχθη. Ὁ Ρήγας μελετώντας ἐκδίκηση ἔσκυψε, τόν φορτώθηκε. Στό μέσο τοῦ χειμάρρου ἄρχισε τό πάλεμα. Ὁ Ρήγας κατόρθωσε νά τόν πνίξει. Μετά ἔτρεξε στό σπίτι του, ζήτησε ἀπό τή μητέρα του ψωμί λέγοντας: «Φεύγω, ἐπνίξα τόν τάδε Τούρκο...». Ἐφθασε στόν Βόλο, κατ' ἄλλη ἐκδοχή πέρασε κι ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, ἀνέβηκε σέ καράβι καί γύρισε στήν Κωνσταντινούπολη...».

Μία ἄλλη ἐκδοχή διηγεῖται ὁ Ἱ. Δραγούμης: Ὁ πατέρας του ἔστειλε τό Ρήγα – 14 χρονῶν – νά παρακολουθήσει μαθήματα στά Ἄμπελάκια. Μετά πῆγε δάσκαλος στό χωριό Κισσός πού ἀπεῖχε δυό ὥρες ἀπό τή Ζαγορά. Ἐκεῖ ἐμψύχωνε τούς μαθητές του. Μιά μέρα πού γύριζε στό Βελεστίνο συνάντησε κοντά σέ χειμάρρο ὀπλισμένο ἄγριο Τούρκο, πού τόν διέταξε νά τόν μεταφέρει στούς ὄμους του στήν ἀπέναντι ὄχθη. Ὁ Ρήγας τό δέχθηκε δῆθεν ἀπό φόβο, ἀλλά ὅταν ἔφθασε στό μέσο τοῦ χειμάρρου, τόν ἔρριξε στά νερά καί τόν ἐπνίξε. Πῆγε στό σπίτι του καί διηγήθηκε στή μητέρα του ὅ,τι ἔγινε. Ἐκείνη τόν συμβούλεψε νά κρυφτεῖ σέ συγγενεῖς του στό χωριό Κεραμίδι. Οἱ συγγενεῖς ὅμως τοῦ Τούρκου ἔμαθαν ποιός τόν σκότωσε. Γι' αὐτό ὁ Ρήγας ἀναγκάστηκε νά φύγει μέ καράβι στό Ἅγιο Ὄρος, ὅπου ὁ Κοσμᾶς, ἡγούμενος τῆς μονῆς Βατοπεδίου, τόν συμβούλεψε νά πάει στήν Πόλη. Ὁ Ρήγας ὅμως κατέφυγε στόν Ὀλυμπο στόν ἐξάδερφό του Σταῦρο Ζῆρο, πού ἦταν ἀρματολός. Ἐγινε κλέφτης γιά λίγο καιρό. Μετά ἀποφάσισε νά ὑπακούσει τόν ἡγούμενο καί ξεκίνησε γιά τήν Κωνσταντινούπολη. Πέρασε πρῶτα ἀπό τή Λάρισα ὅπου εἶδε Τούρκους νά δέρνουν χριστιανό παπά, γιατί εἶχε χτυπήσει τό σήμαντρο κι εἶχε ξυπνήσει ἀπό τόν μεσημεριανό του ὕπνο τόν ἀγά. Ἄλλοι εἶχαν βάλει τσιγκέλια στό γεφύρι τοῦ Πηνειοῦ. Ἐρριχναν τούς Χριστιανούς ἀπό τό γεφύρι στίς σουβλερές ἄκρες τῶν τσιγκελιῶν κι ἐκεῖ πιάνονταν κι ἔμεναν μέρες ὥσπου νά ξεψυχήσουν. Ὅλα αὐτά τά περιστατικά τόνωσαν τήν θέλησή του «ν' ἀρχίσει γενικότερο κίνημα μέ κέντρον τήν Πόλη».

Ἄλλη παράδοση ἀναφέρει ὅτι στή Μονή Βλαττάδων ἔκρυψε ὁ ἐπιφανής πρόκριτος καί ἐπίτροπος τῆς Μονῆς Ἱ. Κωνταντζόγλου τόν Ρήγα, ὅταν κατέφυγε

στή Θεσσαλονίκη μετά τόν φόνο τοῦ Τούρκου. Ἀπό κεῖ τόν φυγάδευσε στήν Κωνσταντινούπολη.

Λογοτέχνες ἐμπνεύσθηκαν ἀπό τή ζωή τοῦ Ρήγα: Ὁ ποιητής Γ. Ζαλοκώστας στίς 25 Μαρτίου 1855 ἀπήγγειλε τό ἀκόλουθο ποίημα¹²:

Ο ΑΣΠΑΣΜΟΣ ΤΗΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ

Τῶ ΠΟΛΥΔΑΚΡΥΤῶ ΜΑΡΤΥΡΙ ΡΗΓΑ,

Ἐορτήν τῶν Χριστουγέννων
Θεσσαλοὶ ἐλειτουροῦντο
Εἰς χωρίον μονωμένον,
Εἰς ἀπόκεντρον ναόν!
Προσκυνοῦντες ἕνα, μόνον,
Τρισυπόστατον Θεόν.

Τελειώνει ἡ λειτουργία,
Καί χαρμόσυνοι ἐξήλθον
Χωρικοί! πλήν ἀγγαρεία
Τούς προσμένει ποταπή·
Τόν ναόν εἶχον ζωσμένον
Ἵπλοφόροι σκυθρωποί.

Ἐποχή πικρᾶς δουλείας!
Εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένοι
Ἦλθε τότε νεανίας
Νά ἰδῆ τούς συγγενεῖς.
Δέν τόν εἶπαν, κα λ ὧ ς ἦ λ θ ε ς,
Δέν τόν φίλησε κανεῖς.

Μέ τήν μάστιγα δαρμένοι,
Εἰς ἕν ρεῦμα βορβορῶδες
Ἐπερνοῦσαν φορτωμένοι
Ἵσάν κτήνη οἱ χωρικοί
Καί ὁ νέος λυπημένος
Τούς ἐκύτταζεν ἐκεῖ.

Καί ἰδοῦ τόν πλησιάζει
Βάρβαρος μαστιγοφόρος
Καί λοξά λοξά κυττάζει,

Καί τοῦ λέγει μέ ὀργήν·
– «Σκύψε κάτω καί φορτώσου,
Σκύψε κτήνος εἰς τήν γῆν.»

Ρίπτει πλήρες νομισμάτων
Ἐν θαλάντιον ὁ νέος,
Ἄλλ' ὁ βάρβαρος φρουάτων
Τόν ὠθεῖ ἀγριωπά
Καί τόν δείχνει τό φορτίον
Καί τήν μάστιγα κτυπᾷ..

Φορτωμένος σάκκον σίτου,
Κολλημένος εἰς τήν λάσπην,
Ἐσταμάτα κ' ἡ ψυχὴ του
Πνιγομένη εἰς τόν θυμόν,
Ἐνα ἔχυσε σπαράκτην
Τῆς καρδιάς στεναγμόν.

– Ὅσοι κόκκοι τοῦ φορτίου,
Τόσους ὄφεις θά σκορπίσω
Εἰς τά σπλάγχνα τοῦ Θερίου,
Ποῦ μέ νύχια σκληρά
Πρό τριῶν μακρῶν αἰώνων
Μᾶς σπαράττει τά πλευρά.

Καί τήν αὔριον μέ πήραν
Καί μέ ῥάσον καλογήρου
Ἐπλανᾶτο κρούων λύραν
Μέ χορδᾶς μεγάλας τρεῖς,
Καί χορδαί τῆς λύρας ἦσαν
Δόξα, Πίστις καί Πατρίς.

12. Γ. Ζαλοκώστας, Τῶ πολυδακρύτῳ μάρτυρι Ρήγα, Ἄπαντα, Ἀθήναι 1968, σ. 295.

Οὕτως ἤρχισε νά ψάλλῃ,
Κ' ἐνδυνάμωνε τόν ψάλτην
Ὁ θυμός δι' οὐ προσβάλλει
Ὁ μικρός τούς δυνατούς,
Ὁ θυμός, ποῦ μεγαλύνει
Τοῦ Θεοῦ τούς ἐκλεκτούς.

Αὐτός ἔρριψε τούς σπόρους
Ὅπου σήμερον ἀνθίζουν,
Ἄλλ' ἀπ' ἀνδρας αἰμοβόρους

Εἶρε θάσανα σκληρά,
Κ' ἐκυλίσθη αἱματομένος
Εἰς τοῦ Ἰστρου τά νερά.

Διαβάται τῶρ' ἀκόμα,
Ἄσκεπεῖς εἰς τό Βελγράδι
Σκύπτουν καί φιλοῦν τό χῶμα
Καί τήν ἄμμον τῆς ἀκτῆς,
Ὅπου ἔπεσεν ὁ Ῥήγας,
Ὁ Τυρταῖος ποιητής.

Ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης γράφει:

Γιατί ὁ Ῥήγας ἀνέθηκε στό βουνό. Παραμονή τῶν Χριστουγέννων οἱ χριστιανοί σ' ἓνα χωριό κοντά στό Βελεστίνο παρακολουθοῦσαν τή λειτουργία στήν ἐκκλησία τους. Ξαφνικά ὄρμησαν μέσα ἀρματομένοι Τούρκοι. Τούς ὀδηγοῦσε ἓνας γενίτσαρος «χριστιανογέννημα καί χριστιανομάχος». Πῆραν μέ τή βία τους χωρικούς γι' ἀγγαρεία νά ξεκολλήσουν ἀπό τή λάσπη ἀγγαρεμένα ἀμάξια ἄλλων χριστιανῶν, φορτωμένα σιτάρι ἀπό χριστιανικά σπῖτια γιά τό μεγάλο τζαμί Φετιχιέ τῆς Κωνσταντινούπολης. Τά πῆγαιναν στόν Βόλο γιά νά φορτωθοῦν σέ ἀγγαρεμένο Ζαγοριανό καράβι. Οἱ χωρικοί μέ πολύ κόπο κατόρθωσαν νά ξεκολλήσουν τά ἀμάξια. Οἱ Τούρκοι ὁμως δέν ἄφησαν νά γυρίσουν πίσω στό χωριό τους. Τούς τράβηξαν γιά τόν Βόλο μήπως ξανακολλήσουν τά ἀμάξια στή λάσπη. Στόν ἀνήφορο τα ζῶα σταμάτησαν. Τότε οἱ Τούρκοι φόρτωσαν τούς χωρικούς με τά σακκιά. Ἄνάμεσά τους ἦταν κι ὁ Ῥήγας, παλικάρι 18 χρονῶν «γίγαντας στό σῶμα, ἄγγελος στήν ὄμορφιά». Τό πρῶτο νοικοκυρόπουλο τοῦ χωριοῦ. Ἦταν δάσκαλος καί ψάλτης. Ὁ κόσμος ἦταν μαγεμένος ἀπό τήν ἀγγελική φωνή του. Φορτώθηκε κι αὐτός τό σακκί, ἀλλά ὁ αἰμοβόρος γενίτσαρος τόν διέταξε νά τό ἀφήσει γιά ν' ἀνεβεῖ ὁ ἴδιος στούς ὄμους τοῦ παλκαριοῦ. Ὁ Ῥήγας «αἰστάνθηκε μέσα του ὅλη τή σημασία αὐτῆς τῆς ἀτιμῆς ἀγγαρείας, που εἶναι προωρισμένη μόνο γιά τά τετράποδα. Στή στιγμή τόν πέταξε καταγῆς. Θύμωσε κι ἔγινε φωτιά ὁ Τούρκος... Θύμωσε κι ἔγινε ἀστραπή ὁ σκλάβος Ἑλληνας. Βλαστήμησε ὁ γενίτσαρος τόν χριστιανό καί τό γένος τοῦ ραγιά. Βλαστήμησε ὁ ραγιάς τόν Μωάμεθ καί τήν Τουρκία... Γροθιά ὁ δυνάστης, γροθιά ὁ δυναστεμένος. Ἄλλὰ ἡ γροθιά τῶν δυναστεμένων εἶναι πλιο θαρεια. Δέν κλεῖ μόνο τόν θυμό τοῦ ἐγωισμοῦ στά δάχτυλά της, ἀλλά καί τήν ἀγανάκτηση τοῦ πόνου. Ἡ γροθιά ἐκείνη τοῦ ψάλτη τοῦ Βελεστίνου εἶχε μέσα της ἀκέρια τήν ὀργή τοῦ μαύρου πόνου ὅλου τοῦ δουλωμένου Γένους, πού στέναζε τέσσερις αἰῶνες ὡς τότε κάτω ἀπό τήν ἀτιμῆ κι ἀντιχριστιανική σκλαβιά. Ἡ γροθιά ἐκείνη τοῦ Θεσσαλοῦ συμβόλιζε τή μεγάλη Ἐπανάσταση τοῦ 21. Ὁ Τούρκος ἔπεσε καταγῆς νεκρός...». Οἱ Τούρκοι ὄρμησαν νά πιάσουν τόν Ῥήγα, ἀλλά ἐκεῖνος «ἔβαλε ἀσπίδα του τό σακκί τό σιτάρι κι ἔφυγε μέσα ἀπό τά χέρια τῶν ἐχθρῶν. Τό στάρι πού ἔτρεχε ἀπό τίς τρύπες τοῦ σακκιοῦ, πού εἶχαν κάνει οἱ ντουφεκιάς τῶν Τούρκων σπέρνονταν καταγῆς. Ὁ γλυτωμένος ψάλτης παίρνοντας τόν ἀνήφορο γιά τό βουνό ἄρχισε νά τραγουδάει γιά πρώτη φορά τό ἄγνωστο ὡς τότε τραγούδι:

“Ὡς τότε παλικάρια νά ζοῦμε στή σκλαβιά...”¹³

Ὁ Κ. Δημαράς περιγράφει τόν Ρήγα: «...καθαρά ἑλληνική ἰδιοσυγκρασία, ἡ συνισταμένη ὅλων τῶν ρευμάτων πού συναντοῦμε σ’ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μέσα στὸν ἑλληνισμό... Τύπος πληθωρικός, ὅπως τὸν γνωρίζουμε ἀπὸ τίς προσωπογραφίες του, δυναμικός ξεχειλάει ἀπὸ ζωὴ, δοσμένος σ’ ὅ,τι μπορεῖ αὐτὴ νά προσφέρει. Οἱ σύγχρονοὶ του μᾶς περιγράφουν «τὸ συνηθισμένον του ἑλληνικὸν ἰλαρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα...». Ὁ Περραιβὸς γράφει: «Χαρίεις, νοημονέστατος, ζωηρός ἐκ φύσεως, ἐτοιμολόγος...». Ἡ παράδοση διασώζει αὐτοσχέδια πρόποσή του σέ συγκέντρωση:

Γεμάτο ὄλοι ἔχοντες φιλίας τὸ ποτήρι
παῖδες Ἑλλήνων χάρηκαν σ’ αὐτὸ τὸ μοναστήρι,
συντρῶγοντες καὶ πίνοντες μέ μόνην τὴν ἐλπίδα
σάν λεοντάρια νά χυθοῦν στήν φίλην τῶν πατρίδα...

Ὁ Κ. Θ. Δημαράς παρατηρεῖ ἀκόμη: «... Ὑποταγμένος στὸν συναισθηματικὸ κόσμον, εἶναι εὐκολοσυγκίνητος καὶ εὐφάνταστος, αἰσθάνεται περισσότερο ἀπ’ ὅσο στοχάζεται, καὶ ἐνεργεῖ πῶς πολὺ σύμφωνα μέ τίς παρακινήσεις τοῦ θυμικοῦ, παρά τοῦ λογικοῦ...»¹⁴.

Ὁ μελετητὴς τοῦ Ρήγα Λ. Βρανούσης γράφει: «...κάτω ἀπὸ τὸ εἶδωλον τοῦ ἐθνεγέρτη καὶ πρωτομάρτυρα δὲν κρύβεται παρά ἓνας «συμπαθητικὸς» ποιητὴς, ὄνειροπαρμένος καὶ ἐμμανὴς τῆς ἐλευθερίας...» Ὁ Κ. Παλαμᾶς γιὰ τὴν ποίησιν τοῦ Ρήγα γράφει: «...εἶναι ὀλιγώτερον στίχοι καὶ περισσότερον κραυγαί· δὲν πλουτοῦσιν εἰς ἰδέας ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἀπομονοῦσι τὸ πνεῦμα εἰς τὸν 7ον οὐρανὸν τῆς θείας ὄνειροπολήσεως· ἀλλ’ εἶναι αὐτοὶ ἐν τῇ ὁλότητι αὐτῶν μία ἰδέα: ἐλευθερία...»¹⁵.

Ὁ Σπ. Μελάς ἐπισημαίνει: «Ἄν ὁ μέγας αὐτὸς πρόδρομος τῆς λευτεριάς τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔπαιξε σάν ἥρωας σέ μάχη, μέ τὸ σπαθὶ στό χέρι, ὅπως τὸ εἶχε ὄνειρευτεῖ, ὁμως φόρεσε γιὰ τὴν πατρίδα τὸ στεφάνι ἀπὸ ἀγκάθια τοῦ πρωτομάρτυρα. Κι ἂν τὸ κουφάρι του τὸ πῆρε καὶ τ’ ἀφάνισε τὸ ρέμα τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἔργο του ὁμως ἔζησε καὶ ζεῖ, κήρυγμα, τραγούδι, ὄραμα προφητικὸ πραγματοποιημένο σέ μιὰ Ἑλλάδα λευτερεῖ, πού θά τὸν δοξάζει στοὺς αἰῶνες»¹⁶.

Ὁ Ἰων Δραγούμης τονίζει: «Γρήγορα ὁ λαὸς τὸν πρωτομάρτυρα τῆς ἐλευθερίας περιέβαλε μέ θρύλους καὶ παραδόσεις, τὸν μετέβαλεν εἰς ἓνα εἶδος μυθολογικοῦ ἥρωος καὶ τὸν ἀπέθηκε στό Πάνθεον, ὅπου ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν λαῶν θέτει τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἐλευθερίας τῶν μαρτυρήσαντας»¹⁷.

13. Χρ. Χρηστοθασίλης, Πῶς ἀνέθηκε ὁ Ρήγας στό βουνό, Ἑθνικὸν Ἡμερολόγιον Κ.Β. Σκόκου, Ἀθήναι 1907, σ. 274.

14. Κ. Θ. Δημαράς, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, τομ. Α', Ἀθήναι 1949, σ. 162.

15. Λ. Βρανούσης, Ὁ ἐμμανὴς τῆς ἐλευθερίας, Ἑλληνικὴ Δημοουργία, Τεύχ. 147, Ἀθήναι 1954, σ. 336. Βλ. ἐπ. Κ. Παλαμᾶς, Ἡ ποίησις τοῦ Ρήγα, ὁ.π., σ. 228.

16. Σπ. Μελάς, Ρήγας Βελεστινλής. Δάσκαλοι τοῦ Γένους, Ἀθήναι 1971, σ. 31.

17. Ἰ. Δραγούμης, ὁ.π., σ. 12. Βλ. ἐπ. Γ. Κορδάτος, Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας (Τουρκοκρατία), Ἀθήναι 1957, σ. 334.

Ὁ Δ. Τσάκωνας σημειώνει: «Ὁ δραματισμός του γιά ἓνα πολυεθνικό κράτος ἀπ' τήν Ἀδριατική καί τό Ἰόνιο ὡς τή Μικρασία, πού θά διαδεχόταν τήν σουλτανική Αὐτοκρατορία εἶναι ἰδέα βυζαντινῆς προέλευσης, συνδυασμένη με φαναριωτική πρακτική...»¹⁸.

Ὁ ποιητής Σπύρος Ματσούκας ἔγραψε γιά τόν Ρήγα:

Ὅλα μοῦ λένε δύναμη
Νά παίρνω ἐγώ κι ὄρμη
Καί τόν λαό μας νά ξυπνώ
Τόν κοιμισμένο.
– Ἀδέρφια μου, ξυπνήσετε.
Μέ μιὰ καρδιά θερμή,
Μέ μιὰ ἑλληνική ψυχή
Σᾶς περιμένω.
Σᾶς περιμένω νά σᾶς δῶ
Ὅρθους καί δυνατούς
Ἐτοιμους γιά τήν πλειό τρανή
Κι ἀγνή θυσία.
Ἐσύ λαέ μου, μόνο ἐσύ
Θά σηκωθείς, θά δεῖ
Ὁ κάθε ξένος μας ἐχθρός
Τό πόσο ἀξίζεις.
Τώρα σέ λένε ἄμυαλο
Καί κακορίζικο παιδί
Τ' εἶναι καιρός πού ξέχασες
Νά φοβερίζεις.
Ὅλα μοῦ λένε τό σταυρό
Στό χέρι νά κρατῶ
Καί σέ, Λαέ μου Ἑλληνικέ,
Νά συνταράζω,
Σέ κλειῶ στά φυλλοκάρδια μου,
Καί σέ στίχο μου ζητῶ
Ἀπό τόν ὕπνο στή ζωή
Νά σ' ἀνεβάζω.

Τέλος ἀναφέρεται ἡ γνώμη γιά τόν Ρήγα τοῦ μεγάλου ἀγωνιστῆ τοῦ 1821 Θ. Κολοκοτρώνη, πού κατέγραψε ὁ Γ. Τερτσέτης:

«Ὁ Ρήγας Φεραῖος ἐστάθη ὁ μέγας εὐεργέτης τῆς φυλῆς μας, τό μελάνι του θά εἶναι πολύτιμο ἐνώπιον Θεοῦ, ὅσο τό αἷμα του ἅγιο, ἔγραψε τροπάρια ἄλλο σοί, πού ἐβίαζαν τά 4 νά συγγνωμήσουν, ἐδημοσίευσε καί γεωγραφία τοῦ τόπου μας, καί ἐβλέπαμε τά Ὀλύμπια, ἄλλα παιγνίδια ἑλληνικά πολεμικά εἰς τό Ξαμίλι. Εἶ-

18. Δ. Τσάκωνας, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, τ. Α', Ἀθήναι 1981, σ. 283.

χε ή γεωγραφία του ζωγραφισμένα και τά πρόσωπα τών παλαιών σοφών και ήρώων. «Ός πότε παλικάρια, νά ζοῦμε στά στενά», από τά πολεμικά του τραγούδια τό τελειότερο, περιέχει μίαν επιθεώρησιν τών δυνάμεων τής πατρίδος, ὅλοι εἶναι παρόντες εἰς τήν επιθεώρησιν, κανένας ἀπών, τά ξεφτέρια τών Ἀγράφων, οἱ σταυραετοί τοῦ Ὀλύμπου, τά καπλάνια τοῦ Μαυροβουνιοῦ, τά λεοντάρια Σουλιοῦ, Μάνης καί Μακεδονίας, καί τά δελφίνια τής θαλάσσης, οἱ Νησιώτες, καί οἱ χριστιανοί τοῦ Δουνάβεως καί Σάβου ποταμοῦ...»¹⁹.

Συμπερασματικά ἐπισημαίνεται ὅτι ὅσα προαναφέρθηκαν μαρτυροῦν πός ὁ Ρήγας ἀπό τά νεανικά του χρόνια ἔδωσε δείγματα τοῦ ἀκατάβλητου δυναμισμοῦ του, τοῦ φλογεροῦ πατριωτισμοῦ του καί τής ἀδάμαστης ἐπιθυμίας του νά ἐργασθεῖ γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους.

CALLIOPE PAPATHANASSI-MOUSSIOPOULOU

Die jungen jahre von Rigas aus Überlieferung und Literatur

Zusammenfassung

Charismatische Persönlichkeiten wie Rigas dienen ihren Zeitgenossen als Beispiele und den nachkommenden Generationen als Vorbilder. Allerdings werden Daten aus dem Leben solcher Persönlichkeiten sowohl durch Zeitgenossen als auch in besonderem Masse von Nachkommen verfälscht, so dass der Wahrheitsgehalt von Überlieferungen immer kritisch betrachtet werden muss, besonders wenn schriftliche Dokumente fehlen.

Rigas, der erste Märtyrer der griechischen Freiheit, wurde zum Helden, und so wird er sowohl vom Volksmund als auch von den Gelehrten betrachtet.

In diesem Beitrag werden Überlieferungen über die jungen Jahre von Rigas in Velestino, Perivoli, Vovousa und Zagora genannt. Sie beziehen sich auf seine Herkunft, seine Ausbildung, seinen Charakter und die Gründe, die ihn veranlassten, seine Heimat zu verlassen, um sich seinem bedeutenden Lebenswerk zu widmen, dessen Fortsetzung durch seine Folterung und Hinrichtung in Belgrad ein Ende fand.

Die heldenhafte Gestalt von Rigas hat mehrere Gelehrte inspiriert. Es sei exemplarisch I on Dragoumis zitiert: «Schnell hat der Volksmund Sagen und Überlieferungen über den ersten Märtyrer der Freiheit hervorgebracht, aus ihm eine Art mythologischen Helden gemacht und zum Pantheon emporgehoben, also zum Platz der für die Belange und die Freiheit der Völker Gemarterten.

19. Ν. Μουτσόπουλος, Παραμονές τοῦ '21, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 24. Βλ. ἐπ. Γ. Τερτσέτης, Διήγησις συμβάντων (Εἰσαγωγικός Λόγος), σ. 18,19.

Οὐδὲ Φεραίς ἐνέμοντο παρὰ
Βοιθηθῆ Λίμνην. 1λ. 6:

Ἐν μέσῃ τῇ Φεραίων πόλει κρήνη πέριξ
μοι ἐστίν, ἣν Σπερσίαν καλοῦσι Στραβῶν.
βιβ. 9. φύλ. 439:

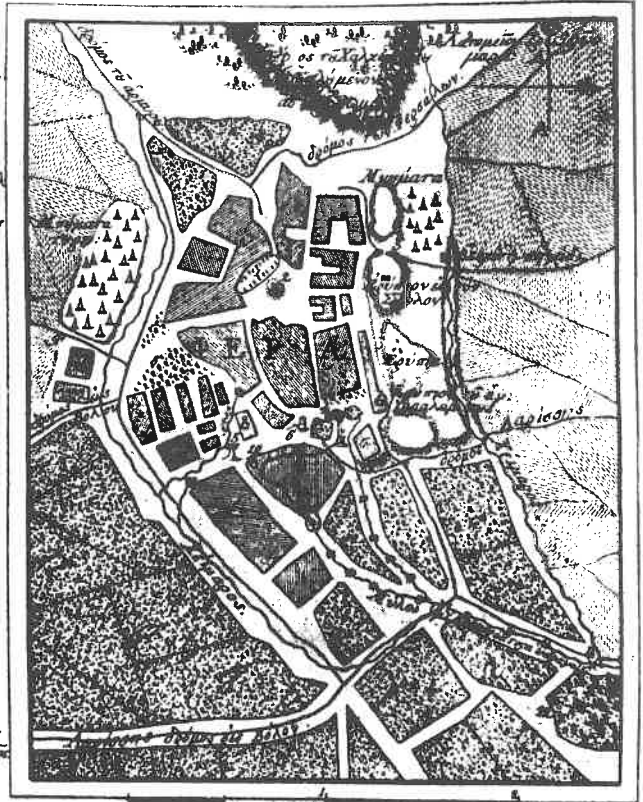
Ἡ γῆ ἡ Φεραϊά, χεῖρε, σύγγονον Ἰὺδαφ,
Σπερσία κρήνη, νόμα, διαφιλέστατον. Περσὶ

Ἰδὲ Φεραῖς Ἀδμήτος εὐκρήνησιν ἀνάσ-
σων, Ἰμμεν ἐπὶ σποπήν ὄρεος
Χαλκιδονίου. Ἀπολλ. 90δ. ἄργον. 4:

Ἐπιπεδογραφία τῆς
ΦΕΡΑΣ

λεγομένης νῦν
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΣ

1. Στάδιον, λεγόμεν. ἀμειψαλιῶς
σφίεται.
2. Ἐρύσιον καὶ, ἕ, ἀγορὰ ὄνομα:
αὐ λαγγιά.
3. ἄγ. Ἀθανάσιος, εἶναι τρόπαια
εἰς τὸν Πανακωνινῶν.
4. ἡ Σπερσία κρήνη, λεγομένη
Κεραλόβρυσον.
5. ἀπολόγι τὸ ἥλιος ἀρχαιότατον.
6. Τρόπαιον.
7. τὰ σπήλια τῶν βασιλέων.
8. Δημόσιος ἀγορὰ.
9. ὄρεος εἰς τὴν μικρὴν φεράν
λεγομ. ἀγ. γέφυγ.
10. ἀγ. Παρσακευή, ντίζαμ.
11. Τεφύρη, ὅπου ἔ, μάγμαρον, μέγα μὲ
ἐπιγραφὴν. Φιλίππα ἔβλενον τὸν
Ἰδιον ἀνδραμνείας χροῖν, ἢ πως χρυσοῦν.
12. Τεφόν δάσος ἀφύων.

μέτρων δύο τεταρτων τῆς ὁδοῦ.

Τὸ Βελεστίνο ὄπως ἀπεικονίζεται ἐστὶν ἐν τῇ Χάρτᾳ τοῦ Ρήγα.

Ὁ μαρμάρινος ἀνδριάντας τοῦ Ρήγα στό Βελεστίνο, ὕψους 2,5 μ., ἔργο τῶν γλυπτῶν Θύμιου Πανουργιά καί Ἡλία Καντζηλιέρη. Τα ἀποκαλυπτήρια γίνανε στίς 29.6.1980.

*Το «Απάνθισμα Φυσικής» του Ρήγα
και ο ρόλος του στο Νεοελληνικό Διαφωτισμό*

A.1. Ο Διαφωτισμός τον 18ο αιώνα στην Ευρώπη· γενική τοποθέτηση.

Ο Ευρωπαϊκός διαφωτισμός, αποτέλεσε καθολικό κίνημα των διαθέσεων του ανθρώπου: δεν ήταν απλά ένα φιλοσοφικό σύστημα· γι' αυτό κι ενσωματώνει πολύ διαφορετικές μεταξύ τους απόψεις και στάσεις απέναντι σε επιμέρους προβλήματα, από τις πολύ μετρημένες και συντηρητικές ως τις επαναστατικές και ανατρεπτικές.

Έτσι, ο διαφωτισμός, ως διευρωπαϊκό φαινόμενο, πρέπει να θεωρηθεί ως ολοκλήρωση του ανθρωπιστικού πνεύματος που φύσηξε, από την Αναγέννηση και μετά, πάνω στους λαούς της Ευρώπης¹.

Απ' τους ερευνητές είναι γενικά αποδεκτό² ότι ο Ευρωπαϊκός διαφωτισμός διαπνέεται από αισιοδοξία: ενδιαφέρεται για θέματα αγωγής, προάγει τις ζωντανές γλώσσες, σε βάρος των νεκρών γλωσσών, καλλιεργεί την κριτική ερευνα, τη γνώση του φυσικού κόσμου, κηρύσσει την ανεξιθρησκεία και πιστεύει στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Ο «ορθός λόγος» είναι ισχυρότερος από κάθε παράδοση και κάθε αυθεντία.

1. Κατά την άποψη του Κ.Θ. Δημαρά, η αρχή του Διαφωτισμού πρέπει ν' αναζητηθεί στον Bayle, τον Locke κι ακόμα πιο πίσω, στον Gassendi. Ο Kant το 1784, στο δοκίμιό του «Τι είναι Διαφωτισμός», δίνει τον χαρακτήρα του κινήματος μ' ένα κομμάτι απ' τον Οράτιο: «Sapere aude» που είναι βασικά τα λόγια του Αισχύλου: «τόλμησον»... «φρονεΐν».

2. Βλέπε σχετικά στο έργο του Κ.Θ. Δημαρά «Νεοελληνικός διαφωτισμός» από σελ. 5 και μετά.

2. Ο Νεοελληνικός διαφωτισμός – Διαφωτισμός και Νεοελληνική συνείδηση. Το γλωσσικό πρόβλημα για τη μετάδοση εκλαϊκευμένων γνώσεων.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, αποτελεί κλάδο του μεγάλου κορμού του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Η χρονική του διάρκεια εντοπίζεται στην πενήτηκονταετία 1774-1821, δηλαδή λίγο αργότερα από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Ο Κ.Θ. Δημαράς, ορίζει περιεκτικά τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό ως «...το σύνολο των πνευματικών εκείνων και συνειδησιακών φαινομένων της νέας ελληνικής ιστορίας, όσα συμβαδίζουν με τη γενική προαγωγή του Ελληνισμού, και πριν από τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, αλλά και ιδίως, μετά, και των οποίων φυσική απόληξη πρέπει να θεωρήσουμε την Ελληνική Επανάσταση».

Η εξέλιξη του Διαφωτισμού στον ελληνικό πνευματικό χώρο, διακρίνεται, κατά τους ιστορικούς,³ σε τρεις περιόδους, που αντιστοιχούν με τρεις περιόδους της γαλλικής παιδείας και εκφράζουν, συμβατικά τουλάχιστον, τη σχέση ανάμεσα στα δύο κινήματα και τη χρονική απόκλιση που τα χωρίζει. Πρώτη είναι εκείνη που εκδηλώνεται με την προβολή του ονόματος του Βολταίρου, που ήταν σ' ολόκληρο σχεδόν τον ΙΗ' αιώνα, το κατεξοχήν σύμβολο της ελευθεροφροσύνης. Δεύτερη, εκείνη κατά την οποία η Γαλλική Εγκυκλοπαιδεία, άσκησε ισχυρή επίδραση στον ελληνικό χώρο. Της δεύτερης αυτής περιόδου, τυπικός εκπρόσωπος στον κόσμο της ελληνικής διανόησης θεωρείται ο Δημήτριος Φωτιάδης ή Κανταρτζής και κοντά του οι οπαδοί του, μεταξύ των οποίων και ο Ρήγας Βελεστινλής. Τέλος, τρίτη, εκείνη η περίοδος κατά την οποία ο ελληνικός διαφωτισμός είχε στενή σχέση με την κίνηση που είναι γνωστή στην Ιστορία της Γαλλικής Παιδείας ως κίνηση των ιδεολόγων· δηλ. της ομάδας των διανοουμένων οι οποίοι, προσηλωμένοι στις αρχές της Ελευθερίας και της Ισότητας, αποδοκιμάζουν τη βιαιότητα της εφαρμογής των αρχών αυτών⁴.

Επειδή το πρόβλημα του Διαφωτισμού ήταν κυρίως πρόβλημα αγωγής, έπρεπε να λυθεί το ζήτημα του γλωσσικού οργάνου της αγωγής. Η τάση προς εκλαΐκευση και φωτισμό και η μεταφορά γνώσεων από αλλόγλωσσα κείμενα στην απλή ελληνική, δηλ. στα «Ρωμέϊκα», οδήγησε και σε ακρότητες. Αυτό το εκμεταλλεύτηκαν οι αντιδραστικοί προς τις νεωτεριστικές τάσεις. Ο Νεόφυτος Δούκας στράφηκε με σφοδρότητα εναντίον των συγγραφέων των φυσιογνωστικών βιβλίων και τους χαρακτήρισε ως «...νέους φιλόσοφους των οποίων η τρακαρίζουσα φράσις εβαπτίσθη εν τῷ καδίσκῳ των αλλοφύλων γλωσσών». Ακόμη και ο Βούλγαρης στη Λογική του γράφει: «εκσυρικτέον άρα τα χυδαϊστί φιλοσοφείν

3. Βλέπε, όπ. π., σελ. 10 και μετά.

4. Χαρακτηριστικός εκπρόσωπος στον ελληνικό κόσμο, είναι ο Αδαμάντιος Κοραής. Είναι αντιπροσωπευτικό το ολιγοσέλιδο «Υπόμνημά» του «για την παρούσα κατάσταση των Ελλήνων», που δημοσιεύθηκε πρώτη φορά στα γαλλικά το 1803 και μεταφράστηκε αργότερα πολλές φορές. Ο Άγγλος ιστορικός C.A. Fyffe έγραψε για το υπόμνημα ότι είναι «ένα από τα πλέον φωτεινά και ενδιαφέροντα ιστορικά σκαριφήματα όσα ποτέ εγράφησαν».

επαγγελλόμενα βιβλιδάρια». Ο Ρήγας όμως έχει αντίθετη γνώμη⁵: γράφει στον πρόλογο του «Απανθίσματος»: «...η αιτία οπού μετεχειρίσθην απλούν ύφος, ήτον δια να μην προξενήσω με τη γριφότητα του ελληνισμού εις τους άλλους, εκείνο οπού ο ίδιος έπαθα σπουδάζωντας...» ... «όθεν αφορώντας ο σκοπός μου εις το να ωφελήσω το γένος μου, και όχι προς επίδειξιν να επισωρεύσω λέξεις εις αυτό μου το απάνθισμα, έπρεπε να το εκθέσω με σαφήνεια όσο το δυνατόν, οπού να το καταλάβουν όλοι, και ν' αποκτήσουν μιαν παραμικράν ιδέαν της ακαταλήπτου φυσικής».

Παρ' όλα αυτά, η επιστροφή στα αρχαία βιβλία και κείμενα, η παρατήρηση του ελλαδικού χώρου που είναι πλούσιος από αρχαίες μνήμες, δημιουργούν ένα κλίμα που ευνοεί τη διάρκεια του αρχαίου κόσμου στις σύγχρονες ελληνικές συνειδήσεις του 18ου αιώνα. Όλοι οι νεωτεριστές συγγραφείς έχουν πλούσιες αναφορές στους αρχαίους φιλοσόφους.⁶ Έτσι ενισχύεται η υπερηφάνεια για το «ελληνικό γένος» ενώ παράλληλα γίνεται δυνατό το πέρασμα από τη γραμματική στην ιστορία, από τη γνώση στην ευαισθησία!

3. Ο ρόλος των Φυσικών Επιστημών στο διαφωτισμό.

Ο 18ος αιώνας, είναι ο αιώνας της αφύπνισης και των αναζητήσεων, ο αιώνας που ο «ραγιάς» θα έρθει σ' επαφή με την ευρωπαϊκή σκέψη και αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα ν' αρχίσει να βλέπει τον κόσμο μ' ένα νέο, διαφορετικό μάτι. Η δίψα του για νέες γνώσεις, συνοδεύεται και από την επιθυμία της κατανόησης του εξωτερικού κόσμου, των φυσικών φαινομένων και της επιστημονικής τους ερμηνείας. Κάνει μια προσπάθεια να μελετήσει τη φύση, χωρίς υπερβατικές επεμβάσεις, με βάση τα στοιχεία που του προσφέρουν οι φυσικές επιστήμες. Αρχίζει να διερευνά τις αιτίες και τις αρχές των όντων γιατί πιστεύει πως η γνώση των φυσικών φαινομένων είναι αδύνατη χωρίς τη διερεύνηση των αιτίων και των αρχών. Η περιέργεια, που καλλιεργείται ως η πρώτη βαθμίδα επιστημονικής έρευνας από τις Φυσικές Επιστήμες, γνωρίζει την περίοδο αυτή μεγάλη αίγλη, κι ο άνθρωπος δεν πείθεται πλέον με τις αναπόδεικτες αλήθειες, αλλά αναζητά αποδείξεις και μαρτυρίες. Ο άνθρωπος, ιδιαίτερα τώρα, προσπαθεί να καθορίσει τη θέση του μέσα στο φυσικό κόσμο με βάση το λογικό και τον «ορθό λόγο». Συνηθίζει να σκέφτεται μεθοδικά: αρχίζει ν' αντιλαμβάνεται την αξία του πειράματος

5. Επίσης η επιχειρηματολογία του Δ. Κανταρτζή, σχετικά μ' αυτό το ζήτημα, είναι πειστική. Γράφει: πρέπει να πάρουμε από τη Δύση και από την Αρχαιότητα, ό,τι μπορούμε ν' αφομοιώσουμε, και πράτιστα τον τρόπο με τον οποίο και ο ένας και ο άλλος πολιτισμός αντιμετώπισε το θέμα της γλώσσας. Θα καθιερωθεί ως αποκλειστικό γλωσσικό όργανο, η «φυσική» γλώσσα, η δημοτική θα λέγαμε σήμερα, όπως κάνουν «όλα τα πεπολιτευμένα έθνη της Ευρώπης...».

6. Θα περιοριστώ στο «Απάνθισμα», όπου οι αναφορές είναι αρκετές: π.χ. αναφέρεται στο πείραμα του Αρχιμήδη που βρήκε πόσο χαλκό περιείχε η κορώνα του Ιέρωνα, στις δοξασίες του Φιλόλαου, του Αρίσταρχου του Σάμιου, του Πτολεμαίου, σχετικά με το ηλιοκεντρικό σύστημα κ.λπ.

που του δίνει πίστη στο λογικό κι εμπιστοσύνη στον άνθρωπο, διαλύοντας το σκοταδισμό. Αρχίζει να μην φοβάται την ύλη και να μην υποτιμά την επικοινωνία με τα πράγματα. Αρχίζει να συμβιώνει με τη φύση κι εξαρτάται άμεσα απ' αυτήν. Θεωρεί τον εαυτό του και τους όρους της ζωής, προϊόντα των φυσικών φαινομένων. Τα βιβλία που γράφονται εκείνη την εποχή είναι έργα εισαγωγικά που στηρίζονται στην παρατήρηση και στο πείραμα· βιβλία που δεν αναφέρονται στο «ότι», αλλά επιμένουν στο «γιατί», που αναζητούν τις αιτίες των φαινομένων, επιδιώκοντας να φωτίσουν τους πολλούς και ιδιαίτερα τους νέους, να συλλογίζονται και να κρίνουν, απολυτρώνοντας το στοχασμό απ' τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες. Έτσι η φυσική γίνεται το σύμβολο ελεύθερης σκέψης.

Φαίνεται ότι ο Ρήγας τα γνώριζε όλα αυτά κι επειδή εξυπηρετούσαν τα σχέδιά του για τον ξεσηκωμό του Γένους, ασχολήθηκε και με τις Φυσικές Επιστήμες.

B.1. Το πνεύμα της εποχής του Ρήγα και οι επιδράσεις που δέχτηκε.

Μετά τις πρώτες του σπουδές στη Ζαγορά και πιθανόν στ' Αμπελάκια⁷, ο Ρήγας, αφού έγινε δάσκαλος για ένα μικρό χρονικό διάστημα στον Κισσό του Πηλίου και αφού έζησε τον Τούρκικο ζυγό και τα Ορλωφικά, μετά το 1782, κατόρθωσε να μπει στο Αρχοντικό και να προσληφθεί ως «γραμματικός» του Υψηλάντη⁸. Στην πόλη μαθαίνει ξένες γλώσσες και διαβάσει συμπληρώνοντας τις γνώσεις του. Το 1786 περνάει στη Βλαχία. Στην αρχή γραμματικός του Μπραγκοβάνου και αργότερα του Μαυρογένη, κατορθώνει να έρθει σ' επαφή με το πνεύμα της εποχής.

Η οικογένεια των Μπραγκοβάνων δεν είναι μόνο βαθιά εξηλληνισμένη αλλά έχει να επιδείξει φιλόμουςους, μαικήνες των ελληνικών γραμμάτων και εξαιρετικούς λόγιους, όπως το Γρηγόριο Βραγκοβάνο, τον οποίο ο Ρήγας συναναστρέφεται. Μελετά τους Γάλλους Διαφωτιστές, απ' τους οποίους, όπως φαίνεται, επηρεάζεται βαθιά. Επίσης, οι ξένες εφημερίδες και ιδιαίτερα οι γαλλικές, πληροφορούν και δίνουν μια σφαιρική εικόνα της πολιτικής κατάστασης της Ευρώπης⁹ καθώς και πληροφορίες γύρω από επιστημονικές ανακαλύψεις¹⁰. Δεν

7. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Α.Ι. Βρανούση «Ρήγας» σελ. 8 και μετά.

8. Βλέπε για περισσότερα στο προηγούμενο έργο, σελ. 19. Σχετικές πληροφορίες δίνει ο Ι. Φιλήμων, ιστορικός του Εικοσιένα: «Είχε τότε εν Κωνσταντινουπόλει ο Αλέξανδρος Υψηλάντης (πάππος των Υψηλάντηδων του 1821, σ.σ.) γραμματέα ίδιον τον Ρήγαν Φεραίον, ον εξεπαίδευσε νέον έτι εν τη οικία αυτών μεθ' όλης της πατρικής προνοίας».

9. Στη σελ. 42 του έργου του Α. Βρανούση που προανέφερα, υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για το θέμα αυτό. Επίσης σε άρθρο του Δημοσθ. Ρούσσου: «Αι πρώται Ελληνικαί Εφημερίδες», περιοδ. «Νέον Κράτος» 4, 1940.

10. Ομοίως, όπως προηγουμένως, σελ. 255. Στη σελ. 159 του «Απανθίσματος» γράφει ότι «ένας φιλόσοφος Ευρωπαίος καταγίνεται να συνθέσει ένα βιβλίον περί συνομιλίας των ζώων, το οποίον ίσως θέλει δώσει πολύ φως...». Επίσης, μια παραπομπή του, στη σελ. 102 του «Απανθίσματος», ίσως δείχνει ότι είχε υπ' όψη του και τα «Memoires de l' Académie des Scienses».

αγνοεί βέβαια το έργο του Βολταίρου, που εδέσποζε τότε στο πνευματικό στερέωμα της «φωτισμένης» Ευρώπης ούτε του Montesquieu, που όπως ανακοινώνει στο τέλος του «Απανθίσματος» μεταφράζει κι ετοιμάζεται να εκδόσει το «Esprit des Loix».

Ακόμη, οι συζητήσεις του στον κύκλο του Κανταρτζή πλουτίζουν τις γνώσεις του και ιδιαίτερα η «αναστροφή» του με τον Μοισιόδακα που είναι όχι μόνο ένας φωτισμένος Φυσικός αλλά κι ένας σοφός, θρεμμένος με το Γαλλικό διαφωτισμό, τον επηρεάζουν βαθύτατα.

2. Ο Ρήγας και οι σχέσεις του με τις Φυσικές Επιστήμες.

Ο Ρήγας βέβαια δεν ήταν φυσικός, αλλά από μαθητής ακόμη, πρέπει να είχε μελετήσει τη Φυσική του Νικηφόρου Θεοτόκη και τα βιβλία του Ευγένιου Βούλγαρη¹¹. Αργότερα όμως, ως γραμματικός του Μαυρογένη και ως Έπαρχος στην Κραϊόθα, πληροφορείται για την εντυπωσιακή πειραματική διδασκαλία του Μανασσή Ηλιάδη¹², μελετάει τους Γάλλους διαφωτιστές¹³, τη «Φυσική Ιστορία» του Buffon¹⁴, την «Θεωρία της Γης» του ιδίου, την περιβόητη «Grande Encyclopédie»¹⁵ των J.J. Rousseau, Diderot και D'Alembert, τον Σκώτο James Ferguson¹⁶ μάλλον από το έργο του «Astronomy explained on Newton's principles», τον Βολταίρο¹⁷ και γαλλικές «γαζέττες»¹⁸ της εποχής όπου αναγράφονται

11. Για το κατοικήσιμο των πλανητών, αντικρούοντας τον Ευγένιο Βούλγαρη, γράφει: «Ο κλεινός Ευγένιος ουχί μόνον απαρέσκειται τη υπολήψει της οικήσεως των πλανητών αλλά και απελέγχει, μάλιστα στηλιτεύει τους δοξάζοντας αυτήν, καλών την υπόληψιν αυτήν αλογιστίαν». Οι απόψεις βέβαια του Ρήγα, ήταν θέσεις του «δασκάλου» του Μοισιόδακα.

12. Στη σελ. 41 του «Α.Φ.» γράφει: «—ομιλείτε περί της ηλεκτρικής μηχανής αυθέντη μου: (είπε) «—Ναι (απεκριθην) δι' αυτήν λέγω, η οποία με ένα ήσυχον τρίψιμον ευγάνει από τον εαυτό της φως και φωτίαν, χωρίς να αναφθῆ από άλλην φωτίαν». Αυτά τα πειράματα έκαμε δημόσια ο Ηλιάδης με τη μηχανή του Ramsden.

13. Έχει μελετήσει και άλλα έργα του J.J. Rousseau όπως το «Αιμίλιος ή περί αγωγής», απ' όπου δανείζεται δυο αποσπάσματα τα οποία παραθέτει στη Γαλλική, στον πρόλογο προς τους αναγνώστες: για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Λ.Ι. Βρανούση «Ο Ρήγας», σελ. 254 και ιδίως στη σημ. 1.

14. Στο «Απάνθισμα Φυσικής» υπάρχουν δυο αναφορές στον Buffon, μία στη σελ. 127 και μία στη σελ. 135.

15. Υπάρχουν επίσης κι εδώ, δυο αναφορές, μία στη σελ. 31 και μία στη σελ. 157 του «Α.Φ.»

16. Στη σελ. 45 του «Α.Φ.», παραπέμπει στα στοιχεία αστρονομίας του συγγραφέως Φεργουζών (Ferguson) για παραπέρα μελέτη.

17. Στη σελ. 64 του «Α.Φ.» γράφει: «Αναγινώσκοντας τα συγγράμματα του περίφημου Βολταίρ είδον εις σαράντα μέρη αποφασιστικώς να λέγη, πως εις την μεσόγειον θάλασσαν, δεν είναι παλίρροια, και απόρησα πως έκαμε τοιούτον λάθος, ένα τόσον μεγάλον πνεύμα... κ.λπ.»

18. Για περισσότερες πληροφορίες στο θέμα αυτό παραπέμπω στο έργο του Λ. Βρανούση «Ο Ρήγας», σελ. 42 και σελ. 255-56.

επιστημονικές ειδήσεις ή αναγγελίες ανακαλύψεων. Αναφέρεται επίσης στον Fontenelle¹⁹ και σε πολλούς Αρχαίους²⁰ όπως στον Πτολεμαίο, στον Νικήτα τον Συρακούσιο, στον Φιλόλαο, στον Αρίσταρχο τον Σάμιο, στον Αρχιμήδη, στον Ιησού του Ναυή, καθώς επίσης στον Ιταλό Γαλιλαίο κλπ.

Γ.1. Το «Απάνθισμα Φυσικής»: γενική παρουσίαση-πηγές και πρότυπα-διακίνηση του βιβλίου.

Το δεύτερο εξάμηνο του 1790 στη Βιέννη ο Ρήγας τυπώνει το βιβλίο του: «Φυσικής Απάνθισμα», δια τους αγχίνους και φιλομαθείς Έλληνας, εκ της Γερμανικής και Γαλλικής διαλέκτου ερρατισθέν». Ο Ρήγας, όπως ανέφερα, δεν έχει κάνει σπουδές στη Φυσική. Παρ' όλα αυτά, το έργο του αυτό δείχνει την ικανότητα του Ρήγα για δημιουργική αναχώνευση και πρωτότυπη σύνθεση, δείχνει τη φωτεινή του σκέψη και τις προοδευτικές του αντιλήψεις. Είναι γραμμένο σε γλώσσα απλή, ζωντανή και πολύ παραστατική, με τρόπο διαλογικό, όπου φαίνεται καθαρά ο παιδαγωγικός χαρακτήρας του έργου και η εθνοδιαφωτιστική προσπάθεια του Ρήγα για εκλαίκευση των επιστημονικών γνώσεων, για καταπολέμηση των προλήψεων και της δεισιδαιμονίας και για τη διάδοση των νέων ιδεών.

Το Απάνθισμα γράφτηκε για να κατεβάσει τη Φυσική από τα «σύννεφα» της φιλοσοφίας στην υπηρεσία του λαϊκού διαφωτισμού, για «...να αναλάβει το πεπτωκός Ελληνικόν γένος», όπως ο ίδιος παρατηρεί. Εύκολα ο αναγνώστης διαπιστώνει, διατρέχοντας το βιβλίο, ότι ο τρόπος διδασκαλίας μιας δύσκολης επιστημονικής ύλης δεν είναι δογματικός. Αντίθετα είναι επαγωγικός με μορφή φιλικού διαλόγου²¹. Ο δάσκαλος και ο μαθητής του σεργιανίζουν και παρατηρούν τη φύση, γεμάτοι απορίες και θαυμασμό! Ο σοφός δάσκαλος είναι για το μαθητή του πατέρας και φίλος μαζί. Όλες σχεδόν οι απαντήσεις που δίνει αρχίζουν με τις φράσεις «παιδί μου» ή «ακριβέ μου φίλε»²².

Το «Απάνθισμα», στην πρώτη του έκδοση²³ περιέχει οκτώ προλογικές σελίδες όπου παραθέτει την αφιέρωση του βιβλίου στον «...Ευγενέστατον ΛΑΝΓΓΕΝ-ΦΕΛΔ βαρώνον του Ρωμανικού Ιμπερίου και μεγαν Σερόαρην Κυριον ΧΡΙΣΤΟ-

Επίσης, στο ίδιο κείμενο του «Α.Φ.», στη σελ. 102 έχει μια παραπομπή στην «Ιστορία της Ακαδημίας του ακθ' έτους» που μάλλον αναφέρεται στα «Mémoires de l' Académie des Sciences». Επίσης στις σελ. 21 και 159 του «Α.Φ.».

19. Στη σελ. 153 του «Α.Φ.», ο Ρήγας αναφέρεται στον Fontenelle, χρησιμοποιώντας ένα παράδειγμα για τις ανθρώπινες φυλές.

20. Βλ. σελ. 23-24 του «Α.Φ.».

21. Ακόμη και σήμερα, η μέθοδος αυτή της διδασκαλίας, θεωρείται εξαιρετική σε ορισμένες περιπτώσεις για περισσότερες πληροφορίες βλ. α) Στ. Δερβίση: «Σύγχρονη Γενική Διδακτική» σελ. 195, β) Χρ. Π. Φράγκου: «Ψυχοπαιδαγωγική», σελ. 73-74, γ) Αντ. Βεργανελάκη: «Δάσκαλοι και διδασκαλία της Φυσικής» σελ. 29-30, δ) J.L. Lewis «Teaching school Physics» chapt. 5, παρ. 3-4., κ.λ.π.

22. Σε πάρα πολλά σημεία του βιβλίου θα μπορούσα ν' αναφερθώ, μεταφέροντας αντίστοιχα παραδείγματα. Δες π.χ. στις σελ. 1-4-6-7-9-17 κ.λ.π. του «Απανθίσματος».

23. Δηλ. το 1790, στη Βιέννη από το Τυπογραφείο του Ευγενούς ΤΡΑΤΤΝΕΡ.

ΔΟΥΛΟΝ ΚΙΡΙΑΝΟΝ» και θάζει λίγα σοφά λόγια για τους αναγνώστες: εδώ εκφράζει ξεκάθαρα το σκοπό για τον οποίο γράφτηκε το «Απανθίσμα»: «Ὦντας φύσει φιλέλληνα, δεν ευχαριστήθηνα μόνον απλώς να θρηνήσω την κατάσταση του γένους μου, αλλά και συνδρομήν να επιφέρω επάσχισα όσον το επ' εμοί, απανθίζοντας από τε της Γερμανικής^{23α} και Γαλλικής γλώσσης τα ουδιωδέστερα της Φυσικής Ιστορίας, τα οποία δια να γένουν πλέον εύληπτα, συνέπονται κατ' ερωταπόκρισιν διδασκάλου και μαθητού, έως εις ένα μέρος»²⁴. Τέλος, στην ογδόη σελίδα υπάρχουν δύο επιγράμματα, που αναφέρονται στον Ρήγα²⁵.

Το κυρίως βιβλίο περιλαμβάνει στις 180 σελίδες του στοιχεία Κοσμογραφίας, Αστρονομίας, Μετεωρολογίας, Γεωλογίας, Βοτανικής, Ανοργάνου Χημείας, Ζωολογίας, Ανθρωπολογίας και λίγα στοιχεία για τους μαγνήτες και την ηλεκτρική ύλη²⁶. Πηγές και πρότυπα του «Απανθίσματος» δεν υπάρχουν ή μάλλον είναι δύσκολο να καθοριστούν: κι αυτό γιατί ο Ρήγας δεν μεταφράζει αυτούσιο κανένα ξένο έργο, αλλά μονάχα «ερανίζεται» τα στοιχεία και τις πληροφορίες που θα του χρειασθούν. Το υλικό που σταχυολογεί το επεξεργάζεται και το παραθέτει με στόχο τη διάλυση των δεισιδαιμόνων πεποιθήσεων. Έχει διαβάσει τους Εγκυκλοπαιδιστές, τον Ferguson, τον Βολταίρ και παρακολουθεί τις «γαζέτες» της εποχής του. Το μεγαλύτερο όμως μέρος της συγγραφής του προέρχεται από το «περίσσειμα των γνώσεών του κι από το περίσσειμα της καρδιάς του». Κι αυτό είναι μέγα προσόν. Γιατί επιτρέπει στον Ρήγα ν' αναπτύξει τον «πρωτογονισμό» του χωρίς φόβο και να κινηθεί ανεμπόδιστα σε περιοχές, σκέψεις και προτάσεις, τις οποίες πολύ δύσκολα θα διατύπωνε άλλος φυσικός, σοφώτερος απ' αυτόν. Το έργο του είναι γεμάτο από δικές του παρατηρήσεις και ερμηνείες. Πού να πρωτοσταθεί κανείς και τι να πρωτοθαυμάσει: την περιγραφή της γεωλογικής διαμόρφωσης των Τεμπών (σελ. 58), τα γεωφυσικά φαινόμενα του Ρουμανικού κάμπου (σελ. 102), τις φυσικοχημικές αλλοιώσεις ζωικών ιστών (σελ. 106 και σημ. 1 στην ίδια σελ), τα μετεωρολογικά φαινόμενα και τη δράση τους (σελ. 103) ή τις πρακτικές γνώσεις λαϊκής βιοτεχνίας που θυμίζουν μεσαιωνικά γιατροσόφια (σελ. 164-65)! Όπως γράφει και ο αείμνηστος Αναστασιάδης, «... εις ουδέν των ελληνικών κειμένων Φυσικής, άτινα ήταν γνωστά προ του Ρή-

23α. Προφανώς από γαλλικές μεταφράσεις γερμανικών βιβλίων, αφού ο ίδιος δεν ήξερε γερμανικά.

24. Αυτό φαίνεται και στη σελ. 165 του βιβλίου «Α.Φ.» όπου γράφει: «Σημείωσαι: τα κατωτέρω άρθρα περί μαγνήτου, και των λοιπών, (δηλ. περί υδραργύρου-ηλεκτρού-άμπαιρης-ηλεκτρικής ύλης-ηλεκτρικού πυρός-ηλεκτρικής μηχανής, Σ.Σ.) δεν ήτον έτοιμα δια να προστεθούν εις την τάξιν οπου έπρεπε».

25. Το ένα είναι του Κων/νου Θετταλού και το άλλο του Γεωργίου Βεντότη.

26. Την εποχή εκείνη, αλλά και αργότερα, ο όρος «φυσική» ήταν σύνθετος: σύμφωνα μ' έναν ορισμό ενός χειρογράφου κειμένου φυσικής, του 18ου αιώνα, «Η Φυσική δηλοί την επιστήμην των φυσικών πραγμάτων ή όλον εκείνο οπου γίνεται εις την φύσιν». Αντικείμενο δε της Φυσικής, κατά τον Νικηφόρο Θεοτόκη, «κάθε υλικό σώμα, ουράνιο ή επίγειο». Η Φυσική εθεωρείτο αναγκαία για την κατάληψη κάθε άλλης επιστήμης, και όποιος σπουδάζει Φυσική «επαγγέλεται εν γένει όλας τας επιστήμας και το αντικείμενο του είναι η δημιουργία πάσα».

γα, απαντώνται τόσο πρωτοποριακά ερμηνεία περί φύσεως του φωτός και περί ηλιακής ενεργείας».

Για τη διακίνηση του «Απανθίσματος» δεν υπάρχουν ιδιαίτερες πληροφορίες. Δεν θα ήταν όμως λάθος να υποθέσουμε ότι έγινε όπως και η διακίνηση των υπόλοιπων βιβλίων και εκδόσεων του Ρήγα, δηλ. μέσω των συνδρομητών των ανταποκριτών και των εμπόρων²⁷, με μια μόνο επιφύλαξη: επειδή πρόκειται για ένα από τα πρώτα του βιβλία, μήπως δεν είχε οργανωθεί τόσο νωρίς το δίκτυο αυτό καλά²⁸.

2. Κύριος στόχος του «Απανθίσματος Φυσικής» ο διαφωτισμός – Η Φυσική κατά της δεισδαιμονίας.

Φαίνεται λοιπόν καθαρά, ότι η μελέτη και η διάδοση της Φυσικής ειδικά και των Φυσικομαθηματικών γενικότερα, βρίσκονται στη βάση ενός νέου πνευματικού προβληματισμού και δημιουργούν μια νέα αντίληψη για τη ζωή. Εξυπηρετούν, κι αυτό έχει γίνει πίστη στο Ρήγα, γενικότερους κοινωνικούς και εθνικούς στόχους, φέρνοντας το νέο Έλληνα σ' επαφή με την ορθολογιστική σκέψη. Στις αντιλήψεις του Εθνομάρτυρα, η ελευθεροφροσύνη συμβαδίζει με την επιστήμη γενικά και με τη Φυσική ιδιαίτερα. Η Φυσική δεν αποτελεί όπλο κατά του σκοταδισμού και της δεισδαιμονίας μόνο, αλλά και σύμβολο της Ελευθερίας. «Όποιος ελεύθερα συλλογάζεται, συλλογάζεται καλά!» Μέσα από τον φιλικό και ζωντανό διάλογο του δασκάλου με τον μαθητή του, φαίνεται η προσπάθεια να πεισθεί ο νέος Έλληνας ότι τα φυσικά φαινόμενα εξελίσσονται στο φυσικό τους περιβάλλον υπακούοντας σε καθορισμένους νόμους, τους οποίους ο άνθρωπος πρέπει να μελετήσει, με σκοπό να τα εκμεταλλευτεί για να πετύχει καλύτερες συνθήκες ζωής²⁹.

27. Στο βιβλίο του ο Γ. Καράς «Οι Φυσικές θετικές Επιστήμες στον Ελληνικό 18ο αιώνα», στη σελ. 30 δίνει την πληροφορία ότι στο Ιάσι, μαζί με το «Γεωπονικόν» του Αγαπίου, στέλνεται και το «Απάνθισμα» της Φυσικής του Ρήγα. Για περισσότερες πάντως πληροφορίες για τον τρόπο διακίνησης των βιβλίων εκείνης της εποχής καθώς και για τους τίτλους και τις τιμές τους, δεξ στο παραπάνω βιβλίο στις σελ. 30-31 και 36 καθώς και στις σελ. 54-56 και μετά, κυρίως δε στις σελ. 101-151, όπου υπάρχει πλούσιος κατάλογος βιβλίων και χειρογράφων της εποχής. Επίσης, στα Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου της Λάρισας (Εκδ. Ένωσης Ελλήνων Φυσικών – Παράρτημα Λάρισας) για τις Φυσικές Επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση, στις εισηγήσεις των Ε. Νικολαΐδη-Η. Αθανασιάδη και Δ. Διαλέτη, στις σελ. 40 ως και 56. Εδώ γίνεται μια στατιστική προσέγγιση της γνωστικής ύλης μέσα από τα βιβλία των θετικών επιστημών στον αιώνα του διαφωτισμού.

28. Στόχος επίσης του Ρήγα ήταν το «Απάνθισμα» να φτάσει οπωσδήποτε, μέσω των εμπόρων, και στην Ελλάδα! Στη σελ. 32 του βιβλίου, στη σημείωση, γράφει: «... Η σάνια δεν είναι γνωστή εις την Ελλάδα, ας υποθέσουν λοιπόν οι κάτοικοι της μίαν σκάφην γλυστρώντας τον κατήφορον εις το χιόνι».

29. Βλέπε λεπτομερέστερα, στο άρθρο του Φυσικού Κόσμου, Σεπτέμβριος 1981, «η φυσική κατά της δεισδαιμονίας» του Ν. Δαπόντε.

Επιμένει λοιπόν ο Ρήγας, με γλώσσα απλή και παραστατική, να γίνουν αυτοί οι νόμοι κατανοητοί ώστε ν' αποφεύγεται η πλάνη και να ζουν οι άνθρωποι πιο άνετα, απαλλαγμένοι από το φόβο των προλήψεων³⁰. Διαβάζουμε λοιπόν, στη σελ. 95 του «Απανθίσματος»: «... η αστραπή (ακολούθησεν έκθαμβος να λέγει ο νέος) θανατώνει τον άνθρωπον; εις καιρόν οπού εγώ φοβούμενος έως τώρα τον κρότον της βροντής, ο οποίος εν ταυτώ ακολουθεί την αστραπήν;

– Ο κρότος (απεκρίθη) οπού κτυπά τόσον φοβερά εις το αυτί μας, μην τον φοβάσαι καθόλου, επειδή καθώς σε είπα προτήτερα, ότι δεν είναι άλλο, παρά μια δυνατή κίνησης του αέρος, και μια τοιαύτη κίνησης, δεν ημπορεί να σκοτώση κανέναν άνθρωπον. Όθεν εκείνος οπού ακούση την βροντήν εις καιρόν όπου γίνεται δεν έχει να φοβηθεί τίποτες δια την ζωήν του».

Επίσης, στη σελ. 104: «Τα πύρινα φαινόμενα του αέρος, οπού εις τους αμαθείς και δειλούς είναι τόσον τρομερά, όσον οι Κομήται, αι εκλείψεις και τα παρόμοια, έχουν την αρχήν τους από φυσικάς αιτίας...» Δεν σταματά όμως ο Ρήγας μόνο στην εξήγηση των φυσικών φαινομένων, αλλά προχωρεί ακόμη πιο πέρα: επεξηγεί δύσκολους όρους της Φυσικής με λόγια απλά, παίρνοντας παραδείγματα από την καθημερινή ζωή του λαού³¹ δίνει χρήσιμες συμβουλές για άμεσες πρακτικές εφαρμογές³², εξηγεί με επιστημονικό τρόπο πολλές φράσεις του απλού λαού σχετικά με τις μετεωρολογικές προβλέψεις³³, εισάγει την έννοια του τυχαίου(!) στη δημιουργία³⁴ και προτείνει ερμηνείες φαινομένων που έχουν την προσωπική του σφραγίδα³⁵! Δεν παραλείπει τέλος να κάνει πολλές ιστορικές αναφορές στους αρχαίους προγόνους³⁶, πετυχαίνοντας έτσι την ιστορική σύνδεση και συνέχεια του αρχαίου πνεύματος με το σύγχρονο, στοιχείο άλλωστε απα-

30. Για την αντίληψη της Φυσικής που έχει σαν άξονα την καταπολέμηση της αμάθειας, πολλά έχουν γραφεί και στις φυσικές του Δημ. Δάρβαρι και του Χατζη-Κωνσταντίνου Πωππ. Στην «Επιτομή της Φυσικής» του Δάρβαρη, διαβάζουμε: «αυτή (η Φυσική) μας ελευθερώνει και από της επιβλαβούς και θλιθεράς δεισιδαιμονίας υπό της οποίας τον ζυγόν τόσοι άνθρωποι άπειροι και ανίδεοι της φυσικής συνεχώς ταράττονται και δεινώς βασανίζονται...». Επίσης, στη «Δημόδη Φυσική» του Πωππ: «...να φωτίση τον νουν των πολλών και επομένως να καταλύση την δεσποτείαν της δεισιδαιμονίας που αποτελεί ύβρι για τον υγιή ανθρώπινο νου».

31. Βλέπε π.χ. στο «Απάνθισμα», στις σελ. 2-4-10-11 (σημείωση) -σελ. 18 (σημείωση) -25-34-35-44-83 (σημείωση) -84 (σημείωση) -101 (σημείωση) κ.λ.π.

32. Βλέπε π.χ., στις σελίδες 118-119-122-130-164, του «Απανθίσματος».

33. Ομοίως, στις σελ. 74-76-77-80.

34. Γράφει, προφητικά, στη σελ. 60, του «Απανθίσματος»: (Μιλά για τα πολυπόικλα σχήματα και μορφές των ορυκτών) «είναι φανερόν ότι, μήτε δένδρον, μήτε σπήτι άφησε την εικόνα του εις αυτάς, εν καιρώ οπού ήτον απαλαί ή υγραί, αλλ' η φύσις παίζουσα, ενεργεί και εις τα είδη των ορυκτών, καθώς και εις τα των ζώων, με μιαν δύναμιν, περί της οποίας, μήτε ημπορούμεν να αμφιβάλωμεν, μήτε να νοήσωμεν ακριβώς τας αιτίας».

35. Βλέπε π.χ., στη σελ. 65 του «Απανθίσματος» επίσης σελ. 73, σελ. 91 καθώς και η περί κατοικησίμου των πλανητών ηλεκτρική θεωρία του Ρήγα (σελ. 40-1-2- επίσης στη σελ. 12 και μετά).

36. Στο «Απάνθισμα» σελ. 127-130 κ.λ.π.

ραίτητο για την αφύπνιση της συνείδησης και της ιστορικής μνήμης του νέου Έλληνα. Αξιοσημείωτη επίσης είναι, σε πολλά μέρη, η άριστη ενημερότητα του βιβλίου³⁷ καθώς και μερικές παρατηρήσεις του που προηγούνται έναν αιώνα από την εποχή του! Διαβάζουμε, π.χ. στη σελ. 167 του «Απανθίσματος»: «... αν κοκκινήση τον μαγνήτην όμως κανείς εις την φωτιά, χάνει προς καιρόν την ελκυστικήν δύναμίν του, την οποίαν ξαναποκτά μετά τρεις ημέρας». Ανάλογα πειράματα και παρατηρήσεις έκανε έναν αιώνα αργότερα και ο Pierre Curie, καταλήγοντας στον ομώνυμο νόμο!

3. Οι καρποί του διαφωτισμού του Ρήγα.

Την εποχή εκείνη είναι γνωστό πως κυκλοφορούσαν ευρύτατα, κυρίως στον Ελλαδικό χώρο, διάφορες αστρολογίες, βροντολόγια, σεισμολόγια, Ζωδολόγια και στην ιατρική συνταγολόγια, βυζαντινής εμπνεύσεως, που έδιναν δεισιδαίμονες ερμηνείες στις απορίες των ανθρώπων για τα φυσικά φαινόμενα. Έτσι καλλιέργησαν την πλάνη και το φόβο. Ο φόβος με τη σειρά του ευνοούσε το αίσθημα της ανασφάλειας, την υποταγή και την ευκολότερη εκμετάλλευση του ανθρώπου απ' τον άνθρωπο³⁸.

Ο Ρήγας το γνώριζε καλά αυτό· γνώριζε ακόμα ότι όσο θα διαρκούσε η άγνοια του «ραγιά» για τα φαινόμενα της φύσης και τις αιτίες τους, τόσο πιο δέσμιος θα ήταν στις προλήψεις του! Κι έτσι το όραμα για την αποτίναξη του δουλικού ζυγού, θα ξεμάκραινε. Γνώριζε ακόμη ότι η εξάλειψη των δεισιδαιμονιών θα προετοίμαζε το έδαφος για να γίνουν ευπρόσδεκτες οι επαναστατικές του ιδέες και οι ιδέες της πολιτικής ελευθερίας. Και ο καιρός αυτός δεν άργησε να 'ρθει.

Δ.1. Επίλογος – συμπεράσματα.

Ο φωτισμός του Γένους, το όραμα αυτό του κάθε μεγάλου δημιουργού, στηρίχτηκε στην επιστήμη που διδάσκει τον «ορθό λόγο». Και ο Ρήγας ήταν μεγάλος δημιουργός και εθνεγέρτης. Ήταν ο δάσκαλος και ο επαναστάτης μαζί. Μπορεί να μην πρόλαβε να θερίσει τους καρπούς που έσπειρε, αλλά το κύριο έργο του, το σάλπισμα του φωτισμού και της ελευθερίας, που είχε εγκαινιάσει με το «Απάνθισμα» της Φυσικής του, είχε συντελεσθεί!

37. Αυτό, το βλέπουμε στις σελ. 21 (ανακάλυψη του Herchel, έτος αππα, μάρτιος ιγ') -σελ. 45-157-167-175 (πείραμα του Leyden νεώτερες απόψεις για τον κεραυνό κ.λ.π.).

38. Για περισσότερες πληροφορίες, βλέπε: α) «Θεμέλια των επιστημών» τόμος Ι, σελ. 42-44 και β) περιοδικό «Φυσικός Κόσμος», Σεπτέμβριος 1981, σελ. 24.

Δ.2. Βιβλιογραφία

I. Βιβλία

1. Ανωνύμου του Έλληνοσ, «Ελληνική Νομαρχία ήτοι λόγος περί Ελευθερίας». Εκδ. Αποσπερίτης, 1982.
2. Βελεστινλή Ρήγα, «Φυσικής Απάνθισμα». Εκδ. της Ένωσης Ελλήνων Φυσικών, 1971 (Φωτοτυπική αντιγραφή του εις την Εθνικήν Βιβλιοθήκην σωζομένου μοναδικού αντιτύπου, υπ' αριθμ. 1288, Εκδ. 1790).
3. Βεργανελάκη Αντ., «Δάσκαλοι και διδασκαλία της Φυσικής». Εκδ. Κέντρου Πυρηνικών Ερευνών «Δημόκριτος», 1982.
4. Βεργανελάκη Αντ., «Παιδιά και Φυσική». Εκδ. Ολκός, Αθήνα 1977.
5. Βρανούση Ι.Α., «Ρήγας». Βασική Βιβλιοθήκη, τόμος 10ος, Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος.
6. Δερβίση Στ., «Σύγχρονη Γενική Διδακτική», Θεσ/νίκη 1982.
7. Δημαρά Κ.Θ., «Νεοελληνικός διαφωτισμός». Εκδ. Ερμής, Αθήνα 1983.
8. Δημαρά Κ.Θ., «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», Εκδ. Ίκαρος, 1968.
9. «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους»: τόμος ΙΑ. Εκδοτική Αθηνών, 1975.
10. Καρά Γ., «Οι Φυσικές-θετικές επιστήμες στον ελληνικό 18ο αιώνα». Εκδ. Gutenberg, 1977.
11. Κορδάτου Γ., «Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς». Εκδ. 20ος αιώνας, 1960.
12. Κυριακού Αρ., «Ο Ρήγας Φεραίος». Εκδ. Αναγνωστόπουλος και Πετράκος, Αθήνα 1911.
13. Παπανούτσου Ε., «Νεοελληνική Φιλοσοφία». Τόμος Α'. Βασική Βιβλιοθήκη, τόμος 35ος, Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος.
14. Περαιθού Χριστ., «Βιογραφία Ρήγα Φεραίου». Εκδ. Μπάυρον.
15. Σβορώνου Ν., «Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1976, Εκδ. Θεμέλιο.
16. Στεφανίδη Μιχ., «Αι Φυσικαί Επιστήμαι εν Ελλάδι προς της Επαναστάσεως». Αθήνα 1926.
17. Χαραλάμπους Στ., «Ιστορία και εξέλιξη της Φυσικής». Τόμος Α', Θεσ/νίκη 1982.
18. Lewis John, «Teaching school Physics». Εκδ. Unesco, 1982.
19. «The Origins of Modern Science 1300-1800». Εκδ. Bell and Hyman, London 1980.
20. Faughn J. - Kuhn K., «Physics for people who thing they don't like physics». Εκδ. Pub/., B. Saunders Company, 1979.

II. Περιοδικά - Ανακοινώσεις

1. Περιοδικό «Αθηνά», τόμ. 53 (1949) σελ. 133: Δημ. Β. Οικονομίδη, «Ο Ρήγας Φεραίος εν Βλαχία».

2. «Θεμέλια των Επιστημών». Εκδ. Gutenberg. Ένωση Ελλήνων Φυσικών, 1979. Ανακοίνωση Γ. Καρά με θέμα: «Οι δομές των Φυσικών Επιστημών στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Η Φυσική σκέψη στον XVIII αιώνα», σελ. 31.

3. «Η Φυσική στον Ελληνικό 18ο αιώνα». Ανακοίνωση Γ. Καρά στο Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Φυσικής, Θεσ/νίκη 1977.

4. Περιοδικό «Φυσικός Κόσμος», τευχ. 25, σελ. 2 «Ρήγα: Φυσικής Απάνθισμα».

5. Περιοδικό «Φυσικός Κόσμος», τευχ. 78, σελ. 23 «Η Φυσική κατά της δεισιδαιμονίας».

6. Περιοδικό «Φυσικός Κόσμος», τευχ. 101, σελ. 16 στο ένθετο «Απόψεις»: Ανακοίνωση Α. Κασέτα με θέμα: «Η διδασκαλία της Φυσικής στη Μ.Ε.».

7. Μποντζώρλου Αναστασίου, «Ο Ρήγας Βελεστινλής και η Φυσική του». Ανακοίνωση στο Πανελλήνιο Συνέδριο για τις «Φυσικές Επιστήμες πριν το 1821 στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία». Μάρτιος 1985, Λάρισα.

8. Φράγκου Χρ. Π., «Εφαρμογή της μαιευτικής μεθόδου του Σωκράτη σε παιδιά», Έρευνα, Ιωάννινα 1973.

CH. TH. XENAKIS

Résumé

Les sciences physiques et surtout celle du Rationalisme "la Rhyisque", ont joué un rôle principal pendant le siècle des Lumières en Europe, qui s'est répercuté ensuite en Grèce.

Rigas, prévoyant que la Physique pourrait devenir le symbole de la pensée libérale pour le grec moderne, il a publié à Vienne en 1790 un "Recueil de Physique".

Cette figure héroïque nationale croit que la physique n'est pas l'arme contre l'obscurantisme et la superstition, mais symbole de liberté. "Celui qui pense librement, pense librement, pense correctement". Il connaît encore que, tant l'ignorance du grec ragia sur les phénomènes de la nature et ses motifs continuerait, autant il serait plus lié à ses superstitions.

Par conséquent, ses idées révolutionnaires de même que les idées de liberté politique, seraient difficilement acceptées.

C'est pourquoi ce recueil de Physique, obtient une priorité sur ses publications.

Θρῦλος καὶ πραγματικότητα γύρω ἀπὸ τὸν Ρήγα

Ὁ μῦθος καὶ ὁ θρῦλος εἶναι πολιτιστικά φαινόμενα πού πηγάζουν ἀπὸ συλλογικά βιώματα. Ἀπομνημονεύοντας καὶ καταξιώνοντας ὑπαρξιακά, δηλαδή πραγματικά γιὰ τὴν ὁμαδική ζωὴ περιστατικά, ὀλοκληρώνουν τὴν κοσμογονική θεώρηση τῆς ὁμάδας καὶ προβάλλονται, ἀνασυνδεόμενα μὲ τὸ παρελθόν καὶ τὸ παρόν, ὡς πρότυπα γιὰ τὸ μέλλον.

Μὲ ἓνα τέτοιο πολιτιστικό φαινόμενο, αὐτὸ πού δημιουργήθηκε γύρω ἀπὸ τὸν Ρήγα Βελεστινλή θὰ σὰς ἀπασχολήσω στὴ σημερινή σύντομη ἀνακοίνωσή μου. Θὰ προσπαθῶ, ἀναλύοντας καὶ ἐρμηνεύοντας ἀπὸ τὴ διπλὴ σκοπιὰ τῆς ἐποχῆς μας καὶ τῆς ἐποχῆς του», νὰ τὸ ἀντιπαραβάλω καὶ νὰ τὸ συσχετίσω μὲ τὴν πραγματικότητα.

Μὲ τὸ μαρτυρικό του ὀλοκαῦτωμα ὁ Ρήγας ἐντάσσεται αὐτοδύναμα στὴν περιοχὴ τοῦ θρύλου, πού θεμελιώνεται κατὰ κύριο λόγο ἐπάνω στὸν Θούριο.

Ὡστόσο, τὸ ἐπαναστατικό αὐτὸ προσκλητήριο ἀποτελεῖ τὸ ἓνα μόνον σκέλος τῆς ἀναμορφωτικῆς του προσπάθειας. Τὸ ἄλλο, δηλαδή τὸ Σύνταγμα μὲ τὸ ὁποῖο θεμελιώνεται θεωρητικά τὸ νέο Πολίτευμα, ἔμεινε, γιὰ τοὺς λόγους πού θὰ ἰδοῦμε στὴ συνέχεια, στὴν ἀφάνεια.

Σύνταγμα καὶ Θούριος εἶναι δύο ἀλληλένδετα συνδεδεμένες ἔννοιες, πού ἀποβλέπουν ἀπὸ δύο κατευθύνσεις: τὴ θεωρητικὴ-Σύνταγμα – καὶ τὴν πρακτικὴ-Θούριος – στὴν πραγμάτωση τοῦ κοινοῦ στόχου: τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας, τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἐλευθερίας καὶ τὴ συγκρότηση ἑνὸς ἀντιπροσωπευτικοῦ χαρακτήρα ὑπερεθνικοῦ Κράτους πού ν' ἀνταποκρίνεται στὰ ὄραματα τῶν ὑπόδουλων.

Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐκτιμήσουμε σωστά τὴν ἀνεκτίμηση προσφορά τοῦ Ρήγα πρέπει νὰ τὴν ἀξιολογήσουμε στὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς του.

Κοινὸς πόθος τῶν ὑπόδουλων ἦταν ἡ ἀνατροπὴ τῆς τυραννίας καὶ ἡ ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἀλλεπάλληλες προσπάθειες, πού εἶχαν ὡς τότε ἀποτολμηθεῖ στηρίζονταν στὴν ἐξωτερικὴ καὶ κυρίως τὴ ρωσικὴ βοήθεια. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Ναπολέοντα, ἐκφραστὴ ἀκόμη τότε τῶν ἐπαγγελιῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως ἀνατάραξε τὴν ἰσορροπία τῶν δυνάμεων καὶ προβλημάτισε τοὺς ὑπόδου-

λους, σχετικά με την παράταξη στην οποία συνέφερε να ένταχθούν. Στο άναμεταξύ ή Έπανάσταση που είχαν υποκινήσει οι Ρώσοι με τους Όρλώφ (1770-1774) είχε πνιγεί στο αίμα και οι ισχυροί εξομάλυναν τις διαφορές τους με τους Τούρκους με τις συνθήκες του Σιστόβ (Αυστρία-Τουρκία, 4 Αύγ. 1791) και του Ίασιού (Ρωσία-Τουρκία, 9 Ίανουαρίου 1792). Οι Έλληνες εγκαταλείφθηκαν στην τύχη τους και δοκίμαζαν για άλλη μία φορά την άπογοήτευση και την άπελπισία.

Μέσα στο άπύθμενο πέλαγος της άπογνώσεως άρχίζουν σταδιακά να άποκτούν άυτογνωσία. Συνειδητοποιούν πώς ή άνάκτηση της Έλευθερίας έπρεπε να βασισθεί άποκλειστικά στις δικές τους δυνάμεις.

Στά βουνά της Γούρας, της ένδοχώρας του Βελεστίνου, ή λαϊκή συνείδηση διαπιστώνει ότι

*Ό ξένος ποτές τό καλό του άλλουνοῦ δέ θέλει
κι άλί που καρτερεῖ νά φάει άπό ξένο καρβέλι
κι άλί που καρτερεῖ νά πιεῖ άπό ξένο βουτσέλι¹*

Ίδανικός διερμηνευτής της πεποιθήσεως άυτής άναδεικνύεται ό Ρήγας.

Δυναμικές ομάδες (πολιτικές, θρησκευτικές, οικονομικές, στρατιωτικές) που βρίσκονταν σέ συνεχή διαμάχη με τον κατακτητή ύπήρχαν.² Τελούσαν όμως μεταξύ τους σέ ιδεολογική αντίθεση, που δυσχέραινε ή τροχοπεδοούσε την συντονισμένη δράση τους.

Άς δοῦμε ποιές ήταν οι δυναμικότερες άπό τις ομάδες άυτές και ποιά ήταν ή άντιλεγόμενη κοσμοθερία τους.

Κατά την Τουρκοκρατία διαμορφώθηκαν έμπειρικά δύο μορφές παρακράτους, που λειτουργούσε στα πλαίσια της Όθωμανικής Άυτοκρατορίας και που βρίσκονταν σέ διαλεκτική μεταξύ τους αντίθεση.

Οί Κοινότητες είχαν διαμορφώσει τό παρακράτος του Έθνους, ένα άντιπροσωπευτικό δημοκρατικό σύστημα διακυβερνήσεως, που είχε χαρακτήρα πολυκρατικό, μονοεθνικό, έπαναστατικό.

Η Έκκλησία άπό την άλλη πλευρά, συνεχίζοντας την πολιτική παράδοση της Βυζαντινής Άυτοκρατορίας είχε άναπτύξει μία μορφή διακυβερνήσεως: τό παρακράτος του Γένους, που είχε χαρακτήρα πολυεθνικό, μονοκρατικό, συντηρητικό. Έτσι διασπασμένος, ό πολιτικοκοινωνικός δυναμισμός των ύπόδουλων δέν προσφέρονταν βέβαια σαν άποτελεσματικό όργανο για την άνάκτηση της Έλευθερίας.

Ό Ρήγας ήταν άπό τους πρώτους που συνειδητοποίησαν τό μειονέκτημα άυτό και προσπάθησε να άναμορφώσει και να συντονίσει τά άντιλεγόμενα άτά στοιχεία, σέ μία νέα μορφή κράτους που ό ίδιος όνόμασε Νέα Πολιτική Διοίκηση των ύπόδουλων στην Όθωμανική Άυτοκρατορία πληθυσμών, έντάσσοντας τό

1. Βλ. Άστ. Άλεζάνδρου, Άνεκδοτον ποίημα περί της έπαναστάσεως του Όρλώφ, Δελτίον της έν Άλμυρῶ Φιλαρχαίου Έταιρείας της Όρθρου, τεύχ. 6., Άθήναι 1906, σ. 32.

2. Βλ. και για τά έπόμενα: μελέτη μου, Έλλήνων Συσσωματώσεις κατά την Τουρκοκρατίαν, Άθήναι 1958.

κράτος αυτό στην Ευρωπαϊκή δικαιοταξία και προσδίδοντας του αντί της πολυκρατικής (Κοινότητας) ή πολυεθνικής (Έκκλησία) μορφής, υπερεθνικό, δηλαδή Οικουμενικό χαρακτήρα.

Έτσι, ενώ από την κοινοτική παράδοση άντλούσε τον πλουραλιστικό πολυκρατισμό, από την εκκλησιαστική παράδοση δανείστηκε την ιδέα της Οικουμενικότητας, την όποια εντάσσοντας όπως συνάγεται από τη Χάρτα του, στα πλαίσια της Μεγάλης Ίδεας της προσέδωσε χαρακτήρα υπερεθνικό.

Μιά από τις αθθεντικές μαρτυρίες για το Ρήγα είναι αυτή του συναγωνιστή και συντρόφου του Χριστόφορου Περραιβοῦ. Αυτός συνόδευε το Ρήγα στην Τεργέστη, συνελήφθη μαζί μ' αυτόν από την Αυστριακή Αστυνομία, αλλά κατόρθωσε τελικά να γλυτώσει. Αναφέρει λοιπόν στη βιογραφία του για το Ρήγα πως κατά τη στιγμή του μαρτυρίου του (24 Ίουνίου 1798) είπε τά περίφημα προφητικά λόγια: *Έγώ ἔσπειρα, ἄς ἔλθουν τώρα οἱ ἄλλοι νά θερίσουν.* Ἡ φράση αυτή πού συγκλόνησε τούς συγχρόνους τοῦ Ρήγα αξιοποιήθηκε ἀπό τόν συμπατριώτη του, καθηγητή τῆς φιλολογίας Φίλιππο Ἰωάννου καί κοσμεῖ σήμερα τή βάση τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα μπροστά στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας.

Κανείς δέ σκέφτηκε τήν ἐποχή ἐκείνη νά ἐξετάσει τήν ἀξιοπιστία τῆς μαρτυρίας αὐτῆς.³ Ὁ Περραιβός κατά τή στιγμή τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα δέν ἦταν παρών. Ὅ,τι εἰπώθηκε ἀνάμεσα στόν Ρήγα καί τούς ἑφτά συντρόφους του κατά τίς δραματικές ἐκείνες ὥρες δέν ξεπέρασε τούς τοίχους τῆς σκοτεινῆς φυλακῆς τους. Ποιός λοιπόν ἦταν ὁ αὐτήκοος; Μιά μοναδική ἀπάντηση ταιριάζει ἐδῶ: ὁ θρύλος, πού δίκαια ἔβαλε στό στόμα τοῦ πρωτομάρτυρα τή φράση πού ὀλοκλήρωνε προφητικά τήν προσπάθειά του, καταξίωσε τή θυσία του καί ἀνταποκρίνονταν στή συλλογική προσδοκία τῶν συμπατριωτῶν του.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1891 ὁ γνωστός διηγηματογράφος Ἀνδρέας Καρκαβίτσας ἐπισκέπτεται τό σπίτι τοῦ Ρήγα στό Βελεστίνο. Συνεπαρμένος ἀπό τό θρύλο τοῦ Ρήγα, ὅπως αὐτός πρόβαλε στό περιβάλλον τῆς γεννήσεώς του, παρουσιάζει μέ κάποια δόση ὑπερβολῆς πού χαρακτηρίστηκε ὡς «ντελίριουμ τρέμενς» (παράληρημα), τή δράση του μ' ἐκείνη τοῦ Χριστοῦ, γράφοντας τά παρακάτω:

Τί ἔχει νά κάμη ἡ φάτην τῆς Βηθλεέμ ἀπέναντι τῆς κοίτης ἑνός ἔθνομάρτυρος; Ὁ Χριστός ἐκήρυξε τό Εὐαγγέλιον του δι' ὅλον τόν κόσμον, ἀλλ' ὁ Ρήγας ἐκήρυξε τό ἰδικόν του διά τόν δοῦλον ἔθνισμόν.. Ἄς συλλογίζονται οἱ ἄλλοι ὅτι εἶναι ἄνθρωποι. Ἐγώ θέλω νά εἶμαι μόνο ὁ ἀναστάς Ἑλληγ καί δοξάζω τόν ἀναστήσαντά με καί συνεχίζει: Μυρίαί λόγγοι νά προσέβαλλον τά στήθη μου καί χίλια ἀστραφτερά ξίφη νά ἐκρέμαντο ἄνω τῆς κεφαλῆς μου, δέν θά ἐδίσταζα ἐγώ νά φωνάζω στεντοριῶς: Πρό τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς μου ἐπιθυμῶ τήν Ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος μου.⁴

Ἐξαιτίας τῆς προβολῆς τοῦ στοιχείου τοῦ θρύλου δέν δόθηκε ἡ σημασία πού ἔπρεπε στό γεγονός, ὅτι ὁ Ρήγας σχεδιάζοντας θεωρητικά τή μορφή τοῦ Νεοελ-

3. Βλ. Αἰμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή, Ἀθήναι 1981, σσ.6'-8'.

4. Βλ. Χρ. Ριζοπούλου, Βελεστίνο καί Βηθλεέμ. Τό «σκάνδαλο» τοῦ Ἀνδρέα Καρκαβίτσα, πού προτίμησε πρὸ Ρήγα ἀπό τόν Ἰησοῦ, Ἑκτατῆ ἔκδοση «Θεσσαλικῶν Χρονικῶν». Ὀγδοηκονταετηρῆς 1861-1961, Ἀθήναι 1965, σ.σ. 471/4.

ληνικού Κράτους μέ τό Σύνταγμά του καί επιδιώκοντας πρακτικά τήν άνατροπή τής τυραννίας μέ τό Θούριό του, διέυρνε τίς βάσεις επάνω στίς όποιες θεμελιώ- νε τήν όλη άναμορφωτική του προσπάθεια.

Οί βάσεις αυτές ήταν ό κοινοτισμός, πού άποκοτούσε τώρα μία ευρύτερη διά- σταση στά πλαίσια του ύπερεθνικού – πλουραλιστικού – όμοσπονδιακού Κρά- τους πού σχεδίασε ό Ρήγας, από τή μία πλευρά, καί από τήν άλλη ή άναγνώριση ευρύτερων άνθρωπίνων δικαιωμάτων σε μεγάλες καί μικρές ομάδωσεις, άνεξάρ- τητα από έθνικές, φυλετικές, θρησκευτικές καί κοινωνικές διακρίσεις.

Προχωρούσε έτσι ό Ρήγας πέρα από τίς διακηρύξεις τής Γαλλικής Έπανα- στάσεως, πού άναγνωρίζει πολιτικά καί άτομικά δικαιώματα στη μονάδα, τόν πο- λίτη καί όχι στήν ομάδα δηλαδή στίς μειονότητες. Γινόταν έτσι ό Πρόδρομος τής Οίκουμενικής Διακήρυξεως τών Άνθρώπινων Δικαιωμάτων του 1948, ή όποία, καθώς είναι γνωστό, άναγνωρίζει ανθρώπινα δικαιώματα μέ τό ίδιο όπως ό Ρήγας πνεύμα σε μικρές ή μεγάλες ομάδες, όπως είναι οί Communities καί So- cieties.

Περίεργη συγκυρία συντέλεσε στήν προβολή του θρύλου σε βάρος τής πραγ- ματικότητας. Η ύπαρξη του Συντάγματος ήταν γνωστή.⁵ Τό περιεχόμενό του όμως παρέμεινε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα άγνωστο. Διότι τά 3.000 αντί- τυπα στά όποία είχε στά 1797 τυπωθεί στή Βιέννη, κατασχέθηκαν από τήν Αύ- στριακή μυστική Άστυνομία ύστερ' από προδοσία καί εκτός από ελάχιστα κα- ταστράφηκαν.

Όταν λοιπόν έγινε στά 1879, δηλαδή ύστερ' από εκατό χρόνια γνωστό τό πε- ριεχόμενο του Συντάγματος του Ρήγα⁶, ήταν πιά πολύ άργά για νά συμπληρωθεί ίκανοποιητικά τό κενό πού είχε δημιουργηθεί από τήν άγνοια τής θεωρητικής βάσεως τής προσπάθειάς του.

Καί τούτο γιατί ό στόχος – ή Άπελευθέρωση – είχε επιτευχθεί μέ τόν Θούριο, πού είχε άναχθεί σε θρύλο, σε τρόπο ώστε ή προσφορά του Συντάγματος στήν επίτευξη του σκοπού νά φαίνεται άσήμαντη.

Δέν συνειδητοποιήθηκε επίσης τό γεγονός ότι τό Σύνταγμα του Ρήγα, πού είχε σχεδιασθεί κάτω από καθεστώς δουλείας ήταν προοδευτικότερο από τά Συντάγ- ματα του 1844 καί 1864 πού συντάχθηκαν κάτω από καθεστώς Έλευθερίας. Τό Σύνταγμα μάλιστα του 1844, μίν άναγνωρίζοντας δικαίωμα συσσωματώσεως σε άτομα καί σε ομάδες, θρискόταν πολλούς αιώνας πίσω από τήν εποχή καί τίς δη- μοκρατικές καταβολές του Νεοελληνικού πολιτικού βίου, του όποιου οί ρίζες άνάγονται στήν εποχή του Σόλωνα.

5. Ό σύντροφος του Ρήγα Χριστόφορος Περραιβός, στο βιβλίο του «Άπομνημονεύμα- τα πολεμικά», τ. 1. Άθηνά 1836, σ. θ' γράφει: *Ό Ρήγας πρό ενός χρόνου (1796) διέτριβεν εις Βιέννην, όπou εξέδωκε χάρτας γεωγραφικούς, έτύπωσε κρυφίως έν βιβλίον πολεμικών.. όμοίως καί κανόνας τινάς νομικούς.*

6. Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά από χειρόγραφο, πού είχε περιωθει στο «άνέκδοτο έπιστολάριο» του Κερκυραίου νομοδιδασκάλου Ν. Μανιάκη, από τόν Π. Χιώτη, στο πε- ριοδ. *Παρθενών*, τ.Α', Άθήναι 1871-72, σσ. 507-512 καί 545-556. Βλ. επίσης ό.π., σσ. 417 καί 447 έπ.

Ἔτσι ἐξηγεῖται πῶς ὁ Ἄνωνυμος συγγραφεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας, ἐνός μαχητικοῦ βιβλίου πού ἐκδόθηκε στὰ 1806, ἀκολούθησε τὴν ἐπαναστατικὴ γραμμὴ τοῦ Ρήγα ἔχοντας ὑπόψη του τὸν Θούριο μόνο, δηλαδὴ τὰ πρόσφορα γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἑλευθερίας μέσα, χωρὶς παράλληλα νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴ μορφή πού ἔπρεπε νὰ προσλάβει τὸ Κράτος πού θὰ πῆγαζε ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἔχει ὑπόψη του τὸ Σύνταγμα.

Περιορίζεται στὸ νὰ συστήσει ὑπακοὴ στοὺς νόμους πού θὰ συντάσσονταν μετὰ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίας, χωρὶς νὰ προτείνει κανένα συγκεκριμένο πολιτειακὸ πρότυπο⁷.

Τὸ Κράτος πού σχεδιάζει ὁ Ἄνωνυμος συγγραφεὺς, εἶναι μιὰ ἀτελής μικρογραφία τοῦ ὑπερεθνικοῦ Κράτους τοῦ Ρήγα. Περιορίζεται στὰ στενά ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ πλαίσια τοῦ πλουραλιστικοῦ παρακράτους τῶν Κοινοτήτων. Ἡ ἀγωνιστικὴ διάθεση τοῦ συγγραφέα εἶναι ἀναμφισβήτητη. Ἄσκει ἀδυσώπητη κριτικὴ ἐναντία σὲ κάθε εἶδους συνεργασία μὲ τὸν κατακτητὴ, ὅπως ἡ ἐθελοδοουλεία, γιὰ τὴν ὁποία κατηγορεῖ τοὺς φαναριῶτες, τοὺς κοτζαμπάσηδες, τὸν ἀνώτερο κλῆρο καὶ τοὺς μεγαλεμπόρους. Δὲν ἔχει ὅμως τὴ μεγαλωσύνη καὶ τὴ λεβεντιά τοῦ Ρήγα πού ἤξερε νὰ εἶναι ἐμπνευσμένος χωρὶς νὰ εἶναι ἐμπαθής.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνο ὁ Ἄνωνυμος πού ἀγνοεῖ τὴ θεωρητικὴ βάση πού περιέχεται στὸ Σύνταγμα τοῦ Ρήγα. Ὅταν κατὰ τὴν Ἐπανάσταση ὁ πρῶτος πολιτειολόγος τῆς Νεότερης Ἑλλάδας Ἰωάννης Κοκκῶνης, συνέγραφε τὸ δίτομο βιβλίο του «Περὶ Πολιτειῶν καὶ περὶ Πολιτικῆς Κυβερνήσεως», πού τυπώθηκε στὸ Παρίσι στὰ 1828/9, δὲν εἶχε οὔτε αὐτὸς ὑπόψη του τὸ περιεχόμενο τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα.

Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ καὶ γιὰ τὸν Κοραῆ, ὁ ὁποῖος συμπαραστάθηκε στὸ μαρτύριο τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του καὶ ἀντέδρασε δυναμικὰ στὸ κήρυγμα ἐθελοδοουλείας, πού ἐξαπέλυσε τὸ Πατριαρχεῖο ὕστερ' ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ δυνάστη.

Ὁ Κοραῆς, ἐπιχειρώντας νὰ συμβάλει στὴ διαμόρφωση τῆς πολιτειακῆς πραγματικότητας στὰ 1823, διαπιστώνει ὅτι ἂν καὶ εἶχε φθάσει ὁ καιρὸς πού θὰ χρησίμευαν οἱ νόμοι γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς πολιτείας, ὥστόσο ἡ Πολιτικὴ

7. Ἡ νομαρχία ἀδελφοί μου, γράφει (βλ. ἔκδ. 1806, σ. 18), *εὕρισκεται εἰς τὴν δημοκρατίαν, καθὼς καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν, αἱ ὁποῖα εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ἡ μὲν δημοκρατία κλείνει εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἡ δὲ ἀριστοκρατία εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν, ἡ ὁποία πολλάκις εἶναι χειρότερα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τυραννίαν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς διοικήσεις σώζεται ἡ Ἑλευθερία, ἀδιάφορος εἶναι ἡ ἐκλογή. Ὅθεν, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ κατὰ τὸ κλίμα ποτὲ προτιμᾶται ἡ μία ποτὲ δὲ ἡ ἄλλη». Βλ. Ἄνωνύμου τοῦ Ἑλληνοῦ, Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἔκδ. Γ. Βαλέτα-Ν.Α. Βέη-Μ. Σιγούρου, Ἀθήνα 1957³, σ. 58. Γιὰ τὸ ἂν Νομαρχία σημαίνει ἀρχὴ τῶν Νόμων ἢ ἀρχὴ τοῦ Νόμου, καθὼς καὶ γιὰ τὸν πιθανὸ συγγραφέα, βλ. τὴ σχετικὴ διαπραγμάτευση τῆς Μ. Μαντουβαλοῦ, Ἑλληνικὴ Νομαρχία, περιοδ. *Μαντατοφόρος*, Δελτίο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, τευχ. 13, Amsterdam 1979, σσ. 11-25, ὅπου (σσ. 22-24), παραπέμποντας σὲ προγενέστερη ἀνακοίνωσή της στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (*Πρακτικά*, τ. 53 (1978), σσ. 248-253, προτείνει ὡς συγγραφέα τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ.*

Ἐπιστήμη ἦταν ἀνύπαρκτη, διότι κατά τή διάρκεια τῆς δουλείας οὔτε μᾶς ἐχρησίμευσεν ἀκόμη τοιαύτη ἐπιστήμη, οὔτ' ἐπροβλέπαμεν ὅτι ἐμελλε τόσον ἐγρήγορα νά μᾶς χρησιμεύσει⁸.

Μποροῦμε νά συμπεράνουμε ὅτι ὁ Κοραῆς θ' ἀπέφευγε ἀσφαλῶς τούς ἀφορισμούς αὐτούς ἂν γνώριζε τήν ὑπαρξή τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα.

Ὁ Ρήγας συνέλαβε κατά τόν ἰδανικότερο τρόπο τά αἰτήματα τοῦ καιροῦ του.

Ἡ διαμόρφωση τοῦ συλλογικοῦ ψυχολογικοῦ κλίματος τῆς αὐτογνωσίας-ἀντίδοτο τῆς ἐθελόδουλείας καί τοῦ ραγιαδισμού – ἡ ἀξιοποίηση τῆς λεβεντιάς, ὡς συνισταμένη τοῦ πόθου γιά τήν ἀνάκτηση τῆς Ἐλευθερίας, ἡ συνεχῆς ἐπαγρύπνηση γιά τή διατήρησή της μέσα ἀπό δημοκρατικές διαδικασίες, ἡ θεμελίωση ἑνός πολιτειακοῦ προτύπου ὑπερεθνικοῦ χαρακτήρα, πού θ' ἀναγνώριζε τά πρωταρχικά πολιτιστικά δικαιώματα τῶν ὁμάδων πού θά τό συγκροτοῦσαν, πέρα ἀπ' τά φυλετικά, γλωσσικά, θρησκευτικά, κοινωνικά ὄρια, ἡ καταξίωση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, ἀποτελοῦσαν γιά τά ἄτομα καί τίς ὁμάδες ὑπαρξιακά αἰτήματα, πού ἐπέτρεπαν τόν ἀδιανόητο πρὶν συντονισμό τῆς προσπάθειας γιά τήν αὐτοδύναμη ἀποτίναξη τῆς τυραννίας καί ἀναδείκνυαν τόν Ρήγα ὡς τόν κατ' ἐξοχήν φορέα τῶν ὀραματισμῶν αὐτῶν.

Κάτω, λοιπόν, ἀπό τίς συνθήκες πού ἐξετάσαμε δημιουργήθηκε ἡ σφαλερῆ ἐντύπωση, ὅτι ἡ νεοελληνική πολιτειακή πραγματικότητα δέν εἶχε τό ἀπαραίτητο θεωρητικό ὑπόβαθρο ἐπάνω στό ὁποῖο νά θεμελιωθεῖ.

Αὐτό ὁδήγησε στήν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων πού ἀνέκυψαν κατά τήν Ἐπανάσταση καί τή μετεπαναστατική περίοδο σέ ἐπιλογές ἀπό ξένα νομοθετικά πρότυπα σέ βάρος τῆς διαμορφώσεως αὐτόνομης καί αὐτοδύναμης, δηλαδή αὐτόχθονης δικαιοταξίας.

Ὁ Ρήγας, ὥστόσο δέν ὑπῆρξε, ὅπως εἶδαμε, μόνο ὁ φλογερός βάρδος τῆς Ἐλευθερίας καί ὁ πρωτομάρτυρας τῆς παλιγγενεσίας μας ὅπως τόν θέλησε ὁ θρῦλος, παραβλέποντας τό γεγονός ὅτι προηγήθηκαν καί ἀκολούθησαν στή θυσία καί ἄλλοι μάρτυρες. Ὑπῆρξε πολύ περισσότερο θεωρητικός ἀναμορφωτής τῆς νεοελληνικῆς πολιτειακῆς ὑποστάσεως, στά πλαίσια ὅχι μόνον τῆς Ἑλλάδας καί τῶν Βαλκανίων ἀλλά καί τῆς Εὐρώπης ὁλόκληρης.

Τό σημαντικό αὐτό γεγονός, ἐξαιτίας τῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν πού ἀναφέραμε, δέν ἀξιοποιήθηκε ἀνάλογα μέ τήν ἀξία του, σέ βάρος τῆς πραγματικότητας, πού ἐπιχειρήσαμε, μέ ὅσα μέχρι τώρα ἐκθέσαμε, νά σκιαγραφήσουμε.

Ὡστόσο, κανένα ἥρωο γιά τόν πρωταγωνιστή τῆς Ἐλευθερίας μας, δέ θά μπορέσει νά ξεπεράσει σέ ἀκτινοβολία αὐτό πού ὁ θρῦλος ἔχει ἀνυψώσει σέ κάθε ἐλληνική καρδιά, ὅταν αὐτή, ὅπως εἶχε πει ὁ ἴδιος *συλλογᾶται ἐλεύθερα*.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στό συμπέρασμα ὅτι: Παρά τόν μεγάλο ἀριθμό βιογραφιῶν καί ἐιδικῶν μελετῶν, πού ἀναφέρονται στό ἔργο καί τή δράση τοῦ Ρήγα, ὑπάρχουν ἀκόμη ὀρισμένες πτυχές τῆς προσωπικότητάς του, πού ἐξαιτίας ἐιδικῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν παραμένουν ἄγνωστες ἢ ἀναξιολόγητες.

8. Βλ. Θ. Βολίδου, Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Σημειώσεις εἰς τό Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, τοῦ 1822 ἔτους, Ἀθήναι 1933, σ. 115.

Ὁ Ρήγας ἀπὸ τῆ στιγμῆ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ ἐντάχθηκε αὐτοδύναμα στὴν περιοχὴ τοῦ θρύλου. Τοῦ κοινωνικοῦ δηλαδὴ φαινομένου, πού προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔξαρση τοῦ συλλογικοῦ λαϊκοῦ αἰσθήματος πού τονίζει καὶ ὠραιοποιεῖ ὀρισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ εἰδώλου του, σὲ τρόπο πού νά ὀλοκληρῶνεται συναισθηματικά καὶ ψυχολογικά ἢ προσωπικότητά του καὶ νά ἀνάγεται σάν πρότυπο γιὰ μίμηση.

Ἔτσι, ὅμως, ἐνῶ τονίζονται ὀρισμένοι τομεῖς τῆς δράσεως τοῦ Ρήγα (ὅπως π.χ. διαφωτισμός-πατριωτισμός) ἄλλοι ἐξίσου σημαντικοί, παραμένουν, σὲ βάρος μᾶς ὀλοκληρωμένης γιὰ τὴν προσωπικότητά του ἀξιολογήσεως, ἄγνωστοι ἢ ἀνερευνῆτοι καὶ ἀσύνδετοι μεταξὺ τους καὶ μέ τὴν ἐποχὴ του.

Τέτοιοι τομεῖς εἶναι: α. Ὁ πετυχημένος σχεδιασμός μᾶς ὀλοκληρωμένης πολιτικῆς θεωρίας πού ἂν ἐφαρμοζόταν στὴν κατάλληλη στιγμῆ – κατὰ τὴν ἔκρηξη δηλαδὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 – θά συνέβαλλε ἀποφασιστικά στὴ διαμόρφωση μᾶς νεοελληνικῆς πολιτειακῆς καὶ γενικότερα πολιτισμικῆς πραγματικότητος πού ν' ἀνταποκρίνεται ἱκανοποιητικά στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. β. Ὅρισμένες τολμηρὲς προεκτάσεις πού ἐπέφερε στὶς «ἀτομικοῦ χαρακτήρα» διακηρύξεις τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, πού καταξιῶνουν μέ τὴ συλλογικὴ μορφή τους τὶς ἀνθρώπινες πολιτισμικὲς ἐλευθερίες κατὰ τρόπο ὄχι μόνο πρωτοπορειακό, ἀλλὰ καὶ βαθύτατα ἀνθρωπιστικό.

Πόσο προοδευτικὸς πραγματιστὴς γιὰ τὴν ἐποχὴ του καὶ πόσο προφητικὸς ὀραματιστὴς γιὰ τὴ δική μας ἐποχὴ ὑπῆρξε ὁ Ρήγας, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὰ δικαιώματα αὐτὰ ἀναγνωρίζονται σήμερα, ὕστερα ἀπὸ ἐνάμισυ αἶωνα, μέ τὰ ἄρθρα 20, 22 καὶ 27 τῆς Οἰκουμενικῆς Διακηρύξεως τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948), ὡς διεθνῶς καταξιῶμενα ἀξιώματα.

Ἐπιλογὴ Βιβλιογραφία

Στὴν ἐκτενῆ βιβλιογραφία πού παραθέτω στὶς εἰδικές γιὰ τὸν Ρήγα μελέτες μου: «Ρήγας Βελεστινλής. Ἡ πολιτειακὴ Ἰδεολογία τοῦ Ἑλληνισμοῦ προάγγελος τῆς Ἐπαναστάσεως», Θεσσαλονίκη 1964 καὶ «Ἑλληνικαὶ καταβολαὶ καὶ ξενικαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ρήγα Βελεστινλή», Θεσσαλονίκη 1974, ἄς προστεθοῦν καὶ οἱ ἐπόμενες βιβλιογραφικὲς ἐπιλογές:

Γ. *Ἐνλογίου Κουρίλα*, Ρήγας ὁ Φεραῖος καὶ τὰ ἀνέκδοτα ποιήματα του ἐξ Ἀθωνικοῦ χειρογράφου, *Θεσσαλικά Χρονικά*, τ. 3 (1932), σσ. 3-96.

Ν. *Traïkoff*, Rigas Velestinlis en Russie, *Byz. Neugriech. Jahrb.*, r.16 (1939), σσ. 156-168.

Π. *Ἐνεπεκίδη*, Ρήγας Βελεστινλής, Ἐπιστροφή ἀπὸ τὸ θρῦλο στὴν Ἱστορία, *Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία τῶν Θεσσαλῶν, Τμῆμα Διαλέξεων*, τ. 7., τεύχ. 4-5, Ἀθήναι 1958, σσ. 1-35.

Τοῦ ἴδιου, Ρήγας-Ἐψηλάντης-Καποδίστριας. Ἐρευναι εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Αὐστρίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1965.

Αἰ. *Elias*, Sur la circulation manuscrite des écrits politiques de Rigas en Moldavie, *Revue Roumanne d' Histoire*, τ. 1 (1962) σσ. 479-497.

Α. *Σεβαστάκη*, Ἐπιδράσεις στό Σαμιακά πράγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καί τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα, ἀνάτ. ἀπό τό περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, 1965.

Ν. *Camariano*, Ἄσματα καί πονήματα διαφόρων. *Chancons et Opuscules patriotiques publiés à Jassy en 1821 par un Hetairiste*, Bucarest 1966.

Α. *Daskalakis*, The Greek Marseilliese of Phigas Velestinlis, *Balkan Studies*, τ. 7 (1966) σσ., 273-296.

Ι. *Βασδραβέλλη*, Οἱ Μακεδόνες συνεργάτες τοῦ Ρήγα Βελεστινλή καί τά ἐπαναστατικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς, Θεσσαλονίκη 1968.

Ρ. *Clogg*, The Dhidaskalia Patriki (1798). An Orthodox reaction to the French revolutionary propaganda, *Middle Eastern Studies*, τ. 5, London 1969, σσ. 87-115.

Π. *Πίστα*, Τά τραγούδια τοῦ Ἐγκολπίου τοῦ Ρήγα, *Ἑλληνικά*, τ. 22 (1969), σσ. 183-206.

Ἄλ. *Πολίτη*, Ἡ προσγραφόμενη στό Ρήγα πρώτη ἔκδοση τοῦ Ἄγαθαγγέλου. Τό μόνο γνωστό ἀντίτυπο, *Ἐραριστής*, τ. Ζ' (1969), σσ. 173-192.

Ο. *Füves*, The Philiki Hetairia of Rhigas and the Greeks of Pest, *Balkan Studies*, τ. 11 (1971) σσ. 117-122.

Τιμ. *Κοντομέρκου*, Ἐλευθερία καί νόμος κατά τόν Ρήγα Φεραῖο, Ἀλεξάνδρεια 1972.

Γ. *Ἀθανασιάδη*, Ἡ συνταγματική ρύθμιση τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς (Ἀπό τό πολίτευμα τοῦ Ρήγα στό Σύνταγμα τοῦ 1975), *Τό Σύνταγμα*, 1976, σσ. 838 ἐπ.

Α. *Δασκαλάκη*, Τό Πολίτευμα τοῦ Ρήγα Βελεστινλή. Πρῶτον Σύνταγμα Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας καί ἐλευθέρως διαβιώσεως τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, Ἀθήναι 1976.

Τοῦ ἴδιου, Τά ἐθνεγερτικά τραγούδια τοῦ Ρήγα Βελεστινλή. Κείμενον, σχόλια καί ἐρμηνευτικά σημειώσεις, Ἀθήναι 1977.

Ἀθ. *Καραθανάση*, Μιά ἑλληνική μαρτυρία ἀπό τή Βιέννη γιά τίς πρῶτες συλλήψεις τῶν συνεργατῶν τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, *Μακεδονικά*, τ. 18 (1978), σσ. 92-102.

Γ. *Λαῖου*, Οἱ ἀδελφοί Μαρκίδες Πουλίου, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καί ἄλλοι σύντροφοι τοῦ Ρήγα. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀπό τά Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης, *Δελτ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐτ. Ἑλλάδος*, τ. 12 (1957), σσ. 209-210 καί 253/4.

Λ. *Vranoussis*, Rigas, un patriot Grec din Principate, Bucarest 1980, (σσ. 1-336).

Α. *Βρανούση*, Ἕνα περιζήτητο Κερκυραϊκό χειρόγραφο. Ὁ κώδικας τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Περραιβοῦ, *Πρακτικά τοῦ Τρίτου Πανιονίου Συνεδρίου*, τ. 1, Ἀθήναι 1967 σσ. 47-57.

Τοῦ ἴδιου, Θούρια τοῦ Ρήγα (τυπωμένα τό 1798) καί χειρόγραφο τοῦ Βηλαρᾶ, *Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν*, τ. 56 (1981) σσ. 299-312.

Ἰουλ. *Κέρπη*, Ἡ ἀρχαιογνωσία τοῦ Ρήγα, Ἀθήνα 1985.

Eman, Turczynski, Das Verfassungsproject des Rigas Pheraios und der gesamt-balkanische Hintergrund der Filike Etairia, Friendenssicherung in Südosteuropa. Federationsprojekte und Alianze seit dem Beginn der nationalen Eigenstaatlichkeit, Herausg. von M. Bernach und Karl Nehring, München 1985, σσ. 21-33.

NIKOLAOS PANTAZOPOULOS

Legend and reality about Rhigas

Legend and reality are cultural phenomena that stem from collective experiences.

The work of Rhigas is analysed and interpreted from the stable point of view of our contemporary era and his time in connection to reality.

With his martyrical death Rhigas becomes a legend and it is expressed in the work of «Thurios». This revolutionary call becomes one only side of his reformativ effort. The new regime is formed on his «Constitution». Yet the «Constitution» had remained unknown, the «Constitution» and «Thurios» are two intertwined meanings which aim at the realization of the common objective: the collapse of tyranny, the recovery of freedom and the creation of a supra-national state that would meet the dreams of the enslaved peoples.

*Ιάσων – Ρήγας: δυο μορφές, δυο εποχές
ενάντιες στον ασιατικό επεκτατισμό.*

Το Βελεστίνο είχε την τύχη να δώσει στην Ελλάδα δύο άνδρες, που ονειρεύτηκαν να την κάνουν δύναμη με παγκόσμια ακτινοβολία, κτυπώντας την ανασταλτική Ασία, που απειλούσε το ευρωπαϊκό πνεύμα.

Ο Ιάσων, πρώτα, των Φερών, αφού κατέστησε την πόλη του πρώτη και μεγάλη δύναμη στην εποχή του, προσπάθησε να συνενώσει τις διασπασμένες ελληνικές πόλεις-κράτη, για να κτυπήσουν τη μεγάλη ασιατική δύναμη, τους Πέρσες: αυτή την αυτοκρατορία, που κάποτε είχε προσβάλει την εθνική αξιοπρέπεια των Ελλήνων ζητώντας τους «γην και ύδωρ».

Αιώνες μετά, ο Ρήγας ονειρεύτηκε μια Βαλκανική Ομοσπονδία με κέντρο την Ελλάδα. Ονειρεύτηκε ελεύθερα Βαλκάνια που μαστίζονταν τότε από την καταπίεση της νέας ασιατικής δυνάμεως, της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Τα όνειρα του Ιάσωνα απέραντα σκεπτόταν, κατ' αρχήν, να ενώσει όλες τις Θεσσαλικές πόλεις υπό την εξουσία του και, όταν γίνει Ταγός των Θεσσαλών, να επιχειρήσει την συγκέντρωση όλων των ελληνικών πόλεων κάτω από το σκήπτρο του. Οι Φερές θα ήσαν η πρωτεύουσα πόλη και δύναμη μέσα σ' αυτό το τεράστιο ελληνικό οικοδόμημα. Για την πραγμάτωση όλων αυτών των μεγαλεπήβολων σχεδίων του ακολουθούσε μian ορισμένη και ήπια πολιτική, επειδή πίστευε ότι η ένωση αυτή έπρεπε να συντελεστεί με την πειθώ και όχι με τη βία (κάτι που προσπάθησε να ακολουθήσει αργότερα ο διάδοχος της ιδέας, ένας άλλος Έλληνας ηγεμόνας, ο Φίλιππος Β' της Μακεδονίας).

Ο Ιάσων γνώριζε πολύ καλά ότι αν χρησιμοποιούσε βία, ο υποταγμένος λαός ποτέ δεν θα βοηθούσε τον δυνάστη του, αλλά, αντίθετα, θα του «παρείχε συνεχώς πράγματα», για να βρει ευκαιρία και ν' αποτινάξει το ζυγό.

Επομένως θα έφθειρε άδικα τις δυνάμεις του για να κρατά υποταγμένους τους υπόλοιπους και ο σκοπός της συνένωσης κάτω από την φεραϊκή κυριαρχία θα μαιωνόταν.

Θέλοντας την αρχιστρατηγία των Θεσσαλών χρησιμοποιούσε τα ίδια επιχειρήματα με τα οποία και εκείνος ήταν πεπεισμένος για την τελική επιτυχία.

Είχε τόση μεγάλη εμπιστοσύνη στις χερσαίες δυνάμεις του, ώστε ακολουθούσε πολιτική αντιλακεδαιμονική και ουδέτερη αρχικά προς τους Αθηναίους, επειδή ο ενωμένος Θεσσαλικός στρατός μπορούσε να ανέλθει σε 6.000 ιππείς και 10.000 πεζούς· ο ίδιος, ακόμη, είχε δώσει άριστα δείγματα πολιτικής και στρατηγικής ικανότητας.

Την επιτυχία της ηγεσίας του στη θάλασσα στήριζε στα παρακάτω: η συμμαχία με τους Βοιωτούς του εξασφάλιζε άφθονη ξυλεία για την ναυπήγηση μεγάλου στόλου, τα πληρώματα θα απαρτίζονταν από τους πενέστες της Θεσσαλίας και το λιμάνι των Παγασών θα ήταν ορμητήριο της νέας ελληνικής ναυτικής δύναμης, που θα διαδεχόταν την Αθήνα.

Η οικονομική δύναμη των Φερών στηριζόταν τόσο στην μεγάλη εξαγωγή σιταριού όσο και στις προσόδους της από τις εύφορες Θεσσαλικές πόλεις, στις οποίες ηγείτο.

Ο Ιάσων υπήρξε μια δυναμική προσωπικότητα άκρως φιλόδοξη και διορατική συγχρόνως. Πίστευε στη δύναμή του, που στηριζόταν σε ισχυρές οικονομικές και στρατιωτικές βάσεις, και γνώριζε ότι θα μπορούσε να ηγηθεί της πανελληνιας εκστρατείας, τώρα που οι υπόλοιπες πόλεις ήταν πληγωμένες από την εμφύλια έριδα, τον Πελοποννησιακό πόλεμο.

Γνώριζε ακόμη ότι η Περσική αυτοκρατορία έχοντας ανάγκη διεξόδου στο Αιγαίο και στην Μεσόγειο δεν θα άφηνε σε ηρεμία τα ελληνικά πράγματα, αφού γνώριζε την μετεμφυλιακή αθλιότητα των ελληνικών υποθέσεων και τη χρησιμοποιούσε. Ο Ιάσων πίστευε ότι τώρα ήρθε η ώρα να αντιμετωπισθούν οι Πέρσες από τους μηδίσαντες, χωρίς τη θέλησή τους, Θεσσαλούς, κατά τους Περσικούς Πολέμους.

Το 370 π.Χ. ο Ιάσων δολοφονήθηκε, επειδή έγινε πολύ επικίνδυνος στους αντιπάλους του. Η συνένωση των δυνάμεων υπό τις διαταγές του Φεραίου ηγέτη θα εκμηδένιζε το γόητρο των άλλων τυράννων. Θανατώνοντας τον Ιάσωνα θα γκρεμιζόταν και η δύναμη των Φερών, όπως άλλωστε και έγινε, επειδή η δική του δυναμική προσωπικότητα και μόνο είχε δώσει την ενωτική εικόνα.

Στην πραγματικότητα οι Θεσσαλικές πόλεις πίστευαν η κάθε μια στην δική της δύναμη και δεν μπορούσαν να καταλάβουν πόσο πλεονεκτική ήταν η θέση της Θεσσαλίας για να την εκμεταλλευτούν προς γενικό τους όφελος.

Μετά την δολοφονία του Ιάσωνα οι ανάξιοι ηθικά, πολιτικά και στρατιωτικά διάδοχοί του καταστρέφουν τα πάντα. Η δύναμη των Φερών παρακμάζει και ο Φίλιππος Β΄ της Μακεδονίας, παροτρυνόμενος και από τον Ισοκράτη που του φέρει παράδειγμα προς μίμηση τον Ιάσωνα, κατεβαίνει στη Θεσσαλία και αρχίζει να θέτει σε εφαρμογή το ενωτικό πρόγραμμα του Φεραίου ηγεμόνα υπό το σκήπτρο της νέας μεγάλης ελληνικής δύναμης, της Μακεδονίας.

Η Ιστορία έχει αποδείξει πως η προσωπικότητα δεν γεννά, δεν δημιουργεί πάντα προϋποθέσεις καταστάσεων, αλλ' όμως τις διαμορφώνει και αυτή η τελική διαμόρφωση φέρει την σφραγίδα της προσωπικότητας.

Ο Ιάσων είχε κληθεί να δώσει την σφραγίδα του στην εποχή του· είχε όλα τα προσόντα γι' αυτό. Ο πρόωρος θάνατός του στέρησε τον ίδιο από την αρχιστρατηγία που οι διάδοχοί του εγκατέλειψαν.

Οι προϋποθέσεις για την κυριαρχία μιας νέας μεγάλης δύναμης πάνω στις ελληνικές πόλεις υπήρχαν και περίμεναν τον κατάλληλο ηγέτη. Ο Φίλιππος το είχε αντιληφθεί και εργάστηκε προς αυτό τον σκοπό. Ο απρόοπτος όμως θάνατος του στέρησε την εκπλήρωση του φιλόδοξου σχεδίου, που τελικά πραγματοποιήθηκε από τον νεαρό μεγάλο στρατηλάτη γιο του Αλέξανδρο.

Ο Ρήγας Βελεστινλής είναι η δεύτερη μεγάλη προσωπικότητα που γέννησε το Βελεστίνο. Ο Ρήγας αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα εθνικά μας κεφάλαια για τη δράση του και την προσφορά του στο Γένος. Το μικρό Βελεστίνο είναι ο τόπος, που δίκαια υπερηφανεύεται για την καταγωγή του μεγάλου άνδρα. Ζώντας και δρώντας σε μια εντελώς διαφορετική εποχή από εκείνη του Ιάσονα αναγκάζεται να δράσει αλλιώς.

Η Ασία με τη νεότερη έκφρασή της, την Οθωμανική Αυτοκρατορία, έχει ήδη καταλύσει το ανατολικό άκρο της Ευρώπης, την Ελλάδα και τα Βαλκάνια. Άρα πρέπει να αποτιναχθεί ο ζυγός, που έχει ήδη επιβληθεί. Ο αγώνας είναι επιτακτικότερος και πλέον επιβεβλημένος· η Ελλάδα ελεύθερη και ακέραιη θα αποτελέσει το κέντρο των Βαλκανίων.

Η ιδιοσυγκρασία του νεαρού Βελεστινλή δεν του επέτρεπε να σκύβει το κεφάλι στους Οθωμανούς. Τα παιδικά του χρόνια σημάδεψε η ελληνική επανάσταση του 1770. Μέχρι τα 13 του άκουγε τα κηρύγματα των Ρώσων για τη βοήθεια που θα προσέφεραν στην Ελλάδα για την απελευθέρωσή της και περίμενε· και εκείνα τα χρόνια όλοι μας γνωρίζουμε πόσο κρίσιμα και καθοριστικά είναι για τη ζωή του κάθε ανθρώπου.

Οι Ρώσοι εγκατέλειψαν τους Έλληνες στην τύχη τους και στην θηριωδία του κατακτητή που έφθασε στο αποκορύφωμά της. Τα αντίποινα των Τούρκων ενισχύθηκαν με τις ληστρικές επιδρομές των συμμάχων τους Αλβανών στη Θεσσαλία.

Η ζωή του νεαρού Ρήγα σηματοδεύτηκε αποφασιστικά. Έχοντας ως παράδειγμα όλα τα παραπάνω, κατανόησε πως η οποιαδήποτε νέα κίνηση όφειλε να έχει γερά δικά της θεμέλια και ξεκίνησε την μαρτυρική του πορεία.

Ο Ρήγας ζητά βοήθεια από τους Ευρωπαίους και γίνεται ένθερμος πρεσβευτής των ελληνικών δικαίων στο εξωτερικό, αλλά δεν επαναπαύεται μόνο σ' αυτά. Πιστεύει πως η ελληνική Επανάσταση θα στηριχθεί αποκλειστικά και μόνον στους Έλληνες, αλλά θα πρέπει να υποστηριχθεί τουλάχιστον διπλωματικά και να πιεσθεί η Τουρκία από τους δυνατούς της Ευρώπης.

Ο δυναμικός Βελεστινιώτης, προς επίτευξη του σκοπού του, χρησιμοποιεί πολιτικές επιρροές αλλά και συγγραφική δράση, διαμορφώνει Σύνταγμα του νέου κράτους, Χάρτες, Διακηρύξεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Πολιτικά πλησίασε τον Ναπολέοντα, τον οποίο προσπαθούσε να προσεταιρισθεί για την απελευθέρωση της Ελλάδος. Ακόμη προσεταιρίστηκε αντιπάλους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας Τούρκους, όπως τον Πασβάνογλου πασά του Βιδινίου, έναν από τους τρεις αξιωματούχους της Υψηλής Πύλης που με την ανταρσία του βοήθησε στην εσωτερική διάβρωση της Τουρκίας.

Η συγγραφική του δράση είχε διπλό σκοπό και απευθυνόταν προς δύο κατευ-

θύνσεις: α) στους Ευρωπαίους (εικόνα του Μ. Αλέξανδρου) με σκοπό τη δημιουργία φιλελληνικού κλίματος και την συνδρομή τους, ηθική και υλική, για τους άδικα καταπιεσμένους Έλληνες και β) προς τους συμπατριώτες του, με σκοπό την πνευματική τους αναγέννηση.

Τα επιχειρήματα για τους ξένους ήσαν αυτά: να αναγνωρισθούν τα στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα και η στοιχειώδης ανθρώπινη αξιοπρέπεια που είναι εντελώς ανύπαρκτα στην Ελλάδα και να αναγνωρισθεί το δικαίωμα στους Έλληνες να αποκτήσουν την ελευθερία τους και να δημιουργήσουν κράτος βάσει της αρχής των ατομικών και εθνικών δικαιωμάτων.

Από τους συμπατριώτες του ζητούσε να μορφωθούν, να κατανοήσουν τη θέση τους, τι τους λείπει, τι τους πρέπει ως ανθρώπων που ζουν πλάι σε μια πολιτισμένη Ευρώπη, γιατί μόνο τότε θα πολεμήσουν για την ελευθερία τους.

Ο Ρήγας στο νέο κράτος περιελάμβανε την κυρίως Ελλάδα, τα νησιά, την Μ. Ασία και την Βλαχομογδανία.

Ο Ρήγας και οι σύγχρονοί του έβλεπαν την Βαλκανική, μια και είχε ίδια μοίρα με την Ελλάδα, σαν μια προέκταση της ελληνικής ιστορικής πραγματικότητας. Εκεί εύρισκαν θαλπωρή πολλοί από τους λογίους, εμπόρους και Έλληνες φοιτητές που ζητούσαν πιο ελεύθερη ζωή εκτός της τουρκοκρατούμενης Ελλάδος· εκεί, λόγω της αυτονομίας των ηγεμονιών, μπορούσαν να διατυπωθούν καλύτερα οι νέες φιλελεύθερες ιδέες και να αναπτυχθούν χρήσιμες για τον αγώνα γνωριμίες.

Ο Ρήγας, δεν μπορούσε να αφήσει έξω από τα μεγάλα σχέδιά του τα χριστιανικά Βαλκάνια, αφού ο Σουλτάνος, για να μην αποτελεί πλέον κίνδυνο για τα ελεύθερα κράτη, θα έπρεπε να απωθηθεί στα βάθη της Ασίας απ' όπου και εμφανίσθηκαν οι Οθωμανοί τον 13ο αι. μ.Χ. για πρώτη φορά στην ιστορική ευρωπαϊκή πραγματικότητα κτυπώντας την Βυζαντινή αυτοκρατορία.

Ο φλογερός πατριώτης προσπαθούσε να τοποθετήσει τους Έλληνες στη παλιά τους θέση εμπορουμένων από τα ιδεώδη της εποχής τους.

Μιλήσαμε για την δυναμική προσωπικότητα του Ιάσονα, που εκμεταλλευόμενος τις καταστάσεις δημιούργησε τη δύναμη των Φερών· με τον θάνατό του, όμως, έσβησε και η δύναμη της πόλης αλλά όχι και το σχέδιό του, που συνέχισε ο μεγάλος Έλληνας στρατηλάτης.

Ο Ρήγας έζησε στο ξεκίνημα μιας νέας ευρωπαϊκής εποχής με τον Διαφωτισμό και την Γαλλική Επανάσταση και εκμεταλλεύτηκε τις συνθήκες και τα διδάγματα, που τα διοχέτευσε κατάλληλα διαμορφωμένα στο Γένος. Το έργο του δέχθηκαν οι άξιοι συνεχιστές του και ο σπόρος φύτρωσε.

Προσπαθήσαμε να μιλήσουμε για δύο μορφές διαφορετικών ιστορικών και κοινωνικών καταβολών με δύο κοινά σημεία, τον τόπο που τις γέννησε και τον στόχο, που ήταν η αναχαίτηση της ασιατικής απολυταρχίας: ο μεν πρώτος με την επίθεση να εκμηδενίσει τον ασιατικό κίνδυνο της εποχής, ο δεύτερος δε, με τον αγώνα να κερδίσει τη θέση που ήδη είχε αφαιρέσει η νέα μεγάλη δύναμη της Ασίας.

Στο σημείο αυτό θεωρώ σκόπιμο, ως ιστορικός αλλά περισσότερο ως εκπαι-

δευτικός, να επικροτήσω την πρόταση του Συλλόγου Βελεστινιωτών «Ρήγας Βελεστινλής», προς το ΥΠ.Ε.Π.Θ., να περιληφθεί στην διδασκόμενη ύλη της Αρχαίας Ιστορίας ενότητα, που να δείχνει τη δύναμη των Φερών κατά την αρχαιότητα, την δυναμική παρουσία μιας πόλεως που τόσα προσέφερε και ζει μέχρι σήμερα.

Πηγές

1. Ξενοφώντας Ελληνικά: VI, 1 4 έως και 16.
2. Ισοκράτους Φίλιππος: 119, 120.

Βιβλιογραφία

1. Σπ. Λάμπρου, Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα, εν Αθήναις. 1892.
2. Χριστ. Περραιβοῦ, Σύντομος βιογραφία του αοιδήμου Ρήγα του Θετταλού.
3. Πολ. Ενεπεκίδη, Πηγαί και έρευναί περί της Ιστορίας του Ελληνισμού από του 1453. Τόμος Α': Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας. Έρευναί εις τα Αρχεία της Αυστρίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Γαλλίας και Ελλάδος, Αθήνα.
4. Λ. Βρανούση, Ρήγας Φεραίος, Βασική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
5. Γεωργ. Λαΐου, Οι Χάρτες του Ρήγα, Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., τ. 14, 1960.
6. Αρχ. Παπαδοπούλου, Η ιστορία του Βελεστίνου από την αρχαιότητα έως σήμερα. (Ανέκδοτη εργασία).

ARCHONDIA V. PAPADOPOULOU

Jason-Rigas: Deux figures, deux époques contre l'impérialisme d'Asie

Velestino avait le don divin de donner en Grèce deux hommes qui avaient révé la rendre forte et rayonnante universellement, portant un coup à l'Asie qui a menacé L'Esprit Européen.

Au début Jason des Phères, après avoir rendu sa ville la première et la plus grande force de son époque a essayé à unir les désorganisées villes – états de la Grèce pour qu'elles attaquent la grande force asiatique, les Persans.

Un nombre de siècles postérieures Rigas a rêvé de créer une fédération balkanique dont la Grèce serait le centre.

Il a revé des Balkans libres, qui étaient dévastés par la nouvelle force asiatique, l' Empire Othomane.

La personnalité dynamique de Jason a été appelée pour siguer son époque: celui-ci avait bien profité les conditions et ainsi il a créé le pouvoir des Phères. Cependant le pouvoir de la ville a éclipsé après sa mort.

A ce point-ci on distingue le rôle de la personnalité: Jason avait prévu les situations politiques qui existeraient même après sa mort, mais ses successeurs n'ont pas pu en tirer profit, jusque à ce qu'un autre roi Grec l'a fait: Philippe II de Macédoine.

C'est tout à fait contraire avec Rigas. Lui, ayant une personnalité et une apparence dynamique a prévu et a profité des conditions existantes, y a mis son sceau à l'époque et après sa mort son oeuvre est encore valable, parce que ses continuateurs ne sont pas restés indifférents, mais ils avaient agi vivement.

Rigas a vécu au départ d'une nouvelle époque européenne de l'Eclaircissement et de la Révolution Française et il en a profité les conditions et ils les a introduites à sa nation. La Arahison audacieuse et sa mort n'ont pas parvenu de changer le ARAIN des choses sans compter un certain retard.

Ces deux hommes qui ont vécu à deux époques tout à fait différentes au point de vue historique et sociale ont essayé, chacun à son façon d'empêcher le despotisme asiatique.

Tant Phères que le nouveau Vélestino offrent leur éternelle présence à l'histoire séculaire de la Grèce, de l'antiquité jusqu'aujourd'hui j'approuve proposition de l'Association des habitants de Velestino "Pigas Velestino" euvers ΥΠ.Ε.Π.Θ. (Ministère d'Education Hellénique), pour que le sujet de l'apparition dynamique de Phères aux affaires politiques soit comprise à la matière de l'Histoire Ancienne.

Κωστής Παλαμᾶς καί Ρήγας Βελεστινλῆς

Βεβαίως δέν ισχύουν σήμερα πολλά πράγματα σχετικά μέ τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, πού ἦταν ἀποδεκτά τόν καιρό τοῦ Παλαμᾶ, ἰδίως τόν καιρό πού γράφτηκαν τά περισσότερα ἀπ' τά κείμενά του, γιά τά ὅποια θά γίνει λόγος στήν παρούσα ἀνακοίνωση. Δέν ισχύει οὔτε αὐτό πού ἔγραψε ὁ ἴδιος τριάντα χρόνια ἀργότερα σ' ἕναν πανηγυρικό του λόγο στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν¹, πού – ὅμως – γιά τήν ἱστοριογραφία τῆς ἐποχῆς ἦταν κοινός τόπος: «...Κατά τόν παρελθόντα αἰῶνα σοφός ἔνδοξος τῆς Δύσεως ἐχαρακτήριζε τόν Ἱερόν ἀγῶνα. Ἔλεγεν: Εἶναι δικαιοῦτατος μεταξύ τῶν διεκδικητῶν, χάρις εἰς τούς ὁποίους ὁ αἰὼν οὗτος εἶναι αἰὼν τῶν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεων». «Ἡ ἀλήθεια εἶναι, συνεχίζει ὁ Παλαμᾶς, ὅτι ἡ Ἑλλάς δέν εἶχε ἀποθάνει. Δέν εἶναι θάνατος ἢ νεκροφάνεια. Ἀλλά καί ὁ χαρακτηρισμός τῆς νεκροφανείας δέν εἶναι ὀλιγότερον ἀκριβής. Προστίθεται εἰς τό μυστηριακόν θάμβος τό κυριεῶν τόν μελετητήν τῆς ἀρχαίας ἐντέλειας. Ἡ ἑλληνική παλιγγενεσία καί μέ ὅλας τās περιπετείας τῆς ἀπορρέει ἀπό τήν πηγὴν τοῦ ἑλληνικοῦ θαύματος...».

Τό κείμενο αὐτό ἐμφανίζει – πρὸς στιγμὴν – τόν Παλαμᾶ, νά συντάσσεται μέ τήν ἄποψη τῶν ἀρχαιολατρῶν τῆς ἐποχῆς του, πού πίστευαν ὅτι μέ τό Βυζάντιο καί περισσότερο μέ τήν Τουρκοκρατία χάνεται τό «θαῦμα» τῆς ἀρχαίας ἐντέλειας², καί ἐπανευρίσκεται μέ τήν παλιγγενεσία καί τήν «πολιτικὴ ἀποκατάσταση» τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ.

Ἐν τούτοις σέ σειρά κειμένων του (πεζῶν καί ποιητικῶν) ὁ Παλαμᾶς ἐμφανίζεται τό ἴδιο θαυμαστής τῆς περιπέτειας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τόσο ἐκείνης τῶν ἀρχαίων χρόνων ὅσο κι ἐκείνης τῶν μέσων καί τῶν νεότερων, μ' ὄλο πού ἡ ἱστορι-

1. Βλ. Κωστή Παλαμᾶ, Ἔπαντα, τ. 13ος, σελ. 488-489: «Πανηγυρικός εἰς τήν ἑκατονταετηρίδα τῆς Παλιγγενεσίας». Ἐκφωνήθηκε στήν πανηγυρική συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῆς 25-3-1930.

2. Ἐντέλεια· α) ἡ ἰδιότητα τοῦ ἐντελοῦς, τελειότητα, πληρότητα. Κ. Παλαμᾶς: «Ἡ ἐντέλεια τῶν ἡρώων», «Παράκαιρα», τ. 7ος, σελ. 239.

β) Πλήρη δικαιώματα (ἀπάρχειν δέ αὐτῷ καί ἐντέλειαν καί ἀτέλειαν)· γ) κατά τόν Ἡσίοδο «ἐντέλεια = τάξη ἀρχοντική· στήν ἐντέλεια = τελείως.

κή έρευνα δέν εΐχε – στόν καιρό του – όλοκληρώσει τήν άποτίμηση τών δύο αυτών έποχών³.

Άπό τότε, όμως, και μέχρι σήμερα ή έρευνα, καθώς προχώρησε άλματικά, μās φέρνει, όσον άφορā τό θαύμα τουτο τής έντέλειας, μπροστά σ' ένα δίλημμα. Καί τό δίλημμα βρίσκεται στό ποϋ – πραγματικά – εΐναι τό θαύμα. Στα τετρακόσια μεγάλα χρόνια, όπου όχι μόνο δέ χάθηκε ό έλληνισμός, όχι μόνο δέ βρέθηκε σέ κατάσταση νεκροφάνειας, αλλά – μέσα άπ' τίς ποικίλες περιπέτειές του – μās παράδωσε ένα καινούργιο πολιτισμικό πρόσωπο, ή στή δραματική δεκαετία 1821-1830 και μέ όλη τή θαυμαστή προετοιμασία της, άπ' τήν όποιαν όμως ξεκίνησεν ή άπώλεια τών πολυτίμων μας, ή άπώλεια του μεγαλύτερου και σημαντικότερου τμήματος (γεωγραφικού και, κυρίως, πνευματικού) του «μείζονος έλληνισμού»⁴.

Σέ όποια όμως πλευρά του «θαύματος» βρεθούμε και όποια κι άν δώσουμε άπάντηση στό «δίλημμα», δέ θά μπορέσομε ν' άρνηθούμε, έπιχειρώντας μιá συνολική θεώρηση αυτής τής περιπέτειας ούτε εκείνη τής προετοιμασίας, πού εΐχε σάν κατάληξή της τή δραματική δεκαετία 1821-1830, ούτε – άκόμα πιό πολύ – εκείνη τής Τουρκοκρατίας, έστω κι άν ή συνέχεια όλων έτούτων τών πολυκύμαντων και πολυσήμαντων αΐώνων μās όδήγησε, μετά τό '21, μακριά κι άπ' τό «θαύμα» τής άρχαίας έντέλειας, αλλά κι άπ' τή σειρά τών υπόλοιπων «θαυμάτων», πού τά χρεωστούμε στή συνέχεια του έλληνισμού τών μέσων και τών νεότερων χρόνων⁵.

Μόνον έτσι θεωρώντας τήν ιστορική μας συνέχεια μετά τήν Άλωση τίποτε δέ χάνεται άπ' τόν άγώνα και τό μαρτύριο του Ρήγα Βελεστινλή, καθώς και τουτος συνεχίζει εκείνο πού εΐχε συντελεστεί στή νέα αυτή φάση τής περιπέτειας του έλληνισμού ως τίς μέρες του. Κι όχι μόνο δέ χάνεται μά έπιζει ως μνήμη μās

3) Βλ. άνάμεσα στ' άλλα. Πεζά: «Η Βυζαντινή κληρονομία εις τήν νέαν έλληνικήν ποίησιν» – άνακοίνωση στό Βυζαντινολογικό συνέδριο τής 18-10-1930 προεδρευόντος του Charles Diehl, Άπαντα, τ. 8ος, σελ. 561-570. Τό διήγημα «Ό θάνατος του παλληκαριού», όπ.π., τ. 4ος, σελ. 9-39. Τό άρθρο του «Νεωτέρα Έλληνική Φιλοσοφία», όπ.π., τ. 16ος, σελ. 319-33. «Ό Ρωμανός» άρθρο στό «Νεολόγο» Κων/πόλεως και Άθηνών, όπ.π., τόμος 6ος, σελ. 296-300 και άλλα.

Ποιήματα: «Ό Δωδεκάλογος του γύφτου» – όπ.π., τόμος 3ος, σελ. 303-352. «Η Φλογέρα του βασιληά» όπ.π.π. τόμος 5ος σελ. 11-172. «Πατέρες» μεγάλο ποίημα τής συλλογής «Βωμοί» όπ.π.π. τόμος 7ος σελ. 22-29. «Ό ζωγράφος Λάζαρος» τής συλλογής «Βωμοί» όπ.π., τ. 7ος, σελ. 40-42 και άλλα.

4) Τουτο τό θέμα, για τό όποιο τόσα έχουν γραφτεί, άποτελεί και θ' άποτελεί ένα κέντρισμα και μιάν άφορμή για παρατέρα διερενησεις και εξηγήσεις, καθώς ό νεότερος έλληνισμός – παρά τίς τόσες δεκαετίες πού πέρασαν άπ' τήν «έθνική του άποκατάσταση» – δέν κατάφερε νά δώσει μιάν όριστική άπάντηση στα έρωτήματα πού προκαλεί. Άντίθετα παρά τίς περιπέτειες, εξ αίτίας αυτής τής πνευματικής όκνηρίας (μέ τίς τόσες συντριπτικές έπιπτώσεις στον πολιτικό βίο), ό έρευνητής και τών τελευταίων εξέλιξεων στον κοινωνικό μας βίο διαπιστώνει, ότι δέν υπάρχει κανένας προβληματισμός και καμιά διάθεση για παρόμοια έρωτήματα και άπαντήσεις σ' αυτά.

5) Υπάρχουν πολλές άπόψεις για τή συνέχεια του έλληνισμού μέσα στους αΐωνες. Η χειρότερη για τή σύγχρονη εξέλιξή μας εΐναι εκείνη πού άρνιέται τή μεγάλη άξία τής έλληνικής συνέχειας στους μέσους και τούς νεότερους χρόνους (Βυζάντιο-Τουρκοκρατία).

διάρκειας, πού ποτέ δέν ἦταν οὔτε θάνατος οὔτε νεκροφάνεια, ἀλλά μιά συνεχιζόμενη ἀνανέωση, μιά ἐξακολουθητική πορεία, μιά χωρίς προηγούμενο μαρτυρία μέ τά δικά της – κάθε φορά – χαρακτηριστικά, μέ τίς δικές της – κάθε ἐποχή – ιδιαιτερότητες.

Γιά τοῦτο θαρρῶ, πώς εἶναι πάντα ἐπικαίρη καί πολυσήμαντη ἡ προσέγγιση τῆς περιπέτειας τοῦ Ρήγα μέ ὁποιαδήποτε ὄραση – παλιότερη ἢ νεότερη – πολύ δέ μάλιστα περισσότερο, ὅταν αὐτή εἶναι ἐνός ἀπ' τά μεγαλύτερα πνευματικά ἀναστήματα τοῦ νεότερου ἑλληνισμοῦ, ἐνός ποιητή πού ἄξια κέρδισε τόν τίτλο τοῦ ἐθνικοῦ, ἐνός κριτικοῦ πού δίκαια θεωρήθηκε, γιά νά θυμηθῶ τό λόγο τοῦ Γιώργου Σεφέρη⁶ ὡς ὁ μεγαλύτερος τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἄλλωστε τούτη ἡ συγκλονιστική ἱστορία τοῦ Ρήγα, πού μέσα σέ μιά μονάχα δεκαετία συμπύκνωσε τήν ἐκρηκτική προετοιμασία τοῦ ἱεροῦ ἀγώνα⁷, ἀποτελεῖ τό ζώπυρο πού μέ τό δικό του ιδιαίτερο ρίγος ἀναθέρμανε, στήν ἀρμόδιαν ὥρα, τίς ἐλπίδες τοῦ ἑλληνισμοῦ, κι ὀπωσδήποτε ἀνοίξε τό δρόμο γιά τήν κάθαρση τοῦ '21, ὅποια κι ἄν ἦταν ἡ συνέχεια.

*

Ἄρκτω εἶναι τά βασικά κείμενα (Ἑφτά πεζά κι ἓνα ποιητικό) μέσα ἀπ' τά ὁποία θά ἐπιχειρηθεῖ ἡ προσέγγιση τοῦ θέματος⁸. 1) Ἔνα ἀπόσπασμα ἀπ' τή διάλεξη του «Οἱ Πατέρες», πού δόθηκε στά 1897 στόν Παρνασσό⁹.

2) Ἔνα ἄρθρο του μέ τόν τίτλο «Ἰούλιος Τυπάλδος» γραμμένο στά 1899 ἀπ' ἀφορμή τῆ μοναδικῆ ποιητικῆ συλλογῆ τοῦ ἀβροῦ ἐπανήσιου λογίου «Διάφορα ποιήματα»¹⁰. Τό πρῶτο μέρος τῆς συλλογῆς αὐτῆς εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπ' τό Ρήγα κι ἔχει τόν τίτλο «Ρήγας»¹¹.

6) Βλ. Γιώργου Σεφέρη, «Δοκίμες» Γ' ἔκδοση, τ. 3ος, σελ. 14: «...Ὁ Παλαμᾶς, γράφει, εἶναι ὡς τά σήμερα ὁ πιό σημαντικός κριτικός τῆς νέας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ὁ πρῶτος, πού ἄν δέν κατάφερε ν' ἀξιολογήσει αὐτή τήν ποίηση (ἐνοεῖ τή νέα) σέ ὄλο της τό βάθος, τουλάχιστον συνειδητοποίησε τά προβλήματα πού ἔθεσε ἡ «στροφή»...».

7) Εἶναι μιά μόνο δεκαετία, ἄν θεωρήσομε ὡς καίρια χρονολογία τό 1876, χρονιά πού ὁ Ρήγας φαίνεται πώς πῆγε στή Βλαχία. Βλ. Λ. Βρανούση, «Ρήγας Βελεστινλῆς», Ἀθήνα 1957, σελ. 18-19. Ἐκεῖ – κυρίως – παρακολοθεῖ τήν παρακμή τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, κι ἐκεῖ ὀριμάζουν τά σχέδιά του γιά ἐπαναστατική δράση.

8) Βεβαίως στό ἔργο τοῦ Παλαμᾶ υπάρχουν κι ἄλλες ἀναφορές στό ὄνομα τοῦ Ρήγα: ὁμως εἶναι περιστασιακές καί χωρίς ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τόν ἀναγνώστη.

9) Βλ. Κ. Παλαμᾶ, ὀ.π., τ. 2ος, σελ. 17-20.

10. Βλ. Κ. Παλαμᾶ, ὀ.π., τ. 6ος, σελ. 112-124.

11. Τό ποίημα «Ρήγας» εἶναι χωρισμένο σέ τρία μέρη, πού ἐπιγράφονται: «Ἡ ἐμπνευσις», «Ἡ συνομοσία», «Ὁ θάνατος».

Γράφει γι' αὐτά ὁ Παλαμᾶς: «...Ἄν εἶναι ἀπ' τά ὠραιότερα τοῦ Τυπάλδου: κάτι τό χαλαρό ἔχουν καί τό ἀνισόσκελο. Ἀρχίζοντας ἀπό μίαν ἀδρή ἀντικειμενική παράσταση τελειώνουν σέ κάποια μοιρολόγια μονότονα (χοροί γυναικῶν, παλληκαριῶν, ἱερέων), πού τό ἀδυνατίζουν, τοῦ ξεχαρβαλώνουν τό κοφτό ἄλυσσόδεμα τῆς «ἐμπνευσμένης» ποιητικῆς τέχνης. Ἀλλά καί μέ ὅλα τά ψεγάδια του ὁ «Ρήγας» μᾶς δείχνει τά χαρακτηριστικά καί τήν ὁμορφιά τῆς τέχνης τοῦ Τυπάλδου στά γενικώτατα. Μᾶς δείχνει πώς ἡ τέχνη αὐτή εἶναι αἰθερόπλαστη, πώς γίνεται ἀπό κα-

- 3) Ένα άλλο απόσπασμα από την εισαγωγή στην έκδοση «Απάντων των ευρισκομένων Διονυσίου Σολωμού» της Βιβλιοθήκης Μαρασλή (1901)¹².
- 4) Ένα ακόμα άρθρο του με τον τίτλο «Νεωτέρα Έλληνική Φιλολογία», πού κατά τον επιμελητή των ΑΠΑΝΤΩΝ του δημοσιεύτηκε στην δεκαετία 1897-1907¹³.
- 5) Ένα ακόμα άρθρο του με τον τίτλο «Ρήγας Φεραϊός», πού δημοσιεύτηκε την ίδια με τό παραπάνω εποχή¹⁴.
- 6) Τό επιγραμματικό απόσπασμα τοῦ ποιήματος «Πολιτεία» τῆς συλλογῆς «Πολιτεία καί μοναξιά», πού ἀναφέρεται στό Ρήγα. Ἡ συλλογή αὐτή τυπώθηκε στά 1912¹⁵.
- 7) Ένα ἐπίσης ἄρθρο με τόν τίτλο «Ἰούλιος Τυπάλδος», πού δημοσιεύτηκε στά 1916. Καί τοῦτο γράφτηκε ἀπ' ἀφορμή τήν παραπάνω συλλογή τοῦ Τυπάλδου¹⁶.
- καί 8) Τέλος ὅσα γράφονται γιά τό Ρήγα στήν πανηγυρική ὁμιλία του τῆς 25-3-1928 στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν με τόν τίτλο: «Τό σπαθί καί ἡ λύρα»¹⁷.

Τρία εἶναι τά συστατικά στοιχεῖα τῆς ἰδιοσυγκρασίας καί τῆς περιπέτειας τοῦ Ρήγα, πού ἀπασχολοῦν – κυρίως – τόν Παλαμᾶ στίς ἀναφορές του σι' αὐτόν. Τό πρῶτο εἶναι ὁ μάρτυρας. Τό δεῦτερο ὁ ποιητής. Τό τρίτο εἶναι ἡ συμβολή του στήν ἀφύπνιση τοῦ Γένους. Καί τά τρία εἶναι ἐσωτερικά καί ἐξωτερικά. Ὁ μάρτυρας καί ὁ ποιητής δέν εἶναι μόνο μιᾶ ἐσωτερική φωνή παρόρμησης, πού – τελικά – σταματᾶει σέ κρυφούς διαλογισμούς, μά ἡ μέσα φωνή πού μετουσιώνεται σέ ἔργο καί πράξη. Ὁ πρῶτος, ὁ μάρτυρας, ἐκφράζεται με τή θυσία, ὁ δεῦτερος, ὁ ποιητής, με τό λόγο.

Ὅμως, ἀντίστροφα, καμιά δέ θά ἦταν ἡ συμβολή του στήν ἀφύπνιση τοῦ Γένους, ἂν τό πάθος του γι' αὐτήν δέν εἶχε κυοφορηθεῖ – πρὶν ἀπ' ὅλα – μέσα στά αἰσθήματα καί τούς διαλογισμούς του, πού ἀρχίζουν τή διεργασία τους στή μικρή, ἐνδοξη καί πανάρχαια κομόπολη, πού ἦταν ἡ πατρίδα του, καθώς ἡ ζωὴ τῆς ὀλάκερη ἀποτελεῖ – μαζί με κείνην ὅλης τῆς Ρωμιοσύνης – τήν πιό βαθειά αἰτία γιά παρόμοια αἰσθήματα καί παρόμοιους διαλογισμούς. Γιά τό Ρήγα ὅλα ἐτοῦτα ὑπῆρξαν συνταρακτικότερα, γιά τοῦτο ἄλλωστε καί τό ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε ἰδιαίτερα συγκλονιστικό. Ὁ Παλαμᾶς ἐπισημαίνει δυό κείμενα πού τό πιστοποιοῦν. Τό ἓνα εἶναι ἡ «ὁμολογία» τοῦ Ρήγα μπρός στόν Αὐστριακό ἀνακριτή: «Ἐπιθυμῶ τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπό τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Μετά τήν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου τοῦτον ἔχω ὡς πρῶτον πόθον, νά ἶδω ἐκδιωκομένους τούς Τούρκους ἀπό τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδή προτιμῶ νά ἔχω ὡς κυρίαρχον τόν διάβολον παρά τοιοῦτον τύραννον οἷος ὁ Τοῦρκος»¹⁸. Πρόκειται γιά μιᾶ «ὁμολογία» πού φανερώ-

θαρώτατα συστατικά, ἀπό τόν ἄδολον Ὁραῖο· τέχνη ἀποσταλασμένη· μέσα τῆς τρέχει γαλάζιο αἷμα...». Βλ. ὄπ.π., τ. 8ος, σελ. 286.

12. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὄπ.π., τ. 6ος, σελ. 52-58.

13. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὄπ.π., τ. 16ος, σελ. 319-333.

14. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὄπ.π., τ. 16ος, σελ. 369-371.

15. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὄπ.π., τ. 5ος, σελ. 291.

16. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὄπ.π., τ. 8ος, σελ. 285-289.

17. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὄπ.π., τ. 13ος, σελ. 437-442.

18. Ἀσφαλῶς ἐδῶ δέν ἐννοεῖ καθόλου τόν τουρκικό λαό, πού κι αὐτός ἦταν δούλος τῆς κυρίαρχης κάστας τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

νει ὅ,τι εἶχε συντελεστεί μέσα στά σαρανταένα χρόνια τοῦ βίου του, ὅ,τι εἶχε ἀποτελέσει τό περιεχόμενο τοῦ μοναδικοῦ του ὁράματος στόν κόσμον αὐτό, ὅ,τι εἶχε σταθεῖ ἡ μοναδική ἀφετηρία τοῦ ἀγώνα καί τοῦ μαρτυρίου του.

Τό ἄλλο κείμενο πού ἐπισημαίνει ὁ Παλαμᾶς, εἶναι ἐξίσου χαρακτηριστικό. Ἐναφερόμενος στίς συνέπειες τῆς ἀνεύρεσης καί τῆς δημοσίευσης τοῦ ἀρχείου τῆς Βιέννας στό θρύλο, πού τόν εἶχε δημιουργήσει ὁ μαρτυρικός του θάνατος συμπληρώνει: «...Ἡ ἀνασκάλευσις τοῦ ἀρχείου τῆς Βιέννης, ἡ δημοσίευσίς τῶν ἐν λόγῳ ἐγγράφων, διέλυσε τά ὄνειρώδη φωτοσυμπλέγματα τῶν θρύλων, καί τήν ὄψιν τοῦ Φερραίου ἀπέδειξε πρός ἡμᾶς φωτισμένην ἀπό τό καθαρὸν φῶς τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Ἀλλά, συνεχίζει, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος εἰς τὰς «Ἀποκαλύψεις τοῦ περὶ Ρήγα»¹⁹, «δέν συμβαίνει εἰς τὸν Ρήγαν μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν περὶ αὐτοῦ ἐγγράφων, ὅτι καί εἰς τὸν Γουλιέλμον Τέλλον, ὅστις διαλύεται εἰς ὄνειρώδες φάσμα τῆς Φιλοπατρίας τῶν Ἑλβετῶν. Ἀπεναντίας ἡ ἀρχαιακὴ ἔρευνα, ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις, ἀξάνουσι τὰς δάφνας, μεγαλύνουσι τὴν ποιητικὴν δόξαν τοῦ Ρήγα. Δι' αὐτόν ἡ Κλειῶ ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει μοῦσα...»²⁰.

Ἄς δοῦμε, τώρα, πῶς ὁ Παλαμᾶς ἀντιμετωπίζει τὴν ποίηση τοῦ Ρήγα. Σωστότερα, πῶς τὴν προσεγγίζει. Καί θὰ πρέπει – πρὶν ἅπ' ὅλα – νὰ τονιστεῖ, ὅτι ἡ προσέγγισις γίνεται μέ τό δέος τοῦ Ἑλληνολάτρη μπροστά σ' ἕναν μεγάλο πού δόξασε τὸν αἰῶνα του, καί μέ τό σέβας ἑνός πιστοῦ μπροστά στό εἰκόνημα προσφιλοῦς ἀγίου. Γιά τοῦτο καί δέ μιλάει γιά τὸν ποιητὴ ἂν δέ θάλει πλάι του τό μάρτυρα. Κι ἀκόμα δέν ἀναφέρεται στὸν μάρτυρα, ἂν δέ στοχαστεῖ «τὴν ἐπενέργειά τους εἰς κύκλον εὐρύτερον», ἂν δέν ὑπογραμμίσει τὴ στενὴ τους σχέσις μέ τὸν ἑλληνισμό τῆς ἐποχῆς του. Γράφει ὁ Παλαμᾶς: «...Καί ὁμως ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἰδίαν ἱστορικὴν περίοδον, κατὰ δώδεκα περίπου ἔτη πρῶτος τῆν ἡλικίαν τοῦ Χριστοπούλου καί τοῦ Βηλαρά, ἕνας ἄνθρωπος· τοῦ προφήτου τὴν αἴγλην ἀναδίδει

19. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Σπ. Λάμπρου εἶναι: «Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα – μετὰ εἰκόνων καί πανομοιοτύπων – Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς ΕΣΤΙΑΣ 1892.

20. Βλ. Σπ. Λάμπρου, ὅπ.π., σελ. 15-16. Ἀξίζει ὁμως νὰ διαβάσωμε ὅλα ὅσα γράφει πάνω σ' αὐτό ὁ Σπ. Λάμπρος: «...Δικαίως εἶπεν ὁ μέγας τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ἱστοριογράφος, ὁ Ranke, ὅτι «σαφῶς δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν μόνον ἐκεῖνο τό μέρος τοῦ ἱστορικοῦ βίου, ὅπερ διεφυλάχθη ἐγγράφως. Skripta manent. Ὁ ἑλληνικός λαός δέν ἔχει νὰ φοβηθῆ μή καταπέσει ὁ Ρήγας ἀπὸ τοῦ ὕψους, ὅπου τὸν ἀνόρθωσεν ἡ ἔθνικὴ στοργή. Καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὰ καθ' ἕκαστα, θαυμασιούται ἡ φιλοπατρία, ἐξαίρεται ἡ πολιτικὴ σύνεσις, ἐξαγιαζόνται μᾶλλον καί μᾶλλον τὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ μεγάλου Θεσσαλοῦ καί τοῦ χοροῦ τῶν περὶ αὐτόν μαρτύρων. Ἐκπλήσσει ἀληθῶς ὁ γενναῖος Δαυῖδ, ὅστις ἀναλαμβάνει νὰ καταπαλαίσει μέ τὴν σφενδόνην τῶν βιβλίων καί τῶν χαρτῶν του, μέ τὰ ὑπὸ τῆς φιλοπατρίας ἐμπνεόμενα ἄσματα τοῦ αὐτοῦ τοῦ τόν γίγαντα Γολιάθ, ὅστις ἵσταται ἀντιμέτωπος τοῦ μικύλλου (μικύλλος – ἅπ' τό μικύλλιον = ἀπειροελάχιστη ὁμάδα μορίων ὕλης – ἀπειροελάχιστος) ἀντιπάλου του. Δέν συμβαίνει εἰς τὸν Ρήγαν, ὅ,τι καί εἰς τὸν Γουλιέλμον Τέλλον, ὅστις διαλύεται εἰς ὄνειρώδες φάσμα τῆς φιλοπατρίας τῶν Ἑλβετῶν, ὅ,τι εἰς τὸν Δόν Κάβλον, ὅστις ἀντὶ ἰδεῶδους φιλελευθέρου μεταβάλλεται ὑπὸ τό μικροσκοπίον τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς εἰς νεανίσκον φρενόπληκτον. Ἄπ' ἐναντίας ἡ ἀρχαιακὴ ἔρευνα, ἡ κριτικὴ ἀνάλυσις ἀξάνουσι τὰς δάφνας, μεγαλύνουσι τὴν ποιητικὴν δόξαν τοῦ Ρήγα. Δι' αὐτόν ἡ Κλειῶ ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ μοῦσα...».

καί τοῦ μαρτυρίου τόν στέφανον θά περιβληθῆ· ὁ ἄνθρωπος αὐτός δέν γράφει, σαλπίζει στίχους καί ὁ στίχος του εἶναι ἄτεχνος, γυμνός, πρωτογενής· ἄν τόν μετρήσετε μέ τόν πῆχυν τῶν αἰσθητικῶν κανόνων θά μορφάσετε. Ἄλλ' ὅπως ὁ νομοθέτης τοῦ Ἰσραήλ μεταβάλλει μέ τόν κτυπον τῆς ράβδου του τήν ξηράν πέτρων εἰς δροσόρρυτον πηγῆν, οὕτω καί ἐκεῖνος μέ μόνην τήν δύναμιν τῆς ἐνεργείας του μετουσιώνει τόν στίχον αὐτόν τόν ἄτεχνον, τόν γυμνόν, τόν πρωτογενῆ εἰς ἄσμα ἀναστάσεως πρωτάκουστον:

Ὡς πότε παλληκάρια θά ζοῦμε στά στενά²¹».

Καί προχωρώντας στό ἴδιο κείμενό του²² ὁ Παλαμᾶς θά μᾶς δώσει μέ πᾶσαν ἀκρίβεια τήν ἀξία τῆς ποίησης τοῦ Ρήγα, πού ὄχι μέ τά προσόντα της μά – περισσότερο – μέ τό περιεχόμενό της καί πιά πολύ μέ τήν ὑποβολή πού ἄσκει στούς ὑπόδουλους συμπατριῶτες του (ἕνα ὀλάκερο Γένος), παρασύρει τόν Παλαμᾶ, τόν μεγάλο αὐτόν τεχνίτη τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου καί τοῦ νεοελληνικοῦ στίχου, σέ μιάν ἐνθουσιαστικήν ἀποτίμηση, πού μόνον αὐτός (δίνοντας μας καί ὅλα τά ἀντιποιητικά της στοιχεῖα) θά μπορούσε νά ἐπιβάλει. Ἀξίζει στή συνέχεια τοῦ κειμένου τοῦ Παλαμᾶ, νά προσεχθοῦν τά ἐξῆς στοιχεῖα μέ τά ὁποῖα δέν ἐπιχειρηματολογεῖ ἀπλά ὑπέρ τῆς ποίησης τοῦ Ρήγα, μά συνεγείρεται κι ὁ ἴδιος ἀπ' αὐτήν:

α) Ἡ σύγκριση τοῦ «Θουρίου» μέ τήν «Μασσαλιώτιδα», ὅσον κι ἄν τά δυό αὐτά ἄσματα διαφέρουν καί στίς ἀφετηρίες τους, ἀλλά καί στούς στόχους τους, β) Ἡ ἀπόρριψη τῆς ποίησης τοῦ Ρήγα μ' ἕναν τρόπο πού τόν βοηθάει νά μᾶς ἀποδείξει τή δύναμή της καί τήν ἀλήθεια της, γ) Ἡ διαπίστωση τῆς «ἐπενεργείας» της τόσο στήν ἐποχή τοῦ Ρήγα, ὅσο καί ἀργότερα, δ) Ἡ δύναμή της σέ σύγκριση μέ κείνη ἄλλων ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του (Βηλαράς, Χριστόπουλος) καί ε) Ἡ ἐθνική της καθαρότητα, ἕνα καίριο στοιχεῖο πού κάνει τόν Παλαμᾶ νά ταχθεῖ ἀνεπιφύλακτα καί ἐνθουσιαστικά μ' αὐτήν: «... Κάπου ὁ Ρενάν, γράφει, μέ τήν χάριν τῆς διαλεκτικῆς του, ἀνεκήρυξε τόν μασσαλιωτικόν ὕμνον τοῦ Ρουζέ Δελίλ, ὡς τό μᾶλλον περισπούδαστον προϊόν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἄν ζυγίσῃ τις μέ τήν πλάστιγγα τῆς κοινωνικῆς σημασίας καί τῆς ἐθνικῆς ἐπιβολῆς τό ἔργον τοῦ Ρήγα Φεραίου, κατά πολλά ἐμπνευσμένον ὄχι μόνον ἀπό τήν ἰδέαν τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀλλά καί ἀπό τό ἄσμα τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης, θά ἠδύνατο νά ἐπαναλάβει κάτι ἀνάλογον, δίχως νά θεωρηθῆ πολύ παραδοξολόγος. Διότι σήμερον ἡ Τέχνη δέν τιμᾶται ἀσυζητητί καί ἀνεπιφυλάκτως ὑπό πολλῶν ἐκ τῶν φιλοσοφούντων περί τοῦ ὠραίου, ὡς δύναμις ἀντλοῦσα ἐξ ἑαυτῆς καί μόνης πᾶσαν ἰσχύν καί πᾶσαν εὐμορφίαν, ἄνευ ἄλλου τινός σκοποῦ, ξένου πρός τήν ἀγνήν καλλιτεχνικήν συγκίνησιν. Καί ἀπλῶς ἐνταῦθα μνημονεύω ὅτι ὑφίσταται σχολή κριτικῶν καί ψυχολόγων συγγραφέων, ἡ ὁποῖα τήν ἀλήθειαν τῆς ποιήσεως μετρεῖ συμφώνως πρός τό μέγεθος τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ἐπενεργείας εἰς κύκλον ὅσον τό δυνατόν εὐρύτερον.

Καί τί περίεργον! Ἡ ποίησις αὕτη πού δέν δύναται ἀπό τῆς ἀπόψεως τοῦ ἀπο-

21. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὅπ.π., τ. 2ος, σελ. 17.

22. Βλ. Κ. Παλαμᾶ ὅπ.π., τ. 2ος, σελ. 17-18.

λύτου και τοῦ ιδεώδους ἐν τῇ καλλιτεχνικῇ δημιουργίᾳ μήτε κἀν νά ὀνομάζεται ποίησις, ἀτιμέλητος καί κυριολεκτοῦσα μέχρι πεζότητος, ἢ χωρίς εἰκόνας, χωρίς μεταφοράς, χωρίς ἀκκίσματα καί ἐλιγμούς, χωρίς ἄνθη καί ψιμύθια, ἢ βαίνουσα εὐθέως πρὸς τὸν σκοπὸν ἢ ποίησις τῆς ὁποίας οἱ μονότονοι καί στοιχειώδεις ρυθμοὶ διαδέχονται ὁ εἷς τὸν ἄλλον ὡς οἱ κτύποι τῆς σφύρας ἐπὶ τοῦ ἄκμονος· ἢ ποίησις αὕτη, ὅσα δὲν εἶναι πλαστικὴ, τόσα εἶναι ἐθνικοπλαστικὴ. Ἡ ποίησις αὕτη, καί τοιαύτη, στέκεται εἰς περιωπὴν ἀνωτέραν τῆς φιλοπαίγμωνος καί ψοφοδεοῦς Μούσης τῶν ψευδοανακρεοντείων καί αἰσωπειῶν ἀπομιμήσεων, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ἀντικρὺ τῆς ὡς θεματογραφίαι κορασίων. Μὲ τὴν κλαγγὴν τῶν θουρίων τοῦ Φεραίου ἢ ποίησις συνδέεται πρὸς τὴν μεγάλην πανελλήνιον κοινωνίαν· λαμβάνει νέαν συνείδησιν, εὐρεῖαν τώρα καί ὑψηλήν, τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς. Τὸν μανδρότοιχον τὸν ὁποῖον δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν οἱ δύο ἐκεῖνοι²³ νά τὸν καταρρίψουν, τὸν κρημνίζει ὁ Ρήγας διὰ τῶν σαλπισμάτων του, καθὼς τὰ τεῖχη τῆς Ἱεριχοῦς. Καί διαβλέπομεν τώρα τὰ πλάτη ὄλα τοῦ ὀρίζοντος καί συγκοινωνοῦμεν μὲ τὴν ζώην· ἀνατριχιάζομεν καθὼς ἐγγίζομεν τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ δὲν κινδυνεύομεν νά πάθωμεν ἀσφυξίαν, ὡς πρὶν· ἄερα γεμίζομεν οἱ πνεύμονες ἡμῶν, καί ἐπαναλαμβάνομεν ἐν χορῶ μὲ ὄλην μας τὴν δύναμιν:

*Σ' ἀνατολή καὶ δύση σέ νότο καὶ βορρᾶ
Γιὰ τὴν πατρίδα ὄλοι νά 'χουμε μιά καρδιά...²⁴»*

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο πού θρῖσκει ὁ Παλαμᾶς στὴν ποίηση τοῦ Ρήγα εἶναι, πὼς ἐνῶ δὲν εἶναι ἐμπλουτισμένη καὶ δὲν μᾶς πλουτίζει μὲ ιδέες, ἢ ἴδια εἶναι μιά ιδέα: «...Εἶναι ὀλιγώτερον στίχοι καὶ περισσότερον κραυγαί, γράφει· δὲν μᾶς πλουτοῦσι μὲ ιδέας ἀπὸ ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι ἀπομονοῦσι τὸ πνεῦμα εἰς τὸν ἔβδομον οὐρανὸν τῆς θείας ὄνειροπολήσεως· ἀλλ' εἶναι αὐτοὶ ἐν τῇ ὀλοτητί των μιά ιδέα· ἢ ἐλευθερία...»²⁵.

Ἡ ποίηση τοῦ Ρήγα δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Παλαμᾶ, μιά ποίηση πού μᾶς θαμπώνει μὲ εἰκόνας. Ὅμως εἶναι μιά ποίηση πού μᾶς παρουσιάζει μονάχα μιά εἰκόνα: «...Δὲν μᾶς θαμβώνουν μὲ εἰκόνας (ἐννοεῖ οἱ στίχοι του)· ἀλλὰ μόλις τοὺς προφέρουμεν, καὶ ὅπως μὲ τὰς μαγικὰς λέξεις οἱ Ἄράπηδες τῶν παραμυθίων, οὕτω καὶ μ' ἐκείνους ἐμφανίζεται ἐνώπιόν μας μιά εἰκὼν· ἢ σκλαβιά...»²⁶.

Ἄλλωστε ἡ ποίηση γιὰ τὸ Ρήγα δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Παλαμᾶ, σκοπὸς ἀλλὰ μέσο. Σκοπὸς του εἶναι νά μὴσει καὶ νά ὀπλίσει ὄχι μόνο τοὺς σκλάβους ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὄλην κατὰ τῆς τυραννίας. Νά μεταβάλει ὄλη τὴν Οἰκουμένη σ' ἐλευθέρην ἑλληνικὴν πολιτείαν. Γιατί – πρὶν ἀπ' ὄλα – ὁ Ρήγας εἶναι ἀνθρωπος τῆς δράσης: «...Ὁ Ρήγας, θά μᾶς πεῖ, δὲν εἶναι ρυθμῶν καὶ ἀρμονιῶν ὄνειροπόλος σφυροκόπος καὶ δημιουργός· τὸ μόνον καὶ μέγα του ὄνειρον εἶναι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδος του, πανελληνίου. Εἶναι ἀνήρ δράσεως. Τὸ ἄσμα τὸ μεταχειρί-

23. Ἐννοεῖ τὸ Βηλαρά καὶ τὸ Χριστόπουλο.

24. Κ. Παλαμᾶ, ὄπ.π., τ. 2ος, σελ. 17-19.

25. Κ. Παλαμᾶ, ὄπ.π., τ. 2ος, σελ. 19.

26. Κ. Παλαμᾶ, ὄπ.π., τ. 2ος, σελ. 19.

ζεται ως ένα από τα ισχυρότερα προς δράσιν όπλα, καθώς εξ έναντίας άλλοι, καλλιτέχνα μέχρι μυελού όστεων, καταφεύγουν εις τήν δράσιν ως εις πηγήν πνευματικών συγκινήσεων. «Ο άνθρωπινος λόγος, ειπεν ό Άγγλος φιλόσοφος Καρλάυλ, εν τή ζέσει τής όργής του καθίσταται μουσικός». Ούτω και εις τό κήρυγμα του Ρήγα μεταβάλλεται εις άσμα και μόνη τής ειλικρίνειάς του ή ζέσις και τής θελήσεώς του ή όρμή τό εξαίρουν εις ποίημα. "Όλην τήν οικουμένην διαφλέγεται ό Ρήγας νά τήν μύση και νά τήν όπλιση κατά τής τυραννίας: τήν οικουμένην όλην νά μεταβάλει εις έλευθέραν έλληνικήν πολιτείαν. "Άς ήτο δυνατόν νά εγκαταστήση τήν Κωνσταντινούπολιν πρωτεύουσαν τής ιδεώδους αυτής κοσμοπολιτείας:

*Βούλγαροι κι Άρβανίτες, Άρμένιοι και Ρωμιοί
Άράπηδες και άσπροι μέ μιá κοινή όρμή,
Γιά τήν έλευθερία νά ζώσουμε σπαθί...²⁷».*

Κι άπ' τή μεγάλη τούτη κοσμοπολιτεία ό Ρήγας δέ θέλει νά λείπουν ούτε οι Τούρκοι, καθώς και τούτοι – κατά τήν άποψη του – περιλαμβάνονται στους σκλάβους τής σουλτανικής αυτοκρατορίας. "Ο ίδιος ό Ρήγας σ' ένα άπ' τά επαναστατικότερα κείμενά του²⁸ θά ύπογραμμίσει: «"Ο λαός, ό άπόγονος τών Έλλήνων, όπου κατοικεί τήν Ρούμελην²⁹, τήν Μ. Άσίαν, τάς Μεσογειούς νήσους, τήν Βλαχομπογδανίαν, και όλοι όσοι στενάζουν ύπό τήν δυσφορωτάτην τυραννίαν του βδελυρωτάτου δεσποτισμοϋ, ή έθιάσθησαν νά φύγουν εις ζένα βασιλεία διά νά γλιτώσουν άπό τόν δυσθάστακτον και βαρύν αυτου ζυγόν, όλοι, λέγω, Χριστιανοί και Τούρκοι, χωρίς κανέναν ξεχωρισμόν θρησκείας (επειδή όλοι πλάσματα του Θεοϋ είναι και τέκνα του πρωτοπλάστου), στοχαζόμενοι ότι ό τύραννος, όνομαζόμενος σουλτάνος, κατέπεσεν όλοτελώς εις τάς θρωμεράς και θηλυμανείς όρέξεις του, επερικυκλώθη άπό εννόχους και αίμοβόρους άμαθέστατους αυλικούς, έλησμόνησε και κατεφρόνησε τήν ανθρωπότητα, εκκληρύνθη ή καρδιά του κατά τής άθωότητος, και τό πλέον ωραιότερον βασιλείον του κόσμου, όπου εκθειάζεται πανταχόθεν άπό τούς σοφούς, κατήντησεν εις μιαν βδελυράν άναρχίαν, τόσον ώστε κανένας, οίασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δέν είναι σίγουρος μήτε διά τήν ζωήν του, μήτε διά τήν τιμήν του, μήτε διά τά ύποστατικά του...».

Δηλαδή, σύμφωνα μέ τά λεγόμενα του Ρήγα, στό σκλαβωμένο Γένος περιλαμβάνονται και οι Τούρκοι, όχι μόνο γιατί έχουν και τούτοι δουλωθει και κανένας τους «δέν είναι σίγουρος μήτε διά τήν ζωήν του, μήτε διά τήν τιμήν του, μήτε διά τά ύποστατικά του», μά και γιατί είναι ένας άπ' τούς λαούς, που κατοικούν τή Ρούμελη και τή Μ. Άσία.

"Ο Παλαμής θά μάς δώσει τούτη τή σχέση μέ τό δικό του τρόπο σέ δυό ποιητι-

27. Κ. Παλαμής, όπ.π., τ. 2ος, σελ. 19

28. Βλ. Ρήγα Βελεστινλή «"Η επαναστατική προκήρυξη». "Άπαντα τών Έλλήνων Κλασσικών – Ρήγας Βελεστινλής – Φεραϊός, Συναγωγή κειμένων, Φιλολογική έπεξεργασία Λ. Βρανούσης – Α' έκδοση 1968, τ. 2ος, σελ. 681-682.

29. Ρούμελη. έννοει έδώ τή Βαλκανική.

κά του κείμενα, πού ἀνήκουν στίς πιό μεγαλόπνοες δημιουργίες του. Τό πρῶτο: «...κι ἄδραξα τό γύφτικο ζουρνά,/καί παντοῦ μ' ἀκοῦσαν καί μ' ἀγνάντευαν/τόποι καί λαοί/λαλητή.

Ἕλληνες εἰδωλόλατρες/καί Μακεδονίτες Χριστιανοί./Ἀσπροθαλασσίτες ναῦτες/ρωμιογέννητοι Ὀσμανοί...»³⁰.

Στό δεύτερο ὅλα ἐτοῦτα θά μᾶς τά πεῖ, ἀντιστρέφοντας τή (φυλετική) σχέση Τούρκων καί Ρωμιῶν, ἐνῶ θά μᾶς τονίσει, ὅτι – παρά τίς συνεχιζόμενες περιπέτειες – στέκουν ἀκόμα ὀρθά καί ζωντανά μιά σειρά ἀπό βασικά συστατικά τοῦ Γένους: Γλώσσα, πίστη, ἰδέα, ψυχή.

*«...Κι ἄλλοι ἀπό τ' ἀγγιχτα θουνά, κι ἀπ' τά κλεισμένα κάστρα
τήν πατρική κληρονομιά κρατοῦν ἀψεύτιστη ὅσο
κι ἂν τήν φυράναν οἱ καιροί· κι ἄλλους, παιδιά τῆς χώρας,
τῶν ἀνοιχτόκαμπων κορμιά, ζῆ μιά ζωή ἀπ' τό ξένο
φύσημα πρωτοστάλαχτη, πρωτοζωντανεμένη,
πνοή λατίνα, βλάχισσα, κι ἀπάνου ἀπ' ὅλα σκλάβα.
Μά ἦ ρωμιογέννητοι ἦ Ρωμιοί ἦ τουρκόσποροι, μιά πίστη
καί γλώσσα μιά καί ἰδέα μιά καί μιά ψυχή· ἕνα Γένος·
κοπρίσματα, ἀνεμορριπές, κλαδέματα, πλημμύρες
σταλώσανε ἦ λυγίσανε τό δέντρο· δέν τ' ἀλλάξαν...»³¹.*

Ἔτσι μπαίνουμε σ' ἕνα σημαντικό κεφάλαιο, πού πολύ ἀπασχόλησε τούς σοβαροῦς μελετητές τῆς ζωῆς καί τῆς περιπέτειας τοῦ Ρήγα: Ἐκεῖνο πού ἔχει σχέση μέ τίς ἀφετηρίες καί τίς ρίζες τῆς πολιτικῆς του ἰδεολογίας.

Τρεῖς εἶναι οἱ ἀφετηρίες τῆς ἰδεολογίας τοῦ Ρήγα: Ἡ Βυζαντινὴ παράδοση, ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα καί ὁ δυτικὸς φιλελεύθερος διαφωτισμὸς, πού περνάει στή Βαλκανικὴ ἤδη ἀπ' τόν 18ο αἰώνα. Αὐτές οἱ ἀφετηρίες εἶναι γενικά ἀποδεκτές ἀπ' τούς ἐρευνητές καί τούς μελετητές τοῦ θέματος. Ὅμως ἡ κάθε μιά ἀπ' αὐτές ἔχει τό δικό της ἰδιαίτερο θάρος ἀνάλογα μέ τήν ὄραση τοῦ ἐρευνητῆ.

Ὁ Λ. Βρανούσης³² θεωρεῖ τὴ Βυζαντινὴ παράδοση ὡς θησαυρό καί παρακαταθήκη τῶν ἱστορικῶν ἀναμνήσεων καί τῶν ἐλπίδων τῶν ραγιαδῶν, ὅμως πιστεύει πὼς «τό Βυζάντιο κληροδότησε σ' αὐτούς τὴν «κενὴ ἐλπίδα» τῶν θρηνωδῶν τῆς Ἀλώσεως καί τὴν παρήγορη προσδοκία τῶν χρησμολόγων καί τῶν πιστῶν». Κληροδότησε ἀκόμα, κατὰ τόν ἴδιον ἐρευνητῆ «καί κάτι ἄλλο, πού ἐδῶ ἰδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει: τό σχῆμα τοῦ οἰκουμενικοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς, σχῆμα πού διατηροῦσε στήν ἴδια περίπου μορφή, αἰῶνες τώρα, κι ὁ ἀλλόθρησκος σφετεριστής, ὁ Σουλτά-

30. Βλ. Κ. Παλαμά «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου», ὅπ.π., τ. 3ος, σελ. 321. Ἡ ἀραίωση δική μου. Γιά τό θέμα βλ. Κ. Ἀμαντοῦ «Σχέσεις Ἑλλήνων καί Τούρκων, Ἀθήναι 1955, τ. Α', σελ. 191.

31. Βλ. Κ. Παλαμά «Ἡ φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ», ὅπ.π., τ. 5ος, σελ. 61. Ἀπό τότε πού γράφει ὁ Παλαμάς πολλά ἀλλάζει καί ἀναθεωρεῖται. Κυρίως ὅσον ἀφορᾶ τίς σχέσεις μας μέ τούς τούρκους καί τὴ ρῆξη μας μέ τὴν παράδοση.

32. Βλ. Λ. Βρανούση «Ρήγας Βελεστινλής – 1757-1798», Ἀθήναι, σελ. 141-146.

νοξ...». Όμως, συνεχίζει, «οί νέοι προσανατολισμοί του τόν τράβηξαν (τό Ρήγα) πρὸς εὐρύτερους ὀρίζοντες. Μ' ἀποστροφή ἔβλεπε τὴν «παρακμάζουσα ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς» ὁ αἰώνας τοῦ διαφωτισμοῦ. Ὁ βυζαντινὸς «δεσποτισμὸς» δὲ μπορεῖ νὰ συγκινεῖ τό Ρήγα...».

Περὶσσότερο οἰκεῖο, κατὰ τὴν ἄποψη πάντα τοῦ Λ. Βρανούση, εἶναι γιὰ τό Ρήγα τό ἀρχαιοελληνικὸ ἰδεώδες, πού «δίνει τώρα (δηλ. τότε) τὰ πρότυπά του στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Ἄλλωστε ὁ φωτισμὸς τοῦ Γένους, πού ἔρχεται, θαρρεῖς, ἀνάστροφα ἀπ' τὶς ἐκβολές πρὸς τὶς πηγές του, ὀδηγεῖ στοὺς κλασικοὺς μας προγόνους. Πιὸ πολὺ ὅμως ἀπ' ὄλες τὶς ἀφετηρίες ἐπιδρᾶ στὴν ἰδεολογία τοῦ Ρήγα «ὁ ἰσχυρὸς ἀντίκτυπος τῆς κοσμογονίας τοῦ 1789», ἐπιδρῶν «οἱ τυραννομάχοι, πού ἐξορμοῦν μὲ τὰ πανανθρώπινα ἰδανικά τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἰσότητος καὶ τῆς Ἀδελφοσύνης, καὶ πού ἔδιναν πιά ἓνα εὐρύτερο νόημα στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς πόθους τῶν ὑποδούλων λαῶν...». Αὐτὰ εἶναι τὰ τρία ρεύματα πού, κατὰ τόν Λ. Βρανούση, «διασταυρῶνονται καὶ γονιμοποιοῦν τό συναισθηματικὸ, πνευματικὸ καὶ ἰδεολογικὸ ὑπέδαφος, ἀπ' ὅπου ἐβλάστησε ὁ Ρήγας...».

Όμως αὐτὰ τὰ τρία ρεύματα τό ἀρδεύουν μὲ τόν δικό του τό καθένα τρόπο, σύμφωνα πάντα μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Λ. Βρανούση, πού τό κύριο θάρος ρίχνει σ' αὐτὴν τὴν περιέργη σύνθεση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ ἰδεώδους μὲ τὴν «κοσμογονία» τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καὶ τῶν ἰδεῶν της.

Βεβαίως δὲν εἶναι θέμα τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς νὰ συζητηθοῦν ὄλα τὰ σημεῖα τῶν ἀπόψεων τοῦ Λ. Βρανούση. Ἄλλωστε δὲν ὑπάρχει πρόθεση ν' ἀναιρεθοῦν οἱ βασικὲς γραμμὲς τῶν ἀπόψεῶν του πού ἀναφέρονται στὶς ἰδεολογικὲς ἀφετηρίες τοῦ Ρήγα. Ἀπλά θά γίνουν ὀρισμένες παρατηρήσεις ὅσον ἀφορᾶ τὴν οὐσία, τὴ σημασία καὶ τό θάρος τῆς καθεμιᾶς ἀπ' αὐτές: 1) τό Βυζάντιο δὲν ἀποτελεῖ μιὰ «κενὴ ἐλπίδα τῶν Ραγιαδῶν». Εἶναι ἡ παρακαταθήκη μιᾶς ζωντανῆς παράδοσης καὶ μιᾶς πανανθρώπινης «ἰδεολογίας», τῆς Ὁρθοδοξίας, πού – κυριολεκτικὰ – συντηρεῖ καὶ ἀνανεώνει τό Γένος μετὰ τὴν Ἄλωση καὶ ὡς τὶς μέρες του (ἀλλὰ καὶ ἀργότερα).

2) Ἡ οἰκουμενικὴ ἰδέα στό Βυζάντιο καὶ ἡ συντήρησή της, πού ἐμπνέει τό Ρήγα, δὲν εἶναι ἀπλά ἓνα σχῆμα πού διατηρεῖται ὡς τὶς μέρες του, στὸν καιρὸ δηλ. τῶν Σουλτάνων, μὰ οὐσιαστικὸ ἀπαύγασμα τῆς Βυζαντινῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως διδάχτηκε ἀπ' τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς, κι ὅπως – συχνὰ – βιώθηκε μέσα στοὺς αἰῶνες του.

3) Ὅταν μιλάμε γιὰ Βυζάντιο κι ἀναφερόμαστε μόνο στὴν «παρακμάζουσα Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς» δίνουμε μιὰ λειψή εἰκόνα του. Ἐπιμένω κι ἐδῶ³³ πὼς ὑπάρχει πάντα τό «ἄλλο Βυζάντιο», πού – πρῶτος στὴν ἀκαταμάχητη ὀρμή του νὰ γκρεμίσει τό παρελθόν – ἀγνόησε ὁ δυτικὸς διαφωτισμὸς τοῦ 18ου αἰῶνα, κι ἐξακολουθοῦν ν' ἀγνοοῦν ὅσοι συνεχίζουν, τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ του παράδοση.

4) Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ αἰώνας τοῦ διαφωτισμοῦ εἶδε μὲ ἀποστροφή τὴν παρακμάζουσα αὐτοκρατορία τῆς Ἀνατολῆς. Τοῦτο ὅμως δὲ σημαίνει ὅτι εἶδε τό

33. Βλ. Γιάννη Ἀ. Σακελλίωνα, «Ὁ Φῶτης Κόντογλου καὶ ἡ συνειδηση τῆς Ρωμοσύνης», Ἀθήνα 1985, σελ. 11-12.

ἀληθινό Βυζάντιο, καί πώς ἔτσι ὀδήγησε στά πανανθρώπινα ιδεώδη τῆς Ἀδελφοσύνης, τῆς Ἐλευθερίας καί τῆς Ἰσότητος, ἀφοῦ ἡ ἐπανάσταση τῶν τυραννομάχων τοῦ 18ου αἰῶνα δέν δημιούργησε παρά ἕναν κόσμο ἀπό ἐξαρτήσεις, ἀδιέξοδα καί πολέμους, μάλιστα ἀπ' τούς μεγαλύτερους πού εἶδε ὁ κόσμος ὡς τά σήμερα. Μέ τούτα θέβαια δέν ὑποστηρίζω, πώς ὁ ρόλος τῆς ὑπῆρξε ἀρνητικός μέσα στήν ιστορική ἐξέλιξη. Ἀπλά ὑποστηρίζω, πώς δέν ἦταν μιᾶ ἐπανάσταση τόσο μεγάλη, ὅσο ὑποστηρίζουν οἱ ὁπαδοί τῆς³⁴.

καί 5) Εἶναι σωστό πώς ὁ Ρήγας στράφηκε πρὸς τή Δύση καί ιδιαίτερα πρὸς τήν – ἀνερχόμενη τότε – Γαλλία ἐπιδιώκοντας τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους του. Παρά τίς ἀρχαιοελληνικές καί βυζαντινές ρίζες του³⁵ δέν μπορούσε νά μήν ἰδεῖ στήν «ἐξαγόμενη πέρα ἀπ' τή Γαλλία ἐπανάσταση τοῦ διαφωτισμοῦ» τόν μοναδικό σύμμαχο γιά νά ἐπιτύχει τό σκοπό του. Ἄλλωστε ὁ Ρήγας δέν ἔζησε ὡς τήν ἐποχή μας γιά νά ἰδεῖ πού θά μάς ὀδηγοῦσε αὐτή ἡ ὀρμή τῶν τυραννομάχων.

Ἐνα παράλληλο φαινόμενο ἕνα καί μισόν αἰῶνα ἀργότερα εἶναι καί ὁ Παλαμᾶς, Ἀρχαιολάτρης καί Βυζαντινός, ἀλλά καί θαυμαστής τοῦ δυτικοῦ πνεύματος, πού ἡ Γαλλική ἐπανάσταση καί ὁ διαφωτισμός δέν εἶχαν ὡς τίς μέρες του ἐξαντλήσει.

Σέ ἐντελῶς διαφορετικό ἐπίπεδο κινεῖται ὁ προβληματισμός τοῦ Ν. Πανταζοπούλου³⁶, καθὼς ἀναζητεῖ τίς ιδεολογικές ἀφετηρίες τοῦ Ρήγα, ὄχι τόσο στό παρελθόν (ἀρχαιοελληνικό ιδεῶδες, βυζαντινὴ κληρονομία), ὅσο στό παρόν, ὅπως αὐτό διαμορφώνεται στήν ἐποχή του, ὡς συνέχεια, βεβαίως, τῆς παράδοσης τοῦ ἑλληνισμοῦ (ἀρχαιοελληνικῆς καί βυζαντινῆς), ἀλλά καί ὡς ἀπόρροια τῶν ἐπιδράσεων τοῦ δυτικοῦ φιλελευθερισμοῦ, πού «σαρώνει» κυριολεκτικά τή Βαλκανική σχεδόν ὡς τίς μέρες μας.

Σύμφωνα, λοιπόν, μέ τήν ἄποψη τοῦ Ν. Πανταζοπούλου, στό χῶρο τῆς Βαλκανικῆς διαμορφώνονται δύο βασικές ιδεολογικές τάσεις μέ πολλές κοινές ρίζες, ὅμως διαφορετικές, καθὼς ἡ μία, ἡ «συντηρητική» ὅπως τήν ἀποκαλεῖ, δέν ἔχει κάνει καμιὰ ὑπέρβαση καί καμιὰ προσπάθεια ἀνανέωσης, πού τήν ὀνομάζει «τάση πρὸς δημιουργίαν κράτους τοῦ Γένους», ἐνῶ ἡ ἄλλη, «ἡ προοδευτική», πού – πέρα ἀπ' τά παραδομένα – προσαρμόζεται πρὸς τίς σύγχρονες ἐξελίξεις, εἶναι ἡ τάση γιά τή δημιουργία «πολυκρατικοῦ κράτους, τοῦ ἔθνους».

Κύρια συστατικά στοιχεῖα τῆς πρώτης τάσης εἶναι:

- 1) Ἀπὸ ἄποψη ἐσωτερική πρόκειται γιά ἕνα σύστημα πολυεθνικό μέ ἐθνάρχη (δηλ. ἀνώτατο πολιτικό, θρησκευτικό καί δικαστικό ἄρχοντα) τόν Πατριάρχη.
- 2) Ἀπὸ ἄποψη ἐξωτερικῆς μορφῆς μονοκρατικό μέ κύρια ἐπιδίωξη τό ἐπίσημο δίκαιο ὡς οἰκουμενικό νά ἐφαρμοσθεῖ ὀλοκληρωτικά παραγκωνίζοντας τά δίκαια πού ἔχουν ἤδη διαμορφωθεῖ. Δηλ. «ἡ τάσις αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιβιοῦσαν πολιτιστικὴν

34. Γιά τό θέμα ὑπάρχει ἤδη μεγάλη βιβλιογραφία.

35. Βλ. καί Διογ. Ζακυνθίου, «Ἡ Τουρκοκρατία - εἰσαγωγή εἰς τήν νεωτέραν ιστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ», Ἀθήναι 1957.

36. Βλ. Ν. Πανταζοπούλου, «Ρήγας Βελεστινλῆς - ἡ πολιτική ιδεολογία τοῦ ἑλληνισμοῦ προάγγελος τῆς ἐπαναστάσεως», Θεσσαλονίκη 1964. Τοῦ ἴδιου, Ἑλληνικά καταβολαί καί ξενικά ἐπιδράσεις εἰς τό ἔργον τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, Θεσσαλονίκη 1974.

ἐκδήλωσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ *principium unitatis* τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καθ' ἣν ὀφίσταται ἐνιαῖον Κράτος διεπόμενον ὑπό ἐνιαίας θρησκείας, ἐνιαίας γλώσσης καί ἐνιαίου δικαίου»³⁷, καί 3) ἀπό ἄποψη χαρακτήρος εἶναι συντηρητικό-ἀριστοκρατικό, «καθ' ὅσον ἀντλεῖ τὴν δύναμιν του κυρίως, ἀν' ὅχι ἀποκλειστικῶς, ἐκ τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως».

Στό πολυκρατικό κράτος τοῦ ἔθνους κυριαρχοῦν τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: 1) Ὡς πρὸς τὴν σύνθεσή του εἶναι πολυκρατικό, καθὼς θεμελιώνεται πάνω στὴν αὐτονομία τῶν πολιτικῶν συσσωματώσεων, πού ἔχουν ἤδη συγκροτηθεῖ.

2) Ἀπό ἄποψη ἐξωτερικῆς μορφῆς εἶναι μονοεθνικό, καθὼς ἀποβλέπει στὴν ἴδρυση ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ κράτους καί,

3) Ἀπό ἄποψη χαρακτήρος εἶναι δημοκρατικό. «Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς παραδοχῆς τῶν γενικῶν ρητῶν τῆς αὐτονομίας εἰς τὸ δημόσιον καί τὸ ἰδιωτικόν δίκαιον καί διαμορφώσεως τῆς ἐπὶ τῆς γενικῆς ρήτρας τῆς ὁμονοίας-ἀλληλεγγύης διαπλασθείσης κοινοτικῆς ἀρετῆς»³⁸.

Ὁ Ρήγας, κατὰ τὴν ἴδια πάντα ἄποψη, ἐπιχειρεῖ ὄχι μόνο «νά διαλλάξῃ ἀλλὰ καί νά ὑπερακοντίσῃ ἐπὶ τῇ βάσει γραπτοῦ πολιτειακοῦ προγράμματος» τίς δύο παραπάνω τάσεις.

Τό πρόγραμμα αὐτό θεμελιώνεται: α) στη συμμετοχὴ ὄλων τῶν ὑποδοῦλων ἐθνοτήτων καί βασίζεται στὴν ἰσοτιμία τους ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐθνικὴ προέλευση ἢ θρησκευτικὴ πεποιθήση, β) ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν του μορφήν εἶναι μονοκρατικό, «ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι προβλέπεται ἐνιαία διοικητικὴ ἀρχή»: «καί τῆς πατρίδος ἕνας νά γίνῃ ἀρχηγός»³⁹ καί γ) ὁ χαρακτήρας του εἶναι δημοκρατικός μέ εὐρύτατον κοινωνικόν περιεχόμενον». Κατὰ τὴν ἴδια πάντα ἄποψη τὸ κράτος τοῦ Ρήγα ὅπως καί τὸ πολυκρατικό κράτος τῶν κοινοτήτων «βασίζεται ἐπὶ τῶν κλασικῶν ἰδανικῶν, ὅπως ταῦτα διεμορφώθησαν διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως»⁴⁰.

Δέν εἶναι σκοπὸς τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς ν' ἀναλυθοῦν οἱ – πραγματικά – ἐνδιαφέρουσες καί ρεαλιστικὲς ἀπόψεις τοῦ Ν. Πανταζοπούλου, πού συμπληρώνονται καί τεκμηριώνονται τόσο στό ἴδιο μελέτημα, ὅσο καί σ' ἐκεῖνο μέ τὸν τίτλο: «Ἑλληνικαὶ καταβολαὶ καί ξενικαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα Βελεστινλή». Θά ἐπιχειρηθοῦν ὁμως ὀρισμένες ἐπισημάνσεις καί διευκρινίσεις:

1) Ὁρθά χαρακτηρίζεται «ἡ τάση πρὸς δημιουργίαν τοῦ Κράτους τοῦ Γένους» ὡς συντηρητικὴ-ἀριστοκρατικὴ. Τοῦτος, ὁμως, ὁ χαρακτηρισμὸς δέν ἀνήκει σ' ὄλο τὸ φάσμα τῆς βυζαντινῆς παράδοσης. Ἐνα μέρος τῆς, τὸ πιὸ δυναμικό, διαποτίζει τὴν ἄλλῃ τάση, τοῦ πολυκρατικοῦ κράτους τῶν κοινοτήτων⁴¹.

2) Ὁρθά, ἐπίσης, ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Ρήγας ἐπιχειρεῖ νά διαλλάξῃ καί νά ὑπερακοντίσῃ τίς δύο τάσεις τῆς ἐποχῆς του. Θά ἔλεγα μάλιστα, πὼς τὸ ἐπιχειρεῖ

37. Βλ. Ν. Πανταζοπούλου, Ρήγας Βελεστινλής..., σελ. 27.

38. Βλ. Ν. Πανταζοπούλου, ὅ.π.π., σελ. 28.

39. Β. Ν. Πανταζοπούλου, ὅ.π.π., σελ. 29.

40. Βλ. Ν. Πανταζοπούλου, ὅ.π.π., σελ. 29.

41. Κι ἐδῶ ἀναφέρομαι στό «ἄλλο Βυζάντιο» στὶς συσσωματώσεις του καθὼς καί στὴ ριζοσπαστικὴ καί προδευτικὴ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς».

επιλέγοντας τά πιό αξιόλογα στοιχεῖα τους: α) τόν ὑπερεθνικό χαρακτήρα τοῦ Κράτους τοῦ Γένους, μέ κύριο χαρακτηριστικό τήν ἰσοτιμία τῶν ἐθνῶν, πού πρόκειται νά περιληφθοῦν σ' αὐτό, β) τή δημοκρατική του σύνθεση, πού περιορίζει τίς ἐξουσίες τῆς ἐνιαίας διοικητικῆς ἀρχῆς⁴², καί

3) Ὅρθά, τέλος, ἐπισημαίνεται, ὅτι τό Κράτος τοῦ Ρήγα, ὅπως καί τό πολυκρατικό τῶν κοινοτήτων βασίζεται στά κλασικά ἰδανικά. Ἐδῶ ὅμως θά ἤθελα νά συμπληρώσω, πώς ὁ ἑλληνικός κοινοτικός βίος δέ σταμάτησε στά χρόνια τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀντίθετα μάλιστα ἀνανεώνεται στούς τελευταίους αἰῶνες τῆς⁴³. Ἐπίσης αὐτός ὁ θεσμός τονώνεται μ' ἐκεῖνον τῆς ἐνορίας (τίς «θρησκευτικές συσσωματώσεις», ὅπως τίς χαρακτηρίζει ὁ Ν. Πανταζόπουλος), καθώς τό πρόσωπο ἀποτελεῖ τό κεντρικό στοιχεῖο τῆς κοινοτικῆς κοινωνίας.

Ἀντίθετα τά «ἰδανικά» τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης, πού ὀπωσδήποτε ἐπηρεάστηκαν ἀπό ἐκεῖνα τῆς ἀρχαιότητος, ὀδήγησαν στή σύγχρονη ἀλλοτρίωση τῆς ἐλευθερίας τοῦ προσώπου, καθώς τό μαρτυροῦν οἱ τελευταῖες ἀναστατώσεις σ' ἕναν κόσμον, πού καθοδηγεῖται ἀκόμη ἀπό αὐτά, ἐνῶ παράλληλα ἀγωνίζεται μέ κάθε τρόπο γιά μιὰ ἐξοδο, τῆς ὁποίας κανεῖς, πιά, δέν μπορεῖ νά προβλέψει τήν ἐκβαση⁴⁴.

Ὅμως δε σταματοῦν ἐδῶ οἱ ἀναφορές τοῦ Παλαμᾶ στό Ρήγα Βελεστινλή. Δέν ἦταν δυνατό νά σταματοῦν ἐδῶ.

Ἡ μοναδική ποιητική συλλογή τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου («Διάφορα ποιήματα»), στην ὁποία περιλαμβάνεται καί τό πολύστιχο ποίημα «Ρήγας», τοῦ δίνει τήν ἀφορμή νά μιλήσει γιά τό θέμα τοῦτο μ' ἕναν ἄλλο τρόπο. Στά δύο του ἄρθρα⁴⁵ ὁ Παλαμᾶς θ' ἀσχοληθεῖ, κυρίως, μέ δύο πράγματα. Τό ἕνα εἶναι ὁ τυπαλδικός «Ρήγας», καί τό ἄλλο ὁ «Ρήγας» τοῦ Βαλαωρίτη. Δηλαδή ὁ Ρήγας, ὅπως – κατά τόν Παλαμᾶ – θά τόν τραγουδοῦσε ὁ Βαλαωρίτης.

Τρεῖς εἶναι οἱ διαπιστώσεις πού κάνει ὁ Παλαμᾶς γιά τό «Ρήγα» τοῦ Τυπάλδου:

α) Ὅτι ἡ ποίηση τοῦ Τυπάλδου κυριολεκτικά κυριαρχεῖται ἀπό ἕναν δυτικό-

42. «Καί τῆς πατρίδος ἕνας νά εἶναι ὁ ἀρχηγός».

43. Βλ. Ἑλληνικῆς Χατζημιχάλη: Μορφές ἀπό τή σωματειακή ὀργάνωση τῶν Ἑλλήνων στήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, στό *L'hellenisme Contemporain* 1453-1953. Ἡ πεντακοσιοστή ἐπέτειος ἀπό τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀναμνηστικός τόμος, Ἀθήναι 29 Μαΐου 1953.

44. Βλ. Ἰωάννου Ζηζιούλα, Ἀπό τό προσωπεῖον εἰς τό πρόσωπον – ἡ συμβολή τῆς πατερικῆς θεολογίας εἰς τήν ἔννοιαν τοῦ προσώπου στόν τόμον «Χαριστήριον εἰς τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος», Θεσσαλονίκη 1977, ὅπου ἐκτίθενται οἱ πρωτοποριακές ἀπόψεις τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς, καί ὅπου ἐνδιαφέρουσα γιά τό θέμα βιβλιογραφία.

45. Βλ. παραπάνω. Καί τά δύο ἄρθρα τοῦ Παλαμᾶ (πάνω στό θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ – δηλαδή γιά τό μέρος τῆς συλλογῆς μέ τόν τίτλον «Ρήγας») εἶναι σχεδόν τά ἴδια.

πληκτο ρομαντισμό, πού άλλοιώνει – κυριολεκτικά – τό πρόσωπο τοῦ πρωτομάρτυρα.

β) Ὅτι ὁ μυστικισμός ἀπ' τόν ὁποῖο διαπνέεται ἡ ποίηση τοῦ Τυπάλδου ἔχει τίς ρίζες του σ' ἓναν – ἐπίσης – δυτικόπληκτο χριστιανισμό, πού ἤδη ἔχει κάνει τήν εἰσβολή του τόσο στά Ἐφτάνησα ὅσο καί στόν ἑλλαδικό χῶρο, καί

γ) Ὅτι αὐτά τά δύο στοιχεῖα τῆς ποίησης τοῦ Τυπάλδου ὀδηγοῦν στήν διαπίστωση, ὅτι ὁ τυπαλδικός «Ρήγας» δέν ἔχει καμμιά σχέση μέ τό Ρήγα τῆς ἱστορίας, ἢ ἀκόμα καί τοῦ (ἑλληνικοῦ) θρύλου.

Μ' αὐτές τίς διαπιστώσεις ὁ Παλαμάς δέν ἀξιολογεῖ τήν ποίηση τοῦ Τυπάλδου πού ἀναφέρεται στό Ρήγα. Ἀπλά τήν περιγράφει, ὅπως φαίνεται κι ἀπ' τό σχετικό κείμενο:

«...Ὁ «Ρήγας», εἶναι γεμάτος σάν ἀπό ἓνα αἰθέριο μυστικό. Κανένα ἱστορικό καί βιογραφικό καί ψυχολογικό ἀκόμα σημάδι γιά τόν ἥρωα τό Θεσσαλό ἀπό ὅσα πλούσια ἔσπειραν στούς στίχους τους ἄλλοι μας τεχνίτες πού τό ἴδιο θέμα διάλεξαν, ἢ καί ἀνάλογα, ποιητάδες πού κνηγοῦνε τά δραματικά συγκρούσματα, τά ἠθικολογικά ζωγραφίσματα, τά ἱστορικά ξετυλίγματα, τά ἱστορικά ξαναπλάσματα, κανένα τέτοιο σημάδι δέ βρίσκουμε στό ποίημα ἐτοῦτο. Ὁ Βελεστινῆς μεγαλοῖδεάτης πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἑλεντεριάς μ' ὄλα τά γνωρίσματα πού τά ξεδιάλυνε προσεχτικά ὡς τώρα ἡ ἱστορία, παρασταίνεται, ἀπλούστατα, στήν ποίηση τοῦ Τυπάλδου, ἀλλά διαφορετικά ἀπό τήν ἱστορικήν ἀλήθεια, σάν ἓνας «νιός τραγουδιστής», ἐξιδανικευμένος, ὄνειροπόλος, μυστηριώδης, ὄλος νιάτα, ὁμορφιά, πνεῦμα ὄλος, χωρίς πατρίδα καί χωρίς ὄνομα, ἔξω ἀπό τά σύνορα ὠρισμένου χρόνου καί τόπου. «Μιά οὐρανοκατέβατη κι ἀγγελικιά Παρθένα» τοῦ πρόβαλε μέ μιά «στήν ὑπνοφανασία του»⁴⁶. Εἶναι ἡ μυστική καί πάναγνη Ἀθηνᾶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· ὁμως Ἀθηνᾶ ξαρμάτωτη, ἄρρωστη, μαρτυρική, ὄνειρική, πολύ ὀλίγο πλαστική, ὄλη πνευματική· ἡ ταπεινή σκέπη τῆς φαντάζει ἀντί γιά κράνος· καί ἀντί γιά αἰγίδα καί γιά λόγχη ἡ μητρική ἀγκάλη τῆς θαυματουργεῖ, περιβάλλοντας τό Βρέφος· τό κορμί κρύβεται σχεδόν ἄῤῥο, κι ὄλη του ἡ δύναμη ἡ ἐκφραστική συγκεντρώνεται στό ἀειπάρθενο πρόσωπο. Καί τό παρθενικό καί τό ἄῤῥο καί τό μαρτυρικό καί τό ἄρρωστο καί τό ὄνειρόθρεφτο καί τό μυστικό, σημαντικά χαρίσματα τῆς «Θεομήτορος», εἶναι καί τῆς χριστιανικῆς τέχνης γνωρίσματα, ἀπό τό Δάντη καί τόν Πετράρχη, ὡς τόν Μαντσόνη καί τό Λαμαρτίνο· τῆς τέχνης πού ἀνύψωσε τήν ἰδέα τῆς γυναικας, ἀντίθετα πρὸς τήν εἰδωλολατρική ἢ κλασσική ποιητική, σέ μιά ἱερή μορφή ἄγνωστη ἔως τότε. Ἀπό τοὺς κόσμους τῆς τέχνης αὐτῆς πηγάζει, ἄξια μαθήτρια τοῦ Σολωμοῦ, καί ἡ Μοῦσα τοῦ Τυπάλδου. Κ' ἔτσι ὁ Ρήγας ἀπλουστεύεται κ' ἐξιδανι-

46. Γράφει ὁ Τυπάλδος (σελ. 7).

ΚΑΘΟΤΟΥΝ νιός τραγουδιστής σ' ἓνα δεντρό ἀπό κάτω
Γ' ἄστρα κυττώντας, τά θουνά, τό πέλαγο, τά δάση,
Κι ὁ νοῦς του στήν παράδεισο σιγά-σιγά ἐπετοῦσε.
Τῆς νύχτας αἶρα δροσερή τό πρόσωπο του ἐφίλιε,
Σά νά 'θελε ἀπ' τά χεῖλη του ν' ἀρπάξη τό τραγοῦδι,

νά τό ταιριάση μυστικά μέ τήν κρυφή ἄρμονία
Ποῦ νύκτα ἢ θρύσσαις θγαίνουμε καί τῆς κιτριᾶς τά φύλλα·
'Εθώρειε ὁ νιός τόν οὐρανό, κ' ὕπνος γλυκός τόν πῆρε...

κεύεται, ρίχνει τά πιά τυχαιά και τά πιά έξωτερικά κι άσήμαντα συστατικά του, και δέν κρατεί παρά τά ουσιώδη, τά άμετάβλητα, τά παντοτινά γνωρίσματα του έθνικού του θεομίλητου ήρωα· μετουσιώνεται σέ κάτι πού θυμίζει τή *Jeanne D' Arc*, τήν έθνικήν ήρωίδα των Γάλλων, καθώς τή θέλει ο θρδλος, νέα, ώραία, θεοφόρητην, ήρωϊκή, καθώς δραματίζεται και καθώς εμπνέεται από τήν Παναγιά⁴⁷. Τέτοια είναι και ή ποιητική τέχνη· καθ' αυτό προορισμός της, αντίθετα προς τόν πεζό λόγο, είναι νά μάς φέρνει εκείθε και πέρα από τήν πραγματική ζωή στόν κόσμο του όνειρου και του μυστηρίου...»⁴⁸.

Άς δοϋμε, τώρα, πώς – σύμφωνα μέ τόν Παλαμά – θά τραγουδοϋσε τό Ρήγα ο Βαλαωρίτης. Τό πιά χαρακτηριστικό στην αντίθεση αυτή, πού μάς δίνει ο Παλαμάς, είναι πώς στην ποίηση του Βαλαωρίτη θά κυριαρχοϋσαν τρία – κυρίως – στοιχεία κάμνοντας τήν ποίηση αυτή έντελώς διαφορετική άπ' τήν ποίηση του Τυπάλδου, καθώς θά μάς έδινε έναν έντελώς διαφορετικό Ρήγα άπ' τόν τυπαλδικό.

Τό πρώτο είναι ο ρεαλισμός τής αφήγησης τής περιπέτειάς του, πού θά στηριζόταν – πριν άπ' όλα – στα ιστορικά γεγονότα. Τό δεύτερο μιá συσσώρευση δραματικών στοιχείων για τόν έντυπωσιαμό μας. Τό τρίτο – καθαρά έξωτερικό – είναι σχετικό μέ τό ύφος, τό γλωσσικό του ιδίωμα και τό σχολιασμό αυτού του ιδιώματος, πού συνήθισε ο Βαλαωρίτης, ν' αναζητεί μέσα στη γλώσσα του λαού:

«...Ο Βαλαωρίτης, γράφει, θά τριγύριζε και θά 'μενε στην περιγραφή και στη ζωγραφιά· θά μάς έντύπωνε στη φαντασία τό μαρτύριο και τό θάνατο εκείνου μέ τά πιά χτυπητά και μέ τά φρικωδέστατα χρώματα· τό ποιήμά του θά έϊτανε μαζί κι ένα εύρετήριο για τά συνήθια του έλληνικού λαού· ό στίχος του τραχύτερος, πιά πολύ σάλπισμα από λάλημα· ή γλώσσα του σπαρμένη από τά σπάνια, ζουμερά όμως άδοϋλεντα εκείνα λόγια, πού μόνος έτρεχε και τά ξεθαφτε από τά στόματα των ζωμάχων, κ' έτσι διπλή εύχαρίστηση έπαιρνε· πρώτα τά μεταχειριζόταν στους στίχους του· κ' ύστερα τά έξηγούσε μέ τήν καθαρεύουσα στα σημειώματά του...»⁴⁹.

Τελειώνοντας αυτές τίς συγκρίσεις του ο Παλαμάς, πού κυριολεκτικά άνάστη-

47. Συνεχίζει ο Τυπάλδος (σελ. 8):

Όταν του έπρόβαλε μέ μιá στην ύποφαντασία του
Μία οϋρανοκατέβατη και άγγελική Παρθένα.
Στό νιά προσήλωσε γλυκά τά οϋράνια βλέμματά της,
Και μέ φωνή, πού ανθρώπινη λαλιά δέ 'μοιάζει, του 'πε.
«Κάθεσαι, νιά κι άναγαλιάς μέ τρυφερά τραγούδια
Όπου εϋωδιάζουν λειμονιαίς και κηλαϋδοϋν άηδόνια,
Κ' ή γής όπου σ' έγένησε παντού 'ναι έρμιά και κλάψα.
Πύρωσε νιά, 'στοϋ Αντρωτή τό αίμα τήν καρδιά σου
Πιάς τό Σταυρό, ξεφώνησε τραγούδια του πολέμου,
Και να 'ναι ο λόγος σου βροντή, να 'ναι άστραπή ή φωνή σου,
Σ' όλαις ν' άνάψης ταίς καρδιαίς ελευθεριάς λαχτάρα·
Φύτew' τό δέντρο τό Θεϊκό, μέ πόθο άνάστησέ το
Και μέ τό αίμα σου κ' έσύ, ν' άζίνη πότισέ τό...

48. Βλ. Κ. Παλαμάς, ό.π.

49. Κωστή Παλαμάς, Άπαντα, ό.π.

σε τήν έπτανησιακή σχολή (τολμῶ νά πῶ καί τόν πρωτομάστορά της), καθώς καί τόν άμαρτωλό τῶν γραμμάτων μας, θά έπιχειρήσει έπιγραμματικά μιάν άνίχνευση γιά τίς ρίζες αὐτῶν τῶν διαφορῶν άνάμεσα στόν τυπαλδικό Ρήγα καί στό Ρήγα τοῦ Βαλαωρίτη. Στο Ρήγα ὅπως – κατά τήν άποψη του – θά μάς τραγουδοῦσε ὁ Βαλαωρίτης. Καί τή διαφορά τούτη (παρά τίς κοινές τους ρίζες στό δημοτικό τραγούδι) τή θρίσκει στίς άφετηρίες τους:

«...Μαζί μέ τήν ποιητική τέχνη στά γενικά, γράφει ὁ Παλαμᾶς, καί τό μεταχείρισμα τῆς γλώσσας καί ἡ κατασκευή τοῦ στίχου τοῦ Τυπάλδου ξεχωρίζουν ἀπό τό στίχο καί τή γλώσσα τοῦ Βαλαωρίτη, ὅσο κι ἄν εἶναι οἱ δύο τους κληρονόμοι τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν. Στά ποιήματα τοῦ Τυπάλδου ἡ έθνική μας γλώσσα παίρνει εὐγένεια καί γλῶκα ἀνάλογη τῆς ψυχῆς πού έρμηνεύει· καί ὁ στίχος, ἐνῶ ἀκολουθεῖ τό περπάτημα τοῦ δημοτικοῦ στίχου, ξεχωριστά ὁμορφαίνεται ἀπό μία κυματιστή χάρη κι ἀπό μία εὐρρυθμία πού δείχνουν πῶς ὁ ποιητής ἔκαμε μαθητής μέσα στό μεγάλο καλλιτεχνικό σχολεῖο τοῦ Ἰταλικοῦ Παρνασοῦ, στό ἴδιο πού μορφώθηκε ὁ Σολομός. Καί καθώς φαίνεται πῶς κληρονόμησε καί ὁ Βαλαωρίτης ἀπό τήν ὀρμή τοῦ «Ἵμνου στήν Ἐλευθερία» κι ἀπό τό χρώμα τοῦ «Λάμπρου», ἔτσι κι ὁ Τυπάλδος πλουσιότερη μερίδα δείχνει πῶς πήρε ἀπό τή χάρη τῶν στίχων τοῦ «Κρητικοῦ» καί μερικῶν ἄλλων ἀπό τά ἸΑποσπάσματα...»⁵⁰.

Σαφές φαίνεται ἐδῶ ὁ ὑπαινιγμός τοῦ Παλαμᾶ, πῶς ἀκριβῶς αὐτές οἱ άφετηρίες ἔδιναν στους ποιητές τοῦ παρελθόντος τή δυνατότητα νά προβάλλουν τίς ἰδιαιτερότητές τους, ἔτσι ὥστε μέσα στόν ἴδιον ἔθνικό χῶρο νά άνθοῦν περισσότερες ἀπό μία ποιητικές σχολές.

Περισσότερο ὅμως ἀξιοσημείωτη εἶναι μιá ἄλλη σύγκριση, πού ἔχει τήν εὐκαιρία νά κάνει ὁ Παλαμᾶς, μιλώντας πολλά χρόνια ἀργότερα⁵¹ στήν ἸΑκαδημία ἸΑθηνῶν μέ τήν εὐκαιρία τῆς έπετείου τῆς ἔθνικῆς παλιγγενεσίας. Τίτλος τῆς ὀμιλίας του «Τό σπαθί καί ἡ λύρα».

Κι ἀναφέρεται ἐδῶ στίς ὀμοιότητες καί τίς διαφορές τοῦ Ρήγα μ' ἕναν ἄλλο ποιητή καί άγωνιστή τῆς ἑλληνικῆς ἑλευθερίας. Τό Μαβίλη. Κι οἱ δύο τους – έπισημαίνει ὁ Παλαμᾶς – μοιάζουν, κυρίως, στήν καταφρόνηση τοῦ θανάτου, στή δόξα μέ τήν ὀποία τους στεφάνωσε ὁ θάνατος (ὅσο κι ἄν ἦρθε μέ διαφορετικό τρόπο), καί στήν ποίηση πού τους ἔκαμε ὀμοτέχνους. Διαφέρουν στό χρόνο πού ἔζησαν καί στήν ἀξία τῆς ποίησής τους:

«...Ἡ καταφρόνηση τοῦ θανάτου, γράφει ὁ Παλαμᾶς, ὑπαγόρευε στόν Καραϊσκάκη, ὀλίγο πρίν τοῦ σφραγισθοῦν τά μάτια ἀπό τό θάνατο, κατά τή μαρτυρία τοῦ ἱστορικοῦ τά λόγια αὐτά: «Ἡ τιμή καί τό καύχημα τῶν παλληκαριῶν εἶναι νά τους κρᾶζουνε σφαγάδια, καί ὄχι ψωφίμια». Ἡ καταφρόνηση τοῦ θανάτου ἔκαμε τόν Κανάρη ν' ἀποκριθῆ στόν περίεργο πού τόν ρωτοῦσε τί ἔβανε στό νοῦ του κάθε φορά πού κολλοῦσε τό μπουρλότο του στό ἔχθρικό καράβι: «Τί ἔβαζα στό νοῦ μου; Κωνσταντῆ θά πεθάνης!» Ἡ καταφρόνηση τοῦ θανάτου ὀδήγησε τό Βελεστινλῆ στίς φυλακές τοῦ Βελιγραδίου πρὸς τό στραγγάλισμα καί τό Λαυρέντιο Μαβίλη στά ἸΑπειρωτικά βουνά πρὸς τό βόλι τοῦ Τούρκου. Συγχωρῆστε, τόν καιρό πού τό μῆμα τοῦ «ἀγνώστου στρατιώτη»

50. Κ ω σ τ ῆ Παλαμᾶ, "Απαντα, ὀπ.π.

51. 25-3-1928

γίνεται βωμός, συγχωρήστε τό λόγο μου, ἄν ἴσως ὁ λόγος μου σταματώντας τό βῆμα του, γονατίζει μπροστά στήν ἀνάμνηση τῶν δύο ποιητῶν, περαστική φεγγόβολα ἀπ' τὰ μάτια του. Πῶς νά μὴν δοξολογήσω χωριστά τοὺς γνώριμους δαφνοστεφανωμένους αἵματοστάλαχτους ἱσκιούς των! Τοὺς λαοὺς τῶν ἀντιπροσωπεύουν, καί τοῦ καθενός ἡ δόξα πολυώνυμη μοιράζεται καί στεγάζεται, θαρρεῖς, τὰ πλήθη τῶν ἀγνωστων ἀνώνυμων ἡρώων. Καί ξεχωρίζουν στά Ἑλλῆσια τῶν μακαρίων μαρτύρων, μεγαλομάρτυρες, ἱκανοὶ ν' ἀπασχολήσουν ἀργοπορώντας τον, τόν ὀρφικό ἢ τόν δαντικό ἐκεῖνο ἱεροφάντη πού ἤθελε τολμήσει νά τοὺς ἐπισκεφθῆ στα ἄδυτα τῶν ἀδύτων τοῦ ἄλλου κόσμου. Ὁ Ρήγας καί ὁ Μαβίλης! Μακρυσμένοι στό χρόνο, γειτονεμένοι στόν τόπο, ἄμοιαστοί στό τραγούδι, ἀδελφωμένοι στή δόξα, ἀκριβά φαινόμενα στους παναρμονικούς ὕμνους τῶν ὁμοτέχνων...»⁵²

Τρία πράγματα ἦταν πιό πολύ ὁ Ρήγας. Ποιητής, μάρτυρας καί – κυρίως – ἄνθρωπος τῆς δράσης. Ποιητής ὅσο μετουσίωσε τόν ἐθνεγερτικό του λόγο σέ τραγούδι (ἢ – σωστότερα – σέ σάλπισμα) ἐλευθερίας, μάρτυρας, καθώς ἔφτασε στήν καταφρόνηση τοῦ θανάτου, καθώς τόν ἀποδέχεται στήν ἀκμή τῆς ζωῆς του, καί ἄνθρωπος τῆς δράσης, καθώς – πέρα ἀπ' τό ὄντολογικό πρόβλημα πού τόν ἀπασχολεῖ κυριαρχικά – ἔχει βάλει ἓνα συγκεκριμένο στόχο στό βίο του: νά κάνει τό πᾶν γιά τήν ἐλευθερία τῆς πατρίδας του. Ὁ ποιητής καί ὁ μάρτυρας ὑπακούουν στόν ἄνθρωπο τῆς δράσης. Εἶναι ἡ συνέχεια καί ἡ συνέπειά του.

Αὐτά μᾶς εἶπε ὁ Παλαμάς μέ ὄλες τίς περίτεχνες ἀναφορές του, μέ ὄλη τή γνώση, τήν ἐπίγνωση καί τή σοφία του σέ μιά – μάλιστα – ἐποχή πού ἡ ἱστορική ἔρευνα δέν εἶχε κάνει τὰ μεταπολεμικά της ἄλματα τόσο γιά τήν προσωπική ἱστορία τοῦ Ρήγα, ὅσο καί γιά τοῦ Γένους τήν περιπέτεια.

Ὅμως ὁ Ρήγας ἀποτελεῖ καί μιά παρουσία καί – μαζί – ἓνα σύμβολο τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ σέ μιά ἀπ' τίς δραματικότερες ὥρες τῆς ἱστορίας του. Μιά ἐποχή πού δέν ἦταν θάνατος ἢ νεκροφάνεια, μά μιά ἀκόμα ἔκφραση τῆς συνέχειας καί τῆς διάρκειάς του, μιά – ἀκόμα – ἔκφανση τῆς ἐπίπονης καί ἐπίμονης προσπάθειάς του γιά τήν κατάκτηση τῆς πνευματικῆς καί πολιτικῆς του ἐλευθερίας. Κι ἦταν ἀκόμα ὁ Ρήγας ὁ κεντρικός ἥρωας τῆς προετοιμασίας τοῦ ἱεροῦ ἀγώνα, καθώς σφράγισε καί σημάδεψε μέ τήν παρουσία καί τή θυσία του τόν μεγάλο ἐτοῦτο χρόνο τῶν Ἑλλήνων. Κεντρικός χωρίς νά εἶναι καί ὁ πρῶτος, καθώς προηγεῖται τοῦ Ρήγα χρονικά μιά σειρά διαφωτιστῶν, δασκάλων, ἡρώων καί μαρτύρων ἀπ' τήν ἄλωση τῆς Πόλης ὡς τήν ἐποχή του μέ τήν ἀξία του ὁ καθένας καί μέ τή συμβολή του στόν φωτισμό καί τήν προκοπή τοῦ Γένους⁵³. Καί τοῦτο εἶναι μιά ἀπάντηση σ' ἐκείνους πού ἐκφράζουν ἀμφιβολίες γιά τόν ἀγώνα

52. Κωστέης Παλαμάς, "Ἀπαντα, τ. 13, σελ. 442-443.

53. Καί εἶναι πραγματικά μιά στρατιά, πού ἀναγέννησε τόν Τόπο καί τό Γένος. Τό ἀναγεννητικό αὐτό ἔργο δέ σταματάει – γιά τίς περιοχές τοῦ μείζονος ἑλληνικοῦ τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Μ. Ἀσίας – μέ τό 21, ἀλλά συνεχίζεται ὡς τή Μικρασιατικὴ καταστροφή.

του, για τόν τρόπο τής διεξαγωγής του, καθώς δέν μπορούν νά τόν εντάξουν μέσα στην ὄλη πορεία τής ἀνάστασης τοῦ Γένους, πού ἀρχίζει μέ τήν ἄλωση καί τελειώνει μέ τό 21. Καί δέν ἔχει, ἐπίσης, σημασία καμμιά τό γεγονός ὅτι τό ἔντολο ἀγώνα τής ἐλευθερίας πού ὀδήγησε στή δημιουργία τοῦ ἑλλαδικοῦ μας κράτους, πολλοί τή θεωροῦν ὡς μιά νέα περίοδο παρακμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Καί σέ τούτη ἀκριβῶς τήν ἐποχή τής συνεχιζόμενης παρακμῆς τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, πού τήν ὀλοκληρώνει ἡ παγκόσμια ἀλλοτρίωση καί παγκόσμια ἀναστάτωση ἑνός κόσμου, πού «ὀδυνᾶται» ἀπ' τίς βιβλικές ἀποκαλύψεις τοῦ αἵωνα μας, τό σάλπισμα τοῦ Ρήγα γίνεται ἐπίκαιρο καθώς περιέχει (ὅπως μᾶς δίδαξε καί ὁ Παλαμᾶς): α) Τήν εὐδαισθησία ἑνός ποιητῆ, πού μετουσιώνει τόν ἐθνεγεργτικό του λόγο σέ σάλπισμα ἐλευθερίας, β) τό δυναμισμό ἑνός ἀνθρώπου τής δράσης, πού γίνεται ὁ κεντρικός ἥρωας τής προετοιμασίας τοῦ ἱεροῦ ἀγώνα, γ) τήν ἐκρηκτικότητα ἑνός ἀγωνιστῆ τής ἐλευθερίας, πού, λησμονώντας μέρα μέ τή μέρα τά δευτερεύοντα προχωρεῖ πρὸς τό ἕνα καί τό μοναδικό, δ) τή διάθεση θυσίας ἑνός μάρτυρα, πού δέ γνωρίζει ὄρια γι' αὐτή καί ε) Τήν καταφρόνηση τοῦ θανάτου μέ τήν ὁποία συνεχίζει τήν παράδοση τῶν Ἑλλήνων, πού θά τή συνεχίσουν οἱ ἀγωνιστές τοῦ 21.

Κι ὄλα τούτα ἀξίζει νά τά διαβάσουμε συμπυκνωμένα στόν ποιητικό λόγο τοῦ Παλαμᾶ, καθώς ἀκεραίωνει τό νόημα τής ἐλευθερίας ὄχι στήν παρουσία καί τό σάλπισμα τοῦ ποιητῆ, ἀλλά στή θυσία τοῦ μάρτυρα, ἀφοῦ ὁ μάρτυρας, κατά τόν Παλαμᾶ, εἶναι ἡ πιό ἄξια τιμή γιά τόν ποιητή, ἀλλά καί – θά πρόσθετα – γιά τόν κάθε ἄνθρωπο:

«...Καί μέ τό ὡς πότε παληκάρια, μίλα, / μίλα ξανά τίς ἀστραπές, / πού φώτισαν τοῦ σκλάβου τή μαυρίλα, / κράχτη τοῦ Γένους μας, καί πές / ὦ Ρήγα, πὼς τιμή δέν ξέρεις ἄλλη / πιό ἄξια γιά τόν ποιητή, / παρά Κορόνα μάρτυρα νά βάλῃ / ὅπως τήν ἔβαλες κι αὐτή...»⁵⁴.

J. SAKELLION

Kostis Palamas – Rhigas Velestinlis

Un siècle et plus après la sacrifice de grand martyr de l' indépendance greque et avant quelques dizaines d' années de notre époque, pendant les quelles les recherches ont un grand progrès sur les années de la domination Turque, Kostis Palamas basant sur les résultats des recherches de son époque, nous donne des éléments de la personnalité et de l' offre de Phigas, introduisant dans le passage historique du peuple néoellenique depuis la prise de Constantinople jusqu' à 1821.

Et ces éléments sont: a) le poète, b) le martyr, et c) l' homme d' action. Le poète qui transforme son discours qui reveille le peuple au chant de liberté, le martyr qui arrive à mépriser la mort, et l' homme d' action qui met comme but unique de sa vie l' éveil et la libetation de son peuple.

54. Βλ. Κ. Παλαμᾶ, ὄπ.π.

L' investigation des traits de la personnalité de Rhigas s' opère surtout sur huit textes (sept de prose et un poétique) de Costis Palamas, tandis qu' à la recherche se font des prologations aux débuts ideologiques de Rhigas ainsi que raports parallèles aux opinions de Palamas

Η Δράση και το έργο του Ρήγα στα σχολικά βιβλία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Σήμερα αρκετοί νεοέλληνες και ξένοι γνωρίζουν τη μορφή και το έργο του Ρήγα του Βελεστινλή σπουδάζοντας τὰ πολλά και ποικίλα μελετήματα, που έχουν γραφεί για την προσωπικότητα αυτή του Νέου Ελληνισμού.

Όλοι μας πάντως πρωτογνωρίσαμε τη μορφή του Ρήγα και πρωτοψελλίσαμε λίγους από τους στίχους, που εκείνος έγραψε, στην ηλικία των μαθητικών μας χρόνων, όταν στο σχολείο αντικρύσαμε την εικόνα του δαφνοστεφανωμένη ανάμεσα στους άλλους ήρωες του 1821 και όταν στα μαθητικά μας εγχειρίδια αναγνωρίσαμε κάτι από την πατριωτική και τη συγγραφική δράση εκείνου. Για δεκαετίες ολόκληρες το ελληνικό σχολείο γνώρισε στους τροφίμους του την εικόνα του ευτραφούς μυστακοφόρου ήρωα της Επανάστασης και τους έμαθε τουλάχιστο τους δύο πρώτους στίχους από το «Θούριο».

Οι σημερινοί μαθητές και συγκεκριμένα οι μαθητές των Γυμνασίων και των Λυκείων μας, πόσο γνωρίζουν σήμερα την προσωπικότητα και το έργο του βάρδου της Ελευθερίας; Ποιές ευκαιρίες έχουν οι μαθητές των σχολείων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σήμερα στη χώρα μας να αναστραφούν με τη δράση του Βελεστινιώτη ήρωα; Και πόσα από τα κείμενα του Φεραίου έχει την ευκαιρία ο σημερινός έφηβος να μελετήσει στο σχολείο του;

Στα ερωτήματα αυτά θα προσπαθήσει να απαντήσει η ανακοίνωση. Θα προσπαθήσω συγκεκριμένα να δείξω πώς διοχετεύονται στους σημερινούς μαθητές μας, μέσα από τις σελίδες των σχολικών τους βιβλίων, οι πληροφορίες εκείνες, που καθιστούν γνωστό το λογοτεχνικό-μεταφραστικό και το εθνεγερτικό έργο και την πατριωτική δράση του Ρήγα.

Μπορούμε να διακρίνουμε τα δύο επίπεδα επικοινωνίας μέσω των σχολικών βιβλίων, που παρέχουν στους μαθητές τη δυνατότητα να γνωρίσουν το Ρήγα και το έργο του. Από τη μια μεριά τα αποσπάσματα των έργων του, κι από την άλλη οι πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του. Προσωπογραφίες και σκηνές από

τη ζωή του ή ανατυπώσεις από τα βιβλία του και το γραφικό του χαρακτήρα ολοκληρώνουν την εικόνα, που παρέχουν τα σχολικά βιβλία για το Ρήγα.

Γίνεται σαφές ότι στα σχολικά βιβλία παρέχονται οι δυνατότητες ανατροφής με το έργο του Ρήγα. Τούτο δε σημαίνει απαραίτητα ότι όλα τα παραθέματα από τα έργα του γίνονται αντικείμενο διδασκαλίας. Συνήθως στα μαθήματα, όπου γίνεται λόγος για τη δράση και το έργο του Ρήγα, προσδιορίζονται οι πτυχές της δράσης του, γνωστοποιείται η έκταση της συμβολής του στην προετοιμασία της Παλιγγενεσίας των Ελλήνων, και αφήνονται τα παραθέματα να μελετηθούν από τους ίδιους τους μαθητές, για να υποστηριχθούν αντικειμενικά οι αναφορές που γίνονται κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας. Μόνο τα αποσπάσματα που περιέχονται στα Νεοελληνικά Αναγνώσματα, μπορούν να διερευνηθούν σε βάθος εξεταζόμενα ως λογοτεχνικά κείμενα.

Ερευνήθηκαν όλα τα σχολικά εγχειρίδια, που χρησιμοποιούνται σήμερα στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Γυμνάσιο, Λύκειο: Γενικό και Πολυκλαδικό), για να προσδιορισθούν οι αναφορές και τα κείμενα του Ρήγα. Είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι οι πληροφορίες και τα αποσπάσματα κειμένων του Ρήγα ανευρίσκονται κατά κανόνα στα βοηθήματα των φιλολογικών μαθημάτων και ειδικά στα εγχειρίδια του μαθήματος της Ιστορίας, των Νεοελληνικών Αναγνωσμάτων, αλλά και του μαθήματος της Αγωγής του πολίτη, καθώς και (μοναδική εξαίρεση) σ' ένα βιβλίο Φυσικής, που χρησιμοποιείται πρώτη φορά φέτος στο Πολυκλαδικό Λύκειο.

Στις προθέσεις μου ανήκουν ο εντοπισμός των αναφορών και των κειμένων, η ένταξή τους στις διδακτικές ενότητες των βιβλίων και ο σύντομος σχολιασμός της μορφής, της έκτασης και των στόχων που εξυπηρετεί στο πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος η αναφορά στη ζωή και το έργο του Ρήγα. Η προσέγγιση θα γίνει ανάλογα με το είδος του μαθήματος κατά χρονολογική σειρά των τάξεων, στο πρόγραμμα των οποίων εντάσσονται.

A) Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας:

1) Στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Β' Γυμνασίου* (σ. 277) καταχωρίζονται με την ένδειξη: Ρήγας Βελεστινλής, Θούριος, οι πρώτοι δέκα στίχοι του Θούριου, «Ως τότε παλικάρια... καθ' ώραν στη φωτιά». Προηγείται κατατοπιστικό εισαγωγικό σημείωμα, που περιέχει πληροφορίες για την κυκλοφόρηση και την τύχη του «Θούριου», που χαρακτηρίζεται «επαναστατικό μανιφέστο», και δηλώνεται ότι «η αξία του δε στηρίζεται τόσο στην ποίησή του όσο στις πολιτικές επιδιώξεις του Ρήγα». Το σύντομο απόσπασμα συνοδεύεται από βιογραφικό σημείωμα για τον ποιητή, και δύο ερωτήσεις-ασκήσεις, που καλούν τους μαθητές να συνοψίσουν το κεντρικό νόημα του ποιήματος και να αναπολήσουν τα παθήματα των Ελλήνων στα χρόνια της σκλαβιάς. Το απόσπασμα τοποθετείται πρώτο στην ενότητα του εγχειριδίου με τίτλο «Παραμονές του μεγάλου Αγώνα».

2) Στα *Κ.Ν.Α. της Γ' Γυμνασίου* και στην ενότητα «Νεοελληνικός Διαφωτισμός, 1669-1820», στις σελ. 67-70, περιέχονται τα δέκα πρώτα άρθρα από «Τα δίκαια του Ανθρώπου», που ορθά εντοπίζονται ότι ανήκουν στο ένα

από τα τρία σκέλη του επαναστατικού Μανιφέστου του Ρήγα. Η επεξεργασία του κειμένου καθοδηγείται με την υποβολή τεσσάρων ερωτήσεων, που καλούν τους μαθητές να καταγράψουν τα «φυσικά δίκαια» και τις «ατομικές ελευθερίες», με αναγωγή στο λεκτικό του συγγραφέα και προσδιορίσουν το περιεχόμενο των άρθρων 5, 1, 9 και 10. Η παρουσίαση του παραθέματος συνοδεύεται με την εικόνα του Ρήγα από την προσωπογραφία του Θ. Παγώνη και το πασίγνωστο αυτόγραφο τσιτάτο και την υπογραφή του Βελεστινλή. Δίνεται επίσης η εξήγηση αρκετών από τις λέξεις που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας.

3) Στα *Κ.Ν.Α. της Α' Αυκείου* (σελ. 125-129) ενταγμένη στην τρίτη ενότητα με τίτλο «Νεοελληνικός Διαφωτισμός» της τρίτης περιόδου (1669-1830), γίνεται μνεία του Ρήγα. Περιέχονται εισαγωγικά στο εθνικοαπελευθερωτικό πρόγραμμα του Ρήγα και τα σχετικά «επαναστατικά» του έργα, καταχωρίζεται το κείμενο της «Επαναστατικής προκήρυξης», αυτής που προηγείται των «Δικαίων του Ανθρώπου» και δηλώνεται ότι απευθυνόταν «προς τους λαούς της Βαλκανικής», χωρίς περισσότερες βιβλιογραφικές ενδείξεις. Το κείμενο: «Ο λαός, απόγονος των Ελλήνων... κατοίκου του βασιλείου», συνοδεύεται από τέσσερις ερωτήσεις-ασκήσεις, βιογραφικό σημείωμα του Ρήγα και την εικόνα από λαϊκή λιθογραφία που παριστάνει τις μορφές του Κοραή, του Ρήγα και του Υψηλάντη, και πλήθος από επεξηγήσεις λέξεων, που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας.

Β) Στοιχεία Δημοκρατικού πολιτεύματος:

1) Στο μάθημα της *Αγωγής του Πολίτη*, που διδάσκεται στη *Γ' Γυμνάσιου*, χρησιμοποιείται ως σχολικό εγχειρίδιο το βιβλίο των Πετριτσόπουλου, Γιαννακόπουλου και Καραλή με τίτλο «Στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος» (όρος που χρησιμοποιεί και στην ονοματοθεσία του μαθήματος). Στα περιεχόμενα του βιβλίου αυτού, εκτός από το θεωρητικό μέρος, καταχωρίζονται αρκετά ένθετα κείμενα, που έχουν σκοπό να υποστηρίξουν τις εκτιθέμενες απόψεις των συγγραφέων ή να παραπέμψουν στις πηγές αρχών και διακηρύξεων που αναφέρονται στο κείμενο.

Μεταξύ των άλλων καταχωρίζονται εδώ και τέσσερα αποσπάσματα από κείμενα του Ρήγα, που σε αντίθεση προς τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα αναγράφεται ως «Φεραίος», χωρίς εμφανή σχέση προς τη διδακτέα ύλη. Τα παραθέματα αυτά είναι: α) «*Μην αφήσης τους προεστώτας... εύνοιάν τους*» και παραπομπή «*Ανθος αρετής και γνώσεως*» (σ. 36). β) Το πρώτο άρθρο «*Η Ελληνική Δημοκρατία... αδιάλυτον σώμα*» και παραπομπή «*Το κυρίως σύνταγμα*» (σ. 39), γ) Το δεύτερο και το τρίτο από «*Τα δίκαια του Ανθρώπου*» (σ. 95), και δ) τα άρθρα 118, 119, 120 και 121, με υπέρτιτλο «*Περί της σχέσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας με τα ξένα έθνη*» και παραπομπή «*Επαναστατικό Μανιφέστο, 1797*». Τα παραθέματα είναι ενταγμένα αντίστοιχα στις διδακτικές ενότητες: Το άτομο μέσα στη νομικά οργανωμένη κοινωνία – Κράτος και έθνος – Διάκριση δικαιωμάτων και Δομή και λειτουργία της ΕΟΚ.

Γ) Ιστορία:

1) Β. Κρεμμυδά, Ιστορία Νεότερη – Σύγχρονη, Ελληνική-Ευρωπαϊκή και Παγκόσμια, Γ' τάξη Γυμνασίου. Στο μάθημα της νεότερης Ιστορίας οι μαθητές της Γ' Γυμνασίου παίρνουν από το βιβλίο τους λίγες μόνο πληροφορίες για το επαναστατικό έργο του Ρήγα και τα δημοσιεύματά του, σε μια αναφορά που γίνεται στο πλαίσιο της ενότητας «Εθνική συνείδηση και εθνική αφύπνιση» (σ. 178-179). Στο ίδιο πλαίσιο καταχωρίζεται η εικόνα της προμετωπίδας της Χάρτας (σ. 176 τα άρθρα 2, 18, 22, 25 και 33 από το «Σύνταγμα» του Ρήγα, στο ένθετο κείμενο, που εδώ ονομάζεται «μαρτυρία», όπου τονίζεται ως πηγή έμπνευσης η Γαλλική επανάσταση και ο Γαλλικός Διαφωτισμός. Οι μαθητές τέλος καλούνται με την εργασία που τους ανατίθεται (σ. 179) να βρουν στοιχεία για το βίο και τη δράση του Ρήγα Βελεστινλή (και του Κοραή).

2) Β. Σκουλάτου-Ν. Δημακόπουλου-Σ. Κόνδη, Ιστορία νεότερη και σύγχρονη, Γ' Λυκείου. Στο Β' τεύχος του βοηθήματος της Ιστορίας οι τελειόφοιτοι μαθητές των Γενικών Λυκείων γνωρίζουν σε μια παράγραφο την επαναστατική δράση και τα βιογραφικά στοιχεία του Ρήγα, που εδώ δίνονται με την οπτική του «κορυφαίου εκπροσώπου και του κύριου εκφραστή του νεοελληνικού διαφωτισμού». Η αναφορά στη θεωρία και την πράξη του Ρήγα εντάσσεται στην ενότητα «Οι πρωτεργάτες της πνευματικής αναγέννησης» (σ. 64). Η αναφορά συμπληρώνεται με την παράθεση των άρθρων 1, 6 και 34 από τα «Δίκαια του ανθρώπου», τα οποία τονίζεται ότι εκφράζουν τον «απόηχο της γαλλικής επανάστασης στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα» (σ. 64) και την εικόνα από το μουσείο Μπενάκη με τον Βάρδο να ψέλνει το θούριο (σ. 65).

3) Β. Σκουλάτου-Ν. Δημακόπουλου-Σ. Κόνδη, *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909)*, Β' τάξη του *Ε. Πολυκλαδικού Λυκείου*. Αντίστοιχη παρουσίαση της δράσης και του επαναστατικού έργου του Ρήγα, ως «εκπροσώπου και κύριου εκφραστή του νεοελληνικού διαφωτισμού», με το προηγούμενο βιβλίο γίνεται και στο εγχειρίδιο της Ιστορίας, που χρησιμοποιείται από τους μαθητές του Πολυκλαδικού Λυκείου των ίδιων συγγραφέων. Η αναφορά στο Ρήγα αποτελεί ακριβή επανάληψη του προηγούμενου, η ίδια εικόνα επαναλαμβάνεται (σ. 65), ενώ από το παράθεμα των «Δικαίων του ανθρώπου» λείπει το άρθρο 34.

4) Εκτενέστερη αναφορά στη μορφή και το έργο του Ρήγα, η πληρέστερη σε σχολικό βιβλίο, γίνεται στο βιβλίο: *Θέματα νεότερης και σύγχρονης Ιστορίας από τις πηγές, τεύχος Α'*, που απευθύνεται στους μαθητές της Γ' τάξης των Γενικών Λυκείων και μάλιστα αυτούς που παρακολουθούν την τρίτη και την τέταρτη δέσμη. Στο βιβλίο αυτό, συνθεμένο από Ομάδα εργασίας, πρωτότυπο για τα ελληνικά δεδομένα, εξετάζονται με βάση μια σειρά από αποσπάσματα κειμένων, ειδικά κεφάλαια της νεότερης ελληνικής Ιστορίας, της προεπαναστατικής και της επαναστατικής περιόδου. Το πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους έχει τον τίτλο «Οι πολιτειακές αντιλήψεις των Ελλήνων πριν από την Επανάσταση του '21 και ο χαρακτήρας των συνταγματικών κειμένων που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκειά της». Στο χώρο αυτό εντάσσεται η δράση του Ρήγα, για το έργο του οποίου γίνονται πολλές αναφορές, ως συγγραφέα κειμένων με δημοκρατικές πο-

λιτειακές αντιλήψεις στην προεπαναστατική περίοδο. Αναφορά γίνεται στις σελ. 45-46, 63 και 65. Μεταξύ των άλλων πηγών του κεφαλαίου αυτού παρατίθενται αποσπάσματα από τη «Νέα Πολιτική Διοίκηση», με την ένδειξη «α' έκδοση 1797», τα άρθρα: 2, 5, 7, 10 και 22 των «Δικαίων του ανθρώπου» (σελ. 50-51). Και για την υποστήριξη των θέσεων της ενότητας «Ο πολιτειακός χαρακτήρας των πολιτευμάτων της Ανεξαρτησίας», το άρθρο 22 των «Δικαίων του ανθρώπου» και το άρθρο 53, το σχετικό με τη γλώσσα των νόμων (σελ. 72).

Στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο «Παιδεία: 1. Η παιδεία του αγωνιζόμενου έθνους», μεταξύ των πηγών χρησιμοποιείται το άρθρο 22 από «Τα δίκαια του ανθρώπου», στο οποίο ο Ρήγας σηματοδοτεί την αξία των γραμμάτων και των σχολείων ειδικότερα (σελ. 105).

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο («Εξωτερική πολιτική – από 1821 ως 1832») και στην ενότητα «Η θέση των Ελλήνων έναντι της Ευρώπης κατά την έναρξη της επανάστασης», γίνεται αναφορά στη θέση του Ρήγα σχετικά με την υπόδειξή του να στραφούν οι Έλληνες προς τη Ναπολεόντεια πολιτική, πράγμα που επισημαίνεται στο βιβλίο ότι στοίχισε στον εμπνευστή της (σ. 146).

Ας σημειωθεί ότι στην πρώτη έκδοση του βιβλίου αυτού (1980) υπήρχε ειδικό κεφάλαιο για το «Νεοελληνικό Διαφωτισμό» (σελ. 31-65) – που αφαιρέθηκε από τις νεότερες εκδόσεις, επειδή το κεφάλαιο αναπτύσσεται στο εγχειρίδιο Ιστορίας, το λεγόμενο «Κορμού» – το οποίο περιείχε εκτενή αναδρομή στη ζωή και το έργο του Ρήγα ως κύριου φορέα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (σ. 52-54) και παράθεση πέντε αποσπασμάτων από τα έργα του (Φυσικής Απάνθισμα – Επαναστατική προκήρυξη – Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου άρθρα: 2, 22 και 35/ – Το πρώτο άρθρο του Συντάγματος – και 30 στίχοι από το Θούριο).

Δ) Φυσική:

1) Από τα σχολικά εγχειρίδια το μοναδικό βοήθημα θετικών επιστημών, που περιέχει κείμενο του Ρήγα, είναι το βιβλίο των συγγραφέων Α. Δαπόντε, Α. Κασέτα και Σ. Μουρίκη, «Φυσική», τεύχ. Α', για τη Β' τάξη του Πολυκλαδικού Λυκείου. Το γεγονός υπογραμμίζεται, γιατί είναι η πρώτη φορά που παρεισφρύνει ένα κείμενο του Ρήγα σε σχολικό βιβλίο θετικής κατεύθυνσης.

Συγκεκριμένα στις σελ. 114-116 του βιβλίου, με υπέρτιτλο: «Ντοκουμέντο 1», καταχωρίζονται αποσπάσματα από το «Φυσικής Απάνθισμα» του Ρήγα («Ο μαγνήτης... τριών ποδών διάστημα»). Στη σελ. 114 επίσης δημοσιεύεται εικόνα του εξωφύλλου του έργου του Ρήγα (η πρώτη έκδοση του 1790), και στη σελ. 115 η προσωπογραφία του συγγραφέα, το ιδιόγραφο γνωστό παράθεμα («όποιος ελεύθερα...») και η υπογραφή του (πβ. Κ.Ν.Α. Γ' Γυμνασίου).

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη εισήγησή μου, σχετικά με τα σχολικά βιβλία του Γυμνασίου και Λυκείου, που περιέχουν κείμενα και αναφορά στη δράση του Ρήγα, μπορώ να σας αναφέρω συνοπτικά ότι: α) αναφορά στην προσωπικότητα του μεγάλου Βελεστινλή γίνεται στα βιογραφικά σημειώματα, που συνοδεύουν

τα κείμενα και αυτοτελώς στα εγχειρίδια Ιστορίας, ενώ β) εγκατεσπαρμένα αποσπάσματα κειμένων του βρίσκονται τόσο στα Αναγνωσματάρια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας τριών τάξεων, όσο και στα βοηθήματα της Νεότερης Ιστορίας ως σημείο αναφοράς ή υποστήριξης των πληροφοριών που αναπτύσσονται από τους συγγραφείς· το ίδιο συμβαίνει και για το βιβλίο της Αγωγής του πολίτη της Γ' Γυμνασίου και το βιβλίο Φυσικής του Ε.Π.Λ.

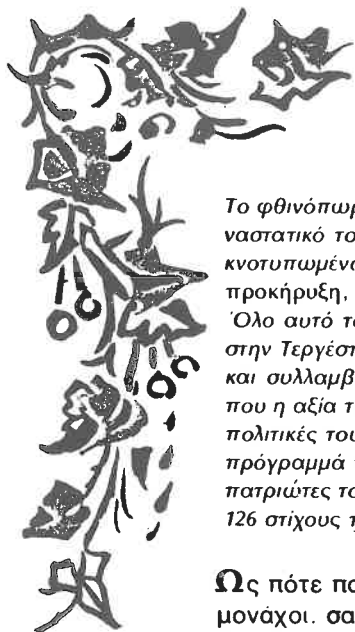
Η περιδιάβαση αυτή στα σχολικά βιβλία ελπίζω ότι έδειξε πως στα σημερινά σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης παρέχεται η ευκαιρία στους μαθητές – τώρα περισσότερο ίσως από άλλοτε – να γνωρίσουν ικανοποιητικά τη μορφή και το έργο του Ρήγα του Βελεστινλή.

CHARALAMBOS G. CHARITOS

L'activité et l'oeuvre de Rigas dans les manuels de l'enseignement secondaire

Le rapporteur se donna comme but de son travail de chercher dans les matières enseignées actuellement dans les établissements de l'enseignement secondaire les renseignements concernant la vie, l'activité et l'oeuvre de Rigas. Il passe d'abord en revue le système éducatif grec d'un passé récent et étudie le niveau des connaissances des élèves d'autrefois sur la personnalité et l'oeuvre de Rigas. Il procède par la suite à un exposé sur les matières enseignées dans les lycées, susceptibles d'informer les élèves sur l'illustre enfant de Vélestino. Sont présentées de façon systématique dans ce rapport les occasions qu'ont les élèves de puiser dans leurs manuels scolaires pour connaître le personnage de Rigas, son activité visant la régénération nationale, son oeuvre d'écrivain. Le rapporteur souligne le fait que les images et les autographes de Rigas illustrent le texte de ces manuels. Les textes et les passages qui parlent de Rigas et de son oeuvre, et qui peuvent aider les élèves à se faire une idée sur cet héros national et écrivain, sont énumérés et commentés dans le présent exposé, où l'accent est mis sur la valeur éducative des fragments des manuels scolaires d'histoire, de littérature néo-hellénique et, un peu moins, des manuels d'instruction civique et de physique.

La conclusion du rapporteur est optimiste: les lycéens grecs d'aujourd'hui ont beaucoup de chance pour connaître Rigas et s'enrichir de son oeuvre.

Ρήγας Βελεστινλής

Θούριος

Το φθινόπωρο του 1797 ο Ρήγας τύπωσε στη Βιέννη το επαναστατικό του *μανιφέστο* σε 3.000 αντίτυπα. Ήταν ένα πυκνοτυπωμένο τετρασέλιδο που περιλάμβανε μια φλογερή προκήρυξη, το Σύνταγμα του νέου Κράτους και το Θούριο. Όλο αυτό το υλικό το έστειλε στο φίλο του Αντ. Κόρωνιό, στην Τεργέστη, όπου ο ίδιος φτάνει στις 19 Δεκεμβρίου 1797 και συλλαμβάνεται από τους Αυστριακούς. Με το Θούριο, που η αξία του δε στηρίζεται τόσο στην ποιήσή του όσο στις πολιτικές του επιδιώξεις, ο Ρήγας θέλει να παρουσιάσει το πρόγραμμά του, να σκορπίσει τον ενθουσιασμό στους συμπατριώτες του και να προετοιμάσει την εξέγερση. Από τους 126 στίχους του θα διαβάσετε τους 10 πρώτους.

Ως πότε παλικάρια, να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι. σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά:
Σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπομεν κλαδιά,
να φεύγομ' απ' τον κόσμον, για την πικρή σκλαβιά;
Να χάνομεν αδέρφια, πατρίδα και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς;

Καλλιό 'ναι μίας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!

Τι σ' ωφελεί αν ζήσεις και είσαι στη σκλαβιά;
Στοχάσου πως σε ψένουν κάθ' ώραν στη φωτιά.

Έρωτήσεις

1. Ποια είναι τα παθήματα των Ελλήνων τα χρόνια της σκλαβιάς;
2. Ποιοι κατά τη γνώμη σας στίχοι συνοψίζουν το κεντρικό νόημα του *θούριου*;

ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ (ΦΕΡΑΙΟΣ) (1757-1798). Πρόδρομος και πρωτομάρτυρας της ελευθερίας. Γεννήθηκε στο Βελεστίνο της Θεσσαλίας. Έμαθε τα πρώτα

θούριος (και *θούριον*): πολεμικό τραγούδι, εμβατήριον.

Ένα δείγμα σελίδας σχολικού εγχειριδίου (Κ.Ν.Α. Β' τάξης Γυμνασίου), που περιέχει απόσπασμα κειμένου του Ρήγα.

Αφιερώματα περιοδικών στο Ρήγα Βελεστινλή

Προλογικά

Τα ειδικά τεύχη των περιοδικών είναι «πολύτιμα από πάσης απόψεως¹», γιατί «θα βοηθήσουν εξαιρετικά όλους εκείνους που θα σκύψουν αργότερα με στοργή, αλλά και με περιέργεια, στους παλιούς που ολοκλήρωσαν το έργο τους²», γι' αυτό και «το γεγονός της εκδόσεως των ειδικών τευχών είναι όχι μόνο χαρμόσυνο, αλλά και «σημείο ικανοποιητικό» του καιρού μας³».

Τα παραπάνω έγραψε στα 1938 ο Γ. Πράτσικας⁴, εμείς δε, στα 1981, σημειώσαμε τα εξής: «Είναι γεγονός ότι και τα βιβλία και οι ομιλίες και οι μελέτες και οι ανακοινώσεις και τ' άρθρα και τα σχόλια προσφέρουνε πολυσημαντες υπηρεσίες στην ανάλυση, αξιολόγηση και κριτική τοποθέτηση της ζωής και του έργου διαφόρων λογοτεχνών. Σε όλα, όμως, αυτά μπορούμε να εντοπίσουμε κάποιο «μειονέχτημα». Λογουχάρη, μια ομιλία ή μια ανακοίνωση αν δεν τυπωθεί κάπου, αργά ή γρήγορα, θα ξεχαστεί. Ένα άρθρο ή μελέτημα ή σχόλιο, δημοσιευμένο σε κάποιο έντυπο, πέραν του ότι περιέχει μονάχα την άποψη του συγγραφέα, είναι πολύ πιθανό να «παραπέσει» ή να μην είναι προσιτό στον καθένα. Ένα βιβλίο, τώρα, συνήθως περιέχει τις απόψεις του συγγραφέα. Διάφορα τέτοια «μειονεχτήματα» μπορούμε ν' απαριθμήσουμε πολλά.

Τα «μειονεχτήματα» αυτά εξουδετερώνονται, – όχι, βέβαια, ολοκληρωτικά –, με τ' αφιερώματα, τα οποία μας δίνουνε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε πολυπρισματικά και από την οπτική γωνία διαφόρων μελετητών το ποιες αντιδράσεις προκάλεσε η ζωή και το έργο ενός λογοτέχνη – ή και μιας άλλης προσωπικότητας – στον κόσμο των Γραμμάτων, αλλά και πέραν απ' αυτόν⁵». Επι-

1-4. Γ. Πράτσικας, «Τα ειδικά τεύχη των περιοδικών μας» (περ. «Πνευματική Ζωή», Αθήνα, χρόνος Β', αριθ. 26, 16-6-1938, σελ. 171).

5. Χρήστος Β. Χειμώνας, «Αφιερώματα στον Αλέξ. Παπαδιαμάντη» (περ. «Σκιάθος», Σκιάθος-Αθήνα, χρόνος 6ος, τεύχος 21, Απρίλης-Μάης-Ιούνης 1981, σελ. 11).

πλέον, τ' αφιερώματα μας δίνουν τη δυνατότητα να διαμορφώσουμε κριτήρια, τα οποία θα μας βοηθήσουν να συγκρίνουμε τις απόψεις μας με τις θέσεις των άλλων, που είναι, τις περισσότερες φορές, ειδικοί.

Μ' αυτές τις σκέψεις επέλεξα ως θέμα της ανακοίνωσής μου τα «Αφιερώματα περιοδικών στο Ρήγα Βελεστινλή».

Τ' αφιερώματα

1. «ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ», Αθήνα, έτος Α', αρ. 9, 15 Ιουνίου 1898.

Το τεύχος αυτό είναι το πρώτο χρονολογικά αφιέρωμα περιοδικού στο Ρήγα κι έχει την ένδειξη «Εκατονταετηρίς του θανάτου του Ρήγα», κοσμείται δε με προσωπογραφία του.

Περιέχει τα εξής:

α') Δύο μελετήματα του Σπυρ. Π. Λάμπρου – το πρώτο έχει τίτλο «Σημειώματα περί Ρήγα και Περραιβού» (σελ. 129-132)⁶, το δεύτερο «Σύλληψις και θάνατος του Ρήγα» (σελ. 134-136). Για το δεύτερο τούτο μελέτημα ο διευθυντής του περιοδικού σημειώνει τα εξής: «Προ έπταετίας ό κ. Αϊμ. Λεγράνδ έδημοσίευσεν άνέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και τών σύν αυτώ μαρτυρησάντων έκ τών έν Βιέννη άρχείων έξαχθέντα, ταυτα δέ μετά έλληνικης μεταφράσεως έξέδωκεν ό κ. Σ. Λάμπρος δαπάναις τής Ίστορικης και Ήθνολογικης Ήταιρίας. Ήπί τή θάσει δέ τών πολυσημάντων τούτων έγγράφων συνέγραψε βραδύτερον ό κ. Σ. Λάμπρος και τās «Άποκαλύψεις περί τού μαρτυρίου τού Ρήγα» έκδοθείσας υπό τής “Έστίας” έν έτει 1892. Έκ τών Άποκαλύψεων τούτων ως τής νεωτάτης και αυθεντικωτάτης τών πηγών παραλαμβάνομεν επί τό συνοπτικότερον τά κατά τήν σύλληψιν και τόν θάνατον τού έθνομάρτυρος συμβάντα τήν 11 ή 12 Ίουνίου τού 1798» (σελ. 134).

β') Μελέτημα του Κωστή Παλαμά με τον τίτλο «Η ποίησις του Ρήγα» (σελ. 132-134), για το οποίο σημειώνει ο διευθυντής του περιοδικού: «Τό κάτωθι άνέκδοτον έτι μελέτημα περί τής ποιήσεως τού Ρήγα είνε άπόσπασμα διαλέξεως περί τής Έλληνικης Ποιήσεως γενομένης έν τώ Παρνασσώ κατά τόν παρελθόντα Δεκέμβριον» (σελ. 132). Το μελέτημα τούτο περιλήφθηκε, όπως θα διαβάσουμε παρακάτω, και στ' αφιερώματα της «Έλληνικής Δημιουργίας» και της «Επιθεώρησης Τέχνης». Και

γ') Μέρος από το δράμα, με τον τίτλον «Ο Ρήγας», του Αριστομένη Προβελέγγιου (σελ. 137-140). Συγκεκριμένα δημοσιεύεται η τέταρτη από τις πέντε πράξεις του έργου⁷.

6. Η δημοσίευση του μελετήματος αυτού ολοκληρώνεται στα τεύχη 10 (έτος Α', 1-7-1898, σελ. 147-149), 11 (έτος Α', 15-7-1898, σελ. 163-165) και 12 (έτος Α', 1-8-1898, σελ. 180).

7. Η δημοσίευση αυτού του θεατρικού έργου του Αριστομένη Προβελέγγιου έγινε στα εξής τεύχη της «Εθνικής Αγωγής»: Έτος Α', αρ. 1, 1-3-1898, σελ. 10-13. Αρ. 2, 15-3-1898, σελ. 22-24. Αρ. 5, 15-4-1898, σελ. 74-77. Αρ. 6, 1-5-1898, σελ. 91-93. Αρ. 7, 15-5-1898, σελ. 106-108. Αρ. 8, 1-6-1898, σελ. 120-122. Αρ. 9, 15-6-1898, σελ. 137-140. Και αρ. 10, 1-7-1898, σελ. 154-156.

2. «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ», Αθήνα, έτος ΚΒ', τόμος 43ος, τεύχος 498, 1 Απριλίου 1948.

Το τεύχος κοσμείται με προσωπογραφία του Ρήγα, παρμένη από το βιβλίο του Στέφανου Ξένου, «Κιθδηλεία», καθώς και με φωτογραφία της προτομής του που είναι τοποθετημένη στη Ζαγορά του Πηλίου⁸.

Περιέχει τα εξής μελετήματα και άρθρα:

α') Κωνστ. Τσάτσος, «Ο Θρύλος» (σελ. 393-394).

β') Πέτρος Χάρης, «Δύο πνευματικοί οδηγοί. Ρήγας Φεραίος - Διονύσιος Σολωμός» (σελ. 394-395).

γ') Κ. Άμαντος, «Ρήγας Φεραίος» (σελ. 396-400).

δ') Σ.Β. Κουγέας, «Τι επήρε μαζί του ο Ρήγας ερχόμενος εις Ελλάδα» (σελ. 401-402).

ε') Φάνης Μιχαλόπουλος, «Ο Ρήγας και οι Φαναριώτες» (σελ. 403-408). Και

στ') Θανάσης Πετσάλης, «Ο Ρήγας στο Τριέστι». Χρονικό (σελ. 409-413)⁹.

3. «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ», Λευκωσία Κύπρου, έτος ΙΓ', αρ. 159-160, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1948.

Το τεύχος είναι αφιερωμένο στο Ρήγα Βελεστινλή και στον Αδαμάντιο Κοραή, κοσμείται δε με την προσωπογραφία του Ρήγα από την «Κιθδηλεία» του Στεφ. Ξένου.

Περιέχει:

α') Ρήγας Βελεστινλής, «Ο Θούριος» (σελ. 259-260).

β') Νίκος Κρανιδιώτης, «Δημιουργοί εθνικού χαρακτήρος». Μελέτημα (σελ. 261-263).

γ') Κ. Σπυριδάκης, «Ο Ρήγας και η εθνική ελληνική παράδοσις». Μελέτημα (σελ. 264-274)¹⁰. Και

δ') Θ.Α. Σοφοκλέους, «Η ποίησις του Ρήγα». Μελέτημα (σελ. 275-279)¹¹.

4. «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ», Αθήνα, έτος Ζ', τόμος 13ος, τεύχος 147, 15 Μαρτίου 1954.

Το τεύχος κοσμείται με φωτογραφία προσωπογραφίας (ξυλογραφία) του Ρήγα και με φωτογραφίες του εξωφύλλου της «Χάρτας της Ελλάδος», ενός σχεδίου του πύργου της Νεμπόιζας στο Βελιγράδι, όπου μαρτύρησεν ο Ρήγας και οι σύντροφοί του, ενός έργου του Φώτη Κόντογλου από τις τοιχογραφίες του Δημαρχείου της Αθήνας, στο οποίο εικονίζεται ο Ρήγας ανάμεσα στον Οδυσσέα Αν-

Επίσης, σημειώνω πως το θεατρικό τούτο έργο του Προβελέγγιου έχει κυκλοφορήσει και σε βιβλίο (Εκδότης Ι.Ν. Σιδέρης, Αθήνα χ.χ., σσ. 77).

8. Επίσης, κοσμείται με φωτογραφία γκραβούρας του Αλέξανδρου Υψηλάντη, παππού, «που χειραφέτησε πολιτικά το Ρήγα, τον οποίον είχε ιδιαίτερο γραμματέα του κατά την περίοδο 1783-1786», καθώς και με φωτογραφία γκραβούρας των Αμπελακίων, «όπου εμορφώθηκε συστηματικώτερα ο Ρήγας, ύστερα από τις σπουδές του στη Ζαγορά».

9. Το τέλος του χρονικού αυτού δημοσιεύεται στο τεύχος 499 της «Νέας Εστίας», δηλαδή στο επόμενο του αφιερώματος, στις σελίδες 497-500.

10-11. Τα δύο τούτα μελετήματα συνοδεύονται με τη σημείωση ότι είναι «ομιλία κατά το φιλολογικό μνημόσυνο του Ρήγα υπό του Πνευματικού Ομίλου Κύπρου, τη 18ην Ιουνίου 1948».

δρούτσο και τον Θανάση Διάκο, ενός αυτογράφου του Ρήγα («Όποιος ελεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλᾶ») και ανδριάντα του Ρήγα – έργο του Λαρισινού γλύπτη κ. Δημ. Αθ. Γεντέκου», «που πρόκειται να στηθῆ στη Λάρισα».

Στο τεύχος περιέχονται:

α') Κωστής Παλαμάς, «Η ποίησις του Ρήγα». Μελέτημα (σελ. 227-228).

β') Λ(έανδρος) Βρανούσης, «Ο “εμμανῆς της ελευθερίας”». Μελέτημα (σελ. 335-339).

γ') Κούλα Φραγκογιάννη, «Ρήγας Φεραῖος. Ο πρόδρομος της Επανάστασεως». Μελέτημα (σελ. 349-351).

δ') Νικόλαος Χ. Ρεμπέλης, «Ο Ρήγας Βελεστινλής ως εθνικός ποιητής». Μελέτημα (σελ. 352-355)¹².

ε') Στέφανος Δάφνης, «Ρήγας Φεραῖος». Ποίημα (σελ. 355).

στ') Κώστας Παπαπαναγιώτου, «Ρήγας Φεραῖος». Ποίημα (σελ. 330).

ζ') Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης, «Του Ρήγα ο θρήνος». Πεζογράφημα (σελ. 331-334).

η') Άλκης Τροπαιάτης, «Γυρευόντας το Ρήγα». Μυθιστόρημα, Κεφάλαιο Α' – Στο «Καφέ Γκρεκ» (σελ. 346-348). Στη δημοσίευση προτάσσεται το εξής σημείωμα: «Τό “Γυρευόντας το Ρήγα” – μυθιστόρημα τού κ. Άλκη Τροπαιάτη, πού πρόκειται νά έκδοθῆ σύντομα στή σειρά τῶν ἐκδόσεων “Ο Φίλος τού Παιδιού” – ἀποτελεῖ τῆ φυσική συνέχεια τού “Κρυφοῦ Σχολειοῦ”. Ὅπως καί κει, ἔτσι κι ἐδῶ, ἥρωας εἶναι ὁ Στέφανος, ἕνα γενναῖο καί ἄξιο ἀγόρι ὡς 12 χρονῶν, «πρωτόσχιλος» τού Πάτερ Ἄνθιμου στήν πατρίδα του, ἕνα μακεδονικό χωριό, τὸ Ἄνάβρυσσο. Στό “Κρυφό Σχολεῖο” ὁ δάσκαλος Στάθης Βρόσος, φίλος τού Ρήγα κι ἀπεσταλμένος του γιά τήν ἐξάπλωση τῆς παιδείας καί τήν ἴδρυση σχολείων στήν Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα, συνδέεται στενά μέ τόν πάτερ Ἄνθιμο, ἕνα γενναῖο καί ἐμπνευσμένο παπᾶ. Δυστυχῶς ἡ παρουσία τού Βρόσου στό Ἄνάβρυσσο προδίνεται καί οἱ ζαπτιέδες τού Γιουσουφμπεη τούς ἐπιτίθενται μέσα στήν “Παντάνασσα”, τήν ἐκκλησιά τού χωριοῦ. Ὁ πάτερ Ἄνθιμος σκοτώνεται καί ὁ Στάθης Βρόσος μαζί μέ τό Στέφανο φεύγουν μέσα στή νύχτα. Ὁ Στέφανος, πού λάτρευε τόν πάτερ Ἄνθιμο, ἔχει ἕναν τώρα πόθο! Ν' ἀνταμῶσῃ τό Ρήγα, πού τόν θαυμάζει καί τόν ἔχει σά θεό, χωρίς νά τόν γνωρίζει παρά μόνο ἀπό τίς διηγήσεις τού Βρόσου. Γι' αὐτό καί πηγαίνει μαζί του στή Βιέννη» (σελ. 346).

Επίσης, στο αφιέρωμα τούτο δημοσιεύονται τα εξής κείμενα του Ρήγα: α') «Θούριος» (σελ. 323-326). β') «Πρόλογος στο “Φυσικής Απάνθισμα”» (σελ. 229). Και γ') «Η Επανάστατική Προκήρυξη» (σελ. 340-345).

Τέλος, στο «Το Δεκαπενθήμερο» υπάρχει σημείωμα με τον τίτλο «Το τεύχος Ρήγα» (σελ. 376), με το οποίο το περιοδικό λέει πως «εξοφλεί το χρέος του προς το Ρήγα», ότι το άρθρο του Σπύρου Μελά για το Ρήγα «θα δημοσιευθῆ κατ' ἀνάγκην στο ερχόμενο τεύχος» λόγω ασθένειας του συγγραφέα¹³, πως «το τεύχος

12. Η δημοσίευση του μελετήματος συνοδεύεται με την εξής σημείωση: «Από τας εργασίας του φιλολογικού Φροντιστηρίου του κ. Γ. Ζώρα, καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών».

13. Η δημοσίευση αυτή δεν πραγματοποιήθηκε στο 148ο τεύχος.

αυτό και η όλη συγκρότησή του χρωστάει πολλά στον εξαιρετο φιλόλογο κ. Α. Βρανούση» και πως ευχαριστεί τους συνεργάτες..., που δίνουν με τη συνεργασία τους μια συνθετική εικόνα της φυσιογνωμίας και του γενικού έργου του Ρήγα».

5. «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ», Αθήνα, χρόνος Γ', τόμος ΣΤ', τεύχος 35-36, Νοέμβρης-Δεκέμβρης 1957.

Το τεύχος είναι αφιερωμένο στο Ρήγα Βελεστινλή και στο Διονύσιο Σολωμό, με την ευκαιρία των διακοσίων χρόνων από τη γέννηση του πρώτου και των εκατόν από τον θάνατο του δεύτερου.

Το τμήμα που αφορά το Ρήγα περιέχει τα εξής μελετήματα και άρθρα:

α') Κ. Πορφύρης, «Ρήγας-Σολωμός» (σελ. 326-327).

β') Κωστής Παλαμάς, «Η ποίηση του Ρήγα» (σελ. 329-330). Και

γ') Τάσος Βουρνάς, «Ρήγας Βελεστινλής (1757-1957)» (σελ. 331-338).

Επίσης, δημοσιεύεται απόσπασμα¹⁴ από το ιστορικό δράμα, του Κώστα Κοτζιά, «Ο πολίτης Ρήγας Βελεστινλής» (σελ. 339-345).

Τέλος, το τεύχος κοσμείται με προσωπογραφία του Ρήγα, ψηφιδωτό του Α. Πετρίδη, και είναι πλουτισμένο με αποσπάσματα από διάφορα έργα του Ρήγα.

6. «ΣΚΙΑΘΟΣ», Αθήνα-Σκιάθος, χρόνος ΙΙος, τεύχος 40, Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 1986.

Στο αφιερωματικό τούτο τεύχος, στο εξώφυλλο του οποίου δημοσιεύεται φωτογραφία του ανδριάντα του Ρήγα, που βρίσκεται μπροστά από το κεντρικό κτίριο του Πανεπιστημίου της Αθήνας, δημοσιεύονται άρθρα και μελετήματα των εξής:

α') Χρήστος Β. Χειμώνας, «Το αφιέρωμά μας στο Ρήγα Βελεστινλή και ο Επιφάνιος Δημητριάδης» (σελ. 1-3).

β') Γιώργος Κουκάς, «Ο Ρήγας και η τυπογραφία» (σελ. 5-7).

γ') Γιάννης Κοριδής, «Ρήγας Φεραίος, ο εκλεκτός της ελευθερίας» (σελ. 12-14).

δ') Χρήστος Ζέφυρος, [= Χρ. Β. Χειμώνας] «Ο "Θούριος" του Ρήγα και ο παπα-Γιώργης Ρήγας» (σελ. 17).

ε') Χρήστος Β. Σκιάθιος, «Τρεις απόψεις για το Ρήγα Βελεστινλή» (σελ. 18-19). Και

στ') Όλγα Πολύζου-Μεντζαφού, «Ο ανδριάντας του Ρήγα στο εξώφυλλό μας» (σελ. 19).

Επίσης περιέχεται το διήγημα του Γιώργου Παπαστάμου με τον τίτλο «Ο μάρτυρας» (σελ. 9-11) και ποιήματα των εξής:

α') Μαρία Μιχαήλ-Δέδε, «Ρήγας» (σελ. 7).

β') Σήφης Γ. Κόλλιας, «Ωδή στον πρωτεργάτη Ρήγα Φεραίο» (σελ. 8).

γ') Θανάσης Β. Τσιονάρας, «Ρήγας Βελεστινλής» (σελ. 11).

δ') Ευστράτιος Κυπριωτέλης, «Ρήγας ο Φεραίος» (σελ. 15-16)¹⁵. Και

14. Πιο συγκεκριμένα: Δημοσιεύονται οι εικόνες τέσσερα, πέντε, έξι και δέκα της δεύτερης πράξης.

15. Το ποίημα αυτό ανακοινώνεται από τον Χρήστο Β. Χειμώνα.

ε') Χρήστος Β. Χειμώνας, «Ρήγας Φεραίος» (σελ. 16).

Τέλος, περιέχονται χαιρετισμοί των εξής:

α') Βασ. Καραμπερόπουλος¹⁶, «Ένας χαιρετισμός από τη γενέτειρα του Ρήγα» (σελ. 3). Και

β') Δημήτρης Καραμπερόπουλος¹⁷, «Ρήγας και “Σκιάθος”». Ένας χαιρετισμός» (σελ. 4).

Παρατηρήσεις-Σκέψεις

α') Τ' αφιερωματικά τεύχη περιοδικών στο Ρήγα Βελεστινλή είναι ελάχιστα, απελπιστικά λίγα. Έξη τεύχη όλα κι όλα γι' αυτόν τον, πραγματικά, μεγάλο είναι ένας αριθμός που γεννάει σκέψεις θλιβερές.

β') Το πρώτο αφιέρωμα στο Ρήγα εκδόθηκε στα 1898 κι έπρεπε να περάσουν πενήντα ολόκληρα χρόνια για να εκδοθούν δύο άλλα τεύχη-αφιέρωματα – και τα δύο στα 1948. Ύστερ' από έξι χρόνια, στα 1954, εκδίδεται ακόμα ένα και το ακολουθεί, ύστερ' από τρία χρόνια (1957), ένα ακόμα. Κι ενώ, για μια στιγμή, σκεφτόμαστε πως κάτι άλλαξε, ακολουθούν, περίπου, τριάντα χρόνια σιωπής, για να εκδοθεί, στα 1986, ακόμα ένα τεύχος περιοδικού αφιερωμένο στο Ρήγα. Ας ευχηθούμε σύντομα ν' ακολουθήσουν και άλλα, γιατί αυτά τα κενά των δεκαετιών φανερώνουνε πολλά, που δε μας τιμούνε, δείχνουνε, συγχωρείστε με για το βαρύ λόγο, άμβλυση, αν όχι απώλεια, Εθνικής Μνήμης.

γ') Είναι σημαντικό το γεγονός ότι, ένα περιοδικό της Κύπρου αφιέρωσε τεύχος του στο Ρήγα. Μ' αυτό το τεύχος οι Κύπριοι αποδείξανε, για μιαν ακόμα φορά, πως συμμετέχουνε «στη διακίνηση ιδεών σε πανελλήνια κλίμακα, όπως και στην κριτική ζύμωση και στην αξιολόγηση της πανελληνίας λογοτεχνικής ζωής¹⁸».

δ') «Οι μορφές των αφιερωμάτων είναι δύο: Τα ολικά και τα μερικά – πάντοτε σε σχέση με το τεύχος¹⁹». *Ολικά* είναι εκείνα, που αφιερώνουν ολόκληρο το τεύχος σε κάποιο πρόσωπο ή χώρο ή πρόβλημα κ.λπ. *Μερικά* δε είναι εκείνα που αφιερώνουνε κάποιες σελίδες. Έτσι, με βάση τη διάκριση τούτη, *ολικά αφιέρωματα στο Ρήγα* είν' εκείνα της «Εθνικής Αγωγής», της «Ελληνικής Δημιουργίας» και της «Σκιάθου», *μερικά* δε της «Νέας Εστίας», των «Κυπριακών Γραμμάτων» και της «Επιθεώρησης Τέχνης».

Βέβαια, εδώ θα πρέπει να πούμε ότι τα *ολικά* αφιέρωματα που αναφέραμε πε-

16. Ο Βασ. Καραμπερόπουλος είναι Δήμαρχος Βελεστίνου (1986).

17. Ο Δημήτρης Καραμπερόπουλος είναι Πρόεδρος του Συλλόγου Βελεστινιωτών Αθηνών «Ρήγας Βελεστινλής».

18. Την άποψη αυτή διατύπωσεν ο Σάββας Παύλου Τζιόνης στο μελέτημά του «Αφιέρωματα Κυπριακών περιοδικών στο Γ. Σεφέρη» («Φιλολογική Κύπρος 1983», Λευκωσία 1983, σελ. 165). Την επαναλαμβάνω δε, γιατί πιστεύω πως ταιριάζει και για την ανακοίνωσή μας αυτή.

19. Μάρθα Καρπόζηλου, «Αφιέρωματα περιοδικών». (Έκδοση Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα 1982, σελ. 13).

ριέχουν και κάποιες σελίδες με άλλα θέματα, πλην όμως οι περισσότερες σελίδες τους αφορούν το Ρήγα, γι' αυτό και τα θεωρούμε ως *ολικά*.

ε') «Παραδοσιακά, τα αφιερώματα στην πλειονότητά τους ξεκινούν και συνδέονται με κάποια σημαδιακή επέτειο: γέννησης, θανάτου, συγγραφής, έκδοσης, βράβευσης ή διάκρισης²⁰».

Έτσι, λοιπόν, τα αφιερώματα στο Ρήγα εκδοθήκανε με την ευκαιρία των εξής επετείων ή γεγονότων: 1. «Εθνική Αγωγή»=«Εκατονταετηρίς του θανάτου του Ρήγα». 2. «Νέα Εστία»= Επέτειος 25ης Μαρτίου και συμπλήρωση, στις 11-6-1948, εκατόν πενήντα χρόνων από το μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα. 3. «Κυπριακά Γράμματα»=Με την ευκαιρία Φιλολογικού Μνημοσύνου του Ρήγα, που πραγματοποιήθηκε στις 13-6-1948 στη Λευκωσία, από τον Ελληνικό Πνευματικών Όμιλο Κύπρου. 4. «Ελληνική Δημιουργία»=Με την ευκαιρία της επετείου της Εθνικής Παλιγγενεσίας. 5. «Επιθεώρηση Τέχνης»=Επέτειος διακοσίων χρόνων από τη γέννηση του Ρήγα. Και 6. «Σκιάθος»=Με την ευκαιρία της οργάνωσης, στις 30-31/5/1986 και 1/6/1986, στο Βελεστίνο του Α' Διεθνούς Συνεδρίου με θεματικό πλαίσιο «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας».

Επιλογικά

Κλείνω την ανακοίνωσή μου με μια πρόταση: Να καταβληθεί προσπάθεια από τον Δήμο Βελεστίνου και από τον Σύλλογο Βελεστινιωτών Αθηνών προς την κατεύθυνση της έκδοσης σ' έναν τόμο όλων των αφιερωματικών τευχών περιοδικών στο Ρήγα. Μια τέτοια έκδοση θα είναι πολλαπλά χρήσιμη και δε νομίζω πως χρειάζεται να εξηγήσω ή να τεκμηριώσω τη χρησιμότητά της, μετά απ' όσα είπα προηγουμένως.

CHRISTOS B. CHIMONAS

Dedications to Rhigas Velesinlis by various magazines

These are viewed concerning the value and use of the magazines' dedications to people, places and facts. Afterwards, the magazines' dedications to Rhigas Velesinlis are presented analytically which, according to chronological order, are follow: «ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ» (1898), «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ» (1948), «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» (1948), «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ» (1954), «ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΕΧΝΗΣ» (1957), «ΣΚΙΑΘΟΣ» (1986). Judgements and observations are expressed on these dedications.

20. Όπ.π., σημ. 19, σελ. 16.

ΠΙΝΑΚΑΣ

ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ*

- Ἐβαράκης Κ. 371
 Ἐβδέλλα (Γρεβενῶν) 117, 127
 Ἐβραμέα Ἐννα 429, 451, 454
 Ἐγαθάγγελος (μητροπ. Λουκρίδος) 135, 138
 Ἐγαθοκλῆ ἀδελφοί 184
 Ἐγαθοκλῆς Ἐριστείδης 183, 185
 Ἐγαθοκλῆς Κωνστ. Π. 217
 Ἐγαθοκλῆς Παναγιώτης Π. 216
 Ἐγάθων 94
 Ἐγάπιος 596
 Ἐγγέλου Ἐλκῆς 542
 Ἐγγλία 389, 398
 Ἐγιά (Λαρίσης) 119, 128, 164
 Ἐγία Παρασκευή (Βελεστίνου) 433, 434
 Ἐγία Παρασκευή Ντζαμί (Βελεστίνου) 430
 Ἐγία Τριάδα (Φαρσάλων) 127
 Ἐγιονέρι 150
 Ἐγιον Ὄρος 580· βλ. καί Ἐθως
 Ἐγιοπετρίτης Γ. 578
 Ἐγιος Ἐθανάσιος (λόφος-ἐκκλησία Βελε-
 στίνου) 427, 429, 432, 435
 Ἐγιος Βλάσιος 343
 Ἐγιος Γεδεῶν (Βελεστίνου) 328, 330, 331,
 334, 579
 Ἐγιος Γεώργιος (Βελεστίνου) 136, 328, 330,
 334, 357, 434
 Ἐγιος Γεώργιος Ἰωλκοῦ 332
 Ἐγιος Δημήτριος (Βελεστίνου) 328, 330, 334
 Ἐγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός· βλ. Πατροκοσμᾶς
 Ἐγιος Κων/νος (Βελεστίνου) 59, 431
 Ἐγιος Μηνᾶς (Βελεστίνου) 188, 318
 Ἐγιος Ὀνούφριος (Ἐνω Βόλου) 242
 Ἐγιος Χαράλαμπος (Βελεστίνου) 41, 58, 73,
 430, 434, 438, 439
 Ἐγιωργήτικα Ἐμπέλια 230, 231
 Ἐγκυρα 76, 80
 Ἐγκῶν 363
 Ἐγναντα (Ἐπείρου) 420
 Ἐγναντερή (Λαρίσης) 122
 Ἐγορά Ἐθηνῶν 74, 418
 Ἐγορά Δημόσιος 40, 434
 Ἐγορά (Φερῶν) 434· βλ. καί Ἐγορά Δημό-
 σιος
 Ἐγραφα 388
 Ἐγριά (Βόλου) 332
 Ἐγριαντώνη Χριστίνα 162, 165, 181, 184, 186
 Ἐδάμου Γιάννης 379
 Ἐδῆς 62
 Ἐδμητος 22, 148, 438
 Ἐδριανούπολη 360, 361, 363, 365, 366, 580
 Ἐδριατική 455
 Ἐδρῶμη - Σισμάνη Β. 435
 Ἐερινό (Βελεστίνου) 328, 330, 331, 334, 369
 Ἐθανασιάδης Γ. 608
 Ἐθανασιάδης Η. 596
 Ἐθήνα 75, 76, 77, 79, 80, 181, 359, 418, 425,
 556, 612
 Ἐθηνᾶ 57, 58, 71, 103, 104, 437
 Ἐθῆναιος 89
 Ἐθως 577· βλ. καί Ἐγιον Ὄρος
 Ἐιαντεῖος δῆμος 329
 Ἐϊθαλί (Λαρίσης)· βλ. Ρήγιο
 Ἐϊγαῖο 455
 Ἐϊγαλία 341

* Δεν περιλαμβάνονται τὰ ὀνόματα καί τοπωνύμια: Βελεστίνου, Ἐλλάδα, Θεσσαλία, Ρήγας καί Φερραί, πού ἀπαντοῦν πολύ συχνά. Δέν ἀναγράφονται ἐπίσης ὀνόματα καί τοπωνύμια πού θεωρήθηκαν δευτερεύουσας σημασίας.

- Αίγινα 103
 Αίγυπτος 399
 Ἄι Δημήτρης (Καρδίτσας) 127
 Ἄϊλιάς 341
 Αἴμου Χερσόνησος 29, 117, 118
 Αἰσχύλος 94, 95, 96
 Ἀκραγαντίνος 344
 Ἀκράγας 344
 Ἀκριτίδης καθηγ. 17, 28
 Ἀκρόπολη (Ἀθηνῶν) 74, 79, 418
 Ἀκρόπολη (Φερῶν) 437, 438
 Ἀλαμάννα 137
 Ἀλατίνη ἀδελφοί 209
 Ἀλβανία 120
 Ἀλεξάνδρῃς Ο. 80
 Ἀλεξάνδρος Μέγας 89, 418, 525, 614
 Ἀλεξάνδρος (τύραννος Φερῶν) 93, 97, 98, 431
 Ἀλεξάνδρου Ἄστ. 602
 Ἀλεξάντερ (στράταρχης) 370
 Ἀλεξίου Χρῖστος 385
 Ἀλεπότρupes (Βελεστίνου) 59
 Ἀλευάδες 89
 Ἀλῆ Ἐφέντι γέφυρα (Τρικάλων) 127
 Ἀλῆ Πασάς 121, 136
 Ἀλιάκμων 119
 Ἄλκηστις 22
 Ἀλλαμανῆ Ἐφη 164
 Ἄλλη Μεριά (Βόλου) 121
 Ἄλμυρός (Μαγνησίας) 188, 331, 428
 Ἀμαζόνα 418
 Ἄμαντος Κ. 407, 538, 625, 647
 Ἀμερική 389, 398
 Ἀμπελάκια (Λαρίσης) 119, 164, 350, 578, 580, 592, 647
 Ἀμπελιά (Φαρσάλων) 173
 Ἀνάβρα (Ἄλμυροῦ) 161, 602
 Ἀναγνώστου Χατζῆ-Κυριαζῆς 357, 358, 360, 362, 366
 Ἀνακατωμένος Ἀδάμ 168, 169
 Ἀναστασιάδης Μιχ. 595
 Ἀνατολή 525
 Ἀνατολική Χέρσος Ἑλλάς 358
 Ἀνδρειωμένος Γιώργος 402
 Ἀνδρόνικος Μ. 62
 Ἄνδρος 181
 Ἄνδροῦτσος Ὀδυσ. 401, 647
 Ἀντίπαρος 90
 Ἀντύπας Μαρῖνος 352
 Ἄνω Βόλος 121
 Ἀνώνημος ὁ Ἑλλην 605
 Ἀξελός Λουκάς 403
 Ἀξενίδης Θεόδ. 39, 420, 425, 434
 Ἀξιός 119
 Ἀπαμίτης 76
 Ἀποκόρωνα (Χανίων Κρ.) 29
 Ἀπόλλωγ 57, 103, 104
 Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος 149, 437
 Ἀποστολόπουλος Γ. Δ. 470
 Ἀποστολοπούλου - Κακαβογιάννη
 Ὀλγα βλ. Κακαβογιάννη - Ἀποστολοπούλου Ὀλγα
 Ἀραβαντινός Π. 379
 Ἀραμπατζῆς Χαράλ. 371
 Ἀράπηδες 623
 Ἀρατόμυλος (Βελεστίνου) 178, 197, 204, 220, 232, 236, 238, 239, 305, 313
 Ἀραχθός 197
 Ἀρβανίτες 400, 624
 Ἀρβανιτόπουλος Ἄπ. 37, 38, 436, 438
 Ἀργαλαστή (Πηλίου) 331, 332
 Ἀργέντης Εὐστράτιος 387, 562
 Ἀργολίς 104
 Ἄργος 103, 183
 Ἀργυρίου Ἀστέριος 407
 Ἀργυροπούλου-Λουγγῆ Ρ. 467
 Ἀρδαβάνης Λυμπαράτος Ν.Σ. 464
 Ἄρειος Πάγος (Ἀθηνῶν) 418
 Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος 566, 569, 594
 Ἀριστοτέλης 39, 41, 93, 434, 465, 468, 474, 552, 553, 565, 571
 Ἀρκάδι 29
 Ἀρμένιο (Λαρίσης) 180
 Ἀρμένιοι 400, 624
 Ἄρμυροῦ δρόμος 429
 Ἀρσενίου Λάζ. 145, 374, 417
 Ἄρτα 420
 Ἄρτεμις 57, 73
 Ἄρτεμις Καλλιόστη 79
 Ἄρτεμις Φεραία 71
 Ἄρτεμις Φωσφόρος 58, 61, 63
 Ἄρτεμισία 341

- Ἄρχιμήδης 594
 Ἄσήμω (ἄδελφή Ρήγα) 576
 Ἄσκληπιεῖο 80
 Ἄσκληπιεῖο (Ἄθηνών) 76
 Ἄσκληπιεῖο (Κορίνθου) 79, 80
 Ἄσκληπιεῖο (Τρίκκης) 37
 Ἄσκληπιός 57, 58, 71, 79, 103
 Ἄστρος (Κυνουρίας) 359, 360, 367
 Ἄταλάντη 357
 Ἄττική 104
 Αὔλαγας (Βελεστίνου) 432
 Αὔλωνα 119
 Αὔστρια 359, 403, 440, 562, 576, 602, 607
 Ἄφαια (ναός) 103
 Ἄφεται (δήμος) 329
 Ἄφροδίτη 57, 58, 71, 73, 79, 438
 Ἄχελῶος 389
 Ἄχριδα 121
- Βάγιας Γεώργιος 135, 136
 Βαϊτουτόπουλος (δημοδιδ. Βελεστίνου) 579
 Βακαλόπουλος Ἄπ. 118, 119, 146, 450, 529, 530, 579
 Βακαλόπουλος Κ. 534
 Βακαρέτσια (Καλαμπάκας) 127
 Βαλαωρίτης Ἄρ. 629, 631, 632
 Βαλέτας Γ. 545, 549, 552, 605
 Βάλια Κάρντα (Γρεβενῶν) 128
 Βαλκάνια 117, 120, 403, 519, 523, 524, 527, 606
 Βαλκανική· βλ. Βαλκάνια
 Βαλλισιέρι Α. 459, 474
 Βαμβακοῦ (Φαρσάλων) 128
 Βαμβέτσος Ἄλέξ. 353
 Βαρδαλί (Δεμοκοῦ) 128
 Βάρναλης Κ. 374, 396, 402
 Βαρούσι (Βελεστίνου) 350, 428, 429, 431
 Βασδραβέλλης Ι. 534, 608
 Βασιλειάδης Νικ. 466
 Βασιλείου Ἄλ. 538, 551
 Βασιλιεφ. Α. 341
 Βασιλικά (Φαρσάλων) 128
 Βατοπεδίου μονή 580
 Βέης Ν. 388, 534, 537, 538, 605
 Βελεγιζίται 340, 341, 344, 346
 Βελεγιλίται 340
- Βέλες (Τ. Βέλες Γιουγκοσλαβίας) 340, 341, 343, 345
 Βελεσσά· βλ. Βέλες
 Βελέσται 341, 344, 345
 Βελεστινόστρατα 429
 Βελέστοβο 345
 Βελζίται 340, 344
 Βελιγράδι 119, 455, 562
 Βελλιανίτης Θ. 379
 Βενετία 513, 577
 Βενιζέλος Ἴελευθ. 144
 Βεντότης Γεώργιος 425, 513, 552, 557, 595
 Βεργανελάκης Ἄντ. 594, 599
 Βεργίνα (Μακεδ.) 62
 Βερενίκη 343
 Βερζίται 340, 341, 344, 346
 Βερόη 343
 Βέροια 121
 Βερολίνο 75, 79, 80, 345
 Βεφά 556
 Βηλαράς Ἴω. 608, 622, 623
 Βηρυτός 76, 79, 80
 Βιδίνοι 119
 Βιελέστοβο (Πολωνίας) 340
 Βιελέσται 340, 344
 Βιέννη 119, 379, 382, 383, 387, 409, 425, 451, 537, 540, 555, 562, 577, 604
 Βικάνοβο 150
 Βίλιππος 343
 Βίος Στ. 200
 Βιτρούβιος Μάρκος 189
 Βλάσιος 343
 Βλατάδων μονή 580
 Βλαχάβας Εὐθύμιος 522
 Βλαχία 117, 118, 440, 450, 451, 454, 513, 515, 534, 576, 592
 Βλαχία Μεγάλη 152
 Βλαχία Μικρή 152
 Βλάχοι 118, 120, 121, 123, 141 κ.έ., 164, 195, 201, 204, 333, 370, 576
 Βλαχομπογδανία 577, 614, 624
 Βλαχοχώρια Πίνδου 142
 Βοιθής 127, 170
 Βοίθης δήμος 328, 329
 Βόιο· βλ. Καστανοχώρια
 Βοιωτοί 612

- Βολίδης Θ. 606
 Βόλος 71 κ.έ.. 80, 104, 128, 159, 160, 165, 166,
 178, 181, 182, 186, 188, 209, 243, 296, 297,
 331, 345, 352, 353, 580, 582
 Βολταΐρος 382, 556, 571, 593, 595
 Βόλφ 462· βλ. καί Wolf Fried. Casler
 Βονοπάρτης 526, 527
 Βορτσέλας Ἰωάννης Γ. 184
 Βοσνία 119
 Βόσπορος 153
 Βούβαινα 127
 Βουκουρέστι 77, 79, 80, 381, 408, 413, 414,
 513, 516, 539
 Βούλγαρης Εὐγένιος 512, 593
 Βουλγαρινή (Λαρίσης) 128
 Βούλγαροι 340, 400, 624
 Βουρνᾶς Τ. 452, 519, 520, 521, 523, 524, 525,
 527, 529, 530, 577, 649
 Βραγκοθάνος Γρηγόριος 592· βλ. καί Μπρα-
 γκοθάνος
 Βρανούσης Λεάνδρος 15, 16, 18, 343, 344,
 386, 396, 407, 418, 423, 424, 425, 450, 453,
 457, 458, 467, 512, 513, 514, 517, 521-525,
 529, 534, 537, 547, 549-552, 554, 557, 575,
 576, 578, 579, 583, 592, 593, 599, 608, 615,
 624, 626· βλ. καί Vranoussis.
 Βραυρών 61
 Βρετανία 153
 Βρόσος Στάθης 648
 Βρούχα Παναγιώτα 162, 190
 Βρυσάκια 357
 Βυζάντιο 626, 627
 Βύρων 391
 Βαθούσα (Ἰωαννίνων) 577

 Γαζής Ἄνθιμος 137, 459-462, 471, 472
 Γαλαξιδιώτες 401
 Γαληνός 463, 470, 473
 Γαλιλαῖος 566, 569, 594
 Γαλλῆς Κώστας Δ. 184
 Γαλλία 526, 529, 607, 627· βλ. καί Φράντζα
 Γανυμήδης 60
 Γεδεών Μ. Ι. 475, 542, 549, 551
 Γενεύη 386
 Γενί-Τζαρί (τουρκ. = Βελεστίνο) 350
 Γενιτσαροχώρι· βλ. Ξυλάδες

 Γεντέκος Δημήτριος 648
 Γεράνι Καναλιών 127
 Γερμανία 537, 607
 Γερμί (Βελεστίνο) 328, 330, 334
 Γέτες 147
 Γεωργανάδες (Τρικάλων) 127
 Γεωργιάδης Ἄναστάσιος 458, 459, 463
 Γεωργιάδης Ν. 168, 185, 328
 Γεωργιάδης Σαμουήλ 556
 Γεωργιανοί 411
 Γεωργίου Ι. Π. 459
 Γιάλτα 341
 Γιάνναρης Χατζημιχάλης 29
 Γιάννενα 457
 Γιαννόπουλοι ἀδελφοί 169, 216, 218, 223, 224
 Γιαννόπουλος Γεώργιος Π. 216
 Γιαννόπουλος Ἰωάννης Π. 216
 Γιαννόπουλος Νικόλαος Π. 209
 Γιαννούλης Ν. 135, 357, 358
 Γιατράκος Χρ. 168
 Γιούργεβο (Βλαχίας) 513
 Γκαζέλο (Βελεστίνο) 371
 Γκαρέλιος Στέργιος 373
 Γκλαβάνης Ι. 185
 Γκράαφ ντέ Ρενιέ 458
 Γκραικοί 346, 508
 Γόλγοι (Κύπρου) 77
 Γόννοι (Λαρίσης) 74, 80
 Γοργογύρι (Τρικάλων) 161, 200, 202
 Γούλας Δ. 33
 Γούρα Ἄλμυροῦ· βλ. Ἄνάβρα
 Γουργιώτη Λένα 117
 Γούσης Γιάννης 17, 30, 370, 371, 375
 Γρεβενά 117, 127
 Γρηγόριος Ε΄ 137, 382
 Γρυπάρης Ἰωάννης 505
 Γύγης 94
 Γυιόκας Π. 154

 Δάκαρις Σ. 154
 Δάκες 147
 Δακία 363
 Δάλλας Μιλτ. 352
 Δαμαλάς Ν. 552
 Δάμτσας Ἄλέκος Κ. 135

- Δανιήλ, πρ. Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης 556
 Δαπόντες Α. 641
 Δαπόντες Ν. 596
 Δάρβαρις Δημ. 597
 Δασκαλάκης Ἄπ. 424, 439, 450, 451, 452, 457, 522, 523, 525, 533, 536, 538, 542, 543, 544, 545, 549, 550, 552, 578, 608· βλ. καὶ Dascalakis A.
 Δασκαλάκης Γ. Δ. 522, 527, 528
 Δασκαλογιάννης 29
 Δασόλοφος (Φαρσάλων) 128
 Δάφνης Στέφανος 648
 Δελημήτρος Εὐάγγ. 419
 Δελίλ Ρουζέ 622
 Δελμοῦζος Ἄλεξ. 352
 Δελφοὶ 418, 426
 Δερβίσης Στ. 594
 Δεσπίνης Γ. 62
 Δηληγιάννης Θεόδ. 329
 Δῆλος 77, 80, 104
 Δημάκης Ι. 535
 Δημακόπουλος Ν. 640
 Δημαρᾶς Κ.Θ. 402, 407, 453, 454, 503, 513, 520, 583, 589, 590, 599
 Δήμητρα 57, 61, 62, 63, 71, 72, 79· βλ. καὶ Δῶς Θεσσαλική
 Δημητριάδης Ἐπιφάνιος 649
 Δημητριάς 38, 167
 Δημοσθένης 59
 Διάκος Ἀθανάσιος 137, 648
 Διάκος (καπετάνιος) 370
 Διάνα Nemisee 74, 79
 Διαλέτης Δ. 596
 Διθάνι 555
 Διγενής 29
 Δικαιογένης 94
 Δίλοφος (Φαρσάλων) 128
 Διόδωρος 90, 97, 98
 Διοκλῆς ὁ Καρύστιος 473
 Διονύσιος Ζαγρέας 72
 Διόσκουροι 57, 59, 72
 Δοβρουτζά 512
 Δογάνη 128
 Δομοκός 128
 Δοξαρᾶς (Λαρίσης) 127
 Δόσκος Α. 360, 361, 365
 Λουβλατάρ· βλ. Βασιλικά
 Δούκας Νεόφυτος 590
 Λούναβης 388, 399, 512
 Δραγατσάνι 391, 398
 Δραγούμης Ἴων 579, 580, 583
 Δράμαλης 135, 137, 138
 Δριστέλα 174, 175, 250· βλ. καὶ Ντριστελά
 Δροσιά (Ἡρακλείου Κρ.) 162
 Δρούλια Λουκία 449
 Δουβουνιώτης Κ. 407
 Δωρῆς Μιχάλης 162
 Δωρόθεος, Μυτιληναῖος 475
 Δωρόθεος Σχολάριος 166, 168
 Δῶς Θεσσαλική 61
 Ἐβραῖοι 296
 Ἐγκυκλοπαιδιστές 595
 Ἐζεκιήλ 94
 Ἐκάτη 61, 72, 73
 Ἐλθετία 516
 Ἐλευσίνα 63
 Ἐμμανουήλ Ἰωάννης 457
 Ἐνεπεκίδης Πολ. 424, 540, 554, 607, 615
 Ἐνισλειδης Χρ. 576
 Ἐνοδία 57, 58, 61, 62, 63, 71, 72, 73
 Ἐπίδαυρος 104, 358
 Ἐπτάνησα 520, 524, 527, 528, 529, 530
 Ἐρεσσός 75, 79
 Ἐρέτρια 173
 Ἐρζεγοβίνη 119
 Ἐρμούπολη 181
 Ἔστια 57, 71, 73
 Εὔβοια 163
 Εὔβουλος 95
 Εὔμηλος 22, 148
 Εὐριπίδης 62, 89, 94, 99
 Εὐτυχιάδης Ἄριστ. 459, 464, 465, 466, 470, 475
 Εὐρώπη 540
 Ζάγκρεμπ 343
 Ζαγορά 167, 297, 298, 331, 350, 576, 577, 578, 580, 592, 647
 Ζαγορίσιοι 204
 Ζαγοροχώρια 127, 197

- Ζαΐμοβ 340
 Ζακυθηνός Δ. Α. 141, 451, 520, 525, 627
 Ζάκυνθος 386, 391, 402
 Ζαλοκώστας Γ. 581
 Ζαμπέλιος Ἰωάννης 454, 501-504
 Ζάππας Τ. 163
 Ζάππειο (Ἀθηνῶν) 183
 Ζαχαρίου Ἀσημίνα 187
 Ζάχος Κ. 352, 353
 Ζερβός Ἰακωβάτος Η. 528
 Ζέφυρος [=Χειμῶνας] Χρῆστος 649· βλ. καὶ
 Σκιάθιος Χρ., Χειμῶνας Χρ.
 Ζερζούλης Νικόλαος 512
 Ζεὺς 60, 74, 103
 Ζεὺς Αὔριος 72
 Ζεὺς Ἀφριος 57, 72
 Ζεὺς Θαύλιος 38, 57, 58, 72, 101, 435, 436
 Ζεὺς Μειλίχιος 62
 Ζεὺς Ὑψιστος 78, 79
 Ζησιούλας Ἰωάννης 629
 Ζῆρος Σταῦρος 580
 Ζουπάνι (σημ. Πεντάλοφος Κοζάνης) 176,
 199
 Ζυρίχη 555
 Ζωγράφος Κ. 353
 Ζώρας Γ. 402, 529, 530, 648
 Ζωσίμη 76

 Ἰγουμενίτσα 128
 Ἰηλιάδης Μανασσῆς 593
 Ἰηλιος 57, 75
 Ἰηλιοῦ Φίλιππος 534, 538, 542, 555
 Ἰηλιοχώρι Ἰηλείρου 197, 199
 Ἰημελλος Στέφ. 163
 Ἰηπειρος 128, 195
 Ἰηρα 73
 Ἰηρα Μειλιχία 73
 Ἰηραῖο 103
 Ἰηράκλεια 78
 Ἰηρεκλῆς 57, 73, 418, 438
 Ἰησιόδος 617

 Θεμιστοκλῆς 561
 Θεοδέκτης 94
 Θεοδωρίδης Χ. 91
 Θεοδώρου Χρῆστος 503, 506

 Θεόκλητος, ἀρχιμανδρ. Γ. Μ. Δημητριάδος,
 17, 18, 26
 Θεόπομπος 98
 Θεοτόκης Μ. 528
 Θεοτόκης Νικηφ. 475, 512, 593, 595
 Θεοτόκης Σ. 534
 Θεοχάρης Γεώργιος 534, 608
 Θεοχάρης Δημ. 37, 58, 80, 437· βλ. καὶ Theoc-
 harris D.
 Θερειανός 543
 Θερμοπόλεις 418, 426
 Θεσσαλονίκη (θυγατέρα Φιλίππου Β') 89, 90
 Θεσσαλονίκη 79, 80, 91, 119, 128, 188, 581
 Θεσσαλονίκος (ὁ) 91
 Θετταλομαγνησία 532
 Θετταλός Κων. 595
 Θέμις 57, 71, 73
 Θῆβαι 103
 Θῆβη 97, 98
 Θησεῖο 418
 Θράκες 147
 Θράκη 120, 128
 Θωμάς Γεώργιος 135, 167, 357
 Θωμόπουλος Γ. 436

 Ἰάσιο 408, 410
 Ἰάσων (Φεραῖος) 22, 97, 369, 612
 Ἰβηρες 411
 Ἰδρομένος Α. Δ. 527, 530
 Ἰένα 555
 Ἰερισσός (Χαλκιδικῆς) 454
 Ἰεριχώ 623
 Ἰερόθεος Νάξιος, ἐπίσκοπος 471
 Ἰλιον 103, 104
 Ἰλίνσκαγια Σόνια 507
 Ἰννοκέντιος Γ' 150
 Ἰντζεσιλογλου-Δουλγέρη Ἀργ. 18, 33, 409
 Ἰπποκράτης 462, 464, 465
 Ἰουλιανός 418
 Ἰουστινιανός 151
 Ἰσις 73, 74, 79, 80
 Ἰστόκ 121
 Ἰσοκράτης 536, 555, 612
 Ἰταλία 145, 359, 607
 Ἰωάννου Γεώργιος ἐξ Ἀμπελακίων 513
 Ἰωάννου Φίλιππος 364, 577, 603

- Ἰωνᾶς Σπαρμιώτης 577
 Ἰωάννινα 128, 145
 Ἰωάσαφ Κομνηνός ὁ Μαλιασσηνός 170
 Ἰωνία 104
- Καθβάδας Σ. 541
 Καθβαδίας Γεώργιος 421
 Καϊλέ ἀβᾶς 577
 Καϊρης Θεόφιλος 571
 Κακαβογιάννης Εὐάγ. 38, 40, 57, 58, 59, 63, 71, 169, 423, 452
 Κακαβογιάννη - Ἀποστολοπούλου Ὀλγα, 57, 72, 333, 432, 433, 437, 438
 Κακοπλεύρι (Καλαμπάκας) 127
 Καλαϊτζής - Μουντάκης Βασ. 17, 28
 Καλαμίδας Κ. 360, 368
 Καλαμπάκα 125, 127
 Καλαφάτης Γεώργιος 577
 Κάλθος Ἄνδρέας 385, 405, 540
 Καλλιανός Παπᾶ - Κώστας 135
 Καλλίνος Θεόδωρος (Ἀμάρμπεης) 373
 Καλλιπολίτης Ν. 80
 Καλοκίδης Περικλῆς 506
 Καμηλάκης Παναγ. Ι. 7, 16, 18, 161, 467
 Κανάλια (Μαγνησίας) 179, 230, 238, 239, 328, 350, 372
 Καναλιόστρατα 265, 274, 279, 283
 Κανατσούλης 548
 Κανδαύλης 94
 Κανταρτζής Δημ. βλ. Φωτιάδης Δημήτριος
 Κάντια - Καντιώνης 344
 Καπέσοβο Ἰωαννίνων 419
 Καποδίστριας Ἰωάννης 528, 607
 Κάπουρνα (Μαγνησίας) 178, 232, 236, 239, 328, 350
 Καραγιάννης Γ. Β. 145
 Καραγιάννης οὐνηδες 420, 421
 Καραγκούνης ἢ Προκοπίου Ἀπόστολος 357
 Καραθανάσης Ἀθαν. 449, 451, 608
 Καραϊσκάκης 632
 Καραμπερόπουλος Βασ. 17, 22, 30, 650
 Καραμπερόπουλος Δημ. 7, 15, 17, 23, 188, 457, 650
 Καραμπερόπουλος Σταύρ. 16, 18
 Καραντάου (Βελεστίνου) 298
 Καραντάου (=Γκογκούσης Διονύσιος) 371
 Καρατάσος 357, 359
 Καρατάσος, Γέρων 362, 363
 Καρατάσος Δημήτριος 135, 136
 Καρδίτσα 127
 Καρία 94
 Καρκαβίτσας Ἄνδρ. 169, 603
 Κάρλα 127, 170, 171, 180, 350
 Καρποζήλου Μάρθα 650
 Καρράς Γιάν. 460, 469, 596, 599
 Καρυά Ὀλύμπου 374
 Καρυοφύλλης Γ. 459
 Καρυστία 163
 Κασέτας Α. 641
 Κασσαβέτης Νικ. 577
 Κασσάνδρα 357
 Κάσσανδρος 90
 Καστανοχώρια Βοΐου 204
 Καστανοχώρια Καστοριάς 204
 Καστελλόνοβο 150
 Καστοριά 204, 457
 Καστόρχης Εὐθ. 141, 142
 Καστράκι (Βελεστίνου) 33, 38, 41, 433
 Κανταρτζής Δημ. βλ. Φωτιάδης Δημ.
 Κατάστημα 171, 181, 186, 188, 305
 Κατσαρέας Γρ. Ι. 146
 Κατσαρδῆ-Hering Ὀλγα 452, 523
 Κατσουγιάννης Τηλέμ. 118
 Κατσούλης Γ. 450
 Κανταντζόγλου· Ι. 580
 Καφέ Γκρέκ (Βιέννη) 648
 Κεκαυμένος 152
 Κένταυροι 420
 Κερασιά (Πηλίου) 328
 Κερασούντα 341
 Κεραμεικός (Ἀθηνῶν) 79
 Κεραμίδι (Μαγνησίας) 580
 Κεραμίδι (Τρικάλων) 127
 Κεραμόπουλος Ἄντ. Δ. 144, 149, 155, 156
 Κέρκυρα 190, 453, 521, 529
 Κέρπης Ἰούλιος 456, 501, 608
 Κερπινή 341
 Κεφαλᾶρι· βλ. Κεφαλόβρυσο
 Κεφαλόβρυσο (Βελεστίνου) 161, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 180, 181, 190, 203, 226, 227, 252, 298, 299, 304, 305, 432, 579
 Κεφαλονιά 164

- Κικέρων 97
 Κιλελέρ (Λαρίσης) 180
 Κίμων 561
 Κιουτσούκ Καϊναρτζή 590
 Κιρλιάνος Χριστόδουλος 595
 Κισσός (Πηλίου) 329, 578, 580, 592
 Κιτρομηλίδης Π.Μ. 456, 475, 512, 513, 514, 519, 521, 551, 555
 Κλαύδιος 155
 Κλεοπάτρα 89
 Κοδρικᾶς Παναγιώτης 515
 Κοζάνη 425, 557
 Κοκκώνης Ἴω. 605
 Κολαξίτζ Φαρσάλων 173
 Κόλλιας Σήφης Γ. 649
 Κολοκοτρώνης Θ. 388, 398, 502, 584
 Κολοσσός (Ρόδου) 418
 Κομοτηνή 128
 Κόνδης Σ. 640
 Κόνιαρι· βλ. Χλόη
 Κονιάρια 330
 Κόνιτσα 420
 Κοντομίχης Πανταζής 163
 Κόντογλου Φώτης 626, 647
 Κοντομέρκος Τιμόθεος 450, 608
 Κοπατσαραιῖοι (Γρεβενῶν) 164
 Κρπέρνικος 566, 569
 Κοραῖς Ἀδ. 381, 470, 504, 533, 564, 590, 605, 606, 639, 647
 Κορδάτος Γιάννης 155, 328, 329, 330, 351, 407, 429, 451, 502, 547, 583, 599
 Κορδέλα 161
 Κόρη 57, 61, 63
 Κορίδης Γιάννης 649
 Κόρινθος 75, 79, 104, 389
 Κορωνιός 562
 Κουκᾶς Γιώργος 649
 Κουκουλές Φ. 464
 Κουμάνοβο 341
 Κουμαριανού Αἰκ. 538, 549, 553, 555
 Κούμας Κωνστ. 142, 387, 540
 Κουντούρης Δημ. 369
 Κουντούρης Μιχ. 23
 Κουρήτες 74
 Κουρίλας Εὐλόγιος 607
 Κουτσόβλαχοι 144· βλ. καὶ Βλάχοι
 Κουτσομήλια (Τρικάλων) 127
 Κουτσομούλια 161
 Κραιόβα 593
 Κρανιά (Γρεβενῶν) 127
 Κρανόβιο 343
 Κράνοβο 299, 342, 343, 549
 Κρανῶν 61
 Κρανιδιώτης Νίκος 647
 Κρεμμυδᾶς Βασίλης 503, 504, 508, 640
 Κρέμος Γ. 534
 Κρήνη 342
 Κρήτη 163
 Κριαρᾶς Ε. 386, 502
 Κρυστάλλης Κ. 119, 197
 Κυβέλη 71, 73, 74
 Κύζικος 76, 78, 79, 80
 Κύθηρα 520, 522, 528, 530
 Κυκλάδες 164
 Κύπρος 76, 80
 Κυριακοῦ Ἄρ. 599
 Κύριλλος ὁ Πατρεὺς 407
 Κυπριωτέλης Εὐστράτιος 649
 Κυριαζῆς 577, 580
 Κυριαζῆς Ἀντώνιος 577
 Κυριακόπουλος Η.Γ. 521, 527
 Κυρίτζης 577
 Κωνσταντᾶς Γρηγόριος 513
 Κωνσταντῖνος Μέγας 151
 Κωνσταντῖνος Μονομάχος 151
 Κωνσταντινούπολη 77, 78, 79, 80, 119, 327, 418, 426, 537, 580, 581, 624, 629· βλ. καὶ Πόλη
 Κωπαῖα 418
 Κῶς 74
 Κάστογλου Κυριαζῆς Κων. 358
 Ἰωτσάκης Δημ. 572
 Κωτσῆς Κ. Γ. 466
 Κωφός Εὐάγγελος 327
 Λαδᾶς Γ. 543
 Λαζαρίδης Παντ. 28
 Λαζαρμπούκα· βλ. Σιτόχωρο
 Λαζάρου Ἀχιλλεύς 117, 118, 122, 141, 157, 341, 343, 346
 Λάιος Γ. 423, 515, 517, 534, 545, 550, 551, 55, 575, 608, 615

Λαμαρτίνος 630
 Λαμέρας Κ.Γ. 470
 Λαμία 128
 Λαμπανίτσα· βλ. Μικρολίθαδο
 Λαμπέρ Ίουλιέτα 386
 Λαμπινοῦ (Πηλίου) 332
 Λάμπρος Σπυρ. 40, 41, 165, 166, 167, 169, 170,
 183, 203, 297, 426, 535, 537, 538, 603, 615,
 621, 646
 Λανγγενφέλδ θαρῶνος 594
 Λάρισα 58, 62, 89, 101, 119, 128, 135, 137, 138,
 145, 159, 160, 166, 167, 177, 178, 180, 296,
 420, 421, 425, 429.
 Λάρνακα 76
 Λαυριώτης Κύριλλος 381, 407, 408, 409, 410,
 411, 412
 Λεβενζούκ 458· βλ. καὶ Leeuwenhoek
 Λεγεῶνα (τῶν Βλάχων) 370
 Λεγράνδ Αἰμ. 535, 538, 542, 551, 603, 646
 Λειψία 553
 Λεονάρδος Ἰωάννης ὁ Ἀμπελακιώτης 168
 Λεοντίνης Γ.Ν. 519, 520, 522, 528, 530
 Λέσθος 123
 Λευκά Ὀρη (Κρήτης) 29
 Λευκωσία 75, 79
 Λιάκος Ἀντώνης 453
 Λιάκος Σ. 151
 Λίστερ 475
 Λιτόχωρο (Πιερίας) 580
 Λογιώτατος Κ. 577
 Λονδίνο 77, 79
 Λουῦβρο 61, 63, 77
 Λουκάτος Δ. 576
 Λούκος Λάμπης 163, 190
 Λοῦρος Νικόλαος 458, 463, 464, 468
 Λυγίζος Μ. 506
 Λυδός Ἰωαννης 145
 Λυκόφρων (Φεραῖος) 94, 97

 Μαβίλης Λορ. 632, 633
 Μάγνης Ν. Ι. 40, 122, 168
 Μαγνησία 127, 148, 162, 428
 Μαγούλα 177, 180, 197, 230, 242
 Μαγούλα Λαρισινή 177, 213, 214
 Μαγούλα Μπακάλη 58, 427, 429, 437, 438
 Μακεδόνες 178

Μακεδονία 119, 120, 146, 164, 165, 188, 346,
 388, 625
 Μακεδονία Κεντρική 165
 Μακρά τείχη Ἀθηνῶν 418
 Μακρῆ - Σκοτινιώτη Θάλεια 33
 Μακρῆς Κώστας 167
 Μακρινίτσα 137, 200, 580
 Μακρινότζα· βλ. Μακρινίτσα
 Μακρυγιάννης Γιάννης 503, 507
 Μαλούκα (Βελεστίνου) 59, 297, 436
 Μάνεσης Ν.Β. 527, 528
 Μάνη 388
 Μανιάκης Νικόλ. 379, 604
 Μαντάνι 202
 Μαντάνια 161
 Μάντζαρος Νικόλ. 385
 Μαντόλιο (στρατηγός) 372
 Μαντουβάλου Μαρία 346, 533, 605· βλ. καὶ
 Mantuvalu M.
 Μαντρί τοῦ Παπαρίζη (Βελεστίνου) 126
 Μαντόνη 630
 Μάξιμος Βαλέριος 97
 Μαρκάκης Ι. 450
 Μαρκαντώνης Ἰωάννης 17, 27
 Μαρκίδαι - Πούλιου ἀδελφοί· βλ. Πούλιου -
 Μαρκίδια ἀδελφοί
 Μαρμοντέλ 556
 Μαρτίνος Βενιαμίν 459, 471, 472, 473, 474,
 476· βλ. καὶ Martin Ben.
 Μάτι (Βελεστίνου) 222
 Ματσανιώτης Νικόλ. 468
 Μασσαλία 562
 Μάτσας Α.Σ. 527
 Μάτσας Δ. 163
 Ματσούκας Σπύρος 584
 Μαύρη Θάλασσα 455
 Μαυροβούνι (Α. Θεσσαλίας) 138
 Μαυρογένης Νικόλ. 450, 453, 592
 Μαυρογιάννης Γ. 528
 Μαυρομμάτης Ι. 163
 Μαυρομμάτης Κωνστ. 565
 Μαύσωλος 94
 Μαχαίρας Γιώργος 163
 Μαχαλόρεμα (Βελεστίνου) 58, 59, 428, 435
 Μεγαλοχώρι (Τρικάλων) 127
 Μέγας Γ. 474

- Μελαῖς Σπῦρος 501, 502, 507, 508, 583, 648
Μελένικο 119
Μελίτων Χαλκηδῶνος 629
Μέξας Βαλ. 562
Μερακλῆς Μ. 454
Μέρανος Δ. 123
Μεσαρά Δυτική (Κρήτης) 163, 192, 205
Μεσγέρος Ἰωάννης 458, 459, 469, 472
Μεσόγειος 515
Μεσολόγγι 385, 389, 402
Μεσσήνη 103
Μεσσηνία 76, 357
Μεταξᾶς Ι. 369
Μέτσοβο 123
Μηλιαράκης Ἄντ. 149, 168
Μητρόπουλος Κ. 465, 470, 473
Μητροπούλου Ἐλπίδα 71
Μητρικώστας Σταῦρος 159
Μικρά Ἀσία 80, 614, 624
Μικρό Περιβολάκι 122, 212, 328, 330, 334
Μικρολίθαδο (Γρεβενῶν) 127
Μιλτιάδης 561
Μιχαήλ Κων/νος 460, 469, 472, 473
Μιχαήλ - Δέδε Μαρία 649
Μιχαλόπουλος Φάνης 576, 647
Μνήματα (τούρκικα Βελεστίνου) 213, 430
Μοδένα 475
Μοισιόδαξ Ἰώσηπος 456, 474, 475, 512, 518, 519, 593
Μολδοβλαχία 119, 359
Μολοσσοί 89
Μοναστήρι (Γιουγκ.) 119
Μονεμβασιά 357, 388
Μοντεσκιέ 382· βλ. καὶ Montesquieu
Μοράθας (Γιουγκ.) 119
Μοσχίων 93 κ. ἔξ.
Μοσχοβάκης Νικόλ. 513
Μουδόπουλος Ε.Θ. 145
Μουργκάνη (Καλαμπάκας) 127
Μουρίκης Σ. 641
Μουρούζης 450
Μουσαλάρ (Καρδίτσας) 127
Μουσαφακλί (Βελεστίνου) 128, 298, 328, 330, 334
Μουστάκα Ἀλίκη 57· βλ. καὶ Moustaka ΑΙ.
Μουσταφᾶ Σουλεϊλάν 579
Μουστοξύδης 555
Μπαϊρακλί· βλ. Βαμβακοῦ
Μπακαίμης Ἀλέξ. 163
Μπακαλάκης Γ. 58, 63, 71, 89, 437
Μπακάλη Μαγούλα· βλ. Μαγούλα Μπακάλη
Μπακαλόρεμα 101
Μπαλαμότη Μύλος (Βελεστίνου) 171, 306, 309
Μπάλλας Κωστής 450, 525, 526
Μπαμπούνης Χάρης 166, 327
Μπάρτας Τρ. 142
Μπᾶς Κόφτρα 173
Μπᾶς Μπαξές (Βελεστίνου) 33
Μπᾶς Μύλος (Βελεστίνου) 171, 172, 198, 226, 227, 252
Μπατάνια 202
Μπέη (Βελεστίνου) 223, 244, 271, 273, 277, 279, 295
Μπεκίδες· βλ. Δασόλοφος
Μπέλες 341
Μπεράτι 119
Μπερεγκίτα 344
Μπεχλιουλέικα (Βελεστίνου) 177, 211
Μπεχλιουλέϊκος Μύλος· βλ. Μπιχλουεϊ-
κος Μύλος
Μπίμπη - Παπασπυροπούλου Ἀγλαΐα 464
Μπουφφόν 475· βλ. καὶ Buffon
Μπισιάρκα Γύφτου 127
Μπιχλουεϊκος Μύλος 197, 204, 236, 238, 239, 305
Μπόγκας Εὐάγγ. 463
Μπόντας Γ. 534
Μποντζῶρλος Ἀναστ. 600
Μπουκουθάλας Μίμης 373
Μπουμπουλίδης Φαίδων 505
Μπουργκάς 341
Μπουρτζόχωμα 241
Μπουχούνιστα· βλ. Μεγαλοχώρι
Μπραγκοβάνος 453, 592
Μπρισίμης Ν. 159
Μύλλερ Φρανσουά 420
Μύλοι (Βελεστίνου)· βλ. Ἀραπόμυλος, Μπι-
χλουεϊκος Μύλος, Πάντου Μύλος,
Παπαγιώτου Μύλος, Παπαστεργίου
Μύλος, Πολύζου Μύλος, Ταμπακόμυ-
λος, Τσουμπέκου Μύλος

- Μύλοι (Ναυπλίου) 357
Μυρτάλη 89
- Νάματα (λ. Κάρλας) 128
Νάνου-Σκοτεινιώτη ἼΑποστ. 200, 201, 203
Νάξος 77, 80, 193
Ναπολέων Βοναπάρτης 409, 410, 411, 414, 562, 613
Ναρθάκι (Φαρσάλων) 128
Ναύπλιο 359, 360, 388, 413
Νέα Ἰωνία (Βόλου) 370
Νεάπολις (Ἰταλίας) 93
Νέγρης Θ. 367
Νεμέα 103
Νέμεσις 103
Νεμπῆς Ματούσιος 369
Νεμπούζας Πύργος 647
Νέσσω (Λαρίσης) 121
Νικαρούσης Α. 578
Νίκη (Λαρίσης) 122, 180
Νικησίπολις (Φεραία) 89-91
Νικητάς ὁ Συρακούσιος 594
Νικοδήμος Ἄγιορείτης 470-472
Νικολαΐδης Ε. 471, 596
Νικολαΐδης Θανάσης 369
Νικολαΐδης Κλ. 144
Νικολάου Νίκος 470
Νικόλας, γλύπτης 16
Νικολίδης Δημήτρ. 457
Νικολόπουλος Κ. 386, 534, 535, 536, 538, 539, 541, 542, 543, 551, 555
Νικονάνος Ν. 61, 62, 63
Νίκων 341
Νουχάκης Ἰωάννης 174
Νταλιάνης Χατζημιχάλης, Ἠπειρώτης 29
Νταμπάχανα (Βελεστίνου) 248· βλ. καὶ Ταμπάχανα
Νταμπεγλί· βλ. Ἅγιος Γεδεών (Βελεστίνου)
Νταμπεγλίτικος χεϊμαρρος 579
Νταουκλί (Φαρσάλων) 128
Ντελγιάννης καπετάν (ἀρματολός) 123
Ντελόπουλος Γ. 339
Ντεντέριανη 122
Ντουλάπι 202
Ντουλάπια 161
Ντομουζλάρ· βλ. Παλαιό
- Ντόντος Γ. 149
Ντριστελά 161, 174, 175, 179, 199, 240, 305, 309-317
Ντροπολιτισιώτες 344
- Ξανθάκη-Καραμάνου Γ. 93· βλ. καὶ Xanthakis - Karamanos G.
Ξάνθος 537, 558· βλ. καὶ Xanthos
Ξενάκης Χρ. 589
Ξένος Στέφανος 647
Ξενοφῶν 97, 98
Ξερολίθι· βλ. Γερμί
Ξηροχώρι (Ἰστιαία) 357
Ξυλάδες (Φαρσάλων) 128
Ξυλοπάροικο Τρικάλων 161, 199, 202
- Οἰκονομίδης Δημ. Β. 163, 189, 534, 549
Οἰκονομόπουλος Ἄχχιλέας Σ. 185
Οἰκονομόπουλος Χρ. 466, 467
Οἰκονόμου Ἰωάννης Λαρισαῖος, Λογιώτατος 167
Οἰκονόμου Μ. 537
Οἰκονόμου Παναγιώτης 370
Ὀλλανδία 516
Ὀλυμπία 60, 418, 426
Ὀλυμπιάδα 89, 90
Ὀλυμπος 388, 421, 580
Ὀμηρος 149
Ὀνήσανδρος 543
Ὀξύνεια Καλαμπάκας 370
Ὀράτιος 143
Ὀρλάνδος Ἄναστ. 36
Ὀρλώφ 602
Ὀρμάν 180
Ὀρσοβα 119
Ὀσσα 580
Ὀυγκά Βίκτωρ 382
Ὀυσλάρ· βλ. Ἅγιος Δημήτριος
- Παγασαί 612
Παγασητικός κόλπος 420
Παδιατέλλης Κ. 467
Παλαιό (Βελεστίνου) 330
Παλαιολόγου Κατερίνα 190
Παλαμᾶς Κ. 388, 389, 391, 393, 505, 583, 617, 620, 629, 635, 646, 649

- Παλάσκας Γ. 165
 Παλιάς Στάθης 349
 Παλιόμυλος 161
 Παλιοχώρι - Ἀμπέλια (Περιβολίου Γρεβενών) 127
 Παναγία (Βελεστίνου) 430
 Πανάρετος Μιχαήλ, ἐπίσκοπος Δημητριάδος 170, 173
 Πανουργιάς 137
 Πανταζῆς ἐκ Τυρνάβου Λαρίσης 513
 Πανταζίδης Γ. 546
 Πανταζόπουλος Ν.Ι. 532, 545, 547, 601, 627, 628, 629
 Παντελίδης Θ. 562
 Πάντος Ἀντώνιος 187, 188, 243
 Πάντος Εὐστάθιος 322, 323
 Πάντος Ἰωάννης Ρήγα 577
 Πάντος Π. 61, 63
 Πάντου ἀδελφοί 172, 187, 188, 263, 273, 278, 292, 293
 Πάντου Μύλος 171, 181, 318, 322
 Παπαγεωργίου Ἐράλδου Γ. 144
 Παπαγιαννάκης Ἐλ. 165
 Παπαγιώτου Μύλος (Βελεστίνου) 171, 180, 305, 317
 Παπαδάμος Μιχ. 369, 371, 375
 Παπαδιαμάντης Ἀλ. 645
 Παπαδόπουλος Κώστας 373
 Παπαδόπουλος Τάσος, 188, 189
 Παπαδοπούλου Ἀρχοντία 611
 Παπαδιάς Γέφυρα (Φθιώτιδος) 128
 Παπαδριανός Γιάννης 455
 Παπαζήσης Χρ. 150, 151, 164
 Παπαθανάση - Μουσιοπούλου Καλλ. 575
 Παπαθανασίου Γ. 149
 Παπαθανασίου Ζ. 458, 459, 461
 Παπαϊωάννου Μ.Μ. 167, 395
 Παπακώστας Χ. Ν. 155
 Παπαναστασίου Ἀλέξ. 353
 Παπανδρέου Ἀνδρέας Γ. 160
 Παπανοῦτσος Εὐάγγ. 599
 Παπαπαναγιώτου Κώστας 648
 Παπαστάμος Γ. 649
 Παπασταύρου Μιχ. 135, 136, 138
 Παπασταφίδας 370
 Παπαστεργίου Μύλος (Βελεστίνου) 171, 177, 305, 312
 Παπαστεριόπουλος Ἡλίας 505
 Παπαφωτίου Ἐρμόλαος 371
 Παπαχατζῆς Ν. 61, 62, 436
 Παπαχρῖστος Κ. 533, 540
 Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες 359· βλ. καὶ Μολδοβλαχία
 Παρασκευόπουλος Γ. Π. 169, 182
 Παργινοί 391
 Παρθενών 103, 418
 Πάριος Ἄθων. 549
 Παρίσι 77, 79, 386, 424, 545, 605
 Πάρος 75, 77, 79, 80
 Πασχάλης Δ. Π. 578
 Πασχίδης Θ. Α. 142
 Πάτινο (Ἀιλιῶς) 127
 Πάτρα 181
 Πατριαρχεῖο 605
 Πατροκοσμᾶς 142
 Πausανίας 555
 Πausανίας Ἐχεκράτους, Φεραῖος 36
 Πείραιεὺς 181, 184
 Πελασιγῶτις 148
 Πέλλινον 345
 Πέλινονος 345
 Πέλλα 343
 Πελοπόννησος 164, 359
 Πεντάλοφος Δ. Μακεδονίας· βλ. Ζουπάνι
 Περδικάρης Ἀναστ. 466
 Περδικάρης Μιχ. 381
 Περίθλεπτο (Βελεστίνου) 330, 334
 Περιθόλι Γρεβενῶν 117, 120, 121, 149, 153, 164, 197, 198, 255, 372, 576
 Περιβολιώτες 150, 370
 Περικλῆς 561
 Περραιβία 146
 Περραιβοί 156
 Περραιβὸς Χριστόφ. 359, 363, 452, 453, 529, 530, 576, 577, 578, 583, 599, 603, 608, 615
 Περσεφόνη 61, 62
 Περσεφλί· βλ. Ἀερινό
 Πέτροβιτς (συνεργ. τοῦ Ρήγα) 455
 Πέτροβιτς Ἐμίλ 341
 Πετρονάτης Ἀργ. 189
 Πετρωτό (Δομοκοῦ) 128

Πέστη 119, 387
Πέτρα (Κάρλας) 127, 350
Πετρακάκος Δ. 553
Πετράρχης 630
Πέτρινο (Καρδίτσας) 127
Πετσάλης Θανάσης 647, 648
Πήλιο 128, 138, 161, 164, 167, 205, 420, 429
Πηνεϊός 127
Πιερίδης 76
Πίνδαρος 149
Πίνδος 117, 123, 128, 576
Πίστας Π. 454, 608
Πισσιώρης Δημήτρ. 17, 25
Πλαταιαί 418, 426
Πλατάκης Έλευθ. 163, 192
Πλατάρης Γ. 123
Πλαπούτας Δημ. 502
Πλάτων 93, 470, 565
Πλίνιος 189
Πλούταρχος 90, 97, 98, 154, 431, 541, 543, 560
Πλούτων 62
Πνύκα 77, 79, 80, 418
Πόλη 403, 577· βλ. καί Κωνσταντινούπολη
Πολίτης Άλ. 608
Πολίτης Αἴνος 402, 504
Πολίτης Ν. Γ. 167, 391, 505, 577, 579, 580
Πολύβιος 149
Πολυδένδρι Κισσάβου 128
Πολύζος Δημ. 556
Πολύζος Νικ. 371, 373
Πολύζου Μύλος (Βελεστίνου) 171
Πολύζου - Μεντζαφοῦ Όλγα 649
Πολυλάς 385, 402
Πολυμέρου - Καμηλάκη Αἰκ. 7, 16, 18, 27
161, 163, 164, 165, 183
Πορφύρης Κ. 402
Ποσειδῶν 57, 62
Ποτεΐδαια 76, 80
Πουκεβίλ 388· βλ. καί Rouqueville
Πουλιανός Άρης 155
Πούλιου Γεώργιος 382
Πούλιου - Μαρκίδαι 451, 517, 534, 538, 554,
557, 560, 608
Πουρναρόπουλος Γ. Κ. 462
Πράγα 74, 80
Πράμαντα Ἡπείρου 420

Πράτσικας Γ. 645
Πρέβεζα 119
Πρίγκκος Κων/νος 577
Πριήνη 36, 104
Πριλιάντζι 127
Πριόνια (παλ. Νταμάτι Γρεβενῶν) 127
Προβελέγγιος Ἄριστομένης 501, 504, 505,
646
Προκόπιος 150
Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου Γλυκερία 501
Πτολεμαῖος 566, 594
Πυθόλαος 97
Πύργος 341
Πύρρος 154
Πύρρος Διονύσιος 459
Πώππ Χατζηκων/νος 597

Ράμπ 119
Ράλλης Γ. 159
Ραμοῦς 103
Ραποτικός (λεγεωνάριος) 370
Ραχωβίτης Β. 123
Ρεμπέλης Νικ. 648
Ρενάν 622
Ρεινία Δήλου 77, 79, 80
Ρέντι Φ. 474
Ρηγινός (ψευδών.)· βλ. Παπαδόπουλος
Κώστας
Ρήγιο (Λαρίσης) 128
Ρηματισίδης Ν. 168
Ριζόμυλος 171, 180, 230, 244, 257
Ριζόπουλος Χρ. 603
Ρίζος - Νερουλός Ἰακωβάκης 449, 575, 576
Ρουμανία 512
Ρουμάνοι 143
Ρούμελη 624
Ρουμελιώτης 346
Ρουσσόπουλος Ο.Α. 187
Ρουσσος Δημοσθ. 592
Ρουσσώ 467, 474
Ρωμαῖος 346
Ρώμη 76, 79, 80
Ρωμῖός 346, 400, 625
Ρωσία 389, 602
Ρῶσοι 602, 613
Ρώτας Βασίλης 501, 505, 506

- Σάβας 388
 Σαβθανάκης Βασίλης 429
 Σακελλάριος Γεώργιος (συνεργάτης του Ρή-
 γα, ἐκ Κοζάνης) 425, 552, 557
 Σακελλαρίου Α. 39
 Σακελλαρίου Ἰωάννης 136, 351, 357
 Σακελλαρίου Παπα-γιώργης 137, 351, 357
 Σακελλαρίδης Ι. Ν. 185
 Σακελλίων Γιάννης 617
 Σαλαμίνα 94, 418, 426
 Σαμαρᾶς Γιάννης 369
 Σαμαριάς Φαράγγι 29
 Σαμαρίνα 117, 120, 127
 Σαμοθράκη 104
 Σάμος 391
 Σανκτόριος 472, 473· βλ. καὶ Sanctorius Sa-
 ntopo
 Σαρακατσαναῖοι 164
 Σαράντης Θ. 149, 576, 577
 Σαράτσης Δημήτρης 352, 353
 Σαριγκέλι (Βελεστίνου) 299· βλ. καὶ Σαρι-
 γκιόλι
 Σαριγκιόλι (Βελεστίνου) 126
 Σατερλί· βλ. Δίλοφος
 Σάτυρος (βιογράφος) 89, 90
 Σαφάρις 340
 Σβέτ 343
 Σβορώνος Ν. 519, 520, 522, 523, 531, 599· βλ.
 καὶ Svoronos N.
 Σβῶλος Α. 379, 522
 Σεβαστάκης Α. 608
 Σέλο 341
 Σεμίλινο 387
 Σεραντζί· βλ. Περίθλεπτο
 Σέραπις 73, 74, 79, 80
 Σεραφεῖμ, ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν 18
 Σερβία 119
 Σέρρες 119
 Σέσκλο 328, 330, 334
 Σέττας Δημ. 163
 Σεφέρης Γ. 390, 402, 403, 619, 650
 Σιάτιστα 387
 Σιατόπουλος Δημήτρης 502
 Σιγοῦρος Μ. 605
 Σίδερης Α. Δ. 520, 527, 528, 531
 Σικελιανός Ἄγγ. 403
 Σιμόπουλος Κυριάκος 119, 120, 464, 474
 Σιτόχωρο (Φαρσάλων) 128
 Σκήτη (Ἄγιᾶς) 128
 Σκιάθιος [= Χειμώνας] Χρῆστος 649
 Σκιάθος 357
 Σκληῖθορο (Ἄγιᾶς) 128
 Σκόπελος 135, 358, 359, 360, 363
 Σκυροδέλλης Βλάσιος 577
 Σκουλάτος Β. 640
 Σκουφᾶς Ἀνέστης Στάθης 370
 Σκουφονίκος Στεφανάκος 375
 Σκυθία 558
 Σκυλοδῆμος 137
 Σκύφιος 62
 Σλάβοι 330, 340, 342, 343, 344, 346
 Σμίξη (Γρεβενῶν) 117, 127
 Σμολένσκη Κωνστ. 329
 Σμύρνη 77, 80
 Σολωμός Διον. 385, 405, 620, 632
 Σορδίνας Αὔγ. 163, 190
 Σορδίνας, κόμης 521
 Σοῦγλος (Βελεστίνου) 58, 428· βλ. καὶ Μα-
 γούλα Μπακάλη
 Σουῖπλί· βλ. Ἁγία Τριάδα
 Σούλι (Ἠπειροῦ) 388
 Σουτζος, πρίγκηπας 453
 Σόφια 119
 Σοφοκλέους Θ. Α. 647
 Σοφοκλῆς 94, 95, 96, 148, 149
 Σπαϊλίκι (Βελεστίνου) 217, 218, 222, 223, 244,
 271, 273, 277, 279, 294
 Σπαλλατσάνι Λαζ. 459· βλ. καὶ Spallanzani
 Lazzaro
 Σπανός Κώστας 357
 Σπάρτη 76, 79, 80, 418, 425
 Σπεράντσας Θεοδόσης Κ. 167
 Σπυριδάκης Κ. 647
 Σπυριδογιαννάκη Μαίρη 458
 Σπυρόπουλος Νικ. 188
 Σταγιάδες (Καλαμπάκας) 127
 Σταϊνχάουρερ Γ. 80
 Σταλίδης Κωνστ. 200
 Σταματοπούλος Γ. Δ. 466
 Στάση (τραίνου Βελεστίνου) 177
 Σταυρόπουλος Ἀριστοτ. 475
 Στερεά Ἑλλάδα 128

- Στεφανίδης Μιχ. 599
 Στεφανοθίκειο (Μαγνησίας) 244
 Στοβαῖος 95, 96
 Στράβων 148, 149, 167
 Στυλίδα 184
 Συκούριο Λαρίσης 121
 Συμεωνίδης 346
 Σφακιά (Κρήτης) 29
 Σφεντενικό 341
 Σφυρόερας Βασ. 15
 Σχοινόλακας Μεσσηνίας 357
 Σωτήριο (Λαρίσης) 122
- Τακταλασμάν· βλ. Μικρό Περιβολάκι
 Ταλιαδοῦρος Σ. 159
 Ταμπακαριό 161
 Ταμπάκικα 173
 Ταμπακόμυλος (Βελεστίνου) 173, 174, 175, 197, 198, 260, 262, 305
 Ταμπάχανα 172, 173, 226, 227, 234, 237, 305
 Ταμπάχανας· βλ. Ταμπάχανα
 Ταραντίνος 344
 Τάρας 344
 Τάφελ 340
 Ταχιάος Ἄντ.-Αἴμ. 143
 Ταχταλασμάν· βλ. Μικρό Περιβολάκι
 Τέλης Κ.· βλ. Κούρτιος Ἄρ.
 Τέμεσβαρ 119
 Τέμπη 595
 Τεπεκλί· βλ. Ναρθάκι
 Τεργέστη 387, 452, 523, 577, 603· βλ. καὶ Τριέστι
 Τεργέτης Γ. 388, 584
 Τζερναβόδα 512, 517
 Τζήμας Ἀντώνιος 123
 Τζιόνης Σάββας 650
 Τζώγας Χ. 549
 Τιμίου Προδρόμου Νέας Πέτρας μονή 170, 173, 175
 Τίρναβος 119, 164
 Τισίφονος 97, 98
 Τόιθασι· βλ. Νέσσων
 Τομπρούζι (Θεσσαλίας) 420
 Τουλιάτος Διον. 458, 464
 Τούρια Κραντά· βλ. Κρανιά
 Τουρκία 602
- Τοῦρκοι 297, 624, 625
 Τράττνερ 594
 Τριανταφυλλίδης Σοφ. 353
 Τριανταφύλλου Θ. 145
 Τρίκαλα (Θεσσαλίας) 127, 185
 Τριέστι 577· βλ. καὶ Τεργέστη
 Τρίκαρη 137· βλ. καὶ Τρίκερι
 Τρίκερι 137, 357, 359, 363
 Τριπολιτσά 388, 389
 Τροπαιῖτης Ἄλκης 648
 Τσάκωνας Δημητρ. Γρ. 507, 584
 Τσαλαπάτας Ἄρης 159
 Τσαμπάς· βλ. Πετρωτό
 Τσαριτσάνη 164
 Τσάτσος Κωνσταντῖνος 647
 Τσερένιτσα 341
 Τσέρνιτσα 341
 Τσέρπινη 341
 Τσιονάρας Θανάσης Β. 649
 Τσιότι· βλ. Φαρκαδόνα
 Τσιούγορο ("Αἰ-Δημήτρης Καλαμπάκας) 127
 Τσιούμεσι (Τρικάλων) 127
 Τσιούρικας Γιάννης 369
 Τσιριθάκος Κ. 80
 Τσοπανάκης Ἄγ. 144
 Τσοποτός Δ. 156, 353
 Τσουκαλᾶς Κ. 504
 Τσουμπέκος Μύλος (Βελεστίνου) 171, 180, 254, 256, 257, 305
 Τσούρας Π.Ι. 464
 Τυπάλδος Ἰούλιος 629, 632.
 Τύρναβος· βλ. Τίρναβος
 Τυρταῖος 543
 Τωμαδάκης Ν. 533, 540
- Ὑδρα 541
 Ὑπέρεια Κρήνη 41, 165, 166, 167, 169, 170, 174, 180, 203, 297, 303, 304, 305, 428, 430, 431, 432, 433, 436, 579
 Ὑπέρεια λίμνη· βλ. Ὑπέρεια Κρήνη
 Ὑπέρεια Πηγὴ· βλ. Ὑπέρεια Κρήνη
 Ὑπερείδης Γ. 379
 Ὑπερῆς Κρήνη 149
 Ὑψηλάντης Ἀλεξ. 363, 379, 607, 639

Υψηλάντης Ἀλέξ. (ἡγεμόνας Βλαχίας) 514, 576, 592, 647

Φαρκαδόνα (Τρικόλων) 127
Φάρσαλα 37, 128, 173, 345, 428
Φάσμερ Μ. 340
Φέλλα 343
Φεραῖτοι 93-100, 141-157
Φεργουζών 571
Φερενίκη 343
Φερέστης - Φεραίσται 344, 345
Φέρης 148
Φερόη 343
Φερσάλων δρόμος 429
Φθιώτιδα 184
Φθιώτιδες Θῆβαι 37, 63
Φιλαδελφεύς Ἀλέξ. 184
Φιλήμων Α. 368
Φιλιάτες 128
Φίλινα 89
Φιλιππίδης Ἀργύρης 167
Φιλιππίδης Δανιήλ 513
Φίλιππος Β΄ 59, 89, 90, 91, 343, 611, 612
Φίλιππος Γ΄ Ἀρριδαῖος 89
Φιλίππου Ἔφη 369
Φιλόλαος 594
Φραγκίσκος Ε. 542, 562
Φραγκίσκος Β΄ Ἰωσήφ Κάρολος 540
Φραγκογιάννη Κούλα 648
Φράγκου Χρ. Π. 594, 600
Φραγκουδάκη Ἄννα 505
Φράντζα (Γαλλία) 465· βλ. καὶ Γαλλία
Φραντζῆς Γ. 553, 554
Φρούριο (Βελεστίνου) 433· βλ. καὶ Καστράκι
Φωριέλ 387· βλ. καὶ Fauriel
Φωτιάδης Δημήτριος (Κανταρτζῆς) 513, 514, 515, 590, 591, 593
Φωτιάδης Δημ. 387, 388, 398
Φωτιάδης Θ. 455
Φωτιάδης Λάμπρος 534, 556

Χαιρέτηδες 29

Χαιρέτης Κῆρ. 470, 471
Χαλκωδόνιο (χωριό) 128· βλ. καὶ Μουσα-
φακλί
Χαλκωδόνιο (ὄρος) 59, 427, 436, 437
Χάμμ Γιόχαν 458
Χάνδαξ (Ἡράκλειο Κρήτης) 344
Χαραλάμπους Στ. 599
Χάρβεϋ 469· βλ. καὶ Harvey W.
Χάρης Πέτρος 647
Χαρῖτος Γ. Χαρ. 637
Χάσια 370
Χασιώτες 421
Χατζηθεοδώρου Θεόδ. 104
Χατζηιωσήφ Χρ. 186
Χατζηκυριαζῆς Δημ. 358, 360, 361, 365, 367
Χατζήμισι· βλ. Στεφανοθίκειο
Χατζημισόστρατα 177, 229, 230
Χατζημιχάλη Ἀγγελική 629
Χατζηφώτης Ι. Μ. 143
Χατζόμπασι· βλ. Νίκη
Χατζόπουλος Κ.Κ. 144
Χειμώνας Χρήστος 16, 27, 645, 649, 650· βλ.
καὶ Ζέφυρος Χρ., Σκιάθιος Χρ.
Χελμός 341
Χιονίδης Γ. Χ. 155
Χίος 199, 548
Χιώτης Π. 379, 528, 604
Χλεμούτσι 341
Χλόη Βελεστίνου 330, 331, 332, 333, 579
Χουλιάρακης Μιχ. 166, 328, 329, 330, 331, 332
Χουρμουζιάδης Γ. 148, 153
Χρηστοβασίλης Χρ. 156, 582
Χριστόπουλος Ἄθαν. 622, 623
Χρονόπουλος Δημ. 502, 508
Χρυσοστόμου Παῦλος 59
Χρυσοχόος Μ. 151
Χώρα 341
Χωρέμης Κων/νος 466, 468

Ψαρά 367
Ψηλορείτης 29
Ψυχάρης Γιάννης 154, 505· βλ. καὶ Psicharis

- Albaster A. 519, 522
 Alfieri 502
 Alter Karl Franz 553, 555
 Anastasiu - Popa Alexandro 454
 Angermann C. 91
 Ariaw E.P. 63
 Austin C. 95

 Baer von E. K. 461
 Bănescu N. 150
 Barthelemy Jean 424, 425, 440, 551, 552
 Baud-Bovy Samuel 454
 Bayle 589
 Benoit F. 143
 Bequignon Y. 38, 39, 41, 57, 58, 71, 72, 73, 90,
 101, 103, 104, 425, 428, 432, 433, 436
 Biezunska-Malowist I. 151, 154
 Bicsantz 61, 62
 Bocage Barbié de 425, 426, 557, 558
 Boia L. 147
 Boscoreale 94
 Botzaris N. 522, 525, 532
 Brad Ion 453
 Brătianu G. 146
 Breitenstein N. 75
 Bretonne Réatif dela 454
 Buffon 461, 593
 Bulgaru V. 153

 Cabanes P. 154
 Camariano N. 450, 453, 608
 Camariano - Gioran A. 450, 513, 515, 534, 561
 Castiglioni Artuto 458, 459, 461, 462, 468,
 473, 474, 475
 Cazeaux J. 90
 Censola 76
 Chomatianos G. 329
 Clavier 551
 Clogg R. 608
 Coteanu I. 147
 Coubet Annié 77
 Coulton J. J. 36, 37, 162, 190, 192
 Cousinéry E. M. 142
 Curie Pierre 598

 D' Alembert 593

 Danish 79
 Dascalakis A. 608· βλ. καὶ Δασκαλάκης *Απ.
 Diamandi V. 155
 Diderot 593
 Didot Firmin 545
 Diehl Charles 618
 Dinsmoor B.N. 36, 37
 Djordjevic D. 521
 Drijvers W.S.H. 76
 Dodwell Ed. 430, 431, 433, 439
 Dragomir T.I. 152
 Duchemin J. 99

 Faughn J. 599
 Fauriel Claude 388
 Ferentino 344
 Ferguson James 571, 593, 595
 Fildes Valerie 466
 Finley I.M. 154
 Fisher-Galati St. 521
 Fontenelle 594
 Füves Odon 452, 608
 Fyffe A.C. 596

 Egger M. 154
 Elias Al. 607

 Garrison Fielding 462
 Gassendi 589
 Gigaute M. 94
 Giurescu C.C. 156
 Giurescu C.D. 156
 Glaser Hugo 460, 461, 462
 Glotz G. 39
 Goethert W.F. 104
 Graaf Regnier de 458
 Gruia J. 145
 Guarducci M. 77
 Gyóni M. 142, 148, 153

 Haller Albrecht von 460
 Hammond I.G.N. 152
 Harrison E.J. 62, 63, 80
 Harvey William 461· βλ. καὶ Χάρβεϋ
 Haynes D. M. 80
 Helly Bruno 77, 146, 149, 153, 156, 433

- Hertzberg G. 141, 153
 Higgins R. 61
 Hizzel R. 90, 91
 Hohlwein N. 151
 Holland Henry 120
 Holländer E. 74

 Jacobson H. 94
 Jacobstahl P. 143
 Jeanne D'Arc 631
 Jorga N. 154, 155, 515
 Justinianus S. M. 90

 Kamarinea-Rosenthal Is. 451
 Kannicht R. 93, 94
 Kant 589
 Karo G. 57
 Kenny André 162, 190, 192
 Kilian Kl. 58
 Kirchner J. 36
 Kirsten E. 36, 38, 39, 40, 41, 425, 427, 434
 Knell H. 102
 Kyhn K. 599

 Langenfeld de θαρῶνος 453
 Lawrence Ruth 466
 Lazarou Achille 154, 155, 157
 Leake M.W. 38, 39, 40, 428, 430, 433, 434, 435, 436, 437, 439
 Leeuwenhoek von a. 458· βλ. καὶ Λεβενχούκ
 Legrand E. 538
 Lehmann W.Ph. 104
 Leiden 80
 Lenormant F. 150
 Leyden 598
 Lewis John 599
 Lewis L. J. 594
 Liebinger J. 38
 Litt F. Iris 468
 Locke 589
 Lond P. 95
 Lot F. 143
 Lozovan E. 145, 154

 McKnight J. 528, 529
 Manduit J. A. 163

 Mantuvalu M. 533, 542· βλ. καὶ Μαντουβά-
 λου Μ.
 Martin Benjamin 459· βλ. καὶ Μαρτίνος Βενι-
 αμίν
 Martin R. 37, 39
 Medonça de V. 155
 Mebold M. 558
 Meineke A. 95
 Mendel G. 77
 Migne 150
 Miklos Constantine De Tolesva 452
 Miller G. St. 71, 438
 Miller St. 57
 Millin A. 555
 Milojcic V. 36, 38
 Milutinović K. 534
 Möbius H. 76
 Montesquieu 516, 517, 522, 524, 593· βλ. καὶ
 Μοντεσκιέ
 Moustaka Al. 62· βλ. καὶ Μουστάκα ἼΑλ.
 Murnu G. 145

 Neuffer E. 143
 Niederhauser E. 143
 Nikolajevic Svetomir 455
 Nicolo-Poulo· βλ. Νικολόπουλος Κ.

 Orhonlu Cengiz 151
 Ostby Eric 101

 Pentelić D. 455
 Papacostea - Danielopulu Corn. 449, 451, 452, 454
 Papaderos A. 523
 Papahagi T. 144, 147
 Papazoglou F. 154
 Pârvan V. 144
 Pascal C. 143
 Peredolskaja Ann 62
 Peters F. 141
 Peyfuss D. M. 147
 Pfuhl E. 76
 Philippson A. 38
 Philippson P. 57
 Pinon René 145, 146 153
 Poghirc C. 145, 147

- POUQUEVILLE Fr. 558· βλ. και Πουκεβίλ
 Primov B. 150
 Procopovici A. 144
 Psicharis G. 155· βλ. και Ψυχάρης Γιάννης
 Puchner V. 455
 Pusçariu S. 144
- Richter G. M. A. 93, 94
 Riedesel J. 474
 Rizakis A. 151
 Robertson S.D. 36
 Rochette Chardon de la 538, 555
 Rostovtzeff M. 146, 153
 Rousseau J. J. 517, 522, 593
 Russu I. I. 156
- Sacy Sylvestre de 553
 Sanctorius Santono 472· βλ. και Σανκτόριος
 Sarikakis Th. Chr. 154
 Sasy V. 144
 Schleif H. 104
 Schmidt Volkmar 91
 Schott A. 558
 Schrader H. 36, 104
 Shoe T. L. 104
 Singer C. 163
 Sivignon Michel 121
 Skok P. 153
 Snell B. 93, 94
 Sonnini C. N. 464
 Spallanzani Lazzaro 459· βλ. και Σπαλλαν-
 τσάνι
 Stählin Fr. 38, 425
 Stojanovic Miodrag 455
 Stringaris R. 80
 Svoronos N. 75, 119· βλ. και Σβορώνος N.
- Tega V. 155
 Theocharis D. 36, 38· βλ. και Θεοχάρης Δημ.
 Thompson B. D. 80, 117, 121, 122, 465
 Thompson Sandra 464
 Thomson S. M. 152
 Thouvenot R. 151
 Thurot 551
 Traikoff N. 607
 Travlos J. 79
 Turczynski Eman 608
 Turin 344
- Urechia A. V. 450
 Urza 75, 79
- Valeastă 150
 Valeastina 150
 Vales 345
 Valestinum 341, 344, 345
 Vaughan Victor C. 468
 Vermaseren J. M. 80
 Vitti Mario 394, 395, 396 502
 Voltaire 522
 Vranoussis L. 608· βλ. και Βρανούσης Λ.
- Wace B. J. 76, 117, 121, 122
 Wace I. A. 152
 Walter O. 74, 80
 Wiegand Th. 36, 104
 Winckler 553, 554
 Wolf Friedrich Casler 462· βλ. και Βόλφ
- Xanthakis - Karamanos G. 94
 Xanthos 558
 Xenopol D. A. 144
- Zdrulla N. 145

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Διοικητικά Συμβούλια	6
Πρόλογος	7
Τιμητική και Όργανωτική Έπιτροπή Συνεδρίου	8
Άναλυτικό Πρόγραμμα του Συνεδρίου	9
Κατάλογος Συνέδρων	12
Τό Χρονικό του Συνεδρίου	15
Χαιρετισμοί Έκπροσώπων	22

Α Ν Α Κ Ο Ι Ν Ω Σ Ε Ι Σ

Α ΄ Φ Ε Ρ Α Ι

1. Άργ. Δουλγέρη - Ίντζεσίλογλου, Κτίριο μέ στοά έλληνιστικής
έποχής στην «κάτω πόλη» τών Φερών. Πρώτες ειδήσεις	53 - 55
2. Όλγα Άποστολοπούλου - Κακοβογιάννη, Ένα νέο ιερό στίς
Φερές	57 - 70
3. Έλπίδα Μητροπούλου, Λατρείες Φερών	71 - 77
4. Γ. Μπακαλάκης, Φεραία Νικησίπολις	89 - 91
5. Γ. Ξανθάκη - Καραμάνου, Οί Φεραίοι του Μοσχίωνα, ένα μετα-
κλασσικό ιστορικό δράμα	93 - 100
6. Eric Ostby, Ό ναός Διός Θαυλίου - Τά θεμέλια και ή αναπαράστα-
σις	101 - 108
7. Θεόδωρος Χατζηθεοδώρου, Προκαταρκτική μελέτη ανισόπεδης
διάβασης	109 - 114

Β ΄ Β Ε Λ Ε Σ Τ Ι Ν Ο

8. Λένα Γουργιώτη, Οί Περιβολιώτες κираτζήδες του Βελεστίνου ...	117 - 133
9. Γιώργος Θωμάς, Παπα-Γιώργης Σακελλάριος, ένας φλογερός
πατριώτης του Βελεστίνου στο 1821	135 - 140
10. Άχ. Γ. Λαζάρου, Φεραίοι Ρωμαϊκών χρόνων και Βλάχοι Βελεστί-
νου	141 - 157
11. Σταύρος Μητσικόστας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας «Ρήγας
Φεραίος»	159 - 160
12. Αίκ. Πολυμέρου - Καμηλάκη, Ύδροκίνητες βιοτεχνίες στο Βελε-
στίνο, νερόμυλοι - μαντάνια - ντριστελέες	161 - 326
13. Χάρης Μπαμπούνης, Δημογραφικά Βελεστίνου (τ.δ. Φερών) 1181-
1981	327 - 338
14. Γεώργιος Α. Ντελόπουλος, Φεραί - Βελεστίνο - Βελεστινλής.
Έτυμολογική έπισκόπηση	339 - 347

15. Στάθης Παλιός, "Η λαϊκή παιδεία στην περιοχή Βελεστίνου από την Τουρκοκρατία μέχρι σήμερα	349 - 355
16. Κώστας Σπανός, "Άγνωστοι Βελεστινιώτες αγωνιστές του 1821. "Η οικόγενεια του Χατζη-Κυριαζή "Αναγνώστου	357 - 368
17. Έφη Φιλίππου, Βελεστίνο 1941-1944	369 - 375

Γ Γ Ρ Η Γ Α Σ

18. Γιάννης "Αδάμου, "Η ξένη επίδραση στο έργο του Ρήγα	379 - 383
19. Χρίστος "Αλεξίου, "Ο δραστικός λόγος του Ρήγα	385 - 405
20. "Αστέριος "Αργυρίου, "Η ιδεολογική σημασία των κρίσεων του Κυρίλλου Λαυριώτη έναντιόν του Ρήγα	407 - 415
21. Λαζ. "Αρσενίου, Μερικά συμπεράσματα από την μεγάλη Χάρτα του Ρήγα	417 - 422
22. Ευάγγελος Χ. Κακαβογιάννης, "Η « "Επιπεδογραφία της Φεράς» του Ρήγα Βελεστινλή από άποψη αρχαιολογική	423 - 448
23. "Αθ. Ε. Καραθανάσης, "Ανασκόπηση των έρευνών για τον Ρήγα Φεραίο που γράφτηκαν κατά την περίοδο 1973-1985	449 - 456
24. Δημήτριος "Απ. Καριμπερόπουλος, "Ιατρικές γνώσεις του Ρήγα Βελεστινλή στο έργο του «Φυσικής "Απάνθισμα»	457 - 499
25. "Ιούλιος Κέρπης, Κοινωνικές και ιστορικές δομές του νεότερου έλληνισμού μέσ' από θεατρικά έργα μέ πεδίο αναφοράς τή ζωή και τή δράση του Ρήγα Βελεστινλή	501 - 509
26. Πασχάλης Κ. Κιτρομηλίδης, "Ο δάσκαλος του Ρήγα	511 - 518
27. Γεώργιος Λεοντσίνης, "Η εισαγωγή του πολιτειακού στοχασμού στον έλληνικό χώρο και ό Ρήγας	519 - 532
28. Μαρία Μαντουβάλου, "Η φίλιά Ρήγα - Κοραή	533 - 564
29. Κ. Μαυρομάτης, Οί απαραίτητες γνώσεις άστρονομίας για τή μόρφωση του δούλου Γένους κατά τον Ρήγα Φεραίο	565 - 574
30. Καλλ. Παπαθανάση - Μουσιοπούλου, "Η νεανική ζωή του Ρήγα από τήν παράδοση και τή λογοτεχνία	575 - 587
31. Χρ. Θ. Ξανάκης, Τό « "Απάνθισμα Φυσικής» του Ρήγα και ό ρόλος του στο Νεοελληνικό Διάφωτισμό	589 - 600
32. Νικόλαος Πανταζόπουλος, Θρύλος και πραγματικότητα γύρω από τον Ρήγα	601 - 609
33. "Αρχοντία Β. Παπαδοπούλου, "Ίάσων - Ρήγας: δύο μορφές, δύο εποχές έναντιες στον άσιατικό έπεκτατισμό	611 - 616
34. Γιάννης Α. Σακελλίων, Κωστής Παλαμάς και Ρήγας Βελεστινλής	617 - 635
35. Χαράλαμπος Γ. Χαρίτος, "Η δράση και τό έργο του Ρήγα στά σχολικά βιβλία τής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	637 - 643
36. Χρήστος Β. Χειμώνας, "Αφιέρωματα περιοδικών στον Ρήγα Βελεστινλή	645 - 651
Πίνακας ονομάτων προσώπων και τόπων	653 - 671
Περιεχόμενα	673

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ

ΡΗΓΑ ΒΕΝΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
BIENNH 1797

Έπαναστατική προκήρυξη, τὰ Δίκαια
τοῦ ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, ὁ Θούριος,
ῴδμος Πατριωτικός, Α΄ ἔκδοση Ἰθάκη 1994,
Δ΄ ἔκδοση Ἰθάκη 1998.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Βουλγαρική ἔκδοση, Σόφια 1998.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ρουμανική ἔκδοση, Βουκουρέστι 1999.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Σερβική ἔκδοση, Βελιγράδι 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ἰταλική ἔκδοση, Τεργέστη 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ἀλβανική ἔκδοση, Φίερ Ἀλβανίας
2001.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ρωσική ἔκδοση, Τιφλίδα 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΝΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ἀγγλική ἔκδοση, Ἰθάκη 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Γαλλική ἔκδοση, Ἰθάκη 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
BIENNH 1790

Φωτοαναστατική ἔκδοση με εὔρετήριο
ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Ἰθάκη 1991,
Γ΄ ἔκδοση, Ἰθάκη 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΘΟΥΡΙΟΣ
BIENNH 1797
Β΄ ἔκδοση Ἰθάκη 1998.
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ
ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΜΕΛΩΔΙΕΣ
Ἐκδοση σὲ ψηφιακὸ δίσκο (CD) καὶ
κασσέτα.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
(BIENNH 1797) - Ἰθάκη 2003.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ
ΤΟΜΟΣ 4ος, BIENNH 1797
Ἐπανεκδοση με τὴν προσθήκη
εὔρετηρίου τοῦ τέταρτου τόμου, τοῦ
ὁποίου τὰ περισσότερα κεφάλαια
μεταφράστηκαν ἀπὸ τὸν Ρήγα,
Ἰθάκη 2003.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΙΠΟΥΣ
BIENNH 1797
Φωτομηχανική Ἐπανεκδοση με
εἰσαγωγή, εὔρετήριο ὀνομάτων,
Ἰθάκη 2001.

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
Ο ΡΗΓΑΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΤΩΝ
ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ
Ἰθάκη 2001.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

BIENNΗ 1796-1797 - ἼΑθήνα 1998.

Μοναδική αὐθεντική ἐπανεκδοση τῶν δώδεκα φύλλων τῆς ΧΑΡΤΑΣ, πού συνοδεύεται ἀπό τό ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ τῆς καί τίς μελέτες: «Ἡ Χάρτα τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ρῆγα. Τά πρότυπά τῆς καί νέα στοιχεία», «Τά νομίσματα τῆς Χάρτας τοῦ Ρῆγα».

ΡΗΓΑ ΡΗΣΕΙΣ

ἼΑθήνα 2000.

Ἐπιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ**

ἼΑθήνα 2003.

**ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

Α΄ ἐκδοση, ἼΑθήνα 1994,

Β΄ ἐκδοση, ἼΑθήνα 1998.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 1ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1986) - ἼΑθήνα 1990.

Ἐπιμέλεια: Παν. Καμηλάκης καί Αἰκ. Πολυμέρου-Καμηλάκη.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 2ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1992) - ἼΑθήνα 1994.

Ἐπιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος καί Εὐάγγελος Κακαβογιάννης.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 3ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Γ΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1997) - ἼΑθήνα 2002.

Ἐπιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΑΙΜ. ΛΕΓΓΡΑΝΔ - ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ
ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΕΝ
ΒΙΕΝΝΗ ΑΡΧΕΙΩΝ ΕΞΑΧΘΕΝΤΑ**

ΑΘΗΝΑ 1891 - Α΄ ἐκδοση, ἼΑθήνα

1996, Β΄ ἐκδοση, ἼΑθήνα 2000.

Φωτοαναστατική ἐπανεκδοση μέ εὐρετήριο ὀνομάτων.

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

ἼΑθήνα 1930, ἼΑθήνα 1997.

Φωτοαναστατική ἐπανεκδοση μέ εὐρετήριο ὀνομάτων.

**ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ
Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

ἼΑθήνα 1996, Β΄ ἐκδοση, ἼΑθήνα 2003.

**ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

ἼΑθήνα - Βελεστίνο 1997,

Β΄ ἐκδοση, ἼΑθήνα 2000.

**ΝΤΟΥΣΑΝ ΠΕΝΤΕΛΙΤΣ
Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ 1931 - ἼΑθήνα 2000.**

Μετάφραση ἀπό τά Σερβικά

ὑπό Π. Σπυροῦδη,

Εἰσαγωγή: Ἴ. Παπανδριανός.

Ἐπιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

ΡΗΓΑ ΒΕΝΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
BIENNH 1797

Έπαναστατική προκήρυξη, τὰ Δίκαια
τοῦ ἀνθρώπου, τό Σύνταγμα, ὁ Θούριος,
Ύμνος Πατριωτικός, Α΄ ἔκδοση Ἀθήνα
1994, Δ΄ ἔκδοση Ἀθήνα 1998.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Βουλγαρική ἔκδοση, Σόφια 1998.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ρουμανική ἔκδοση, Βουκουρέστι 1999.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Σερβική ἔκδοση, Βελιγράδι 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ἰταλική ἔκδοση, Τεργέστη 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ἀλβανική ἔκδοση, Φιερ Ἀλβανίας
2001.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ρωσική ἔκδοση, Τιφλίδα 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΝΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ἀγγλική ἔκδοση, Ἀθήνα 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Γαλλική ἔκδοση, Ἀθήνα 2002.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
BIENNH 1790
Φωτοαναστατική ἔκδοση μέ εὐρετήριο
ὀνομάτων καί πραγμάτων. Ἀθήνα 1991,
Γ΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 2000.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΘΟΥΡΙΟΣ
BIENNH 1797
Β΄ ἔκδοση Ἀθήνα 1998.
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ
ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΜΕΛΩΔΙΕΣ
Ἐκδοση σέ ψηφιακό δίσκο (CD) καί
κασσέτα.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
(BIENNH 1797) - Ἀθήνα 2003.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ
ΤΟΜΟΣ 4ος, BIENNH 1797
Ἐπανέκδοση μέ τήν προσθήκη
εὐρετηρίου τοῦ τέταρτου τόμου, τοῦ
ὁποίου τὰ περισσότερα κεφάλαια
μεταφράστηκαν ἀπό τόν Ρήγα,
Ἀθήνα 2003.

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΙΠΟΥΣ
BIENNH 1797
Φωτομηχανική Ἐπανέκδοση μέ
εἰσαγωγή, εὐρετήριο ὀνομάτων,
Ἀθήνα 2001.

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
Ο ΡΗΓΑΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΤΩΝ
ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΤΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟ
Ἀθήνα 2001.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

ΒΙΕΝΝΗ 1796-1797 - 'Αθήνα 1998.
Μοναδική αυθεντική επανέκδοση των
δώδεκα φύλλων της ΧΑΡΤΑΣ, που
συνοδεύεται από τό ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ της
και τίς μελέτες: «'Η Χάρτα της 'Ελλάδος
του Ρήγα. Τά πρότυπά της και νέα
στοιχεία», «Τά νομίματα της Χάρτας
του Ρήγα».

ΡΗΓΑ ΡΗΣΕΙΣ

'Αθήνα 2000.
'Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ
ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ**

'Αθήνα 2003.

**ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

Α' έκδοση, 'Αθήνα 1994,
Β' έκδοση, 'Αθήνα 1998.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 1ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1986) - 'Αθήνα 1990.
'Επιμέλεια: Παν. Καμηλάκης και
Αίκ. Πολυμέρου-Καμηλάκη.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 2ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1992) - 'Αθήνα 1994.
'Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος και
Ευάγγελος Κακαβογιάννης.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 3ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Γ' ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ «ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ»**

(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1997) - 'Αθήνα 2002.
'Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΑΙΜ. ΛΕΓΡΑΝΔ - ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ
ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΕΝ
ΒΙΕΝΝΗ ΑΡΧΕΙΩΝ ΕΞΑΧΘΕΝΤΑ**

ΑΘΗΝΑ 1891 - Α' έκδοση, 'Αθήνα
1996, Β' έκδοση, 'Αθήνα 2000.
Φωτοαναστατική επανέκδοση με
εύρετήριο ονομάτων.

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

'Αθήνα 1930, 'Αθήνα 1997.
Φωτοαναστατική επανέκδοση με
εύρετήριο ονομάτων.

**ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ
Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΔΕΞΑΝΔΡΟΥ**

'Αθήνα 1996, Β' έκδοση, 'Αθήνα 2003.

**ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ**

'Αθήνα - Βελεστίνο 1997,
Β' έκδοση, 'Αθήνα 2000.

**ΝΤΟΥΣΑΝ ΠΕΝΤΕΛΙΤΣ
Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ 1931 - 'Αθήνα 2000.**

Μετάφραση από τά Σερβικά
υπό Π. Σπυρούδη,
Εισαγωγή: 'Ι. Παπανδριανός.
Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ
RIGAS VELESTINLIS
LEGEND AND REALITY
Ἀθήνα 1994.

ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΒΡΑΝΟΥΣΗ
ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ 1757-1798
Ἀθήνα - Βελεστίνο 1998.

ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΚΑΜΑΡΙΑΝΟΥ
ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ.
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
Εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια
Ἀθαν. Ε. Καραθανάση, Ἀθήνα 1999.

ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗ
ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ.
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΟΥΓΚΑΣ Ἡ ΠΕΡΙ
ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
Ἀθήνα 1993.

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΝΩΣΕΙΣ ΑΝΑΤΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ
ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ
Ἀθήνα 1993.

ΝΙΤΣΑΣ ΚΟΛΙΟΥ
ΤΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΙΩΤΙΚΑ. ΧΡΟΝΙΚΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΦΕΡΩΝ
Β΄ έκδοση, Ἀθήνα 2001.

ΒΑΣΙΛΗ Κ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ ΣΤΟ
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
Ἀθήνα 2003.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ
ΡΙΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΙΣ
LEGEND AND REALITY
Ἀθήνα 1994.

ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΒΡΑΝΟΥΣΗ
ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ 1757-1798
Ἀθήνα - Βελεστίνο 1998.

ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΚΑΜΑΡΙΑΝΟΥ
ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ.
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
Εἰσαγωγή - μετάφραση - σχόλια
Ἀθαν. Ε. Καραθανάση, Ἀθήνα 1999.

ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗ
ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ.
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΟΥΓΚΑΣ Ἡ ΠΕΡΙ
ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
Ἀθήνα 1993.

ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΝΩΣΕΙΣ ΑΝΑΤΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ
ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ
Ἀθήνα 1993.

ΝΙΤΣΑΣ ΚΟΛΙΟΥ
ΤΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΙΩΤΙΚΑ. ΧΡΟΝΙΚΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΦΕΡΩΝ
Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 2001.

ΒΑΣΙΛΗ Κ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ ΣΤΟ
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
Ἀθήνα 2003.

